БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

1892 - 1921 - 1948

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ

ПРЕЗ 2021 г.

Книга I

София
2022

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ
КНИГА I
ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES AND EXCAVATIONS
BOOK 1

Главен редактор / Editor-in-chief

Христо Попов / Hristo Popov

Заместник-главни редактори / Deputy editors-in-chief

Анастасия Чолакова, Георги Иванов / Anastasia Cholakova, Georgi Ivanov

Редакционна колегия / Editorial board

I. Археологическа карта на България / I. Archaeological map of Bulgaria
Иво Д. Чолаков / Ivo D. Cholakov
Найден Прахов / Nayden Prahov
Надежда Кечева / Nadezhda Kecheva
Силва Събкова / Silva Sabkova

II. Праистория / II. Prehistory
Десислава Такорова / Desislava Takorova
Атанас Цурев / Atanas Tsurev

III. Тракийска археология / III. Thracian archaeology
Георги Иванов / Georgi Ivanov
Ваня Петрова / Vanya Petrova
Яна Мутафчиева / Yana Mutafchieva
Емил Нанков / Emil Nankov

IV. Антична археология / IV. Classical archaeology
Марио Иванов / Mario Ivanov
Анастасия Чолакова / Anastasia Cholakova
Александър Харизанов / Alexander Harizanov

V. Средновековна археология / V. Medieval archaeology
Петър Димитров / Petar Dimitrov
Елена Василева / Elena Vasileva
Владимир Стайков / Vladimir Staykov

Автор на картите: Никола Тонков / Author of the maps: Nikola Tonkov
Графичен дизайн: Росица Кънева / Graphic design: Rositsa Kaneva

На корицата: „необичаен гроб“ с два човешки скелета, ранна желязна епоха, с. Полски Градец, общ. Раднево; разкопки на Красимир Ников и Румяна Георгиева; снимка Красимир Ников

On the cover: “unusual grave” with two human skeletons, Early Iron Age, Polski Gradets village, Radnevo municipality; excavations of Krassimir Nikov and Rumyana Georgieva; photo Krassimir Nikov

Печат: Булгед ООД / Print: Bulged Ltd

ISSN 1313-0889 (PRINT)
ISSN 2603-3658 (ONLINE)

https://publications.naim.bg/index.php/ADE

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE WITH MUSEUM

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2021 г.
КНИГА I
ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES AND EXCAVATIONS IN 2021
BOOK 1

София / Sofia
2022

ИЗИСКВАНИЯ НА РЕДКОЛЕГИЯТА ЗА ПРЕДАВАНЕ НА НАУЧНИТЕ СЪОБЩЕНИЯ В ПОРЕДИЦАТА „АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ“

Актуална информация за изискванията при подготовка на материалите за публикуване може да се намери на сайта на изданието.

https://publications.naim.bg/index.php/ADE/isntructions

СЪДЪРЖАНИЕ
CONTENTS

I. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ
I. ARCHAEOLOGICAL MAP OF BULGARIA

ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ
FIELD SURVEYS IN NORTHERN BULGARIA

№ 1. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧИРЕН, ОБЩ. ВРАЦА.....1
Мирослав Марков
FIELD SURVEY IN THE LAND OF CHIREN VILLAGE, VRATSA MUNICIPALITY
Miroslav Markov

№ 2. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОСЛЕН КРИВОДОЛ, ОБЩ. МЕЗДРА.....2
Георги Ганецовски, Вивиана Митева
FIELD SURVEY IN THE LAND OF OSLEN KRIVODOL VILLAGE, MEZDRA MUNICIPALITY
Georgi Ganetsovski, Viviana Miteva

№ 3. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ВЪРБЕШНИЦА И ГОРНА КРЕМЕНА, ОБЛ. ВРАЦА.....3
Нарцис Торбов
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF VARBESHNITSA AND GORNA KREMENA VILLAGES, VRATSA DISTRICT
Narcis Torbov

№ 4. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КУНИНО, ОБЩ. РОМАН, ОБЛ. ВРАЦА.....4
Вивиана Митева, Георги Ганецовски
FIELD SURVEY IN THE LAND OF KUNINO VILLAGE, ROMAN MUNICIPALITY, VRATSA DISTRICT
Viviana Miteva, Georgi Ganetsovski

№ 5. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩ. ЧЕРВЕН БРЯГ, ОБЛ. ПЛЕВЕН.....6
Владимир Найденов, Петя Ангелова
FIELD SURVEY IN THE LAND OF CHERVEN BRYAG MUNICIPALITY, PLEVEN DISTRICT
Vladimir Naydenov, Petya Angelova

№ 6. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НАХОДИЩЕ ЗА ПОДЗЕМНИ БОГАТСТВА „ЛОМЕНСКА КОРИЯ“, С. ВЪРБОВКА, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО.....8
Калин Чакъров
FIELD SURVEY IN THE TERRITORY OF “LOMENSKA KORIA” MINERAL DEPOSIT NEAR VARBOVKA VILLAGE, PAVLIKENI MUNICIPALITY, VELIKO TARNOVO DISTRICT
Kalin Chakarov

№ 7. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗЛАТАР, ОБЩ. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ..... 12
Светлана Венелинова, Валери Григоров, Петър Димов, Мария Гюрова, Калоян Кавръков
FIELD SURVEY IN THE LAND OF ZLATAR VILLAGE, MUNICIPALITY OF VELIKI PRESLAV
Svetlana Venelinova, Valery Grigorov, Peter Dimov, Maria Gyurova, Kaloyan Kavrakov

№ 8. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ПРЕСЕЛКА, БЕДЖЕНЕ, МИРОВЦИ И СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ, ОБЩ. НОВИ ПАЗАР, ОБЛ. ШУМЕН.....16
Станимир Стойчев, Петя Аспарухова
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF PRESELKA, BEDZHENE, MIROVTSI AND STOYAN MIHAYLOVSKI VILLAGES, NOVI PAZAR MUNICIPALITY, SHUMEN DISTRICT
Stanimir Stoychev, Petya Asparuhova

№ 9. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ПРОВАДИЯ.....18
Васил Николов, Петър Лещаков, Стоян Трифонов, Севдалина Жечева
FIELD SURVEY IN THE LAND OF PROVADIA
Vassil Nikolov, Petar Leshtakov, Stoyan Trifonov, Sevdalina Zhecheva

№ 10. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЕЛЕКТРОПРОВОДНА ЛИНИЯ ОТ ПОДСТАНЦИЯ „ТРЪСТИКОВО“ ДО ПОДСТАНЦИЯ „ВЕЛИЧКОВО“, ОБЛ. ВАРНА.....19
Владимир Славчев, Станимир Стойчев
FIELD SURVEY ALONG A POWER LINE ROUTE FROM TRASTIKOVO SUBSTATION TO VELICHKOVO SUBSTATION, VARNA DISTRICT
Vladimir Slavchev, Stanimir Stoychev..... *20*

№ 11. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЕЛЕКТРОПРОВОДНА ЛИНИЯ ОТ ПОДСТАНЦИЯ „ДОБРУДЖА“ ДО ПОДСТАНЦИЯ „ГЕНЕРАЛ ТОШЕВО“, ОБЛАСТИ ВАРНА И ДОБРИЧ.....21
Владимир Славчев, Станимир Стойчев
FIELD SURVEY ALONG A POWER LINE ROUTE FROM DOBRUDZHA SUBSTATION TO GENERAL TOSHEVO SUBSTATION, VARNA AND DOBRICH DISTRICTS
Vladimir Slavchev, Stanimir Stoychev

ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
FIELD SURVEYS IN SOUTHERN BULGARIA

№ 12. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА САНДАНСКИ И С. ПОЛЕНИЦА, ОБЩ. САНДАНСКИ..... 24
Методи Златков, Антон Ковачев, Филип Колев
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF SANDANSKI AND POLENITSA VILLAGE, SANDANSKI MUNICIPALITY
Metodi Zlatkov, Anton Kovachev, Philip Kolev

№ 13. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В М. СОРАКЕВО В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ХЪРСОВО И ВИНОГРАДИ, ОБЩ. САНДАНСКИ..... 28
Методи Златков, Цветана Комитова, Емил Нанков, Величка Костова
FIELD SURVEY IN SORAKEVO LOCALITY IN THE LANDS OF HARSOVO AND VINOGRADI VILLAGES, SANDANSKI MUNICIPALITY
Metodi Zlatkov, Tsvetana Komitova, Emil Nankov, Velichka Kostova

№ 14. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ФЪРГОВО, ОБЩ. САТОВЧА, ОБЛ. БЛАГОЕВГРАД..... 32
Мария Пашова
FIELD SURVEY IN THE LAND OF FARGOVO VILLAGE, SATOVCHA MUNICIPALITY, BLAGOEVGRAD DISTRICT
Maria Pashova

№ 15. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩ. ХАДЖИДИМОВО И ОБЩ. САТОВЧА, ОБЛ. БЛАГОЕВГРАД..... 36
Мария Пашова
FIELD SURVEY IN THE TERRITORY OF HADZHIDIMOVO AND SATOVCHA MUNICIPALITIES, BLAGOEVGRAD DISTRICT
Maria Pashova

№ 16. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТЕПЛЕН, ОБЩ. ХАДЖИДИМОВО, ОБЛ. БЛАГОЕВГРАД..... 40
Мария Пашова
FIELD SURVEY IN THE LAND OF TEPLEN VILLAGE, HADZHIDIMOVO MUNICIPALITY, BLAGOEVGRAD DISTRICT
Maria Pashova

№ 17. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНА ЛИНИЯ РАДОМИР – ГЮЕШЕВО – ГРАНИЦА С РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ..... 41
Радослав Александров, Пламен Георгиев, Петър Минков
FIELD SURVEY ALONG THE RAILWAY SECTION RADOMIR – GYUESHEVO – THE BORDER WITH REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA
Radoslav Aleksandrov, Plamen Georgiev, Petar Minkov

№ 18. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩА НА СЕЛАТА СТУДЕНА И БОСНЕК, ОБЩ. ПЕРНИК..... 46
Филип Михайлов

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF STUDENA AND BOSNEK VILLAGES, PERNIK MUNICIPALITY
Philip Mihaylov

№ 19. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЧУКОВЕЦ И ДРУГАН, ОБЩ. РАДОМИР, ОБЛ. ПЕРНИК 47
Орлин Рачев
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF CHUKOVETS AND DRUGAN VILLAGES, RADOMIR MUNICIPALITY, PERNIK DISTRICT
Orlin Rachev

№ 20. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЛОЗЕН И КАЗИЧЕНЕ, РАЙОН ПАНЧАРЕВО, СТОЛИЧНА ОБЩИНА 51
Александър Станев, Методи Златков
FIELD SURVEYS IN THE LANDS OF LOZEN AND KAZICHENE VILLAGES, PANCHAREVO REGION, SOFIA MUNICIPALITY
Alexander Stanev, Metodi Zlatkov

№ 21. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СВОБОДА, ОБЩ. СТРЕЛЧА, ОБЛ. ПАЗАРДЖИК 55
Васил Кацаров
FIELD SURVEY IN THE LAND OF SVOBODA VILLAGE, STRELCHA MUNICIPALITY, PAZARDZHIK DISTRICT
Vasil Katsarov

№ 22. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА АПРИЛЦИ И СБОР, ОБЩ. ПАЗАРДЖИК 57
Камен Бояджиев
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF APRILTSI AND SBOR VILLAGES, PAZARDZHIK MUNICIPALITY
Kamen Boyadzhiev

№ 23. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА ПЛОВДИВ И СЕЛАТА ОРИЗАРИ, ЗЛАТИТРАП, КАДИЕВО И БРЕСТОВИЦА, ОБЩ. РОДОПИ 61
Елена Божинова, София Христева
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF PLOVDIV AND ORIZARI, ZLATITRAP, KADIEVO AND BRESTOVITSA VILLAGES, RODOPI MUNICIPALITY
Elena Bozhinova, Sophia Hristeva

№ 24. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА ПЛОВДИВ И СЕЛАТА КРУМОВО И БРЕСТНИК, ОБЩ. РОДОПИ 65
Елена Божинова
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF PLOVDIV, AND KRUMOVO AND BRESTNIK VILLAGES, RODOPI MUNICIPALITY
Elena Bozhinova

№ 25. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗЕЛЕНИКОВО, ОБЩ. БРЕЗОВО 67
Мартин Христов, Иван Иванов, Методи Димитров
FIELD SURVEY IN THE LAND OF ZELENIKOVO VILLAGE, BREZOVO MUNICIPALITY
Martin Hristov, Ivan Ivanov, Metodi Dimitrov

№ 26. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ И НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КОНУШ И ИЗБЕГЛИИ, ОБЩ. АСЕНОВГРАД, И ПОПОВИЦА И КОЧЕВО, ОБЩ. САДОВО 69
Чавдар Кирилов
FIELD SURVEY AND GEOMAGNETIC PROSPECTION IN THE LANDS OF KONUSH AND IZBEGLII VILLAGES, ASENOVGRAD MUNICIPALITY, AND POPOVITSA AND KOCHEVO VILLAGES, SADOVO MUNICIPALITY
Chavdar Kirilov

№ 27. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КНИЖОВНИК И ДОЛНО ВОЙВОДИНО, ОБЩ. ХАСКОВО 73
Станислав Илиев, Руслан Стойчев
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF KNIZHOVNIK AND DOLNO VOYVODINO VILLAGES, HASKOVO MUNICIPALITY
Stanislav Iliev, Ruslan Stoychev

№ 28. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ПЕЛЕВУН И ЖЕЛЕЗИНО, ОБЩ. ИВАЙЛОВГРАД 77
Станислав Илиев, Руслан Стойчев
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF PELEVUN AND ZHELEZINO VILLAGES, IVAYLOVGRAD MUNICIPALITY
Stanislav Iliev, Ruslan Stoychev

№ 29. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ И ВЕРИФИКАЦИЯ НА ДАННИ ОТ LIDAR ПО ПРОЕКТ „ИЗСЛЕДВАНЕ НА СУРОВИННИ ИЗТОЧНИЦИ И АНТИЧНА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА В ЗЕМЛИЩА НА ГР. ИВАЙЛОВГРАД, С. СВИРАЧИ, С. КАМИЛСКИ ДОЛ И ВЪЛЧЕ ПОЛЕ, ОБЛ. ХАСКОВО“ 81
Пламен Георгиев, Христо Попов, Станислав Илиев, Руслан Стойчев, Иван Иванов
FIELD SURVEY AND VERIFICATION OF LIDAR DATA IN THE FRAMEWORK OF “INVESTIGATION OF RAW MATERIAL SOURCES AND ANCIENT SETTLEMENT STRUCTURE IN THE LANDS OF IVAYLOVGRAD AND SVIRACHI, KAMILSKI DOL AND VALCHE POLE VILLAGES, HASKOVO DISTRICT” PROJECT
Plamen Georgiev, Hristo Popov, Stanislav Iliev, Ruslan Stoychev, Ivan Ivanov

№ 30. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗЕТЬОВО, ЗЛАТНА ЛИВАДА И ЦЕЛИНА, ОБЩ. ЧИРПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА 85
Петър Лещаков, Нанси Маринова
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF ZETYOVO, ZLATNA LIVADA AND TSELINA VILLAGES, CHIRPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT
Petar Leshtakov, Nansi Marinova

№ 31. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В УЧАСТЪКА МЕЖДУ ЛК „ЯВОРОВО“ И ЛК „ГОРНО БЕЛЕВО“..... 88
Петър Лещаков, Нанси Маринова
FIELD SURVEY IN THE AREA BETWEEN “YAVOROVO” AND “GORNO BELEVO” VALVE STATIONS
Petar Leshtakov, Nansi Marinova

№ 32. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЖЕЛЕЗОПЪТЕН УЧАСТЪК „С. МИХАЙЛОВО, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА – С. КОНЬОВО, ОБЛ. СЛИВЕН“..... 89
Димитър Байраков
FIELD SURVEY IN THE “MIHAYLOVO, STARA ZAGORA DISTRICT – KONYOVO, SLIVEN DISTRICT” RAILWAY SECTION
Dimitar Bayrakov

№ 33. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЖЕЛЕЗОПЪТЕН УЧАСТЪК „С. КОНЬОВО, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА – КАРНОБАТ, ОБЩ. КАРНОБАТ“..... 93
Веселин Игнатов
FIELD SURVEY IN THE “KONYOVO, NOVA ZAGORA MUNICIPALITY – KARNOBAT, KARNOBAT MUNICIPALITY” RAILWAY SECTION
Veselin Ignatov

№ 34. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА АЛЕКСАНДРОВО, КОНСТАНТИНОВО И ПОЛЯНОВО, ОБЛ. ХАСКОВО, И ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ОКОЛО АЛЕКСАНДРОВСКАТА ГРОБНИЦА..... 95
Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Никола Тонков
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF ALEKSANDROVO, KONSTANTINOVO AND POLYANOVO VILLAGES, HASKOVO DISTRICT, AND GEOPHYSICAL SURVEY AROUND THE ALEXANDROVO TOMB
Georgi Nekhrizov, Julia Tzvetkova, Nikola Tonkov

№ 35. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ДОЛИНАТА НА Р. ХАДЖИЙСКА, ОБЩ. РУЕН, ОБЛ. БУРГАС..... 98
Живко Узунов, Кръстю Чукалев
FIELD SURVEY ALONG THE HADZHIYSKA RIVER VALLEY, RUEN MUNICIPALITY, BURGAS DISTRICT
Zhivko Uzunov, Krastyu Chukalev

№ 36. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ОБЩИНИ НЕСЕБЪР И ПОМОРИЕ..... 102
Живко Узунов, Боян Думанов, Ирена Димитрова, Тодор Марваков
FIELD SURVEY IN NESEBAR AND POMORIE MUNICIPALITIES
Zhivko Uzunov, Boyan Dumanov, Irena Dimitrova, Todor Marvakov

№ 37. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНА ЛИНИЯ В УЧАСТЪК БУРГАС – КАРНОБАТ 106
Илиян Петракиев, Мирослав Класнаков
FIELD SURVEY ALONG THE RAILWAY ROUTE IN THE BURGAS – KARNOBAT SECTION
Iliyan Petrakiev, Miroslav Klasnakov

№ 38. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩ. СРЕДЕЦ 110
Иво Д. Чолаков, Пламена Дакашева
FIELD SURVEY IN THE TERRITORY OF SREDETS MUNICIPALITY
Ivo D. Cholakov, Plamena Dakasheva

№ 39. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СТРАНДЖА 114
Юлия Цветкова, Юлий Емилов
FIELD SURVEY IN STRANDZHA MOUNTAIN
Julia Tzvetkova, Julij Emilov

ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ

GEOPHYSICAL SURVEYS

№ 40. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СВЕТИЛИЩЕ НА ДИАНА“ ДО С. КОШОВ, ОБЩ. ИВАНОВО, ОБЛ. РУСЕ 118
Никола Русев, Върбин Върбанов
GEOPHYSICAL SURVEY OF THE SITE “SANCTUARY OF DIANA” NEAR KOSHOV VILLAGE, IVANOVO MUNICIPALITY, RUSE DISTRICT
Nikola Rusev, Varbin Varbanov

№ 41. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА“, ЗЕМЛИЩА НА С. НАДАРЕВО И С. ДЪЛГАЧ, ОБЩ. ТЪРГОВИЩЕ 120
Стела Дончева, Тихомир Тихов
GEOPHYSICAL SURVEY AT THE METALWORK PRODUCTION CENTRE SITE, LANDS OF NADAREVO AND DALGACH VILLAGES, TARGOVISHTE MUNICIPALITY
Stela Doncheva, Tihomir Tihov

№ 42. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. КОЗАРЕВО, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ 124
Стефан Бакърджиев, Петра Тушлова, Тодор Вълчев, Петер Мило
GEOPHYSICAL SURVEY OF A SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR KOZAREVO VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL
Stefan Bakardzhiev, Petra Tušlová, Todor Valchev, Peter Milo

№ 43. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. РОБОВО, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ 126
Стефан Бакърджиев, Петра Тушлова, Тодор Вълчев, Петер Мило
GEOPHYSICAL SURVEY OF A SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR ROBOVO VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL
Stefan Bakardzhiev, Petra Tušlová, Todor Valchev, Peter Milo

№ 44. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. КАБИЛЕ, ОБЛ. ЯМБОЛ 128
Стефан Бакърджиев, Петра Тушлова, Тодор Вълчев, Петер Мило
GEOPHYSICAL SURVEY OF A SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR KABILE VILLAGE, YAMBOL DISTRICT
Stefan Bakardzhiev, Petra Tušlová, Todor Valchev, Peter Milo

ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ

UNDERWATER SURVEYS

№ 45. НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ В АКВАТОРИЯТА НА ОБЩИНИ КАВАРНА И ШАБЛА 130
Найден Прахов, Асен Салкин, Ивелина Петкова

NON-DESTRUCTIVE SURVEY IN THE WATER AREA OF KAVARNA AND SHABLA MUNICIPALITIES
Nayden Prahov, Asen Salkin, Ivelina Petkova

№ 46. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ В АКВАТОРИЯТА НА ПРИСТАНИЩЕН ТЕРМИНАЛ ВАРНА-ЗАПАД, БЕЛОСЛАВСКО ЕЗЕРО 134
Найден Прахов, Владимир Славчев
ARCHAEOLOGICAL MONITORING OF EXCAVATION WORKS IN THE WATER AREA OF VARNA-WEST PORT TERMINAL, BELOSLAV LAKE
Nayden Prahov, Vladimir Slavchev

№ 47. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АКВАТОРИЯТА НА ПРИСТАНИЩЕ „СЕВЕРНА БУНА“, НЕСЕБЪР 136
Найден Прахов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE WATER AREA OF THE “SEVERNA BUNA” HARBOUR, NESEBAR
Nayden Prahov

№ 48. КОМПЛЕКСНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АКВАТОРИЯТА НА „СТАРИНЕН ГРАД НЕСЕБЪР“ 141
Найден Прахов, Калин Димитров, Павел Й. Георгиев
COMPLEX ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE WATER AREA OF “THE ANCIENT TOWN OF NESEBAR”
Nayden Prahov, Kalin Dimitrov, Pavel Y. Georgiev

№ 49. СПАСИТЕЛНО НЕДЕСТРУКТИВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ПРИЛЕЖАЩАТА АКВАТОРИЯ НА М. ЪГЪЛА, КВ. САРАФОВО, БУРГАС 145
Найден Прахов
RESCUE NON-DESTRUCTIVE ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE ADJACENT SEA OF UGULA LOCALITY, SARAFOVO NEIGHBOURHOOD, BURGAS
Nayden Prahov

№ 50. НЕДЕСТРУКТИВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЗАЛИВ ФОРОС 146
Найден Прахов
NON-DESTRUCTIVE ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE BAY OF FOROS
Nayden Prahov

№ 51. ИЗДИРВАНИЯ НА ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЮГОИЗТОЧНАТА АКВАТОРИЯ НА Н. ЧИРОЗА, ЗАЛИВ ЧЕНГЕНЕ СКЕЛЕ 148
Иван Христов
SURVEY OF UNDERWATER ARCHAEOLOGICAL SITES IN THE SOUTHEASTERN SEA WATER OF CAPE CHIROZA, CHENGENE SKELE BAY
Ivan Hristov

№ 52. ПРОУЧВАНЕ НА ПОДВОДЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „НАХОДИЩЕ НА КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНИ СТЪКЛЕНИ СЪДОВЕ В ЗАЛИВ ЧЕНГЕНЕ СКЕЛЕ“ 151
Найден Прахов, Иван Христов
SURVEY OF THE “DEPOSIT OF LATE MEDIEVAL GLASS VESSELS IN CHENGENE SKELE BAY” UNDERWATER SITE
Nayden Prahov, Ivan Hristov

№ 53. РЕДОВНО И СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ПОД ВОДА НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „ПРИСТАНИЩЕ СОЗОПОЛ“, СЕКТОР „ИЗТОК“ 155
Калин Димитров, Маргарит Дамянов, Павел Й. Георгиев, Найден Прахов, Кирил Велковски
REGULAR AND RESCUE UNDERWATER ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SOZOPOL HARBOUR MULTILAYER SITE, EAST SECTOR
Kalin Dimitrov, Margarit Damyanov, Pavel Y. Georgiev, Nayden Prahov, Kiril Velkovski

№ 54. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ЮЖНО ОТ Н. КЮПРИЯ, ОБЩ. ПРИМОРСКО 164
Найден Прахов
UNDERWATER ARCHAEOLOGICAL SURVEY SOUTH OF KYUPRIA CAPE, PRIMORSKO MUNICIPALITY
Nayden Prahov

№ 55. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АКВАТОРИЯТА НА КИТЕН 169
Найден Прахов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE SEA AREA OF KITEN
Nayden Prahov

№ 56. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЗАЛИВ АТЛИМАН 170
Найден Прахов, Крум Н. Бъчваров, Драгомир Гърбов
UNDERWATER ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN ATLIMAN BAY
Nayden Prahov, Kroum N. Batchvarov, Dragomir Garbov

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ
ARCHAEOLOGICAL MONITORINGS

№ 57. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЧАСТЪК 1 ОТ ПЪТ I-1 (Е-79) ВИДИН – МОНТАНА, ОБЛ. ВИДИН.....175
Жени Василева, Николай Казашки
ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN SECTION 1 OF I-1 (E-79) VIDIN – MONTANA ROAD, VIDIN DISTRICT
Zheni Vasileva, Nikolay Kazashki

№ 58. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЧАСТЪК 2 ОТ ПЪТ I-1 (Е-79) ВИДИН – МОНТАНА, ОБЛ. ВИДИН..... 177
Надежда Кечева, Светослав Йорданов
ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN SECTION 2 OF I-1 (E-79) VIDIN – MONTANA ROAD, VIDIN DISTRICT
Nadezhda Kecheva, Svetoslav Yordanov

№ 59. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КОСТЕЛЕВО И ЧИРЕН, ОБЩ. ВРАЦА, ПРОЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ГАЗОПРОВОДНО ОТКЛОНЕНИЕ ВРАЦА 1“.....178
Георги Ганецовски, Вивиана Митева
ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE LANDS OF KOSTELEVO AND CHIREN VILLAGES, VRATSA MUNICIPALITY,“RECONSTRUCTION OF VRATSA 1 GAS PIPELINE BRANCH“ PROJECT
Georgi Ganetsovski, Viviana Miteva

№ 60. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-1 (Е-79) МЕЗДРА – БОТЕВГРАД, ЛОТ 2, ОБЩ. МЕЗДРА, ОБЛ. ВРАЦА..... 180
Вивиана Митева
ARCHAEOLOGICAL MONITORING ALONG THE ROUTE OF ROAD I-1 (E-79) MEZDRA – BOTEVGRAD, SECTION 2, MEZDRA MUNICIPALITY, VRATSA DISTRICT
Viviana Miteva

№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „СГРАДА „СТАРАТА МИТРОПОЛИЯ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 181
Недко Еленски
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT THE OLD BISHOP’S RESIDENCE SITE IN VELIKO TARNOVO
Nedko Elenski

№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА II НА НИАР „МАДАРА“, М. ПОД СЕЛОТО, КВ. КАЛУГЕРИЦА, ОБЩ. КАСПИЧАН..... 183
Стефан Чохаджиев
ARCHAEOLOGICAL MONITORING WITHIN THE PROTECTION ZONE II IN MADARA RESERVE, POD SELOTO LOCALITY, KALUGERITSA NEIGHBOURHOOD, KASPICHAN MUNICIPALITY
Stefan Chohadzhiev

№ 63. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВЪНШНИ ДОВЕЖДАЩИ ВОДОПРОВОДИ КЪМ АГЛОМЕРАЦИЯ СИЛИСТРА“ 184
Георги Атанасов, Кристиан Михайлов
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT “RECONSTRUCTION OF EXTERNAL SUPPLY WATER MAINS TO THE AGGLOMERATION OF SILISTRA” SITE
Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov

№ 64. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ПРОЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВИК МРЕЖИ В СИЛИСТРА“ ПО УЛИЦИТЕ „ДОБРИЧ“, „СВ. ЕМИЛИАН“ И „А. ЯНКОВ“, СИЛИСТРА 186
Георги Атанасов, Калоян Димов, Денислав Денев
ARCHAEOLOGICAL MONITORING WITHIN THE FRAMEWORK OF “RECONSTRUCTION OF WATERWORKS IN SILISTRA” PROJECT, AT DOBRICH STR., ST. EMILIAN STR., AND A. YANKOV STR., SILISTRA 186
Georgi Atanasov, Kaloyan Dimov, Denislav Denev

№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „ХАДЖИ ДИМИТЪР“, СИЛИСТРА..... 188
Георги Атанасов, Кристиан Михайлов
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT HADZHI DIMITAR STR., SILISTRA
Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov

№ 66. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „МАЛИНА“ № 2, СИЛИСТРА..... 189
Кристиан Михайлов
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT 2 MALINA STR., SILISTRA
Kristian Mihaylov

№ 67. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „ДОБРУДЖА“, СИЛИСТРА 191
Кристиан Михайлов, Светлана Ганчева
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT DOBRUDZHA STR., SILISTRA
Kristian Mihaylov, Svetlana Gancheva

№ 68. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В СЕРВИТУТА НА ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД В УЧАСТЪК ОС „ВЪЛЧИ ДОЛ“ – ЛКВ „ПРЕСЕЛКА“ 193
Петър Лещаков, Николай Христов
ARCHAEOLOGICAL MONITORING ALONG THE TRANSMISSION GAS PIPELINE IN THE PF VALCHI DOL – VS PRESELKA SECTION
Petar Leshtakov, Nikolay Hristov

№ 69. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ОБРОЧИЩЕ, СТРАЖИЦА, ЦАРИЧИНО, СОКОЛОВО И ГУРКОВО, ОБЩ. БАЛЧИК, ОБЛ. ДОБРИЧ..... 196
Боян Тотев
ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE LANDS OF OBROCHISHTE, STRAZHITSA, TSARICHINO, SOKOLOVO AND GURKOVO VILLAGES, BALCHIK MUNICIPALITY, DOBRICH DISTRICT
Boyan Totev

№ 70. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ“ № 11, ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“ 197
Валери Йотов, Елина Мирчева
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT 11 SOFRONIY VRACHANSKI STR., ODESOS – VARNA ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Valeri Yotov, Elina Mircheva

№ 71. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ПРИСТАНИЩЕ „ОДЕСОС ПБМ – ВАРНА“..... 199
Владимир Славчев, Станимир Първанов
ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN PORT ODESOS PBM – VARNA
Vladimir Slavchev, Stanimir Parvanov

№ 72. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО УЛ. „ ЙОРДАН ПОПМИХАЙЛОВ“, САПАРЕВА БАНЯ.... 200
Димитрина Павлова, Светослава Филипова
ARCHAEOLOGICAL MONITORING ALONG YORDAN POPMIHAYLOV STR., SAPAREVA BANYA
Dimitrina Pavlova, Svetoslava Filipova

№ 73. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В АР „ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ“ 201
Димитрина Павлова, Светослава Филипова
ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN *PAUTALIA* – VELBAZHD – KYUSTENDIL ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Dimitrina Pavlova, Svetoslava Filipova

№ 74. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ИАР „АНТИЧНА СЕРДИКА И СРЕДНОВЕКОВЕН СРЕДЕЦ“ И ОХРАНИТЕЛНИ ЗОНИ I – IV 203
Елена Николова, Александър Станев

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE ANCIENT SERDICA AND MEDIEVAL SREDETS ARCHAEOLOGICAL AND HISTORICAL RESERVE AND PROTECTED ZONES I – IV
Elena Nikolova, Alexander Stanev

№ 75. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „ВЕСЛЕЦ“ № 15, СОФИЯ 204
Юниан Мешеков
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT 15 VESLETS STR., SOFIA
Yunian Meshekov

№ 76. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ СТРОЕЖ НА „ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ДО ПАНАГЮРИЩЕ И ПИРДОП“ 206
Васил Кацаров, Вяра Петрова
ARCHAEOLOGICAL MONITORING DURING CONSTRUCTION WORKS OF “GAS TRANSMISSION PIPELINE TO PANAGYURISHTE AND PIRDOP”
Vasil Katsarov, Vyara Petrova

№ 77. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ПРИ РИМСКАТА ПЪТНА СТАНЦИЯ БОНА МАНЗИО 209
Цветелина Славкова
ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE TERRITORY OF THE LATE ROMAN FORTRESS AND MEDIEVAL SETTLEMENT NEAR *BONA MANSIO* ROMAN ROAD STATION
Tsvetelina Slavkova

№ 78. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗЕМЛИЩА НА ПАЗАРДЖИК И СЕЛАТА ИВАЙЛО, САРАЯ, ГЕЛЕМЕНОВО, АПРИЛЦИ, СБОР (ОБЩ. ПАЗАРДЖИК) И С. ЩЪРКОВО (ОБЩ. ЛИСИЧЕВО), ОБЛ. ПАЗАРДЖИК 210
Елена Божинова, Адриана Божкова
ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE LANDS OF PAZARDZHIK AND IVAYLO, SARAYA, GELEMENOVO, APRILTSI, AND SBOR VILLAGES (PAZARDZHIK MUNICIPALITY), AND SHTARKOVO VILLAGE (LISICHEVO MUNICIPALITY), PAZARDZHIK DISTRICT
Elena Bozhinova, Adriana Bozhkova

№ 79. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „РАЙКО ДАСКАЛОВ“ № 82, ПЛОВДИВ 212
Елена Божинова
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT 82 RAYKO DASKALOV STR., PLOVDIV
Elena Bozhinova

№ 80. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА ОСТРУША В ЗЕМЛИЩЕТО НА ШИПКА, ОБЩ. КАЗАНЛЪК 213
Меглена Първин, Кристиян Желязков
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE OSTRUSHA TUMULUS IN THE LAND OF SHIPKA, KAZANLAK MUNICIPALITY
Meglena Parvin, Kristian Zhelyazkov

№ 81. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ХРАМ НА ИМПЕРАТОРСКИЯ КУЛТ“ В АВГУСТА ТРАЯНА 215
Мария Камишева
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT THE IMPERIAL CULT TEMPLE SITE IN *AUGUSTA TRAIANA*
Maria Kamisheva

№ 82. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ 216
Мария Камишева, Петър Калчев
ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE ARCHAEOLOGICAL RESERVE *AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA
Maria Kamisheva, Petar Kalchev

№ 83. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ИЗТОЧНА МОГИЛА“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КАРАНОВО, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА, ОБЛ. СЛИВЕН 218
Веселин Игнатов, Калоян Праматаров
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT THE “EASTERN MOUND” SITE, LAND OF KARANOVO VILLAGE, NOVA ZAGORA MUNICIPALITY, SLIVEN DISTRICT
Veselin Ignatov, Kaloyan Pramatarov

№ 84. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ, ЯМБОЛ 219
Явор Русев, Стефан Бакърджиев
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT THE MEDIEVAL FORTRESS, YAMBOL
Yavor Rusev, Stefan Bakardzhiev

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
INTERDISCIPLINARY INVESTIGATIONS

№ 85. АНТРОПОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРЕЗ 2021 Г. (ПРЕДВАРИТЕЛНИ РЕЗУЛТАТИ)..... 221
Виктория Русева, Надежда Атанасова, Георги Томов, Калоян Василев
ANTHROPOLOGICAL INVESTIGATIONS IN 2021 (PRELIMINARY RESULTS)
Victoria Russeva, Nadezhda Atanassova, Georgi Tomov, Kaloyan Vassilev

ADDENDUM

№ 86. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КАМЕНОВО, ПОБИТ КАМЪК, ТОПЧИИ, МЕДОВЕНЕ И РАВНО, ОБЛ. РАЗГРАД 229
Христо Попов, Пламен Георгиев
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF KAMENOVO, POBIT KAMAK, TOPCHII, MEDOVENE, AND RAVNO VILLAGES, RAZGRAD DISTRICT
Hristo Popov, Plamen Georgiev

II. ПРАИСТОРИЯ
II. PREHISTORY

№ 1. ПАЛЕОЛИТНО ПЕЩЕРНО НАХОДИЩЕ КОЗАРНИКА: НОВИ ДАННИ ЗА НАЧАЛОТО НА СРЕДНИТЕ ФАЗИ НА СРЕДНИЯ ПАЛЕОЛИТ 235
Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Свобода Сиракова, Ивайло Крумов, Николай Захариев, Вивиана Митева, Алета Гуадели, Станимира Танева, Ирена Димитрова, Мариам Хейдари
PALAEOLITHIC CAVE SITE KOZARNIKA: NEW DATA ON THE INITIAL MIDDLE STAGES OF THE MIDDLE PALEOLITHIC
Nikolay Sirakov, Jean-Luc Guadelli, Svoboda Sirakova, Ivaylo Krumov, Nikolay Zahariev, Viviana Miteva, Aleta Guadelli, Stanimira Taneva, Irena Dimitrova, Mariam Heydari

№ 2. ПЕЩЕРАТА БАЧО КИРО: ФИНАЛ НА СРЕДНИЯ ПАЛЕОЛИТ И ПРЕХОД СРЕДЕН – КЪСЕН ПАЛЕОЛИТ 240
Николай Сираков, Жан-Жак Юблен, Ценка Цанова, Свобода Сиракова, Шенън Патрик Макферън, Венсан Делвин, Николай Захариев, Росен Спасов, Желко Режек, Матея Хайдиняк, Елка Анастасова
BACHO KIRO CAVE: FINAL MIDDLE PALEOLITHIC AND TRANSITION FROM MIDDLE TO UPPER PALEOLITHIC
Nikolay Sirakov, Jean-Jacques Hublin, Tsenka Tsanova, Svoboda Sirakova, Shannon Patrick McPherron, Vincent Delvigne, Nikolay Zahariev, Rosen Spasov, Željko Režek, Mateja Hajdinjak, Elka Anasstassova

№ 3. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ И ОБРЕДЕН ЦЕНТЪР В М. ВАЛОГА (ДОЛНАТА ЛЪКА) КРАЙ С. ОХОДЕН, ОБЩ. ВРАЦА..... 245
Георги Ганецовски, Вивиана Митева, Радка Златева-Узунова
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE EARLY NEOLITHIC SETTLEMENT AND RITUAL CENTER IN VALOGA (DOLNATA LAKA) NEAR THE VILLAGE OF OHODEN, VRATSA MUNICIPALITY
Georgi Ganetsovski, Viviana Miteva, Radka Zlateva-Uzunova

№ 4. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА-СОФИЯ 248
Васил Николов, Десислава Такорова, Емилия Сиракова, Тодор Дяков, Виолета Стоицова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE EARLY NEOLITHIC SETTLEMENT SITE OF SLATINA-SOFIA
Vassil Nikolov, Desislava Takorova, Emiliya Sirakova, Todor Dyakov, Violeta Stoitsova

№ 5. РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ПРИ НОВА НАДЕЖДА..... 254
Крум Бъчваров, Георги Кацаров, Николина Николова, Атанас Цурев, Ралф Глезер, Валеска Бекер

THE EARLY NEOLITHIC SETTLEMENT SITE OF NOVA NADEZHDA
Krum Bacvarov, Georgi Katsarov, Nikolina Nikolova, Atanas Tsurev, Ralf Gleser, Valeska Becker

№ 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КОМПЛЕКСА ОТ КРЪГОВИ РОВОВЕ КАЗЛАЧА 260
Виктория Петрова, Тодор Вълчев
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE COMPLEX OF CIRCULAR DITCHES KAZLACHA
Viktoria Petrova, Todor Valchev

№ 7. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТ В М. РЕКАТА КРАЙ СЛИВНИЦА 262
Стилиян Иванов, Светослав Йорданов, Надежда Карастоянова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A PREHISTORIC SITE IN THE REKATA LOCALITY, NEAR SLIVNITSA
Stiliyan Ivanov, Svetoslav Yordanov, Nadezda Karastoyanova

№ 8. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ИЗВОР 265
Теодора Богданова, Надежда Карастоянова
NEOLITIC SETTLEMENT IZVOR
Teodora Bogdanova, Nadezhda Karastoyanova

№ 9. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ГОЛЕМИЯ ОСТРОВ ПРИ С. ДУРАНКУЛАК 272
Иван Вайсов, Владимир Славчев, Цветана Попова, Габриела Джурковска, Галя Вандева, Надежда Карастоянова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT GOLEMIJA OSTROV NEAR DURANKULAK
Ivan Vajsov, Vladimir Slavchev, Tzvetana Popova, Gabriela Dzhurkovska, Galya Vandeva, Nadezhda Karastoyanova

№ 10. ПОДВОДНИ НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ДУРАНКУЛАШКОТО ЕЗЕРО 279
Иван Вайсов, Найден Прахов, Кирил Велковски
UNDERWATER NON-DESTRUCTIVE SURVEY AT THE DURANKULAK LAKE
Ivan Vajsov, Nayden Prahov, Kiril Velkovski

№ 11. ХАЛКОЛИТНА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО 285
Александър Чохаджиев, Кръстан Митов, Александра Янакиева, Пол Баку, Радослав Боянов, Мария Гюрова, Надежда Карастоянова
THE CHALCOLITHIC PETKO KARAVELOVO TELL SITE
Alexander Chohadzhiev, Krastan Mitov, Aleksandra Yanakieva, Paul Bacoup, Radoslav Boyanov, Maria Gurova, Nadezhda Karastoyanova

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ПРАИСТОРИЯ, БРОНЗОВАТА, ЖЕЛЯЗНАТА, КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ЧИРПАН 291
Петър Лещаков, Радослав Александров, Владислав Тодоров, Недко Еленски, Йорданка Илиева, Нанси Маринова, Данаил Огнянов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT A SITE FROM LATER PREHISTORY, THE BRONZE AGE, THE IRON AGE, THE LATE ANIQUITY AND THE MIDDLE AGES IN THE VICINITY OF CHIRPAN
Petar Leshtakov, Radoslav Alexandrov, Vladislav Todorov, Nedko Elenski, Yordanka Ilieva, Nansi Marinova, Danail Ognyanov

№ 13. ПРОУЧВАНЕ НА ПЪРВИ ВАРНЕНСКИ ХАЛКОЛИТЕН НЕКРОПОЛ 297
Владимир Славчев, Виктория Русева
STUDY OF THE FIRST VARNA COPPER AGE NECROPOLIS
Vladimir Slavchev, Victoria Russeva

№ 14. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ В РАМКИТЕ НА ТРЕТИ ВАРНЕНСКИ НЕКРОПОЛ 302
Владимир Славчев
RESCUE EXCAVATIONS WITHIN THE THIRD VARNA NECROPOLIS
Vladimir Slavchev

№ 15. ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. КОРИЯТА ДО СУВОРОВО 304
Владимир Славчев, Станимир Първанов
EXCAVATIONS AT THE CHALCOLITHIC SETTLEMENT IN THE KORIYATA LOCALITY NEAR THE TOWN OF SUVOROVO
Vladimir Slavchev, Stanimir Parvanov

№ 16. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН И ГРАДСКИ ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА 308
Васил Николов, Галина Самичкова, Николай Христов, Маргарита Люнчева, Тодор Дяков, Севдалина Жечева, Стоян Трифонов, Виолета Стоицова, Мария Славкова, Антон Атанасов, Валентин Тодоров, Павлин Иванов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE PREHISTORIC SALT-PRODUCING AND URBAN CENTER OF PROVADIA-SOLNITSATA
Vassil Nikolov, Galina Samichkova, Nikolay Hristov, Margarita Lyuncheva, Todor Dyakov, Sevdalina Zhecheva, Stoyan Trifonov, Violeta Stoitsova, Maria Slavkova, Anton Atanasov, Valentin Todorov, Pavlin Ivanov

№ 17. ПРАИСТОРИЧЕСКИ СОЛОДОБИВЕН И ГРАДСКИ ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА.....313
Васил Николов, Крум Бъчваров, Петър Лещаков, Галина Самичкова, Николай Христов, Тодор Дяков, Маргарита Люнчева , Севдалина Жечева, Стоян Трифонов, Виолета Стоицова, Радослав Боянов, Дениз Кая, Орхан Кая, Мария Славкова, Антон Атанасов, Валентин Тодоров, Павлин Иванов
THE PREHISTORIC SALT-PRODUCING AND URBAN CENTER OF PROVADIA-SOLNITSATA
Vassil Nikolov, Krum Bacvarov, Petar Leshtakov, Galina Samichkova, Nikolay Hristov, Todor Dyakov, Margarita Lyuncheva, Sevdalina Zhecheva, Stoyan Trifonov, Violeta Stoitsova, Radoslav Boyanov, Deniz Kaya, Orhan Kaya, Maria Slavkova, Anton Atanasov, Valentin Todorov, Pavlin Ivanov

№ 18. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛ. ШУМЕН 319
Стефан Чохаджиев, Драган Илиев, Нина Михайлова, Надежда Карастоянова, Боряна Матева
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE CHALCOLITHIC NURIYUK TELL SITE IN THE CHANADZHIK LOCALITY, THE VILLAGE OF SUSHINA, SHUMEN DISTRICST
Stefan Chohadzhiev, Dragan Iliev, Nina Mihaylova, Nadezhda Karastoyanova, Boryana Mateva

№ 19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО 322
Светлана Венелинова, Мария Гюрова, Петър Зидаров, Цветана Попова, Валери Григоров, Калоян Кавръков
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE CHALCOLITHIC TELL SITE NEAR THE VILLAGE OF IVANOVO, SHUMEN REGION
Svetlana Venelinova, Maria Gurova, Petar Zidarov, Tsvetana Popova, Valeri Grigorov, Kaloyan Kavrakov

№ 20. ХАЛКОЛИТЕН НЕКРОПОЛ И РАБОТИЛНИЦА ЗА КРЕМЪЧНИ ИНСТРУМЕНТИ В С. КАМЕНОВО, ОБЩ. КУБРАТ 328
Явор Бояджиев, Димитър Чернаков, Дилен Дилов, Алета Гуадели
CHALCOLITHIC NECROPOLIS AND FLINT PRODUCTION CENTRE AT THE VILLAGE OF KAMENOVO, KUBRAT MUNICIPALITY
Yavor Boyadzhiev, Dimitar Chernakov, Dilen Dilov, Aleta Guadelli

№ 21. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ КАЛЕТО В МЕЗДРА, ОБЛ. ВРАЦА – ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ 332
Георги Ганецовски
PLANNED ARHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE MULTILAYER SITE KALETO IN MEZDRA, VRATSA – PREHISTORIC LAYER
Georgi Ganetsovski

№ 22. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ, ПАЗАРДЖИШКО – ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНИТЕ НАПЛАСТЯВАНИЯ 335
Явор Бояджиев, Камен Бояджиев, Валери Петров
TELL YUNATSITE, PAZARDZHIK REGION – EXCAVATION OF THE CHALCOLITHIC LAYERS
Yavor Boyadzhiev, Kamen Boyadzhiev, Valeri Petrov

№ 23. РАЗКОПКИ НА КОЗАРЕВА МОГИЛА – СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ ОТ КЪСНИЯ ЕНЕОЛИТ..... 341
Петя Георгиева, Веселин Данов, Радослав Рачев, Ваня Ставрева
EXCAVATIONS AT KOZAREVA MOGILA – A SETTLEMENT AND NECROPOLIS FROM THE LATE ENEOLITHIC
Petya Georgieva, Veselin Danov, Radoslav Rachev, Vanya Stavreva

№ 24. СЕЛИЩНА МОГИЛА В М. СКРИТАТА МОГИЛА, С. ПОРОЙ, ОБЩ. ПОМОРИЕ..... 344
Маргарита Попова, Станимир Първанов, Мария Гюрова, Алета Гуадели, Надежда Карастоянова, Ханна Христова

SETTLEMENT MOUND IN THE SKRITATA MOGILA LOCALITY, VILLAGE OF POROY, POMORIE MUNICIPALITY
Margarita Popova, Stanimir Parvanov, Maria Gurova, Aleta Guadelli, Nadezhda Karastoyanova, Hanna Hristova

№ 25. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ОТ РАННИЯ ХАЛКОЛИТ И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СРЕДЕЦ, ОБЩ. ОПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА..... 348
Петър Лещаков, Десислава Такорова, Никола Тонков
GEOPHYSICAL SURVEY AT THE EARLY CHALCOLITHIC AND LATE IRON AGE ARCHAEOLOGICAL SITE IN THE VICINITY OF THE VILLAGE OF SREDETS, OPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT
Petar Leshtakov, Desislava Takorova, Nikola Tonkov

№ 26. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ПРАИСТОРИЯ, БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ОРЛОВО-БЕЛЕНЕ..... 350
Петър Лещаков, Никола Тонков
GEOPHYSICAL SURVEY OF THE LATE PREHISTORY, BRONZE AND IRON AGE ARCHAEOLOGICAL SITE OF ORLOVO-BELENE
Petar Leshtakov, Nikola Tonkov

№ 27. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ МЕДНИ РУДНИЦИ В М. АЙ БУНАР, ЗЕМЛИЩЕ НА С. МАЛКА ВЕРЕЯ, ОБЩ. СТАРА ЗАГОРА 354
Кръстю Чукалев, Пламен Георгиев, Христо Попов, Никола Тонков, Петя Трифонова, Методи Методиев
GEOPHYSICAL RESEARCH IN THE TERRITORY OF THE PREHISTORIC COPPER MINES IN THE AI BUNAR LOCALITY, MALKA VEREYA VILLAGE, STARA ZAGORA MUNICIPALITY
Krastyu Chukalev, Plamen Georgiev, Hristo Popov, Nikola Tonkov, Petya Trifonova, Metodi Metodiev

№ 28. ПРАИСТОРИЧЕСКИ МЕДНИ РУДНИЦИ АЙ БУНАР..... 358
Христо Попов, Пламен Георгиев, Руслан Стойчев, Кръстю Чукалев, Станислав Илиев
PREHISTORIC COPPER MINES AT AI BUNAR
Hristo Popov, Plamen Georgiev, Ruslan Stoychev, Krastyu Chukalev, Stanislav Iliev

III. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ
III. THRACIAN ARCHAEOLOGY

БРОНЗОВА ЕПОХА
BRONZE AGE

№ 1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ДО С. БОГДАН, ОБЩ. КАРЛОВО..... 365
Мартин Христов, Иван Иванов, Николай Спасов, Мария Гюрова, Ханна Христова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT THE EBA SITE NEAR BOGDAN VILLAGE, KARLOVO MUNICIPALITY
Martin Hristov, Ivan Ivanov, Nikolay Spassov, Maria Gurova, Hanna Hristova

№ 2. СЕЛИЩНА МОГИЛА ХИМИТЛИЯТА ПРИ С. СОКОЛ, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА..... 369
Красимир Лещаков, Надежда Тодорова, Ваня Петрова
TELL HIMITLIYATA NEAR SOKOL VILLAGE, NOVA ZAGORA MUNICIPALITY
Krassimir Leshtakov, Nadezhda Todorova, Vanya Petrova

№ 3. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ГЪЛЪБОВО.....374
Красимир Лещаков, Кристина Костова
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT TELL GALABOVO
Krassimir Leshtakov, Kristina Kostova

№ 4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 1 ОТ РБЕ В М. СТАМОПУЛО В ЗЕМЛИЩЕТО НА ПРИМОРСКО..... 379
Петър Балабанов, Даниел Пантов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF TUMULS NO. 1 FROM THE EARLY BRONZE AGE IN STAMOPULO LOCALITY, LAND OF PRIMORSKO
Petar Balabanov, Daniel Pantov

№ 5. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА № 7 В М. МАДЖАРСКИЯ ЧАИР, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ИЗВОРОВО, ОБЩ. ХАРМАНЛИ 383
Борислав Бориславов, Надежда Бориславова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF TUMULUS NO. 7 IN THE MADZHARSKIYA CHAYR LOCALITY, LAND OF IZVOROVO VILLAGE, HARMANLY MUNICIPALITY
Borislav Borislavov, Nadezhda Borislavova

№ 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА ДО С. МОГИЛА, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ 386
Стефан Александров, Фолкер Хайд, Тодор Вълчев, Бианка Преда, Таня Христова
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF A BRONZE AGE BURIAL MOUND NEAR MOGILA VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT
Stefan Alexandrov, Volker Heyd, Todor Valchev, Bianca Preda, Tanya Hristova

№ 7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА ДО С. МАЛОМИРОВО, ОБЩ. ЕЛХОВО, ОБЛ. ЯМБОЛ 391
Стефан Александров, Пьотр Влодарчак, Стефан Бакърджиев, Тодор Вълчев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN EARLY BRONZE AGE BURIAL MOUND NEAR MALOMIROVO VILLAGE, ELHOVO MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT
Stefan Alexandrov, Piotr Włodarczak, Stefan Bakardziev, Todor Valchev

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ С. ЕСЕНИЦА, ОБЩ. ВЪЛЧИ ДОЛ 395
Крум Бъчваров, Георги Кацаров, Красимир Ников
A BRONZE AGE AND IRON AGE ARCHAEOLOGICAL SITE AT ESENITSA VILLAGE, VALCHI DOL MUNICIPALITY
Krum Bacvarov, Georgi Katsarov, Krassimir Nikov

№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 6 – СЛИВНИЦА 2 (БРОНЗОВА ЕПОХА) В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЛИВНИЦА 398
Яна Мутафчиева, Илия Киров
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SITE NO. 6 – SLIVNITSA 2 (BRONZE AGE) IN THE LAND OF SLIVNITSA
Yana Mutafchieva, Ilia Kirov

№ 10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 4 (МГВ БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ) ДО С. ДРАГОВИЩИЦА, ОБЩ. КОСТИНБРОД 402
Мартин Христов, Иван Иванов, Николай Спасов, Мария Гюрова, Ханна Христова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 4 (GAS INTERCONNECTION BULGARIA – SERBIA) NEAR DRAGOVISHTITSA VILLAGE, KOSTINBROD MUNICIPALITY
Martin Hristov, Ivan Ivanov, Nikolay Spassov, Maria Gurova, Hanna Hristova

№ 11. СЕЛИЩЕ ОТ РБЕ И ЯМИ ОТ РЖЕ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. МИРОВЯНЕ, ОБЛ. СОФИЯ-ГРАД 406
Любен Лещаков, Ваня Петрова, Адриана Божкова
AN EARLY BRONZE AGE SETTLEMENT SITE AND EARLY IRON AGE PITS, LAND OF MIROVYANE VILLAGE , SOFIA-CITY DISTRICT
Lyuben Leshtakov, Vanya Petrova, Adriana Bozhkova

КЪСНА БРОНЗОВА И РАННА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХИ
LATE BRONZE AND EARLY IRON AGES

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛ ОТ II ХИЛ. ПР. ХР. ДО С. БАЛЕЙ (СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ) 410
Таня Христова, Георги Иванов, Стефан Александров
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF A SECOND MILLENNIUM BC NECROPOLIS NEAR BALEY VILLAGE (NORTHWEST BULGARIA)
Tanya Hristova, Georgi Ivanov, Stefan Alexandrov

№ 13. СЕЛИЩЕ ОТ XIX – XVII И XV – XII В. ПР. ХР. ПРИ С. ОРЕШЕЦ 414
Георги Иванов, Таня Христова, Никола Тонков, Мария Гюрова

A 19TH – 17TH AND 15TH – 12TH C. BC SETTLEMENT NEAR ORESHETS VILLAGE
Georgi Ivanov, Tanya Hristova, Nikola Tonkov, Maria Gurova

№ 14. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ II ХИЛ. ПР. ХР. В ЗЕМЛИЩЕТО НА ИХТИМАН 419
Стефан Александров, Таня Христова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SECOND MILLENNIUM BC SITE IN THE LAND OF IHTIMAN
Stefan Alexandrov, Tanya Hristova

№ 15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ КБЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РУЖИНЦИ, ОБЛ. ВИДИН (ЕТАП I) 422
Владислав Живков, Валери Стоичков
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE BRONZE AGE SETTLEMENT IN THE LAND OF RUZHINTSI VILLAGE, VIDIN DISTRICT (STAGE 1)
Vladislav Zhivkov, Valeri Stoichkov

№ 16. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ КБЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РУЖИНЦИ, ОБЛ. ВИДИН (ЕТАП II) 424
Ивайло Крумов, Мирослав Марков
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE LATE BRONZE AGE IN THE LAND OF RUZHINTSI VILLAGE, VIDIN DISTRICT (STAGE II)
Ivaylo Krumov, Miroslav Markov

№ 17. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА, РАННАТА ЖЕЛЯЗНА, РИМСКАТА ЕПОХИ, КЪСНАТА АНТИЧНОСТ И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧУКОВЕЗЕР, ОБЩ. ДРАГОМАН 426
Борислав Бориславов, Силвия Иванова, Петя Василева, Галина Грозданова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE BRONZE AGE, EARLY IRON AGE, ROMAN PERIOD, LATE ANTIQUITY AND EARLY MEDIEVAL PERIOD IN THE LAND OF CHUKOVEZER VILLAGE, DRAGOMAN MUNICIPALITY
Borislav Borislavov, Silvia Ivanova, Petya Vasileva, Galina Grozdanova

№ 18. ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХИ ПРИ С. ИЛИНДЕНЦИ, М. СКАЛИТЕ/ЗАНДАНИТЕ 431
Георги Иванов, Павел Христов, Таня Джанфезова
AN EARLY BRONZE AND EARLY IRON AGE SITE BY ILINDENTSI VILLAGE, SKALITE/ZANDANITE LOCALITY
Georgi Ivanov, Pavel Hristov, Tanya Dzhanfezova

№ 19. НЕКРОПОЛ ОТ РЖЕ ПРИ С. ВРАБЧА, ОБЩ. ТРЪН, ОБЛ. ПЕРНИК 436
Филип Михайлов
AN EIA NECROPOLIS NEAR VRABCHA VILLAGE, TRUN MUNICIPALITY, PERNIK DISTRICT
Philip Mihaylov

№ 20. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ДО КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ДО С. ОСИКОВО, ОБЩ. ДЕВИН 439
Христина Вълчанова, Мирослава Георгиева
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A THRACIAN SANCTUARY FROM THE LBA TO THE LIA NEAR OSIKOVO VILLAGE, DEVIN MUNICIPALITY
Hristina Valchanova, Miroslava Georgieva

№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРНО ОБИТАЛИЩЕ „ЧАЯ“ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА, М. БАБИНА ВОДА, ЧЕПЕЛАРЕ 443
София Христева, Костадин Кисьов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT THE EARLY IRON AGE “CHAYA” CAVE DWELLING, BABINA VODA LOCALITY, CHEPELARE
Sophia Hristeva, Kostadin Kisyov

№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛЕН КОМПЛЕКС „ГЛУХИТЕ КАМЪНИ“ 446
Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Ивет Кирилова

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE GLUHITE KAMANI ROCK-CUT COMPLEX
Georgi Nekhrizov, Julia Tzvetkova, Ivet Kirilova

№ 23. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПОЛСКИ ГРАДЕЦ, ОБЩ. РАДНЕВО 450
Красимир Ников, Румяна Георгиева, Велина Будакова, Яна Вълчева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN EARLY IRON AGE SITE NEAR POLSKI GRADETS VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY
Krassimir Nikov, Rumyana Georgieva, Velina Budakova, Yana Valcheva

№ 24. ОБЕКТ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА, СВЪРЗАН С ОБРАБОТКАТА НА КРЕМЪЧНИ СЕЧИВА, В М. ДОЛНИ ЧИФЛИЦИ ПРИ С. МУСЕЛИЕВО, ПЛЕВЕНСКО 452
Станимира Танева, Павел Попов
EARLY IRON AGE SITE RELATED TO FLINT TOOLS PROCESSING IN DOLNI CHIFLITSI LOCALITY NEAR MUSELIEVO VILLAGE, PLEVEN REGION
Stanimira Taneva, Pavel Popov

№ 25. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА (ОБЕКТ № 12) ДО УГЪРЧИН 456
Пламен Георгиев, Петър Минков, Йордана Николова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF AN EARLY IRON AGE SETTLEMENT (SITE NO. 12) NEAR UGARCHIN
Plamen Georgiev, Petar Minkov, Yordana Nikolova

КЪСНА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА
LATE IRON AGE

ГРАДОВЕ И УКРЕПЕНИ ОБЕКТИ
URBAN SETTLEMENTS AND FORTIFIED SITES

№ 26. ТРАКИЙСКИ СЕЛИЩЕН ЦЕНТЪР ОТ VI – V В. ПР. ХР. ДО С. ВАСИЛ ЛЕВСКИ, ОБЩ. КАРЛОВО, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ 460
Костадин Кисьов, Даниела Стоянова
A 6TH – 5TH C. BC THRACIAN SETTLEMENT CENTRE NEAR VASIL LEVSKI VILLAGE, KARLOVO MUNICIPALITY, PLOVDIV DISTRICT
Kostadin Kisyov, Daniela Stoyanova

№ 27. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС 465
Алексей Гоцев, Емил Нанков, Цветелина Славкова
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT *EMPORION PISTIROS*
Alexey Gotsev, Emil Nankov, Tsvetelina Slavkova

№ 28. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ В ОКОЛНОСТИТЕ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС 471
Алексей Гоцев, Емил Нанков, Цветелина Славкова, Петер Мило, Томаш Тенцер, Давид Шалка
GEOPHYSICAL SURVEY AT THE ENVIRONS OF *EMPORION PISTIROS*
Alexey Gotsev, Emil Nankov, Tsvetelina Slavkova, Peter Milo, Tomáš Tencer, Dávid Šálka

№ 29. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА В АР „СБОРЯНОВО“ 476
Даниела Стоянова, Мария Николаева, Калин Маджаров, Велислав Бонев, Теодора Василева, Християн Узунов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE THRACIAN CITY FROM THE HELLENISTIC PERIOD IN SBORYANOVO ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Daniela Stoyanova, Maria Nikolaeva, Kalin Madzharov, Velislav Bonev, Teodora Vassileva, Christian Uzunov

№ 30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА В М. ГОЛАТА НИВА КРАЙ С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩ. ЦАРЕВО 482
Даниела Агре, Деян Дичев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A FORTIFIED RESIDENCE FROM THE LATE HELLENISTIC PERIOD IN GOLATA NIVA LOCALITY NEAR SINEMORETS VILLAGE, TSAREVO MUNICIPALITY
Daniela Agre, Deyan Dichev

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА В М. ПАСТИЧ, ОБЩ. ЦАРЕВО 486
Деян Дичев, Анна Агре
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A FORTIFIED RESIDENCE FROM THE LATE HELLENISTIC PERIOD IN PASTICH LOCALITY, TSAREVO MUNICIPALITY
Deyan Dichev, Anna Agre

№ 32. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. СВ. АРХАНГЕЛ, С. ДЪБНИЦА, ОБЩ. ГЪРМЕН 489
Илия Киров, Михаил Ваклинов, Яна Мутафчиева
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A FORTIFIED SITE IN ST. ARCHANGEL LOCALITY, DUBNITSA VILLAGE, GARMEN MUNICIPALITY
Ilia Kirov, Mihail Vaklinov, Yana Mutafchieva

ИЗВЪНГРАДСКИ СЕЛИЩА И СВЕТИЛИЩА
NON-URBAN SETTLEMENTS AND SANCTUARIES

№ 33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРЛЯНЕ, ОБЩ. УГЪРЧИН 494
Мая Валентинова, Велина Жекунова, Радослав Гущераклиев
RESCUE EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE BRONZE AGE AND THE LATE IRON AGE NEAR THE VILLAGE OF ORLYANE, UGARCHIN MUNICIPALITY
Maya Valentinova, Velina Zhekunova, Radoslav Gushterakliev

№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ТАШ БАИР, ЗЕМЛИЩЕ НА С. НОВГРАД, ОБЩ. ЦЕНОВО, ОБЛ. РУСЕ 499
Георги Иванов, Свен Конрад, Райко Краус, Таня Христова, Камен Бояджиев, Петър Минков
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT TASH BAIR LOCALITY IN THE LAND OF NOVGRAD VILLAGE, TSENOVO MUNICIPALITY, RUSE REGION
Georgi Ivanov, Sven Conrad, Raiko Krauss, Tanya Hristova, Kamen Boyadzhiev, Petar Minkov

№ 35. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННИЯ ХАЛКОЛИТ, РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ С. БРЕСТАК, ВАРНЕНСКО 503
Анелия Божкова, Ева Тонкова, Елина Мирчева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF AN EARLY CHALCOLITHIC, EARLY BRONZE AGE AND IRON AGE SITE AT BRESTAK VILLAGE, VARNA REGION
Anelia Bozhkova, Eva Tonkova, Elina Mircheva

№ 36. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА И РИМСКАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СВОБОДА, ОБЩ. ЧИРПАН 508
Красимир Ников, Веселин Игнатов, Велина Будакова, Яна Вълчева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE IRON AGE AND ROMAN PERIOD SITE IN THE LAND OF SVOBODA VILLAGE, CHIRPAN MUNICIPALITY
Krassimir Nikov, Veselin Ignatov, Velina Budakova, Yana Valcheva

№ 37. МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ В М. БАШ КОЛИБА ПРИ ЧИРПАН 511
Милена Тонкова, Ева Тонкова, Анани Антонов
MULTI-LAYERED SITE IN BASH KOLIBA LOCALITY AT CHIRPAN
Milena Tonkova, Eva Tonkova, Anani Antonov

№ 38 АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. ПАУНОВО, ОБЩ. ИХТИМАН 517
Крум Бъчваров, Георги Кацаров, Атанас Цурев, Красимир Ников
A LATE IRON AGE SITE AT PAUNOVO VILLAGE, IHTIMAN MUNICIPALITY
Krum Bacvarov, Georgi Katsarov, Atanas Tsurev, Krassimir Nikov

№ 39. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ КРАЙ С. ЗАВОЙ, ОБЛ. ЯМБОЛ 521
Стефан Бакърджиев

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE LATE IRON AGE AND THE EARLY MIDDLE AGES NEAR ZAVOY VILLAGE, YAMBOL DISTRICT
Stefan Bakardzhiev

№ 40. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННАТА И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. КАБИЛЕ, ОБЛ. ЯМБОЛ 525
Явор Русев, Илия Илиев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF A SITE FROM THE EARLY AND LATE IRON AGES NEAR KABILE VILLAGE, YAMBOL DISTRICT
Yavor Rusev, Ilia Iliev

№ 41. ОБЕКТ № 1 ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. ГЮРГЬОВ ГРОБ ПРИ ПАНАГЮРИЩЕ, ОБЛ. ПАЗАРДЖИК 528
Филип Михайлов, Ханна Христова
SITE NO. 1 FROM THE LATE IRON AGE IN GYURGYOV GROB LOCALITY NEAR PANAGYURISHTE, PAZARDZHIK DISTRICT
Philip Mihaylov, Hanna Hristova

КЪСНА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА
LATE IRON AGE

НЕКРОПОЛИ И НАДГРОБНИ МОГИЛИ
NECROPOLEIS AND TUMULI

№ 42. ОБЕКТ № 33, МОГИЛА В М. ОДЖАЦИТЕ ПРИ ЗЛАТИЦА, ОБЛ. СОФИЯ 532
Филип Михайлов
SITE NO. 33, BURIAL MOUND IN ODZHATSITE LOCALITY NEAR ZLATITSA, SOFIA DISTRICT
Philip Mihaylov

№ 43. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ДО ЗЛАТИЦА, СОФИЙСКА ОБЛАСТ 535
Мартин Христов, Иван Иванов, Велина Жекунова, Методи Димитров
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS NEAR ZLATITSA, SOFIA DISTRICT
Martin Hristov, Ivan Ivanov, Velina Zhekunova, Metodi Dimitrov

РИМСКА ЕПОХА
ROMAN AGE

НЕКРОПОЛИ И НАДГРОБНИ МОГИЛИ
NECROPOLEIS AND TUMULI

№ 44. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛИ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАЛЕНИК, ОБЩ. УГЪРЧИН, ОБЛ. ЛОВЕЧ 538
Емил Нанков, Филип Колев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF NECROPOLEIS FROM THE ROMAN PERIOD AND THE EARLY MIDDLE AGES IN THE LAND OF KALENIK VILLAGE, UGARCHIN MUNICIPALITY, LOVECH DISTRICT
Emil Nankov, Philip Kolev

№ 45. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА II ОТ НЕКРОПОЛ В М. ГОЛЯМАТА МОГИЛА (I – IV В.) ПРИ С. ПРОХОРОВО, НОВОЗАГОРСКО 546
Борис Борисов, Драгомир Марков, Петър Бънов, Генчо Димитров, Илия Илиев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF MOUND II OF THE NECROPOLIS IN GOLYAMATA MOGILA LOCALITY (1ST – 4TH C. AD) AT PROHOROVO VILLAGE, NOVA ZAGORA REGION
Boris Borisov, Dragomir Markov, Petar Banov, Gencho Dimitrov, Ilia Iliev

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ
FIELD SURVEYS WITH NO ARCHAEOLOGICAL STRUCTURES ATTESTED

№ 46. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 2, ЗЕМЛИЩЕ НА С. МЕДОВНИЦА, СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ 550
Стефан Александров, Николай Казашки
RESCUE EXCAVATIONS OF SITE NO. 2, LAND OF MEDOVNITSA VILLAGE, NORTHWEST BULGARIA
Stefan Alexandrov, Nikolay Kazashki

№ 47. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. ГЕРАН КРАЙ ЛЯСКОВЕЦ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО 551
Калин Чакъров
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE IRON AGE SITE AT GERAN LOCALITY NEAR LYSKOVETS, VELIKO TARNOVO DISTRICT
Kalin Chakarov

№ 48. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 7 ОТ БРОНЗОВАТА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ В М. МЕТИЛЯВЕЦ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПЕТЪРЧ, ОБЩ. КОСТИНБРОД 553
Алексей Гоцев, Христина Вълчанова, Мирослава Георгиева, Габриела Джурковска
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 7, FROM THE BRONZE, EARLY IRON AGE AND LATE ANTIQUITY IN METILYAVETS LOCALITY, LAND OF PETARCH VILLAGE, KOSTINBROD MUNICIPALITY
Alexey Gotsev, Hristina Valchanova, Miroslava Georgieva, Gabriela Dzhurkovska

№ 49. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 12 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ЕЛИН ПЕЛИН – СЕПТЕМВРИ 554
Георги Нехризов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 12 AT THE ROUTE OF ELIN PELIN – SEPTEMVRI RAILWAY LINE
Georgi Nekhrizov

№ 50. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 5 – СЕЛИЩЕ ОТ РЖЕ И ОСМАНСКИЯ ПЕРИОД – ЗЕМЛИЩЕ НА С. ХАДЖИДИМИТРОВО, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ 555
Мирослав Козарев, Иван Иванов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SITE NO. 5 – SETTLEMENT FROM EARLY IRON AGE AND OTTOMAN PERIOD – LAND OF HADZHIDIMITROVO VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT
Miroslav Kozarev, Ivan Ivanov

№ 51. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА КРАЙ С. БЕНКОВСКИ, ОБЩ. КИРКОВО 556
Здравко Димитров, Николай Бояджиев
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF A SITE FROM THE HELLENISTIC PERIOD NEAR BENKOVSKI VILLAGE, KIRKOVO MUNICIPALITY
Zdravko Dimitrov, Nikolay Boyadzhiev

I. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ

ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

№ 1. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧИРЕН, ОБЩ. ВРАЦА

Мирослав Марков

Теренните издирвания са осъществени в периода 08 – 10.10.2021 г. на площ от 155 дка, предвидена за инвестиционно намерение на „Булгартрансгаз“ ЕАД. Площта се намира непосредствено до и южно от газохранилището при с. Чирен (обр. 1).

Теренът е обходен от археологически екип от трима души, последователно от юг на север и от запад на изток. Голяма част от проучваната площ попада в стари лозя, като само в средата ѝ има голяма обработваема нива, с добра видимост на терена. На изток и запад теренът е обрасъл с гъсти и високи треви и многогодишни храсти, без възможност за наблюдение. От повърхността е събрана незначително количество съвременна строителна керамика и дребни железни елементи от земеделски машини.

Не са открити археологически материали и структури.

Обр. 1. Обходеният терен, предвиден за разширение на газохранилището

Fig. 1. The surveyed terrain, intended for the expansion of the gas storage

FIELD SURVEY IN THE LAND OF CHIREN VILLAGE, VRATSA MUNICIPALITY

Miroslav Markov

Summary

The field survey was carried out between October the 8th and 10th 2021, in an area of 15.5 ha, in relation to an investment intention from Bulgartransgaz EAD . The area is located right next to and immediately south of the gas storage near the village of Chiren (fig. 1).

The terrain was surveyed by a team of three archaeologists, starting from the southern part of the terrain and moving to the north and from the west towards the east. Most of the terrain consists of old vineyards, and only in its middle part there is a large arable plot with good visibility of the terrain. To the east and the west large areas are overgrown with dense and tall grasses and perennial shrubs, with almost no visibility. A small number of modern architectural ceramics and iron fragments from agricultural machines were collected from the surface.

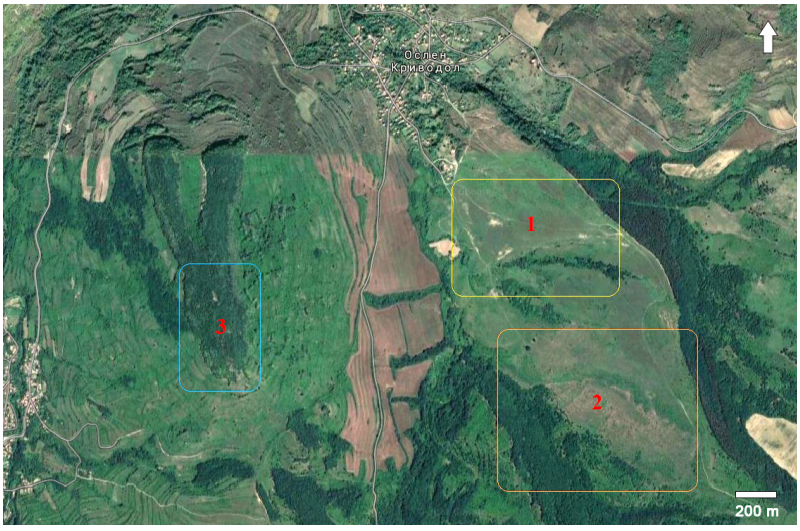
No archaeological materials and no structures were found.

Miroslav Markov, Museum of History – Chiprovtsi, 2 Vitosha Str., 3460 Chiprovtsi, tribalia@abv.bg

№ 2. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОСЛЕН КРИВОДОЛ, ОБЩ. МЕЗДРА

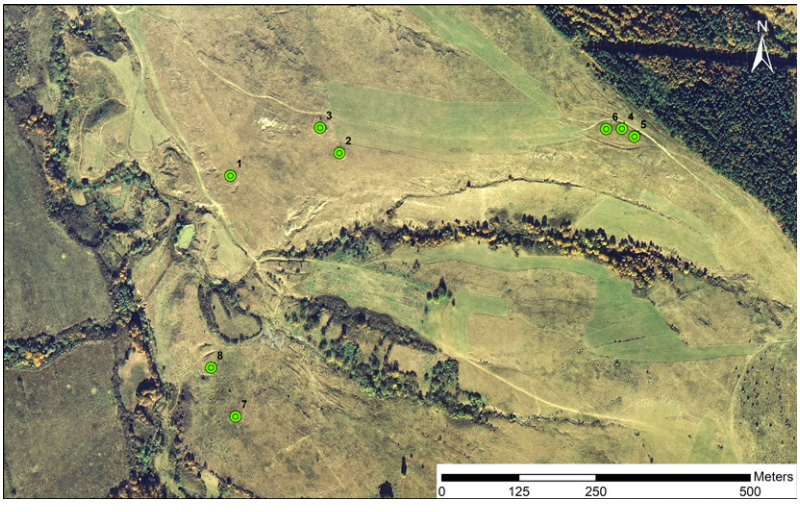
Георги Ганецовски, Вивиана Митева

Теренните издирвания са проведени в периода 18 – 20.03.2021 г. върху площ от 380 дка в землището южно от с. Ослен Криводол. За този район липсва научна информация свързана с културното наследство. Обходени са три участъка, южно и югозападно от селото. Първият е в м. Чуклите; участък 2 е в м. Пещта, а участък 3 е височината Лижко градище, разположена между селата Ослен Криводол и Лик (обр. 1). За последната има данни в литературата.

Обр. 1. Сателитно изображение на проучваната площ с обозначение на трите изследвани сектора

Fig. 1. Satellite image of the studied area with indication of the three surveyed sectors

Обр. 2. Сателитно изображение на м. Чуклите с обозначение на регистрираните тракийски надгробни могили

Fig. 2. Satellite image of the Chuklite locality with the registered Thracian burial mounds indicated

В м. Чуклите е открит тракийски могилен некропол (обр. 2). Регистрирани са осем надгробни могили, които са компрометирани от иманяри. В могила № 7 е установена каменна гробна камера от грубо одялани камъни на суха зидария.

В съседната м. Пещта, в близост до две вековни дървета с оброк, е регистрирано скално светилище. Установени са гравирани в пясъчника антропоморфни, зооморфни и геометрични изображения (обр. 3). Забелязва се разновременност на изображенията, отнасящи се към различни периоди от праисторическите епохи до съвремието. Особено впечатление прави изображение „Богинята-Майка в родилна поза“ (обр. 4), паралел на което откриваме в Гьобекли тепе, Югоизточна Турция (Hodder, Meskell 2011, 235).

Посетена е късноримската и средновековна крепост Лижко градище, за което има данни в литературата (Николов 1996, 185). Районът е гъсто обрасъл с дървесна растителност. Тук също са установени следи от активна иманярска дейност.

Литература

Николов 1996: Б. Николов. От Искър до Огоста. София, 1996.

Hodder, Meskell 2011: I. Hodder, L. Meskell. A curious and sometimes a trifle macabre artistry. Some aspects of symbolism in neolithic Turkey. – Current Anthropology, 52, 2, April 2011, 235.

Обр. 3. Врязани в скалата спирали

Fig. 3. Spirals incised into the rock

Обр. 4. Гравирано антропоморфно изображение на Богинята-Майка

Fig. 4. Engraved anthropomorphic image of the Mother Goddess

FIELD SURVEY IN THE LAND OF OSLEN KRIVODOL VILLAGE, MEZDRA MUNICIPALITY

Georgi Ganetsovski, Viviana Miteva

Summary

The field survey was carried out in three sections, located to the south and southwest of Oslen Krivodol village. These are: Section 1 – Chuklite locality; Section 2 – Peshtta locality ("the furnace") and Section 3 – Lizhko Gradishte upland (fig. 1).

A Thracian mound necropolis with eight burial mounds was discovered in Chuklite locality (fig. 2). A rock sanctuary with anthropomorphic, zoomorphic and geometric images engraved on the rock has been registered in the neighbouring Peshtta locality (figs 3, 4).

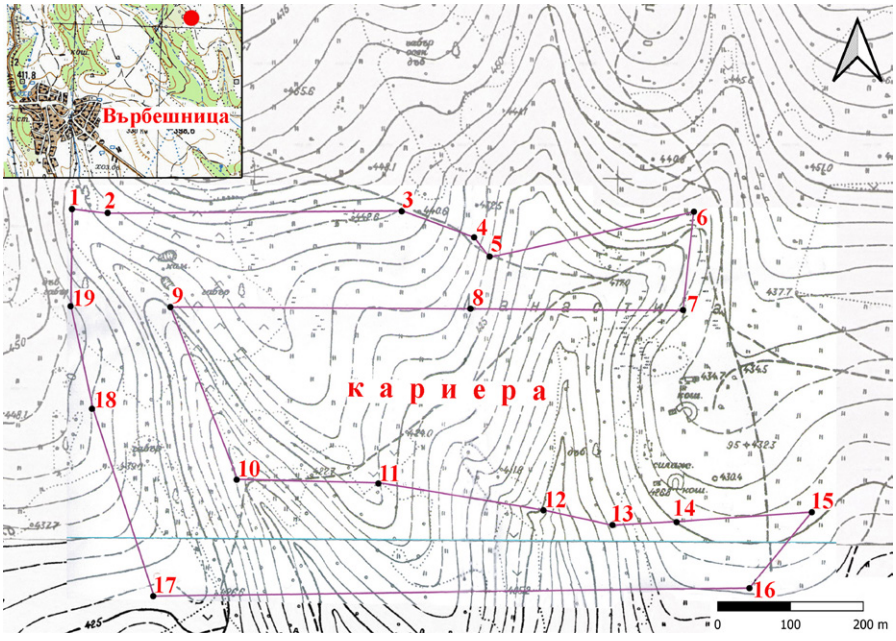
The late Roman and medieval fortress Lizhko Gradishte was also visited.

Georgi Ganetsovski, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Square, 3000 Vratsa, ganecovski_ar@abv.bg
Viviana Miteva, viviana_bg@yahoo.com

№ 3. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ВЪРБЕШНИЦА И ГОРНА КРЕМЕНА, ОБЛ. ВРАЦА

Нарцис Торбов

Теренните издирвания са осъществени във връзка с предоставяне на разрешение за проучване на подземни богатства (скалнооблицовъчни материали) от находище „Големия връх". Площта е с размери от 248 дка и е разположена в землищата на селата Върбешница и Горна Кремена, общ. Мездра, обл. Враца.

Обр. 1. Карта с границата на концесионната площ

Fig 1. Map with the border of concession area

Издирванията са проведени по координатен регистър на характерните точки на границата на концесионната площ на находище „Големия връх“ (обр. 1).

Участъците, в които са извършени теренните издирвания, са разположени в близост до северната, южната и западна граница на действащата кариера на „Йотов стоун“ ЕАД.

Не са установени археологически материали и структури.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF VARBESHNITSA AND GORNA KREMENA VILLAGES, VRATSA DISTRICT

Narcis Torbov

Summary

The field survey was conducted in relation to granting permission for prospecting for underground mineral resources (rock material for cladding) from the Golemia Vrah field. Its area amounts to 24.8 ha and it is located in the lands of Varbeshnitsa and Gorna Kremena villages, Vratsa district (fig. 1). The sectors, in which the field survey was conducted, are situated in close proximity to the northern, southern and western border of the operational quarry of Yotov stone EAD. Neither archaeological materials nor structures were found.

Narcis Torbov, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Square, 3000 Vratsa, natorbov@mail.bg

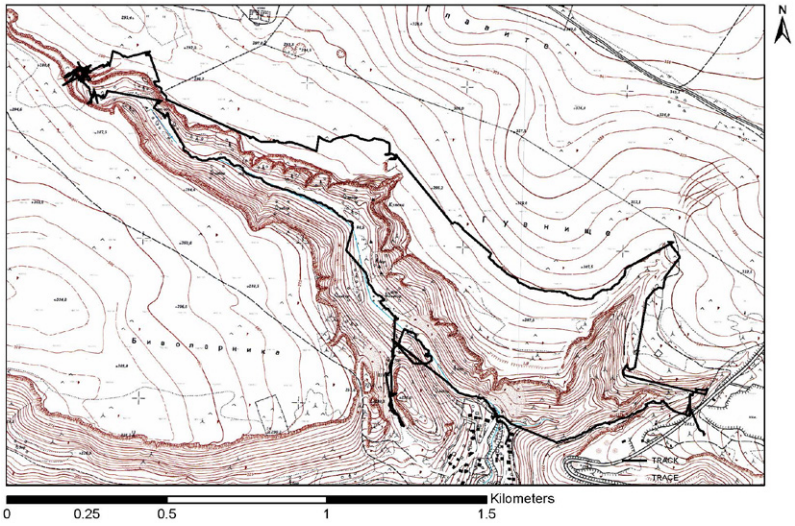

№ 4. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КУНИНО, ОБЩ. РОМАН, ОБЛ. ВРАЦА

Вивиана Митева, Георги Ганецовски

Теренните издирвания са проведени във връзка с инвестиционно намерение за изграждане на туристическа пътека. Наблюденията по трасето на туристическата пътека в землището на село Куниво са осъществени в рамките на два дни (2 – 3.09.2021 г.). Предвидената дължина на туристическата пътека е 6,9 км (обр. 1).

По обходеното трасе не са регистрирани археологически материали, но видимостта в момента на издирването беше под 5%. Не успяхме да влезем в две от пещерите – Гергевица и Самуилица II (обр. 2), а пещерата Партизанина (обр. 3) се намира в стара кариера и е запушена от каменен блок. Единствената достъпна пещера беше Татаркинята, която е почти унищожена от иманяри (обр. 4, 5).

Обр. 1. Обходено трасе на планираната туристическата пътека, с. Кунино

Fig.1. The survey route of the planned eco-trail, Kunino village

Обр. 2. Пещерата Самуилица II

Fig. 2. Samuilitsa II cave

Обр. 3. Пещерата Партизанина

Fig. 3. Partizanina cave

Обр. 4. Иманярски изкопи в пещерата Татаркинята

Fig. 4. Looters' diggings in Tatarkinyata cave

Обр. 5. Разбита скала до входа на пещерата Татаркинята

Fig. 5. Damaged rock by the entrance of Tatarkinyata cave

FIELD SURVEY IN THE LAND OF KUNINO VILLAGE, ROMAN MUNICIPALITY, VRATSA DISTRICT

Viviana Miteva, Georgi Ganetsovski

Summary

The field survey in the land of Kunino village was carried out within two days, on September the 2nd and the 3rd 2021. They were necessitated by an investment intention for laying an eco-trail, with a length of 6.9 km (fig. 1).

The route passed nearby several caves which were inaccessible during the survey: Gergevitsa and Samuilitsa II caves (fig. 2) and Partizanina cave which is clogged by a big rock (fig. 3). Only Tatarkinyata cave was accessible but it is almost completely destroyed by looters (figs 4, 5).

No visible traces of archaeological sites and materials were registered during the survey.

Viviana Miteva, viviana_bg@yahoo.com
Georgi Ganetsovski, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Square, 3000 Vratsa, ganecovski_ar@abv.bg

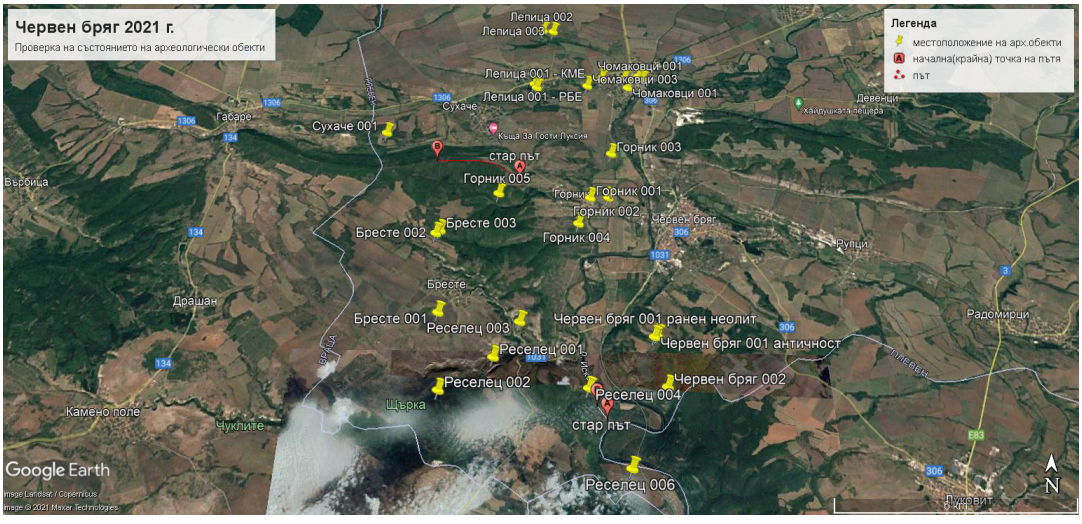

№ 5. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩ. ЧЕРВЕН БРЯГ, ОБЛ. ПЛЕВЕН

Владимир Найденов, Петя Ангелова

Теренните издирвания са проведени в периода 15 – 28.08.2021 г. на територията на общ. Червен бряг от специалисти от РИМ – Плевен. Целта на проучването е проверка на състоянието и актуализация на информацията на регистрирани в АИС АКБ археологически обекти, както и регистрацията на нови.

Приоритет бяха обекти и селища, разположени от двете страни по течението на р. Искър и нейните притоци. Обходени са землищата на седем населени места в общината – селата Лепица, Сухаче, Горник, Реселец, Бресте, Чомаковци и град Червен бряг (обр. 1). Акцентът на издирванията бяха шестнадесет, вече регистрирани обекта, за които има сведение, че в тях са открити следи от археологически структури. Бяха установени и шест нови, нерегистрирани до момента обекта, открити по сведения на информатори и теренни дневници от проведени археологически експедиции през 70-те и 80-те години на XX в. При три обекта се наблюдават археологически структури – светилище от желязната епоха в м. Имането, с. Горник (обр. 2), късноантична крепост в м. Калето при с. Реселец (обр. 3), новореги-

Обр. 1. Обща карта на обектите

Fig. 1. General map of the sites

Обр. 2. Светилище в м. Имането, с. Горник

Fig. 2. Sanctuary in Imaneto locality, Gornik village

Обр. 3. Късноантична крепост в м. Калето, с. Реселец

Fig. 3. Late antique fortress in Kaleto locality, Reselets village

стрирана късноантична крепост в м. Калето при гр. Червен бряг (обр. 4). Цялата обходена територия е маркирана с GPS тракове, а обектите – с GPS координати. Направена е фотодокументация на актуалното състояние на паметниците.

Събраният подемен материал и добитата актуална информация ще спомогнат за планирането на бъдещи археологически проучвания в района, както и за повишаване на ефективността при опазването на недвижимите културни ценности от страна на местните и държавни структури.

Обр. 4. Късноантична крепост в м. Калето, гр. Червен бряг

Fig. 4. Late antique fortress in Kaleto locality, Cherven Bryag town

FIELD SURVEY IN THE LAND OF CHERVEN BRYAG MUNICIPALITY, PLEVEN DISTRICT

Vladimir Naydenov, Petya Angelova

Summary

The area was surveyed in the period 15 – 28 August 2021. The aim of the field survey was verification the present state of the archaeological sites and update of the data about them already recorded in the information system "Archaeological Map of Bulgaria", as well as registration of new sites.

The lands of seven settlements in the municipality were surveyed – the villages of Lepitsa, Suhache, Gornik, Reselets, Breste, Chomakovtsi and the town of Cherven Bryag. As a result of the fieldwork the information about 16 sites, already registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria" was updated and six new sites were registered (fig. 1).

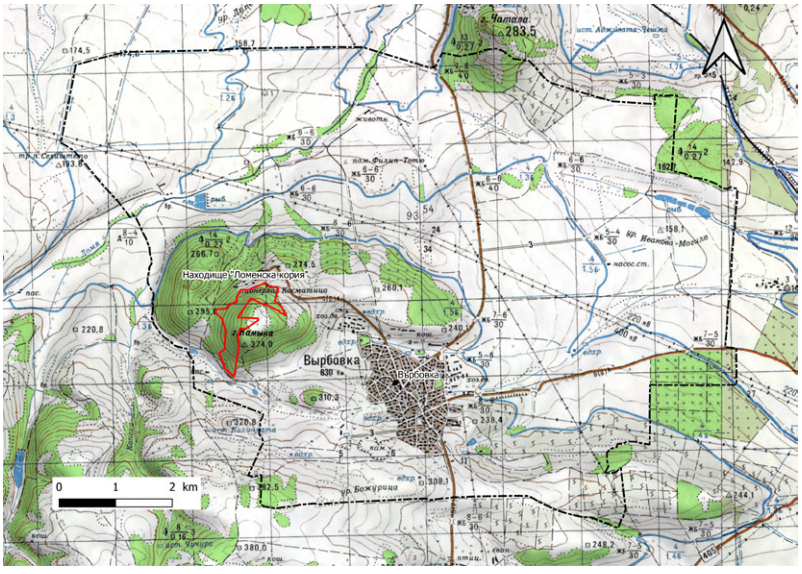
Archaeological structures above the present-day ground surface were observed at three sites – an Iron Age sanctuary in the Imaneto locality, in the land of Gornik village (fig. 2), a late antique fortress in the Kaleto locality, in the land of Reselets village (fig. 3), and a newly registered late antique fortress in the Kaleto locality, in the land of Cherven Bryag (fig. 4).

The collected archaeological materials and the obtained up-to-date information will help to plan future archaeological excavations in the area, as well as to increase the efficiency of the protection of the immovable cultural heritage by the local institutions.

Vladimir Naydenov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, vl_naydenov@abv.bg
Petya Angelova, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, furor@abv.bg

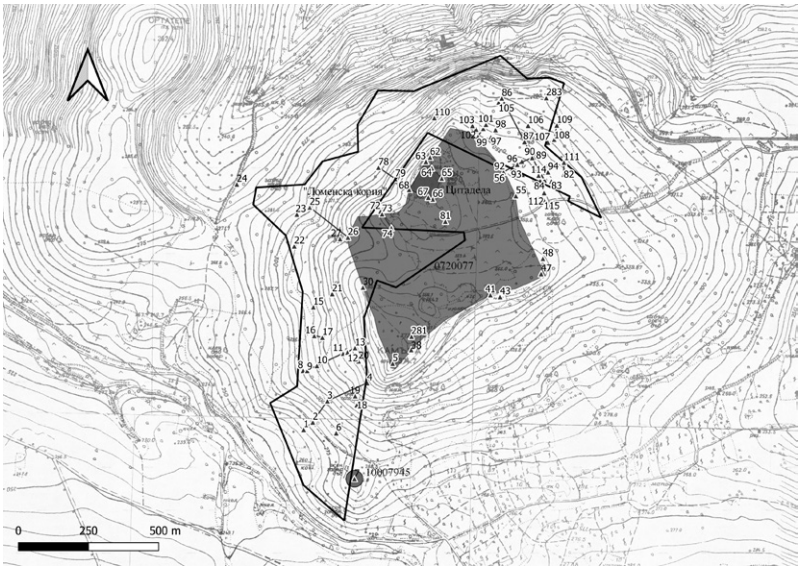
№ 6. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НАХОДИЩЕ ЗА ПОДЗЕМНИ БОГАТСТВА „ЛОМЕНСКА КОРИЯ“, С. ВЪРБОВКА, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Калин Чакъров

Обр. 1. Разположение на находище „Ломенска кория“ в землището на с. Върбовка

Fig. 1. Location of the “Lomenska koria” mineral deposit in the land of Varbovka village

Обр. 2. Регистрираните при издирването структури спрямо границите на находище „Ломенска кория“

Fig. 2. The structures registered during the field survey and the area of “Lomenska koria” mineral deposit

Проучването е проведено в рамките на пет работни дни, от 26.03. до 31.03.2021 г., от екип в състав: К. Чакъров – ръководител (РИМ – Велико Търново), Н. Ленски (РИМ – Велико Търново), Ст. Александров и Хр. Иванов.

Териториален обхват и геоморфологични особености. Обходена е цялата концесионна територия, имаща площ от 316,634 дка. Тя е разположена върху платовидното възвишение Камъка и неговите подножия (обр. 1). Последните са с наклон между 30° и 45°. Геоморфологичната форма, обект на обхождане, е възвишение, образувано в резултат на вулканична дейност. То е най-голямата от съществувалите в миналото 25 базалтови могили, простиращи се от свищовското село Драгомирово до гр. Сухиндол. Днес от тях са оцелели 20, като останалите са унищожени в заради добив на базалт през вековете (Велчев 1972, 29 – 32; Петров 2014, 60 – 75). При Камъка изригването се е случило от около седем места. Кратерите са се запазили днес като леки вдлъбнатини на терена, образуващи, благодарение на атмосферните води, малки езерца с блатна растителност (Велчев 1972, 39 – 42). По източното подножие на хълма минава и вододелът между реките Осъм и Росица.

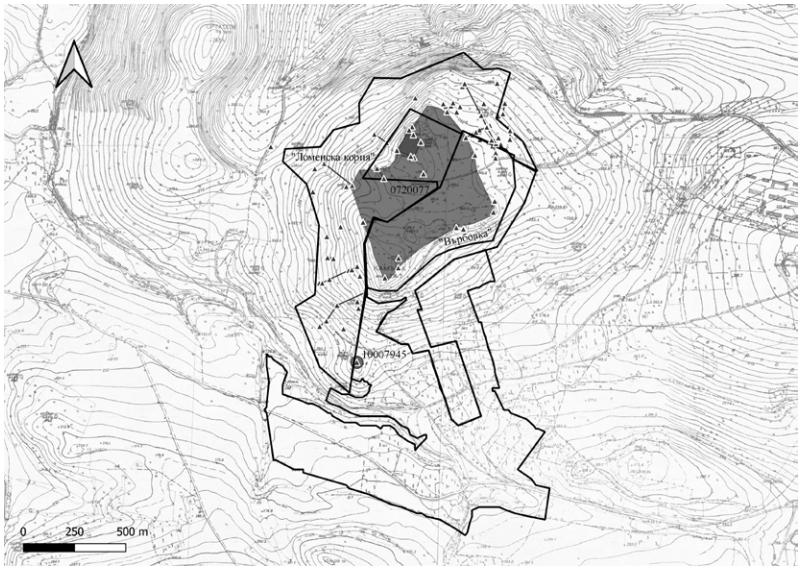
Резултати. В границите на находище „Ломенска кория“ попада късноантичната крепост с АИС АКБ № 0720077 (обр. 2), която се разполага и в съседното находище „Върбовка“ (обр. 3). Тя е регистрирана през 1992 г. от П. Станев като късноантична крепост с площ 35 дка. Картонът е с отбелязана покъсно актуализация, извършена от Г. Нехризов. Най-ранните сведения за обекта дава Й. Йосифов, който

отбелязва, че на възвишението Камъка има крепост и манастир (Йосифов 1967, 10, 21).

През 2001, 2007 и 2008 г. Ив. Църов изготвя становища за крепостта във връзка с намерения за добив на базалт на „Пътинженеринг“ ООД. Крепостта е декларирана междувременно като недвижима културна ценност. В две свои последователни становища, от два отделни огледа, извършени през 2012 г. заради възникване на инвестиционно намерение за добив на базалт от страна на „Петургия“ ЕООД, Н. Еленски констатира, че крепостта има по-значителни размери от въведените през 1992 г.

Крепостта в м. Камъка – данни от издирването през 2021 г. Крепостта Камъка отстои на 2,1 км северозападно от църквата на с. Върбовка, азимут 297° (обр. 4). Тя се простира на територията на цялата платовидна част на възвишението. Установено е, че се състои от основна крепост, цитадела, подградие (?) и напречни зидове, спускащи се от основната крепостна стена. Открито е и едно могилообразно възвишение при южното подножие.

Основната крепостна стена е разположена по ръба на скалния венец. Зидовете се проявяват като линеен разсип от ломени камъни с различни размери. На места разсипът е широк 3,5 м и висок 0,45 м (т. 28), а другаде достига ширина 5 м и височина 1,20 м (т. 30). В отделни участъци е видим и двулицевият градеж на стената, имаща ширина 2 м (т. 32). Последният вероятно свидетелства, че куртината е изградена на сухозидица. В очертанията на крепостта има данни за застрояване.

Обр. 3. Регистрираните структури спрямо находищата „Ломенска кория“ и „Върбовка“

Fig. 3. The registered structures and the areas of “Lomenska koria” and “Varbovka” mineral deposits

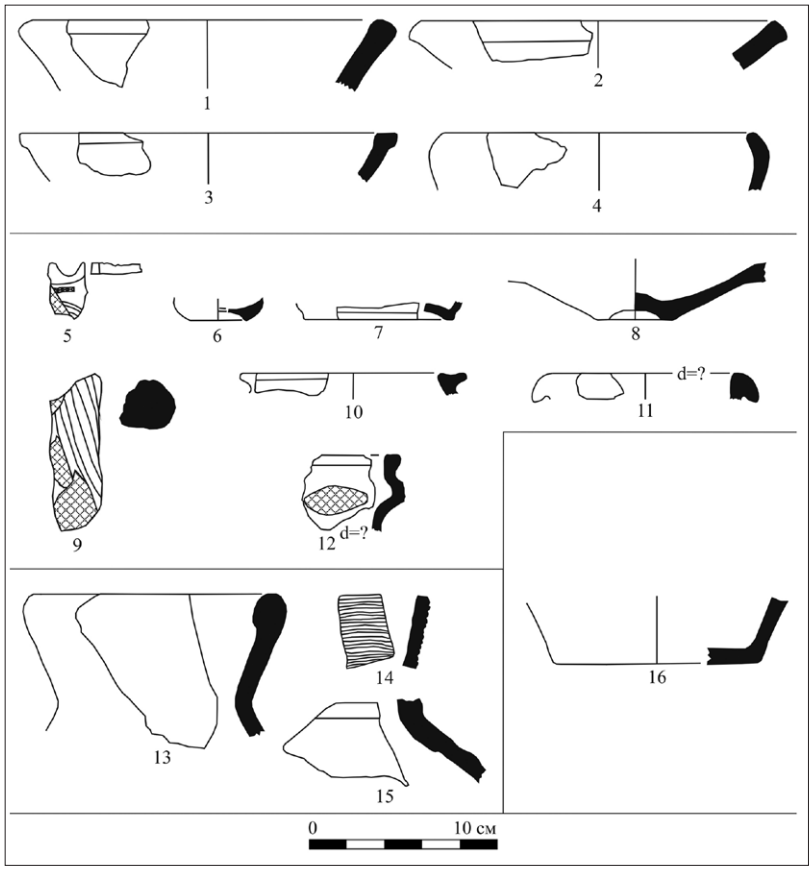

Обр. 4. Изглед към крепостта Камъка от северозапад

Fig. 4. View of the Kamaka fortress from northwest

Цитаделата се намира в северната четвъртина на заградената от вала площ (т. 63 – 68) и представлява по-малко укрепление, градено, за разлика от основната крепостна стена, с ломени камъни и хоросан с примеси на счукана строителна керамика. Стените се проявяват като високи до 4 – 5 м валове с ширина до около 10 м. В югозападна посока са регистрирани два рова и вал, а в североизточна – заравнено пространство. Цитаделата е с укрепена площ от 4,37 дка.

Подградието е разположено в североизточното подножие на възвишението Камъка, в м. Косматица. Има поне седем регистрирани зида (№ 8, 14 – 19), някои от които започват от основната крепостна стена и се спускат по склона, а други са напречни на гореописаните. Откриват се и иманярски изкопи. Тези теренни особености могат да бъдат тълкувани като застроена площ *extra muros*. Напречни зидове (№ 1 – 4, 7, 11), започващи от основната крепостна стена, са регистрирани и при северозападното, югозападното и югоизточното подножия на крепостта. Интерпретацията им може да бъде свързана с фортификацията на обекта.

Обр. 5. Керамика, открита при издирването: 1-4 – ранна желязна епоха; 5-12 – римски период; 13-15 – ранновизантийска епоха; 16 – Късно средновековие

Fig. 5. Ceramics, found during the field survey: 1-4 – Early Iron Age; 5-12 – Roman period; 13-15 – early Byzantine period; 16 – Late Middle Ages

Могилообразното възвишение се намира при т. 7. Представлява издигане на терена, наподобяващо могила с диаметър 30 м и височина 3 м. Възможно е то да е надгробна могила или друг вид резултат от човешка дейност, като не е изключено да има и естествен вулканичен произход. Регистрирано е в АИС АКБ с № 10007945.

Констатирани са и други следи от човешка дейност. Извън крепостта, в югозападна посока, са регистрирани подзидани пътеки. На много места в затворената от стената площ и извън нея има стари иманярски изкопи, в някои от които се откриват археологически материали.

Датировка на крепостта. По време на издирването е открита керамика, свидетелстваща за обитаване на хълма през ранната желязна епоха, римската епоха (II – III в.), Късната античност (IV – VI в.) и Късното средновековие (XII – XIV в.) (обр. 5). Най-ранните материали произхождат от южния ъгъл на крепостта, където е регистриран голям изкоп, получен чрез взрив, който засяга културни пластове. По-отчетлива концентрация е засвидетелствана при близкото голямо вулканично езеро. Повечето фрагменти са от стени на дебелостенни съдове, изработени на ръка от сиво-кафява глина с органичен опостнител и триделен лом. Представени са от устия от обърнатоконични и полусферични паници със заоблени или равноотрязани устийни ръбове. Те могат да бъдат отнесени към ранната желязна епоха (обр. 5.1 – 4). Обитаване на естествено укрепени места през от това време в района е засвидетелствано в м. Пречиста край севлиевското село Градница (Милчев 1979, 389 – 395).

Керамиката от римската епоха е основно от големия изкоп при южния ъгъл на крепостта. Открити са фрагменти от лампи и гърнета. Първите са изработени на бързо колело от бежово-кафява добре пречистена глина (обр. 5.5 – 8). По цвят и състав глината е идентична с тази на произвеждани в керамичния център в Бутово червенолакови изделия от II – III в. Гърнетата, открити при южния край на крепостта, са изработени при по-бавно въртене от по-груба и песъчлива глина със сиво-кафяв цвят (обр. 5.10 – 11). През II – III в. на доминиращи над околността възвишения са обособявани обикновено светилища (Вълчев 2015, 24 – 25).

Малко вероятно е крепостта да е построена през III в. поради няколко причини, една от които е, че тогава все още не се изграждат укрепени обекти върху възвишения в административната територия на Никополис ад Иструм. Най-ранните, установени до момента, крепости с височинна, но относително достъпна топография в този район са Градище край Дичин и Михнева могила край Добри дял, построени в самия край на IV в. или в началото на V в. (Динчев и др. 2009, 19 – 20; Динчев 2013, 107; Poulter 2013, 369 – 370, 378; Poulter 2019, 10 – 11). Може да се предположи, че по същото време е изградена и крепостта в м. Камъка. Възможно е тогава тя да защитава жителите на гъстонаселения през предходния период (II – IV в.) район на Бутово и Върбовка, които вече напускат равнината и започват да се укрепяват на най-близките подходящи места.

В иманярски изкоп при т. 79, намиращ се северозападно от цитаделата на крепостта, но извън нея, е открито малко количество керамика от ранновизантийската епоха, представена от фрагменти

от тухли, керемиди и съдове. От последните се отличават два фрагмента от тара – стена с гребенчата украса и устие от LR2 амфора (обр. 5.13 – 14). Те произхождат от трасето на напречен зид № 11. Тези особености, както и топографските дадености, могат да бъдат приети като свидетелство за отнасяне на изграждането на крепостта към Късната античност.

В цитаделата е открит фрагмент от дъно на керамичен съд, който може да бъде датиран към Късното средновековие (обр. 5.16). Не е изключено тя да е преизползвана или да е изградена именно тогава. При северното подножие на Камъка има голямо многослойно селище с най-активен период от Късното средновековие (Рабовянов, Чолакова 2018, 591), за което би могло да се предположи, че има връзка с крепостта.

Литература

Велчев 1972: А. Велчев. Морфология на базалтовите могили в Северна България. – Известия на Българското географско дружество, 12 (22), 1972, 29 – 45.

Вълчев 2015: Ив. Вълчев. Извънградските светилища в римската провинция Тракия (I – IV век). София, 2015.

Динчев 2013: В. Динчев. Новите разкопки на хълма Михнева могила край с. Добри дял, община Лясковец. – Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново, 27, 2012, 101 – 127.

Динчев и др. 2009: В. Динчев, Г. Кузманов, П. Владкова, А. Чолакова, Цв. Попова. Българо-британски разкопки на Градището при с. Дичин, Великотърновска област, 1996 – 2003 (резултати от проучванията на българския екип) (Разкопки и проучвания, 39). София, 2009.

Йосифов 1967: Й. Йосифов. Историческото село Върбовка. София, 1967.

Милчев 1979: Ат. Милчев. Габрово и неговият окръг през праисторическата и античната епоха. – Годишник на Софийския университет – Исторически факултет, 68 (1974), 1979, 369 – 458.

Петров 2014: Г. Петров. Ландшафтно-геофизична характеристика на базалтовите могили в Северна България. – Проблеми на географията, 3 – 4, 2014, 60 – 75.

Рабовянов, Чолакова 2018: Д. Рабовянов, А. Чолакова. Теренни издирвания в землището на село Върбовка, община Павликени. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 589 – 591.

Poulter 2013: A. Poulter. Dobri Dyal: a late Roman fortress on the Lower Danube. – Journal of Roman Archaeology, 26, 2013, 362 – 382.

Poulter 2019: A. Poulter. Summary and Conclusions. – In: A. Poulter. The transition to Late Antiquity on the Lower Danube. Excavations and survey at Dichin, a late Roman to early Byzantine fort and a Roman aqueduct. Oxford and Philadelphia, 2019, 6 – 30.

FIELD SURVEY IN THE TERRITORY OF "LOMENSKA KORIA" MINERAL DEPOSIT NEAR VARBOVKA VILLAGE, PAVLIKENI MUNICIPALITY, VELIKO TARNOVO DISTRICT

Kalin Chakarov

Summary

The field survey was conducted at the end of March 2021. It covered 31.7 ha of rough terrain on the Kamaka hill near Varbovka village (fig. 1). The hill is one of the 20 basalt formations in the region of Central Northern Bulgaria that are partially or completely unaffected by human interventions (fig. 4). It is the largest one – its dimensions result from eruptions from at least seven places. The craters are still visible on the flat surfaces as shallow depressions, which are seasonally filled with atmospheric waters, thus forming small lakes. The hill is on the watershed between the Osam and the Rositsa Rivers. It is also in the contact zone between the Danube Plain and the Predbalkan Mountain Range.

According to the data from the information system "Archaeological map of Bulgaria", there is a late antique fortress registered on the Kamaka hill. The 2021 field survey enriched the information about its plan, and provided more information regarding the habitation periods of the site (figs 1 – 4).

An area of 16.8 ha of the flat surface of the hill is enclosed by a line of quarry stones – most probably spilled destructions of a fortification wall. Double faced curtain wall was registered at point 32. It has 2 m width, with no evidence

of binder, which probably indicates a dry stone technique. This is probably the reason why a 0.45 – 1.20 m high and 3.5 – 5 m wide line of quarry stones has been formed.

Mound-like structures and traces of supposed buildings were found within the walled area. At the north quarter of the fortress, a small fortlet with an area of 0.437 ha is located – the so-called citadel. The debris from its wall also form a line of quarry stones, 4 – 5 m in height and up to 10 m in width. The citadel wall is built of quarry stones bound with mortar, mixed with crushed building ceramics. Southwest of the citadel, the traces of two ditches and a rampart are visible.

Transverse walls run downhill starting at many points along the enclosing wall. They are probably related to the fortification system of the site. Their concentration is higher, and the orientation more complex, on the northeastern slope of the hill.

Besides these structures a mound-like feature was registered on the southwestern slope of the hill. It cannot be stated whether it is a result of human activity – *tumulus* or remains of a building, or it is a natural volcanic formation. Old build up paths and looter pits are present within and outside of the fortress. In some of the latter archaeological materials were found.

Dating of the fortress. Ceramics was found in several places on the hill. The earliest are dated to the Early Iron Age (fig. 5.1 – 4). The second period is represented by 2nd – 3rd c. Roman ceramics (fig. 5.5 – 12). Although possible, these two periods are less probable as a date for the construction of the fortress.

Northwest of the citadel, an old looter pit cuts through one of the transverse walls. Sherds of early Byzantine amphorae were found there (fig. 5.13 – 14). This could indicate the foundation of the fortress in the early Byzantine period. A few late medieval sherds from the citadel and outside it could indicate reoccupation or foundation of the fortress as well (fig. 5.16).

Kalin Chakarov, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, kalinsbicke@abv.bg

---

№ 7. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗЛАТАР, ОБЩ. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Светлана Венелинова, Валери Григоров, Петър Димов, Мария Гюрова, Калоян Кавръков

Теренното издирване на археологически обекти в землището на с. Златар е продължение на системните проучвания по долината на Горна и Средна Камчия през последните 13 години, когато поетапно бяха обходени всички землища на общините Върбица и Смядово (Венелинова и др. 2020). До момента са регистрирани 274 археологически обекта, информацията за които е въведена в АКБ. На новооткритите обекти са изготвени регистрационни картони в АКБ, а информацията за пререгистрираните обекти е актуализирана. През 2019 г. беше осъществен първият етап от издирванията в землището на с. Златар, общ. Велики Преслав. Те бяха концентрирани С, СИ и ЮЗ от селото. През 2021 г. бяха обходени земеделски площи, отдалечени на 3 до 5 км З, ЮЗ и ЮИ от селото. Хидрографски обходеният терен попада във вододела на Селска и Златарска река, притоци на Голяма Камчия. Геоморфологично той е с надморска височина 100 – 220 м и представлява високи речни тераси в подножието на Драгоевска планина.

Регистрирани са 16 нови археологически обекта и е актуализирана информацията за други два обекта (366 и 367) (обр. 1 и 2). Шест от обектите представляват могили.

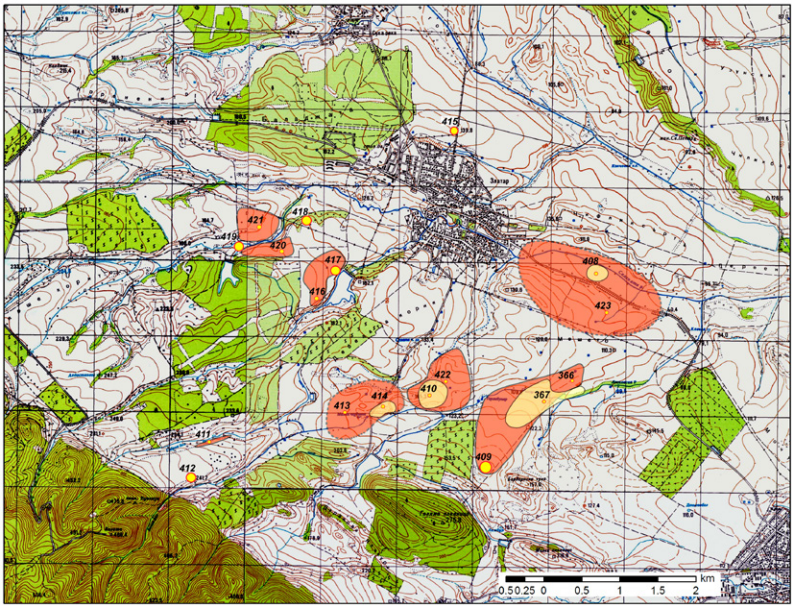
Обект 415 се намира на 1 км северно (5°) от селото. Той попада във водосборния басейн на Златарска река, подобно на могилите, регистрирани СИ от селото през 2019 г. Обект 409 се намира на 3,5 км южно от селото. В западната периферия на могилата и на върха има стари иманярски изкопи и струпвания от необработени камъни. На 4,8 км ЮЗ (222°) от селото е регистриран обект 412. Могилата е трудно достъпна. Други три могили – обекти 417 (241°), 418 (265°) и 419 (260°) се намират на 1,8 до 2,8 км ЮЗ от селото. Могилите, разположени Ю и ЮЗ от селото, попадат във водосборния басейн на Селска река.

Регистрираните обекти представляват единични могили с височина между 1 и 7 м и диаметър

при основата между 30 и 70 м. Теренът върху два от обектите се обработва, както също и периферията на трета могила – предпоставка за системното им разрушаване и обезличаване.

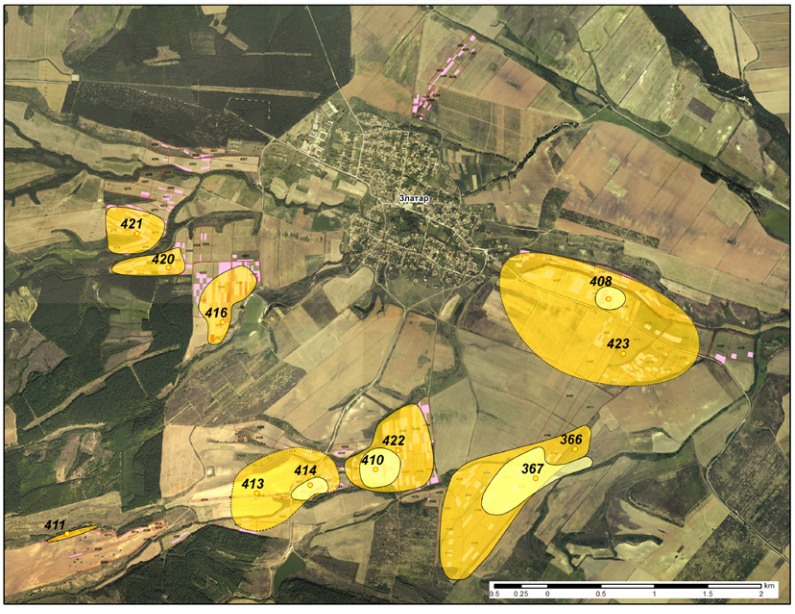
По време на издирването през 2021 г. беше приложен методът на интензивно издирване и ГИС документиране чрез полигони (обр. 3). В рамките на проучването екипът успя да покрие площ от приблизително 4 кв. км, документирана със 130 полигона. Отчетена е дисперсията на откритите археологически материали (обр. 4). Според високата концентрация на находките е очертана площта на 10 селища, повечето от които многопластови. Основният хронологично идентификативен материал, открит по време на издирванията, е битовата керамика. Кремъчният ансамбъл е малочислен (19 екземпляра) и слабо информативен, доминиран от продукти на дебитажа. Оръдията са малобройни, слабо диагностични и не позволяват надеждно културно-хронологическо обвързване. Макроскопски разграничими са два типа лудогорски флинт (Равно и Крива река) и тип Шумен I.

Регистрирани са два нови обекта от праисторическия период. Обект 408 се намира на 2,1 км ЮИ (114°) от селото. Спрямо общия терен се очертава слабо могилообразно завишение с височина около 1 м и диаметър 50 × 50 м. Обектът е силно обезличен в резултат на земеделската обработка и прокарването на канал, минаващ на 10 м от източната му периферия. Върху площ от 10 ×10 м е направен pick up 15. Открито е голямо количество мазилки и битова керамика (обр. 5.1), две пластини, едната ретуширана и оръдие от кремък. Въз основа на технологичните особености и украсата, керамиката принадлежи към два хронологични периода. Една част от фрагментите са със светлокафяв до сиво-кафяв цвят, черен едноделен лом със следи от фино смляна органика, смесена с пясък. Повърхността им е загладена или грубо загладена. Върху единичен брой фрагменти е установена украса от врязани линии, релефна лента с притискане, барботина и нокътно импресо. Приемаме, че те датират от ранния неолит. Друга група фрагменти са с кафяв или черен цвят, като опостнител е използван фин пясък, повърхността им е добре загладена или излъскана. Няколко фрагмента са с биконична форма. Установена е украса с набождания по прелома, графит, пъпки, инкрустирана с бяла боя украса (кербшнит), характерни за средния халколит.

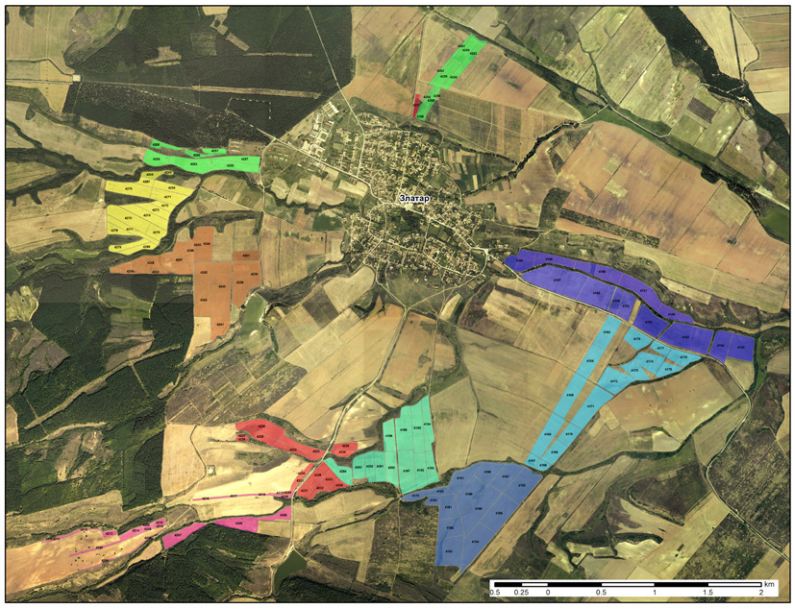
Обр. 1. Топографска карта с археологическите обекти, регистрирани през 2021 г. (автор П. Димов)

Fig. 1. Topographic map with the archaeological sites registered in 2021 (author P. Dimov)

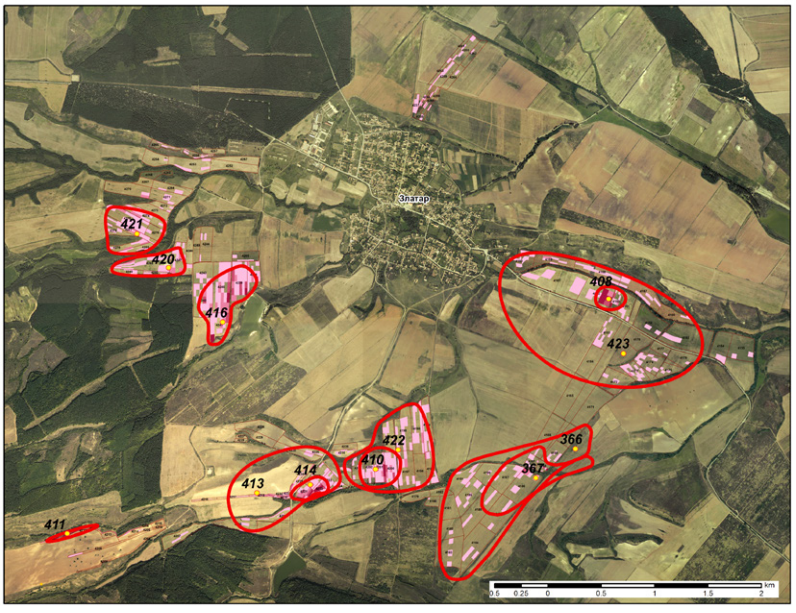
Обр. 2. Сателитно изображение с археологическите обекти, регистрирани през 2021 г. (автор П. Димов)

Fig. 2. Satellite image with the archaeological sites registered in 2021 (author P. Dimov)

Обр. 3. Проучена с полигони територия през 2021 г. (автор П. Димов)

Fig. 3. Researched area in 2021 with polygons (author P. Dimov)

Обр. 4. Дисперсия на археологическия материал (автор П. Димов)

Fig. 4. Dispersion of the archaeological material (author P. Dimov)

На 2,8 км ЮЗ (197°) от селото, върху слабо завишение спрямо терена, регистрирахме второ селище от ранния неолит и средния халколит – обект 414. Върху площ от 5 × 5 м е направен pick up 18. Открити са голямо количество мазилки и битова керамика. Керамиката има същите технологични характеристики и украса като тази от предходния обект (обр. 5.5). Открити са също фрагментирана глинена тежест, каменна брадва, кремъчна пластина и ядро за отломъци.

Единичен брой керамични фрагменти от РБЕ са установени в четири от новорегистрираните обекти – 410, 411, 413, 423, както и в регистрирания през 2018 г. обект 367, чиито граници са разширени в западна посока. От обект 413 произхожда кремъчно оръдие – перфоратор. Керамиката от РБЕ е с неравномерен сиво-кафяв или тъмнокафяв цвят, лошо изпечена, с примеси от едър пясък и мидени черупки, с груба, шуплеста повърхност. Един от фрагментите е с украса от релефна лента, прекъсната от коси врязвания.

Обект 410 се намира на 2,4 км (184°) южно от село Златар в м. Горна черешка и е с приблизителна площ 110 дка. Върху селището от бронзовата епоха през късноримския период възниква друго селище, регистрирано като обект 422 (184°). Върху площ от 500 дка е установена слаба равномерна концентрация на битова и строителна керамика (обр. 5.2). Открити са също неретуширана кремъчна пластина с халколитен облик и пластина с напречно затъпяване и бифасиално изтъняване на срещулежащия ръб, който тип се среща през БЕ и РЖЕ. На около 150 – 200 м източно от река Лесковска се намира друго селище от същия период – обект 366. Границите на обекта са разширени в южна посока. Наред с керамиката са открити две кремъчни стъргалки на пластини, характерни за късноеолитното производство. Намерен е също елемент от диканя, оформен върху пластина (пластиновиден отломък от флинт Крива река), в съответствие с традиционното за района древно диканарство.

В обект 423 керамиката от РБЕ е смесена с керамика от Късната античност. Обектът се намира на 2,4 км ЮИ (226°) от селото и е с неуточнени граници в южна посока. Керамични фрагменти се откриват върху площ от 3 кв. км.

Други две селища, обект 411 и обект 413, са разположени ЮЗ от селото, съответно на 4,6 км (226°) и на 3 км (206°). Обект 411 е с площ около 190 дка, а обект 413 – от 277 дка. В посочените обекти трудно може да се диференцира площта на селищата от различните хронологични периоди. Уточняването

Обр. 5. Керамични комплекси: 1 – обект 408; 2 – обект 422; 3 – обект 411; 4 – обект 413; 5 – обект 414 (автор К. Кавръков)

Fig. 5. Ceramic assemblages: 1 – site 408; 2 – site 422; 3 – site 411; 4 – site 413; 5 – site 414 (author K. Kavrakov)

на границите на обектите допълнително се затруднява от силно затревения и с понижена видимост терен. По терена на двете селища се откриват равномерно разпръснати фрагменти битова керамика от РБЕ, късноримския период и Ранното средновековие (обр. 5.3 – 4). Римската керамика е с керемидено-червен или кремав цвят, добре пречистена глина и по повърхността на някои от фрагментите има следи от лак. Ранносредновековната керамика се датира в два хронологични периода. Керамиката от VII – VIII в. е правена на ръчно колело от по-песъчлива глина. Фрагментите от X – XI в. са от съдове, правени на бързо колело, със сравнително пречистена и равномерно изпечена сиво-кафява глина.

Три от регистрираните селища са разположени в непосредствена близост, през по-малко от 0,5 км разстояние. Обект 416 е селище от късноримския период. Обектът се намира на 2 км ЮЗ (236°) от селото и е с приблизителна площ от 253 дка. Битова и строителна керамика се открива равномерно разпръсната по целия терен.

Обект 420 се намира на 2,4 км ЮЗ (256°) от селото и е с площ от 58 дка. По терена се наблюдава слаба концентрация на керамика от ранновизантийския период V – VI в.

На 2,5 км западно (265°) от селото е регистриран обект 421 с приблизителна площ от 72 дка. Селището датира от Късната античност и заедно с обект 420 се намират от двете страни на дере с река.

Литература

Венелинова и др. 2020: Св. Венелинова, В. Григоров, П. Димов, М. Гюрова. Теренни издирвания в землището на село Златар, община Велики Преслав. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 52 – 57.

FIELD SURVEY IN THE LAND OF ZLATAR VILLAGE, MUNICIPALITY OF VELIKI PRESLAV

Svetlana Venelinova, Valery Grigorov, Peter Dimov, Maria Gyurova, Kaloyan Kavrakov

Summary

The field survey of archaeological sites in the Upper and Middle Kamchia River valley has been conducted for 13 years. In 2021, agricultural land in the south, southeast and southwest part of the land of Zlatar village was surveyed. Sixteen new archaeological sites were registered – six mounds and ten settlements. The information about two settlements (sites 366 and 367) registered in 2018 has been updated (figs 1, 2).

The registered mounds are located in the basin of the Zlatar River and of the Selska River. They are about 1 to 7 m high and 30 to 70 m in diameter.

During the 2021 survey, the method of intensive search and GIS documentation by means of polygons was applied. The exploration covered an area of 4 km^2 which was documented within 130 polygons (fig. 3). The dispersion of the discovered archaeological materials is reported (fig. 4). According to the high concentration of finds, the areas of 10 settlements was outlined – two settlements from the Neolithic and the Middle Chalcolithic (sites 408 and 414), a settlement from the Early Bronze Age (site 410), a settlement from the Early Bronze Age and the late Roman period (site 423), two settlements from the Early Bronze Age, the late Roman period and the early Middle Ages (sites 411 and 413), a settlement from the late Roman period (sites 416, 421, and 422), and a settlement from Late Antiquity (site 420).

Svetlana Venelinova, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700, Shumen, lihnida_sv@abv.bg
Valery Grigorov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, valerig@abv.bg
Petar Dimov, Institute of Biodiversity and Ecosystem Research – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Gagarin Str., 1113 Sofia, peterdi.bg@gmail.com
Maria Gurova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, gurova.maria@gmail.com
Kaloyan Kavrakov, National Academy of Art, 1 Shipka Str., 1000 Sofia, kaloyan_ik@abv.bg

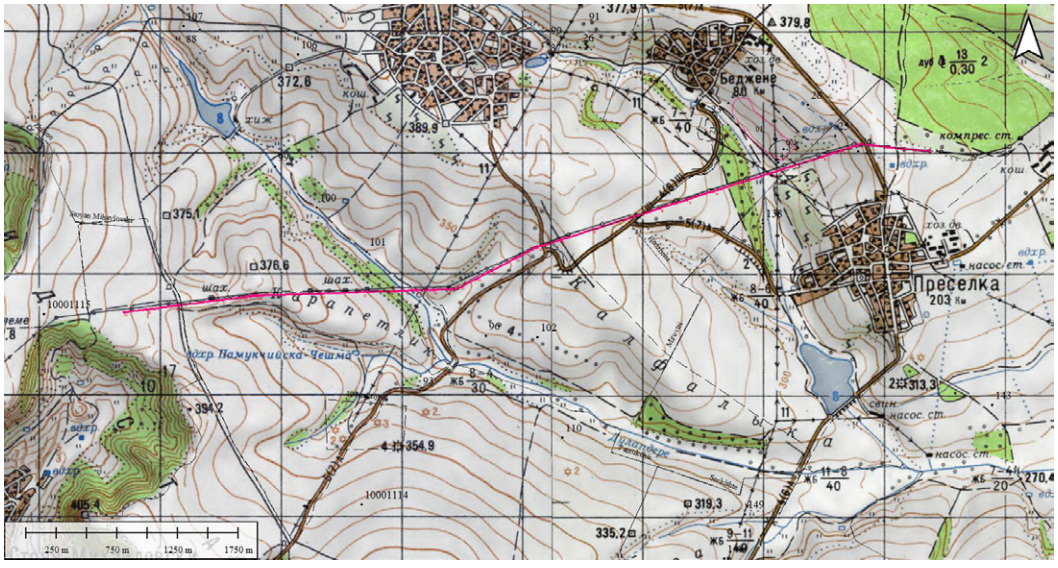

№ 8. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ПРЕСЕЛКА, БЕДЖЕНЕ, МИРОВЦИ И СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ, ОБЩ. НОВИ ПАЗАР, ОБЛ. ШУМЕН

Станимир Стойчев, Петя Аспарухова

През периода 03 – 05.11.2021 г. са извършени теренни издирвания във връзка със строителните дейности на обект „Оптична кабелна линия към магистрален газопровод в участъка ЛКБ „Преселка – Стоян Михайловски“. Трасето на оптичната линия преминава през землищата на четири населени места – селата Преселка, Беджене, Мировци и Стоян Михайловски, общ. Нови пазар, обл Шумен (обр. 1).

По предварителна информация в околностите им са регистрирани археологически обекти от различни периоди. Трасето е с обща дължина 6,8 км и преминава през обработваеми земеделски площи. Видимостта по време на обхода, в по-голямата част от площта, е до 80 %, с изключение на един участък от 500 м в землището на с. Стоян Михайловски. Върху част от трасето личат следи от изкопни дейности за подмяна на изолацията на газопровода. При теренните издирвания не са засечени движими и недвижими културни ценности, попадащи в посоченото от инвеститора трасе.

Обр. 1. Оптична кабелна линия към магистрален газопровод в участъка ЛКБ „Преселка – Стоян Михайловски“ в землищата на селата Преселка, Беджене, Мировци и Стоян Михайловски, общ. Нови пазар, обл. Шумен

Fig. 1. Optical cable line by the main gas pipeline in the section “Preselka – Stoyan Mihaylovski” in the lands of Preselka, Bedzhene, Mirovtsi, and Stoyan Mihaylovski villages, Novi Pazar municipality, Shumen district

Северно от трасето, в м. Коджа алан, в землището на с. Беджене, по левия скат на Мировското дере е регистрирано селище. То се намира на около 1 км ЮИ от селото, върху полегат склон на дерето и има приблизителни размери 1000 × 300 м. Открива се сравнително слаба концентрация на битова керамика. На най-високата част има петна с голяма концентрация на строителна керамика. Селището е известно от стари издирвания на територията на община Нови Пазар (Атанасов 2003).

Литература

Атанасов 2003: Г. Атанасов. Археологически данни за поселищен живот в Новопазарско от I хилядолетие преди Хр. до края на VI в. – В: Плиска – Преслав, т. 9. Шумен, 2003, 65 – 81.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF PRESELKA, BEDZHENE, MIROVTSI AND STOYAN MIHAYLOVSKI VILLAGES, NOVI PAZAR MUNICIPALITY, SHUMEN DISTRICT

Stanimir Stoychev, Petya Asparuhova

Summary

The field survey is necessitated by the installation of an optical cable line, along an existing gas pipeline, in the lands of four settlements – Preselka, Bedzhene, Mirovtsi and Stoyan Mihaylovski villages, Novi Pazar municipality, Shumen district (fig. 1).

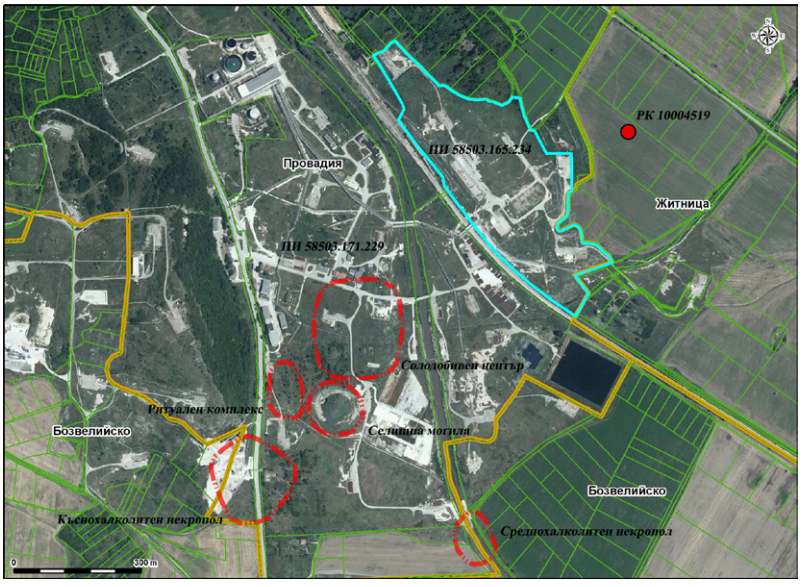
The route has a total length of 6.8 km and passes through arable land with visibility up to 80 % for the most part. During the field survey, no artefacts and no archaeological structures were found within the route indicated by the investor.

North of the route, on the left slope of Mirovsko Dere, in Kodzha Alan locality in the land of Bedzhene village, a settlement was registered. It is located about 1000 m southeast of the village, on the low slope of the gully, and covers an area of approximately 1000 × 300 m. A relatively low concentration of household ceramics was found on the surface. Spots with a high concentration of architectural ceramics were detected at the highest point of the terrain. The settlement is known from previous surveys carried out in the territory of Novi Pazar municipality.

Stanimir Stoychev, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, s.stoichev10@gmail.com
Petya Asparuhova, Regional Museum of History – Montana, 3 Graf Ignatiev Str., 3400 Montata, petia.asparuhova.jb@gmail.com

№ 9. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ПРОВАДИЯ

Васил Николов, Петър Лещаков, Стоян Трифонов, Севдалина Жечева

Обр. 1. Местоположение на ПИ 58303.165.234, предвиден за строителство, и основните паметници от праисторически солодобивен и градски център Провадия-Солницата

Fig. 1. Location of plot 58303.165.234, designated for construction, and the main monuments within the prehistoric salt-production and urban center of Provadia-Solnitsata

В изпълнение на договор между „Провадсол“ ЕАД и НАИМ – БАН, в периода 14 – 17.04.2021 г. бе проведено издирване на археологически обекти в поземлен имот с идентификатор 58503.165.234 по КККР на гр. Провадия, предвиден за изграждане на фотоволтаична централа за нуждите на дружеството.

Основна цел на проучването е установяване на наличие/липса на археологически обекти в поземления имот, които могат да бъдат засегнати при реализиране на инвестиционното намерение.

Поземленият имот се локализира върху първата надзаливна тераса на левия бряг на р. Провадийска и представлява урбанизирана територия с площ от 132,206 дка. В близкото минало голяма част от него е била застроена със сгради и прилежаща инфраструктура на миньорското селище Мирово (по-късно кв. „Васил Коларов“). Понастоящем теренът е рекултивиран и частично зает от инфраструктура на солодобивното предприятие. Върху част от съседния ПИ с идентификатор 58503.171.229 е разположена недвижимата културна ценност с национално значение – праисторически солодобивен и градски център Провадия-Солницата (обр. 1).

Теренното издирване се извърши в съответствие с единна методика, която се прилага при работа по инфраструктурни и планови проучвания. При работата на терен бе приложен принципът на тотално обхождане, като се работеше по полигони, за всеки от които бяха систематизирани резултатите от проучванията.

По-голяма част от имота е обрасла с тревиста растителност, а останалата част е заета от съвременна инфраструктура и технологични съоръжения. Възможността за археологическа обсервация на повърхността е минимална. В съвременни и животински нарушения на повърхностния пласт е засвидетелствано наличието на насип от жълта глинеста пръст, натрупан при рекултивацията на терена в близкото минало. Единствено по североизточната периферия на изследваната площ, непосредствено до асфалтов път, са открити археологически материали от халколита, за които се установи със сигурност, че са преотложени заедно с пръст, използвана за рекултивация, произхождаща от археологическите разкопки на праисторическия солодобивен и градски център Провадия-Солницата.

На територията на изследвания поземлен имот не са регистрирани археологически обекти, което позволява изграждането на проектираната фотоволтаична централа.

FIELD SURVEY IN THE LAND OF PROVADIA

Vassil Nikolov, Petar Leshtakov, Stoyan Trifonov, Sevdalina Zhecheva

Summary

The field survey in plot 58503.165.234 in the land of Provadia was carried out in accordance with a contract between “Provadsol” and NAIM – BAS, in advance of the construction of a photovoltaic plant.

The main goal of the survey was to identify archaeological remains within the plot that might be endangered by the upcoming construction works.

The plot is located on a T1 terrace on the left bank of the Provadiyska River, within an urbanized territory with an area of 13.22 ha. The prehistoric salt-producing and urban center of Provadia-Solnitsata is located in the immediate vicinity (fig. 1).

No archaeological remains were discovered during the survey, which allows for the construction project to continue.

Vassil Nikolov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vassil.nikolov@abv.bg
Petar Leshtakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pleshtakov@gmail.com
Sevdalina Zhecheva, Museum of History – Provadiya, 3 Opalchenska Str., 9200 Provadiya, sevdalina.jecheva8@gmail.com
Stoyan Trifonov, Museum of History – Provadiya, 3 Opalchenska Str., 9200 Provadiya, stojan_trifonoff@abv.bg

№ 10. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЕЛЕКТРОПРОВОДНА ЛИНИЯ ОТ ПОДСТАНЦИЯ „ТРЪСТИКОВО“ ДО ПОДСТАНЦИЯ „ВЕЛИЧКОВО“, ОБЛ. ВАРНА

Владимир Славчев, Станимир Стойчев

В изпълнение на договор между НАИМ – БАН и „Електроенергиен системен оператор“ ЕАД, в рамките на три работни дни през м. март 2021 г., беше проведено спасително издирване на археологически паметници по трасето на съществуващата въздушна електропроводна линия (ВЛ) 110 kV „Сигнал“ (подстанция „Тръстиково“ – подстанция „Величково“). Издирването е необходимо, тъй като при построяването на линията такова проучване не е извършвано. Рискът при изкопните дейности да бъдат засегнати археологически паметници е висок, тъй като в продължение на над половината от своето трасе линията върви успоредно до новопостроения 400 kV далекопровод между Варна и Бургас. Във въпросния участък на неговия обхват, през периодите 2011 – 2012 г. и 2018 – 2019 г., са регистрирани няколко селища и могилни некрополи от експедиции под ръководството на П. Лещаков и А Аладжов. Задачата на издирването беше да се провери на място доколко изкопните дейности ще ги засегнат, а също така дали няма да нарушат други обекти в зоните, непокрити до момента от издирвания.

Обр. 1. План на трасето на въздушната линия (автор С. Стойчев)

Fig. 1. Plan of the route of the power line (author S. Stoychev)

Далекопроводът свързва подстанциите край с. Величково, общ. Дългопол и край с. Тръстиково, общ. Аврен, като пресича землищата на седем села от пет общини на област Варна, съответно: с. Величково, общ. Дългопол; с. Гроздьово и с. Нова Шипка, общ. Долен Чифлик; с. Бързица и с. Житница, общ. Провадия; с. Падина, общ. Девня; с.

Обр. 2. Обект 1 – надгробна могила, поглед от запад (снимка В. Славчев)

Fig. 2. Site 1 – burial mound, view from west (photo V. Slavchev)

Тръстиково, общ. Аврен. Общата дължина на линията е 19,929 км (обр. 1).

По време на теренната работа бяха регистрирани два археологически обекта.

Обект 1 е надгробна могила с диаметър 40 м и височина около 1,80 м (обр. 2). Намира на около 80 м южно от трасето на въздушната линия, на 100 м югозападно от стълб № 3. Координатите на центъра ѝ са N 43.142368°, E 27.578066°. Тя попада в землището на с. Тръстиково. На върха на могилата е имало триангулачна точка № 27092, която днес е изкъртена от иманяри и лежи до могилния насип. В центъра на могилата има стар иманярски изкоп.

Обект 2 е селището в землището на с. Житница, открито през 2011 г. и регистрирано в АИС АКБ с карта № 10001506. Координатите на центъра му са N 43.10396111°, E 27.52802778°. Селището е обширно, с площ 67 дка. Според подемния материал е датирано от откривателя (П. Лещаков) в няколко периода – каменномедна епоха, ранна желязна епоха, римска епоха, Късна античност и Ранно средновековие.

При сегашното посещение на терена бе установено, че границите на обекта са значително по-широки. За целите на реконструкцията на въздушната линия бе обходена ивица с ширина 150 м по протежение на трасето в участъка от жп линията до старото корито на реката. В целия този участък се откриваха археологически материали. По-продължителна се оказа и датировката на селището. Северната му част достига почти до жп линията и в участъка от стълб № 36 почти до стълб № 38 се откриват множество останки от селище, съществувало от времето на възрожденския период до около средата на XX в. В южната, по-ниската и близка до старото корито на р. Провадийска част, следите от обитаване са по-комплексни. Забелязват се останки от каменни постройки – съдейки по подемния материал, те може да бъдат с еднаква вероятност както от римския, така от късноантичния или ранносредновековния периоди. Открива се керамика от желязната епоха – включително фрагменти от съдове на ръка. Сред керамичния материал има късове с характерната за средния халколит (IV фаза на културите Сава и Хаманджия) щампована украса.

Във финалния участък на трасето, от стълб № 80 до № 84, линията попада в зона с трайни насаждения – овощни дръвчета. Цялата площ е заградена с висока телена ограда и бе невъзможно да се влезе там, за да бъде проверен теренът за наличие на археологически паметници. Съдейки от конфигурацията на терена на картата с мащаб 1:5000, има висока вероятност в този необходен участък, намиращ се на лявата незаливна тераса на р. Камчия, да е имало археологически обекти. Както територията на Обект 2, така и тази зона бе препоръчана за извършване на археологическо наблюдение по време на изкопните дейности.

FIELD SURVEY ALONG A POWER LINE ROUTE FROM TRASTIKOVO SUBSTATION TO VELICHKOVO SUBSTATION, VARNA DISTRICT

Vladimir Slavchev, Stanimir Stoychev

Summary

The aim of the survey was to identify endangered archaeological sites along the route of the "Signal" overhead power line. The total length of the line is 19,929 km (fig. 1). As a result, two archaeological sites were registered.

Site 1 is a burial mound with a diameter of 40 m and a height of about 1.80 m (fig. 2). It is located about 80 m south of the route of the power line, in the land of Trastikovo village. At the top of the mound, triangulation point No. 27092 had been set, but now it is demolished.

Site 2 is a settlement in the land of Zhitnitsa village, discovered already in 2011. The village is extensive, with an area of 6.7 ha. According to the sherds found there, it is multi-layered and could be dated in several periods – Neolithic, Copper Age, Early Iron Age, Roman times, Late Antiquity and the early medieval period. The current survey of the site proved a wider area of the site. Its northern part reaches almost to the railway. In the area to the northeast of it, there is a settlement that existed in the mid-19th – mid-20th c. In the southeastern area, some ruins of stone buildings can be seen. They could belong to the Roman period, Late Antiquity or the early medieval period. Sherds of Middle Chalcolithic and Iron Age pottery were also found.

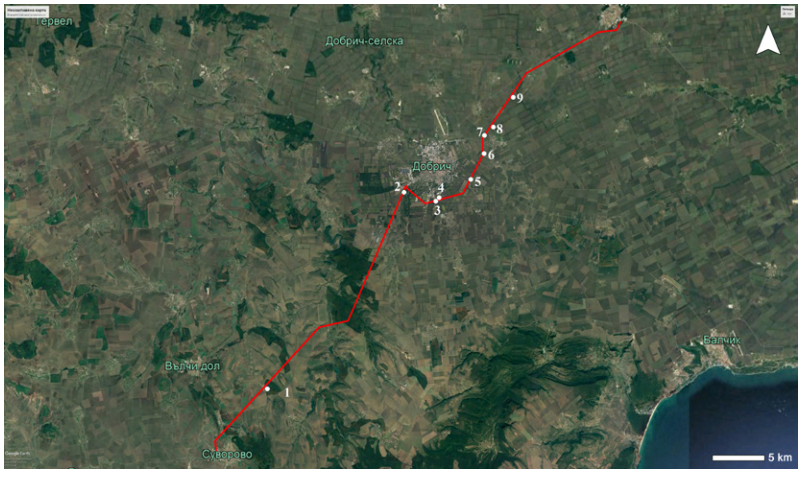
In the final section of the route the line passes through a fenced orchard, and it was impossible to inspect the terrain for archaeological remains. Judging by the configuration of the terrain on the map with a scale of 1:5000, there is a high probability that there are archaeological sites in the section that remained unregistered, located on the left floodplain of the Kamchia River. Both Site 2 and this area were recommended for archaeological monitoring during the excavation activities.

Vladimir Slavchev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vladosl@yahoo.com
Stanimir Stoychev, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, s.stoichev10@gmail.com

№ 11. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЕЛЕКТРОПРОВОДНА ЛИНИЯ ОТ ПОДСТАНЦИЯ „ДОБРУДЖА“ ДО ПОДСТАНЦИЯ „ГЕНЕРАЛ ТОШЕВО“, ОБЛАСТИ ВАРНА И ДОБРИЧ

Владимир Славчев, Станимир Стойчев

В изпълнение на договор между НАИМ – БАН и „Електроенергиен системен оператор“ ЕАД, в рамките на две кампании – през м. август и през м. ноември 2021 г., беше проведено спасително теренно издирване на археологически паметници по трасето на съществуващата въздушна електропроводна линия (ВЛ) 110 kV „Димитър Ганев” (подстанция „Добруджа“, гр. Суворово – подстанция „Генерал Тошево“, гр. Генерал Тошево). Далекопроводът пресича землищата на пет селища от три общини на област Варна, съответно: гр. Суворово и с. Дръндар в общ. Суворово, с. Войводино и с. Бояна в общ. Вълчи дол, с. Ботево в общ. Аксаково, както и землищата на осем селища от три общини на област Добрич, съответно с. Драганово, с. Дончево, с. Полковник Минково, с. Победа и с. Генерал Колево в общ. Добрич – селска, гр. Добрич в общ. Добрич, с. Пленимир и гр. Генерал Тошево в общ. Генерал Тошево.

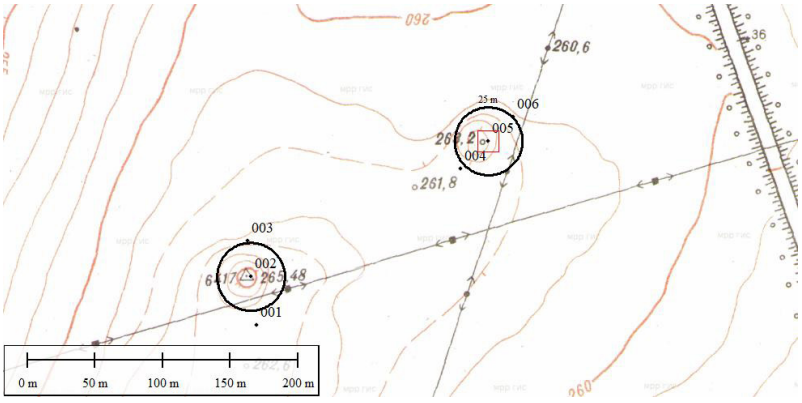
Обр. 1. Трасе на въздушната линия (автори: С. Стойчев, В. Славчев)

Fig. 1. Route of the power line (authors: S. Stoychev, V. Slavchev)

Общата дължина на линията е 63,96 км (обр. 1). Трасето бе обходено в рамките на пет дни през м. август. Тъй като голяма част от земеделските площи между Добрич и Генерал Тошево бяха засети с царевица и слънчоглед, се наложи през м. ноември обходът да бъде повторен в този участък за още три дни.

Между гр. Суворово и гр. Добрич бяха регистрирани два археологически паметника.

Обект 1 е надгробна могила с диаметър 28 м и височина около 2,30 м. Попада в землището на с. Войводино, общ. Вълчи дол. На върха на могилата има триангулачна точка. В могилния насип се забелязват редица стари иманярски изкопи. Могилата се намира на около 100 м югоизточно от трасето на въздушната линия, с координати 43°23’13“ с. ш., 27°38’07“ и. д., на 2,346 км при азимут 147°

Обр. 2. Обекти 3 (ляво) и 4 (дясно) – надгробни могили край стълбове № 190 и 191 (автор С. Стойчев)

Fig. 2. Sites 3 (left) and 4 (right) – burial mounds nearby power line towers Nos 190 and 191 (author S. Stoychev)

Обр. 3. Обект 7 – надгробна могила край стълб № 241 (снимка В. Славчев)

Fig. 3. Site 7 – burial mound nearby power line tower No. 241 (photo V. Slavchev)

от селото. Тя не е застрашена от изкопните дейности по подмяната на стълбовете.

Обект 2 е голямо селище в землището на гр. Добрич. В зоната на въздушната линия теренът бе засят със слънчоглед. Въпреки ниската видимост – под 20% – сред гъстите насаждения се забелязваха множество фрагменти от битова керамика и животински кости. Макар и силно обезличен, повечето от подемния материал се отнася към римската епоха, Късната античност и времето на Първата българска държава. Този обект е добре познат на колегите от РИМ – Добрич. Той е често посещаван от иманяри. За него досега не е създадена регистрационна карта в АИС АКБ. От това селище обаче във фондовете на РИМ – Добрич по различно време са предавани находки и от праисторията, и от предгръцкия период. От същото място произхождат няколко оброчни плочки на Юпитер Долихен, което подчертава значимостта на населеното място през римската епоха. По наши наблюдения, въпреки слънчогледовите насаждения, дължината на обекта е минимум 1 км, а широчината – поне 400 м. Центърът му се намира на 4,181 км в посока 223° от центъра на гр. Добрич. Координатите му са 43°32'42" с. ш., 27°47'32" и. д.

От гр. Добрич до гр. Генерал Тошево към момента на издирването през август въздушната линия продължаваше да е действаща. Трасето не е разчиствано и почти изцяло попада в масиви, засадени с царевица и слънчоглед, което прави идентифицирането на археологически паметници невъзможно. В целия този участък – от стълб № 179 до стълб № 353, успяхме да констатираме единствено отсъствието на паметници в участъка между стълбове № 230 и 232, който беше изоран, и в зоната около стълб № 237, намиращ се в ожъната и изорана нива с около 50 – 70% видимост. Затова през м. ноември, в рамките на три работни дни, издирването беше повторено по трасето между Добрич и Генерал Тошево. В резултат от него бе установено наличие на още седем археологически обекта – всичките надгробни могили

Обект 3 е надгробна могила с координати 43°32'41" с. ш., 27°50'05“ и. д., с диаметър 60 м и височина 2 м. Върху източната ѝ периферия е издигнат стълб № 190 (обр. 2).

Обект 4 е надгробна могила с координати 43°32'44" с. ш., 27°50'13“ и. д, с диаметър 50 м и височина 1,40 м, намираща се северно от участъка между стълбове № 191 и № 192 (обр. 2). Вероятно тя, заедно с Обект 3, принадлежи към могилен некропол, трета могила от който е нанесена на картния лист, но в момента липсва на терена.

Обект 5 е могилен некропол от две могили с координати 43°34'12" с. ш., 27°52'42" и. д. и 43°34'15"с. ш., 27°52'35.5908" и. д., лежащи от двете страни на стълб № 220. Диаметърът на могилите е по около 40 м, а височината – 0,80 м.

Обект 6 е надгробна могила с координати 43°34'59" с. ш., 27°53'14" и. д., с диаметър 40 м и ви-

сочина 2,00 м, намираща се източно от стълб № 229. Южната ѝ периферия е унищожена от бетонен преливник.

Обект 7 е надгробна могила с координати 43°35'58" с. ш., 27°53'15" и. д., с диаметър 60 м и височина 4,00 м, намираща се западно от стълб № 241. През могилата преминава въздушна нисковолтова линия, като един от стълбовете е поставен върху могилния насип (обр. 3).

Обект 8 е могилен некропол от две могили с координати 43°36'10" с. ш., 27°53'32" и. д. и 43°36'09"с. ш., 27°53'33" и. д., намиращи се източно от стълб № 244. Диаметърът им е около 40 м, височина на западната – 1,20 м, а на източната – 1,10 м.

Обект 9 е надгробна могила с координати 43°38'15" с. ш., 27°55'33" и. д., с диаметър 40 м и височина 0,80 м, намираща се източно от участъка между стълбове № 270 и 271.

Всичките обекти са вече регистрирани в АИС АКБ. Уточнени са координатите и размерите им. Информацията в регистрационните карти е осъвременена. От тях само първата, в периферията на която се намира стълб № 190, е непосредствено застрашена от изкопните дейности за реконструкцията на въздушната линия. За нея е предложено пълно археологическо проучване, предшестващо строителните работи.

FIELD SURVEY ALONG A POWER LINE ROUTE FROM DOBRUDZHA SUBSTATION TO GENERAL TOSHEVO SUBSTATION, VARNA AND DOBRICH DISTRICTS

Vladimir Slavchev, Stanimir Stoychev

Summary

The field survey was conducted along the route of an existing 110 kV overhead power line from the substation in the town of Suvorovo to the substation in the town of General Toshevo. The survey was carried out within two campaigns – in August and in November 2021. The route of the line crosses the lands of five settlements from three municipalities in Varna district and eight settlements from three municipalities in Dobrich district. The total length of the line is 63.96 km (fig. 1).

The survey was carried out in five days in August. Two archaeological sites were registered between the town of Suvorovo and the town of Dobrich.

Site 1 is a burial mound with a diameter of 28 m and a height of about 2.30 m, in the land of Voyvodino village, Valchi Dol municipality. The mound is located about 100 m southeast of the route of the power line. It is not endangered by the excavation activities for the replacement of the towers.

Site 2 is a large settlement in the land of Dobrich town. In this area, the ground was covered with sunflowers. Despite the low visibility – less than 20 % – many sherds and animal bones were recognized among the dense plantations. Most of the pottery could be dated to the Roman period, Late Antiquity and the early medieval period. Finds from this settlement dated from both prehistory and the LIA had been submitted to the Regional Museum of History – Dobrich in the past. Several votive plaques of Jupiter Dolichenus originate from there. The length of the site is at least 1 km and the width is at least 400 m.

From Dobrich town to General Toshevo town the power line was still operational in August. The route passes through fields planted with corn and sunflowers, which made the identification of archaeological sites impossible. Therefore, the survey was repeated on the route between Dobrich and General Toshevo in November, within three days. As a result, the presence of seven more archaeological sites was established – all of them are burial mounds.

All of these sites were already registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria". The information in the registration cards was updated. Only Site 3, in the periphery of which stands tower No. 190, is directly threatened by the excavation activities for the reconstruction of the power line. A complete archaeological study prior to the construction works has been prescribed for it.

Vladimir Slavchev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vladosl@yahoo.com
Stanimir Stoychev, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, s.stoichev10@gmail.com

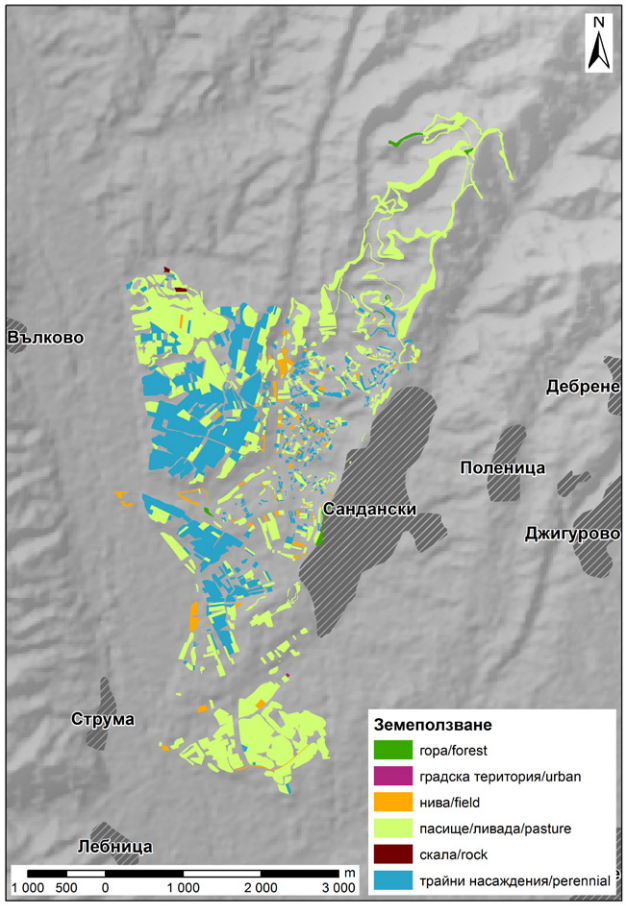
ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЮЖНА БЪЛГАРИЯ

№ 12. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА САНДАНСКИ И С. ПОЛЕНИЦА, ОБЩ. САНДАНСКИ

Методи Златков, Антон Ковачев, Филип Колев

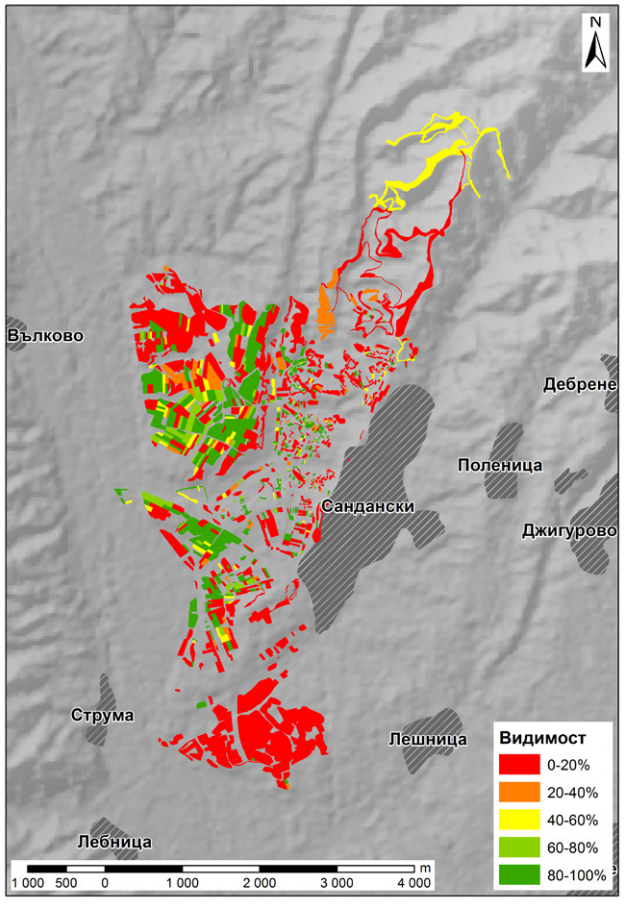
От 26 октомври до 11 ноември 2021 г. се проведоха редовни терени археологически издирвания в землищата на гр. Сандански и с. Поленица от екип с ръководител М. Златков (НАИМ – БАН), зам.-ръководител: А. Ковачев (АМ – Сандански) и научен консултант И. Кулов. В издирването участваха: гл. ас. д-р Е. Нанков, д-р Ф. Колев (НАИМ – БАН), д-р П. Димов (ГИС специалист от ИБЕИ – БАН), д-р С. Иванова (РИМ – София), гл. ас. д-р Ю. Емилов (СУ „Св. Климент Охридски“), В. Костова, д-р В. Василев и А. Кочева (АМ – Сандански), В. Петков, В. Славова и двама стажанти от СУ „Св. Климент Охридски“ – Е. Поповянска и И. Тенев. Финансирането е осигурено от Министерство на културата и АМ – Сандански.

Теренното издирване е част от дългосрочен проект за ново изследване на територията на община Сандански. През 2021 г. основната задача беше да се проучи наново землището на гр. Сандански и част от землището на с. Поленица.

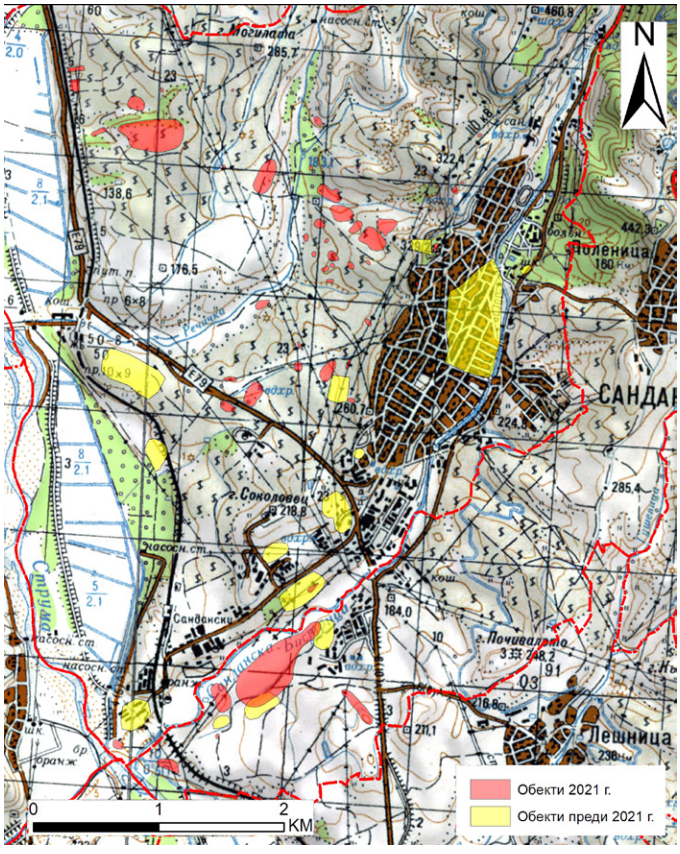
Обр. 1. Покритата площ (с полигони) и земеползването, регистрирано по време на издирванията

Fig. 1. The covered area (with polygons) and the land use registered during the survey

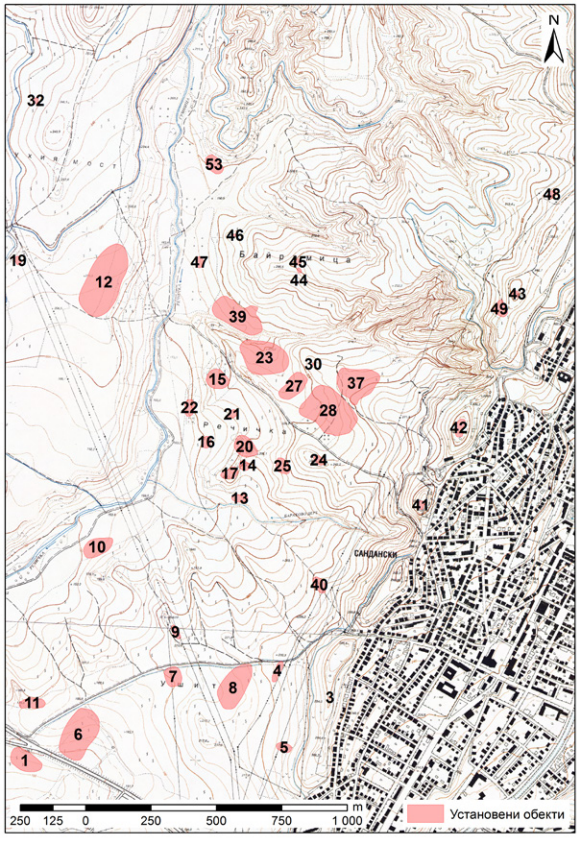
Обр. 2. Археологическата видимост, регистрирана при направата на полигоните

Fig. 2. The archaeological visibility registered while polygons were traced out

Обр. 3. Местоположение на археологическите обекти, регистрирани преди и през 2021 г.

Fig. 3. Location of the archaeological sites registered prior to and in 2021

Обр. 4. Местоположение на археологическите обекти, регистрирани СЗ от гр. Сандански

Fig. 4. Location of the archaeological sites registered NW of the town of Sandanski

В миналото на тази територия са осъществени две експедиции за издирване на археологически обекти – „Струма“ през 1982 г. и „Спасително издирване по трасето на АМ Струма“ през 2014 г. (Кулов 2009, 18 – 19; Иванов и др. 2015). Експедиция „Струма“ регистрира близо 1800 археологически обекта на териториите на общините Сандански и Петрич, от които в АИС АКБ са въведени под 600. Основната пречка за въвеждането на останалите е, че тяхното местоположение не може да се възпроизведе точно. Над половината от тези обекти са на територията на общ. Сандански. Всички обекти, регистрирани от експедиция „Струма“ на територията на гр. Сандански през 1982 г., са между основния път I-1 и железопътната линия. От научната литература и АИС АКБ е известно, че извън рамките на днешния град, източно от пътя, също има археологически обекти („Ушите“, „Подината“, „Турлин баир“, „Речица“) (ПК 1999, 229). Тяхното точно местоположение обаче не е известно. Втората експедиция е свързана с определен сервитут. Тя повтаря частично проучената вече територия от експедиция „Струма“ между ж.п. линията и основния път и намира нови, нерегистрирани до тогава обекти (Иванов и др. 2015).

Поради наличието на едно доста голямо бяло петно в археологическата карта на землището на гр. Сандански се очакваше, че при ново издирване ще се открият неизвестни обекти и ще се прецизират данните за вече регистрирани такива. Освен това, урбанизираната зона на Сандански е значително нараснала в сравнение с 1980 г., поради което беше важно да се види какво е състоянието на вече регистрираните обекти.

Екипът се раздели на две групи от по пет човека. Използвахме съвременните ГИС технологии за документиране и анализ и методиката за пълно покриване на територията, съобразено с особеностите на релефа (Нехризов 2012; Tzvetkova et al. 2012).

Землището на гр. Сандански има доста разнообразен ландшафт. На първо място това са големи и равни земеделски блокове, заети с лозя и пасища, където е възможно по-плътно покритие. Втора голяма група е територията между р. Речичка и самия град, която представлява поредица от

Обр. 5. Останки от зидан гроб от II – IV в. (обект 30) (снимка М. Златков)

Fig. 5. Remains of a brick-built grave from the 2nd – 4th c. AD (site 30) (photo M. Zlatkov)

малки парцели под 10 дка, които са изключително разнообразни – частни подържани лозя, изоставени лозя, парници, ливади, гори, хълмове, дерета, овощни градини и малки ниви. Трета съвсем различна група са планинските терени, северно от града. Това състояние на ландшафта се отрази и на възможността да се покриват територии (обр. 1, 2). В първия район полигоните са много плътни, във втория те са малки и не могат да са плътно разположени, а в третия са тесни и са свързани с възможните и най-перспективни за следване маршрути.

Общата покрита площ с полигони е 7,133 кв. км. Това е цялата достъпна и подходяща за изследване територия в землището на гр. Сандански и в землището на с. Поленица, между път I-1 и р. Струма. Останалата територия на гр. Сандански (цялата е 27 кв. км) е заета от урбанизирана площ, стръмни склонове или непроходими терени. Покритата площ е заета от гори (53,7 дка / 0,7 %), ниви (258,6 дка / 3,6 %), пасища (4335,4 дка / 60,0 %) и трайни насаждения – основно лозя (2472,5 дка / 34,6 %) (обр. 1). Това земеползване като цяло се отразява на археологическата видимост (обр. 2), но не напълно. Така например трайните насаждения и нивите заемат общо 38,2 %, а терените с добра видимост (60 – 100 %) са само 26 %. Това разминаване се дължи на значителния брой изоставени земеделски масиви.

Въпреки състоянието на терена са регистрирани 46 археологически обекта и осем следи от човешко обитаване, които са определени като off-site (обр. 3). Археологическите обекти варират от 0,02 до 107,51 дка, а off-site от 0,1 до 7 дка. Най-голяма е наситеността на обекти северозападно от днешния град Сандански (обр. 3, 4). Там има десетки малки обекти от II – IV в. (селища и некрополи), което със сигурност е свързано с близостта на античния град под съвременния Сандански.

От археологическите обекти 26 могат да бъдат определени като селища, седем са некрополи, осем са единични постройки. Обекти № 3, 41 – 43 (АИС АКБ 1930039, 10008452, 1930038, 10008453) най-вероятно са част от некропола на античния град под днешния Сандански (обр. 4). Единичен зидан гроб е обект № 30 (АИС АКБ 10008451) (обр. 4, 5). Обект № 35 (АИС АКБ № 1930052) е църква, която е спомената в научната литература, но не се знаеше точното ѝ местоположение (Цветков 2002, 124, № 73А). Хронологичното разпределение на обектите и off-site е както следва: от Праисторията – три, от КЖЕ – два; от римския и ранновизантийския период – 43, Средновековие – 13, и неопределени – четири.

Преобладават обектите от Античността, които най-общо са в границите на I – VI в. Това не е новост за района. Подобни са резултатите на експедициите в община Петрич (Вагалински и др. 2017). Основна причина за тази диспропорция в хронологическото разпределение на обектите е проблем на проучването, а не на обективната реалност. За райони като този на Сандански, една от причините е видимостта на терена. Обектите от Античността се откриват по-лесно, тъй като за тях е характерна строителната керамика. Без нейното наличие голяма част от тези обекти нямаше да бъдат регистрирани.

От всички регистрирани 54 обекта през 2021 г. данни в АИС АКБ имаше само за седем („Турлин баир“, „Ушите“, „Районна опитна станция“, „Синаница I“, „Синаница II“, „Мухово“ и „Обект 15“ по АМ „Струма“). Информация от научната литература имаше за още четири („Боруна II“, „Подината“, „Речица“ и „Паланга“) (ПК 1999, 229), като останалите 43 обекта са напълно нови за археологическата наука. Поради това може да се каже категорично, че заложената цел е изпълнена.

Литература

Вагалински и др. 2017: Л. Вагалински, Н. Кечева, И. Чолаков. Издирване на археологически обекти в община Петрич. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 690 – 691.

Иванов и др. 2015: Г. Иванов, М. Христов, Ст. Александров, С. Иванов, А. Кочева, А. Йорданова. Издирвания на археологически обекти по трасето на АМ „Струма", ЛОТ 3.3, км 394+164 – 420+624, на територията на общини Кресна, Струмяни и Сандански. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 826 – 830.

Кулов 2009: И. Кулов. Състояние на теренните археологически обхождания за регистриране на археологически паметници в Благоевградска област. – Известия на Регионален исторически музей Благоевград, 5, 2009, 15 – 24.

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко". – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580 – 582.

ПК 1999: И. Божилов (ред.). Енциклопедия Пиринski край. Том II. Благоевград, 1999.

Цветков 2002: Б. Цветков. Селищната мрежа в долината на Средна Струма през Средновековието IX – XVII век (по археологически данни). София, 2002.

Tzvetkova et al. 2012: J. Tzvetkova, G. Nekhrizov, N. Kecheva. Mobile GIS and the perspectives for archaeological surface surveys in Bulgaria. – In: A.S. Morintz, R. Kogălniceanu (eds). Survey in archaeology, often a neglected science, archaeological debates. Proceedings of the II Archaeological Symposium, Giurgiu, October 23 – 26, 2011. Giurgiu, 2012, 56 – 82.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF SANDANSKI AND POLENITSA VILLAGE, SANDANSKI MUNICIPALITY

Metodi Zlatkov, Anton Kovachev, Philip Kolev

Summary

The field survey is part of a long-term project aiming at a new study of the territory of Sandanski municipality. In 2021, the main task was surveying the land of the town of Sandanski and part of the land of Polenitsa village.

The field survey was carried out from October 26 to November 11, 2021 by a team supervised by M. Zlatkov (NAIM – BAS). Despite the two field campaigns previously carried out in the area, it was expected that a new field survey would result in finding unknown sites and refine the data for some that had already been registered.

The total area covered with polygons is 7.133 km^2 (fig. 1). This is the entire territory which is accessible and suitable for research in the lands of the town of Sandanski and Polenitsa village, between Road I-1 and the Struma River. The rest of the land of Sandanski (including a total of 27 km^2) is occupied by an urbanized area, steep slopes or impassable terrain. The covered area is occupied by forests (5.37 ha / 0.7 %), fields (25.86 ha / 3.6 %), pastures (433.54 ha / 60.0 %) and perennial crops – mainly vineyards (247.25 ha / 34.6 %) (fig. 1). This type of land use generally affects the archaeological visibility (fig. 2), but not completely. For example, permanent plantations and fields occupy 38.2 %, while terrains with good visibility (60 – 100%) amount to only 26 %. The discrepancy is due to the significant number of abandoned agricultural areas. Despite the state of the terrain, the expectations were met (fig. 3) and 46 archaeological sites and eight traces of human habitation were registered, which were defined as off-sites. The area of the archaeological sites ranges from 0.02 to 10.75 ha, and the off-sites – from 0.01 to 0.7 ha. The greatest concentration of sites is northwest of the present-day town of Sandanski (figs 3, 4). There are dozens of small sites from the 2nd – 4th c. (settlements and necropoleis) – fact that is certainly related to the proximity of the ancient city beneath modern-day Sandanski.

Twenty six of the archaeological sites can be defined as settlements, seven of them are necropoleis, and eight are individual buildings. Sites Nos 3, 41 – 43 are most likely part of the necropolis of the ancient city beneath present-day Sandanski (fig. 4). Site No. 30 (figs 4, 5) is an individual brick-built grave. Site No. 35 is a church that has been mentioned in scientific literature but its exact location has been so far unknown. In chronological terms, the sites and off-sites can be dated as follows: prehistory – three sites, the second half of the first millennium BC – two sites, Roman and early Byzantine periods – 43 sites, medieval – 13, and undefined – four.

The majority of the sites are generally dated between the 1st and 6th c. This is not a novelty, as far as the area is concerned. The results of the surveys in Petrich municipality are similar. The main reason for the uneven chronological distribution of the sites is an issue with the survey itself, and not with objective reality. In areas like Sandanski, one of

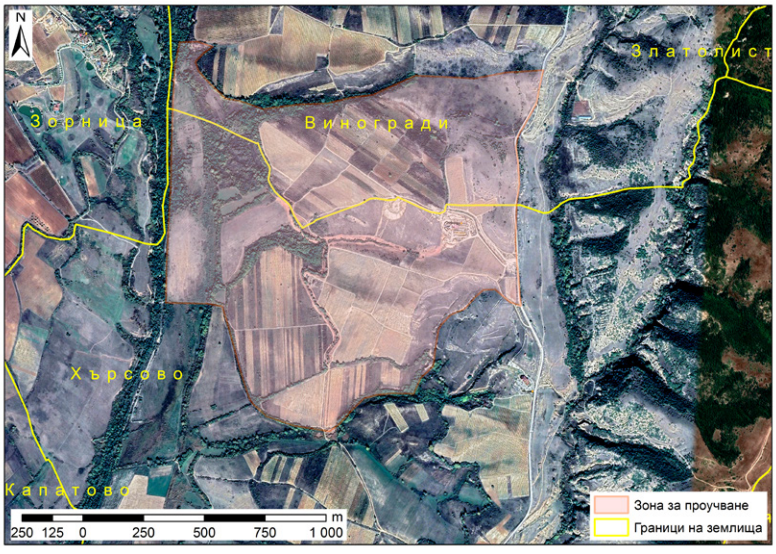
the problems is the archaeological visibility of the terrain. The sites from antiquity are easier to find, as fragments of architectural ceramics are typical for the vast majority of them. Without this feature, most of these sites would not have been recognized.

Of all the 54 sites registered in 2021, only seven had been previously included in the information system "Archaeological Map of Bulgaria". There was information in the literature about four more, and the remaining 43 sites are newly discovered. Therefore, it can be concluded with certainty that the goal set has been successfully acomplished.

Metodi Zlatkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, metodi_man@abv.bg
Anton Kovachev, Archaeological Museum – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, museum_sandanski@mail.bg
Philip Kolev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, philip.g.kolev@gmail.com

№ 13. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В М. СОРАКЕВО В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ХЪРСОВО И ВИНОГРАДИ, ОБЩ. САНДАНСКИ

Методи Златков, Цветана Комитова, Емил Нанков, Величка Костова

Обр. 1. Предвидената за проучване площ; с червена линия е оградена площта, предвидена за проучване; с жълти линии са маркирани границите между землищата на селата

Fig. 1. The area planned for the field survey; the red line surrounds the area intended for the field survey; the yellow lines mark the border between the lands of the villages

Теренните издирвания в м. Соракево са финансирани от „Сий-уайнс" АД, които са собственик на 1,5 кв. км земя в землищата на селата Хърсово и Виногради, общ. Сандански. Компанията инвестира в обновяването и засаждането на нови лозови масиви и построяването на голям хотелски комплекс. Във връзка с това инвеститорът се интересува от наличието на археологически останки в своите имоти. Тяхното познаване ще позволи по-сигурно и точно планиране на бъдещите строителни и земеделски дейности, които ще могат да бъдат съобразени с наличното археологическо наследство.

Предвидената за проучване площ се намира в землищата на селата Хърсово и Виногради, общ. Сандански (обр. 1). От запад тя граничи с Мелнишка река, от изток – с пътя между двете села, а от север и от юг – с две ясно изразени суходолия. Общата площ е 1,64 кв. км. Граничното местоположение на м. Соракево, между землищата на две села (обр. 1) е довело до това, че археологическите обекти там веднъж са поставени в границите на с. Хърсово (според картоните в АИС АКБ), втори път в с. Виногради (ПК 1995, 146; ПК 1999, 391 – 392), а трети път – в с. Зорница (Цветков 2002, 106).

Местността Соракево е известна благодарение на представителните археологически находки (надгробни плочи с релефни изображения), които са открити там още преди Втората световна война (Димитров 1941, 111, 116; Велков 1936, 84, 90 – 92). По-късно те влизат в обращение и са включени в обобщаващи изследвания (Геров 1961, 187, 346 (№ 45а); Mihailov 1966, 271 (№ 2309 – 2310); Дремсизова-Нелчинова 1987, 51 (№ 51), 128 – 129 (№ 338).

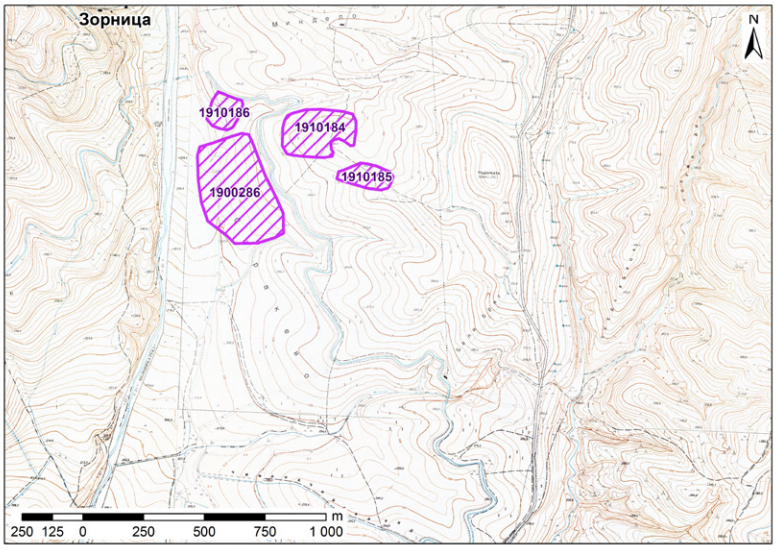
Най-много данни има в АИС АКБ. От нея е видно, че има четири регистрирани обекта в зададената за проучване площ (обр. 2), разположени в близост един до друг, със следните характеристики.

„Селище в м. Соракево“ (АКБ № 1900286) (обр. 2). Това е най-известният и значим обект в района. Той е нанесен и на кадастралната карта. Регистрирани са материали от Късната античност, времето на Второто българско царство и Късното средновековие (османска епоха). За първия период се предполага, че има селищен обект от градски тип (АИС АКБ) или вила (Нешева 2008, 35 – 36, 323).

„Античен некропол в м. Соракево“ (АКБ № 1910184) (обр. 2). Обектът е регистриран през 1969 г. от Б. Цветков (РИМ – Благоевград), при риголване на местността за лозови насаждения. Той установява наличието на голям античен некропол, от който са събрани над 20 мраморни надгробни паметника (цели или фрагменти) с или без надписи (Нешева 2008, 34).

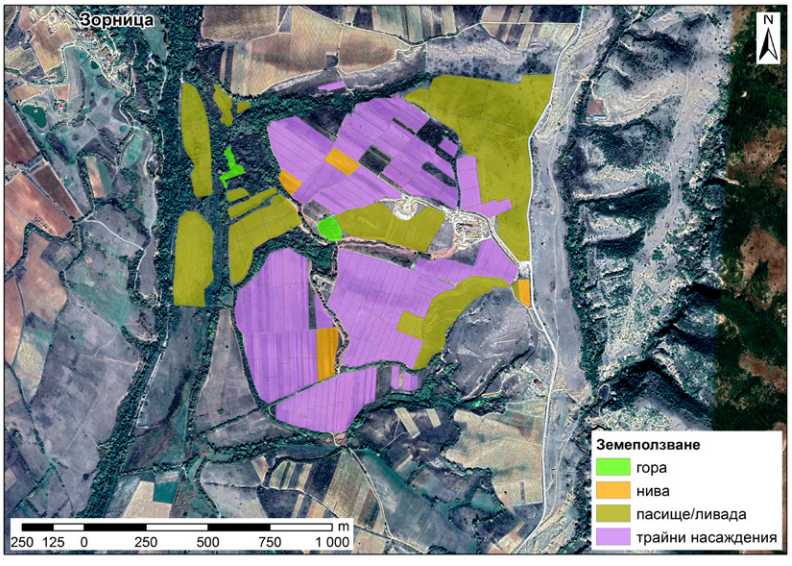
„Късносредновековен некропол в м. Соракево“ (АКБ № 1910185) (обр. 2). Обектът е регистриран през 1964 г. от Б. Цветков, при риголване на местността за лозови насаждения. Регистрирани са три гроба на дълбочина 0,60 м.

„Средновековна църква в м. Соракево“ (АКБ № 1910186) (обр. 2). Обектът е регистриран от Г. Стоянов (ИМ – Мелник) при подравняване на терена с машини за направата на напоителните канали. Регистрирани са оскъдни останки от каменни стени, открита е строителна (тухли и керемиди) и битова керамика. Предполага се, че това са останки от църква от ранновизантийския период (V – VI в.).

Обр. 2. Местоположението на археологическите обекти в м. Соракево, известни преди началото на теренните издирвания през 2021 г.

Fig. 2. The location of the archaeological sites Sorakevo locality known before the start of field survey in 2021

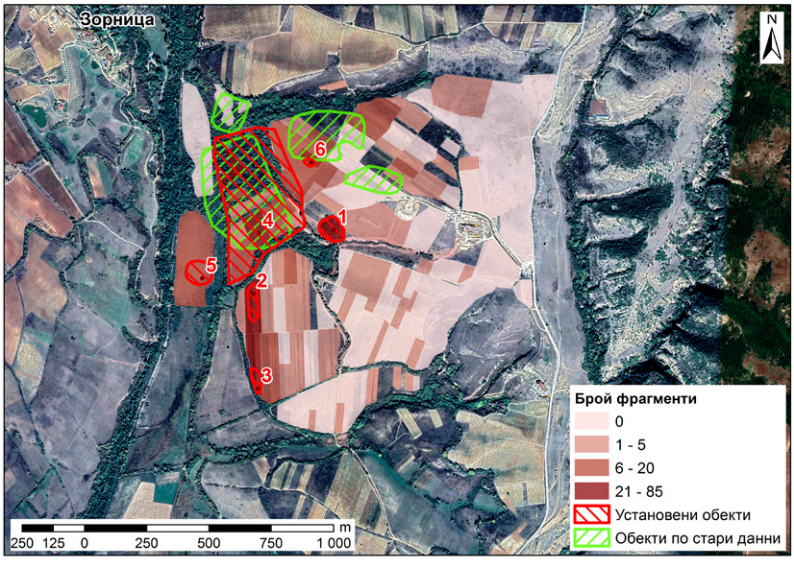

Обр. 3. Покритата площ и земеползването, регистрирано при направата на полигоните

Fig. 3. The covered area and land use registered when the polygons were made

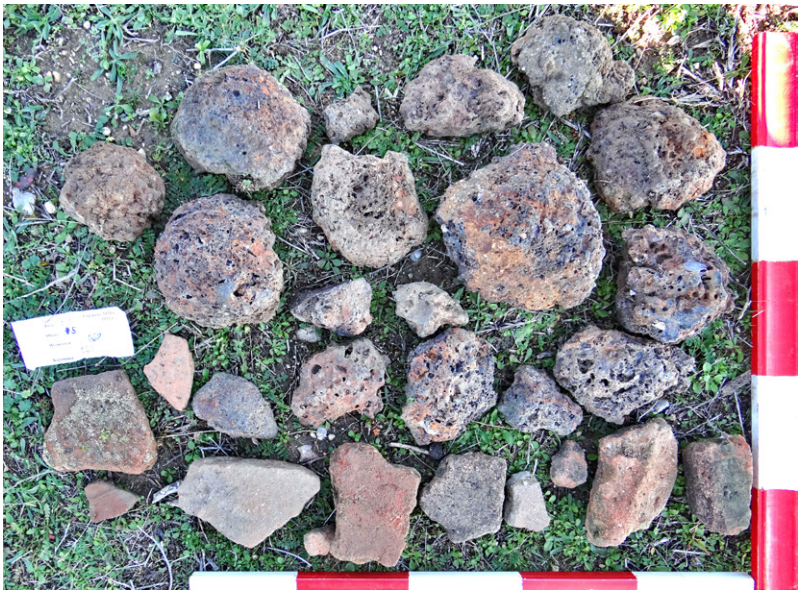
След обстойното запознаване с наличната литература се пристъпи към работата на терен, която се проведе за три дена, 30.11 – 2.12.2021 г. Ръководител на проучването бе М. Златков (НАИМ – БАН), зам.-ръководител – В. Костова (АМ – Сандански), научен консултант – проф. д.и.н. В. Нешева. В издирването участваха гл. ас. д-р Е. Нанков и гл. ас. д-р Св. Йорданов (НАИМ – БАН), гл. ас. д-р П. Димов (ГИС специалист от ИБЕИ – БАН), Цв. Комитова (дългогодишен проучвател в РИМ – Благоевград), А. Ковачев, д-р Вл. Василев и Г. Лазарски (АМ – Сандански). Съставът на екипа варира между пет и осем души, в зависимост от терена и целесъобразността – при по-големи земеделски блокове, участниците в издирванията са повече.

Натрупаните данни са обработени в ГИС база данни, предварително създадена от специалисти в НАИМ. Методът на проучване е равномерно плътно покриване на територията. Използвахме съ-

Обр. 4. Разпределението на керамичния материал в проучваната площ и нанесените граници на обектите, известни преди 2021 г. (оградени със зелено) и от новите издирвания (оградени с червено); новорегистрираните обекти са обозначени с цифри от 1 до 6

Fig. 4. The pottery distribution in the studied area and the boundaries of the sites known before 2021 (outlined in green) and from the new field survey (outlined in red); newly registered sites are marked with numbers from 1 to 6

Обр. 5. Желязна шлака, открита на повърхността на обект 5 (снимка М. Златков)

Fig. 5. Iron slag found at the surface of site 5 (photo M. Zlatkov)

временните ГИС технологии за документиране и анализ за пълно покриване на територията съобразено с особеностите на терена (Нехризов 2012; Tzvetkova et al. 2012). Теренът е документиран и чрез въздушни фотографии.

От предвидената за проучване площ с размер 1,6 кв. км (обр. 1) са покрити 1,1 кв. км (114,41 ха) (обр. 3), което са всички достъпни за преминаване терени. Останалата територия е заета от труднопроходими гори, стръмни скатове, изоставени лозя и напоителен канал.

Покритата площ е заета от гори (1,33 ха / 1,1 %), ниви (3,43 ха / 3,0 %), пасища (45,78 ха / 40,0 %) и трайни насаждения – основно лозя (63,87 ха / 55,9%) (обр. 3). Това земеползване като цяло се отразява на археологическата видимост, но не напълно. В не малка част от теренте, заети от лозя, също няма видимост (до 80 – 100 %), което се дължи на факта, че голямата част от старите лозя не се поддържат.

Наблюдава се ясна концентрация на останки от човешка дейност, основно керамика, в по-ниската част на склона, върху първата надзаливна тераса на р. Мелнишка. На базата на концентрациите на археологически материали се регистрираха шест археологически обекта, за пет от които до сега няма данни в публикациите и в АИС АКБ (обр. 4).

Обект 1 (АИС АКБ № 10008336) (обр. 4.1) е селище с площ 7,4 дка. На него е открита битова и строителна керамика от Античността (II – IV в.) и Средновековието (XIII – XIV и XV – XVIII в.).

Обект 2 (АИС АКБ № 10008337) (обр. 4.2) е селище с площ 5 дка. На него е открита битова керамика от Античността (II – IV в.) и Късното средновековие (XV – XVIII в.).

Обект 3 (АИС АКБ № 10008338) (обр. 4.3) е селище с площ 3 дка. На него е открита битова керамика от Античността (II – IV в.), Късното средновековие (XV – XVIII в.) и Възраждането (XIX – началото на XX в.).

Обект 4 (обр. 2, 4.4) е вече споменатото селище в м. Соракево (АКБ № 1900286), което е известно в литературата. Прецизирани са данните за неговото местоположение. Досега се смяташе, че площта му е 50 дка (АИС АКБ) или 300 дка (Цветков 2002, 106). От новите наблюдения е видно, че: 1) обектът не се разпростира на заливната тераса на р. Мелнишка на запад, както е дадено на картата в регис-

трационния картон; 2) обектът частично обхваща и терена източно от напоителния канал, който го пресича. На базата на тези наблюдения и прецизните съвременни средства за измерване, територията на селището е определена на ок. 130 дка (обр. 4.4).

Обект 5 (АИС АКБ № 10008339) (обр. 4.5) е производствен център с площ 8 дка. На него са открити парчета шлака (обр. 5), строителна и битова керамика от Античността (II – IV в.) и Средновековието (XIII – XIV в.).

Обект 6 (АИС АКБ № 10008340) (обр. 4.6) е единична постройка с площ 1 дка. На него са открити керамични материали – битова и строителна керамика (единична концентрация) от III – IV в.

От четирите известни в миналото обекта на терен бе регистриран само селището в м. Соракево (обект 4), а за останалите три обекта не се разкриха нови данни, но това не е учудващо, имайки предвид състоянието на терена върху част от тях (силно обрасъл) и видът им (некрополи).

Обектите в м. Соракево според своя вид, са два некропола, една църква с некропол, една единична постройка, четири селища и един производствен център. Като хронология има свидетелства за обитаване през Античността (II – IV в.) и Средновековието (XIII – XIV и XV – XVIII в.).

Основният селищен център в м. Соракево е обект 4, за който дори се предполага, че има градски функции през Античността (АКБ № 1900286). Той е основен и през Античността и през Средновековието. Всички селища и единични постройки около него са спомагателни и свързани с него, вероятно махали. Освен това има данни и за некрополите, които са използвани през двата основни периода.

С направеното издирване е постигната поставената цел – актуализиране на старата и максимално натрупване на нова археологическа информация за проучвания район.

Литература

Велков 1936: И. Велков. Археологически материали. – Годишник на Народния музей, 6, 1936 (за 1932 – 1934), 61 – 97.

Геров 1961: Б. Геров. Проучвания върху западнотракийските земи през римско време. – Годишник на Софийския университет. Филологически факултет, 54. 3, 1961 (за 1959 – 1960).

Димитров 1941: Д. П. Димитров. Портретът върху античните плочи от римско време в Североизточна Македония. – Известия на Археологическия институт, 13, 1941 (за 1939), 1 – 128.

Дремсизова-Нелчинова 1987: Ц. Дремсизова-Нелчинова. Археологически паметници в Благоевградски окръг. София, 1987.

Нехризов 2012: Г. Нехризов. Методика на издирванията на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко". – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 580 – 582.

Нешева 2008: В. Нешева. Мелник. Богозиданият град. София, 2008.

ПК 1995: Х. Христов, Д. Мичев (гл. ред.). Енциклопедия Пиринski край, т. I. Благоевград, 1995.

ПК 1999: И. Божилов (гл. ред.). Енциклопедия Пиринski край, т. II. Благоевград, 1999.

Цветков 2002: Б. Цветков. Селищната мрежа в долината на Средна Струма през Средновековието IX – XVII век (по археологически данни). София, 2002.

Mihailov 1966: G. Mihailov. Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae. Vol. IV. Serdicae, 1966.

Tzvetkova et al. 2012: J. Tzvetkova, G. Nekhrizov, N. Kecheva. Mobile GIS and the perspectives for archaeological surface surveys in Bulgaria. – In: A. S. Morintz, R. Kogălniceanu (eds). Survey in archaeology, often a neglected science, archaeological debates. Proceedings of the II Archaeological Symposium, Giurgiu, October 23 – 26, 2011. Giurgiu, 2012, 56 – 82.

FIELD SURVEY IN SORAKEVO LOCALITY IN THE LANDS OF HARSOVO AND VINOGRADI VILLAGES, SANDANSKI MUNICIPALITY

Metodi Zlatkov, Tsvetana Komitova, Emil Nankov, Velichka Kostova

Summary

The Sorakevo locality (fig. 1) is known for the Roman funerary reliefs found there. Before the 2021 field survey, four sites in this locality have been registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria" (fig. 2), as follows:

- a settlement (No. 1900286) with materials from Late Antiquity, the period of the Second Bulgarian Kingdom and the Ottoman period;

- a large ancient necropolis (No. 1910184) where more than 20 Roman funerary *stelai* had been discovered as chance finds;

- a late medieval necropolis (No. 1910185) where three Christian graves have been registered;

- scarce remains of massive architecture recorded as a medieval church (No. 1910186), but probably belonging to a church from the early Byzantine period (5th – 6th c.).

The field survey was carried out in three days, 30.11 – 2.12.2021 under the direction of M. Zlatkov (NAIM – BAS).

Of the total area of 1.6 km² (fig. 1) planned for the survey, 1.1 km² (fig. 3) were covered, which accounts for all passable terrain. The covered area comprises forests (1.1 %), fields (3.0 %), pastures (40.0 %) and perennial crops – mainly vineyards (55.9 %).

A clear concentration of remains of human activity, mainly pottery sherds, can be observed in the lower part of the slope, on the first non-flooded terrace of the Melnishka River. Based on the concentrations of archaeological materials, six archaeological sites were registered. For five of them there was no data in the literature and in the information system "Archaeological Map of Bulgaria" (fig. 4).

Site 1 (No. 10008336) (fig. 4.1) is a settlement with an area of 0.74 ha. Household pottery and architectural ceramics from the Roman period (2nd – 4th c.) and the Middle Ages (13th – 14th and 15th – 18th c.) were discovered;

Site 2 (No. 10008337) (fig. 4.2) is a settlement with an area of 0.5 ha. Household pottery from the Roman period (2nd – 4th c.) and the Late Middle Ages (15th – 18th c.) was found.

Site 3 (No. 10008338) (fig. 4.3) is a settlement with an area of 0.3 ha. Household pottery from the Roman period (2nd – 4th c.), the Late Middle Ages (15th – 18th c.) and modern times (19th – beginning of the 20th c.) was discovered.

Site 4 (figs 2, 4.4) is the already mentioned settlement in the Sorakevo locality known from the literature. Details of its location and area have been specified.

Site 5 (No. 10008339) (fig. 4.5) is a production center with an area of 0.8 ha, where pieces of iron slag (fig. 5), household pottery and architectural ceramics from the Roman period (2nd – 4th c.) and the Middle Ages (13th – 14th c.) were discovered.

Site 6 (No. 10008340) (fig. 4.6) is an individual building with an area of 0.1 ha, household pottery and architectural ceramics from the 3th – 4th c. were found in a single concentration.

The sites in the Sorakevo locality, according to their type, comprise two necropoleis, a church with a necropolis, an individual building, four settlements, and a production center. In terms of chronology, we have evidence of habitation during the Roman period (2nd – 4th c.) and the Middle Ages (13th – 14th and 15th – 18th c.).

With the field survey completed, the set goal was achieved, mainly updating the old and accumulating of new archaeological information about the studied area.

Metodi Zlatkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, metodi_man@abv.bg
Tsvetana Komitova, komitova@abv.bg
Emil Nankov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ehn2@cornell.edu
Velichka Kostova, Archaeological Museum – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, vili_2204@abv.bg

---

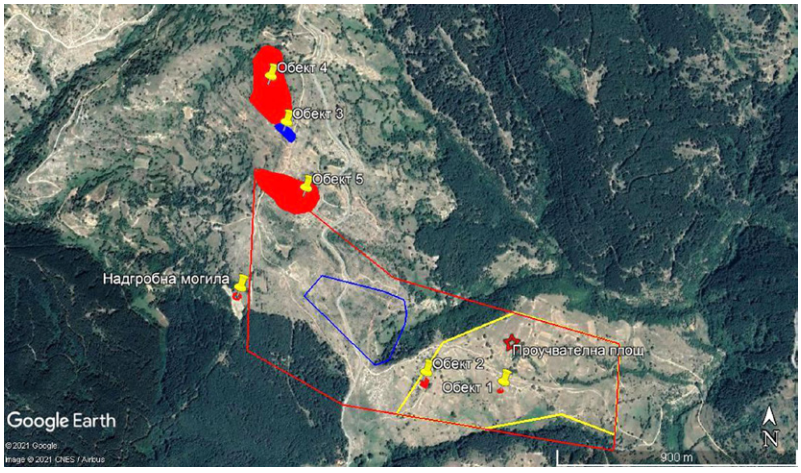
№ 14. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ФЪРГОВО, ОБЩ. САТОВЧА, ОБЛ. БЛАГОЕВГРАД

Мария Пашова

Теренните издирвания са осъществени върху територия с площ 260 дка, в рамките на два работни дни (09 – 10.03.2021 г.). Територията е част от проучвателна площ „Слатина" за добив на скални материали, попадаща в землищата на селата Фъргово и Жижево, общ. Сатовча, обл. Благоевград.

Площта е разположена на около 1,70 км югоизточно (азимут 152°) от с. Фъргово и на изток от път III-1972, свързващ селата Фъргово и Вълкосел. Източната половина на проучвателната площ попада в землището на с. Жижево, в м. Ширините, а западната – в землището на с. Фъргово, в м. Ка-

вазови чешми (обр. 1). Според топографската карта с мащаб 1:5000 цялата местност се нарича Поледите. Преобладават ливадите и пасищата, а по-малко са нивите. Проучвателна площ „Слатина“ има значителна денивелация от запад към изток. Западната граница е на 940 м н. в., докато източната – на 840 м н. в. През площта преминават различни дерета, налични са стари изкопи за проучване на скално-облицовъчни материали. Характеризира се с храстова растителност, места с дъбови горички и отделни дървета, като на места видимостта е нулева. Съобразно ниската видимост на терена, избрана бе стратегия главно за екстензивни обхождания.

Обр. 1. Сателитна снимка с общото разположение на обекти 1 – 5 и площ „Слатина“

Fig. 1. Satellite image of the Slatina stone quarry with sites 1 – 5

В резултат на извършеното теренно издирване в границите на проучвателна площ „Слатина“ са регистрирани останки от археологически структури – обект 1 и обект 2; те са изключени от обхвата на проучване за скално-облицовъчни материали (обр. 1).

Обр. 2. Обект 1 – унищожена могила (поглед от югозапад)

Fig 2. Site 1 – destroyed mound (view from southwest)

Обект 1 (АКБ № 10007873) представлява силно обезличена и на практика унищожена могила, от която е останала основата и личи леко издигане (обр. 2). Концентрацията на керамиката е по-голяма от 10 фрагмента на кв. м. Общо са изброени малко над 40 фрагмента битова керамика. По някои от тях има следи от обгаряне. Хронологията им е в късната желязна епоха. В периметъра около могилата не се откриха следи от други археологически материали или структури.

Целият терен на обект 2 (АКБ № 10007874), с площ ок. 1 дка, 35 × 27 м, е обсипан с дребни и по-големи камъни и тези разсипи маркират неговите граници (обр. 3). На площ от 6 × 6 м се откри силна концентрация на битова керамика и мазилки (късна бронзова епоха / ранна желязна епоха) – приблизително 20 фрагмента на кв. м. Общо на терен са преброени 19 парчета от мазилка и над 50 фрагмента битова керамика. Не е ясно каква е била функцията на обекта, но наличието на мазилки предполага, че на мястото е съществувала една или повече постройки. Попада в землището на с. Фъргово, в м. Кавазови чешми.

С логистичната подкрепа на инвеститора Е. Абдишев намерихме обект 1, регистриран от експедиция „Места“ в м. Колибите и м. Селище. Предварителна информация за него имахме от публикуваната информация на експедицията (Домарадски 1999, 100 – 101), както и дневниците им, намиращи се в архива на РИМ – Благоевград (Инв. № НА – А – А/694, 300 – 301). Обектът е определен като селище, плосък некропол и надгробна могила (обр. 4). Регистрираното на терен напълно съвпада с описанията на експедицията. Обходена бе площ от около 150 дка.

От север на юг обектите, които регистрирахме, са следните:

Обект 3 в м. Селище (АКБ №10007875) вероятно представлява плосък цистов некропол, който в момента е почти изцяло унищожен от иманярски интервенции. По цялата му площ са разпилени по-

Обр. 3. Обект 2 (поглед от север)

Fig 3. Site 2 (view from north)

Обр. 4. Обекти 3 – 5 – поглед от югоизток (от проучвателна площ „Слатина“)

Fig 4. Sites 3 – 5 – view from souteast (from the Slatina stone quarry)

кривни плочи и конструктивни елементи от гробовете. На някои места гробните ями са обикновени, без специален градеж. Ориентацията без изключение е ЮИ – СЗ (обр. 4).

Обект 4 в м. Колибите (АКБ №10007876) е селище от римската епоха, с площ ок. 32 дка. М. Колибите заема равното било на рида, разположен южно от с. Фъргово – около 630 м югоизточно от центъра на с. Фъргово (азимут 162°). Основата му се намира на 1020 м н. в, а върхът – на около 1060 – 1062 м н. в. Общата видимост на терена е ниска – под 20%. На местата, където има изкопи за проучвателни кариери или иманярски дупки, видимостта е до 80%. Повърхността е покрита от каменни разсипи, които очертават границите на обекта. Сред тях се откриват фрагменти битова керамика от римската епоха (стени, устия, дръжки), малко количество материали от късната желязна епоха, фрагменти от питоси, фрагменти от тежести за стан, мазилки и др. Никъде не открихме запазени зидове – разрушенията са твърде големи, а в центъра на обекта е поставен съвременен електрически стълб. Само по северозападния склон личат редици от камъни – вероятно от зидове, оформящи верижни помещения (обр. 4).

Обект 5 в м. Старата църква – Селище (АКБ №10007877) представлява селище от римската епоха, с площ ок. 23 дка. Заема възвишение, което се спуска в източна посока, с денивелация от ок. 30 – 40 м. Високата част е равна и е продължение на седловината, върху която са разположени обекти 3 и 4. Тук минава черният път с. Фъргово – с. Вълкосел, който пресича обект 5, като на северозапад остава съвсем малка част, а на югоизток от него е основната му част. Югоизточно от пътя регистрирахме огромни каменни разсипи, очевидно от големи градежи. Те са напълно унищожени, а границите на обекта добре се очертават според границите на тези разсипи. Наблюдава се силна концентрация на строителна керамика – плоски и извити керемиди, тухли, понякога подредени заедно с камъните (повече от 30 фрагмента на кв. м). Очевидно са част от конструкцията на сгради. Регистрират се и множество фрагменти от съдове за съхранение, както и фрагменти от битова керамика от римската епоха. Откриват се и отделни порани материали. Мащабите на този обект са големи, но за съжаление е той е унищожен от десетилетия на извличане на материали от местното население, както и от иманярски набези и изкопи за скално-облицовъчни материали (обр. 4, 5).

Въз основа на наблюденията може да се предположи, че цялата зона между обекти 3, 4 и 5 в местностите Селище, Колибите и Старата църква представлява един голям обект или поредица от селища от римската епоха, с обща площ около 208 дка (обр. 1). Акцентите са големите каменни

разсипи върху хълма в м. Колибите (обект 4), некрополът (обект 3) и отсрещното възвишение в м. Старата църква – Селище (обект 5). Регистрирането на разнесени материали по склоновете източно и южно от тези обекти има две възможни обяснения. Първото е, че площта на обитаване е по-голяма и второ, че материалите са разнесени вследствие на обработката на терените от местното население. Така или иначе тези разнесени материали показват наличието на голям обект в близост. По тази причина по западната граница на цялата площ „Слатина" е маркирана зона между обекти 3 – 5 и надгробната могила в обща площ „Селище – Колибите", в която се препоръчва да не се извършват изкопни дейности за проучване и добив на подземни богатства.

Обр. 5. Обект 5 (ЮИ част) в м. Старата църква – Селище (поглед от югозапад)

Fig.5. Site 5 (SE part) in the The Old Church – Village locality (view from southwest)

Литература

Домарадски 1999: М. Домарадски. Паметници на тракийската култура по горното течение на река Места (Разкопки и проучвания, 26). София, 1999.

Експедиция „Места": Научен архив при РИМ – Благоевград.

FIELD SURVEY IN THE LAND OF FARGOVO VILLAGE, SATOVCHA MUNICIPALITY, BLAGOEVGRAD DISTRICT

Maria Pashova

Summary

The field survey in the territory of Slatina stone quarry, situated in the land of Fargovo village (fig. 1), was conducted within two days (9 – 10 March 2021). The archaeological team registered two sites within its boundaries – site 1 and site 2.

Site 1 (fig. 2) is a mound of which only the lower part is preserved and the top is destroyed. Within its perimeter a high concentration of pottery fragments with traces of fire (6th – 5th c. BC) were found. No archaeological structures or artefacts were found in the territory around the mound.

The area of site 2 (fig. 3) is covered with smaller and bigger stones and they mark its boundaries. The terrain was covered with hand-built pottery fragments and fired pieces of daub, probably originating from archaeological structures with unclear function (Late Bronze Age / Early Iron Age). The areas of site 1 and site 2 were excluded from the exploration zone for stone extraction in the Slatina territory.

The investors kindly supported us to identify the sites in the land of Fagovo village that have been published in the reports from the Mesta archaeological expedition. They are located to the south of the village (figs 1, 4).

Site 3 (fig. 4) is a flat necropolis. Destroyed graves could be seen on the surface. Stone slabs from their constructions were spread all over the place as a result of illicit looter activities. The majority of the grave pits are SE – NW orientated.

Site 4 (fig. 4) is a Roman settlement. Its area is covered with a high concentration of remains from destroyed stone constructions that mark the estimated boundaries of the site. Among them we could find many fragments of Roman pottery and architectural ceramics – *imbrices* and *tegulae*. Site 3 is located within the perimeter of Site 4 but it is not clear what the chronological relation between them is.

Site 5 (figs 4, 5) features the same characteristics as site 4 – it is a big Roman settlement, with massive heaps of stone debris and architectural ceramics, spread all over the area. The site is generally destroyed due to a systematic robbing of construction materials by the local people for the buildings in Fargovo village, or as a result of stone exploration and illicit looter activities.

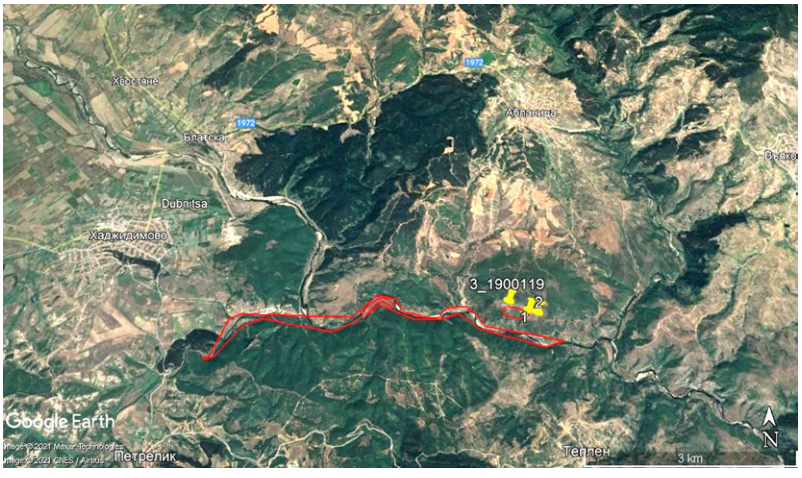
We consider the whole area of sites 3, 4 and 5 as a large Roman site or series of Roman settlements. Because of that we have notified the authorities that this area is under protection and it must be excluded from future stone quarry exploitation.

Maria Pashova, Regional Museum of History – Blagoevgrad, 1 Rila Str., 2700 Blagoevgrad, m_pashova@gbg.bg

---

№ 15. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩ. ХАДЖИДИМОВО И ОБЩ. САТОВЧА, ОБЛ. БЛАГОЕВГРАД

Мария Пашова

Обр. 1. Сателитна снимка на общото разположение на площ „ЮЛИ“ спрямо Хаджидимово, р. Места и регистрираните в АКБ обекти с № 1900119

Fig. 1. Satellite image of the YULI quarry along the Mesta River and the sites registered with No. 1900119 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria"

Спасителното теренно археологическо издирване е извършено в рамките на три дни (30.11 – 02.12.2021 г.), с цел установяване наличието или липсата на археологически обекти върху концесионна площ „ЮЛИ“ в землищата на общини Хаджидимово и Сатовча, обл. Благоевград. Екипът е с научен ръководител М. Пашова и участници Г. Вандева и Н. Хаджиева, всички от РИМ – Благоевград.

Площ „ЮЛИ“ (ок. 739 дка) е разположена на около 2,2 км югоизточно (азимут 124,30°) от Хаджидимово (обр. 1). Простира се по дължината на коритото на р. Места, от двата бряга на реката. Общата дължина възлиза на около 6 км и обхваща заливната тераса на реката, с високи брегове и непроходими горски терени. Само отделни малки парцели представляват частни ниви, оградени с мрежи и бодлива тел. Централната и източната част на площта включва завоите на р. Места и подножието на високите ѝ брегове от двете страни на коритото. В м. Дрежно, землище на с. Абланица, върху възвишение в северната част на площта се намират регистрираните плосък некропол, могила и селище (АКБ №1900119). На това място склонът е изключително стръмен и с повече от 100 м денивелация до границите на площ „ЮЛИ“, т. е. от тази южна страна няма достъп до тези обекти.

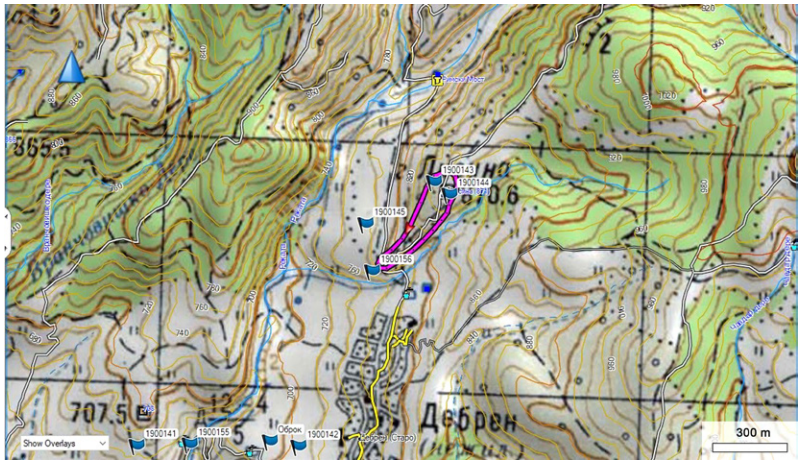
В границите на проучвателната площ не бяха регистрирани останки от археологически структури.

По време на теренните издирвания е посетен обект над Старо Дебрен, с. Дебрен, общ. Гърмен, във връзка със сигнал за иманярски набези от август месец 2021 г. На място са установени значителни иманярски разрушения върху вече регистрираните обекти от експедиция „Места“ през 70-те години на XX в. (АКБ № 1900143 и АКБ № 1900144) (обр. 2). Намират се на ок. 3,4 км в СИ посока и азимут 47,60° от с. Дебрен. Разполагат се върху хълма, развиващ се над Старо Дебрен и отделен от него чрез дере. Според АИС АКБ местността се нарича Св. Георги, а според кадастралната карта – Пирек. В момента теренът е гъсто обрасъл с нискостеблена дървесна и храстова растителност, както и смесена гора, и до голяма степен е непроходим. На терен открихме описаните от И. Кулов през 70-

те години на XX в. археологически структури.

Една правоъгълна постройка, условно наречена от нас сграда 1, има ориентация СЗ – ЮИ. Постройката е вкопана в склона от СИ си страна. На терен се вижда добре вътрешното лице на СИ зид, със запазени до шест реда ломени камъни от два различни вида скални породи. Камъните са различни по размер, като фугите са запълнени с дребни камъчета, а редовете са подравнени с тесни каменни плочи. Не е ясно дали за спойка е използван хоросан. Приблизителната дължина на запазената част от стената на сграда 1 е 3,70 м.

На ок. 26 м в СИ посока по целия терен има огромни купчини пръст и разпилени материали – камъни, мраморни архитектурни детайли и строителна керамика. Те са резултат от изключително агресивната иманярска дейност със земекопна техника, следи от която личат по профилите на терена. Виждат се разрушени гробни съоръжения, човешки кости и фрагменти от стъкло (римска епоха). Всички материали показват, че на това място е съществувала масивна постройка/постройки, условно наречена сграда 2, която в момента е напълно унищожена. Регистрирана е запазена част от зид с дължина 7 – 8 м и височина ок. 2 м, ориентиран СЗ – ЮИ (обр. 3, 4). Пред неговото лице в СЗ му край иманярите са издълбали дупка до неговата основа, оформена със стъпало.

Обр. 2. Топографска карта с разположение на обектите, регистрирани в АКБ

Fig 2. Topographic map with the location of the sites registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria"

Обр. 3. Обект с АКБ № 1900143, землище на с. Старо Дебрен; зид СЗ – ЮИ от сграда 2 (поглед от запад)

Fig 3. Site No. 1900143 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria", land of Staro Debren village; wall NW – SE from building 2 (view from west)

Със сигурност става дума за представителна архитектура с добре обработени мраморни архитектурни детайли, хронологически отнасящи се към римската епоха и Късната античност.

Между сграда 1 и 2 е регистриран зид, отново ориентиран СЗ – ЮИ. За разлика от представителната архитектура обаче той е граден на суха зидария от местен камък. Подобни зидове се виждат на много места по целия хълм – по ЮИ и СЗ склонове. Сред тях са регистрирани и различни гробни съоръжения, най-вече върху ЮИ му част (обр. 5). Документирани са общо 11 гробни съоръжения, но вероятно са много повече. Поради ниската видимост е невъзможно да бъдат взети размери на повечето от тях. Съоръженията са от три типа: цистови гробове, оформени от големи плочи – облицовъчни и покривни; зидани гробове със страници от ломени камъни и покритие от големи плочи и зидани гробове с двускатно покритие – страниците са от ломени камъни, а покритието е от големи плочи, опрени една в друга със запълване на фугата от дребни камъчета. Ориентацията на почти всички е ЮИ – СЗ с различни отклонения.

Обр. 4. Обект с АКБ № 1900143, землище на с. Старо Дебрен; кръгла структура или апсида и зид СЗ – ЮИ (поглед от северозапад)

Fig 4. Site No. 1900143 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria", land of Staro Debren village; a round structure or an apse and wall NW – SE (view from northwest)

По целия терен личат стари и пресни иманярски дупки и ями. Очевидно гробните съоръжения са ограбени и в тях не се открива никакъв материал. Единствено в гроб № 11, до черния път, под плоското покритие се вижда фрагментиран човешки череп.

Около този безспорно значителен обект са регистрирани редица други подобни, което показва, че през това място е минавал важен път (обр. 2). Този път е засвидетелстван под формата на мост и калдъръм до него в северното подножие на хълма. От запад на хълма Св. Георги, в м. Пирек е регистрирано голямо селище (около 200 дка) от праисторията и Античността (АКБ №1900145). Навътре в планината, по черния път от хълма на североизток, се достига до обектите при с. Ореше – античен плосък некропол и базилика от Късната античност.

Обр. 5. Обект с АКБ № 1900144, землище на с. Старо Дебрен; различни гробни съоръжения от плосък некропол

Fig.5. Site No. 1900144 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria", land of Staro Debren village; different grave structures from a flat necropolis

В района на разрушения обект попаднахме на поредната изключително голяма иманярска яма, в която се виждаха градежи, разхвърляни каменни блокове, керамика и фрагмент от прозоречно стъкло. В близост до тези структури (на ок. 40 м в ЮЗ посока) са регистрирани скални навеси/ниши (АКБ №1900156). Според И. Кулов те са били четири и са разположени непосредствено в края на терасата на десния бряг на дерето Дула (обр. 2).

По пътя между Дебрен и Старо Дебрен е регистриран един оброк (XIX – XX в.). Тъй представлява поставен каменен кръст, със скосени двускатно рамене при върховете, а при върха – четирискатно. На лицето има празно гнездо – вероятно за вграждане на икона или друг елемент, като липсват следи от палене на свещи. Лицето на кръста е ориентирано на ЮЗ – З, с голямо отклонение.

Заключението на екипа е, че обектите в този регион са силно застрашени от иманярски интервенции. За документираните разрушения на обекта до Старо Дебрен, общ. Гърмен, са уведомени съответните официални институции.

FIELD SURVEY IN THE TERRITORY OF HADZHIDIMOVO AND SATOVCHA MUNICIPALITIES, BLAGOEVGRAD DISTRICT

Maria Pashova

Summary

The field survey in the territory of YULI river gravel quarry, Hadzhidimovo and Satovcha municipalities, was conducted within three days (30 November – 2 December 2021). The area is situated along the Mesta River, on both banks (fig. 1). The total length of the area is about 6 km, covering the floodplain of the river, and on both sides it is characterized by high banks and impassable terrain covered with forests. The eastern part of the territory includes the bends of the Mesta River, and from the north, on a hill, there are sites registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria" (No. 1900119) in Drezhno, Ablanitsa (1 – flat necropolis; 2 – mound; 3 – settlement) (fig. 1). At this place the slope is extremely steep and from the southern side the sites are inaccessible, with an elevation more than 100 m higher than the boundaries of the YULI territory. The archaeological team did not find any archaeological structures or artefacts within the boundaries of the quarry.

As part of the fieldwork, an already known site above Staro Debren village, Garmen municipality was inspected in response to a warning for looting from August 2021. On the spot it was found that there was a significant damage on sites that are registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria" (Nos 1900143, 1900144 – fig. 2) by I. Kulov during the Mesta archaeological expedition in the 1970s.

On the terrain we found a rectangular building (building 1), NW – SE oriented. The inner face of the NE wall is clearly visible.

About 26 m to the northeast, there were huge heaps of earth and scattered building materials – stones, marble architectural details, architectural ceramics – result of extremely aggressive looting activities with an excavator. Destroyed grave structures and dumped human bones could be seen, as well as fragments of glass (Roman period and Late Antiquity). All the materials suggest that there was a massive building(s) on this site (building 2) which is currently completely destroyed. The preserved part of the wall is visible – about 7 – 8 m long and about 2 m in height. It is NW – SE oriented (figs 3, 4). In front of the wall, at its northwestern end, looters have dug a pit down to its foundation.

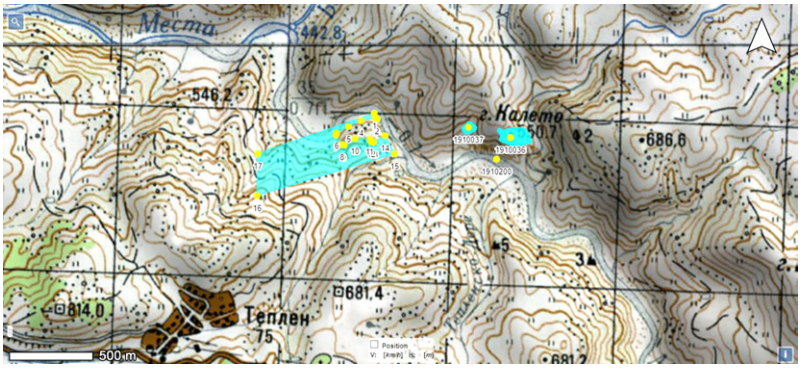
Various grave structures from the flat necropolis (No. 1900144 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria") were registered, mostly on the SE slope of the hill (fig. 5). A total of 11 graves were photographed, but there are probably many more. Visibility was very low and therefore it was impossible to measure them. The facilities are three types: 1) cist graves, formed of large slabs – facing and roofing; 2) masonry graves – the long sides are built of quarry stones, and the covering is made of large slabs; 3) masonry graves with a gabled roof – the sides are built of quarry stones, and the roof is made of large slabs, leaning against each other with joint filled with small stones. The orientation of almost all the graves is SE – NW, with various deviations.

The conclusion of the team is that the sites in this region are threatened by illicit looter interventions of considerable intensity and destructiveness. They lead to the complete obliteration of the cultural heritage of the Republic of Bulgaria. A warning was sent to the relevant official institutions about the horrific destruction caused by looting at the site near Staro Debren (Old Debren), Garmen municipality.

Maria Pashova, Regional Museum of History – Blagoevgrad, 1 Rila Str., 2700 Blagoevgrad, m_pashova@gbg.bg

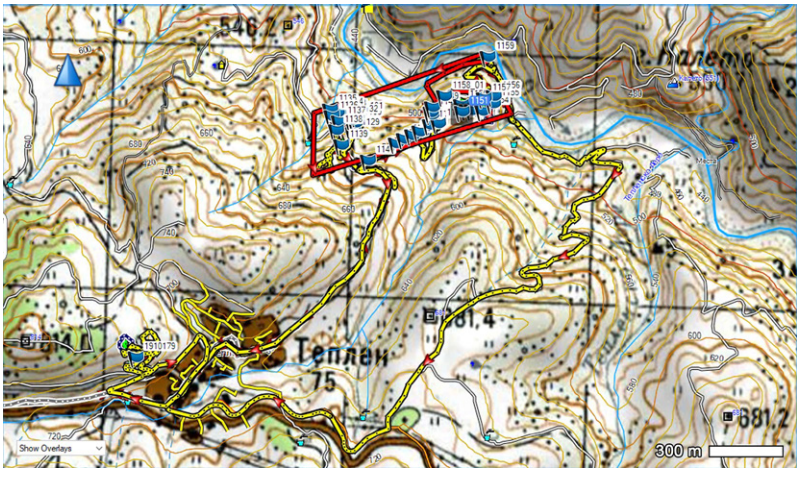
№ 16. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТЕПЛЕН, ОБЩ. ХАДЖИДИМОВО, ОБЛ. БЛАГОЕВГРАД

Мария Пашова

Обр. 1. Топографска карта с разположение на площ „Тепленски камък“ и на обектите, регистрирани в АИС АКБ

Fig 1. Topographic map with the location of the Teplenski kamak quarry and the sites registered in the information system “Archaeological Map of Bulgaria”

Обр. 2. Топографска карта с разположение на площ „Тепленски камък“ и обект № 1910179

Fig 2. Topographic map with the location of the Teplenski Kamak quarry and site No. 1910179

Спасителното теренно археологическо издирване е проведено в рамките на два дни (02 – 03.12.2021 г.), с цел установяване наличието или липсата на археологически обекти върху концесионна площ „Тепленски камък“ в землището на с. Теплен, общ. Хаджидимово, обл. Благоевград. Екипът е с научен ръководител М. Пашова и участници Г. Вандева и Н. Хаджиева, всички от РИМ – Благоевград.

Площ „Тепленски камък“ (172 дка) е разположена на около около 890 м СИ (азимут 38°) от с. Теплен, общ. Хаджидимово, на самия десен бряг на р. Места (обр. 1). Според топографската карта с мащаб 1:5000 площта попада в местностите Глопарина и Ленището. Площта има денивелация от ЮЗ на СИ (най-ниската точка е до самото корито на реката). Югозападната граница е на 620 м н. в., докато източната – на 440 м н. в. Обхождането бе извършено на местата, до които имаше достъп. Огромна част от територията е недостъпна, силно пресечна и обрасла с гъсти гори и храстова растителност. На това място десният бряг на р. Места е много висок и неподходящ за заселване, затова повечето обекти са разположени навътре в планината, на по-равните места – между днешните села Теплен и Беслен.

Срещу площ „Тепленски камък“ в АИС АКБ са регистрирани следните обекти, разположени в землището на с. Вълкосел:

- античен некропол (АКБ № 1910037), открит при прокарване трасето на пътя по посока на р. Места. При посещение на Б. Цветков на място в профила са личали три гроба, оформени с тегули;
- крепост в м. Калето от желязната и античната епохи (АКБ № 1910036);
- римски мост (АКБ № 1910200).

От самата концесионна територия няма видимост и достъп до тези обекти и краткото време не позволи тяхното посещение. Излаз до римския мост има по разклонение от пътя между селата Теплен и Беслен (обр. 1).

На излизане от с. Теплен е посетен обект, регистриран като античен некропол (АКБ № 1910179 – обр. 2). През 1972 г. обектът е посетен от Д. Серафимова и Б. Цветков, които съобщават, че личали три гроба, оформени с плочести камъни, като от два от тях били разрушени. Друга информация за този обект

няма. Разположен е в м. Нерези според кадастралната карта на България, която представлява ливади и пасища, като на някои места е покрита с гъсти широколистни дървесни видове и храстова растителност (хвойни). Екипът ни обходи територията, включително и координатите, посочени в регистрационната карта, но не са открити следи от гробни съоръжения, археологически структури или материали.

Като резултат от извършеното теренно издирване в границите на площ „Тепленски камък“ не бяха регистрирани останки от археологически структури.

FIELD SURVEY IN THE LAND OF TEPLEN VILLAGE, HADZHIDIMOVO MUNICIPALITY, BLAGOEVGRAD DISTRICT

Maria Pashova

Summary

The field survey in the territory of Teplenski Kamak stone quarry, about 890 m northeast of the village of Teplen, Hadzhidimovo municipality, was conducted within two days (3 – 4 December 2021). The area is located on the very right bank of the Mesta River (fig. 1). According to the topographic map 1:5000 scale, it is situated in Gloparina and Lenishteto localities. The terrain has an inclination from southwest to northeast (the lowest point is next to the riverbed): the southwestern border is at 620 masl, while the eastern is at 440 masl. A huge part of the territory is inaccessible, heavily rugged and overgrown with dense forests and shrubs. At this place, the right bank of the Mesta River is very high and unsuitable for habitation, so most of the sites are located in the mountains, on the flatter terrain between Teplen and Beslen villages. Therefore, the survey was carried out in more accessible parts of the territory.

Opposite the Teplenski Kamak area, there are sites registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria": No. 1910037 (ancient necropolis), discovered during road construction in the direction towards the Mesta River; during B. Tsvetkov's visit at the place, the cross-section revealed three graves constructed with *tegulae*; No. 1910036 – a fortress from the Iron Age and antiquity in Kaleto locality; No. 1910200 – a Roman bridge. There is no access and visibility to these sites from the territory of the quarry, and unfortunately the limited time did not allow us to visit them (fig. 1).

On the way out of Teplen village, a site registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria" (No. 1910179) as an ancient necropolis was visited (fig. 2). In 1972, the site was visited by D. Serafimova and B. Tsvetkov who reported that there were three graves built of flat stones and two of them were destroyed. There is no other information about this site. It is located in Nerezi locality according to the cadastral map of Bulgaria, covered with meadows and pastures, and in some places – with dense deciduous trees and shrubs. The team surveyed the area, including the location of the site according to the coordinates recorded in the "Archaeological Map of Bulgaria", but unfortunately no remains of graves and no other archaeological structures or materials were detected.

As a result of the field survey the team did not find any archaeological structures or artefacts within the boundaries of the Teplenski Kamak quarry territory.

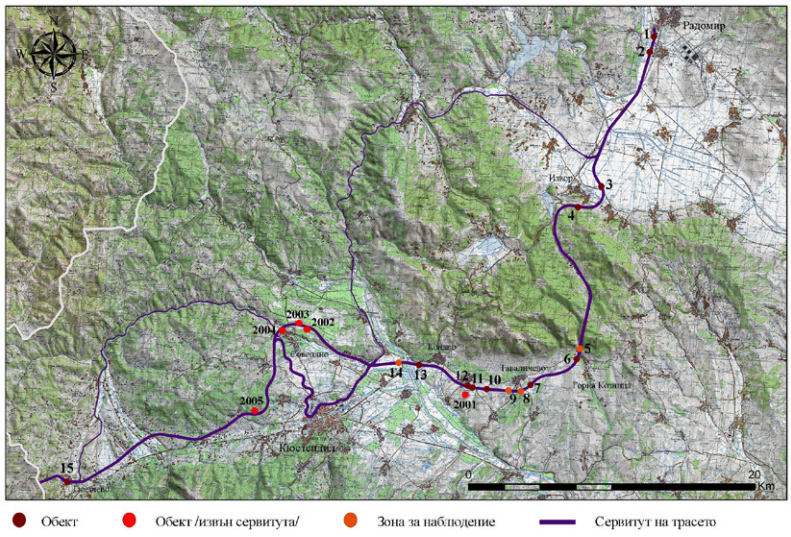
Maria Pashova, Regional Museum of History – Blagoevgrad, 1 Rila Str., 2700 Blagoevgrad, m_pashova@gbg.bg

№ 17. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНА ЛИНИЯ РАДОМИР – ГЮЕШЕВО – ГРАНИЦА С РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ

Радослав Александров, Пламен Георгиев, Петър Минков

Теренните археологически проучвания[1] бяха извършени съгласно рамково споразумение между ДП НКЖИ и НАИМ – БАН в периода април – май 2021 г. като част от изпълнението на проект за модернизация на жп линията София – Перник – Радомир – Гюешево – граница с Република Северна Македо-

[1] Екипът включваше Цв. Петкова, Й. Николова, Й. Баев и В. Вандова. Консултанти за керамичния материал са К. Бояджиев и А. Харизанов, а за откритата монета – Св. Йорданов.

Обр. 1. Регистрирани археологически обекти по трасето на жп линия Радомир – Гюешево – граница с Република Северна Македония

Fig. 1 Registered archaeological sites along the route of the railway Radomir – Giueshevo – border with Republic of North Macedonia

Обр. 2. Част от находките открити в границите на регистрирани археологически обекти: 1 – каменна брадва, обект № 3; 2 – керамична антропоморфна фигурка, обект № 6; 3 – провинциална бронзова монета, обект № 13

Fig. 2. Some of the archaeological artefacts discovered within the boundaries of the registered archaeological sites; 1 – stone axe, site No. 3; 2 – ceramic anthropomorphic figurine, site No. 6; 3 – Roman provincial bronze coin, site No. 13

ния. Във връзка с това още през 2016 г. са проведени спасителни издирвания в участъка от Централна жп гара София до жп гарата в гр. Радомир (Чолаков 2017). Настоящите проучвания се явяват втори, заключителен етап от издирването на археологически обекти в сервитута на железопътната линия. Обходеният участък от жп гара Радомир до границата с Република Северна Македония е с обща дължина от 87,9 км и ширина от 120 м. Попада на територията на областите Перник и Кюстендил.

Издирванията бяха извършени в съответствие с утвърдена единна методика, която се прилага при работата на инфраструктурни проекти.

В границите на сервитутната зона на железопътната линия са регистрирани общо 15 археологически обекта, като към този брой се отнасят и четири зони, обособени за по-внимателно наблюдение по време на строителството. Актуализирани са данните за още пет обекта, разположени в непосредствена близост до трасето (обр. 1).

Издирванията се осъществиха в посока от жп гара Радомир към границата с Република Северна Македония, като предвиденият за обход терен бе разделен на отделни участъци, според особеностите на релефа. Първият участък обхваща изцяло Радомирската котловина, до района на с. Извор. Тук са регистрирани три археологически обекта (№ 1 – 3). Вторият участък включва трудно проходимите и пресечени терени на Конявската планина. Единствено в северното ѝ подножие, над с. Извор, е регистриран археологически обект (№ 4). Третият и най-голям участък е в Кюстендилската котловина. Регистрирани са 10 археологически обекта, които включват и обособените зони (обекти № 5, 8, 9 и 14) за по-внимателно наблюдение. Четвъртият участък попада изцяло в южното подножие на Лисец планина, където археологически обекти не бяха регистрирани. Единствено са актуализирани данните за могила (обект № 2005, АКБ № 1800368), разположена на 190 м северно от сервитута на железопътното трасе. Последният участък обхваща хълмистата Каменишка котловина, след която проектното трасе на железопътната линия завършва в Чудинската планина. Единственият регистриран обект (№ 15) в този участък е разположен в района на жп гара Гюешево.

Обект 1 (Радомир) се намира в м. Вахово, на левия бряг на р. Струма, между км 00+420 и км 00+790. Регистриран е в АИС АКБ с № 1700094 като селище от късния неолит и ранната бронзо-

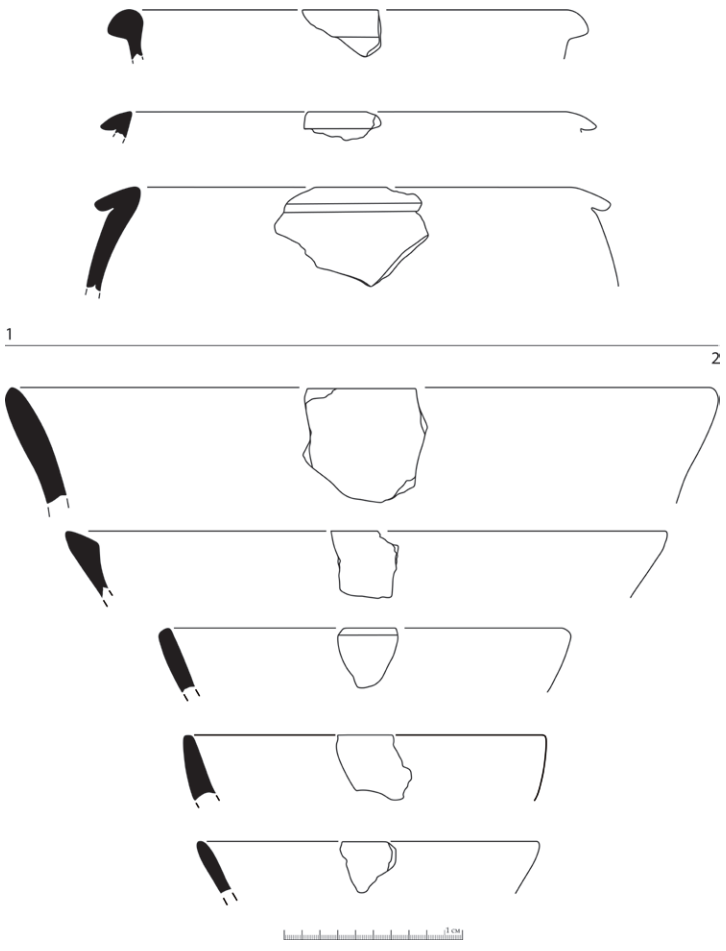
ва епоха (Александров, Бакъмска 1992). Обектът е документиран и при теренните издирвания през 2016 г. (Чолаков 2017, 676). В резултат от последните обхождания на района границите на обекта са увеличени с 40 м в северна посока, към гара Радомир. Наблюденията върху хронологията се потвърждават. От общата му площ, 27 дка попадат в сервитута на железопътното трасе.

Обект 2 (Радомир) се намира в м. Кривите ливади, от двете страни на железопътната линия, от км 1+525 до км 2+000. Регистриран е в АИС АКБ с № 1700099, като селище от античността, Късната античност и Средновековието (Митова-Джонова 1983, 46, 98). Теренните проучвания потвърдиха информацията за наличието на материали от римската епоха. Също така бяха открити неголям брой керамични фрагменти от съдове, работени на ръка, които най-общо могат да бъдат отнесени към праисторията. Общата площ на обекта е 147 дка, от които 47 дка попадат в сервитутната зона.

Непосредствено на север от м. Витковец, на границата между землищата на с. Извор и с. Колош е разположен обект № 3 (АКБ № 10008078), от км 12+125 до км 12+650. На терен бяха документирани единствено керамични фрагменти от съдове, работени на ръка, със силно изтрита повърхност, отнесени към ранната бронзова епоха. Към същия период се отнася и открита в северната част на обекта каменна брадва (обр. 2.1). От общата площ на обекта 59 дка попадат в сервитута на трасето.

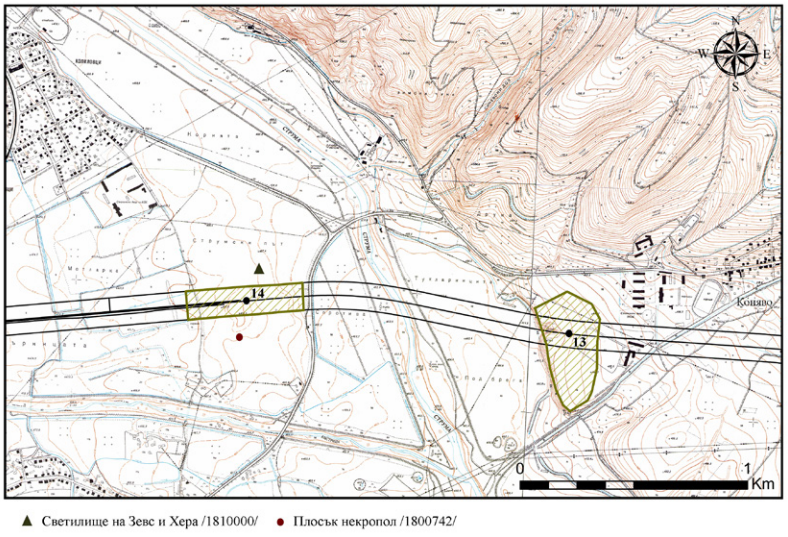
Обект 4 (Извор) е разположен в м. Разкръске, от км 15+075 до км 15+200. Регистриран е в АИС АКБ с № 1700482, като селище от късния халколит и ранната желязна епоха. Фрагменти от керамични съдове са открити предимно върху високата равна част на възвишението и отнесени към желязната епоха. От площта на обекта 5,4 дка попадат в границите на трасето.

Обект 6 (Горна Козница) се намира в м. Дорутица, от км 27+600

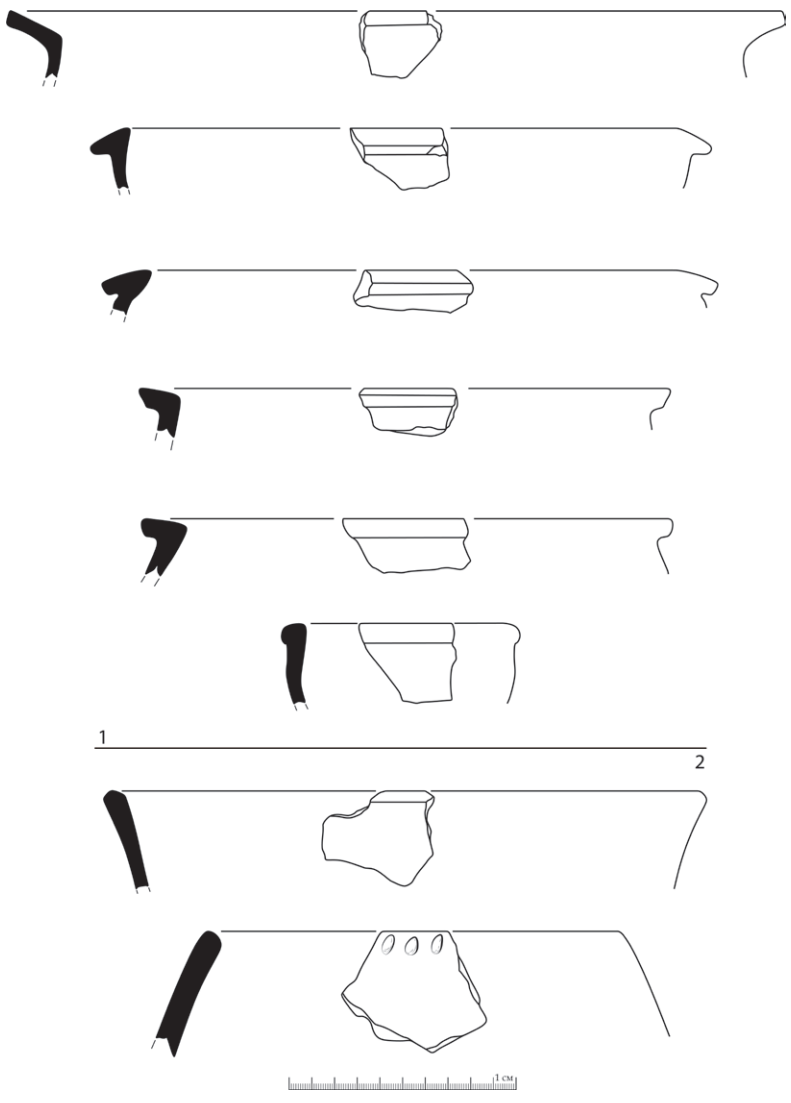
Обр. 3. Керамика от обект № 6: 1 – късноримски период; 2 – късен неолит/ранен халколит

Fig. 3. Pottery from site No. 6: 1 – late Roman period; 2 – Late Neolithic / Early Chalcolithic

Обр. 4. Разположение на обект № 13 и зона за по-внимателно наблюдение (обект № 14) по време на строителните дейности, с регистрирани в близост археологически обекти

Fig. 4. Location of site No. 13 and a zone (site No. 14) for attentive monitoring during the construction process, with archaeological sites registered nearby

Обр. 5. Керамика от обект № 13: 1 – късноримски период; 2 – праистория

Fig. 5. Pottery from site No. 13: 1 – late Roman period; 2 – prehistory

до км 28+175. Регистриран е в АИС АКБ с № 1700482 като антично селище (Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978, 15, 43). В обходените площи бяха документирани множество камъни, фрагменти от строителна и битова керамика, характерни за късната римска епоха. На място беше открита и база за колона. Селището от праисторията се развива в южна и югоизточна посока, над десния бряг на Лява река. Вследствие на дълбока селскостопанска обработка на повърхността е открит обилен археологически материал, включващ каменни предмети, антропоморфни (обр. 2.2) и зооморфни глинени фигурки и керамични фрагменти от късния неолит / ранния халколит (обр. 3). От общата площ на обекта 69 дка попадат в сервитута на трасето.

Обект 7 (Таваличево) се намира в м. Гиган, от км 31+250 до км 31+900. Регистриран е в АИС АКБ с № 1800178 като многослойно селище с широка хронология (среден неолит, халколит, късна бронзова епоха, желязна епоха, римска епоха). Настоящите наблюдения на терена потвърждават частично тези данни. Информативни за хронологията на обекта са единствено фрагменти от късноримска керамика, докато тази, работена на ръка, остава с неясна датировка. От общата площ на обекта 75 дка попадат в сервитутната зона.

Обект 10 (Горна Гращица, АКБ № 10008080) е разположен в м. Гращински път, от км 34+775 до км 35+025. Откритият археологически материал, сред който има глинена тежест за стан, може да бъде отнесен към късната римска епоха. Общата площ на обекта е 43 дка, от които 26 дка попадат в сервитута на трасето.

Обект 11 (Горна Гращица, АКБ № 10008139) се намира на север от м. Душни кладенец и непосредствено на югозапад от м. Калето, от км 35+750 до км 36+025. Открити са фрагменти от късноримска битова и строителна керамика. Фрагментите от съдове, изработени на ръка, най-общо могат да бъдат датирани в праисторията. Общата площ на селището е 66 дка, от които 31 дка попадат в сервитута на трасето.

Обект 12 (Горна Гращица, АКБ № 1800230) представлява могила с неопределима хронология, известна с името Старата могила. Единствено най-южната ѝ част попада в границите на трасето. Общата площ на обекта заедно с охранителната зона е 3 дка, от км 36+175 до км 36+250.

Обект 13 (Коняво, АКБ № 10008079) е разположен на висока тераса, над левия бряг на р. Струма, в м. Рахор, от км 39+975 до км 40+200 (обр. 4). Открити са значително количество фрагменти от строителна и битова керамика (обр. 5), бронзова монета, сечена в Пауталия при Гета (обр. 2.3), и железен предмет, вероятно сауротер. Откритите материали са характерни за късната римска епоха. Регистрираният обект е свързан или указва точната локализация на античното селище Спинопара, чието име е засвидетелствано от надпис от втората половина на II – началото на III в. (Кацарова 2005, 166 – 167). На юг от южния край на сервитута са документирани фрагменти от съдове, работени на ръка, характерни за праисторията. Общата площ на обекта е 66 дка, от които 31 дка попадат в трасето.

Обект 15 се намира при жп гара Гюешево, от км 71+500 до км 72+080. Регистриран е в АИС АКБ с № 1800609 като селище от ранната елинистическа и римската епохи. При строежа на гарата са открити основи на сгради, глинен водопровод, строителна и битова керамика, бронзови и стъклени предмети (Дремсизова-Нелчинова, Слококска 1978, 16, 43). Към днешна дата цялата зона около и на самата жп гара е урбанизирана, с изключение на участък с ширина от 30 – 35 м. Единствено при обхождането на терена западно от жп гарата бяха открити нехарактерни фрагменти от съдове, работени на ръка. Предвиденият за проучване участък е с площ от 32,5 дка.

Предвидени са следните мерки за опазването на регистрираните обекти: предварително археологическо проучване за обекти № 1, 2, 3, 4, 6, 7, 10, 11, 13, 15 и цялостно археологическо проучване за обект № 12. Зоните за по-внимателно наблюдение по време на строителните дейности обхващат обекти № 5, 8, 9 и 14.

Като резултат от теренните издирвания са актуализирани данните в АИС АКБ за 13 археологически обекта, а за четири новооткрити обекта (№ 3, 10, 11, 13) са създадени регистрационни картони.

Литература

Александров, Бакъмска 1992: С. Александров, А. Бакъмска. Сондажно проучване на праисторическото селище Радомир-Вахово. – Археологически открития и разкопки през 1991 г. София, 1992, 25 – 27.

Дремсизова-Нелчинова, Слококска 1987: Ц. Дремсизова-Нелчинова, Л. Слококска. Археологически паметници от Кюстендилски окръг. София, 1978.

Кацарова 2005: В. Кацарова. Пауталия и нейната територия през I – VI век. Велико Търново, 2005.

Митова-Джонова 1983: Д. Митова-Джонова. Археологическите паметници в Пернишки окръг. София, 1983.

Чолаков 2017: И. Чолаков. Издирване на археологически обекти по трасето на жп участък София – Перник – Радомир. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 347 – 378.

FIELD SURVEY ALONG THE RAILWAY SECTION RADOMIR – GYUESHEVO – THE BORDER WITH REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

Radoslav Aleksandrov, Plamen Georgiev, Petar Minkov

Summary

An archaeological field survey has been conducted in April and May 2021, along the route of the new railway section Radomir – Gyueshevo – the border with Republic of North Macedonia. Fifteen archaeological sites have been registered in the easement area of the railway section; this number includes also four zones that have been recommended for attentive monitoring during the construction process. In addition, the information about five archaeological sites located in the immediate vicinity of the route was updated (fig. 1).

The research was carried out in the direction from the Radomir railway station towards the border with the Republic of North Macedonia. The terrain planned for the new railway was divided into separate sections, according to the characteristics of the relief. The first section covers the entire Radomir Valley, to the region of Izvor village. Three archaeological sites were registered in this section (Nos 1 – 3) with materials dated to the Late Neolithic period, Early Bronze Age and the Roman period. The second section includes the rough terrain of the Konyavska Mountain. Only in its northern foothills, above Izvor village, an archaeological site was registered (No. 4) dated to the Iron Age. The third and largest section refers to the Kyustendil Valley, where ten archaeological sites were registered. That includes areas for monitoring during the construction as well (sites Nos 5, 8, 9, 14) . The fourth section lies entirely on the southern foot of the Lisets Mountain, where no archaeological sites were registered. Only the information about a mound (site No. 2005) located 190 m north of the easement of the railway line was updated. The last section covers the hilly Kamenishka Valley, after which the planned route of the railway line ends in the Chudinska Mountain. The only registered site (No. 15) in this section is located in the area of Giueshevo railway station.

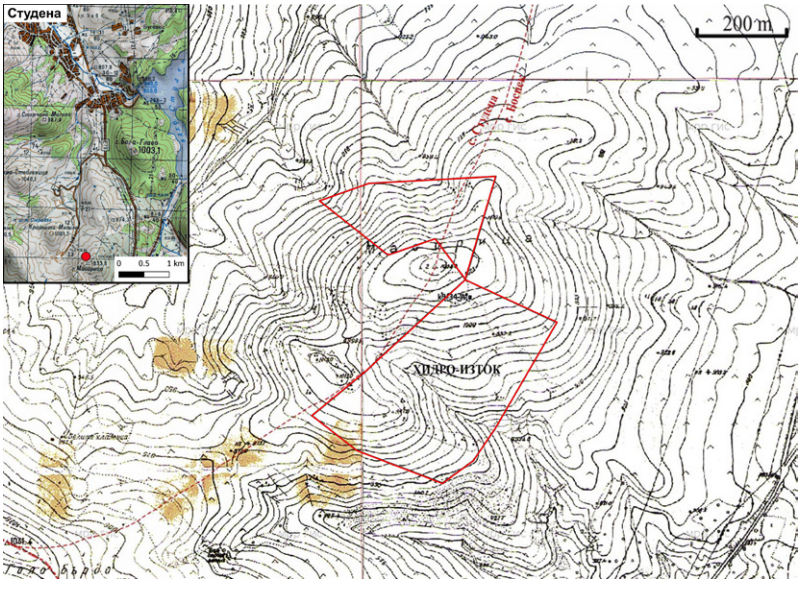
The protection measures for the registered sites are as follows: preliminary archaeological excavations for sites Nos 1, 2, 3, 4, 6, 7, 10, 11, 13, 15, and complete archaeological excavations for site No. 12. Seven of the sites are dated to the Roman period, one to the Iron Age and two to the Early Bronze Age. Materials from the Late Neolithic / Early Chalcolithic periods were also been found at some of the sites. Areas which should be closely monitored during the construction activities refer to sites Nos 5, 8, 9, and 14.

Plamen Georgiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pl.georgiev73@gmail.com
Petar Minkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, petraki_orlovski@abv.bg
Radoslav Aleksandrov, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, radoslav_aleksandrov@gmail.com

№ 18. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩА НА СЕЛАТА СТУДЕНА И БОСНЕК, ОБЩ. ПЕРНИК

Филип Михайлов

Теренните издирвания са проведени на територията на концесионна площ „Хидро – изток" в землищата на с. Студена и с. Боснек, общ. Перник. Площта обхваща два контактни контура с приблизителна територия от 0,3 кв. км. Двете площи се намират по северозападния и югозападния склон на връх Масорица, в планината Голо бърдо (обр. 1).

Обр. 1. Топографска карта с проучваната площ

Fig.1. Topographic map with the studied area

На повече от 200 м югозападно от тази площ през 2015 г. могилен насип е напълно проучен от В. Паунова, под който са открити единични археологически материали (Паунова 2016, 313 – 315). Следите от проучването личат до днес, но не попадат в контура на площта.

От западната и северозападната страни се намират кариери за добив на инертни материали. На места в проучваната площ има стари канави, престъргвания на хумуса до скала и военни окопи.

При извършеното издирване археологически обекти в проучвателна площ „Хидро – изток" не са открити.

Литература

Паунова 2016: В. Паунова. Спасително археологическото проучване на обект 2 (каменно-землена могила), в участък „Хидрострой-2", землище на с. Студена, община Перник. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 313 – 315.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF STUDENA AND BOSNEK VILLAGES, PERNIK MUNICIPALITY

Philip Mihaylov

Summary

The surveyed terrain includes two plots with an approximate area of 0.3 km^2 (fig. 1) situated in the territory of Hidro – East concession area. The two plots cover the northwestern and southwestern slopes of the Masoritsa Peak, in the Golo Bardo Mountain, within the lands of Studena and Bosnek villages.

No archaeological sites were found in the Hydro – East concession area during the survey.

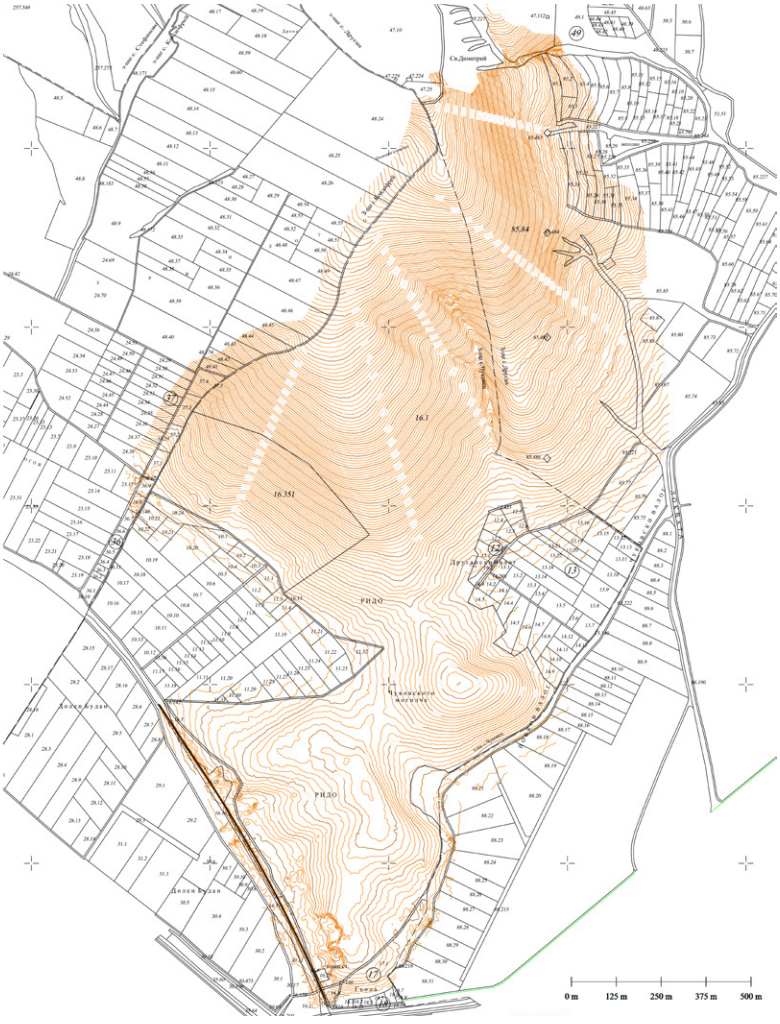
Philip Mihaylov, Regional Museum of History – Pernik, 2 Fizkulturna Str., 2300 Pernik, philip.mihaylov@gmail.com

№ 19. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЧУКОВЕЦ И ДРУГАН, ОБЩ. РАДОМИР, ОБЛ. ПЕРНИК

Орлин Рачев

През месеците ноември и декември 2021 г. бяха извършени археологически издирвания в границите на имоти с кадастрални идентификатори 81709.16.1 и 81709.16.351 в землището на с. Чуковец и 24832.85.84 в землището на с. Друган, общ. Радомир, обл. Перник, с обща площ от 1706,405 дка (обр. 1). Имотите са извън урбанизираните зони на селата, а целта бе установяването на наличие или отсъствие на археологически обекти и описването на техните характеристики.

Според информацията в АИС АКБ в границите на тези имоти, както и в непосредствена близост до тях, няма регистрирани или описани археологически обекти. Площите обхващат източната половина на планинското възвишение Огоя, намиращо се в Радомирското поле, между селата Чуковец и Друган, както и югоизточните му подножия, състоящи се от ниски възвишения (Ридо) и незаливни тераси, всички те – част от Чуковски рид.

Обр. 1. Топографска карта на площите от теренните издирвания

Fig. 1. Topographic map of the areas of the field survey

Първият етап на издирванията включи обхождане на високите склонове и билото на Огоя и покри изцяло площта на имот с кадастрален идентификатор 24832.85.84 в землището на с. Друган и западната половина от имот с кадастрален идентификатор 81709.16.1 в землището на с. Чуковец. Видимостта върху терена на планинското възвишение, който е със силна денивелация, бе силно ограничена поради високите и полегнали треви, гъстите храсти и на места горски насаждения, а впоследствие и от падналия сняг. В участъците без гъста растителност, между тревата на някои места се откриваше основната скала. По време на издирванията от първия етап не бяха регистрирани археологически структури и материали. Единствено на южните склонове на Огоя, в имот с кадастрален идентификатор 81709.16.1 бяха открити няколко групи от натрупани в дъга камъни, вероятно със съвременен произход, а на билото – продълговати изкопи, наподобяващи военни окопи.

Втория етап на издирванията обхвана останалите площи на имот с кадастрален идентификатор 81709.16.1, както и изцяло площта на имот с кадастрален идентификатор 81709.16.351. Терените обхващат южните и югоизточните ниски склонове на Огоя, Чуковски рид, както и незаливните тераси югоизточно от него. При издирванията от втория етап са регистрирани пет археологически обекта.

Още преди навлизането в границите на имота, в подножието на първа незаливна тераса, в обработваемите площи по десния бряг на р. Матица и къртичините извън тях се откриха множество ке-

1

2

Обр. 2. Обект 1: 1 – фрагмент от архитектурен детайл; 2 – квадър

Fig. 2. Site 1: 1 – fragment of an architectural detail; 2 – ashlar stone

рамични фрагменти, както и повече от дузина иманярски дупки. По източния ръб на незаливната тераса в близкото минало с тежка техника е прокопана дълбока и дълга траншея с приблизителна широчина около 3 – 4 м. Профилите ѝ са обрасли с гъста трева, но иманярски изкопи разкриват архитектурни детайли от античен обект, обозначен в документацията като **Обект 1.** Налице са следните елементи от монументална и представителна антична архитектура:

Зид № 1 – суперструкция в западния профил на траншеята; направление И – З; широчина на суперструкцията – 0,80 м; видима дължина на зида – 2,20 м; разкрита височина 0,80 – 0,90 м. Изграден е в о*pus mixtum* от ломени камъни и пет реда тухли, споени с бял хоросан. Фугите на ломените камъни са измазани с хоросан.

Зид № 2 – в източния профил на траншеята; видима дължина – 2 м и разкрита височина ок. 0,50 м. Ширината на зида не може да бъде установена поради затрупване от пръст и гъсти храсти. Изграден от ломени камъни с бяла хоросанова спойка.

Между двата зида, върху натрупана пръст от иманярски изкоп, е открит фрагментиран монументален архитектурен елемент с декоративна украса (обр. 2.1), изработен от варовиков блок с размери 0,60 × 0,40 м и дебелина около 0,20 м.

Зид № 3 – в западния профил на траншеята; видима дължина – 3,50 м; разкрита височина 0,80 м. Изграден от ломени камъни с бяла хоросанова спойка.

Три каменни квадри са регистрирани южно от Зид № 3. Първата е на западната страна на траншеята (обр. 2.2). Има запазена ширина 0,90 м, дебелина 0,45 м и запазена дължина 0,90 м. В долния ляв ъгъл на квадрата има изсечен правоъгълен жлеб. В горната част на квадрата има изсечени два квадратни жлеба с размер 8 × 8 см.

Вторият квадър също е на западната страна на траншеята. Има запазена ширина 0,87 м, дебелина 0,40 м и запазена дължина 0,87 м. В горната част има изсечени два квадратни жлеба с размер 8 × 8 см, разположени на еднакво разстояние от два от срещуположните края на квадрата.

Третата квадра (плоча) се откри на дъното на траншеята. Има запазена ширина 0,90 м, запазена дължина 1,25 м и дебелина 0,25 м. В каменния блок има следи от жлеб за оловна скоба.

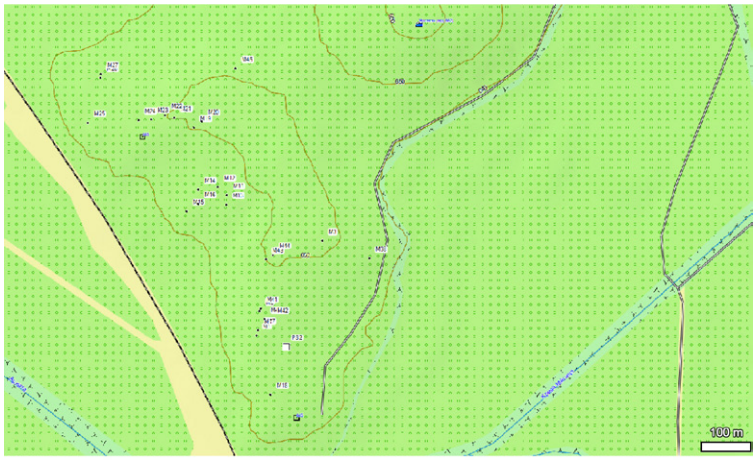
В изхвърлената от иманярите пръст се открива голямо количество фрагментирана антична строителна керамика, както и буци хоросан. Позитивни структури върху затревения терен, в които се наблюдават силно обрасли с растителност стари иманярски изкопи, обособяват площ от около 4 – 5 дка, които биха могли бъдат останки от единен комплекс със споменатата по-горе монументална архитектура, свързана с Обект 1. В западната си част ок. 2 дка от комплекса попадат в границите на имот с кадастрален идентификатор 81709.16.1.

Трудно е да бъдат определени с точност границите на Обект 1 поради високата и гъста трева, но археологически материали се откриват на площ от около 100 дка, основно извън контурите на

предвидената за инвестиционното намерение площ. Керамичният материал е предимно от Античността, но се откриха и единични фрагменти от Средновековието и Възраждането, както и няколко нехарактерни фрагмента изработени на ръка, които е възможно са и от по-ранен период.

Западно от Обект 1, отново в границите на имот с кадастрален идентификатор 81709.16.1, на ниско възвишение (Ридо) и по неговите полегати склонове е регистриран могилен некропол, обозначен в документацията като **Некропол 1** (обр. 3.1). Състои се от 27 надгробни могили с приблизителна височина от 0,60 – 1,50 м и приблизителни диаметри от 7 – 19 м. Повечето от тях са с нарушен могилен насип в центъра си (обр. 3.2). В някои от изкопите се откриха фрагменти от антична битова или строителна керамика. Прави впечатление, че могилите са концентрирани в три групи. Предвид спецификите на обекта, допускаме паралелно с могилния некропол в някои от участъците му да съществува и плосък такъв, който обаче на този етап няма как да бъде установен. Не можем да бъдем категорични и относно принадлежността на трите групи надгробни могили към една и съща епоха, но със сигурност имат връзка с Обект 1 или Обект 2.

Западно от изоставената кариера, отново в същия имот, по полегатите склонове с югозападно изложение и равнинната част, на площ от ок. 35 дка бе регистрирана селищна структура, обозначена като **Обект 2.** От изток, север и запад граничи с площта на Некропол 1. Възможно е част от обекта в миналото да е унищожен от кариерата. Поради високата затревеност на терена границите му са определени основно по керамичния материал от кърпичини, който в по-голямата си част е от античната епоха, но някои единични нехарактерни фрагменти, изработени на ръка, биха могли да бъдат отнесени и към по-ранни епохи. Откриха се и няколко дребни парчета мазилки, както и дребен фрагмент от античен стъклен съд.

1

2

Обр. 3. Некропол 1: 1 – карта на некропола; 2 – надгробна могила от некропола

Fig. 3. Necropolis 1: 1 – map of the necropolis; 2 – burial mound from the necropolis

Обр. 4. Надгробна могила с нарушен могилен насип от Некропол 2

Fig. 4. Burial mound with damaged mound embankment from Necropolis 2

Северно от Обект 1 и Обект 2, както и от Некропол 1, на билото на Чуковски рид бе регистриран още един некропол, обозначен в документацията като **Некропол 2** (обр. 4), който също попада в границите на имот с кадастрален идентификатор 81709.16.1. Състои се от седем надгробни могили, раз-

Обр. 5. Сателитно и топографско изображение на регистрираните археологически обекти

Fig. 5. Satellite and topographic image of the registered archeological sites

положени на площ с охранителна зона от около 11 дка. Могилите имат средна височина от около 0,60 – 0,80 м и диаметри 5 – 8 м. Всички могили са с нарушен могилен насип в центъра си. В насипите не бе открит керамичен материал, но в ниските части на склоновете на възвишението са регистрирани няколко дребни фрагмента от антична строителна керамика. Относно датировката на некропола можем да изкажем хипотеза, че е свързан с Обект 1 или Обект 2. В площите му се регистрираха и стари,големи изкопи, които, както и при Некропол 1, вероятно са военни окопи от близкото минало.

Северозападно от Некропол 2, на югоизточните склонове на Огоя, е регистриран **Некропол 3.** Той също попада в границите на имот с кадастрален идентификатор 81709.16.1. Разположен е на площ от около 26 дка. Състои от 10 могили с приблизителна височина от около 0,40 – 0,60 м и диаметър 6 – 12 м. Не изключваме възможността паралелно с могилния некропол да съществува и плосък такъв. На този етап е трудно да бъде датиран, поради факта, че не бе открит керамичен материал в неговата площ, но и тук можем да изкажем хипотеза, че вероятно има връзка с Обект 1 или Обект 2.

Новорегистрираните пет археологически обекта допълват археологическата карта в Пернишка област (обр. 5). Относно интерпретацията на откритите елементи от монументална и представителна архитектура в границите на Обект 1, бихме могли да изкажем хипотеза за принадлежността им към елементи от архитектурата на *villa rustica*.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF CHUKOVETS AND DRUGAN VILLAGES, RADOMIR MUNICIPALITY, PERNIK DISTRICT

Orlin Rachev

Summary

In November and December 2021, field surveys were carried out in three spots within the lands of Chukovets and Drugan villages, Radomir municipality, Pernik district. The territories are outside the urbanized areas of the villages (fig. 1), and the aim of the survey was to establish the presence or absence of archaeological sites. The surveyed areas cover the eastern half of the Ogoya Mountain Range, located in the Radomir Plain, between Chukovets and Drugan villages, as well as its southeastern foothills consisting of low hills (Rido) and non-flooded terraces, all part of Chukovski Ridge.

During the first stage of the survey, the high slopes and the ridge of Ogoya were explored, and no archaeological structures and materials were registered.

During the second stage, the low slopes of Ogoya and the entire area of the Chukovski Ridge, and its non-flooded terraces were surveyed. Five archaeological sites were registered during this stage.

Site 1 is a settlement (Roman period / Late Antiquity), located at the foot of the first non-flooded terrace, in the arable land on the right bank of the Matitsa River, at the confluence with the Arka River. It is difficult to outline the boundaries of Site 1 due to the high and dense grass, but archaeological materials are found on an area of ca 10 ha, mostly outside the zone of investment intentions. On the non-flooded terrace, looters diggings reveal details of ancient

monumental architecture – walls built of quarry stone with mortar binder and one in *opus mixtum* technique, stone ashlars and a fragment of an architectural detail with decoration (fig. 2.1 – 2). Positive features on the grassy terrain form an area of ca 0.4 – 0.5 ha, which could be the remains of a structure belonging to the same complex as the above-mentioned monumental architecture associated with Site 1.

Necropolis 1 is located west of Site 1, on a low hill (Rido) and on its low slopes. It consists of 27 burial mounds with a height of ca 0.60 – 1.50 m and diameters ranging from 7.00 m to 19.00 m (fig. 3.1 – 2). It is noteworthy that the mounds are concentrated in three groups. Given the specifics of the site, we assume that along with the mound necropolis, in some of its sections, the existence of a flat one is probable, which, however, at this stage can not be verified.

Site 2 is a settlement (Roman period / Late Antiquity) with an area of ca 3.5 ha. To the east, north and west it borders the area of Necropolis 1.

Necropolis 2 is located on the Chukovski Ridge and consists of seven burial mounds (fig. 4). They have an average height of ca 0.60 – 0.80 m and diameters ranging between 5.00 and 8.00 m. The embankments of all mounds are damaged. We can assume that the necropolis belongs to either Site 1 or Site 2.

Necropolis 3 is located on the southeastern slopes of the Ogoya Mountain. It consists of 10 mounds with an approximate height of ca 0.40 – 0.60 m and diameters ranging from 6.00 to 12.00 m.

The newly registered five archaeological sites add to the data in the archaeological map of Pernik region (fig. 5). Regarding the interpretation of the discovered architectural elements from monumental buildings at Site 1, it could be hypothesized that they belong to a *villa rustica* architectural complex.

Orlin Rachev, Regional Museum of History – Pernik, 2 Fizkulturna Str., 2300 Pernik, orlin_ra@abv.bg

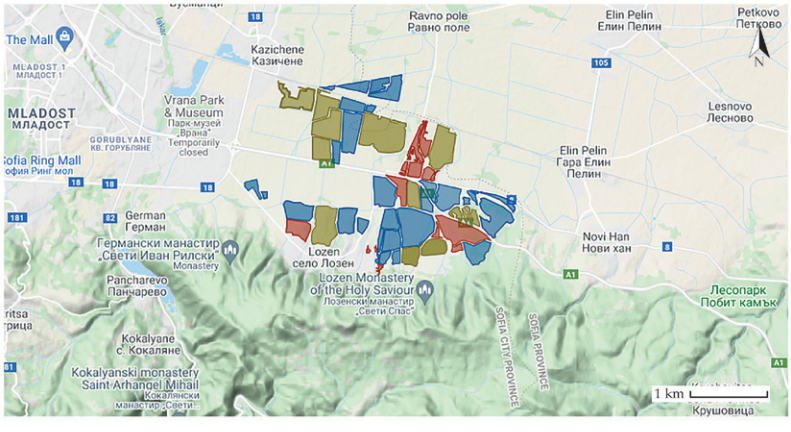

№ 20. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЛОЗЕН И КАЗИЧЕНЕ, РАЙОН ПАНЧАРЕВО, СТОЛИЧНА ОБЩИНА

Александър Станев, Методи Златков

Между 13 октомври и 16 ноември 2021 г. се осъществи втората експедиция по проекта на РИМ – София за актуализиране и обновяване на информацията в АИС АКБ за област София – град (за резултатите от първата година от теренните издирвания виж Станев, Златков 2021, 47 – 77). Археологическото издирване се осъществи с финансовата подкрепа на Министерство на културата по програмата за провеждане на терени археологически проучвания и теренна консервация и със собствено съфинансиране[1].

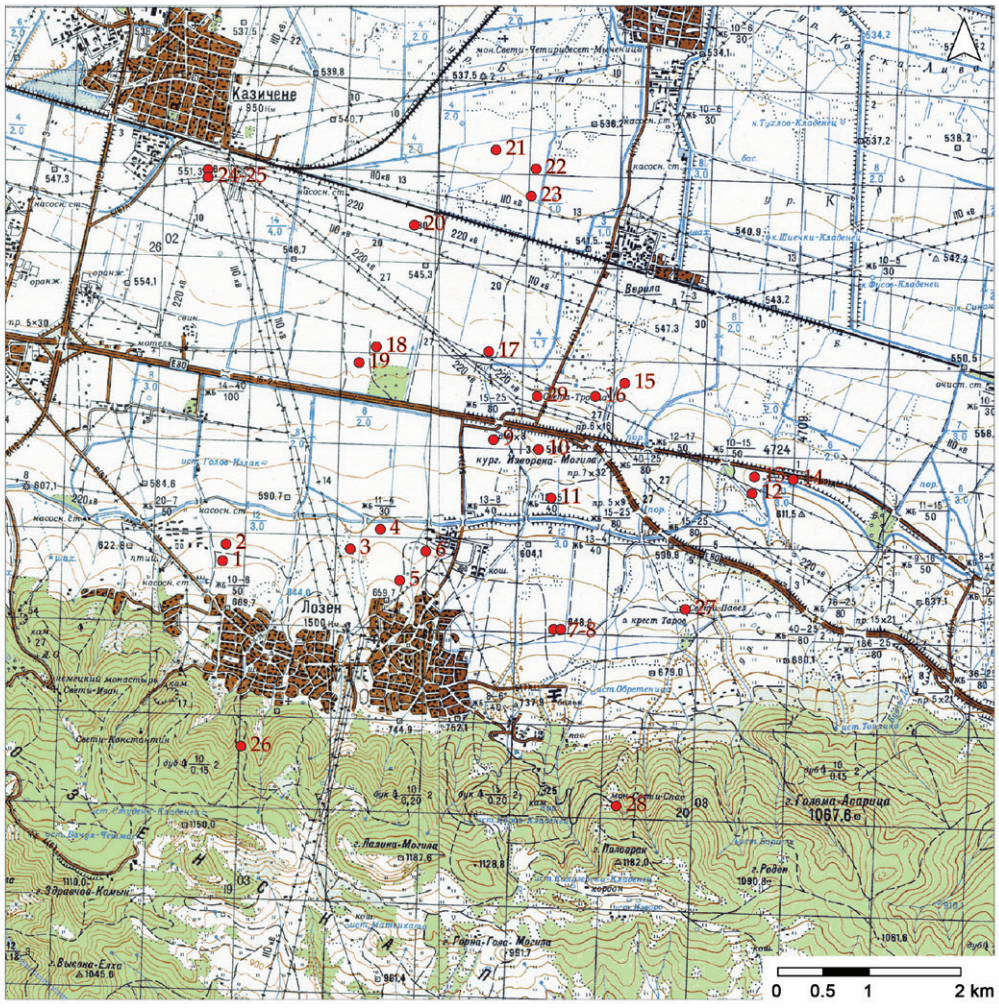
При полевата работа отново бе приложен принципът на тотално обхождане, като се работеше с два екипа. Основният процент от подложените на изследване площи е об-

Обр. 1. Покрита територия през 2021 г.: синьо – видимост 80 – 100 %; жълто – видимост 60 – 80 %; червено – видимост 0 – 20 и 20 – 40 % (Google My Maps с допълнения от авторите)

Fig. 1. Territory surveyed in 2021: blue – 80 to 100 % visibility; yellow – 60 to 80 % visibility; red – 0 to 20 and 20 to 40 % visibility

[1] В издирването участваха: научен ръководител е д-р А. Станев (РИМ – София), зам.-ръководител – М. Златков (НАИМ – БАН) и екип: д-р С. Иванова, д-р Д. Иванов, д-р М. Филипов, Е. Николова, Л. Дафова, Цв. Йотов, А. Гугудис (всички от РИМ – София), В. Панчев (ИЕМПАМ – БАН), гл. ас. д-р И. Чолаков и В. Генчева (НАИМ – БАН), гл. ас. д-р Н. Карастоянова (НПНМ – БАН), д-р К. Йорданова (НИМ), д-р П. Димов (ИБЕИ – БАН), Е. Поповянска (СУ „Св. Климент Охридски"), А. Стефанова (НБУ), А. Андонова, Св. Илиева, Д. Горбанова. Научни консултанти на експедицията са доц. д-р В. Ханджийска-Янкулова (РИМ – София), гл. ас. д-р Н. Тодорова и д-р В. Петрова (СУ „Св. Климент Охридски").

Обр. 2. Регистрираните обекти върху карта в мащаб 1: 50 000: 1 – „Чунговица 1“; 2 – „Чунговица 2“; 3 – „Мадрански рид“; 4 – „Сопохска бара“; 5 – „Крушите“; 6 – „Фезолец“; 7 – „Могилите 1“ (с. Лозен); 8 – „Могилите 2“ (с. Лозен); 9 – „Сръбски азмак“; 10 – „Изворска могила“; 11 – „Градището“; 12 – „Адърчелия 1“; 13 –„Адърчелия 2“; 14 – „Адърчелия 3“; 15 – „Изливо“; 16 – „Попова падина“; 17 – „Алитица“; 18 – „Маркова нива 1“; 19 – „Маркова нива 2“; 20 – „Айдарица“; 21 – „Хаджийца 1“; 22 – „Хаджийца 2“; 23 – „Хаджийца 3“; 24 – „Могилите 1“ (с. Казичене); 25 – „Могилите 2“ (с. Казичене); 26 – „Лозенското градище“; 27 – оброк „Св. Павел“; 28 – манастир „Св. Спас“; 29 – манастир „Св. св. Петър и Павел“

Fig. 2. Scale 1:50 000 map with archaeological sites: 1 – “Chungovitza 1”; 2 – “Chungovitza 2”; 3 – “Madranski Rid”; 4 – “Sopohska Bara”; 5 – “Krushite”; 6 – “Fezoletz”; 7 – “Mogilite 1” (Lozen); 8 – “Mogilite 2” (Lozen); 9 – “Srabski Azmak”; 10 – “Izvorska Mogila”; 11 – “Gradishteto”; 12 – “Adarcheliya 1”; 13 – “Adarcheliya 2”; 14 – “Adarcheliya 3”; 15 – “Izlivo”; 16 – “Popova padina”; 17 – “Alititza”; 18 – “Markova niva 1”; 19 – “Markova niva 2”; 20 – “Aydaritsa 1”; 21 – “Hadzhiytsa 1”; 22 – “Hadzhiytsa 2”; 23 – “Hadzhiytsa “”; 24 – “Mogilite 1” (Kazichene); 25 – “Mogilite 2” (Kazichene); 26 – “Lozensko Gradishte”; 27 – St Pavel votive; 28 – St Spas Monastery; 29 – Sts Peter and Paul Monastery

работваема земеделска земя, съответно: ожънати, без последваща теренна обработка на почвата, със слаба видимост и ожънати с добра видимост на терена. Подпланинските площи са ливади със слаба видимост, а отделни масиви, които не се обработват, са с висока растителност и нулева видимост. В статистическо отношение в 15 % от обходената територия видимостта беше от 0 – 20 % до 20 – 40 %, в 37 % видимостта беше 60 – 80 % и в 48 % видимостта беше от 80 – 100 %. В рамките на издирването се покри територия от 18,4 кв. км (обр. 1). Извън тази площ се посетиха целенасочено три обекта – крепостта „Градището“, манастир „Св. Спас“ и манастир „Св. Св. Петър и Павел“, всички в землището на с. Лозен.

Натрупаните данни се обработиха в предварително създадената ArcGIS база данни и в Google My Maps. В АИС АКБ са въведени 26 нови археологически обекта, а за други два информацията е обновена. От 26-те нови, 18 са новооткрити археологически обекта. Останалите осем нови обекта за АИС АКБ са известни в научната литература и от други източници. На три от тях (двата в м. Чунговица

и на Лозенското градище) е обърнато внимание наскоро (Пенчева 2012а, 395 – 406; Пенчева 2012б) (обр. 2).

Основните характеристики на обектите са:

„Чунговица 1“ (АКБ № 10008368) (обр. 2.1), селище с площ ок. 73 дка. Открита е битова керамика от късната бронзова епоха, ранната желязна епоха и битова и строителна керамика от III – V в. (обр. 3.1);

„Чунговица 2“ (АКБ № 10008369) (обр. 2.2), селище с площ ок. 7,5 дка, открита е битова керамика от халколита (обр. 3.2 – 3);

„Мадрански рид“ (АКБ № 10008370) (обр. 2.3), единична сграда с площ под 0,24 дка, открита е битова и строителна керамика от III – V в. и Възраждането;

„Сопохска бара“ (АКБ № 10008371) (обр. 2.4), единична сграда с площ под 0,45 дка, открита е битова керамика от желязната епоха;

„Крушите“ (АКБ № 10008372) (обр. 2.5), селище с площ ок. 14 дка, открита е битова и строителна керамика от III – V в. и от Възраждането;

„Фезолец“ (АКБ № 10008373) (обр. 2.6), селище с площ ок. 3 дка, открита е битова керамика от желязната епоха и битова и строителна керамика от III – V в.;

„Могилите 1“ (с. Лозен) (АКБ № 10004811) (обр. 2.7), надгробна могила с диаметър 35 м и височина 2/2,5 м и неопределима хронология;

„Могилите 2“ (с. Лозен) (АКБ № 10004811) (обр. 2.8), надгробна могила с диаметър 50 и височина 2 м и неопределима хронология;

Обр. 3. Керамика от обекти „Чунговица 1“ и „Чунговица 2“: 1 – Късна античност; 2 – желязна епоха; 3 – халколит

Fig. 3. Pottery from sites “Chungovitza 1” and “Chungovitza 2”: 1 – Late Antiquity; 2 – Iron Age; 3 – Chalcolithic

„Сръбски азмак“ (АКБ № 10008374) (обр. 2.9), селище с площ ок. 15 дка. Открита е битова и строителна керамика от III – V в.;

„Изворска могила“ (АКБ № 10008375) (обр. 2.10), надгробна могила с диаметър 22 м и височина 2 м и неопределима хронология;

„Градището“ (АИС „АКБ“ № 10008376) (обр. 2.11), селище с площ ок. 10 дка, открита е битова и строителна керамика от III – V в.;

„Адърчелия 1“ (АКБ № 10008377) (обр. 2.12), селище с площ ок. 2 дка. Открита е битова и строителна керамика от III – V в.;

„Адърчелия 2“ (АКБ № 10008378) (обр. 2.13), селище с площ ок. 4 дка. Открита е битова и строителна керамика от III – V в.;

„Адърчелия 3“ (АКБ № 10008379) (обр. 2.14), селище с площ ок. 4,3 дка. Открита е битова и строителна керамика от III – V в.;[1]

„Изливо“ (АКБ № 10008380) (обр. 2.15), селище с площ ок. 7 дка. Открита е битова керамика от желязната епоха;

[1] Вероятно трите обекта в м. Адърчелия са част от едно селище.

„Попова падина“ (АКБ № 10008381) (обр. 2.16), селище с площ ок. 4 дка. Открита е битова керамика от късната желязна епоха и от III – V в.;

„Алитица“ (АКБ № 10008382) (обр. 2.17), селище с площ ок. 1,3 дка. Открита е битова керамика от късната желязна епоха;

„Маркова нива 1“ (АКБ № 10008383) (обр. 2.18), селище с площ ок. 4 дка, Открита е битова и строителна керамика от III – V в.;

„Маркова нива 2“ (АКБ № 10008384) (обр. 2.19), селище с площ ок. 28,7 дка. Открита е битова керамика от желязната епоха и битова и строителна керамика от III – V в.;

„Айдарица“ (АКБ № 10004642) (обр. 2.20), селище с площ ок. 235 дка. Открита е битова и строителна керамика от III – V в.;

„Хаджийца 1“ (АКБ № 10008385) (обр. 2.21), селище с площ ок. 2,6 дка. Открита е битова и строителна керамика от III – V в.;[1]

„Хаджийца 2“ (АКБ № 10008386) (обр. 2.22), селище с площ ок. 8 дка. Открита е битова и строителна керамика от III – V в.;

„Хаджийца 3“ (АКБ № 10008387) (обр. 2.23), селище с площ ок. 45 дка. Открита е битова керамика от желязната епоха и битова и строителна керамика от III – V в.;

„Могилите 1“ (с. Казичене) (АКБ № 10008388) (обр. 2.24), надгробна могила с диаметър 35 и височина 6 м и неопределима хронология;

„Могилите 2“ (с. Казичене) (АКБ № 10008389) (обр. 2.25), надгробна могила с диаметър 36 и височина 6 м и неопределима хронология;

„Лозенското градище“ (АКБ № 10008390) (обр. 2.26), крепост с площ ок. 11 дка. Открита е битова и строителна керамика от IV – V в.;

оброк „Св. Павел“, м. Порой, с. Лозен (АКБ № 10008391) (обр. 2.27), с предполагаема дата XIX в.;

манастир „Св. Спас“, с. Лозен (АКБ № 10008392) (обр. 2.28), съществува с голяма доза сигурност от XVI – XVIII в.;

манастир „Св. св. Петър и Павел“, с. Лозен (АКБ № 10008393) (обр. 2.29). В двора на манастира се съхраняват множество архитектурни детайли с дата III – V в.

Функционалното разнообразие на обектите включва една крепост, 18 селища (три са многослойни), две единични сгради, пет надгробни могили и три християнски обекта. Като хронология преобладават тези от III – V в., следват обекти от желязната епоха и Възраждането, а с по един са представени късната бронзова епоха и халколитът.

За всички регистрирани обекти е изготвена документация – писмена, картографска и фотографска. Събраните материали се съхраняват в РИМ – София.

Литература

Пенчева 2012а: Е. Пенчева. Нови наблюдения върху археологически обекти в околностите на с. Лозен, Софийско. – В: М. Манов (ред.). Василка Герасимова-Томова. In memoriam. София, 2012, 395 – 434.

Пенчева 2012б: Е. Пенчева. Късноантично укрепление в м. „Градище“ при с. Лозен, Софийско. – Известия на Национален исторически музей, 24, 2012, 65 – 9

Станев, Златков 2021: А. Станев, М. Златков. Системни теренни археологически издирвания на територията на Столична община през 2020 г. (Герман и Лозен). – Електронен бюлетин на РИМ – София, 4, 2021, 47 – 77.

FIELD SURVEYS IN THE LANDS OF LOZEN AND KAZICHENE VILLAGES, PANCHAREVO REGION, SOFIA MUNICIPALITY

Alexander Stanev, Metodi Zlatkov

Summary

Between October 13th and November 16th 2021, the second field archaeological expedition organized within the framework of a project of the Regional Museum of History – Sofia for updating the information in the "Archaeological Map of Bulgaria" system about archaeological sites in the Sofia City district was conducted.

[1] М. Хаджийца попада в землището на с. Равно поле, община Елин Пелин, Софийска област. Същата е част от неделим обработваем масив, в който влиза и м. Айдарица, поради което е включена в настоящото издирване.

During field work, the method of intensive search was applied again, working in two teams. The majority of the surveyed areas consist of agricultural land, respectively: harvested, without any subsequent tillage, with poor visibility, and harvested with good visibility of the terrain. The areas at the foothills of the mountain are mostly meadows with poor visibility, and some land masses that are not cultivated have high vegetation with zero visibility (fig. 1). As part of the survey, an area of 18.412 km^2 was covered. Outside this area, three sites were particularly visited – the Gradishteto fortress, the St Spas Monastery and the Sts Peter and Paul Monastery, all in the land of Lozen village.

The types of sites include a fortress, eight settlements (three are multi-layered), two individual buildings, five burial mounds and three religious sites (fig. 2). Chronologically, the sites are predominantly from the 3rd – 5th c. AD, followed by sites from the Iron Age, one from the Late Bronze Age and one dated to the Chalcolithic period (fig. 3).

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com
Metodi Zlatkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, metodi_man@abv.bg

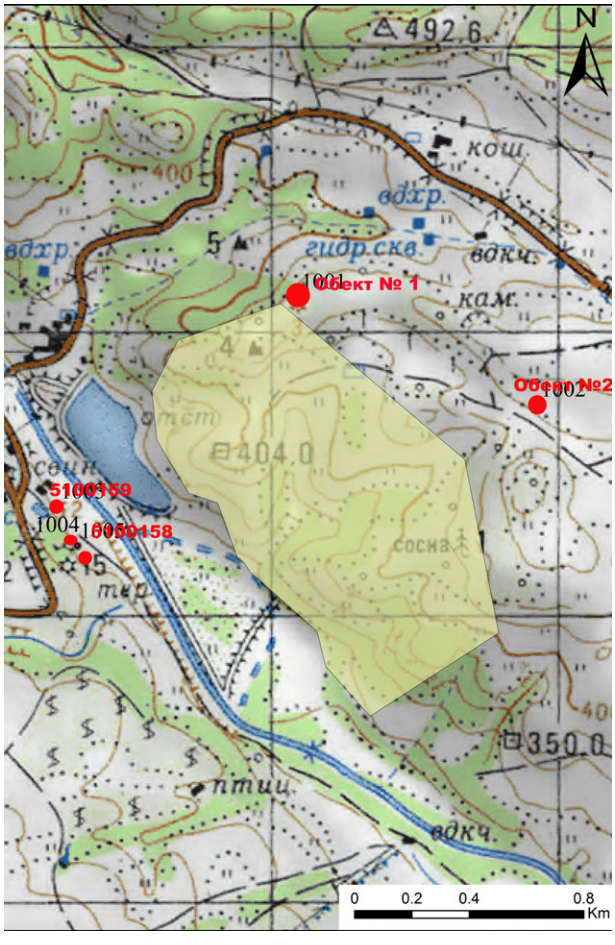
№ 21. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СВОБОДА, ОБЩ. СТРЕЛЧА, ОБЛ. ПАЗАРДЖИК

Васил Кацаров

В изпълнение на договор между НАИМ – БАН и „ГЕО-МАРК 2020“ ЕООД се проведоха спасителни теренни издирвания в периметър „Луда Яна-2“ в землището на с. Свобода, общ. Стрелча, обл. Пазарджик. В археологическото проучване взеха участие д-р А. Харизанов, В. Петрова, К. Косева и Р. Александров.

Теренните издирвания се проведоха от 18 до 27 юни, в района на предвидената територия за изграждане на площадка за добив на строителни материали с площ от 1 кв. км. Целта на проучването е да се обходи цялата територия и да се издирят съществуващи археологически обекти, а за вече регистрираните в АИС АКБ да бъде актуализирана информацията.

Заявената площ обхваща изцяло планински и горски масиви, пасища и ливади, където възможността за обсервация е нищожна. По-голямата част от горските територии, влизащи в границите на инвестиционното намерение, са изкуствено залесявани през годините. Западната граница на площадката е ясно очертана от коритото на р. Луда Яна, съществуваща площадка за добив на инертни материали „ТСМ – Луда Яна“ и изградено хвостохранилище. От изток територията включва обработваеми земи, ливади и пасища, достигащи до съществуващ асфалтов път между с. Свобода и мина „Радка“. От север и юг границите са горски масиви. В централната част на обходената територия съществуват дълбоки дерета, спускащи се на запад към коритото на р. Луда Яна; в тези участъци и в този период от годината обхождането е невъзможно поради високата и буйна растителност.

Обр. 1. Карта с регистрираните нови и посетените вече регистрирани обекти

Fig. 1. Map with the newly registered sites and the visited previously registered sites

Извършените теренни издирвания се осъществиха в крайно неблагоприятен сезон, когато растителността е голяма и видимостта на терен е ниска. Бяха регистрирани два нови обекта в системата на АИС АКБ, както и актуализирана информацията за два вече съществуващи. Всички те попадат извън периметъра на инвестиционното намерение (обр. 1).

Обект № 1 представлява могила, обрасла с тревна растителност, храсти и широколистни дървета. Разположена е на било с добра видимост от всички посоки. Има диаметър 22 м и височина 4 м. Координати на центъра на могилата – 42°24'13" с. ш., 24°18'12" и. д., н. в. 450 м. В югоизточната ѝ част се регистрира иманярски изкоп с размери 7,50 м (С – Ю) × 4,50 м (И – З) и дълбочина 2 м. В него се виждат множество разхвърляни големи по размери ломени камъни. В периферната част на могилата, вследствие на риголване на терена с цел залесяване, се забелязват струпвания от ломени камъни. Не се откри археологически материал.

Обект № 2 също е могилен насип, обрасъл с тревна растителност, храсти, широколистни дървета. Разположен е в равнинна част с малка денивелация на терена с посока И – З и с добра видимост от всички посоки. Има диаметър 19 м и височина 3 м. Координати на центъра на могилата – 42°24'01" с. ш., Е 24°18'49" и. д., н. в. 451 м. В югоизточната част на насипа е регистриран иманярски изкоп с размери 3,00 м (С – Ю) × 4,50 м (И – З) и дълбочина 1,60 м. В изкопа се вижда струпване на големи и средни по размери ломени камъни. Теренът около могилата е обработваема земеделска земя, в която не се откри археологически материал. Между обекти № 1 и № 2 има пряка видимост.

FIELD SURVEY IN THE LAND OF SVOBODA VILLAGE, STRELCHA MUNICIPALITY, PAZARDZHIK DISTRICT

Vasil Katsarov

Summary

The archaeological survey was carried out from June 18th to 27th 2021, in Luda Yana-2 perimeter – a territory intended for construction of a ground for extraction of building materials, with an area of 1.0 km$^{2.}$ The aim of the study was to survey the entire area and to check for the presence of archaeological sites, as well as to update the information about sites already registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria".

The area consists only of mountain and forest massifs, pastures and meadows, where the surface visibility is negligible. The western border of the area is clearly delineated by the bed of the Luda Yana River, an existing site for extraction of aggregates "TSM – Luda Yana" and a tailing pond. From the east the territory includes arable lands, meadows and pastures reaching the existing asphalt road between Svoboda village and Radka mine. From the north and south the territory is bordered by forests. In the central part of the territory there are deep gullies, descending to the bed of the Luda Yana River; in these sections and at this time of the year, surveying is impossible due to the high and lush vegetation.

The field survey was carried out in an extremely unfavorable season, when the vegetation is abundant and the visibility of the terrain is very low. However, two new sites were registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria", and the information on two previously registered sites was updated (fig. 1). All the sites are situated outside the perimeter of the investment intention.

Site No. 1 is a mound overgrown with tall and low grass vegetation, bushes and deciduous trees. It is located on a ridge with good visibility from all directions, with a diameter at the base of 22 m and a height of 4 m.

Site No. 2 is also a mound overgrown with tall and low grass vegetation, shrubs and deciduous trees. It is located in a flat part with a small inclination of the terrain towards west, with good visibility from all directions. Its diameter at the base is 19 m, height is 3 m.

Old looter's pits were registered at both mounds, but no archaeological materials were found. There is good direct visibility between the two sites.

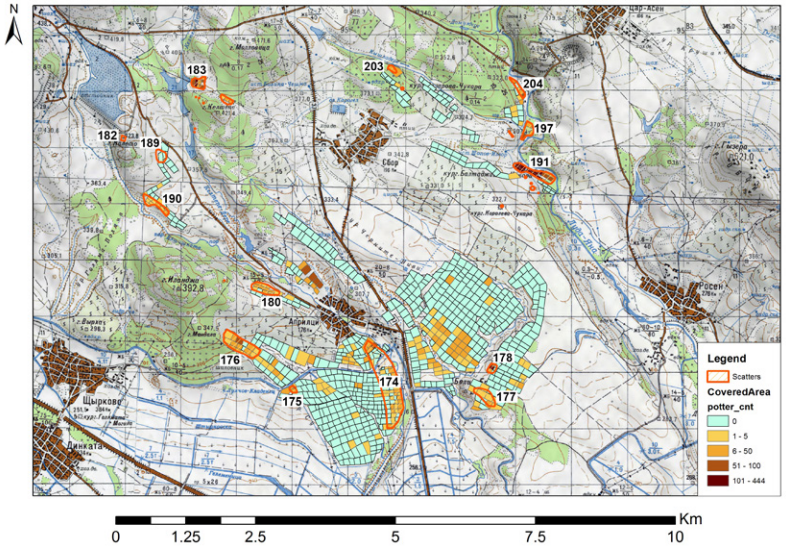
Vasil Katsarov, Museum of History – Strelcha, 2 Druzhba Square, 4530 Strelcha, vaskoqaz@gmail.com

№ 22. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА АПРИЛЦИ И СБОР, ОБЩ. ПАЗАРДЖИК

Камен Бояджиев

Теренното издирване се проведе през октомври и ноември 2021 г. от екип в състав К. Бояджиев, В. Петров, А. Гуадели, В. Халева, А. Божкова, П. Панчов, с финансиране от Министерство на културата на Република България.

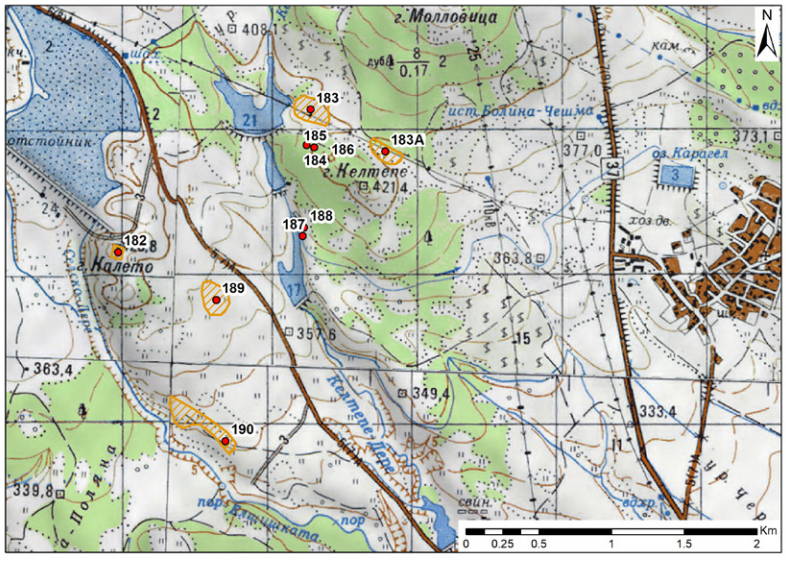
В землището на с. Априлци бе извършено тотално издирване върху всички земеделски площи, които съставляват по-голямата част от него (обр. 1). Покрита е територия от 8,5 кв. км. Непроучена остана малка част от землището, включваща терени без възможност за наблюдение, в които липсват предварителни данни за наличието на археологически обекти. Актуализирана и частично коригирана е информацията за всички обекти, регистрирани в АИС АКБ. Открити са три неизвестни досега обекта.

Обр. 1. Карта на покритата територия и регистрираните обекти (подложка М 1:50000)

Fig. 1. Map of the surveyed area and the registered sites (base map 1:50000 scale)

В землището на с. Сбор издирването бе съсредоточено върху актуализиране на информацията за всички известни археологически обекти – както тези, регистрирани в АИС АКБ, така и някои споменати в литературата (Батаклиев 1969; Цончев 1963). Този подход бе обусловен от наличното време, както и от обстоятелството, че голяма част от землището на селото е заето от гори, ливади и пасища. Бяха обходени и някои перспективни терени в два основни района – покрай десния бряг на р. Луда Яна и в западната част на землището, около Келтепе дере и Елшишка река (обр. 1, 2 и 4). Покрита бе територия от приблизително 1,5 кв. км. Актуализирана и частично коригирана е информацията за почти всички обекти, регистрирани в АИС АКБ. Изключение са две надгробни могили в м. Шопови чукари, които не бяха открити. Възможно е да са унищожени при земеделската обработка на земята. Регистрирани са 11 обекта, за които липсва информация в АИС АКБ – четири селища, шест надгробни могили и останки от сграда. Част от тях са споменати в литературата, а други са неизвестни досега.

Обр. 2. Концентрация на обекти в западната част от землището на с. Сбор, покрай Келтепе дере и Елшишка река (подложка М 1:50000)

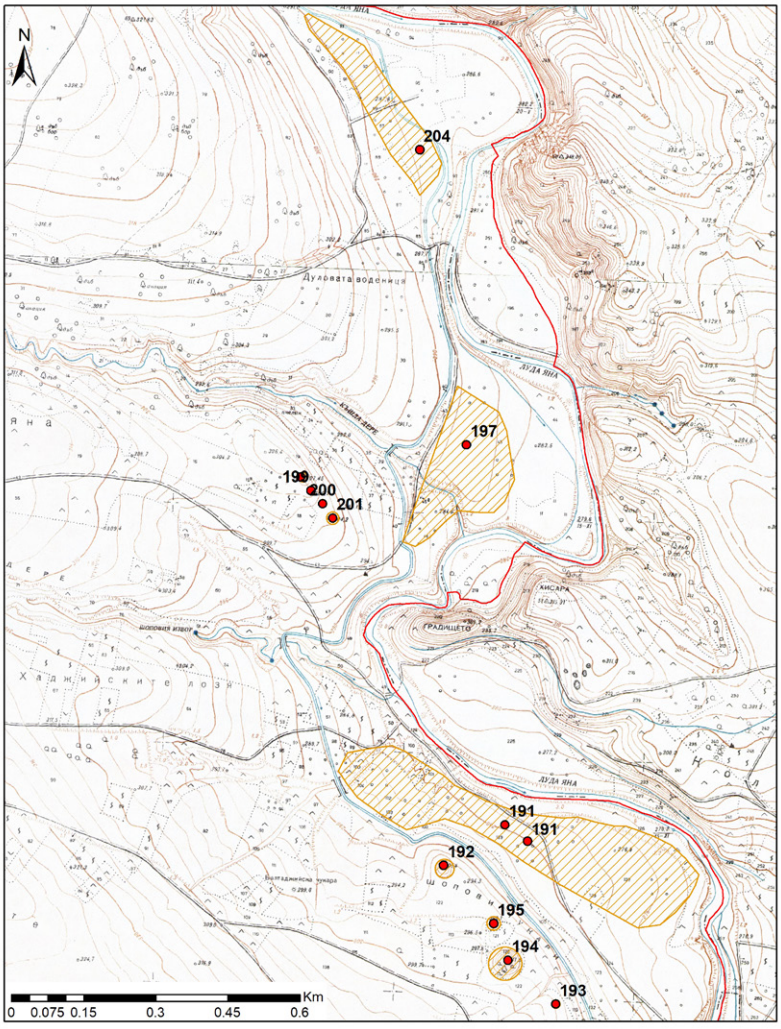
Fig. 2. Concentration of archaeological sites in the west part of the land of Sbor village, along Keltepe Dere and Elshishka River (base map 1:50000 scale)

Общо в землищата на двете села са посетени и документирани

Обр. 3. Находки от обект 190, селище от праисторията: 1 – кремъчна пластина (фрагмент); 2 – кремъчен пробой; 3 – каменна тесла; 4 – хромелен камък (фрагмент); 5 – каменна чукалка

Fig. 3. Finds from site 190, a prehistoric settlement: 1 – flint blade (fragment); 2 – flint borer; 3 – stone axe; 4 – grinding stone (fragment); 5 – hammer stone

Обр. 4. Концентрация на обекти по десния бряг на р. Луда Яна (подложка М 1:5000)

Fig. 4. Concentration of archaeological sites along the right bank of Luda Yana River (base map 1:5000 scale)

30 обекта: 11 селища; 15 надгробни могили; една крепост; останки от сграда и два обекта с неясна функция (обр. 1). По-голямата част от тях се отнасят към римската епоха, предимно III – IV в.[1] – общо шест селища и вероятно всички регистрирани надгробни могили, които са разположени в близост до четири от тези селища. Обитаване през праисторията е засвидетелствано в три случая (в още един е възможно, но материалите не позволяват сигурни заключения), през Средновековието – в пет случая (включително крепостта „Калето“) и през Възраждането – в два. Само един обект (селище) се отнася към ранната желязна епоха. В териториално отношение повечето обекти са разположени на удобни надзаливни тераси покрай Елшишка река и р. Келтепе дере и на десния бряг на р. Луда Яна.

Обект 174: селище от III – IV в. в м. Саплъка, на десния бряг на Елшишка река, непосредствено южно от с. Априлци (Панайотова, Трендафилова 2002). Площта, на която се откриват материали, е почти 400 дка, но точните му граници не могат да се установят. Личат участъци с висока концентрация на материали, особено строителна керамика и камъни – вероятно остан-

[1] Материалите от римската епоха са консултирани с доц. д-р Г. Кабакчиева, а тези от Средновековието – с гл. ас. д-р Г. Гроздановa (НАИМ – БАН).

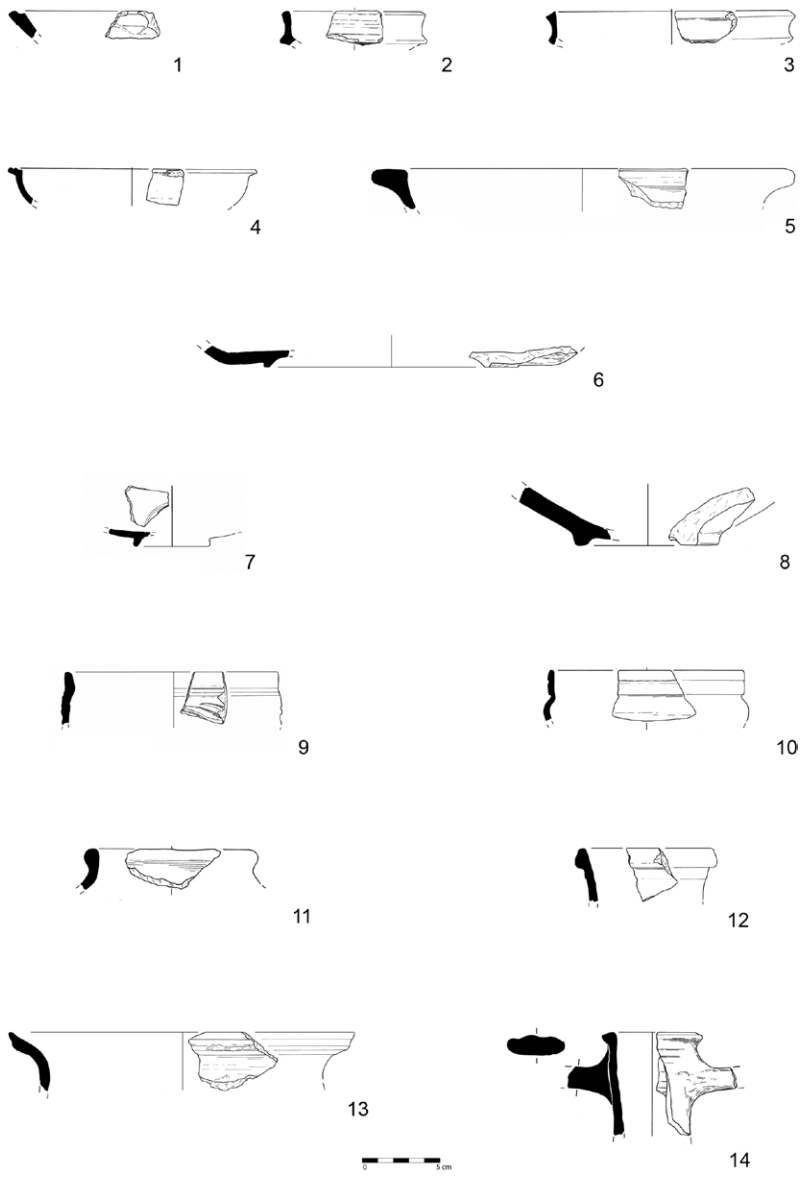
ки от сгради. Откриха се и няколко керамични фрагмента от Средновековието (XI – XII в.).

Обект 175: Намира се на ок. 1,6 км ЮЗ от с. Априлци, в м. Сухата мера, върху висока тераса с ЮИ изложение. На сравнително малка площ (ок. 10 дка) се откриват материали от Късното средновековие и Възраждането. Концентрацията им е ниска. Възможно е да е свързан със селището, разположено по склона в СЗ посока – обект 176.

Обект 176: селище от XII – XIV в. и Възраждането в м. Валога, на 1,9 км западно от с. Априлци, върху средна част на склон с ЮИ изложение. На площ от над 150 дка се открива ниска концентрация на фрагменти от керамични съдове и много малко строителна керамика.

Обект 177: обектът е разположен върху висока надзаливна тераса на левия бряг на р. Телки дере, на 3 км ЮИ от с. Априлци, в м. Белия бряг. Открити са малко нехарактерни фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка и на колело.

Обект 178: късноенолитно селище „Априлци", проучвано сондажно през 2001 г. (Boyadzhiev, Slavchev 2011). Намира се върху висока надзаливна тераса на левия бряг на р. Телки дере, на 2,9 км ЮИ от с. Априлци, в м. Валога. Площта му е ок. 20 дка.

Обр. 5. Керамика от обект 191, римска епоха

Fig. 5. Pottery from site 191, Roman period

Обект 179: на границата между землищата на с. Априлци и с. Росен, в м. Бабина гора, на ок. 3,5 км ЮИ от с. Априлци, са открити малко фрагменти от керамични съдове, отнасящи се към римската епоха. Вероятно обектът (селище?) продължава в землището на с. Росен.

Обект 180: селище от IV в. в м. Тузлу гьол, на 1,4 км западно от с. Априлци. Разположено е върху висока надзаливна тераса на десния бряг на Елшишка река. Площта му е ок. 60 – 70 дка.

Обект 182: крепост върху възвишението „Калето" в м. Сакарджа, на левия бряг на Селското дере, ляв приток на Елшишка река. Намира се на 4,5 км западно от с. Сбор. Личат слабо издигнати над околния терен (ок. 0,5 м) линейни ивици, с ширина до 2 м и с концентрация от необработени камъни – изглежда са останки от зидове. Те затварят приблизително правоъгълно пространство, с размери ок. 80 × 70 м и площ ок. 5 – 6 дка. Отнася се към Късната античност и Средновековието.

Обект 183: селище от IV в. в м. Арапка, на левия бряг на р. Келтепе дере (обр. 2). Попада в землищата на с. Сбор и с. Левски. Площта му е ок. 40 дка.

Обекти 184 – 188: пет надгробни могили, три от които са разположени по западния и две по южния склон на възвишението Келтепе, на левия бряг на р. Келтепе дере, южно от обект 183 (ок. 3,2 км западно от с. Сбор). Могили 184 – 186 (на западния склон) са разположени на ок. 150 до 300 м от селището и вероятно са свързани с него.

Обект 189: на източния склон под крепостта „Калето" (обект 182), на ок. 600 м от нея, в м. Сакарджа, на 3,8 км западно от с. Сбор, се намира участък със средно висока концентрация на стро-

ителна керамика (тухли и керемиди), ломени камъни и много малко фрагменти битова керамика, вероятно от Античността. Може би става въпрос за постройка (постройки), свързани със съществуването на крепостта.

Обект 190: Разположен е върху удобна надзаливна тераса на левия бряг на Елшишка река, на 3,9 км З/ ЮЗ от с. Сбор, в м. Сакарджа. На площ от ок. 40 – 50 дка се намират фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка, предимно нехарактерни, в ниска концентрация. Откриха се също кремъчна пластина и кремъчен пробой, каменна тесла, каменна чукалка, фрагменти от хромелни камъни (обр. 3). Изглежда става въпрос за селище от праисторията – халколит (?). В северната част се откриват и фрагменти от КБЕ.

Обект 191: селище от III – IV в., на 3 км източно от с. Сбор, източно от м. Шопови чукари (обр. 4, 5). Разположено е върху удобна ниска надзаливна тераса на десния бряг на р. Луда Яна, на завой на реката. Наблюдава се висока многоцентрична концентрация на строителна и битова керамика, фрагменти от питоси, необработени камъни. Площта му е ок. 90 дка. Вероятно е свързано с надгробните могили, разположени по ръба на високата тераса западно от него (м. Шопови чукари), с крепостта „Градището" на отсрещния бряг на реката (в землището на с. Цар Асен), а може би и с надгробните могили, намиращи се на ок. 500 м северно от него (обекти 198 – 201). Възможно е да представлява пътна станция.

Обекти 192 – 195: некропол от четири надгробни могили, разположени линейно по ръба на високата тераса над обект 190, в м. Шопови чукари, на 2,9 – 3 км източно от с. Сбор. Две от тях са със значителни размери – диаметър 35 м, височина 7 – 8 м при обект 192 и диаметър 60 м, височина 13 – 14 м при обект 194. Върху всички има иманярски изкопи.

Обект 196: единична надгробна могила, Королева чукара, на 2,6 км И/ЮИ от с. Сбор. Попада в земеделска площ и се обработва. В момента е слабо различима на терен.

Обекти 198 – 201: некропол от четири надгробни могили, разположени линейно по ръба на високата тераса над десния бряг на р. Луда Яна, на ок. 2,4 км източно от с. Сбор, и на ок. 500 м северно от обект 191. Имат сходна форма и размери, с диаметър от 18 до 28 м и височина от 1 до 3 м.

Обект 197: разположен е върху удобна ниска надзаливна тераса на завой на десния бряг на р. Луда Яна, от двете страни на малка река (Къшладере) – неин десен приток. Намира се на 2,8 км източно от с. Сбор. Открити са фрагменти от съдове, изработени на ръка и колело, и малко строителна керамика. Характерните фрагменти се отнасят към X – XII в., но част от фрагментите на ръка предполагат обитаване и през праисторията. Площта на селището е ок. 40 дка.

Обект 202: единична надгробна могила, Лазарова чукара, разположена върху билото южно от Къшладере на 1 км С/СИ от с. Сбор. Има диаметър ок. 50 м и височина 4 – 5 м. Вероятно е свързана с обект 203.

Обект 203: селище от (III – IV в.), разположено върху надзаливна тераса на десния бряг на р. Къшладере, на 1,3 км северно от с. Сбор и на ок. 250 м СЗ от Лазарова чукара. Площта на обекта не може да се определи поради ниската възможност за наблюдение, но е поне 12 дка.

Обект 204: селище от ранната желязна епоха. Разположено е върху удобна надзаливна тераса на десния бряг на р. Луда Яна, на завой на реката, на 2,8 км източно от с. Сбор. Точните граници и площ не могат да се определят поради ниската възможност за наблюдение.

Литература

Батаклиев 1969: И. Батаклиев. Пазарджик и Пазарджишко. София, 1969.

Панайотова, Трендафилова 2002: К. Панайотова, К. Трендафилова. Спасителни археологически проучвания на антично селище в землището на Априлци, Пазарджишко. – Археологически открития и разкопки през 2001 г. София, 2002, 109.

Цончев 1963: Д. Цончев. Археологически паметници по южните склонове на Панагюрска Средна гора (Материали за археологическа карта на България, книга IX). София, 1963.

Boyadzhiev, Slavchev 2011: Y. Boyadzhiev, V. Slavchev. Late Neolithic settlement near the village of Apriltsi, Pazardzik district, Bulgaria. – Orient şi occident. Cultură şi civilizație la Dunărea de Jos, 28, 2011, 32 – 48.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF APRILTSI AND SBOR VILLAGES, PAZARDZHIK MUNICIPALITY

Kamen Boyadzhiev

Summary

The field survey was concentrated along the Luda Yana and Elshishka Rivers, in the westernmost part of the Upper Thracian Plain and the foothills of Sredna Gora Mountain (Elshishki Ridge). All arable lands in the land of Apriltsi, covering 8.5 km^2, as well as about 1.5 km^2 in the land of Sbor were surveyed (fig. 1). The team visited all of the sites known so far and updated or corrected the information about them. Two burial mounds in the Sbor village territory (Shopovi Chukari locality) were not located, and had probably been destroyed by ploughing.

Thirty-one sites were documented, including 11 settlements, 16 burial mounds, one fortress, remains of building/buildings and two sites with uncertain function. Twelve of them were hitherto unknown: three in the land of Apriltsi village and nine in the land of Sbor village. Most of the sites date to the Roman period, mainly 3rd – 4th c. AD: six settlements and probably all burial mounds, which are mainly concentrated around two of them. Artefacts from prehistory were attested in three settlements, from the Early Iron Age – in one, from the Middle Ages – in five, and from the National Revival period – in two sites. Most of the sites are situated on suitable terraces along the Elshishka River and Keltepe dere, as well as on the right bank of Luda Yana River (figs 2, 4).

The sites from prehistory are situated on terraces in close vicinity to rivers (Elshishka, Telki dere and Luda Yana). One of them dates to the Late Neolithic (site 178), one most probably to the Chalcolithic and Late Bronze Age (site 190; fig. 3) and the materials from the third one (site 197) do not provide grounds for more detailed conclusions. The Early Iron Age settlement (site 204) is located close to site 197, on the right bank of the Luda Yana River (fig. 4).

The habitation of the region during the Roman period (especially in the 3rd – 4th c. AD) is very dense and the settlements are located between 2 and 4 km away from each other (sites 174, 177, 180, 183, 191 and 203; figs 1, 2, 4). They are situated on suitable terraces along the larger rivers (Luda Yana and Elshishka) and their smaller tributaries, both in the fields and on the hill slopes (in the Keltepe and Sakardzha localities). There is a concentration of burial mounds around two of these settlements: sites 183 (fig. 2) and 191 (figs 4, 5). Two of the burial mounds to the south of site 191 exceed 30 m in diameter and 7 m in height. A fortress on the opposite bank of the Luda Yana River is probably connected with this settlement and the necropolis as well.

The medieval settlements are mostly to the south and west of Apriltsi village (sites 174 – 176) and may reflect a shift of the settlement patterns through time. The "Kaleto" fortress (site 182; fig. 2) is dated to Late Antiquity and the Middle Ages.

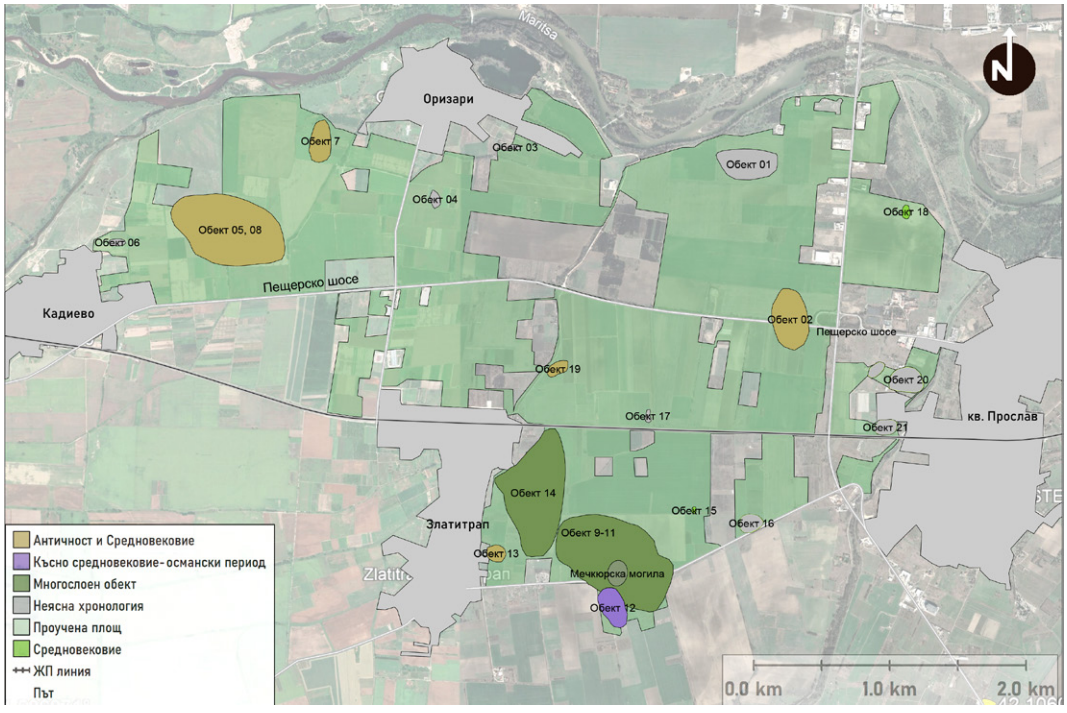
Kamen Boyadzhiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kamenyb@abv.bg

---

№ 23. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА ПЛОВДИВ И СЕЛАТА ОРИЗАРИ, ЗЛАТИТРАП, КАДИЕВО И БРЕСТОВИЦА, ОБЩ. РОДОПИ

Елена Божинова, София Христева

Теренните издирвания са проведени по проект финансиран, от Министерство на културата. Покрита е територия с площ от 14 кв. км в землищата на гр. Пловдив, с. Оризари, с. Златитрап, с. Кадиево и частично с. Брестовица, общ. Родопи (обр. 1). В границите на тази територия остават непроучени отделни части с обща площ от около 3 кв. км, заети с населените територии на селата, отделни постройки, пустеещи терени с висока растителност или парцели, използвани за складиране на пръст от изкопи в града или околностите му. Теренните дейности се проведоха в края на м. октомври и началото на м. ноември 2021 г. – период с ниска вегетация в необработваемите терени и висок процент на разорани площи в обработваемите терени. В екипа участваха: доц. д-р К. Станев, Ст. Иванов, Р. Златев, Р. Миткова, С. Саватинов, И. Михалков, М. Драганова и И. Тодорова. Картите с регистрираните обекти са изготвени от Ст. Иванов. Датировката на античната керамика е определена от Цв. Славкова.

Обр. 1. Карта на изследваната територия с регистрираните обекти

Fig. 1. Map of the surveyed area with the registered sites

Обр. 2. Мечкюрската селищна могила (поглед от североизток)

Fig. 2. The Mechkyur tell (view from northeast)

Методиката на проучване е тотално теренно обхождане. Теренът, обект на проучване, е изцяло равнинен, което определи избора да се работи в една група. Всички членове на екипа (8 души) са подредени в редица на отстояние от 5 до 20 м един от друг, в зависимост от наличието или липсата на артефакти по повърхността (обр. 2). Използвани са топографски карти, сателитни снимки, GPS устройства и приложението за мобилни телефони ArcheoTracker. Всички открити артефакти са маркирани с географски координати с цел максимално точно отразяване границите на регистрираните обекти и дисперсията на находки в и около археологическите обекти.

В резултат на направеното проучване са регистрирани общо 21 археологически обекта, които след анализа на събраната информация са обединени в общо 17 обекта (обр. 1). Пет от тях не са въведени в системата на АКБ поради ограничената информация (обекти 3 и 17), неясна хронология (обекти 1 и 4) или отнасянето им към период, близък до съвремието (обект 6).

Всички регистрирани обекти са от типа селищни. По отношение на хронологията им еднослойните обекти се разпределят по следния начин: към периода на Античността се отнасят два обекта (обекти 2 и 13), към Средновековието – два обекта (обекти 15 и 18), а към Късното средновековие и/или османския период – три обекта (обекти 12, 16 и 21). Шест обекта са определени като многослойни, като материалите на четири от тях се отнасят към Античността и Средновековието (обекти 5/8, 7, 19 и 20), а на обекти 14 и 9 – 11 се откриват материали от няколко епохи. Всички новорегистрирани обекти бяха неизвестни до момента.

Единственият обект от изследвания район, проучван чрез разкопки и регистриран в АИС АКБ, е Мечкюрската селищна могила (Плоската могила) (Детев 1952; АКБ № 2100696; обр. 2). Д. Цончев споменава за наличието на „старо селище“ с некропол от три могили, разположени северно от могилата (Цончев 1950, 70). Днес по терена няма следи от позитивни структури и вероятно съществувалите

Обр. 3. Карта с Мечкюрската селищна могила, обекти 9 – 11, 12, 13, 14 и 15 с представени вида и дисперсията на регистрираните на терена артефакти

Fig. 3. Map with the Mechkyur tell, sites 9 – 11, 12, 13, 14 and 15 with the artefacts' types and dispersion registered on the surface

надгробни могили са разорани и изравнени. Селището (обект 9 – 11) е много голямо (400 дка), разположено на СЗ, С, И и ЮИ от могилата. Обектът е многослоен, откриват се материали от периодите халколит (обр. 4.1; обр. 5.1 – тежест за прашка), ранна бронзова епоха (обр. 4.2), вероятно ранна желязна епоха (обр. 4.3), късна желязна епоха (обр. 4.4) и Античност, III – IV в. (обр. 4.5). Фрагментите от отделните периоди са относително равномерно разпръснати върху цялата площ на обекта и не се очертава хоризонтална стратиграфия. Откриват се и единични фрагменти от късносредновековния и османския период. Северно от могилата върху сателитните снимки личи русло на стара река, където на терена почти напълно липсват археологически материали. При картирането на артефактите се очертават ясно две зони с най-висока концентрация – районът СИ от могилата и в участък, разположен на около 250 м СЗ от нея (обр. 3, обект 9 – 11).

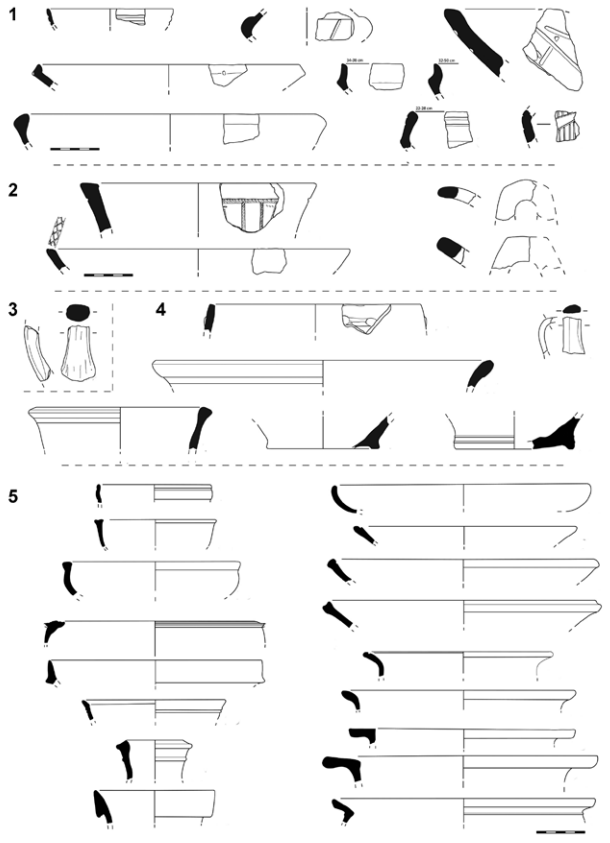
Непосредствено на югозапад от могилата се регистрира друг селищен обект (АКБ № 10008254) с битова и строителна керамика почти изцяло от османския период (обр. 3, обект 12). От него обаче са събрани и 30 кремъчни отломъка, както и фрагмент от каменна брадва (обр. 5.2) и следва да се разглежда като свързан със селищната могила.

Непосредствено на СЗ от сателитния обект около Мечкюрската могила се разполага друг голям многослоен обект, АКБ 10008260 (обр. 3, обект 14). Има площ от около 300 дка и е обитаван през желязната епоха, Късната античност – втората половина на IV – V/VI в., Ранното средновековие – IX – X в., и Късното средновековие, вероятно XIII – XIV в. (обр. 5.5).

Третият голям обект (АКБ № 10008250) е с площ от около 380 дка (обр. 1, обект 5/8) и е обитаван през периодите на Късната античност – V – VI в., Средновековието – от края на X до началото на XIII в., и османския период (обр. 5.3). Северно от него, до брега на р. Марица е локализирано неголямо селище (обект 7, АКБ № 10008252) с площ от 40 дка, обитавано през Античността, вероятно IV – V в., Ранното средновековие – IX – X в. и Възраждането.

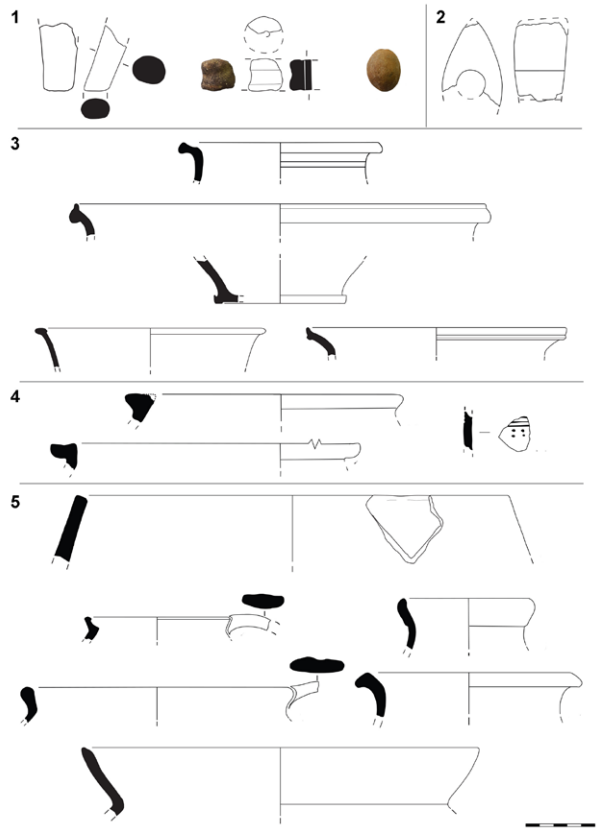
Броят на регистрираните обекти показва, че районът е обитаван активно през почти всички исторически периоди, въпреки близостта си до р. Марица, от която периодично е заливан. През праисторическите епохи, бронзовата и желязната епоха данни за обитаване има само в южната част, която е най-отдалечена от реката, като всички регистрирани обекти се концентрират около или в близост до Мечкюрската селищна могила.

Най-многобройни са обектите от периодите на Античността – общо осем (обр. 1). Този факт се обяснява със значимостта на Филипопол като най-големия център на Тракия през тази епоха и пред-

Обр. 4. Битова керамика от обект 9 – 11: 1 – халколит; 2 – РБЕ; 3 – РЖЕ; 4 – КЖЕ (съдът горе вляво в групата е работен на ръка, останалите фрагменти – на колело); 5 – римска епоха, III в. (керамика, работена на колело)

Fig. 4. Pottery from site 9 – 11: 1 – Chalcolithic period; 2 – EBA; 3 – EIA; 4 – LIA (the rim fragment, up left in the group, is hand-built, remaining fragments are wheel thrown); 5 – Roman period, 3rd c. (wheel thrown pottery)

Обр. 5. Артефакти и керамика: 1 – краче на съд, керамична макара и керамична тежест за прашка от обект 9 – 11; 2 – каменна брадва от обект V – VI в.; в средата: X – XI в.; най-долу: XII в.); 4 – керамика от обект 13 (V – VI в.); 5 – керамика от обект 14 (най-горе в групата: КЖЕ, работен на ръка съд; най-долу: XII – XIV в.; останалите: IV – V в.)

Fig. 5. Artefacts and pottery: foot of a vessel, ceramic spool, and ceramic sling bullet from site 9 – 11; 2 – stone axe from site 12; 3 – pottery from site 5/8 (up in the group: 5th – 6th c.; middle: 10th – 11th c.; bottom: 12th c.); 4 – pottery from site 13 (5th – 6th c.); 5 – pottery from site 14 (up in the group: LIA, hand-built vessel; bottom: 12th – 14th c.; remaining: 4th – 5th c.)

полага гъсто заселен хинтерланд. Следващият най-добре представен период е Средновековието, от който са регистрирани шест обекта, често заедно с антични материали. Те обаче се отнасят към Ранното, Зрялото или Късното средновековие и изводи за тенденции в развитието на селищната система, без съмнение повлияна от разположения в непосредствена близост градски център, следва да бъдат правени след събиране на повече данни от по-широк ареал.

Литература

Детев 1952: П. Детев. Плоската могила, при с. Злати трап. – Известия на Археологическия институт, 18, 1952, 331 – 341.

Цончев 1950: Д. Цончев. Римският път Philippopolis – Tugugerum – Bessapara. – Годишник на Народния археологически музей – Пловдив, 2, 1950 , 69 – 84.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF PLOVDIV AND ORIZARI, ZLATITRAP, KADIEVO AND BRESTOVITSA VILLAGES, RODOPI MUNICIPALITY

Elena Bozhinova, Sophia Hristeva

Summary

The field survey was conducted as a project funded by the Ministry of culture. This is the first intensive field survey implemented in the region of Plovdiv, the ancient *Philippopolis*. An area of 14 km^2 was surveyed (fig. 1) in which 17 settlement sites were discovered. Five of the sites were not registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria" due to limited information, uncertain or recent date.

A concentration of settlement sites was found around the Mechkyur tell (figs 1 – 3) which is the only previously known and partially excavated site in the studied territory. The largest site was registered in the area just around the tell (site 9 – 11). It covers an area of about 40 ha and had been inhabited during the Chalcolithic period (fig. 4.1), the Early Bronze (fig. 4.2) and the Iron Age (fig. 4.3, 4), the Roman period – 3rd c. (fig. 4.5), and the Ottoman period. A neighbouring site (site 12, fig. 3) had been inhabited during the Ottoman period or later but it yielded also 30 flints and a stone axe (fig. 5.2) and has to be considered as part of the prehistoric complex here. Another large site – 14 (30 ha), was located in northwestern direction, again inhabited during several periods – the Iron Age, Late Antiquity and the medieval period (site 12, figs 3, 5.5).

The registered sites indicate that the area was relatively densely populated though being close to the Maritsa River and thus frequently flooded (fig. 1). The sites dated in the Roman period are most numerous, which is to be explained by the close vicinity of the city of *Philippopolis* and its great importance as a provincial capital. They are followed by the sites from the Middle Ages, when the city continued to function as a regional centre for most sub periods. The prehistoric and the Bronze/Iron Age sites are concentrated only around the tell which is located in the most distant area from the river. More conclusions could be made after a subsequent study of a larger territory.

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com
Sophia Hristeva, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, sophiahristeva@gmail.com

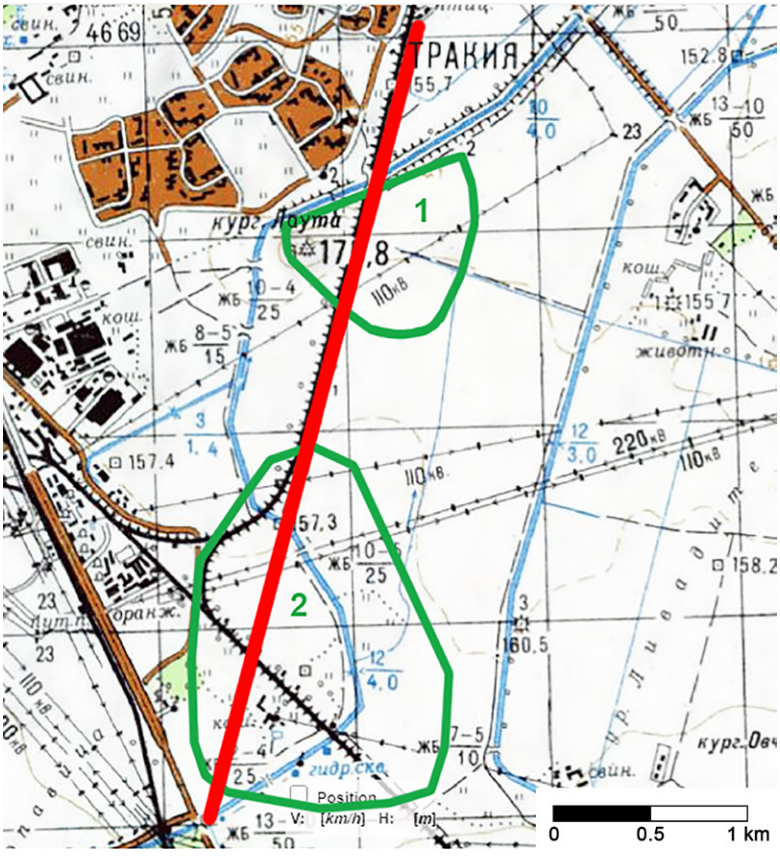
№ 24. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА ПЛОВДИВ И СЕЛАТА КРУМОВО И БРЕСТНИК, ОБЩ. РОДОПИ

Елена Божинова

Проучването е проведено от НАИМ – БАН във връзка с проект „Път II-56 „п.в. Скобелева майка" – път II-86 (югоизточен обход на гр. Пловдив), привеждане от проектен габарит Г10.50 към габарит Г20 на участъка от км 98+000 до км 102+820", с възложител Агенция „Пътна инфраструктура". Трасето е с дължина 5000 м и широчина между 30 и 60 м, на места с уширения до 100 м. Планираният обходен път в основната си част следва непосредствено от ЮИ трасето на жп линията ЦГ Пловдив – гара Тракия (обр. 1). В проучването участваха С. Христева и доц. д-р К. Станев.

Трасето преминава през обработваеми площи и пустеещи терени, а в най-северната част – през индустриална зона. Поради неподходящия период на провеждане на издирването, м. юни – юли, видимостта на терена беше от минимална до нулева. Това наложи информацията за големината и характера на археологическите обекти да бъде събрана основно на база съществуващите данни в системата „Археологическа карта на България" и от наличните публикации.

Планираният за изграждане обходен път пресича два селищни обекта, регистрирани при предходни издирвания (обр. 1). Обект 01 е регистриран под АКБ № 10005022 (Чолаков, Христева 2018, 646) и е проучен чрез сондажи (Райчева, Георгиева 2020). Представлява многослоен обект, с регистрирани следните периоди на обитаване: късен неолит, ранен халколит, РЖЕ, КЖЕ, римски период, Късна античност, Средновековие и османски период. При сегашното изследване към територията на обекта е добавено и възвишението Лаута, върху повърхността на което се откриват материали от разглежданите епохи. Тук са проучени антични зидани гробове (Цончев 1934; Цончев 1960, 273).

Обр. 1. Изследваното трасе (маркирано в червено) и граници на двата археологически обекта (очертани в зелено)

Fig. 1. The surveyed route (marked in red) and boundaries of the two archaeological sites (outlined in green)

Обект 02, който обединява регистрираните обекти АКБ № 10006780, 10005023, 10005024 и 10005025 (Чолаков, Христева 2018, 646; Божинова, Христева 2020, 90 – 91; Божинова 2021, 160) представлява многослоен обект, вероятно с хоризонтална стратиграфия, с ниска концентрация на артефакти по повърхността. Според откритите материали се датира в РБЕ, РЖЕ, КЖЕ, Късната античност, Средновековието (XII в.) и османския период. При настоящото изследване установената площ на обекта е разширена в западна посока.

Литература

Божинова, Христева 2020: Е. Божинова, С. Христева. Теренни издирвания по трасето на далекопровод от Пловдив до Гълъбово. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 89 – 93.

Божинова 2021: Е. Божинова. Археологическо наблюдение по трасето на електропровод от Пловдив до Гълъбово. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 159 – 161.

Райчева, Георгиева 2019: М. Райчева, П. Георгиева. Извънградски обект от римската епоха и Късната античност в територията на Филипопол. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 978 – 981.

Цончев 1934: Д. Цончев. Нови разкопки край Пловдив. – в. „Нови дни“, бр. 89, 1934, 72.

Цончев 1960: Д. Цончев. Стари селища около Филипопол. – Годишник на Народния археологически музей – Пловдив, 6, 1960, 275 – 260.

Чолаков, Христева 2018: И. Д. Чолаков, С. Христева. Теренни издирвания по проект „Развитие на железопътен възел Пловдив“. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 644 – 647.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF PLOVDIV, AND KRUMOVO AND BRESTNIK VILLAGES, RODOPI MUNICIPALITY

Elena Bozhinova

Summary

The survey was conducted in relation to a Plovdiv detour road project, carried out by the Road Infrastructure Agency. The route passes through two archaeological sites (fig. 1) that are settlements, both registered during previous surveys.

Site 01, No. 10005022 in the information system “Archaeological Map of Bulgaria”, was studied further by preliminary archaeological excavations. It had been inhabited in the Late Neolithic and the Early Chalcolithic periods, Early Iron Age, Late Iron Age, Roman period, Late Antiquity, the Middle Ages and the Ottoman period. The natural hill of Lauta was included in its boundaries during the current survey where pottery sherds of the registered periods were found. Graves, dated to antiquity, had been excavated here previously.

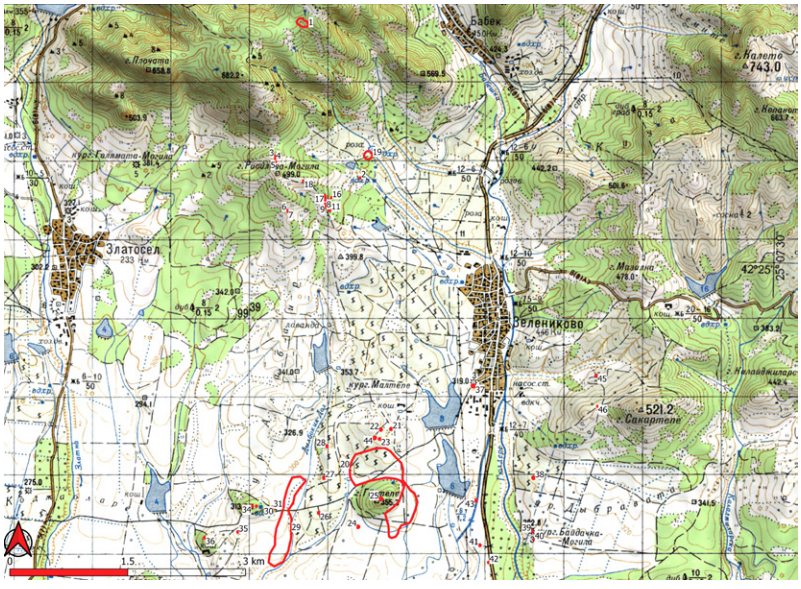
Site 02 incorporates three different sites in the information system "Archaeological Map of Bulgaria": Nos 10006780, 10005023, 10005024 and 10005025. It is a large site with weak traces of inhabitation during several periods – probably EBA, EIA, Late Antiquity, medieval (the 12th c.) and the Ottoman period. Its western boundary was repositioned westwards as pottery sherds were found in this area during the visit to the site in 2021.

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com

№ 25. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗЕЛЕНИКОВО, ОБЩ. БРЕЗОВО

Мартин Христов, Иван Иванов, Методи Димитров

Теренните археологически издирвания са проведени в периода 7 – 16.12.2021 г., като вниманието бе насочено към землището на с. Зеленико̀во поради гъстотата на обектите и неговата голяма площ. Финансирането е осигурено от Община Брезово. Поради влошаване на метеорологичните условия значителна част от предвидената площ остана непроучена. Издирванията са екстензивни като характер поради планинския релеф и изоставените и необработени земеделски земи в обхожданите части. Регистрирани са общо 46 археологически обекта (обр. 1).

Обр. 1. Карта на регистрираните обекти

Fig. 1. Map of the registered sites

На този етап са установени три селища. Едното е селищна могила от халколита (обект 019), разположена северно от селото. Възможно е периферията на тази селищна могила да е идентифицирана от Ив. Велков, но датирана в бронзовата епоха (Велков 1936, 63). Вероятно това е Балджийската селищна могила, известна в литературата (Детев 1966, 31).

Второто селище (обект 029) е от късната желязна епоха и е ситуирано западно от Гьолтепе, в близост до съвременно дере. Вероятно с него са свързани и близко разположените надгробни могили. Третото (обект 020) е от римската епоха и обхваща подножията на хълма Гьолтепе. Сведения за него дава Ив. Велков (Велков 1936, 61).

Освен тях са регистрирани и три единични постройки. Две от тях се отнасят към Късната античност и една общо в Античността. Първите се локализират в северното подножие и на седловината на хълма Сакартепе – обекти 045 и 046. Обект 046 съвпада с описанията на Ив. Велков, който локализира там „малко градище и светилища на Тракийския конник" (Велков 1936, 63 – 64). Второто е на самия връх на Гьолтепе – обект 025. Последният обект е интерпретиран от Ив. Велков като светилище (Велков 1936, 61).

Друг самостоятелен обект, вероятно църква, е регистриран в м. Манастирище югозападно от връх Юнчал – обект 001. Предполагаемата датировка е Късна античност според наличния материал и данните от Ив. Велков (Велков 1936, 62 – 63).

Останалите археологически обекти представляват надгробни могили, организирани в няколко некропола. Датират се най-общо в Античността поради липса на археологически материал на повърхността.

Некропол 1 е разположен по два от южните ридове на Сърнена Средна гора, на и под Ресильова могила, основно в м. Кайряка, и СЗ от селото. Включва обекти 002 – 018. Могилите са малки, с диаметър до 10 – 12 м и височина до 1,50 м, като изключение прави само обект 002, която е с по-големи размери. Почти всички могилни насипи имат крепиди от едри ломени камъни.

Некропол 2 е разположен югозападно от селото и северно и западно от Гьолтепе. Състои се от няколко могилни насипа – обекти 021 – 024, 026 – 028 и 044. От него е проучена една надгробна могила, която е отнесена към елинистическата епоха (Кесякова 1982), каквито вероятно са и останалите три.

Некропол 3 се намира в м. Чаплъка и съседното му възвишение в посока североизток. Вероятно с него са свързани и могилните насипи в източна посока от него. Към него се отнасят обекти 029 – 036.

Некропол 4 е разположен южно от селото и от двете страни на Гюлдере. Към него принадлежат обекти 037 – 043. Интерес представлява една от надгробните могили, която е силно нарушена от иманярска дейност. В основата на изкопа са запазени каменните квадри от гробното съоръжение. Една от могилите в този некропол е проучена от К. Кисьов (Кисьов 2005, 156).

Литература

Велков 1936: И. Велков. Археологически материали. – Годишник на Народния музей, 6, 1932 – 1934, 1936, 61 – 97.

Детев 1966: П. Детев. Праисторически селища в Пловдивски окръг. – В: Археологически проучвания за историята на Пловдив и пловдивския край. Пловдив, 1966.

Кесякова 1982: Е. Кесякова. Могилно погребение при с. Зелениково. – Известия на музеите от Южна България, 8, 1982, 97 – 106.

Кисьов 2005: К. Кисьов. Спасителни археологически разкопки на надгробни могили в с. Зелениково, община Брезово. – Археологически открития и разкопки през 2004 г. София, 2005, 155 – 156.

FIELD SURVEY IN THE LAND OF ZELENIKOVO VILLAGE, BREZOVO MUNICIPALITY

Martin Hristov, Ivan Ivanov, Metodi Dimitrov

Summary

The field survey was carried out in the period 7 – 16.12.2021, and the attention was focused on the land of Zelenikovo village due to the density of the site distribution and its large area. Funding is provided by the Municipality of Brezovo. Due to deteriorating weather conditions, a significant part of it was not covered during the survey. The method of extensive search was applied due to the mountainous terrain and the presence of abandoned and uncultivated agricultural lands in the surveyed parts. A total of 46 archaeological sites were registered (fig. 1).

At this stage, three settlements were identified. One of them (site 019) is a tell from the Chalcolithic, located north of the village. The second settlement (site 029) dates to the Late Iron Age and is situated west of Gyoltepe, near a modern gully. Probably the nearby burial mounds are also connected with it. The third one (site 020) is from the Roman period and it is situated in the foothills of Gyoltepe.

In addition to them, three individual buildings were registered. Two of them refer to Late Antiquity and one to antiquity. The first two (sites 045 and 046) are located at the northern foot and on the saddle of the Sakartepe hill. Site 046 coincides with the descriptions by Iv. Velkov, who have located there "a small town and sanctuaries of the Thracian horseman". The third Roman settlement (site 025) is situated at the very top of Gyoltepe.

Another separate site (site 001), probably a church, is registered in the Manastirishte locality, southwest of Yunchal Peak. The probable dating is Late Antiquity, according to the available material and the data in the literature.

All remaining archaeological sites are burial mounds clustered in several necropoleis. They are generally dated to antiquity due to the lack of archaeological material on the surface.

Necropolis 1 (includes sites 002 – 018) is located on two of the southern hills of the Sarnena Sredna Gora Mountain, on and under Resilova Mogila, mainly in the Kayryaka locality and northwest of the village. The mounds are small, up to 10 – 12 m in diameter and up to 1.50 m high, with the exception of site 002, which is larger. It is interesting that almost all mounds have *krepis* walls made of large quarry stones.

Necropolis 2 is located southwest of the village and north and west of Gyoltepe. It consists of several mounds: sites 021 – 024, 026 – 028 and 044.

Necropolis 3 (includes sites 029 – 036) is located in the Chaplaka locality and its neighbouring hill in the north-east direction. Probably the mounds to the east of it are connected with it.

Necropolis 4 (includes sites 037 – 043) is located south of the village, on both sides of Guldere. One of the burial mounds is of particular interest, but is severely damaged by looters. Stone ashlars of the grave structure are preserved at the base of the illicit trench.

Martin Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, martohristov@yahoo.com
Ivan Ivanov, Museum of History – Klisura, 20th April Square, 4341 Klisura, ivanov.ric@gmail.com
Metodi Dimitrov, tonix1nox@abv.bg

№ 26. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ И НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КОНУШ И ИЗБЕГЛИИ, ОБЩ. АСЕНОВГРАД, И ПОПОВИЦА И КОЧЕВО, ОБЩ. САДОВО

Чавдар Кирилов

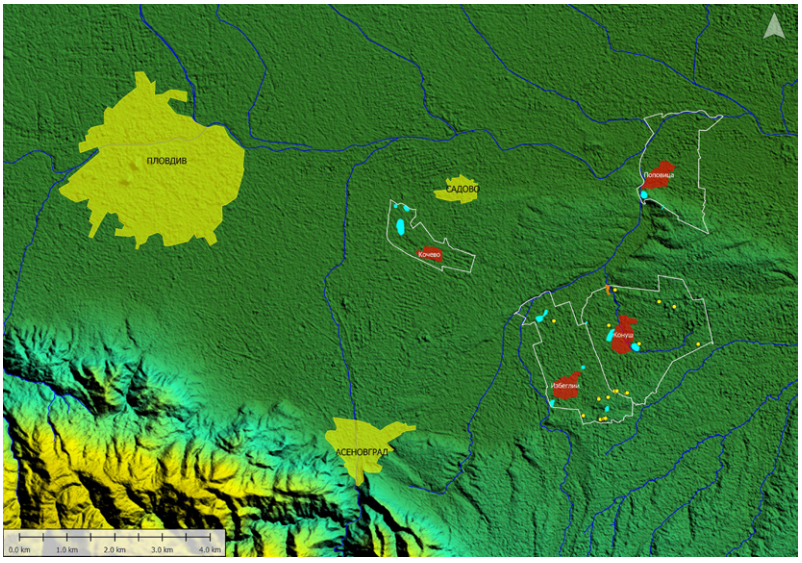
Проучванията се проведоха в периода 15.10 – 11.11.2021 г. Финансирането бе осигурено от ИМ Асеновград по договор с Министерството на културата във връзка с одобрен проект на научния ръководител по програмата на МК за целева финансова подкрепа на терени археологически проучвания. Бяха извършени терени издирвания в землищата на селата Конуш и Избеглии (общ. Асеновград), Кочево и Поповица (общ. Садово) и бяха направени недеструктивни археологически проучвания на два от новорегистрираните обекти (в м. Кулето при с. Избеглии и в м. Хисарлъка при с. Кочево). Един от документираните обекти е разположен от землищната граница на селата Поповица и Ахматово.

Бяха обходени и документирани общо 24 археологически обекта (обр. 1). Дванадесет са селищни структури, а останалите дванадесет – единични могили или могилни групи. Последните се състоят от две до четири могили.

Осемнадесет от обектите са новорегистрирани. Други шест имат регистрационни картони в АКБ, но при всеки един от тях се наложи нанасянето на корекции, без изключение отнасящи се до точното местоположение и обхват, а при част от обектите трябва да бъдат направени промени относно хронологията и/или характеристиките им.

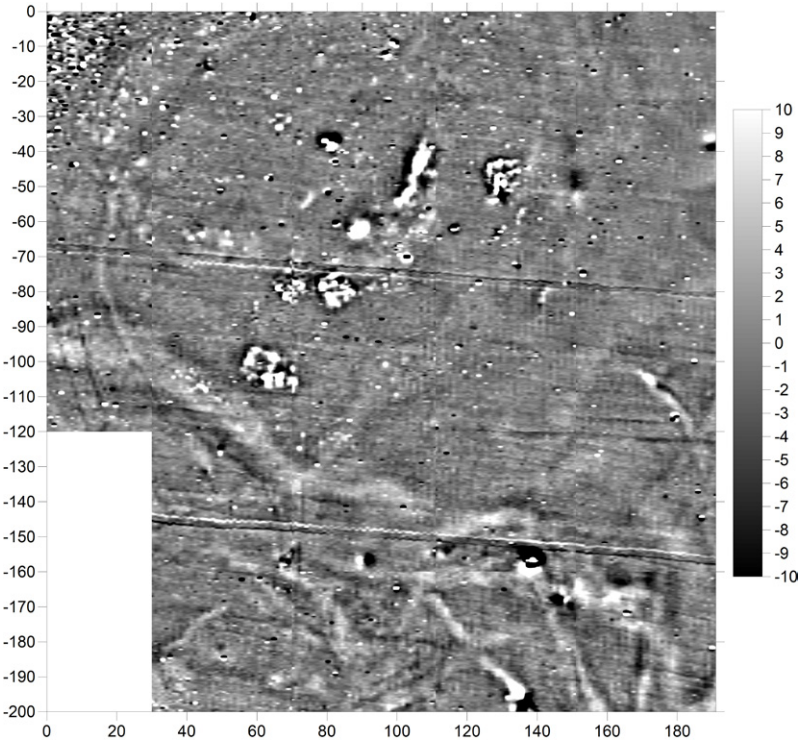
При една от могилите (Касабчова в землището на с. Избеглии) бяха уточнени местоположението и параметрите. При друга – могилата „Св. Атанас“ при с. Конуш – се установи съществуването на неизвестен до момента селищен обект с вероятно два хронологически периода (евентуално римска епоха и безусловно османска епоха). Обектът в м. Хисарлъка при с. Кочево не е в землището на Садово и без съмнение не е светилище на Зевс. Обектът в м. Юрта при с. Избеглии бе изваден от списъка на средновековните и бе включен в този на османските селища. На античния обект в м. Чорбалъка (Ников кайнак) при с. Избеглии бе установено човешко присъствие и през османската епоха, на обекта в м. Калето при с. Поповица бе установено наличието само на средновековна керамика и досегашното му отнасяне към римската епоха бе поставено под въпрос.

Десет от дванадесетте документирани могилни обекти са, без изключение, тежко пострадали от иманярски набези. Други два са на практика почти изличени от лицето на земята в резултат на земеделска дейност. В един от случаите (Ешек тепе при с. Конуш) бе налице комбинация от двата увреждащи фактора. В един единствен случай (могилната група Тачкова могила при с. Избеглии) стана възможно да се предложи датировка на някоя от обходените могили. Всички останали са с неуточнена хронология. При някои от тях е възможно да се допусне тясна връзка с регистрирани антични селища, т. е. възможно е да става дума за техни могилни некрополи. При други такава на този етап не се констатира. Всички могили са разположени покрай най-малко две важни (на регионално, но и на надрегионално равнище) пътни артерии, прекосяващи проучвания регион в посока запад – изток. Този въпрос тепърва следва да се анализира и интерпретира внимателно.

Обр. 1. Карта на проучвания регион с регистрираните обекти: жълти точки – могили; светлосини полигони – селищни обекти; оранжев полигон – османското градче Конуш

Fig. 1. Map of the research area showing the recorded sites: yellow dots – mounds, light blue polygons – settlement sites; orange polygon – the Ottoman town of Konush

Обр. 2. Резултати от геомагнитното измерване в м. Кулето при с. Избеглии

Fig. 2. Results of the geomagnetic prospection in Kuleto locality near the village of Izbeglii

При някои от документираните селищни обекти се откриха следи от обитаване през повече от една епоха. Така например в м. Кулето при село Избеглии бе установено наличието на чифлик от османско време, разположен върху ниска и разлата селищна могила – многослойно селище от времето на късния неолит (обр. 2, 3). При обектите в м. Св. Атанас при с. Конуш и в м. Чорбалъка (Ников кайнак) при с. Избеглии се установи обитаване през Античността и през османската епоха. Неясно е дали по-късните от праисторическо време материали на обекта в м. Орешака при с. Кочево засвидетелстват непременно обитаване на това място.

Селищните обекти, при които се откриват следи от човешко присъствие през само една епоха, принадлежат на праисторията, на Античността (без изключение римска, респективно късноримска/късноантична епоха), на Средновековието и на османската епоха. Единствено на обекта в м. Орешака в землището на с. Кочево може да се допуска човешко присъствие през предримската желязна епоха. На останалите обекти керамични фрагменти с подобни характеристики неизменно се срещат в присъствието (и) на римски материали и не е невъзможно да произхождат (и) от римско време.

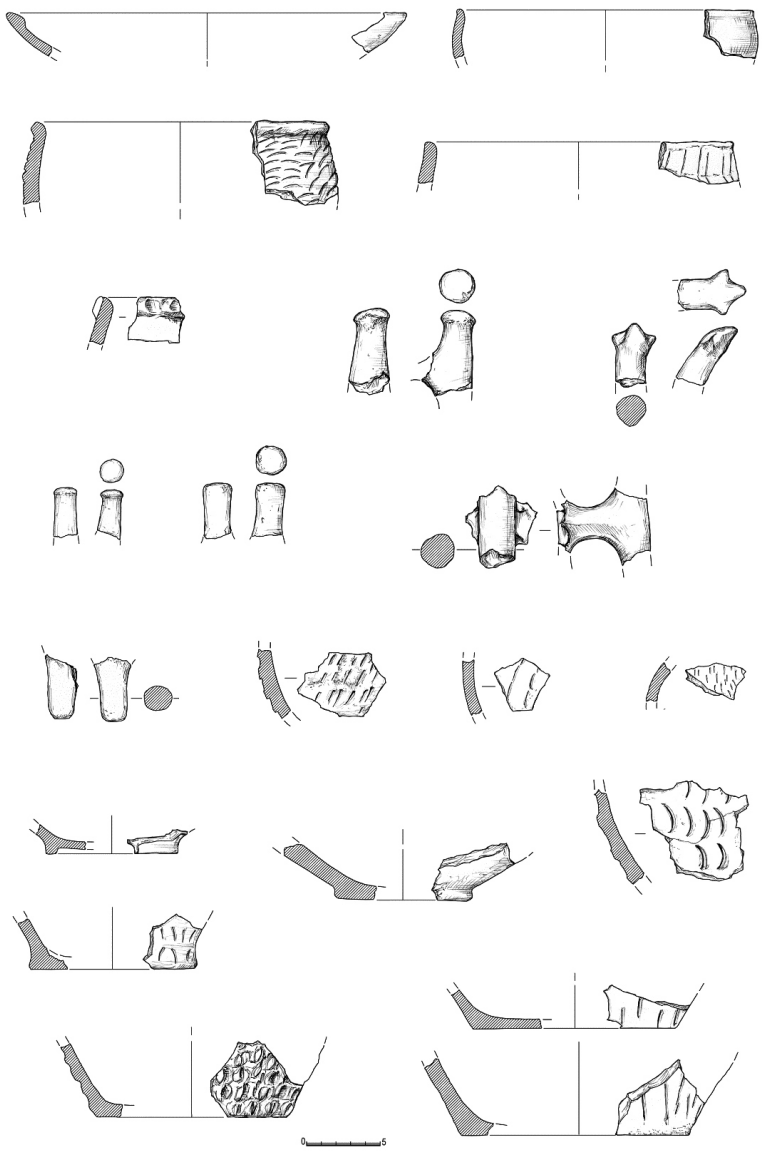
Трите праисторически обекта са представени от равнинно многослойно селище (могила?) в м. Кулето при с. Избеглии, едно равнинно тънкослойно селище (в м. Орешака при с. Кочево) и едно може би височинно селище (в м. Копана могила при с. Поповица).

Обектите от римската/късноримската епоха вероятно представят различни по характера си структури – най-вероятно викус (в м. Чорбалъка / Ников кайнак в землището на с. Избеглии), викус или *villa rustica* (в м. Св. Илия при с. Избеглии) и *villa rustica*, укрепление и/или пътна станция (или комбинация от различни функции) в м. Хисарлъка при с. Кочево (обр. 4).

Обитаване през Средновековието бе установено само на едно място – височинното селище в м. Калето, непосредствено на юг от с. Поповица. Липсата на средновековни обекти в равнинните мест-

ности е любопитно, но на този етап не бива да се абсолютизира.

Два от регистрираните обекти от османската епоха (в местностите Св. Атанас и Деренцето при с. Конуш) вероятно представляват останки от двете някогашни християнски села (част от Конушката селищна агломерация), които по-късно се сливат, за да поставят началото на днешното с. Конуш. Третият обект от епохата при същото село (в м. Долашъка) вероятно е единично стопанство и/или производствено съоръжение от късноосманската епоха. Селището от османската епоха в м. Юрта при с. Избеглии представя или махала на същото, или едно от местата, на което то се е местило във времето в рамките на землището си. Другият обект от османската епоха в землището на същото село (в м. Чорбалъка / Ников кайнак) засега е труден за интерпретация. Не е невъзможно да става дума за обширно чифлишко стопанство. Немалкият по своя пространствен обхват и материално богатство (най-малкото в количествено отношение) обект в м. Гърдов кайнак при с. Кочево (обр. 5) представлява било старото селище на някое от днешните села в непосредствена близост (Кочево, Караджово, а защо не и Катуница), било различна от тях и изчезнала днес селищна структура, чиято идентификация тепърва трябва да се уточнява.

Обр. 3. Фрагменти от неолитна керамика от обекта в м. Кулето при с. Избеглии

Fig. 3. Neolithic pottery sherds from Kuleto locality near the village of Izbeglii

Дори бегло сравнение на новорегистрираните обекти от османската епоха с обекта в м. Турско Конуш край с. Конуш откроява последния като най-значимият център по това време в микрорегиона – от гледна точка както на размерите и гъстотата на обитаемата му площ, така и на разнообразието и качеството на откриваните материали, в това число немалък брой импортни находки.

Списък на документираните през 2021 г. обекти:

1 – с. Конуш, м. Дъбиците / Св. Атанас, многослоен селищен обект (Принципат и османска епоха) и могила с неизвестна хронология непосредствено до него;

2 – с. Конуш, м. Деренцето, селищен обект, османска епоха;

3 – с. Конуш, м. Долашъка / Зехтинлика / Керханата, селищен обект, османска епоха;

4 – с. Конуш, м. Над Аязмото, могила с неизвестна хронология, на практика изличена;

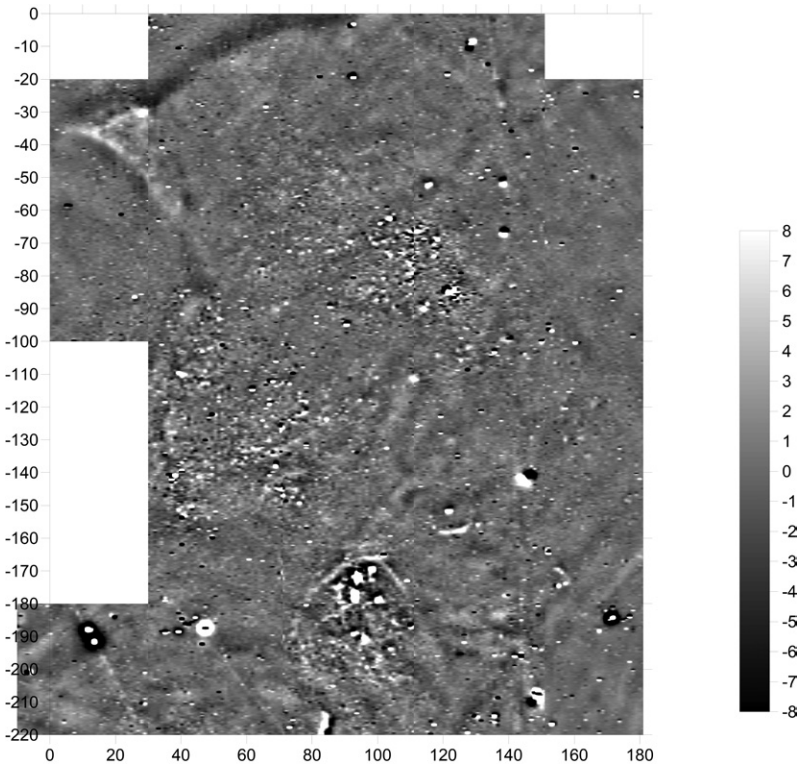
5 – с. Конуш, м. Кабата, могила с неизвестна хронология;

6 – с. Конуш, м. Ешек тепе, могила с неизвестна хронология;

7 – с. Конуш, м. Тютюнище, могила с неизвестна хронология, на практика изличена;

8 – с. Конуш, м. Тездере, могила с неизвестна хронология;

9 – с. Конуш, м. Голямата поляна, могила с неизвестна хронология;

Обр. 4. Резултати от геомагнитното измерване в м. Хисарлъка при с. Кочево

Fig. 4. Results of the geomagnetic prospection in Hisarlaka locality near the village of Kochevo

Обр. 5. Керамика от османската епоха от м. Гърдов кайнак при с. Кочево

Fig. 5. Ottoman-age ceramics from Gardov kaynak locality near the village of Kochevo

10 – с. Конуш, м. Голямата поляна, Шумара, могилна група от две могили с неизвестна хронология;

11 – с. Избеглии, м. Кулето, многослоен селищен обект (край на ранния – начало на късния неолит и османска епоха);

12 – с. Избеглии, м. Юрта, селищен обект, османска епоха;

13 – с. Избеглии, м. Св. Илия, селищен обект, Принципат и късноримска епоха;

14 – с. Избеглии, м. Ников кайнак, многослоен селищен обект, Принципат и османска епоха;

15 – с. Избеглии, м. Могилите, могилна група от четири могили с неизвестна хронология;

16 – с. Избеглии, м. Тачкова могила, могилна група от две могили, вероятно римска епоха (Принципат);

17 – с. Избеглии, Рошава могила, могила с неизвестна хронология;

18 – с. Избеглии, м. Дякова чешма, могила с неизвестна хронология;

19 – с. Избеглии, м. Касабчова могила, могила с неизвестна хронология;

20 – с. Поповица, м. Калето, селищен обект (височинно селище, вероятно укрепено), Средновековие (със сигурност XI – XII в., без да е изключено по-ранно и по-късно обитаване);

21 – с. Поповица / с. Ахматово, селищен обект, м. Копана могила / Поповски баир, селищен обект, неолит;

22 – с. Кочево, м. Хисарлъка, селищен обект, Късна античност;

23 – с. Кочево, м. Гърдов кайнак, селищен обект, османска епоха;

24 – с. Кочево, м. Орешака, селищен обект, халколит (Караново IV и най-вече Караново V, както и евентуално КЖЕ).

FIELD SURVEY AND GEOMAGNETIC PROSPECTION IN THE LANDS OF KONUSH AND IZBEGLII VILLAGES, ASENOVGRAD MUNICIPALITY, AND POPOVITSA AND KOCHEVO VILLAGES, SADOVO MUNICIPALITY

Chavdar Kirilov

Summary

The field survey in the vicinity of the modern villages of Konush, Izbeglii, Popovitsa and Kochevo, accompanied in two cases by a geomagnetic measurement, was carried out in October and November 2021. A total of twenty-four archaeological sites were documented (fig. 1). Only six of them were previously known, and in all six cases the available information had to be considerably adjusted.

Twelve of the sites are mounds (or groups of mounds), and the rest are settlements. Ten mounds have been badly damaged by looters and/or due to farming activities; the remaining two are *de facto* destroyed. In only one case it was possible to determine the date of one of the mounds with any certainty, most probably in the 1st – 3rd c. AD.

Some of the settlement sites are multi-layered. For example, in Kuleto locality near the village of Izbeglii, the existence of an Ottoman manor at the site of a much older Neolithic settlement has been recognized (figs 2, 3). We recorded significant traces of human presence in Roman and Ottoman times in the areas of Dabitsite near Konush and Nikov kaynak near Izbeglii. Sparse pottery fragments dating to the later Iron Age on the top of the prehistoric settlement in Oreshaka locality near Kochevo can be interpreted as settlement finds only to a limited extent.

The single-layered settlements belong to the prehistory, the Roman era, the Middle Ages and the Ottoman period. (Almost) not a single settlement dating to the first millennium BC has been documented. Only in one case – the hilltop settlement in Kaleto locality near Popovitsa – we found traces of habitation in the Middle Ages.

The prehistoric settlements are represented by an open lowland settlement, by a ditch-fortified low tell (?), and by a probable hilltop settlement.

The Roman and late Roman settlements belong to different types. In two cases these are probably *vici*, and in one case (in Hisarlaka locality near Kochevo) the character and the function of a settlement are difficult to be determined – it could represent a fortification of a purely military character, a (fortified?) *villa rustica*, or a road station (fig. 4). Of course, it is possible that the complex was multifunctional.

Two settlements belonging to the Ottoman period (on either side of the modern village of Konush) may be interpreted cautiously as the remains of the two former Christian villages which, according to written records in the 16th c., belonged to the greater Konush area. A small farm or production site existed in the Dolashaka locality. The manor north of Izbeglii has already been mentioned. We found a settlement of considerable size in the area of Gardov kaynak near Kochevo (fig. 5). It is either "the old village" of one of the modern villages in the immediate vicinity, or another unknown old and already vanished settlement.

Chavdar Kirilov, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, ckirilov@uni-sofia.bg

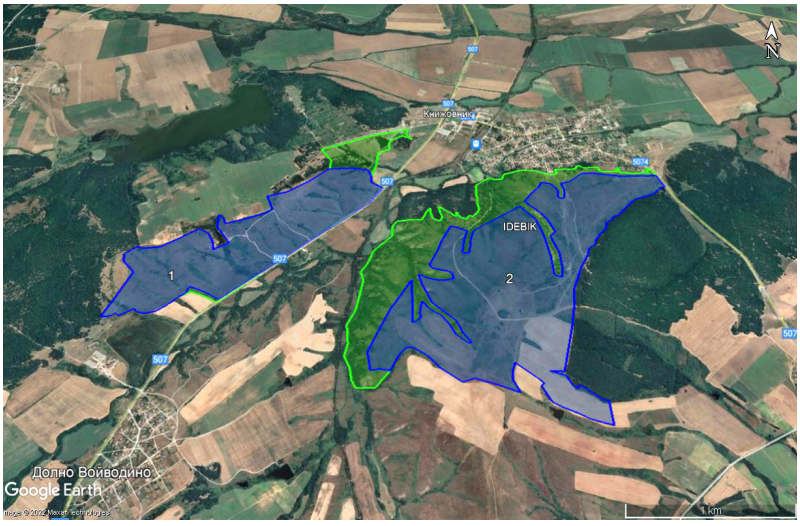

№ 27. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КНИЖОВНИК И ДОЛНО ВОЙВОДИНО, ОБЩ. ХАСКОВО

Станислав Илиев, Руслан Стойчев

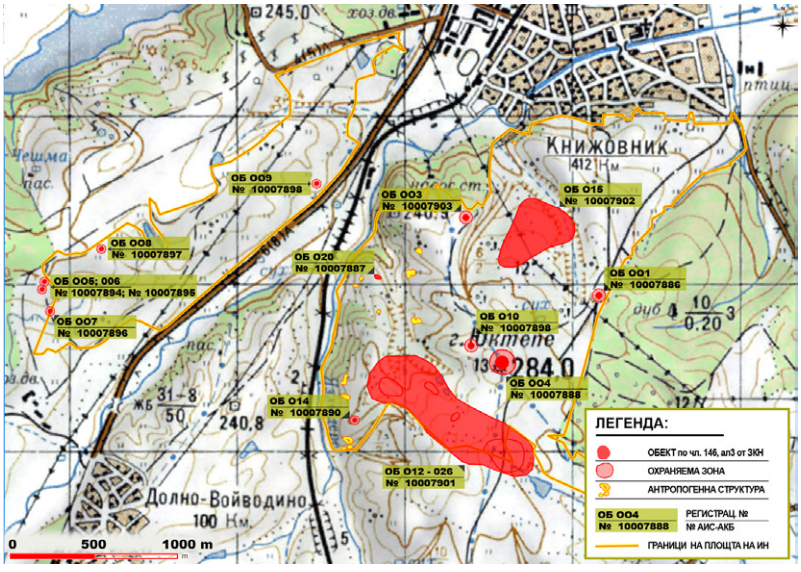
Поводът за провеждане на издирването е заявено инвестиционно намерение за изграждане на фотоволтаичен парк. Площите са обособени в два участъка (обр. 1), разположени в землищата на селата Книжовник (ЕКАТТЕ 37383) и Долно Войводино (ЕКАТТЕ 22589), в СИ част на рида Чуката, Източни Родопи. По време на издирването в двата участъка са регистрирани общо 11 археологически обекта. Още два са регистрирани извън определените площи (обр. 2).

Участъкът с работно название „Площ 1" обхваща 127,5 дка и попада в землищата и на двете села. Включва ПИ № 37383.500.104 в землището на с. Книжовник и ПИ №№ 22589.58.18 и 22589.58.191 в землището на с. Долно Войводино. Участъкът се разполага по И склон на невисок рид с кулминация вр. Каракол тепе (257,4 м), спускащ се в посока С – СЗ. На определени интервали ридът е пресе-

Обр. 1. Площи 1 и 2 в землищата на селата Книжовник и Долно Войводино, Хасковско

Fig. 1. Sections 1 and 2 in the lands of Knizhovnik and Dolno Voyvodino villages, Haskovo municipality

Обр. 2. Регистрирани археологически обекти в рамките на проучването

Fig. 2. Archaeological sites registered within the framework of the survey

чен от дълбоки дерета, отичащи се в р. Язлъ дере или р. Селската река. Тези малки зони се характеризират с гъста храстова и тревиста растителност с минимални възможности за наблюдение. Останалата част от площта е сравнително равна, с плавен наклон на изток към републикански път III-507, който се явява нейна източна граница. Западната граница върви по билото на рида. Теренът не се обработва, използва се за пасище, а повърхността е покрита с гъста трева. По тази причина по-ясно видими са археологически структури с позитивен релеф, в частност могили[1]. Това са обекти с работни номера 007, 008 и 009 в м. Сювенлика.

Обект 007 (АКБ № 10007896) е надгробна могила, част от която попада по южната граница на „Площ 1“, в рамките на ПИ № 22589.58.191, с. Долно Войводино. Има разлат елипсовиден землен насип, издължен в посока С – Ю, височина 0,25 м, диаметър 10 м (И – З) и 15 м (С – Ю). Насипът не е нарушен. По повърхността му не се откриват археологически материали.

Обект 008 (АКБ № 10007897) е надгробна могила, регистрирана в югоизточната част на „Площ 1“, в ПИ № 22589.58.18, с. Долно Войводино. Могилата е ниска и разлата, с височина 0,60 – 0,70 м и диаметър 15 м. Откриват се кварцови камъни – вероятно каменно-землен насип. В центъра ѝ е отложен бетонен стълб (?). В югоизточната част на периферията личат стари окопи. Наблюдават се иманярски интервенции в западната и северна част на могилата и в околомогилното пространство.

Обект 009 (АКБ № 10007898) също е надгробна могила, разположена на билото на нисък рид в североизточната част на „Площ 1“, в рамките на ПИ № 37383.500.104, с. Книжовник. Висока е 0,30 – 0,40 м и има диаметър 15 м. Насипът ѝ не е нарушен.

Обекти 005 (АКБ № 10007894) и 006 (АКБ № 10007895) са локализирани извън „Площ 1“, но близо до ЮЗ ѝ граница. Това са две надгробни могили, разположени близо една до друга. Имат разлат землен насип с височина 0,40 – 1,00 м и установим диаметър 15 м. Покрити са с тревна растителност и ниски храсти. При Обект 006, близо до центъра, насипът е нарушен от плитък изкоп с неправилна форма.

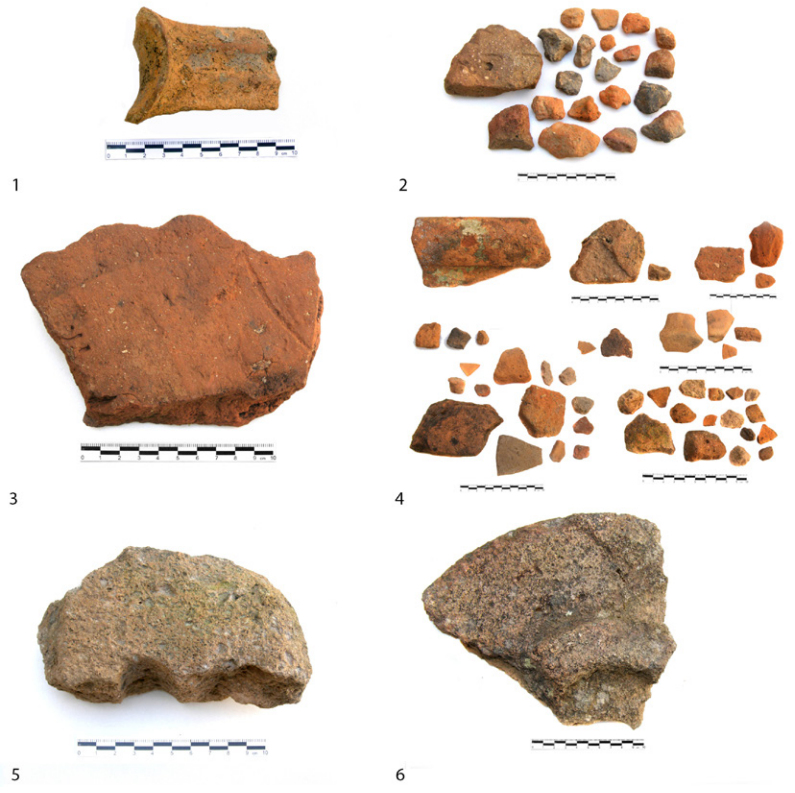
[1] На 700 м СЗ от северните граници на „Площ 1“ в миналото е регистриран археологически обект (АКБ № 1590088), селище от ранната желязна епоха, върху което е изградена надгробна могила (Аладжов, Балабанян 1984, 208 – 210; Аладжов 1997, 115 – 116).

„Площ 2“ обхваща 2 946,25 дка и изцяло попада в землището на с. Книжовник, непосредствено на юг от селото. В централната ѝ част доминира възвишението Юктепе (284,0 м), върху което е ситуирана внушителна надгробна могила (Обект 004) с височина над 10 м. На север от Юктепе, на площ от 60 – 70 дка, се разполага сравнително равен участък, естествено защитен от изток, запад и север с дълбоки дерета. Той е с лек наклон на север, изложението е по-скоро източно. В североизточната и югоизточната части на „Площ 2” (местностите Селския ямач, Честия борун, Баларовия геран и Селската река) теренът е сравнително равен. Пространството на С и СИ от Юктепе се използва като армейски полигон, но в по-голямата си част „Площ 2“ е пасище и тревната покривка ограничава възможността за наблюдения. Отделни зони южно и западно от възвишението са заети от непроходими храсти (*Paliurus spina-christi*). Това важи в особена степен за западната граница на площта, където релефът е силно пресечен и теренът рязко се спуска към десния бряг на Язлъдере. Обект на интензивна селскостопанска обработка е само м. Честия борун. В рамките на „Площ 2“ са регистрирани пет надгробни могили (Обекти 001, 003, 004, 010, 014) в м. Селския ямач, две селища (Обекти 012 и 015) в м. Честия борун и Селския ямач и една единична постройка (Обект 20).

Обр. 3. Надгробни могили – обекти 1, 3, 4 и 10

Fig. 3. Burial mounds – sites 1, 3, 4, and 10

Обр. 4. Археологически материали от обекти 12 и 15

Fig. 4. Archaeological materials from sites 12 and 15

Обект 001 (Малката чука) попада в централната източна част на площта, в ПИ № 37383.113.138. Могилата (АКБ № 10007886) е с полусферичен силует, диаметър 28 м (И – З), 30 м (С – Ю) и височина 4 м (обр. 3.1). На върха ѝ личи стар иманярски изкоп с дължина 2 м, ширина 1 м и дълбочина 0,50 м. По СЗ ѝ склон има още една иманярска интервенция с дължина 1 м и дълбочина 0,20 м. В югозападната периферия на насипа се регистрира един ров, а от север – още два. Рововете са с диаметър 10 – 15 м и дълбочина до 0,70 – 0,80 м спрямо околния терен.

Обект 003 е разположен в централната западна част на „Площ 2“, в рамките на ПИ № 37383.113.126. Могилата (АКБ № 10007887) има диаметър 27 м, височина 2,50 м от И и 1,50 м от З (обр. 3.2). Сравни-

телно нов иманярски изкоп с размери 2 × 1,80 м нарушава по-стар такъв с размери почти 5 м в посока И – З. Насипът е каменно-землен – наблюдават се ломени кварцити с големина до 0,60 м. В изкопите не се откриха материали.

Обект 004 е надгробна могила в централната част на „Площ 2“ и е отбелязана на картите като Юктепе (Голямата чука). Могилата (АКБ № 10007888) има коничен силует, диаметър 76 м и височина между 10 и 13 м (обр. 3.3). Повърхността ѝ е гъсто обрасла с храсти. Във високите части по южния и източния склон са прокарани военни окопи. В източното ѝ подножие е изградено водохранилище. От юг и запад покрай могилата преминава черен път, който тук е разрушил част от нейната периферия.

На 200 м СЗ от Обект 004 отстои друга могила – Обект 010 (АКБ № 10007889). Тя е с полусферична форма, диаметър 26 м и височина 1,60 – 1,80 м (обр. 3.4). В центъра има иманярски изкоп, който дава възможност да се проследи характерът на насипа – вероятно каменно-землен. Около изкопа се откриват каменни блокове (кварцити) с големина до 0,40 м. Източната периферия на могилата е унищожена с машина. Липсват археологически материали.

Обект 014 (АКБ № 10007890) попада в южната част на „Площ 2“. Надгробната могила има разлата овална форма, диаметър 17 м и височина 0,50 м. В южната част на насипа личи малък изкоп, в който не се откриват материали.

Обект 012 (АКБ № 10007901) е селище в м. Честия борун. Върху билото на рид с посока И – З, граничещ с дерета от север, запад и юг, са регистрирани няколко единични зони (обр. 2) с ниска до средна концентрация на археологически материали – фрагменти строителна керамика (тухли и керемиди), съдове, работени на ръка и колело (груба кухненска и фина трапезна керамика), хромели и хранилища. Концентрациите на археологически материали са отдалечени на около 100 – 150 м една от друга в посока от СЗ на ЮИ и вероятно маркират отделни стопанства или махали на селище, разположено на площ от 250 – 280 дка. Диагностичните керамични фрагменти са характерни за съдове от периода III – IV в (обр. 4.3, 4, 6).

Обект 015 (АКБ № 10007902) е селище в м. Селския ямач. В южната част на „Площ 2“ (обр. 2) по полегат склон, ограничен от С, И и З от дълбоки дерета, се откриват единични фрагменти от устия на хранилища, строителна керамика (керемиди) и ломени камъни с дребни до средни размери. Наоколо личат множество плитки иманярски интервенции. По-висока концентрация на археологически материали (фрагменти от съдове, работени на ръка и колело, хранилища, дребни късове мазилка, фрагмент от каменна тежест) се регистрира в ЮЗ посока. Керамиката е със силно изтрита повърхност и заоблени ръбове. Открива се в отделни концентрации, разпръснати на площ от ок. 70 – 80 дка. Обектът се развива на юг и на запад. Събраните по повърхността материали са от IV – VI в. и Късното средновековие (обр. 4.1, 2, 5).

Обект 20 (АКБ № 10007903) е единична постройка в м. Селския ямач. Обектът попада в южната част на „Площ 2“. На С част на рид, в плитък изкоп, са регистрирани едри фрагменти от мазилки, а около тях – голям брой иманярски изкопи. В тях се откриват дребни късове мазилка. Вероятно става дума за единична постройка, чиято хронология, поради липсата на други материали, към момента не може да се установи.

Обекти с работни номера 002, 011, 013, 016, 017, 018, 019, 021 и 024, локализирани в З части на „Площ 2“, представляват самостоятелни или групирани кариерни гнезда за добив на камък. Добивани са по-здрави гнайси, които, поради наличието на няколко системи на напукване, се отделят на сравнително правилни блокчета, подходящи за зидане. Ниската степен на изветряне сред скалите от дъното на кариерните гнезда, както и липсата на самообрушване в стените са признаци, че тези добивни изработки най-вероятно са изоставени не по-късно от миналия и по-миналия век.

Литература

Аладжов, Балабанян 1984: Д. Аладжов, Д. Балабанян. Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. – THRACIA, 6, 1984, 185 – 235.

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF KNIZHOVNIK AND DOLNO VOYVODINO VILLAGES, HASKOVO MUNICIPALITY

Stanislav Iliev, Ruslan Stoychev

Summary

The survey was necessitated by a declared investment intention for construction of a photovoltaic power station. The area is divided into two sections, located in the lands of Knizhovnik and Dolno Voyvodino villages, in the SE part of the Chukata Ridge, Eastern Rhodope Mountains (fig. 1). A total of 11 archaeological sites were recorded during the survey within both sections (fig. 2), and another two were recorded outside the designated areas.

Three low burial mounds were recorded in the first section. The mounds are oval, with diameters ranging between 10 and 15 m, and up to 0.70 m high. The embankment of one of them is partially disturbed. Their chronology cannot be established due to the lack of archaeological material on the surface.

Within the second section, five burial mounds (fig. 3), two settlements and an individual structure were recorded. The mounds vary in size, the most imposing of which is Golyamata Chuka, 76 m in diameter and between 10 and 13 m high.

In the field the settlements are identifiable as different concentrations of archaeological materials – fragments of architectural ceramics (bricks and tiles), hand-built and wheel thrown pottery, querns and storage vessels (fig. 4). The concentrations of archaeological materials are some 100 – 150 m apart and probably mark separate households that existed at the site in the 3rd – 4th c. AD.

Stanislav Iliev, Regional Museum of History – Haskovo, 19 Svoboda Square, 6300 Haskovo, utah1912@gmail.com
Ruslan Stoychev, Institute of Art Studies – Bulgarian Academy of Sciences, 21 Krakra Str., 1504 Sofia, ruslan.stoychev@gmail.com

№ 28. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ПЕЛЕВУН И ЖЕЛЕЗИНО, ОБЩ. ИВАЙЛОВГРАД

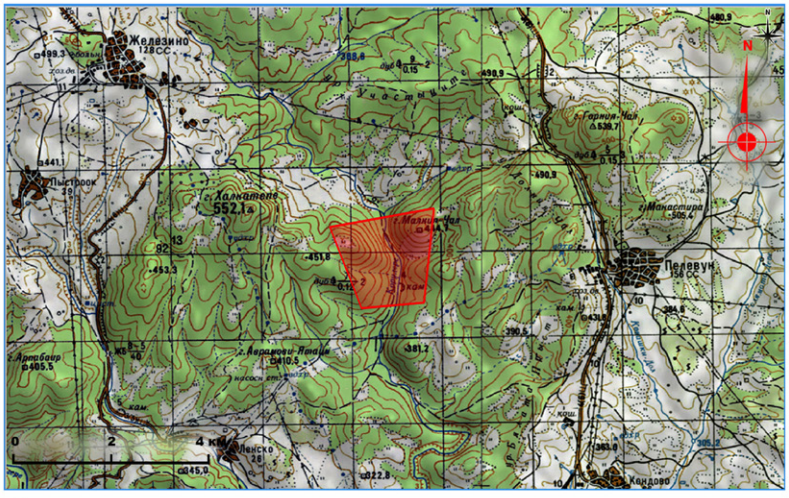
Станислав Илиев, Руслан Стойчев

Теренните издирвания са проведени през м. септември 2021 г. във връзка концесия за проучване на кариера за добив на мрамор – проучвателна площ „Виктори“. Заявената от инвеститора площ от 956 890 кв. м попада в землищата на селата Пелевун (ЕКАТТЕ 55748) и Железино (ЕКАТТЕ 29101), общ. Ивайловград и засяга ПИ № 29101.599.578 и 29101.577.3 в землището на Железино и ПИ № 55748.154.34 в землището на с. Пелевун.

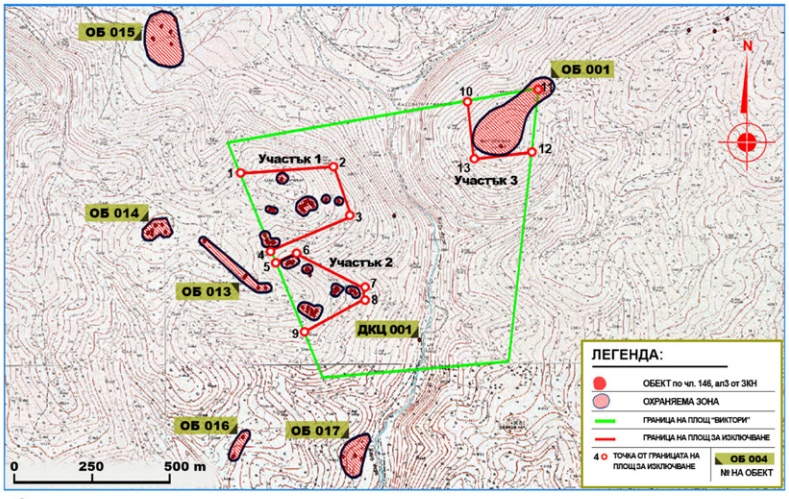
В орографско отношение площ „Виктори“ попада в централната южна част на рида Сърта, Източни Родопи (обр. 1.1), а в хидрографско – във водосборната зона на р. Бяла река. Типични за района са метаморфни скали с докамбрийска възраст от т. нар. Камилдолски член на Чепеларската пъстра свита, за който са характерни различни видове гнайси, мрамори, калкошисти, амфиболити, лептинити и др. В рамките на концесията това са основно слоести дребно до среднозърнести мрамори.

Река Корудере, ляв приток на Бяла река, дели концесионната площ на две части – източна и западна. На север, по двата бряга на Корудере, доминират две изявени възвишения – Голата бърчина (457,1 м) от изток и Малкия чал (444,7 м) от запад[1]. На определени интервали, особено в южната част, площта е пресечена от дълбоки дерета, отичащи се в р. Корудере. Браговете им са обрасли с изключително гъста, трудно проходима дървесна и храстова растителност. В централната южна част се намират изоставени сега кариери за добив на мрамор, които обхващат участък от около 85 дка. Залежите са разработвани през 70-те и 80-те години на XX в. Тук теренът е силно компрометиран както от самия добив, така и от свързаната с него инфраструктура – пътища, работни площадки, депа за отбита скална маса и други отпадъци, дълги геоложки канави, геологопроучвателни и търсещо-оценъчни кариерни гнезда с различна форма и размери. По-значителни са по левия бряг на Корудере.

[1] Сред местното население Малкия чал е известен като Голата бърчина, а Голата бърчина – като Малкото Халка тепе.

1

2

Обр. 1. Териториален обхват на проучването и регистрирани обекти: 1 – локализация и граници на площта; 2 – археологически обекти, регистрирани при проучването

Fig. 1. Territorial scope of the survey and registered sites: 1 – localization and boundaries of the surveyed area; 2 – archaeological sites registered during the survey

Остатъци от съвременния добив има разпръснати и по пътя до бившия цех за рязане и обработване на мраморните блокове в с. Ленско.

Районът е добре известен от специализираната литература (Нехризов, Миков 2001, 61 – 62; Нехризов, Миков 2002, 76 – 77). На върха на Малкия чал се намира археологически обект, чиято ЮИ периферия е проучвана сондажно през 2000 г. Тогава е установено наличие на културен пласт с дебелина 0,75 м с материали от КБЕ и РЖЕ. Обектът попада в СИ ъгъл на концесионната площ, както и извън нея (обр. 1.2). В момента на посещението ни се констатира, че повърхността е нарушена от работа с тежка механизация. Цели участъци от върха и билото са изринати и изравнени (обр. 2.1 – 4). Освен голямо количество фрагменти от работени на ръка керамични съдове от КБЕ и РЖЕ, в насипите от машината се откриват и късове мазилки. В насипите на самия връх се наблюдава и висока концентрация на ломени камъни с относително правилни форми и размери до 0,30 × 0,40 м, които може би принадлежат на разрушена постройка/постройки.

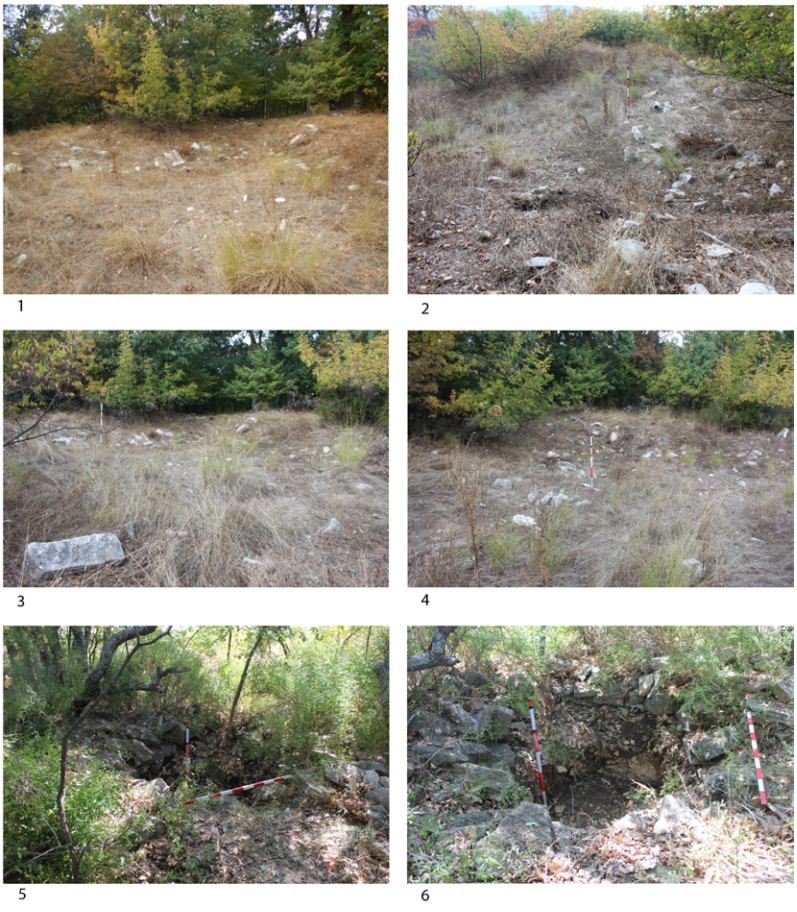
В СЗ част на площта, на най-високата точка на Голата бърчина, се регистрира надгробна могила. Мястото е с отлична експозиция във всички посоки. Могилата е с каменно-землен насип с диаметър около 6 – 8 м и височина до 0,70 м. В центъра ѝ има иманярски изкоп с размери 1,20 м С – Ю и 1,50 м И – З, който е достигнал до дълбочина 1,30 м от сегашната повърхност и по всяка вероятност е разрушил гробно съоръжение (обр. 2.5 – 6). Изкопът позволява наблюдения върху последователността на натрупването на насипа и оформянето на гробната яма. На повърхността са подредени (в кръг?) блокове от местен мрамор с размери до 0,40 м × 0,30 м и дебелина до 0,20 – 0,25 м. Някои от тях са трапецовидно оформени. Те покриват плътно могилния насип и лежат върху каменно-землен пласт, съставен от пръст и малки мраморни плочести късове с размери до 0,20 м и дебелина 2 см. Дебелината на този пласт е 0,25 – 0,30 м и той лежи върху основна скала, в която е вкопано гробното съоръжение. Ясно личат само западната и източната му загладени стени. Дълбочината му се проследява до 0,70 м от нивото на материковата скала, но при претърсването за материали не се достигна „дъно“. В СЗ ъгъл на съоръжението, в натрупаната пръст, се откри фрагмент от стена на работен на ръка керамичен съд, чиято хронологическа принадлежност не може да се определи със сигурност.

В коритото на Корудере, в Ю част на площта при точка с координати N 41.45284 и E 25.98694°, се откри архитектурен детайл от местен мрамор с дължина 0,70 м, и ширина 0,16 м. Представлява полуколона, която в долната си част се стеснява конично, а в горната е дъговидно изрязана (обр. 3). В района подобни архитектурни елементи са намерени при теренни издирвания в м. Еди олу (Седемте пътя) в землището на с. Ленско (Попов и др. 2012, 569), както и при проучването на обекта в м. Балък

дере, с. Хухла, общ. Ивайловград (Кънев 2021, 1090).

Във високите части по западния бряг на Корудере, основно по ЮЗ склон и Ю подножие на Голата бърчина, са регистрирани както няколко групи от по две до десет (Обекти 003, 004, 005, 006, 007, 008, 009 и 010), така и единични (Обекти 011 и 012) позитивни структури с антропогенен произход, но с неясна функция и датировка (обр. 4.1 – 6). Такива са локализирани и по западната граница на площта и извън нея (Обекти 013 и 014) (обр. 1.2). На терен се разпознават като каменни насипи с височина 0,40 – 0,80 м. Някои от тях са овални, с диаметър между 5,00 и 7,00 м, други имат поскоро линейна форма. Възможно е да са могилни насипи[1], но може и да са депа за строителен материал, събиран в близкото минало от местното население[2]. На този етап, за да се изясни техният характер, е необходимо различно в методическо отношение теренно проучване.

По време на издирването са регистрирани и два археологически обекта, които не попадат в концесионната площ, но са разположени близо до границите ѝ. Първият от тях отстои на около 400 м СЗ от площта, в И подножие на Халка тепе, върху незаливна тераса по десния бряг на Корудере (обр. 5.1). По полегат склон с наклон на СИ се наблюдават отделни концентрации на ломени камъни с размери до 0,20 – 0,30 м (обр. 5.2). В тези участъци се откриват фрагменти от битова (кухненска и трапезна) керамика, работена на колело, фрагменти от хранилища, хромели и отделни късове мазилки (обр. 5.3). Диагностичните фрагменти са характерни за съдове от IV – V в. Вероятно става дума за селище, съставено от отделни постройки, отдалечени една от друга на разстояние 50 – 70 м. На този етап има данни за поне четири такива върху площ от 25 дка.

Обр. 2. 1-4 – нарушен археологически обект на върха на Малкия чал.; 5-6 – надгробна могила на възвишението Голата бърчина

Fig. 2. 1-4 – disturbed archaeological site on the top of Malkia Chal hill; 5-6 – burial mound on the Golata Barchina hill

Обр. 3. Полуколона от местен мрамор

Fig. 3. A semi-column made of local marble

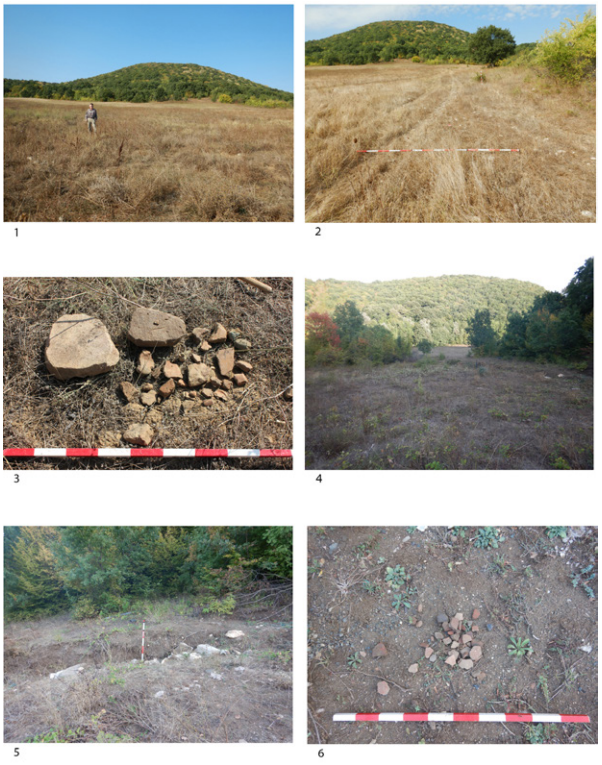
[1] В района са проучвани подобни съоръжения – вж. Нехризов 2010, 91, обр. 1, 2.

[2] Прави впечатление, че много от насипите са съставени от отделни камъни, често с относително успоредни страни, което ги прави особено подходящи за градеж. На практика всички по-стари сгради в Пелевун и Ленско са изградени от мрамори, гнайси и гнайсошисти (за покривни плочи).

Обр. 4. Антропогенни структури с неустановена функция и датировка

Fig. 4. Anthropogenic structures with unidentified function and dating

Обр. 5. 1-3 – селище с материали от IV – V в. в подножието на Халка тепе; 4-6 – следи от обитаване от КБЕ – РЖЕ по десния бряг на Корудере

Fig. 5. 1-3 – settlement with materials from the 4th – 5th c. AD at the foothill of Halka Tepe; 4-6 – traces of occupation by LBA – EIA on the right bank of Korudere River

Вторият обект е на около 240 м югозападно от границите на концесията. Следи от обитаване са регистрирани върху незаливна тераса с наклон на И, по десния бряг на Корудере (обр. 5.4 – 6). В изхвърлена пръст от прокопан наскоро канал за реновиран водопровод се откриват късове мазилки и фрагменти от керамични съдове от КБЕ и РЖЕ. В профилите на канала не се проследява културен пласт, но керамиката не е транспортирана. Материалите се откриват по цялото протежение на изкопа, който е с дължина около 70 м в посока И – З. По-висока е концентрацията им в западната част.

Литература

Кънев 2021: И. Кънев. Късноантична и средновековна крепост „Балък дере“, общ. Ивайловград. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 1087 – 1090.

Нехризов 2010: Г. Нехризов. Източнородопските долмени. Мегалитни гробни съоръжения във водосборния район на Бяла река. – В: Р. Георгиева, Т. Стоянов (ред.). Югоизточна България през II – I хил. пр. Хр. Варна, 2010, 85 – 95.

Нехризов, Миков 2001: Г. Нехризов, Р. Миков. Теренни обхождания и спасителни разкопки във водосборния район на Бяла река, Източни Родопи. – Археологически открития и разкопки през 1999 – 2000 г. София, 2001, 61 – 62.

Нехризов, Миков 2002: Г. Нехризов, Р. Миков. Теренни обхождания и спасителни разкопки във водосборния район на Бяла река. – Археологически открития и разкопки през 2001 г. София, 2002, 76 – 77.

Попов и др. 2012: Х. Попов, С. Илиев, П. Георгиев. Издирвания на археологически обекти в района на селата Розино, Гугутка и Ленско, община Ивайловград. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 569 – 570.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF PELEVUN AND ZHELEZINO VILLAGES, IVAYLOVGRAD MUNICIPALITY

Stanislav Iliev, Ruslan Stoychev

Summary

The field survey was conducted in September 2021 in connection with a concession for marble extraction quarry. The area of 956 890 m^2 claimed by the investor is situated within the lands of Pelevun and Zhelezino villages, Ivaylovgrad municipality, and is located in the central southern part of Sarta Ridge, the Eastern Rhodope Mountains (fig. 1.1, 2). The Korudere River, a left tributary of the Byala Reka River, divides the area into two relatively equal parts – East and West. To the north, on both banks of the Korudere River, two prominent hills dominate – Golata Barchina from the east, and Malkia Chal from the west.

At the top of Malkia Chal there is an archaeological site that was excavated in 2000. At that time, a 0.75 m thick cultural layer was found to contain LBA and EIA materials. The site is located in the northeastern corner of the concession area, as well as outside of it. At the time of our visit, the surface of the site has been disturbed by work with heavy machinery (fig. 2.1 – 4). Whole sections have been ripped out and levelled, with material piled up around. In addition to a large quantity of fragments of hand-built LBA and EIA pottery, pieces of daub were also found in the machine fill.

At the highest point of Golata Barchina, a burial mound with a stone-earthen embankment ca 6 – 8 m in diameter and up to 0.70 m high was recorded. In its centre there is a pit which has reached a depth of 1.30 m from the present surface and has in all probability destroyed a burial structure (fig. 2.5, 6). On the surface of the mound there are stacked (in a circle?) blocks of local marble. They cover the mound tightly and lie on a layer consisting of soil and small marble slabs. This layer is 0.25 – 0.30 m thick and rests on the bedrock in which the burial structure is embedded. In its fill, a non-diagnostic wall fragment of a hand-built vessel was found.

In the bed of the Korudere River, an architectural detail of local marble, 0.70 m long, and 0.16 m wide, was found. It is a semi-column which tapers conically at the bottom and is arched at the top (fig. 3). Similar architectural elements have been found in the area during field surveys in Edi Olu locality in the land of Lensko village, as well as during the exploration of the site in Balak dere, Huhla village, Ivaylovgrad municipality.

In the high parts along the western bank of the Korudere River, several groups (of two to ten), as well as single positive structures of anthropogenic origin were recorded, but they are of uncertain function and date (fig. 4.1 – 6). They are recognised as stone banks 0.40 to 0.80 m high, with oval or a more linear shape. They may be burial mounds, but may also be spoil heaps for building material collected in the recent past by the local population.

Two more sites were recorded close to the boundaries of the concession area. The first one is located at the eastern foot of Halka Tepe. Isolated concentrations of stones were observed along the slight slope. Fragments of wheel thrown pottery and other materials characteristic of the 4th – 5th c. are found in these areas (fig. 5.1 – 3). It is likely that this was a settlement composed of individual buildings spaced 50 – 70 m apart. The second site (fig. 5.4 – 6) is approximately 240 m SW of the concession boundary. Traces of occupation were recorded on a non-flooded terrace sloping to the east, along the right bank of the Korudere. The materials are from the LBA and EIA.

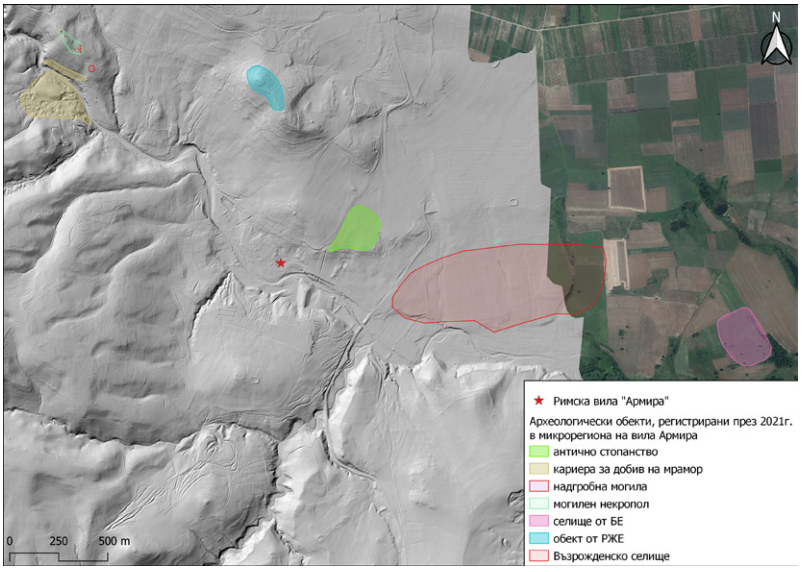
Stanislav Iliev, Regional Museum of History – Haskovo, 19 Svoboda Square, 6300 Haskovo, utah1912@gmail.com
Ruslan Stoychev, Institute of Art Studies – Bulgarian Academy of Sciences, 21 Krakra Str., 1504 Sofia, ruslan.stoychev@gmail.com

---

№ 29. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ И ВЕРИФИКАЦИЯ НА ДАННИ ОТ LIDAR ПО ПРОЕКТ „ИЗСЛЕДВАНЕ НА СУРОВИННИ ИЗТОЧНИЦИ И АНТИЧНА СЕЛИЩНА СТРУКТУРА В ЗЕМЛИЩА НА ГР. ИВАЙЛОВГРАД, С. СВИРАЧИ, С. КАМИЛСКИ ДОЛ И ВЪЛЧЕ ПОЛЕ, ОБЛ. ХАСКОВО“

Пламен Георгиев, Христо Попов, Станислав Илиев, Руслан Стойчев, Иван Иванов

През последните 15 години на територията на Източните Родопи специалисти от НАИМ – БАН и някои от основните регионални музеи в района организираха поредица от инициативи, свързани с издирването и регистрацията на следи от добив на минерални суровини (благородни, цветни и

Обр. 1. Общо картиране на археологическите обекти, регистрирани през 2021 г. в хинтерланда на вила „Армира“

Fig. 1. Distribution map of the archaeological sites registered in 2021 in the vicinity of villa "Armira"

Обр. 2. Древна кариера за добив на мрамор в североизточните склонове на възвишението Петков баир

Fig. 2. An ancient marble quarry on the northeastern slopes of the Petkov Bair height

черни метали, мрамор, полускъпоценни камъни и др.) от различни исторически периоди – от бронзовата епоха до Средновековието включително. Като пореден етап от тази дългосрочна дейност през последните две години започна целенасочена работа по регистрация на основните суровинни източници (мрамори и метали) в микрорайона на вила „Армира“ и прилежащите ѝ територии.

Във връзка с българо-австрийския проект "Fingerprinting White Marbles Quarries and Cities of Roman Thrace, 1st – 3rd c. AD" (OFWF 033042) бе извършено опробване на артефакти от мраморна суровина от основни антични обекти от района с цел да бъдат идентифициран техният суровинен произход и да се изследва икономическата структура на тази част на Тракия през римската епоха. В опит да се обвържат крайните продукти с потенциалните суровинни източници, НАИМ – БАН и Австрийският археологически институт финансираха въздушно лазерно сканиране (LiDAR) през зимата на 2020 – 21 г. Заснетите полигони с площ от над 40 кв. км са в землищата на Ивайловград, Камилски дол и Вълче поле.

Археологическата кампания през 2021 г. има за цел да верифицира получената от въздушно-лазерното сканиране информация и същевременно да разшири наличните до този момент данни за обитаването в този микрорайон през различни исторически периоди.

Полевата дейност по настоящия проект бе извършена в периода 23.11 – 2.12.2021 г. В нея участие взеха специалисти от НАИМ – БАН и ИИИзк – БАН, както и инж. Иван Иванов – специалист-геолог. Поради голямата площ на сканираната територия (над 40 кв. км) през настоящата кампания теренната регистрация бе насочена основно към разширяване на информацията за районите, в които вече има установени от нашия екип стари рудници и кариери (обр. 1).

Издирванията обхванаха североизточната периферия на възвишението Петков баир. В тези части са локализирани десетки кариерни гнезда и отделни забои за добив на мрамор в древността, с разнообразни форми и размери. Има възможност да се класифицират като локални кариерни гнезда с неправилна овална форма и диаметър от 10 – 15 м до 30 – 35 м и линейни изработки, някои от които достигащи дължина над 150 м и широчина от 20 – 30 м. Дълбочината им също има различни стойности, като до голяма степен се определя от разположението на изработката спрямо наклона на склона и стратиграфската позиция на мраморния хоризонт, който заляга под пластове от гнайс и/или шис-

ти (обр. 2). Достигат максимална дълбочина 8 – 10 м. Най-често разсипите на отвалите се проследяват по протежението на склона, но има изработки, които са разположени в равнинни участъци или такива с малък наклон. В тези случаи отпадъчната скална маса е депонирана по периферията или във вътрешността на кариерата на купчини. Макар, че археологически материали не бяха открити и датировката за момента остава неясна, правят впечатление няколко особености, които дават основание да се предполага древността на добивната активност в находището. До преобладаващата част от работните площи отсъстват черни горски пътища, прекарани от тежка механизация, типична за времето след средата на миналия век. Доколкото ги има, те по-скоро обслужват дърводобива в района, тъй като свършват в зони на съвременни сечища. Отвалите на кариерните изработки са покрити от почвен слой и загниваща листна маса. Това е косвен индикатор за отсъствието на съвременни намеси, както и фактът, че откритите скални повърхности са покрити с дебел пласт от мъхове и лишеи, а свежи разкривки не са констатирани. Върху някои от тях, както и по периферията на няколко изоставени мраморни блока, са регистрирани следи от каменоделски инструменти (обр. 3).

Обр. 3. Отцепен гнайсов блок със следи от каменоделски инструменти

Fig. 3. A detached gneiss block with traces of stone-working tools

Обр. 4. Ниското възвишение северно от вилата, където са разкрити фрагменти от съдове, правени на ръка (РЖЕ) по северния му склон (изглед от юг)

Fig. 4. The low hill north of the villa, where fragments of hand-built vessels (EIA) were discovered at its northern slope (view from south)

Събраната полева информация за кариерен добив и цифровият модел на релефа показват, че добивна дейност на мрамор се е извършвала в цялата територия на възвишението Петков баир, като най-интензивна е била в периферните му зони. Направените до този момент регистрации на следи от стар добив на мрамор са само една малка част от набелязаните като потенциално необходими за проверка аномалии след извършеното лазерно сканиране. При следващите кампании трябва да се очаква значително увеличаване на броя регистрирани обекти от такъв тип.

Част от полевата дейност бе реализирана в планинската и гориста местност на запад и северозапад от вила „Армира“. В м. Ликуда бяха регистрирани както стари кариери за добив на мрамор и гнайс, така и могилен некропол (с общо 11 могили). Последният се намира върху билната част на възвишението Ликуда с GPS координати 41°30’32.111“ с. ш., 26°5’37.856“ и. д., в зоната с най-висока концентрация на могилни насипи (девет).

Друга цел на теренната работа бе обследването на откритите терени, намиращи се по долината на р. Армира, северно и източно от римската вила. През настоящата кампания от периода на Античността е регистрирана една локация с наличие на подемни археологически материали (битова и строителна керамика) в непосредствената околност на вилата. Тя отстои на 300 м североизточно от комплекса и заема билната част на ниско възвишение, в момента обработваем терен. Материали се намират в ниска до средна концентрация. За тях може да се допусне, че представят останки от малко сателитно стопанство, свързано с обработка на прилежащите земеделски площи на вилата.

На 850 м северно от римската вила, в коловозите на черен път към билната част на нисък хълм бе регистрирана средна концентрация на фрагментирана керамика от ранната желязна епоха. На този етап е трудно да се определят функционалните характеристики на обекта. Неговите GPS координати

Обр. 5. Фрагментирана керамика и други археологически материали от ранната бронзова епоха, разкрити при теренните издирвания през 2021 г. по левия бряг на р. Армира

Fig. 5. Fragmented pottery and other archaeological materials from the Early Bronze Age, discovered during field surveys along the left bank of the Armira River

са 41°30’26.539“ с. ш., 26°6’20.224“ и. д. (обр. 4).

В източна посока по левия бряг на р. Армира бяха регистрирани още два селищни обекта от бронзовата епоха и Възраждането. Последният е разположен на 2 км северно от църквата Св. Димитър в с. Свирачи и източно от асфалтовия път гр. Ивайловград – с. Свирачи, на 500 м източно от вила „Армира“. Наблюдавани са множество (ок. 15) концентрации от фрагментирани съдове, правени на колело, и ломени камъни със средни размери. Дисперсията на подемните археологически материали обхваща площ от над 360 дка върху нисък хълмист терен с плавни склонове с южно изложение към коритото на реката. На около 700 м източно от него е регистрирано наличие на фрагменти от съдове, правени на ръка. При извършването на тотален обход на местността е установено, че концентрацията на археологически материали е многоцентрична. Разкрито е голямо количество фрагменти от съдове, правени на ръка, хромелни камъни, каменна тесла, каменен хаван, стенни и подови глинени обмазки, някои от които с отпечатъци от пръчки, както и няколко кремъчни пластини. Характерните керамични фрагменти позволяват обектът да бъде датиран най-общо в бронзовата епоха, вероятно РБЕ (обр. 4). Селището е разположено върху равен терен на надзаливна тераса на р. Армира, в близост до един от нейните меандри в този ѝ участък. Общата площ, на която са разкрити археологическите материали, е приблизително 55 дка в рамките на обработваемите площи. GPS координати в централната част на обекта – 41°29’45.783“ с. ш., 26°8’3.943“ и. д.

Теренни издирвания и верификация на данни от LiDAR бяха извършени в землището на с. Камилски Дол, общ. Ивайловград, в зоната на съвременни мраморни кариери и древния златодобивен рудник в м. Хрии дере, откъдето разполагаме с данни от археологически обходи през 2019 г. От изображението на цифровия модел на релефа (DEM) става ясно, че обхватът на древния рудник е много по-голям от представите, които имахме. Ясно различими са множество неизвестни до момента нарушения на повърхността на терена с вероятен антропогенен характер – рупи. В рамките на настоящата кампания бях регистрирани седем нови рудни изработки. Те са разположени в южната и централната част на стария рудник. Представляват вкопавания в здравия терен с издължена овална форма, като посоката на надлъжните им оси съвпада с досега регистрираните изработки и с посоката на установената рудна зона. Размерите им са различни (дължина 30 – 150 м, ширина 15 – 30 м). Отвалите от отработена скална маса са разположени от двете надлъжни страни на изработките. В някои от тях са разкрити голямо количество орудени скални късове. На този етап са регистрирани и документирани общо 18 стари рудни изработки. Резултатите от въздушното лазерно сканиране показват, че те далеч не изчерпват целия обем антропогенни структури, свързани с добивната активност в находището в древността. С оглед на добрите теренни резултати и на голямата все още не обследвана територия, попадаща в сканирания ареал, екипът възнамерява да продължи изследователската си дейност през следващите години.

При всички регистрирани рудни находища (мрамор, злато, желязо) бяха взети минераложки проби от зоните на древните рудни изработки и кариери. Тук трябва да бъде отбелязана изключителната перспективност на съчетаването на конвенционална теренна регистрация с предварително лазерно сканиране на терени, които са трудно достъпни и със затруднени условия за наблюдение. На практика в по-голямата си част проверените, регистрирани с LiDAR аномалии бяха припознати като различни видове археологически обекти.

FIELD SURVEY AND VERIFICATION OF LIDAR DATA IN THE FRAMEWORK OF "INVESTIGATION OF RAW MATERIAL SOURCES AND ANCIENT SETTLEMENT STRUCTURE IN THE LANDS OF IVAYLOVGRAD AND SVIRACHI, KAMILSKI DOL AND VALCHE POLE VILLAGES, HASKOVO DISTRICT" PROJECT

Plamen Georgiev, Hristo Popov, Stanislav Iliev, Ruslan Stoychev, Ivan Ivanov

Summary

In an attempt to link the finished products discovered during the excavations of the Roman *villa* "Armira" to potential raw material sources, in the winter of 2020 – 2021 NAIM – BAS and the Austrian Archaeological Institute funded Airborne Laser Scanning (LiDAR).

The archaeological campaign in 2021 aimed to verify the obtained data and at the same time to expand the information available so far about the habitation of this microregion during different historical periods (fig. 1). As a result, dozens of quarry pits for extraction of marble and gneiss were registered in the northeastern periphery of the Petkov Bair height (fig. 2). Their sizes and depths are different depending on the slope and the stratigraphic position of the marble horizon. The pits have elongated oval shapes, some of which reach a length of up to 150 m and a depth of 8 – 10 m. The registrations made so far of traces of old marble quarrying (fig. 3) cover only a small part of the anomalies identified as potentially requiring verification, subsequent to the laser scanning. During the future campaigns, a significant increase in the number of registered sites of this type is expected.

North of the marble quarry, on the left bank of the Armira River in the grassy part of the Likuda hill, a mound necropolis was registered, which consists of 11 mounds. In 2021, one location with archaeological materials from the period of antiquity was registered in the immediate vicinity of the Roman *villa*. It is located 300 m northeast of the complex. The concentration of artefacts scattered on the surface is low to medium. They can be assumed to represent the remains of a small satellite household associated with the cultivation of the *villa*'s agricultural lands. Three more settlement sites were registered in its immediate vicinity. One dates to the Early Iron Age, lying 900 m north of the *villa*. It is situated on the plateau-like ridge of a low hill (fig. 4). The other two are located east of the Roman *villa* complex. One is dated to the Bronze Age and is 2.2 km away, located on a high non-flooded terrace on the left bank of the Armira River (fig. 5). The other is from the Bulgarian Revival period and has an area of 36 ha, also located on a non-flooded terrace on the left bank of the river.

Archaeological surveys and verification of LiDAR data were also carried out in the land of Kamilski Dol village – in the area of modern marble quarries and the ancient gold mine in Hrii Dere locality, from which we have data from the archaeological campaign in 2019. The digital terrain model (DTM) indicates that the scale of the ancient mine is much larger. During the 2021 campaign, seven new quarry pits were registered. Future field surveys will help to specify the total area of the ancient mine, and the registration of all the remains (pits and other structures) of the ancient mining will give an initial opportunity to detect technological specifics in the exploitation of the ore deposit.

Taking into account the good results and the large yet unsurveyed territory subjected to the LiDAR scanning, the team intends to continue the field surveying in the coming years.

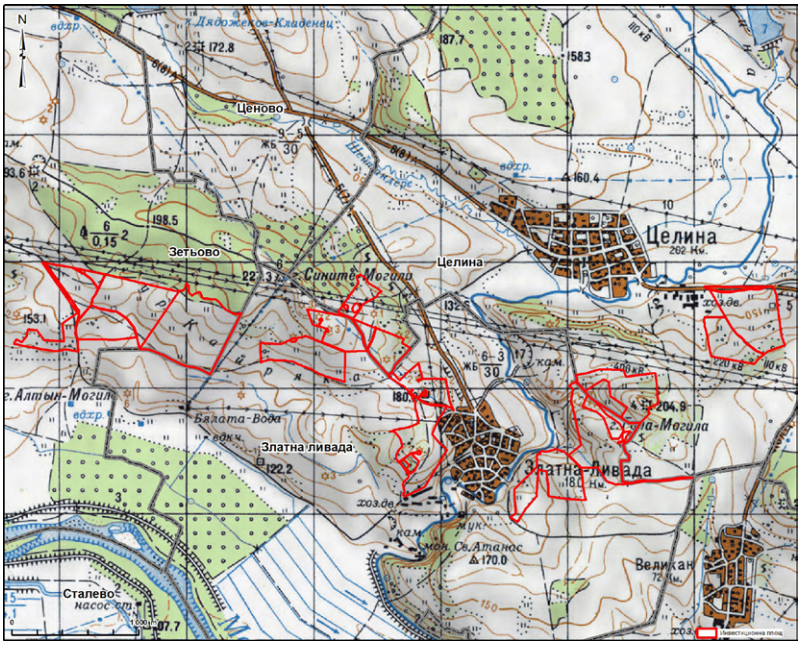
Plamen Georgiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, plamen_georgiev@naim.bg
Hristo Popov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, director@naim.bg
Stanislav Iliev, Regional Museum of History – Haskovo, 19 Svoboda Square, 6300 Haskovo, utah1912@gmail.com
Ruslan Stoychev, Institute of Art Studies – Bulgarian Academy of Sciences, 21 Krakra Str., 1504 Sofia, ruslan.stoychev@gmail.com
Ivan Ivanov, iv1960@abv.bg

№ 30. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗЕТЬОВО, ЗЛАТНА ЛИВАДА И ЦЕЛИНА, ОБЩ. ЧИРПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА

Петър Лещаков, Нанси Маринова

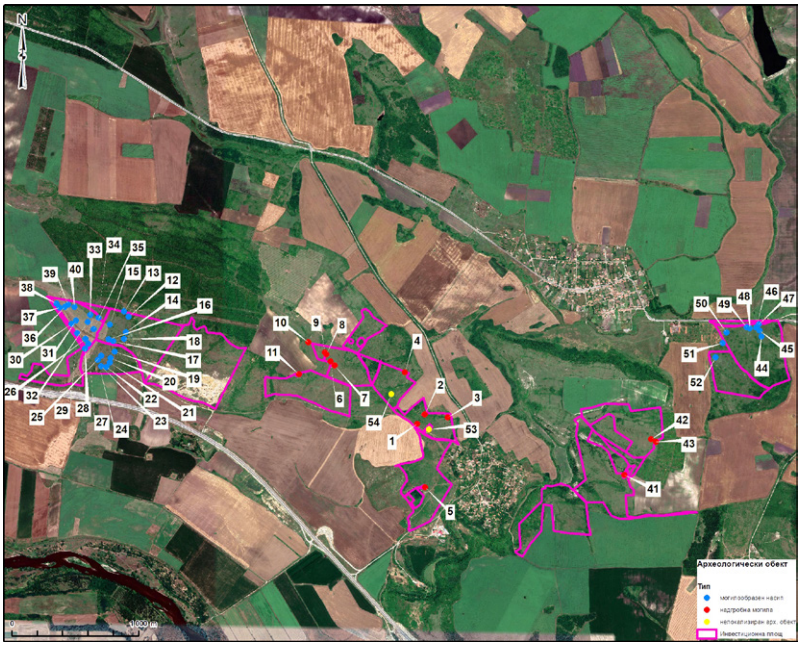
В изпълнение на договор между „Чирпан Солар Плант" ЕООД и Исторически музей – Чирпан през месец май 2021 г. се проведе издирване на археологически обекти в поземлени имоти в землищата на селата Зетьово, Златна ливада и Целина, общ. Чирпан, обл. Стара Загора[1], предназначени за строителство на фотоволтаична електроцентрала.

[1] Теренното издирване е реализирано от екип с научен ръководител П. Лещаков (НАИМ – БАН), Н. Маринова (ИМ – Чирпан) – зам.-ръководител и археолозите Й. Илиева и докторант В. Стоицова (НАИМ – БАН).

Обр. 1. Карта на изследваните поземлени имоти в землищата на селата Зетьово, Златна ливада и Целина

Fig. 1. Map of the surveyed plots in the lands of Zetyovo, Zlatna livada and Tselina villages

Обр. 2. Карта с локализираните обекти, попадащи в зоната за строителство на фотоволтаична електроцентрала

Fig. 2. Map of the located sites within the photovoltaic plant construction zone

Издирванията се проведоха по единна методика, прилагана при работа по инфраструктурни проекти и планови археологически проучвания. В процеса на теренната дейност се регистрираха и документираха всички археологически обекти, структури и следи от минала човешка дейност, независимо от техния характер и хронологически период. Поради топографските особености на терена и наличието на значителни по площ самозалесени зони при проучването са приложени интензивни и екстензивни методи на работа.

Изследваната площ заема билото и склоновете на нисък рид, разположен успоредно на левия бряг на р. Марица. Възложената за проучване от инвеститора зона (обр. 1) включва поземлени имоти със следните номера: 30819.46.508, 30819.47.576, 30819.47.578, 30819.47.581, 30819.47.584, 30819.52.246, 30819.52.258, 30819.52.681, 30819.52.684, 30819.52.687 (землище на с. Зетьово), 31070.1.216, 31070.1.223, 31070.1.229, 31070.19.303, 31070.24.303, 31070.58.300, 31070.58.303, 31070.60.182, 31070.60.185 (землище на с. Златна ливада), 78330.62.13, 78330.62.16, 78330.63.4, 78330.63.11, 78330.67.38, 78330.71.15, 78330.71.21, 78330.71.23, 78330.71.25 и 78330.71.27 (землище на с. Целина). Те са с обща приблизителна площ 2,157 кв. км. Всички гореизброени имоти са общинска публична собственост с начин на трайно ползване – пасище. По време на археологическото изследване терените бяха покрити с тревна и храстова растителност (на места гъста и дори непроходима), в напреднала вегетация, поради което възможността за наблюдение бе силно ограничена. Значителна част от няколко имота в землището на с. Зетьово е обезличена вследствие на добивни и насипни дейности, свързани със строителството на АМ „Марица“.

Част от изследваната площ е проучвана в близкото минало във връзка с инвестиционно намерени за добив на индустриални минерали на фирма „Каолин“ АД (Якимова, Стойчев 2013, 565 – 566). Регистрирани са 22 ниски насипа, определени от проучвателите като надгробни могили.

В резултат от настоящото издирване са локализирани и описани 54 обекта (обр. 2), които могат да бъдат условно разделени в две групи: надгробни могили и антропогенни могилообразни насипи (с

несигурни данни за техния древен произход).

Първата група археологически обекти – надгробни могили (единични или групи от могили), представляват недвижими паметници на културата с ясни характеристики, отнасящи се вероятно към Античността. Тя включва шестнадесет обекта с № 1 – 11, 41 – 43 и 53 – 54. Могилите са с диаметър от 8 до 30 м и височина до 4 м. Голяма част от могилните насипи, основно землени, са нарушени от иманярски изкопи, в които се проследяват етапите на натрупването им (обр. 3). В няколко случая са открити силно обезличени фрагменти от съдове, изработени на колело. Два от паметниците (№ 53 – 54), обозначени на топографски карти и КККР, поради състоянието на терена или съвременно обезличаване, не са локализирани на този етап на изследване. С цел опазване на тази група археологически обекти е предложено изключването им от строителното петно, предвидено за построяване на фотоволтаична електроцентрала.

Обр. 3. Иманярски изкоп на обект 42 – надгробна могила в м. Гола могила, землище на с. Целина

Fig. 3. Looters trench at site 42 – burial mound in Gola mogila locality, land of Tselina village

Втората група обекти – антропогенни могилообразни насипи, са неопределими от хронологическа и функционална гледна точка структури (обекти с № 12 – 39 и 44 – 52). Те са с полусферична форма, диаметър от 8 до 14 м и височина 0,80 – 1,40 м (обр. 4). Разположени са върху нехарактерни за подобен род погребални практики геоморфологични форми. Нито един от тях не е отбелязан върху едромащабни топографски карти. Насипите са натрупани основно от богата на хумус пръст, вследствие на което са значително обрасли с тревиста и храстова растителност. По повърхността им или по горната част на насипа често се регистрират единични средно големи или големи камъни. Въпреки съвременните нарушения при нито един от предполагаемите обекти не са открити археологически материали. Гореописаните характеристики предполагат натрупването на тази група обекти да се отнесе към Късното възраждане или съвременния период, в следствие на някакъв вид добивна дейност. При предстоящите изкопни дейности, съпътстващи реализирането на инвестиционното намерение, е възможно значително увреждане или пълно обезличаване на обектите от тази група. Това налага извършването им да бъде направено под постоянно археологическо наблюдение.

Обр. 4. Могилообразни насипи в землището на с. Зетьово (поглед от северозапад)

Fig. 4. Mound-like features in the land of Zetyovo village (view from northwest)

Литература

Якимова, Стойчев 2013: Н. Якимова, С. Стойчев. Издирвания на археологически обекти в площ „Кайряка“ в землищата на селата Златна ливада и Зетьово, община Чирпан. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 565 – 566.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF ZETYOVO, ZLATNA LIVADA AND TSELINA VILLAGES, CHIRPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT

Petar Leshtakov, Nansi Marinova

Summary

The field survey in the vicinity of Zetyovo, Zlatna Livada and Tselina villages, Chirpan municipality, took place within plots intended for construction of a photovoltaic plant. Their total area is 2.157 m^2 (fig. 1). The surveyed plots are located along the crest and slopes of a low ridge, parallel to the left bank of the Maritsa River. Fifty-four sites were located (fig. 2) and they form two main groups: burial mounds and anthropogenic mound-like formations, the ancient origin of the latter group being uncertain.

The first group of archaeological sites (single mounds or groups of mounds) belongs to a type of cultural monuments with clear characteristics, most probably dating to antiquity. This group includes 16 sites. A lot of them were disturbed by looters and the layers of the mounds' accumulation were visible within these disturbances (fig. 3). In several cases, some eroded potsherds from wheel thrown pottery were found. For two of the mounds, marked on old topographic maps, it was not possible to be located during the survey, due to the current state of the terrain.

The second group of archaeological sites includes 38 mound-like features, with uncertain functional or chronological identification. They have similar characteristics – small size and height (fig. 4), the mounds consist of humus-rich soil and few medium- and large-sized stones along the surface. No archaeological materials were found within these features. It is possible that they are the result of recent activities.

Petar Leshtakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pleshtakov@gmail.com
Nansi Marinova, Museum of History – Chirpan, 87 Georgi Dimitrov Blvd, 6200 Chirpan, im-chirpan@abv.bg

---

№ 31. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В УЧАСТЪКА МЕЖДУ ЛК „ЯВОРОВО“ И ЛК „ГОРНО БЕЛЕВО“

Петър Лещаков, Нанси Маринова

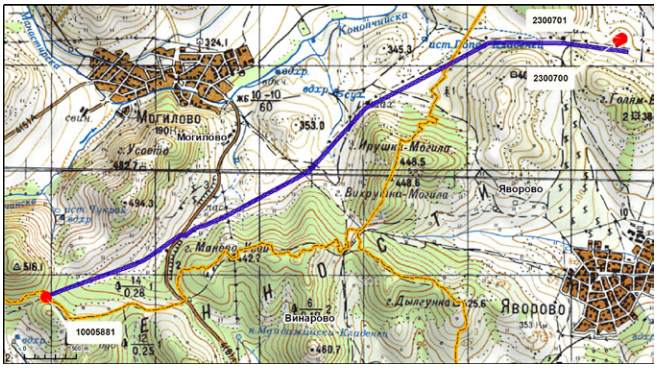
В изпълнение на договор между „Булгартрансгаз“ ЕАД и НАИМ – БАН в периода 28.11. – 01.12.2021 г. бе проведено издирване на археологически обекти в сервитута на транзитен газопровод Ду 1000 за Р Гърция и Р Северна Македония, в участъка между ЛК „Яворово“ и ЛК „Горно Белево“, във връзка с ремонт на трасето от км 120,901 до км 127,222.

Изследваната отсечка е с дължина 6,32 км, като започва от западната част на землището на с. Яворово, общ. Стара Загора и достига до югозападния край на съседното землище на с. Могилово, общ. Чирпан (обр. 1). Сервитутът на газопровода е с ширина 30 м.

Много голям процент от изследваните площи представляваха пасища/ливади, обрасли с храсти и предоставяха минимална възможност за наблюдение. Под 20 % от изследваната зона са земеделски площи, част от които по време на издирването бяха обработени и позволяваха извършване на наблюдение.

В рамките на трасето не са регистрирани археологически обекти. Прави впечатление и почти пълната липса на археологически материали, с изключение на единични неопределими фрагменти керамика, които е възможно да се отнасят към Възраждането или по-късен период.

Локализирани бяха известните от АИС АКБ археологически обекти, разположени в непосред-

Обр. 1. Карта с изследваната отсечка от газопровода и локализираните археологически обекти

Fig. 1. A map of the surveyed section of the pipeline and the archaeological sites located

Обр. 2. Надгробна могила в землището на с. Винарово – поглед от трасето на газопровода

Fig. 2. Burial mound in the land of Vinarovo village – view from the route of the gas pipeline

ствена близост до изследваното трасе. Първите два паметника (група от две надгробни могили), с АКБ № 2300700 и 2300700, са разположени на 80 и съответно 100 м северно от сервитута и няма опасност да бъдат засегнати при ремонта на газопровода (обр. 1).

Вторият обект – единична надгробна могила (АКБ № 10005881), се локализира на 57 м югозападно (обр. 1) от западния край на предвидената за ремонт отсечка, при км 127,222. Част от паметника, с прилежащата му охранителна зона, попада в сервитута на газопровода (обр. 2) и при бъдещи ремонтни дейности в западна посока има вероятност да бъде компрометирана.

FIELD SURVEY IN THE AREA BETWEEN "YAVOROVO" AND "GORNO BELEVO" VALVE STATIONS

Petar Leshtakov, Nansi Marinova

Summary

The field survey is carried out in relation to the reconstruction of a transit gas pipeline to Greece and the Republic of North Macedonia The studied route of the transit gas pipeline is 6.32 km long. It is located in the vicinity of Yavorovo village, Stara Zagora municipality, and Mogilovo village, Chirpan municipality (fig. 1).

No archaeological sites are registered within the studied area.

Several previously known sites in the immediate vicinity are located (fig. 1). A group of two burial mounds is located away from the pipeline and they are not endangered by the reconstruction. A single burial mound is located outside the studied area, but the periphery and protection zone of the monument (fig. 2) lie within the pipeline route and could be disturbed during potential future activities.

Petar Leshtakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pleshtakov@gmail.com
Nansi Marinova, Museum of History – Chirpan, 87 Georgi Dimitrov Blvd, 6200 Chirpan, im-chirpan@abv.bg

---

№ 32. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЖЕЛЕЗОПЪТЕН УЧАСТЪК „С. МИХАЙЛОВО, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА – С. КОНЬОВО, ОБЛ. СЛИВЕН"

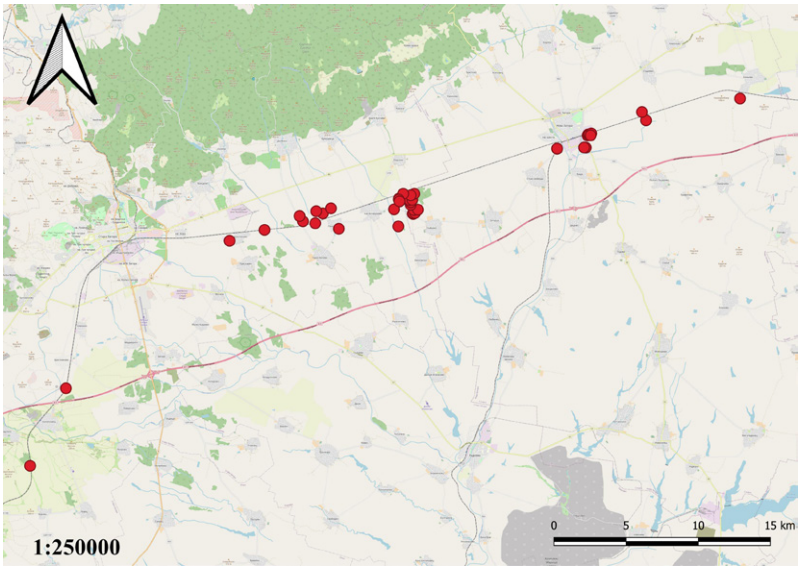
Димитър Байраков

През ноември 2021 г. се проведоха археологически издирвания във връзка с проектиране и изграждане на системи за сигнализация и телекомуникации по железопътната линия Пловдив – Бургас по проект „Рехабилитация на железопътната линия Пловдив – Бургас, фаза 2". Беше проучена цялата

Обр.1 Траншея за полагане на кабел в м. Акташа, с. Калитиново, обл. Стара Загора

Fig.1 Trench for laying a cable in Aktasha locality, Kalitinovo village, Stara Zagora district

Обр. 2 Карта на регистрираните и актуализирани археологически обекти по трасето на проучванията

Fig. 2 Map of the newly registered and updated archeological sites along the route of the survey

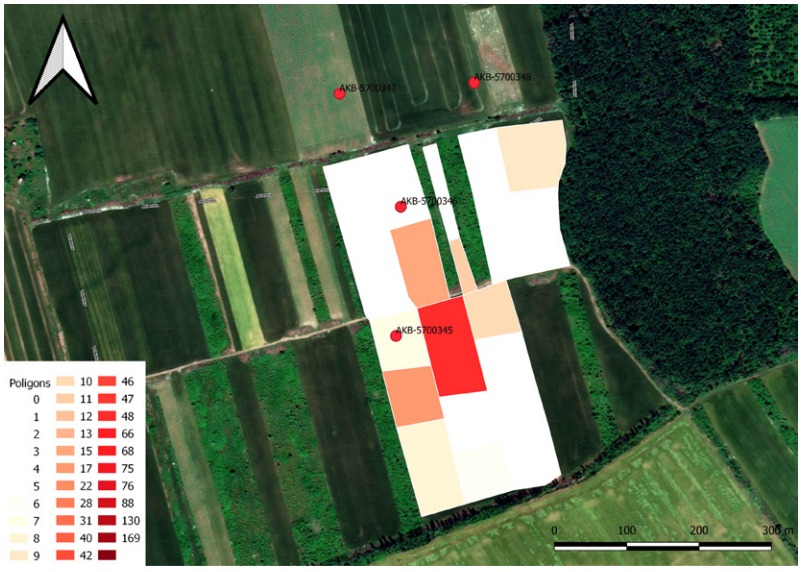
територия в сервитута на трасето на жп линията, в участъка от с. Михайлово, обл. Стара Загора до с. Коньово, обл. Сливен, с обща дължина от 68 км.

В процеса на теренната работа се установи, че трасето за полагане на системи за сигнализация и телекомуникации (ССТ) е от двете страни на жп линията. В по-голямата си част каналът за него е вече изкопан, комуникацията е положена и изкопът е засипан. В единични участъци изкопите са все още незапълнени, а някъде, предимно при жп гарите, каналът не е изкопан. На места са направени и по-големи изкопи за специализирани съоръжения за ССТ (например при жп гарите Михайлово, Коньово, Калояновец, Калитиново и др.), като при някои от тях основите вече са бетонирани. В голяма част от проучения терен видимостта е силно ограничена поради засипаната вече траншея и прорасналите върху нея множество треви и храсти. В тези участъци единствената възможност за локализиране на керамични фрагменти е само в останалата след запълването на изкопа пръст. При незаринатите участъци е използвана възможността за наблюдение на дъното на траншеята, както и по нейните профили (обр. 1).

В резултат на извършеното проучване са регистрирани общо седем нови археологически обекта: три селища от праисторията и четири надгробни могили от неустановен период. Също така бяха посетени и 33 вече регистрирани археологически обекта, намиращи се в близост до проучваното трасе. За част от тях информацията е актуализирана и допълнена в АИС АКБ. Там, където се използва методът на тотални обхождания с полигони, беше проучена площ от около 2,4 кв. км. Цялата покрита от проучването територия обхваща общо 4,208 кв. км (обр. 2).

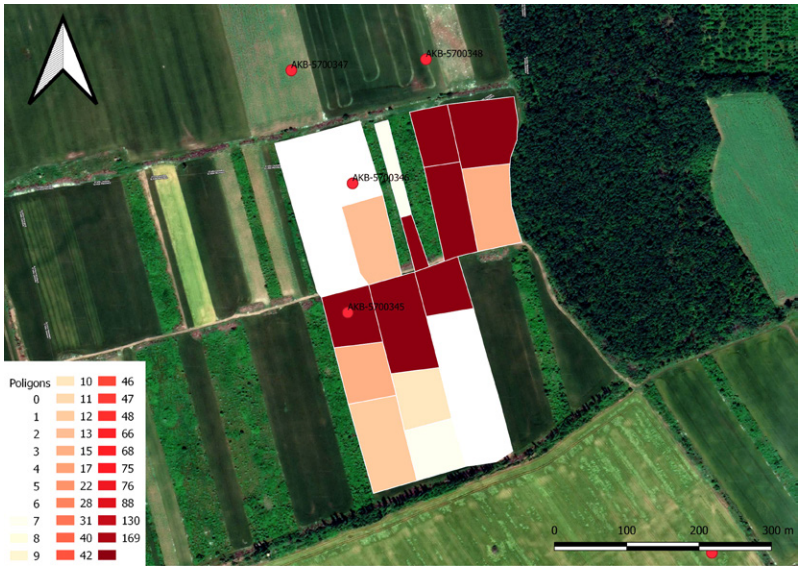
В м. Коджаорман, на 2,4 км северозападно от с. Събрано, обл. Сливен, екипът извърши проучване по метода на тоталните теренни

издирвания. Беше обходена цялата южна част на вече регистриран в миналото некропол от надгробни могили (АКБ № 5700344). Покритата по този начин площ даде нови данни за разпространението на битовата керамика на обекта, като се установи, че тя може да бъде условно разделена на по-груба керамика на ръка и на фина керамика на колело – и двете групи с датировка през римската епоха. Данните, събрани при изследването на терена в южната част на некропола, показват почти пълно териториално припокриване на двата типа керамика – на ръка и на колело (обр. 3 и 4). Вероятно тези археологически материали произхождат от разбитите при селскостопанската обработката на земята могили, като впоследствие са и допълнително разнесени. Терените от северната част на некропола, която е в непосредствена близост до жп линията и строящия се там прелез, се обработваха и към момента на проучването, което не позволи там да се приложи същият метод на изследване.

Обр. 3. Разпространение на керамиката, изработена на ръка, от могилен некропол в м. Коджаорман

Fig. 3. Dispersion of the hand-built ceramics from a mound necropolis in Kodzhaorman locality

Обр. 4. Разпространение на керамиката, изработена на колело, от могилен некропол в м. Коджаорман

Fig. 3. Dispersion of the wheel thrown ceramics from a mound necropolis in Kodzhaorman locality

Остава открит въпросът за връзката между три единични могили (АКБ № 2300288, 2300289 и 5700350), които се намират западно и северно от некропола в м. Коджаорман, и тяхната принадлежност към него. Същият проблем стои и по отношение на некропол с АКБ № 5700352, съставен от общо шест могили, без ясна датировка, който се намира на по-малко от 400 м, южно от изследвания от нас некропол. Вероятно става въпрос за един по-голям некропол в тази местност, който е съставен от поне 15 могили, част от които са напълно унищожени.

В м. Чалтака, южно от с. Съдиево, обл. Сливен, също се проведоха тотални издирвания с полигони, които очертаха границите на голямо селище от праисторията. Определени бяха поне две места с голямо струпване на фрагменти от изработена на ръка керамика, с облик от ранната желязна епоха (обр. 5). Селището се е развивало в близост до малка рекичка (р. Блатница), която го ограничава от юг, въпреки че се откриват отделни фрагменти и отвъд тази граница. Обектът е в близост до селищната могила от енеолита и бронзовата епоха в м. Дядо Ганчова могила при с. Коньово (АКБ № 5700096) и е възможно двата обекта да са свързани по между си.

От общо над 40 посетени при издирванията нови или вече известни археологически обекти шест са от праисторията, а три от могилните некрополи се датират в римската епоха.

От новите обекти само за този в м. Чалтака, южно от с. Съдиево може да се уточни по-конкрет-

Обр. 5. Разпространение на керамиката, изработена на ръка, от селище в м. Чалтака, с. Съдиево, обл. Сливен

Fig. 5. Dispersion of the hand-built ceramics from a settlement in Chaltaka locality, Sadievo village, Sliven district

на датировка през ранната желязна епоха. Селищата в м. Койновите круши и м. Акташа на този етап от изследването могат да се датират най-общо в праисторията. За три от новорегистрираните могили няма данни поради липсата на археологически материали на терен.

Всички посетени археологически обекти, за които вече има информация в АИС АКБ, представляват отделни единични могили или могилни некрополи, без ясна датировка. Изключение правят само тези в м. Коджаорман до с. Събрано и в м. Триъгълника, южно от гр. Нова Загора. За последния обект е известно, че в миналото са откривани материали от римската епоха. Прави впечатление струпването на могилни некрополи в района източно от гр. Стара Загора, между селата Калитиново и Плоска могила, където бяха посетени общо девет близкоразположени една до друга могили, някои от които със значителни размери – височина над 6 м. При могила с АКБ № 2300472, разположена непосредствено западно до с. Калитиново, се откриха значително количество керамични фрагменти и мазилки с обща датировка през праисторията. Възможно е на това място да се е развивало селище от тази епоха, което е унищожено при строителството на намиращото се в съседство АПК. Друга такава група могили се очерта южно, югозападно и югоизточно от гр. Нова Загора.

Теренните издирвания през 2021 г., проведени по жп линията между с. Михайлово, обл. Стара Загора и с. Коньово, обл. Сливен, допълват с нови данни и актуализират информацията за вече известните археологически обекти. При бъдещи тотални издирвания в този район, биха могли да се съберат още нови данни за селищната структура, още повече че теренът благоприятства прилагането на такъв тип метод на издирвания.

FIELD SURVEY IN THE "MIHAYLOVO, STARA ZAGORA DISTRICT – KONYOVO, SLIVEN DISTRICT" RAILWAY SECTION

Dimitar Bayrakov

Summary

In November 2021, a field survey was carried out under the "Rehabilitation of the Plovdiv – Burgas railway line, phase 2" project. The whole territory along the easement of the route of the railway, in the section between Mihaylovo village, Stara Zagora district and Konyovo village, Sliven district, with a total length of 68 km, was surveyed.

During the fieldwork it was found out that the trenches for laying signalling and telecommunications systems (STS) of the railway are situated on both sides of the route, and for the most part they have already been excavated, the STS being laid and the trenches backfilled. In some sections the trenches were still open, and at a few places, mainly at the railway stations, the trench has not been excavated yet. In some places, larger excavations have been made for specialized installations for STS (e. g., at the railway stations Mihaylovo, Konyovo, Kaloyanovets, Kalitinovo, etc.), and in some of them the foundations have already been concreted. In a large part of the studied terrain the visibility was very limited due to the already backfilled trenches and the vegetation grown on them. In these areas, the only possibility to locate ceramic fragments was to inspect the soil left after filling the trenches. In the case of open sections, the opportunity to observe the bottom and the profiles of the trench was used (fig. 1).

As a result, a total of seven new archaeological sites were registered: three prehistoric settlements and four burial mounds from an unidentified period. A total of 33 archaeological sites registered in previous years, located near the

studied route, were also visited, and for some of them the data in the information system "Archaeological Map of Bulgaria" were updated and supplemented. The method of total surveying was used for an area of about 2.4 km^2. The entire area covered by the study covers a total of 4.208 km^2 (fig. 2).

In Kodzhaorman locality, 2.4 km northwest of Sabrano village, Sliven district, the team surveyed the entire southern part of a burial mound necropolis already registered in the past (No. 5700344 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria"). The data collected during the field survey in the southern part of the necropolis demonstrate an almost complete spatial overlap of the dispersion of hand-built (fig. 3) and wheel thrown pottery (fig. 4), both dated in the Roman period. It is likely that these archaeological materials originate from mounds destroyed during the agricultural cultivation of the land, and were subsequently scattered further. The terrain of the northern part of the necropolis, which is in close proximity to the railway line, was also being cultivated at the time of the study, which did not allow the same survey method to be applied there.

In Chaltaka locality, land of Sadievo village, Sliven district, the survey with polygons outlined the boundaries of a large prehistoric settlement. At least two spots with a high concentration of fragmented hand-built pottery, possibly from EIA, were identified (fig. 5). The settlement is situated near a small creek (Blatnitsa River) which is also its southern boundary, although separate fragments can be found beyond it. The site is near the Eneolithic and the Bronze Age tell, in Dyado Ganchova Mogila locality, near Konyovo village (No. 5700096 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria") and it is possible that the two sites are connected.

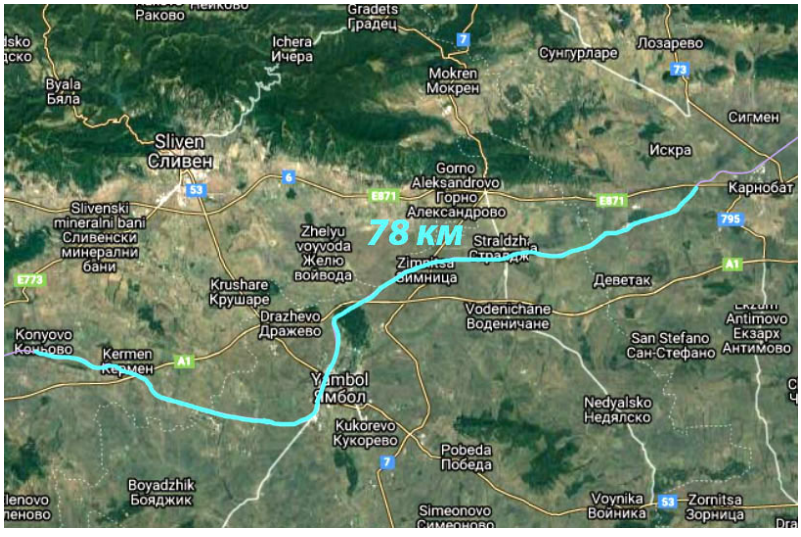
Dimitar Bayrakov, Museum of History – Velingrad, 4 Vlado Chernozemski Str., 4600 Velingrad, dimitarbayrakov@gmail.com

---

№ 33. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЖЕЛЕЗОПЪТЕН УЧАСТЪК „С. КОНЬОВО, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА – КАРНОБАТ, ОБЩ. КАРНОБАТ"

Веселин Игнатов

В обхвата на теренните издирвания е цялото трасе на жп линията в междугарията Коньово – Кермен, Кермен – Бозаджии, Бозаджии – Безмер, Безмер – Ямбол, Ямбол – Завой, Завой – Зимница, Зимница – Стралджа, Стралджа – Атолово, Атолово – Церковски и Церковски – Карнобат, с обща дължина 78 км (обр. 1). В рамките на това проучване са и териториите на намиращите се в непосредствена близост до сервитута на трасето новорегистрирани археологически обекти, както и всички вече регистрирани надгробни или селищни могили и селища от различни епохи в близост до този участък.

Обр. 1. Територия, обхванатата от теренните проучвания

Fig. 1. Territory covered by the field survey

Археологическите издирвания по трасето за проектиране и изграждане на системи за сигнализация и телекомуникация в железопътен участък с. Коньово, обл. Сливен – гр. Карнобат, обл. Бургас, се проведе през периода 08.11. – 03.12.2021 г.

В процеса на работа беше използвана информация, предадена от колеги археолози от РИМ – Ямбол, ИМ – Карнобат и РИМ – Бургас.

Регистрирани са 16 недвижими културни ценности, на които са направени картони в АИС АКБ.

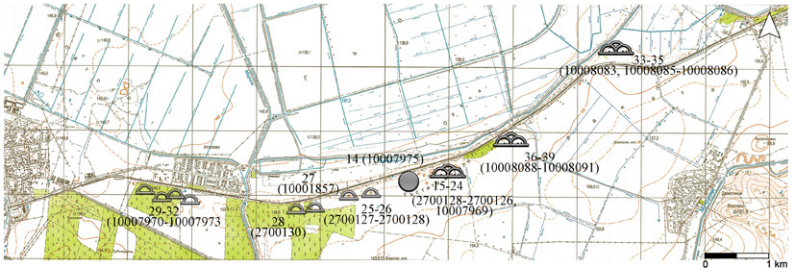
Обр. 2. Разположение на обекти 1 – 4

Fig. 2. Location of sites 1 – 4

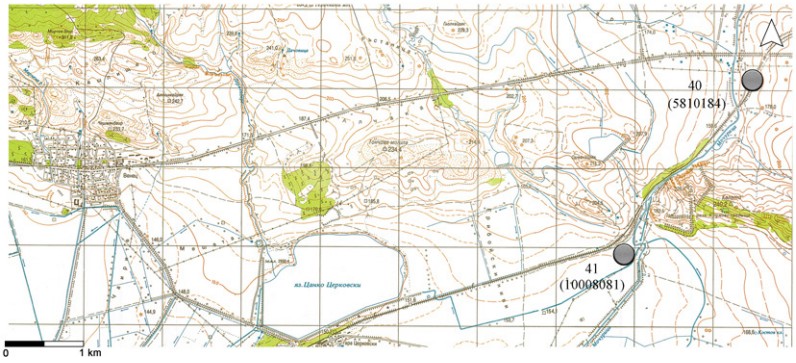
Обр. 3. Разположение на обекти 5 – 13

Fig. 3. Location of sites 5 – 13

Обр. 4. Разположение на обекти 14 – 39

Fig. 4. Location of sites 14 – 39

Обр. 5. Разположение на обекти 40 – 41

Fig. 5. Location of sites 40 – 41

Те включват следните видове археологически обекти: два могилни некропола (АКБ № 10008083, 10008085 – 10008086, 10008088 – 10008091), десет единични надгробни могили (АКБ № 10007969 – 10007973, 10007977 – 10007978, 10007980 – 10007982) и четири селища. Едно от селищата се отнася към късножелязната епоха (АКБ № 10007975), две селища принадлежат към римската епоха (АКБ № 10007976 и 10007979), а едно селище (АКБ № 10008081) е многослойно и датира от епохите на праисторията (ранна бронзова епоха) и Късната античност.

Посетени са по-рано регистрирани недвижими културни ценности (АКБ № 10005101, 10005104, 2600107, 2700172 и 2700179). Информацията в АИС АКБ за 12 от тях е актуализирана (АКБ № 2700119 – 2700128, 2700130, 5810184 и 10001857) (обр. 2 – 5). Обновената информация касае тяхното местоположение, документирано с точни GPS координати. Допълнена е и информацията за техния вид, площ, хронология и моментно състояние. При част от по-рано регистрираните надгробни могили, особено при тези, принадлежащи към могилния некропол Гъстите могили, общ. Стралджа, се наблюдават нарушения, предизвикани от иманярска дейност. На повърхността и в изхвърлената от иманярите пръст не се откриват археологически материали. Едно от по-рано регистрираните селища (АКБ № 5810184) е разположено от двете страни на жп линията.

По трасето на жп участък „С. Коньово, община Нова Загора – Карнобат, община Карнобат“ са отразени общо 41 археологически обекта.

FIELD SURVEY IN THE "KONYOVO, NOVA ZAGORA MUNICIPALITY – KARNOBAT, KARNOBAT MUNICIPALITY" RAILWAY SECTION

Veselin Ignatov

Summary

The entire route of the railway section is within the scope of the field survey. The line passes through the stations of Konyovo, Kermen, Bozadzhii, Bezmer, Yambol, Zavoy, Zimnitsa, Straldzha, Atolovo, Tserkovski, and Karnobat. Its total length is 78 km (fig. 1).

The survey took place during the period 08.11 – 03.12.2021. Information provided by colleagues from the regional museums of history in Yambol and Burgas, and from the Museum of History in Karnobat was used.

A total of 41 archaeological sites have been found to lie along the route from the Konyovo station to the Karnobat station. Sixteen of them are newly registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria", while the rest had been recorded previously, but the data about some of them had to be adjusted (figs 2 – 5).

The newly registered sites belong to the following types: two mound necropoleis (Nos 10008083, 10008085, 10008086, 10008088 – 10008091), ten burial mounds (single mounds Nos 10007969 – 10007973, 10007977, 10007978, 10007980 – 10007982), and four settlements.

One of the settlements is dated to the Late Iron Age (No. 10007975), two settlements are from the Roman period (Nos 10007976 and 10007979), and one settlement (No. 10008081) is multi-layered and dates from prehistory (Early Bronze Age) and Late Antiquity.

The information about twelve previously registered archaeological sites was also updated in the information system "Archaeological Map of Bulgaria" (Nos 2700119 – 2700128, 2700130, 5810184 and 10001857) (figs 2 – 5). The updated information concerns their exact location, recorded using modern GPS technologies. The information about their type, area, chronology and current state was complemented with new data.

Veselin Ignatov, Regional Museum of History – Sliven, 18 Tsar Osvoboditel Blvd, 8800 Sliven, ignatov_v@abv.bg

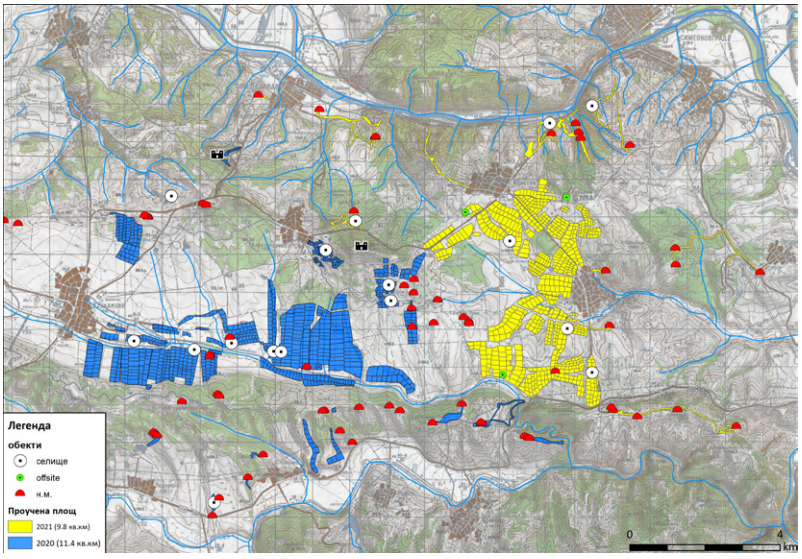
№ 34. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА АЛЕКСАНДРОВО, КОНСТАНТИНОВО И ПОЛЯНОВО, ОБЛ. ХАСКОВО, И ГЕОФИЗИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ОКОЛО АЛЕКСАНДРОВСКАТА ГРОБНИЦА

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Никола Тонков

През октомври 2021 г. бяха продължени теренните археологически проучвания в Хасковско, финансирани по проект към Министерство на културата. Основната цел на тези комплексни изследвания с приложение на интердисциплинарни методи е да се изясни контекстът, в който е създадена гробницата със стенописи при с. Александрово, Хасковско1.

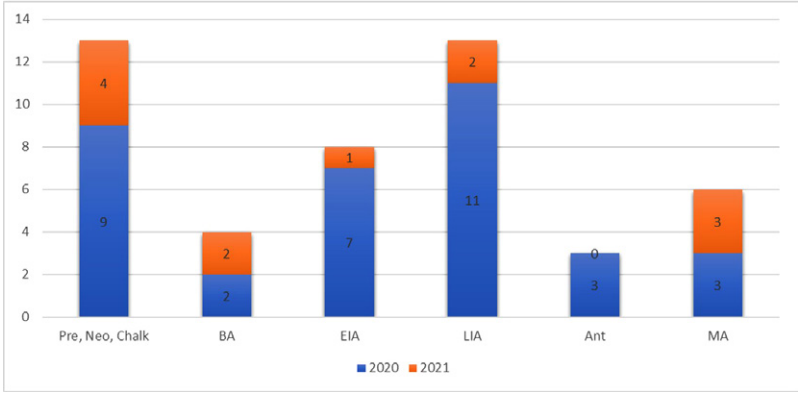
Теренни издирвания. Издирванията се проведоха по приетата за работа методика на системни проучвания с приложение на мобилен и настолен ГИС софтуер за очертаване на покритата територия с полигони. Теренната работа беше затруднена от обилните валежи в периода 11 – 16.10.2021 г. През тези дни се прилагаше само методът за работа в трудно достъпни територии. Екипът се раздели на малки групи, които имаха за задача да извършат преход през гористи местности, за да проверят изявени кулминации, местности с обещаващи топоними, както и означени на карта надгробни могили. Покритата територия по този начин, отчетена с GPS тракове, е 1,4 кв. км. След спирането на валежите се провеждаха систематични проучвания чрез интензивни методи в земеделски площи след есенна

1 В теренните издирвания участваха д-р А. Пенчева (ФБН), д-р Д. Байраков (ИМ – Велинград), докторант Н. Пенев (СУ), студент магистърска програма И. Кирилова и студенти бакалавърска програма М. Георгиев, С. Пейчев и Д. Иванова (СУ) и С. Ангелов (ВТУ). Геофизичните проучвания бяха проведени от гл. ас. д-р инж. Н. Тонков, обработката на кремъчни артефакти – от доц. д-р М. Гюрова, консултация за праисторическата керамика – П. Лещаков.

Обр. 1. Карта на покритата територия с регистрираните обекти

Fig. 1. Map of the covered area and the located sites

Обр. 2. Хронологическо разпределение на регистрираните обекти с индикативни археологически материали

Fig. 2. Chronological distribution of the registered sites with indicative archaeological materials

оран. По тази начин бяха прецизно проучени 8,4 кв. км, основно в землищата на селата Александрово, Константиново и Поляново, както и в няколко съседни землища (обр. 1). Покриването на изследваната територия от екипите, движещи се в редица с разстояние между участниците от 10 до 15 м, дава възможност за регистриране на всички видими на терена следи от човешка дейност. При локализиране на археологически обект чрез анализ в ГИС среда на дисперсията на артефакти се установяват неговите граници, а по събраните характерни материали – неговата хронология. В резултат бяха регистрирани 26 новооткрити обекти и беше актуализирана информацията за четири вече въведени в АИС АКБ паметници. Сред тях преобладават надгробните могили – 21, повечето с нарушен от иманярски изкопи насип. Керамичните концентрации от различни епохи са девет, като три от тях са определени като off-site.

Хронологическото разпределение на регистрираните през тази кампания обекти показва превес на тези от праисторическите епохи (обр. 2). Бяха локализирани два неизвестни досега праисторически обекта (АКБ № 10008136 и 10008138) и бяха ревизирани границите на два вече въведени в АИС АКБ. И четирите обекта се намират в землището на с. Поляново. Материалите от новооткритите обекти датират единия най-общо в късния неолит (Караново III – IV и вероятно Караново IV) и халколита (Караново V и Караново VI), а втория – в бронзовата епоха, Античността и Средновековието. Двата известни обекта с АКБ № 10006969 и 10006970 представляват селищна могила и сателитно селище от късния неолит и халколита. При издирванията се установи, че територията им значително надхвърля определената в регистрационните карти на АКБ. При издирванията в площта на праисторическите обекти и при направените четири pick up бяха намерени каменни тесли (обр. 3), чукалки и фрагмент от брадва, кремъчни пластини и голямо количество характерни керамични фрагменти.

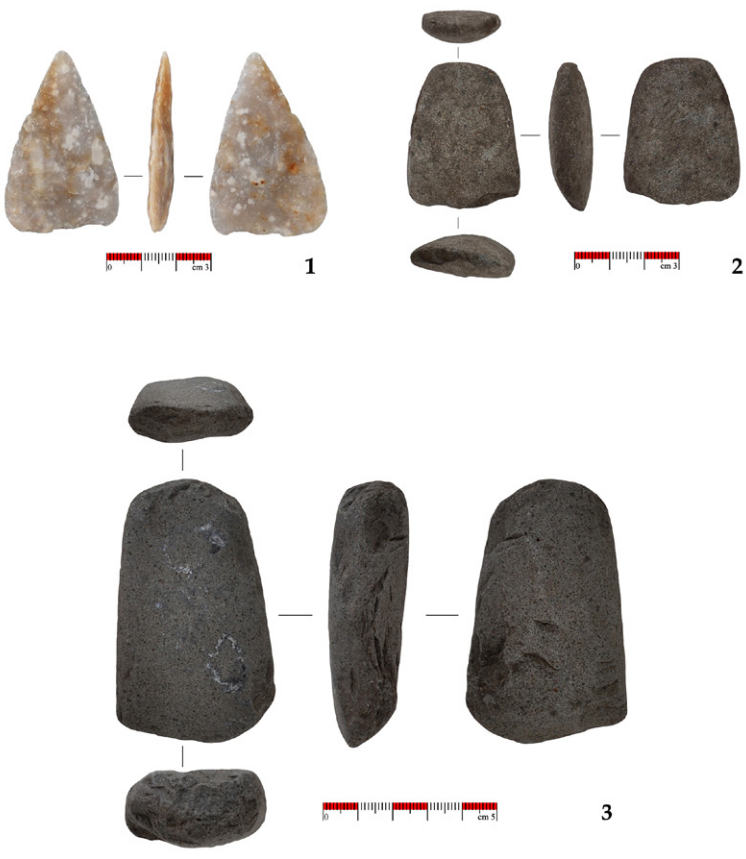
Беше установен един обект с материали от ранната и късната желязна епоха (АКБ № 10008131); единични находки от елинистическата епоха, включително дъно от тасоска транспортна амфора, произхождат от няколко полигона. Отново беше посетен обектът, разположен в непосредствена близост южно от могилата с гробницата (АКБ № 10007587). При проведения оглед след тазгодишното оране бяха открити още находки – тежести за стан, дъна и дръжки на транспортни амфори, фирнисова керамика, фрагменти от плоски керемиди и сребърно акче от времето на султан Селим II (1512 – 1520 г.).

В изследваните през този сезон райони почти отсъстват материали от античния период – няколко фрагмента римска керамика произхождат от два многослойни обекта. На друг, чието предназначение и граници е трудно да се определят, защото е разположен сред труднопроходими храсти, бяха намерени фрагменти от късноантична керамика.

Битова и строителна керамика от XI – XII в. беше открита в иманярски изкопи в северното подножие на възвишението Хасара в землището на с. Александрово (АКБ № 10008098). Границите на този археологически обект не може да се определят със сигурност, тъй като е разположен в гъста широколистна гора. Материали от Средновековието бяха открити и на още четири обекта, на които са представени по няколко периода.

Геофизични изследвания. През 2021 г. продължи работата на инж. Н. Тонков по геомагнитно картиране в непосредствената околност на могилата Рошава чука, започнало през 2020 г. То се провежда с цел да изясни дали в близост до нея не е съществувал плосък некропол или други съпътстващи структури. Оценката на резултатите от 2020 г. обоснова извършването на геомагнитно картиране в терените, в непосредствена близост до голямото антично и средновековно селище, разположено ЮЗ от могилата (АКБ № 10007587).

Геомагнитните изследвания бяха предшествани от почистване на терена от храсти и разширяване на геодезичната мрежа от квадрати със страна 20 м в югозападна и южна посока от могилата. Полевите измервания се осъществиха с флуксгейт градиометър GRAD 601-2 на фирмата Bartington. Резултатите от тях бяха обработени с компютърната програма TerraSurveyor. В проучения участък с площ около 10 дка не бяха установени аномалии, които да се свържат категорично с археологически структури.

Обр. 3 Находки от различните обекти: 1 – кремъчен връх на копие от обект АКБ № 10008136; 2 – каменна тесличка от същия обект; 3 – каменна тесличка от обект АКБ № 10006969

Fig. 2. Finds from different sites: 1 – a flint spearhead from the site No. 10008136 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria"; 2 – stone chisel from the same site; 3 – stone chisel from site No.10006969 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria"

Осъществените дейности през 2021 г. са продължение на успешно реализирания проект през 2020 г. Теренните издирвания през есента на 2021 г. допълниха информацията за динамиката на селищното развитие в района около гробницата при с. Александрово от праисторията до Средновековието. Планира се изследванията в района да продължат и през следващите години, за да бъде постигнато възможно най-пълно покриване на изследваната територия с интензивни методи на проучване и документиране на всички видими следи от човешка дейност от древността.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF ALEKSANDROVO, KONSTANTINOVO AND POLYANOVO VILLAGES, HASKOVO DISTRICT, AND GEOPHYSICAL SURVEY AROUND THE ALEXANDROVO TOMB

Georgi Nekhrizov, Julia Tzvetkova, Nikola Tonkov

Summary

In October 2021, the archaeological field surveys in Haskovo district continued with the financial support of the Ministry of Culture. The main aim of the studies was to clarify the archaeological context of the frescoes-decorated tomb of Alexandrovo.

The field survey. The field survey was carried out according to the accepted methodology for GIS-aided total surveys with full coverage and recording in polygons of the investigated area. In this campaign, the covered area was 9.8

km², mostly within the land of Aleksandrovo, Konstantinovo and Polyanovo villages (fig. 1). The number of the newly registered sites is 26. The information for four other sites already registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria" was updated.

The mounds – 21 newly recorded ones – are the most common site type. The pottery concentrations are nine, three of them were identified as off-sites. Regarding the chronological distribution (fig. 2), two new prehistoric sites were located. Also, the boundaries of two already known sites were specified. One site yielded materials from the Late Iron Age. The Hellenistic era is represented with single finds, including a foot of a Thasian amphora. The materials from the Roman and late Roman period are scarce, originating from three multilayer sites. Medieval habitation is attested on five sites, showing also multi-period occupation.

Geophysical survey. The geomagnetic mapping of the immediate vicinity of the Alexandrovo tomb continued also in 2021. The purpose of the investigations during this year was to search for potential structures related with the large settlement from the Roman and medieval period, located SW of the tomb. Within the studied area of 10 000 m² no definite anomalies of possible archaeological importance were attested.

The field surveys in 2021 added more data to the picture of the settlement dynamics from prehistory to the Middle Ages in the area around the tomb at Aleksandrovo village. The surveys in the region are planned to continue also during the next years in order to achieve a full coverage of the studied area with the methods of intensive study and documentation of all visible traces of human activity from past times.

Georgi Nekhrizov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, nehrizov@gmail.com
Julia Tzvetkova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, julia.tzvetkova@uni-sofia.bg
Nikola Tonkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, tonkov_n@hotmail.com

---

№ 35. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ДОЛИНАТА НА Р. ХАДЖИЙСКА, ОБЩ. РУЕН, ОБЛ. БУРГАС

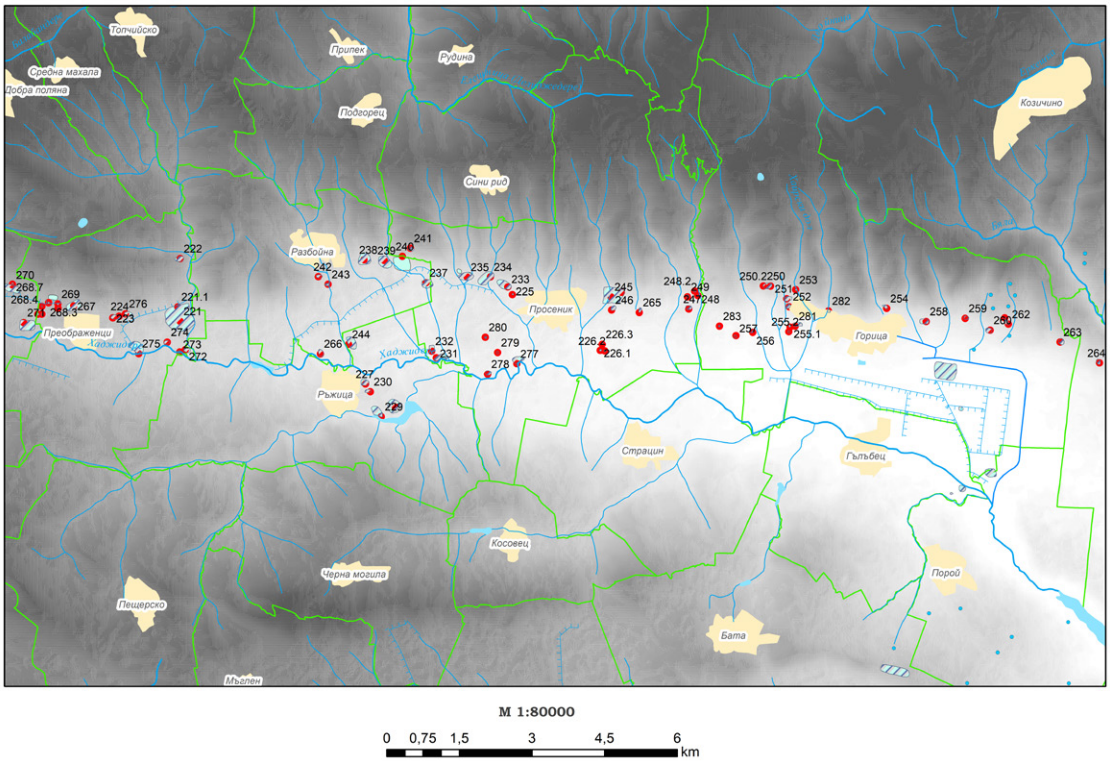
Живко Узунов, Кръстю Чукалев

Теренните издирвания на археологически обекти по долината на р. Хаджийска, общ. Руен имат за основна цел изясняване на селищните системи и модели, намиращи се в контактната зона между античната територия на Месамбрия и вътрешните райони на Тракия. Издирванията бяха проведени в землищата на няколко селища в общ. Руен – Преображенци, Просеник, Ръжица и Разбойна, както и граничното землище на с. Горица, общ. Поморие. Територията, проучвана до този момент, остава слабо известна за археологията и историята на района.

По време на теренните издирвания в рамките на три седмици в периода 15 октомври – 3 ноември 2021 г. са регистрирани общо шестдесет и три археологически обекта от различни епохи (обр. 1). По своя характер археологическите обекти се разпределят както следва – 10 единични надгробни могили и некрополи, 48 неукрепени селища, две укрепени селища и три селищни могили.

Най-ранните в хронологическо отношение обекти са общо седем и се отнасят към халколита и бронзовата епоха. Обектите от халколита са три селищни могили при селата Горица, Разбойна (разположена в покрайнините на с. Ръжица), Преображенци, както и едно открито селище също в землището на последното село. Всичките обекти се разполагат на левия бряг на р. Хаджийска и/или нейни леви притоци. Заемат почти полегати склонове с лек наклон и добра видимост. Височината им варира от 2 м за обекта при с. Горица до 6 и 8 м съответно за могилите при Разбойна и Преображенци. В резултат на иманярска интервенция и селскостопанска обработка на почвата върху повърхността им се регистрираха следи от опожарени и разрушени постройки, изградени на плетено-колова конструкция, с жилищен и стопански характер. Керамичният материал от повърхността е представен предимно от образци на съдове характерни за късния халколит с огрубени повърхности, излъскване, графитна и нокътна украса, нанесена барботина и др.

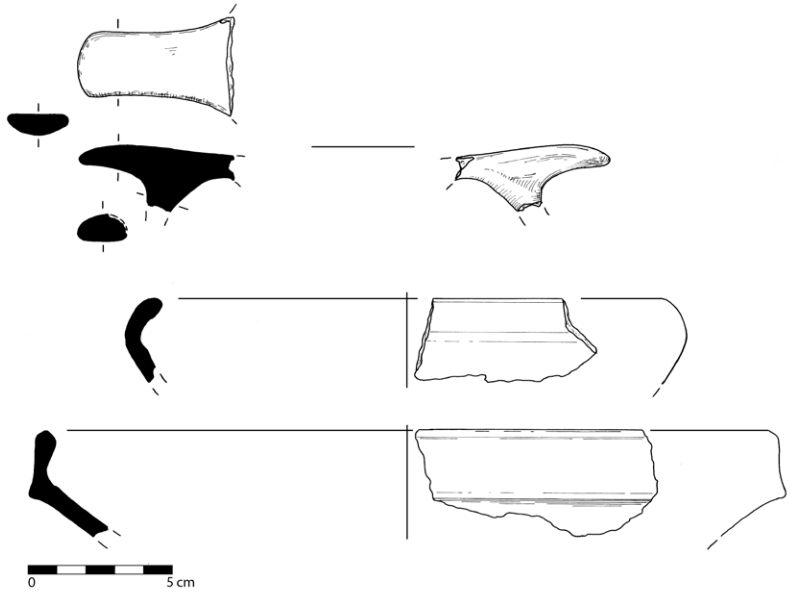
Обектите от бронзовата епоха са три и също се локализират в близост до р. Хаджийска или нейни леви притоци. Това са селища с малки размери от едва няколко декара. Отсъствието на диаг-

Обр. 1. Карта на регистрираните археологически обекти от теренните издирвания през 2021 г.

Fig.1. Map of registered archaeological sites from the field survey in 2021

ностични материали не позволява да бъдат прецизно датирани. Засега хронологическата рамка се поставя най-общо във II хил. пр. Хр. Липсата на други праисторически обекти в района може да се дължи на много и различни фактори, като например факта, че те са много по-податливи на прогресивно влошаване на състоянието на археологическите материали с времето поради природни и антропогенни фактори. Това особено важи за обекти, в които са регистрирани следи от обитаване от много периоди, като материалите от праисторическите епохи са в незначително количество в сравнение с тези от по-късните периоди. Причината е, че последните почти напълно са унищожили следите от обитаване от по-ранните периоди (Bintliff et al. 2002, 261).

Обр. 2. Керамични фрагменти от елинистическата епоха от обект 251 при с. Горица

Fig. 2. Pottery fragments from site 251 near Goritsa village, Hellenistic period

Еднослойните праисторически обекти са почти невидими при теренните обходи, за разлика от по-големи и по-дълго съществували антични обекти. Втората причина за липсата на праисторически обекти има геоложки характер и трябва да бъде потърсена в интензивните процеси на седиментация и изветряне на южните склонове на Еминска Стара планина. Подножието на Еминска Стара планина е разположено на югоизток от Просенишкия разсед, като това е областта с най-интензивна седиментация. Именно тя е свързана с отлагане на дебели пролувиално-делувиални и делувиални наслаги, което усложнява намирането на обекти по-

Обр. 3. Цистерна от късноантичния и средновековен обект, м. Калето при с. Преображенци

Fig. 3. Water reservoir at the late antique and mediaeval site in Kaleto locality near Preobrazhentsi village

ранни от Късната античност и Средновековието. От друга страна, равнинните участъци на р. Хаджийска около Просенишкия едностранен грабен, в които се наблюдава изклинване на наносните конуси и преминаването им в алувиални наслаги, са зони с по-ниска скорост на седиментация, в които вероятността да се установят праисторически обекти, както и такива от I хил. пр. Хр. е много по-голяма (Узунов и др. 2020 – 2021, 119).

Следващият период, от който има регистрирани обекти, е ранната желязната епоха. Това са общо четири обекта, като в два от тях бяха открити материали от втората фаза на епохата. Един обект се разполага на левия бряг на р. Хаджийска, а останалите заемат първите най-ниски склоновете на Еминска Стара планина. По повърхността на всичките са регистрирани горели късове глина, част от които със следи от плет от разрушени стени и съоръжения на постройки, изградени на плетено-колова конструкция. Най-добрите образци от фрагменти от керамични съдове принадлежат на купи/паници с коси канелюри, разположени непосредствено под устийния ръб.

По-голям брой регистрирани археологически обекти се датират във втората половина на I хил. пр. Хр. – общо осемнадесет, като пет са от късноархаичната и класическата, а седем от елинистическата епоха, като на три от тях са документирани материали от късната ѝ фаза. Поради липсата на достатъчно диагностични материали останалите шест обекта имат обща дата в късната желязна епоха.

Всички обекти са определени като селища, но за част от тях материалите от повърхността са спорадични – малко на брой фрагменти от керамични съдове, което предполага временно/сезонно обитаване. Площта на повечето селища обикновено не надвишава няколко декара, като те се разполагат на равнинен терен, с лек наклон от едва няколко градуса и с добра видимост. До тях преминават малки реки или потоци, всичките леви притоци на р. Хаджийска. На част от обектите са открити фрагменти от импортни гръцки амфори. Керамичният репертоар включва както трапезни, така и кухненски съдове. Последните са изработени само на ръка, от груба и недобре пречистена глина с множество примеси, която след изпичане е придобила тъмночервен до кафяв и тъмнокафяв цвят. Обикновено това са големи хранилищни съдове и гърнета с езичести дръжки. Украсата е от апликирана или пластична лента с коси насечки или прищипвания.

Трапезната керамика е представена най-вече от съдове, изработени на бързо грънчарско колело от т. нар. монохромна керамика със сив цвят на повърхността – дълбоки купи, трапезни амфори, купи/паници и др. Освен тях на няколко обекта от късната елинистическа епоха (с. Горица и с. Просеник) се откриха импортни гръцки съдове. Това са фрагменти от скифос и кантарос с фирнисово покритие, както и паници с конкавна-конусовидна форма от категорията plain ware (обр. 2).

На почти всички обекти от втората половина на I хил. пр. Хр. са открити фрагменти от питоси, което се установи и при селищата от следващата римска епоха. Тя е представена от общо десет обекта, част от които възникват през късната елинистическа епоха.

Късната античност е представена от общо шестнадесет обекта. Разделението на част от обектите с материали от късната римска епоха и Късната античност е сравнително условно, тъй като част от тях са възникнали през III в. Топографски селищата се разполагат в равнинни участъци, в близост до водоизточници, най-често река, с добра видимост над околния терен. Характерна за тях е високата степен на благоустроеност. При повечето обекти е регистрирано използването на камък и строителна керамика (керемиди и тухли) за изграждането на отделните постройки.

От Средновековието се регистрирани общо осемнадесет обекта. От ранния период VIII – X в. те са два. Също толкова са и за времето от X – XII в., а за XIII – XIV в. – единадесет. Последните са

добре документирани с наличието на керамични фрагменти от съдове със сграфито украса. Късното средновековие от XV – XVIII в. е представено с три обекта.

Характерно за обектите от Ранното средновековие е присъствието на керамика, изработена на ръка и бавно грънчарско колело, с врязана украса от хоризонтални и вълнообразни линии.

Един укрепен обект, който може да бъде определен като крепост, е регистриран във високите части на Еминска Стара планина. Разположен е на възвишение в землището на с. Преображенци. По повърхността се регистрираха каменни разсипи от стени, които затварят площ от 1,2 дка. Във вътрешната укрепена част бе документирана и структура за съхранение на вода за битови нужди (цистерна). Тя е с размери 7,50 × 3,70 м, като късите ѝ страни са със заоблени краища, предотвратяващи разцепване във вертикалните ъглови връзки на стените. Вътрешната повърхност е покрита с хидрофобен хоросанов разтвор (обр. 3).

В землището на с. Преображенци е регистриран обект (единична постройка от Късното средновековие), до който са документирани и керамични тръби от водопровод. Те се намират в близост до р. Хаджийска и извор, който и днес продължава да се използва за питейни нужди. По всяка вероятност водопроводът е свързвал извора с постройки от големия обект в м. Хана, който се намира на по-малко от 200 м в североизточна посока.

Надгробните могили са групирани в могилни некрополи. Най-големият некропол, регистриран по време на издирванията, се намира в землището на с. Преображенци и се състои от седем могили с различни размери. В съседното землище на с. Просеник бе документирана надгробна могила с разрушено гробно съоръжение вследствие на иманярски изкопи, направени със земекопна техника. Погребението е извършено чрез трупополагане, а част от гробния инвентар (керамични съдове) е изхвърлен от иманярите и се датира през римската императорска епоха.

Първият сезон на теренните издирвания показа известна закономерност при разположението на селищата. Предпочитани остават местата в подножието и първите най-ниски склонове на Еминска Стара планина, както и на високи тераси на р. Хаджийска.

Литература

Bintliff et al. 2002: J. Bintliff, E. Farinetti, P. Howard, K. Sarri K. Sbonias. Classical farms, hidden prehistoric landscapes and Greek rural survey: a response and an update. – Journal of Mediterranean Archaeology, 15(2), 2002, 259 – 265.

Узунов и др. 2020 – 2021: Ж. Узунов. Б. Костова, Б. Думанов, И. Димитрова. Археологически и геоложки изследвания за възстановяване на моделите на заселване и обитаване по поречието на р. Хаджийска и южните склонове на Еминска планина, България. – Годишник на департамент „Природни науки“, 2020 – 2021, 111 – 121.

FIELD SURVEY ALONG THE HADZHIYSKA RIVER VALLEY, RUEN MUNICIPALITY, BURGAS DISTRICT

Zhivko Uzunov, Krastyu Chukalev

Summary

During the autumn of 2021, a field survey was carried out in the territory of Ruen municipality, Preobrazhentsi, Prosenik, Ruzhitsa and Razboyna villages, as well as Goritsa village, Pomorie municipality. The aim of the project is the reconstruction of settlement patterns in antiquity in the area between the southern slopes of the Emine Stara Planina Mountain and the Hadzhiyska River.

So far 63 new archaeological sites were found (fig. 1). Four of them are from the Chalcolithic period. These are all settlements and all of them are situated at the left bank of the Hadzhiyska River. Three of these sites are tells. Three more sites from the Bronze Age are documented. They are small settlements situated next to the Hadzhiyska River and its left tributaries.

Geological observations show presence of alluvial, prolluvial-delluvial, and prolluvial holocene sediments. Due to the intensive processes of sedimentation and weathering of the rocks the chronologically earliest archaeological sites must have been covered with a thick layer of accumulated sediments. This is the major obstacle in registration of prehistoric sites during the field survey in this region.

Four settlements from the Early Iron Age were found. Most of them are situated at the foothills of the Eminska

Stara Planina Mountain. Larger number of sites belongs to the second part of 1st mill. BC – 18 settlements. Five of them are dated in the Archaic and Classical period, seven in the Hellenistic period. Six lack enough diagnostic artefacts and they are generally dated to second half of the 1st mill. BC.

The early and late Roman periods, as well as Late Antiquity are represented by a total of 46 sites; from the Roman period they are three, and from Late Antiquity – 23. Such a division is tentative as it would not be an exaggeration to assume that part of the late antique sites have probably appeared in the 2nd – 3rd c. The use of stone and roof tiles for the construction of the buildings was registered at most of the sites. The field survey shows certain regularity in the planning of the settlements from these periods, namely the location of the buildings far from one another.

The medieval period is represented by 18 sites, for two of them the dating is in the earliest part of the period – 8th – 10th c. These sites are recognizable by the presence of pottery from the First Bulgarian Kingdom period. Another two sites belong to the 10th –12th c. and eight sites to the 13th – 14th c. Some of the sites are located in low, flat lands near the Hadzhiyska River. Three sites are dated in the late medieval period.

Zhivko Uzunov, New Bulgarian University, 21 Montevideo Str., 1618 Sofia, zhuzunov@nbu.bg
Krastyu Chukalev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, chukalev@naim.bg

№ 36. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ОБЩИНИ НЕСЕБЪР И ПОМОРИЕ

Живко Узунов, Боян Думанов, Ирена Димитрова, Тодор Марваков

Теренните издирвания на археологически обекти в общините Несебър и Поморие са част от изпълнението на проект „Археология на ландшафта: модели за реконструкция на древна жизнена среда“[1]. Основната цел на проекта е реконструкция на ландшафта от древността на територията на южните склонове на Еминска Стара планина в участъка разположен между Дюлинския проход и н. Емине. Акцентът е поставен върху проследяването на антропогенното въздействие върху жизнената среда и възстановяване на екологичните модели на заселване и обитаване[2].

В периода 06.03. – 23.03.2021 г. са обходени частично землищата на гр. Несебър, гр. Ахелой и селата Александрово, Медово, Тънково, Оризаре, Кошарица, Гюльовца и Порой. Настоящите издирвания продължават работата и по изясняване на хо́рата на Месамбрия, както и контактната зона между нея и близките райони, стартирала с теренни обходи през 2013 и 2017 г. (Узунов и др. 2014, 650; Божкова и др. 2018, 674).

По време на теренните издирвания бяха покрити около 12 кв. км и са регистрирани 58 археологически обекта (обр. 1). Почти всички те имат селищен характер и площ от 1 до 90 дка. Само една надгробна могила бе документирана в землището на с. Медово. Тя е с диаметър 32 м и височина 2 м. В периферията ѝ се откриха керамични фрагменти от амфори, характерни за времето на късната класическа и ранната елинистическа епоха.

Най-ранният в хронологическо отношение обект е едно селище от КБЕ. Намира в землището на Несебър, в непосредствена близост до пресушеното в близкото минало Несебърско блато. Разполага се на ляв приток на р. Хаджийска, на по-малко от 1 м н. в. и се простира на площ от 15 дка.

Както неведнъж вече е констатирано за района, липсата на повече праисторически обекти може да се дължи на различни фактори. Малките праисторически обекти съществували през кратък период от време са по-трудно видими при теренните обходи в сравнение с по-големи, по-дълго съществували такива, особено ако на тази територия има съществували по-късни антични обекти.

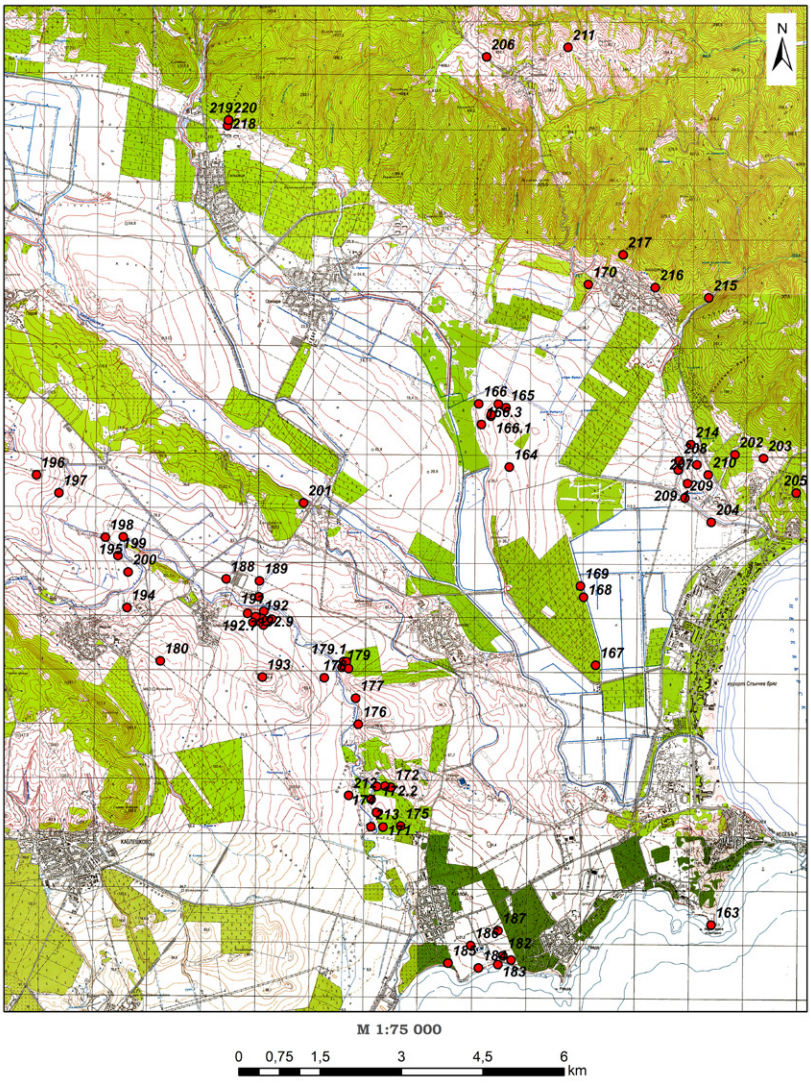
Втората причина е в интензивните процеси на седиментация и изветряне на южните склонове на Еминска Стара планина. Подножието на Еминска Стара планина е разположено на югоизток от Просенишкия разсед, като това представлява областта с най-интензивна седиментация. Именно тя е свързана с отлагане на дебели пролувиално-делувиални и делувиални наслаги, което усложнява намирането на обекти по-ранни от Късната античност и Средновековието. От друга страна, равнинните участъци на

[1] Проект „Археология на ландшафта: модели за реконструкция на древна жизнена среда“ е финансиран от ФНИ – МОН. Ръководител: гл. ас. д-р Ж. Узунов (НБУ), договор № КП-06-Н40/6.
[2] По време на теренните издирвания през 2020 г. са регистрирани 43 обекта.

р. Хаджийска около Просенишкия едностранен грабен, в които се наблюдава изклинване на наносните конуси и преминаването им в алувиални наслаги, са зони с по-ниска скорост на седиментация, в които вероятността да се установят праисторически обекти, както и такива от I хил. пр. Хр., е много по-голяма (Узунов и др. 2020 – 2021, 119).

Следващият период, от който са регистрирани пет обекта, е РЖЕ. Четири от тях се разполагат на тераси на р. Хаджийска, в землищата на селата Александрово и Ахелой. Последният се намира в землището на с. Тънково, в м. Ябълките, на едни от най-плодородните площи в района, в близост до малък приток на р. Хаджийска. Всичките обекти имат селищен характер и много компактни размери с площ ненадвишаваща няколко декара. По повърхността им са регистрирани горели късове глина, част от които са със следи от плет от разрушени стени и съоръжения на постройки с плетеноколова конструкция.

Значително по-голям брой регистрирани археологически обекти – 24, принадлежат на времето от втората половина на I хил. пр. Хр. Всичките са селища, разположени по трите големи реки в района – Ахелой, Бяла и Хаджийска. От периодите на архаичната и класическата епоха са регистрирани шест обекта, а от елинистическата – осем. С общата датировка във втората половина на I хил. пр. Хр. са 10 обекта. При тях липсата на открити диагностични материали прави прецизирането на хронологията невъзможно към този момент. Площта им обикновено не надвишава няколко декара, като всичките се разполагат на равнинен терен, с лек наклон от едва няколко градуса и с добра видимост към околния терен. До част от обектите преминават малки реки или потоци, които са почти изличени вследствие на интензивната селскостопанска дейност през XX в. Най-голямата гъстота на обектите е по р. Ахелой и в непосредствена близост до южните склонове на Еминска Стара планина, в землището на с. Кошарица.

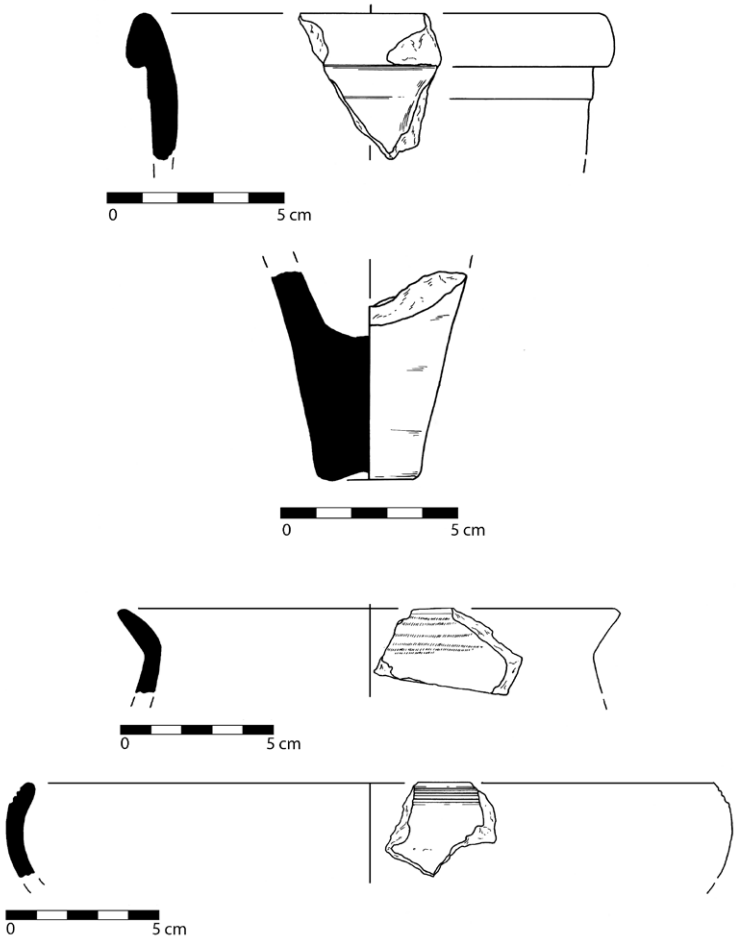
Обр. 1. Карта на регистрираните археологически обекти в общини Поморие и Несебър през 2021 г.

Fig.1. Map of the registered archaeological sites in Nessebar and Pomorie municipalities in 2021

Керамичният материал, събран от повърхността на обектите от архаичната и класическата епоха, включва предимно фрагменти от трапезни съдове, изработени на бързо грънчарско колело, от т. нар. монохромна керамика със сив цвят на повърхността и малко на брой транспортни амфори (обр. 2).

От елинистическата епоха са регистрирани общо осем обекта. Три от тях са разположени в землището на с. Равда. Два обекта, намиращи се в землището на с. Кошарица, са с материали от III в. пр. Хр., измежду които и един печат от транспортна амфора от Родос с датировка между 204 – 184 г. пр. Хр.[1] Един обект е разположен във високите части на планината в м. Плазовец. Отново с дата в III в. пр. Хр. е регистриран обект разположен на десния бряг на р. Ахелой, на поредицата възвишения, където се намират други три обекта от елинистическата епоха (обр. 3). Характерно за този период е използване-

[1] Амфорният печат е определен от гл. ас. д-р К. Маджаров (НАИМ – БАН), на когото авторите изказват благодарност.

Обр. 2. Керамични фрагменти от обект 173, ляв бряг на р. Ахелой, землище на гр. Ахелой

Fig. 2. Pottery fragments from site 173, left bank of the Aheloy River, land of Aheloy town

Обр. 3. Обект 191 от елинистическата епоха при р. Ахелой, с. Александрово

Fig. 3. Site 191 from the Hellenistic period, right bank of the Aheloy River, near Alexandrovo village

то именно на малки възвишения, върху които се разполагат големи, монументални сгради, които вероятно са заемали първостепенна роля в икономическото развитие на Месамбрия и прилежащата ѝ територия. Една хипотетична реконструкция на модели на взаимодействие би могла да натовари с още функции тези обекти, а именно като изходни пунктове за търговия с близките територии от вътрешността на тракийските земи (Узунов, Божкова 2021, 109). Това допускане предполага тези пунктове да са разположени на границата на територията, подвластна на апойкията, и съответно заедно с реката биха могли да очертаят западната граница на хо̀рата на Месамбрия. Такава хипотеза беше изразена преди време (Карайотов 2015, 10). Отличителен белег на тези обекти е използването на керемиди за покриването на сградите. Сходни образци са използвани и при покритието на сградите от двата елинистически обекта открити в землището на с. Кошарица.

От римската епоха и Късната античност са регистрирани 26 обекта. От римския период те са три, а от Късната античност – 23. Разделението е условно, тъй като част от обектите датирани в Късната античност възникват именно през II и III в. Голямата част от обектите са регистрирани по поречието на реките Ахелой и Бяла. В топографско отношение остава валидна констатацията от предходния сезон, а именно че селищата се разполагат на равнинни участъци, в близост до водоизточници, най-често реки, и с добра видимост над околния терен. При голяма част от обектите е регистрирано използването на камък и строителна керамика за изграждането на отделните постройки. Благодарение на този факт при регистрацията им следите от структури по повърхността се забелязват най-ясно. Теренните издирвания показват известна закономерност в планировката на селищата от тези епохи, а именно разполагането на постройките далеч една от друга, като по този начин са обособени отделните стопанства, като това е най-добре констатирано при селището, разположено на десния бряг на р. Ахелой, източно от с. Александрово, където се документираха над девет отделни структури с постройки с жилищен и стопански характер.

Средновековието е представено от 20 обекта, като три от тях се датират в VIII – X в., 13 в XIII – XIV в., а два са от XV – XVIII в. Характерно за обектите от ранния период е присъствието на керамични съдове с врязана украса, характерна за периода на ПБЦ. Обектите от Зрялото средновековие

са добре документирани с наличието на керамични фрагменти от съдове със сграфито украса. Почти всички обекти се разполагат в ниски, равнини участъци до трите големи реки в района.

Литература

Божкова и др. 2018: А. Божкова, Ж. Узунов, П. Кияшкина, Е. Тонкова, К. Йорданова. Теренни издирвания в общини Поморие и Несебър. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 674 – 676.

Карайотов 2015: И. Карайотов. Анхиалос през Античността. Бургас, 2015.

Узунов, Божкова 2021: Ж. Узунов, А. Божкова. Хóрата на Месамбрия Понтика. Екологични и икономически модели през елинистическата епоха. – Известия на музеите в Югоизточна България, 27, 2021, 95 – 118.

Узунов и др. 2014: Ж. Узунов, П. Лещаков, А. Божкова, П. Кияшкина, П. Делев, И. Карайотов, Я. Мутафчиева, И. Киров. Теренни издирвания на археологически обекти в общ. Несебър и Поморие. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 650 – 653.

Узунов и др. 2020 – 2021: Ж. Узунов. Б. Костова, Б. Думанов, И. Димитрова. Археологически и геоложки изследвания за възстановяване на моделите на заселване и обитаване по поречието на р. Хаджийска и южните склонове на Еминска планина, България. – Годишник на департамент „Природни науки“, Нов български университет, 2020 – 2021, 111 – 121.

FIELD SURVEY IN NESEBAR AND POMORIE MUNICIPALITIES

Zhivko Uzunov, Boyan Dumanov, Irena Dimitrova, Todor Marvakov

Summary

In the spring of 2021, a field survey was carried out in the territory of Nesebar and Pomorie municipalities, near the towns of Nesebar and Aheloy and the villages of Tankovo, Orizare, Aleksandrovo, Medovo, Gyulyovtsa, Poroy and Kosharitsa. The survey is part of the project "Archaeology of landscape: patterns of reconstruction of the ancient environment". The aim of the project is the reconstruction of landscapes in antiquity in the area of the southern slopes of the Emine Stara Planina Mountain and searching for the human impact on the environment and the archaeological sites in the region from antiquity to modern times.

Fifty-eight new archaeological sites were discovered during the field survey (fig. 1). One of them is from the Late Bronze Age. It is situated at the right bank of a small river and next to the former Nesebar swamp. No other prehistoric sites were documented during the survey. Geological observations show presence of alluvial, prolluvial-delluvial, and prolluvial holocene sediments. The intensive sedimentation and weathering of the rocks must have resulted in chronologically earliest archaeological sites being covered with a thick layer of accumulated sediments. This is the major obstacle in registration of prehistoric sites during the field survey in this particular area.

Five small settlements from the Early Iron Age were found. All of them were situated at the banks of the Aheloy River. Larger number of sites belongs to the second part of 1st mill. BC – 24 settlements. Six of them are dated to the Archaic and Classical period, eight – to the Hellenistic period. Ten sites lack diagnostic artefacts, hence they are generally dated to the second half of the 1st mill. BC (figs 2, 3).

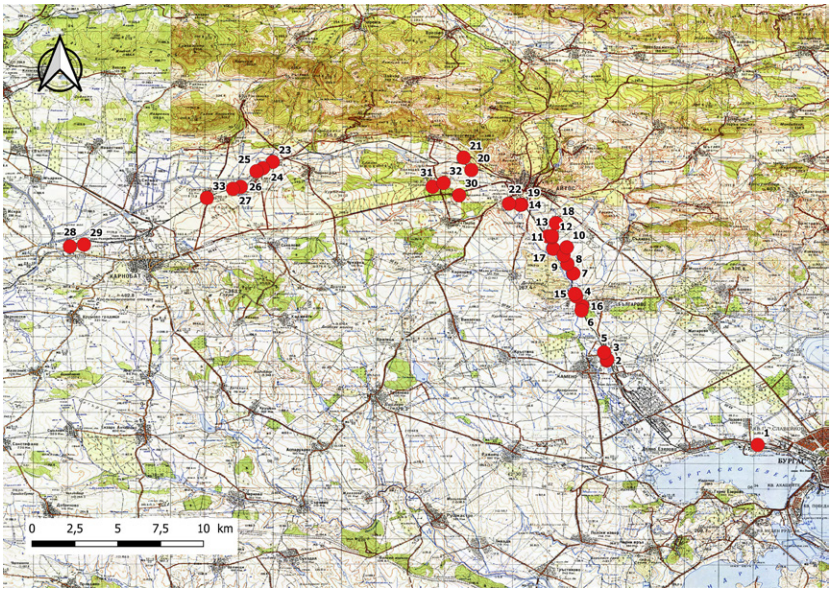
The early and late Roman periods, as well as Late Antiquity are represented by a total of 26 sites, as for the Roman period they are three and 23 for Late Antiquity, respectively. Such a division is tentative as it would not be an exaggeration to assume that part of the late antique sites have probably appeared in the 2nd – 3rd c. The use of stone materials and roof tiles for the construction of the buildings was registered at most of the sites. The field survey shows a certain regularity in the planning of the settlements from these periods, namely the location of the buildings at a greater distance from each other.

The medieval period is represented by 20 sites, for three of them the dating is in the 8th – 10th c. These sites are recognizable by the presence of pottery from the First Bulgarian Kingdom period. Seven sites belong to the 10th – 12th c. and eight sites are dated to 13th – 14th c. Some of the sites are located in low, flat lands of the three major rivers in the area, and some of the sites are located near the former Nesebar swamp.

Zhivko Uzunov, New Bulgarian University, 21 Montevideo Str., 1618 Sofia, zhuzunov@nbu.bg
Boyan Dumanov, New Bulgarian University, 21 Montevideo Str., 1618 Sofia, bdumanov@nbu.bg
Irena Dimitrova, New Bulgarian University, 21 Montevideo Str., 1618 Sofia, idimitrova@nbu.bg
Todor Marvakov, Museum of Archaeology "Ancient Nesebar", 2 Mesembria Str., 8231 Nesebar, tmarvakov@abv.bg

№ 37. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНА ЛИНИЯ В УЧАСТЪК БУРГАС – КАРНОБАТ

Илиян Петракиев, Мирослав Класнаков

Обр. 1. Карта с регистрираните археологически обекти

Fig. 1. Map with the registered archeological sites

Теренните издирвания в общините Бургас, Айтос и Карнобат са проведени във връзка с Проект „Рехабилитация на железопътната линия Пловдив – Бургас, фаза 2“ и договор между ДП „НКЖИ“ и НАИМ – БАН. Трасето за полагане на системи за сигнализация и телекомуникации (ССТ) е разположено от двете страни на жп линията. В по-голямата си част траншеите са изкопани, комуникацията положена и изкопите са заровени. В единични участъци и пред жп гарите траншеите не са изкопани. На места са направени и по-големи изкопи за специализирани съоръжения (ССТ кули), като на някои основите са бетонирани.

Проучването е проведено в рамките на 18 работни дни от 31.10. до 25.11.2021 г. по трасе с дължина 66 км по съществуващата линия между жп гара Бургас и пътен надлез западно от жп гара Карнобат при км 226+500. Осъществено е чрез обхождане от двете страни на жп линията, като са обособени 154 полигона на обща площ 5,35 кв. км. Регистрирани са 33 обекта (обр. 1), представени в шест основни категории, на база тяхното актуално състояние и потенциална застрашеност.

I. Обекти, в непосредствена близост до жп линията, незасегнати от трасето за ССТ (седем).

Обект № 2, гр. Камено, м. Юрта, площ 122 дка (АКБ № 10008032) – селище от османската епоха (XVI – XVII в.), със значително количество битова и строителна керамика и кремъчни артефакти.

Обект № 3, гр. Камено, м. Юрта, площ 3,7 дка (АКБ № 10008033) – могила с диаметър 60 – 70 м и височина 3 м в границите на Обект № 2 (обр. 2.1).

Обект № 5, гр. Камено, м. Куру дермен, площ 66 дка (АКБ № 10008034) – селище от Античността, със значително количество битова и строителна керамика.

Обект № 16, гр. Българово, м. До село, площ 12 дка (АКБ № 10008035) – селище от ЖЕ, османската епоха и Възраждането.

Обект № 17, гр. Айтос, м. Стамбол сърта, площ 10 дка (АКБ № 10008036) – селище или единична постройка от Възраждането, със значително количество строителна и единични фрагменти битова керамика.

Обект № 19, гр. Айтос, м. Хамам дере, площ 28 дка (АКБ № 10008037) – висока концентрация на керамика от османската епоха. Вероятно обектът през Възраждането съществува и източно от жп линията, където са открити единични керамични фрагменти.

Обект № 28, гр. Карнобат, м. Юртлук, площ 28 дка (АКБ № 10008038) – керамика от османската епоха (XVI – XVII в.). Възможно е това да са постройки непосредствено до стария път Карнобат – Сливен, който е минавал през това място.

II. Обекти от двете страни на жп линията, вероятно засегнати от трасето за ССТ (два).

Обект № 7, гр. Българово, м. Сърта, площ 35 дка (АКБ № 10008040) – фрагменти от амфори (IV – VI в.), битова керамика (IX – XI в.) и единични от Възраждането.

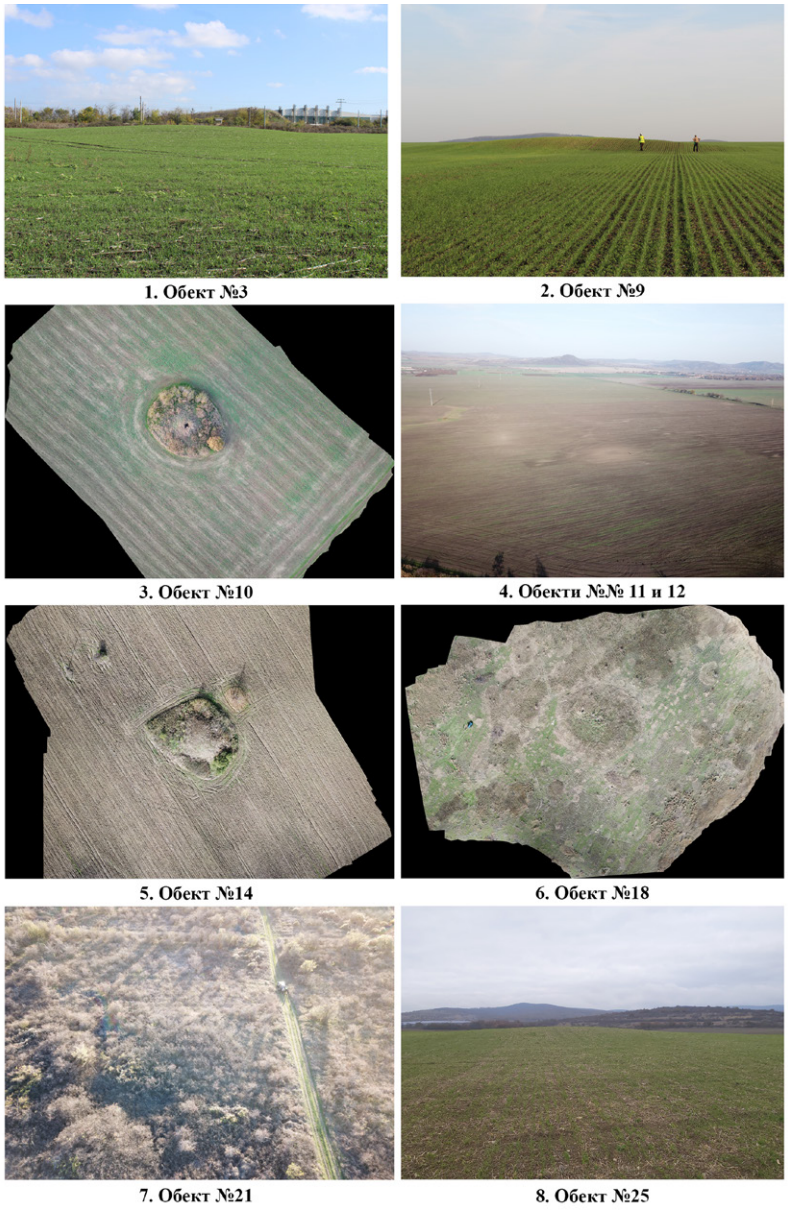
Обект № 13, гр. Айтос, м. Герена, площ 36 дка (АКБ № 10008045) – значително количество битова керамика от елинистическата епоха.

III. Обекти, нарушени от изкоп при полагане на ССТ (осем).

Обект № 1, гр. Бургас, площ 0,6 дка (АКБ № 10007974). В близост до кв. Лозово траншеята не е заровена и в насипа са регистрирани пръснати фрагменти от човешки кости – части от череп, таз, бедрена кост, ребра, лъчева кост, прешлени и фаланги. Липсва друг археологически материал. В профилите на траншеята няма структури. Според направения антропологичен анализ от д-р Н. Атанасова останките принадлежат на мъжки индивид на възраст между 18/20 – 25 г., ръст между 1,68 – 1,72 м и тегло около 69 кг.

Обект № 6, гр. Българово, м. Минкови ниви, площ 31 дка (АКБ № 10004103). Известен е в научната литература и регистриран в АКБ като халколитна селищна могила Българово. На около 100 м източно от нея в траншеята е регистрирана халколитна керамика и съответно границите на обекта са прецизирани.

Обект № 15, гр. Българово, м. Кариерата, площ 0,2 дка (АКБ № 10008046). В този участък траншеята за ССТ не е заровена. Върви по скално възвишение, като в насипа е регистрирана керамика от елинистическата епоха, вероятно от пресечена ямна структура.

Обр. 2. Регистрирани при издирването единични могили

Fig. 2. Single mounds registered during the survey

Обект № 8, гр. Българово и гр. Айтос, м. Кара пелит, площ 33 дка (АКБ № 10008049) – дребни обезличени фрагменти битова керамика от КЖЕ и горели мазилки. От югозапад на линията, в насипа до траншеята, е регистрирано значително количество керамика, изработена предимно на ръка и животински кости.

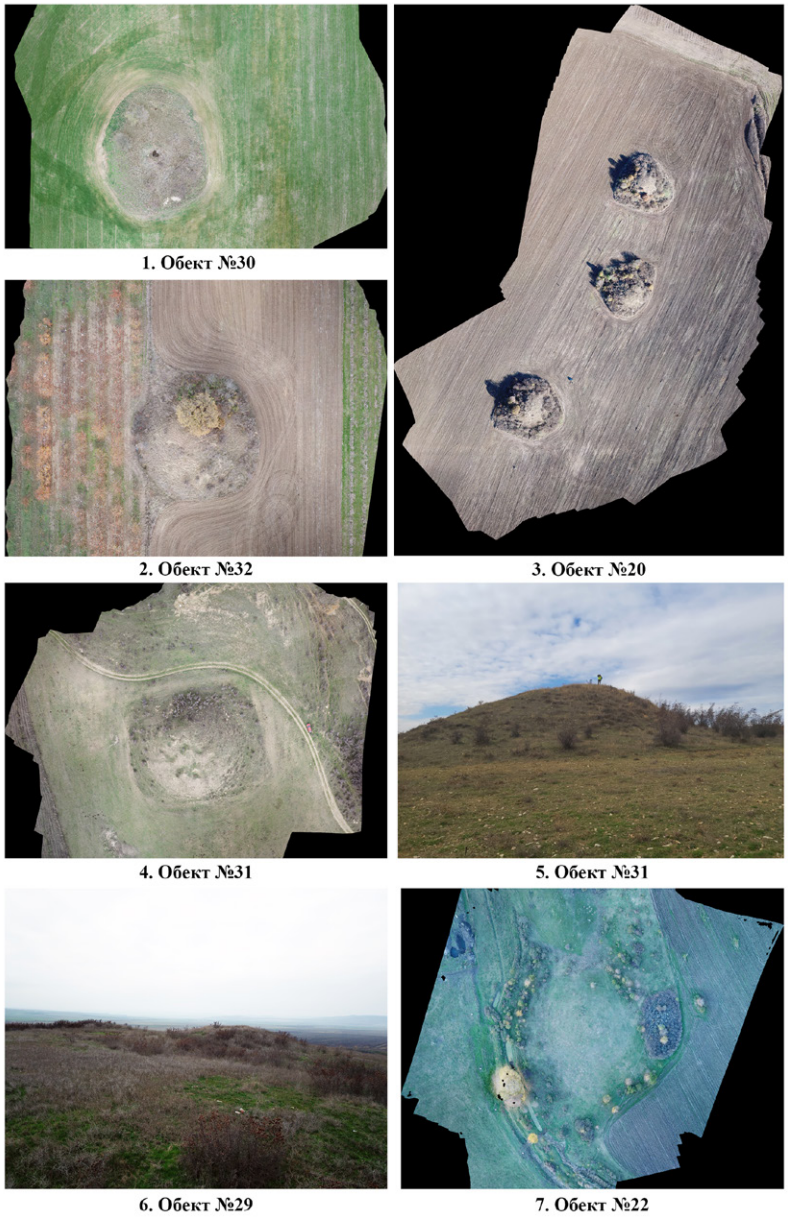
Обект № 23, с. Кликач, м. Кавака, площ 9 дка (АКБ № 10008050). В участък от прокопаната траншея са регистрирани керамични фрагменти от ЖЕ и пресечена от изкопа яма, с диаметър в горната част 2 м, а в долната – 1,30 м.

Обект № 24, с. Кликач, м. Кавака, площ 29 дка (АКБ № 10008051). В насипа са регистрирани фрагменти от керамика на ръка, мазилки и керамика от османската епоха. Възможно е обектът да е свързан с Обект № 23.

Обект № 26, с. Кликач, м. Герена, площ 8 дка (АКБ № 10008052). Обектът е регистриран от двете страни на жп линията, като по-значителната концентрация е от юг, където в насипа са регистрирани обезличени средновековни керамични фрагменти.

Обект № 27, с. Глумче, м. Лъджата, площ 13 дка (АКБ № 10008053). Обектът е регистриран и от двете страни на жп линията. В насипа от траншеята са регистрирани големи горели мазилки, фрагменти битова керамика на ръка, вероятно от ЖЕ и фрагментирани хромелни камъни.

IV. Евентуални обекти в непосредствена близост до жп линията (два).

Обр. 3. Регистрирани при издирването единични могили, могилни некрополи и селищна могила

Fig. 3. Single mounds, mound necropoleis and a tell registered during the survey

В някои от полигоните до жп линията са регистрирани керамични фрагменти в минимална концентрация, които не дават основание да бъдат обособени като археологически обекти и регистрирани в АИС АКБ и само са маркирани като евентуални обекти.

Обект № 4, гр. Българово, площ 12 дка – вероятно селище или постройка от Възраждането.

Обект № 33, с. Глумче, площ 5 дка – обезличена керамика от различни епохи.

V. Полигони с единични керамични фрагменти, без възможност за очертаване на концентрация.

В деветнадесет от полигоните са регистрирани малко обезличени керамични фрагменти, които не дават основание за обособяване на обект.

VI. Могили, отдалечени от жп линията, но с пряка визуална връзка.

Регистрирани са 10 единични надгробни могили, три могилни некропола (общо девет могили в тях) и една селищна могила.

Обект № 9, гр. Айтос, м. Кара пелит, площ 2 дка (АКБ № 10008054) – могила с диаметър 55 м и височина 1,5 м, с елипсовидно очертание с ориентация И – З (обр. 2.2).

Обект № 10, гр. Айтос, м. Кара пелит. Площ – 1 дка (АКБ № 10008055) – най-високата могила в района, с височина 5 м и диаметър 40 м, с елипсовидно очертание с ориентация И – З. Централната част е нарушена от иманярски изкоп (обр. 2.3).

Обект № 11, гр. Айтос, м. Кара пелит, площ 5 дка (АКБ № 10008060) – могила с диаметър 70 м и височина 1,5 м, обезличена от земеделска обработка. В най-високата част има значително количество керамика, предимно амфори (обр. 2.4).

Обект № 12, гр. Айтос, м. Кара пелит, площ 0,8 дка (АКБ № 10008061). Северно от Обект № 11 е регистрирана друга по-малка могила с диаметър 40 м. Възможно е това да са следи от самостоятелна постройка, тъй като петното е само от камъни и строителна керамика (обр. 2.4).

Обект № 14, гр. Айтос, м. Хамам дере, площ 1 дка (АКБ № 10008062) – могила с диаметър 25 м и височина 5 м (обр. 2.5).

Обект № 18, гр. Айтос, м. Герена, площ 2 дка (АКБ № 10008063) – могила с диаметър 50 м и височина 3 – 3,5 м, с елипсовидно очертание с ориентация И – З. В централната част има стар иманярски изкоп (обр. 2.6).

Обект № 21, с. Карагеоргиево, м. Васалата могила, площ 0,5 дка (АКБ № 10008067) – могила с диаметър 30 м и височина 1 – 2 м, с елипсовидно очертание с ориентация СИ – ЮЗ. В централната част има стар иманярски изкоп (обр. 2.7).

Обект № 25, с. Кликач, м. Кавака, площ 3 дка (АКБ № 10008069) – могила с диаметър 60 м и височина 1,5 – 2 м, с елипсовидно очертание с ориентация И – З. Западно от нея са регистрирани единични керамични фрагменти (обр. 2.8).

Обект № 30, с. Пирне, м. Копаната могила, площ 1,1 дка (АКБ № 10008075) – могила с диаметър 40 м и височина 4,5 м. В централната част има стар иманярски изкоп. В северен профил на изкопа са регистрирани човешки кости, вероятно от по-късен вторичен гроб (обр. 3.1).

Обект № 32, с. Поляново, м. Лъджата, площ 1,6 дка (АКБ № 10008077) – могила с височина 8 – 9 м и диаметър 60 м, с елипсовидно очертание с ориентация И – З (обр. 3.2).

Обект № 20, с. Карагеоргиево, м. Трите могили (АКБ № 10008064, 10008065 и 10008066) – могилен некропол от три могили. Най-голяма е западната с диаметър 60 м и височина 7 м, с елипсовидно очертание с ориентация СЗ – ЮИ. Средната е с диаметър 60 м и височина 4 м, елипсовидно очертание с ориентация СЗ – ЮИ. Източна с диаметър 55 м и височина 6 м, с елипсовидно очертание с ориентация И – З. Между могилите има малко на брой обезличени керамични фрагменти (обр. 3.3).

Обект № 31, с. Пирне и с. Поляново, м. Гочовата могила, площ 21,9 дка (АКБ № 10008076) – могилен некропол, вероятно от четири могили. Най-голямата е с диаметър 50 – 55 м и височина 9 м, с елипсовидно очертание с ориентация СИ – ЮЗ. По повърхността има много необработени камъни и керамични фрагменти от КЖЕ, работени както на ръка, така и на колело, като преобладават първите. Подобни фрагменти има и около могилата, предимно от север и северозапад, където са регистрирани още три, значително по-малки могилни образувания. Това предполага съществуването на могилен некропол с една голяма централна могила (обр. 3.4 – 5).

Обект № 29, гр. Карнобат, м. Дереджика, площ 3,5 дка (АКБ № 10008070, 10008071) – могилен некропол от две могили. Западната е по-малка, с диаметър 23 м и височина 2 м, с елипсовидно очертание с ориентация И – З. Източната е с диаметър 37 м и височина 3 м, с елипсовидно очертание с ориентация И – З (обр. 3.6).

Обект № 22, гр. Айтос, м. Хамам дере, площ 11,8 дка (АКБ № 10008068). Известен е в научната литература като селищна могила Айтос, но не е регистриран в АКБ. Има диаметър 150 – 160 м и височина 7 м. Повърхността се използва за пасище. Около централната част има големи изкопи от животни, а в насипите им е регистрирана керамика от ранния и късния халколит (обр. 3.7).

FIELD SURVEY ALONG THE RAILWAY ROUTE IN THE BURGAS – KARNOBAT SECTION

Iliyan Petrakiev, Miroslav Klasnakov

Summary

The field survey in the municipalities of Burgas, Aytos and Karnobat was carried out within 18 working days along the route of the existing railway between the Burgas railway station and road overpass west of the Karnobat railway station, with a total length of 66 km.

The terrain on both sides of the railway line was surveyed by means of 154 polygons, with a total area of 5.35 km^2. Thirty-three sites were registered (fig. 1), divided into six categories, according to the degree in which they are affected by the railway construction.

I. Unaffected sites in the immediate vicinity of the railway line (seven sites)

Site No. 2 – settlement, Ottoman period (16th – 17th c.); Site No. 3 – burial mound, diameter of 60 – 70 m and height of 3 m (fig. 2.1); Site No. 5 – settlement, antiquity; Site No. 16 – settlements, Iron Age, Ottoman and National Revival periods; Site No. 17 – settlement or a single building, National Revival period; Site No. 19 – unspecified, Ottoman and National Revival periods; Site No. 28 – unspecified, Ottoman period (16th – 17th c.).

II. Sites likely to be affected (two sites)

Site No. 7 – settlement, Late Antiquity (4th – 6th c.), the Middle Ages (9th – 11th c.), and National Revival period; Site No. 13 – unspecified, Hellenistic period.

III. Sites already damaged by the construction works (eight sites)

Site No. 1 – scattered human bones; Site No. 6 – Tell Balgarovo, Chalcolithic period; Site No. 8 – unspecified, Late Iron Age; Site No. 15 – probably a pit, Hellenistic period; Site No. 23 – unspecified, Late Iron Age; Site No. 24 – unspecified, Ottoman period; Site No. 26 – unspecified, medieval ceramic fragments found; Site No. 27 – unspecified, pieces of burnt plasters, fragments of Iron Age hand-built pottery, and fragmented stone querns found.

IV. Potential sites (two sites) – Sites Nos 4 and 33.

V. Polygons, with occasional ceramic fragments (19)

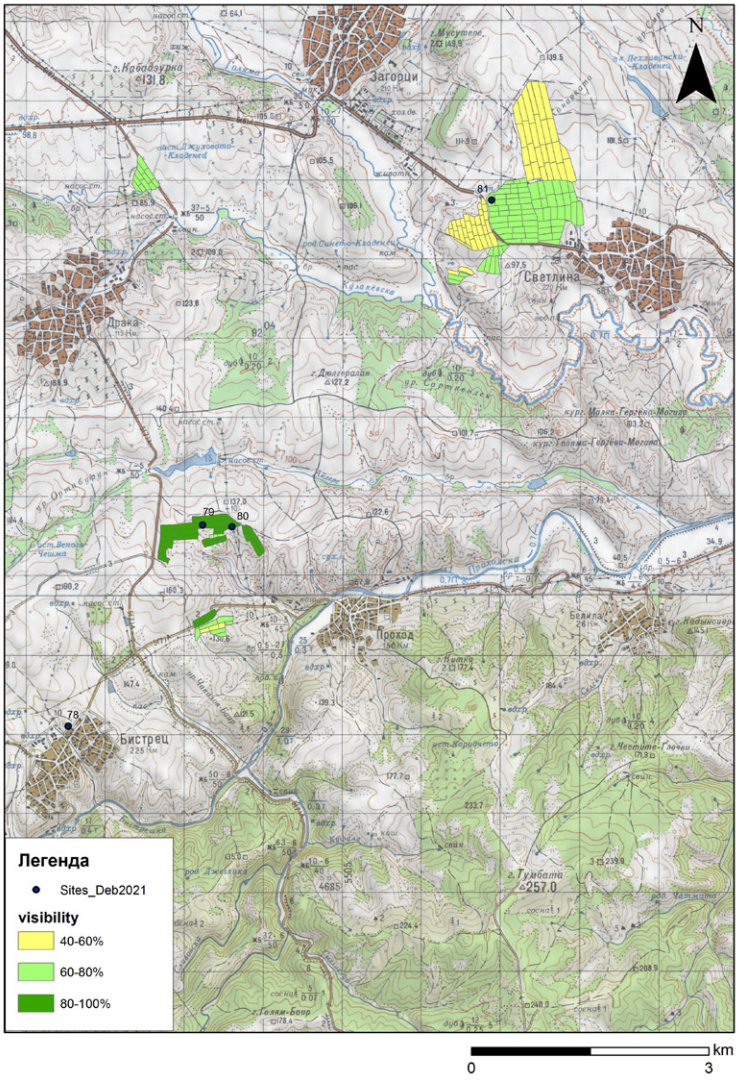
VI. Burial mounds and a tell, away from the railway line, but within the visible horizon (ten individual burial mounds, three mound necropoleis (a total of nine mounds in them), and a tell)

Site No. 9 – burial mound, diameter of 55 m and height of 1.5 m (fig. 2.2); Site No. 10 – burial mound, diameter of 40 m and height of 5 m (fig. 2.3); Site No. 11 – burial mound, diameter of 70 m and height of 1.5 m; in the highest part there is a significant amount of ceramics, mainly amphorae (fig. 2.4); Site No. 12 – burial mound, diameter of 40 m (fig. 2.4); Site No. 14 – burial mound, diameter of 25 m and height of 5 m (fig. 2.5); Site No. 18 – burial mound, diameter of 50 m and height of 3 – 3.5 m (fig. 2.6); Site No. 21 – burial mound, diameter of 30 m and height of 1 – 2 m (fig. 2.7); Site No. 25 – burial mound, diameter of 60 m and height of 1.5 – 2 m (fig. 2.8); Site No. 30 – burial mound, diameter of 40 m and height of 4.5 m; human bones found in the central part of an old looters' pit (fig. 3.1); Site No. 32 – burial mound, diameter of 60 m and height of 8 – 9 m (fig. 3.2); Site No. 20 – necropolis of three burial mounds (fig. 3.3); Site No. 31 – necropolis, probably of one central and three smaller mounds (fig. 3.4, 5); Site No. 29 – necropolis of two mounds (fig. 3.6); Site No. 22 – Chalcolithic tell Aytos (fig. 3.7).

Iliyan Petrakiev, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, petrakiev@museumvt.com
Miroslav Klasnakov, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, miro_klasnakov@abv.bg

№ 38. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩ. СРЕДЕЦ

Иво Д. Чолаков, Пламена Дакашева

Теренното археологическо издирване се проведе в землищата на селата Проход, Бистрец, Драка и Светлина, общ. Средец, в рамките на осем работни дни през месец май 2021 г., с финансиране от Общински исторически музей – Средец.

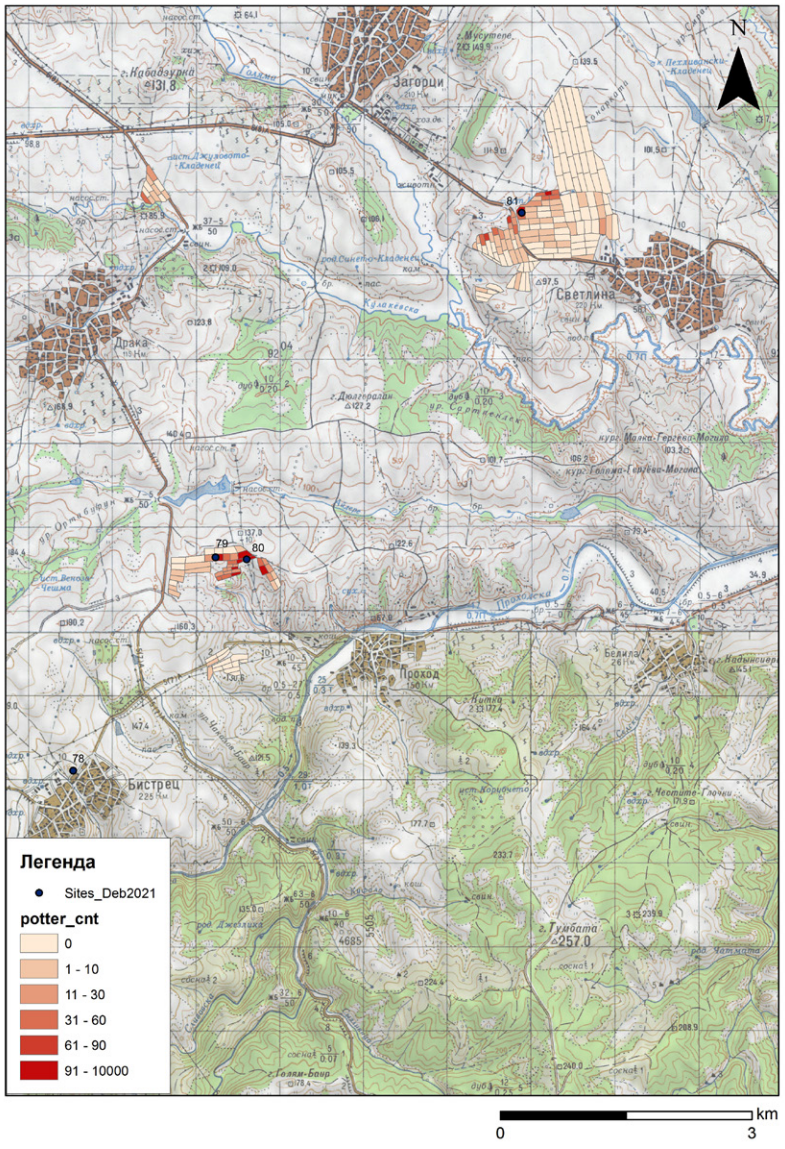
Цел. Теренните издирвания на територията на община Средец, област Бургас, се извършват за четвърта поредна година. Началото е поставено през 2018 г. като част от проекта „Археологическа карта на България“ (Чолаков, Георгиева 2019; Чолаков, Георгиева 2020; Чолаков, Георгиева 2021). През 2021 г. продължихме с основната цел на изследването – покриване на територията и близката околност на римската колония Деултум чрез методите за тотално обхождане. Местата за археологическо издирване са съобразени със спецификите на терена и възможността за наблюдение. Избрани са неизследвани терени с незасяти ниви. На терен са приложени интензивен тип обходи, тъй като всички площи, на които е проведено издирването, имат видимост над 50 – 60 % (обр. 1).

Обр. 1. Обходена територия с видимост (в проценти)

Fig. 1. Covered area visibility (in percentages)

Методика. За нуждите на теренното издирване покритата територия е разделена на полигони. Събрана е информация за тяхната площ, видимост, земно покритие, избрана стратегия, брой и вид на откритите керамични фрагменти и регистрирани артефакти. При издирванията са използвани смартфони, снабдени със софтуер SWMaps и Oruxmaps, както и три отделни GPS устройства. Резултатите са обработвани ежедневно в обща база данни, разработена под ArcGIS. След анализ на тези данни са обособени зони с по-висока концентрация на археологически материали. Според тях и съобразявайки се с релефа са определени предполагаемите граници на обектите.

Резултати. Извършен е тотален обход на територии, разположени северно от р. Средецка и намиращи се западно от землищата на с. Дюлево и гр. Средец. През 2021 г. акцентът на проучванията са площи в централната и северната част на общината. Терените са подбирани според възможността за наблюдение. Бяхме принудени да се откажем от някои предварително планирани райони за проучване. Практиката ни показа, че при обходи през м. август често има повече подходящи терени за издирване, отколкото през м. май. Причината е, че тогава жътвата вече е приключила и много от площите са изорани и бранувани.

Обр. 2. Обходена територия, концентрации на керамични фрагменти и регистрирани обекти

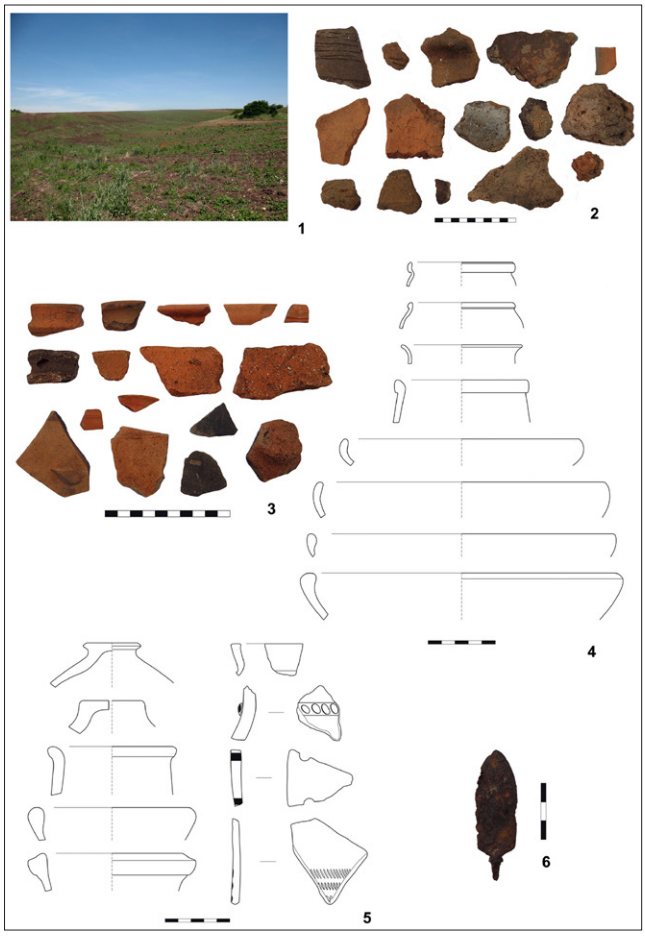
Fig. 2. Covered area, dispersion of ceramic fragments and registered archaeological sites

Като резултат през 2021 г. чрез тотален обход са изследвани още около 2,4 кв. км и са регистрирани четири обекта (обр. 2). Номерацията на новооткритите археологически обекти продължава тази от предходните издирвания. Това са:

Обект № 78 (АКБ № 10007924) – единична надгробна могила с неопределима хронология; Обект № 79 (АКБ № 10007925) – единични постройки с вероятна датировка ранен халколит; Обект № 80 (АКБ № 10007926) – селище с материали от желязната епоха, римския период, Средновековието и Възраждането; Обект № 81 (АКБ № 10007927) – селище от римския период.

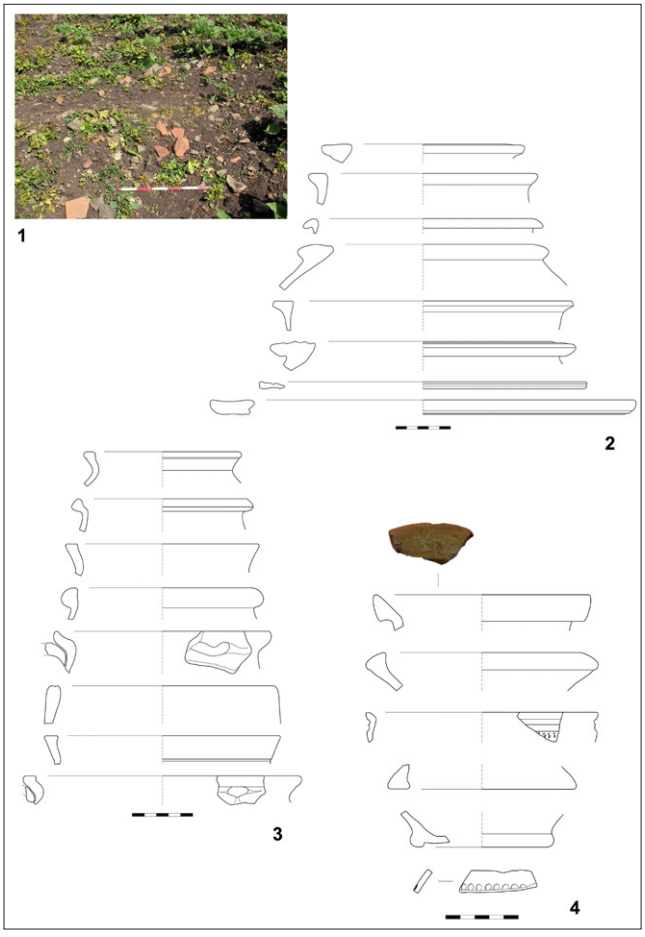
Описание на обектите. Обект № 78 е регистриран в м. Чукалов баир, в землището на с. Бистрец. Надгробната могила се намира в непосредствена близост до селото, в С – СЗ посока от последните му къщи. Тя е отбелязана на топографската карта М 1:50000. Могилата не се обработва, покрита е с гъста трева и ниска храстова растителност. Височината на могилния насип е около 2 м и с диаметър около 30 м. Не личат иманярски изкопи. На върха на могилата се намира триангулачна точка (от нисък клас). В близост до насипа ѝ са открити два фрагмента битова керамика от Античността.

Обект № 79 се намира западно от м. Дядова Стоянова шума, в землището на с. Проход (обр. 3.1). На терен се регистрират керамични фрагменти от ранния халколит, някои от тях с украса от врязани линии (обр. 3.2). Възможно е това да са единични постройки, разположени южно от Айдере, приток

Обр. 3. Обекти 79 и 80: 1 – поглед към обектите от североизток; 2 – керамика от обект 79; 3-5 – Керамика от обект 80; 6 – железен връх на стрела от обект 80

Fig. 3. Sites 79 and 80: 1 – view of the sites from NE; 2 – pottery from site 79; 3-5 – pottery from site 80; 6 – iron arrowhead from site 80

Обр. 4. Обект 81: 1 – керамични фрагменти in situ; 2-4 – керамика от обект № 81

Fig. 4. Site 81: 1 – pottery fragments in situ; 2-4 – pottery from site 81

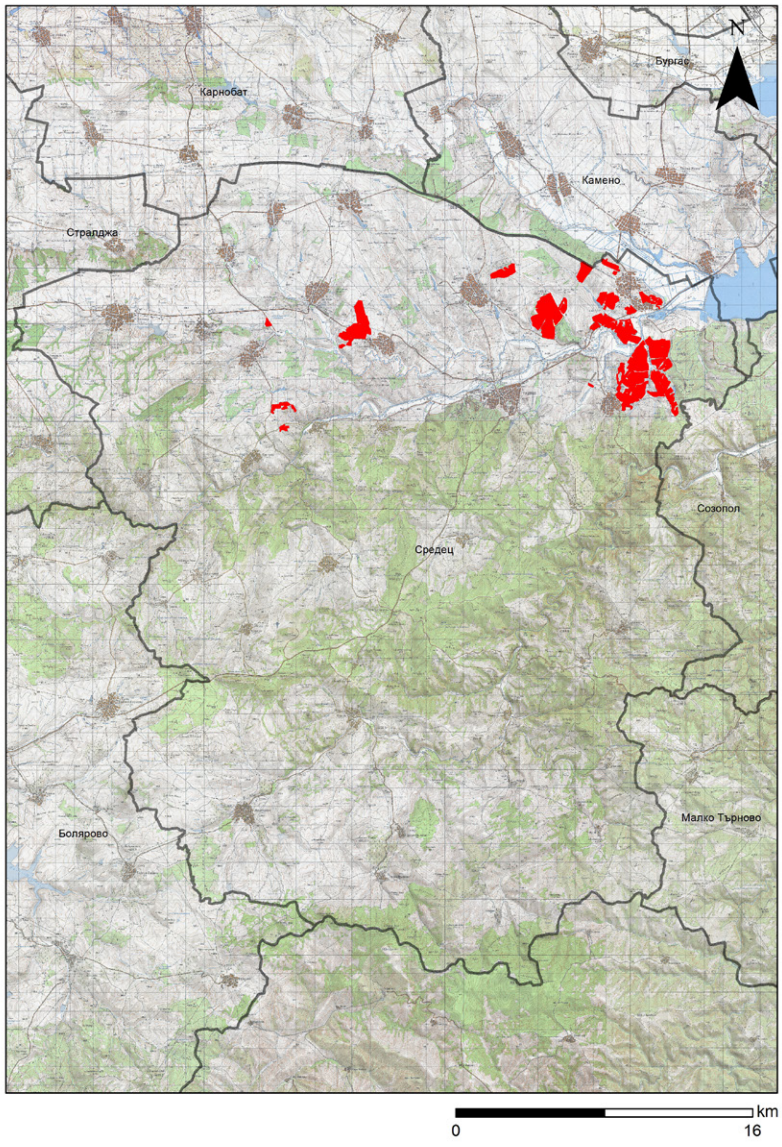
на р. Проходска. Обектът е разположен на билото на нисък хълм. Вероятно продължава и в южна посока, но теренът там е силно обрасъл и липсва видимост.

Обект № 80 се намира източно и в непосредствена близост до предходния обект. Между двата няма ясна граница (обр. 3.1). На мястото са регистрирани многоцентрични концентрации на керамични фрагменти от периода на желязната епоха (?), на римската епоха и на Възраждането (обр. 3.3 – 5). Преобладават фрагментите от битова керамика, работена на колело. Открит е и един железен връх на стрела, вероятно от периода на Средновековието (обр. 3.6). Обектът е разположен на западен склон на нисък хълм. В южната му част няма добра видимост, тъй като теренът е обрасъл с високи треви по време на обхода.

Обект № 81 се намира в землището на с. Светлина. Античното селище е разположено на голяма площ – около 180 дка. Керамични фрагменти се откриват по двата бряга на малък приток (явяващ се ляв на р. Голяма) в м. Големият юрт. В централната част на обекта днес има изградена чешма, описана в топографската карта като „Юрта“. Съвременният път с. Светлина – с. Загорци пресича селището. На терен се откриват многобройни фрагменти от строителна керамика (основно керемиди), разнесени при селскостопанската обработка (обр. 4.1). Трапезната и кухненската керамика са представени поравно, срещат се и фрагменти от амфорна тара (обр. 4.2 – 4). Регистрирани са няколко отделни концентрации от ломени камъни, които е възможно да маркират отделни постройки. Северно от пътя и по десния бряг на притока са регистрирани многобройни иманярски интервенции. Терените в северната и западната част от обекта са с ниска видимост в момента на обхода и там границите не са изцяло уточнени.

При теренните издирвания е установена липсата на две надгробни могили, отбелязани на топографската карта М 1:50000. Вероятно те са унищожени при земеделската обработка на терена.

За четирите сезона на терени издирвания в близката околност на Деултум е направен тотален обход на голяма част от територията по долното течение на р. Средецка и нейните притоци (обр. 5). В резултат на това 81 нови археологически обекта са регистрирани на територията на общ. Средец, като за всички тях са изготвени регистрационни картони в АИС АКБ.

Обр. 5. Обходена територия в община Средец през четирите сезона на обходи

Fig. 5. Covered area in the municipality of Sredets during the four seasons of field surveys

Литература

Чолаков, Георгиева 2019: И. Д. Чолаков, П. Георгиева. Терени издирвания на територията на общ. Средец. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 679 – 682.

Чолаков, Георгиева 2020: И. Д. Чолаков, П. Георгиева. Терени издирвания на територията на общ. Средец. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 121 – 128.

Чолаков, Георгиева 2021: И. Д. Чолаков, П. Георгиева. Терени издирвания на територията на общ. Средец. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 60 – 64.

FIELD SURVEY IN THE TERRITORY OF SREDETS MUNICIPALITY

Ivo D. Cholakov, Plamena Dakasheva

Summary

In May 2021, field surveys were carried out in the vicinity of Prohod, Bistrets, Draka and Svetlina villages, Sredets municipality. This survey continues the research in the territory and the immediate vicinity of the Roman colony of *Deultum* by the methods of complete coverage of the area. The terrains chosen for archaeological research are consistent with the possibility of observation – unexplored terrains with visibility over 50 – 60 % have been selected (fig. 1). As a result of the survey, an area of approx. 2.4 km^2 was covered, and four new archaeological sites were registered (fig. 2). The numbering of the newly discovered sites is in continuation to the one used during the previous surveys.

Site 78 was registered in the vicinity of Bistrets village. It is a single tumulus of indeterminate date.

Site 79 is located in the vicinity of Prohod village (fig. 3.1). Pottery fragments from the Early Chalcolithic period were registered in the field, some of them decorated with incised lines (fig. 3.2). There are probably single buildings located along a small tributary of the Prohodska River.

Site 80 is located to the east and is adjacent to the previous site. There is no clear boundary between the two (fig. 3.1). The site is located on the western slope of a low hill. Pottery fragments from the Iron Age (?), the Roman period and the National Revival period were registered at the site (fig. 3.3 – 5). An iron arrowhead, probably dating back to the Middle Ages, was also discovered (fig. 3.6).

Site 81 is located in the vicinity of Svetlina village. It is a settlement from the Roman period, occupying a large area of approx. 18 ha. Numerous fragments of ceramic building materials (mainly roof tiles) were found in the field, scattered during the agricultural tillage (fig. 4.1). Kitchen and tableware are presented equally and fragments of amphorae were also found (fig. 4.2 – 4). Several concentrations of quarry stones have been registered, which may mark individual buildings. The northern and western boundaries of the site are not fully specified, as the area had low visibility at the time of the survey.

As a result of four years of field research in the territory of Sredets municipality, a thorough survey of a large part of the area along the Lower Sredetska River was conducted and 81 new archaeological sites have been registered (fig. 5).

Ivo D. Cholakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivocholakov@gmail.com
Plamena Dakasheva, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, plamgeorgieva@abv.bg

№ 39. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СТРАНДЖА

Юлия Цветкова, Юлий Емилов

През 2021 г. по изследователски проект към СУ „Странджа планина – идентифициране на историческите маршрути от древността в контекста на технологичното съвремие" (Договор № 80-10-118/26.03.2021 г.), бяха реализирани теренни археологически издирвания във вътрешнопланинските райони на Странджа. Тяхната цел е теренна верификация на моделирано при предишни ГИС-базирани изследвания трасе на античен път, споменат в Херодотовия разказ, между Херайон (при Караевли-алтъ на Мраморно море), изворите на реката Теар (при дн. Пънархисар) и Аполония (срв. Цветкова 2018; 2021). Основната задача е да се проследи теренната ситуация по протежение на генерирания маршрут в рамките на българска територия между Малко Търново и Созопол и да се регистрират археологически обекти в неговата околност. Моделираното трасе преминава през землищата на селищата Малко Търново, Стоилово, Заберново, Визица (общ. Малко Търново), Ново Паничарево, Ясна поляна, Веселие (общ. Приморско) и Созопол (обр. 1). Въпреки интензивните археологически проучвания в Странджа от 70-те години на XX в. насетне като експедициите „Странджа" на Института по тракология (1972 – 1983 г.), както и изследвания на Д. Агре, К. Господинов, Л. Вагалински, П. Делев, Д. Пантов и Центъра за подводна археология в Созопол от началото на XXI в. (Агре 2005; Агре, Дичев 2005; Господинов 1988; Вагалински и др. 2012; Делев 1980; Делев, Иванов 2006), в АКБ съществува сериозна диспропорционалност по отношение на регистрираните обекти от региона. За разлика от крайбрежието, в АКБ фигурират само 20 обекта от вътрешността на планината в посочените по-горе землища. В този смисъл цел на проекта е и попълването на информацията в АКБ.

Подготвителните дейности включваха детайлен анализ на наличната библиография за проведени археологически проучвания в изследвания район с оглед данните за локализирани археологически обекти. Извадка за регистрираните в АИС АКБ до началото на 2021 г. обекти и анализ на съвременни топографски карти и сателитни изображения, както и свободно достъпните карти на Руския генерален щаб (т. нар. верстови карти в мащаб 1:126 000), позволи да се извлече информация за съществуващи в близкото минало пътища в планината, отбелязани могили или индикативни топоними. Полезна по отношение на предоставяне на географски координати на археологически обекти беше картата на Д. Тонин[1] за културно-историческо и природно наследство в Странджа, както и събраните теренни данни в рамките на реализирания през 2016 – 2019 г. проект „Комплексни и иновативни методи за диагностика и изследване на материалното и нематериално културно наследство на Централна и

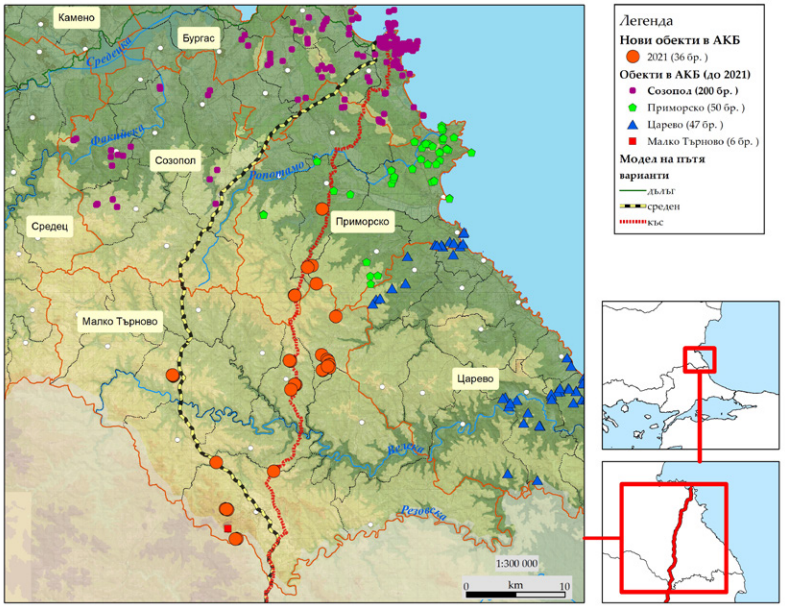
[1] https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1kaUoTwkuhPv3lVqvVJ2d38337Vdb4qEI&ll=42.21501317075693%2C27.38938980000001&z=9

Източна Странджа в условията на миграции и демографски отлив“ с ръководител доц. д-р А. Николов, предоставени ни любезно от колегите. Комплексната информация беше дигитализирана и интегрирана в ГИС среда като отделни слоеве с оглед съпоставката с генерираните модели на пътното трасе през Странджа по изследвания маршрут Малко Търново – Созопол.

Терените археологически издирвания бяха осъществени през юни и октомври 2021 г. за период общо от седем дни, при различни климатични и теренни условия, което допринесе за пълнотата на направените наблюдения.[1] Планинският релеф наложи прилагането основно на методиката за издирвания в трудно достъпни терени, а където имаше налични обработваеми ниви – и за интензивни теренни проучвания. За навигация до обектите и трасиране на обходената територия бе използван мобилен ГИС софтуер SWMaps.

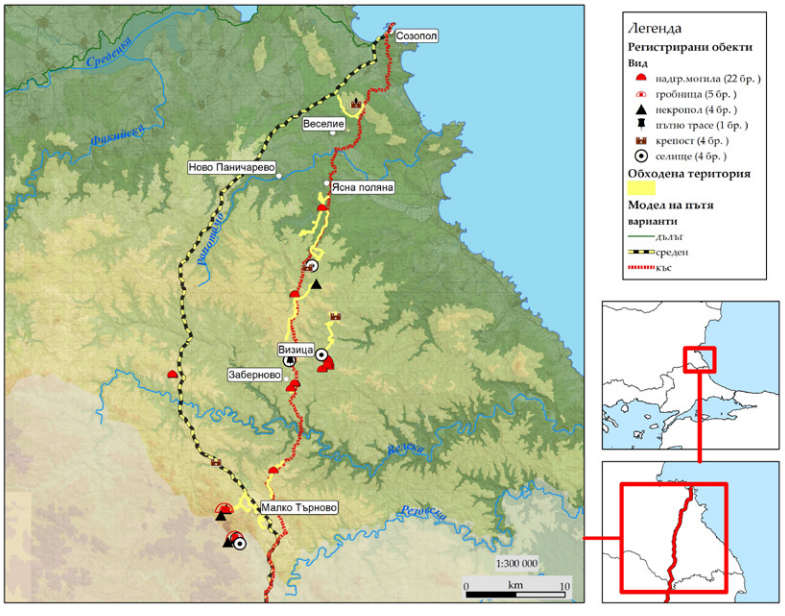
В резултат на издирванията е покрита територия от 3,8 кв. км и регистрирани 40 археологически обекта. От тях 36 не фигурираха до момента в АКБ, но са известни по литература (обр. 2). Те попадат основно на територията на общ. Малко Търново (31) и на общ. Приморско (останалите пет).

Данните за присъстващите в АКБ четири обекта (гробницата при Мишкова нива, некропол в м. Пропада, Лободово кале – крепост и некропол) са актуализирани със снети прецизни GPS координати и извършена актуална фотодокументация. Благодарение на безвъзмездното сътрудничество с проекта „Древна Тракия в цифри: преоценка на Античността в дигиталната епоха“ (ФНИ КП-06-Н50/3 от 30.11.2020 г.) е направено фотограметрично заснемане на гробницата в м. Мишкова нива, позволяващо да бъде генерирана ортофотомозайка и дигитален височинен модел, което да послужи за прецизно глобално позициониране на съоръжението и извършване на различни измервания (обр. 3).

Обр. 1. Карта на ГИС модела на трасето Херайон – Теар – Аполония (участък на територията на България)

Fig. 1. Map of the GIS model of the route Heraion – Tearos – Apollonia (Bulgarian part)

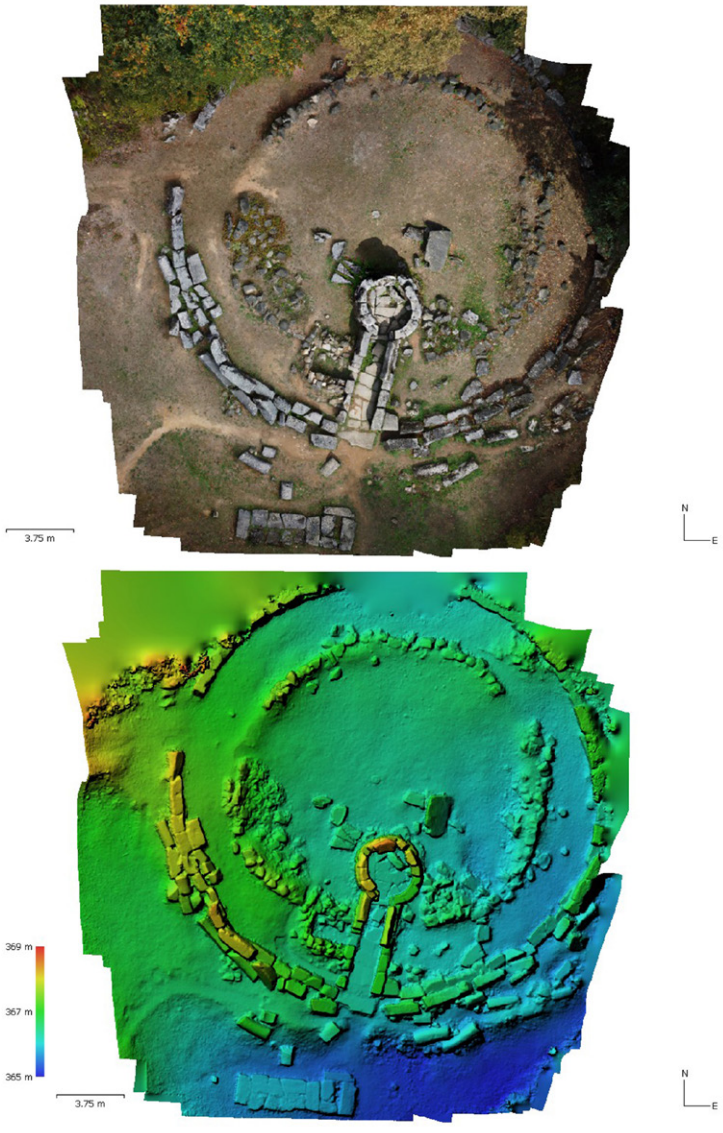

Обр. 2. Карта на проучената площ и регистрираните обекти

Fig. 2. Map of the studied area and the registered sites

Регистрираните обекти принадлежат към трите основни категории на селищната система: селищни структури, гробни съоръжения, инфраструктурни съоръжения (обр. 4). Както обикновено,

[1] В теренните издирвания взеха участие колегите от катедрата по стара история, тракология и средновековна история към СУ проф. дин Д. Ботева, гл. ас. д-р Л. Грозданова, гл. ас. д-р К. Младенов, гл. ас. д-р Д. Владимирова, д-р З. Тархан, докторант Н. Пенев, Н. Симеонова, студент в магистърска програма към СУ. Експедицията бе реализирана с любезното съдействие на д-р А. Орачев, Г. Попстефанов и община Малко Търново в лицето на г-н кмета И. Янчев.

Обр. 3. Ортофотоснимка и дигитален височинен модел на гробницата в Мишкова нива, създадени чрез фотограметрично заснемане

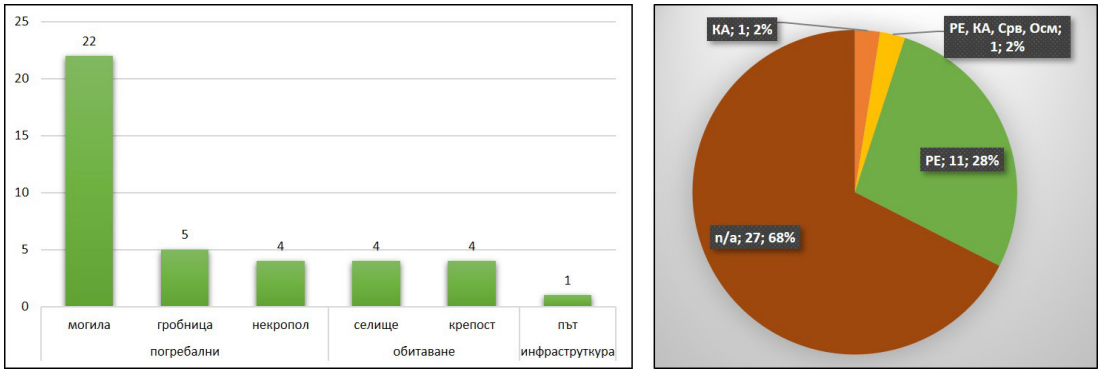
Fig. 3. Orthophoto image and DEM of the Mishkova niva tomb, created by photogrammetric capturing

най-интензивно представените паметници са гробните съоръжения: надгробни могили – самостоятелни или като част от могилни некрополи, както и проучените гробници в някои от тях (общо 78 % от всичките документирани обекти). Те са концентрирани в две основни зони – около Малко Търново, където попадат емблематичните обекти в м. Мишкова нива и Пропада, както и в района на с. Визица. От особен интерес е локализираният некропол от множество (над 200) малки могили, разположен на билото на рид на ок. 7 км северно от Визица, описан в литературата като некропол в м. Колуница. Въпреки силно обраслия терен, при някои от тях се наблюдават стари иманярски изкопи, разкриващи ограждения от каменни кръгове в периферията на могилния насип.

Обектите, свързани с обитаване, са представени от двата основни типа – крепости и селищни обекти. Локализирано и покрито с полигони е съобщеното в научната литература селище в м. Юрта при с. Заберново. Събраният подемен материал – силно фрагментирана битова керамика – принадлежи на няколко хронологически периода – римската епоха, Късната Античност, Късно Средновековие и османския период. В негова непосредствена близост е локализиран участък от пътно трасе, който явно представлява част от съпътстващата селището инфраструктура.

Крепостите Лободово кале, Калето при Ясна поляна, Визишкото кале и Градището над р. Айдере носят следи от стари иманярски интервенции. Всичките те заемат изявени височини, с потенциал за добра видимост (при липса на гористата растителност), маркирани са на топографските карти и, с изключение на Визишкото кале, са описани в научната литература. Доколкото позволяваше гъстата растителност, бяха трасирани крепостните стени. Укрепената площ е сравнително малка – от 1,3 докъм 9 дка. Особен случай представлява Визишкото кале, където на терен се наблюдават каменни разсипи без някаква ясна линейна организация. Отсъствието на керамични фрагменти, както и следите от добив на камък по източния склон на хълма, позволяват да се предположи наличието на каменна кариера. Няколко фрагмента от антични тегули бяха открити на Градището над р. Айдере. Подемният матерериал произхожда от съвременни нарушения на обекта.

Липсата на индикативни материали сериозно затруднява датирането на повечето обекти. Провежданите в миналото археологически разкопки на някои от тях, или по-ранните наблюдения, са единствената възможност те да бъдат датирани. Най-ранният и основен представен период е римската епоха. С този период и времето на II – III в. се свързва функционирането на обектите в м. Мишкова нива и Пропада, докато проучваните могили при с. Визица илюстрират една малко по-късна дата около средата на IV в. Обобщените първични наблюдения по протежение на моделираното трасе сочат за наличие на активен живот през римския период и Късната античност и са индикация за евентуалното време на функционирането на този пътен участък през планината.

Обр. 4. Разпределение на регистрираните обекти по функционален и хронологически признак

Fig. 4. Graph of functional and chronological distribution of the registered sites

Литература

Агре 2005: Д. Агре. Семейни гробни съоръжения от територията на Централна Странджа (I хил. пр. Хр. – IV в. сл. Хр.). – В: Г. Китов, Д. Димитрова (съст.). Земите на България – люлка на тракийската култура. Т. 2. София, 2005, 104 – 109.

Агре, Дичев 2005: Д. Агре, Д. Дичев. Могили от римската епоха в Централна Странджа. – Известия на Националния исторически музей, 15, 43 – 74.

Вагалински и др. 2012: Л. Вагалински, И. Чолаков, С. Александрова, И. Иванова, Д. Харбалиева, Н. Шаранков. Антично селище край село Сливарово, Малкотърновско. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 368 – 369.

Господинов 1988: К. Господинов. Тракийски могилен некропол при с. Визица, Бургаски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1987 г. Благоевград, 68 – 69.

Делев 1980: П. Делев. Разкопки на тракийска куполна гробница при Малко Търново. – Археологически открития и разкопки през 1979 г. София, 50 – 51.

Делев, Иванов 2006: П. Делев, Я. Иванов. Спасителни археологически разкопки на обект „Антична куполна гробница" в местността Мишкова нива, край гр. Малко Търново, Бургаска област. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 108 – 110.

Цветкова 2021: Ю. Цветкова. От Херайон до Аполония: II част. Топографската перспектива. – В: П. Делев, Д. Ботева, Л. Грозданова (ред.). Jubilaeus VIII. Завръщане към изворите. Т. 8/1. София, 2021, 269 – 284.

Цветкова 2018: Ю. Цветкова. ГИС и тракология: Приложения на Географските информационни системи в изследванията на тракийската история. София, 2018.

FIELD SURVEY IN STRANDZHA MOUNTAIN

Julia Tzvetkova, Julij Emilov

Summary

The archaeological field survey in Strandzha Mountain took place in the 2021, as part of a research project at the Sofia University aimed at the reconstruction and studies of historical routes. The aim of the project was the verification of the GIS-modeled *Heraion – Apollonia Pontica* communication route in antiquity (mentioned in Herodotus). Site registration and update of available information on cultural monuments in the area of the field survey represent the main focus of the project activities in the municipal territories of Malko Tarnovo (Stoilovo, Zabernovo, Vizitsa), of Primorsko (Novo Panicharevo, Yasna polyana, Veselie) and of Sozopol (fig. 1).

The preparation and training phase (workshops on composing a dataset of information from previous research, cartographic and toponymic evidence) was followed by two field campaigns, in July and in October (fig. 2). The field activities included updates of location data (GPS coordinates) and of photo documentation concerning four sites registered in the information system "Archaeological Map of Bulgaria" – the Mishkova niva tomb, the Propada necropolis,

the Lobodovo kale fortress and necropolis. In collaboration with the project "Measuring Ancient Thrace", photogrammetric capturing of the Mishkova niva tomb produced an orthomosaic image of the structure (fig. 3).

During the field campaigns, 36 new sites were registered (31 in Malko Tarnovo municipality, and five in Primorsko municipality). Burial mounds and related grave structures form 78 % of all registered sites (fig. 4), concentrated in two zones – the vicinity of Malko Tarnovo (Mishkova niva, Propada locality) and near the village of Vizitsa. In the latter region, the tumular necropolis at Kolunitsa locality (7 km north of Vizitsa) stands out in tumuli number: in a dense forest on the hill ridge, more than 200 small tumuli were located; looters' diggings reveal stone circles in some of them.

In Yurta locality near Zabernovo, a habitation site and a road section were registered. Pottery fragments indicate past activities at the site during the Roman period, Late Antiquity, medieval and Ottoman period. Terrain explorations at the Lobodovo kale, the Kaleto near Yasna Polyana, at Gradishteto near the Aydere River, and at Vizishkoto Kale were focused on tracing stone fortifications of these prominent landscape markers. Their fortified areas range from 1300 m^2 to 9000 m^2. Vizishkoto kale represents a case of stone piles on a hill ridge, but remains of enclosure walls or pottery sherds were not detected. Traces of stone quarrying suggest its presumed function in relation to a nearby settlement.

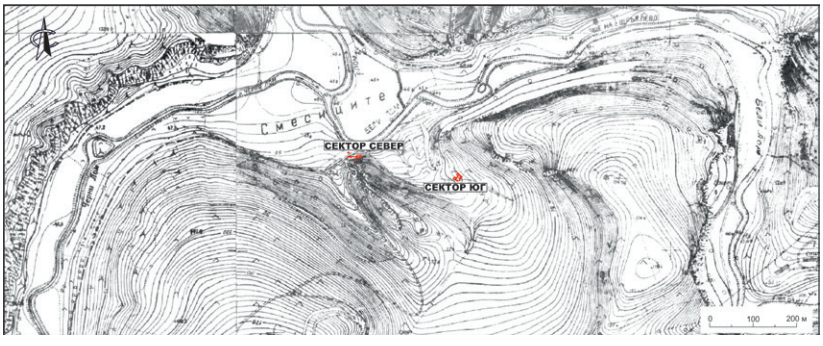
The lack of chronologically indicative finds impedes the narrow dating of the sites, but the overall picture reveals information on points of the Roman period and Late Antiquity activities in the studied area, along the GIS-modelled communication route.

Julia Tzvetkova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, julia.tzvetkova@uni-sofia.bg
Julij Emilov, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, j.emilov@uni-sofia.bg

ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ

№ 40. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СВЕТИЛИЩЕ НА ДИАНА" ДО С. КОШОВ, ОБЩ. ИВАНОВО, ОБЛ. РУСЕ

Никола Русев, Върбин Върбанов

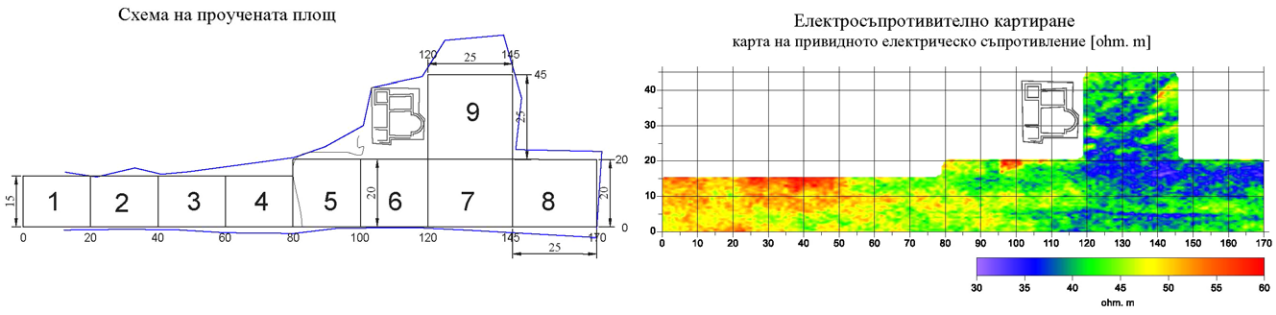

Обр. 1. Топография на археологическия обект при с. Кошов

Fig. 1. Topography of the archaeological site near Koshov village

Село Кошов се намира на около 22 км южно от гр. Русе, като землището му попада основно в басейна на р. Черни Лом.

Археологическият обект е локализиран в м. Смесците, на 2,61 км североизточно от селото. Той се намира до мястото на сливане на реките Бели и Черни Лом (350 м югоизточно). През XX в. в посочения район са открити три надписа, посветени на Диана Плестрензис, свидетелстващи за светилище от римската епоха (Velkov 1974). Проучван е през 1985 г. (Станчев 1986) и 2018 г. (Върбанов, Тодорова 2019). Регистрирани са останките на две големи антични сгради. Първата се намира на левия бряг на Бели Лом, на 125 м от сливането му с Черни Лом, а втората се състои четири помещения и абсида и отстои на 250 м югоизточно от първата (обр. 1).

Обр. 2. Резултати от геофизичното проучване

Fig. 2. Results of the geophysical survey

Цел на геофизичното издирване е локализиране на сгради и структури, свързани със светилищния комплекс. То е съсредоточено около втората сграда, покрива площ от 3625 кв. м, а избраният метод е електросъпротивително картиране, извършено от инж. д-р Н. Тонков.

В проучената площ не се регистрират аномалии, които категорично да говорят за останки от сгради или други структури от античността. Само две са отклоненията, които могат да се интерпретират като свързани с антични градежи. Първото е южно от сградата, а второто, с по-слабо изразен характер, е североизточно (обр. 2).

Литература

Върбанов, Тодорова 2019: В. Върбанов, С. Тодорова. Археологическо проучване на обект „Светилище на Диана“, с. Кошов, Русенска област. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 401 – 403.

Станчев 1986: Д. Станчев. Разкопки в м. „Смесите“ край с. Иваново, Русенски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1985 г. Велико Търново, 1986, 96.

Velkov 1974: V. Velkov. Der Kult der Diana Plestrensis in Moesia Inferior. – In: D. M. Pipidi (Hrsg.). Actes du IXe Congrès international d'études sur les frontières romaines. Mamaia, 6 – 13 septembre 1972. Bucarest – Köln – Wien, 1974, 151 – 153.

GEOPHYSICAL SURVEY OF THE SITE "SANCTUARY OF DIANA" NEAR KOSHOV VILLAGE, IVANOVO MUNICIPALITY, RUSE DISTRICT

Nikola Rusev, Varbin Varbanov

Summary

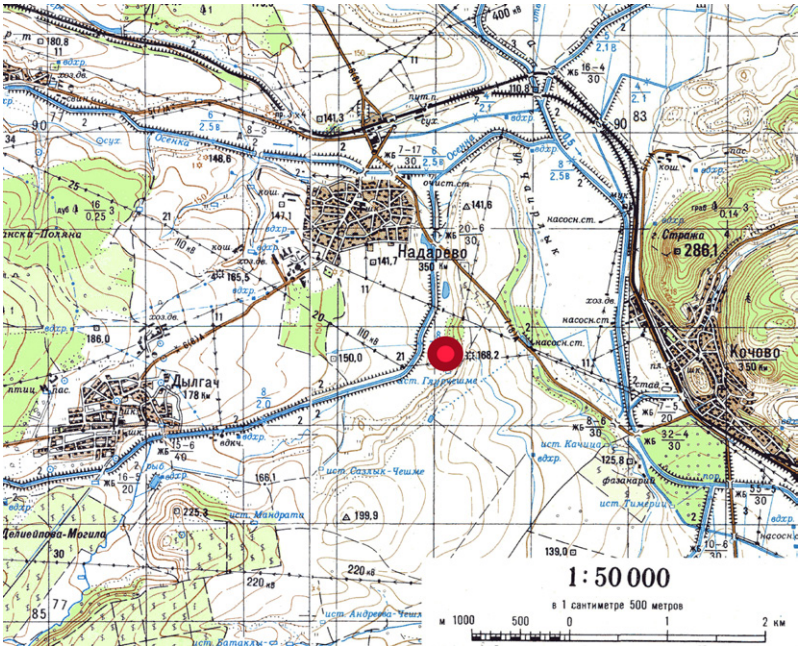
Koshov village is located 22 km south of Ruse and its land occupies territory in the basin of Cherni Lom River. In the 20th c., epigraphic monuments dedicated to Diana Plestrensis have been found near the confluence of the rivers Cherni Lom and Beli Lom. In 1985 and 2018 archaeological excavations have been conducted which led to the discovery and study of two Roman buildings (fig. 1).

The aim of the geophysical survey is to locate buildings and structures related to the sanctuary complex. The electrical resistance mapping method was preferred. No anomalies indicating the presence of remains of ancient edifices were registered in the surveyed territory (fig. 2).

Nikola Rusev, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, nikola_rusev@hotmail.com
Varbin Varbanov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, ramonearhaeology@abv.bg

№ 41. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА“, ЗЕМЛИЩА НА С. НАДАРЕВО И С. ДЪЛГАЧ, ОБЩ. ТЪРГОВИЩЕ

Стела Дончева, Тихомир Тихов

Обр. 1. Надарево и Дългач – топографска карта; ситуиране на археологическия обект

Fig. 1. Nadarevo and Dalgach villages – topographic map: situation of the archeological site

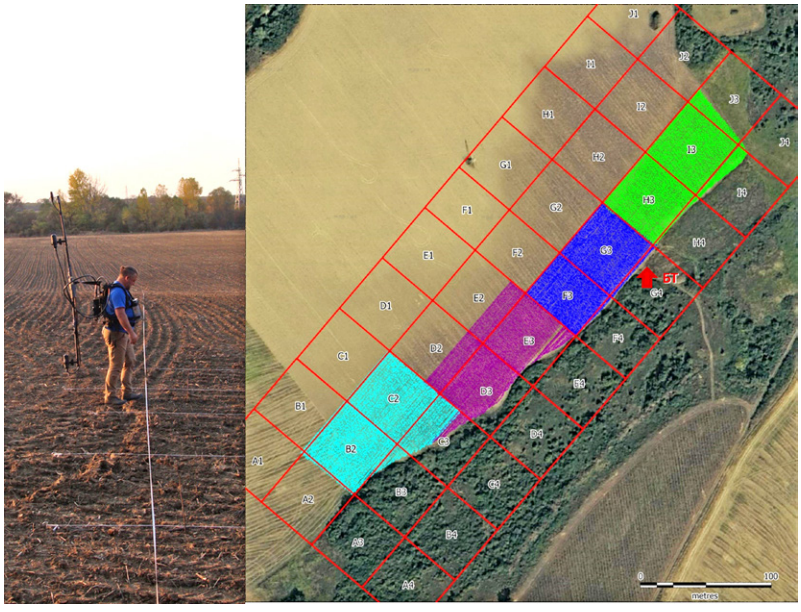
Геофизичното проучване се осъществи в рамките на пет работни дни (27 – 31.10.2021 г.) с финансовата подкрепа на Министерство на културата и е реализирано от инж. д-р Хр. Цанков, фирма „ТЕРА СКАУТ“ ЕООД, гр. София, заедно с научните ръководители. Целта на настоящото геофизично издирване е да се очертаят границите на производствения център при с. Надарево, Търговищко и да се локализират местата на предполагаемите работилници и съоръженията в тях. Неговото местонахождение е установено след теренно обхождане и проведени през 1994 г. сондажни проучвания (Тотев и др. 1995). Археологическия обект е с национално значение, съгласно чл. 146, ал. 3 на ЗКН.

Натрупването на голям брой находки във фондовете на почти всички музеи от Североизточна България през последните две десетилетия ни провокира да планираме бъдещи системни разкопки, които естествено се предшестват от недеструктивни геофизични издирвания. Движимите паметници (Конаклиев 2000; Конаклиев 2005), както и регистрираните стационарни съоръжения от кратките проучвания през 1994 г., потвърждават наличието на производствена дейност, синхронна и идентична с тази на проучените два ранносредновековни центъра за производство на художествен метал в околностите на Преслав – при Новосел, Шуменско и Златар, Преславско. Обектът е третият известен засега център за художествен метал и заедно с тези при Новосел и Златар очертава хинтерланда на столицата Преслав през X в. (Бонев, Дончева 2011; Дончева 2021) (обр. 1).

През м. октомври 2021 г. след нови теренни обходи, разговори с общинските власти и направена актуална справка в кадастрално-административна информационна система се установи, че планираното геофизично проучване обхваща поземлен имот № 24520.6.6, м. Гяурови, землище на с. Дългач, общ. Търговище. Тази нова информация и теренните обхождания ситуират производствения център вече в две землища – на селата Надарево и Дългач, общ. Търговище. Информацията от теренните издирвания и проведените през 1994 г. сондажни проучвания не отговарят на съвременната кадастрално-информационна картография. Сондажните проучвания от 1994 г. при с. Надарево, м. Юкя, по протежението на старото корито на Дългачка река, до пътя Надарево – Кочово са били в землището на с. Дългач, м. Гяурови, но терените обхождания и подемният материал от тях ситуират производствения център в двете землища на с. Дългач и с. Надарево (от двете страни на Дългачка река според корекцията на речното корито в южна посока, регистрирано и от геофизичното издирване). Обектът е разположен в близост до източната граница на областите Търговище и Шумен, а проучената площ граничи със землището на с. Надарево и отстои на 1,7 км югоизточно от съвременното с. Надарево и на 2,7 км източно от с. Дългач.

В кадастрално-административна информационна система ПИ № 24520.6.6 се определя като държавен поземлен фонд, частна земеделска обработваема земя, категория 3, нива с площ 75716 кв. м. В направеното геофизично проучване попадат и южните участъци на ПИ № № 24520.6.7-10.

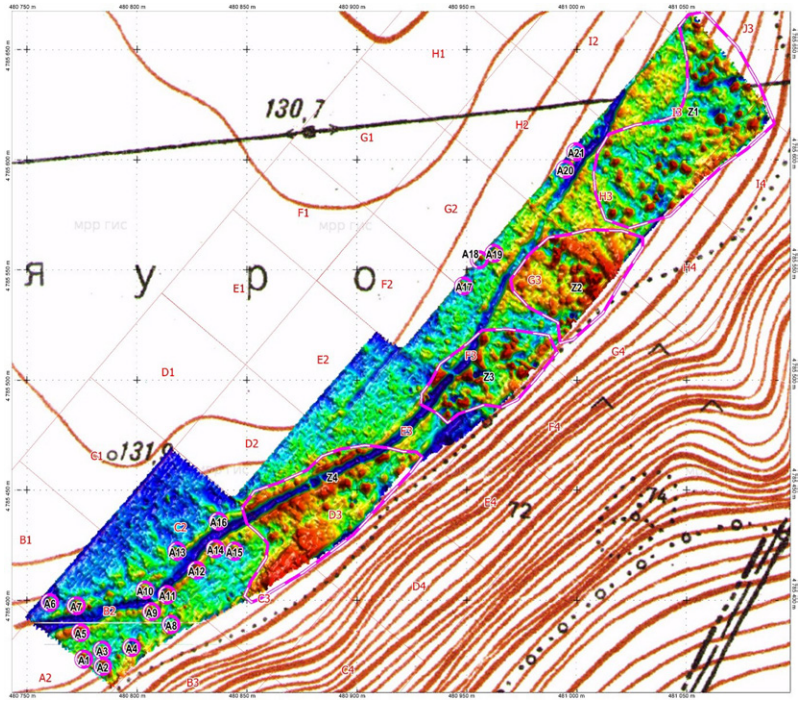
Проведеното геофизично проучване обхвана обща площ от близо 23 дка. След теренни обхождания се събра значително количество подемен материал, основно по протежение на западния край. Тук се разви план-квадратна мрежа с размери 50 × 50 м (2,5 дка), разделена на отделни коридори от 2 м. Поради технически съображения, свързани със стесняването на ивицата заради гъстата растителност по източния край на нивата, площта на квадратите от крайния ред F е редуцирана до размери 50 × 40 м (обр. 2).

Обр. 2. План-квадратна мрежа и геомагнитни измервания

Fig. 2. Square grid and geomagnetic measurements

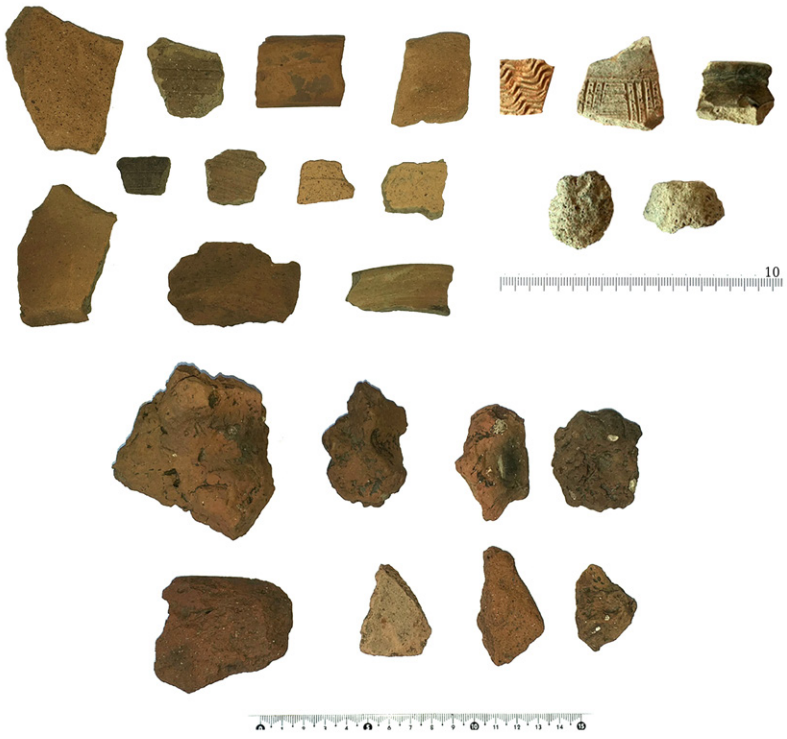
Техническата информация, методите и анализът на резултатите от геофизичните проучвания са посочени в подробен доклад на инж. д-р Хр. Цанков пред Министерство на културата. Тук ще представим накратко и обобщим резултатите от геофизичните проучвания с геомагнитен метод (магнитна градиентометрия). Трябва да се има предвид, че малкият размер на повечето търсени обекти, ефектът от които силно намалява с увеличаване на разположението им в дълбочина, ограничава приложението на метода до 1 – 2 м.

Обр. 3. Карта на вертикалния магнитен градиент dT/dz в изследвания участък от обекта с 4 аномални зони и единични аномалии (№ 1 – 21)

Fig. 3. Map of the vertical magnetic gradient dT/dz in the studied section of the site with 4 anomalous zones and single anomalies (Nos. 1 – 21)

Геомагнитните проучвания са осъществени с два магнитометъра. Първият е калиев магнитометър/градиентометър GSMP-25G, произведен от канадската фирма GEM Systems. Той работи в режим „градиентометър с непрекъснат запис“, като измерването е извършено едновременно на две отстоящи вертикално на 1,54 м едно от друго нива. По този начин освен големината на интензитета на геомагнитното поле е определен и неговият вертикален градиент. Записът на данните за полето е осъществен при интервал от 0,5 s (2 Hz). Вторият уред е протонен магнитометър GSM-19W v7.0, за полеви измервания на тоталния вектор на магнитното поле на Земята. Използван е за базова станция. Поставен е в точка – базова точка (БТ) с незначителни стойности на хоризонталния и вертикалния геомагнитен градиент. Стойностите на денонощната вариация на магнитното поле в базовата точка е измервана на всеки 2 s (0,5 Hz).

Обр. 4. Дългач: фрагменти от керамика, тигли, обмазки от горивни съоръжения

Fig. 4. Dalgach village: fragments of ceramics, crucibles, coatings from combustion facilities

На съставените геомагнитни карти се наблюдават редица аномалии и аномални зони, подходящи за насочване на бъдещи археологически проучвания. Част от аномалиите са групирани в четири зони (Z1, Z2, Z3 и Z4), а други, които са по-разпръснати, са отбелязани индивидуално на картите. Последната, четвърта аномална зона Z4 се очертава малко преди южния край на проучената площ и включва значителна част от квадрат D3 и малки части от C2, C3, D2 и E3. Зона Z4 е съставена от една голяма положителна аномалия, втора издължена и по-малка пресечена от негативна линейна аномалия и 5-6 изометрични положителни аномалии. Според инж. Цанков е възможно голямата положителна аномалия под растителния пояс да е причинена от отлагане на наноси от високите части на релефа, подобно на хипотезата за зона Z2. Това не изключва вероятността за антропогенен произход на аномалиите от зоната, изключително за изометричните аномалии подредени по протежение на отрицателната линейна аномалия (обр. 3).

Анализът на резултатите сочи, че освен отбелязаните четири аномални зони, по картите на полето са набелязани 21 положителни единични изометрични аномалии, отбелязани с индекс „A“ и пореден номер от 1 до 21. Тези аномалии вероятно са свързани с наличие на пещи, ями с горял материал, а по-малките от тях е възможно да са причинени и от плитки феромагнитни (железни) предмети[1]. Различават се над 15 горивни съоръжения в поне три сектора и разсип от разрушени такива в резултат от ерозията и земеделската обработка на терена. Проучванията засичат и очертават участък от трасето на старото корито на Дългачката река с концентрация на работилници източно от речното корито и към склона от растителния пояс с южно изложение в м. Гяурови в землището на с. Дългач (ПИ № 24520.6.6-10). Някои трудности свързани с обработката на терена по време на геофизичното проучване наложиха съсредоточаване на теренната работа в посочените поземлени граници.

Преди и по време на геофизичните проучвания през м. октомври 2021 г., при теренен обход се събра голямо количество керамика с характерната за този период линейна врязана украса, подемен материал със следи от производствена дейност и оттухлени фрагменти от горивни съоръжения (обр. 4).

В резултат на ежегодното обработване голяма част от землените структури са подложени на частично или пълно обезличаване. Теренът е с денивелация, което допълнително отнема периодично защитния земен слой и допринася за разрушаването на нетрайните съоръжения. Затова е от особено значение да се проучи с максимално бързи темпове, колкото може по-голяма площ от настоящия производствен център, за да се очертае пълната картина на производството на художествен метал през X в.

Значението на бъдещото археологическо проучване на производствения център за металопластика при Надарево и Дългач, Търговищко, се доказва и от интереса, който този вид обекти предизвикват сред наши и чужди изследователи (Doncheva et al. 2017).

[1] Информация от теренна документация, по доклада (17 стр.) на инж. д-р Хр. Цанков, фиг. 8.

Литература

Бонев, Дончева 2011: С. Бонев, С. Дончева. Старобългарски производствен център за художествен метал при с. Новосел, Шуменско. Велико Търново, 2011.

Дончева 2021: Дончева, С. Производството на художествен метал в България през X век (по данни от производствените центрове в околностите на Преслав). Велико Търново, 2021.

Конаклиев 2000: А. Конаклиев. Модели за апликации от с. Надарево, Търговищко. – Плиска–Преслав, 8, 2000, 235 – 238.

Конаклиев 2005: А. Конаклиев. Колании апликации от село Надарево, Търговищко. – В: К. Попконстантинов, Б. Борисов, Р. Костова (ред.). Проф. д.и.н. Станчо Ваклинов и средновековната българска култура. Велико Търново, 2005, 230 – 242.

Тотев и др. 1995: К. Тотев, И. Чокоев, К. Капелкова, И. Петрински, А. Конаклиев. Работилница за металообработка при с. Надарево, Търговищко. – Археологически открития и разкопки през 1994 г. София, 1995, 141 – 142.

Doncheva et al. 2017: S. Doncheva, G. Tsekova, I. Penev, E. Nikolova, E. Furu, Z. Szikszai, I. Uzonyi. Elemental composition of artefacts found at the 10th century decorative metalwork centre near Nadarevo, region of Targovishte, Bulgaria – Archaeologia Bulgarica, 2017(1), 75 – 88.

GEOPHYSICAL SURVEY AT THE METALWORK PRODUCTION CENTRE SITE, LANDS OF NADAREVO AND DALGACH VILLAGES, TARGOVISHTE MUNICIPALITY

Stela Doncheva, Tihomir Tihov

Summary

The geophysical research was carried out by H. Tsankov, Terra Scout EOOD, Sofia, jointly with the team of archaeologists. The aim of the study is to outline the boundaries of the production centre near Nadarevo village, Targovishte municipality and to locate the workshops and respective installations. The location of the site has been first established after a field survey and excavations in 1994.

The site is the third known so far production centre for metal art, and together with those near Novosel and Zlatar villages outlines the surroundings of the capital town of Preslav in the 10th c.

In relation to the geophysical surveys, the information about the location of the archaeological site is corrected according to current information from cadastral maps, and the field surveys situate the production centre in the lands of Nadarevo and Dalgach villages, Targovishte municipality (fig. 1).

The total area of the geophysical survey was nearly 2.3 ha. Geomagnetic studies were carried out with two magnetometers.

The results of geophysical surveys show a number of anomalies and anomalous areas suitable for future archaeological research. On the compiled geomagnetic maps, some of the anomalies are grouped in four zones – Z1, Z2, Z3, and Z4 (fig. 2).

Other anomalies that are more scattered are marked individually on the maps. These are 21 positive, single, isometric anomalies, marked with index "A" and sequential numbers from 1 to 21 (fig. 3). These anomalies are probably related to the presence of furnaces or pits with burnt material. The smaller ones may also be caused by shallow ferromagnetic (iron) objects.

As a result of the annual cultivation and levelling of the terrain, a large part of the archaeological features at the site are subjected to partial or complete destruction, as indicated by scattered sherds and fragments of production installations (fig. 4).

Stela Doncheva, Shumen University "Konstantin Preslavsky", 115 Universitetska Str., 9700 Shumen, donchevastela@yahoo.com
Tihomir Tihov, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, tihov_thr@abv.bg

№ 42. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. КОЗАРЕВО, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев, Петра Тушлова, Тодор Вълчев, Петер Мило

Обр. 1. Резултати от геофизичното проучване

Fig. 1. Results from the geophysical survey

На 25.07. и 27.10.2021 г. се проведоха геофизични измервания на селище от римската епоха до с. Козарево, общ. Тунджа (АКБ № 10007803). Ръководител на теренните проучвания е Ст. Бакърджиев (РИМ – Ямбол), със зам.-ръководител Т. Вълчев (РИМ – Ямбол). Ръководител на чешкия екип е П. Тушлова (Карлов университет, Прага). Геофизичните проучвания са осъществени от екипа на П. Мило (Масариков университет, Бърно). Те са част от международния научен проект „Недеструктивни археологически и интердисциплинарни проучвания на селища по средното течение на р. Тунджа“, осъществяван съвместно от РИМ – Ямбол и Карловия университет, Прага (UKFFS/0878/2021). Проектът включва теренни обхождания и геофизични проучвания на недвижими културни ценности, изследване на палеосредата и геологията по средното течение на р. Тунджа.

Археологическият обект се намира непосредствено на югозапад от с. Козарево. Разположен е от двете страни на р. Козаревско дере, ляв приток на р. Тунджа. Установената му площ е 200 дка. Недвижимата културна ценност е известна от архивите на РИМ – Ямбол. Публикувана е под № 67 в каталога „Археологическите паметници в Ямболски окръг” (Димитрова, Попов 1978, 20).

Във фонда на музея се съхраняват бронзова лампа, железни върхове на копие и стрела, част от бронзова статуетка на конник, както и керамични тежести за тъкачен стан от римското селище. От археологическия обект са постъпили и множество бронзови и сребърни монети от втората половина на II в. до средата на IV в., включително и три монетни съкровища. Първото се състои от 51 сребърни монети на императорите Септимий Север (193 – 211 г.), Елагабал (218 – 222 г.), Гордиан III (238 – 244 г.), Филип Араб (244 – 249 г.), Отацилия (244 – 249 г.) и Филип син (247 – 249 г.). Второто се състои от осем посребрени монети на Гордиан III (238 – 244 г.), Филип Араб (244 – 249 г.), Отацилия (244 – 249 г.) и Филип син (247 – 249 г.). Двете монетни съкровища най-вероятно са укрити по време на готското нашествие в провинция Тракия през 250 – 251 г. (Скар 2008, 169; Varbanov 2021, 65 – 66). Последното монетно съкровище се състои от 152 бронзови монети с посребряване на императорите Проб (276 – 288 г.), Карин (283 – 285 г.), Диоклециан (284 – 305 г.), Максимиан (286 – 305 г.) и Галерий (305 – 311 г.). Неговото укриване трябва да се свърже с военните действия в източна Тракия по време на гражданската война между императорите Максимин Дая (310 – 313 г.) и Лициний (308 – 324 г.) през пролетта на 313 г. (Скар 2008, 212).

Геофизичното измерване се извърши с флуксгейт магнитометър LEA MAX, теглен от ATV. Покриха се 122 дка (обр. 1). В резултат от геомагнетиката са установени 100 магнитни позитивни аномалии – вкопани структури, разпръснати по цялата площ на обекта. В източната част на обекта са установени няколко биполярни аномалии, които най-вероятно са свързани с производствени съоръжения – пещи. В западната част на проучената площ е установена една силномагнитна биполярна аномалия, която най-вероятно представлява каменна основа на сграда. В югоизточната част на обекта са установени две кръгли магнитни аномалии с диаметър около 7,0 м всяка (геофизичният екип не ги интерпретира). По време на проучванията се установи трасето на една тръба, свързана с

напоителните системи от втората половина на миналия век, както и местната геология, която е много добре изявена в западната половина на обекта.

Проучената площ представлява югозападната периферия на голямо римското селище, което се развива под границите на съвременното с. Козарево. Археологическият обект е разположен на 14 км югоизточно от античния град Кабиле и на 5 км западно от Бакаджиците – планински масив, в който има залежи на олово, цинк, злато и мед (Терзийска 2002, 708).

Геомагнитното проучване е важен етап от недеструктивните археологически проучвания. То позволява „да надникнем" под земните пластове, без да ги нарушаваме и да се очертае планът на недвижимата културна ценност от римската епоха до с. Козарево.

Литература

Димитрова, Попов 1978: Д. Димитрова, Ж. Попов. Археологическите паметници в Ямболски окръг. София, 1978.

Скар 2008: К. Скар. Хроника на римските императори. София, 2008.

Терзийска 2002: Е. Терзийска. Югоизточен район. – В: География на България: физическа и социално-икономическа география. София, 2002, 707 – 714.

Varbanov 2021: V. Varbanov. Roman coin hoards from Moesia Inferior and Thrace (from Hadrian to Diocletian). Current stage of research. – In: V. Varbanov, N. Rusev (eds). Coin hoards in Southeastern Europe (1st – 6th century AD). Rouse, 2021, 59 – 94.

GEOPHYSICAL SURVEY OF A SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR KOZAREVO VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT

Stefan Bakardzhiev, Petra Tušlová, Todor Valchev, Peter Milo

Summary

On the 25th of July and the 27th of October 2021, non-destructive geophysical prospection at a Roman period settlement near the village of Kozarevo, Yambol district (No. 10007803 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria") was conducted.The survey was carried out within the framework of "Non-destructive archaeological and interdisciplinary researches of the settlements in the Middle Tundzha River" research project of the Regional Museum of History – Yambol and Charles University, Prague, Czech Republic (UKFFS/0878/2021).

The archaeological site is situated immediately southwest from the village of Kozarevo, on both banks of the Kozarevsko Dere stream, a left tributary of the Tundzha River.

The geomagnetic survey was conducted with fluxgate magnetometer LEA MAX in ATV mode. The total prospected area was 12.2 ha (fig. 1). During the survey, 100 magnetically positive features were identified – dug-in features (pits), scattered within the entire prospected area. In the eastern part, a few bipolar anomalies were located, which most probably are connected with some production activities, and can be interpreted as furnaces. In the western part, a strong magnetic dipole anomaly was detected, which most probably indicates remains of stone architecture. In the southeastern part of the site, two round magnetic features with a diameter of 7 m each were located (the interpretation of these anomalies is not clear).

The geophysical team emphasizes that the actual number of archaeological features will be higher. The geomagnetic prospection helped to identify and subsequently interpret only anomalies with a sufficiently magnetically significant fill and characteristic shape. There may be other smaller and less pronounced features near the identified ones.

The surveyed area is the southwest periphery of a big Roman settlement situated beneath the modern village of Kozarevo. The archaeological site is at 14 km southeast from the ancient town *Cabyle* and 5 km west from the Bakadzhitsi Hill – rich in lead, zinc, gold, and copper.

The main objective of the geomagnetic prospection was to conduct non-destructive surveys of selected areas in order to identify potential archaeological features. It is an important part of the archaeological research.

Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, st_bakarjiev@abv.bg
Petra Tušlová, Charles University, 2 Jan Palach Square, 116 38 Praha 1, petra.tuslova@email.cz
Todor Valchev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, tvvulchev@gmail.com
Peter Milo, Masaryk University, 1/1 Arne Nováka Str., 602 00 Brno, milop@post.sk

№ 43. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. РОБОВО, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев, Петра Тушлова, Тодор Вълчев, Петер Мило

Обр. 1. Резултати от геофизичното проучване

Fig. 1. Results from the geophysical survey

На 26.10.2021 г. се проведоха недеструктивни археологически проучвания – геофизични измервания на селище от римската епоха до с. Робово, общ. Тунджа (АКБ № 10007802). Ръководител на теренните проучвания е Ст. Бакърджиев (РИМ – Ямбол), със зам.-ръководител Т. Вълчев (РИМ – Ямбол). Ръководител на чешкия екип е П. Тушлова (Карлов университет, Прага). Геофизичните проучвания са осъществени от екипа на П. Мило (Масариков университет, Бърно). Те са част от международния научен проект „Недеструктивни археологически и интердисциплинарни проучвания на селища по средното течение на р. Тунджа“, осъществяван съвместно от РИМ – Ямбол и Карловия университет, Прага (UKFFS/0878/2021). Проектът включва теренни обхождания и геофизични проучвания на недвижими културни ценности, изследване на палеосредата и геологията по средното течение на р. Тунджа.

Археологическият обект се намира на 1 км южно от центъра на с. Робово. Разположен е на възвишение със северно изложение над р. Герганска, ляв приток на р. Тунджа. Площта му е 7 дка. Недвижимата културна ценност е известна от архивите на РИМ – Ямбол. Във фонда на музея се съхраняват фрагменти от строителна и битова керамика от обекта. Публикуван е под № 142 в каталога „Археологическите паметници в Ямболски окръг“ (Димитрова, Попов 1978, 25).

Археологическият обект е повторно регистриран през 2009 г. по време на теренни издирвания на недвижими културни ценности, част от реализирането на международния проект „Tundzha Region Archaeological Project“. В каталога на проекта е включен под № 7023 (Илиев и др. 2012, 36).

Геофизичните измервания се извършиха сфлуксгейт магнитометър LEA MAX, теглен от ATV. Покриха се 17 дка (обр. 1). Резултатите от геомагнетиката показват, че в източната част на обекта са установени 100 магнитни позитивни аномалии – вкопани структури. В централната част на проучваната площ има три близко разположени биполярни аномалия, които най-вероятно представляват основи от сгради с каменен цокъл. На терен тук се забелязват и множество дребни ломени камъни, както и концентрация на фрагменти от строителна керамика. Теренните обхождания показват, че в археологическия обект преобладават фрагментите от строителна, а не битова керамика.

Най-вероятно недвижимата културна ценност представлява светилище, разположено извън населено място. От територията на област Ямбол са известни пет подобни археологически обекта. Два от тях са проучвани – светилището на тракийския конник до с. Дряново (Илиев 1980; Вълчев 2015, 322 – 323) и светилището на трите нимфи до с. Меден кладенец (Детев 1950, 80). При първото светилище е разкрита една едноделна сграда с масивна каменна основа и с размери 12,0 × 6,10 м (Илиев 1980, 35; Вълчев 2015, 323). Светилището до с. Меден кладенец се състои от една верижна постройка с каменна основа и 12 помещения, една каменна стена, където е била вградена мраморна оброчна плоча на трите нимфи и един кладенец (Детев 1950, 80 – 81). Останалите три култови места са предположени въз основа на откритите в тях материали. Те се свързват с култа към тракийския конник и се намират до селата Безмер, Болярско и Люлин (Вълчев 2015, 332, 336).

Архитектурният облик на извънградските светилища в римска провинция Тракия е скромен. Най-често единствените монументални съоръжения в тях са храмовете. Те представляват прости архитектурни съоръжения с правоъгълен план, едно- или двуделни, без данни за каквато и да е архитектурна декорация. И. Вълчев отбелязва, че обликът на дадено светилище не съответства на популярността и значението на почитания в него култ (Вълчев 2015, 12, 72 – 73).

Геомагнитното проучване е важен етап от недеструктивните археологически проучвания. То позволява „да надникнем" под земните пластове без да ги нарушаваме и да се очертае планът на недвижимата културна ценност от римската епоха до с. Робово.

Литература

Вълчев 2015: Ив. Вълчев. Извънградските светилища в римската провинция Тракия (I – IV век). София, 2015.

Димитрова, Попов 1978: Д. Димитрова, Ж. Попов. Археологическите паметници в Ямболски окръг. София, 1978.

Илиев 1980: Ил. Илиев. Светилище на Хероса до с. Дряново, Ямболско. – Известия на музеите от Югоизточна България, 3, 1980, 35 – 42.

Илиев и др. 2012: Ил. Илиев, Ш. Рос, А. Соботкова, Ст. Бакърджиев, С. Конър. Регионален археологически проект „Тунджа" Проучване в Елховско. Ямбол, 2012.

Детев 1950: П. Детев. Старините в рида Св. Илия. – Известия на Народния музей – Бургас, 1, 1950, 67 – 100.

GEOPHYSICAL SURVEY OF A SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR ROBOVO VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT

Stefan Bakardzhiev, Petra Tušlová, Todor Valchev, Peter Milo

Summary

On the 26th of October 2021, a non-destructive geophysical prospection at a Roman period settlement near the village of Robovo, Yambol district (No. 10007802 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria") was conducted. The survey was carried out within the framework of "Non-destructive archaeological and interdisciplinary researches of the settlements in the Middle Tundzha River" research project of the Regional Museum of History – Yambol and Charles University, Prague, Czech Republic (UKFFS/0878/2021).

The archaeological site is situated 1 km south of the village of Robovo, on a hill facing north, over the Gerenska River, a left tributary of the Tundzha River.

The geomagnetic survey was conducted using fluxgate magnetometer LEA MAX in ATV mode. The total prospected area was 1.7 ha (fig. 1). During the survey, 100 magnetically positive dug-in features (pits) were identified, concentrated in the eastern part of the prospected area. In the central part, three bipolar anomalies are located, which are most probably remains of stone architecture – buildings with construction debris. At this place, a lot of small stones and fragments of ceramic building material were visible on the surface.

The geophysical team emphasizes that the actual number of archaeological features would be higher. The geomagnetic prospection helped to identify and subsequently interpret only anomalies with a sufficiently magnetically significant fill and characteristic shape. There may be other smaller and less pronounced features near the identified ones.

In the prospected area, most probably the remains of a Roman sanctuary are situated, of the category of sanctuaries located outside of the settlements. In Yambol district, five similar sanctuaries are known – the ones near Dryanovo and Meden Kladenets villages have been excavated, while the other three (near Bezmer, Bolyarsko, and Lyulin villages) are identified on the basis of materials discovered at the sites.

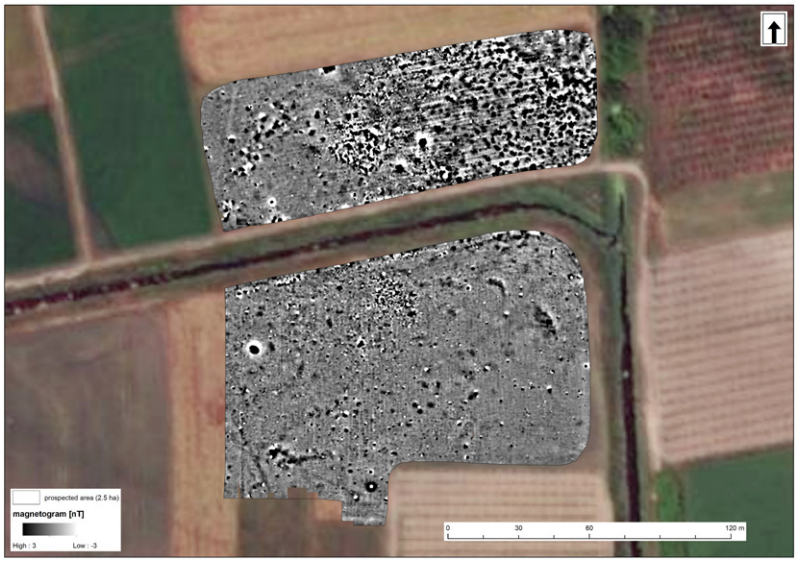
The architecture of the extra-urban sanctuaries during the Roman period in Thrace is simple. However, the modest appearance is not indicative of the degree of their popularity and significance.

The main objective of the geomagnetic prospection was to conduct non-destructive surveys of selected areas and to identify potential archaeological features. It is an important part of the archaeological research.

Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, st_bakarjiev@abv.bg
Petra Tušlová, Charles University, 2 Jan Palach Square, 116 38 Praha 1, petra.tuslova@email.cz
Todor Valchev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, tvvulchev@gmail.com
Peter Milo, Masaryk University, 1/1 Arne Nováka Str., 602 00 Brno, milop@post.sk

№ 44. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. КАБИЛЕ, ОБЛ. ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев, Петра Тушлова, Тодор Вълчев, Петер Мило

Обр. 1. Резултати от геофизичното проучване

Fig. 1. Results from the geophysical survey

На 24.07.2021 г. се проведоха недеструктивни геофизични измервания на селище от римската епоха до с. Кабиле, общ. Тунджа (АКБ № 10007461). Ръководител на теренните проучвания е Ст. Бакърджиев (РИМ – Ямбол), със зам.-ръководител Т. Вълчев (РИМ – Ямбол). Ръководител на чешкия екип е П. Тушлова (Карлов университет, Прага). Геофизичните проучвания са осъществени от екипа П. Мило (Масариков университет, Бърно). Те са част от международния научен проект „Недеструктивни археологически и интердисциплинарни проучвания на селища по средното течение на р. Тунджа“ на РИМ – Ямбол и Карловия университет, Прага (UKFFS/0878/2021). Проектът включва теренни издирвания и геофизични проучвания на недвижими културни ценности, изследване на палеосредата и геологията по средното течение на р. Тунджа.

Археологическият обект се намира на 3,1 км североизточно от центъра на с. Кабиле и в непосредствена близост до античния град Кабиле (на 0,5 км източно от крепостната му стена). Площта му е 35 дка. Разположен е от двете страни на съвременен канал, който се влива в р. Тунджа.

Регистриран е през 2020 г. по време на теренни издирване на недвижими културни ценности във връзка с осъществяването на инвестиционно намерение „Корекция на р. Азмак дере от моста на пътя с. Кабиле – с. Жельо войвода до с. Глуфишево“.

През 2021 г. обектът е сондажно проучван от екип с научни ръководители Ст. Марчовски и Ст. Бакърджиев (РИМ – Ямбол). По време на предварителните проучвания в източната част на обекта са проучени ями от ранната и късната желязна епоха, а в централната му част са установени основи от каменни стени и части от два керемидени покрива от римската епоха (II – III в.)[1].

Предварителните археологически проучвания показват, че най-вероятно недвижимата културна ценност представлява villa suburban, разположена в непосредствена близост до Кабиле. Тя е обособена като затворен комплекс, като най-вероятно жилищната ѝ част представлява постройка с групирани в блок помещения, а стопанските сгради и съоръжения са организирани около вътрешния двор (Динчев 1997, 127 – 128).

През 1968 г. при заравняване на терена в м. Чойков йоз е унищожена една надгробна могила. Разкрит е един гроб с трупоизгаряне, а във фонда на РИМ – Ямбол постъпват бронзови кана (ойнохое), антропоморфен балсамарай, дръжка от патера и стригила с куха дръжка. Според Л. Гетов гробните дарове отнасят погребението към началото на II в. (Гетов, Попов 1972, 49 – 51)[2]. Унищожената надгробна могила се е намирала непосредствено на северозапад от вилата и най-вероятно е свързана с някой от видните представители на нейните обитатели.

Геофизичното проучване (геомагнетика) на недвижимата културна ценност се осъществи с флук-

[1] За резултатите от предварителните проучвания през 2021 г. виж съобщението на Ст. Марчовски и Ст. Бакърджиев в настоящия том.

[2] В публикацията надгробната могила неправилно е отнесена към землището на с. Завой.

сгейт магнитометър LEA MAX, теглен от ATV. Покриха се 25 дка (обр. 1). Резултатите от геомагнетиката показват, че в източната част на обекта има повече от 347 магнитни позитивни аномалии – вкопани структури, които трябва да се отнесат към ранната и късната желязна епохи. В северната половина на обекта е установена една биполярна аномалия с правоъгълен план, която най-вероятно представлява каменна основа на сграда с керемиден покрив и е част от римската вила. В южната част на проучваната площ е регистрирана подобна биполярна аномалия, но с по-малки размери. Тук се регистрираха и осем силни биполярни аномалии, които най-вероятно са свързани с производствени съоръжения – пещи.

Геомагнитното проучване е важен етап от недеструктивните археологически проучвания. То позволява „да надникнем" под земните пластове без да ги нарушаваме и да се очертае планът на римската вила до Кабиле.

Литература

Гетов, Попов 1972: Л. Гетов, Ж. Попов. Гробни находки от Ямболско. – Археология, 1972(3), 42 – 52.
Динчев 1997: В. Динчев. Римските вили в днешните български земи. София, 1997.

GEOPHYSICAL SURVEY OF A SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR KABILE VILLAGE, YAMBOL DISTRICT

Stefan Bakardzhiev, Petra Tušlová, Todor Valchev, Peter Milo

Summary

On the 24th of July 2021, a non-destructive geophysical prospection of a Roman period settlement near the village of Kabile, Yambol district (No. 10007461 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria") was conducted. The survey was carried out within the framework of "Non-destructive archaeological and interdisciplinary researches of the settlements in the Middle Tundzha River" research project of the Regional Museum of History – Yambol and Charles University, Prague, Czech Republic (UKFFS/0878/2021)

The archaeological site is situated 3.1 km northeast of the village of Kabile and 0.5 m east from the fortress walls of the ancient town *Cabyle*. The site located on both sides of a modern irrigational channel, which flows into the Tundzha River.

The geomagnetic survey was conducted by means of fluxgate magnetometer LEA MAX in ATV mode. The total prospected area was 2.5 ha (fig. 1). During the prospection, at least 347 magnetically positive dug-in features (pits) were identified, located mainly in the eastern part of the prospected area. In the middle of the northern section of the surveyed area, a bipolar anomaly was located, which most probably indicates remains of stone architecture – buildings. A similar structure is located also in the southern section. Eight strong bipolar anomalies were detected in the same area as well. They most probably could be interpreted as furnaces related to some production activities.

The geophysical team emphasizes that the actual number of archaeological features would be higher. The geomagnetic prospection helped to identify and subsequently interpret only anomalies with a sufficiently magnetically significant fill and characteristic shape. There may be other smaller and less pronounced features near identified ones.

The archaeological site was located in 2020 during field survey. In 2021 it was partly excavated, and in 2022 excavations will continue. During the archaeological excavation in the eastern part, pits from the Early and Late Iron Ages were discovered. In the central part, near the irrigation channel, remains from two collapsed tiled roofs were examined. Most probably the archaeological site is a Roman *villa suburbana*, situated in the immediate vicinity of *Cabyle*.

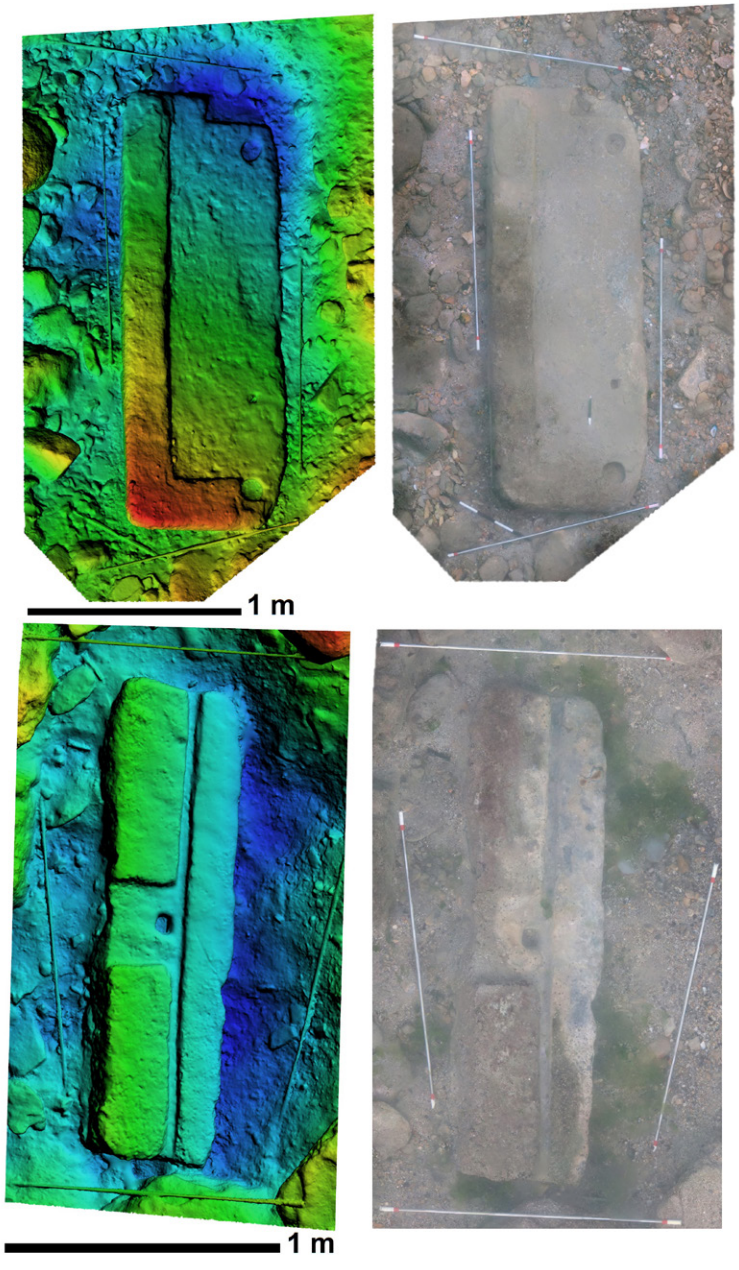
The main objective of the geomagnetic prospection was to conduct non-destructive surveys of selected areas and to identify potential archaeological features. It is an important part of the archaeological research.

Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, st_bakarjiev@abv.bg
Petra Tušlová, Charles University, 2 Jan Palach Square, 116 38 Praha 1, petra.tuslova@email.cz
Todor Valchev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, tvvulchev@gmail.com
Peter Milo, Masaryk University, 1/1 Arne Nováka Str., 602 00 Brno, milop@post.sk

ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ

№ 45. НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ В АКВАТОРИЯТА НА ОБЩИНИ КАВАРНА И ШАБЛА

Найден Прахов, Асен Салкин, Ивелина Петкова

Обр. 1. Дигитални теренни модели и фотомозайки на каменни прагове на порти (автори: И. Петкова, П. Георгиев)

Fig. 1. Digital terrain models and photomosaics of gate thresholds (authors: I. Petkova, P. Georgiev)

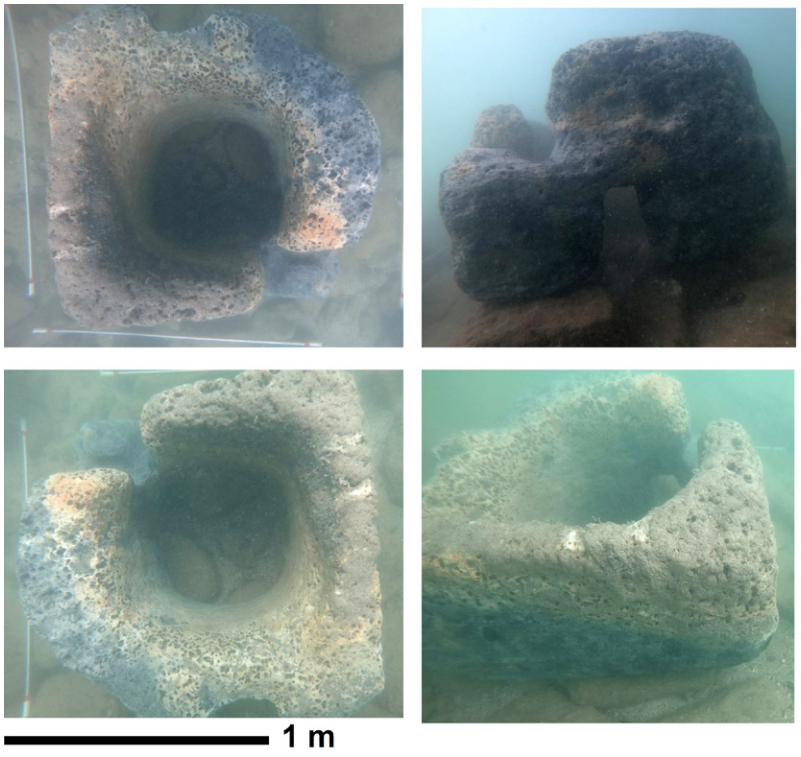
През 2021 г. Център за подводна археология (ЦПА) към Министерство на културата (МК) продължи редовните подводни археологически проучвания по Северното Черноморие с финансиране от МК по ежегодната програма за теренни археологически проучвания и теренна консервация. Научен ръководител бе Н. Прахов (ЦПА и НАИМ – БАН), заместник-ръководител – И. Петкова (ЦПА), а консултант – А. Салкин. Теренната работа бе проведена в части от акваторията на Каварненския залив и на север от нос Шабла, като включи водолазни издирвания и морски геофизични заснемания.

Геофизичната работа бе извършена от инж. К. Велковски и включи заснемане с поддънен профилограф и странично-сканиращ сонар в залива срещу Дуранкулашкото езеро. Създаденият теренен модел на морското дъно разкри древното русло на река, която е меандрирала в източна посока (обр. 5). Проучването взаимно се допълва с геофизичните изследвания направени в Дуранкулашкото езеро същия сезон[1].

При Каварна теренната работа бе съсредоточена пред н. Чиракман, в акваторията на Каварненското пристанище – при централната и източната буна. Продължи започналото издирване на зид в *opus mixtum* пред н. Чиракман, открит при проучванията на Г. Тончева (Тончева 1964, 44; Баджев и др. 1971, 23 – 24; Прахов и др. 2021, 85), но и тази година то не се увенча с успех. В зоната източно от централната буна в Каварненския залив продължи проучването на каменния разсип с документирани деструкции от монументални сгради. Бяха открити още архитектур-

[1] За резултатите от геофизичните проучвания виж съобщението на И. Вайсов, Н. Прахов и К. Велковски в настоящия том.

ни елементи, които бяха снимани и на няколко бе направен дигитален теренен модел и фотомозайка. Сред тях правят впечатление два прецизно обработени прага на големи порти, единият с жлебове за оси на двукрила врата, а другият с един прав улей, вероятно от плъзгаща се врата (обр. 1). Бе проведено издирване на правоъгълен камък с цилиндричен отвор, представляващ по всяка вероятност разпределителна шахта на водопровод (обр. 2), от западната страна на източния вълнолом. Камъкът е бил открит от експедицията на А. Салкин през 2005 г. при каменния разсип при централната буна и е бил изтеглен при източната с цел вдигането му и експонирането му в Историческия музей на гр. Каварна. Това не е реализирано тогава. Камъкът бе открит при тазгодишното проучване, затънал в тинята пред вълнолома, и бе вдигнат посредством парашут и върнат в зоната на първоначалното му откриване. Бе документиран фотографски.

Обр. 2. Водоразпределителна шахта (снимки Н. Прахов)

Fig. 2. Distribution shaft of a water supply system (photos N. Prahov)

Концентрацията на архитектурни елементи свидетелства за разрушени монументални сгради или архитектурни съоръжения. Възможно е те да са част от пристанищния комплекс, от който са запазени някои елементи като изкопаните в меката скала складови помещения, открити на брега. Водоразпределителната шахта може да бъде свързана с близкия мощен извор със сладка вода, разположен на брега, на около 250 м от обекта. Братя Шкорпил го отбелязват на картосхема, на която документират и останки от водопровод.

Обр. 3. Железни оръдия (снимка Н. Прахов)

Fig. 3. Iron guns (photo N. Prahov)

Продължи издирването на древен вълнолом, открит от експедиции на Г. Тончева в източната част на Каварненския залив (Родев 1985, 34 – 35; Прахов и др. 2021, 86). Според Т. Траянов, участник в експедицията на Г. Тончева, с когото бе проведен телефонен разговор през 2021 г., съвременната източна буна е била изградена върху вълнолома, който е бил напълно затрупан. Бе направен водолазен оглед около източната буна в опит да бъдат открити останки от древния вълнолом под и около съвременния. Такива не бяха намерени. При северната страна на буната, от вътрешната ѝ страна, е констатирано естествено издигане на скалното дъно, върху което стъпва съвременният вълнолом, което може да бъде асоциирано със сведенията на Г. Тончева и Т. Траянов.

По информация на Д. Дамянов от гр. Варна, на запад от н. Чиракман, при едно от малките за-

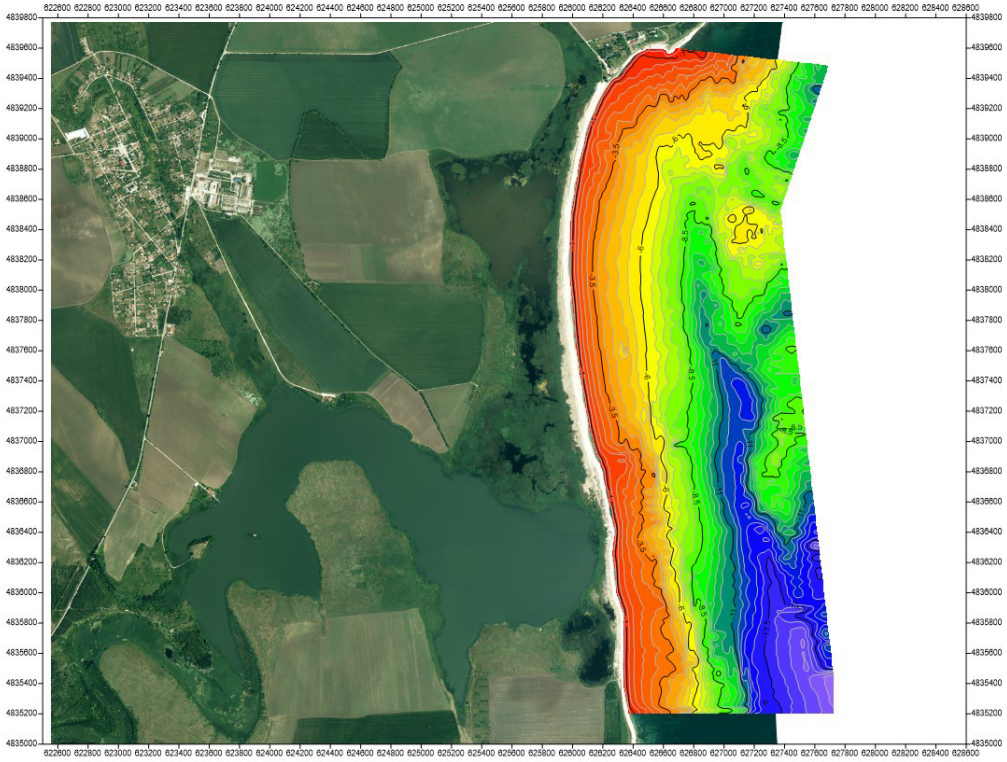

Обр. 4. Находки от потънал кораб (снимки Н. Прахов)

Fig. 4. Finds from a shipwreck (photos N. Prahov)

ливчета на брега при водолазно спускане той е забелязал голямо количество силно фрагментирана керамика, покриваща на места морското дъно. В посочената акватория бе направено водолазно издирване. В заливчетата не бе открита никаква керамика, но бе установено, че по дъното има много плоски камъчета с керемиденочервен цвят, силно наподобяващи керамични фрагменти.

Проучването в акваторията на община Шабла бе проведено на няколко археологически обекта. Продължи започналото през 2020 г. проучване в акваторията срещу блато Шабленска тузла, откъдето са известни два праисторически гроба (Peev 2008; Прахов и др. 2021, 87). С Д. Дамянов, откривател на единия гроб, бе посетено мястото на некропола с координати 43°33'621" с. ш., 28°35'915" и. д., дадени от Д. Дамянов. Този път дъното беше изчистено от мидения пласт от летните бури и морски течения. То е глинесто, с белезникав цвят, на места със скалисти участъци и каменни разсипи. Според спомените на Д. Дамянов, скелетът е открит върху терен от червеникава глина, в основата на неголяма скала. Около него са били намерени много фрагменти

Обр. 5. Дигитален теренен модел на залива срещу Дуранкулашкото езеро (автор К. Велковски)

Fig. 5. A digital terrain model of the bay in front of Durankulak lake (author K. Velkovski)

керамика. При водолазните огледи не бяха открити културни паметници или кости. Поради влошаване на морските условия теренното издирване бе прекратено. Съвпадението на получената от Д. Дамянов информация с реалната ситуация на морското дъно дават основания за продължаване на проучването на това място и провеждане на археологически разкопки.

От Д. Дамянов и от водолаза П. Пешев бе получена информация за каменен щок (половинка) в акваторията северно от нос Шабла. Заедно с тях бе посетено мястото (43°32'59.57" с. ш., 28°36'17.01" и. д.) и щокът бе открит и изваден. Размерите му са 0,98 × 0,29 × 0,25 м. Дъното около него е равно, скалисто-песъчливо и е на дълбочина 3 м.

От Д. Дамянов бе получена информация за потънал кораб от XVIII или XIX в. срещу плаж Езерец. Мястото бе посетено и бяха открити два железни топа с дължина 1,3 м и максимална дебелина 0,3 м (обр. 3). При огледите наоколо бяха открити няколко гюлета и неголеми железни елементи от кораб. Според Д. Дамянов в тази зона има котва, както и останки от дървен корпус с медна обшивка, които не бяха идентифицирани на терен. Обектът е въведен в АИС АКБ.

От Д. Дамянов бе получена информация за потънал кораб северно от н. Шабла, на около 5 м дълбочина. Мястото бе посетено и бяха открити желязна двурога котва, останки от неголеми железни елементи на кораб, неголеми парчета от греди, гюлета, оловни сачми, фрагментирана западноевропейска керамика, фрагменти от порцеланови съдове, меден кантар (обр. 4). Корабът може да бъде датиран през края на XVIII – XIX в. Не са забелязани останки от корпус или дървени елементи. Обектът е въведен в АИС АКБ.

В рамките на проучването бяха предадени артефакти, открити на морското дъно от водолази и курортисти, представени по-долу.

Три каменни бойни топки, предадени от Д. Дамянов – две от тях (голяма и малка) са част от групово находище на каменни топки с координати 43°35'39.96" с. ш., 28°34'32.46" и. д. Топките били с три размера. През годините броят им значително намалял поради нерегламентираното им вземане от водолази. Не е известно дали към момента са останали още топки *in situ*. Обектът не беше посетен. Средната по големина топка е открита от д-р Дамянов на друго място (няма координати), но е с размер, сходен на някои от топките от гореспоменатото находище. Диаметърът на топките е 0,10, 0,20 и 0,29 м.

Корабен хромелен камък, предаден от курортисти, които го намерили северно от н. Шабла в акватория около координати 43°32'33.24" с. ш., 28°36'25.27" и. д. – има диаметър 0,50 м и дебелина 0,10 м и дупка в средата. Находките са предадени на РИМ – Добрич.

Литература

Беджев и др. 1971: А. Беджев, Т. Пасков, К. Пасков. Приключения под водата. Варна, 1971.

Прахов и др. 2020: Н. Прахов, А. Салкин, И. Петкова. Недеструктивни проучвания в акваторията на Каварна и нос Шабла. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 84 – 89.

Родев 1985: Ц. Родев. Отвъд синия праг. София, 1985.

Тончева 1964: Г. Тончева. Потънали пристанища. Варна, 1964.

Peev 2008: P. Peev. Underwater sites in the area of Cape Shabla. – In: R. Kostov, B. Gaydarska, M. Gurova (eds). Geoarchaeology and archaeomineralogy. Proceedings of International Conference. Sofia, 2008, 303 – 304.

NON-DESTRUCTIVE SURVEY IN THE WATER AREA OF KAVARNA AND SHABLA MUNICIPALITIES

Nayden Prahov, Asen Salkin, Ivelina Petkova

Summary

In 2021, the Centre for Underwater Archaeology conducted a non-destructive marine archaeological survey in the Kavarna Bay and the sea north of the Shabla Cape, supported by the Ministry of Culture.

A geophysical survey was carried out by K. Velkovski in the adjacent sea of the Durankulak Lake. A bathymetric terrain model of the seafloor was created. It reveals a probable ancient course of a river which meandered to the east (fig. 5). The results of this research add to the geophysical data obtained in the same season in the Durankulak Lake.

The surveys continued in the area to the E and SE of the Kavarna Bay central jetty where architectural elements of monumental buildings have been discovered. More stone blocks were found and digital terrain models and photomosaics were made on several of them. Among them there are two finely worked threshold blocks from large gates (fig. 1). A rectangular stone block with a cylindrical hole, most likely a distribution shaft of a water supply system, was discovered (fig. 2). It can be associated to the nearby source of fresh water, located on the shore, about 250 m from the site. Šhkorpil brothers have marked it on a map, which also documents the remains of an ancient water supply system. The concentration of these architectural elements testifies to the destruction of monumental buildings. It is possible that they are part of the port complex, of which some elements have been preserved, such as the warehouses dug in the soft rock, found on the shore.

A shipwreck from the 18th or 19th c. in the sea of Ezerets beach was registered and surveyed. Two iron cannons with a length of 1.3 m and a maximum width of 0.3 m were found (fig. 3) as well as several cannonballs and some iron elements from a ship. Information was received that there was an anchor in this area, as well as remains of wooden parts of the hull with copper sheathing, but they were not identified in the field.

Another shipwreck from the 18th or 19th c. in the sea to the N of the Shabla Cape was registered and surveyed. Numerous artefacts were found – an Admiralty iron anchor, remains of iron elements of a ship, small pieces of beams, small cannonballs, lead shots, fragmented Western European pottery, fragments of porcelain vessels, copper scales, etc. (fig. 4).

A stone stock (half) of a wooden anchor was found in the sea north of the Shabla Cape (43°32'59.57" N, 28°36'17.01" E), measuring 0.98 × 0.29 × 0.25 m. The seafloor around it is flat, rocky-sandy and is 3 m deep.

The survey in the sea opposite the Shablenska Tuzla swamp (43°33'621" N, 28°35'915" E) where two prehistoric graves are known, continued. The seafloor in the area is clayey with whitish color, in places with rocky areas and stone rubble. According to D. Damyanov, the discoverer of one of the graves, the skeleton was found on a terrain of reddish clay, at the base of a small rock with many fragments of pottery around it. In 2021 no artefacts or bones were found during the diving inspections.

D. Damyanov donated three stone balls with diameters of 0.1, 0.2 and 0.29 m. Two of them have been found among many other piled balls of the three sizes in the sea with coordinates 43°35'39.96" N, 28°34'32.46" E. According to him, the site was looted by divers and was not visited in 2021.

Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com
Asen Salkin, salkinasen@abv.bg
Ivelina Petkova, Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, iva_diver@mail.bg

---

№ 46. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ В АКВАТОРИЯТА НА ПРИСТАНИЩЕН ТЕРМИНАЛ ВАРНА-ЗАПАД, БЕЛОСЛАВСКО ЕЗЕРО

Найден Прахов, Владимир Славчев

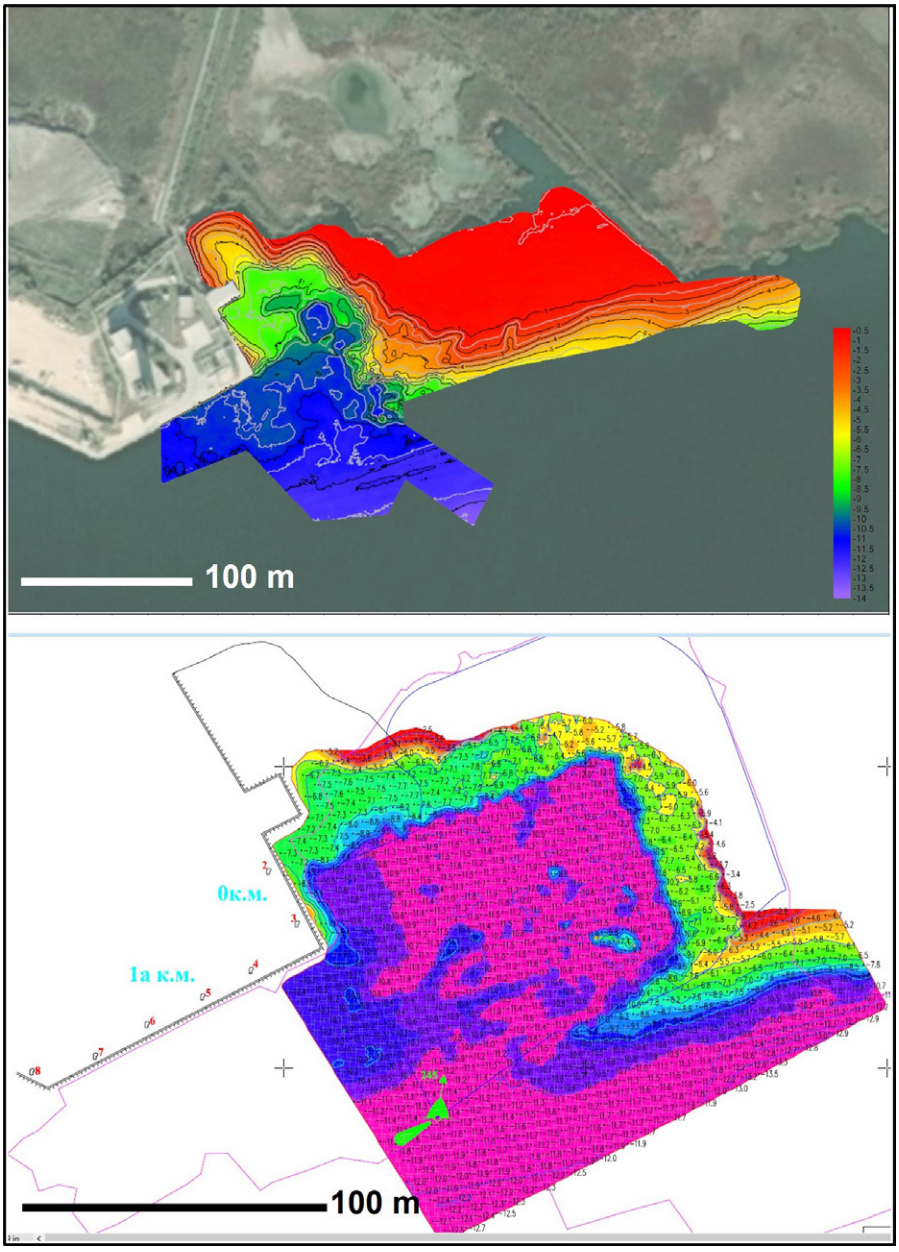
През 2021 г. Центърът за подводна археология проведе археологическо наблюдение на изкопни дейности в акваторията на кейово място 1А на пристанищен терминал Варна-запад, Белославско езеро. Зоната на удълбочаване се намира на отстояние от около 350 м западно от праисторическо селище Повеляново (обр. 1). Преди започване на изкопните дейности езерното дъно в северната част на работната площ е дълбоко 0,5 м, а в южната – 4 м (обр. 2). Инвестиционното намерение предвижда удълбочаване до 11 м (обр. 2). То е изпълнено от фирма „Хидроремонт ИГ" ООД – Варна, по договор с ДППИ АД, като за целта е ангажиран руски кораб IMANTA, снабден с кофена дълбачка – грайфер. Изземваният грунт е бункерован в открит резервоар на корабната палуба и е изсипван на депо за изкопни материали Налбанка във Варненското езеро. Преди началото, по време и в края на изкопната работа са правени батиметрични промери с многолъчев ехолот (обр. 2).

При археологическото наблюдение не са констатирани следи от човешко присъствие в миналото. Изкопаната маса не съдържа артефакти, а представлява единствено геологическа субстанция. Стратиграфските наблюдения са следните: повърхностните 3 – 4 м са сивочерна тиня с високо съдър-

Обр. 1. Зона на изкопните дейности (червено) и район на праисторическо селище Повеляново (жълто)

Fig. 1. Excavation area (red) and area of the prehistoric settlement Povelyanovo (yellow)

Обр. 2. Дигитални батиметрични модели на езерното дъно преди и след изкопните дейности (автор К. Велковски)

Fig. 2. Digital bathymetry models of the lake bottom before and after the dredging works (author K. Velkovski)

жание на органика – корени и стебла от папур. Този пласт има сериста миризма и специфичен мирис на химически торове. Между 4 и 5 м следва кафяв глинест пласт с включения на торф. Под него следва конгломерат от бежов речен пясък, черупки от миди, органични включения (останки от папури). Под 5,5 – 6 м следва сиво-зелена плътна глина. В горната част тя съдържа голямо количество черупки от миди, които постепенно намаляват и на около 7,5 – 8 м напълно изчезват. Около проектната дълбочина на изкопа (11 м) се достига до втори слой торф, погребан под сивозелената глина.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING OF EXCAVATION WORKS IN THE WATER AREA OF VARNA-WEST PORT TERMINAL, BELOSLAV LAKE

Nayden Prahov, Vladimir Slavchev

Summary

In 2021, the Centre for Underwater Archaeology conducted archaeological monitoring of excavation works of berth 1A of Varna West Port Terminal, Beloslav Lake. This zone is at a distance of about 350 m west of the Povelyanovo prehistoric settlement (fig. 1). Prior to the start of the excavation works, the lake bottom was at a depth of between 0.5 and 4 m. The deepening to 11 metres (fig. 2) was done with a ship with a grapple.

No artefacts were found. The stratigraphy reveals a surface layer of gray-black mud with organic matter – roots and stems of rushes, down to 4 m. Between 4 and 5 m follows a brown clay layer with inclusions of peat, beige sand and mussel shells. Below 5.5 – 6 m follows grey-green clay. In its upper layers it contains a large amount of mussel shells which gradually decrease and at about 7.5 – 8 m completely disappear. Around a depth of 11 m a second layer of peat is recorded.

Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com
Vladimir Slavchev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vladosl@yahoo.com

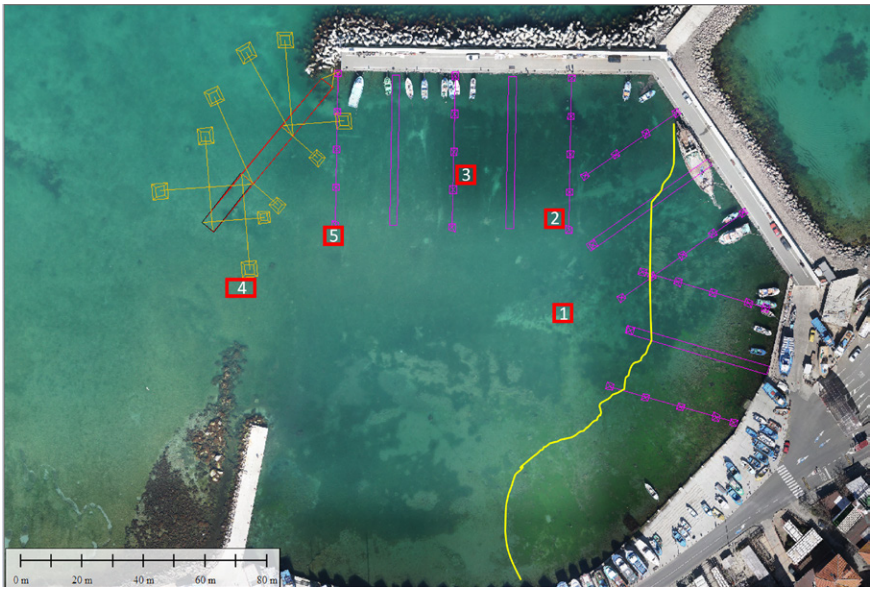

№ 47. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АКВАТОРИЯТА НА ПРИСТАНИЩЕ „СЕВЕРНА БУНА“, НЕСЕБЪР

Найден Прахов

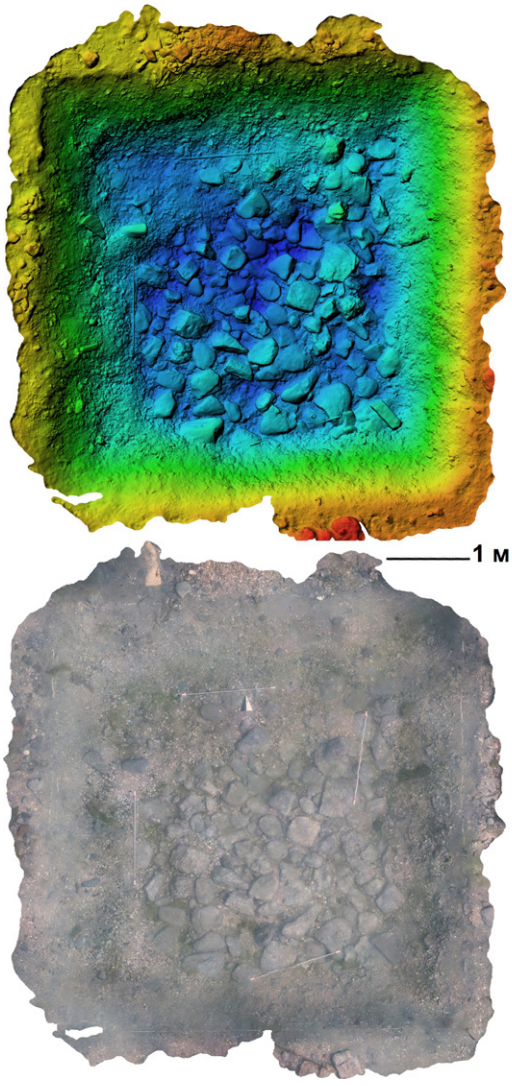
През 2021 г. Центърът за подводна археология (ЦПА) проведе спасително археологическо проучване в акваторията на пристанище „Северна буна“ на гр. Несебър, във връзка с проект за модернизация и реконструкция на пристанището (обр. 1). Той предвижда разширяване на защитената площ чрез удължаване на настоящия вълнолом с 60-метров плаващ кей-вълнолом, свързан със стационарния с 6-метров сегмент. Вълноломът ще бъде закотвен с 10 бетонени котви – седем с площ 5 × 5 м и маса 30 т и три с площ 3,9 × 3,9 м и маса 15 т, поставени върху дъното. В пристанището ще бъдат изградени четири плаващи понтона-лодкостоянки, всеки с дължина 48 м, закотвени върху дъното с общо 36 котви с размер 2,5 × 2,5 м и тегло 6 т.

В зоната на инвестиционното намерение неколкократно са извършвани археологически проучвания. В края на XIX в. Х. Молтке и в самото начало на XX в. братя Шкорпил отбелязват продължаваща в морето ранновизантийска стена с посока север – юг, североизточно от портата на града (Preshlenov 2012, 503). Началото на подводните проучвания в Несебър през 1960 г. е поставено именно в тази зона. Експедицията на Л. Огненова проследява ранновизантийската стена до 80 м от брега и на дълбочина до 5 м в края на стената, като са открити сегменти в *opus mixtum*. Интерпретирана е като диатейхизма, която ограничава достъпа по суша до северния бряг на полуострова или като част от пристанищно съоръжение (Preshlenov 2012, 503 и цит. там литература; Лазаров 1975, 121 – 124). Този археологически обект попада в непосредствена близост и западно от инвестиционното намерение. Експедицията на Л. Огненова проследява и предримски крепостни стени в квадров градеж успоредно на северния бряг на полуострова, в морето, на дълбочина 1 – 2 м (Preshlenov 2012, 503 и цитираната

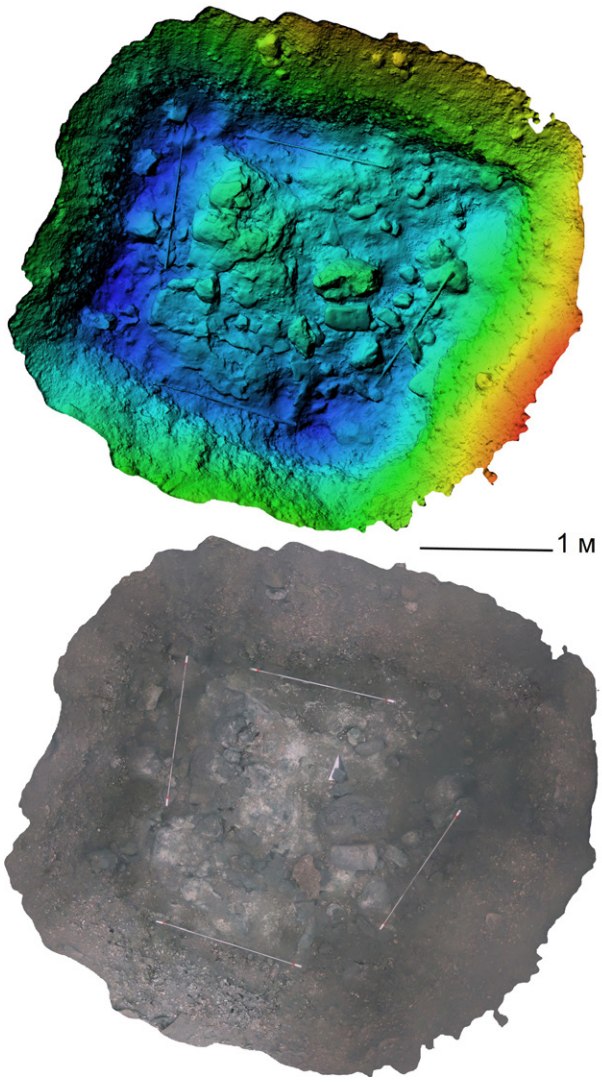
Обр. 1. Зона на проучване – акватория на пристанище „Северна Буна“: плаващ вълнолом (червено) и котвите му (жълто), плаващи понтони и котвите им (лилаво), жълта линия, разделяща затиненото (на запад) от каменистото (на изток) дъно, археологически сондажи (червено) (автори: К. Велковски, Н. Прахов, П. Й. Георгиев)

Fig. 1. Exploration area – "Severna Buna" Harbour: floating breakwater (in red) and its anchors (in yellow), floating pontoons and their anchors (in purple), yellow line separating the silted (on west) from the rocky (on east) bottom, archeological trenches (in red) (authors: K. Velkovski, N. Prahov, P. Y. Georgiev)

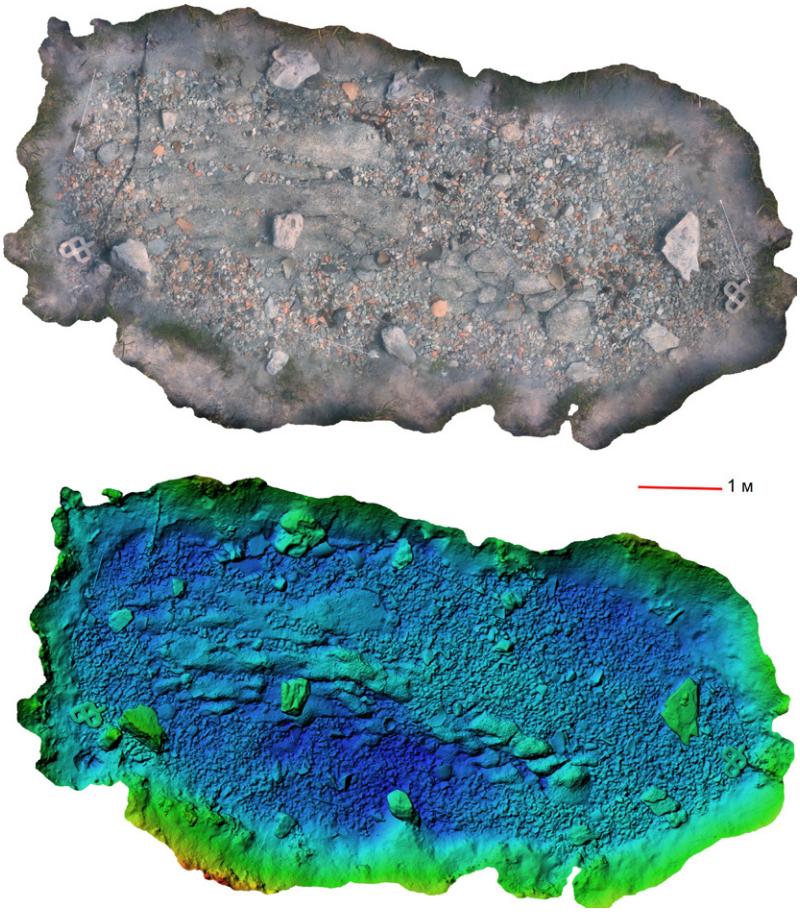
Обр. 2. Ортомозайка и дигитален височинен модел на Сондаж 1 (автор П. Й. Георгиев)

Fig. 2. Orthomosaic and digital elevation model of Trench 1 (author P. Y. Georgiev)

Обр. 3. Ортомозайка и дигитален височинен модел на Сондаж 2 (автор П. Й. Георгиев)

Fig. 3. Orthomosaic and digital elevation model of Trench 2 (author P. Y. Georgiev)

Обр. 4. Ортомозайка и дигитален височинен модел на Сондаж 4 (автор П. Й. Георгиев)

Fig. 4. Orthomosaic and digital elevation model of Trench 4 (author P. Y. Georgiev)

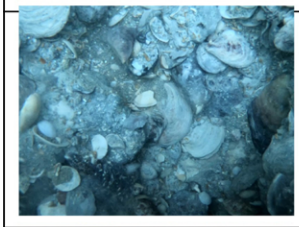
там литература). Всички те остават под околовръстния път на полуострова, изграден през 80-те и 90-те години на XX в. През 2015 г., във връзка с идеен проект на Община Несебър за преустройство на пристанище „Северна буна", ЦПА провежда спасителни археологически проучвания – водолазни издирвания, морско геофизично изследване и археологически разкопки с ръководители Х. Ангелова и Д. Гърбов. При водолазните огледи не са констатирани недвижими културни паметници. Проучването с метода на вертикално електрическо съпротивление установява вероятност за наличие на линейни археологически структури под седиментите в западната част на пристанището, успоредно на малката Аргировата буна (Ангелова и др. 2016). При направените три археологически сондажа в западната част на участъка не са констатирани недвижими културни паметници. Установена е следната стратиграфия: повърхностен тинест пласт до 0,20 м, лягащ върху пясъчен пласт с мидени черупки с дебелина 0,5 – 1,5 м, който достига до каменисто или скално дъно (Гърбов и др. 2016). През 2017 г., при водолазни огледи – част от редовно археологическо проучване на ЦПА с ръководител Н. Прахов, са открити деструкциите от византийската стена в опус микстум успоредно на и западно от Аргировата буна. Между деструкциите и буната е проследено линейно съоръжение, направено от големи натрупани камъни, част от които стърчат над водата. Краят му е на около 70 м от брега, като в тази зона основата му е на около 3 м дълбочина. Камъните са с естествена форма, с различен размер, като някои достигат над 1 – 2 куб. м (Прахов и др. 2018, 727). Според снимки от архива на Б. Жабленски това съоръжение е било обект на изследване и от експедицията на Л. Огненова. Деструкциите в опус микстум са частично проучени с археологически разкопки през 2018 г. и 2019 г. (Прахов и др. 2019, 740, обр. 3).

Въпреки проведените спасителни археологически проучвания през 2015 г. и липсата на данни за недвижими културни паметници в зоната на инвестиционното намерение Специализираният експертен съвет за опазване на недвижимите културни ценности към Министерството на културата изиска провеждане на ново спасително археологическо проучване, поради значително изменения първоначален проект за реконструкция на пристанището и близостта на представените по-горе археологически обекти.

Проучването започна с водолазни огледи, при които не бяха констатирани видими културни ценности. Дъното на пристанището е силно затинено и обрасло с пясъчни водорасли. Единствено в източната зона то е каменисто и скалисто. Проучването продължи с разкопаването на пет археологически сондажа в различни зони на пристанищната акватория, като мястото им бе съобразено с многото мъртви котви и с котвените въжета по дъното (обр. 1). Четири са с размери приблизително 5 × 5 м (на дъното), а един (Сондаж 4) – 5 × 10 м. Работата е извършена с два ежектора, захранвани от водна помпа от борда на моторен кораб „Христина", собственост на ЦПА, и от напорна помпа от нает драгажен кораб.

При Сондаж 1 (обр. 2) дъното е на дълбочина 3,8 м. Горният слой от 0,20 м представлява тинест пласт с коренова система на пясъчни водорасли и множество боклуци, каквато е ситуацията и

при петте сондажа. От 4 м дълбочина започва пясъчен пласт с миди и дребни камъни. На дълбочина 4,4 м е достигнат каменист пласт, с камъни, пясък, мидени черупки. Между тях са разкрити керамични фрагменти, както и един почти цял съд. Под това ниво следва пласт от мидени черупки (стрида и черна мида), отделни неголеми камъни и малко керамични фрагменти, между които два с чернолаково покритие, като се стига до ниво -4,85 м, където е разкрит пласт от големи (до 0,4 – 0,5 м) валчести камъни, плътно покриващи площта на квадрата. Културни материали са откривани до ниво -4,6 м.

	-4.1	Тинест пясък с черупки от бяла пясъчна мида, отделни керамични фрагменти, като има и почти цели форми.	Muddy sand with shells of white sand mussels; single pottery fragments; some almost whole vessels.
	-4.6	Сив пясък с бели миди, отделни камъни, отделни фрагменти керамика, като има и почти цели форми.	Gray sand with white mussels; single stones; single pottery fragments; some almost whole vessels.
	-4.7	Увеличава се количеството на мидените черупки; отделни малки керамични фрагменти.	The amount of mussel shells increases; single small pottery fragments.
	-5.0	Увеличават се мидените черупки; до -4.9 – отделни малки фрагменти от тегули; на ниво -4,7 – дънери, някои със следи от сечене; жълтеникав пясък.	White mussel shells increase; up to -4.9 - single small fragments of tegulas; at level -4.7 - logs, some with traces of cutting; yellowish sand.
	-5.3	Плътен пласт мидени черупки – бяла мида, стрида, черна мида; жълтеникав пясък; достигнато ниво -5.5 м; няма артефакти.	A thick layer of mussel shells - white mussels, oysters, black mussels; yellowish sand; reached a depth of 5.5 m; no artifacts were discovered.

Обр. 5. Стратиграфия на Сондаж 3 (автор Н. Прахов)

Fig. 5. Stratigraphy of Trench 3 (author N. Prahov)

При Сондаж 2 (обр. 3) дъното е на дълбочина 3,8 – 4,00 м. Пластът до -4,3 м е тинест пясък, под който следва пласт от пясък, миди (стрида, черна мида), черупки на рапани, дребни камъни, съвременни отпадъци в горната част на пласта, отделни фрагменти от амфори, битова керамика и тегули на различна дълбочина до ниво -4,6 м, където е достигнат пласт от миди, отделни големи камъни (до 0,3 м), огладени от морска дейност, ситен пясък. В него няма културни материали. На дълбочина -4,6/ -4,85 м е достигната основната варовикова скала.

При Сондаж 3 (обр. 5) дъното е на -3,6 м. До -4,6 м следва тинест пясък с дребни черупки от бяла мида. На ниво -4,6 м са открити керамични фрагменти, като има и почти цели съдове, както и камъни. Под -4,6 м количеството на мидите се увеличава, пясъкът придобива жълтеникав цвят, като се увеличава и количеството на камъните – големи и малки, повечето – загладени. До ниво -4,9 м са откривани фрагменти антична строителна керамика (тегули). На ниво -4,6 / -4,8 м са открити дънери, някои със следи от сечене. Под -4,8 следва плътен пласт от мидени черупки (бяла мида, стрида, единични черупки от черна мида) без културни елементи. Достигнато е ниво -5,5 м.

При Сондаж 4 (обр. 4) дъното е на -3,8 м. До дълбочина 5 м, където е достигната основната варовикова скала, пластът е тинест с малки мидени черупки, загладени дребни камъни. Откриват се отделни фрагменти керамика. Върху скалната основа има пласт от дребни заоблени камъни и отделни големи камъни, голямо количество антични и средновековни керамични фрагменти (над 5 бр. на кв. м), повечето от които са със загладени ломове, три малки парчета от хоросан със счукана керамика, съвременни материали (бутилки и стъклени чаши), свързани с функционирането до неотдавна на заведение върху плаващ понтон, кости на едър добитък, свързани със съществувала кланица на брега през XX в.

При Сондаж 5 дъното е на дълбочина 3,7 м. Пластът до -5 м е хомогенен – тинесто-песъчлив пясък с черупки на малки пясъчни миди, неголеми валчести камъни и отделни керамични фрагменти, между които две големи стени от амфори. Открито е малко парче хоросан със счукана керамика. На дълбочина 5 м е достигнато каменисто дъно. Камъните са с различни размери. Открити са керамични фрагменти със загладени ломове и съвременна мъртва котва.

Проучването установи, че в зоната на инвестиционното намерение няма акумулация на артефакти, характерна за пристанищата на историческите центрове по крайбрежието (Созопол, залива при устието на р. Ропотамо и др.). Фрагментите керамика в повечето случаи са единични находки, откривани сред пясъчния пласт, с широка датировка от Античността и Средновековието. Това показва, че тук не е имало постоянно функциониращо пристанище. Това не е учудващо, тъй като зоната е силно уязвима от северните и североизточните ветрове. Загладената керамика в Сондажи 4 и 5 е свидетелство за вълнова активност. Навярно древните пристанища са били от южната страна на полуострова. Откритите културни материали трябва да бъдат свързани с временно приставане и товаро-разтоварителни дейности, извършвани при южни и югоизточни ветрове или при спокойно време.

Литература

Ангелова и др. 2016: Х. Ангелова, Д. Гърбов, З. Георгиева, Д. Стоев, К. Велковски, Н. Прахов. Издирване на археологически обекти под вода в прилежащата акватория (вътрешните морски води) на гр. Несебър. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 889 – 893.

Гърбов и др. 2016: Д. Гърбов, З. Георгиева, Х. Ангелова, П. Петров. Спасително археологическо проучване във връзка с предстоящо изпълнение на проект „Реконструкция и модернизация на пристанище Северна буна, гр. Несебър". – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 899 – 903.

Лазаров 1975: Лазаров, М. Потъналата флотилия, София, 1975.

Прахов и др. 2019: Н. Прахов, К. Димитров, П. Георгиев. Комплексно археологическо проучване на акваторията на „Старинен град Несебър". – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 738 – 740.

Прахов и др. 2018: Н. Прахов, К. Димитров, К. Велковски, В. Драганов, П. Георгиев, З. Георгиева, Л. Трендафилова, Х. Прешленов. Комплексно археологическо проучване на акваторията на „Старинен град Несебър". – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 725 – 728.

Preshlenov 2012: H. Preshlenov. Mesambria Pontica in orbis Romanus. – In: R. Ivanov (ed.). Roman cities in Bulgaria. Sofia, 2012, 493 – 536.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE WATER AREA OF THE "SEVERNA BUNA" HARBOUR, NESEBAR

Nayden Prahov

Summary

In 2021, the Centre for Underwater Archaeology conducted a rescue archaeological survey of the seafloor of the northern harbour, the so-called "Severna Buna" harbour, of Nesebar, in connection to a project of the Nessebar Municipality for reconstruction and modernisation of the harbour (fig. 1). A 60-metres floating breakwater and four 48-metres floating pontoons will be anchored with concrete blocks placed on the seafloor. In the proximity to this area several archaeological sites have been discovered so far – part of the pre-Roman northern fortification walls of the town – in the sea at a depth between 1 and 2 m along the present coastline; an early Byzantine wall built in *opus mixtum* technique, N – S oriented, to the west of the so-called Argirova Buna jetty and at a depth of 2.5 m, and a linear structure of piled stones, parallel to the jetty and the Byzantine wall. Five trenches were excavated within the harbour (figs 2 – 5) – four measuring approx 5 × 5 m (at the top) and one – 5 × 10 m. The stratigraphy was similar in the five trenches. The 0.20 m surface layer of silty sediments with roots of the seagrass is followed by a layer consisting of silty sand, shells of sand mussels, round stones and some pottery sherds. It continues to the bedrock or an ancient seafloor of stones or a thick layer of oysters and mussels shells. The pottery sherds were dispersed within the sandy layer or on the stony or rocky ancient seafloor. They do not constitute a layer or a rich deposit as it is in the cases of the historical harbours on the coast (Sozopol harbour, the harbour in the bay of the Ropotamo River outflow, etc.). This observation shows that in the past in this area no permanently functioning harbour had existed. The likely reason is the exposure of this side of the peninsula and the coast to the predominant northern and northeastern winds.

The discovered pottery shows that this area had been probably used for shelter in cases of strong southern winds and for trade and harbouring in calm weather. Obviously, the ancient harbours of *Mesambria* were on the south and

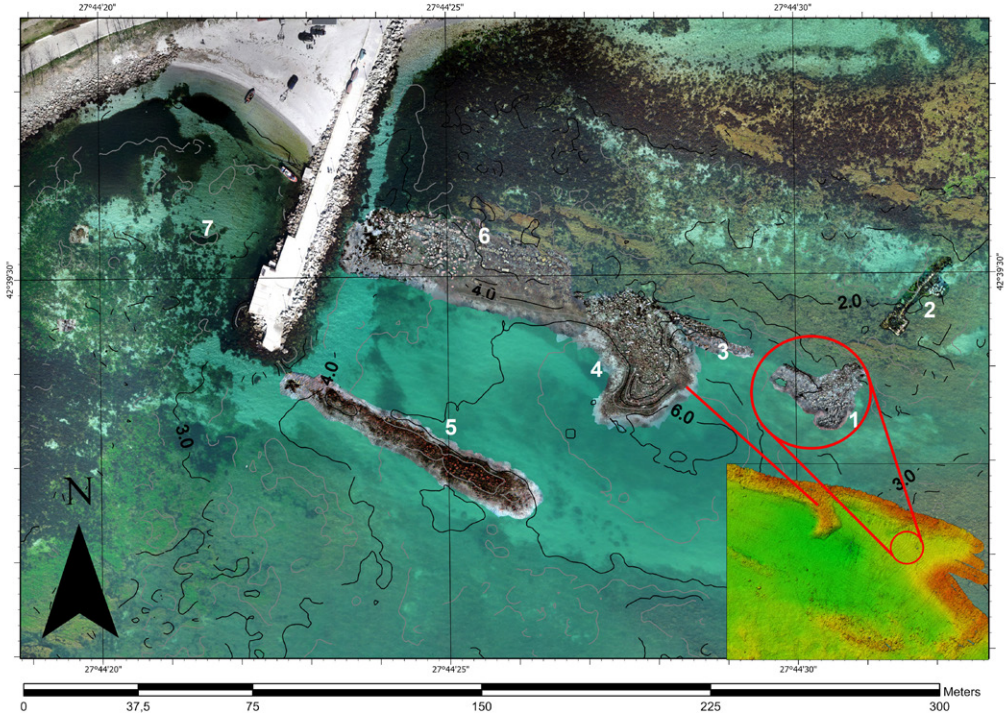
southeastern side of the peninsula, where we recently have discovered two stone breakwaters, protecting an area of several hectares. The archaeological survey showed that the anchors of the new breakwaters and pontoons would not endanger the cultural heritage in the harbour.

Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com

№ 48. КОМПЛЕКСНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АКВАТОРИЯТА НА „СТАРИНЕН ГРАД НЕСЕБЪР“

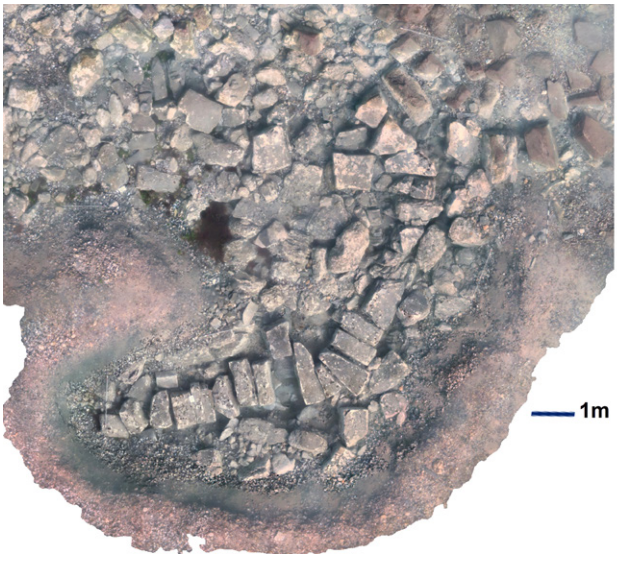
Найден Прахов, Калин Димитров, Павел Й. Георгиев

През 2021 г. Центърът за подводна археология (ЦПА) към Министерство на културата (МК) продължи редовните археологически проучвания в акваторията на гр. Несебър, започнали през 2017 г. Финансирането бе осигурено от МК и Община Несебър. Ръководител бе Н. Прахов (ЦПА и НАИМ – БАН), а заместник-ръководител – К. Димитров (ЦПА и НАИМ – БАН). Основна цел на проучването беше локализиране, разкопаване и документиране на т. нар. „Дъговидна“ или „Тракийска стена“, проучена при експедициите на Л. Огненова през 1978 и 1979 г. (Прахов и др. 2019; Прахов и др. 2021). Според оставената документация и публикации тя е на дълбочина между 5 и 6 м и е със запазена дължина около 13 м. Изградена е от големи грубо оформени блокове, като между тях са открити дървени

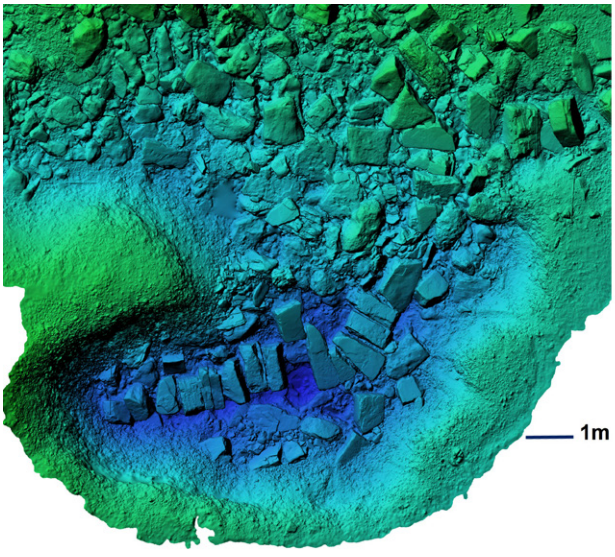
Обр. 1. Ортофотография и дигитален теренен модел (ДТМ) на морското дъно на югоизточната акватория на Несебърския полуостров с наложени ортомозайки на археологически обекти: 1 – Дъговидна стена; 2 – Г-образна стена с кула; 3 – стена от квадри; 4 – Г-образен вълнолом; 5 – линеен вълнолом; 6 – стена от квадри с кула; 7 – ранновизантийска стена. Червена маркировка на ДТМ – зона на Дъговидната стена (автори: К. Велковски, П. Й. Георгиев, Н. Прахов)

Fig. 1. Orthophotography and a digital terrain model (DTM) of the south-east sea of Nesebar Peninsula with orthomosaics of archaeological sites: 1 – Crescent-line Wall; 2 L-shaped wall with a tower; 3 – wall made of big blocks; 4 – L-shaped breakwater; 5 – linear breakwater; 6 – wall of big blocks with a tower; 7 – early Byzantine wall. In red circle on the DTM – the area of the Crescent-line Wall (authors: K. Velkovski, P. Y. Georgeiv, N. Prahov)

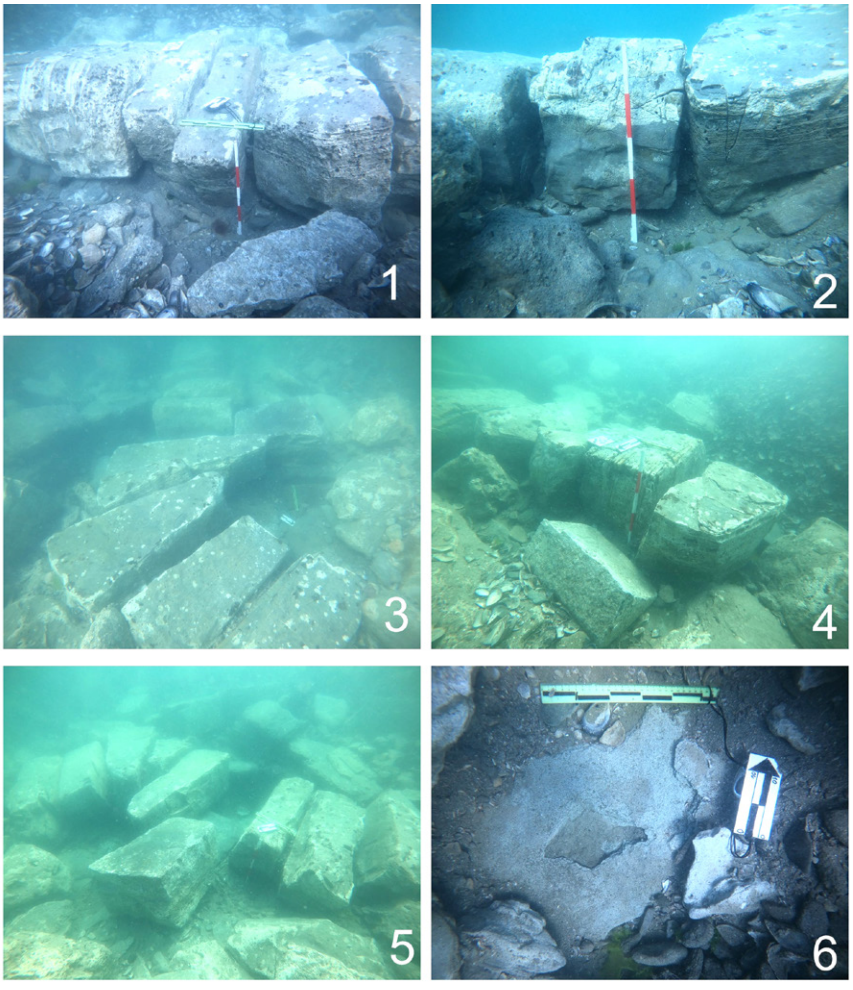
Обр. 2. Ортомозайка на Дъговидната стена (автор П. Й. Георгиев)

Fig. 2. Orthomosaic of the Crescent-line Wall (author P. Y. Georgiev)

Обр. 3. Дигитален височинен модел на Дъговидната стена (автор П. Й. Георгиев)

Fig. 3. Digital Elevation Model of the Crescent-line Wall (author P. Y. Georgiev)

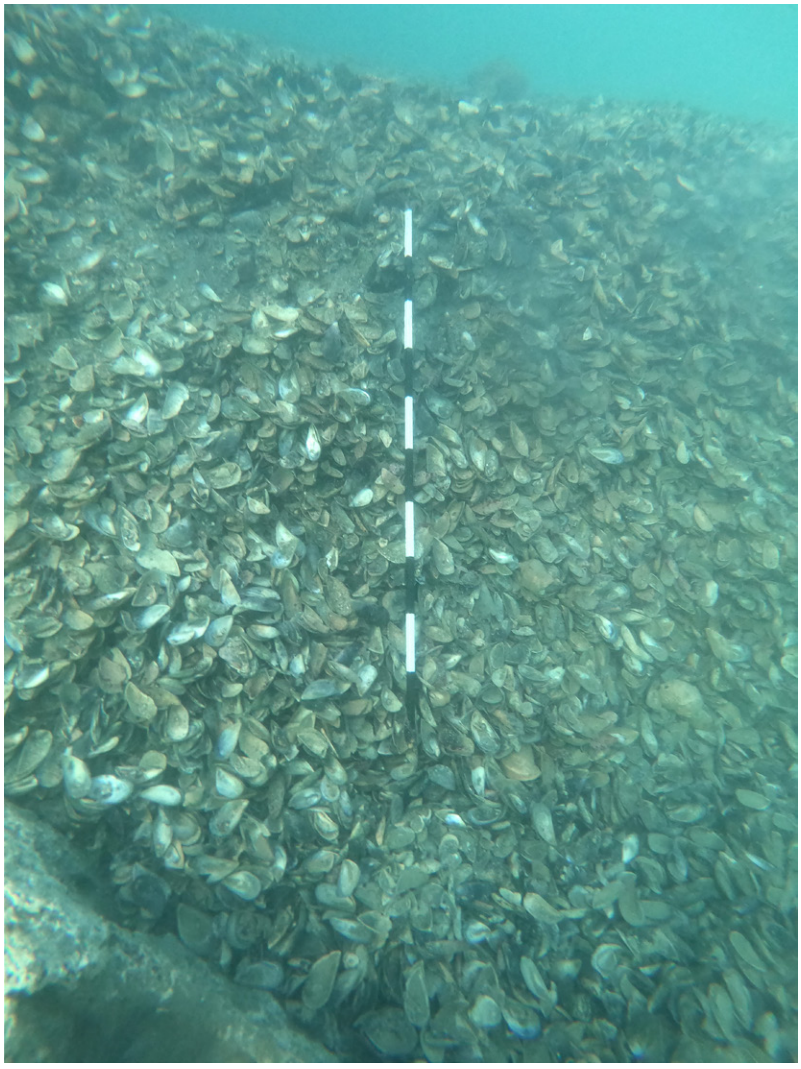

Обр. 4. Елементи на Дъговидната стена (снимки Н. Прахов)

Fig. 4. Sectors of the Crescent-line Wall (photos N. Prahov)

греди. Начинът на изграждане дава основание на Л. Огненова да я асоциира с предгръцкия, тракийски град (Preshlenov 2012, 511 – 512). През предишните четири археологически кампании (2017 – 2020 г.) бяха направени безуспешни опити този обект да бъде открит. През 2020 г. доц. д-р Х. Прешленов, консултант на проучването, на когото Л. Огненова завещава архива на експедицията си, предостави детайлен план на останките от фортификационни съоръжения в акваторията източно от „Южна буна“, проучвани и документирани през 1978 – 1979 г. Планът беше георефериран и беше определено вероятното местоположение на „Дъговидната стена“. Оказа се, че днес то е на равно пясъчно дъно с неголеми (до 0,10 – 0,15 м) камъни на дълбочина 4,2 м. На около 5 м северно-североизточно започва стръмен скат, покрит с големи камъни, като някои от тях имат сравнително правилна форма и наподобяват използваните при крепостните градежи (обр. 1).

През 2021 г. бе направен сондаж с размери 1,5 × 7 м и дълбочина до 1,2 – 1,5 м. На дълбочина между 5,3 м и 6 м бе достигнат древният терен, покрит с големи камъни, някои с естествена, но правилна форма (блокове), като тези, използвани при строежа на откритите в близост крепостни стени. Не бяха идентифицирани блокове, които да оформят градеж и да бъдат интерпретирани като част от структура, както и съвпадащи камъни с тези от чертежа на експедицията на Л. Огненова. Разкопаният пласт е хомогенен и се състои от черупки на черна мида, рапани, тиня и пясък. Очевидно е, че е образуван след появата на рапана в Черно море, сиреч след 60-те години на XX в. Явно по време на експедицията на Л. Огненова този пласт все още не е покривал напълно археологическите структури и те са били видими на морското дъно.

Обр. 5. Пласт от мидени и рапанени черупки (снимка Н. Прахов)

Fig. 5. The layer of mussels and seasnails shells (photo N. Prahov)

Издирването на „Дъговидната стена“ продължи през 2021 г. Бе подготвена нова методика за разкопаване на мидения пласт, с ангажирането на драгажен кораб, екипиран с високонапорна помпа. Наемането му стана възможно благодарение на съфинансирането на проекта от община Несебър. Корабът бе снабден с изходен шланг, отвеждащ изкопания материал на отстояние от 40 – 60 м от работния полигон, целта на което беше при бури и силно вълнение изкопаният материал да не бъде върнат в работната траншея преди приключването на проучването.

В рамките на пет работни дни бе отнеман пластът от мидени и рапанени черупки в предполагаемата зона на „Дъговидната стена“. Бе направен изкоп с приблизителни размери 5 × 15 м, като бяха достигнати каменните блокове, лежащи на скалната основа, част от тях – открити при проучванията през 2020 г. Миденият пласт между камъните не бе премахнат, тъй като голямата и тежка смукателна глава на помпата не бе подходяща за тази задача и тя бе оставена за втория етап на теренната работа. Някои от блоковете са с правилна форма и навярно са деструкции от крепостни стени. Няколко блока са от мек варовик, нехарактерен за естествените скали в зоната на проучване и очевидно са донесени от другаде. Открити са и три фрагмента от тегули. В рамките на работата на драгажния кораб „Дъговидната стена“ не бе намерена, но бяха открити отделни камъни, които бяха разпознати на ситуационния план на Л. Огненова, което улесни издирването, продължило с два ежектора, захранвани с водна помпа от борда на моторен кораб „Христина“, собственост на ЦПА. При този втори етап от теренната работа първоначално бе почистен пластът от мидени черупки и пясък между блоковете и достигната скалната основа. В източната част на работния полигон се очерта силуетът на „Дъговидната стена“. Нейното разкопаване продължи до края на проучването. Оказа се, че единствено северната ѝ част е разчистена с драгажния кораб, като е достигната горната част на блоковете, с които е изградена. Посредством ежекторите бе проследено цялото ѝ трасе, като е разкрито пространство от около 1 м от двете ѝ страни (обр. 2 и 3). Изградена е от големи необработени камъни, с естествена правоъгълна или трапецовидна форма, характерни за този район на Еминската планина (обр. 4.1 – 4). Някои

от блоковете са поставени с дългата си страна във височина, за да бъде постигнато изравняване на нивото със съседните камъни. Горната страна на блоковете оформя една равнина за следващия ред камъни. Височината на този основен ред е около 0,4 – 0,5 м. Дебелината на зида зависи от дължината на блоковете, която варира от 0,6 м до 0,9 м. Широчината им е между 0,3 и 0,5 м. Зидът е еднолицев, като фасадата гледа навън – югоизток, накъдето е и извивката. Блоковете са в порядък и на място, но един от тях е разместен от първоначалното си местоположение – лежи от вътрешната страна на зида (обр. 4.5), което навярно е направено умишлено. Основата на стената е на дълбочина между 4,5 м от север и 5,6 м от юг, което потвърждава информацията от експедицията на Л. Огненова и я превръща в най-дълбоко разположеното съоръжение от фортификацията на Месемврия, открито досега. Основните блокове лежат на варовикова мека скала, като теренът е с наклон север – юг (обр. 4.6). В основата на зида, между блоковете, бяха открити две греди, от които бе взета проба за дендрохронология и радиовъглеродно датиране. Такива греди (може би същите) са регистрирани и от експедицията на Л. Огненова. Около стената бяха открити три фрагмента от тегули. В най-дълбоката си част стената лежи под пласт от мидени черупки с дебелина около 1,6 м (обр. 5). Трудоемкото му разчистване бе причината за ограничаването на разкопките единствено в тясна траншея около стената. Бе направено фотографско заснемане на структурата и на цялата разкопана площ, като бяха изработени дигитален теренен модел (обр. 3) и ортомозайка (обр. 2).

Проучванията през 2021 г. дадоха ползотворни резултати. След четиригодишни издирвания бе открита и разкопана „Дъговидната стена“. Това бе особено важно с оглед на дадената препоръка от ЮНЕСКО за включването на потъналите архитектурни съоръжения в акваторията на Несебър в границите на археологическия резерват, а не в охранителна зона, както е в момента. С данните, придобити от проучването през 2021 г., е налице необходимата информация за отправяне на предложение за изменение (разширяване) на границите на световната културна ценност. Проучването показа и ефективността от приложения метод за мащабно разчистване на мидения пласт с драгажен кораб и по-прецизно – с водни ежектори. Препоръчително е продължаването на разкопките в тази зона и разкриване на по-голяма площ около стената и особено на юг от нея, в по-дълбоката зона.

Литература

Прахов и др. 2021: Н. Прахов, К. Димитров, П. Георгиев. Комплексно археологическо проучване на акваторията на „Старинен град Несебър“. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 89 – 93.

Прахов и др. 2019: Н. Прахов, К. Димитров, П. Георгиев. Комплексно археологическо проучване на акваторията на „Старинен град Несебър“. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 738 – 740.

Preshlenov 2012: H. Preshlenov. Mesambria Pontica in orbis Romanus. – In: R. Ivanov (ed.). Roman Cities in Bulgaria. Sofia, 2012, 493 – 536.

COMPLEX ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE WATER AREA OF “THE ANCIENT TOWN OF NESEBAR”

Nayden Prahov, Kalin Dimitrov, Pavel Y. Georgiev

Summary

In 2021, the Centre for Underwater Archaeology at the Ministry of Culture, supported by the Ministry of Culture and Nesebar Municipality, continued the regular archaeological research of the submerged *Mesambria*. The goal of the project was to find and record the so-called “Thracian” or “Crescent-line” fortification wall discovered by the team of L. Ognenova in 1978 – 1979. According to her archive and publications, this was the deepest and the most remote from the shoreline structure discovered by her expedition. In the period 2017 – 2020, unsuccessful attempts have been made for rediscovering the wall. In 2020, on the base of the ground plans kept in the Ognenova’s archive, the location of the structure has been approximately determined. Nowadays, it is a flat sandy seafloor with some small up to 0.1 m stones at 4.3 m depth. In 2020, trench has been excavated up to the ancient ground level at about -5.5 m. It has been clarified that the ancient ground level / later seafloor currently is covered with a thick layer of mussel and seasnail shells illustrating the destruction of the mussels’ populations by the seasnails and their bottom trawling. The

wall has not been discovered but many big stones were, some of them with regular shape – those are probably the debris from the fortifications.

The search for the "Crescent-line" wall continued in 2021. A dredger with a powerful pump was hired to dig up the mussels layer. With it, a trench of approximately 5 × 15 m was excavated within five working days, and reached the blocks located on the bedrock, some of which were discovered in 2020. The excavations continued with two ejectors, powered by a water pump aboard the ship "Hristina". The mussel shells and sand between the blocks were cleaned and the silhouette of the "Crescent-line" wall appeared in the eastern part of the trench. It was entirely excavated, revealing an area of ca 1 m on all sides. The first course of blocks is preserved, with a length of ca 15 m (figs 2, 3). These are unprocessed stones, with natural rectangular or trapezoidal shapes (fig. 4.1 – 6), typical of this region of the Eminska Mountain. Some of the blocks are placed with their long side in height to achieve levelling with the adjacent stones. The upper side of the blocks forms a level for the next course of stones. The height of the course is ca 0.4 m – 0.5 m. The thickness of the wall depends on the length of the blocks, which varies from 0.6 m to 0.9 m. Their width is between 0.3 m and 0.5 m. The wall is single-faced, with the face outwards – to the southeast. The blocks are *in situ*, but one of them had been moved from its original location – it lies on the inside of the wall, which was probably done intentionally (fig. 4.5). The base of the wall is at a depth between 4.5 m to the north and 5.6 m to the south. The blocks lie on soft limestone bedrock, the terrain is sloping from north to south. At its base, between the blocks, two beams were found, from which samples were taken for dendrochronology and radiocarbon dating. Such beams (perhaps the same) were registered by the expedition of L. Ognenova. Around the wall, several fragments of *tegulae* were found. In its deepest part, the wall lies under a ca 1.6 m thick layer of mussel shells (fig. 5).

Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com
Kalin Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, kalin.d@abv.bg
Pavel Y. Georgiev, Centre for Underwater Archaeology, 1 Apollonia Str., 8130 Sozopol, georgiev.py@gmail.com

№ 49. СПАСИТЕЛНО НЕДЕСТРУКТИВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ПРИЛЕЖАЩАТА АКВАТОРИЯ НА М. ЪГЪЛА, КВ. САРАФОВО, БУРГАС

Найден Прахов

Археологическото проучване в прилежащата акватория на м. Ъгъла, кв. Сарафово, гр. Бургас (обр. 1), бе осъществено във връзка с идеен проект на Община Бургас за изграждане на лодкостоянка. Предвидената за реализиране на инвестиционното намерение площ досега не е била обект на теренни археологически издирвания и в нея няма регистрирани недвижими културни паметници.

Теренната работа се проведе в рамките на три дни. Извършени са водолазни огледи както на предвидената за инвестиционното намерение зона, така и на нейната периферия, с приблизителна площ от около 20 дка.

Обр. 1. Изследвана акватория

Fig. 1. Survey area

Морското дъно е пясъчно и равно, като в най-дълбоките части достига до 4 м. На отделни места се вижда скална основа, макар и на много малки участъци. Установени са неголеми колонии от пясъчни водорасли *Zostera*. Липсват рифове и камъни. От югозапад акваторията е ограничена от защитна заскалявка на оттока от Атанасовското езеро. Изградена е от големи камъни с различна форма, натрупани в линия. От запад брегът също е укрепен със заскалявка, върху която се е натрупал пясъчен пласт.

При издирването не са открити археологически обекти или движими културни ценности, както и видими следи от обитаване и извършване на дейност в миналото. В югозападния край на проучваната акватория бяха открити няколко каменни правоъгълни блока със следи от обработка. Тъй като са в непосредствена близост до защитната заскалявка на оттока от езерото, бе преценено, че най-вероятно са били използвани при строежа ѝ. При тези камъни бяха открити съвременни материали и части от сраснали се с тях самоделни котви.

Решението на приемателната комисия по чл. 158а от ЗКН бе освобождаване на проучената акватория за реализиране на инвестиционното намерение, с изискване за провеждане на археологическо наблюдение при изкопни дейности.

RESCUE NON-DESTRUCTIVE ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE ADJACENT SEA OF UGULA LOCALITY, SARAFOVO NEIGHBOURHOOD, BURGAS

Nayden Prahov

Summary

The archaeological survey in the adjacent sea area of the Ugula locality, Sarafovo neighbourhood, Burgas (fig. 1), was necessitated by a project of the Burgas Municipality for construction of a marina. The area of the intended future construction works has not been subject to field archaeological research in the past, and there are no cultural heritage monuments registered in it.

No archaeological sites or artefacts were found during the survey. Several rectangular stone blocks were discovered at the southwestern side of the surveyed area. Most likely, they are materials from the modern protective construction at the outflow from the Atanasovsko Lake made of piled-up stones.

Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com

---

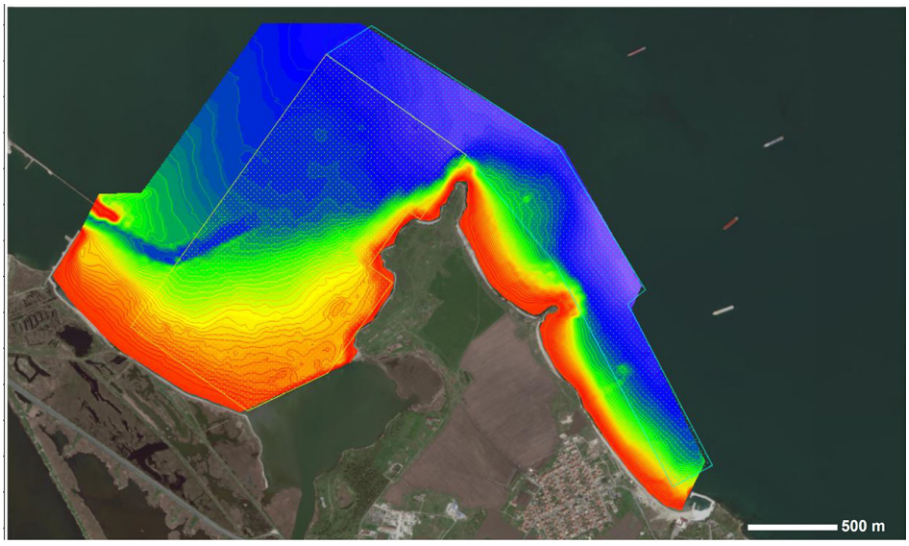
№ 50. НЕДЕСТРУКТИВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЗАЛИВ ФОРОС

Найден Прахов

През 2021 г. Центърът за подводна археология проведе недеструктивно морско археологическо проучване в южната част на залив Форос, Бургаски залив. Реализирано е по инициатива и с финансиране от РИМ – Бургас и Община Бургас. Състоеше се от геофизично заснемане с поддънен профилограф и страничносканиращ сонар и водолазни огледи. Бяха направени сонарна мозайка и дигитален теренен модел на морското дъно (обр. 1), както и модел на долната повърхност на седиментите въз основа на профилограмите.

Проучването със страничносканиращ сонар установи наличието на редица аномалии (ок. 200) на морското дъно (в акваторията на залива и по трасето на достигане до залива от пристанище Крайморие). От тях са селектирани около 20 цели за водолазни огледи, които ще бъдат посетени при следващи проучвания.

Водолазни издирвания бяха извършени покрай брега, от устието на Мандренското езеро до носа, при изключително ниска видимост (0,3 м), поради значителния отток от езерото. Културни ценности под вода не бяха открити, с изключение на един фрагмент от амфора при устието на езерото. Бе

Обр. 1. Дигитален теренен модел на южната част на залив Форос и в зоната на предвиждане до залива от пристанище Крайморие (автор К. Велковски)

Fig. 1. Digital terrain model of the southern part of the Bay of Foros and of the area between the bay and Kraymorie harbour (author K. Velkovski)

Обр. 2. Получена информация от местни водолази за археологически обекти в залив Форос: в жълто – керамични находища, в синьо – зона на потънал кораб, в червено – потънал кораб, регистриран през 2020 г. (автор Н. Прахов)

Fig. 2. Information received from local divers about archaeological sites in the Bay of Foros: in yellow – pottery deposits, in blue – area of a shipwreck, in red – shipwreck registered in 2020 (author N. Prahov)

установено, че дъното на залива е тинесто. На много места покрай брега е обрасло с пясъчни водорасли, което направи безпредметно издирването в тези зони.

Според местни водолази заливът е богат с археологически материали, покрити от тинята. В моменти, когато силни течения са премахвали временно тинята, са забелязвани керамични струпвания покрай брега – в малките заливчета на отстояние до 100 – 150 м от бреговата линия. Пред Мидения плаж югозападно от нос Форос е било забелязано струпване от плътно наредени една до друга амфори. В различни части на залива са забелязани струпвания от камъни, които биха могли да бъдат баласт от кораби или депонирани съвременни (строителни и изкопни) материали. Трима водолази споменаха за потънал дървен кораб в централната част на залива (обр. 2).

NON-DESTRUCTIVE ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE BAY OF FOROS

Nayden Prahov

Summary

In 2021, the Centre for Underwater Archaeology conducted a non-destructive marine archaeological survey in the southern part of the Bay of Foros, with funding from the Regional Museum of History – Burgas and Burgas Municipality.

On the basis of scanning with subbottom profiler, a digital terrain model of the seafloor (fig. 1) and a model of the lower surface of the sediments were produced.

The sonar scanning identified a number of anomalies on the seafloor which will be inspected in 2022.

No archaeological materials were found during the diving survey along the shore from the mouth of the Mandra Lake to Cape Foros.

Local divers reported the presence of pottery in some areas along the coast, covered with silts, as well as a shipwreck in the central part of the bay (fig. 2).

Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com

№ 51. ИЗДИРВАНИЯ НА ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЮГОИЗТОЧНАТА АКВАТОРИЯ НА Н. ЧИРОЗА, ЗАЛИВ ЧЕНГЕНЕ СКЕЛЕ

Иван Христов

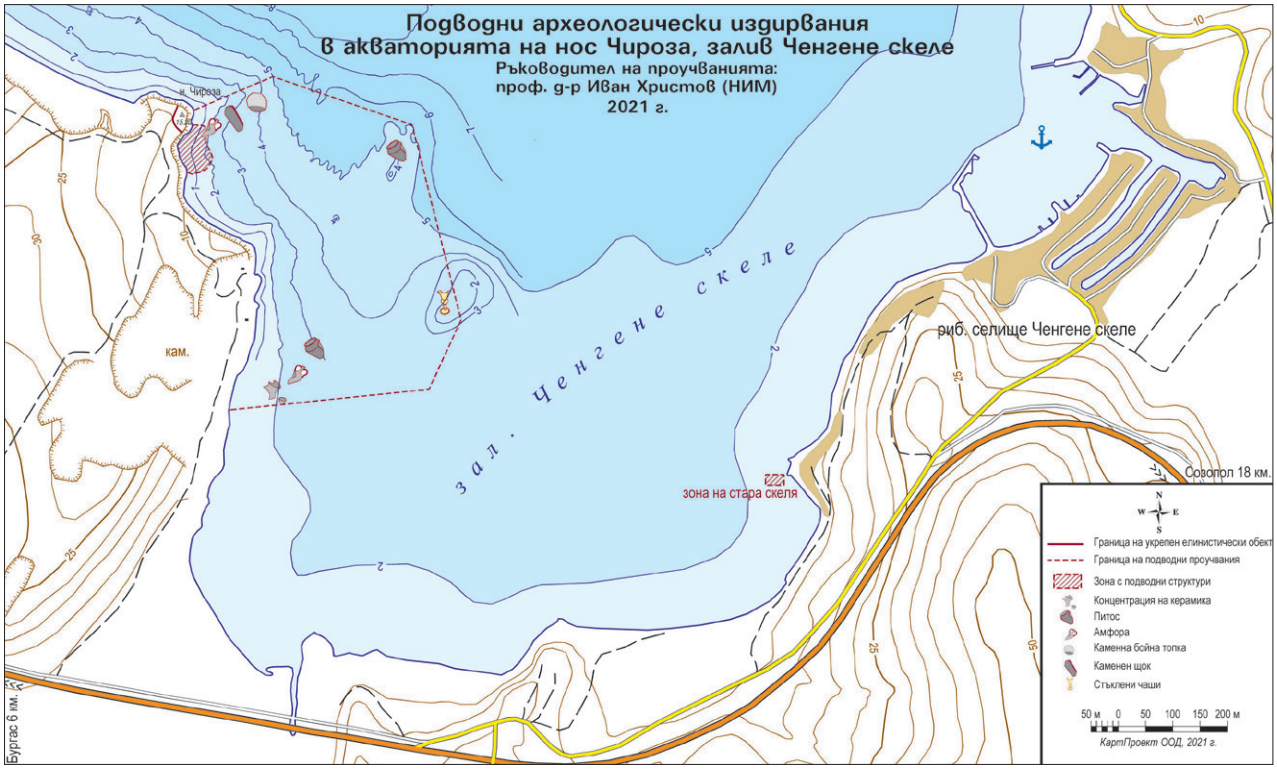
В края на месец юни – началото на юли 2021 г. в източната и югоизточна акватория на н. Чироза (залив Ченеге скеле) бяха проведени подводни издирвания които включваха:

1. Локализиране на предполагаеми археологически структури в акваторията на н. Чироза и западния бряг на залива Ченгене скеле на дълбочина до 4 м.

2. Картиране на концентрации на движими културни ценности под вода.

3. Актуализиране на археологическата карта на залива Ченгене скеле и прилежащата сухоземна територия.

В проучванията взеха участие водолази от Общински водолазен център – гр. Созопол и Милен Николов (РИМ – Бургас).

Обр. 1 Карта на района на подводните издирвания

Fig. 1. Map of the underwater surveys area

При подводните издирвания бе използван т. нар. метод swimline (freeline) searches. Този метод е използван с успех при археологически експедиции в миналото. В конкретния случай системата разчита на четирима – петима водолази, разположени на разстояние от 2 м по лента или маркирано въже, на интервали на по-малко от границата на ясна видимост, така че да се постигне най-пълно покритие. Търсенето обикновено се предприема с наземна линия от осигуряваща лодка за насочване на контролера.

Координатите на зоната на проучване, както и на находки, са взети от GPS, разположен на борда на лодката. Използвани са малки буйове при маркиране на находки. На някои от буйовете се слагат светлоотразители и за по-близки до сушата цели се използва мерене с тотална станция. Тук в случая е от значение обстоятелството, че на н. Чироза е разработен добър геодезически полигон с точно измерени и стабилизирани репери.

От проведените подводни огледи могат да бъдат направени следните предварителни обобщения.

Върху подводна тераса, развиваща се югоизтоизточно от н. Чироза на дълбочина до 4 м, за поредна година бе заснета концентрация на обработени блокове, след които се намират фрагменти от строителна керамика от класическата и елинистическа епохи. Откритита керамика през 2020 и 2021 г. коренно се различава по форми и датировка от тази, откривана на сухоземния укрепен късноелинистически обект на н. Чироза. Тази констатация особено важи за строителната керамика (обр.1).

При подводните огледи водолазният екип откри добре запазен каменен гръцки щок за дървена котва (обр. 2), каменна бойна топка (обр. 3), фрагмент от олинтска мелница и горната част на римска амфора от IV в.

Южно от подводния риф пред н. Чироза при подводните огледи бяха документирани и събрани нови фрагменти от стъклени съдове, които се предполага, че са част от товара на потънал кораб. Стъклените фрагменти са намерени в южната, по-тясна част на залива, върху подводен тесен риф на малка дълбочина. Мястото се проучва от 2020 г. от екип на Центъра за подводна археология и НИМ (Прахов, Христов 2021). Фрагментите вече обогатяват колекцията на РИМ – Бургас и заедно с целите съдове от същото място, съхранявани в НИМ, дават допълнителна информация за тези, уникални до момента за Черно море, находки.

Интерес предизвиква керамично струпване в непосредствена

Обр. 2 Каменен щок за класическа дървена котва

Fig. 2. Stone stock for a typical wooden anchor

Обр. 3 Каменна бойна топка от елинистическата епоха

Fig. 3. Stone ball from the Hellenistic era

Обр. 4 Фрагмент от средновековна амфора от X – XI век тип Gunsenin 1

Fig. 4. Medieval amphora fragment from the 10th – 11th c., type Gunsenin 1

близост до западния бряг на залива, на дълбочина 1,6 м. Открити са десетки фрагменти от късноантични амфори, половин паница тип Late Roman C Ware Form 3 (по J. Hayes). Керамичният материал е събран около купчина ломени камъни. Мястото е известно от преди 20 години като зона на намиране от рапанджии на цели и фрагментирани късноантични амфори. През 2020 г. в близост до каменното струпване при съвместната експедиция с Н. Прахов, открихме горната част на ранновизантийска амфора от VII в.

Бяха намерени и късноантични фрагментирани амфори, горната част на средновековна амфора от X – XI в. тип Günsenin 1 (обр. 4).

Проведените проучвания за пореден път доказват използването на залива Ченгене скеле за корабоплаване и обитаване по бреговете през цялата Античност, Ранното средновековие (VII – X в.) и XVIII в.

Литература

Прахов, Христов 2021: Н. Прахов, И. Христов. Находка от постсредновековни стъклени съдове в залив Ченгене скеле, Черно море, България. – В: Н. Прахов, Ив. Христов, Н. Марков, М. Попова. Стъкленото съкровище от залив Ченгене скеле. Проучване на находка от постсредновековни съдове от Черно море, България. Созопол, 2021, 7 – 28.

SURVEY OF UNDERWATER ARCHAEOLOGICAL SITES IN THE SOUTHEASTERN SEA WATER OF CAPE CHIROZA, CHENGENE SKELE BAY

Ivan Hristov

Summary

From the end of June to early July 2021, underwater survey took place in the eastern and southeastern sea water of Cape Chiroza (the Chengene Skele Bay). They survey included:

1. Localization of archaeological structures in the water area of Cape Chiroza and the west coast of the Chengene Skele Bay, at a depth of down to 4 m.

2. Mapping of the underwater assemblages of movable cultural heritage.

3. Updating of the archaeological map of the Chengene Skele Bay and the adjacent mainland territory.

The following preliminary conclusions can be made on the basis of the results:

On an underwater terrace, developing southeast of Cape Chiroza to a depth of 4 m, quarry stones and processed blocks assemblages were registered again, mixed with fragments of building ceramic material from the Classical and Hellenistic periods. The pottery discovered in 2020 and 2021 differs radically in terms of its morphology and date from the one found in the fortified late Hellenistic site on the Chiroza Cape. This finding is particularly significant regarding the architectural ceramics (fig. 1).

In the course of the underwater surveys, the diving team found a well-preserved Greek stone stock of a wooden anchor (fig. 2), a stone battle ball (fig. 3), a fragment of an Olynthus mill, the upper part of a Roman amphora from the 4th c. AD.

Of interest is the ceramic accumulation near the western shore of the bay, at a depth of 1.6 m. Dozens of fragments of late antique amphorae were found, as well as a half of a Late Roman C Ware Form 3 bowl (after J. Hayes). A medieval amphora from the 10th to the 11th c., type Günsenin 1, was discovered next to the place where the late antique fragmented amphorae were found (fig. 4).

The research demonstrates that the Chengene Skele Bay was used for shipping and its habitation throughout antiquity, the Early Middle Ages (7th – 10th c.), and the 18th c.

Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, ivchristov70@abv.bg

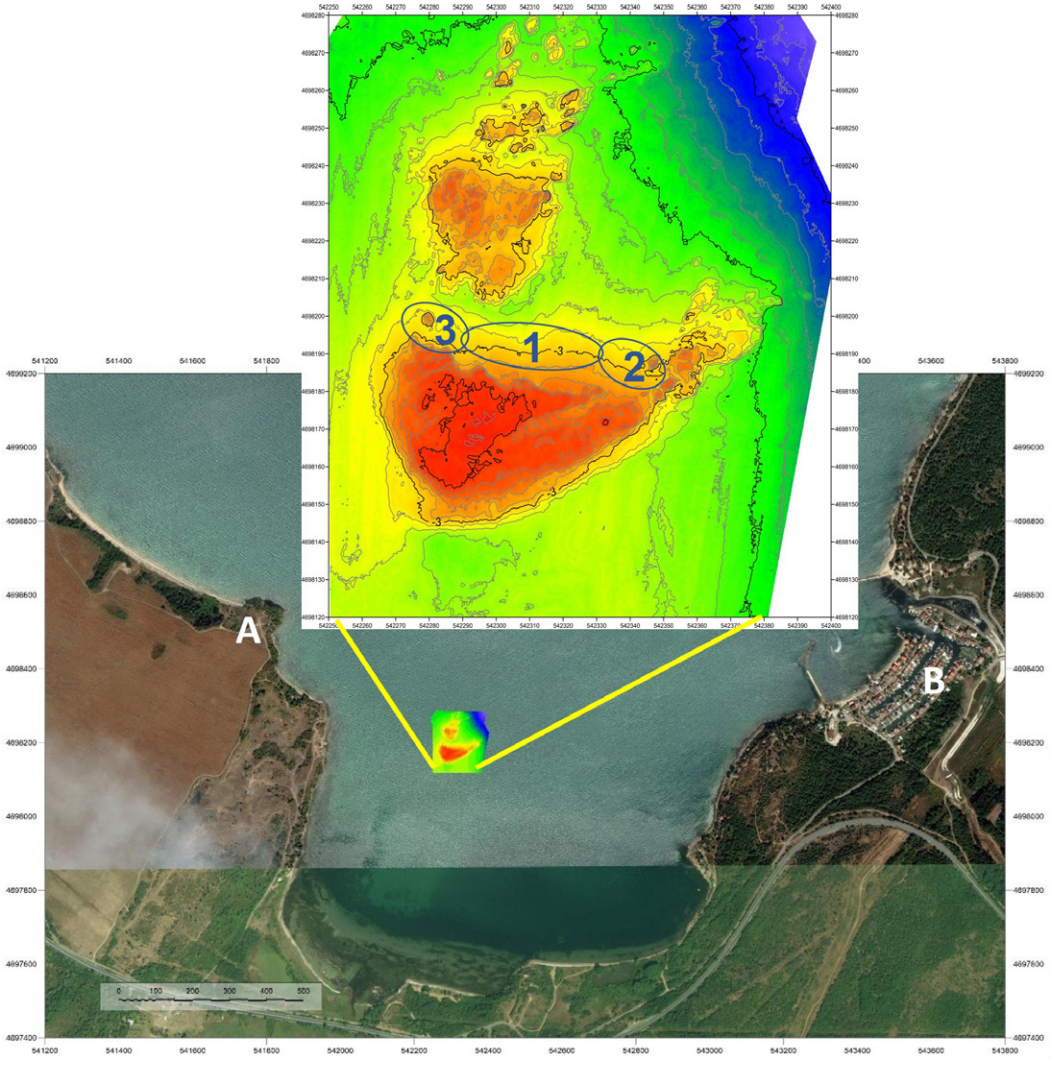
№ 52. ПРОУЧВАНЕ НА ПОДВОДЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „НАХОДИЩЕ НА КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНИ СТЪКЛЕНИ СЪДОВЕ В ЗАЛИВ ЧЕНГЕНЕ СКЕЛЕ“

Найден Прахов, Иван Христов

През 2021 г. Центърът за подводна археология продължи проучването на находище на стъклени съдове в залив Ченгене скеле (между кв. Крайморие, Бургас и Рибарското селище), открит през 2020 г. (Прахов, Христов 2021а). То е реализирано по инициатива на РИМ – Бургас и с финансиране от РИМ – Бургас и Община Бургас, като включи геофизично заснемане с многолъчев ехолот, водолазни издирвания и разкопки.

Бе изработен дигитален теренен модел с висока резолюция на района на плитчината и рифа, в който са откривани археологическите материали (обр. 1).

Извършени са обстойни водолазни огледи на рифа и каменистата плитчина южно и северозападно от него. Открити са над двайсет стъклени фрагмента, обрасли с ракушки (обр. 5). Много от тях

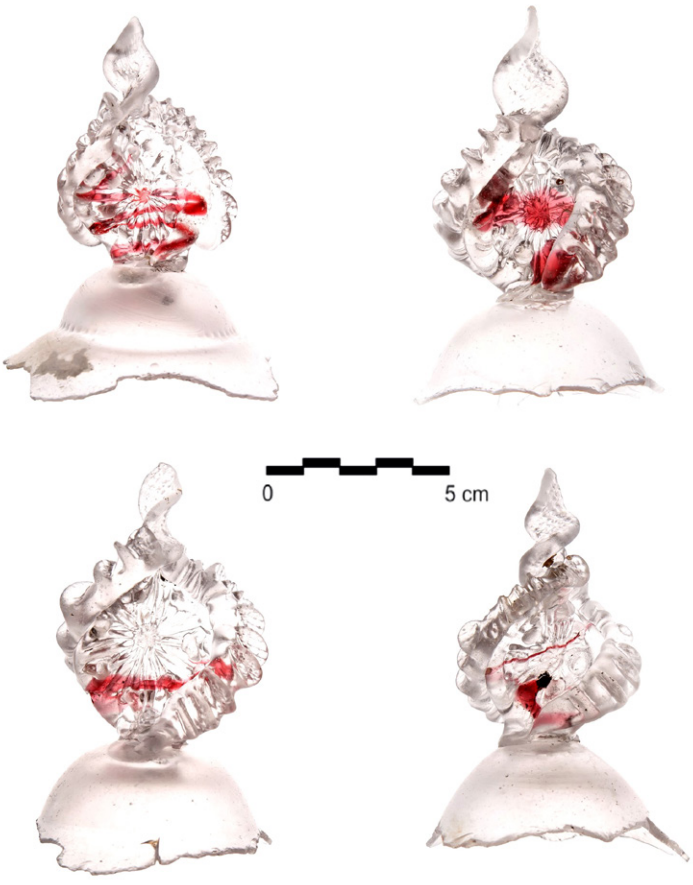
Обр. 1. Дигитален теренен модел на зоната на археологическите проучвания (автор К. Велковски): 1 – сондаж през 2020 г.; 2, 3 – сондажи през 2021 г.

Fig. 1. Digital terrain model of the area of the archaeological survey (author K. Velkovski): 1 – archaeological trench made in 2020; 2, 3 – archaeological trenches made in 2021

Обр. 2. Образци на стъклени съдове от колекцията на РИМ – Бургас (снимки Т. Димитров)

Fig. 2. Glass vessels from the collection of Regional Museum of History – Burgas (photos T. Dimitrov)

Обр. 3. Образци на стъклени съдове от колекцията на РИМ – Бургас (снимки Т. Димитров)

Fig. 3. Glass vessels from the collection of Regional Museum of History – Burgas (photos T. Dimitrov)

бяха намерени под камъни. Бяха забелязани парчета от железни вериги, сраснали с камъните, които не могат да бъдат директно свързани с археологическия обект.

В рамките на три дена бяха направени два сондажа в северната част на рифа, от двете страни на сондажа от 2020 г. (обр. 1). Те са с приблизителна дължина 5 м и широчина до 1,5 м покрай основата на рифа, като така общата разкопана площ за 2020 и 2021 г. е сондаж с дължина от ок. 30 м, ширина ок. 1,5 м и дълбочина ок. 0,3 м. Бе установена същата стратиграфска ситуация като през 2020 г. Повърхностният пясъчен пласт е дебел около 0,1 – 0,2 м и съдържа черупки от миди и камъни. В горната му част се открива материал (като едър пясък) с черен цвят (обр. 5). Тази черна субстанция се е отложила по камъните и създава ясно разграничим слой на места. Разтваря се във водата при разкопаването. Под пясъчния слой следва каменист пласт, който ляга върху скалната основа. Фрагменти от стъклени съдове са откривани единствено в горния пласт – до 0,2 м дълбочина. Направен е сондаж с размери около 1 кв. м на дълбочина 1 м, който установи, че в дълбочина грунтът е стерилен, от камъни и пясък. Находките от 2021 г. са значително по-малко от откритите през 2020 г. При разкопките и водолазните огледи бяха намерени общо 38 фрагмента от стъклени съдове. Не бе открит нито един напълно запазен съд. Фрагментите са от вече известни типове съдове от проучването през 2020 г. и от колекцията на НИМ, с изключение на дебелостенно гърло от бутилка, каквато досега не е откривана.

Намерените под пясъка стъкла са добре запазени, с чиста повърхност (без молюски и калцити), което ги различава от фрагментите, открити на морското дъно при водолазните издирвания. Това показва, че стоят зарити в пясъка от попадането им на морското дъно, което ги е запазило от обрастване с ракушки. Това е интересен факт, тъй като са на малка дълбочина в грунта (до 0,1 м – 0,15 м), а в същото време са в плитка зона (-2,3 – -2,4 м), непосредствено до рифа. Това наблюдение показва, че зоната на археологическите разкопки е със сравнително слаба вълнова активност. Това се по-

твърждава и от откриването на хабитат на пясъчен рак *Upogebia Puscila*, който, когато обитава плитки води, предпочита спокойни зони, защитени от вълните и силните течения, които разрушават горната част на тунелите, които раците изграждат и в които живеят.

При водолазните издирвания и при разкопките през 2020 и 2021 г. са открити малко над 200 фрагментирани стъклени съда и стъклени фрагменти, но не са намерени други археологически материали, като така археологическият контекст на находката остава неизяснен. Откриването на голямото количество стъклени съдове около рифа предполага, че навярно става въпрос за корабокрушение в тази по-опасна зона в сравнително спокойния залив, но към момента не са открити останки от подобен инцидент както в района на рифа, така и в целия залив. По някои камъни са забелязани единствено силно корозирали железни вериги, които не могат да бъдат директно свързани със стъклените находки. Възможно е стъклата да са изсипан товар от лодка или кораб по време на буря и силно вълнение, което допълнително е засилено от плитчината и стърчащите скали.

Обр. 4. Образци на стъклени съдове от колекцията на РИМ – Бургас (снимки Т. Димитров)

Fig. 4. Glass vessels from the collection of Regional Museum of History – Burgas (photos T. Dimitrov)

През 2021 г. друга подводна археологическа експедиция в залив Ченгене скеле, с научен ръководител И. Христов, проведена преди тук представеното проучване, посещава обекта и открива няколко фрагмента от съдове[1].

При разговори с водолази и с хора с интерес към антиките от Бургас е установено, че в миналото стъклените съдове са били в много голямо количество – те покривали морското дъно, като имало и напълно запазени образци. С годините те значително намалели, вследствие на колекционерство и иманярство. Получена бе информация и за търговия с тези артефакти.

Според Н. Марков, който завежда откупените от НИМ съдове във фонда на музея, те най-вероятно са произведени в работилница на остров Мурано, Венеция, през втората половина на XVI в. или началото на XVII в. (Марков 2021). М. Станчева публикува италиански стъклени находки от XIV – XVII в. от фонда на Музея за история на София, открити при археологически проучвания в София през последната четвърт на XX в. Сред тях са и три релефни дръжки на капаци от прозрачно стъкло с червена украса, сходни с релефните дръжки от находката в залив Ченгене скеле. Тя ги датира през XVII в., определя ги като италианско производство и ги свързва с дубровнишката търговия (Stancheva 1975, 160 – 161, Tab. I, 1 – 3). Малкото известни други паралели също са датирани в този хронологичен диапазон (Прахов, Христов 2021b).

Колекциите с тези стъклени находки на НИМ и РИМ – Бургас включват малко над 300 фрагмента, фрагментирани и цели съдове (98 – собственист на НИМ, а останалите на РИМ – Бургас). Те могат да бъдат разделени в следните групи (Попова и др. 2021).

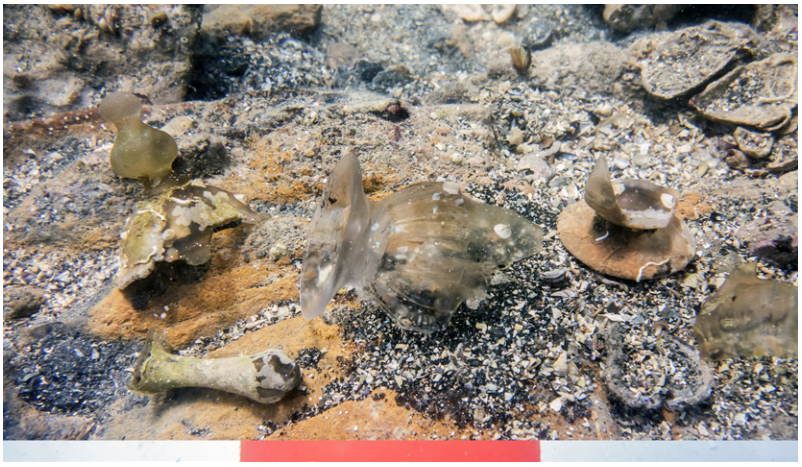
1. Чаши с високо столче (обр. 2) – състоят се от основа, столче и чашка. Чашката е ниска, конусовидна, широкоотворена (тромпетовидна), като в основата ѝ има голяма куха сфера, която при някои находки се е напълнила с вода. Столчето е балюстеровидно, разширяващо се в горната част. Основата е с удебелена гривна в периферията. Трите части са свързани със залепване. Чашите са със сходен размер, като се различават незначително.

2. Чаши с високо конично тяло и широко отворено ниско столче, при някои горната част на тялото е почти цилиндрична. Диаметърът на устието варира между 9 и 13 см, а при някои образци долната част липсва и не е ясно какво е било столчето.

3. Чаши с ниско столче, релефна украса в долната половина и една дръжка (обр. 1).

4. Чаша с високо конусовидно тяло с една дръжка; столчето липсва (един образец).

[1] За резултатите от това изследване виж съобщението на И. Христов в настоящия том.

Обр. 5. Находки на морското дъно; слой черен материал на морското дъно

Fig. 5. Finds on the seafloor; black sandy material on the seafloor

5. Чаша с обърнатото камбановидно тяло, преминаващо с плавна извивка в ниско кръгло столче.

6. Миниатюрни чаши с една дръжка (обр. 1).

7. Високи кани с един чучур и дръжка.

8. Високи кани с една дръжка.

9. Капаци на купи завършващи с обли дръжки, като някои са сферични, а други – леко приплеснати (обр. 3). Всички те са фрагментирани и устието им липсва. При един екземпляр е запазена по-голяма част от капака, който е двуделен, с камбановидна форма, а при останалите образци тялото е запазено единствено в полусферичната си част.

10. Конусовидни (камбановидни) капаци на купи, завършващи с двуделни или триделни дръжки (обр. 3).

11. Капаци със спираловидно извити дръжки с релефна украса, декорирани и с червена нишка (обр. 2). Единствено при един капак релефната дръжка е плоска.

12. Чинии/купи с различна извивка на тялото.

13. Бутилка (един фрагмент).

Представеният по-горе археологически обект е единствен по рода си в Черно море. Колекцията от стъклени съдове като разнообразие на типове представлява изключителен комплекс сред малкото известни подобни групови находки от Средиземноморието. За съжаление, това е само малка част от някогашната богата групова находка, разграбена в близкото минало. Към момента колекцията от залив Ченгене скеле е слабо изследвана, както и темата за вносното стъкло на Балканите през османския период. Редица такива находки, съхранявани в музейните ни фондове все още не са обнародвани. Темата чака своите изследователи.

Въпреки обстойните проучвания на археологическия обект през 2020 и 2021 г. има смисъл продължаването на проучването му с цел откриване и опазване на още стъклени образци, както и за изясняване на археологическия контекст на находката.

Литература

Марков 2021: Н. Марков. За търговията със стъклени изделия по българското черноморско крайбрежие през османския период. Опит за първо проучване. – В: Н. Прахов, Ив. Христов, Н. Марков, М. Попова. Стъкленото съкровище от залив Ченгене скеле. Проучване на находка от постсредновековни съдове от Черно море, България. Созопол, 2021, 31 – 44.

Прахов, Христов 2021a: Н. Прахов, И. Христов. Подводни проучвания в акваторията на нос Чироза, обл. Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 102 – 106.

Прахов, Христов 2021b: Н. Прахов, И. Христов. Находка от постсредновековни стъклени съдове в залив Ченгене скеле, Черно море, България. – В: Н. Прахов, Ив. Христов, Н. Марков, М. Попова. Стъкленото съкровище от залив Ченгене скеле. Проучване на находка от постсредновековни съдове от Черно море, България. Созопол, 2021, 7 – 30.

Попова и др. 2021: М. Попова, И. Христов, Н. Прахов, Н. Марков. Каталог на избрани образци от археологически обект със стъклени съдове в залив Ченгене скеле в Черно море, България. – В: Н. Прахов, Ив. Христов, Н. Марков, М. Попова. Стъкленото съкровище от залив Ченгене скеле. Проучване на находка от постсредновековни съдове от Черно море, България. Созопол, 2021, 45 – 61.

Stancheva 1975: M. Stancheva. Sur l'importation du verre italien a Sofia au XIV – XVI s. – In: Средњовековно стакло на Балкану. Зборник радова са међународног саветовања одржаног от 22. до 24. априла 1974 у Београду (Балканолошки институт, книга 3). Београд, 1975, 156 – 166.

SURVEY OF THE "DEPOSIT OF LATE MEDIEVAL GLASS VESSELS IN CHENGENE SKELE BAY" UNDERWATER SITE

Nayden Prahov, Ivan Hristov

Summary

In 2021, the Centre for Underwater Archaeology continued the survey of the site with late medieval glass vessels in the Chengene Skele Bay, discovered and studied in 2020. The funding was provided by the Regional Museum of History – Burgas and Burgas Municipality.

A digital terrain model of the seafloor in the area of the discoveries – a stony shoal with a rocky reef in its north side – was produced by means of scanning with a multibeam echosounder (fig. 1).

The diving survey in the area of the shoal resulted in the discovery of more than 20 fragments of vessels, covered with mollusk shells. Pieces of corroded iron chains, some fused with the stones were found, but they cannot be reliably connected with the glass finds.

Archaeological excavations were conducted as continuation of the trenches from 2020 on the north side of the reef. During the two campaigns, a total area of about 30 by 1.5 m and about 0.3 m deep was excavated. New glass fragments were discovered. They were deposited under a surface layer of sand, about 10 cm thick, which was black at the top (fig. 5), and were retrieved from a layer approximately 10 cm thick. No glass artefacts were found at a depth of more than 0.15 – 0.2 m. A test pit of about 1 m^2 was made at a depth of 1 m to determine the presence of artefacts at a greater depth. Such were missing, the layer was sterile and consisted of sand and stones. The highest concentration of finds was in the central area of the trench (the reef), excavated in 2020, while at its ends, i. e. towards the ends of the reef, only single finds occurred (fig. 1). They are all with clean surface without mollusks and calcite deposits. The total amount of fragments discovered in 2021 (from the excavations and the diving survey) was 38 pieces. For the two field campaigns, the collection of discovered glass finds amounts to ca 200 fragments. Another 98 glass artefacts belong to the National Museum of History, bought from a diver in 1997. This group find includes various types of vessels – long stem goblets, various beakers and tankards, jugs, plates and bowls, bowl lids with round handles, cone (bell-shaped) bowl lids, lids with spirally twisted handles, bottle, etc. (figs 2 – 4).

According to N. Markov, who listed the glass fragments from the site in the collection of the National Museum of History, they were most likely produced in a workshop on the island of Murano, Venice, in the second half of the 16th c. or the beginning of the 17th c. M. Stancheva published Italian glass finds from the Museum of History of Sofia collection. Among them are three embossed handles of transparent glass lids with red decoration, similar to the relief handles from the Chengene Skele site. She dates them to the 17th c., defining the vessels as Italian production and relating them with to the Dubrovnik trade network. Some other published parallels are also dated by the authors in this timespan.

According to local divers, in the 1990s a large area of the seafloor had been still covered with glass objects. There were fragments and whole vessels of various types. Over the years, theis number had greatly decreased due to being collected by divers, and today it is difficult to find even single fragments. Nevertheless, the future survey of the site most probably will retrieve new finds and information about the context of the find.

Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com
Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, ivchristov70@abv.bg

№ 53. РЕДОВНО И СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ПОД ВОДА НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „ПРИСТАНИЩЕ СОЗОПОЛ", СЕКТОР „ИЗТОК"

Калин Димитров, Маргарит Дамянов, Павел Й. Георгиев, Найден Прахов, Кирил Велковски

През 1927 г. при строителството на съвременното пристанище на Созопол е извършено мащабно удълбочаване, при което от дълбочина между 3,0 – 3,5 м и 5,0 – 6 м под морското равнище са извадени над 200 антични съда и няколко от РБЕ. В края на 80-те години на XX в. при драгажни

Обр. 1. Местоположение на квадрат Y и квадрат X, проучвани през 2021 г. (въздушни снимки М. Дамянов)

Fig. 1. Location of trench Y and trench X excavated in 2021 (aerial photos M. Damyanov)

работи за строителство на т. нар. „Ново рибарско пристанище“ е регистрирано селище под вода от РБЕ и за първи път са открити и материали от късния халколит. В първата половина на 90-те години на XX в. при подводни разкопки на Центъра за подводна археология в централната част на пристанището частично са проучени сектори от селищата от финалния халколит и от РБЕ (Панделеев 1929; Гълъбов 1965; Dimitrov et al. 2020, 196 – 222). През 2020 г. при спасително археологическо проучване в СИ част на порта, в зоната на т. нар. „Рибарско пристанище“, на дълбочина между 4,9/5,1 м и 5,5/5,6 м под морската повърхност, е изследван пласт с дебелина около 0,7 м, плътно наситен с керамика и други археологически находки. Теренната ситуация е интерпретирана като „пристанищна акумулация“, натрупана при използването на тази акватория като пристанище от архаичната епоха (VII в. пр. Хр.) до късния османски период. Проучването от 2020 г., както и междувременно откритите архивни батиметрични заснемания и въздушни фотографии от първата половина на XX в., доведоха до цялостно преосмисляне на данните от разкопките от края на 80-те и началото на 90-те година на XX в. Беше формулирана хипотеза, че в източната половина на пристанище Созопол са останали сектори, които не са засегнати от драгажни дейности и чието изследване би могло да даде цялостна картина, подкрепена със стратиграфски наблюдения, на многослойния археологически обект „Пристанище Созопол“ (Димитров и др. 2021).

Теренната археологическа работа през 2021 г. на многослоен обект „Пристанище Созопол“, сектор „Изток“, се реализира от ЦПА Созопол в три последователни и взаимосвързани етапа: морско геофизично изследване и археологически разкопки под вода на два квадрата (Y и X). Геофизичното изследване и разкопките на кв. Y се осъществиха в рамките на редовно археологическо проучване с финансиране по програмата на Министерство на културата, а разкопаването на кв. X – като спасително археологическо проучване, финансирано от „Марина Созопол“ ЕААД, във връзка с плановете да се промени начинът на закотвяне на плаващите кейове на това яхтено пристанище. В хода на спаси-

телното проучване се констатира, че този сектор (кв. X) много успешно допълва данните от зоната, изследвана при редовното проучване (кв. Y), поради което постигнатите резултати се представят и интерпретират по-долу съвместно и във взаимовръзка (обр. 1).

Сектор „Изток“, редовни разкопки в квадрат Y. Целта на редовното проучване бе да се провери хипотезата, формулирана след проучването от 2020 г., че в И половина на „Пристанище Созопол“ и по-точно в ЮИ му част има сектори, които не са засегнати от драгажните дейности и където би било възможно да се осъществят подводни разкопки, които да дадат по-пълни данни за стратиграфията на многослойния обект. След проведено геофизично изследване и анализ на резултатите му, на дълбочина между 2,7 м и 3,1 м бе заложен стандартен квадрат с размери 5 × 5 м, означен като квадрат Y, в който се осъществи редовното проучване.

Координати на квадрат Y:

NE ъгъл: 42°25’16.3244“ с. ш., 27°41’26.9996“ и. д., дълбочина 2,71 м;

NW ъгъл: 42°25’16.3519“ с. ш., 27°41’26.7871“ и. д., дълбочина 2,92 м;

SE ъгъл: 42°25’16.1650“ с. ш., 27°41’26.9614“ и. д., дълбочина 2,48 м;

SW ъгъл: 42°25’16.1918“ с. ш., 27°41’26.7511“ и. д., дълбочина 3,07 м.

Обр. 2. Находки от квадрат Y (снимки М. Дамянов)

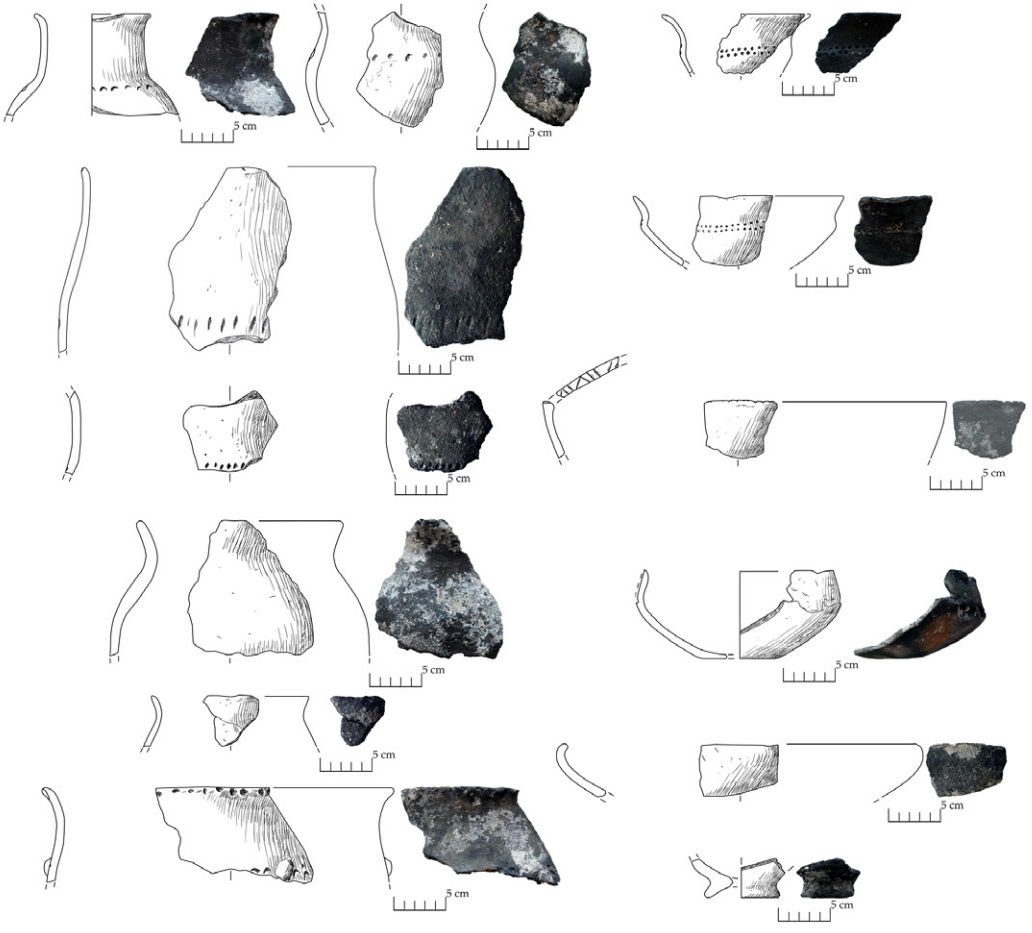
Fig. 2. Finds from trench Y (photos M. Damyanov)

За улесняване на работата на водолазите и предпазване на изкопа от свличане и засипване бе поставена метална рамка с височина 0,5 м. Разкопаването се осъществи изцяло в обхвата на рамката, с два водни ежектора, оперирани от водолази и захранвани с високонапорна водна помпа от борда на моторен кораб „Христина“. Разкопаването се извърши на пластове по около 0,1 м, като всяко разкрито ниво се документира чрез фотограметрично, фото и видео заснемане.

Естественото дъно на мястото, избрано за разкопаване, е с лек наклон на З – ЮЗ и с дълбочина между 2,5 и 3,0 м. Представлява чисто (без водорасли) пясъчно морско дъно. При разкопаването е констатирана следната стратиграфска картина.

Пласт I – морски рехав пясъчен пласт с миди и отделни камъни. Пясъкът е сравнително едър. Дебелина на пласта ок. 0,2 м; лежи между -2,5/3 и -2,7/3,1 м. В пласта се срещат смесени археологически материали – няколко нехарактерни фрагмента от съдове, изработени на ръка, вероятно датиращи от РБЕ, фрагмент от късноархаичен йонийски киликс от средата на VI в. пр. Хр., фрагменти от антични и късноантични амфори, фрагменти от средновековна и османска керамика, съвременни материали. Смесеният характер на материала, както и видът на седимента сочат, че този пласт е преотложен. Поради малката дълбочина може да се предположи, че е насипан върху естественото дъно. Това преотлагане вероятно датира от 80-те години на XX в.

Пласт II – морски рехав пясъчен пласт с миди и отделни камъни. Пясъкът е сравнително едър, срещат се отделни по-едри камъни. Дебелина на пласта около 0,4 – 0,5 м; лежи между -2,7 – 3,1 м и -4,3 – 4,35 м. Седиментът в пласт II е по-тинест от този на пласт I. В горната част на пласт II се срещат керамични фрагменти, огладени от прибойна дейност. При навлизане в дълбочина се срещат фраг-

Обр. 3. Керамика от ранната бронзова епоха; квадрат Y (автор Хр. Василева)

Fig. 3. Pottery from the Early Bronze Age, trench Y (author Hr. Vasileva)

менти от керамика от историческите периоди, като не се наблюдава ясна стратиграфска последователност. Все пак следва да се отбележи, че най-ранните материали – фрагменти от късноархаичен или класически лопас и лекит от втората половина на IV в. пр. Хр. – се откриха в долната част на пласта. Пласт II е естественото дъно на акваторията, върху което са отложени пристанищни материали през историческите периоди. Поради малката дълбочина пластът непрекъснато е бил в движение, разбъркан е и керамиката е силно повредена.

Пласт III – морски пласт, наситен със стридени черупки; съдържа и отделни обли камъни, големи черни и други миди (дяволски нокът, бяла мида, кардиум и др.). Дебелина на пласта около 0,4 – 0,45 м; лежи между -4,3 – 4,35 м и -4,7 – 4,8 м. Пластът е сравнително стабилен и позволява разкопаване без укрепване на изкопа. В горната част на стридения пласт се срещат големи агрегати от стриди. В сравнение със стридения пласт, документиран при проучването на обекта в залива пред устието на р. Ропотамо, стридите от Созопол са по-дребни. В пласта със стриди се срещат само фрагменти от съдове, изработени на ръка от РБЕ. Фрагментите са малобройни, силно ерозирали. Характерните фрагменти са едва десетина, сред които два с украса от набодени точки. Керамичният материал, доколкото може да се характеризира, е идентичен с този от проучванията в Созопол от края на 90-те години на XX в. и следва да се отнесе към финала на РБЕ. Керамичните фрагменти от РБЕ са отложени в стридения пласт. Открити са фрагменти горяла мазилка със следи от транспорт, една малка кремъчна люспа (разкриващ отломък от ядро), няколко камъка със следи от употреба. В пласта се срещат дребни камъни със следи от горене (червена повърхност от една от страните). Макар да не са открити дървени колове, общата характеристика на Пласт III и археологическите материали от него сочат, че пластът съдържа останки от селище от РБЕ. Малобройността на материала подсказва, че кв. Y попада в периферията на селището. Лошото съхранение на керамиката и разпръсването ѝ в пласт III вероятно следва да се обясни както с малката дълбочина, на която е бил стридениият пласт през

РБЕ, така и с движението на водата в тази плитка зона. В основата на стридения пласт се наблюдава фина тинеста прослойка с дебелина няколко сантиметра.

Пласт IV – хомогенен пласт, съставен изцяло от фин морски пясък. Пластът е несвързан и „тече". Съдържа единични дребни миди. Не се срещат едри миди, стриди и затворени миди. Пластът е регистриран на дълбочина около -4,7 – 4,8 м и е проследен до -5,65 м, като вероятно продължава в дълбочина. Пласт IV е много нестабилен и дори с укрепване на изкопа не можа да се постигне навлизане в дълбочина при спазване на мерките за безопасна работа на водолазите. Пласт IV не съдържа археологически материали. Наблюденията за характера му – плътност, зърнометрия, наличие или отсъствие на миди, сочат, че този пласт най-вероятно е пясъчна крайбрежна морска дюна (виж и Baralis et al. 2011). Липсата на свързаност на този пясъчен пласт може да се обясни с отлагането и движението му във въздушна среда, което би означавало, че в началото на III хил. пр. Хр. това е било плажна ивица недалеч от морския бряг и че морското ниво е било с около 5 м по-ниско от днешното.

Обр. 4. Заснемане с три камери за документиране чрез фотограметрия на квадрат X по най-горно ниво от ранната бронзова епоха (снимка К. Димитров)

Fig. 4. Using a rig with three cameras for photogrammetry documentation on the uppermost level from the Early Bronze Age in trench X (photo K. Dimitrov)

Поради споменатата нестабилност на пласт IV проучването в кв. Y не можа да достигне дълбочина по-голяма от -5,6 – 5,7 м, поради което не можа да се провери пряко хипотезата за наличие на културни останки, които да предхождат края на РБЕ.

Откритите при проучванията в квадрат Y материали се отнасят към РБЕ и всички исторически периоди от архаичния до османския. В сравнение с кв. Z, проучван през 2020 г. в североизточната част на пристанището на Созопол, материалите от 2021 г. от кв. Y са в пъти по-малобройни. Античният гръцки период е засвидетелстван с малобройни, но представителни находки. Най-ранният фрагмент (йонийски киликс) датира от около средата – третата четвърт на VI в. пр. Хр., а най-късният античен (чаша с релефна украса) – от II в. пр. Хр. Фината трапезна керамика е представена от няколко чернофирнисови форми от класическия и ранноелинистическия период (чаши, панички, един лекит), както и от фрагменти от сиви монохромни съдове. Сравнително голямата колекция от съдове за приготвяне и съхранение на храна (различни гърнета и по-плитки съдове) създават впечатление за битов характер на комплекса, което се потвърждава и от следите от поправки по някои от фрагментите. Подобна картина на битова керамика показва и анализът на находките от следващите периоди. На практика няма луксозна керамика от римския и късноантичния период, които са представени отново от съдове за приготвяне и съхранение на храна и течности, както и с фрагменти от амфори (обр. 2).

Средновековният период също е представен от относително многобройни фрагменти от амфори (X – XIII в.), към които могат да се добавят фрагменти от гърнета и други битови съдове. Сред находките следва да се отбележи дъно от камбановидна късновизантийска чаша с врязан монограм MIX[ANΛ]. Чашата е от керамична група Elaborate Incised Ware и датира към XIV в. или първата половина на XV в. Към османския период могат да се отнесат няколко паници и купи с глазура.

Въз основа на събраните при проучването материали може да се предположи, че находките от кв. Y са най-вече лични вещи на екипажите на плавателни съдове, изхвърлени или попаднали случайно в морето. Сравнението със сектора на историческото пристанище, проучван през 2020 г., подсказва, че северната и южната част са имали различна функция и са били експлоатирани по различен начин. Това вероятно е свързано с локализацията им – кв. Z попада в част от пристанището, за която може да се приеме, че се явява *intra murum*, а кв. Y е в зона *extra murum*. Северната, по-защитената част на пристанището вероятно е била търговска. Югоизточният сектор на пристанището, където се

Обр. 5. Квадрат X в края на проучването през 2021 г., поглед от ЮЗ. С числа от 1 до 19 са означени дървени колове и греди (автор П. Георгиев)

Fig. 5. Trench X at end of excavation in 2021, view from SW. Wooden posts and beams are marked with numbers from 1 to 19 (author P. Georgiev)

намира кв. Y, вероятно е имал обслужваща функция и се е използвал за изтегляне на сушата на помалки плавателни съдове.

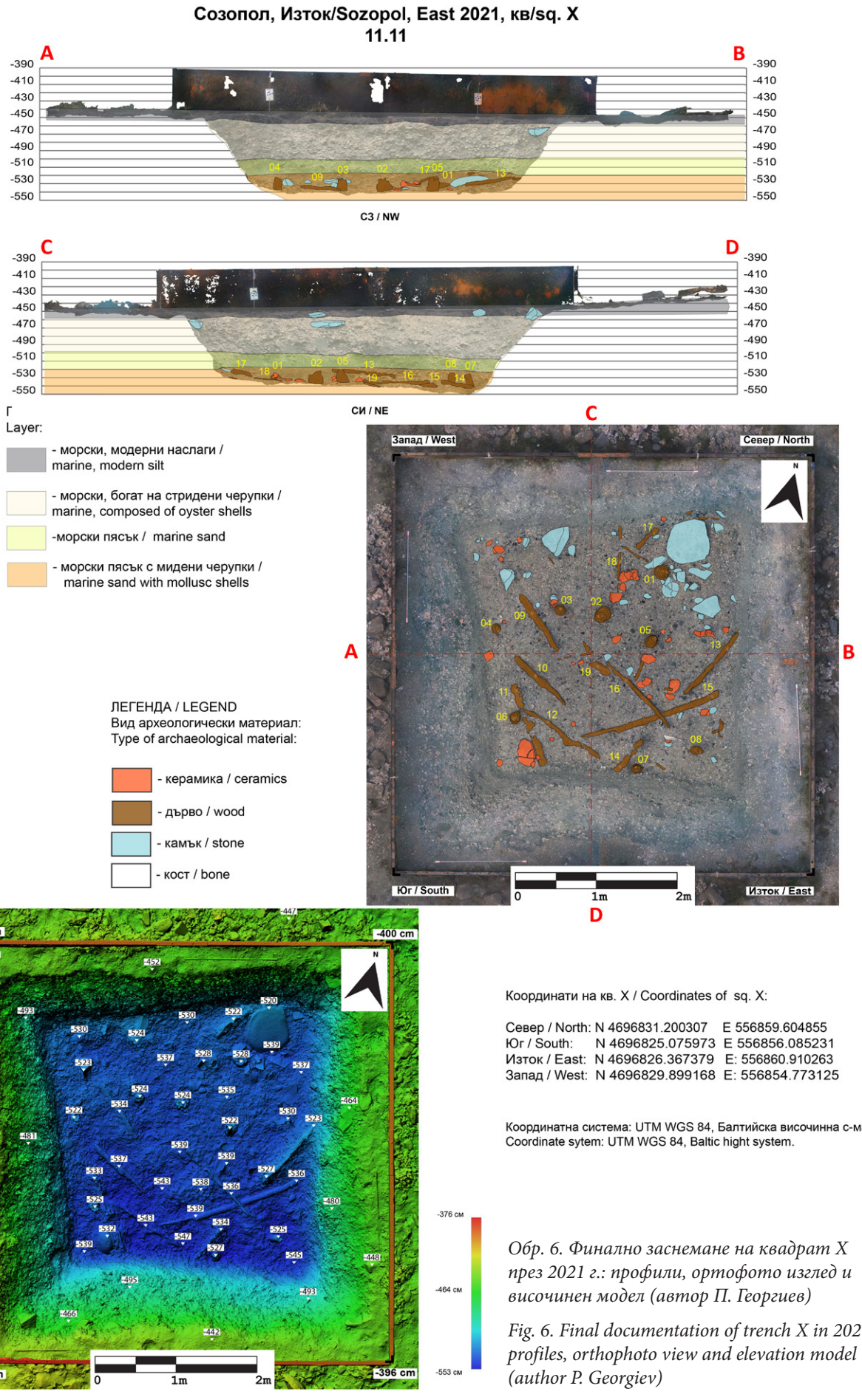
Колекцията от керамични фрагменти от бронзовата епоха може да се свърже със съществуването в района селище, познато от проучванията през 90-те години на XX в. (обр. 3).

Заключение и интерпретация на резултатите от подводните разкопки на кв. Y. Изходната хипотеза, че на избраното за разкопаване място не са извършвани драгажни дейности и натрупването на пластовете не е нарушено, не можа да се докаже категорично. Цялостната стратиграфска картина, установена при разкопаването, може да се обясни с изсипване на мястото на кв. Y на драгажни маси (пласт I), добити в близост, т. е. на мястото на проучването има нарушение, но то има характер на насипване, а не на отнемане на седименти.

В кв. Y е проучена част от акваторията на историческото пристанище, като са засвидетелствани всички периоди на експлоатацията му (пласт II). Най-ранните археологически материали датират от VI в. пр. Хр., а най-късните – от османския период. Те не са многобройни, нито особено представителни и имат преобладаващо битов характер. Това навежда на мисълта, че в тази част на пристанището не са акостирали презморски търговски плавателни съдове. Вероятно тук в миналото е използван удобният морски бряг за изтегляне на сушата на лодки и кораби за съхранение и ремонт. Откритите предмети могат да се интерпретират като инвентар на плавателните съдове и лични вещи на екипажа.

При проучването в кв. Y е засегната и (периферна?) част от селище от края на РБЕ (Пласт III). Не са открити структури, а археологическите материали (керамични фрагменти, късове мазилка) не са in situ и са сред плътен пласт стриди. Общото впечатление е, че материалите от РБЕ са отложени заедно с натрупването на този пласт.

Под стридения пласт и под материалите от РБЕ е проучен пясъчен пласт без находки (пласт IV). Пясъчният пласт има характер на морска крайбрежна дюна и е отложен в сухоземна среда. Тъй като пласт IV не беше проучен изцяло в дълбочина поради нестабилността му, хипотезата за наличие на културни останки, предхождащи края на РБЕ (например халколит), не можа да бъде проверена.

Координати на кв. X / Coordinates of sq. X:

Север / North: N 4696831.200307 E 556859.604855
Юг / South: N 4696825.075973 E 556856.085231
Изток / East: N 4696826.367379 E: 556860.910263
Запад / West: N 4696829.899168 E: 556854.773125

Координатна система: UTM WGS 84, Балтийска височинна с-ма.
Coordinate sytem: UTM WGS 84, Baltic hight system.

Обр. 6. Финално заснемане на квадрат X през 2021 г.: профили, ортофото изглед и височинен модел (автор П. Георгиев)

Fig. 6. Final documentation of trench X in 2021: profiles, orthophoto view and elevation model (author P. Georgiev)

Сектор „Изток“, спасителни разкопки в квадрат Х. Пряката цел на спасителното проучване бе чрез подводни разкопки да се проучи сектор при лодкостоянките на фирма „Марина Созопол“ ЕООД, във връзка със заявените плановете на фирмата за рехабилитация на понтоните чрез подмяна на котвените линии и съоръжения.

Във връзка с така формулираните цели в началото на ноември 2021 г. беше избрано място за разполагане на нов археологически квадрат, означен като Х. Той е на дълбочина около 4,3/4,5 м под морското ниво и е разположен на около 55 м СИ от кв. Y и на 55 – 58 м южно от квадрати А, В, С и Е, проучвани в края на 80-те и началото на 90-те години на XX в. (обр. 1).

Координати на квадрат Х:

N ъгъл: 42°25’18.1535“ с. ш., 27°41’28.1209“ и. д., дълбочина 4,50 м;

E ъгъл: 42°25’17.9965“ с. ш., 27°41’28.1763“ и. д., дълбочина 4,46 м;

S ъгъл: 42°25’17.9559“ с. ш., 27°41’27.9647“ и. д., дълбочина 4,26 м;

W ъгъл: 42°25’18.1126“ с. ш., 27°41’27.9090“ и. д., дълбочина 4,41 м.

Логистично проучването бе осигурено от моторен кораб „Христина“. Водолазните спускания се извършваха от борда на кораба. Широко се използваше системата за снабдяване с въздух на водолазите от повърхността тип surface supply. Археологическото разкопаване се извърши с два водни ежектора, чрез които се отнемаха седименти на механични пластове от по 10 – 15 см всеки. Общо през 2022 г. са отнети седем механични пласта с обща дебелина около 1,0 м, като е достигната дълбочина от -5,4/5,5 м под морското равнище. След свалянето на всеки механичен пласт разкритата ситуация е документирана подробно чрез фотограметрично, фото и видео заснемане (обр. 4).

Естественото дъно на мястото, избрано за разкопаване, е равно и лежи на дълбочина между 4,3 и 4,4 м. Седиментът е тинест, покрит с водорасли. При разкопаването е констатирана следната стратиграфска картина.

Пласт I – морска черна лека тиня със съвременни материали, с дебелина около 0,1 м.

Пласт II – плътен пласт от морски пясък с миди, с дебелина около 0,2 м, лежи между ниво -4,4 – 4,3 м и -4,5 – 4,6 м. В този пласт, наред със съвременни материали, се срещат единични фрагменти керамика от различни епохи, включително от РБЕ. В пласта се срещат средни по големина ломени камъни и по-малки обли, които формират ниво по долната му повърхност. Камъните лежат на границата на пласт III (стриден пласт).

Пласт III – морски плътен стриден пласт с миди; количеството пясък в него в сравнение с пласт II намалява. Пласт III е проследен между -4,5 – 4,6 м и -4,9 – 5,1 м и има дебелина около 0,4 м. В него се откриват само единични фрагменти керамика от РБЕ с ерозирала повърхност, които са облепени със стриди. В долната част на пласта количеството пясък се увеличава. Като граница в дълбочина може да се приеме прослойка с морски пясък, в която се откриват единични кости, клони и обли камъни. Пласт III от кв. Х кореспондира пряко с пласт III от кв. Y, като разликите в дебелината и дълбочините са следствие от топографското разположение на двата квадрата спрямо древния терен, който е с наклон в посока СЗ.

Пласт IV – морски пласт от пясък, миди и отделни камъни. Стридите намаляват чувствително спрямо пласт III. Горната повърхност на пласт III лежи на дълбочина 5,1 – 5,2 м. При проучването през 2021 г. е достигната дълбочина 5,5 м, но пласт IV не е изчерпан. В пласт IV се появяват горните ерозирали краища на вертикални дървени колове. В горната част на пласта се откриват големи фрагменти от съдове от РБЕ, разтрошени *in situ* и с добре запазена повърхност. На същото ниво (дълбочина – 5,3 – 5,4 м) лежат и хоризонтални дървени елементи. През 2021 г. са документирани осем вертикални кола (номера от 1 до 8) и 11 хоризонтални елемента (греди?) (номера от 9 до 19), като някои от вертикалните колове и хоризонталните греди са със запазена кора. Част от хоризонталните елементи (№ 9, 10, 12, 15, 16, 19) имат ясни следи от горене (обр. 5). Археологическите материали от пласт IV са само от РБЕ. Общото заключение е, че пласт IV съдържа останки (структури и находки) от селище от РБЕ.

Откритите при проучванията в квадрат Х материали се отнасят основно към РБЕ. В пласт II са открити единични обезличени фрагменти от историческите периоди. Керамичните фрагменти от бронзовата епоха са открити в горната част на пласт IV, над и на нивото с хоризонтални дървени елементи.

Заключение и интерпретация на резултатите от подводните разкопки на кв. Х. В кв. Х е проучена част от акваторията на историческото пристанище, която е засегната от драгажни дейности, вероятно свързани с изграждането на кея на „Рибни ресурси“. Констатирано е, че пластовете от времето на историческото пристанище на практика не съществуват. При проучването на около -0,8 – 0,9 м в дъното е достигнат пласт с добре запазени останки от селище от края на РБЕ (Пласт IV). Частично са проучени структури от селището – вертикално забити дървени стълбове и хоризонтални дървени елементи, част от които са със следи от горене. Вероятно дървените колове и греди са част от кон-

струкция на сгради. Пластът с останки от РБЕ не е проучен докрай и не е достигнат стерилен терен поради размера на наличното финансиране през 2021 г. и късния есенен сезон, в който се осъществи спасителното археологическо проучване (обр. 6).

Съдейки от добре документираните наблюдения от проучването в залива пред устието на р. Ропотамо, може да се очаква, че пласт IV е с дебелина не по-малко от 0,6 – 0,8 м или че остават не по-малко от 0,5 м непроучен пласт от РБЕ, който следва да се разкопае през 2022 г.

Литература

Гълъбов 1965: И. Гълъбов. Предримска керамика от Аполония. – Известия на народния музей в Бургас, 2, 1965, 11 – 48.

Димитров и др. 2021: К. Димитров, П. Георгиев, Н. Прахов, М. Дамянов, К. Велковски. Спасително подводно археологическо проучване в акваторията на пристанище Созопол през 2020 г. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 113 – 119.

Панделеев 1929: И. Панделеев. Нови археологически находища в Бургаско. – Известия на българския археологически институт, 5, 1928/1929, 325 – 328.

Dimitrov et al 2020: K. Dimitrov, V. Draganov, N. Prahov. Submerged prehistoric settlements along the South Bulgarian Black Sea coast. – In: R. Krauss, E. Pernicka, R. Kunze, K. Dimitrov, P. Leshtakov (eds). Prehistoric mining and metallurgy at the Southeast Bulgarian Black Sea coast (RessourcenKulturen, 12). Tubingen, 2020, 185 – 246.

Baralis et al. 2011: A. Baralis, B. Devillers, N. Marriner, C. Morhange, A. Hermary. Coastal geoarchaeology of Apollonia Pontica (Bulgaria). – Méditerranée, 117, 2011, 103 – 109.

REGULAR AND RESCUE UNDERWATER ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SOZOPOL HARBOUR MULTILAYER SITE, EAST SECTOR

Kalin Dimitrov, Margarit Damyanov, Pavel Y. Georgiev, Nayden Prahov, Kiril Velkovski

Summary

During all the dredging works carried out in the harbour of Sozopol in the 20th c., rich archaeological materials, mainly from Classical antiquity, have been brought to light. In the late 1980s, it has been discovered that prehistoric settlements from the Late Chalcolithic and the Early Bronze Age also lie at the bottom.

In 2021, regular excavations were carried out in trench Y and rescue excavations in trench X (fig. 1).

During the excavation of trench Y, archaeological materials from the EBA and all historical periods – from the Archaic to the Ottoman period – were found (figs 2, 3). The analysis of the stratigraphy and the finds in trench Y, as well as the comparison with the sector in the historic harbour studied in 2020 suggest that the northern and southern areas of the harbour had served different functions in the past. The more sheltered part of the harbour could be considered *intra murum* and had been used as the main commercial port, while the southeastern sector, where trench Y is located, had served auxiliary purposes and was used for hauling smaller vessels ashore. The scarce EBA materials found in trench Y probably originate from the periphery of a settlement, but no structures from it were recorded.

During the excavations of trench X, which lies at 55 m NE from trench Y, a depth of 5.5 m below the sea surface was reached (fig. 4). Four stratigraphic layers were recorded and in the deepest one, remains of a settlement from the EBA were found: eight large vertical wooden posts, 11 horizontal wooden elements, fragments of ceramic vessels, and other archaeological materials (fig. 5). In 2021, the excavation in trench X only detected the EBA layer and the complete study of the remains is planned for 2022 (fig. 6).

Kalin Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, kalin.d@abv.bg

Margarit Damyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, mmdamyanov@gmail.com

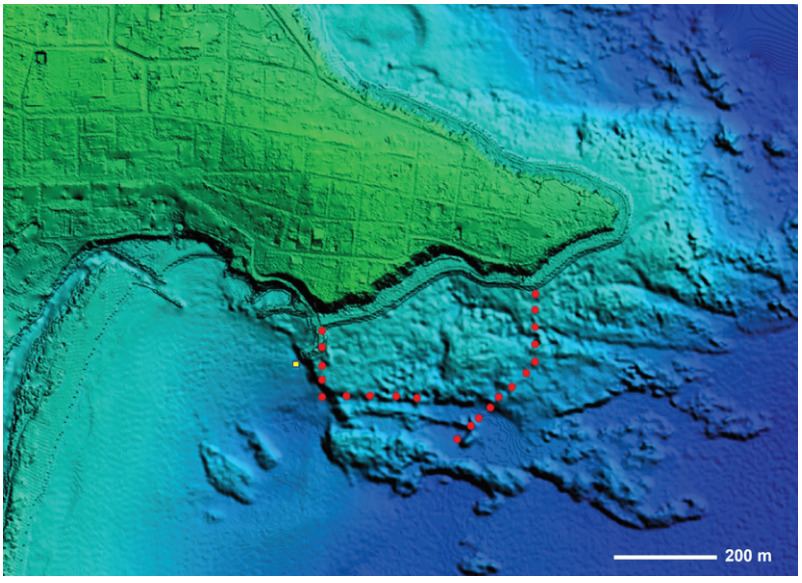
Pavel Y. Georgiev, Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str, 8130 Sozopol, georgiev.py@gmail.com

Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com

Kiril Velkovski, kvelkovsky@gmail.com

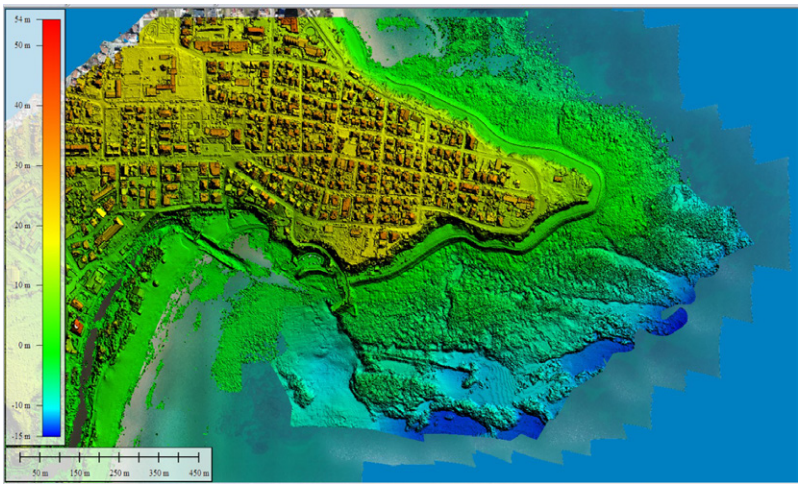
№ 54. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ЮЖНО ОТ Н. КЮПРИЯ, ОБЩ. ПРИМОРСКО

Найден Прахов

Обр. 1. Дигитален теренен модел на територията и акваторията на нос Кюприя, създаден въз основа на въздушно лидарно заснемане (по проект на ЦПА, 2009) с отбелязана зона на бъдещото пристанище (червено) и място на археологическия сондаж (жълто) (автор Н. Прахов)

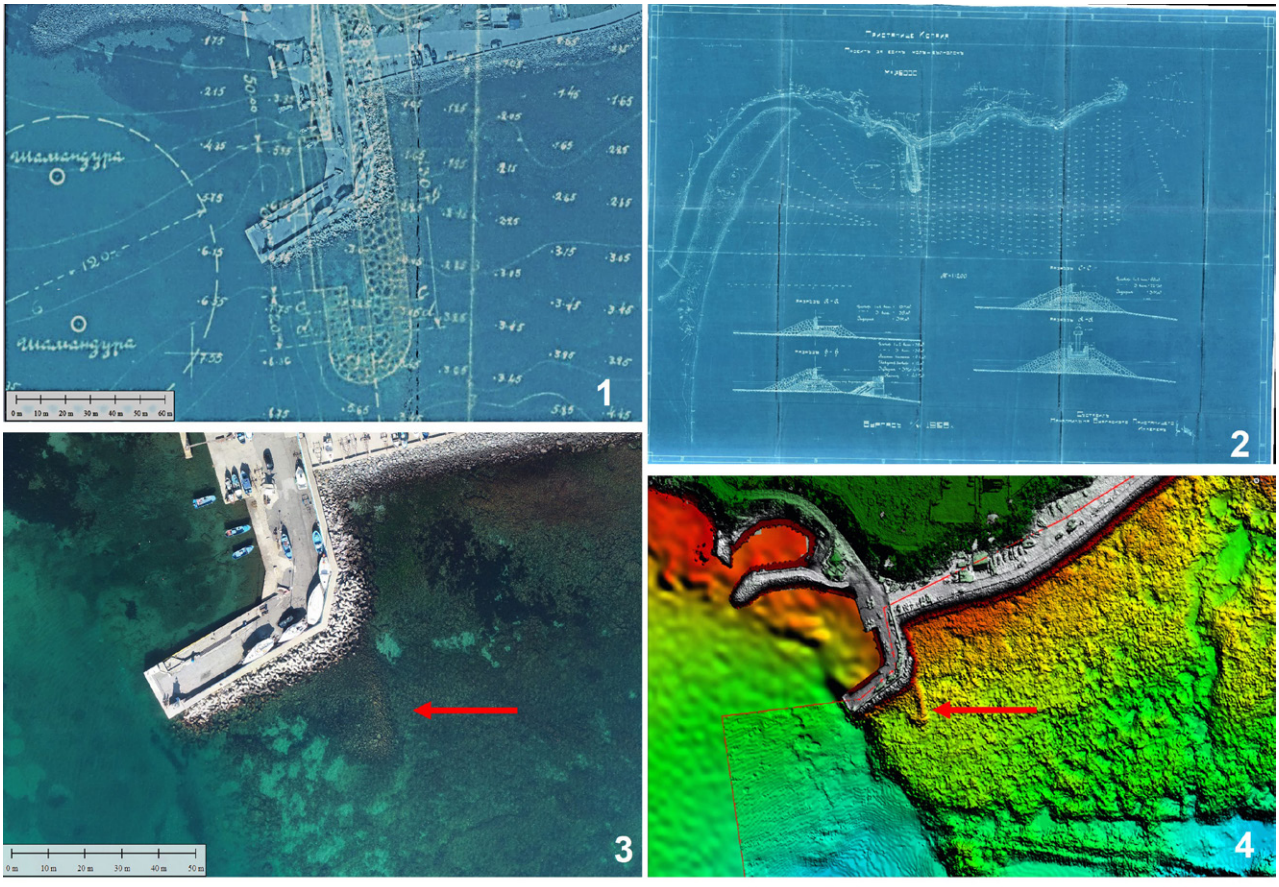
Fig. 1. A digital terrain model (DTM) of the territory and the sea of Cape Kyupria, created on the basis of aerial lidar survey (a project of CUA, 2009) with marked area of the future port (red) and the archaeological trench (yellow) (author N. Prahov)

Обр. 2. Дигитален теренен модел на нос Кюприя и акваторията му, създаден от обединени дигитални теренни модели от заснемане с многолъчев ехолот и дрон (автори: К. Велковски, Б. Проданов)

Fig. 2. DTM of Cape Kyupria and the adjacent sea, created by combined digital terrain models from multibeam echosounder scanning and drone imaging (authors: K. Velkovski, B. Prodanov)

През 2021 г. Центърът за подводна археология (ЦПА) извърши морско археологическо проучване в акваторията южно от н. Кюприя във връзка с подготовката на проект на Община Приморско за построяването на пристанище (обр. 1). Тази зона не е изследвана археологически и няма регистрирани обекти, но е важна поради няколко причини, представени по-долу. От публикации е известно, че в акваторията на н. Кюприя са открити най-много оловни щокове по Западното Черноморие – четиридесет и три оловни щока от всички типове, познати по крайбрежието. Всички те са с неясен контекст на местонамиране. Били са открити от водолази и повечето са предадени в НИМ с придружаваща устна информация, че са от района на н. Кюприя (Порожанов 2000; Христов 2013). Според някои автори това находище може да бъде свързано с античния обект на н. Урдовиза или на н. Кюприя, както и със съществувало естествено пристанище – убежище южно от носа (Порожанов, 2000; Пеев 2014; Христов 2013). Съществуването на античен обект на полуостров Кюприя към настоящия етап на проученост остава под въпрос. Според братя Шкорпил в края на XIX в. на равната площадка на носа се забелязвали останки от дебели крепостни стени (Шкорпил 1891, 127). На карта с пунктир те отбелязват структура, пресичаща полуострова в средната му част. Подобна защитна практика е констатирана на редица носове и полуострови по крайбрежието, като най-близките в топографско отношение примери са Маслен нос и н. Урдовиза. Според И. Христов, Б. Димитров споменава, че при наблюдения през 80-те години на XX в. на няколко места в

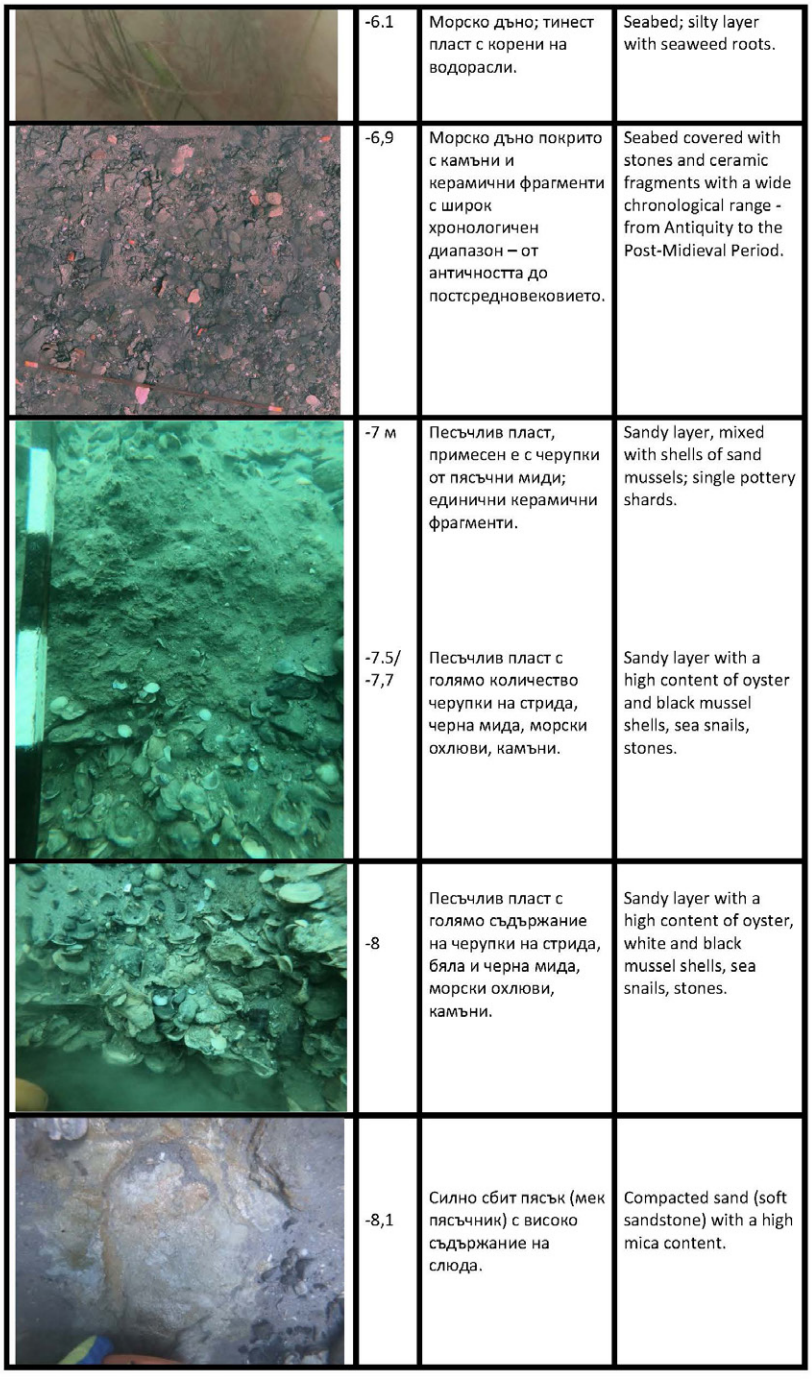

Обр. 3. Недовършен вълнолом от началото на XX в.:1, 2 – архивен план на вълнолома от 1925 г.; 3 – въздушна фотография с посочен вълнолом; 4 – дигитален теренен модел с посочен вълнолом (автор Н. Прахов)

Fig. 3. Unfinished breakwater from the beginning of the 20th century:1, 2 – archival plan of the breakwater from 1925; 3 – aerial photography with marked breakwater; 4 – DTM with marked breakwater (author N. Prahov)

съвременни изкопи на н. Кюприя са забелязани останки от стени с бял хоросан, фрагменти от дебелостенни амфори и питоси, както и съдове със зелено-кафява глазура (Христов 2017). През 2015 г. И. Христов провежда археологически разкопки на полуострова, като прави няколко траншеи с обща дължина около 300 м, но не попада на следи от архитектурни структури. По-неочаквана е липсата на каквито и да било археологически материали в направените сондажи. На редица морски карти от Късното средновековие насетне южно от н. Кюприя е отбелязано пристанище, назовано с различни имена – Лезине, Зоне, Зунарита, Атаната, Кюприя (Христов 2017). В акваторията югозападно от н. Кюприя се намира зона с висок потенциал за наличие на праисторическо селище под вода според прогнозен модел, създаден от ЦПА по проект, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ (Prahov 2013).

Комплексното морско археологическо проучване бе извършено на три етапа: предварително геофизично изследване, водолазни издирвания и археологически разкопки. Батиметричното изследване бе извършено с два допълващи се метода – заснемане с многолъчев ехолот за акваторията с дълбочина от 15 до около 2 м и заснемане с дрон и последваща фотограметрична обработка на ортофотографиите за територията и акваторията до около 3 м дълбочина. С обединяването на резултатите от двата метода е изработен дигитален теренен модел на морското дъно с разделителна способност от 0,25 м и с хоризонтална и вертикална точност от няколко сантиметра (обр. 2). Направена е и ортофотомозайка с разделителна способност от 4 см. Изследването със страничносканиращ сонар не даде възможност за идентифициране на потенциални археологически обекти на морското дъно поради скалистия характер на акваторията. В зоните с пясъчно-тинести отлаги, основно в югозападната периферна зона на инвестиционното намерение, бе извършено сканиране с поддънен профилограф, което установи наличие на повърхностен слой плътни седименти с пясъчно-тинест характер, като в дълбочина са регистрирани по-плътни слоеве.

-6.1	Морско дъно; тинест пласт с корени на водорасли.	Seabed; silty layer with seaweed roots.
-6,9	Морско дъно покрито с камъни и керамични фрагменти с широк хронологичен диапазон – от античността до постсредновековието.	Seabed covered with stones and ceramic fragments with a wide chronological range - from Antiquity to the Post-Midieval Period.
-7 м	Песъчлив пласт, примесен е с черупки от пясъчни миди; единични керамични фрагменти.	Sandy layer, mixed with shells of sand mussels; single pottery shards.
-7.5/ -7,7	Песъчлив пласт с голямо количество черупки на стрида, черна мида, морски охлюви, камъни.	Sandy layer with a high content of oyster and black mussel shells, sea snails, stones.
-8	Песъчлив пласт с голямо съдържание на черупки на стрида, бяла и черна мида, морски охлюви, камъни.	Sandy layer with a high content of oyster, white and black mussel shells, sea snails, stones.
-8,1	Силно сбит пясък (мек пясъчник) с високо съдържание на слюда.	Compacted sand (soft sandstone) with a high mica content.

Обр. 4. Стратиграфия на археологическия сондаж (автор Н. Прахов)

Fig. 4. Stratigraphy of the archaeological trench (author N. Prahov)

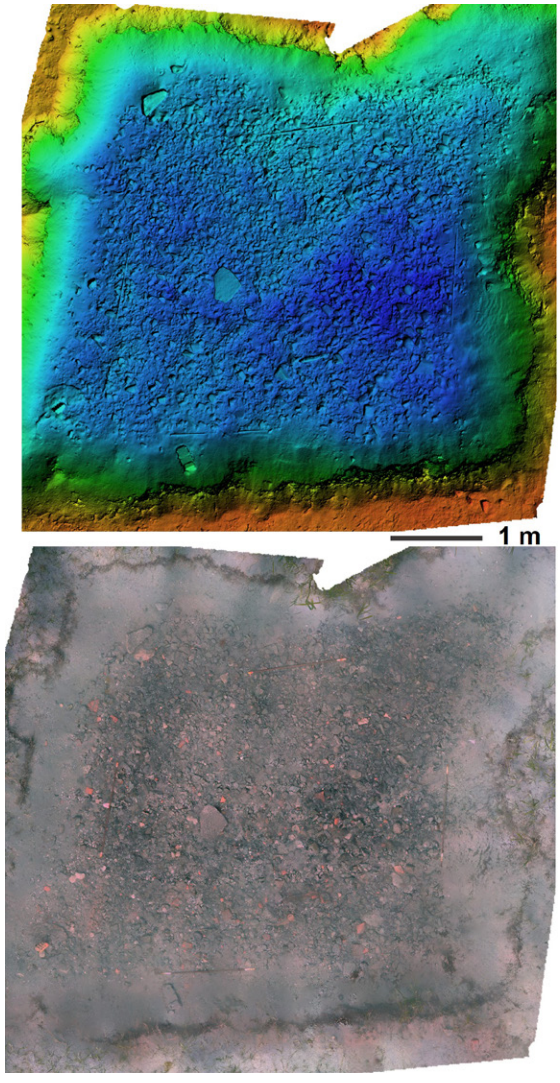
При прегледа на батиметричния модел, въздушните фотографии, сонарна и ортофотомозайка бе идентифициран подводен вълнолом, попадащ в северозападната част на инвестиционното намерение, от източната страна на съвременния вълнолом (обр. 3). Проучването на архивни материали изясни произхода му – в архива на „Морски сговор“ в Бургаския архив е открит проект за пристан с вълнолом при н. Кюприя от 1925 г., който съвпада по местоположение, форма и метод на изграждане с идентифицираната структура (обр. 3). Явно тя е част от незавършения проект за пристан-вълномом от началото на XX в. Тази констатация бе потвърдена и от водолазните огледи – вълноломът е направен от ломени камъни, използвани и за заскалявката на брега.

При втората част на теренната работа – водолазните огледи, не бяха открити археологически обекти. Прави впечатление изключително малкият брой керамични фрагменти, които бяха намерени – няколко стени от съдове на бързо колело, силно обезличени, и неголеми парчета от строителна керамика. В западната периферия на изследвания участък, на пясъчното дъно с дълбочина 7,7 м пясъкът бе разчистен на ръка на площ от около 2 кв. м. Под 10 см пясъчен пласт бе разкрито каменисто дъно с керамични фрагменти с висока концентрация – над пет на кв. м., свидетелстващи за използването на подветрената южна акватория на н. Кюприя за убежище и пристанищна товаро-разтоварителна дейност.

Археологическото проучване приключи с разкопаването на един работен квадрат, разположен на около 20 м западно – югозападно от западната фасада на кея на пристанището (обр. 1), за да може да се работи с ежектори, захранвани с помпи от брега. Сондажът е с приблизителни размери 6 × 6 м в горната си част, като в дълбочина размерът му намалява поради свличането на страните му. Бе констатирана следната стратиграфия (обр. 4).

Морското дъно е на около 6 – 6,1 м. Дъното е песъчливо и е покрито с морска трева – зостера. В дълбочина до 6,7 м следва тинест пласт с кореновата система на зостера. Към 6,7 м е достигнат пласт дребни камъни (чакъли), примесени с керамични фрагменти (обр. 5). Те са малки, със заоблени ломове поради морската дейност. Концентрацията на керамика е около 5 – 10 фрагмента на кв. м. Идентифицираните фрагменти покриват голям хронологически диапазон от Античността до XIX – XX в.

Откривани са съвременни материали и парчета дърво. Това показва, че този пласт е морското дъно под натрупаните тинести седименти, акумулирани основно от действието на реката, съчетани с влиянието от съвременните вълноломи, които задържат и натрупват седиментите. Тази констатация се потвърди и от местни жители, които разказаха, че понякога, след силни ветрове и вълнение, повърхностният тинест пласт е разчистван и се открива каменистото дъно. Този пласт е дебел около 0,30 м и продължава до около 7 м дълбочина. Чакълестият пласт лежи върху песъчливо-тинест пласт, започващ от 7 м дълбочина. Примесен е с черупки от пясъчни миди. Пластът е сравнително чист, без камъни и археологически материали. На дълбочина 7,5 м бе открит голям фрагмент от стена на антична амфора. От 7,5 / 7,7 м следва пласт с голямо съдържание на черупки на стрида, черна мида, морски охлюви и камъни. Пластът е стерилен, без керамика и артефакти. Продължава в дълбочина до 8,1 м, като достига до геоложки пласт – силно сбит пясък (мек пясъчник) с високо съдържание на слюда. Поради достигането на стерилен геоложки пласт сондажът бе преустановен на това ниво.

Обр. 5. Дигитален теренен модел и ортофото мозайка на дълбочина 6,9 м на археологическия сондаж (автори: И. Петкова, П. Георгиев)

Fig. 5. DTM and orthophoto mosaic of level – 6.9 m of the archaeological trench (authors: I. Petkova, P. Georgiev)

Проведеното комплексно морско археологическо проучване показа, че в зоната на инвестиционното намерение няма археологически обекти. Откритите при разкопките археологически материали (керамични фрагменти) не формират мощна акумулация, характерна за историческите пристанища по крайбрежието. Подобна ситуация е наблюдавана при много заливи по крайбрежието, особено защитените от доминиращите северни и североизточни ветрове. Тези констатации не хвърлят светлина върху сведението за големия брой оловни щокове, от различен тип и с различна датировка, намирани в акваторията на н. Кюприя от водолази. Тяхното местонамиране е още по-нелогично в контекста на проведените археологически разкопки на сушата, които не констатират наличието на археологически обект на полуострова и поставят под въпрос съществуването на селище и укрепление в миналото.

Археологическите разкопки не разкриха и праисторически материали от предполагаемо селище в района. Въпреки това на този етап на проучване е рано да се правят констатации за липсата на недвижими обекти в близост, извън обсега на инвестиционното намерение. Провеждането на бъдещи подводни археологически разкопки в зоната на малкото пристанище (на североизток) и в близост до устието на р. Дяволска, където вероятността за наличие на пристанищна акумулация и на праисторическо селище е по-висока, ще изясни по-добре археологическата ситуация и ще даде отговор на важни въпроси за историята на района на гр. Приморско през праисторията, Античността и Средновековието.

Литература

Пеев 2014: П. Пеев. Палеогеография на пристанищните акватории в древната морска история и археология на Западното Черноморие. Автореферат на дисертация за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“. Варна, 2014.

Порожанов 2000: К. Порожанов. Пристанищата по Западното Черноморие през Античността (по данни от оловните щокове от България) – Археология, 2000 (1-2), 33 – 39.

Христов 2013: И. Христов. Антични каменни котви, каменни и оловни щокове от колекцията на Националния исторически музей. Края на II хил. пр. Хр. – III в. сл. Хр. София, 2013.

Христов 2017: И. Христов. За така наречената крепост на нос Кюприя (Боруна) при гр. Приморско. – Известия на Националния исторически музей, 39, 2017, 122 – 134.

Христов, Пантов 2015: И. Христов, Д. Пантов. Археологически проучвания на нос Боруна при гр. Приморско. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 399 – 401.

Шкорпил 1891: К. Шкорпил. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България (Археологически изследвания). – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 4, 1891, 102 – 156.

Prahov 2013: N. Prahov. Archaeological predictive model for Late Chalcolithic and Early Bronze Age coastal settlements along the Southern Bulgarian Black Sea coast. – In: Proceedings of the international conference "Where are the sites" (Research, protection and management of cultural heritage) http://museum.cua-sozopol.com/down/CONFERENCE_ PROCEEDINGS.pdf, 2013.

UNDERWATER ARCHAEOLOGICAL SURVEY SOUTH OF KYUPRIA CAPE, PRIMORSKO MUNICIPALITY

Nayden Prahov

Summary

In 2021, the Centre for Underwater Archaeology conducted a complex maritime archaeological survey in the sea south of the Kyupria Cape preceding the implementation of a project of Primorsko Municipality for construction of a new harbour (fig. 1). The archaeological investigation included marine geophysical and remote sensing survey, diving survey and archaeological excavations.

A multibeam echosounder survey was conducted and a digital surface model (DSM) of the seafloor was created. The Kyupria Peninsula and the adjacent sea were photographed with a drone. Based on aerial photographs and with additional bathymetric and terrain georeferenced measurements, a photogrammetry-based DSM was created to a depth of 3 m. It was combined with the multibeam echosounder-based DSM thus producing a DSM of the peninsula and the adjacent sea with a resolution of less than 0.25 m (for the seafloor), up to a depth of 15 m (fig. 2). When scrutinizing the DSM and the orthophoto mosaic, a small underwater breakwater was identified on the SE side of the present pier. The archival research proved that these are remains of an unfinished and never implemented project for building a pier and small harbour in the beginning of 20th c. (fig. 3). The diving survey found out that it was built by the same stones as those used for the reinforcements of the shoreline.

The diving survey did not identify any archaeological sites nearby. A very small amount of pottery sherds was collected. In the area on the W and SW of the present pier where the seafloor is sandy, a small area of about 2 m^2 was cleaned by hand. Under the surface sandy layer of about 10 cm, a layer of stones and pottery sherds was discovered, indicating seafaring activities in the past and the use of the area as a shelter from northern winds and probably for some trade activities.

A trench measuring 6 × 6 m (at the top) was excavated at about 20 m SW from the pier (fig. 1). The following stratigraphy was revealed (fig. 4). The seafloor is at at depth of 6.1 m. Up to 6.7 m follows a sandy layer with roots of sand seaweeds. At 6.7 m, a layer of small stones and ceramic fragments was reached (fig. 5). The sherds are small, with rounded edges due to sea activity. The concentration of ceramics is about 5 – 10 fragments per 1 m^2. The identifiable fragments cover a large chronological range from antiquity to the 20th c. Modern materials and pieces of wood were found. This layer is about 0.3 m thick and continues up to a depth of about 7 m. This layer lies above a sandy-muddy layer, starting from a depth of 7 m. It is mixed with shells of sand mussels. The layer is relatively clean, without stones and archaeological materials. At a depth of 7.5 m, a large fragment of an ancient amphora wall was found. From 7.5 – 7.7 m, a layer follows, with a high content of oyster, white and black mussel shells, sea snails, stones. This layer is sterile and contains no ceramics or artefacts. It continues to a depth of 8.1 m, reaching a geological layer – highly compacted sand (soft sandstone) with a high content of mica. The excavations were stopped at 8.1 m depth.

The complex archaeological survey ascertained the absence of archaeological sites in the area of the future harbour. The presence of pottery sherds indicates the use of the area for trade, anchoring and protection from the northern winds.

Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com

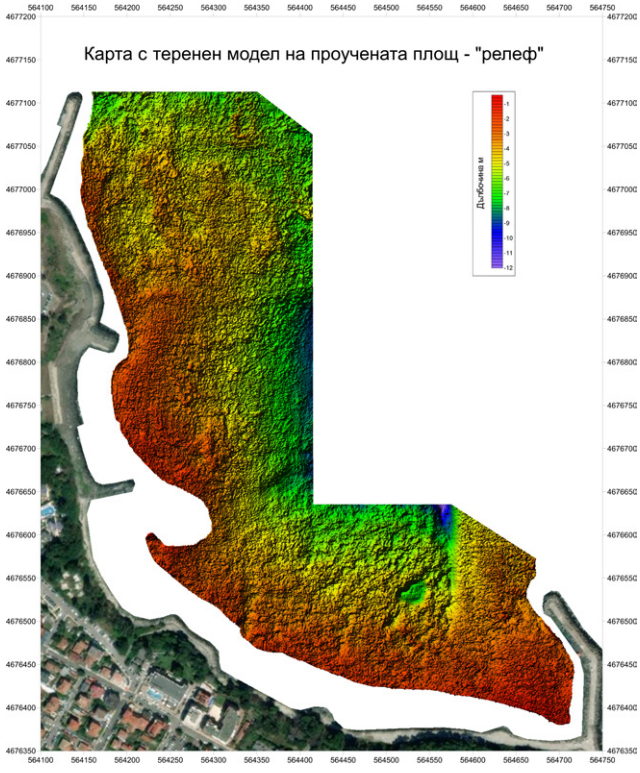
№ 55. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АКВАТОРИЯТА НА КИТЕН

Найден Прахов

Обр. 1. Сонарна мозайка на проучваната акватория (автор К. Велковски)

Fig. 1. Sonar mosaic of the surveyed seafloor (author K. Velkovski)

Обр. 2. Дигитален теренен модел на проучваната акватория (автор К. Велковски)

Fig. 2. Digital terrain model of the surveyed seafloor (author K. Velkovski)

През 2021 г. Центърът за подводна археология проведе спасително археологическо проучване на акваторията на гр. Китен, между н. Урдовиза и н. Атлиман, във връзка с подготовка на проект на Община Приморско за брегоукрепване. В тази акватория няма известни археологически обекти. Проучването се състоеше от водолазни огледи и геофизично проучване с многолъчев ехолот и страничносканиращ сонар. Бе направена сонарна мозайка (обр. 1) и дигитален теренен модел на морското дъно с резолюция от 0,5 м / пиксел (обр. 2). При прегледа им не бяха разпознати форми на морското дъно, притежаващи признаци на изкуствени структури – линейни обекти или такива, имащи признаци на аномалии. При водолазните издирвания бе установено, че морското дъно в изследваната акватория е каменисто. В северната ѝ част, към буната, ограничаваща обследваната акватория на север, дъното става скалисто, на места с кавитации с карстов произход. Във външната част на акваторията, към открито море, има пясъчни площи. Обширни зони са покрити с кафяви водорасли, което прави огледите там безпредметни. При водолазното издирване не са открити никакви археологически обекти или движими културни ценности. Прави впечатление пълната липса на керамични фрагменти.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE SEA AREA OF KITEN

Nayden Prahov

Summary

In 2021, the Centre for Underwater Archaeology conducted a rescue archaeological survey in the sea between Cape Urdoviza and Cape Atliman, necessitated by a project of Primorsko Municipality for shore reinforcement. The

geophysical survey with multibeam echosounder and side-scan sonar resulted in production of a sonar mosaic (fig. 1) and a digital terrain model of the seafloor (fig. 2) which did not reveal any features with probable artificial origin. No archaeological sites or artefacts were found during the diving survey. The complete lack of pottery sherds should be noted.

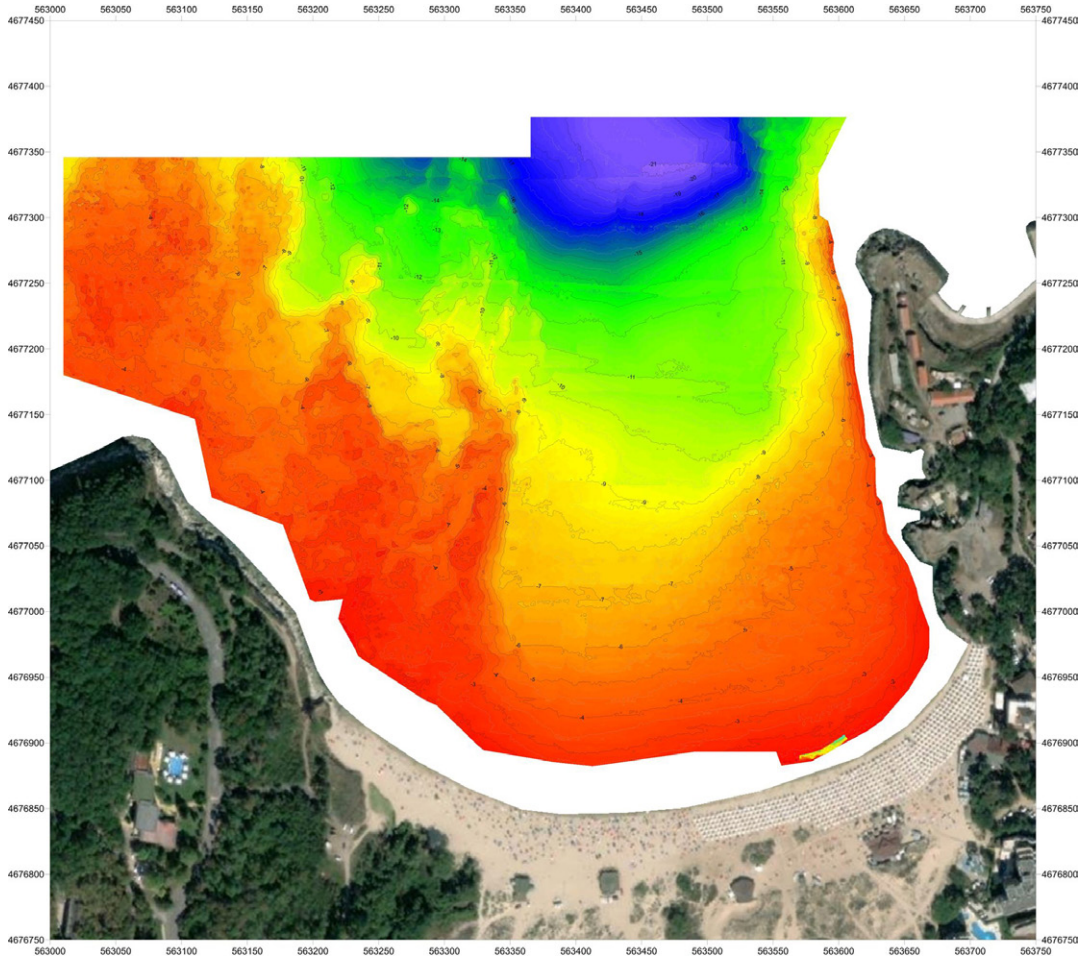
Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com

№ 56. ПОДВОДНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЗАЛИВ АТЛИМАН

Найден Прахов, Крум Н. Бъчваров, Драгомир Гърбов

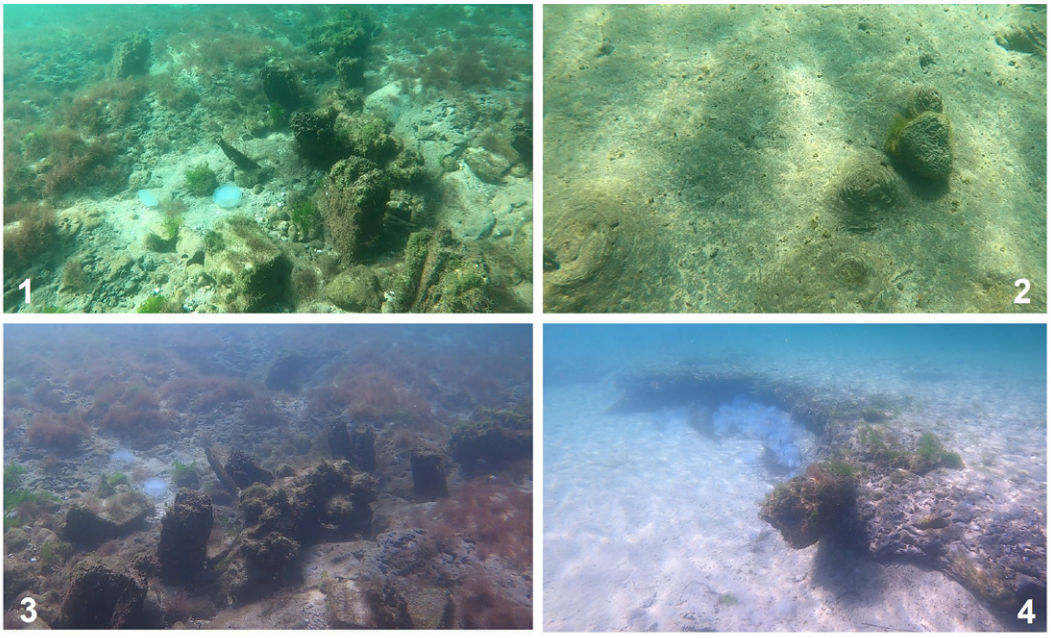
През есента на 2021 г. в Центъра за подводна археология (ЦПА) постъпи информация за разкрити останки от кораби в залив Атлиман. При направен оглед бе установено, че пясъкът в значителни участъци от плитката част на залива липсва, като са разкрити археологически материали. Тази рядка ситуация даде основание да бъде поискано финансиране от Министерството на културата за провеждане на спасително археологическо проучване с цел документиране на археологическите материали.

Залив Атлиман или Северният китенски залив се намира северно от н. Урдовиза. От исторически извори е известно, че там е имало скеля (кей) за търговия с въглища и дървен материал, същест-

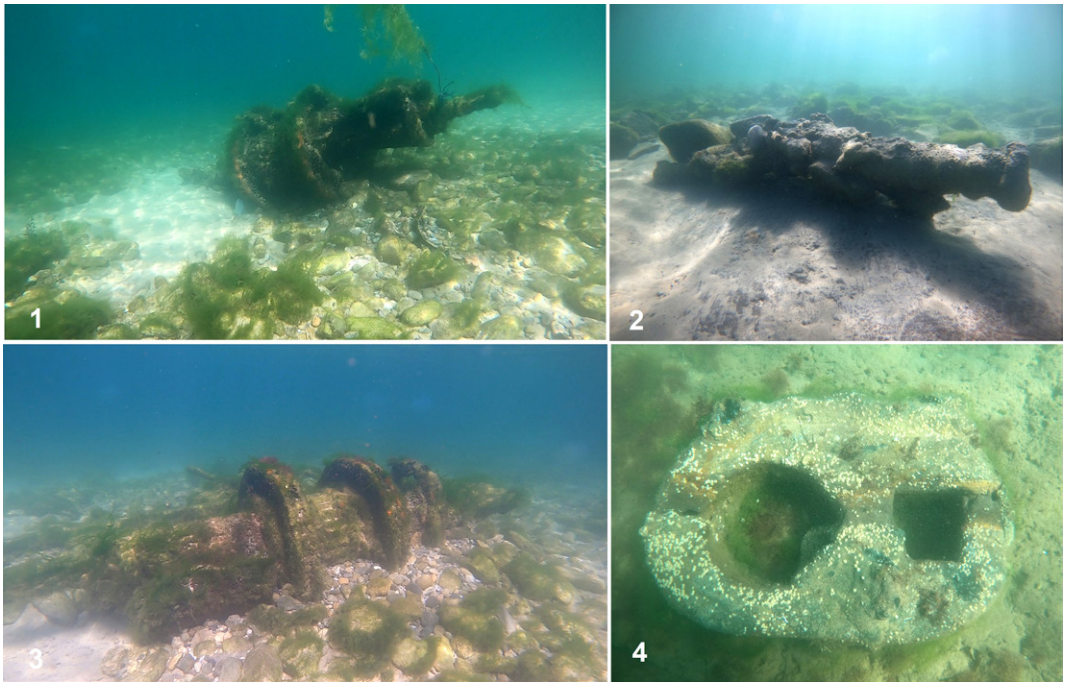
Обр. 1. Дигитален теренен модел на залив Атлиман (автор К. Велковски)

Fig. 1. A Digital Terrain Model (DTM) of Atliman Bay (author K. Velkovski)

Обр. 2. Археологически обекти в залив Атлиман: 1, 3 – останки от скеле; 2 – останки от гора; 4 – глинест пласт с дънер (снимки Н. Прахов)

Fig. 2. Archaeological sites in Atliman Bay: 1, 3 – remains of a pier; 2 – forest remains; 4 – clay layer with a log (photos N. Prahov)

Обр. 3. Корабни артефакти: 1, 3 – рудан; 2 – вертлюжно оръдие; 4 – езелхоф (снимки Н. Прахов)

Fig. 3. Shipwreck artefacts: 1, 3 – pump-action windlass; 2 – wrought iron swivel gun; 4 – mast cap (photos N. Prahov)

вувал до първата половина на XX в. Археологическата информация за залива е оскъдна. В отчет за първия археологически сезон на новосъздадения ЦПА (тогава База за морски проучвания към НИМ) е споменато, че в залива е локализирано северното пристанище на селището Урдовиза (Карайотов и др. 1979, 56; Порожанов 1979, 57), което е притежавало система от вълноломи и кейови стени. Последната информация не е потвърдена в по-късни публикации и бе отхвърлена от К. Порожанов, с когото бе проведен разговор.

Обр. 4. Потънали кораби (снимки Н. Прахов)

Fig. 4. Shipwrecks (photos N. Prahov)

Според жители на Китен изчезването на пясъка от залива е следствие от дългогодишен процес, започнал с построяването на буни на н. Урдовиза през 90-те години на XX в., които са променили крайбрежните течения. Отводнителна шахта на плажа, която е била изцяло зарита, днес стои като комин, издигащ се на около 3 м над плажа (обр. 5.1). Според местните жители при всяка по-силна буря морето изхвърля останки от разбити плавателни съдове. Такива бяха констатирани при огледи по плажа по време на проучването (обр. 3.2 – 4). Динамиката на движението на пясъка бе документирана и при проучването – през ноември и декември пясъкът бе върнат и разкритите археологически материали бяха напълно заровени.

Археологическото проучване се състоеше от: 1) геофизично изследване с многолъчев ехолот за създаване на батиметрична карта и модел (обр. 1); 2) заснемане със страничносканиращ сонар за документиране на потенциални археологически обекти на дъното (обр. 2); 3) водолазни огледи и 4) археологически разкопки с цел разкриване и документиране на ветроход. Основна трудност при водолазните издирвания беше върнатият в залива пясък, а при разкопките – малката дълбочина (1,5 – 1 м) и работата в прибойната зона.

В залива бяха открити следните археологически обекти.

Останки от скеле – забити в глинестия терен греди с правоъгълно и кръгло сечение (обр. 2.1, 3).

Останки от древна гора (обр. 2.2), състояща се от отпечатъци на глинестото дъно на десетки пънове с диаметър между 0,10 и 0,30 м.

Древен терен (суша), представляващи глинести пластове със стърчащи дънери (обр. 2.4). В такъв пласт бе открит фрагментиран праисторически съд с черен цвят, направен на ръка, от глина с много пясъчни включения.

Вертлюжно оръдие (обр. 3.2) е най-старата в хронологичен ред корабна находка. То е средство за покосяване на жива сила, монтирано на фалшбордовете на палубата и надстройките на корабите. Изготвено е от ковано желязо. Състои се от дуло, стегнат с обръчи ствол, затвор, румпел за насочване и шарнирна скоба, посредством която оръдието е било монтирано на борда. Вертлюжни оръдия от ковано желязо са засвидетелствани на корабокрушения от Карибско, Северно, Балтийско и Средиземно море (Keith, Simmons 1985; Oertling 1989a; Oertling 1989b). Характерни са за периода XV – XVI в. През втората половина на XVI в. изчезват, заменени с лети оръдия от бронз и/или чугун. В конкретния случай вероятно става дума за част от въоръжението на галера, полу-галера или т. нар. „фуста“. До този момент обекти от този тип и тази дата не са проучвани археологически.

Частично експонирани останки от дървен корпус (обр. 4.2) са регистрирани в близост до брега на дълбочина от около 1 м. От морското дъно се подават шпангоути и дъски от външната и вътрешната обшивки. Корпусът е на двуостър плавателен съд – съвсем малък кораб или голяма лодка, вероятно около 14 – 18 м. Оцеляло е само дъното на корпуса, вероятно на височина до скулата. Отстоянията между шпангоутите са с равен интервал, което предполага формуване по шаблон и проектиране от майстор-корабостроител. Конструктивните особености показват известно сходство с корабокруше-

нието от Южния китенски залив (Batchvarov 2009), макар че този кораб е значително по-малък. Можем да твърдим, че в случая става дума за плавателен съд с местен произход, вероятно от XVIII в.

Експонирани останки от малотонажен ветроход бяха регистрирани в непосредствена близост до брега в централната южна част на залива, на дълбочина от около 1,5 м. Представени са от фрагмент от дървен корпус в структурен порядък (дъно и набор) и разсип от археологически материали, включително сравнително добре запазен брашпил, все още прикрепен към фрагмент от палубата, фрагмент от желязна котвена верига при единия край на корпуса, множество деформирани листове от месингова обшивка, месингови крепежи (клинове).

Запазената част от корпуса има дължина от около 12 м, най-голяма ширина около 3 м (обр. 4.1) и ориентация СИ – ЮЗ (с отклонение от С около 50°). Представлява конструктивно свързан корабен набор, състоящ се от кил, флортимберси (включително фрагмент от основата на един футокс), килсон и външна корабна обшивка. Наборът е сглобен посредством крепежи от два вида материал – железни и месингови шпилки. Обшивката е монтирана посредством месингови клинове с четвъртито сечение. Дървени крепежи (нагели) не бяха установени, но на този етап присъствието им не може да се изключи.

Обр. 5. 1 – Отводнителна шахта на плаж Атлиман, която била покрита с пясък; 2-4 – изхвърлени на брега корабни елементи (снимки Н. Прахов)

Fig. 5. 1 – Drainage shaft on Atliman beach, which once was underground; 2-4 – ship elements thrown ashore (photos N. Prahov)

В СИ част на комплекса, в непосредствена близост до най-северния край на корпуса лежи сравнително добре запазен брашпил (котвена макара) (обр. 3.1). Въпреки корозията както железните, така и дървените елементи от машината личат сравнително добре. Брашпилът е все още конструктивно свързан с няколко хоризонтални дъски които лежат в относително съосие с кила и най-вероятно представляват това, което е останало от палубата на плавателния съд. Самият брашпил представлява хоризонтално разположена макара, състояща се от желязна ос, два дървени барабана за вираене на котвена верига в двата края на оста и система от три зъбни колела (две вторични и една главна контра) в центъра на оста. Предвид наличието на вторични контри е ясно, че процесът на вираене се е осъществявал чрез хоризонтален лостов механизъм, който не е запазен. Местонахождението на брашпила при единия край на корпуса предполага, че в този край е бил носът.

Втори брашпил бе регистриран на сходно разстояние от обекта като първия, на запад, но значителните му размери подсказват, че той не може да бъде отнесен към тук коментирания ансамбъл (обр. 3.3).

Можем да предположим, че корабът е бил с водоизместване под 100 тона (вероятно около 50). Преобладаването на клинове с четвъртито сечение в системата на монтиране на външната обшивка

насочва към средиземноморска корабостроителна традиция. Подобни клинове не са характерни за северозападноевропейското, британското и американското корабостроене (Hedderwick, 1830).

Въз основа наличието на брашпил с лостов механизъм предлагаме най-ранен *terminus post quem* за археологическия обект след 1835 г. Наличието на месингова обшивка на малотонажен плавателен съд предполага вероятна дата на строеж след 60-те години и вероятно до 90-те години на столетието. Подобно на по-голямата част от археологическите обекти, съдържащи останките на старинни кораби, *terminus ante quem* не може да бъде установен.

Езелхофт – дървен елемент от раноута на ветроходните кораби, служещ за прикрепване на стенгите (вертикалните удължения на мачтите) към самите мачти (обр. 3.4). Той представлява монолитен дървен детайл с издължена елипсовидна форма. В единия край на елипсата, на долното лице на детайла, е врязано квадратно отверстие с дълбочина до половината на дебелината на детайла – в това отверстие се влага главата на мачтата. В другия край на елипсата личи кръгло отверстие, чийто диаметър (около 0,2 м) отговаря на максималния диаметър на съответната стенга/брамстенга – последната следва да може свободно да преминава през отвора. След почистване би могло да се установи дали към задната страна на езелхофта (при квадратното отверстие) е имало монтирана блок макара. Това би спомогнало за определяне ветрилното стъкмяване на плавателния съд. На този етап размерите му подсказват, че е принадлежал на кораб с по-голям размер от тези на двата гореописани корпуса и поради това не следва да бъде отнасян към тях. Въз основа сравнителен анализ можем да датираме находката към втората половина на XIX – началото на XX в.

Находките в залив Атлиман представляват богат археологически комплекс, който е подложен на постоянно повреждане и постепенно унищожаване поради динамичните процеси на премахване и връщане на пясъка. Поради това е наложително продължаването на археологическите проучвания като единствена възможност за опазване (като информация и съхранени артефакти) на културното наследство.

Литература

Карайотов и др. 1979: И. Карайотов, К. Порожанов, В. Попов. Подводни проучвания между нос Емине и Ахтопол. – Археологически открития и разкопки през 1978 г. София, 1979, 55 – 56.

Порожанов 1979: К. Порожанов. Подводни археологически проучвания. – Археологически открития и разкопки през 1978 г. София, 1979, 56 – 59.

Batchvarov 2009: K. Batchvarov. The Kitten shipwreck: archaeology and reconstruction of a Black Sea merchantman. Doctoral Thesis, Texas A & M University, Houston, 2009.

Hedderwick 1830: A. Hedderwick. Treatise on marine architecture. Edinburgh, 1830.

Keith, Simmons 1985: D. Keith, J. J. Simmons. An analysis of hull remains, ballast and artifact distribution of a 16th century wreck: towards a better understanding of wrecking and reconstruction. – Journal of Field Archaeology, 12(4), 1985, 411 – 424.

Oertling 1989a: T. Oertling. The Highborn Cay Wreck: the 1986 field season. – International Journal of Nautical Archaeology, 18(3), 1989, 244 – 253.

Oertling 1989b: T. Oertling. The Molasses Reef Wreck hull analysis: final report. – International Journal of Nautical Archaeology, 18(3), 1989, 229 – 243.

UNDERWATER ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN ATLIMAN BAY

Nayden Prahov, Kroum N. Batchvarov, Dragomir Garbov

Summary

Underwater archaeological investigations undertaken by the Centre for Underwater Archaeology in late 2021 in the Atliman Bay (Southern Bulgarian Black Sea Coast) has revealed ample and diverse archaeological evidence pertaining to prehistory and to historical and early modern seafaring in the Western Black Sea region. The survey was related to a coastal phenomenon – the sea currents had removed the sand from the shallow parts of the bay, thus exhibiting a clayish seafloor with some stones and numerous artefacts. According to the local people the process of reduction of the sand in the bay was caused by the building of breakwaters on the Urdoviza Cape in the 1990s which changed the coastal

currents. As a result, numerous artefacts in the Atliman Bay have been periodically exposed on the sea bottom and often were thrown ashore by storms (figs 5.2 – 4).

The rescue archaeological investigation was funded by the Ministry of Culture and included geophysical surveys with multibeam echosounder (fig. 1) for producing a digital terrain model and bathymetry map, with side-scan sonar for recording of objects on the seafloor, as well as diving survey and small-scale archaeological excavations of ship remains.

Among the notable finds is a mostly buried bottom of a small double-ended wooden vessel (reconstructed length of ca 14 m) of potential local origin, possibly dating from the 18th c. (fig. 4.2). Nearby, a fully exposed wooden hull was recorded, comprising the bottom of a brass and iron fastened small wooden sailing merchantman (reconstructed length of ca 15 m and ca 50 t displacement) dateable to the late 19th c., together with a pump-action (so-called "Armstrong patent") windlass (fig. 4.1). A single find of a wooden mast cap, which would have belonged to a larger ca 19th c. sailing vessel (ca 200 t), and is therefore unrelated to the two hulls above, should be noted as a rare archaeological discovery (fig. 3.4). Potentially the most interesting archaeological find from this campaign is a small wrought iron swivel gun (fig. 3.2). This artefact was discovered exposed on the seabed and at this stage cannot be attributed to any secure archaeological context. According to comparative analysis, it can be dated from ca 15th to ca mid-16th c. This artefact is therefore of a high archaeological and heritage significance, as no shipwrecks from this historical period have ever been studied on the Western Black Sea coast. Unfortunately, the swivel gun from Atliman is a chance find. While it cannot be attributed to either of the other two hulls in its immediate vicinity, its presence does not indicate that a third shipwreck from the period in question is located nearby.

In addition to the shipwrecks remains, the following sites were found in the bay:

- Remains of a wooden pier – posts with a rectangular or round cross-section driven into the clay bottom (fig. 2.1, 3).

- Remains of an ancient forest – tree stumps rising slightly above the clay bottom (fig. 2.2).

- Remains of ancient, submerged land with tree trunks (fig. 2.4). In such a layer a fragmented prehistoric vessel, hand-built from clay paste with many quartzite inclusions and with black colour was found.

Further research in the area is recommendable, including complete non-destructive recording of the archaeological sites and objects.

Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia; Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com
Kroum N. Batchvarov, University of Connecticut, Storrs, CT 06269, USA, kroum.batchvarov@gmail.com
Dragomir Garbov, Centre for Underwater Archaeology affiliate; Heritage NSW, Department of Premier and Cabinet, 6/10 Valentine Ave, Parramatta NSW 2150, Australia, d.garbov@gmail.com

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ

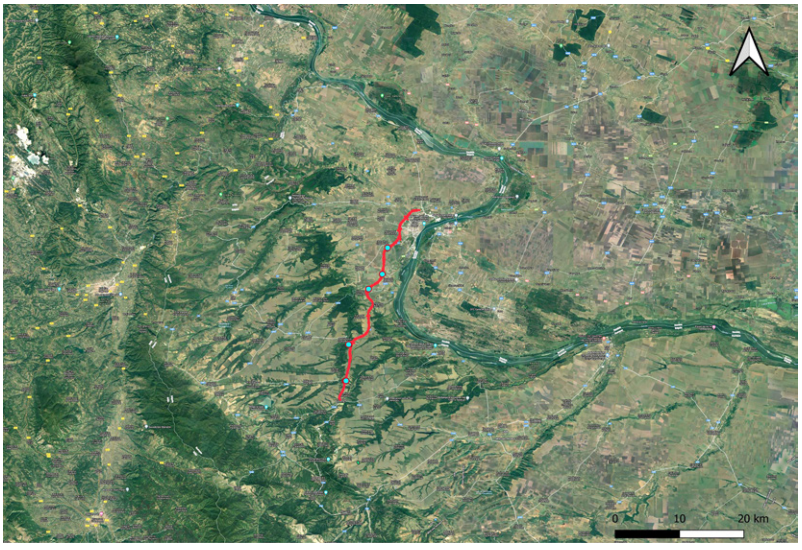
№ 57. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЧАСТЪК 1 ОТ ПЪТ I-1 (Е-79) ВИДИН – МОНТАНА, ОБЛ. ВИДИН

Жени Василева, Николай Казашки

През 2021 г. се извърши археологическото наблюдение на дейностите по отнемане на хумусен пласт в участък 1 (от км 3+757 до км 39+480) от път I-1 (Е-79) Видин – Монтана. Трасето с дължина 35,723 км преминава през територите на общини Видин, Дунавци, Макреш и Димово (обр. 1).

Изкопните дейности през 2021 г. се извършваха чрез отнемане на хумусен пласт с различна дебелина в зависимост от терена в участъците от км 3+757 до км 19+640 и от км 33 до км 39+480.

При наблюдението е регистриран един археологически обект, който попада в рамките на трасето. Обектът се намира в м. Радова бара в землището на с. Шипот, общ. Димово, област Видин. На терен личат останки от множество сгради с каменен градеж и хоросан, както и големи петна от горели

Обр. 1. Карта на трасето в участък км 3+757 до км 39+480 (автор Д. Сандева)

Fig. 1. Map of the route in section km 3+757 to km 39+480 (author D. Sandeva)

Обр. 2. Петно с деструкции при новорегистриран обект в землището на с. Шипот, община Димово

Fig. 2. Spot with debirs at a newly registered site in the land of Shipot village, Dimovo municipality

деструкции (обр. 2). Наблюдава се много висока концентрация на строителна керамика и фрагменти битова керамика. В рамките на трасето са регистрирани и иманярски изкопи, около които се наблюдават разхвърляни камъни, строителна и битова керамика. Подемният материал се датира в Късната античност.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN SECTION 1 OF ROAD I-1 (E-79) VIDIN – MONTANA, VIDIN DISTRICT

Zheni Vasileva, Nikolay Kazashki

Summary

In 2021, archaeological monitoring was carried out in section 1 (from km 3+757 to km 39+480) of road I-1 (E-79) during the removal of the surface soil stratum. The route of the road in this section is 35.723 km long and passes through the territories of Vidin, Dunavtsi, Makresh, and Dimovo municipalities (fig. 1).

Digging activities in 2021 were carried out between km 3+757 and km 19+640, as well as between km 33 and km 39+480.

During the archaeological monitoring, one archaeological site was registered. The site is located in Radova Bara locality in the vicinity of Shipot village, Dimovo municipality. Remains of buildings with massive stone construction and mortar, as well as large spots of burnt debris were registered (fig. 2). The material is dated to Late Antiquity.

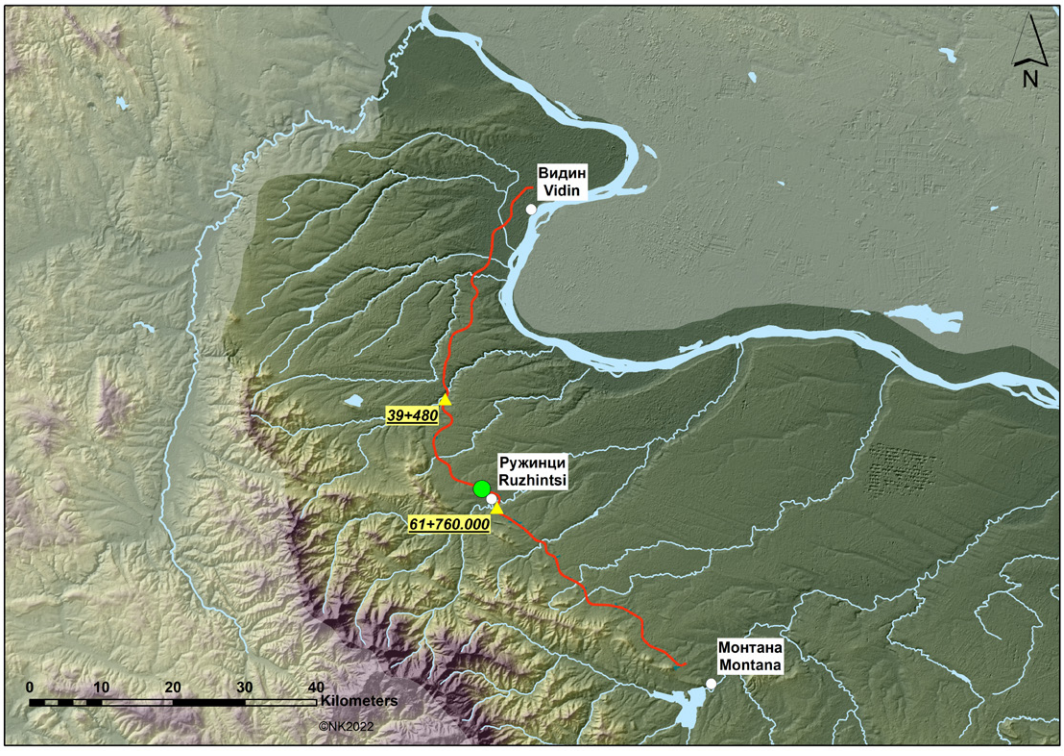
Zheni Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Science, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vassileva.jeni@gmail.com
Nikolay Kazashki, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., 3700 Vidin, nsnsnsn@abv.bg

№ 58. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЧАСТЪК 2 ОТ ПЪТ I-1 (E-79) ВИДИН – МОНТАНА, ОБЛ. ВИДИН

Надежда Кечева, Светослав Йорданов

Археологическото наблюдение по време на строителните дейности по трасето на път I-1 (E-79) Видин – Ружинци – Монтана е разделено на три участъка (с № 1, 2 и 3 от север на юг) и се изпълнява от три екипа[1]. Теренните издирвания по трасето са извършени през 2018 г., като са регистрирани осем археологически обекта (Александров и др. 2019). Обекти № 1, 2 и 3 попадат в участък 2, като те са проучени през 2021 г.[2]

Участък 2 (км 39+480 – км 61+750) попада в териториите на общини Димово и Ружинци, между р. Арчар от север и р. Лом от юг (обр. 1). Археологическото наблюдение се проведе през периода март – ноември 2021 г. Частични строителни дейности бяха извършени между км 39+480 и км 58+128. През ноември 2021 г. е регистриран един нов археологически обект в землището на с. Ружинци, общ. Ружинци, между км 57+450 и км 57+700 (въведен в АИС АКБ с регистрационна карта № 10007965), чието археологическо проучване предстои. На дълбочина между 0,30 и 0,40 м от повърхността са регистрирани следи от горели структури. Открити са керамични фрагменти, изработени на ръка, със силно нарушена повърхност, както и късове отухлени мазилки, единични петна с въглени с размери до 0,50 × 0,50 м. Обектът е отнесен към неолита (ранен неолит?)[3]. Археологическото наблюдение ще продължи и през 2022 г.

Обр. 1. Път I-1 (E-79) „Видин – Монтана“ (в червено); участък 2 (между километрите маркирани в жълто); новорегистриран археологически обект в участък 2 (в зелено); съвременни населени места в близост (в бяло); реки (в светлосиньо); подложка: ASTER цифров модел на височината (автор Н. Кечева)

Fig. 1. Road I-1 (E-79) "Vidin – Montana" (in red); section 2 (between kilometres labelled in yellow); newly recorded archaeological site in section 2 (in green); modern towns and villages nearby (in white); rivers (in light blue); background map: ASTER DEM (author N. Kecheva)

[1] Виж съобщението на д-р Ж. Василева за участък 1 в настоящото издание.
[2] Виж съобщенията на В. Живков, И. Крумов, доц. д-р С. Александров и гл. ас. д-р Г. Иванов в настоящото издание.
[3] Датировката е прецизирана след консултация с доц. д-р С. Александров.

Литература

Александров и др. 2019: С. Александров, Т. Христова, С. Танева, К. Чукалев. Теренни издирвания по трасето на път I-1 (Е-79) в участък Видин – Ружинци – Монтана. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 603 – 605.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN SECTION 2 OF I-1 (E-79) VIDIN – MONTANA ROAD, VIDIN DISTRICT

Nadezhda Kecheva, Svetoslav Yordanov

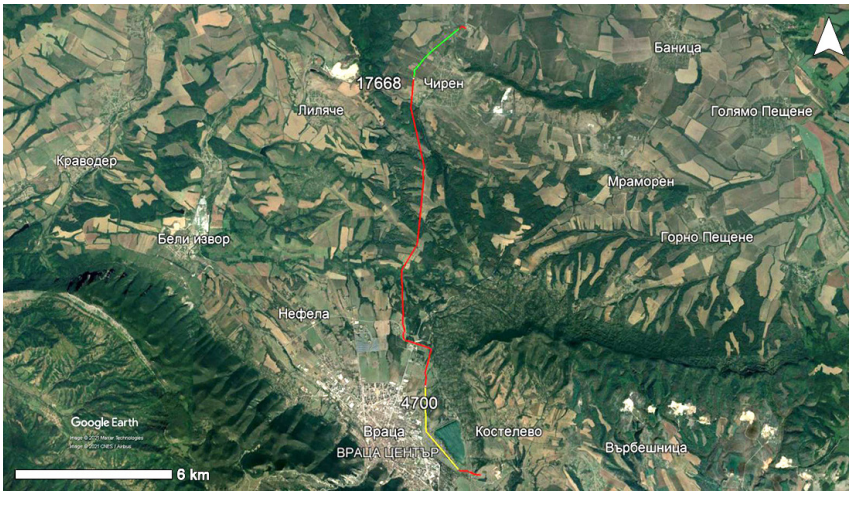
Summary

The archaeological monitoring in section 2 (km 39+480 – km 61+750) of the Vidin – Montana road was implemented during the period between March and November 2021 (fig. 1). One new archaeological site was recorded between km 57+450 and km 57+700 in the land of Ruzhintsi village, Ruzhintsi municipality. Traces of burnt features were recorded on the field. The collected pottery fragments were heavily burned as well. The site date was defined as Neolithic (Early Neolithic?) period. The site will be excavated in the future. The monitoring will continue in 2022.

Nadezhda Kecheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, n.kecheva@gmail.com
Svetoslav Yordanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, s_v_solar@yahoo.com

№ 59. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КОСТЕЛЕВО И ЧИРЕН, ОБЩ. ВРАЦА, ПРОЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ГАЗОПРОВОДНО ОТКЛОНЕНИЕ ВРАЦА 1“

Георги Ганецовски, Вивиана Митева

Обр. 1. Сателитно изображение на проучвания терен с обозначение на трасето на газопровода

Fig. 1. Satellite image of the studied terrain with indication of the route of the gas pipeline

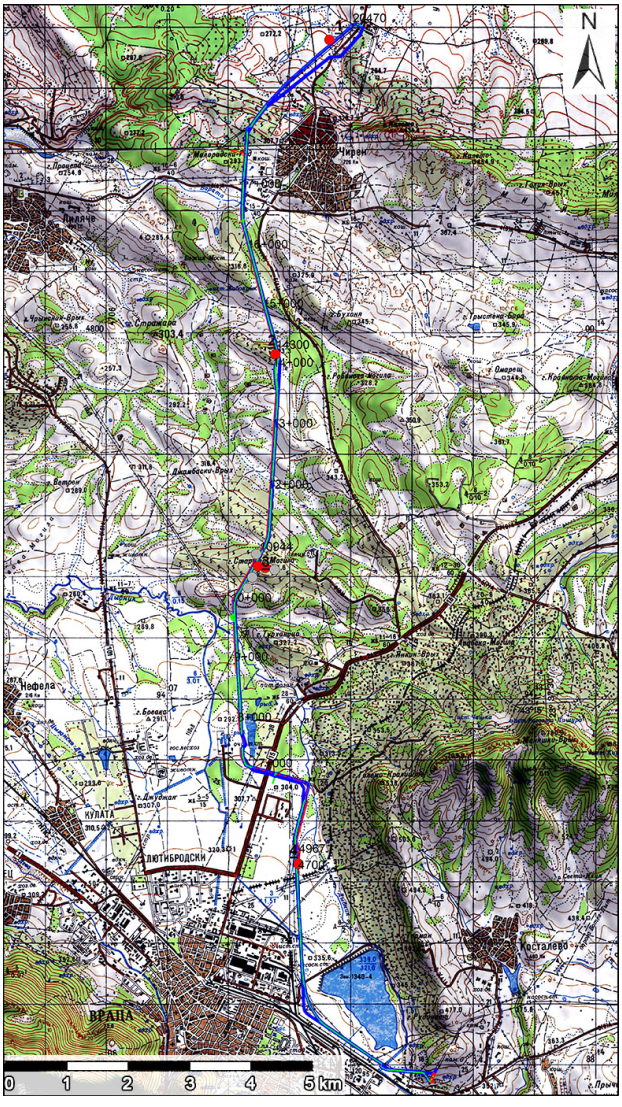
Археологическото проучване е продължение на теренните археологически издирвания по трасето на газопровода през 2019 г. (Ганецовски, Митева 2020). В хода на наблюдението, реализирано в периода 15 – 27.11.2021 г., се проследи изгребване на повърхностния пласт в сервитута на трасето с ширина 20 м на дълбочина 0,4 – 1,6 м по цялата му дължина от 22,5 км. От него са изключени два участъка, където не са предвидени изкопни и ремонтни дейности (обр. 1).

В хода на наблюдението освен обект 1, регистриран през 2019 г., са установени три концентрации, от които две са с

характеристиките на археологически обекти (според намерените керамични фрагменти, камъни и мазилки) (обр. 2). В тези участъци при предшестващите проучвания видимостта беше почти нулева заради гъстата ниска и висока растителност. Откритите нови обекти са обозначени като обект 3 (км 10+750 – 10+940), площ от 3800 кв. м, с керамични фрагменти от Късната античност и Късното средновековие, и обект 4 (км 5+070 – 5+450) с площ от 7600 кв. м, с керамика от Късното средновековие. Обект 4 е разположен от двете страни на малка рекичка, ляв приток на р. Дъбник. Установи се и удължение в северна посока на площта на обект 1 в участъка км 19+850 – 20+000 (обр. 2). Северната част на обект 1 около км 19+850 – 20+050 също попада в обсега на изкопните дейности. Засегнатата площ на обект 1 е около 4500 кв. м.

Концентрацията, обозначена като обект 2, се оказа преотложен материал и няма характеристики на археологически обект (обр. 2).

Регистрирана е и надгробна могила, разположена извън сервитута на газопровода, на ок. 60 м източно от обект 3 (обр. 2). Могилата има диаметър на основата 15 м и запазена височина 3,5 м. Сега тя е трудно достъпна, гъсто обрасла с храсти и дървета. Могилният насип е компрометиран от стар иманярски изкоп. В южната му периферия установихме кладенец, зидан с камъни на суха зидария.

Обр. 2. Топографска карта на проучвания терен с обозначение на трасето на газопровода и регистрираните археологически обекти

Fig. 2. Topographic map of the studied terrain with indication of the route of the gas pipeline and the registered archeological sites

Литература

Ганецовски, Митева 2020: Г. Ганецовски, В. Митева. Теренни издирвания по трасета на реконструкция на газопроводно отклонение Враца 1 между селата Костелево и Чирен, общ. Враца. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 6 – 7.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE LANDS OF KOSTELEVO AND CHIREN VILLAGES, VRATSA MUNICIPALITY,"RECONSTRUCTION OF VRATSA 1 GAS PIPELINE BRANCH" PROJECT

Georgi Ganetsovski, Viviana Miteva

Summary

The archaeological monitoring is a continuation of the archaeological survey carried out along the route of the gas pipeline in 2019 (fig.1).

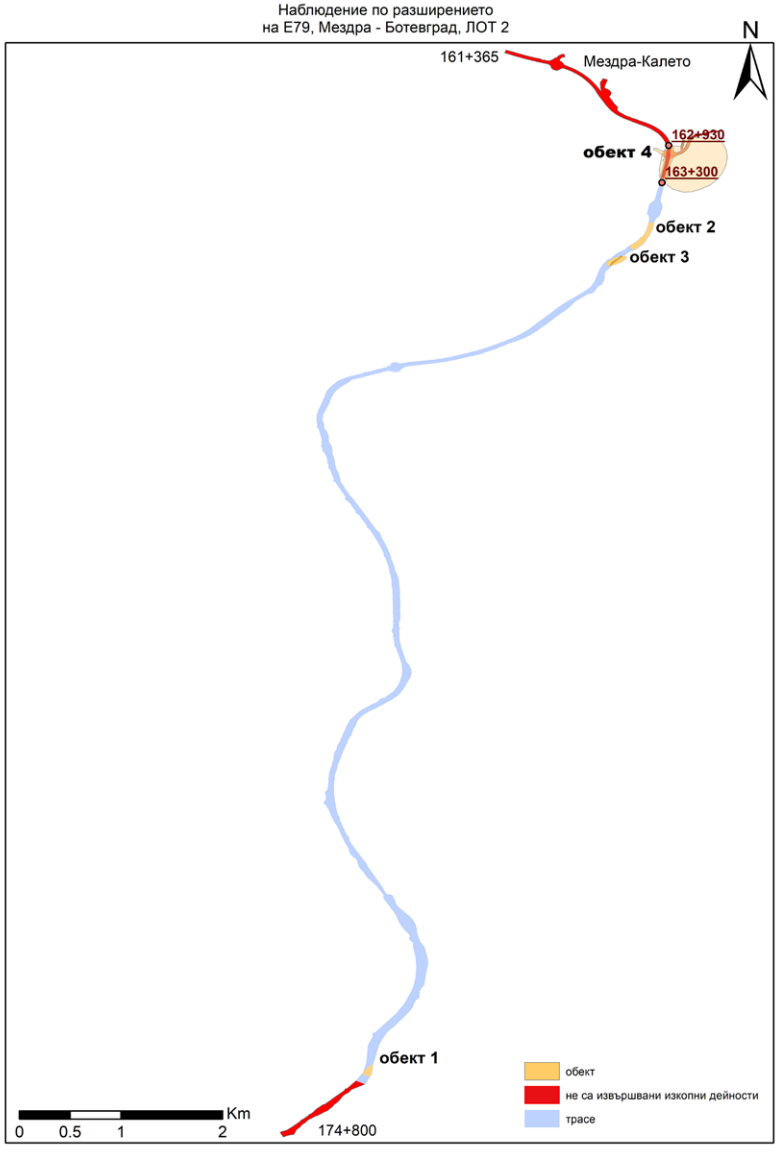
Three concentrations of archaeological materials were identified (fig. 2), two of them with the characteristics of archaeological sites, according to the discovered ceramic fragments, stones and plaster pieces. They are marked as site 3 with archaeological materials from Late Antiquity and the late Middle Ages, and site 4 with pottery from the late Middle Ages.

A burial mound is registered outside the easement of the pipeline, near site 3.

Georgi Ganetsovski, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Square, 3000 Vratsa, ganecovski_ar@abv.bg
Viviana Miteva, viviana_bg@yahoo.com

№ 60. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-1 (Е-79) МЕЗДРА – БОТЕВГРАД, ЛОТ 2, ОБЩ. МЕЗДРА, ОБЛ. ВРАЦА

Вивиана Митева

Обр. 1. Карта на активните части по трасето на път Е79 (в синьо) и неактивните (в червено)

Fig. 1. Map of active (in blue) and inactive (in red) parts of route E79

Наблюдението по трасето на път Е-79 (км 161+367 – км 174+800) се осъществи през цялата 2021 г., основно през периода 17 – 24.02.2021 г.

Работи се с дигитален картен материал, предоставен от „Европейски пътища“ АД, изпълнител на ремонтните дейности. Трасето има дължина около 13 км (обр. 1).

Основните дейности в ЛОТ 2 бяха концентрирани в участъка при с. Типченица. Там теренът е предимно от скали и глини.

Основните строителни дейности са извършвани при с. Лютидол, където се подготвя строеж на мост (км 166+080 – 172+200), при отбивката за с. Ребърково (км 165+320 – 165+800) и в землището на с. Дърманци, където се строи друг мост.

При с. Лютидол (км 174+120), в границите на некропола, регистриран от С. Торбатов през 2011 г. (Торбатов, Иванова 2012, 521), беше регистрирано нарушение. Вероятно разрушението касае част от некропола, който е бил пресечен от стар път. Установено е и излизане от сервитута до 50 м.

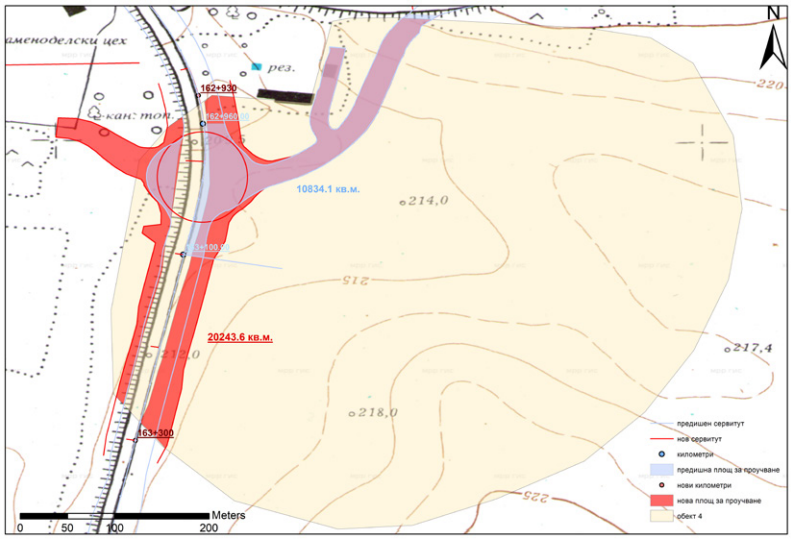
При оглед на трасето, след сигнал за иманярска дейност, установихме изкопи, направени от фирмата-строител, до 30 м извън сервитута, в участъка между с. Типченица и с. Люти дол (км 173+310 – 173+470) и до 12 м при км 172+840 – 173+040.

Южно от гр. Мездра, при бензиностанцията преди моста за археологически обект „Калето“ има разширение на пътната инфраструктура с отбивка към с. Дърманци (км 163+00). Там са открити фрагментирана керамика, части от хромели и късове мазилка. Керамиката е определена като праисторическа (бронзова епоха или халколит)[1]. Новооткритият обект е обозначен като обект 4, в землището на с. Дърманци (км 162+930 – 163+300). Свикана е комисия, която установи, че обектът е с по-голяма площ и има също материали от Античността и халколита (обр. 2).

[1] Консултация с Г. Ганецовски.

Литература

Торбатов, Иванова 2012: С. Торбатов, Б. Иванова. Издирвания на археологически обекти по трасето на пътен участък Мездра – Ботевград от път Е-79 (I-1) (от км 161+367 до км 194+000) – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 520 – 521.

Обр. 2. Обект 4: граници на обекта

Fig. 2. Archaeological site 4: boundaries

ARCHAEOLOGICAL MONITORING ALONG THE ROUTE OF ROAD I-1 (E-79) MEZDRA – BOTEVGRAD, SECTION 2, MEZDRA MUNICIPALITY, VRATSA DISTRICT

Viviana Miteva

Summary

The monitoring of the construction works at road I-1 (E-79) Mezdra – Botevgrad, section 2, from km 161+367 to km 174+800, was carried out in the period 17 – 24.02.2021 and throughout the year (fig. 1).

One archaeological site was registered, with materials dating from the prehistory (Chalcholitic period or the Bronze Age) and antiquity, south of Mezdra, in the land of Darmantsi village (km 162+930 – 163+300) (fig. 2). Lots of ceramic fragments and pieces of grinding stones were discovered.

Viviana Miteva, viviana_bg@yahoo.com

№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „СГРАДА „СТАРАТА МИТРОПОЛИЯ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Недко Еленски

Археологическото наблюдение по проект за изграждане на дренаж около сграда „Старата митрополия“ в гр. Велико Търново се проведе на 10.06.2021 г. Дворът на сградата е разположен върху незаливна тераса на р. Янтра в североизточното подножие на хълма Царевец (обр. 1). Той е съседен на двора на църквата „Св. св. Петър и Павел“ и двора на църквата „Св. Иван Рилски“. Прокопани са две траншеи. В северна траншея ясно се вижда, че се нарушава културен пласт с дебелина от 0,50 – 0,70 м, а на дълбочина 1,80 м са засегнати гробове. По тяхното групиране условно можем да приемем, че костите принадлежат на шест гроба (обр. 2).

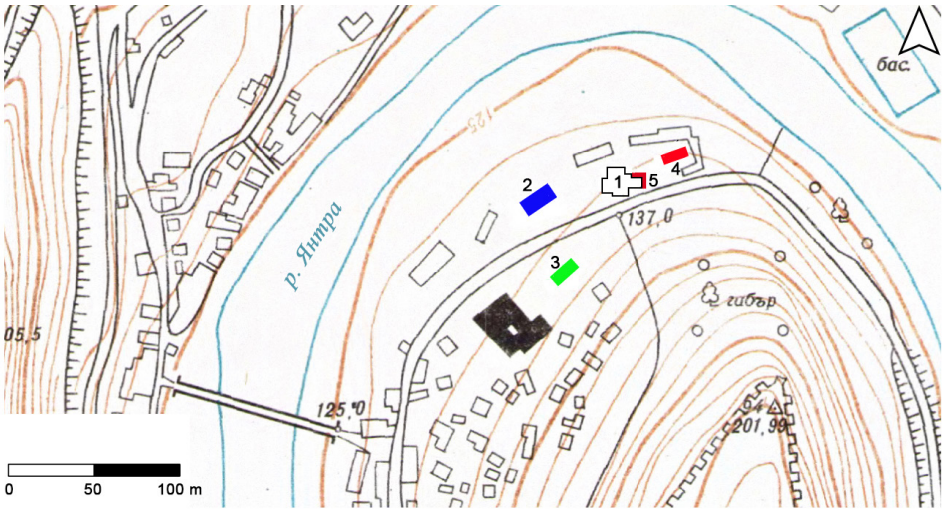
Гроб № 1 – разкрит е череп на един индивид.

Гроб № 2 – запазени са само долните крайници; вероятно гробът е на дете.

Гроб № 3 – открита е горна част от череп.

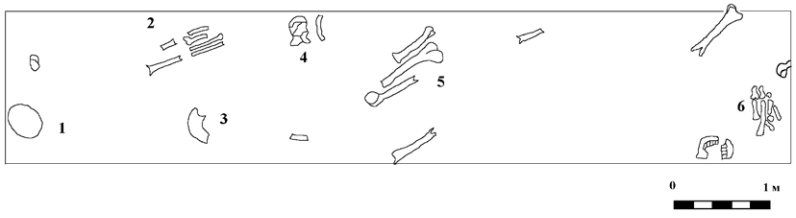
Гроб № 4 – запазен е почти целият череп и част от ребрата.

Гроб № 5 – запазени са бедрените кости и подбедрицата на възрастен индивид.

Обр. 1. Местоположение на „Сграда Старата митрополия", гр. Велико Търново: 1 – „Сграда Старата митрополия"; 2 – църква „Св. Петър и Павел"; 3 – църква „Св. Иван Рилски"; 4 – безименна църква; 5 – наблюдавани траншеи

Fig. 1. Location of the "Old Bishopric building", Veliko Tarnovo: 1 – "Old Bishopric building"; 2 – „St. Peter and Pavel" church; 3 – "St. Ivan of Rila" church; 4 – nameless church; 5 – monitored trenches

Обр. 2. Ситуационен план на гробовете в северната траншея

Fig. 2. Situational plan of the graves in the northern trench

Гроб № 6 – запазени са лъчева и лакътна кост, фаланги от пръстите, над тях долна челюст и две подбедрени кости.

В профила на източната траншея се виждат пресечени бедрените кости на един скелет. В насипа на тази траншея са разкрити сграфито паница, кана, чаша, керамични фрагменти, човешки бедрени кости и животински кости.

Според събраните материали се установи, че траншеите нарушават средновековен некропол от XIII – XIV в. През 1917 г. при подравняване на този двор са разкрити основи на църква. Сградата е с четири помещения и има два етапа на изграждане. Според предание това е църквата „Св. Иван Рилски" (Филов 1920). Разкритите гробове по всяка вероятност попадат в частта от некропола, разположена пред входа на църквата.

Литература

Филов 1920: Б. Филов. Разкопки в Търново. – Известия на Българското историческо дружество, 7, 1919 – 1920 (1920), 132.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT THE OLD BISHOP'S RESIDENCE SITE IN VELIKO TARNOVO

Nedko Elenski

Summary

The archaeological monitoring was carried out during the excavation of two trenches related to the construction of a drainage system around the Old Bishop's Residence building in the town of Veliko Tarnovo (fig. 1). The presence of a medieval necropolis from the 13th – 14th c. was established. The discovered remains of six burials (fig. 2) are probably part of a church necropolis previously studied back in 1917.

Nedko Elenski, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, diviat.elen@abv.bg

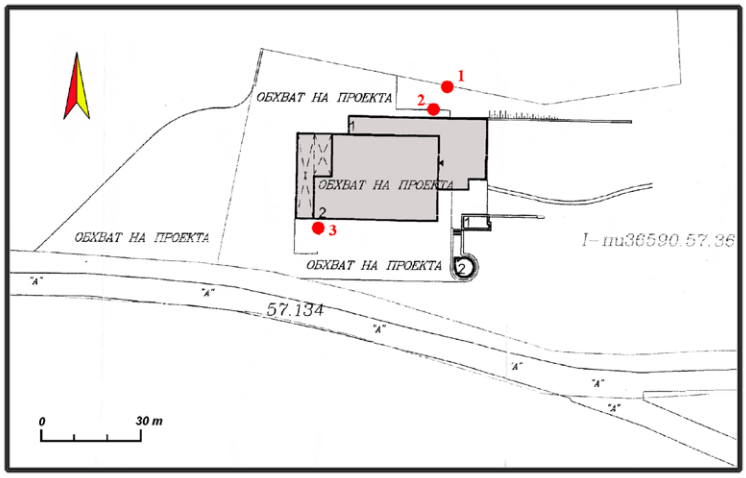
№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА II НА НИАР „МАДАРА“, М. ПОД СЕЛОТО, КВ. КАЛУГЕРИЦА, ОБЩ. КАСПИЧАН

Стефан Чохаджиев

Археологическото наблюдение е във връзка с изграждането на винарна с ресторант с инвеститор „Симента“ ЕООД, гр. Каспичан.

През 2020 г. колегите Г. Илиева и Хр. Кузов са провели предварително археологическо проучване, като са предали терена за изпълнение на проекта.

Започна се с изгребване на хумусния пласт от горе надолу по склона и от изток към запад и натрупването му в близост до строителното петно. Трябва да се отбележи големият наклон на терена в границите на строителното петно – около 25 % или 14º. Вероятно липсата на запазени в суперструкция археологически структури се дължи на

Обр. 1. План на строителното петно за винарна с обозначени трите проучвани обекта

Fig. 1. Plan of the winery construction site with three archeological features indicated

Обр. 2. Находки от обект № 2

Fig. 2. Finds from feature No. 2

Обр. 3. Находки от обект № 3: 1 – 3 фрагменти от амфори и паница; 4 – керамичен съд от повърхността

Fig. 3. Finds from feature No. 3: 1 – 3 fragments of amphorae and a bowl; 4 – ceramic vessel from the surface layer

тяхното унищожаване по склона в северна посока. Поради тази причина и колегите, проучвали същия терен през 2020 г., са попаднали единствено на вкопани съоръжения.

Бяха проучени три структури, попадащи извън строителното петно (обр. 1).

Структура № 1 – кръгла яма с тъмнокафяв запълнител и диаметър 1,70 м. Дълбочината ѝ е 0,24 м. В запълнителя се попадна само на три безлични керамични фрагмента.

Структура № 2 – два големи камъка, близо един до друг, които са попречили на ерозионните процеси, като е останала малка част от наземно жилище. Бяха разчистени няколко керамични фрагмента (обр. 2.2 – 7), метално сечиво (обр. 2.1) и останки от разрушено термично съоръжение.

Структура № 3 – при оформяне шкарпа на котлована, отново извън неговите граници, се попадна на керамично струпване от две амфори и една паница (обр. 3.1 – 3).

В границите на котлована не бяха установени археологически структури, а само отделни керамични фрагменти и петна от ситно натрошена опожарена мазилка.

Наблюдението потвърди първоначалната датировка на обекта в границите на V – III в. пр. Хр., като в повърхностния пласт се попадна и на фрагмент от съд от IX – X в. (обр. 3.4).

ARCHAEOLOGICAL MONITORING WITHIN THE PROTECTION ZONE II IN MADARA RESERVE, POD SELOTO LOCALITY, KALUGERITSA NEIGHBOURHOOD, KASPICHAN MUNICIPALITY

Stefan Chohadzhiev

Summary

Three features were studied, situated away from the construction site (fig. 1).

Feature No. 1 – inside a rounded pit, only three eroded pieces of pottery were found.

Feature No. 2 – several pieces of pottery (fig. 2.2 – 7), a metal tool (fig. 2.1), and remains from a fire installation.

Feature No. 3 – during the formation of the scarp of the construction pit, a group of two ceramic amphorae and a bowl was unearthed (fig. 3.1 – 3).

The archaeological monitoring confirmed the date of the site in the 5th – 3rd c. BC, as already suggested by previous excavations. The topsoil layer yielded a sherd from the 9th – 10th c. AD (fig. 3.4).

Stefan Chohadzhiev, s_choha@abv.bg

№ 63. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВЪНШНИ ДОВЕЖДАЩИ ВОДОПРОВОДИ КЪМ АГЛОМЕРАЦИЯ СИЛИСТРА“

Георги Атанасов, Кристиан Михайлов

През 2019 г. е проведено теренно издирване по предвидени нови водопроводни трасета по проект „Реконструкция на външни довеждащи водопроводи към агломерация Силистра“. При обхождането са регистрирани два участъка с малобройни археологически материали – т. нар. Трасе 1.1 и Трасе 2.1 (Атанасов, Михайлов 2020). През 2021 г. бяха проведени наблюдения на изкопните работи в двата участъка. На Трасе 1.1 не са регистрирани археологически обекти.

Трасе 2.1 се намира на хълм на 580 м ЮИ от кв. „Деленките“ на с. Айдемир (Атанасов, Михайлов 2020, 61, обр. 1). При издирванията от 2019 г. тук са намерени няколко нехарактерни фрагмента от битова керамика с несигурна датировка в желязната епоха. През 2021 г. на място е установено, че предвиденият за наблюдение участък е изкопан почти изцяло. Изкопът е с дълбочина до 2,20 м, ширина при дъното 0,80 м, дължина 106 м и ориентация И – З. Източният му край е при оградата на помпена станция, а западният – до черен път по склона на хълма.

При зачистването на изкопа се установи, че под тъмнокафява орница с дебелина до 0,50 м има светлокафяв пласт с дебелина около 0,40 м, а надолу следва по-твърд жълто-кафяв льос с дребни

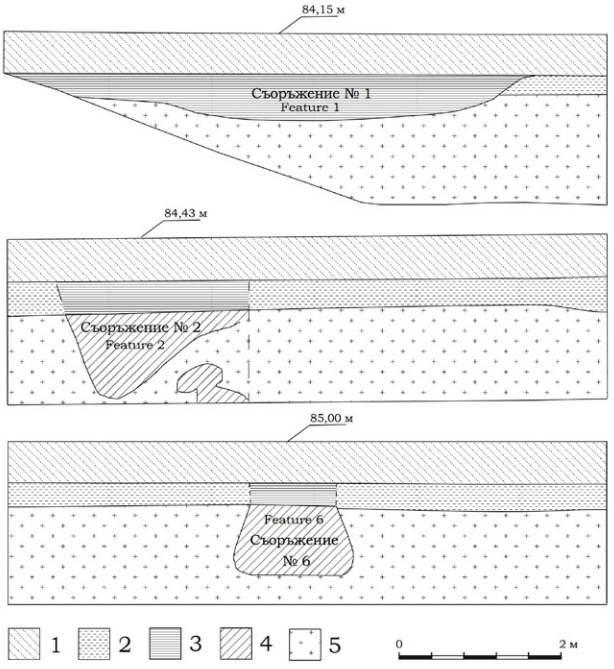
Обр. 1. Разположение на обекта

Fig. 1. Location of the site

Обр. 3. Съоръжение № 5 – изглед от север

Fig. 3. Feature No. 5 – view from the north

Обр. 2. Съоръжения № 1, 2, 6 в южния профил на изкопа: 1 – тъмнокафява пръст; 2 – светлокафява пръст; 3 – тъмнокафява пръст с археологически материали; 4 – по-светла кафява пръст с археологически материали; 5 – льос

Fig. 2. Features Nos. 1, 2, 6 in the southern section of the trench: 1 – dark brown soil; 2 – light brown soil; 3 – dark brown soil with archeological materials; 4 – lighter brown soil with archaeological materials; 5 – loess

варовикови камъчета. Изкопът пресича седем вкопани съоръжения с материали от желязната епоха (обр. 1). До дълбочина 0,80 – 1,05 м от околния терен запълнителите им са от тъмнокафява пръст с фрагменти от битова керамика, парченца от отухлени мазилки и по-малко животински кости. При всички съоръжения, с изключение на № 1, под този пласт до дъното следват пластове от по-светла кафява пръст с парченца от мазилки, въгленчета, битова керамика, в един случай пепел (обр. 2). Три от съоръженията (№ 4 – 6) са овални ями с камбановидно сечение (обр. 2, 3). Дъната са равни, хоризонтални и са най-широката част на ямите (1,30 – 1,65 м). Нагоре диаметърът се стеснява. Дълбочините на ямите варират от 1,60 до 2,05 м. Две от съоръженията (№ 1 и 3) имат издължена коритообразна форма, като краищата им са по-плитко вкопани. Ширината им е 6 и 3,40 м, а дълбочината 1,15 – 1,30 м. Две съоръжения (№ 2 и 7) имат сравнително ясни граници само от едната страна, поради което формата им не се установи с точност. За разлика от останалите, тези две съоръжения имат дълбочина, надвишаваща (изглежда с малко) тази на изкопа и продължават под неговото дъно. Ширината им е 2,10 и 2,30 м. Разстоянията между съоръжения № 1 и 2 е 36 м, а между № 2 и 3 е 12 м. Съоръжения № 4, 5, 6, 7 са разположени симетрично на около 7 м едно от друго.

Откритата керамика се датира в елинистическата епоха. Преобладават изработените на ръка съдове, но има и изработени на грънчарско колело. Малко керамични фрагменти от същия период се забелязват и северно от изкопа, непосредствено на юг от него се откриват още по-рядко, а на разстояние около 50 м в същата посока напълно липсват. Обектът притежава характеристиките на тракийски ритуален комплекс. През 2022 г. са предвидени спасителни археологически проучвания на обекта.

Литература

Атанасов, Михайлов 2020: Г. Атанасов, Кр. Михайлов. Теренни издирвания по трасетата на нови водопроводи в землищата на с. Айдемир, с. Калипетрово и гр. Тутракан, обл. Силистра. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 60 – 62.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT "RECONSTRUCTION OF EXTERNAL SUPPLY WATER MAINS TO THE AGGLOMERATION OF SILISTRA" SITE

Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov

Summary

The site was registered during archaeological monitoring of construction works southeast of Aydemir village, Silistra district. The trench is 2 – 2.20 m deep, 0.80 m wide and 106 m long, and it cuts through seven dug-in features from the Hellenistic period (fig. 1).

The features contain dark brown soil with fragments of household ceramics, pieces of clay plaster and animal bones. In all features except for No.1, under this layer to the bottom layers of lighter brown soil follow with pieces of plaster, charcoal, household ceramics (fig. 2). Three of the features (Nos 4 – 6) are oval pits with a bell-shaped cross-section (fig. 3). The bottoms are flat, horizontal and are the widest part of the pits which are tapering towards the top. The depths of the pits vary from 1.60 to 2.05 m.

The site has the characteristics of a Thracian ritual complex. The discovered pottery is dated to the Hellenistic period.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Tsar Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg
Kristian Mihaylov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, kristian1987@abv.bg

---

№ 64. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ПРОЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВИК МРЕЖИ В СИЛИСТРА" ПО УЛИЦИТЕ „ДОБРИЧ", „СВ. ЕМИЛИАН" И „А. ЯНКОВ", СИЛИСТРА

Георги Атанасов, Калоян Димов, Денислав Денев

При изкоп с ширина 1 м за полагане на водопровод по ул. „Добрич" при кръстовището с ул. „7 септември", гр. Силистра, се попадна на археологическа структура. Градежът е на 2,70 м от съвременния терен, с кота 26,51 м (обр. 1, 2). Разкри се около 3,10 м сводеста (?) конструкция, изпълнена от тухли и камъни на розов хоросан, с ориентация запад – изток. Над нея се откриха няколко фрагмента от битова керамика, тухли и тегули от IV – началото на VI в. Структурата вероятно представлява трасе на римски път или свод на гробница (?). Разположена е на 110 м източно от известната Силистренска гробница със стенописи (обр. 1, 2). Изкопните работи са преустановени. Предстоят спасителни разкопки през 2022 г.

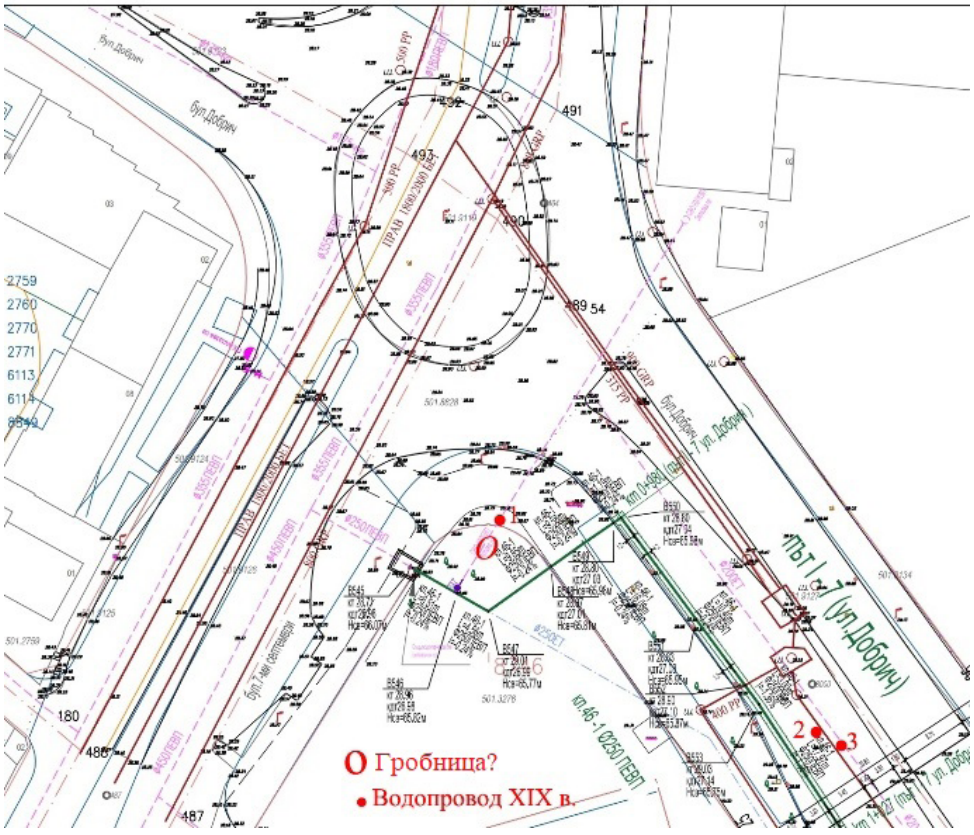
На 4,40 м източно от тази структура изкопът пресича керамичен водопровод от началото на XX в. (обр. 1), който е на дълбочина 1,50 м от съвременния терен, респективно на кота 27,70 м. Тръбите, с които е изграден са с дължина 0,35 м и диаметър 0,20 м.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING WITHIN THE FRAMEWORK OF "RECONSTRUCTION OF WATERWORKS IN SILISTRA" PROJECT, AT DOBRICH STR., ST. EMILIAN STR., AND A. YANKOV STR., SILISTRA

Georgi Atanasov, Kaloyan Dimov, Denislav Denev

Summary

In an 1 m wide trench for laying a water pipeline along Dobrich Str., at the intersection with Sedmi Septemvri Str., 2.70 m below the modern terrain, at an elevation of 26.51 masl, an archaeological structure was found. A vaulted

Обр.1. Късноантичната структура (път или гробница) и водопровода в градската агломерация на Силистра

Fig.1. The late antique structure (road or tomb) and the water supply system in the urban agglomeration of Silistra

Обр. 2. Свод на късноантично съоръжение (римски път или гробница)

Fig. 2. Vault of a late antique feature (road or tomb)

Обр. 3. Водопровод от началото на XX в. източно от късноантичното съоръжение

Fig. 3.Water supply pipe from the beginning of the 20th c. east of the late antique feature

structure (?) made of bricks, stones and pink mortar (figs 1, 2) was discovered, 3.10 m long and east – west oriented. It may be a late antique road or a Roman vaulted tomb (?). The structure is located 110 m east of the well-known Silistra tomb with murals. Construction work were suspended, and rescue excavations will be performed in 2022.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Tsar Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg
Kaloyan Dimov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, kokinio@mail.bg
Denislav Denev, onogur@abv.bg

№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „ХАДЖИ ДИМИТЪР“, СИЛИСТРА

Георги Атанасов, Кристиан Михайлов

Имотът попада в „Зона за археологическо наблюдение с некрополи“, в ПИ № 66425.500.7014 на ул. „Хаджи Димитър“, гр. Силистра. При спасителни археологически разкопки през 2020 г. тук е проучена голяма пещ за производство на тухли, с най-късни материали от VI в. (обр. 1) и част от предпещната яма – обширно вкопаване пред северната фасада на пещта, с дълбочина около 2,65 м (Атанасов и др. 2022).

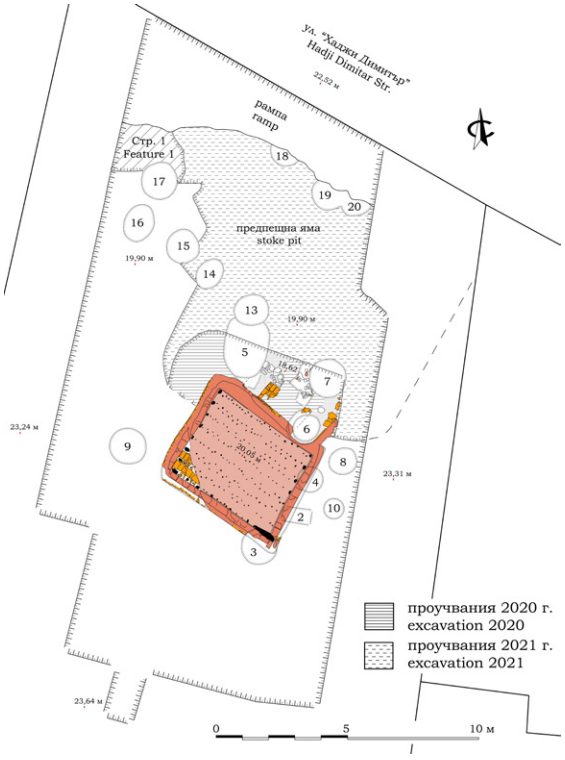
Наблюдението на обекта е проведено през м. април 2021 г. при довършване на изкопа с размери около 15 × 15 м, дълбочина до кота 19,90 м в северната половина на имота. Липсват археологически структури. Сред нападалата пръст в северозападния ъгъл на изкопа е намерен анонимен византийски фолис от XI в.

Дъното северно от проучената пещ беше зачистено на кота 19,90 м или на 1,30 м над ходовото ниво на предпещната яма. Регистрирани са осем нови кръгли септични ями (№ 13 – 20) от XVIII – XX в. Границите на предпещната яма се регистрираха от югоизток, непосредствено на север от яма №

Обр. 1. Общ изглед на обекта

Fig. 1. General view of the site

Обр. 2. Общ план на обекта

Fig. 2. General plan of the site

8. От изток предпещната яма излиза изцяло извън сервитута. Открита е също западната ѝ граница, която е обрушена и пресечена от ями № 14, 15, 17, но като цяло следва ориентация Ю – С, с отклонение ЮЗ – СИ. Ширината на предпещната яма З – И надвишава 7,3 м, като вероятно е от порядъка на 9 – 13 м. Между ями № 15, 16, 17 и западно от яма № 14 има стерилен жълт льос с дребни варовикови камъчета. Северната граница на предпещната яма е извън изкопа, което означава, че нейната дължина Ю – С надвишава 12 м (обр. 2). Пълнежът на предпещната яма на ниво 19,90 м е от жълта льосова пръст с малко (дребни) отухлени бучки. Липсата на археологически материали вероятно се дължи на естествения начин на натрупване на пълнежа при ерозия. В северозападната част на изкопа е регистрирано безформено вкопаване с кафява пръст, смесена с отухлени буци и парчета от силно горели глинени обмазки от пещ, дребни камъни и фрагменти от строителна керамика. В западния профил тази структура се проследява до кота 19,30 м. Нейната връзка с предпещната яма не е установена.

Литература

Атанасов и др. 2021: Г. Атанасов, Кр. Михайлов, Св. Ганчева. Спасителни археологически разкопки на късноантична пещ за производство на тухли в гр. Силистра. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 957 – 961.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT HADZHI DIMITAR STR., SILISTRA

Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov

Summary

In 2020, a large kiln for production of architectural ceramics with the latest materials from the early Byzantine period (6th c.) was studied in Silistra, and its extensive stoke pit was partly excavated (fig. 1).

In 2021, archaeological monitoring was carried out during the completion of the construction works in the northern half of the plot. A trench measuring 15 × 15 m was dug down to elevation of 19.90 masl. No archaeological features were found. Eight new cesspits (Nos 13 – 20) from the 18th – 20th c. were registered.

The boundaries of the stoke pit of the kiln were partially revealed from the southeast and west (fig 2). Its width (W – E) exceeds 7.3 m, and is probably in the range of 9 – 13 m. The northern boundary of the pit is outside the trench which means that its length (S – N) exceeds 12 m. The fill of the pit at the level of 19.90 m (1.30 m above the floor of the pit) is yellow loess soil with a few (small) fired lumps. In the northwestern part of the plot, a feature was registered, dug into the loess. It contains brown soil, mixed with pieces of burnt clay plaster, small stones and fragments of architectural ceramics. Its relation to the pit could not be clarified.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Tsar Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg
Kristian Mihaylov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, kristian1987@abv.bg

---

№ 66. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „МАЛИНА“ № 2, СИЛИСТРА

Кристиан Михайлов

При археологическо наблюдение в ПИ № 66425.501.1297, гр. Силистра, на ул. „Малина“ № 2, извършено от К. Димов, е открито гробно съоръжение. Обектът попада в слабо изследван район от „Зона за археологическо наблюдение с некрополи“. В радиус от 450 м досега не са регистрирани археологически структури от Античността или Средновековието.

Навсякъде в изкопа се наблюдава повърхностен тъмнокафяв пласт с дебелина 0,20 м. Под него следва материк с жълто-кафяв цвят, с доста варовикови бучки, а надолу – сив глинест стерилен пласт.

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

Обр. 2. Гробното съоръжение в края на проучването

Fig. 2. The grave at the end of the excavations

В западната част на обекта се попадна на две успоредни редици от хоризонтално поставени тухли с размери 0,39 × 0,28 × 0,07 м, ориентирани И – З, с малко отклонение към СЗ – ЮИ (обр. 1). Багерът е разрушил частично южната редица. Разстоянието между двете тухлени стени е 1,15 м. Градежът е запазен до първия ред, а стена от изток липсва. Тухлите са подредени по дължина, на кота 48,73 – 48,77 м, върху подложка от бял ронлив хоросан с едър пясък и малко примес от счукана тухла. Върху тухлите на северната стена е запазен полепнал хоросан със същите характеристики и един малък камък, което показва, че във височина градежът вероятно е бил от камъни. При южната стена, над тухлите е запазен градеж от малки и средно големи камъни на идентичен бял ронлив хоросан. Северното му лице е сравнително равно оформено. От юг градежът опира в стерил. Във вътрешността на съоръжението има тънък пласт от сбита пръст със смесени материали от Античността и от XX в.

Установи се, че запазената дължина на северната стена на съоръжението е 2,85 м, а на южната – 1,12 м (обр. 2, 3). По цялата дължина на сондажа, който достига до кота 48,58 м, се проследи нефункциониращ електрически кабел, покрит с тухли. Изкопът за кабела е унищожил западния край на съоръжението. Западно от изкопа за кабел то не се проследява – тук пръстта до кота по-ниска от градежа му съдържа съвременни отпадъци.

Определяме структурата като антично гробно съоръжение, тъй като при нейното почистване се откриха седем нехарактерни фрагмента от антична битова керамика, парче от тегула с П-образен профил и малко човешки кости – част от бедрена кост и части от череп. Оскъдните керамични материали се датират най-общо във II – IV в. Форматът на тухлите от съоръжението е познат сред продукцията на античния Дуросторум, като често върху този формат тухли се откриват печати на XI Клавдиев легион.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT 2 MALINA STR., SILISTRA

Kristian Mihaylov

Summary

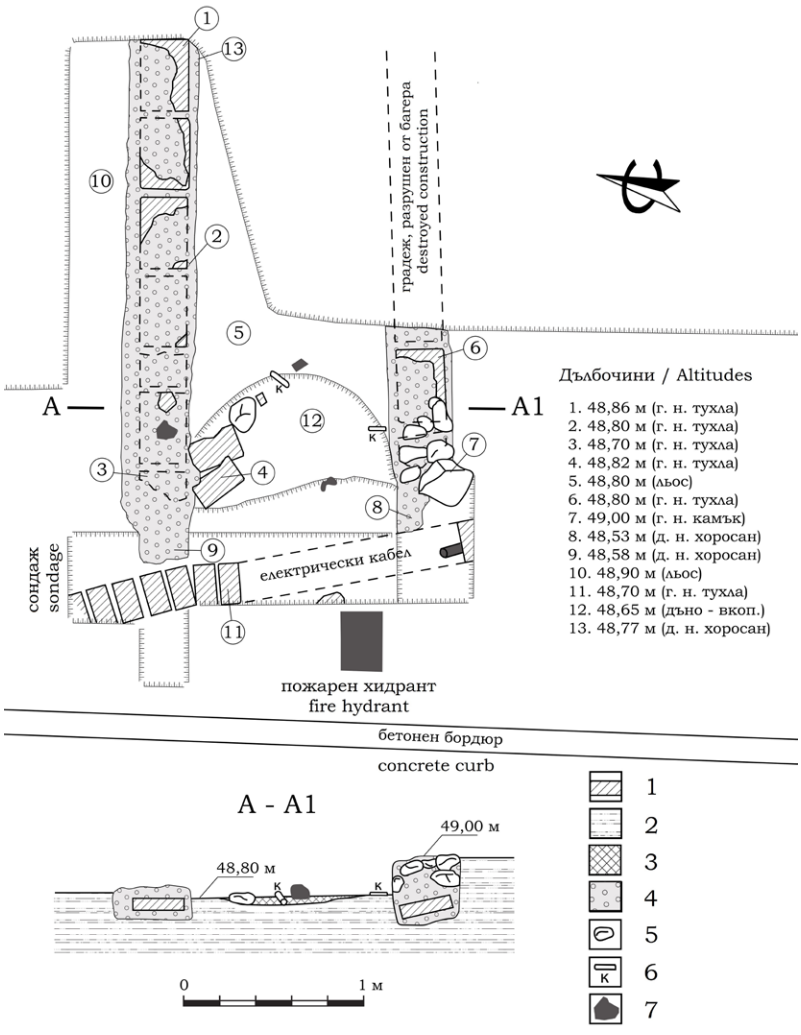
In 2021, a Roman period grave was discovered at 2 Malina Str. in the town of Silistra, in the area of the necropolis of *Durostorum*.

Two parallel walls of bricks measuring 0.39 × 0.28 × 0.07 m were found, E – W oriented (fig. 1). The excavator has partially destroyed the south wall. The length of the north wall is 2.85 m, and the wall from the east is not preserved.

The bricks are set on a bedding of white crumbly mortar with crushed brick pieces. Same kind of mortar is preserved on the bricks, indicating that originally the construction has been higher. At the south wall, above the brick course, there are remains of a construction of small and medium-sized stones with mortar (figs 2, 3).

The structure is interpreted as a Roman period grave, since seven Roman household pottery sherds (2nd – 4th c. AD), a piece of *tegula* and fragmented human bones were found in its context. The format of the bricks is known among the products of the ancient *Durostorum*. Stamps of *Legio XI Claudia* are often found on bricks of such format.

Kristian Mihaylov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, kristian1987@abv.bg

Обр. 3. План на гробното съоръжение: 1 – тухла; 2 – материк; 3 – пръст с материали от Античността и от XX в.; 4 – хоросан; 5 – камък; 6 – човешка кост; 7 – материали от XX в.

Fig. 3. Plan of the grave: 1 – brick; 2 – virgin soil; 3 – soil containing Roman and modern materials; 4 – mortar; 5 – stone; 6 – human bone; 7 – 20th c. materials

№ 67. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „ДОБРУДЖА“, СИЛИСТРА

Кристиан Михайлов, Светлана Ганчева

Археологическото наблюдение е извършено по проект: „Реконструкция на ВиК мрежи в гр. Силистра“, в ПИ 66425.500.5061. Изкопът за водопроводен клон 30 е ситуиран по западната периферия на ул. „Добруджа“, а за каналиационен клон 18 – в средата на улицата, от пресечката с ул. „П. Вичев“ в СЗ посока до бул. „Македония“ в ЮИ посока. Дължината на клон 30 е 270 м, ширината на изкопа е 0,65 м, а предвидената дълбочина е 1,80 м. Дължината на клон 18 е 250 м, ширината на изкопа е до 1,30 м, а дълбочината е 2,50 – 3,20 м. Обектът се намира западно от легионния лагер, в територия, считана досега за незастроена през Античността. В близост до северния край на трасетата в минало-

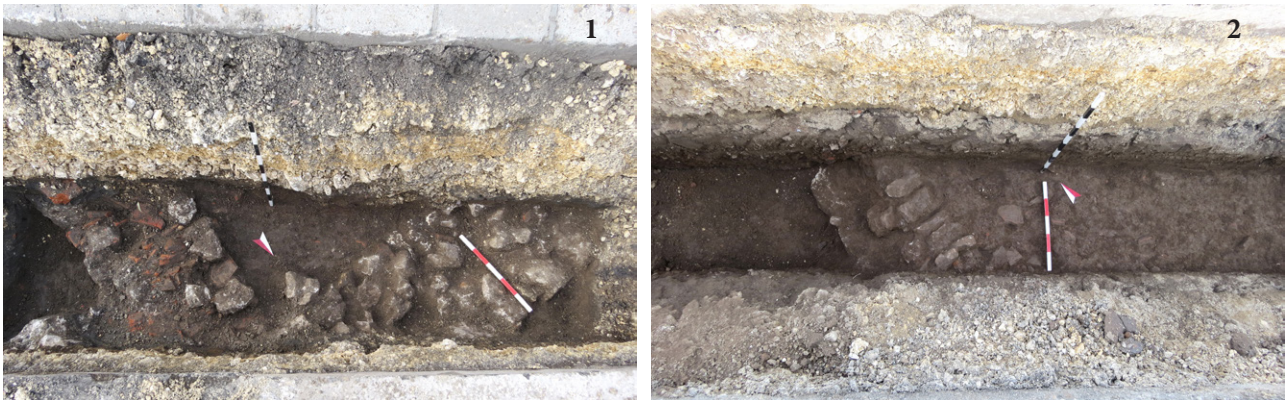
то е проучена пещ за изпичане на строителна керамика, най-вероятно от ранновизантийската епоха (обр. 1).

В северозападните 100 м от изкопа за клон 30 не са регистрирани археологически структури. В профилите и в изкопаната пръст има голямо количество фрагменти от керемиди от края на XIX – първата половина на XX в., малко фрагменти от антична строителна и битова керамика, единични фрагменти от ранносредновековни гърнета и незначително количество фрагменти от османско време. На около 100 м ЮИ от северния край на изкопа е забелязано увеличаване на керамичния материал от IV – VI в., а приблизително по средата на трасето на дълбочина 1,60 м е достигнат каменен зид с ширина 0,56 м и ориентация Ю – С (сграда № 1), граден от ломени камъни с жълт хоросан. На 24 м ЮИ от него, непосредствено под подложния чакъл на улицата, са зачистени два зида на глинена спойка, оформящи ъгъл на помещение (сграда № 2). Зидовете са широки 0,75 м и 0,60 м; ориентирани са по посоките на света (обр. 2.1). На 8 м в ЮИ посока е достигнат следващият по ред на откриване зид (сграда № 3). Видимо е северното лице на стената от обработени камъни (сполии). На 32 м ЮИ от него са открити горните камъни на зид (сграда № 4), ориентиран Ю – С, граден от ломени камъни на калова спойка, с ширина 0,60 м (обр. 2.2). На 28 м ЮИ от тази стена, на дълбочина 1,50 м е достигнат зид от сграда № 5. Ширината му е 0,75 м. Градежът е отново от ломени камъни на калова спойка, но ориентацията е различна – СИ – ЮЗ. При разкриването на зида е намерена стена от ранновизантийска амфора с гребенчата украса. На 9 м в ЮИ посока, близо до кръстовището с бул. „Македония“, на дълбочина 1,30 м са достигнати горните камъни на зид от сграда № 6. Ориентиран е Ю – С. Зачистено е само западното лице. Градежът е от ломени камъни и фрагменти от строителна късноантична керамика на кал.

Обр. 1. Археологическа карта на Силистра: 1 – проучени трасета за водопровод и канализация; 2 – късноантична пещ за строителна керамика; 3 – легионен лагер; 4 – цивилно селище; 5 – кастел; 6 – римски некропол

Fig. 1. Archaeological map of Silistra: 1 – excavated routes for water supply and sewerage; 2 – late antique kiln for production of architectural ceramics; 3 – legionary camp; 4 – civil settlement; 5 – castellum; 6 – Roman necropolis

Обр. 2. Археологически структури, регистрирани в хода на наблюдението: 1 – сграда № 2; 2 – зид от сграда № 4

Fig. 2. Archaeological features registered in the course of the monitoring: 1 – building No. 2; 2 – wall of building No. 4

Успоредният изкоп за канализационен клон 18 засега е оформен само в СЗ част, на дължина ок. 45 м, без да се регистрират археологически структури. В този по-дълбок изкоп е установено, че културният пласт на обекта надвишава 2,50 м.

Може да се заключи, че югоизточната половина на обекта е заета от поне шест сгради от неизвестно досега предградие на Дуросторум. Сред откритата битова керамика преобладават фрагментите от Късната античност. Предстои провеждането на спасителни археологически разкопки на обекта.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT DOBRUDZHA STR., SILISTRA

Kristian Mihaylov, Svetlana Gancheva

Summary

Archaeological monitoring was carried out during the implementation of "Reconstruction of waterworks in Silistra" project. Two excavation trenches are located west of the camp of *Legio XI Claudia*, in an area hitherto considered undeveloped in antiquity (fig. 1).

In a 0.65 m wide excavation trench in the southeastern half of the site, walls of six buildings and materials from Late Antiquity were registered. Except for one, all the buildings are oriented according to the urban planning network of *Durostorum*. Two main construction techniques are used: quarry stones bound with mortar, or stones, including *spolia*, bound with mud (fig. 2). The thickness of the cultural layer of the site exceeds 2.5 m.

These results indicate that a hitherto unknown suburb of *Durostorum* is located here. Rescue archaeological excavations will be implemented at the site.

Kristian Mihaylov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, kristian1987@abv.bg
Svetlana Gancheva, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, svetlanagancheva@abv.bg

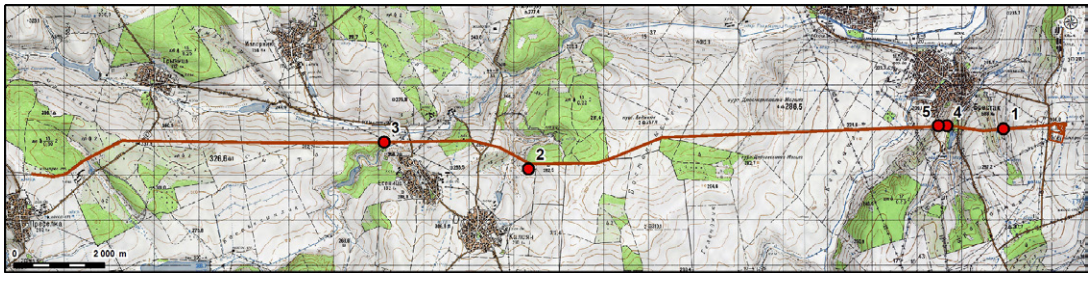

№ 68. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В СЕРВИТУТА НА ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД В УЧАСТЪК ОС „ВЪЛЧИ ДОЛ" – ЛКВ „ПРЕСЕЛКА"

Петър Лещаков, Николай Христов

Археологическото наблюдение е извършено от екип в състав: П. Лещаков (НАИМ – БАН) – научен ръководител, Н. Христов (ИМ – Провадия) – заместник-ръководител, С. Трифонов (ИМ – Провадия) и Й. Илиева – археолози. Проведено е в два етапа, през април – юни и от октомври до декември 2021 г.

Наблюдаваната отсечка с дължина 23,3 км започва от землището на с. Брестак, общ. Вълчи дол и завършва в това на с. Преселка, общ. Нови Пазар (обр. 1). Сервитутът е с ширина 30 м, равномерно разположен около съществуващия газопровод. Проектът предвижда изграждането на нов газопро-

Обр. 1. Карта с трасето на газопровода и регистрираните археологически обекти

Fig. 1. Map with the route of the gas pipeline and the registered archaeological sites

Обр. 2. Местоположение и археологически материали от обект 4, землище на с. Брестак

Fig. 2. Location and archaeological materials of site 4, land of Brestak village

вод по съществуващото трасе, северно от функциониращата в момента тръба. При археологическо издирване през 2018 г. са регистрирани три археологически обекта (Лещаков, Лазаренко 2019), частично попадащи в сервитута на газопровода, за два от които (обект 1 и 3) е предвидено предварително проучване[1].

Трасето преминава през терени с равнинен или слабо хълмист характер. Отнет е хумусен пласт само в северната половина на сервитута (лента с ширина 12-13 м), с дебелина 0,25 – 0,30 м, като в много малки участъци е достигната стерилната основа. Регистрирани са два нови археологически обекта (обр. 1).

Обект 4 е в отсечката между ПК 24+50 до ПК 26+00, върху билото и склоновете на рид с ориентация СИ – ЮЗ, в м. Кору баир, землище на с. Брестак. Обектът попада в ПИ 06416.73.3, 06416.73.4, 06416.73.5, 06416.73.13, 06416.73.15 и 06416.73.24, по КККР на с. Брестак. Въведен е в АИС АКБ с регистрационен картон № 10007884. Археологически материали в различна концентрация се откриват в трасето на газопровода, също както и на север и юг от него, на площ от 45 дка (обр. 2). На 75 м южно/югоизточно от трасето е регистрирано петно от сива пръст (ок. 1 дка) с много висока концентрация на археологически материали (керамика, мазилки, животински кости и др.) от късната праистория и КЖЕ. Новооткритият обект вероятно представлява селищна структура и комплекс(и) от вкопани структури, отнасящи се към няколко епохи[2].

[1] Обект 1 и 3 са проучени през 2021 г. от гл. ас. д-р Хр. Кузов и доц. д-р К. Бъчваров. Резултатите от археологическите разкопки са публикувани в настоящия том.

[2] Обект 4 е проучен през есента на 2021 г. от екип с ръководител проф. д-р А. Божкова. Резултатите от археологическите разкопки са публикувани в настоящия том.

Обр. 3. Местоположение на обект 5, землище на с. Брестак

Fig. 3. Location of site 5, land of Brestak village

Обект 5 е на около 50 м западно от обект 4, в отсечката от ПК 26+80 до ПК 27+10. Въведен е в АИС АКБ с регистрационен картон № 10008367. Разположен е върху горната част на западен склон от същия рид, в м. Край село, землище на с. Брестак (обр. 3). Регистрирани са няколко нарушени ями, запълнени с тъмносива пръст, с дълбочина до 0,80 – 1, 00 м, както и голям брой силно натрошени човешки кости. След разчистване се установи наличието на частично запазени артикулирани скелетни останки с ориентация И – З. Не са открити други археологически материали и плоският некропол е отнесен към периода Късно средновековие – Възраждане[1].

В останалата част от трасето на газопровода не са регистрирани нови археологически структури.

Литература

Лещаков, Лазаренко 2019: П. Лещаков, И. Лазаренко. Теренни издирвания в сервитута на преносен газопровод в участък ОС Вълчи дол – ЛКВ Преселка. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 629 – 631.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING ALONG THE TRANSMISSION GAS PIPELINE IN THE PF VALCHI DOL – VS PRESELKA SECTION

Petar Leshtakov, Nikolay Hristov

Summary

Within the existing route of the gas pipeline (length of 23.3 km), a new pipeline is to be constructed. During the archaeological survey in 2018, three sites were recorded, partly falling within the route. In 2021, following the removal of the topsoil in the northern part of the route, two more archaeological sites were recorded (fig. 1).

Site 4 is located in Koru bair locality, near Brestak village (fig. 2). A concentration of potsherds from both hand-built and wheel thrown pottery, dating to the late prehistory and the EIA was recorded over an area of 4.5 ha. The newly-discovered site is most probably a settlement and a pit complex.

Site 5 is located ca 50 m to the west of the site 4 (fig. 3). Several grave pits disturbed during the construction works were recorded, with east – west oriented skeletal remains. This necropolis could tentatively be dated to the late medieval period or the Bulgarian Revival.

Petar Leshtakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pleshtakov@gmail.com
Nikolay Hristov, Museum of History – Provadiya, 3 Opalchenska Str., 9200 Provadiya, n_hristov1968@abv.bg

[1] Обект 5 е проучен от екип с научен ръководител доц. д-р В. Йотов. Резултатите от археологическите разкопки са публикувани в настоящия том.

№ 69. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ОБРОЧИЩЕ, СТРАЖИЦА, ЦАРИЧИНО, СОКОЛОВО И ГУРКОВО, ОБЩ. БАЛЧИК, ОБЛ. ДОБРИЧ

Боян Тотев

Обр. 1. Провинциални римски бронзови монети: 1 – Септимий Север; 2 – Александър Север; 3 – Гордиан III

Fig. 1. Roman provincial bronze coins: 1 – Septimius Severus; 2 – Alexander Severus; 3 – Gordian III

Археологическото наблюдение обхваща трасе на електропреносна мрежа от линеен тип с обща дължина 27 км, с разположени в него 298 стълба. Намира се в южната част на община Балчик. Теренът е равнинен, използван за интензивна земеделска обработка. В миналото е бил кайряк (степен участък), пресечен от неголеми дерета, вливащи се в морето. По трасето са констатирани няколко археологически обекта, както следва.

Римски път край с. Оброчище е с видими реконструкции и преизползване през османския период и в ново време.

Антично селище край с. Оброчище с предполагаема датировка в предримско време се намира в района на стария път.

Могилен некропол попада в землището между гр. Балчик и с. Соколово. Разположен е от двете страни на главен път Е87. Личат следи от различни по големина могилни насипи. Изкопните работи са извън територията на съоръженията. Обектът е синхронен и граничещ с римското селище.

Римско селище попада в землищата на гр. Балчик и с. Соколово. Представлява селище от разпръснат тип, с отделни концентрации от ломени камък и строителна керамика – керемиди. При изкопите за стъпка 201 бе засегната периферната част на петно със строителни деструкции. Във всеки от четирите изкопа се разкри слой от каменни деструкции от римско жилище, различни по големина ломени камъни без следи от хоросанова спойка, единични фрагменти от тегули, железни гвоздеи и многобройни от битова керамика и амфорна тара от римския период. Селището е унищожено при пожар. От района на жилището се откриха три бронзови римски монети (обр. 1).

Селище край с. Царичино е на 1,5 км от центъра в м. Мирков кайряк. Това са останки от съществувала докъм средата на миналия век агломерация от селски тип.

Средновековно селище в землището на гр. Балчик е на 8,6 км североизточно от центъра на града.

Антично селище край с. Гурково е на 2 км южно от селото. Според открития керамичен материал се датира в периода II – IV в. Селището е разположено върху голяма площ, но има слаба концентрация на жилищни постройки.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE LANDS OF OBROCHISHTE, STRAZHITSA, TSARICHINO, SOKOLOVO AND GURKOVO VILLAGES, BALCHIK MUNICIPALITY, DOBRICH DISTRICT

Boyan Totev

Summary

Archaeological monitoring was carried out along the route of an overhead power line, with a total length of 27 km and 298 poles, in the southern part of Balchik municipality. Eight archaeological sites were registered along the route. Two Roman settlements deserve attention.

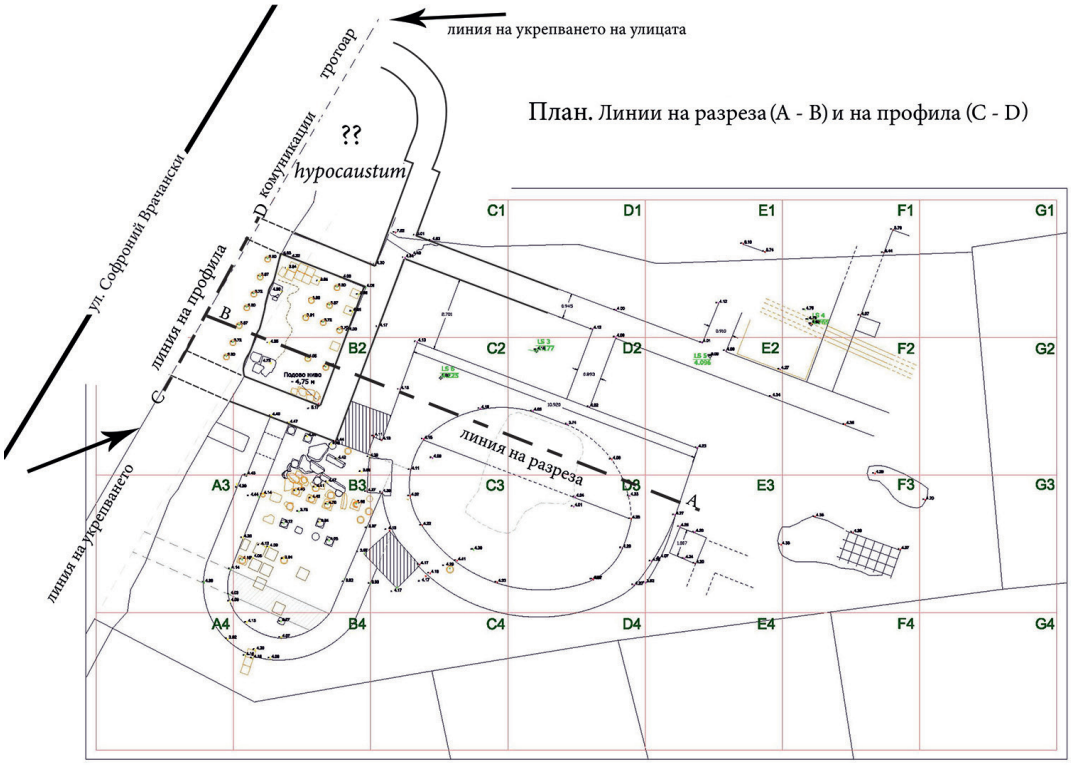
The settlement affected by the construction works is situated in the lands of Balchik town and Sokolovo village. Small concentrations of quarry stones and roof tile fragments are visible. During the digging for pole 201, the peripheral part of an area with construction debris was disturbed: quarry stones fragments of *tegulae*, iron nails, and numerous fragments of household pottery and amphorae from the Roman period, as well as three bronze coins (fig. 1) were found. The necropolis of the settlement consists of burial mounds, unaffected by the excavation activities.

Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, ivanov.bt@abv.bg

№ 70. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ“ № 11, ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“

Валери Йотов, Елина Мирчева

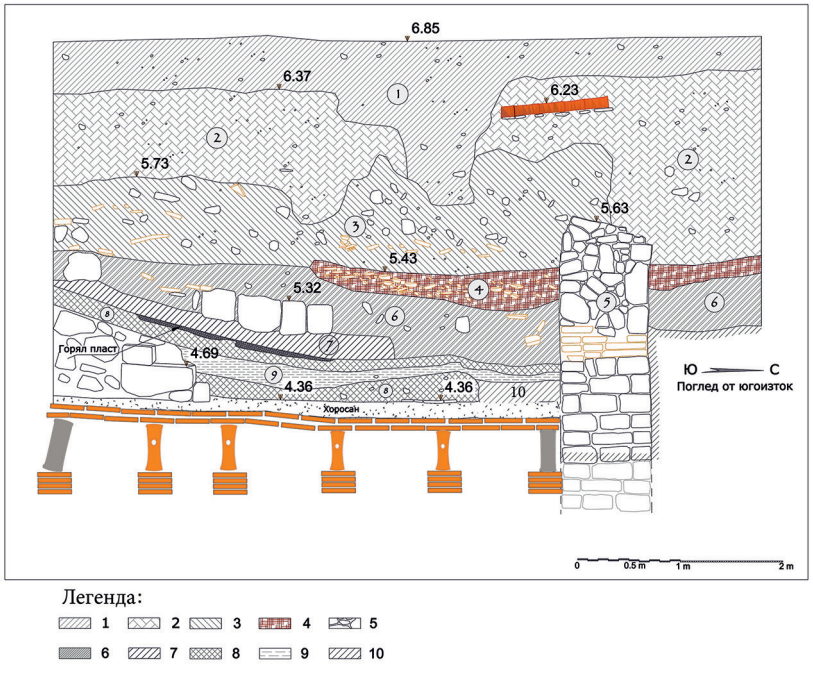
Археологическото наблюдение бе осъществено във връзка с предписание на Община Варна за аварийно укрепване на изкоп, поради свличане на земна маса по линията на ул. „Софроний Врачански“ на границата на имота на № 11.

План. Линии на разреза (A - B) и на профила (C - D)

Обр. 1. План и линии на разрезите на западната част на късноантичната баня (V – VI в.)

Fig. 1. Layout with cross-section lines of the western part of the late antique bath (5th – 6th c. AD)

Обр. 2. Профил западно от помещение № 2 с хипокауст на късноантичната баня (V – VI в.): 1-4 – слоеве с материали от XIX – XX в.; 5 – каменен градеж от XIX в., стъпил върху античен зид; 6, 7 – слоеве с материали от османския период; 8-10 – смесени слоеве с фрагменти от строителна и битова керамика (IV – VI в. и османски период)

Fig. 2. Cross-section west of room No. 2 with hypocaustum in the late antique bath (5th – 6th c. AD): 1-4 – layers with materials from the 19th – 20th c.; 5 – stone construction from the 19th c., built on a wall from antiquity; 6, 7 – layers with materials from the Ottoman period; 8-10 –mixed layers with fragments of architectural and household ceramics (4th –6th c. and Ottoman period)

Археологическият обект на ул. „Софроний Врачански" № 11 бе проучван през 2019 – 2020 г., когато беше разкрита голяма сграда изградена в техника *opus mixtum*, с помещения с басейни, покрити с водоустойчив хоросан и с останки от мраморни облицовки, две свързани помещения с хипокауст, водохранилище (?), съблекалня и коридори.

Хипотезата, че разкритите структури са останки от неизвестна досега късноантична баня на Одесос, бе потвърдена през 2020 г. с откриването в съседния парцел на строителен надпис за банята. Макар и разрушена навярно още в Античността или Средновековието, както и при съвременни строежи, може да се предположи, че банята е била с площ от около 800 кв. м.

Изкопните работи за аварийното укрепване бяха проведени през месец февруари 2021 г. Площта на пропадането (около 60 кв. м), откритите комуникации и повишеното ниво на подпочвената вода (кота 2,40 м в този сезон) затрудниха работата на техническия екип и на наблюдението, което бе възможно само в западната част на банята (обр. 1).

При премахване на насипа от свлечена земна маса бе разкрит профилът на хипокаустната система в западната част на помещение № 2 (обр. 2). На север от същото помещение бе разкрита разрушена малка част от източния зид с полудъга (обр. 1) на ново помещение (пореден № 3). Разкритата полудъга насочва към хипотезата, че новото помещение е било с правоъгълен план с екседра, подобна на помещение № 1. Така установените помещения с хипокауст в западната част на проучената през 2019 – 2020 г. нова късноантична баня на Одесос станаха общо три.

Укрепването бе направено успешно.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT 11 SOFRONIY VRACHANSKI STR., ODESOS – VARNA ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Valeri Yotov, Elina Mircheva

Summary

The archaeological monitoring was carried out in 2021 during the emergency reinforcing of the terrain of the excavation site, due to landslides at the boundry of the plot at 11 Sofroniy Vrachanski Str. in Varna.

The archaeological site at 11 Sofroniy Vrachanski Str. was investigated in 2019 – 2020 when a large building constructed in *opus mixtum* was excavated. It consists of rooms with pools with waterproof mortar and remains of marble tiling, two connected rooms with *hypocaustum* heating, a cistern (?), a dressing room, and corridors (fig. 1).

The hypothesis that the discovered structures belong to a hitherto unknown late antique bath of *Odessos* was confirmed in 2020 when a building inscription of the bath was found in a neighbouring plot.

When the soil accumulated due to the landslide was removed, a small part of the eastern wall of a new room with *hypocaustum* was revealed (fig. 2). Thus, a total of three rooms with underfloor heating are known so far in the bath.

Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com
Elina Mircheva, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, elina.mircheva@gmail.com

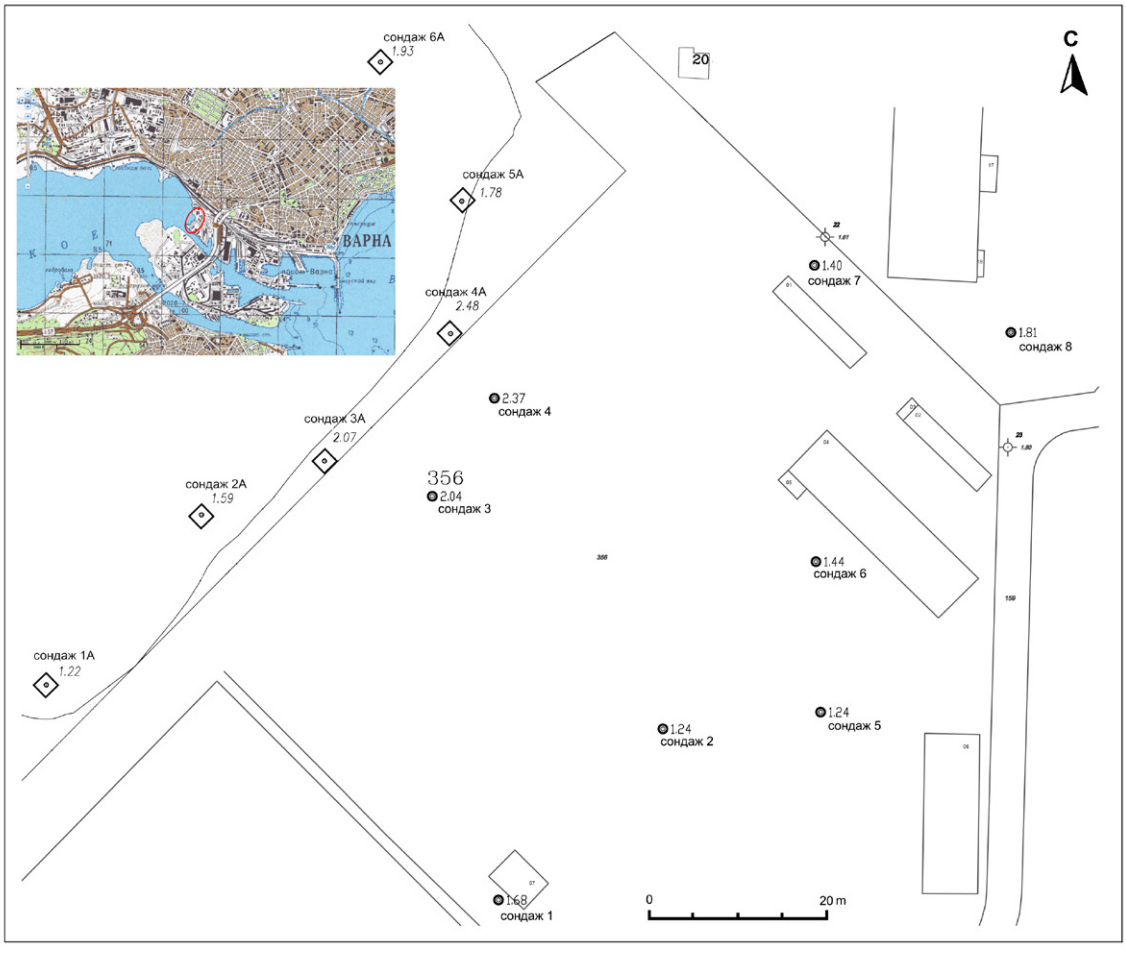
№ 71. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ПРИСТАНИЩЕ „ОДЕСОС ПБМ – ВАРНА“

Владимир Славчев, Станимир Първанов

Във връзка с разширяване на пристанище „Одесос ПБМ – Варна“ е предвиден строеж на нова кейова стена от западната му страна, с лице към Варненското езеро. Това създава риск да бъде нарушено регистрираното в южната част на пристанището потънало праисторическо селище, регистрирано през 2018 г. (АКБ № 10006183). Затова се наложи да бъде извършено спасително археологическо наблюдение при извършването на геологически проучвателни сондажи в зоната на разширяване в ПИ 10135.5501.356 и ПИ 10135.5501.156 по КККР на гр. Варна.

Наблюдавано бе извършването на осем сондажа, направени с мобилна геоложка сонда (обр. 1). Литоложките напластявания във всички сондажи се състоят от естествено формирани пластове, без следи от антропогенна намеса.

С багер бяха изкопани още шест сондажа в непосредствена близост до сегашната брегова линия. Дълбочината на всеки един от сондажите бе около 5,5 м от повърхността, В сондажите бяха открити редица останки от съоръжения, датирани в XX в., но в нито един от тях не бяха разкрити археологически структури и движими археологически ценности. Наблюдаваната територия попада извън границите на регистрираното в южната част на пристанището потънало праисторическо селище.

Обр. 1. Местоположение на обекта и план на наблюдаваните сондажи

Fig. 1. Location of the site and plan of the monitored drillings

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN PORT ODESOS PBM – VARNA

Vladimir Slavchev, Stanimir Parvanov

Summary

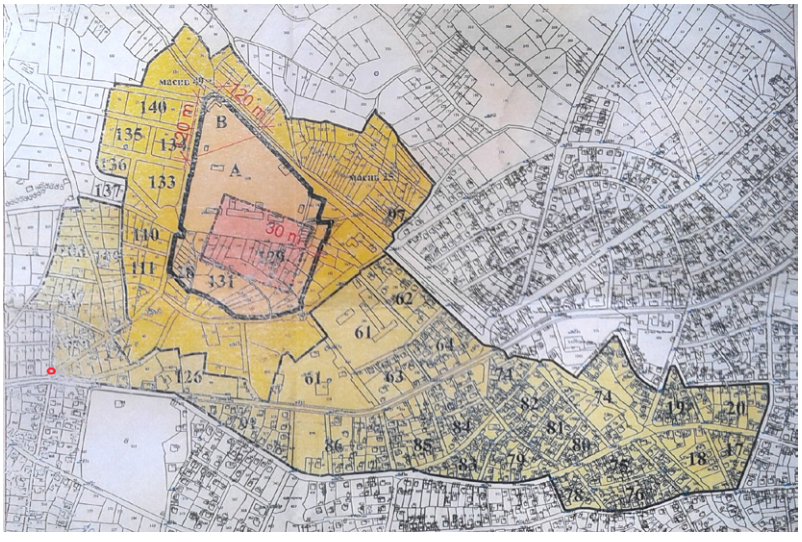
The widening of Port Odesos PBM – Varna necessitated an archaeological monitoring to be carried out during the drilling of eight boreholes peformed with a mobile prospective drill, and the excavation of six more trenches done with an excavator (fig. 1).

No archaeological structures or materials were found in any of the described drillings. The area is located outside the boundaries of the sunken prehistoric settlement registered in the southern part of the port.

Vladimir Slavchev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vladosl@yahoo.com
Stanimir Parvanov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, stynyto@gmail.com

№ 72. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО УЛ. „ ЙОРДАН ПОПМИХАЙЛОВ“, САПАРЕВА БАНЯ

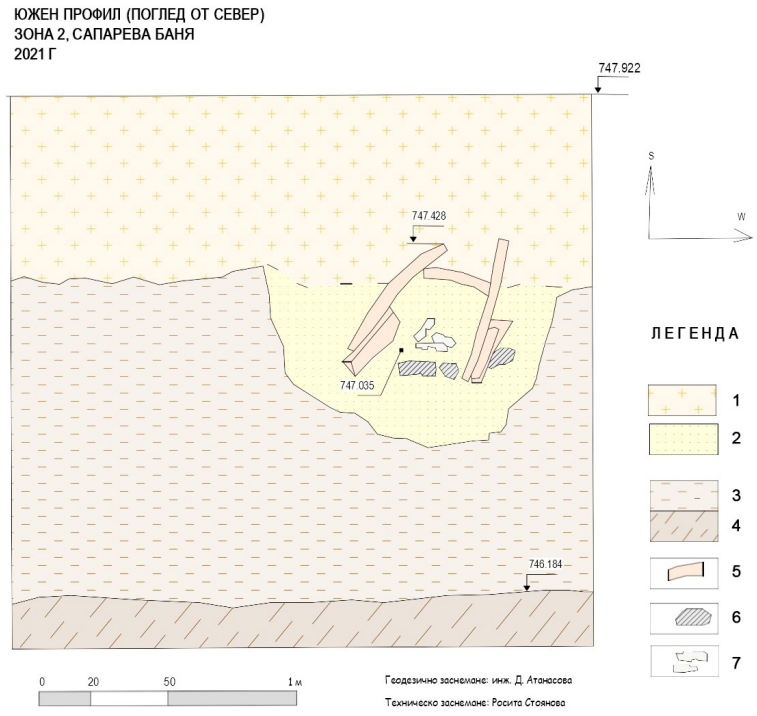
Димитрина Павлова, Светослава Филипова

Обр. 1. Кадастрална карта на Сапарева баня с охранителната зона на „Римски военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германея” и местоположение на гроба

Fig. 1. Cadastral map of Sapareva Banya with the protection zone of the “Roman military camp, late antique and early Byzantine town of Germania” site and location of the grave

Обектът се намира в югозападната част на охранителната зона на археологическата недвижима културна ценност „Римски военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германея със сателитни обекти, западен некропол, южен некропол и обект в м. Шалева Махала“ (обр. 1). Археологическото наблюдение през 2021 г. се проведе при изкопаването на две двойни кабелни шахти за външно кабелно електрозахранване на сгради, разположени на северната страна на ул. „Йордан Попмихайлов“; свързващ изкоп със съществуващи шахти от южната страна на същата улица и изкопи за монтиране на пет електрически стълба по второстепенни улици. Изкопите имат стандартни размери: шахти 1 × 1 м и дълбочина 0,80 – 0,70 м; свързващи изкопи – дължина 6,50 м, ширина 0,60 м и дълбочина 0,80 – 0,70 м; изкопи за монтиране на електрически стълбове – 0,60 × 0,70 м и дълбочина 1,60 м. В изкопа за монтиране на стълб № 1, намиращ се на кръстовището на второстепенна улица с идентификатор 65365.601.825 и ул. „Йордан Попмихайлов“, са регистрирани деструкции от античен гроб (обр. 2). Той попада в южния профил на изкопа, на 0,50 м от нивото на съвременния терен и е в непосредствена близост до съществуващ електрически стълб. На 0,80 м от съвременното ниво в източния профил има тръба за гореща минерална вода, а в западния профил е видима тръба за питейна вода. Античният гроб е разрушен при монтирането на съществуващия електрически стълб, поставен при първоначалното електрифициране на ул. „Йордан Попмихайлов“.

Обр. 2. Сондаж 1, южен профил: 1 – баластра; 2 – гробна яма; 3 – светлокафява пръст; 4 – тъмнокафява пръст; 5 – строителна керамика; 6 – камък; 7 – кости

Fig. 2. Trench 1, southern cross-section: 1 – ballast; 2 – burial pit; 3 – light brown soil; 4 – dark brown soil; 5 – architectural ceramics; 6 – stone; 7 – bones

ARCHAEOLOGICAL MONITORING ALONG YORDAN POPMIHAYLOV STR., SAPAREVA BANYA

Dimitrina Pavlova, Svetoslava Filipova

Summary

The site is located in the protection zone of the "Roman military camp, late antique and early Byzantine town of *Germania* with satellite sites, western necropolis, southern necropolis and a site in Shaleva Mahala locality" site (fig. 1). In 2021, archaeological monitoring was carried out during the construction works for new power supply shafts and poles in the SW part of the protection zone. In a trench at the crossroad of a secondary street and Yordan Popmihaylov Str., remains of a late antique grave were found, partlially destroyed during previous construction works (fig. 2).

Dimitrina Pavlova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd, 2500 Kyustendil, d_pavlova@abv.bg
Svetoslava Filipova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd, 2500 Kyustendil, filipova_s@abv.bg

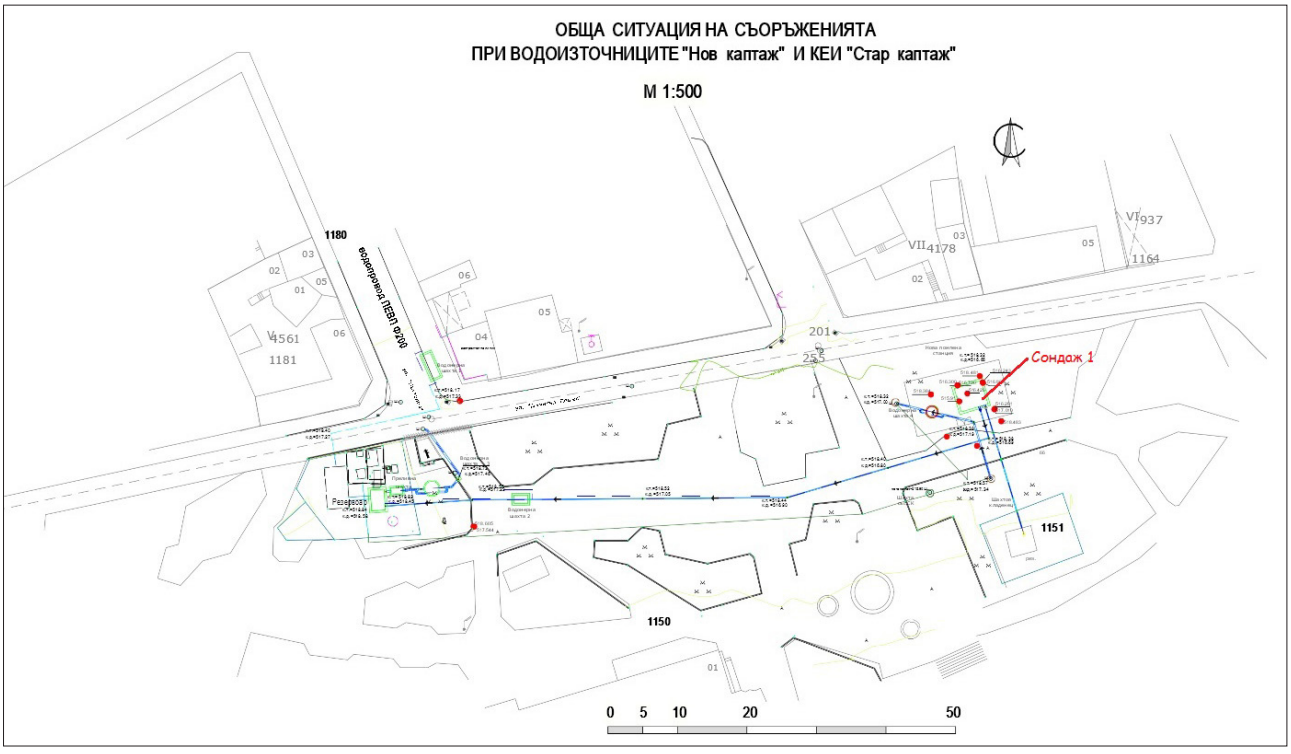

№ 73. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В АР „ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ“

Димитрина Павлова, Светослава Филипова

Обектът е ситуиран на територията на АР „Пауталия – Велбъжд – Кюстендил“. Археологическото наблюдение през 2021 г. е проведено във връзка с реконструкцията на съоръженията на помпена станция с черпателен резервоар за минерална вода и изграждане на „Нова помпена станция“ със свързващ водопровод. Съоръженията, подлежащи на реконструкция, са разположени в зоната на минералните извори с високо ниво на подпочвени води. Направени са седем изкопа за монтиране на нови съоръжения, при които е достигната проектната дълбочина (обр. 1).

В шест от изкопите не са разкрити археологически структури и материали. При изкопните дейности на Сондаж 1 за „Нова помпена станция“ е регистрирана фрагментирана битова керамика. Тя

Обр. 1. Общ план на трасето

Fig. 1. General plan

Обр. 2. Сондаж 1

Fig. 2. Trench 1

е открита в пласт от тиня, без археологически контекст, на дълбочина 2,20 м (обр. 2). В голямата си част (68 фрагмента стени, 22 фрагмента устия, дъна и дръжки, един фрагмент от глинена лула) керамиката се отнася към османския период и Възраждането (XVII – XIX в.). Сравнително по-малко са средновековните фрагменти от XI – XIII в. (девет фрагмента стени, пет фрагмента устия, дръжки и дъно) и едва четири фрагмента от стени на съдове са от Късната античност.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN *PAUTALIA* – VELBAZHD – KYUSTENDIL ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Dimitrina Pavlova, Svetoslava Filipova

Summary

The archaeological monitoring in 2021 was carried out during the reconstruction activities at pumping station facilities for mineral water reservoir. The site is located in the area of the thermal springs, with high water table, where seven drillings were made (fig. 1). No archaeological structures and materials were found in six of them, and only in trench 1 "New Pumping Station", at a depth of 2,20 m, in a layer of mud, household pottery fragments were found (fig.

2). The majority of the pottery belongs to the 17th – 19th c. and was not found in a preserved original archaeological context.

Dimitrina Pavlova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd, 2500 Kyustendil, d_pavlova@abv.bg
Svetoslava Filipova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Blvd, 2500 Kyustendil, filipova_s@abv.bg

№ 74. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ИАР „АНТИЧНА СЕРДИКА И СРЕДНОВЕКОВЕН СРЕДЕЦ“ И ОХРАНИТЕЛНИ ЗОНИ I – IV

Елена Николова, Александър Станев

През 2021 г., по договор със Столична община във връзка със строително-ремонтни дейности, екип на РИМ – София: А. Станев, Е. Николова – ръководители, Ю. Мешеков, С. Иванова, П. Стоянова, Цв. Йотов – заместник-ръководители, осъществи археологическо наблюдение на три обекта:

- УПИ IV, кв. 504, ГГЦ – „Зона А-север“, ул. „Париж“ № 1;
- ул. „Врабча“ в отсечката между ул. „Панайот Волов“ и бул.„Васил Левски“;
- трамвайно трасе по бул. „Цар Борис III“, в отсечката между Съдебната палата до обръщателно ухо „Княжево“.

При наблюдението на първите два обекта не са регистрирани археологически структури или материали.

Единствената регистрирана археологическа ситуация е на третия обект, при кръстовището на ул. „Лавеле“ и ул. „Позитано“. Откриха се човешки кости, които принадлежат на повече от един скелет. Костите са събрани на купчина до съществуваща кабелна шахта. Намират се в рохка пръст, примесена със съвременна баластра (обратен насип), заедно с фрагменти от керамика от XVIII – XIX в. (обр. 1). Вероятно става дума за гробове от същия период, които са били нарушени при изкопа за шахтата. Впоследствие костите са били върнати с пръста при засипването на шахтата, поради което се намират и разбъркани. В подкрепа на това твърдение се явяват регистрираните гробове на пл. „Позитано“, датирани в XVIII – XIX в. (Мешеков 2007). Те са част от съществуващ късен некропол, които е разрушен при строежа на съвременните сгради.

Обр. 1. Битова керамика от XVIII – XIX в.

Fig. 1. Pottery from the 18th – 19th c.

Непосредствено западно от същата шахта се разкри и фрагмент от

Обр. 2. Фрагмент от зид от XVIII – XIX в.

Fig. 2. Fragment of a wall from the 18th – 19th c.

зид (обр. 2), чийто северен край е засегнат при строежа ѝ. Зидът е с ориентация С – Ю, като частта, зачистена в рамките на строителния изкоп, е със запазена дължина 1,65 м, ширина 0,70 м и височина (от три реда с цокъла) – 0,50 м. Котата на засичане – 550,10 м, както и намереният керамичен материал, дават основание градежът да бъде датиран отново през XVIII – XIX в. В подкрепа на тази датировка се явява и археологическият материал – керамични фрагменти с глазура от същия период, регистрирани в обратния насип на изкопите, направени през месец юли при ремонта на водопроводната мрежа по ул. „Княз Борис I“.

Литература

Мешеков 2007: Ю. Мешеков. Археологическо проучване на обект „Раннохристиянски сводови гробници“, пл. „Позитано“, гр. София. Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 364 – 368.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE ANCIENT SERDICA AND MEDIEVAL SREDETS ARCHAEOLOGICAL AND HISTORICAL RESERVE AND PROTECTED ZONES I – IV

Elena Nikolova, Alexander Stanev

Summary

In 2021, archaeological monitoring was carried out at three sites of construction and repair works, located in the reserve and its protected zones.

The only archaeological finds registered were found at the intersection of Lavele Str. and Pozitano Str. in the city centre. Human bones of more than one skeleton were revealed, piled up next to an existing modern shaft. Fragments of 18th – 19th c. pottery (fig. 1), as well as remains of a wall from the same period (fig. 2) were also found. These bones probably belonged to graves dated to the 18th – 19th c. that have been disturbed during the construction of the shaft. A necropolis from the same period was recently excavated nearby, at Pozitano Square.

Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, elli.nikolova@gmail.com
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com

---

№ 75. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „ВЕСЛЕЦ“ № 15, СОФИЯ

Юниан Мешеков

Археологическото наблюдение е проведено в периода 21.10. – 22.10. 2021 г. То е във връзка с изкопни дейности на обект „Жилищна сграда с апартаменти, офиси и подземни гаражи, УПИ VIII-10, кв. 16, ул. „Веслец“ № 15, район „Оборище“. Обектът попада в първа защитена зона на историко-археологическия резерват „Антична Сердика и Средновековен Средец“.

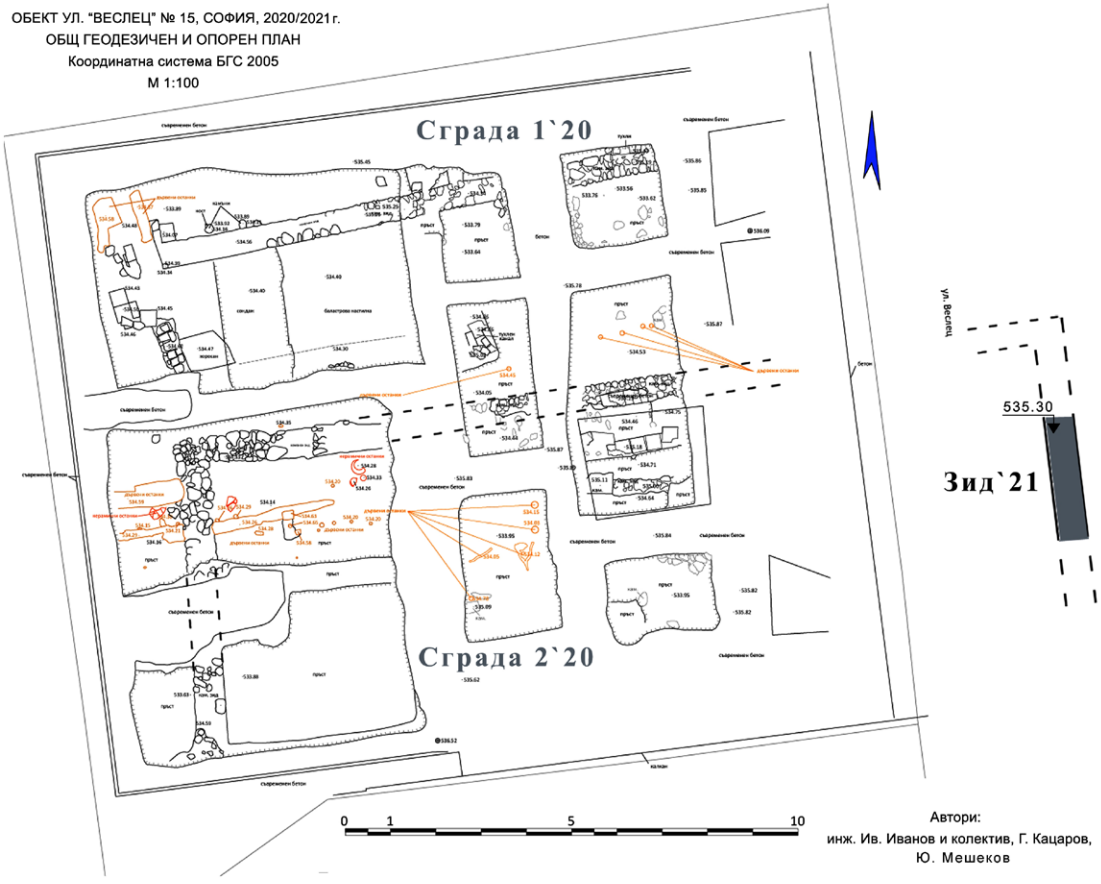
Наблюдението е извършено на изкоп с размери 1,8 × 2,5 м (4,5 кв. м) и дълбочина от 3,00 м.

Под паважната настилка (кота ± 538,30/35 м) до дълбочина около 2,00 м пръстта е със съвременен насипен характер, с присъствие на единични фрагменти възрожденска битова керамика. От кота 536,30 м до достигнатата дълбочина (кота 535,30 м) се проследява тъмен, сиво-кафяв глинест пласт, примесен с единични фрагменти късноантична битова и строителна керамика и разложен хоросан. На дъното на изкопа, на кота 535,30 м, е достигната ивица с хоросанови отлагания, с ширина 0,60 м и ориентация С – Ю, продължаваща в профилите (обр. 1). Личат фрагменти от строителна керамика – деструктирани тухли, под които частично се наблюдава каменен градеж. Структурата разкрива нарушен в миналото зид, граден в техника *opus mixtum*.

Обр. 1. Новоразкрит зид

Fig. 1. Newly discovered wall

Обр. 2. Геодезичен план на сградите, проучвани през 2020 г. и новоразкритият зид

Fig. 2. Geodetic plan of the buildings studied in 2020 and the newly discovered wall

Предвид ситуирането му в непосредствена близост до проучения през 2020 г. обект на същия адрес (Мешеков, Борисова-Кацарова 2021) и аналогичната кота на запазеност между него и разкритите там зидове, също значително деструктирани, вероятно настоящият е източният зид, затварящ в Античността помещение от условно наречената „Сграда 2“ (обр. 2), датирана при проучванията през 2020 г. в края на III – началото на IV в.

Литература

Мешеков, Борисова-Кацарова 2021: Ю. Мешеков, Ил. Борисова-Кацарова. Структури от римската и късноантичната епоха от Сердика, ул. „Веслец“ № 15, София – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 697 – 701.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT 15 VESLETS STR., SOFIA

Yunian Meshekov

Summary

The monitoring was conducted in 2021 in the immediate vicinity of a site excavated in 2020. In an area of 4.5 m^2, a strip of mortar deposit was reached, with a width of 0.60 m and N – S orientation (fig. 1). These are remains of a wall damaged in the past, built in *opus mixtum* technique. Its location in close proximity to the site explored in 2020 and the similar elevation of the walls at both locations, allows the assumption that the currently discovered structure is the eastern wall of a room from "Building 2" excavated in 2020 (fig. 2), dated in end of 3rd – the beginning of the 4th c. AD.

Yunian Meshekov, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, meshekov@abv.bg

---

№ 76. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ СТРОЕЖ НА „ПРЕНОСЕН ГАЗОПРОВОД ДО ПАНАГЮРИЩЕ И ПИРДОП“

Васил Кацаров, Вяра Петрова

Археологическото наблюдение се проведе през юли – ноември 2021 г. в сервитутната зона за строеж на газопровода, от екип: научен ръководител В. Кацаров, зам.-ръководител В. Петрова и стажант Б. Чиширанов.

Дължината на трасето е 62,5 км, със сервитут 20 м. Началната точка е в землището на с. Калугерово в Горнотракийската низина. Оттам газопроводът продължава в северна посока, пресича Същинска Средна гора и достига до Пирдоп (обр. 1).

През месец март 2021 г. бяха стартирали строителните дейности по трасето на газопровода. Строителството е започнало от проучените три обекта при с. Бъта (Бояджиев и др. 2021; Григоров, Венелинова 2021) и с. Лесичово (Христова, Иванов 2021), както и в отделни други участъци на трасето, където строителите са получили разрешение.

Основната цел на наблюденията първоначално бе да се посетят участъците, където строителна дейност е започнала – премахнат е хумусният пласт, достигнат е стерил, а на определени участъци тръбите са положени и затрупани.

В края на ноември и началото на декември от общата дължина на трасето премахване на хумусния пласт все още не беше започнало в отсечката от км 44+000 – 55+000. Именно в този участък са определени седем археологически обекта за пълно проучване (две могили и участък от античен път бяха проучени през месеците октомври и ноември 2021 г.) и три за наблюдение.

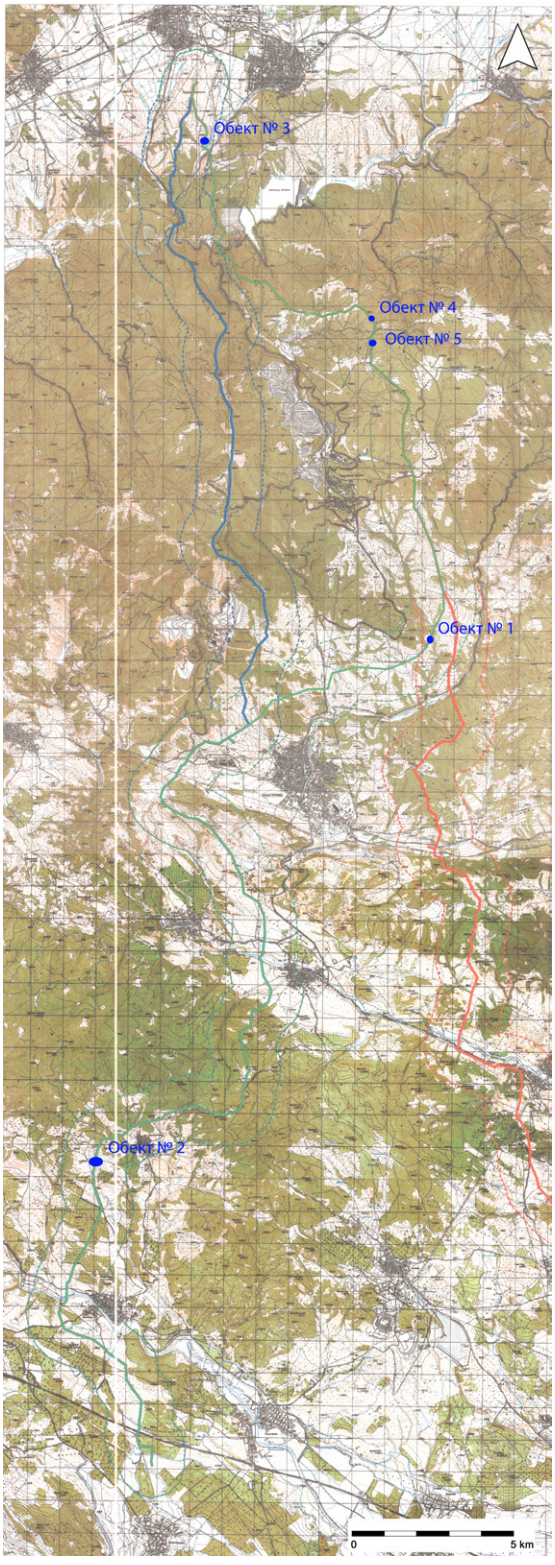
При археологическите наблюдения бяха регистрирани пет нови обекта, попадащи в сервитута на трасето, два от които бяха проучени през 2021 г.

Обект № 1 е разположен североизточно от Панагюрище, в източното подножие на вр. Окошка могила. Координати: северна точка на обекта: 42°32’34“ с. ш., 24°13’52“ и. д.; южна точка на обекта: 42°32’31“ с. ш., 24°13’52“ и. д.; н. в. 692 м. Според откритията археологически материал датировката на обекта е възможно да попадне в границите на XII – I в. пр. Хр.

Обект № 2 е разположен югозападно от с. Боримечково, общ. Лесичово на десен бряг на дере. Координати: северна точка на обекта: 42°24’16“ с. ш., 24°06’56“ и. д.; южна точка на обекта: 42°24’10“ с. ш., 24°06’54“ и. д.; н. в. 550 м. Според откритията археологически материал, керамика на колело, устия от питоси и фрагменти от строителна керамика (тегули), обектът може да се датира в I – VI в.

Обект № 3 (селищна структура) се намира на 1,5 км южно от Пирдоп, на надзаливна тераса на десния бряг на р. Пирдопска. Координати: северна точка на обекта: 42°40’59“ с. ш., 24°08’58“ и. д.; южна точка: 42°40’48“ с. ш., 24°08’51“ и. д.; н. в. 615 м (обр. 2.1). В профила на изкопа се регистрират негативни структури с тъмносив до черен цвят на пръста (обр. 2.4), с фрагменти керамика, въглени, замазки и животински кости (обр. 2.5). Откриват се характерни и нехарактерни фрагменти от керамика, работена на ръка и колело, големи фрагменти от хранилищни съдове. Видимостта на терена извън сервитута на трасето е ниска. Обектът на изток достига до р. Пирдопска, на запад ясно е очертана границата от стръмни склонове, а на север и юг следва естествената граница на речното корито на реката. Разкритият керамичен материал (обр. 2.2-3) предполага, че се касае за многослойно селище, просъществувало през различни исторически периоди от бронзовата и късната желязна епоха, Античността и Средновековието. Обектът е частично нарушен, но поради приключването на строителните дейности в този участък той няма да бъде проучен.

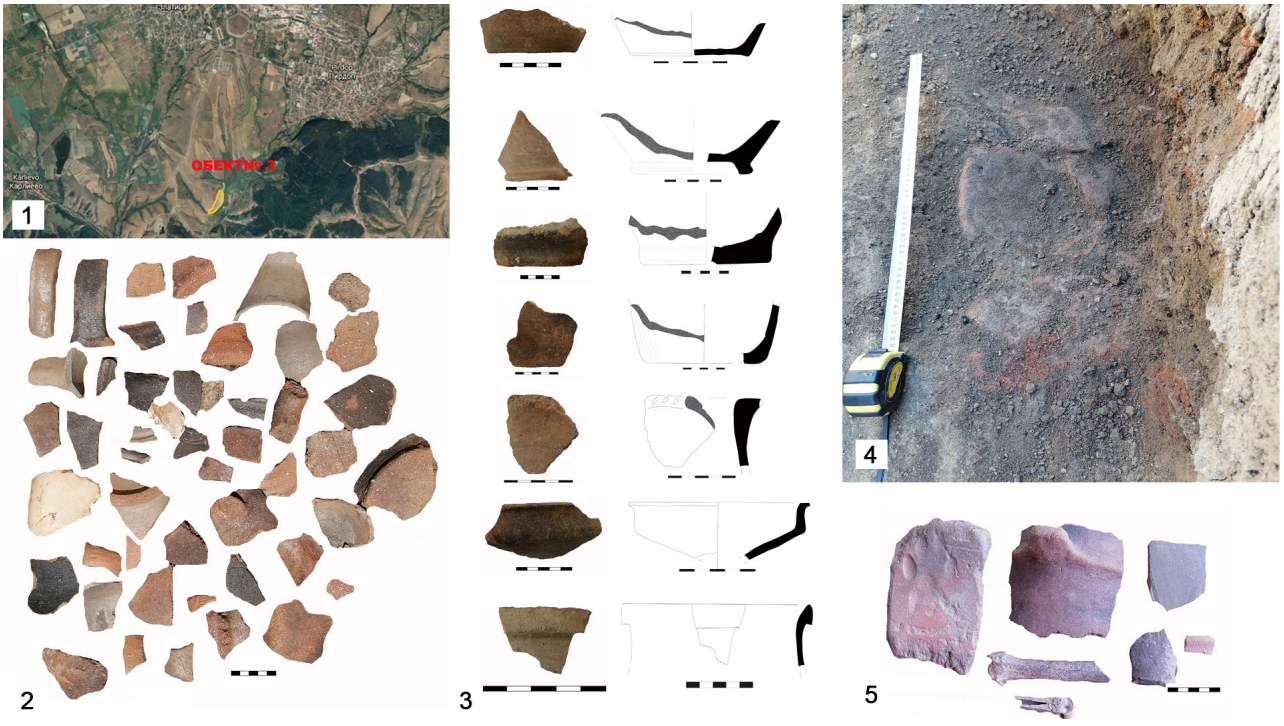
Последните два обекта са могили, които попадат в близост до регистрирания могилен некропол в м. Оджаците в землището на Пирдоп. Обект № 4 се намира на около 12 км южно от Златица, на било на рид от Същинска Средна гора. Координати: център: 42°37’52“ с. ш., 24°12’44“ и. д.; н. в. 1300 м. Обект № 5 се намира на около 650 м югозападно от обект № 4, на северен полегат склон на Същинска Средна гора и приблизително на 11,5 км от Пирдоп и на 12,5 км, югоизточно от Златица. Координати: център: 42°37’51“ с. ш., 24°12’67“ и. д.; н. в. 1250 м.

Обр. 1. Карта с трасето на строящия се газопровод и нанесени новооткрити обекти

Fig. 1. Map with the route of the gas pipeline under construction and the newly discovered sites

Извършените археологически наблюдения по време на строителството на газопровода показаха, че въпреки проведените теренни издирвания през 2017 (Гоцев 2018) е необходимо присъствие на археолог по време на целия работен процес. Строителството все още не е завършено напълно. Важен участък за наблюдение е билото на Същинска Средна гора, където е разположен могилен некропол, състоящ се от различни по размери могили, което предполага възможност за откриване на нови археологически обекти.

Обр. 2. Обект № 3: 1 – местоположение; 2-3 – керамика; 4 – негативна структура; 5 – материали от негативната структура

Fig. 2. Site No. 3: 1 – location; 2-3 – ceramics; 4 – negative feature; 5 – materials from the negative feature

Литература

Бояджиев и др. 2021: Я. Бояджиев, К. Бояджиев, В. Петров. Селище от прехода късен неолит – ранен халколит в м. Върбишки дол, с. Бъта, общ. Панагюрище. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 216 – 220.

Гоцев 2018: А. Гоцев. Терени издирвания по трасето на преносен газопровод до Панагюрище и Пирдоп. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 624 – 627.

Григоров, Венелинова 2021: В. Григоров, С. Венелинова. Селище от римската епоха до с. Бъта, община Панагюрище. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга II. София, 2021, 851 – 855.

Христова, Иванов 2021: Т. Христова, И. Иванов. Спасително археологическо проучване на обект в землището на с. Лесичово, Пазарджишко. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 385 – 388.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING DURING CONSTRUCTION WORKS OF "GAS TRANSMISSION PIPELINE TO PANAGYURISHTE AND PIRDOP"

Vasil Katsarov, Vyara Petrova

Summary

The length of the gas pipeline is 62.5 km, with an easement of 20.0 m (fig. 1). The archaeological monitoring was carried out from July to November 2021, and five new sites were registered.

Site No. 1 is located northeast of Panagyurishte, at the eastern foot of Okoshka Mogila. It is tentatively dated to the period 12th – 1st c. BC.

Site No. 2 is located southwest of Borimechkovo village, Lesichovo municipality on the right bank of a gully. The site can be dated to the 1st – 6th c. AD.

Site No. 3 – a settlement structure – is located 1.5 km south of Pirdop, on a floodplain terrace on the right bank of the Pirdopska River. Negative structures with dark grey to black color of the fill, with pottery sherds, charcoal, plaster,

and animal bones are registered in the trench (fig. 2). This multilayer settlement has likely existed from the Bronze Age and LIA to antiquity and the medieval period.

The remaining two sites are mounds in the vicinity of the registered mound necropolis in the Odzhatsite locality, in the land of Pirdop.

Vasil Katsarov, Museum of History – Strelcha, 2 Druzhba Square, 4530 Strelcha, vaskoqaz@gmail.com
Vyara Petrova, Archaeological Museum "Prof. Mieczyslaw Domaradzki", 59 Bulgaria Blvd, 4490 Septemvri, vyara.petrova.vp@gmail.com

№ 77. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ПРИ РИМСКАТА ПЪТНА СТАНЦИЯ БОНА МАНЗИО

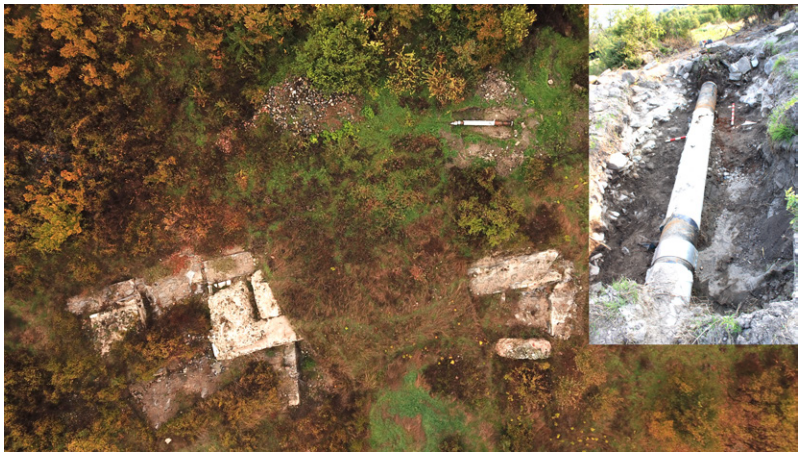
Цветелина Славкова

През август 2021 г. на територията на късноантичния кастел при Бона Манзио възникнаха аварии по трасето на водопровод, захранващ селата Виноградец и Калугерово, като за отстраняване на авариите беше необходимо извършването на изкопни дейности, проведени под археологическо наблюдение.

Две от повредите са регистрирани в непосредствена близост до югоизточната кула на кастела. Изкопът за поправка на водопровода има ориентация С – Ю с отклонение от 30°. Неговата дължина е 6 м, ширината е 2,90 м, а дълбочината 1,20 м. Той следва трасето на стария изкоп за полагане на тръбата. При наблюдението е установено, че в южния край, там където е изграден съвременният преливник, е нарушен зид на хоросан (обр. 1). Зидът има ориентация СЗ – ЮИ, ширина 1,80 м и продължава да се развива в западна и източна посока, извън рамките на изкопа. Във височина от него са разкрити 0,90 м, като нивото на фундиране на зида не е достигнато (обр. 2). Изграден е от ломени камъни, гранит и габро, споени с хоросанов разтвор, примесен с едро счукана тухла. Датиращ материал към него не е намерен.

Третата повреда се намира на 100 м североизточно от кастела. Тук не са открити нарушени структури.

Четвъртата повреда е реги-

Обр. 1. Новоразкритият каменен зид източно от крепостта

Fig. 1. The newly discovered stone wall east of the fortress

Обр. 2. Източен профил на изкопа при крепостната стена

Fig. 2. Stratigraphic cross-section of trench the by the fortification wall

стрирана на 300 м североизточно от кастела и също попада в охранителната зона на обекта. Изкопът тук има дължина 6,70 м (С – Ю) и ширина 3,00 м (И – З). Дълбок е 1,40 м. В профилите му е регистриран пласт от кафява, ронлива почва, който има дебелина 0,60 м и лежи върху материка. В югоизточния ъгъл на сондажа личат останките от нарушен зид. Зидът е запазен до 0,80 м във височина. Изграден е от ломени камъни с големина около 0,20 м, споени с розов хоросан.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE TERRITORY OF THE LATE ROMAN FORTRESS AND MEDIEVAL SETTLEMENT NEAR *BONA MANSIO* ROMAN ROAD STATION

Tsvetelina Slavkova

Summary

The archaeological monitoring was carried out in August 2021 during emergency repair works at a water main between Vinogradets and Kalugerovo villages, Pazardzhik district. One of the repair trenches was located 12 m east of the southeastern tower of the late antique *castellum* near the Roman road station *Bona Mansio*. Remains of a stone wall, NW – SE oriented and 1.80 m wide, were discovered there (figs 1, 2). The lower part of a second stone wall was preserved in the southwestern corner of another trench, located 300 m northeast of the fortress.

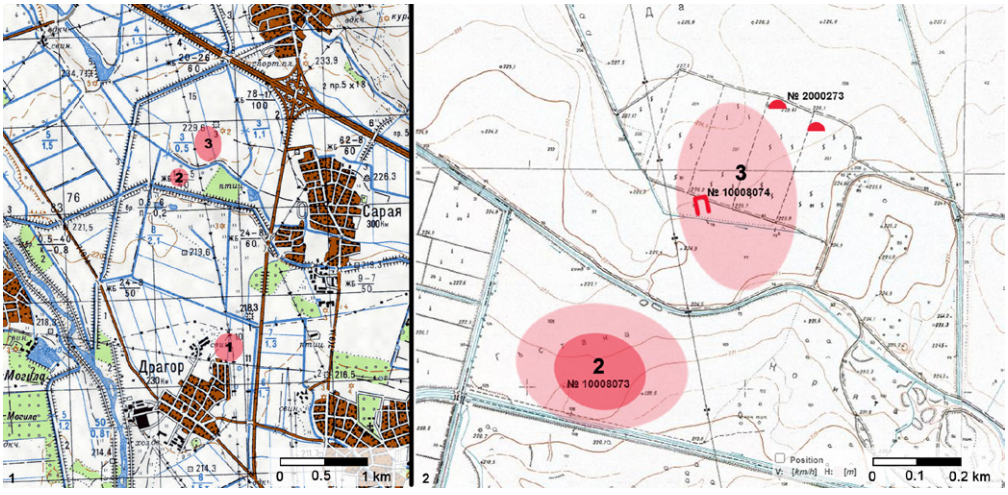
Tsvetelina Slavkova, Archaeological Museum "Prof. Mieczyslaw Domaradzki", 59 Bulgaria Blv., 4490 Septemvri, tsveta_slavkova@abv.bg

---

№ 78. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗЕМЛИЩА НА ПАЗАРДЖИК И СЕЛАТА ИВАЙЛО, САРАЯ, ГЕЛЕМЕНОВО, АПРИЛЦИ, СБОР (ОБЩ. ПАЗАРДЖИК) И С. ЩЪРКОВО (ОБЩ. ЛИСИЧЕВО), ОБЛ. ПАЗАРДЖИК

Елена Божинова, Адриана Божкова

Археологическото наблюдение е проведено във връзка с проект „Реконструкция на ВЛ 110kV „Грамада" от п/ст „Септемврийци" до стълб № 77 А". Извършени са изкопни работи за подмяна на 77 стълба, разположени през 170 – 200 м. Всички нови стълбове са поставени на местата на стари, пора-

Обр. 1. Местоположение на новорегистрираните обекти

Fig. 1. Location of the newly registered sites

ди което повечето изкопи не засягат здрави пластове. При някои стълбове новите основи са с по-големи размери от старите и направените изкопи частично засягат здрави пластове. Всички изкопи, обаче, граничат със здрави пластове и оформените профили представят реалната стратиграфска ситуация на терена.

Бяха регистрирани три нови, неизвестни до момента селищни обекта от Античността (обр. 1).

Обект 01 (АКБ №10008072) е разположен непосредствено на север от с. Драгор, в м. Азмака. Културният пласт се разграничава ясно на дълбочина 0,80 – 1,20 м от повърхността като по-тъмен пласт с концентрации на фрагменти строителна керамика и въглени от опожарени дървени конструкции (обр. 2). Регистрират се две ясно обособени петна с покривни деструкции, всяко с дебелина 0,10 – 0,20 м, на разстояние 2,50 м едно от друго, които вероятно се отнасят към две отделни структури. Под деструкциите личат негативи структури до дълбочина 0,80 м, запълнителят на които е идентичен с културния пласт. Възможно е да се касае за частично вкопани жилищни структури. Обектът е датиран в периода II – IV в.

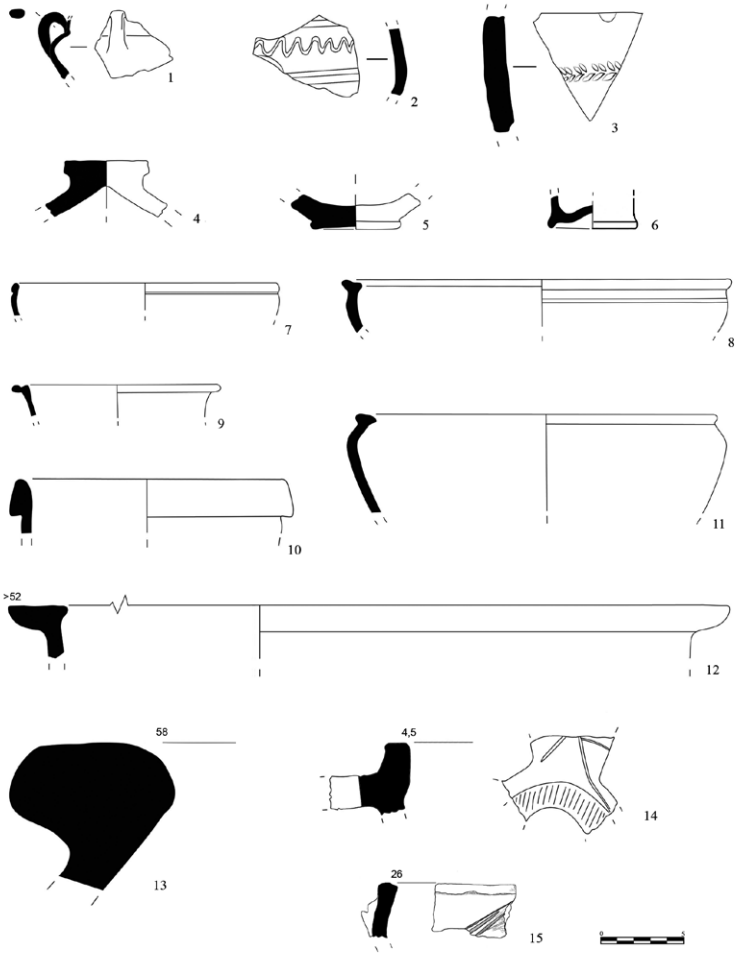
Обекти 02 и 03 (АКБ № 10008073, 10008074) попадат в землището на с. Сарая, съответно в м. Гъстака и м. Даалъка (обр. 2). Обект 02 заема компактна площ от около 20 дка, върху която се открива изключително висока концентрация на фрагменти битова керамика от началото на III – края на IV в. (обр. 4), строителна керамика и на места ломени камъни.

Обект 03 се разполага на около 250 м североизточно от обект 02. Има площ от ок. 90 дка, с ниска концентрация на фрагменти битова и строителна керамика и датировка идентична с тези на обект 02. На сателитните снимки в югозападната част на обекта, където е най-високата концентрация на материали, личи правоъгълна структура с размери 45 × 73 м, отворена на юг (обр. 2). С голяма степен на вероятност можем да допуснем, че обекти 02 и 03 са част от един комплекс, предвид голямата им близост и синхронност.

Обр. 2. Профил в изкопа за стълб № 21 с прерязан културен пласт на обект 01

Fig. 2. Cross-section of the trench for pylon No. 21 with a cultural layer of site 01

Обр. 3. Материали от обект 02: 1-12 – керамика, работена на бързо грънчарско колело; 13 – питос; 14 – фрагмент от тръба (?); 15 – фрагмент от съд, работен на ръка

Fig. 3. Materials from site 02: 1-12 – wheel thrown pottery; 13 – pithos; 14 – fragment of a pipe (?); 15 – fragment of a hand-built vessel

Близката дата и разположение на обект 01 предполага, че трите обекта са свързани и заедно с разположените до тях надгробни могили (АКБ №2000275, 2000276) (обр. 2) са свидетелство за относително гъста заселеност на района през късноримския период.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE LANDS OF PAZARDZHIK AND IVAYLO, SARAYA, GELEMENOVO, APRILTSI, AND SBOR VILLAGES (PAZARDZHIK MUNICIPALITY), AND SHTARKOVO VILLAGE (LISICHEVO MUNICIPALITY), PAZARDZHIK DISTRICT

Elena Bozhinova, Adriana Bozhkova

Summary

The archaeological monitoring is carried out during the reconstruction of an overhead power line. Existing pylons were replaced with new ones, using the same spots for their foundations. Nevertheless, the diggings give information about the stratigraphy of the terrain. Three new sites were registered, with similar dating in the 3rd – 4th c. AD. They are situated close to each other and most probably form part of a single complex (fig. 1).

Site 01, No. 10008072 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria", is located just north of Dragor village. Cultural layer of greyish soil with at least two concentrations of roof debris and charred wood is registered at a depth 0,80 – 1,20 m below the surface (fig. 2). Negative features beneath the debris are interpreted as dug-in parts of dwellings.

The remaining two sites are located west of Saraya village. At site 02, No. 10008073 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria", an extremely high concentration of pottery is registered over an area of about 0.2 ha (fig. 3). Site 03, No. 10008074 in the information system "Archaeological Map of Bulgaria", is situated 250 m northeast from site 02 but features much smaller number of artefacts on the surface. The location of a building, visible on the satellite images of the area, coincides with the biggest concentration of pottery sherds at site 03 (fig. 1).

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com
Adriana Bozhkova, Regional Museum of History – Pazardzhik, 15 Konstantin Velichkov Square, 4400 Pazardzhik, adriana_experanca@abv.bg

№ 79. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „РАЙКО ДАСКАЛОВ“ № 82, ПЛОВДИВ

Елена Божинова

Обр. 1. Местоположение на обекта и регистрираните дървени стълбове

Fig. 1. Location of the site and the registered wooden posts

Проучването е извършено във връзка с частно инвестиционно намерение – строеж на офис-сграда. Теренът е разположен в равнинната част на града, северозападно от античния и средновековния град, непосредствено до днешния десен бряг на р. Марица. Съгласно съвременната инфраструктура се локализира на бул. „Марица“ – Юг и непосредствено на изток от основите на Пешеходния мост (обр. 1). Изкопните работи се извършиха върху площ от около 250 м^2. Проучването е проведено съвместно със С. Иванов.

Над стерил от пясък следват пластове с материали от XIX – XX в., редуващи се с пластове сива глина без материали. Последните са показателни за разливи на реката. На

няколко места, на дълбочина около 3,50 – 4 м от съвременната повърхност са регистрирани останки от забити вертикално дървени стълбове с квадратно и един с кръгло сечение (обр. 1, 2). Сечението им е с размери между 8 и 12 см. При повечето от тях се регистрират вкопаванията, които са направени за поставянето на стълбовете. Регистрираните стълбове следва да се разглеждат като част от съществувалия дървен мост над река Марица и свързани с него съоръжения, предшествал изграждането на по-масивния каменен мост. Откритите фрагменти, които се отнасят към тези съоръжения, датират в XVI – XVII в.

Обр. 2. Ситуация на откритите дървени стълбове

Fig. 2. Situation with the discovered wooden posts

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT 82 RAYKO DASKALOV STR., PLOVDIV

Elena Bozhinova

Summary

The monitoring was conducted due to a private investment intention. The plot is situated just south of the Maritza River and east from the present day pedestrian bridge (fig. 1). At a depth of 3 m below present-day surface, the lower part of several wooden poles set vertically into the ground were found (figs 1, 2). They were part of a wooden bridge over the river that functioned before the construction of the stone one. Pottery sherds found in the postholes date in the 16th – 17th c.

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com

№ 80. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА ОСТРУША В ЗЕМЛИЩЕТО НА ШИПКА, ОБЩ. КАЗАНЛЪК

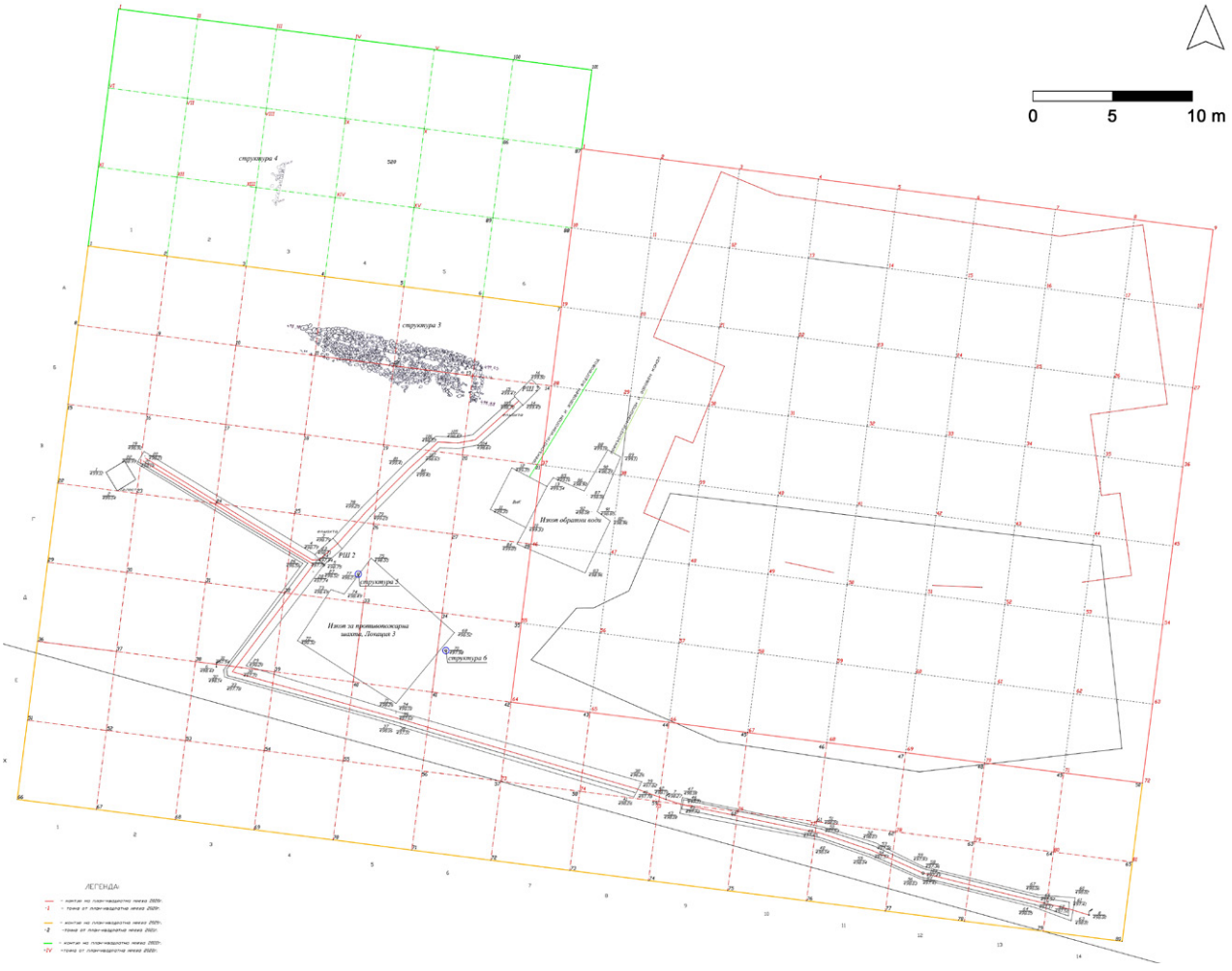
Меглена Първин, Кристиян Желязков

Могила Остpуша се намира на 2,7 км ЮИ от гр. Шипка. Под могилния насип са регистрирани и проучени гробнично-култов комплекс от последната трета на IV в. пр. Хр. и некропол от IV в. сл. Хр. През 2020 г. е извършено археологическо наблюдение на изкопни дейности за основи на нова защитна постройка на гробницата.

Спасителното археологическо проучване през 2021 г. се проведе във връзка с продължаване на инвестиционния проект на Община Казанлък чрез направа на изкопи за ВиК и ел. инсталации. В резултат са регистрирани четири нови археологически структури, всички извън могилния насип (обр. 1).

Струкура № 3 (обр. 2) е разположена в кв. А3-А6 и Б4-Б6, с ориентация И – З. Разграничават се два зида, сключващи прав ъгъл. Изградени са от речни и ломени камъни на калова спойка. Северният зид е проследен по протежение на 11 м, с ширина 0,7 м и максимална запазена височина 0,34 м. Източният зид е с аналогична ширина, очертан и проследен до дължина 2 м. Целостта му от юг е нарушена от по-ранни изкопи. Непосредствено до северния зид са разкрити два керамични съда, съдържащи кости от прасе и куче[1]. Останалите находки – части от две фибули (бронзова и желязна), желязно

[1] Остеологичният анализ е извършен от д-р Н. Карастоянова.

Обр. 1. План на изкопите и проучените структури (автор А. Даскалов)

Fig. 1. Plan of the trenches and registered structures (author A. Daskalov)

Обр. 2. Структури № 3 и № 4

Fig. 2. Structures Nos 3 and 4

шило и силно изтрита бронзова монета, датират Структура № 3 най-общо към римската епоха (втора половина на III в. сл. Хр.)[1].

Структура № 4 (обр. 2) е регистрирана в кв. VIII и XIII. Представлява зид от речни и ломени камъни на калова спойка, с ориентация С – Ю. Проследен е по протежение на 3 м, с максимална височина при източното лице 0,22 м. Стратиграфската позиция, техниката на градеж и керамичният материал позволяват да се допусне синхронност със Структура № 3.

Структури № 5 и № 6 са останки от два питоса, разкрити в СЗ и СИ профили на изкопа за противопожарна шахта. Нивата на засичане на останките предполагат, че те са синхронни със Структури № 3 и № 4.

[1] Така Структура № 3 е с поне седем столетия по-късна от гробницата под могилния насип. Касае се за съвсем отделен археологически обект, поради което е изготвен регистрационен картон в АКБ №10007905.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE OSTRUSHA TUMULUS IN THE LAND OF SHIPKA, KAZANLAK MUNICIPALITY

Meglena Parvin, Kristian Zhelyazkov

Summary

The Ostrusha tumulus is located 2.7 km SE from the town of Shipka. A burial-cult complex from the last third of the 4th c. BC and a necropolis from the 4th c. AD have been registered and studied under the mound's embankment. In 2020, archaeological monitoring of diggings for the foundations of a new protective structure of the tomb was carried out. The rescue archaeological survey in 2021 was necessitated by diggings for laying new wiring and plumbing.

In the explored area (fig. 1), four archaeological structures were registered. Structures Nos 3 and 4 are foundations of walls of buildings, built of river and quarry stones (fig. 2). The remaining two structures are remnants of two *pithoi*. According to stratigraphic data and archaeological materials, all structures belong to the second half of 3rd c. AD.

Meglena Parvin, "Iskra" Museum of History – Kazanlak, 8 P.R. Slaveykov Str., 6100 Kazanlak, m_parvin@abv.bg
Kristiyan Zhelyazkov, "Iskra" Museum of History – Kazanlak, 8 P.R. Slaveykov Str., 6100 Kazanlak, pr.museum.iskra@abv.bg

№ 81. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ХРАМ НА ИМПЕРАТОРСКИЯ КУЛТ“ В АВГУСТА ТРАЯНА

Мария Камишева

Обектът попада в северната част на Августа Траяна, в УПИ V3233, кв. 6601, бул. „Митрополит Методий Кусев" № 55 по плана на гр. Стара Загора. През 2015 г. и 2018 г. обектът е изцяло проучен под ръководството на М. Камишева (Камишева, Атанасов 2016; Камишева 2019).

Настоящата задача е наблюдение по време на изграждане на подпорните стени по линията на имота. За по-нататъшното изпълнение на инвестиционния проект бе изготвен проект за консервация и реставрация, който е внесен за съгласуване в Министерство на културата.

Работата е изпълнена в девет сондажа – шест по южната линия и три по северната линия на имота. При изпълнението им не бяха разкрити нови структури и съоръжения. Античните зидове, които достигат до южния профил, бяха запазени и покрай тях бе изградена подпорната стена. Във

Обр. 1. Мраморни детайли и елементи, открити при проучванията: 1 – разпределител за вода; 2 – елемент от улей за дъждовна вода; 3-4 – йонийски капители, фрагменти

Fig. 1. Marble details and elements found during the excavations: 1 – water distributor; 2 – rainwater gutter element; 3-4 – Ionian capitals, fragments

връзка с предстоящата реставрация по-голямата част от зидания канал по южната линия на имота бе консервиран с геотекстил и филц, като ще бъде представен в запазената си част в портика. Откритите на обекта мраморни елементи и детайли (обр. 1), както и части от тротоара и уличното платно, бяха депонирани за преместване или използване при реставрационните дейности.

Предстои изграждането на подпорните стени по източната и част от северната линия на имота.

Литература

Камишева, Атанасов 2016: Археологически проучвания в Археологически резерват „Августа Траяна Верея-Стара Загора“ УПИ V3233, кв. 6601, бул. „Митрополит Методий Кусев“ № 55, гр. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 610 – 614.

Камишева 2019: Археологически проучвания в Августа Траяна, бул. „Митрополит Методий Кусев“ № 55. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 321 – 323.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT THE IMPERIAL CULT TEMPLE SITE IN *AUGUSTA TRAIANA*

Maria Kamisheva

Summary

The site has been previously excavated in 2015 and 2018.

The monitoring is carried out in nine trenches, situated at the south and the north borders of the plot. During the construction works, no new structures were discovered. The masonry sewer at the south side was partially preserved. The marble elements (fig. 1) and parts of the sidewalk and the roadway were deposited for use in future restoration activities.

Maria Kamisheva, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, Stara Zagora, maria_ivanowa@abv.bg

---

№ 82. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“

Мария Камишева, Петър Калчев

Обр. 1. Източен зид на обходен коридор (поглед от запад)

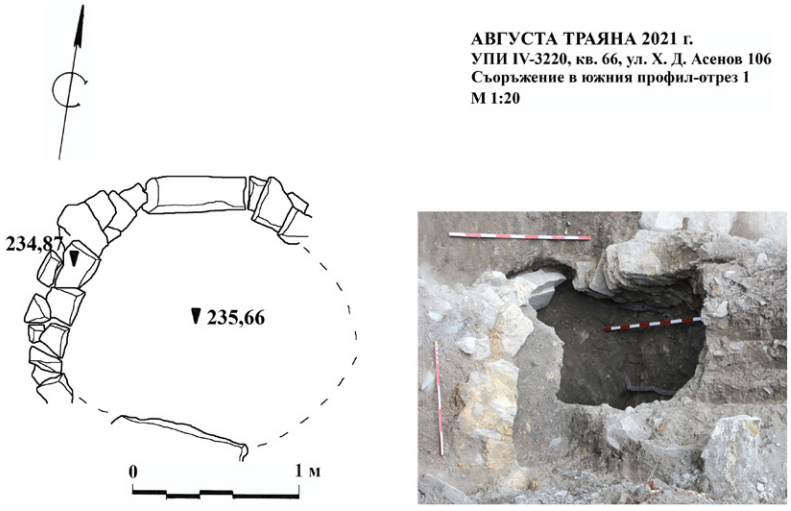
Fig. 1. Eastern wall of the bypass corridor (view from west)

Обектът попада в западната част на укрепената територия на Августа Траяна, в УПИ XIV3220, кв. 66, бул. „Х. Д. Асенов“ № 106 по плана на гр. Стара Загора. Той е проучен през 2017 – 2018 г. чрез спасителни археологически разкопки под ръководството на М. Камишева (Камишева, Калчев 2018; Камишева, Калчев 2019). Наблюдението се извършва във връзка с изграждане на подпорни стени по линията на имота.

Изготвен е проект за консервация и реставрация, който е внесен за съгласуване в Министерство на културата.

По северната стена на парцела не бяха разкрити археологически структури.

По линията от изток и непосредствено до подпорната стена на съседната кооперация се разчисти източният зид на обходния коридор около помещението с колонките (обр. 1). В ъгъла между двата зида е оформено непълно засводяване с напречно наредени тухли. Ширината на оформения коридор от изток е 2,29 м. В южната част на зида, в югоизточния ъгъл на имота, е оформен вход с ширина 1,10 м.

Обр. 2. Съоръжение в южния профил, XII в.

Fig. 2. Installation in the southern profile, 12th c.

В сондаж 1, непосредствено южно от проученото през сезон 2017 г. средновековно зърнохранилище, се разкри съоръжение с подобна структура на изграждане (обр. 2). Диаметърът му в горната част е 1,62 м, а в дълбочина се разширява. В него бяха открити голямо количество метални частици, както и поти, в които личат следи от медни сплави. Вероятно в близост е била разположена работилница, която тук е изхвърляла отпадъците от производството. Съоръжението се отнася към средновековния период – XII в.

Предстои изграждането на подпорните стени по източната, западната и част от северната и южната линии на имота.

Литература

Камишева, Калчев 2018: Археологически проучвания в УПИ IV3230, кв. 66, ул. „Х. Д. Асенов“ № 106, гр. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 294 – 296.

Камишева, Калчев 2019: Археологически проучвания в Августа Траяна, ул. „Х. Д. Асенов“ № 106, гр. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 323 – 325.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN THE ARCHAEOLOGICAL RESERVE *AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA

Maria Kamisheva, Petar Kalchev

The site has been previously excavated in 2017 and 2018.

Along the eastern boundary of the plot, the eastern wall of the corridor surrounding the room with the columns was revealed, with a width of 2.29 m wide and an entrance from the south (fig. 1).

In trench 1, an installation was discovered, containing in its fill large amount of metal particles and crucibles, with traces of copper alloys – probably metalworking waste from a workshop that has existed in the vicinity. The installation dates back to the 12th c. (fig. 2).

Maria Kamisheva, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, Stara Zagora, maria_ivanowa@abv.bg
Petar Kalchev, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, kalchevp@abv.bg

№ 83. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ИЗТОЧНА МОГИЛА“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КАРАНОВО, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА, ОБЛ. СЛИВЕН

Веселин Игнатов, Калоян Праматаров

Обр. 1. Състояние на археологическа структура „антична кола с коне“ след завършването на реставрацията през 2012 г.

Fig. 1. Condition of the archaeological feature “ancient cart with horses” after the completion of the restoration in 2012

Обр. 2. Полиетиленово покритие над археологическа структура „антична кола с коне“ в края на археологическото наблюдение през 2021 г.

Fig. 2. Polyethylene foil cover over the archaeological feature “ancient cart with horses” in the end of the monitoring in 2021

Обект „Източната могила – Караново“ е надгробна могила, разположена северно от с. Караново, общ. Нова Загора. В периода 2008 – 2012 г. са проучени зидан гроб с богат гробен инвентар, четириколка с богата украса, принесени в жертва коне и куче, ритуални клади, с датировка около средата на I в. сл. Хр. Благодарение на Министерството на културата (МК) и ОББ е изградено временно покритие над колесницата и гробницата (обр. 1).

На 29.09.2021 г., по проект на МК започва изграждането на ново временно покритие над експонираните археологически структури. С цел да се предотврати тяхното разрушаване при изкопните дейности е извършено двадесет дневно археологическо наблюдение в периода 01.10. – 29.11.2021 г.

В началото на археологическото наблюдение са предложени два протокола. Първият от тях – за започване на дейностите е подписан от ръководителя на археологическия екип и от представител на МК. Що се отнася до втория протокол – за състоянието на експонираните структури преди началото на строителните дейности – той е отказан да бъде подписан както от представителите на МК, така и от строителя.

В профилите на изкопите ясно се очертават пластовете от разнородна и разноцветна (черно, сивкаво-бяло, оранжево) пръст, с които е била насипана могилата. В черните пластове са разкривани фрагменти от ранножелязна керамика, попаднала тук при насипването на могилата с пръст от непосредствената околност, където са съществували селища от РЖЕ и КЖЕ.

При последното наблюдение

в периода 27 – 29.11.2021 г. е установено, че в периода 18 – 26.11.2021 г. фирмата-изпълнител е предприела неправомерни изкопни дейности с тежка техника в южния сектор на могилата. Понастоящем изкопът е с размери 14,36 × 6,50 м, започва от дълбочина 0,50 м от юг и достига до 1,90 м към центъра на могилата. При извършения оглед не са установени следи от разрушени археологически структури.

Към датата на изтичането на срока за археологическо наблюдение, 29.11.2021 г., не са приключили строителните работи по изграждането на ново временно покритие. Монтирана е единствено рамката на временното покритие и предстоят редица дейности.

Археологическите структури са заплашени от проникването на дъждовна вода и сняг (обр. 2), които биха попаднали директно върху тях, поради нарушения покрив на временното покритие, вследствие издигането на колоните на новото покритие.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT THE "EASTERN MOUND" SITE, LAND OF KARANOVO VILLAGE, NOVA ZAGORA MUNICIPALITY, SLIVEN DISTRICT

Veselin Ignatov, Kaloyan Pramatarov

Summary

The "Eastern Mound – Karanovo" site is a burial mound, north of Karanovo village. In 2008 – 2012, remains of a cart, two horses and a dog, a ritual pyre, a brick-built grave with rich inventory, dated ca mid-1st c. AD, have been excavated. A temporary covering was built over the remains (fig. 1).

In 2021, construction of a new temporary protective covering was initiated, requiring an archaeological monitoing.

Heterogenous layers of soil used for heaping of the mound were clearly outlined in the trenches. In the black-colored layers shreds of hand-built EIA pottery were discovered, brought to the mound with the soil taken from the immediate vicinity where EIA and LIA sites exist.

In the end of the archaeological monitoring, the new protective construction was still not ready, and there is a considerable risk for the archaeological structures to be damaged (fig. 2).

Veselin Ignatov, Regional Museum of History – Sliven, 18 Tsar Osvobodites Blvd, 8800 Sliven, ignatov_v@abv.bg
Kaloyan Pramatarov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kaloyan.pramatarov@gmail.com

---

№ 84. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ, ЯМБОЛ

Явор Русев, Стефан Бакърджиев

Археологическото наблюдение се извърши във връзка с проект на Община Ямбол за почистване, облагородяване и озеленяване на площта северно от северната крепостна стена на средновековната крепост, в периода 01 – 06.09.2021 г. Финансирането е осигурено от Община Ямбол. Площта за наблюдение обхвана участък с дължина 120 м и ширина 10 м по протежение на северната крепостна стена (обр. 1).

Крепостта е разположена на естествено възвишение на един от завоите на левия бряг на р. Тунджа. От север, запад и юг е заобиколена с вода и има неправилни очертания, следващи конфигурацията на околния терен. Крепостната стена е изградена от ломени камъни, споени с бял хоросан. Дебелината ѝ е 1,60 м и е запазена до 1,10 м височина. По време на археологическите разкопки е установено, че крепостта възниква края на X в. или началото на XI в., когато днешната Ямболска област е включена в пределите на Византийската империя. През първата половина на XIII в. крепостта е разширена и доукрепена на север и запад. Стената е разположена на северен скат с денивелация на север и запад. В целия участък се отне пласт с дебелина 1 м, като е достигната материковата скала от мек бял варовик. Проучването показа наличието на пласт с дебелина 1 м, от светлокафява пръст, наситена със

Обр. 1. Северна крепостна стена – общ изглед

Fig. 1. Northern fortress wall – general view

Обр. 2. Оригинални редове каменна зидария от крепостната стена

Fig. 2. Original stone courses of the fortress wall

съвременни рушевини и строителни отпадъци. Установи се, че от оригиналната северна крепостна стена са запазени едва няколко реда в суперструкция, като тя стъпва на материковата скала. През 30-те години на XX в., при строежа на сградата на съвременната Професионална техническа гимназия „Иван Райнов“, стената е надстроена, като за целта са преизползвани камъни от средновековната крепост (обр. 2).

Констатира се, че оригиналната северозападна ъглова кула е запазена в суперструкция само до 1 м, под сервизния път, отвеждащ до вътрешния двор на гимназията. Не бяха открити археологически напластявания и структури.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AT THE MEDIEVAL FORTRESS, YAMBOL

Yavor Rusev, Stefan Bakardzhiev

Summary

The monitoring conducted within six days in September 2021, was required due to a project of Yambol Municipality for clearing, cultivation and planting of the area north from the northern fortress wall of the medieval fortress (fig. 1). The area of monitoring is 120 × 10 m. It was found that only several courses of the original stonework are preserved in the superstructure section of the wall (fig. 2), since during the construction of the modern professional technical secondary school "Ivan Raynov" in the 1930s the original remains of the wall have been overbuilt using stones from the medieval construction.

Yavor Rusev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo More Str., 8600 Yambol, persian836@abv.bg
Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo More Str., 8600 Yambol, st_bakarjiev@abv.bg

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

№ 85. АНТРОПОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРЕЗ 2021 Г. (ПРЕДВАРИТЕЛНИ РЕЗУЛТАТИ)

Виктория Русева, Надежда Атанасова, Георги Томов, Калоян Василев

Проучени са човешки костни останки от комплекси от 40 обекта[1] (таблица 1).

Праистория. Нови материали от ранния неолит на Северозападна България постъпиха от Обект № 6 до с. Синаговци. Идентифицират се жена в напреднала за периода възраст, млад мъж и дете на ок. 6-7 г. Женският скелет е в характерната за неолита на територията на днешна България поза хокер, а мъжкият е изпънат по гръб и представя индивид с близък до висок ръст. При жената се установяват напреднали кариозни и умерени ставни дегенеративно-дистрофични изменения, характерни за определената възраст.

Продължиха изследванията на халколитните некрополи Варненски, № 1, на Козарева могила и в с. Каменово. Близо половината от проучените комплекси от Варненския некропол показаха препогребани кости. Двама от мъжете са със среден до висок ръст, единствената жена е с нисък ръст. Изследване на скелета от гроб № 59 от Козарева могила, от предходния сезон, показа дефекти от травми на черепния свод, оставени от преживяно нападение от голям хищник.

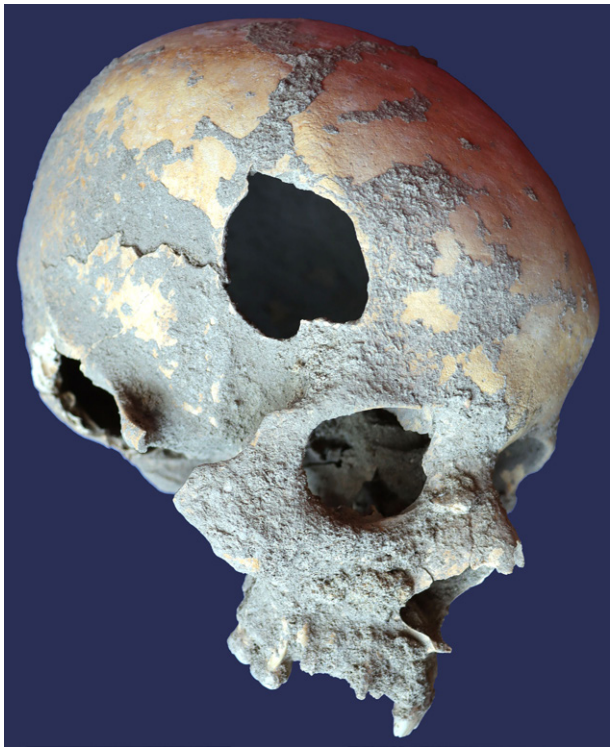
Тракийска археология. Новопроучените кремации от некропола при с. Балей представят еднакво разпределение между подрастващи и израснали. Запазва се тенденцията за преобладаване на децата в първа детска възраст.

Костните останки от инхумации, РЖЕ, Обект № 6, Синаговци, позволяват единствено определяне на израснали мъже.

В комплекс с кремация от м. Таш баир при с. Новград се идентифицираха фрагменти от повече от един индивид.

В серията от биритуалния могилен некропол при с. Врабча, общ. Трън, се откриват следи от рязане върху костите на крайниците на израснал индивид, подобно на регистрираните от предходния сезон. Два комплекса с инхумация от биритуалния некропол при с. Чуковезер представят останки от повече от един индивид, като погребенията в тях са извършвани последователно.

Сред проучените ями от желязната епоха отново се откриват и съдържащи човешки костни останки, като регистрираните на обекти № 4 и № 6 до Чирпан. Структура № 88, обект № 6, съдържа скелет на мъж (ок. 35-45 г.), лежащ на предната си повърхност към дъното на ямата. Долните крайници са били силно свити, плътно един до друг (възможно вързани при депониране на тялото).

Обр. 1. Късноантична крепост при с. Шипот, контекст 1064, яма; мъж, 25-30 до 35 г. – послесмъртна трепанация с форма на сърце, засягаща частично дясна страна на челната кост и десните теменна и сфеноидна кости

Fig. 1. Late antique fortress at Shipot village, context 1064, pit; male, age of 25-30 up to 35 – post-mortem heart-shaped trepanation, which partially disturbs right frontal, parietal and sphenoid bones

[1] Повече информация за археологическите обекти има в съответната им публикация в настоящия том.

Обр. 2. Обект № 85-2 при с. Градище, гроб № 3; мъж, 20-21 г., първо дясно ребро – осификация на залавно място на цервикално ребро, отбелязано със стрелка

Fig. 2. Site No. 85-2 at Gradishte village, grave No. 3; male, age of 20-21, first right rib – cervical rib attachment, marked with an arrow

Структури № 278, 279 и 284 от обект № 6 и структура № 63 от обект № 4 съдържат останки от повече от един индивид. Ситуацията в структура № 278, обект № 6 може да се интерпретира като умъртвяване на място на двама мъже (18-20 и 50-60 г.) и жена (ок. и над 30 г.). Подобна интерпретация е възможна и за структура № 284, както и за поне единия от индивидите (с местонамиране към дъното на ямата) от структура № 63, обект № 4. Подобно на досега познатите случаи, останките са на индивиди на различна възраст и от двата пола. Отново се регистрират ями, съдържащи единични кости и непълни скелети. От североизточна България две подобни ями се разкриват в м. Кору баир до с. Брестак. Едната съдържа кости от повече от един индивид – най-високо се разкриват леви бедрена и голямопищялна кости на израснал мъж, в анатомичен порядък, лежащи на предната си страна към дъното на ямата. Известно време след депонирането костите от този скелет са прибрани от мястото. На дъното на ямата се разкриват два скелета на деца (7-8 години и 3-6 месеца), ориентирани в противоположни посоки по хоризонтала и вертикала – ситуация, наблюдавана и в други подобни структури.

Римски период и Късна античност. Римските некрополи от северозападна България – при с. Синаговци и с. Слана бара, показват предпочитание на кремацията като погребален обред, като в първия инхумацията е била прилагана само за много малки деца (до 2 г). Във втория некропол не се регистрират полово-възрастови зависимости при практикуване на инхумацията. Тук един от комплексите съдържа кремирани останки на млада жена и единична кост от доносено новородено. Вероятно тялото на жена, починала при раждане, е кремирано, а на новороденото – положено.

На обект № 6 при с. Синаговци се разкриха и два скелета върху пода на пещ и пред нея. Едното тяло (мъж, 40-60 г.) е било положено по гръб, в позиция, предполагаща погребален обред. Другото (мъж, 20-40 г.) е било с подвити в коленете долни крайници, което предполага възможното му умъртвяване на място, на колене, обърнат към тялото на по-възрастния.

При проучването на Хераклея Синтика, след вдигане на деструкции от земетресението, поразило града, върху рушевините на паднал сектор от тухлен свод на цистерна се разкриват костни останки от шестима мъже в млада възраст. Всички са открити по гръб, с дефекти от фрактури, получени при смъртта. Позицията на костите на горен десен крайник на един от индивидите предполага възможност да е преживял известно време след инцидента, затрупан от телата на двама от спътниците си и архитектурните рушевини. Той е имал тежка вродена малформация, с комплекс от краниостеноза, аномалии в развитието на небцето, горната челюст и скуловата област. Подобни се свързват с неврологични увреждания и инвалидизираща умствена ретардация. Били са засегнати говорът и храненето. Черепът на близкостоящия индивид показва по-слаби подобни изменения, предполагащи близкородствена връзка между двамата.

Ранновизантийският некропол в м. Френкхисар при крепостта Царевец представи седем ранохристиянски гроба. Преобладават индивидите в зряла възраст (40-60 г.). Мъжете се характеризират с по-нисък ръст, с изключение на млад мъж с „висок“ ръст, ок. 1,80 м, жените са със „среден“ и „над среден“. И при двата пола костният релеф на залавните места на мускулите е слаб, показател за слаба физическа активност приживе.

При мавзолея в кв. Лозенец, гр. София се разкри скелет на мъж (ок. 20-30 г.). Фрагментите от черепния покрив показват дебелина, характерна за болест на Паджет и развита инвалидизация.

В четири ями, вероятно част от стопански комплекс от късноантичната крепост до с. Шипот,

*Таблица 1. Полово-възрастово разпределение на индивидите. ♦ за използваното текста хронологично и културно отнасяне на материала виж статията на съответния автор в настоящия том; БТГ – обект от спасителни разкопки по отклонения на газопреносната инфраструктура на Булгартрансгаз ЕАД; АМХ – обект от спасителни разкопки по изграждане на АМ „Хемус"; ЖП – обект от спасителни разкопки по изграждане и реконструкция на железопътна инфраструктура; Бр. – брой на установените индивиди; % – от полово-възрастово определените; Об. – общо антропологично изследвани индивиди от обекта, вкл. резултати от предходни години; (31) – общо установени индивиди с включени полово-възрастово неопределени и определени в общи граници; * – процент от общо установени индивиди, с възрастово определените като израснали; Ad.+ – израснали, над 20 г.; ** – предварителното проучване не включва целия материал от разкопките*

*Table 1. Age and sex distribution of the individuals. ♦ Regarding the chronological and cultural identification of the materials used in the text, see the paper of the relevant author(s) in the present volume; БТГ – site of rescue excavations at construction of the gas infrastructure; AMX – site of rescue excavations at construction of Hemus Highway; ЖП – site of rescue excavations at construction and reconstruction of the railway infrastructure; Бр. – number of identified individuals; % – from age-sex identified; Об. – total number of anthropologically studied individuals from the site, including results from previous campaigns; (31) – total number of individuals, including age and sex unidentified; * – percent from total number of individuals, including age ascertained as adults; Ad+ – adults, over age of 20; ** – the preliminary investigation does not include the whole excavated material*

ОБЕКТ	**Антрополо-гично изследване**	**♦Археологическо изследване**		**Infans I**	**Infans II**	**Juvenis 14-18 (20)**	**Подрастващи, неопределени**	**Adultus 20-40**		**Maturus 40-60**		**Senilis 60+**		**Ad+**	**Об.**
								♂	♀	♂	♀	♂	♀	**Неопреде-лени**	
Об. 6, път Е-79, Синаговци, неолит	В. Русева	З. Димитров	Бр.		1			1			1				3
Об. 6, НКЖИ, Чирпан, неолит	Н. Атанасова	М. Тонкова	Бр.								1				1
Варна 1	В. Русева	В. Славчев	Бр.	1	1			3	1	2				3	8 (12)
			%	12,5	12,5			37,5	12,5	25,0				27,27*	
Козарева могила	В. Русева	П. Георгиева, В. Данов	Бр.					3	1		1				5
			Об.	9	5	1		16	12	4	3	1	1		49
			%	18,37	4,08	2,04		32,65	24,49	8,16	6,12	2,04	2,04		
Каменово	В. Русева	Я. Бояджиев, Д. Чернаков	Бр.							1				1	2
			Об.	5		2		4	5+2?	2	1+1?			2	22 (24)
			%	22,73		9,09		18,18	31,82	9,09	9,09			8,33*	
об. 4, НКЖИ, Чирпан	В. Русева	М. Даскалов								1					1
Об. 85-2 Юг, АМ Хемус, с. Градище	Н. Атанасова	Ст. Иванов	Бр.	1											1
с. Богдан	Н. Атанасова	М. Христов	Бр.	1											1
с. Илинденци, кремации	Н. Атанасова	Г. Иванов	Бр.			1									1

ОБЕКТ	Антрополо-гично изследване	♦Археологическо изследване		Infans I	Infans II	Juvenis 14-18 (20)	Подрастващи, неопределени	Adultus 20-40		Maturus 40-60		Senilis 60+		Ad+	Об.
								♂	♀	♂	♀	♂	♀	Неопреде-лени	
Об. 6, път Е-79, Синаговци, неолит	В. Русева	З. Димитров	Бр.		1			1			1				3
Об. 6, НКЖИ, Чирпан, неолит	Н. Атанасова	М. Тонкова	Бр.								1				1
с. Илинденци, инхумации	Н. Атанасова	Г. Иванов	Бр.											1	1
с. Маломирово	Н. Атанасова Л. Овнарска	P. Włodarczak Ст. Александров	Бр.			2		2		1				2	7
Об. 7, Е-79, с. Търняне, кремации	Н. Атанасова Л. Овнарска	Е. Василева	Бр.	2	1		5							8	16(30)?
			%	6,67*	3,33*		16,67*							26,67*	
с. Балей	Н. Атанасова	Т. Христова Г. Иванов Ст. Александров	Бр.	4		1	3		5					2	15(18)
	Н. Атанасова Б. Гълъбова		Об.	58	10	3	18	6	21	1				43	160 (176)
			%	32,95*	5,68*	1,70*	10,23*	3,75	13,13	0,63				24,43*	
Об. 6, Е-79, Синаговци, РЖЕ	В. Русева	З. Димитров	Бр.					1		1				1	2 (3)
с. Кладница, инхумации	Н. Атанасова	О. Рачев	Бр.											1	1
с. Кладница, кремации	Н. Атанасова	О. Рачев	Бр.				1								1
Об. 11, Газова връзка, с. Чуковезер, инхумации	В. Русева	Б. Бориславов	Бр.	3		1		2	1						7
			Об.	3	1	3		3	3						13
			%	23,08	7,69	23,08		23,08	23,08						
Об. 11, Газова връзка, с. Чуковезер, кремации	В. Русева	Б. Бориславов	Бр.	1					1					2	4
Могилен некропол, с. Врабча, инхумации	Н. Атанасова	Ф. Михайлов А. Бакъмска	Бр.				1		2						3
			Об.				1	1	2					8	12(20)?
			%				5,0*	8,33	16,67					40,0*	
Могилен некропол, с. Врабча, кремации	Н. Атанасова	Ф. Михайлов А. Бакъмска	Бр.	1			2							5	8(9)
			Об.	1			5?							7	13(21)?
			%	4,76*			23,81*							33,33*	

ОБЕКТ	Антрополо-гично изследване	♦Археологическо изследване		Infans I	Infans II	Juvenis 14-18 (20)	Подрастващи, неопределени	Adultus 20-40		Maturus 40-60		Senilis 60+		Ad+	Об.
								♂	♀	♂	♀	♂	♀	Неопреде-лени	
Об. 6, път Е-79, Синаговци, неолит	В. Русева	З. Димитров	Бр.		1			1			1				3
Об. 6, НКЖИ, Чирпан, неолит	Н. Атанасова	М. Тонкова	Бр.								1				1
Об. 4, НКЖИ, Чирпан, ЖЕ	В. Русева	М. Даскалов	Бр.		2					1					3
Об. 5, НКЖИ, Чирпан, РЖЕ	Н. Атанасова Л. Овнарска	П. Лещаков	Бр.					2	1						3
Об. 5, НКЖИ, Чирпан, КЖЕ	Н. Атанасова Л. Овнарска	П. Лещаков	Бр.	1											1
Об. 6, НКЖИ, Чирпан, VI в. пр. Хр.	В. Русева Н. Атанасова	М. Тонкова	Бр.	1	2			1	2	4				1	10 (11)
			%	10	20			10	20	40				9.09*	
Таш баир, с. Новград	В. Русева	Г. Иванов С. Конрад Р. Краус	Бр.	1			1	1	1						3 (4)
Брестак	В. Русева	А. Божкова	Бр.	1	1	1		1							4
гр. Златица	Н. Атанасова	М. Христов	Бр.											1	1
Хераклея Синтика	В. Русева	Л. Вагалински	Бр.			1		5							6
Чуковезер, об. 11, римска епоха	В. Русева	Б. Бориславов	Бр.			1									1
Об. 6, Е-79, Синаговци, I в. **	В. Русева	З. Димитров	Бр.	14	1			9	7	1				9	32(41)
			%	43,75	3,13			28,13	21,88	3,13				21,95	
Об. 6, Е-79, Синаговци, пещ	В. Русева	З. Димитров	Бр.					1		1					2
Об. 8, Е 79, с. Слана Бара	В. Русева	А. Манев	Бр.	12	2	3		10	7	3	2			10	39(49)
			Об.	12	2	3		10	8	3	2			11	40(50)
			%	30	5	7,5		25	20	7,5	5			21,57*	
Об. 10, АМХ, Каленик, римски некропол	В. Русева	Е. Нанков	Бр.				7	1						26	8(34)
			Об.				7	2	1					27	10(37)
			%				70	20	10					72,97*	

ОБЕКТ	Антрополо-гично изследване	♦Археологическо изследване		Infans I	Infans II	Juvenis 14-18 (20)	Подрастващи, неопределени	Adultus 20-40		Maturus 40-60		Senilis 60+		Ad+	Об.
								♂	♀	♂	♀	♂	♀	Неопреде-лени	
Об. 6, път Е-79, Синаговци, неолит	В. Русева	З. Димитров	Бр.		1			1			1				3
Об. 6, НКЖИ, Чирпан, неолит	Н. Атанасова	М. Тонкова	Бр.								1				1
Могила № 2, с. Прохорово	Н. Атанасова	Б. Борисов	Бр.				1	1						2	4(8)
м. Френкхисар, В. Търново	Н. Атанасова	Х. Вачев И. Петракиев	Бр.							1	2	1			4
			Об.			1		1		2	2	1			7
Сердика, мавзолей	В. Русева	Ю. Мешеков	Бр.					1							1
			Об.					2	1		1				4
Крепост при с. Шипот	В. Русева	А. Манев А. Харизанов	Бр.	1				5		1					7
Об. 10, АМХ, Каленик, Ранно средновековие	В. Русева	Е. Нанков	Бр.	2			2	1	2					3	7(10)
			%	28,57			28,57	14,29	28,57					30*	
Об. 85-2 Север, АМ Хемус, с. Градище IX в. сл. Хр.	Н. Атанасова	А. Аладжов	Бр.			1					1				2
Об. 85-2 Юг, АМ Хемус, с. Градище	Н. Атанасова	Ст. Иванов	Бр.	6	3			2	1	2	1	1			16
			%	37,5	18,75			12,5	6,25	12,5	6,25	6,25			
с. Скравена, Път I-1 Е-79	Н. Атанасова	Д. Драгоев	Бр.											1	1
Об. 6, Е-79, Синаговци, Средновековие	В. Русева	З. Димитров	Бр.	3		5		5	6	5	1	2			27
			%	11,11		18,52		18,52	22,22	18,52	3,7	7,41			
Карааč теке, Варна	В. Русева	Р. Костова	Бр.	4				3	2	2		2		1	13(14)
			%	30,77				23,08	15,38	15,38		15,38		7,14*	
об № 4, НКЖИ, Чирпан **	В. Русева	М. Даскалов	Бр.	10	1	1		2	2	2					27(28)
			Об.	16	1	2		3	2	2	1			1	10
			%	59,26	3,7	7,41		11,11	7,41	7,41	3,7			3,57*	
Об. 5, ЖП, НКЖИ, Чирпан	Н. Атанасова Л. Овнарска	П. Лещаков	Бр.	35	6	5		4	8	12	8	1		1	80
			%	43,75	7,5	6,25		5,0	10,0	15,0	10,0	1,25		1,25	

ОБЕКТ	Антрополо-гично изследване	♦Археологическо изследване		Infans I	Infans II	Juvenis 14-18 (20)	Подрастващи, неопределени	Adultus 20-40		Maturus 40-60		Senilis 60+		Ad+	Об.
								♂	♀	♂	♀	♂	♀	Неопреде-лени	
Об. 6, път Е-79, Синаговци, неолит	В. Русева	З. Димитров	Бр.		1			1			1				3
Об. 6, НКЖИ, Чирпан, неолит	Н. Атанасова	М. Тонкова	Бр.								1				1
Голямата могила, гр. Пловдив	Г. Томов	Л. Мерджанов	Бр.	1			1	5	5	3	1			2	18
			%	5,5			5,5%	27,7	27,7	16,6	5,4			11,1	100%
Средновековен некропол източно от крепостта „ Ряховец“	Н. Атанасова	И. Петракиев Х. Вачев	Бр.			1			1	4				2	8
Средновековна крепост „Ряховец“, гр. Горна Оряховица	Н. Атанасова	И. Петракиев	Бр.								1				1
Манастир “Свети Йоан Предтеча”, нос Св. Яни, гр. Ахтопол	Н. Атанасова Л. Овнарска	Б. Петрунова Х. Вачев П. Неделчева-Мегала	Бр.							1				1	2
Калиакра	В. Русева	Б. Петрунова	Бр.	13	3	1		1	2	5	3	1	1	13	29(30)
			Об.	44	5	6		8	5	16	9	4	1	26	98(124)
			%	35,48*	4,03*	4,84*		8,16	5,10	16,33	9,18	4,08	1,02	20,97*	
Об. 7, Е-79, с. Търняне, инхумации, XIII-XIV в.	Н. Атанасова Л. Овнарска	Е. Василева	Бр.	4	3	1				1	1				10
			Об.	6	3	1			1	1	1				13
ТАИ ЖП линия Пловдив-Бургас полигон № 17	Н. Атанасова	И. Петракиев	Бр.					1							1
Урвич, Кокаляне	В. Русева	Ф. Петрунов	Бр.		1			1						1	3
			Об.	4	1	1		1		1		1		3	9 (10)
Об. №13, АМ Хемус, с. Каленик	К. Василев	В. Григоров, Св. Вене-линова	Бр.	7	5	5		4	4	8	1	1		1	36
с. Вълчи дол, Варненско	К. Василев	В. Йотов	Бр.	4	5			10	1					1	5
Об. 2, Е-79, с. Дерманци	К. Василев	Г. Ганецовски	Бр.					1		1					2

са депонирани телата на седем индивида. В два случая някои от скелетите са непълни, което не се обяснява с действието на средата на депониране. Черепът на един от младите мъже носи следи от послесмъртна трепанация, отнела пластина с форма на сърце (обр. 1).

Средновековно българско население. Съзъбието на жена (16-18 г.) от обект № 85-2-север при с. Градище (IX в.) представи точковидна хипоплазия на емайла, резултат от временен метаболитен дефицит в детството или вродена предиспозиция. Трабекуларната форма на *cribra orbitalia* върху горната орбитална стена се асоциира с вродена анемия.

Два от комплексите от средновековния некропол от обект № 6 при с. Синаговци съдържат по два скелета на израснали индивиди. Единият представя мъж и жена, а скелетите от другия показват белези, по-характерни за женски пол. Скелет, определен като принадлежал на млада жена, показва прекъсване на гръбначния стълб при последен шиен прешлен, вероятно след умъртвяване.

Некрополът от манастирския комплекс в м. Караач теке, гр. Варна представи случаи на напреднала инвалидизация след различни състояния като травми – фрактура на дясна тазова кост с луксация в тазобедрена става, фрактура на лява голямопищялна кост с деформация на глезенна става, миозит при лакътна става; вродено заболяване – анкилоза на гръбначни прешлени с бифоркатна форма на ребро и белези на развитие на осифицираща фибродисплазия; инфекциозно заболяване – в два случая на изменения на прешлени на гръбначния стълб. Един случай на аневризма на теменна кост показва перфорация, която е възможно да е резултат от трепанация.

Окципиталните кости на две деца от ранносредновековния некропол от обект № 85-2 до с. Градище показват *Serpens endocrania*, резултат от възпаление на мозъчната обвивка (менингит) и вероятна причина за смъртта. Изменението се свързва в научната литература с туберкулоза. При мъж в млада възраст се установи цервикално ребро (обр. 2) – рядка вродена аномалия. Подобни нямат физиологична функция, но в някои случаи могат да причинят локализирана болка и компресия на околни структури. Скелет на мъж (22-24 г.) показва голяма разлика в дължините на бедрените кости и изменение на главата на лявата кост. Причина за състоянието може да е била травма, луксация, инфекциозно възпаление или аваскуларна некроза (Legg-Calvé-Perthes, рядко заболяване, водещо до инвалидизация от детска възраст). Фрактура е довела до ограничаване на движенията на дясното ходило на мъж (ок. 55-60 г.) от средновековния некропол при крепостта Ряховец. В южното подградие на крепостта скелет на жена (40-45 г.), в свита надясно поза, представи изменения на трети и четвърти поясни прешлени, възможно следствие от бруцелоза.

До гр. Чирпан, некрополите от XI – XII в., обект 4, и XII – началото на XIII в., обект № 5, представят висока детска смъртност, характерна за европейските популации от периода. При жените преобладават младите (20-40 г.), обяснимо с усложнения при бременност и раждане, докато при мъжете преобладават определените в зряла възраст (40-60 г.). На обект № 4 при едно дете се установява *cribra parietalia*, развита при анемия. При израсналите се установяват фрактури при два индивида и напреднала осификация на гръбначния стълб (болест на Бехтерев) с инвалидизация при друг.

В некропола от н. Калиакра отново се установяват случаи на инвалидизация, два от тях след травматични поражения. Външната повърхност на черепния покрив на мъж (ок. 30-40 г.) показва възпаление на скалпа и дефект на дясната теменна , вероятно след каутеризация/ непълна трепанация.

Османска епоха и Възраждане. От некропола до с. Каленик, Ловешко по трасето на АМ Хемус бяха проучени 36 скелета. При 13 от тях се наблюдават следи по костите от опалване на масивни дъски върху телата.

ANTHROPOLOGICAL INVESTIGATIONS IN 2021 (PRELIMINARY RESULTS)

Victoria Russeva, Nadezhda Atanassova, Georgi Tomov, Kaloyan Vassilev

Prehistory. The Neolithic structures from Site No. 6, Sinagovtsi, present a female at advanced age for the period, a young male and a child at the age of ca 6-7. The female skeleton is in a crouched position, while the male is stretched on his back. Excavations are resumed at the Chalcolithic necropoleis Varna No. 1, Kozareva mogila and Kamenovo. In Varna No. 1 nearly half of the complexes present reburied bones. The skull from grave No. 59, Kozareva mogila, presents traces of survived attack from a big carnivorous animal.

Thracian archaeology. The studied fields with ritual pits, connected with Thracian tribes, present pits, with human skeletal remains, as previously registered. Such are studied on sites Nos 4 and 6 near the town of Chirpan. Structure No. 88, site No. 6, presents a male skeleton with an anterior side to the floor of the pit. Highly crouched lower limbs suppose their tightening before deposition. Structures Nos 278, 279, and 284 from site No. 6 and No. 63, site No.

4, contain remains from more than one individual. The situation in structure No. 278, site No. 6, can be interpreted as killing on spot of two males (age of 18-20 and 50-60) and a female (about 30 years old). Similar interpretation is possible for structure No. 284 (same site) and for the lower skeleton from structure No. 63, site No. 4. Individuals are of different ages and both sexes, singular human bone fragments and incomplete skeletons are also registered. From the two pits from Koru Bair site, near Brestak village, NE Bulgaria, one contains remains from an incomplete male skeleton (femur and tibia in articulation on their anterior side) and skeletons of a child at the age of 7-8 and an 3-6-month-old infant at laying on lower layer, on the pit floor. Their bodies had been placed in opposite directions horizontally and vertically, as seen in other similar studied complexes.

Roman period and Late Antiquity. In *Heraclea Sintica* bone remains from six individuals (men at young age) are found under the debris from an earthquake, which destroyed the Roman town. The position of the bones of the upper right limb of one of the victims supposes possibility that he survived the accident for some time, being buried under the bodies of two of his fellows and collapsed architectural details. He had an inborn malformation with a complex of craniosynostosis, cleft palate and improper development of right zygomatic. The complex supposes neurological problems and mental retardation. The speech and feeding had been affected. The skull of the neighbouring skeleton presents milder similar changes, which propose close kinship relations between both individuals.

Four late antique storage pits from the fortress near Shipot village contain human remains from seven individuals. Skull of a young male presents traces from a trepanation, performed post mortem, which extracted a hearth-shaped plate, eventually away (fig. 1).

Middle Ages. Medieval materials present many cases of disability and pathological finds (fig. 2).

Victoria Russeva, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, victoria_russeva@yahoo.com
Nadezhda Atanassova, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, naditimeva@gmail.com
Georgi Tomov, Museum of Medicine, Medical University Plovdiv, 15A Vasil Aprilov Blvd, 4002 Plovdiv, dr.g.tomov@gmail.com
Kaloyan Vassilev, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, vasilev.kaloian@abv.bg

ADDENDUM

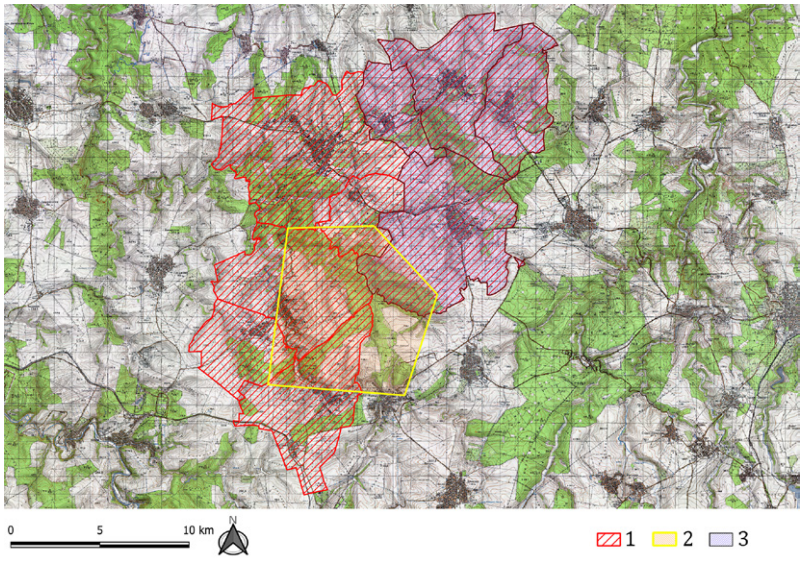
№ 86. ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КАМЕНОВО, ПОБИТ КАМЪК, ТОПЧИИ, МЕДОВЕНЕ И РАВНО, ОБЛ. РАЗГРАД

Христо Попов, Пламен Георгиев

Теренните издирвания са проведени в периода 11 – 22.11.2021 г. с финансиране по програмата за подкрепа на теренните археологически проучвания и теренна консервация на Министерството на културата, по договор с НАИМ – БАН.

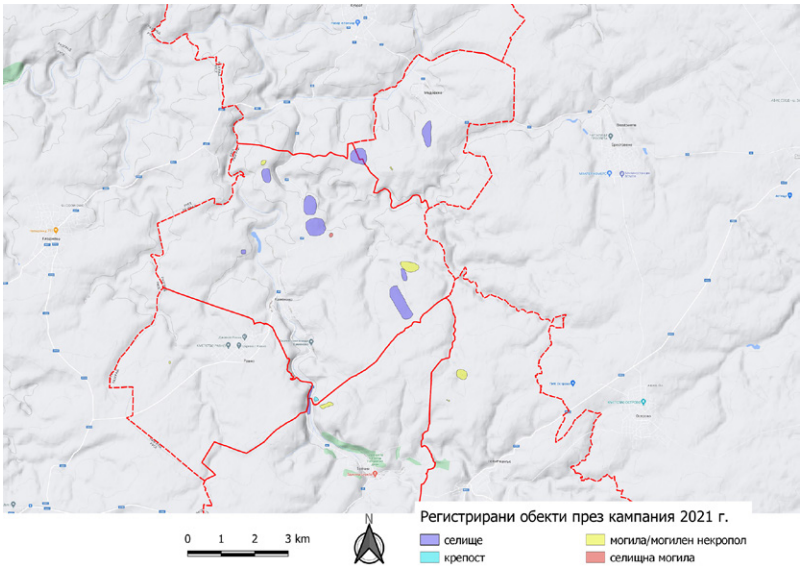
През последните над 100 години от района на Побит камък, Каменово, Топчии, Черковна, Йонково и околните села стават известни някои от най-знаковите за територията на Североизточна България находки от късната бронзова и ранната желязна епоха. Въпреки тези данни до момента в региона не са правени систематични и организирани опити за идентифициране и регистрация на археологически обекти, респективно на такива, от които тези находки произхождат. Всички археологически изследвания, свързани с проучване на следите от обитаване от по-ранни етапи на праисторията (неолит, халколит) до бронзовата епоха включително, имат по-скоро инцидентен и краткосрочен характер.

След реализирания съвместен проект "Bronze Age gold road of the Balkans. Ada Tepe mining" на НАИМ – БАН и Института за източна и европейска археология (OREA) на Австрийската академия на науките (FWF no. P28451), организирането на две международни изложби (в Kunsthistorisches Museum

Обр. 1. Изследвана територия в общини Кубрат и Разград. Легенда: 1 – теренни издирвания през 2021 г.; 2 – полигон на въздушното лазерно сканиране, осъществено през пролетта на 2021 г.; 3 – землища, в които се планира да продължат проучванията през 2022 г.

Fig. 1. Surveyed territory in the Kubrat and Razgrad municipalities. Key: 1 – field surveys in 2021; 2 – polygon of the airborne laser scanning conducted in the spring of 2021; 3 – lands where research is planned to continue in 2022

Обр. 2. Граници на археологически обекти от различни хронологически периоди, регистрирани в землищата на с. Каменово, Побит камък, Медовене и Равно през 2021 г.

Fig. 2. Scatters of archaeological sites from different chronological periods, recorded in the lands of Kamenovo, Pobit Kamak, Medovene, and Ravno villages in 2021

във Виена през 2017 г. и в Националния археологически музей в София през 2018 г.), посветени на бронзовата епоха в източните части на Балканите, и публикуването на сборника „Злато & бронз. Метали, технологии и междурегионални контакти на територията на Източните Балкани през бронзовата епоха“ (Александров и др. 2018) екип от специалисти от НАИМ – БАН разработи дългосрочна програма за осъществяване на теренни археологически издирвания в землища на села в територите на общини Кубрат и Разград (северна част) и Завет. Проектът, финансиран от Министерство на културата, е озаглавен „Изследване на селищната структура през бронзовата и желязната епохи в микрорайона на Побит камък и Каменово“, с оглед на научно-изследователските задачи, които екипът си поставя. Същевременно текущата регистрация обхваща обекти от всички хронологически периоди.

Основната цел на проекта е създаването на подробна и коректна информационна основа за наличните в този микрорайон археологически обекти чрез комбиниране на различни методи на теренна регистрация. Въз основа на резултатите е планирано да бъде изградена дългосрочна стратегия за проучване на селищната структура през бронзовата и желязната епоха в микрорайон, който се очертава като един от най-важните за тези епохи на територията на съвременна България. Кратък преглед на наличната база данни за землищата на избраните села (преди началото на настоящите проучвания) показа, че в АИС АКБ има две регистрационни карти.

През пролетта на 2021 г по възлагане на НАИМ – БАН бе извършено въздушно лазерно сканиране (LiDAR) на площ от около 80 кв. км от фирма Kabelik GmbH (Виена, Австрия). Заснетата територия обхваща преобладаващо терени с гъста горска растителност и разнообразни ландшафтни форми във водосборния басейн на р. Топчийска, основно по нейното средно течение, попадащи в землищата на селата Побит камък, Топчии, Каменово, Брестовене, Островo, Медовене (обр. 1).

В проведената през есента на 2021 г. първа кампания по теренна регистрация участваха специалисти от НАИМ – БАН, РИМ – Разград, ИИИзк – БАН и специалист геолог.

В периода 11 – 22.11.2021 г. бяха извършени екстензивни и интензивни теренни издирвания. Екстензивните послужиха за верифициране на някои от аномалиите, регистрирани с помощта на въздушното лазерно сканиране. Чрез интензивни теренни издирвания са обходени предварително отбелязани като перспективни за човешко обитаване ландшафтни форми по долината на р. Топчийска и суходолия, преминаващи успоредно на нея в землищата на селата Каменово, Равно, Побит камък и Медовене. На този етап в землището на с. Топчии теренна регистрация не бе извършена.

Обр. 3. Обект от късната бронзова епоха в землището на с. Каменово, м. Големия юртлук. Ясно се различават тъмните петна, в които се концентрира преобладаващата част от археологическите материали, откривани на повърхността

Fig. 3. A site from the Late Bronze Age in the land of Kamenovo village, Golemia Yurtluk locality. Dark patches are clearly distinguishable, marking the areas where the majority of archaeological materials found on the surface is concentrated

Общо за 11 работни дни бяха регистрирани 14 селища и 26 надгробни могили (обр. 2).

Селища:

1. Селище от средната/късната бронзова епоха в землището на с. Каменово, м. Големия юртлук;

2. Селище от късната бронзова / ранната желязна епохи в землището на с. Каменово, м. Малкия юртлук;

3. Селище от късната бронзова епоха в землището на с. Побит камък, м. Дъбравата;

4. Селище от късната бронзова епоха в землището на с. Медовене;

5. Селище от бронзовата/желязната епоха в землището на с. Медовене;

6. Селище от късната бронзова епоха в землището на с. Каменово, м. Байкуша;

7. Укрепено селище от елинистическата епоха в землището на с. Каменово, м. Калето;

8. Селище от римската епоха (II – III в.) западно от м. Калето, по поречието на Топчийска река, землище на с. Каменово;

9. Селище от късната елинистическа епоха в землището на с. Равно, м. Сар орман;

10. Селище от елинистическата епоха в землището на с. Побит камък, южна част на м. Дъбравата;

11. Селище от елинистическата епоха в землището на с. Побит камък, северно от м. Дъбравата;

12. Селище от желязната епоха (Елинизъм?) в землището на с. Каменово, м. Дюс орман;

13. Селище от халколитната епоха в землището на с. Каменово, м. Дюс орман, работилници за обработка на кремък;

14. Селище от елинистическата епоха в източната част на землището на с. Побит камък, граница със землището на с. Острово.

Надгробни могили:

1. Могилен некропол с девет могили в землището на с. Каменово, м. Малкия юртлук;

2. Могилен некропол с осем могили в землището на с. Каменово, м. Дългата могила, елинистическа епоха;

3. Могила в землището на с. Равно, м. Сар орман;

4. Могилен некропол от две могили в землището на с. Побит камък, м. Дъбравата;

5. Могила в землището на с. Побит камък, северно от м. Дъбравата;

6. Могилен некропол на границата на землищата на селата Каменово и Топчии (регистрирани пет могили от некропола, предстои завършване на общата регистрация на наличните могили през следващата кампания).

Въз основа на предварителните резултати се планира провеждане на геофизични проучвания (геомагнетика) на две от регистрираните селища от късната бронзова епоха (землища на с. Каменово и Медовене).

Придобитите предварителни резултати от кампанията през 2021 г. потвърдиха важността на микрорайона. Екипът планира през следващия сезон да продължи систематичната работа по регистрация на археологически обекти от водосборната зона на р. Топчийска. Разширяване на обследвани-

те зони предстои и в северна-североизточна посока в землищата на Брестовене, Острово, гр. Кубрат и селата Савин, Сушево и Севар.

Първата кампания показа интересни закономерности по отношение на възможности за предварително установяване на разположението на археологически обекти с помощта на въздушни и сателитни изображения (не само с помощта на дрон на място, но и при използване на архивите от съществуващи заснемания за последните над 10 години в Google Earth). Последното дава възможност за сравняване ситуации на терен през различни годишни сезони и при различно състояние на обследваните площи.

През есента на 2021 г., при първата кампания, се установи, че на много места в периметъра на обработваемите терени като правило се регистрират по-тъмни петна, разположени на различна площ, понякога с видими закономерности като подредба и ориентация (обр. 3). Особено видни и разпознаваеми са тези зони от въздушни и сателитни изображения в подходящи есенни или пролетни сезони, когато площите са обработени (изорани, бранувани и др.), има необходимата влажност и все още няма напреднала вегетация.

При всяка една проверка на място бе установено, че тези петна представляват зони от археологически обекти, в които се откриват материали от различни епохи – халколит, късна бронзова епоха, ранна и късна желязна епохи.

Резултатите от първата кампания предполагат наличие на гъста мрежа от археологически обекти в изследвания регион и показват перспективността за продължаване и разширяване на дейностите по този проект.

Литература

Александров и др. 2018: С. Александров, Я. Димитрова, Х. Попов, Б. Хореш, К. Чукалев (съст.). Злато & бронз. Метали, технологии и междурегионални контакти на територията на Източните Балкани през бронзовата епоха. София, 2018.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF KAMENOVO, POBIT KAMAK, TOPCHII, MEDOVENE, AND RAVNO VILLAGES, RAZGRAD DISTRICT

Hristo Popov, Plamen Georgiev

Summary

Over the past 100 years, the region of Pobit Kamak, Kamenovo, Topchii, Cherkovna, Yonkovo and the surrounding villages has yielded some of the most significant finds from the Late Bronze and Early Iron Ages in Northeastern Bulgaria. Despite these indirect indicators, no systematic attempts have been made so far to identify and register the archaeological sites in the region, or the sites from which these finds originate.

In 2020 – 2021, a team of specialists from NAIM – BAS developed a long-term programme for field archaeological surveys in the lands of the villages within the territories of the municipalities of Kubrat, Razgrad (northern part) and Zavet. By combining different methods of field registration, the plan is to create a detailed and accurate database for the archaeological sites in this micro-region.

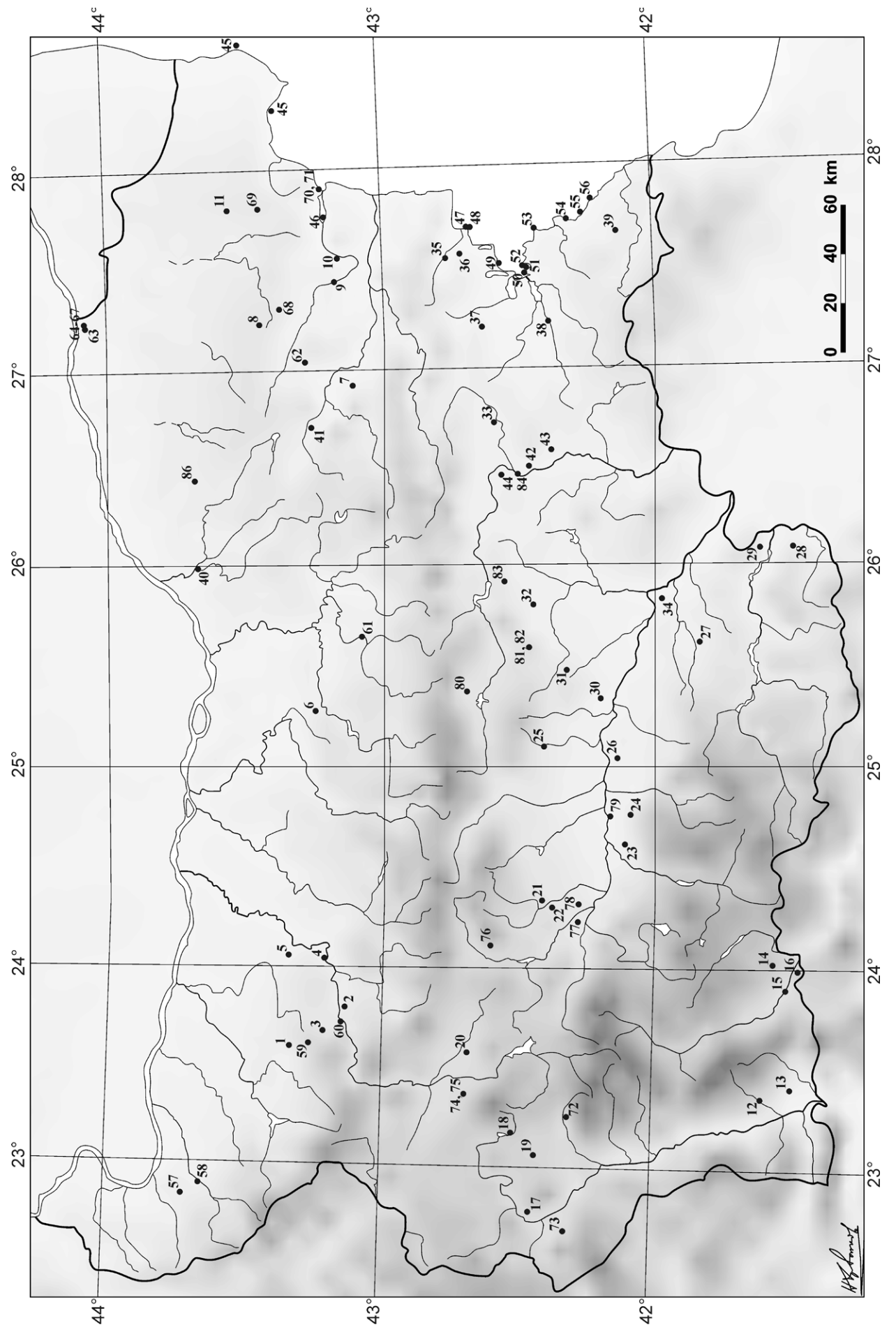
In the spring of 2021, on behalf of NAIM – BAS, airborne laser scanning (LiDAR) was carried out by Kabelik GmbH (Vienna, Austria), over an area of about 80 km^2. The terrain in the scanned area is characterised by dense forest vegetation and diverse landscape forms in the catchment area of the Topchiyska River, mainly along its middle course. The area includes parts of the lands of the villages of Pobit Kamak, Topchii, Kamenovo, Brestovene, Ostrovo and Medovene (fig. 1).

In the period 11–22.11.2021, extensive field surveys were conducted to verify some of the anomalies registered by the airborne laser scanning. Intensive field surveys were carried out in areas previously identified as promising in terms of identifying traces of human habitation, along the valley of the Topchiyska River and the dry valleys running parallel to it in the lands of the villages of Kamenovo, Ravno, Pobit Kamak, and Medovene.

In total, 14 settlements and 26 burial mounds were registered (figs 2, 3). The results of the first campaign indicate the presence of a dense network of archaeological sites, associated with several main chronological periods: the Chalcolithic, Late Bronze Age, Early and Late Iron Ages.

Hristo Popov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, director@naim.bg

Plamen Georgiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, plamen_georgiev@naim.bg

44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km

II. ПРАИСТОРИЯ

№ 1. ПАЛЕОЛИТНО ПЕЩЕРНО НАХОДИЩЕ КОЗАРНИКА: НОВИ ДАННИ ЗА НАЧАЛОТО НА СРЕДНИТЕ ФАЗИ НА СРЕДНИЯ ПАЛЕОЛИТ

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Свобода Сиракова, Ивайло Крумов, Николай Захариев, Вивиана Митева, Алета Гуадели, Станимира Танева, Ирена Димитрова, Мариам Хейдари

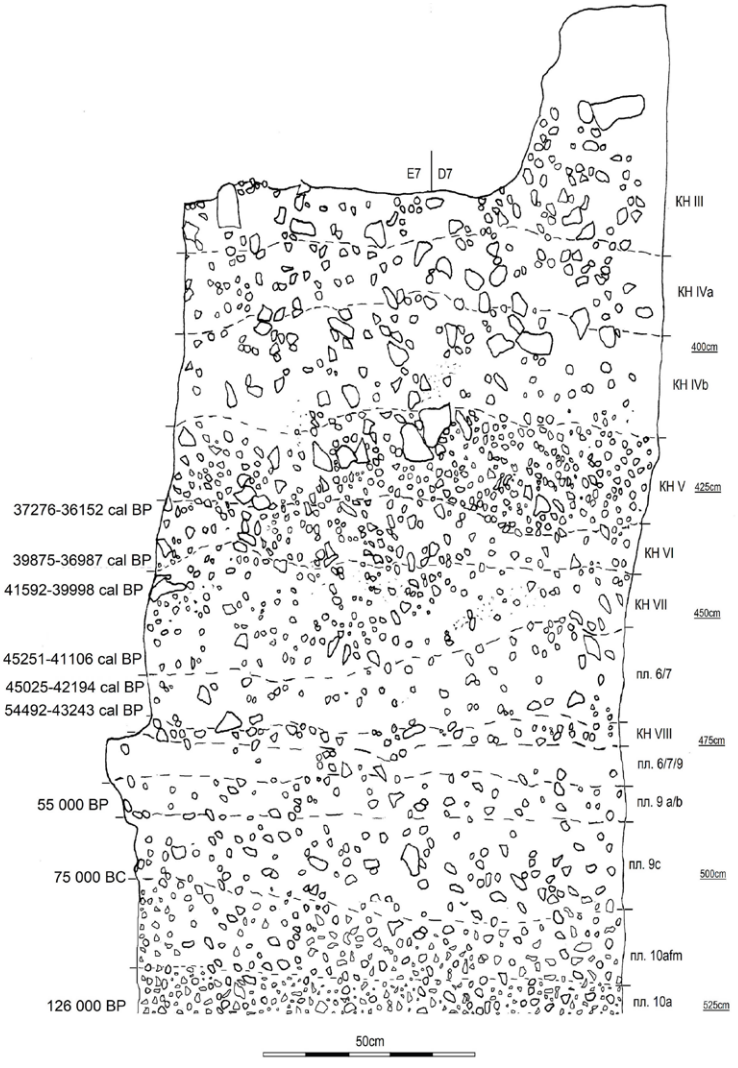
Проучванията се осъществяват в рамките на българо-френски изследователски проект „Най-ранни изяви на човешко присъствие в България и на Балканите“ на НАИМ – БАН и Института PACEA – UMR 5199 на CNRS и Университета Бордо с основно финансиране от френското Министерство на външните работи и подпомагане от Университетите в Бордо, Оксфорд и Милано, Институт Макс Планк – Лайпциг и БАН, на които екипът ни изразява своята признателност.

През 2021 г. продължи експлорацията във входната зала на пещерата (Сектор I, кв. DE 7/DE 10, между коти -515 и -525 см), където се навлезе в пластове от началото на средните фази на средния палеолит (обр. 1).

При слизането в дълбочина седиментите тук са вече с по-увеличен обхват на контекста на пласт 10a, но все още преобладаващо в неговия фациес 10a-fm. Последният се характеризира, и на тези нива, с по-изразителни следи от размити огнища и значителна концентрация на кремъчни артефакти, фаунистични останки и пр. следи от епизоди на по-често до много интензивно обитаване.

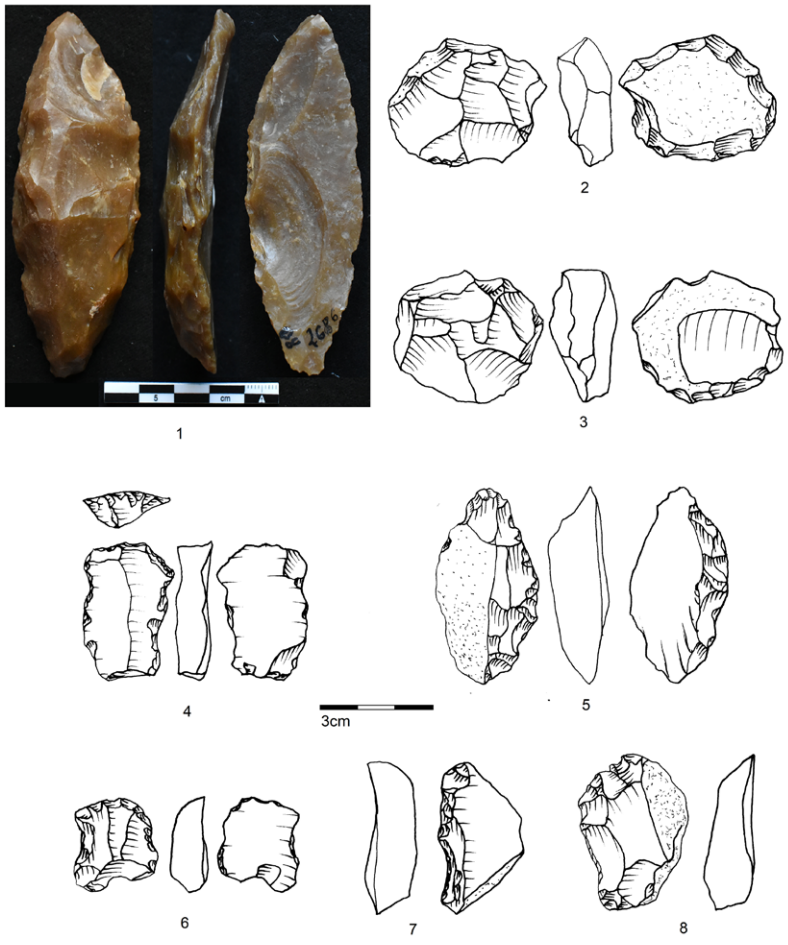
В кремъчните ансамбли се разкриха характерните особености на Източнобалканския левалуа-мустериен, между които една форма, близка до типичните за него, но по-редки в Козарника, листовидни бифациални върхове. Това е преработка на конвергентно стъргало (limace) в листовиден бифациален връх за копие (обр. 2.1).

Този артефакт предизвиква особено голям интерес при съпоставянето на новоустановените с добре потвърдените данни и прави по-вероятни следните предположения:

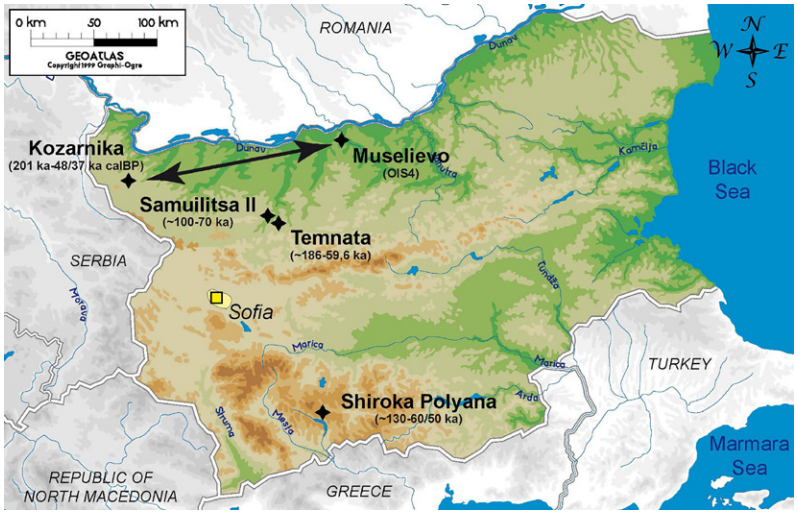
Обр. 1. Козарника. Сектор I. Хроностратиграфия на археологическата секвенция

Fig. 1. Kozarnika. Sector I. Chronostratigraphy of the archaeological sequence

Обр. 2. Козарника. Кремъчен ансамбъл от средните фази на средния палеолит (пласт 10a и фациеса 10a-fm): 1 – конвергентно стъргало (лимас); 2, 3 – левалуазки ядро; 4-6, 8 – стъргалки; 7 – стъргало

Fig. 2. Kozarnika. Middle stages of middle Paleolithic flint assemblage from layer 10a and faces 10-fm: 1 – convergent sidescraper (limace); 2, 3 – levallois cores; 4-6, 8 – endscrapers; 7 – sidescraper

Обр. 3. Козарника. Карта на среднопалеолитните обекти с листовидни бифациални върхове в България

Fig. 3. Kozarnika. Map of middle Paleolithic sites with bifacial leaf-like points in Bulgaria

1. Той е от отличната горнокредна кремъчна суровина в мастрихта, използвана в специализираната среднопалеолитна работилница за листовидни бифациални върхове при с. Муселиево, Никополско, намираща се на около 200 км източно от Козарника. Очевидно той е транспортиран до Козарника (обр. 3).

2. Хронологията на контекста му в Козарника (100 000 – 80 000 BP) потвърждава по-сигурно хипотезите за по-ранно датиране на работилницата при Муселиево.

3. Тази работилница е най-значителната на Балканите и в Югоизточна Европа. Тя е във връзка с техно-типологическите традиции в някои от ателиетата и други ансамбли с листовидни бифациални върхове в Средна, Югоизточна и Източна Европа (обр. 4). Не могат да се изключат поне отчасти подобни връзки и в Козарника.

4. Първите листовидни бифациални върхове в секвенцията на Козарника са от контекст (пласт 10c), датиран вече убедително около 201 000 BP (Heidari et al., in press), което ги прави едни от най-ранните не само на Балканите, но и в Централна и Източна Европа.

5. Докато континуитетът на среднопалеолитните техно-типологически традиции в прехода среден/късен палеолит е нещо повсеместно характерно, в началния късен палеолит (IUP) той вече е слабо изразен или почти липсва. В Козарника обаче този континуитет е не само подчертан и с присъствието на характерните среднопалеолитни листовидни бифациални върхове, но е проследим и малко по-късно, през ранните фази на типичния късен палеолит (EUP).

В технологично отношение предпочитаните методи на дебитаж са, както и в проучените по-късни среднопалеолитни фази, в рамките на левалуазката и близки концепции – предимно центростремителен и едно/двуполюсен, по-рядко преференциален. Често изходните форми за левалуазки

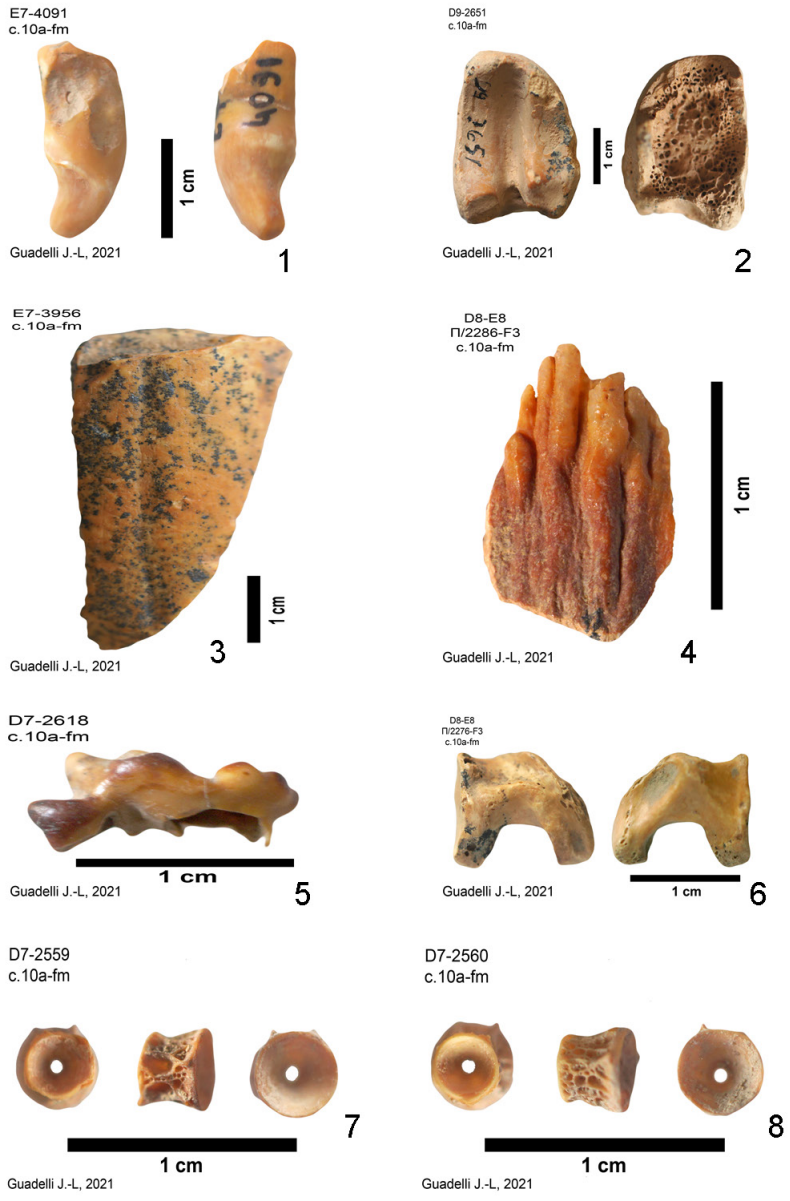

Обр. 4. Козарника. Карта на среднопалеолитните обекти с листовидни бифациални върхове от България в контекста на Централна и Югоизточна Европа

Fig. 4. Kozarnika. Map of middle Paleolithic sites with bifacial leaf-like points in Bulgaria in the context of Central and Southeast Europe

ядра са корови и подкорови отломъци – т. нар. капачки (обр. 2.2-3). Сред левалуазките отломъци по-рядко се срещат по-удължени, а пластините и пластинките са спорадични. Може това вече да са индикации за неорганизиран, спорадичен пластинов дебитаж с незначителна продукция. Но и в този случай, на базата на разкритите ограничени серии, това е по-скоро текущо впечатление, отколкото вероятно заключение. Типологически преобладаването на стъргала вече не се установява. Значителна част от левалуазките и другите отломъци са също с оформящи и утилизационни ретуши. Сред ретушираните форми се разкриха отново някои близки до стъргалки, пробои и техни комбинации, които още по-трудно могат да се приемат за същински предвестници на късния палеолит (обр. 2.4-8).

Фаунистичните останки от ловна плячка (обр. 5) в проучените през 2021 г. контексти включват предимно благороден елен (*Cervus elaphus*) и други еленови (*Cervidae*), някои разновидности диви кози, сред които най-често кавказки козирог (*Capra cf. Caucasica*), по-рядко коне (*Equus caballus cf. Germanicus)* и по-скоро инцидентно мамут (*Mammuthus primigenius*). Хищниците са представени от типичните пещерни обитатели – мечката (*Ursus spelaeus)* и хиената (*Crocuta crocuta spelaea)*. Установиха се и единични останки от видове, които до сега не са срещани в пещерата – вероятно от представител на совоподобните грабливи нощни птици (*Strigiformes?*) и от едри риби, вероятно от сем. Пъстървови (*Salmonidae?*), доказателство за риболов по р. Дунав. Този фаунистичен състав може би вече подсказва някои различия между късните и средните фази на средния палеолит. Въпреки това може да се твърди, че фаунистичните ансамбли и от тези фази на средния палеолит в Козарника нямат характерните особености за околна среда с явно изразени северни климатични влияния. Тази фауна предполага тревисто-степен пейзаж с гористи включения и умерена влажност и се добавя към доказателствата че периглациалните условия на север от Дунав са оставали без особено влияние на юг от реката (Guadelli et al., in press).

Обр. 5. Козарника. Сектор I. Среден палеолит – средни фази. Фаунистични останки от фациес 10a-fm: 1, 5 – зъби (Ursus cf. spelaeus); 2 – фрагмент от фаланга (Cervus elaphus); 3 – фрагмент от метакарпа (Cervus elaphus); 4 – фрагмент от зъб (Mammuthus primigenius); 6 – фрагмент от улна (Strigiformes?); 7, 8 – прешлени (Ichtyofaune, Salmonidae?)

Fig. 5. Kozarnika. Middle phases of middle Paleolithic. Faces 10a-fm faunal remains: 1, 5 –teeth (Ursus cf. spelaeus); 2 – phalanx fr. (Cervus elaphus); 3 – metacarp fr. (Cervus elaphus); 4 – tooth fr. (Mammuthus primigenius); 6 – ulna fr. (Strigiformes?); 7, 8 – vertebrae (Ichtyofaune, Salmonidae?)

Проучените етапи на средния палеолит биха могли да се отнесат хронологически вече по-убедително към периода между 130 000 и 80 000 ВС (обр. 1; Heidari et al., in press). Както вече бе публикувано (Tillier et al. 2017), участниците в това културно развитие са местни неандерталци, но има още основания да се предполага, че скоро след това е възможно включване в тези процеси и на близкоизточни по-ранни, все още среднопалеолитни, представители на съвременния човек *(Homo sapiens)*.

Литература

Guadelli et al., in press: J.-L. Guadelli, N. Sirakov, F. Delpech, I. Dimitrova, P. Fernandez, C. Ferrier, A. Guadelli, I. Krumov, J.-Cl. Leblanc, S. Sirakova, S. Taneva, A.-M Tillier. Earliest dispersals and migrations to Europe via the Balkans in Lower to Upper Palaeolithic: Evidence from Kozarnika Cave (Northern Bulgaria). – Évolution de la biodiversité depuis plus d'un million d'années et rapports entre l'Homme et son environnement sur le littoral méditerranéen, in press.

Heidari et al., in press: M. Heidari, G. Guérin, N. Sirakov, P. Fernandez, C. Ferrier, A. Guadelli, J.-Cl. Leblanc, S. Taneva, S. Sirakova, J.-L. Guadelli. The last 30,000 to 700,000 years ago: unravelling the timing of human settlement for the Palaeolithic site of Kozarnika. – Quaternary Science Reviews, in press.

Tillier et al. 2017: A.-M. Tillier, N. Sirakov, A. Guadelli, P. Fernandez, S. Sirakova, I. Dimitrova, C. Ferrier, G. Guerin, M. Heidari, I. Krumov, J.-Cl. Leblanc V. Miteva, V. Popov, S. Taneva, J.-L. Guadelli. Evidence of Neanderthals in the Balkans: The infant radius from Kozarnika Cave (Bulgaria). – Journal of Human Evolution, 2017, 111, 54 – 62.

PALAEOLITHIC CAVE SITE KOZARNIKA: NEW DATA ON THE INITIAL MIDDLE STAGES OF THE MIDDLE PALEOLITHIC

Nikolay Sirakov, Jean-Luc Guadelli, Svoboda Sirakova, Ivaylo Krumov, Nikolay Zahariev, Viviana Miteva, Aleta Guadelli, Stanimira Taneva, Irena Dimitrova, Mariam Heydari

Summary

The research was carried out as part of the Bulgarian-French project "Earliest Manifestations of Human Presence in Bulgaria and the Balkans" of NAIM-BAS and the PACEA-UMR 5199 Institute of CNRS and University of Bordeaux, with funding from the French Ministry of Foreign Affairs and support from the University of Bordeaux, Oxford, University of Milan, Max Planck Institute – Leipzig and BAS, to which our team expresses its gratitude.

In 2021, the excavations continued in the entrance hall of the cave, in Sector I, between -515 and -525 cm, in layers of earlier middle phases of the middle Paleolithic dating to the period between 130,000 and 80,000 BC (fig. 1).

The lithic assemblage revealed the peculiarities of the East Balkan Levallois-Musterien, with a shape close to its typical, bifacial leaf points – processing of limace into a bifacial leaf point for a spear (fig. 2.1.)

This artefact is of particular interest when comparing the newly established evidence with confirmed data and made more probable the following assumptions:

1. It is made from the excellent upper Cretaceous flint raw material in the Maastricht, used in the specialized middle Paleolithic workshop for, bifacial leaf points near Muselievo, Nikopol about 200 km east of Kozarnika (fig. 3).

2. The chronology of its context in Kozarnika (100 000 – 80 000 BP) confirms the hypothesized earlier date of the workshop near Muselievo.

3. The workshop is one of the most significant in SE Europe and is related to the techno-typological traditions in some studios and others assemblages with bifacial leaf points in Central, Southeastern, and Eastern Europe (fig. 4). Similar connections in Kozarnika cannot be ruled out.

4. The earliest bifacial leaf points in Kozarnika are convincingly dated 201,000 BP, i.e. among the earliest in Central, Southeastern and Eastern Europe.

5. If the continuity of the middle Paleolithic techno-typological traditions in the middle/upper Paleolithic transition is ubiquitous, in the Initial Upper Paleolithic (IUP) it is weak or absent. In Kozarnika, however, this continuity is not only emphasized by the presence of the characteristic middle Paleolithic bifacial leaf points, but even continues with them later, towards the IUP.

The technologically preferred method of debitage is the Levallois and similar concepts (fig. 2.2,3). Levallois flakes are less often elongated, blades are sporadic.

Faunistic remains (fig. 5) include mainly: deer (*Cervus elaphus)* and other *Cervidae*, Caucasian ibex (*Capra cf. Caucasica*), less often horses (*Equus caballus cf. Germanicus*), incidentally mammoth (*Mammuthus primigenius*), the predators are the cave bear (*Ursus spelaeus*) and the hyena (*Crocuta crocuta spelaea*), a nocturnal bird of prey (*Strigiformes*?) and large fish, probably *Salmonidae* (?).

It is confirmed that the fauna of these phases of the middle Paleolithic in Kozarnika is not typical for an environment with pronounced northern climatic influences and that the periglacial conditions north of the Danube remained almost unaffected south of the river.

The participants in this cultural development are local Neanderthals, but there is still reason to suggest that soon after that it is possible to include earlier Middle Eastern, but still middle Paleolithic, representatives of modern man *(Homo sapiens*).

Nikolay Sirakov, nikolaysirakov@gmail.com
Jean-Luc Guadelli, UMR 5199 – De la Préhistoire à l'Actuel : Culture, Environnement et Anthropologie, Centre national de la recherche scientifique, Université de Bordeaux, Bât. B8, Allée Geoffroy Saint Hilaire, CS 50023, 33615 Pessac Cedex, France, jeanluc.guadelli@wanadoo.fr
Svoboda Sirakova, bodysirakova@yahoo.com,
Ivaylo Krumov, Museum of History – Belogradchik, 1 Tsolo Todorov Str., 5031 Belogradchik, krumes@abv.bg
Nikolay Zahariev, nikolayt.zahariev@gmail.com
Viviana Miteva, vivanelie@gmail.com

Aleta Guadelli, National Institute of Immovable Cultural Heritage, 7 Lachezar Stanchev Str., 1756 Sofiia, aleta.guadelli@gmail.com
Stanimira Taneva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, stanimira.taneva@gmail.com
Irena Dimitrova, Department of Archaeology, New Bulgarian University, 21 Montevideo Str., 1618 Sofia, dimitrova.irena@gmail.com
Maryam Heydari, Institute of Earth and Environmental Sciences, University of Freiburg, 23b Albertstr., 79104 Freiburg, Germany / UMR 5060 – IRAMAT-CRP2A, Centre national de la recherche scientifique, Université Bordeaux Montaigne, Maison de l'archéologie, Esplanade des Antilles, 33607 Pessac cedex, France, mariheyd@gmail.com

№ 2. ПЕЩЕРАТА БАЧО КИРО: ФИНАЛ НА СРЕДНИЯ ПАЛЕОЛИТ И ПРЕХОД СРЕДЕН – КЪСЕН ПАЛЕОЛИТ

Николай Сираков, Жан-Жак Юблен, Ценка Цанова, Свобода Сиракова, Шенън Патрик Макферън, Венсан Делвин, Николай Захариев, Росен Спасов, Желко Режек, Матея Хайдиняк, Елка Анастасова

Проучванията се осъществяват в рамките на българо-германски изследователски проект в областта на палеолита между НАИМ – БАН и Института Макс Планк за еволюционна антропология (MPI – EVA), Лайпциг. Основното финансиране е от MPI – EVA с подпомагане и административно съдействие от НАИМ – БАН, на които изследователският екип изказва своята признателност. Проектът има за цел продължаване на българо-полските проучвания от 1971 – 1975 г. на Я. К. Козловски и Б. Гинтер, с участие на българските им студенти и докторанти.

През 2021 г. проучванията на обекта продължиха във входната зала.

В Основния сектор, поради следващо пропадане на предпазната му покривна конструкция, отново не бе възможна нормална експлорация. Въпреки нарушенията на първоначалните стратиграфски разрези тук, те бяха частично възстановени. В няколко комбинации на такива части от профили се оформиха вертикални ленти със сигурно разпознатите подразделения на стратиграфската секвенция, в които можеха да се вземат проби от отложенията в колонки. Така Основния сектор бе успешно включен в проучванията по програма за по-обемно, изчерпателно вземане на седиментни проби за установяване на човешко ДНК и следващи археогенетични анализи.

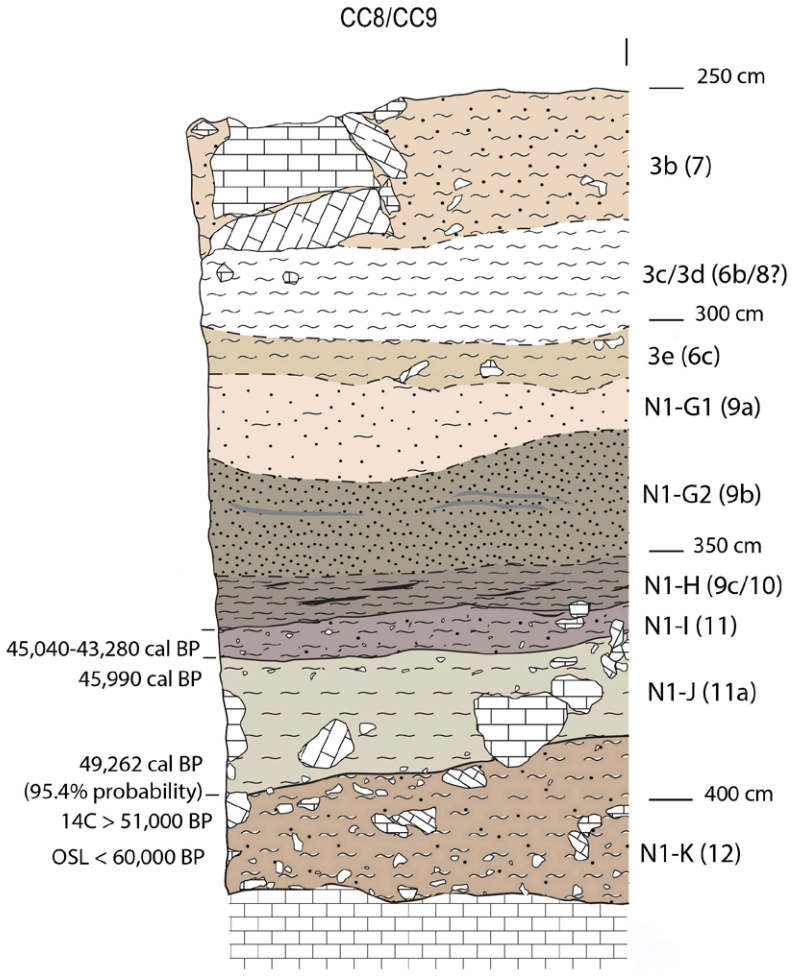
В сектор Ниша 1 изследванията продължиха в направеното през 2019 г. разширение. Експлорацията продължи предимно в северната част на нишата, където към кв. DD8 бе добавен кв. DD7. На юг, в кв. A8, бе довършено разкриването на наклоненото нагоре към юг скално дъно, покрито със седиментите на пласт J. Общият обхват на този проучван район е около 3,5 кв. м. Целта е тук да продължи експлорацията в долната част на археологическата секвенция, за която информацията ни е твърде обща, без детайли в някои съществени аспекти. В участъка с най-усложнена стратиграфия се достигна до пласт K горна част, между коти - 4,01 м и - 4,09 м (обр. 1). В източната част на нишата, към вътрешността ѝ, се потвърди отново тенденцията към значително изклиняване/изтъняване на пластовете, характерно под пещерните стени. В долната част на секвенцията се установиха, и на места сравнително добре разграничиха, следните стратиграфски подразделения, от горе надолу: основно средна и долна част на пласт J, на места и горната му част, дори с контакта му с пласт I; пласт K горна част основно, с навлизане само на места към средните му части.

В периодизацията на тези контексти биха могли да се предложат следните уточнения, отнасяйки ги към две групи: горната част на пласт J предимно към началния късен палеолит и прехода среден – късен палеолит; средната и долна части на пласт J, контактът му с пласт K, както и горната и средна части на пласт K – към същинския добре изразен среден палеолит.

Напредна се и в уточняването на хронологията на тези контексти (Fewlass et al. 2020) – финалът на средния палеолит в пласт K горна част и пласт J долна/средна част се отнася към периода между > 60 000 (OSL) и 50 000 (C14) BP. Преходът среден – късен палеолит в пласт J горна част и пласт I долна част се датира между 49 262 и 45 040 BP (обр. 1).

Генерално ансамблите на каменните артефакти от тези контексти се характеризират технологично с прилагане предимно на левалуазката концепция, най-често във вариантите ѝ чрез центростреми-

телен или преференциален дебитаж. Типологията е силно ограничена до ретуширани отломъци, оформящите ретуши на които са често придружени с утилизационни (обр. 2). Доста по-интересни са промените в суровинния състав – нови разновидности на традиционните за средния палеолит в Бачо Киро метаморфни скали, спорадично варовик и тенденция към повече кремък. Те бележат явно развитие на икономическия подход в края на средния палеолит и началото на прехода среден – късен палеолит като начини на снабдяване с ползване на повече находища, транспорт от по-отдалечени райони, предварителна организация, насочена към възможности за по-ефективна преработка и ползване (обр. 3).

Обр. 1. Бачо Киро. Ниша 1. Стратиграфия и хронология на палеолитната секвенция – долна част

Fig. 1. Bacho Kiro. Niche 1. Stratigraphy and chronology of the Palaeolithic sequence – lower part

Новоразкритите спорадични каменни артефакти от прехода среден – късен палеолит допълват диагностичните форми за този контекст с елементи с преобладаване на среднопалеолитни аспекти основно в технологично отношение – отломъци и фрагменти с левалоазки облик, но без типологически по-характерни форми както за средния, така и за късния палеолит (обр. 2).

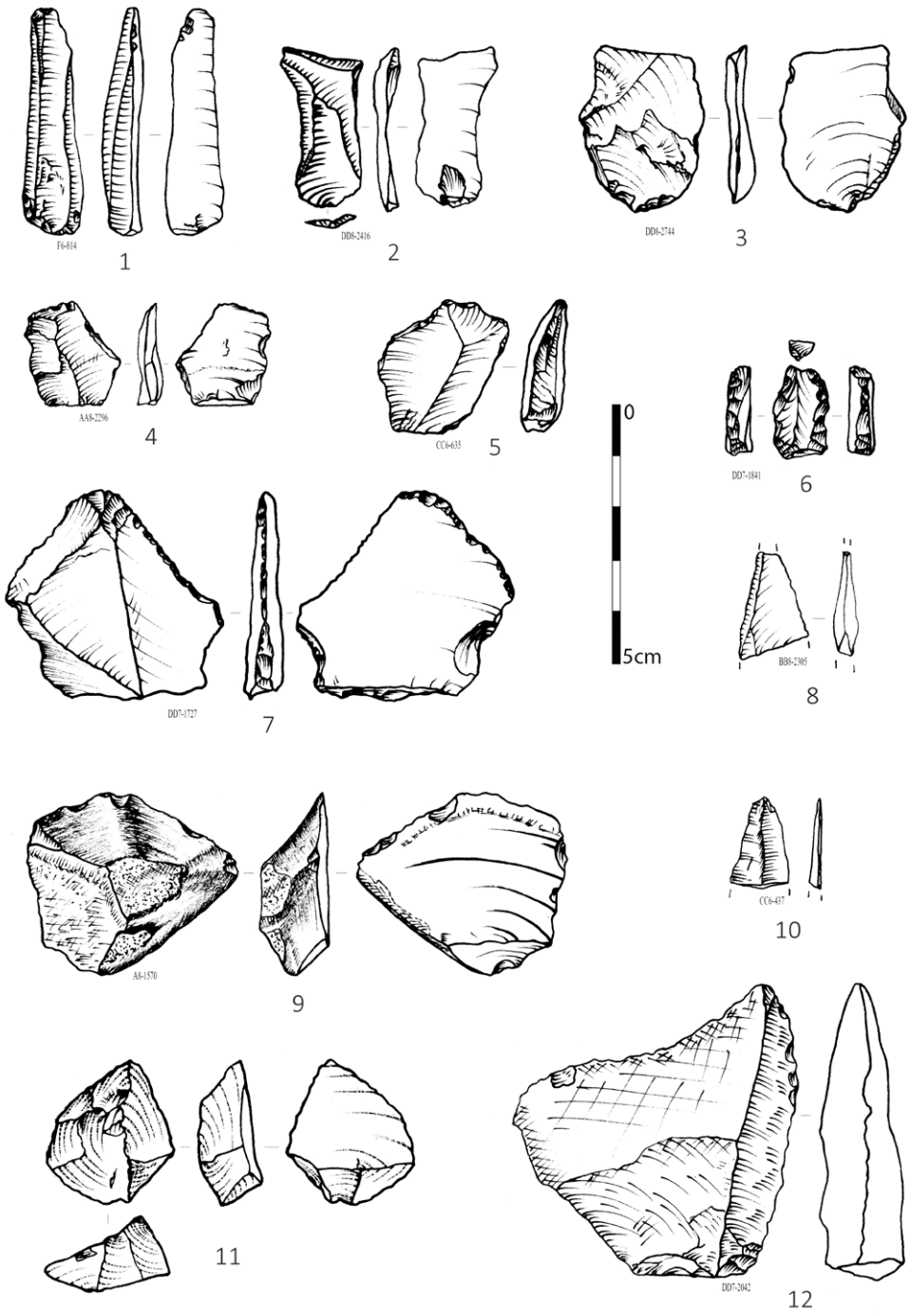
Фаунистичните останки в пласт K и в J долна/средна части потвърждават ловните предпочитания на среднопалеолитната популация и специализацията ѝ в лова на едри бозайници, сред които предимно тревопасни – благороден елен (*Cervus elaphus*), степен бизон (*Bison priscus*) и степен кон (*Equus ferus*), носорог (*Rhinoceros* sp.), а по-рядко и хищници като пещерната мечка (*Ursus spelaeus*). Към това се добавя и една подготовка за пандантив от корена на резец на голям хищник, вероятно пещерна мечка, от началния късен палеолит – контекста на пласт I, долна част (обр. 4).

Актуалното развитие на проучванията върху долната част на палеолитната секвенция в пещерата Бачо Киро даде следните резултати:

1. Установените стратиграфски контексти биха могли да се отнесат според новите данни (новокоригирани и калибрирани дати) периодизационно и хронологически така: горната и отчасти средната част на пласт J, контактът му с пласт I, както и най-долната част на пласт I, към прехода среден – късен палеолит, но с постепенно засилващи се тенденции към навлизане в началния късен палеолит, с хронологически обхват между 49 262 и 45 040 BP; горната част на пласт K и пласт J долна/средна част – към финала на средния палеолит с хронологически обхват между > 60 000 (OSL) и 49 262 (C14) BP.

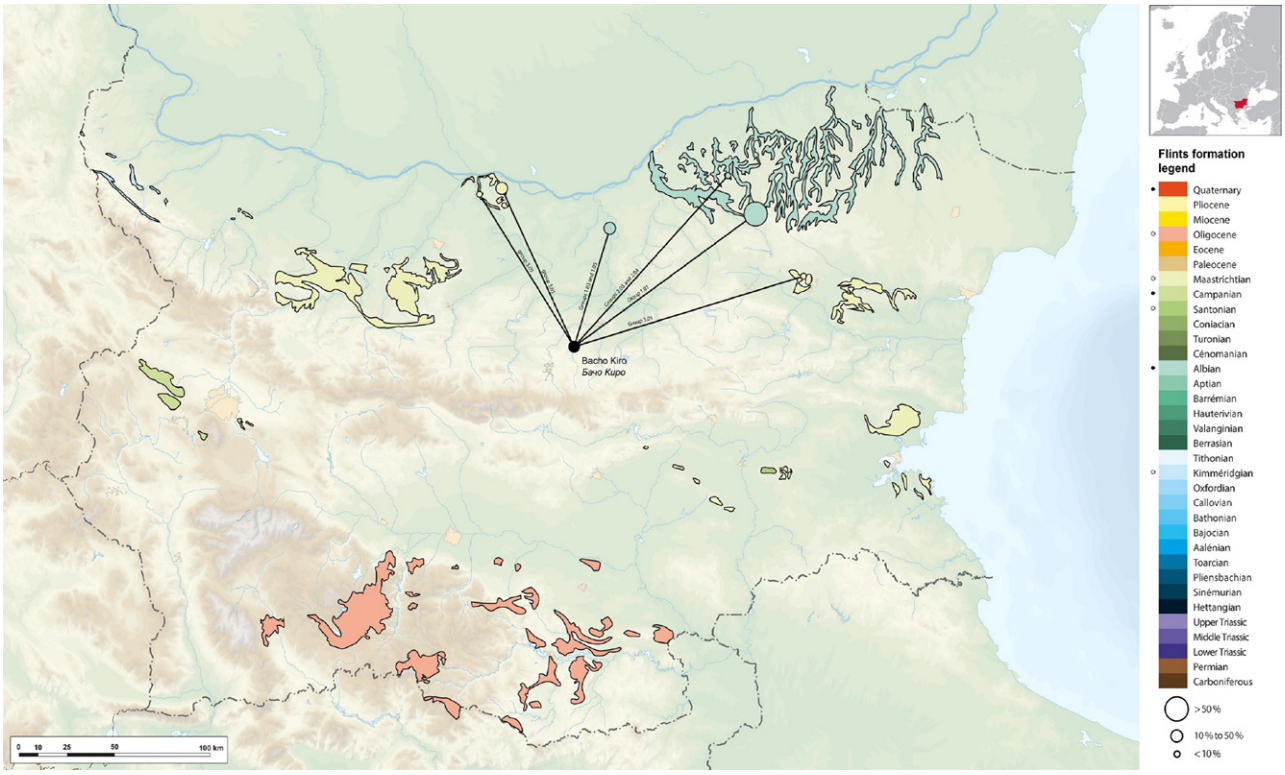
2. В контекстите към края на прехода среден – късен палеолит постепенно слабо нараства интензивността на обитаване.

3. Ансамблите каменни артефакти се характеризират както следва: в новопроучените контексти на прехода също присъстват среднопалеолитни компоненти, доминирани технологично от левалуазката концепция, с тенденция към намаляващо участие; контекстите от финалния среден палеолит са с прилагане основно на левалуазката концепция във вариантите ѝ чрез центростремителен или преференциален дебитаж и вероятно прилагане на близки дебитажни методи; във финалния среден палеолит започват съществени промени в суровинния състав на каменните ансамбли с нови

Обр. 2. Бачо Киро. Начален късен палеолит и преход среден – късен палеолит. Кремъчни артефакти. Ниша 1, пласт N1-I: 1 – пластинка, сваляща надлъжен ръб, двуполюсен дебитаж. Пласт N1-J/K: 2,12 – левалуазки варовиков отломък с нащърбяване на ръба, вероятно в следствие на употреба; 8 – фрагмент от кремъчна пластинка с триъгълна форма. Пласт N1-J low: 3 – отломък от двуполюсен дебитаж, метаморфна скала; 4 – кремъчен отломък с приръбест нерегулярен ретуш; 6 – пластиновиден отломък с билатерален зъбчат ретуш, кремък; 11 – риолитен отломък. Пласт N1-J up: 5 – левалуазки кремъчен отломък; 7 – кремъчен отломък с ретуширана основа, приръбест ретуш и изрез; 9 – варовиков коров отломък от валун с нащърбяване на напречния ръб. Пласт N1-I/J: 10 – фрагмент от кремъчна пластинка с триъгълна форма

Fig. 2. Bacho Kiro. Initial Upper Palaeolithic and transition middle/upper Palaeolithic. Stone artefacts. Niche 1, Layer N1-I: 1 – bipolar bladelet. Layer N1-J/K: 2,12 – Levallois limestone flake with possible use-wear; 8 – distal bladelet fragment with triangular shape. Layer N1-J low: 3 – bipolar flake, metamorphic rock, 4 – flake with edge damage, flint; 6 – lamellar retouched flake with denticulate retouch, flint; 11 – Rhyolite flake. Layer N1-J up: 5 – Levallois flake, flint; 7 – flake with retouched platform by marginal retouch and notch, flint; 9 – cortical limestone pebble flake with edge damage on the transversal edge. Layer N1-I/J: 10 – distal bladelet fragment with triangular shape

Обр. 3. Бачо Киро. Локализация на кремъчните находищата, използвани в пещера Бачо Киро

Fig. 3. Bacho Kiro. Location of the flint deposits used in Bacho Kiro Cave

Обр. 4. Бачо Киро. Преход среден – късен и начален късен палеолит. Костни останки и заготовка за украшение. Ниша 1, пласт N1-K up: 1 – степен бизон (Bison priscus), долен десен четвърти предкътник; 3 – благороден елен (Cervus elaphus), горен десен първи кътник с фрагмент от горната челюст; 5 – носорог (Rhinoceros sp.), фрагмент от зъб с емайла. Пласт N1-J/K: 2 – заготовка за пандантив от резец на голям хищник, само корена; 4 – степен кон (Equus ferus), тарзална кост от задният десен крайник

Fig. 4. Bacho Kiro. Transition middle/upper Palaeolithic and middle Paleolithic. Bone remains and blank of ornament. Niche 1, Layer N1-K up: 1 – steppe bison (Bison priscus), lower right fourth premolar; 3 – red deer (Cervus elaphus), upper right first molar with fragment of the upper jaw; 5 – rhinoceros (Rhinoceros sp.), fragment of tooth with enamel. Layer N1-J/K: 2 – preparation for pendant from incisor of a large predator, only root, 4 – steppe horse (Equus ferus), tarsal bone (grand cuneiform) from the hind right limb

разновидности метаморфни скали, ползване на варовик и повече кремък – явно развитие на икономическите подходи в тази, а вероятно и в други области.

4. Преработка на твърди животински тъкани във финалния среден палеолит все още почти липсва или е съвсем инцидентна, в начален стадий.

5. За участниците в процесите на културното развитие се установява, че в прехода среден – късен и началния късен палеолит са преобладаващо от ранна популация на анатомично модерния *Homo sapiens*, а във финалния среден палеолит са почти само неандерталци, но вече има данни за вероятно начало не само на коекзистенция, а и на културни и други взаимоотношения, включително генетичен обмен, между групи от местните неандерталци и от анатомично модерни *Homo sapiens* (Hajdinjak et al. 2021).

Литература

Fewlass et al. 2020: H. Fewlass, S. Talamo, L. Wacker, B. Kromer, T. Tuna, Y. Fagault, E. Bard, S. P. McPherron, V. Aldeias, R. Maria, N. L. Martisius, L. Paskulin, Z. Rezek, V. Sinet-Mathiot, S. Sirakova, G. M. Smith, R. Spasov, F. Welker, N. Sirakov, T. Tsanova, J.-J. Hublin. New ^{14}C chronology for Middle–to–Upper Palaeolithic transition at Bacho Kiro Cave, Bulgaria. – Nature Ecology & Evolution, 2020, 4(6), 794 – 801.

Hajdinjak et al. 2021: M. Hajdinjak, F. Mafessoni, L. Skov, B. Vernot, A. Hübner, Q. Fu, E. Essel, S. Nagel, B. Nickel, J. Richter, O. Moldovan, S. Constantin, E. Endarova, N. Zahariev, R. Spasov, F. Welker, G. Smit, V. Sinet-Mathiot, L. Paskulin, H. Fewlass, S. Talamo, Z. Rezek, S. Sirakova, N. Sirakov, S. McPherron, T. Tsanova, J-J. Hublin, B. Peter, M. Meyer, P. Skoglund, J. Kelso, S. Pääbo. Initial Upper Palaeolithic humans in Europe had recent Neanderthal ancestry. – Nature, 2021, 592, 253 – 273.

BACHO KIRO CAVE: FINAL MIDDLE PALEOLITHIC AND TRANSITION FROM MIDDLE TO UPPER PALEOLITHIC

Nikolay Sirakov, Jean-Jacques Hublin, Tsenka Tsanova, Svoboda Sirakova, Shannon Patrick McPherron, Vincent Delvigne, Nikolay Zahariev, Rosen Spasov, Željko Režek, Mateja Hajdinjak, Elka Anasstassova

Summary

The 2021 investigation of the lower part of the Bacho Kiro Cave sequence (fig. 1) in Niche 1 contributed with additional stratigraphic context on the transition Middle to Upper Paleolithic (MP-UP) and on the final MP. The final MP in the upper part of Layer K and lower part of Layer J refer to the period between >60 000 (OSL) and 50 000 (C14) BP. Starting from the lower part of Layer J and also in the middle to the lower part of Layer J there are artefacts consistent with Initial Upper Paleolithic (IUP) and with MP assemblages which implies that likely the IUP incursions started at the top of the MP layer K at 49 990 cal BP (fig. 2). The transition MP-UP starts from the middle part of Layer J which is marked by carnivore species and near absence of flint artefacts. The upper part of Layer J, the contact with Layer (I/J), and Layer I are connected to the IUP intensive occupations staring at 45 040 cal BP.

Although scarce, the lithic artefacts in the excavated contexts are characterized by the Levallois concept, often of centripetal or preferential schema of reduction method. The typology is limited to retouched flakes often with edge damage and possible use-wear traces (fig. 3). More obvious and important is the diversity of raw material use: new variants of the traditional MP metamorphic rocks, sporadically limestone and more fine grained flint typical for the above IUP assemblages. They mark the end of the MP and the beginning of the MP-UP transition, obvious development of the economic approach and ways of supplying from more various locations, transport from more remote flint deposits, preliminary organization targeted at the possibility of more efficient processing and use (fig. 3).

The fauna from layers K and J (middle/lower parts) confirm the hunting preferences of the MP population for large mammals: mainly herbivores - red deer (*Cervus elaphus*), bison (*Bison priscus*) and horse (*Equus ferus*), rhino (*Rhinoceros* sp.), and predators such as the cave bear (*Ursus spelaeus*) (fig. 4).

The final MP is presumably associated with Neanderthals, however, an evidence of a possible coexistence and genetic interaction between groups of native Neanderthals and newly arrived *Homo sapiens* needs to be examined in more detail.

Nikolay Sirakov, nikolaysirakov@gmail.com
Jean-Jacques Hublin, Department of Human Evolution, Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 6 Deutscher Platz, D-04103 Leipzig, Germany, hublin@eva.mpg.de
Tsenka Tsanova, Department of Human Evolution, Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 6 Deutscher Platz, D-04103

Leipzig, Germany / Paleoanthropology Institute for Archaeological Sciences Senckenberg Center for Human Evolution and Paleoenvironments Eberhard Karls University of Tübingen, 23 Rümelinstr., D-72070 Tübingen, Germany, tsanova.tsenka@ifu.uni-tuebingen.de
Svoboda Sirakova, bodysirakova@yahoo.com
Shannon P. McPherron, Department of Human Evolution, Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 6 Deutscher Platz, D-04103 Leipzig, Germany, mcpherron@eva.mpg.de
Vincent Delvigne, CR-CNRS, UMR 8068 – TEMPS, Maison René Ginouvès, 21 Allée de l'université, F-92023 Nanterre Cedex, France / Université de Liège, Service de Préhistoire Place, Du 20 Août, B-4000 Liège, Belgium, delvignevincent@gmail.com
Nikolay Zahariev, nikolayt.zahariev@gmail.com
Rosen Spasov, spasovrs@gmail.com
Željko Režek, Collège de France, 11 Place Marcelin Berthelot, 75231 Paris Cedex 05, zeljko.rezek@college-de-france.fr
Mateja Hajdinjak, The Francis Crick Institute, Ancient Genomics Laboratory, 1 Midland Road, London NW1 1AT, UK, mateja.hajdinjak@crick.ac.uk
Elka Anastassova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, elka.anastasova@gmail.com

№ 3. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ И ОБРЕДЕН ЦЕНТЪР В М. ВАЛОГА (ДОЛНАТА ЛЪКА) КРАЙ С. ОХОДЕН, ОБЩ. ВРАЦА

Георги Ганецовски, Вивиана Митева, Радка Златева-Узунова

През 2021 г. проучванията на раннонеолитното селище и обреден център Оходен-Валога се реализират за двадесети археологически сезон. Проведени са в периода от 5.07 – 08.10.2021 г. и са продължение на проучванията от предходните години (Ганецовски и др. 2021). Екипът е в състав: Г. Ганецовски от РИМ – Враца – ръководител на експедицията, д-р В. Митева – заместник-ръководител и седем работници от Враца, селата Оходен и Баница.

През изминалия археологически сезон е проучена площ от 165 кв. м в сектори „юг" и „север" с обща дебелина на културния пласт в тях от 0,6 м до 1,8 м (обр. 1).

През 2021 г. приключи изследването на структура 15а с постепенното разкопаване на две плитки ями, очертали се в дълбочина (обр. 2). Регистрирани са още три жертвени огнища, отнасящи се към етап Оходен 1. Те са запълнени с плътен сивожълт седимент, съдържащ керамични фрагменти, въглени, животински кости, черупки от миди и голямо количество варовикови камъни с различни големина и форма. Анализът показва, че тези камъни, подоб-

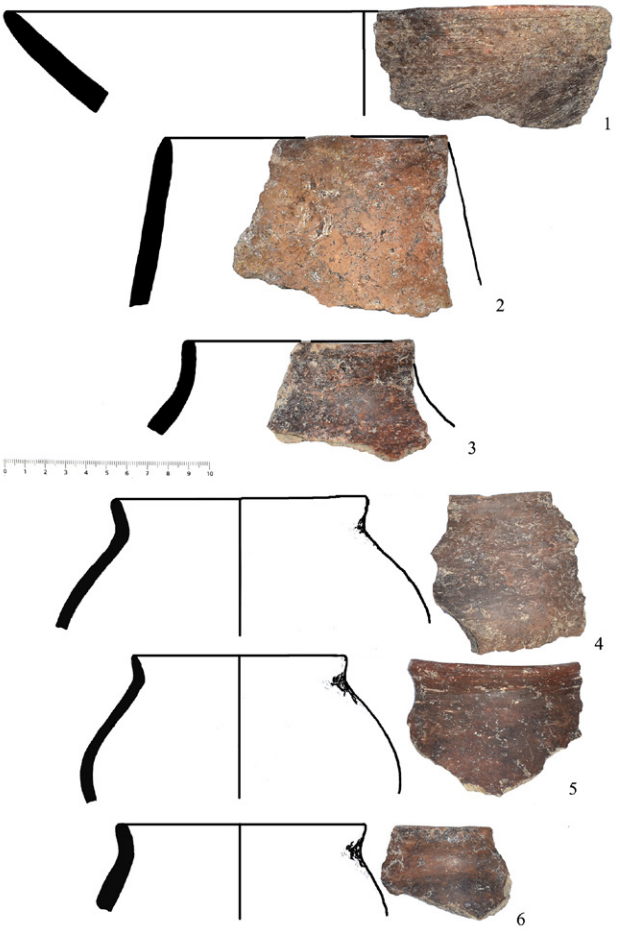
Обр. 1. Оходен. Въздушна снимка на обекта с проучваните през 2021 г. структури

Fig. 1. Ohoden. Aerial photo of the site with the features studied in 2021

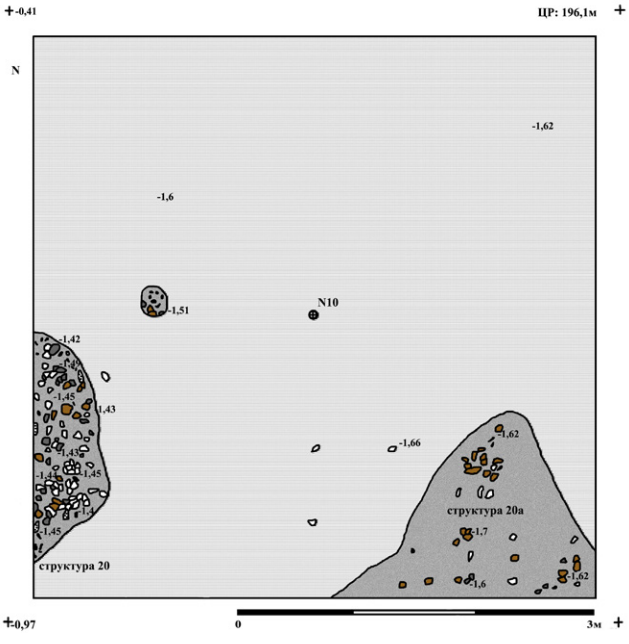
Обр. 2. Оходен. Структура 15а, етап от проучването, фотограметрия

Fig. 2. Ohoden. Feature 15a, research stage, photogrammetry

Обр. 3. Оходен. Керамика от структура 15, етап Оходен 1

Fig. 3. Ohoden. Ceramics from feature 15, stage Ohoden 1

Обр. 4. Оходен. Структури 20 и 20а, ниво на запълване

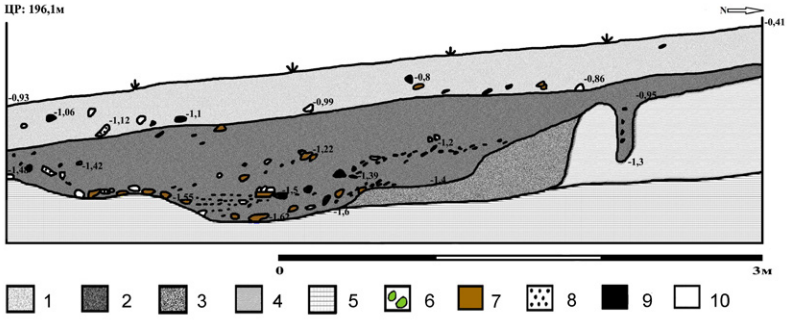
Fig. 4. Ohoden. Features 20 and 20a, filling level

но на цокъл или каменни стенички, са ограждали североизточните части на ямите или огнищата. Заливанията, сполетели обекта в древността, са разрушили тези каменни съоръжения и до голяма степен керамичният материал от различните етапи на ранния неолит се е разбъркал. Установено е, че вероятно вследствие на посочените заливания археологическият депозит и в тези обредни огнища се е разбъркал заедно със съдържащата се в тях пепел, която с течение на времето се е втвърдила. Регистрирани са керамични фрагменти от двата етапа на ранния неолит, застъпени в обекта, но преобладава керамиката от етап Оходен 1 (обр. 3), принадлежаща към култура Протостарчево (Pavuk 1993; Ганецовски и др. 2014).

Завърши пълното проучване на вкопана структура 17 с демонтирането на два профила. Потвърдено е, че структурата е имала предимно кухненски функции през периодите Оходен 1 и Оходен 2. Ясно са разграничени двата културни пласта с останките на две разновременни, силно разрушени отоплителни съоръжения, конструирани от каменна подложка, замазана с глина. Върху тях са

разположени, счупени на място кухненски съдове.

Започна проучването на две вкопани структури, обозначени с номера 20 и 20а (обр. 4). В тях са регистрирани голямо количество опалени мазилки с отпечатъци от плет и загладени страни, произхождащи от разрушени отоплителни съоръжения. Установени са две ями, вероятно дупки от колове, запълнени с тъмнокафяв седимент и дребни опалени мазилки (обр. 5). Намерени са животински кости, каменни оръдия, кремъчни артефакти, голямо количество тънкостенни и дебелостенни керамични фрагменти от етап Оходен 2, предполагащи кухненски или стопански функции на тези структури.

Обр. 5. Оходен. Западен контролен профил на структура 20 в кв. N10. Легенда: 1 – орница; 2 – тъмнокафяв пласт с материали, етап Оходен II; 3 – етап Оходен II; 4 – етап Оходен I; 5 – льос без археологически материали; 6 – миди и охлюви; 7 – керамика; 8 – кости; 9 – червено-опалени мазилки; 10 – камък и кремък

Fig. 5. Ohoden. Western control profile of feature 20 in quadrant N10. Key: 1 – plough layer; 2 – dark-brown layer with Ohoden II materials; 3 – Ohoden II phase; 4 – Ohoden I phase; 5 – loess with no archaeological materials; 6 – mollusk shells; 7 – pottery; 8 – bones; 9 – red burnt plasters; 10 – stones and flint

Източно от структура 17 са изследвани участъци от регистрираните през предходните години структура 6с и ров 1 в южна посока (обр. 1). Проследена е трамбованата платформа на структура 6с, в която е открито плитко вкопано овално огнище, запълнено със сиво-жълт седимент, опалени камъни и фрагменти от счупени керамични съдове, отнасящи се към етапи Оходен 1 и 2.

Проучена е южната част на вкопана структура 14 (обр. 1). Намереният тук керамичен материал е с нарушена повърхност и загладени ломове, отнася се към етап Оходен 2. Тези характеристики заедно с намерените върху льосовидните глини ивици от чакъл ясно указват за оттичане на вода вследствие на заливания.

В сектор север (кв. P23) е разкопан сондаж с номер 20 (обр. 1). Целта е да се провери наличието или отсъствието на културни отложения в този участък. Регистрирани са два пласта от ранния неолит с останки от разрушена структура и празна овална яма под нея. Те застъпват кафяв пласт със значителна дебелина и глинест льос под него без археологически материали в тях. Установена е западната граница на ранноеолитния обект.

В границите на кв. J22 е направен контролен стратиграфски сондаж в дълбочина, целящ да се проверят отложенията под културните пластове на обекта (обр. 1). Установена е стерилна основа от кафяви плейстоценски почви с дебелина над 1,2 м, които са застъпени от льосовидни глини, съдържащи кремъчни артефакти и единични животински кости от преднеолитни периоди.

Литература

Ганецовски и др. 2021: Г. Ганецовски, Р. Златева, В. Митева. Редовно археологическо проучване на ранноеолитното селище и обреден център в м. Валога (Долната лъка) край с. Оходен, общ. Враца. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 184 – 187.

Ганецовски 2014: Г. Ганецовски. Свещеното място в ранноеолитното селище Оходен-Валога. – В: В. Петрова, С. Танева, К. Бояджиев (ред.). In memoriam Lilyana Pernicheva-Perets (Годишник на Националния археологически музей 12). София, 2014, 71 – 82.

Pavuk 1993: J. Pavuk. Beitrag zur definition der Protostarčevo-Kultur. – Anatolica, 1993, XIX, 231 – 242.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE EARLY NEOLITHIC SETTLEMENT AND RITUAL CENTER IN VALOGA (DOLNATA LAKA) NEAR THE VILLAGE OF OHODEN, VRATSA MUNICIPALITY

Georgi Ganetsovski, Viviana Miteva, Radka Zlateva-Uzunova

Summary

During the 2021 archaeological season an area of 65 m^2 was excavated in sectors “south” and “north” with a total thickness of the cultural layer in them between 0.6 m and 1.8 m (fig. 1). The study of feature 15a was completed by gradu-

ally excavating two shallow pits outlined in depth (fig. 2). Three more sacrificial hearths, related to Stage 1 have been identified. They are filled with compact grey-yellow sediment containing ceramic sherds, charcoal, animal bones, mussel shells and a large amount of limestone of various sizes and shapes. The analysis shows that these stones, like plinths or stone walls, surrounded the northeastern parts of the pits or hearths. Ceramic sherds from the two stages of the early Neolithic, registered at the site, have been identified, but the ceramics from the Ohoden 1 stage predominate (fig. 3).

The study of feature 17 was completed with the dismantling of two profiles. It has been confirmed that the feature was used for preparing food during the periods Ohoden 1 and Ohoden 2, as the two cultural layers are well separated with the remains of two different, destroyed thermal installations.

The study of two cut features started, marked as feature 20 and 20a respectively (fig. 4). They contained a large amount of burnt plaster with wattle prints and smoothed sides, originating from a destroyed thermal installation. Two pits have been identified, probably postholes, filled with dark brown sediment and small burnt plasters (fig. 5). Animal bones, stone tools and flint artefacts were found as well as a large number of thin-walled and thick-walled ceramic sherds from the stage Ohoden 2.

To the east of feature 17, sections of feature 6c and ditch 1 were excavated, previously registered only to the south (fig. 1). The compacted platform of feature 6c was uncovered, in which a shallow, cut, oval hearth was found. Burnt stones and fragments of broken ceramic vessels related to stages Ohoden 1 and 2 have been cleared in it.

The southern part of cut feature 14 has been excavated (fig. 1). The ceramic material found here has a damaged surface and smoothed fractures and belongs to Stage 2. These characteristics, together with the strips of stone gravel found on the loess-like clays, are clear traces of flooding of the site.

Test trench No. 20 was excavated in sector "north" (fig. 1). Two early Neolithic cultural strata have been recorded with remains of a ruined structure and an empty, oval pit beneath it. The western border of the early Neolithic site has been established.

Georgi Ganetsovski, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Str., 3000 Vratsa, ganetsovski_ar@abv.bg
Viviana Miteva, vivanelie@gmail.com
Radka Zlateva-Uzunova, "Earth and Man" National Museum, 4 Cherni vrah Blvd, 1000 Sofia, radul@mail.bg

---

№ 4. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА-СОФИЯ

Васил Николов, Десислава Такорова, Емилия Сиракова, Тодор Дяков, Виолета Стоицова

Девети сезон продължават възобновените археологическите разкопки на раннонеолитно селище Слатина-София. През 2021 г. те са финансирани от Столична община чрез РИМ – София.

Проучванията през 2021 г. са съсредоточена върху площ от около 500 кв. м (обр. 1) в участъка на селището, източно от къща AIV.1 (Николов и др. 2021а, 193 – 195), стигайки до трасето на старата железопътна линия (линии А, Б, В, Г, Д, Е/ 3, 4, 5, 6), както и в окончателното проучване на къща AIV.2 (квадрати Е5, Е6, Ж5, Ж6, 35 и 36).

В югоизточната част на проучваната площ е разкрито струпване от изпечени деструкции – структура 72. Мазилките достигат до източната и южната граница на проучваната площ и вероятно структурата продължава в югоизточна посока. Размерите на струпването са 7,80 (С – Ю) × 6,20 м (И – З), като има приблизително правоъгълна форма (обр. 2). Дебелината на пласта, в който се откриват мазилките, е между 0,10 и 0,30 м. Източната част на струпването е частично унищожено от две съвременни нарушения – канал-колектори 1 и 2. През централната част е прерязано от съвременна траншея с посока СИ – ЮЗ. Струпването се състои от различни по големина опожарени безформени мазилки с керемиденочервен до червен цвят, със силно обрушени повърхности. Те лежат без ред, в едно до две нива, в тъмнокафяв пласт със средна плътност, наблюдава се по-голяма компактност на мазилките в южната половина на струпването. По някои от тях се различават отпечатъци от разцепени дървета и тънки пръчки. Между тях на места се откриват отделни керамични фрагменти, някои от които разчупени на място, отделни фрагменти от стени на зърнохранилища, животински кости и единични камъни, някои от които хромелни. На места в структурата се наблюдават участъци без

наличие на опожарени мазилки, които маркират по-късни нарушения. Пластът под струпването е с кафяв цвят и със сравнително висока плътност. Въпреки че не е установено наличие на подово ниво или стационарни съоръжения, струпването вероятно е свързано с наличието на постройка от края на ранния неолит. Подобни структури са проучени в северната периферия на селището (Николов и др. 2021б, 198 – 200).

В останалата част на проучвания участък е отнет културен пласт от втората половина на ранния неолит с дебелина до 0,50 м, в който не са разкрити археологически структури. Характерни за него са високата концентрация на керамични фрагменти и относително високият дял на фрагменти от култови масички (обр. 3).

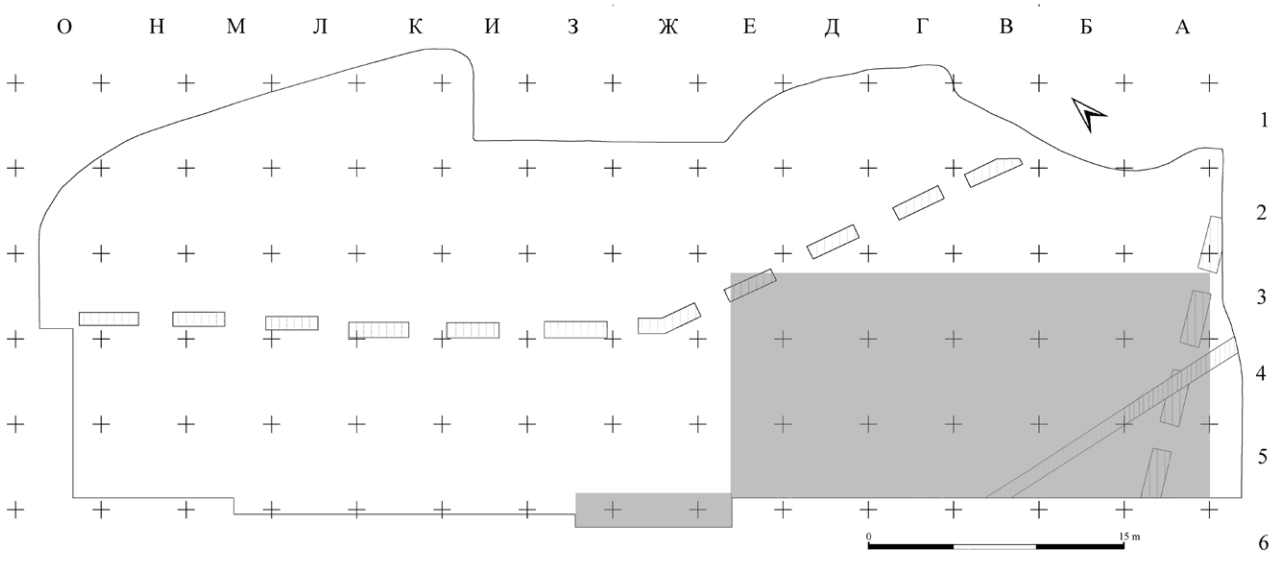
През настоящия сезон продължи проучването на двуетажната опожарена къща обозначена, като AIV.2. Разкритите останки от постройката са с размери около 8,00 (И – З) × 2,30 м (С – Ю), като основната част от нея остава под централния профил на обекта (обр. 4.1-2).

Въпреки сравнително малката площ, върху която се разкриват деструкциите на къщата, е установено категорично наличието на два етажа.

Подът на втория е сравнително добре запазен (обр. 4.5). Изграден е от успоредно подредени разцепени дървета, следващи посока север – юг (разкрити са деструкции с негативи с успоредно подредени разцепени дървета). Те са с ширина между 4 и 8 см, като често между тях има неголеми разстояния. Така оформената хоризонтална дървена конструкция е покрита с пласт глина. Той е с дебелина около 8 – 10 см. В състава на глината има сравнително едри камъчета, втвърден пясък и вероятно разтрошени деструкции, които личат особено в долната част, лежаща върху дървената конструкция. По горната повърхност на пода на втория етаж са нанесени поне 3 – 4 замазки от по-фина глина, съдържаща органика. Първият пласт е подравнителен, като дебелината му на места достига 2 см, а останалите са значително по-тънки с дебелина до 2 – 3 мм.

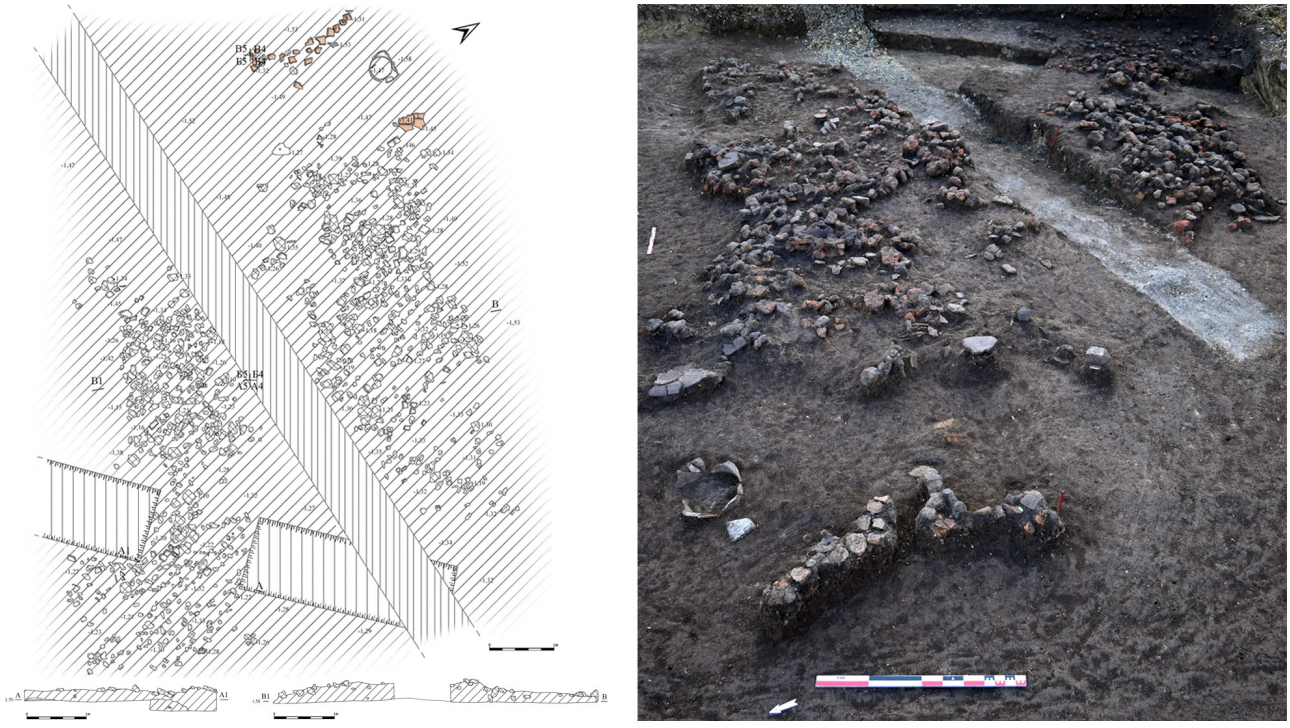
Върху пода на втория етаж са разкрити пещ, стационарно съоръжение (вероятно за съхранение) с богата релефна украса и няколко зърнохранилища.

Пещта е разположена в централната северна част на къщата. Вероятно основата ѝ е имала квадратна или слабо изразена правоъгълна форма. Останките от пещта са с изразен наклон в източна и южна посока. Тази посока следва и разсипа от камъни (пълнеж на пещта). По всяка вероятност при рухването на къщата подът на втория етаж се е разцепил от тежестта на пещта. Запазена е само западната половина на основата – почти цялата западна стена (с дължина около 1,00 м) и малка част от северната стена (около 0,40 м). Те ограничават компактно струпване от камъни с приблизителни размери 0,60 × 0,80 м, част от запълнителя на основата ѝ. Запазената височина е около 0,22 м.

Обр. 1. Слатина-София. Проучваната през 2021 г. площ (в сиво)

Fig. 1. Slatina-Sofia. The area excavated in 2021 (in grey)

Обр. 2. Слатина-София. Структура 72. Ранен неолит (група Кремиковци)

Fig. 2. Slatina-Sofia. Feature 72. Early Neolithic (Kremikovtsi group)

Западно от пещта, на разстояние около 0,20 м от нея, е разположено стационарно съоръжение за съхранение. Части от него са разкрити и вдигнати от терен през 2020 г. (Николов и др. 2021а, 196, обр. 4 5). От запазените му части изглежда, че то е имало четиристенна форма в долната част и пресеченоконусовидна горна част с кръгъл отвор. Дължината на основата му е над 0,70 м, а височината около 0,80 м. Върху горната част, над прелома, е нанесена дълбока врязана украса. Тя се състои от разминаващи се наклонени линии, образуващи ъгловидни мотиви, в централната част на стената, между ъгловидните мотиви има изобразен спираловиден мотив.

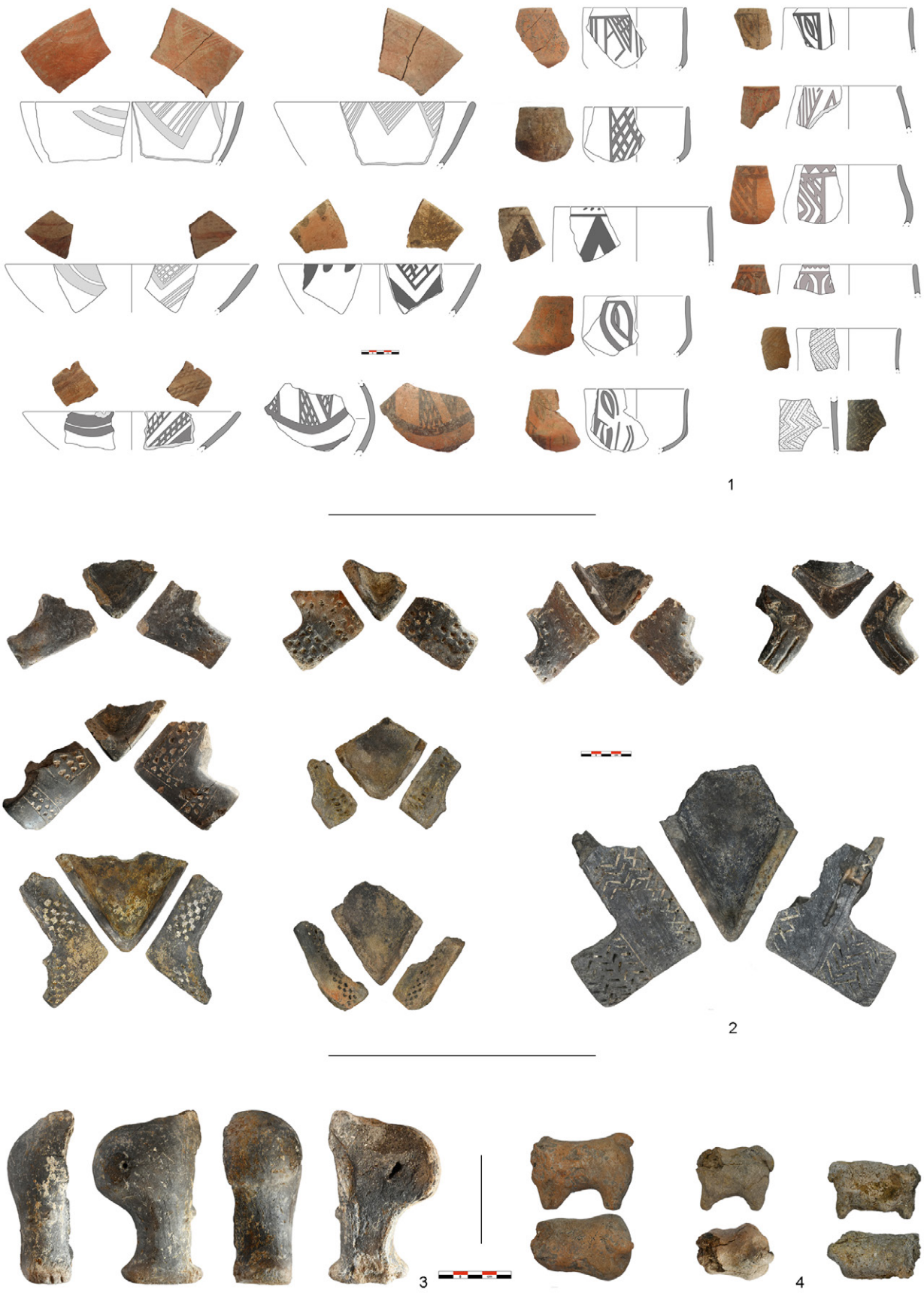
В пространството между основата на пещта и описаното съоръжение е открита колективна находка от костени предмети – гладилка, заготовка за костено оръдие и още две животински кости, силно увредени при опожаряването на къщата (обр. 4.6).

Върху пода на втория етаж са разкрити и останки от зърнохранилища. Те не са запазени на място и са силно разтрошени, което не дава възможност да се установи точният им брой, форма и размери. Останките от хранилища са концентрирани в две струпвания. Първото е разположено на около 2,00 м източно от пещта и включва поне четири хранилища. Второто струпване е разположено западно от пещта, на около 0,70 м, до съоръжението с релефна украса, като продължава и под централния профил на обекта.

Върху пода на втория етаж са разкрити два цели съда. Те са разположени източно от първата група хранилища. Съдовете са силно вторично изпечени и лошо запазени. Единият съд е затворен гърневиден с големи размери (обр. 4.3). Има заоблено тяло и украса от хоризонтални и вертикални релефни ленти. Непосредствено до него, от северозападната му страна, е разкрита силно фрагментирана купа, стояща върху ниско столче. Тя е тънкостенна с червеноангобирана повърхност и украса от тъмночервена боя (обр. 4.4). Сходни съдове са открити при проучванията в Гълъбник (Pavuk, Bakamska 2021, Abb. 73; 89) и Тумба Маджари (Sanev 2004, Tab. III/2).

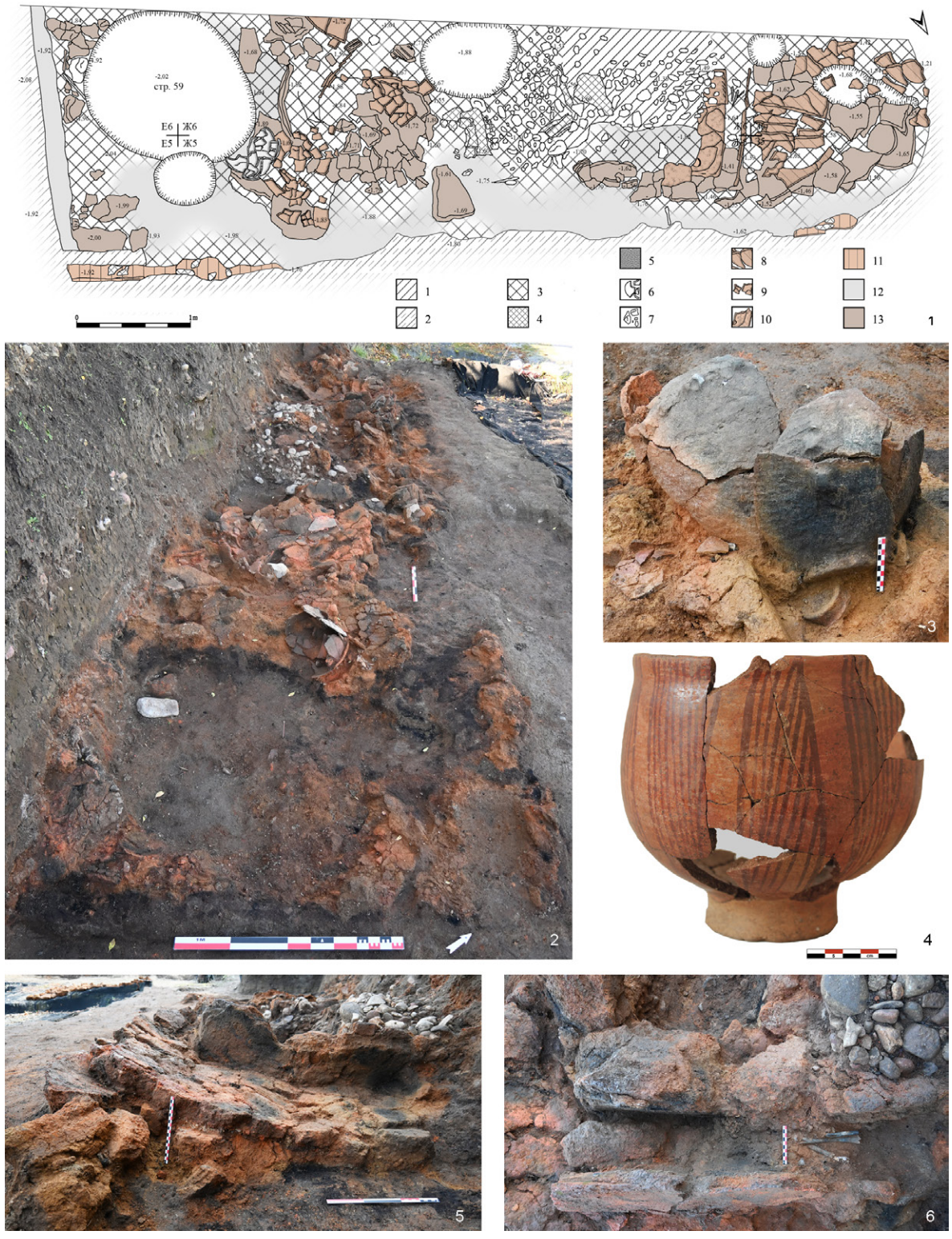
Първият етаж на къщата е достигнат частично. Той има денивелация в южна и източна посока. Върху него е открита една каменна тесла. Съоръженията, отнасящи се към първия етаж (вероятно пещ и зърнохранилища), не са проучени през настоящия сезон.

Хронологически къщата се отнася към втората половина на ранния неолит (група Кремиковци) – около втората четвърт на VI хил. пр. Хр.

Обр. 3. Слатина-София. Находки: 1 – керамични съдове с рисувана украса; 2 – култови масички; 3 – антропоморфна фигура; 4 – зооморфни фигури. Ранен неолит (група Кремиковци)

Fig. 3. Slatina-Sofia. Finds: 1 – painted ceramic sherds; 2 – cult tables; 3 – anthropomorphic figurine; 4 – zoomorphic figurines. Early Neolithic (Kremikovtsi group)

Обр. 4. Слатина-София. Къща AIV.2: 1, 2 – втори етаж; 3, 4 – керамични съдове; 5 – пещ на втория етаж; 6 – костени сечива между пещта и съоръжението с врязана украса. Ранен неолит (група Кремиковци). Легенда: 1 – сив пласт с ниска плътност; 2 – сиво-кафяв пласт; 3 – пласт изпечени деструкции; 4 – изпечени деструкции; 5 – кости; 6 – керамика; 7 – камъни; 8 – фрагменти от съоръжение с врязана украса; 9 – фрагменти от зърнохранилища; 10 – пещ; 11 – стени; 12 – под на първи етаж; 13 – изпечени деструкции, под на втория етаж

Fig. 4. Slatina-Sofia. House AIV.2: 1, 2 – second story level; 3, 4 – ceramic vessels; 5 – oven on the second floor of the building; 6 – bone tools between the oven and the clay installation with incised decoration. Early Neolithic (Kremikovtsi group). Key: 1 – grey loose layer; 2 – grey-brown layer; 3 – burnt daub layer; 4 – burnt daub pieces; 5 – bones; 6 – pottery; 7 – stones; 8 – fragments of an installation with incised decoration; 9 – grain storage bins fragments; 10 – oven; 11 – walls; 12 – first story floor; 13 – burnt daub debris, second story floor

Литература

Николов и др. 2021а: В. Николов, Д. Такорова, Е. Сиракова, Т. Дяков, Р. Боянов. Археологически проучвания на раннонеолитното селище Слатина-София. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 192 – 198.

Николов и др. 2021б: В. Николов, Д. Такорова, Т. Дяков, В. Стоицова, О. Кая, Д. Кая, С. Николова, Д. Тонева. Спасително археологическо проучване на територията на раннонеолитно селище Слатина-София в границите на УПИ IV-616. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 198 – 203.

Pavuk, Bakamska 2021: J. Pavuk, A. Bakamska. Die Neolithische tellsiedlung in Gălăbnik (Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 91). Wien, 2021.

Sanev 2004: V. Sanev. Some characteristics of the Anzabegovo-Vršnik cultural group in Macedonia. – The Neolithic in the Middle Morava Valley, 1, 2004, 35 – 48.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE EARLY NEOLITHIC SETTLEMENT SITE OF SLATINA-SOFIA

Vassil Nikolov, Desislava Takorova, Emiliya Sirakova, Todor Dyakov, Violeta Stoitsova

Summary

In 2021, the research was conducted within an area of ca. 500 m^2 (fig. 1).

A cluster of burnt daub pieces (feature 72) was uncovered in the southeast part of the excavated area. The burnt daub pieces spread all the way to the eastern and southern boundaries of the surveyed area and, most probably, the feature continues to the southeast. The cluster measures ca. 7.80 (N – S) × 6.20 (E – W), and has an approximately rectangular shape (fig. 2). The layer in which the burnt daub pieces were discovered, is between 0.10 and 0.30 m thick. The cluster consists of shapeless burnt daub pieces of various size, with a brick red colour and damaged surfaces. They seem randomly scattered in one or two levels. Although no floor level, nor any household installations have been identified, the cluster probably belongs to a building dating to the end of the early Neolithic.

A cultural layer, from the second half of the early Neolithic was excavated in the rest of the surveyed area with a thickness of up to 0.50 m. No archaeological features were uncovered there. The layer is characterized by a high concentration of potsherds and multiple cult table fragments (fig. 3).

The excavation of the two-story burnt house (AIV.2) continued. The uncovered remains of the building measure ca. 8.00 (E – W) × 2.30 m (N – S), with the larger part of it, remaining outside of the excavated area, under the central profile (fig. 4.1-2). The floor of the second story is relatively well preserved (fig. 4.5). It was constructed using split logs, placed parallel to each other, measuring between 4 and 8 cm in width. The resulting horizontal wooden construction was covered with a layer of clay, between 8 and 10 cm thick. An oven, several grain storage bins and a storage installation with incised decoration, were uncovered on the second story floor. The oven was situated in the central northern part of the house. It seems to have had a square or slightly rectangular shape. Its preserved height is ca. 0.22 m. The storage installation was uncovered ca. 0.20 m west of the oven. Its lower part has a rectangular shape, turning into a truncated cone in height, with a circular opening at the top. The length of its base is more than 0.70 m and its height ca. 0.80 m. Its upper part is covered with deep incised decoration. A hoard of bone artefacts was found in the space between the oven and this installation, consisting of a polisher, an incomplete bone tool and two more animal bones, badly damaged by the fire that destroyed the house (fig. 4.6). The remains of storage bins were found in two clusters to the west and east of the oven, respectively. They were not well preserved *in situ* and were also badly fragmented. Two whole vessels were uncovered on the second story floor (fig. 4.3-4). They were badly burned and damaged.

The first floor of the building was partially uncovered. The features, belonging to it (an oven and grain storage bins), were not completely uncovered during this archaeological season.

Chronologically the house belongs to the second half of the early Neolithic (Kremikovtsi group) – around the second quarter of the 6th millennium BC.

Vassil Nikolov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vassil.nikolov@abv.bg
Desislava Takorova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, desislava.takorova@naim.bg
Emiliya Sirakova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, emasirakova@abv.bg
Todor Dyakov, todorsd@abv.bg
Violeta Stoitsova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, violeta.stoicova@gmail.com

№ 5. РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ПРИ НОВА НАДЕЖДА

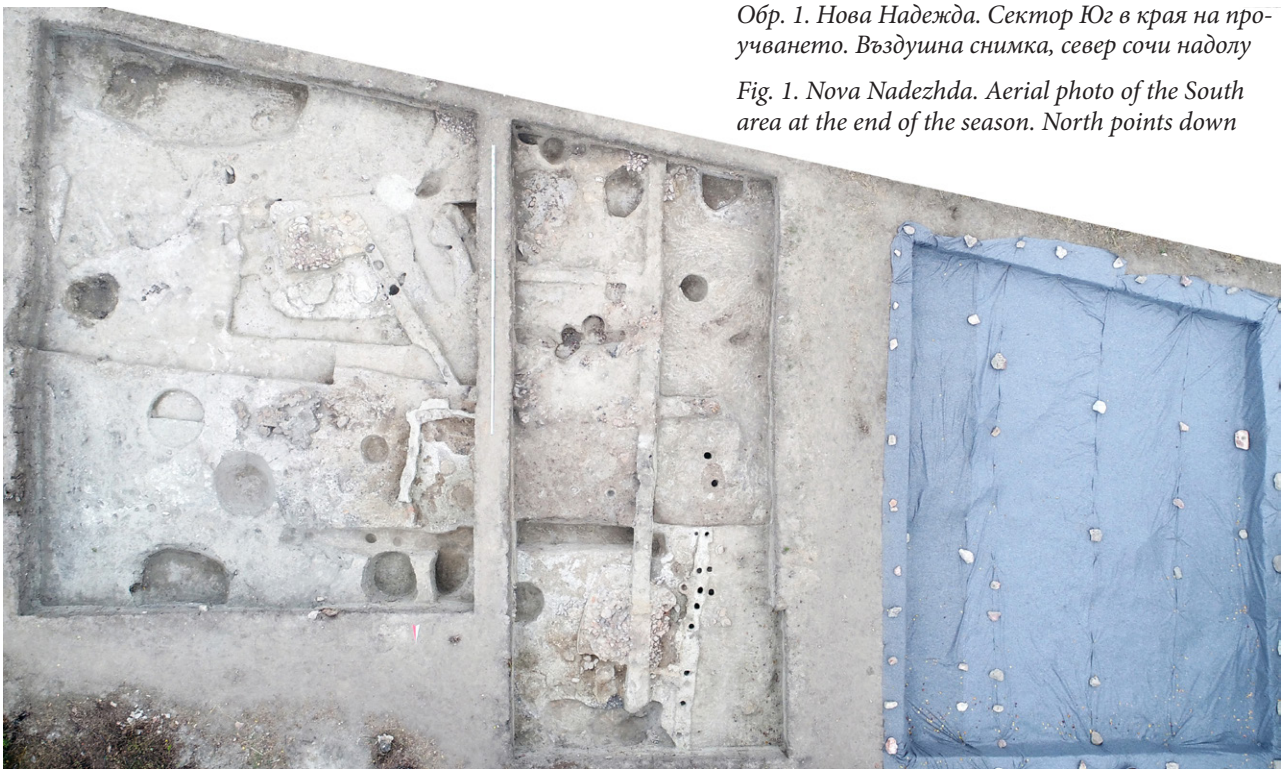
Крум Бъчваров, Георги Кацаров, Николина Николова, Атанас Цурев, Ралф Глезер, Валеска Бекер

След едногодишно прекъсване поради епидемията от Covid-19 редовното проучване на праисторическия обект при Нова Надежда, общ. Хасково, продължи през 2021 г. по проект, финансиран от Министерството на културата. Както и през предишните две кампании, изследването е фокусирано върху част от раннонеолитното селище (сектор Юг; обр. 1).

Основен обект на проучване са няколко последователно съществували постройки (къщи) с правоъгълен план, изградени от дървена конструкция и с обмазани с белезникав мергел под и стени. От същия материал са и неподвижните съоръжения – пещи и хранилища. Къщите не са опожарени, преди изоставянето им подвижният инвентар е изнесен и вследствие на по-късни дейности на същото място развалините са разнесени и заравнени.

През 2021 г. окончателно е изяснена относителната хронология на раннонеолитните останки от по-късните запазени нива. Най-късни са няколко ями, обикновено обмазани с белезникав или зеленикав мергел, чиито отвори са регистрирани непосредствено под заварения повърхностен пласт (структури 204, 205, 206, 216, 226, 227/227.1, 229 и вероятно 243). Възможно е да са вкопани и от по-горно ниво, унищожено при строежа на железопътната линия през XIX в. Повечето са сравнително дълбоки и значително нарушават културния пласт.

Специално внимание изисква една от тях (структура 243; обр. 2, 5), в която е установен структуриран депозит. Тя е дълбока 0,70 м, има пресеченоконична форма, кръгъл отвор с диаметър 1 м и равно дъно с диаметър около 0,80 м. Дъното и долните 10 см от стените са обмазани с бяло-зеленикав мергел. Тази придънна част от ямата е запълнена с много плътен белезникав глинест седимент, почти лишен от археологически материал. Върху него са насипани средни по размер ломени камъни, предимно в западната част на ямата. На дълбочина около 0,45 м от отвора са депонирани фрагменти от малка паница и голям хранилищен съд (обр. 5.2, 15). В запълнителя над тях са установени струпвания от черупки от речни миди (*Unio pictorum*) и охлюви. Голям брой черупки се срещат и във второто проучено ниво депонирани съдове, някои от които почти цели (обр. 5.3, 4, 8, 16). Повечето са поставени

Обр. 1. Нова Надежда. Сектор Юг в края на проучването. Въздушна снимка, север сочи надолу

Fig. 1. Nova Nadezhda. Aerial photo of the South area at the end of the season. North points down

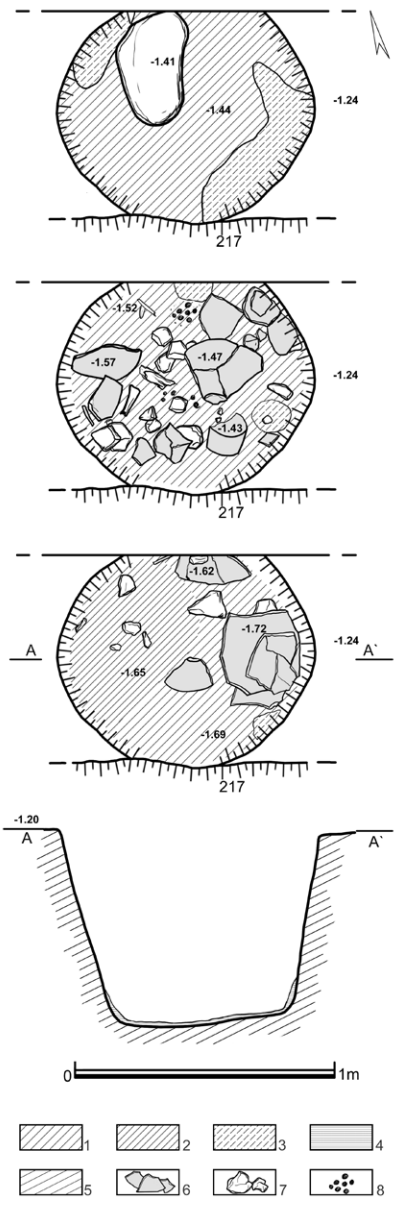
с отворите нагоре. Този пласт от депозита също съдържа камъни, включително фрагменти от хромели, както и животински кости, артефакти от кост (обр. 4.5), няколко фрагмента от обмазка на основа на термично съоръжение и 59 дребни кремъчни артефакта: няколко пластини, отломъци и люспи. В западната периферия на ямата е открита висулка от черупка на средиземноморска мида *Pecten* (обр. 4.1). Този депозит е покрит с плътна зеленикава глина, в която е положен голям долен хромелен камък с работната повърхност нагоре. Запечатващият пласт е дебел около 0,15 м и на нивото на регистриране е покрит с тънка черна прослойка овъглен органичен материал.

По-ранни от ямите са три строителни траншеи (структура 217/230, 218 и 239), чието ниво на вкопаване частично е нарушено или пресечено от ямите. Дълги са 5 – 7 м, ориентирани са в посока изток – запад и вероятно са свързани със стени на постройки от най-горното застроено ниво в тази част на селището, чиито планове и размери не могат да бъдат установени. Към тази група вероятно се отнасят и зле запазените останки от основи на няколко термични съоръжения (структури 225, 228 и 237). Четвърта траншея (структура 211) е ориентирана в посока югозапад – североизток и е вкопана от сравнително високо ниво, което хронологически предхожда останалите.

Най-късната регистрирана постройка (структура 233) е нарушена от една от траншеите (структура 217). Къщата има правоъгълен план с ориентация север – юг. Проучена е югозападната ѝ част – под, пещ и четири дупки от стълбове, маркиращи южната ѝ стена. Структура 233 лежи непосредствено върху подравнените останки от западната част на по-ранна къща (структура 231) и пещта ѝ е изградена на мястото на разрушеното по-ранно термично съоръжение (структура 219). Тя е разположена на около 1,50 м от южната стена на постройката и е сравнително добре запазена, масивна, с нападали останки от купола. Входът е от север, с оформено предпещно пространство. Основата ѝ има квадратен план с размери 0,95 × 1,00 м. Стените са запазени на височина до 0,30 м. Квадратното „легенче“ на основата е запълнено с подложка от 3 – 4 реда камъни с увеличаващи се в дълбочина размери. Масивната, здрава замазка с дебелина до 2 см е запазена предимно в северната (предна) половина. Под основата, освен по-ранното термично съоръжение, са вградени късове изпечена мазилка, както и повече от половин стационарно зърнохранилище (структура 244). Там е проучена и „строителна жертва“ (структура 245), състояща се от горна четвърт на малко тънкостенно гърне, две цели костени шпатули-длета (обр. 4.8, 9) и 34 кремъчни артефакта: две ретуширани пластини и отломъци.

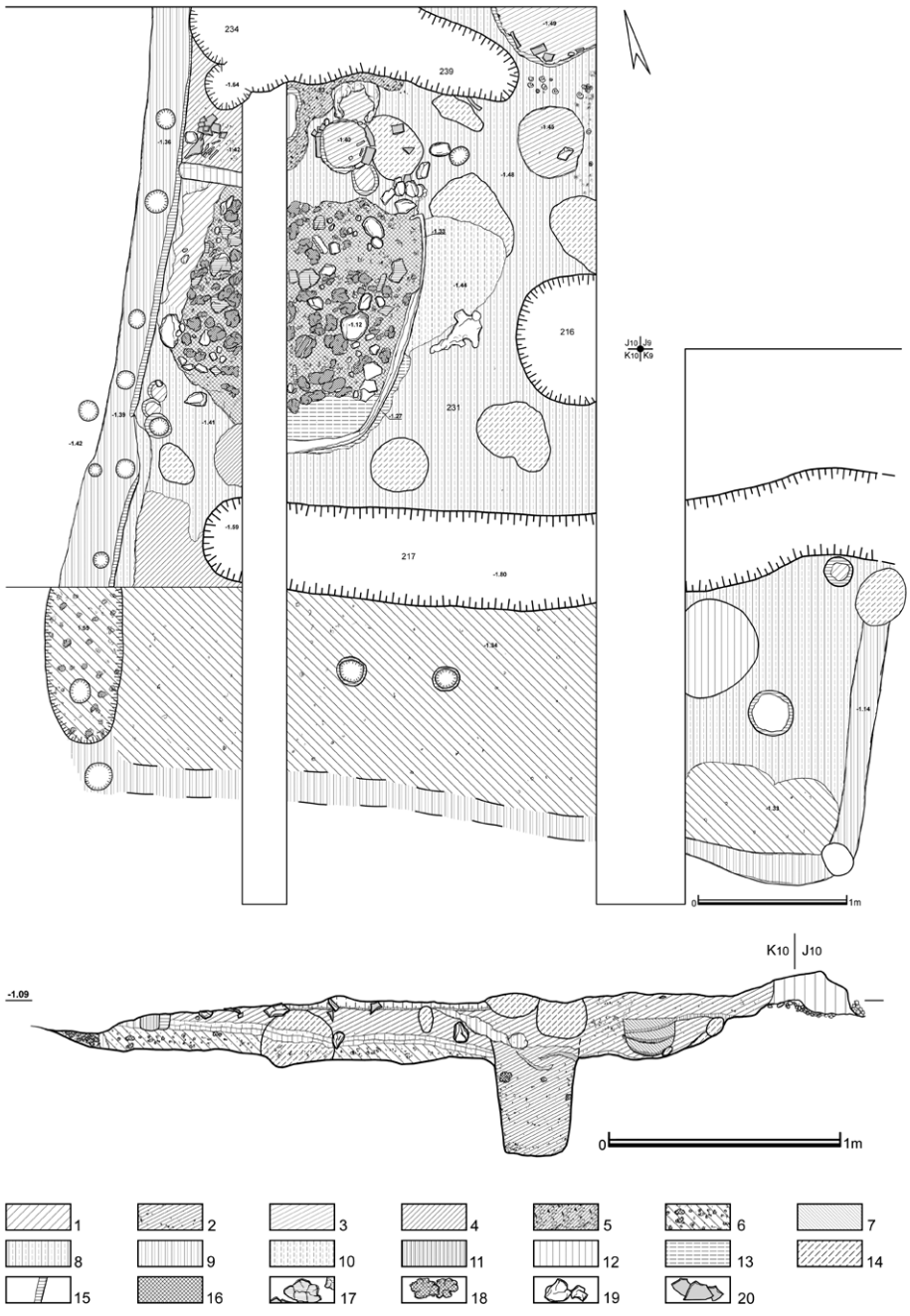
По-ранната постройка (структура 231, обр. 3) има същата ориентация, но е изместена на юг. Изцяло е установена южната (дължина 5,30 м) и частично – западната и източна ѝ стена (проучена дължина до 5,70 м). Северната част на къщата остава извън проучваната площ. Непосредствено под пода ѝ са регистрирани развалини на опожарена по-ранна постройка с все още неизяснени план и размери. В този участък от около 25 кв. м са установени останки от три последователно съществували постройки – двете по-късни негорели, а най-ранната опожарена.

Термичното съоръжение на структура 231 е изградено направо върху пода до западната стена, вероятно с отвор на юг. Пещта има приблизително квадратна форма и размери 1,80 × 1,80 м,

Обр. 2. Нова Надежда. Структура 243, яма. Горе: хоризонтални планове на три нива от структурирания депозит. Долу: разрез. Легенда: 1 – сиво-кафяв рохкав запълнител; 2 – сив до сиво-белезникав запълнител; 3 – нарушение/биотурбация; 4 – зеленикава обмазка (мергел); 5 – културен пласт; 6 – фрагменти от керамични съдове; 7 – камъни; 8 – черупки от охлюви

Fig. 2. Nova Nadezhda. Feature 243, pit. Up: layouts of three successive levels of the structured deposit. Down: cross-section. Key: 1 – grey-brown loose fill; 2 – grey to grey-whitish fill; 3 – truncation/bioturbation; 4 – greenish marl plaster; 5 – cultural deposit; 6 – ceramic sherds; 7 – rocks/quern fragments; 8 – land snail shells

Обр. 3. Нова Надежда. Структура 231, останки от постройка. Горе: хоризонтален план. Долу: западен профил, кв. J10/K10. Легенда: 1 – фин кафеникав седимент с отделни въгленчета; 2 – плътен и сбит сивкав запълнител с отделни въглени и разпрашени късчета изпечена мазилка; 3 – фин сив седимент; 4 – сбит светъл, сиво-бял седимент; 5 – овъглен органичен материал; 6 – рохкав кафяв пласт с високо съдържание на късове силно изпечена мазилка; 7 – нехомогенен тъмнокафяв седимент; 8 – бяло-зеленикав мергел; 9 – глинест зеленикав мергел; 10 – бяло-розов твърд мергел; 11 – глинест черен седимент; 12 – песъчлив твърд, жълт седимент; 13 – плътен и твърд светъл, белезникав (бяло-сиво-зеленикав) седимент; 14 – нарушение/биотурбация; 15 – опалена (?) оранжево-бежова глина; 16 – пласт от разтрошени дребни късове изпечена мазилка; 17 – фрагменти от замазка на основа на термично съоръжение; 18 – развалини на опожарена постройка; 19 – камъни; 20 – фрагменти от керамични съдове

Fig. 3. Nova Nadezhda. Feature 231, house remains. Up: layout. Down: west profile, quadrants J10/K10. Key: 1 – fine brownish sediment with single charcoal pieces; 2 – dense, compact, greyish fill with single charcoal pieces and dusted burnt daub; 3 – fine grey sediment; 4 – compact, light, grey-white sediment; 5 – charred organic matter; 6 – loose, brown layer with a large number of burnt daub pieces; 7 – nonhomogeneous, dark brown sediment; 8 – white-greenish marl; 9 – clayey greenish marl; 10 – white-pink, hard marl; 11 – clayey, black sediment; 12 – sandy, hard, yellow sediment; 13 – dense, compact, light, whitish (white-grey-greenish) sediment; 14 – truncation/bioturbation; 15 – burnt (?), orange-beige clay; 16 – layer of small burnt daub; 17 – fragments of thermal installation base plaster; 18 – burnt house debris; 19 – rocks; 20 – ceramic sherds

включително предпещното пространство. Основата ѝ представлява четиристранно „легенче“ от твърд бял мергел, в което плътно са поставени големи късове изпечена мазилка. Северната, западната и отчасти южната стена на съоръжението са унищожени. На височина до 0,15 м е запазена дебелата 4 см източна стена. Непосредствено зад пещта са проучени останки от две кръгли стационарни зърнохранилища с диаметър около 0,40 м, изградени направо върху пода.

Следващата, също неопожарена постройка (структура 232) се намира непосредствено на изток от структура 231. Засега не е ясно дали двете къщи са съществували едновременно или структура 231 нарушава 232. Плановете им са сходни, но ако са синхронни, двете къщи не са в една линия, а структура 232 е разположена пò на юг. В северозападната част на постройката е регистрирана основата на термичното съоръжение с част от замазката.

Ясно е засвидетелствана поранната хронологическа позиция на друга неопожарена постройка (структура 215) спрямо структури 231 и 232. Останките на структура 231 частично застъпват запазената ѝ югозападна стена, а суперпозицията на пода на структура 232 е документирана в стените на две по-късни ями (структури 226 и 238). Постройката има правоъгълен план, но е ориентирана различно от другите – в посока северозапад – югоизток. Термичното ѝ съоръжение е разположено до югозападната стена с отвор вероятно на северозапад. До него са установени останки от зърнохранилище с диаметър 0,45 м, изградено от същия белезникав мергел като всички останали съоръжения. В основата на стената на постройката непосредствено на северозапад от него е открита „строителна жертва“ (структура 215.1), включваща костен инструмент с два работни края (обр. 4.6), животинско ребро, висулка от черупка на средиземноморска стрида (обр. 4.3) и бучка червена охра.

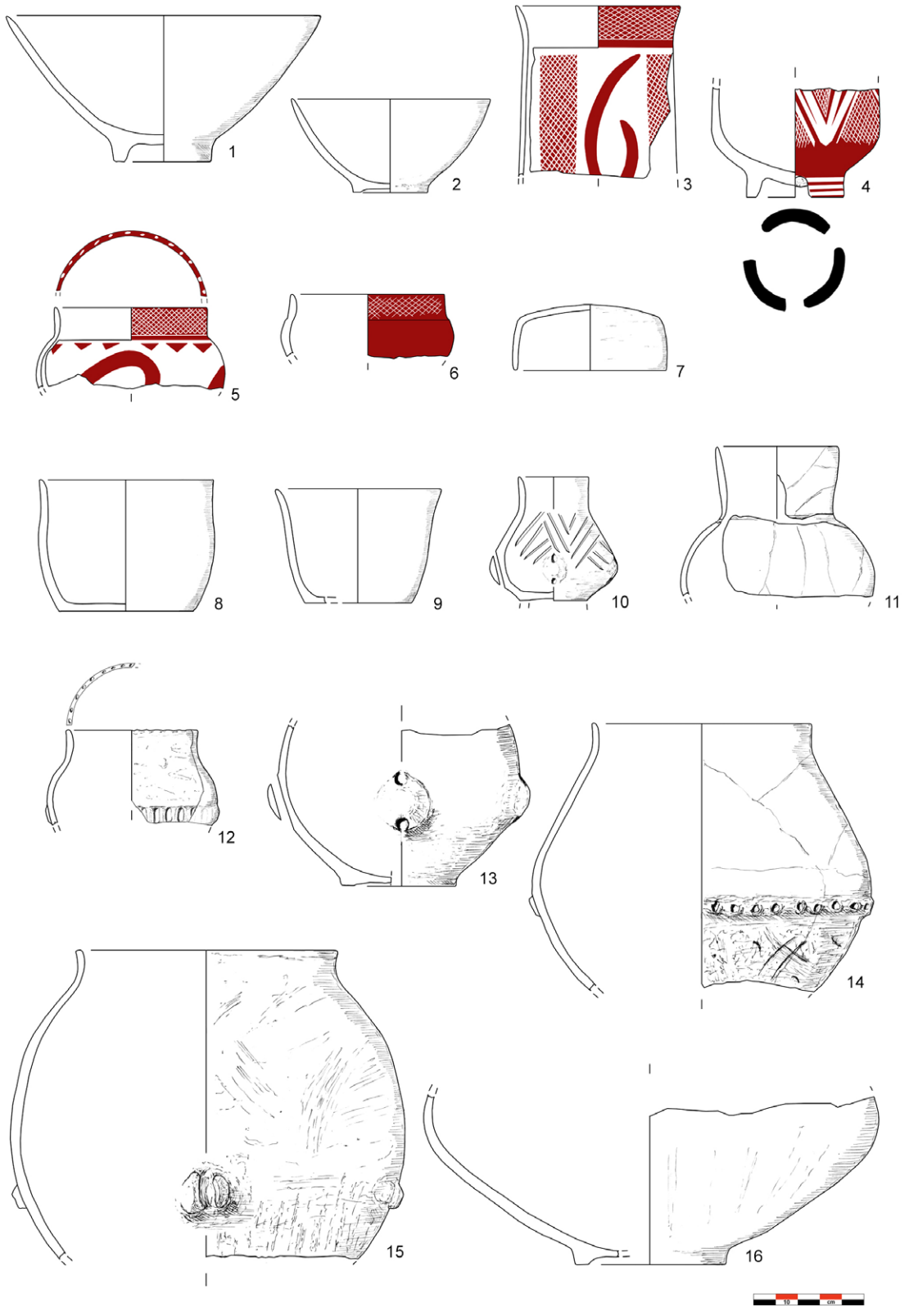

Обр. 4. Нова Надежда. Дребни находки: 1-3 – висулки от черупки на средиземноморски миди; 4 – каменна тесла; 5-9 – костени инструменти

Fig. 4. Nova Nadezhda. Small finds: 1-3 – pendants made of Mediterranean mussel/oyster shells; 4 – stone adze; 5-9 – bone tools

Керамичният ансамбъл (обр. 5) се състои предимно от форми, вече познати от селището: конични паници, цилиндрични купи, сферични съдове с различно висока цилиндрична шия, сферични купи с или без обособена шия и фрагменти от лалевидни съдове с бялорисувана украса. Открити са няколко по-добре запазени гърнета и големи фрагменти от сравнително тънкостенни хранилищни съдове (обр. 5.15). По-грубите съдове често са украсени с релефни ленти с ямички. Едно асиметрично сферично гърне, открито във фрагментирано състояние сред керамично струпване, има специфична релефна лента с високи релефни „езичета“. Все по-често се срещат гърнета с огрубена долна и излъскана горна част. Гърнетата често са снабдени с въжести дръжки, релефни пъпки или жлебове за закрепване на въже.

С цел документиране на връзката на оградните ровове с постройките на изток от тях секторът е разширен с нов участък от 53 кв. м, разположен западно от досега проучваната площ. След отстра-

Обр. 5. Нова Надежда. Керамични съдове от структура 243, яма

Fig. 5. Nova Nadezhda. Pottery from feature 243, pit

няване на повърхностния хумусен пласт с дебелина до 0,30 м е установено неравномерно ниво от белезникав седимент, в което се очертават няколко струпвания от развалини на опожарени постройки и отделни камъни. В югозападната четвърт на този участък са регистрирани две ивици с ориентация юг – север, които вероятно маркират трасе на един или два успоредни оградни рова.

Достигнатото ниво на изследване на културните напластявания и археологическите структури от ранния неолит потвърждават теорията, че сектор Юг представлява изключително интензивно и продължително обитавана част от раннонеолитното селище. Културният пласт не е изчерпан до стерилна основа. Проучването ще продължи през 2022 г.

THE EARLY NEOLITHIC SETTLEMENT SITE OF NOVA NADEZHDA

Krum Bacvarov, Georgi Katsarov, Nikolina Nikolova, Atanas Tsurev, Ralf Gleser, Valeska Becker

Summary

The main excavated features were several successive houses with a rectangular layout that had been built of timber, with the walls and floors daubed with whitish marl. The ovens and storage bins were made of the same material. The structures were not destroyed by fire, their moveable inventory was removed, and the ruins were scattered and leveled by later activities.

The relative chronology of the early Neolithic remains belonging to the later levels in the South area was finally clarified (fig. 1). The latest preserved features are several pits, with their walls and bottoms usually plastered with whitish or greenish marl. Their mouths were identified directly below the topsoil. Special attention should be paid to one of them (feature 243; figs 2, 5) that contains a structured deposit divided in different layers and consisting of large parts of various pots, rocks and quern fragments, freshwater mussel and land snail shells, animal and bird bones, bone artefacts (fig. 4.5), several fragments of a thermal installation base plaster, and fifty-nine small chipped stone pieces. A pendant made of a pierced Mediterranean *Pecten* shell was also found (fig. 4.1). A complete saddle quern topped the deposit.

The latest structure (feature 233) has a rectangular layout and is aligned north-south. Its southwest part was excavated: the floor, the oven, and four postholes marking the south wall. The house lies directly above the leveled remains of the west part of an earlier structure (feature 231) and its oven was built on the ruins of the earlier thermal installation (feature 219). The earlier house (feature 231; fig. 3) has the same alignment but is located slightly more to the south. Immediately below its floor, the debris of an even earlier structure was uncovered, this one having been demolished by fire. Therefore, the remains of three successive houses were identified in an area of ca. 25 m².

The next structure (feature 232) also was not destroyed by fire and is situated immediately east of feature 231. It is still not clear whether both houses existed contemporaneously or feature 231 truncates 232. Their layouts are similar but if the houses were contemporary, they are not aligned in the same line as feature 232 is located somewhat more to the south. The base of its oven was uncovered in the northwest part of the structure.

The earlier position of another unburnt house (feature 215) was clearly demonstrated as the remains of feature 231 partially overlap its preserved southwest wall, and the superposition of the floor of feature 232 was evidenced in the walls of two later pits. This structure has a rectangular layout but its northwest-southeast alignment differs from the other two houses' orientation. Its oven is situated next to the southwest wall, with the opening to the northwest. Immediately northwest of it, an offering was uncovered in the wall's foundation consisting of a bone tool (fig. 4.6), an animal rib, a pendant made of a Mediterranean oyster shell (fig. 4.3), and a small piece of ocher.

The ceramic assemblage (fig. 5) consists mostly of already familiar shapes: conical, cylindrical or spherical bowls, spheroid necked pots, white painted tulip beakers, jars, and relatively thin-walled storage jars (fig. 5.15).

Krum Bacvarov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, krum.bacvarov@naim.bg

Georgi Katsarov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, georgi.katsarov@naim.bg

Nikolina Nikolova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, nikolina_vr@yahoo.com

Atanas Tsurev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, a.tsurev@gmail.com

Ralf Gleser, Abteilung für Ur- und Frühgeschichtliche Archäologie, Westfälische Wilhelms-Universität Münster, 20-22 Domplatz, 48143 Münster, rgles_01@uni-muenster.de

Valeska Becker, Abteilung für Ur- und Frühgeschichtliche Archäologie, Westfälische Wilhelms-Universität Münster, 20-22 Domplatz, 48143 Münster, vbeck_01@uni-muenster.de

№ 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КОМПЛЕКСА ОТ КРЪГОВИ РОВОВЕ КАЗЛАЧА

Виктория Петрова, Тодор Вълчев

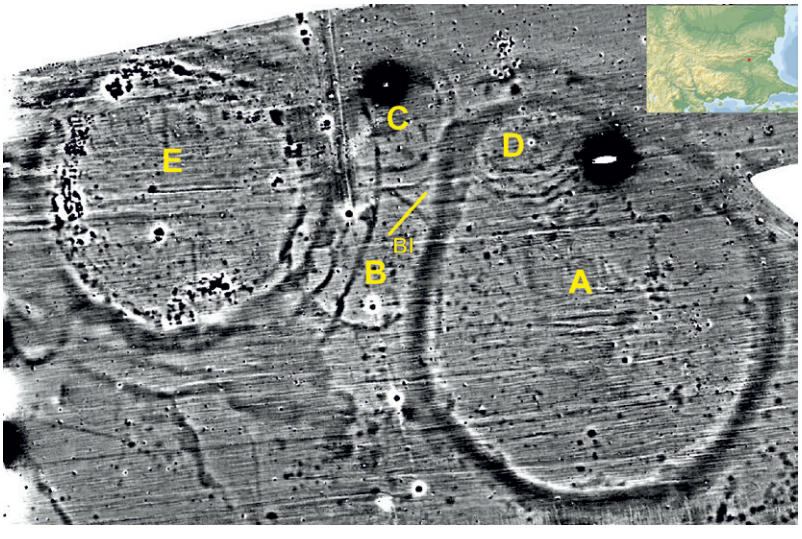
Археологическите разкопки на комплекса от кръгови ровове Казлача се проведоха в периода 07.09 – 17.09.2021 г. Научен ръководител е гл. ас. д-р В. Петрова (НАИМ – БАН), заместник-ръководител е Т. Вълчев (РИМ – Ямбол).

Основна задача на проучването е изясняването на характеристиките и датировката на рова от ограждение В, което има диаметър 60 м. За целта е направен сондаж BI, който пресича напречно североизточната част на ограждението (обр. 1). Той попада в кв. Qq-13, Rr-13, Pp-14. Размерите му са 2 × 23 м, а дългата му страна е ориентирана в посока североизток – югозапад. Установената стратиграфия представя следната картина: стерилната основа е покрита от кафяв плътен пласт с дебелина 0,10 – 0,15 м, без археологически материали. Ровът е вкопан в този пласт и в стерилната основа. Отгоре е покрит от сиво-кафяв повърхностен пласт (орница) с дебелина 0,40 – 0,50 м (обр. 2.2-3).

Разкритият в сондажа ров има V-образно сечение. Ширината в горната му част е 3,30 м, на дъното е 0,60 м, а дълбочината – 2,00 м (обр. 2.1-3). Запълнен е с два пласта (обр. 2.2-3; 3), съдържащи малко количество археологически материали, които го отнасят към раннонеолитната култура Караново I. Керамиката не се отличава с голямо разнообразие на форми и орнаментация. Налични са фрагменти от обърнатоконични паници, заоблени купи (обр. 2.4), гърневидни съдове (обр. 2.7), както и единични въжести дръжки (обр. 2.5). Дъната са равни и често профилирани (обр. 2.11), срещат се и конични столчета (обр. 2.12). Украсата е представена от релефни ленти с ямички (обр. 2.9), както и от набодени ямички (обр. 2.10), които в един случай са разположени върху устийния ръб на гърневиден съд (обр. 2.8). Единични керамични фрагменти са покрити с червена ангоба. Върху един от червено ангобираните фрагменти е нанесена бяла рисунка (в негатив; обр. 2.6). Животинските кости са малко, а находките са представени от фрагмент от костна шпатула и кремъчна стъргалка.

Проучени са и две структури, едната от които попада в очертанията на ограждение В (структура 1), а другата е вкопана в самия ров (структура 2).

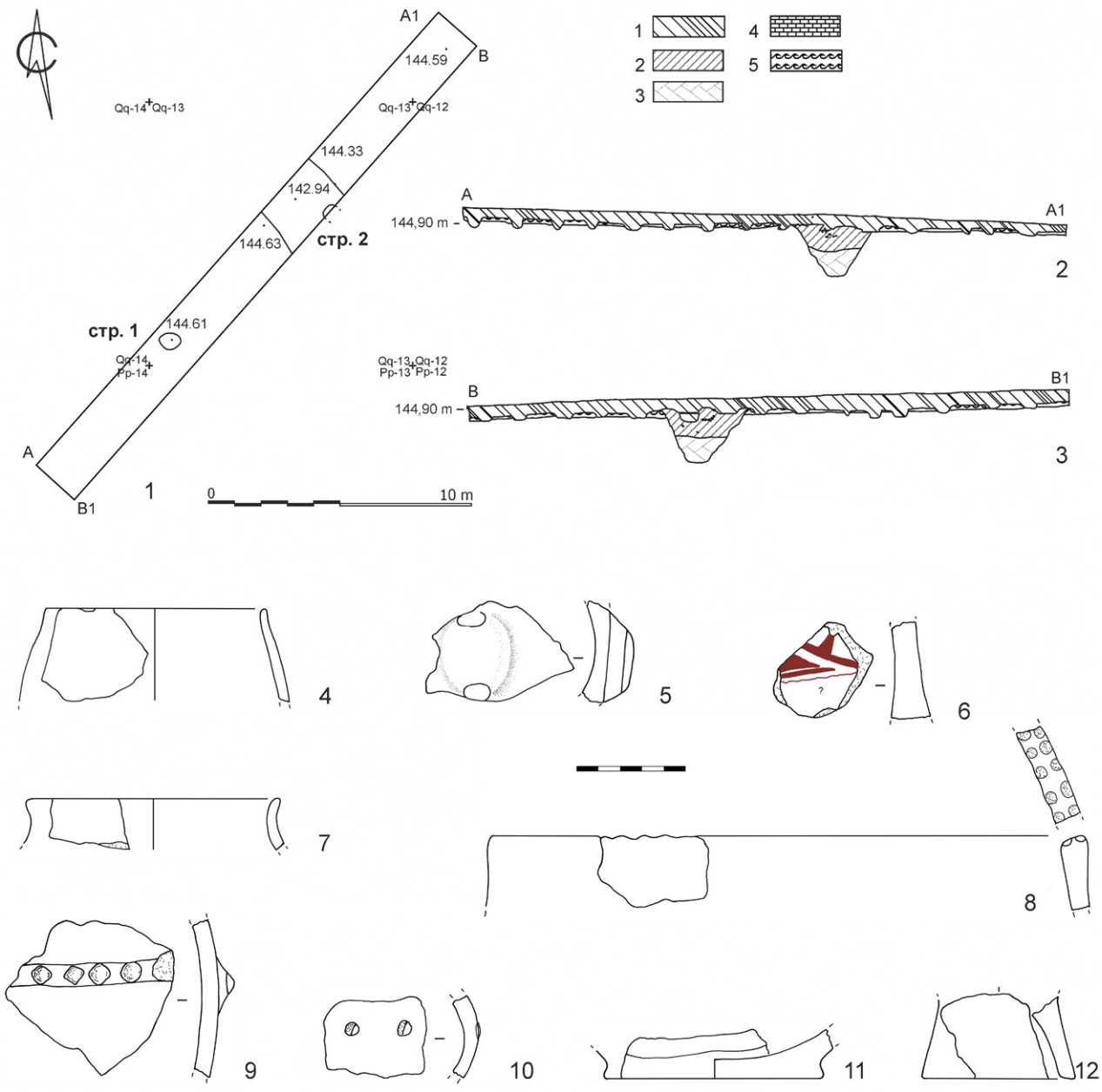
Структура 1 е разположена в очертанията на ограждение В, на 5,50 м югозападно от рова, в югозападния ъгъл на кв. Qq-13 (обр. 2.1). Представлява яма с овална форма с размери 0,60 × 0,77 м и дълбочина 0,25 м; дългата ѝ ос е ориентирана в посока изток – запад. Вкопана е в кафявия глинест пласт и стерилната основа. В централната част на ямата са разкрити компактни мазилки, сред които и малко раннонеолитни вторично изпечени керамични фрагменти.

Обр. 1. Казлача. Геомагнитен план на кръговите ограждения с разположението на сондаж BI

Fig. 1. Kazlacha. Magnetic plan of the circular enclosures and the position of trench BI

Структура 2 е разположена в кв. Qq-13. Вкопана е в рова и го нарушава. Проучени са 0,15 – 0,20 м от западната ѝ периферия. Останалата част се намира извън очертанията на сондажа, поради което формата и размерите на структурата не са известни. Ширината ѝ, проследена в източния профил, е около 0,70 м, а дълбочината е 0,55 м. Има цилиндрична форма със сравнително равно дъно. Запълнена е с тъмнокафява хомогенна пръст. Не са разкрити археологически материали, които да я датират.

Обр. 2. Казлача. Сондаж BI: 1 – хоризонтален план; 2-3 – стратиграфски профили; 4-12 – керамика. Легенда: 1 – сиво-кафяв пласт (орница); 2 – сиво-кафяв рохкав пласт; 3 – тъмнокафяв рохкав пласт; 4 – вторично изпечени мазилки; 5 – кафяв глинест пласт

Fig. 2. Kazlacha. Trench BI: 1 – horizontal plan; 2-3 – stratigraphic profiles; 4-12 – pottery. Key: 1 – grey-brown layer; 2 – grey-brown loose layer; 3 – dark brown loose layer; 4 – burnt daub pieces; 5 – brown, clay layer

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE COMPLEX OF CIRCULAR DITCHES KAZLACHA

Viktoria Petrova, Todor Valchev

Summary

The main task of the archaeological research at the Kazlacha complex of circular ditches in 2021 was to clarify the main characteristics and chronology of the ditch in enclosure B, which has a diameter of 60 m.

For the purpose, a test trench was made – BI, which cuts across the northeastern part of the enclosure (fig. 1). It measures 2.00 × 23.00 m, with its long axis orientated NE – SW. The stratigraphy presents the following picture: the sterile soil is covered by a brown compact layer, between 0.10 – 0.15 m thick, it contains no archaeological materials. The ditch is cut into

Обр. 3. Казлача. Сондаж BI. Западен профил

Fig. 3. Kazlacha. Trench BI. Western profile

this layer and the sterile soil. It is covered by the surface grey-brown layer with a thickness between 0.40 – 0.50 m (fig. 2.2-3).

The ditch revealed in the test trench has a V-shaped section. It is 3.30 m wide in the upper part, 0.60 m wide at the bottom, and 2.00 m deep (fig. 2.1-3). Its fill consists of two layers (fig. 3), containing a small amount of archaeological finds, which belong to the early Neolithic culture Karanovo I. Sherds from inverted-conical bowls, bowls with rounded-body (fig. 2.4), jar-like vessels (fig. 2.7) and single knob-handles (fig. 2.5) were found in the ditch. The bases are flat and often profiled (fig. 2.11), short cylindrical bases were also found (fig. 2.12). The decoration is presented by cordons with pits (fig. 2.9) and by dots (fig 2.8; 2.10). Several ceramic sherds are covered with red slip. Only one sherd is decorated with white paint (fig. 2.6). The animal bones are few. The small finds include a piece from a bone spatula and a flint scraper.

Two other features were excavated, one of them is located within enclosure B, and the other truncates the ditch.

Feature 1 is located within the circular enclosure B, ca. 5.50 m southwest of the ditch (fig. 2.1). It is a pit with an oval shape measuring 0.60 × 0.77 m, and 0.25 m deep. A compact cluster of burnt daub pieces was found in the central part. A few sherds from secondarily fired early Neolithic ceramic vessels were found among the burnt daub pieces.

Feature 2 is dug in the fill of the ditch and truncates it. It was excavated up to 0.15 – 0.20 m from its western border. The main part of the feature continues outside the trench. It is 0.70 m wide, according the eastern profile of the trench, and 0.55 m deep. It has a cylindrical shape with a relatively flat bottom. During the excavation, no materials were found which can date the feature.

Viktoria Petrova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000, viki5rova@yahoo.com
Todor Valchev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, tvvulchev@gmail.com

№ 7. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТ В М. РЕКАТА КРАЙ СЛИВНИЦА

Стилиян Иванов, Светослав Йорданов, Надежда Карастоянова

В периода 01.10 – 11.11.2021 г. беше проведено предварително спасително археологическо проучване на обект с работно наименование „№ 5 – Сливница 1, км 25+450 до км 25+700 по новото трасе на жп линия София – Драгоман, гр. Сливница“. Разкопките бяха финансирани съгласно договор за съвместна дейност между НАИМ – БАН и ДП Национална компания „Железопътна инфраструктура“.

Обектът се намира в м. Реката на 3,6 км и 108° от центъра на гр. Сливница (GPS координати: N 42,841138; E 23,080226), общ. Сливница, обл. София. Разположен е върху десния бряг на р. Сливнишка от двете страни на новопроектирано трасе на железопътната линия в обработваеми земеделски площи. Керамиката и дребните късове мазилки на повърхността са в ниска концентрация. Ширината на железопътната линия изцяло засяга обекта (Чукалев и др. 2017, 673).

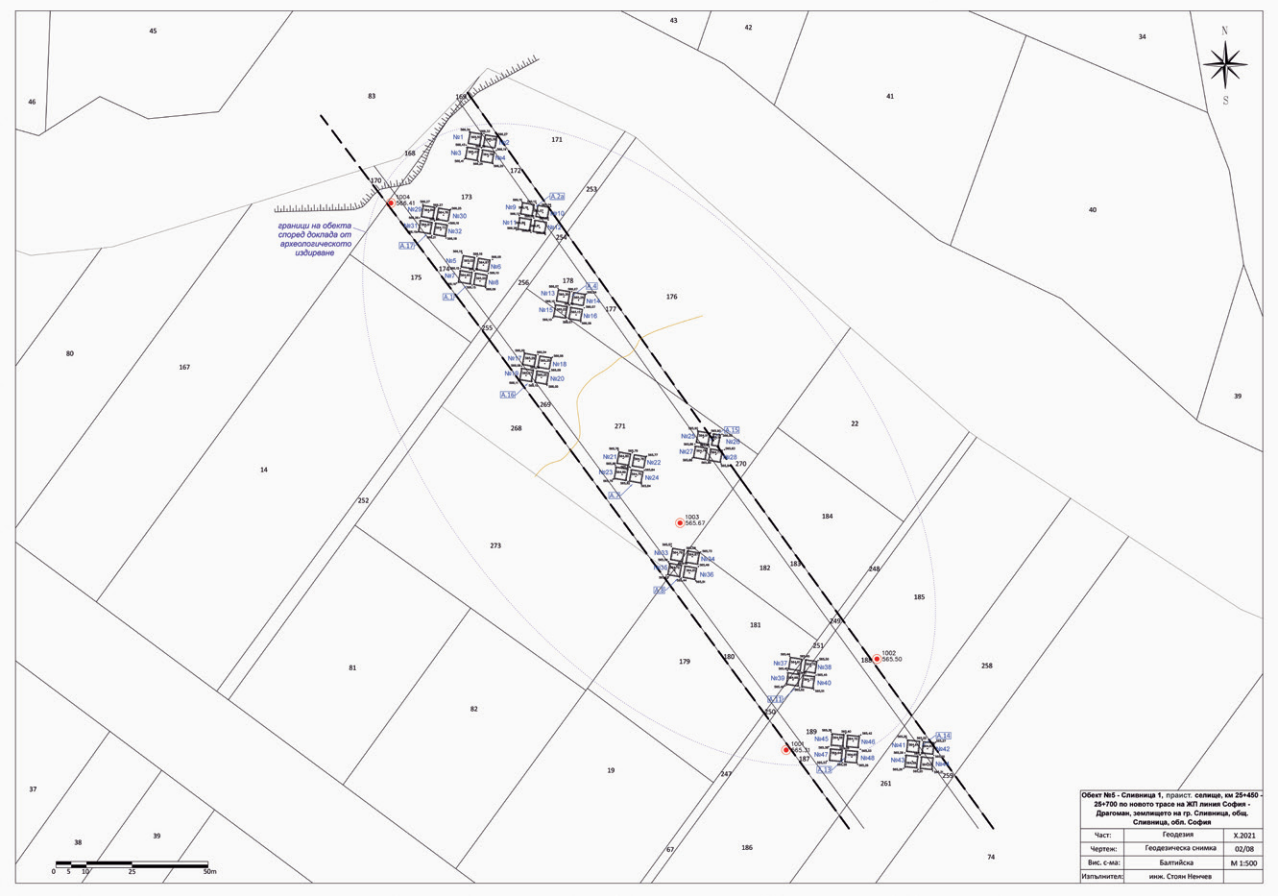
Общата площ, предвидена за предварителни проучвания и попадаща в рамките на сервитута, е 10 дка. След отлагане границите на обекта с геодезист и осъществяване на геофизично изследване (геомагнетика) започнаха предварителните разкопки, които покриха близо 10 % от заложената площ. Бяха обособени 12 зони за проучване с правоъгълна форма и общи размери 9 × 9 м, състо-

ящи се от по четири сондажа, всички ориентирани приблизително по посоките на света (обр. 1). В централната част на изследваните участъци са оформени по две кръстосващи се контролни ребра – всяко с дебелина 1 м.

Изборът на зоните за разкопаване е изцяло съобразен с резултатите от геофизичното издирване, като проучванията покриха изцяло по-изявените геомагнитни аномалии. В резултат в границите на сондажи с номера 5 и 8, както и 21 и 24, бяха регистрирани две плитко вкопани структури от късния неолит и ранния халколит (обр. 2; 3). От структурите произхождат множество фрагменти от керамични съдове, тежести за стан, антропоморфни фигурки, култови масички, кремъчни артефакти, две изцяло запазени каменни брадвички. Малкото количество животински останки са в сравнително лошо състояние и представляват фрагменти от кости и зъби на говедо и домашна свиня. След проведена консултация[1] бе установено, че материалите датират от края на VI и началото на V хил. пр. Хр. и се отнасят към първите две фази на култура Винча.

В останалата част от терена, където не бяха открити археологически структури, на дълбочина 0,40 – 1,00/1,10 м е регистриран тъмен, черно-кафяв сбит пласт с дебелина 0,60 – 0,80 м, примесен с малко до средно количество фрагментирана праисторическа керамика. Пластът се намира между светлокафява пръст (орница) с дебелина до 0,30 – 0,40 м и стерилна основа с жълтеникавокафяв цвят, която се достига на дълбочина от 0,80 до 1,20 м или по-дълбоко.

Проучванията на обект № 5 – Сливница 1 доказаха, че в м. Реката се намират останки от интензивна човешка дейност/присъствие, датиращи от периода на късния неолит и ранния халколит. Предвид високата научна стойност на описаната археологическа недвижима културна ценност и предстоящото изграждане на новопроектираната железопътна линия, експертната комисия към министъра на културата предписа пълно археологическо проучване в предварително зададените граници на обекта (обр. 4).

Обр. 1. Сливница. Общ план на обекта (автор С. Ненчев)

Fig. 1. Slivnitsa. General layout of the site (author S. Nenchev)

[1] Авторите благодарят на доц. д-р К. Бъчваров (НАИМ – БАН) за проведената консултацията и извършената датировка на материалите.

Обр. 2. Сливница. Изглед към структура 1 в сондаж 6 (поглед от север)

Fig. 2. Slivnitsa. View towards a features in trench 6 (view from north)

Литература

Чукалев и др. 2017: К. Чукалев, Ж. Узунов, П. Георгиев, Ю. Димитрова, А. Григоров, В. Генчева. Издирване на археологически обекти в обхвата на проект „Модернизация на железопътната линия София – Драгоман". – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 671 – 674.

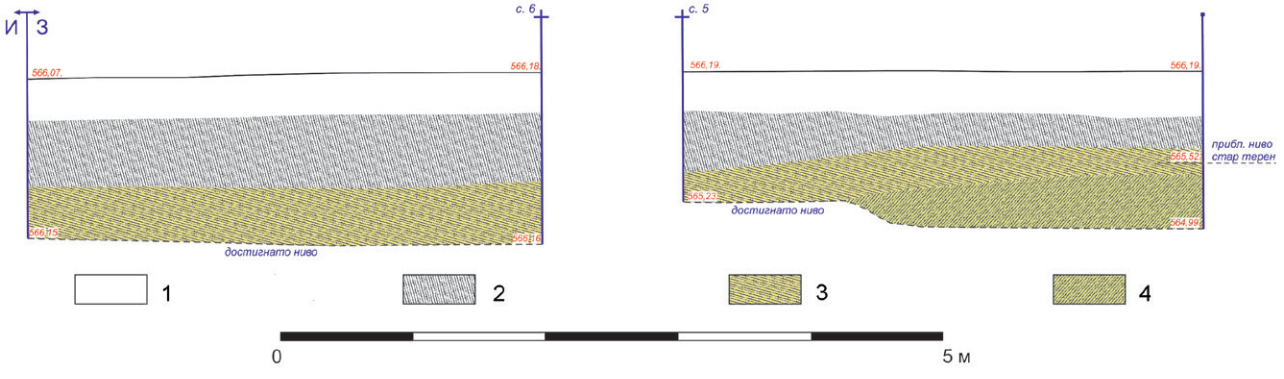
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A PREHISTORIC SITE IN THE REKATA LOCALITY, NEAR SLIVNITSA

Stiliyan Ivanov, Svetoslav Yordanov, Nadezda Karastoyanova

Summary

A rescue archaeological excavation in advance of a railway reconstruction project was conducted during the autumn of 2021 at site No. 5 – Slivnitsa 1, km 25+450 to km 25+700 along the new railway line route Sofia – Dragoman. The site is located in the Rekata locality, near the city of Slivnitsa on the right bank of the Slivnishka River (GPS coordinates: N 42.841138; E 23.080226).

A geophysical survey was carried out over the whole investigated area,

Обр. 3. Сливница. Южен профил в сондажи 5 и 6 (поглед от север). Легенда: 1 – орница; 2 – черно-кафява силно сбита пръст с единични керамични фрагменти и мазилки; 3 – тъмнокафява силно сбита пръст на места примесена с дребни камъни, средна концентрация на керамични фрагменти и мазилки; 4 – тъмнокафява силно сбита пръст без археологически материали, преход към стерилната основа

Fig. 3. Slivnitsa. Southern stratigraphic profile in trenches 5 – 6 (view from north). Key: 1 – plough layer; 2 – black-brown compact sediment with potsherds and burnt daub pieces; 3 – dark brown compact sediment with small stones, low concentration of potsherds and burnt daub pieces; 4 – dark brown compact sediment with no archaeological materials, transition to the sterile layer

which covers about 10 daa. Based on the collected data, twelve separate archaeological work sectors were laid out over the previously detected geophysical anomalies. Each of these twelve excavated sectors, measuring 9 × 9 m (ca. 10 percent of the territory of the site), contains four test trenches divided by two central-crossing stratigraphic profiles (fig. 1).

During the study, several shallow cut features were registered, which can be dated to the late Neolithic and the early Chalcolithic, located in trenches 5, 8, 21 and 24 (figs 2, 3). Among the collected archaeological materials were pottery sherds, two completely preserved stone tools, flint tools, small clay artefacts (including fragments from anthropomorphic figurines and cult tables), clay loom weights. The small amount of badly preserved archaeological faunal remains consist of bone and teeth fragments from ox and domestic pig. It was established that the diagnostic finds that were discovered at the site, date between the end of the 6th and the beginning of the 5th millennium BC and can be attributed to first two phases of the Vinca culture.

Обр. 4. Сливница. Панорамен изглед към обекта (поглед от северозапад)

Fig. 4. Slivnitsa. Panoramic view of the site (view from north-west)

During the archaeological investigation at the other work sectors of site No. 5 – Slivnitsa 1, no archaeological features were discovered, but a well distinguished stratigraphic layer with a dark black-brown colour (thickness from 0.60 to 0.80 m), containing prehistoric pottery sherds was registered. It lies between the light brown plough layer (between 0.30 and 0.40 m thick) and the yellow-brown sterile layer.

The excavations as site No. 5 – Slivnitsa 1, provided evidence of intense human activity in the area, dating to the late Neolithic and the early Chalcolithic. Considering the scientific value of the site and the upcoming railway construction, full rescue excavations should be carried out within the established boundaries of the site (fig. 4).

Stiliyan Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stiliyan.ivanov@naim.bg
Svetoslav Yordanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, svetoslav.yordanov@abv.bg
Nadezhda Karastoyanova, National Museum of Natural History – Bulgarian Academy of Science, 1 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, Bulgaria, nadiakarastoyanova@gmail.com

№ 8. НЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ИЗВОР

Теодора Богданова, Надежда Карастоянова

Неолитно селище Извор е регистрирано във връзка със строежа на междусистемна газова връзка България – Сърбия, в участък, попадащ в землищата на селата Алдомировци и Бърложница, общ. Сливница. Неговото проучване започва през 2013 – 2015 г., когато в северната и централна част на обекта (обекти 10А и 10Б1) е проучено селище от епохата на късния неолит, култура Винча B2 и B2/C (Вайсов и др. 2020), а в южната част (обект 10Б2), е извършено сондажно проучване, при което са регистрирани структури от Късната античност (Вайсов, Чукалев 2015). През 2021 г. бе подновена работата в този южен сектор на обекта. В проучването взеха участие Н. Александров (СУ), Й. Катрева (СУ), О. Лулев (ОКИ „Музеен център“ – Созопол), М. Спасова (СУ), Л. Маноилова и д-р С. Йорданаов (НАИМ – БАН). Геодезичното заснемане е извършено от инж. А. Каменаров.

Обект 10Б2 е разположен върху полегат склон, северно от коритото на р. Сливнишка, и е с обща площ 3 дка. Теренът в съвремието се използва за земеделски цели, като се разорава систематично до дълбочина 0,40 м.

В резултат на проведеното проучване са разкрити множество структури, които могат да бъдат отнесени към периода на късния неолит – ями, керамични струпвания и една горяла постройка, както и към Късната античност – един каменен зид. Всички те, с изключение на последната, са концентрирани в северната и централна част на обекта в непосредствена близост до обект 10Б1, НС Извор, проучван през 2013 – 2015 г. (Попов, Чукалев 2016; Вайсов и др. 2020).

В югозападната част на обекта, веднага след отнемането на орницата, се достигна до отухлена структура, представляваща горяла постройка (контекст 4; обр. 1, 2). *In situ* се откриха множество отухлени стенни мазилки, отложени хоризонтално на терен, някои с ясно различими отпечатъци от успоредни пръти и тънки колове (диам. 2 – 5 см), а други с негативи от разцепени дървета или плоски дървени елементи (шир. 5 см). Тяхното разположение дава основание да се предполага, че сградата е имала правоъгълен план и размери 6,10 (изток – запад) 4,60 м (север – юг) като общата ѝ площ е около 30 кв. м (обр. 2.1). Най-висока концентрация на отухлени мазилки се регистрира по западната периферия на постройката, като тук те са запазени във височина до 0,30 м. На разстояние 1,20 м източно от тях се разчисти втора зона с висока концентрация на мазилки, успоредна на първата, в която те са нападали на три нива. От изток постройката е маркирана от камъни, подредени в права линия, вероятно част от конструкцията на основите. В североизточния ѝ ъгъл е разчистено каменно струпване с овална форма, в което се откриха фрагменти от хромелни камъни. Друго такова струпване на камъни е регистрирано в централната зона на южната част на постройката. В рамките на сградата на три места бяха проучени по-късни нарушения, ями с овални форми (контексти 23 – 25; обр. 2.1), които поради липсата на материал в тях не могат да бъдат датирани. На повърхността на две от тях се откри по един керамичен фрагмент от периода на Късната античност, но е възможно те да са случайни находки.

След демонтирането на нападалите мазилки ходово ниво не е регистрирано. На 0,10 – 0,15 м под отухлените мазилки се достигна до стерилния пласт, в който при северозападния ъгъл на сградата е разкрито плитко овално вкопаване с размери 0,80 0,70 м и дълбочина 0,35 м. Други плитки вкопавания бяха регистрирани под каменните струпвания, споменати по-горе. Тяхното разположение дава основание да се предположи, че са вкопавания за носещи стълбове.

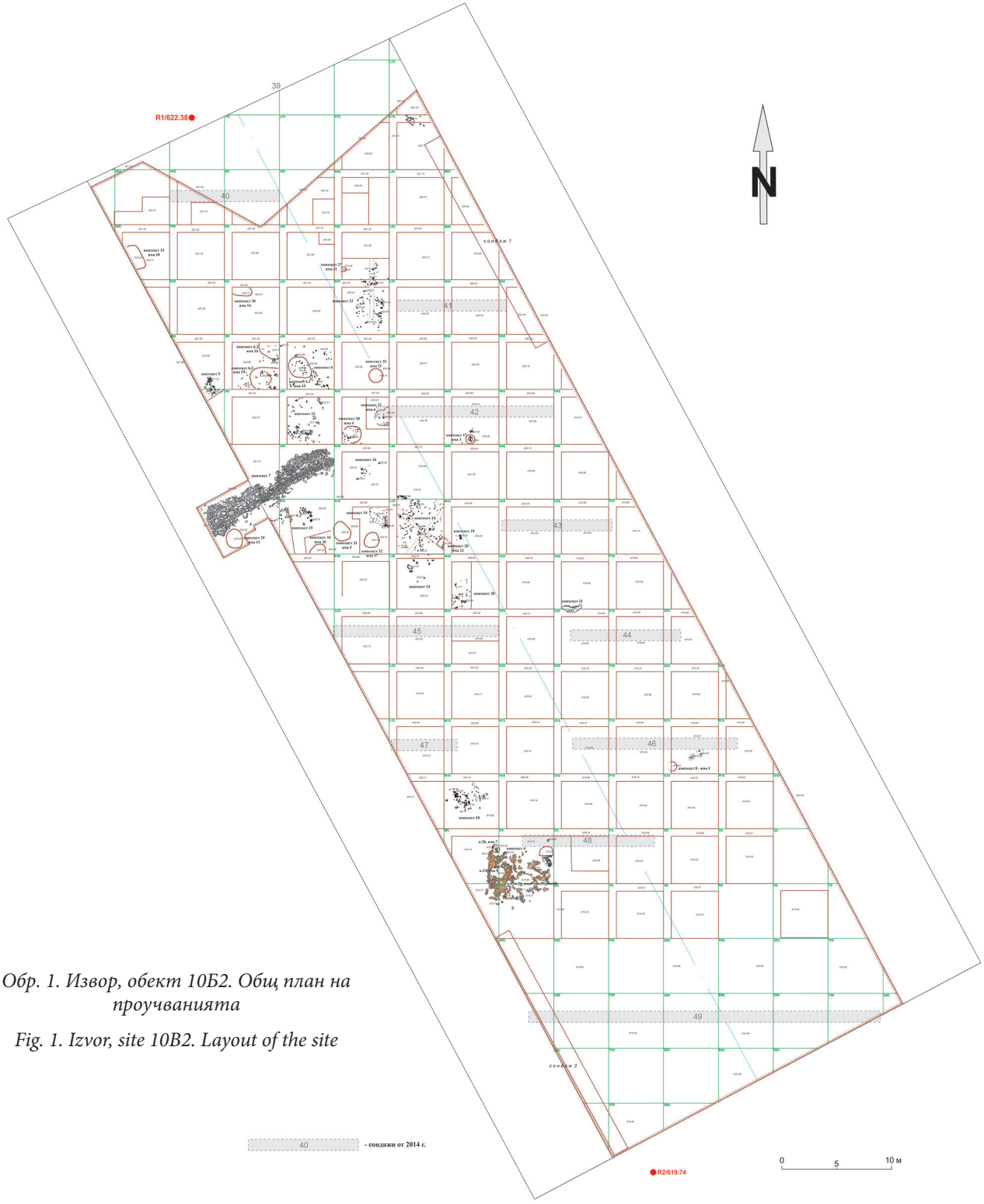
Археологическият материал от постройката е представен от фрагменти от керамични съдове – купи, хранилища, гърневидни съдове; антропоморфни фигурки; каменни оръдия, хромелни камъни и единични животински кости (обр. 2.2).

В централната част на обекта (контекст 14; обр. 1) е регистрирано пространство с размери 7,40 (северозапад – югоизток) × 3,70 м (югозапад – североизток) с висока концентрация на археологически материали, представени от фрагменти от паници с удебелен устиен ръб; биконични купи, включително такива с украса от канелюри по прелома; гърневидни съдове и др.; фрагменти от култови масички; фрагменти от антропоморфни фигурки; единични тежести; кремъчни артефакти; каменни чукалки; хавани и множество хромелни камъни. След изчерпването на контекста при достигането на стерилния пласт не се очертаха вкопания.

Регистрирани са и три керамични депозита (контексти 5, 9 и 10; обр. 1), съдържащи фрагменти от множество съдове, един от които антропоморфен, т. нар. съдове „бутилки“ (обр. 4.12); антропоморфни фигурки, като особен интерес предизвиква една от тях, изработена от втора фаланга от *Bos taurus* (обр. 4.6), и единични животински кости.

Проучени са 18 ями с различна форма и размери, вариращи от 0,80 м до 3,80 м (обр. 1, обр. 3.1). Поради характера на почвата, излужен смолник, техните точни граници са регистрирани единствено при достигането на стерилния пласт. Преобладаващата форма е овалната, със скосени стени и равно дъно. Повечето ями са с дълбочина под половин метър, от нивото на регистрирането им в стерилната основа. На по-високо ниво те са регистрирани по наличието на хромел или по-голям камък (обр. 3.1), разположен на повърхността на повечето от тях, както и по високата концентрация на керамични фрагменти. В две от проучените негативни структури не са регистрирани археологически материали. В останалите са открити фрагменти от различни по форма съдове, керамични тежести, в единични случаи каменни сечива и фрагменти от антропоморфни и зооморфни фигурки, както и животински кости.

Керамичният комплекс от селището е представен от паници, купи, гърневидни съдове и хранилища (обр. 3.2). При паниците преобладават тези с удебелен отвътре устиен ръб (понякога с украса от канелюри или врязвания). Срещат се конично-конични паници и такива с прегънато устие. Особено характерни са купите с подчертан прелом и украса от канелюри върху него. Други видове купи са биконичните, заобленобиконичните и полусферични, в някои случаи с украса от канелюри в горната част на съда, от ред от ямички по прелома или набождания.

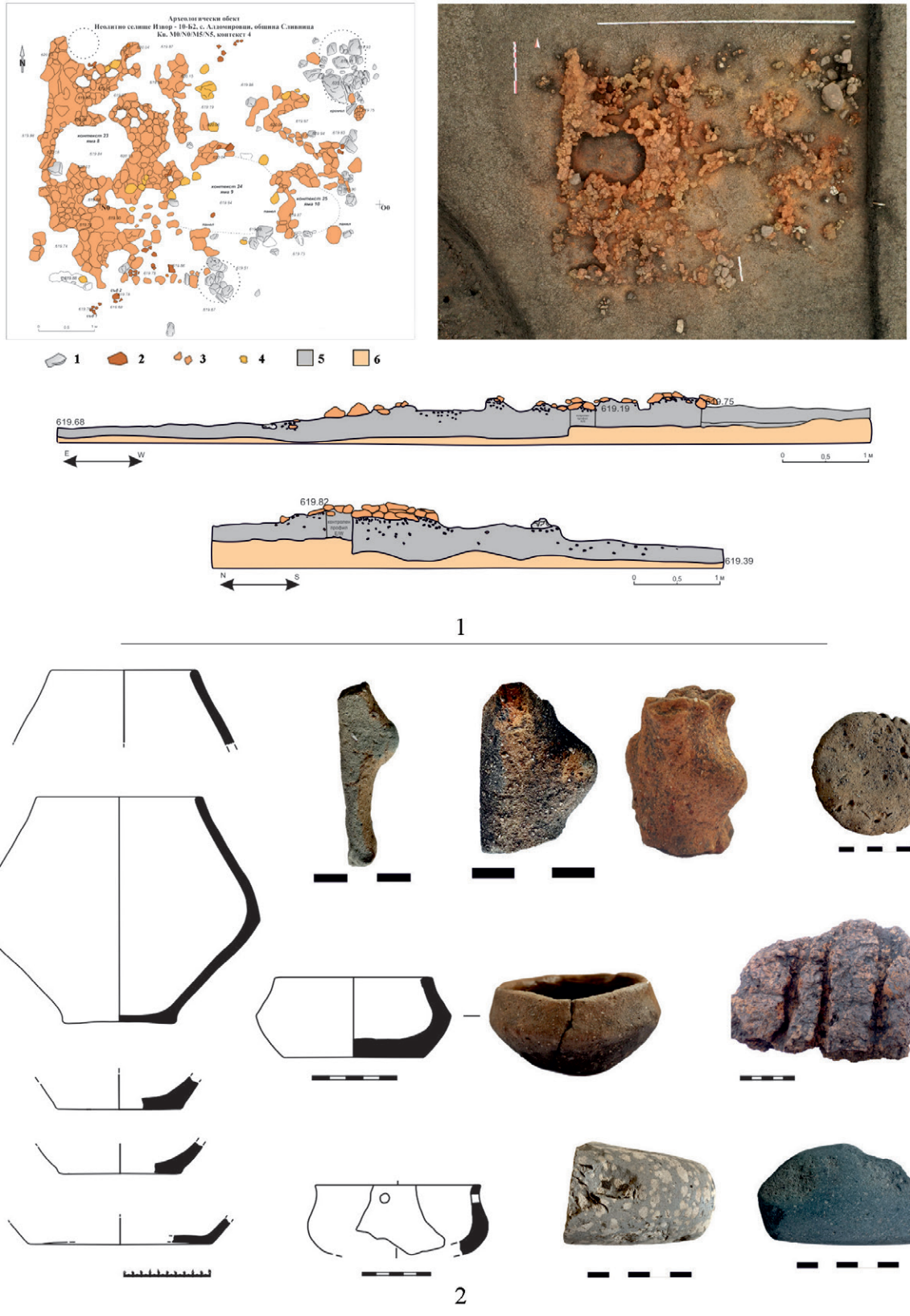

Обр. 1. Извор, обект 10Б2. Общ план на проучванията

Fig. 1. Izvor, site 10B2. Layout of the site

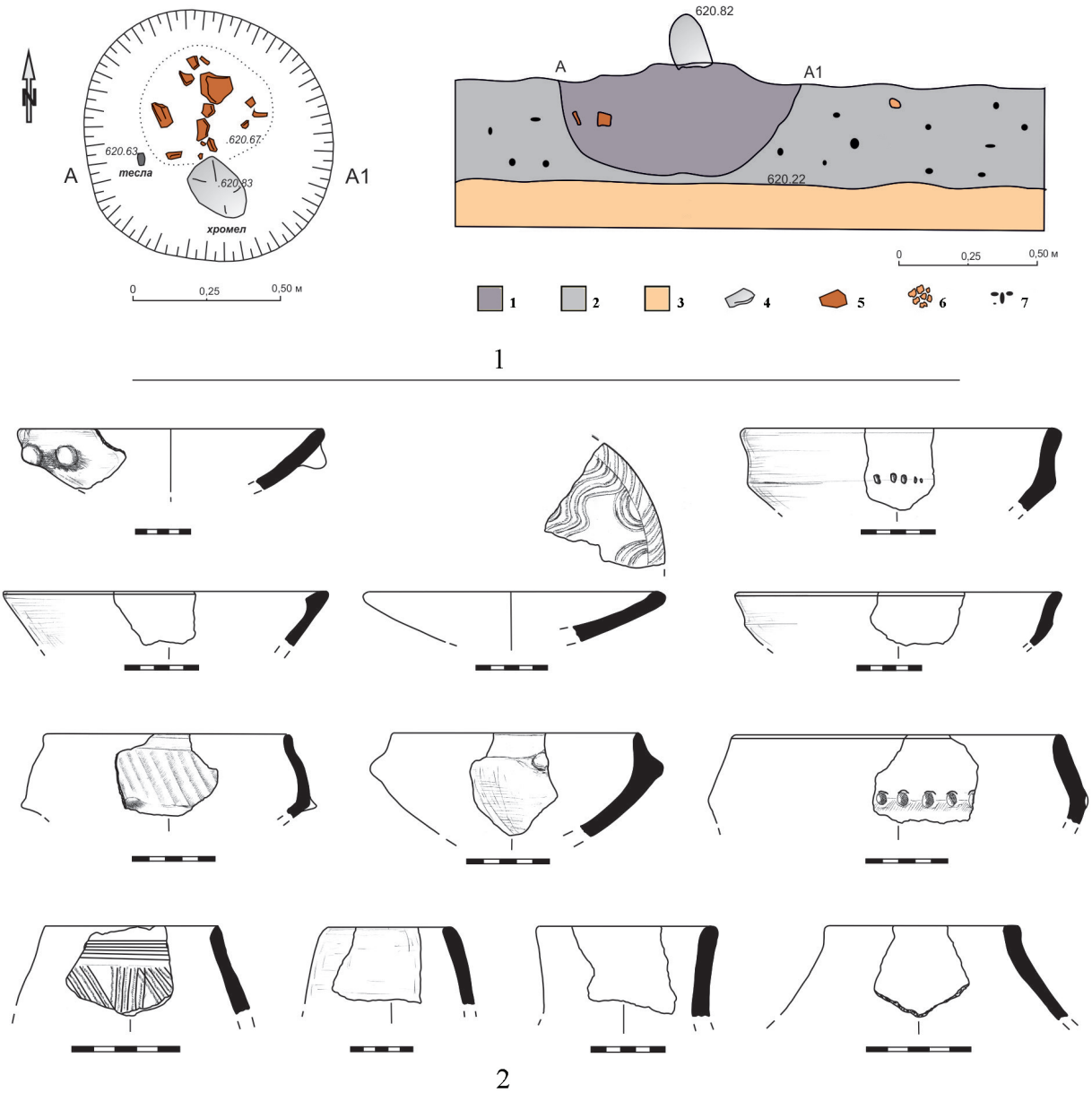
Сред находките от обекта присъстват керамични тежести, фрагменти от култови масички, антропоморфни (както мъжки, така и женски) и зооморфни фигурки (значително по-малко), кремъчни артефакти, каменни оръдия (чукалки, клинове, тесли и брадви), както и голямо количество хромелни камъни и хавани (обр. 4).

Резултатите от направените археоботанични анализи на 51 флотационни проби пръст от затворени комплекси (изработени от д-р М. Андонова, ИБЕИ – БАН), чрез използването на два вида светлинна микроскопия, разкриват наличието на следните растителни находки: зърнени треви (*Cerealiae*) – тази група е представена от три вида – двузърнеста пшеница (*Triticum dicoccum*), ечемик (*Hordeum vulgare*) и просо (*Panicum milliaceum*), като може да бъде предположено наличието на лисича опашка

Обр. 2. Извор, обект Б2. Контекст 4: 1 – горяла постройка от късния неолит; 2 – находки от постройката. Легенда: 1 – камък, 2 – керамика, 3 – отухлени мазилки с червен цвят, 4 – отухлени мазилки със жълто-оранжев цвят, 5 – културен пласт с материали от периода на късния неолит, 6 – стерилен пласт

Fig. 2. Izvor, site 10B2. Context 4: 1 – burnt building from the late Neolithic; 2 – archaeological material from the building. Key: 1 – stone; 2 – ceramics; 3 – fired wall daub with red colour; 4 – fired wall daub with yellow-orange colour; 5 – cultural layer with materials from the late Neolithic; 6 – sterile layer

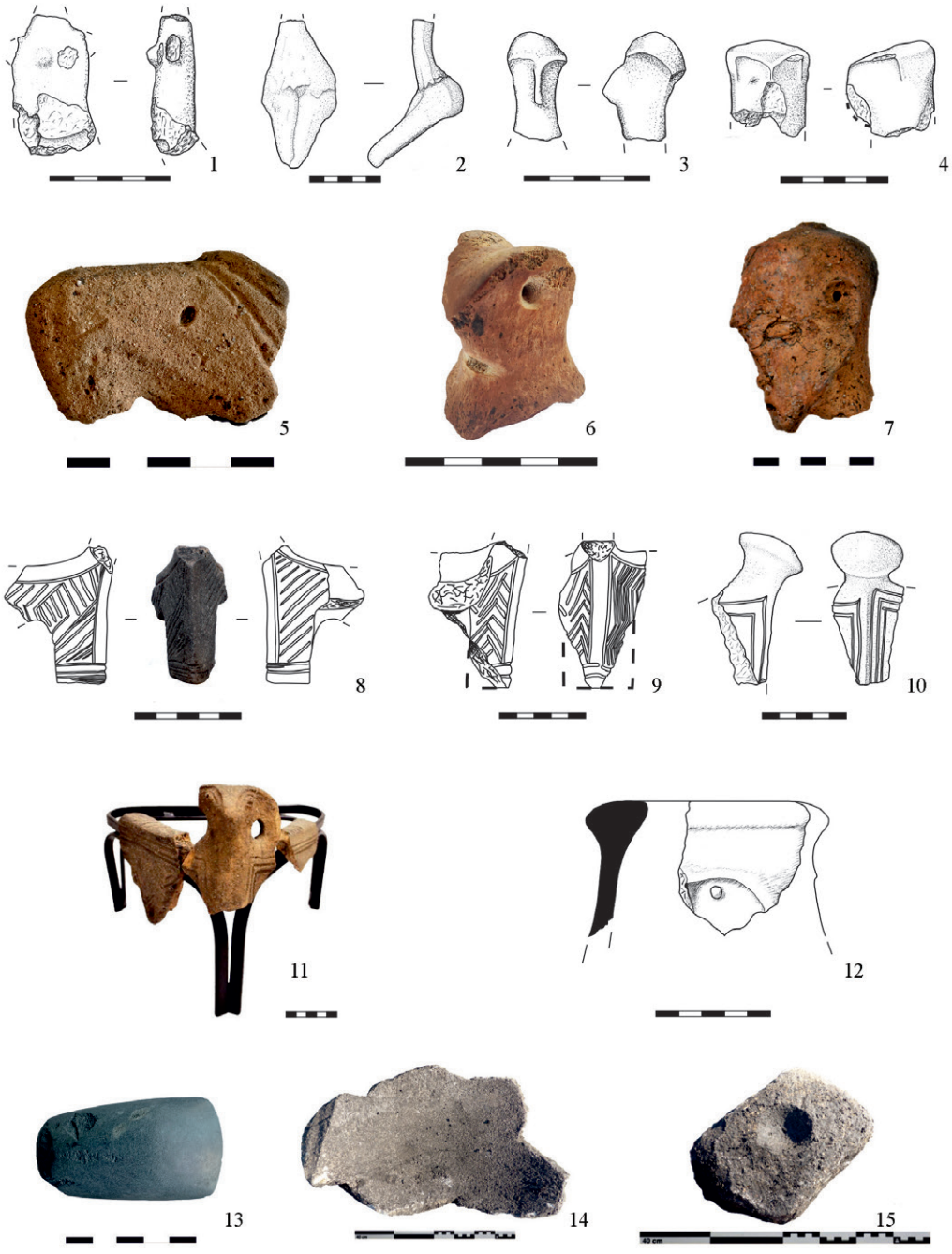
Обр. 3. Извор, обект 10Б2: 1 – контекст 17, яма 3, план и разрез; 2 – керамичен комплекс от селището. Легенда: 1 – яма 3; 2 – културен пласт с материали от периода на късния неолит; 3 – стерилен пласт; 4 – камък; 5 – керамика; 6 – отухлени мазилки; 7 – въглени

Fig. 3. Izvor, site B2: 1 – context 17, pit 3; 2 – ceramic assemblage of the settlement. Key: 1 – pit 3; 2 – cultural layer with materials from late Neolithic period; 3 – sterile layer; 4 – stone; 5 – ceramics; 6 – fired wall daub; 7 – charcoal

(*cf. Setaria itallica).* Групата на бобовите (*Leguminosae*) е слабо разпространена в обекта. Неин единствен сигурен представител е лещата (*Lens cullinaris*). Сред групата диворастящи са регистрирани два плевести вида – полска попова лъжичка (*Thlaspi arvense*) от семейство Кръстоцветни (*Brasicacee*), както и овсига (*Bromus* sp.).

Направеният микроботаничен анализ на пет проби от два хромелни камъка категорично демонстрира наличието на растителни микроостанки (фитолити) и доказват употребата им за обработка на житни култури – пшеница и ечемик (анализът е изготвен от д-р Н. Иванова, НАИМ – БАН, J. J. García-Granero, IMF-CSIC, и C. N. Patús в BioGeoPal Laboratory, Барселона, Испания).

Резултатите от изследваните животински кости разкриват, че материалът не се различава съществено от анализирания при предишните разкопки (анализът е изготвен от д-р Н. Карастоянова, НПМ – БАН). Основната част от останките представляват кости и зъби от говедо. Единични са фрагментите от благороден елен, куче, тур и дребни преживни животни. Костите са интенционално

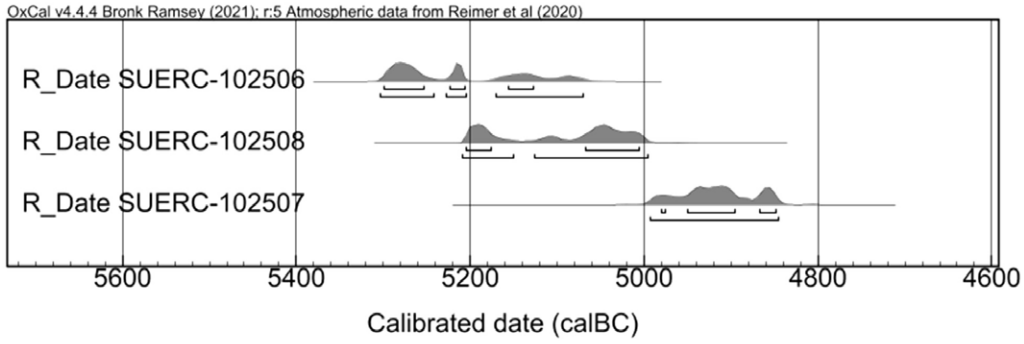
Обр. 4. Извор, обект 10Б2. Находки: 1-4, 6, 7 – антропоморфни фигурки; 5 – зооморфна фигурка; 8-11 – култови масички, 12 – антропоморфен съд, 13 – каменна брадва, 14 – хромелен камък; 15 – хаван

Fig. 4. Izvor, site 10B2. Finds: 1-4, 6, 7 – antropomorphic figurines; 5 – zoomophic figurine; 8 -11 – altars; 12 – antropomorphic vessel; 13 – stone axe; 14 – grinding stones; 15 – mortar

фрагментирани с цел извличане на костния мозък и варене. Върху някои от тях има следи от рязане при разчленяване и транжиране на трупа на животното, както и от термична обработка при ниска температура под 300 – 400 градуса.

Анализът на открития археологически материал от обект 10Б2 дава основание проучените структури да бъдат отнесени към периода на късния неолит (култура Винча В2), датировка подкрепена и от резултатите от радиовъглеродното изследване, направено върху три проби от животински кости (анализът е извършен в Scottish Universities Environmental Research Centre, Глазгоу, Шотландия; обр. 5).

Към периода на Късната античност може да бъде отнесена една единствена структура – каменен зид (контекст 7; обр. 1). Той е с ориентация североизток – югозапад и размери: разкрита дължина 13,10

Обр. 5. Извор, обект 10Б2. Резултати от радиовъглеродния анализ

Fig. 5. Izvor, site 10B2. Results of the radiocarbon analysis

м, ширина, вариращa между 0,90 и 1,10 м. Изграден е в *opus implectum*, като двете му лица и имплектонът са от различни по размер и вид камъни. Зидът е запазен във височина до два реда. Единичните керамични фрагменти, открити в имплектона му, го датират в периода на Късната античност.

Литература

Вайсов, Чукалев 2015: И. Вайсов, К. Чукалев. Неолитно селище Извор (предварително археологическо проучване). – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 60 – 63.

Вайсов и др. 2020: И. Вайсов, К. Чукалев, Й. Евлогиев, Х. Цанков, Н. Карастоянова. Неолитно селище Извор: една колония от източната периферия на култура Винча. – Национална научна конференция „90 години музеят на София“ (Сердика-Средец-София, т. 8). София, 2020, 39 – 109.

Попов, Чукалев 2016: В. Попов, К. Чукалев. Неолитно селище Извор (Обект 10В от междусистемната газова връзка България-Сърбия). – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 85 – 87.

NEOLITIC SETTLEMENT IZVOR

Teodora Bogdanova, Nadezhda Karastoyanova

Summary

The Neolithic settlement Izvor is located in the vicinity of the villages of Aldomirovtsi and Barlozhnitsa, Slivnitsa municipality. Its research began in 2013 – 2015 when in the northern and central part of the site (10A and 10B1) a settlement from the late Neolithic period (culture Vinca B2, B2/C) was registered. In 2021, the work resumed in the southern sector of the site (10B2).

As a result of the excavations, multiple features that can be attributed to the late Neolithic period were excavated – pits, ceramic deposits and a burned building (fig. 1).

In the southwestern part of the site a burnt structure was found (context 4, figs 1, 2). Numerous burnt daubs wall pieces were registered *in situ*, lying horizontally on the ground, some with clearly distinguishable negative imprints of parallel rods or wooden construction elements. Their location suggests that the building had a rectangular plan measuring 6.10 m (east – west) × 4.60 m (north-south), with a total area of 30 m^2. The archaeological material from the building is represented by fragments of ceramic vessels, anthropomorphic figurines, grinding stones and single animal bones (fig. 2).

Three ceramic deposits and 18 pits, were excavated (figs 1, 3). The predominant shape of the pits is oval, with sloping walls and a flat bottom, and dimensions ranging from 0.80 m to 3.80 m. Most of them are less than half a meter deep, from the level of their detection in the sterile soil.

The ceramic assemblage of the settlement is represented by plates, most of which are with a rim thickened on the inside, conical-conical plates and those with folded rim; biconical, rounded-biconical and hemispherical bowls, pots, etc. (fig. 3).

Among the finds from the site are ceramic weights, fragments of altars, anthropomorphic figurines (both male and female), zoomorphic figurines, flint artefacts, stone tools (hammers, wedges and axes), as well as a large number of grinding stones and mortars (fig. 4).

The results of the archaeobotanical analysis of 51 soil samples from closed contexts, reveal the presence of the following plant species: cereals (*Cerealiae*), this group is presented of three species – dicotyledonous wheat (*Triticum dicoccum*), barley (*Hordeum vulgare*), millet (*Panicum milliaceum*); foxtail (*cf. Setaria itallica*) was also present.; the group of legumes (*Leguminosae*) is poorly presented with finds of cooking lentil (*Lens cullinaris*).

The results of the studied animal remains reveal that most of them are bones and teeth of ox. Fragments of bones of deer, dog, tur and small ruminants were found too. The bones are intentionally fragmented in order to extract the bone marrow. There are traces of cutting during dismemberment of the animal, as well as heat treatment at low temperatures below 300 – 400°C on some of them.

The analysis of the discovered archaeological material from site 10B2 gives grounds to date the studied features to the late Neolithic (Vinca B2). This is further supported by the radiocarbon dates based on three samples from animal bones (fig. 5).

Teodora Bogdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, Bulgaria, vorbog@yahoo.com
Nadezhda Karastoyanova, National Museum of Natural History – Bulgarian Academy of Sciences, 1 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, Bulgaria, nadiakarastoyanova@gmail.com

№ 9. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ГОЛЕМИЯ ОСТРОВ ПРИ С. ДУРАНКУЛАК

Иван Вайсов, Владимир Славчев, Цветана Попова, Габриела Джурковска, Галя Вандева, Надежда Карастоянова

През 2021 г. на „Големия остров“ при с. Дуранкурак[1] се проучваха сгради и структури от VIII-ми и VII-ми хоризонт – култура Хаманджия III и IV (обр. 1). Извършени са и редица консервационно-реставрационни дейности по възстановяване, укрепване и експониране на каменните стени на сградите № 25/VII-VIII и № 8/VII.

Сграда № 25/VIII (култура Хаманджия III) е напълно допроучена. Същата е експонирана на място. Каменните ѝ основи са укрепени и обемно възстановени. Резултатите от изследванията потвърдиха направената през 2020 г. констатация, че най-ранната постройка (тази от етап 1А) е била с близка до квадрата форма. Общата ѝ застроена площ е 39 кв. м. Затворена е със стени от запад, север и изток. Те са глинобитни с масивни, двулицеви каменни основи. На места каменните основи са запазени до височина 0,60 – 0,70 м. Не са открити доказателства за наличието на прозоречни отвори.

През най-ранния етап (1А) южната стена е била разделена на две половини. Тънка глинобитна стена, с дебелина 0,09 – 0,13 м, затваря западната ѝ част. За разлика от другите външни стени тази обаче е без каменна основа. Малката ѝ дебелина и липсата на следи от укрепваща дървена конструкция я определят като неносеща, преградна стена. През този най-ранен етап източната половина на южната стена е оставена отворена. Това е и входът на сградата. Отворът е широк 1,80 м. На терен ясно личи как вътрешните глинени подови замазки свършват до преградна стеничка и входа.

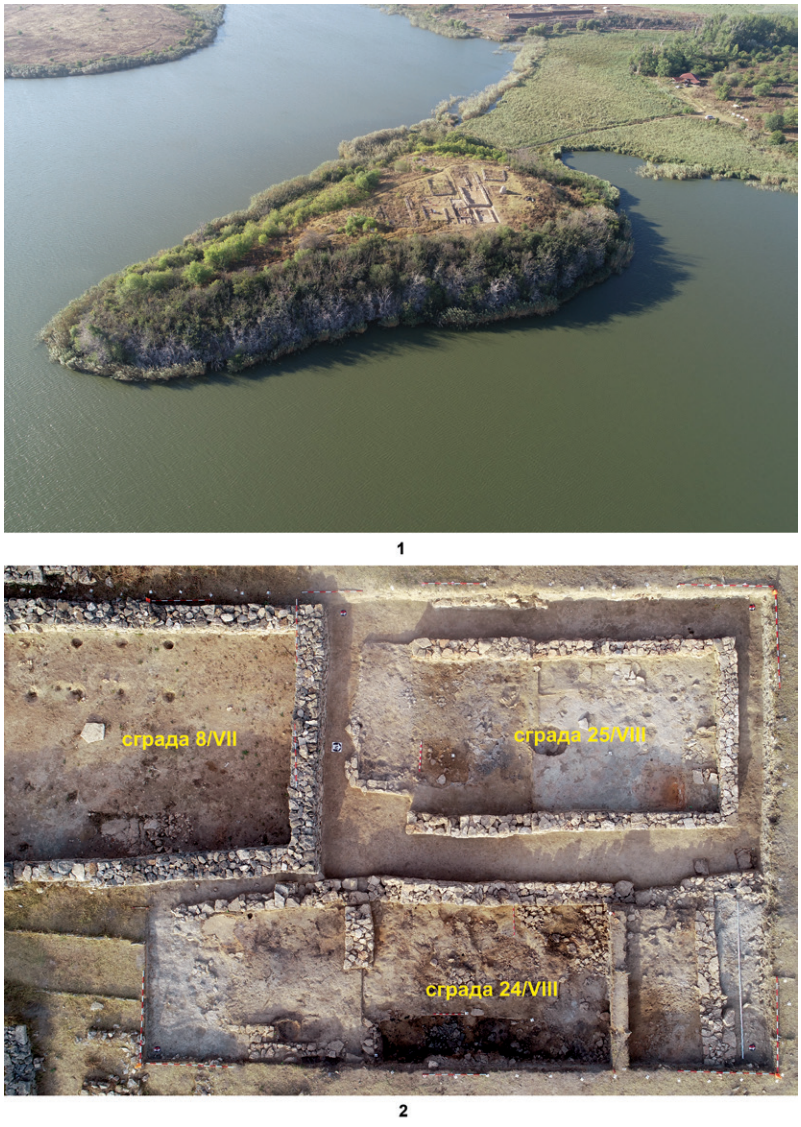
На един по-късен етап (1В) при преустройство на сградата ситуацията се променя (обр. 2). Споменатата тънка стена е демонтирана. Изградена е нова, преграждаща този път източната половина на южната стена. Отворена е била западната част, от където е бил входът на сградата. През този етап към постройката е пристроена южна площадка, достъпът към която е стъпаловиден. Стъпалото се издига на 0,10 м над пода на помещението в сградата. Горната му част е подсилена с ред малки каменни плочи (обр. 2). Подобно стъпало оформя и подходът към терасовидната площадка от към южната улица.

[1] Археологическото проучване на „Големия остров“ се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект „Дуранкулак – врата към цивилизацията“, финансиран от Министерството на културата по програма за „Предоставяне на целева финансова подкрепа за теренни археологически проучвания и теренна консервация през 2021 г.“. Освен авторите при археологическите проучвания през 2021 г. участваха още: А. Бакъмска (РИМ – Перник), С. Първанов (СУ), И. Славчева (ШУ), Н. Николова (РИМ – Добрич), В. Николов (НБУ – София), Г. Иванов (СУ), Д. Стоев, В. Стоилов, В. Георгиева, А. Николова (СУ), Т. Темелков (фотограф), Г. Мавров (СУ, водещ реставратор) и др.

Тук обаче освен редицата каменни плочи, укрепващи стъпалото отгоре, то е подсилено и челно, като за целта са поставени вертикално още два реда каменни плочи.

Резултатите от проучванията на сграда № 25/VIII показаха, че подът на първата постройка е бил трамбован – покрит с пет глинени замазки. В сградата има четири съоръжения. Едно от тях е топлинно (съоръжение 1), представляващо полукуполна пещ прилепена към източната стена. Пещта е изградена направо върху пода, няма подложка. Регистрирани са пет преправки, касаещи най-вече укрепване и възстановяване на полукупола. При проучването ѝ се откри малко количество овъглена еднозърнеста пшеница (*Triticum monococcum*), а върху четвъртата подова замазка – половинка от керамична купа.

До тази пещ, в североизточния ъгъл на помещението, е изградено друго квадратно съоръжение (съоръжение 2) с размери 1,10 × 1,10 м. То е с равен глинен под, върху който *in situ* се откриха голяма костна бойна брадва и костите от крайник на благороден елен (*Cervus alafus*) със следи от транжиране. Западно от него е изградено съоръжение 3, което също е глинобитно. Има правоъгълна форма и измазано с пречистена глина плитко легенче (дълбочина 2 – 5 см). Съоръжението е с размери 1,50 × 1,20 м. Подът му е оформен върху подложка от малки каменни плочи. Обмазвано е четири пъти с пречистена, светлокафява глина. Къса стеничка с двуредна каменна основа разделя съоръжение 2 от съоръжение 3. Подобна стеничка огражда съоръжение 3 и от запад. Откритият тук подложен хромелен камък предполага, че това е било хромелното съоръжение на сградата. Близостта на полукуполната пещ и разпръснатите наоколо семена от зърнени култури подкрепя тази констатация.

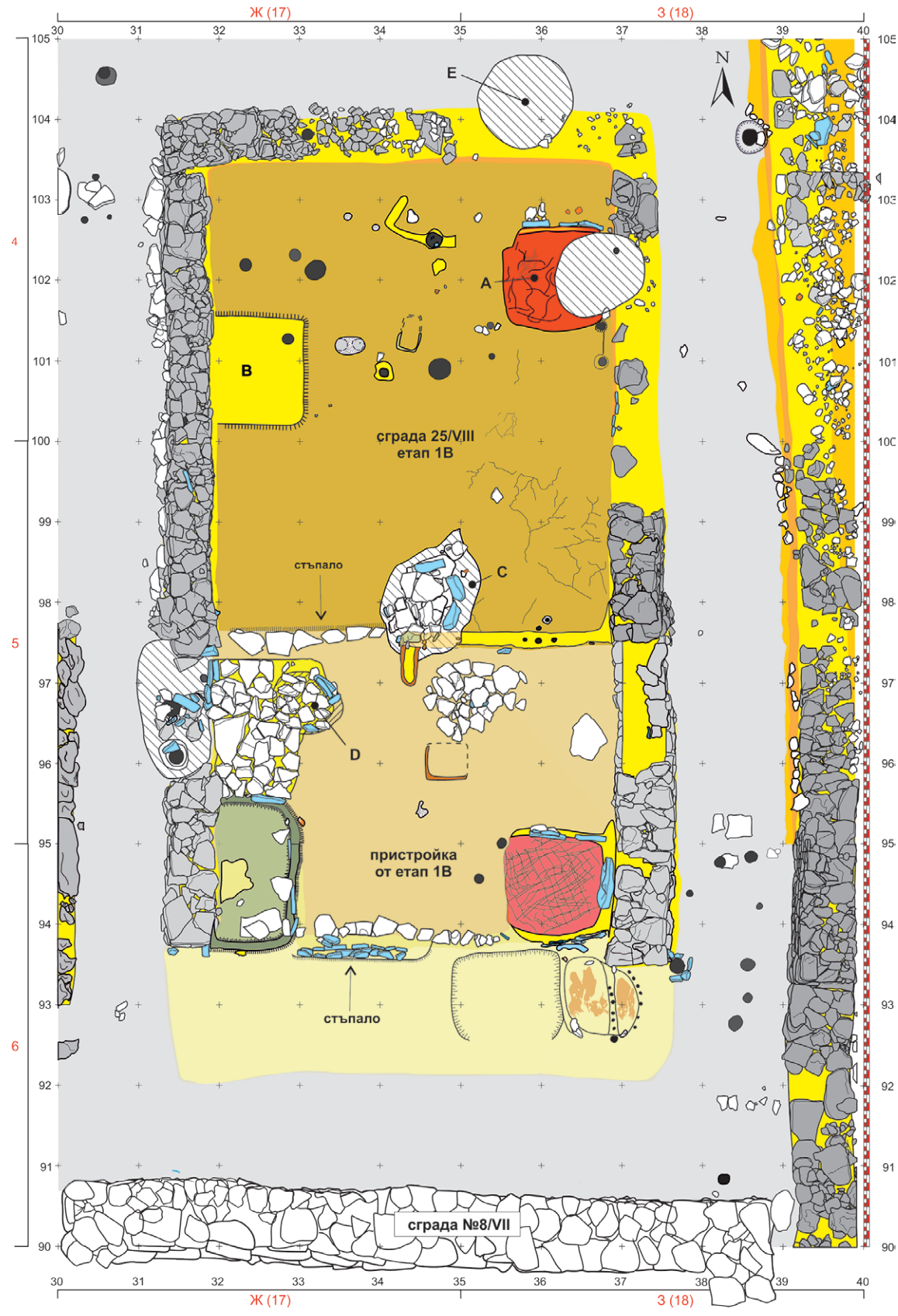
Обр. 1. Дуранкулак – Големия остров. Аерофотографии: 1 – панорамна снимка на селищна могила Големия остров, поглед от север; 2 – фотография на проучваните през 2021 г. сгради, ранен енеолит – култура Хаманджия III и IV (снимки © И. Вайсов)

Fig. 1. Durankulak – Golemija ostrov. Aerial photos: 1 – panoramic photo of the Golemija Ostrov Tell and Durankulak Lake near the village of Durankulak, view from the north; 2 – area studied in 2021, early Eneolithic – Hamangia culture III-IV (photos © I. Vajsov)

Съоръжение 4 е ситуирано в югозападния ъгъл на помещението. Изградено е направо върху пода. Тънка стеничка го огражда от изток. То е с размери 2,10 × 1,20 м. Подът му е покрит с кафявочерна тънка субстанция с неясен произход. Много е вероятно (но засега недоказуемо) това да е разложена животинска кожа.

Споменатите съоръжения са разположени покрай външните стени на сградата и заемат около 17 % от жизненото ѝ пространство по време на етап 1А. Така значителна част от помещението е оставена незаета, като не са открити индикации относно начина на използването ѝ.

Южно от сграда № 25/VII се проучи отворена терасовидна площадка с правоъгълна форма, подът на която е покрит с тъмнокафява материя – разложена тревна субстанция. Югоизточният ъгъл на тази преддверна площадка е маркиран с хоризонтално положени каменни плочи. Тук се откриха зони

Обр. 2. Дуранкулак – Големия остров. Общ план на сграда № 25/VII: A – структура 1850011; B – подиум, структура 1740017; C – структура 1750023; D – структура 1750035; E – структура 18500013 (автори: © И. Вайсов, Г. Джурковска, Г. Вандева)

Fig. 2. Durankulak – Golemija ostrov. Plan of Building No. 25/VII: A – structure 1850011; B – structure 1740017; C – structure 1750023; D – structure 1750035; E – structure 18500013 (authors: © I. Vajsov, G. Djurkovska, G. Vandeva)

Обр. 3. Дуранкулак – Големия остров: 1-2 – етапи от проучването на структура 1750023; 3 – керамична купа с графитна украса тип Варна II in situ; 4 – снимка на реставрираната керамична купа, култура Варна (снимки: 1-3 © И. Вайсов, 4 © К. Георгиев)

Fig. 3. Durankulak – Golemija ostrov: 1-2 – stages of the study of structure 1750023; 3 – ceramic bowl with graphite decoration, Varna II type in situ; 4 – photo of the restored ceramic bowl, Varna culture (photos: 1–3 © I. Vajsov, 4 © K. Georgiev)

с концентрация от дребни камъни, керамични фрагменти и животински кости. При някои от тях преобладават костите и люспи от сладководни риби. Открити са две стратиграфски последователни топлинни съоръжения. От по-ранното е запазена само малка част от пода на североизточния ъгъл. По-късното (структура 1760023) е с квадратна форма и размери 1,20 × 1,20 м. Изградено е, като върху подложка от ломени камъни е нанесена глинена замазка с дебелина 0,10 – 0,15 м. Съоръжението има две подови замазки.

Сграда № 25/VII–VIII е нарушена от множество ями от по-горните хоризонти. Интерес представлява една яма с овална форма (структура 1750023; обр. 3). Тя е с отвесни стени и е запълнена с каменни плочи. По периферията ѝ има отвесно разположени плочи, което предполага, че е била с каменна облицовка. До североизточната ѝ стена се откри обърната с дъното нагоре керамична купа с графитна украса тип Варна II (обр. 3.3-4).

През 2021 г. продължи проучването и на сграда № 24/VIII (култура Хаманджия IV). Изследвана е западната ѝ половина. След отстраняване на деструкциите от V хоризонт се достигна до последното опожарено подово ниво – това от финалните етапи на сградата. Изцяло са разкрити каменните основи на западната стена (дължина 13 м), голяма част от камъните на която са демонтирани и преизползвани от обитателите на по-късните селища. Откриха се каменните основи и северната стена на сградата. Подобно на сграда № 25/VII и тук стените са двулицеви с ширина 0,50 – 0,60 м. Основите им са изградени от големи каменни плочи, от които първите три реда са със спойка от жълта глина. В южния край на западната стена е запазено едно надзиждане от малки и големи камъни (височина 0,70 – 0,80 м) от времето на късния енеолит – култура Варна. Това предполага, че част от тази стена е преизползвана и интегрирана в конструкцията на една от по-късните сгради, в случая – сграда № 23/V.

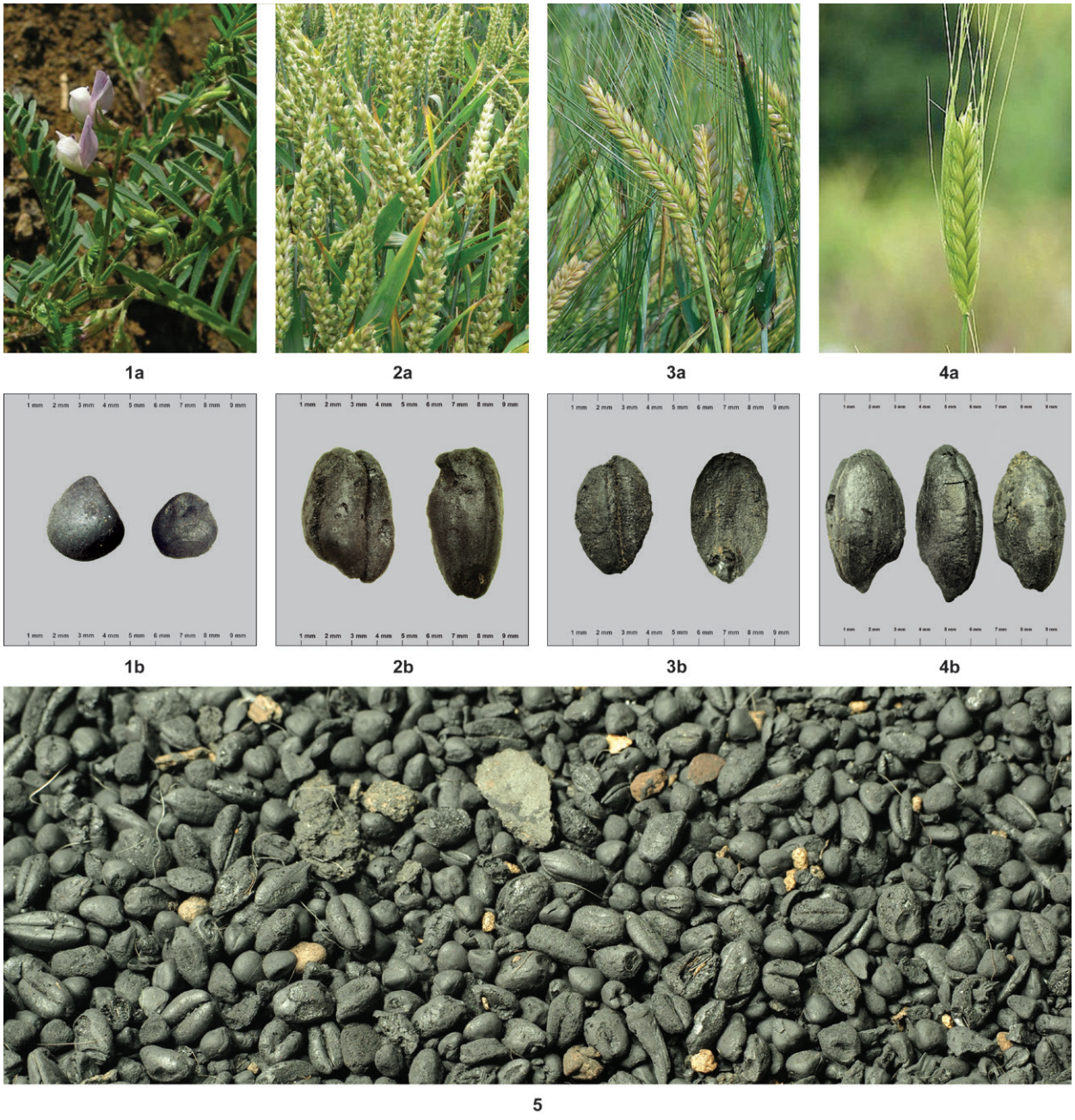

Обр. 4. Дуранкулак – Големия остров: 1 – структура 1950004 от сграда № 24/VII (култура Хаманджия IV); 2-3 – етапи от проучването на колективна находка състояща се от долна част на дебелостенен съд, смес от семена на бобови и житни културни растения и керамичен модел на хляб (?); 4 – обща снимка на колективната находка (снимки: 1-3 © И. Вайсов, 4 © К. Георгиев)

Fig. 4. Durankulak – Golemija ostrov: 1 – structure 1950004 of building No. 24/VII (Hamangia Culture IV); 2-3 – stages of the study of a collective find of a lower part of a thick-walled vessel, a mixture of seeds of legumes and cereals, and the ceramic model of bread; 4 – photo of the hoard (photos: 1–3 © I. Vajsov, 4 © K. Georgiev)

Входът на сграда № 24/VII е бил от юг. Проучваната част от постройката представлява продълговато общо помещение с няколко масивни глинобитни съоръжения. Едното от тях (съоръжение 6) е прилепено към централната част на западната стена, а другото (съоръжение 5) – към южния край на източната. И двете са изградени върху успоредни малки каменни стенички с височина 0,50 – 0,70 м. Съоръженията представляват повдигнати във височина масивни глинени платформи, плотовете на които са направени от подредени дървени трупи, обмазани няколкократно с глинени замазки с обща дебелина 6 – 8 см. Анализът на овъглената дървесина показа, че използваната за целта дървесина е от дъб (*Quercus* sp.). Глинобитните плотове са отухлени при пожара, предшествал голямото земетресение, сложило край на селището от VII хоризонт. Под отухлените мазилки на източното съоръжение се откриха керамични съдове, сред които и фрагменти от голям питос, голямо количество овъглени семена (обр. 4) от бобови, предимно уров (*Vicia ervilia*; обр. 5.1) и зърнени култури, предимно мека/сбита пшеница (*Triticum aestivo/durum;* обр. 5.2) и ечемик (*Hordeum vul.*; обр. 5.3). Тук са открити и черупки от миди, костни оръдия и др. Подобно на ситуацията с клетъчното съоръжение в сграда № 5/VII и тук се наблюдава сепариране на семената. В северната половина на съоръжение 1950004 са концентрирани предимно зърната от бобови растения (*Vicia ervilia*), а в южната – от житни (*Triticum aestivo/durum*, *Hordeum vul.* и др.). При демонтиране на мазилките и керамиката в съоръжението се откри колективна находка от преизползвана долна част от дебелостенен съд, обърнат с дъното нагоре (обр. 4.2), в който има смес от семената на бобови и зърнени растения (обр. 5.5) и един изцяло запазен керамичен модел на хляб (обр. 4.3-4).

Проследявайки характерните за сградите от времето на култура Хаманджия особености, виждаме определена приемственост по отношение на интериорното решение. Наблюдава се устойчивост

Обр. 5. Дуранкулак – Големия остров. Семена от откритите през 2021 г. културни растения. От сграда № 24/VII (култура Хаманджия IV): 1 – уров (Vicia ervillia) от структура 190002; 2 – мека/сбита пшеница (Triticum aestivo/durum) от структура 1950004; 3 – ечемик (Hordeum vulgare) от структура 1950001; 5 – смес от зърнени и бобови растения от структура 1950004. От яма, V хоризонт, култура Варна: 4 – еднозърнеста пшеница (Tricocum monococcum) от структура 1750023 (снимки © К. Георгиев)

Fig. 5. Durankulak – Golemija ostrov. Seeds of legumes and cereals discovered in 2021. Building No. 24/VII, Hamangia culture: 1 – bitter vetch (Vicia ervillia), structure 190002; 2 – club wheat (Triticum aestivo/durum), structure 1950004; 3 – barley (Hordeum vulgare), structure 1950001. Pit, V building level, Varna culture: 4 – einkorn (Triticum monococcum), structure 1750023 (photos © K. Georgiev)

на избора на място за основното топлинно съоръжение. Традиционно то е ситуирано близко до североизточния ъгъл, на около 1,50 м от северната стена на сградата. Тази тенденция се запазва и през по-късните периоди – времето на култура Варна. За отбелязване е, че въпреки множеството преустройства на сграда № 25/VII-VIII, мястото на това основно топлинно съоръжение е запазвано. Този факт поставя на изпитание първоначалното ни виждане, че през етап 2 на сграда № 25/VII-VIII, този от времето на култура Хаманджия IV, на мястото на предишното полукуполно топлинно съоръжение е изградено голямо хромелно съоръжение.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT GOLEMIJA OSTROV NEAR DURANKULAK

Ivan Vajsov, Vladimir Slavchev, Tzvetana Popova, Gabriela Dzhurkovska, Galya Vandeva, Nadezhda Karastoyanova

Summary

The year 2021 marked the 30th season of the archaeological excavations of the Durankulak Archaeological Complex. The buildings and structures of the 8th and 7th horizon were studied, belonging to the Hamangia Culture III and IV (fig. 1). Building No. 25/VIII was completely excavated. It was established that in its earliest stage the building was approximately square in shape (fig. 2). Its total area is 39 m^2. The floor of the building is covered with 5 clay layers. The interior space is common. The building had four installations located close to the walls. They cover about 17 % of the interior space. One of them is a semi-domed thermal installation (structure 1). It was constructed directly on the floor. The oven has five repairs concerning mainly the strengthening and restoration of the dome. Next to the oven, in the northeastern corner of the room, a square installation (structure 2) was made, measuring 1.10 × 1.10 m. It has a flat clay floor on which a large bone battle axe and anatomically arranged bones from the limb of a deer (*Cervus elaphus)* were found *in situ*. To the west of structure 2 a quern (structure 3), also made of clay, was found. It is of a rectangular shape and contains a shallow basin (2 – 5 cm deep, measuring 1.50 × 1.20 m). Its floor was reinforced with a base of small stone slabs. The fourth installation is located in the southwestern corner of the room. It was built directly on the floor and measures 2.10 × 1.20 m.

The building has been damaged by numerous pits from the upper horizons. An oval-shaped pit (fig. 4) is of particular interest. It has vertical walls and is filled with stone slabs. Next to its northeastern wall, a ceramic bowl with a graphite decoration Varna II Type (fig. 4.3-4) was found turned upside down.

In 2021, the study of building No. 24/II continued as well. The stone foundations of the western wall (preserved 13 m long) and part of the northern wall has been completely revealed. The foundations were made of large stone slabs. The lowest three courses of stones were fixed by yellow clay. The entrance to the building was from the south. The studied part of the building represents an elongated common room with several massive clay installations. One of them (structure 6) was attached to the central part of the western wall, and the other one (structure 5) to the southern end of the eastern wall. The structures are massive clay platforms raised in height. Their countertops were made of stacked logs, coated with several clay layers with a total thickness of 6 – 8 cm. The analysis of the charred wood showed that the timber used was oak (*Quercus* sp.).

Fragmented ceramic vessels, a large number of charred seeds of legumes and cereals, mussel shells, bone tools, and others were found under the plasters of the eastern installation. A separation of seeds by species has been observed. In some of the structures, seeds were stored belonging predominantly to bitter vetch (*Vicia ervilia*), in others club wheat (*Triticum aestivo/durum*), einkorn (*Triticum monococcum*), barley (*Hordeum vulgare*), and others were found (fig. 5). Building No. 24/VII contained a hoard consisting of the lower part of a thick-walled vessel, a mixture of seeds of legumes and cereals, and a fully preserved ceramic model of bread (fig. 3).

Ivan Vajsov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivan.vajsov@naim.bg
Vladimir Slavchev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vladosl@yahoo.com
Gabriela Dzhurkovska, Southwestern University "Neofit Rilski", 66 Ivan Mihailov Str., 2700 Blagoevgrad, gabriela.dzhu@gmail.com
Galya Vandeva, Regional Museum of History – Blagoevgrad, Varosha, 1 Rila Str., Blagoevgrad, galyavan@icloud.com
Tzvetana Popova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, paleobotani_tz@abv.bg
Nadezhda Karastoyanova, National Museum of Natural History – Bulgarian Academy of Science, 1 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, nadiakarastoyanova@gmail.com

№ 10. ПОДВОДНИ НЕДЕСТРУКТИВНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ДУРАНКУЛАШКОТО ЕЗЕРО

Иван Вайсов, Найден Прахов, Кирил Велковски

Целта на геофизичните проучвания през 2021 г. бе чрез прилагане на иновативни методи за подводни недеструктивни изследвания да се изследва цялото дъното на Дуранкулашкото езеро[1] и да се установи наличието и/или отсъствие на археологически структури (обр. 1). Изследванията имаха за цел и събиране на данни, които да послужат за изграждане на дигитален 4D модел на палеоландшафта, а с ел. сондирането трябваше да се съберат данни за геоморфологията на терена и да се установи геоложката структура на езерната подложка.

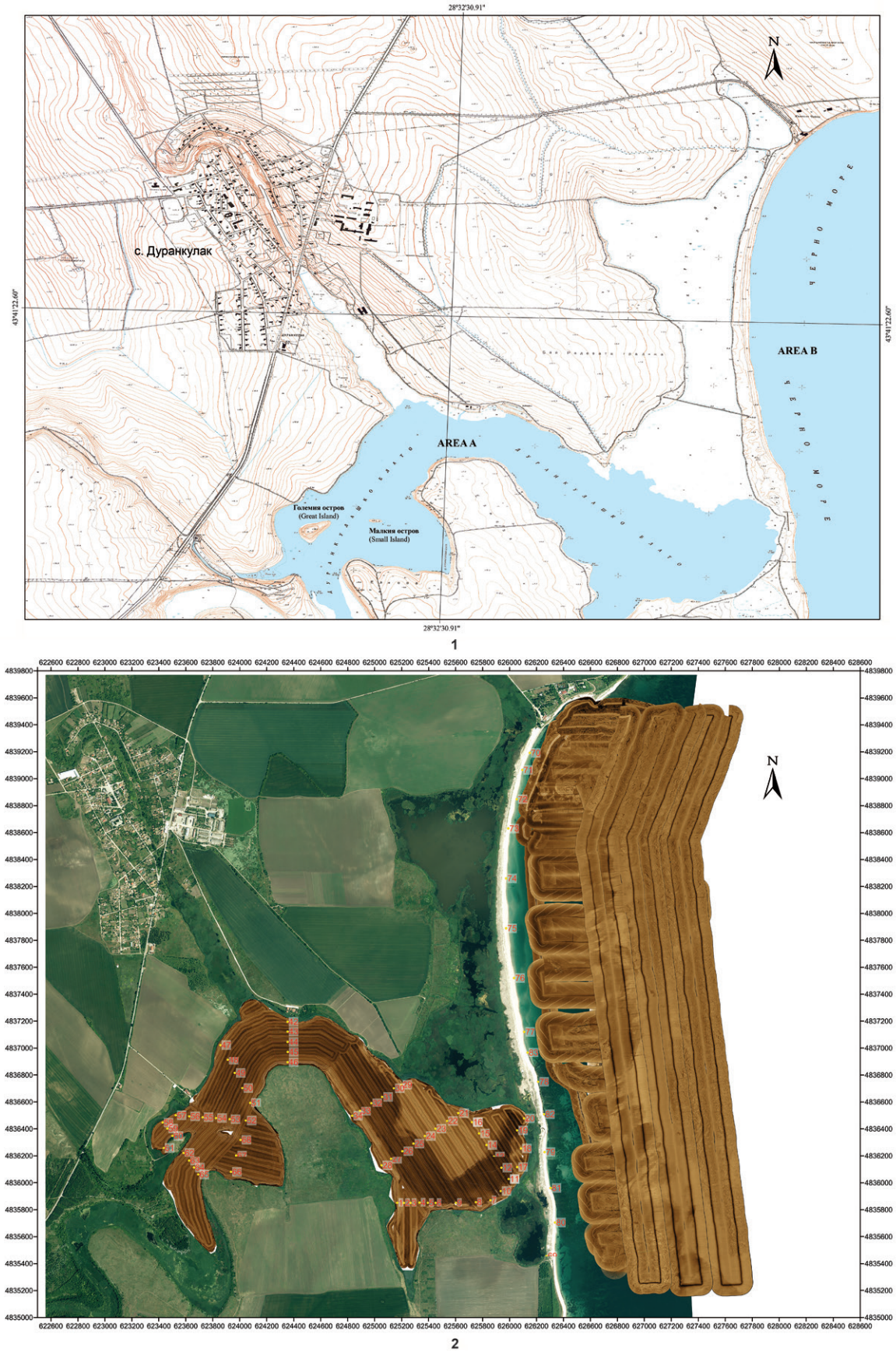
За целите на дистанционните недеструктивни изследвания е използвана следната лицензирана специализирана апаратура: страничносканиращ сонар (StarFish 450H и StarFish 990) с визуализираща система за придобиване на информация за характера на езерното дъно и наличие и/или отсъствие на предмети с изкуствен характер; поддънен профилограф (SES 2000 Compact) за сканиране на дъното в дълбочина и установяване на повърхностната стратиграфия; DGPS координираща система с Heading (Trimble SPSx61) в конфигурация на Roll RTK и гео-електрически резистивиметър. За допълване на данните е използван и многолъчев ехолот.

Спецификата на откритото на Дуранкулак-Големия остров селище от периода на култура Хаманджия IV показва, че жизненият потенциал на сградите му не е достатъчен, за да покрие демографските нужди – 390 души за периода Хаманджия III и 164 за периода Хаманджия IV по данни от проучванията на Дуранкулашкия некропол (Todorova, Vajsov 2002). Геофизичните изследвания на Дуранкулак-нивата изключиха възможността това да е била обитаваната територия по това време. Затова е най-вероятно профанната част от селището да се е намирала до северното и/или южно подножие на острова.

Досегашните изследвания показаха, че Големия остров при Дуранкулак е бил полуостров, а не остров. Общата му площ е 25 390 кв. м, от които през различните периоди е обитавана около 19 953 кв. м. Фактически Големия остров е позитивна палеорелефна форма с надморска височина 10,0 – 12,4 м. Топографията на терена показва, че на изток и юг склоновете му са били стръмни. Островът е със скална основа, издигаща се на около 9 – 12 м над днешното водно огледало.

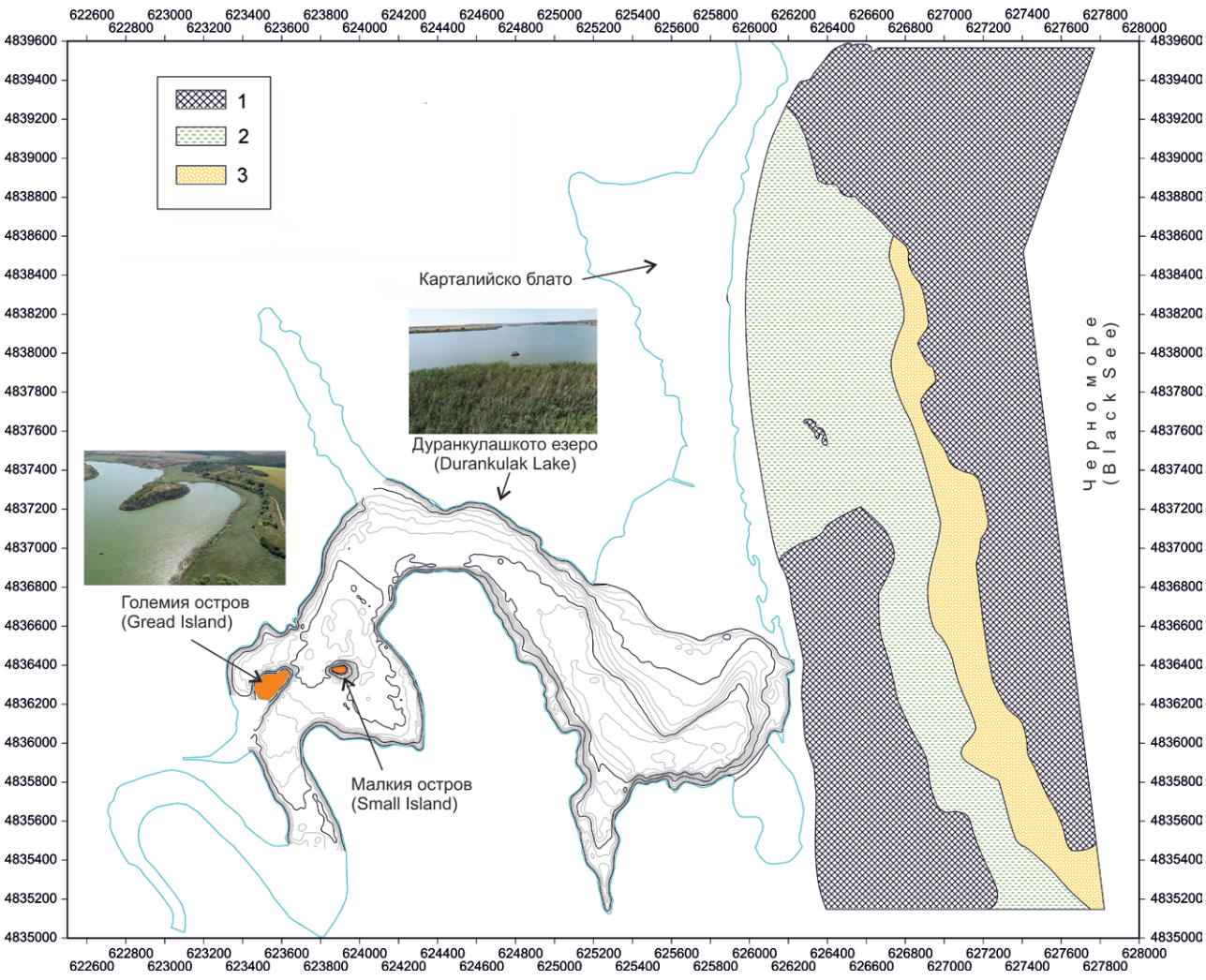
Получените при изследванията данни от странично сканиращия сонар показват, че те съвпадат площно с EMODnet данните. По тях е изграден батимертичният модел на дъното (обр. 2), като данните са допълнени с измерванията с многолъчевия сонар за детайли около Големия остров. В процеса на обработка на първичните данни за всички профили са използвани настройки и корекции на: дълбочина на потапяне на регистриращия сензор – 0,25 м под повърхността на водата; координатно отместване сензор – точка на запис – X: 0.1 м и Y: 0.00 м; на сила на сигнала по време в дълбочина TVG – 0.6 dB/m и др. Получените изображения на профилограмите са изведени в GIF растерни файлове с координатно описание за използване с общо предназначение. Отделно са изведени carton wall растерни изображения, вложени в изградения 4D модел. На основа трасирани данни обаче беше отделен само един пласт – тини, отложени върху силно денудираните скали в Дуранкулашкото езеро (Пенчев и др. 2008, 145). На места отложеният тинест пласт е с дебелина над 4 м. Причината да не могат да се проследят отчетливо пластовете в дълбочина е фактът, че тинестото дъно, вследствие разлагането на отложени органичен материал, генерира постоянен блатен газ, който екранизира сигнала и ограничава пробивните способности на профилографа. В среда на движещи се водни маси, какъвто е случаят с черноморското дъно, това не е така, но в случая със застоялата вода на Дуланкулашкото езеро, това се превърна в непреодолим проблем. Въпреки това получените цифрови данни дават възможност да се изградят теренни модели на долна граница на всеки от регистрираните пластове, като на практика първата граница представлява батиметричната дълбочина на дъното, а

[1] Недеструктивните геофизични проучвания в акваторията на Дуранкулашкото езеро се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект „Дуранкулак – врата към цивилизацията“, финансиран от Министерството на културата по програма за „Предоставяне на целева финансова подкрепа за теренни археологически проучвания и теренна консервация през 2021 г.“. Освен авторите при археологическите проучвания през 2021 г. участваха още: П. Зидаров, В. Николов (НБУ – София), Г. Джурковска (ЮЗУ – Благоевград), Д. Стоев (геофизик), Т. Темелков (РИМ – Благоевград), М. Дяков (РИМ – Плевен), Н. Йорданов и др.

Обр. 1. Дуранкулак-езерото: 1 – топографска карта на района около Дуланкулашкото езеро; 2 – ортофотография на района около Дуланкулашкото езеро и зоната изследвана със странично сканиращ сонар и ел. сондиране

Fig. 1. Durankulak-ezeroto: 1 – topographic map of the area around Durankulak Lake; 2 – orthophoto of the area around Dulankulak Lake and the zone studied with side scanning sonar and electric drilling

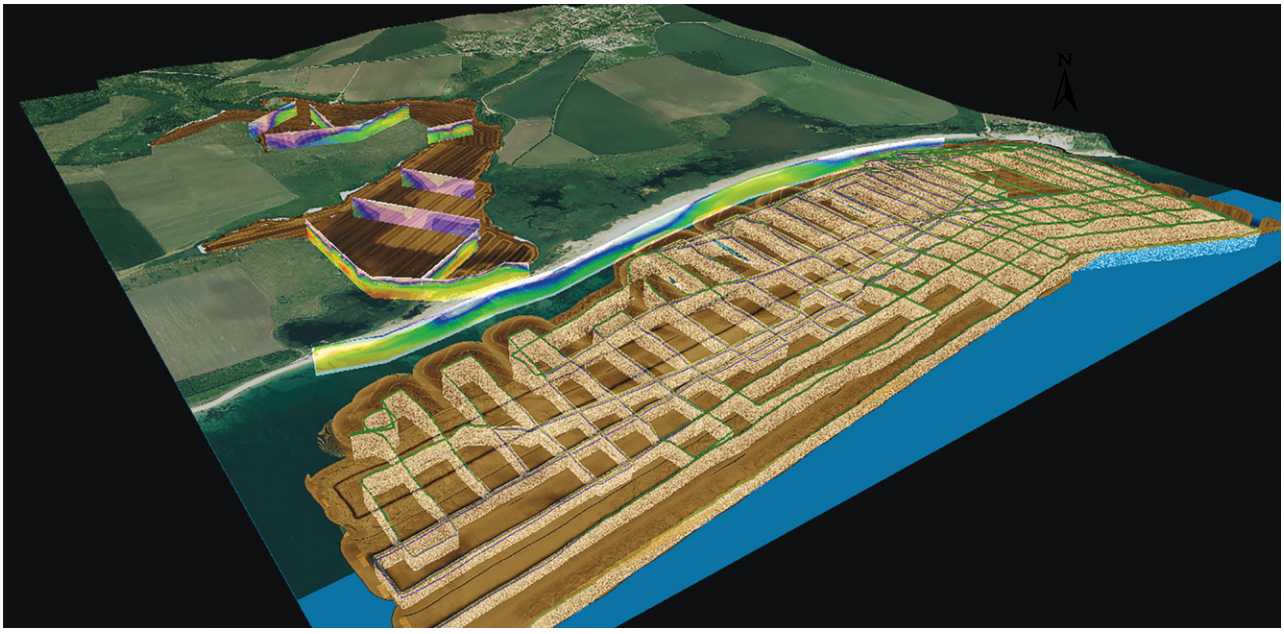

Обр. 2. Дуранкулак-езерото. Батиметричен модел на Дуранкулашкото езеро.
Легенда: 1 – рифови зони; 2 – пясъци с/и тини; 3 – пясък

Fig. 2. Durankulak-ezeroto. Bathymetric model of Durankulak Lake.
Key: 1 – reef zones; 2 – admixture of sands with mud; 3 – sands

втората граница – долна граница на тините, там където затихва сигналът от профилографа. Това не много благоприятно обстоятелство бе компенсирано от данните получени при ел. сондирането.

В Дуранкулашкото езеро бяха направени девет ел. профила с 83 ВЕС-а, като беше покрита цялата площ на езерото (обр. 3). Един такъв (10) беше направен на сушата по цялото протежение на пясъчната коса (Дуранкулашкия плаж), отделяща езерото от черноморския шелф. Получените данни от ВЕС-овете са обработени по класическата методика за разчитане. По получените данни са изградени ВЕС криви в логаритмичен мащаб. Определените граници на пластовете са стратифицирани на база специфични съпротивления. При лабораторната обработка на данните, след анализ, някои от пластове с близки стойности на специфичното съпротивление са интегрирани в общи структурни единици. Предвид локалната геология (най-голямо значение за Дуранкулашкото езеро имат седиментите на миоцена и кватернера; Пенчев и др. 2008) и получената информация от ВЕС колонките с определени от специфичните съпротивления граници на пластовете, профилите са изградени самостоятелно като гео-електрически разрези. Получените ВЕС профили са обработени в графичен векторен формат и са представени с формата на гео-електрически разрези и въведени като вектори в 4D модел на Дуранкулашкото дъно. Установи се, че руслото и заливните тераси на древната река са образувани от чакъли, пясъци (предимно в близост до съвременната крайбрежна ивица), глини и предложен льос. Получените разрези дадоха възможност да се проследи траекторията на древното течение на палеореката по протежение на езерото, както и пробивите ѝ към морето, тези под съвременната пясъчна коса. Интерес представляват регистрираните при няколко от профилите издигане и пропадане на пластовете, което (засега недоказано)

Обр. 3. Дуранкулак-езерото. Ортофотография с 3D изображения на ел. профилите и тези от сканиращия сонар

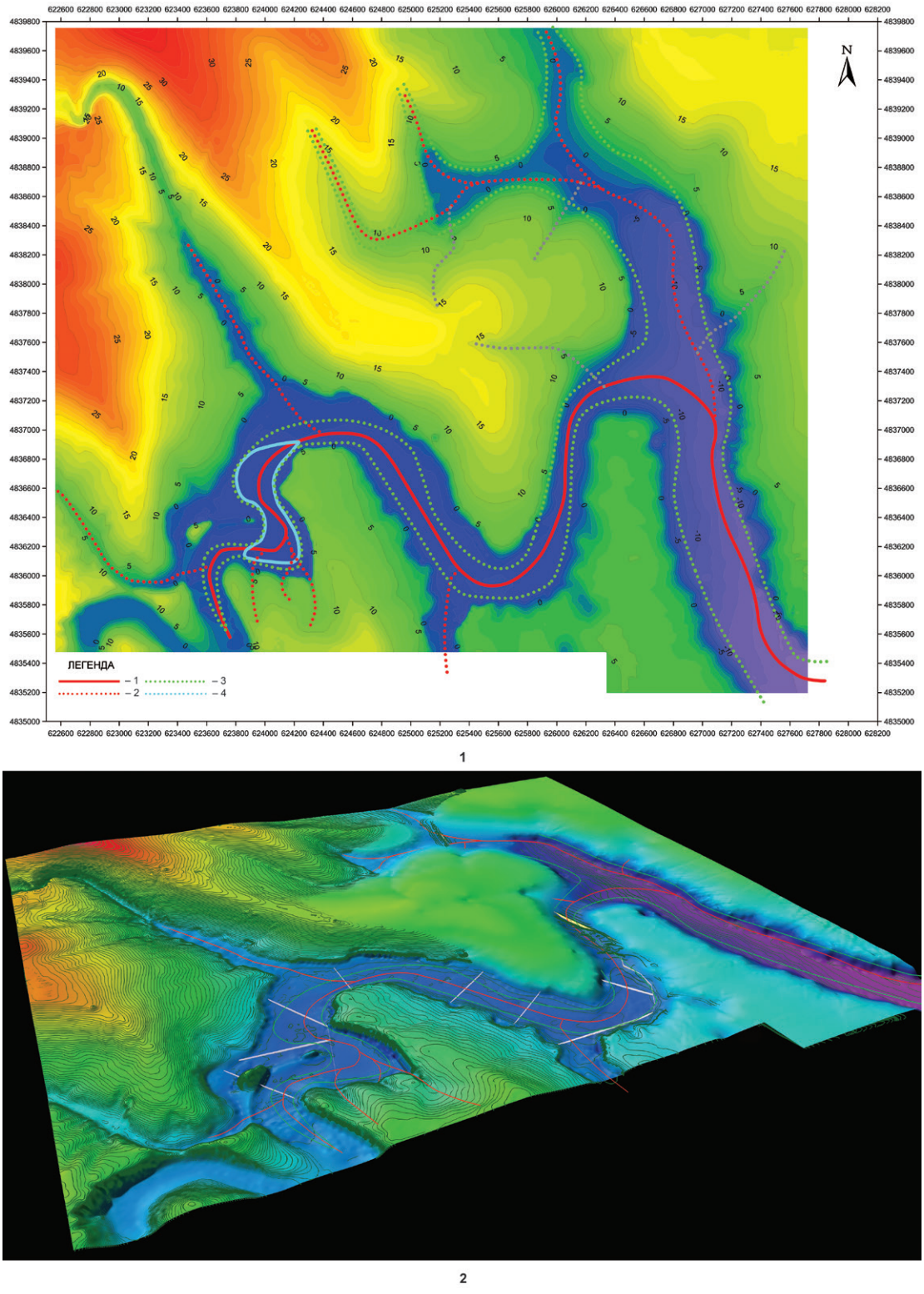
Fig. 3. Durankulak-ezeroto. Orthophoto with 3D images of electrical profiles and those of the scanning sonar

би могло да се интерпретира като индикации за наличието на разломни линии, което се вижда и при някои от профилограмите. Много е вероятно това да са следи от споменаваната в литературата разломна линия Вранино-Нейково-Твърдица-Бежаново-Ваклино-Дуранкулак.

Изградения многопластов 4D модел на терена е направен с програмата Fledermous. Всички данни са георефериран (обр. 4).

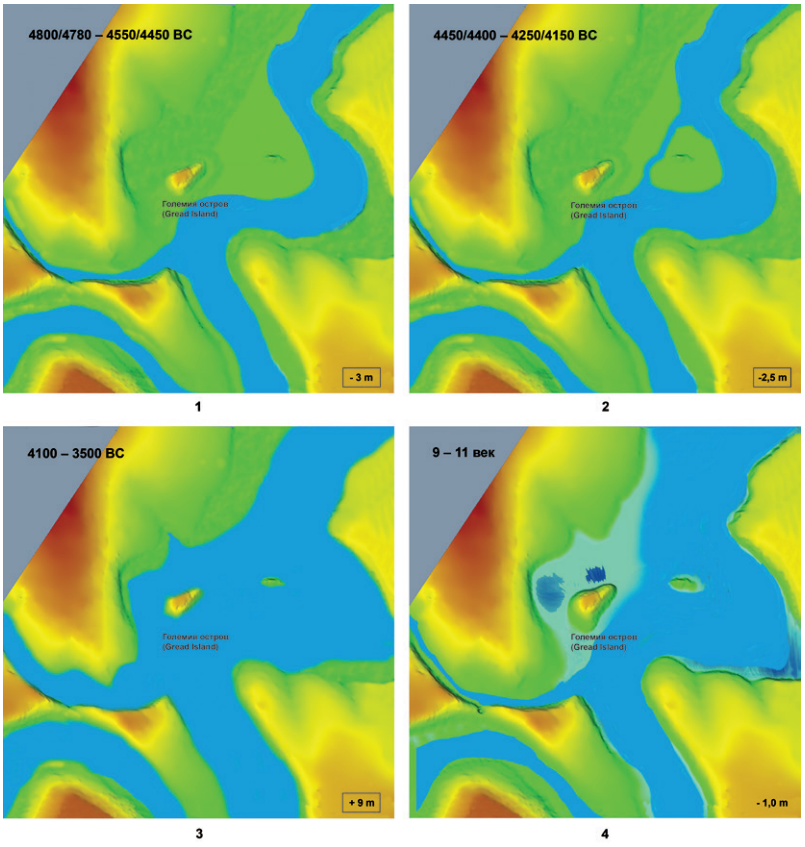
Обобщавайки получените резултати от изследванията на Дуранкулашкото езеро и на тези на прилежащия черноморски шелф, се получи ясна картина на палеорелефа на района (обр. 5). Резултатите от изследванията много ясно очертават меандрите на древната река, както и зоните на завиряване. Установи се, че на места широчината на древната река достига до 70 – 80 м. Най-голямата измерена дълбочина е в източната част на езерото -4,25 м от кота 0, съвременното водно огледало. От детайлната батиметрия се вижда, че зоната около Големия и Малък остров има малко по-особен релеф. На около 50 м в северна посока дъното пропада до -3,20 м. Там се регистрира голямо хлътване, което може да се интерпретира като речен вир, зона заблатявана през сухите месеци на годината. Между двата острова има податки за наличието на изявено, свързващо ги ребро – индикация за съществуването в древността на сухоземна връзка между Големия и Малък остров. Вероятно това е и причината коритото на древната река да преминава източно от Малкия остров. Не е ясно дали през енеолита Малкия остров е бил обект на интензивни стопански дейности, но припомняме, че при строителството на сградата на Малкия остров през 70-те години на миналия век там бяха открити няколко прабългарски погребения, което говори, че и през 9 – 10 в. връзката между Големия и Малък остров не е била непреодолимо препятствие. Изследванията през 2021 г. показаха, че източната част от Дуранкулашкото езеро е по-дълбока (с 1,00 – 1,50 м) от западната. Установената теренна конфигурация на западния бряг на древната река показа, че през древността зоните южно и северно от Големия остров са били сравнително равнинни и вероятно обитавани. Поради изтъкнатите по-горе причини последното обаче продължава да бъде хипотетично и не можа да се докаже с използваната апаратура. Изненадващо за нас бе откриването на едно непознато ни до сега отклонение на реката, регистрирано в североизточния край на Дуранкулашкото езеро. Не може да се определи хронологически кога се е активирало това отклонение, но откриването му поставя въпроса относно динамиката на процесите, свързани с отлагането на пясъчна коса.

Данните от странично сканиращия сонар показват, че пред източния нос на Големия остров има значително струпване от камъни. Разпръснати камъни се откриват и до източния бряг на езерото, този срещу Малкия остров. На сонарните изображения се виждат контурите и на една потънала лодка, както и на няколко от металните цилиндрични носачи от понтона, свързващ навремето брега с Малкия остров. Това са и местата определени за бъдещ подводен оглед.

Обр. 4. Дуранкулак-езерото: 1 – реконструкция на палеорелефа в района на Дуранкулашкото езеро и прилежащия черноморски шелф; 2 – 4D реконструкция палеорелефа в района на Дуранкулашкото езеро и прилежащия черноморски шелф, поглед от югозапад. Легенда: 1 – геоморфоложка линия, маркираща дълбоката част на речното дъно; 2 – предполагаемо наличие на водоносни палеодерета; 3 – русло на древната река; 4 – зона със завирявания (автор © К. Велковски)

Fig. 4. Durankulak-ezeroto: 1 – reconstruction of the paleorelief in the area of Durankulak Lake and the adjacent Black Sea shelf; 2 – 4D reconstruction of the paleorelief in the area of Durankulak Lake and the adjacent Black Sea shelf, view from the southwest. Key: 1 – geomorphological line marking the deep sector of the river bottom; 2 – suspected presence of paleo-gullies; 3 – the bed of the ancient river; 4 – zone with river pools (author © K. Velkovski)

Обр. 5. Дуранкулак-езерото. Комбиниран прогнозен модел за движението на водните маси около Големия и Малък остров в Дуланкулашкото езеро от -3 м до +9: 1 – ранен енеолит, култура Хаманджия; 2 – късен енеолит, култура Варна; 3 – IV-то хил. пр. Хр.; 4 – Ранно средновековие, 9 – 11 в. (автор И. Вайсов)

Fig. 5. Durankulak-ezeroto. Combined forecast model for the movement of water masses around the Big and Small Islands in Durankulak Lake from -3 m to +9: 1 – early Eneolithic, Hamangia culture; 2 – late Eneolithic, Varna culture; 3 – 4th millennium BC; 4 – early Middle Ages, 9th – 11th c. (author I. Vajsov)

Литература

Пенчев и др. 2008: П. Пенчев, К. Спасов, К. Шопова. Ролята на подземните води в развитието на Дуранкулашкото езеро. – Годишник на Минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски“, Геология и геофизика, 51/1, 2008, 144 – 148.

Todorova, Vajsov 2002: H. Todorova, I. Vajsov. Allgemeine Angaben zu den Funden und Befunden. – In: H. Todorova (Hrsg.). Durankulak, Band II. Die prähistorischen Gräberfelder. Sofia 2002, 11 – 14.

UNDERWATER NON-DESTRUCTIVE SURVEY AT THE DURANKULAK LAKE

Ivan Vajsov, Nayden Prahov, Kiril Velkovski

Summary

The goal of geophysical research in 2021 was a comprehensive study of the bottom of the Durankulak Lake (fig. 1). The following tools were employed: Side Scan Sonar 2 pcs. (StarFish 450H and StarFish 990) with visualization system for obtaining information about the nature of the lake bottom and the presence and/or absence of artificial objects; Compact sub bottom - SES 2000 Compact for bottom depth scanning and surface stratigraphy detection; and DGPS coordinating system with Heading (Trimble SPSx61) in Roll RTK configuration and geoelectrical resistance meter. Multibeam echosounder was also used to supplement the data (fig. 2).

According to the tracing data, we were able to select only one layer of mud deposited on the strongly denuded rocks in the Durankulak Lake. In places the muddy layer reaches a depth of over 4 m. The reason why the layers cannot be clearly traced in depth is the fact that the muddy bottom, due to the decomposition of deposited organic material, generates a constant swamp gas that shields the signal and limits the breakthrough capabilities of the equipment. In the environment of moving water masses, as is the case with the Black Sea bottom, this is not the case, but with the stagnant water of the Durankulak Lake, this has become an insurmountable problem.

In Durankulak Lake, 10 electric cross-sections were made (fig. 3), covering its entire area. The defined boundaries of the layers are stratified on the basis of specific resistances. The results confirmed the previous observations that the riverbed and flood terraces of the ancient river were formed by gravels, sands (mostly near the modern coastline), clay and precipitated loess. Of interest are the rise and fall of the strata registered in several of the profiles, which (unprovable for now) could be interpreted as indications of the presence of fault lines.

Summarizing the results obtained from the research of Durankulak Lake and the adjacent Black Sea shelf, we draw a clear picture of the paleorelief of the area (figs 4, 5). The contours of the ancient river, as well as the river pools areas, became very apparent. It was found that in some places the width of the ancient river reached 70 – 80 m. The greatest measured depth is in the eastern part of the lake -4.25 m from elevation 0, the modern water mirror. Detailed bathymetry shows that the area around the Big and Small Islands has a slightly special relief. At about 50 m to the north, the bottom drops to -3.20 m. There is a large depression which can be interpreted as a river pool, a swampy area during

the dry months of the year. Data has been found between the two islands for the presence of a pronounced rib connecting them, an indication of the existence in ancient times of a land connection between the Big and Small Islands. The established terrain configuration on the western bank of the ancient river showed that in ancient times the areas south and north of the Big Island were relatively flat and probably inhabited.

Data from the side-scan sonar (Compact sub bottom) show that in front of the eastern cape of the Big Island there is a significant accumulation of stones. Scattered stones are also found on the eastern shore of the lake, opposite the Small Island. The sonar images also show the contours of a sunken boat, as well as those of several of the metal cylindrical girders of the pontoon once connecting the coast with the Small Island.

Ivan Vajsov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivan.vajsov@naim.bg
Nayden Prahov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia / Centre for Underwater Archaeology, 1 Apolonia Str., 8130 Sozopol, naydenprahov@yahoo.com
Kiril Velkovski, kvelkovsky@gmail.com

№ 11. ХАЛКОЛИТНА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО

Александър Чохаджиев, Кръстан Митов, Александра Янакиева, Пол Баку, Радослав Боянов, Мария Гюрова, Надежда Карастоянова

Основна задача за сезона бе изясняване на причините за потъването на деструкциите на опожарената постройка от средния халколит – обект D3 (Чохаджиев и др. 2021, 273). Под черната прослойка констатирахме сив пласт с дебелина 0,20 – 0,22 м. Под него попаднахме на пласт от жълто-зелена глина. И този пласт спазва денивелацията на голямото пропадане. Той представлява останки от неопожарено жилище (обект E67). По местоположение и денивелация силно напомня на горното – D3. От запад, север и изток останките на обект E67 са нарушени от строителните траншеи на D3 (обр. 1.1). Вътрешността му е пресечена от многобройни ями и траншеи. В южната част на сондаж E успяхме да установим запазени части от източната стена на жилището (обр. 1.2). Ширината ѝ е 0,72 м. От двете страни са били долепени дървени талпи поне в два реда. Стената е била изградена около дървена конструкция от вертикални стълбове с ширина 0,12 до 0,16 м, забити през около 0,10 – 0,15 м. Стълбовете са разположени по-близо до вътрешната страна на стената.

Част от западната стена бе разкрита в източната част на сондаж F (обр. 1.3). Наличието на запазени участъци от двете стени даде възможност да измерим ширината на жилището. Застроената полезна ширина в посока И – З е била 5,90 м. Различни останки от това жилище се разкриват по цялата дължина на сондаж E, което означава, че дължината му е по-голяма от 15,20 м. Жилището се е състояло от две помещения, отделени едно от друго от тънка стена с ориентация И – З и ширина 0,2 м (обр. 1.4).

В северното помещение, непосредствено до западната му стена, бяха разкрити останки от пещ (обект F21; обр. 1.9). Запазените ѝ размери са 1,60 (С – Ю) × 1,12 м (И – З), но, тъй като от изток е унищожена от яма (обект E72) за полагане на стълб от конструкцията на D3 (обр. 1.10), то можем да предположим, че формата ѝ е била близка до квадрат със страна 1,60 м. Отворът и площадката на пещта са от север (обр. 2.1). Тя е била със сравнително прави стени и вероятно сравнително плосък и нисък покрив. Пещта е имала и по-ранен етап (обр. 2.2). Претърпяла е основно преизграждане, като от първоначалния вид е останал само планът и част от стените. Пещта е построена, като около дървено скеле, състоящо се от двойки забити една до друга малки пръчки (обр. 2.2), е изграден куполът. Част от деструкциите на пещта от първия етап са били счукани и използвани за подложка, върху която е нанесена замазката на втория етап. В ранния си етап пещта е имала долепено за южната си стена глинено съоръжение във форма на корито – външно с форма на правоъгълник с размери 0,9 × 0,5 м, а отвътре оформено като овал (обр. 2.2). Стените са изработени от чиста глина без органични примеси. Дебелината на стените варира между 7 и 8 см, като в дълбочина слабо се стесняват.

Другата пещ е по-масивна (обект E67-1). Тя се намира в южното помещение (обр. 1.5). Запазените ѝ размери са 1,64 × 1,40 м. Северно от пещта бяха разкрити три двойки хромелни камъни и

Обр. 1. Селищна могила Петко Каравелово. Ортофото – сондажи Е и F останки от жилище, обект Е67: 1 – строителни траншеи на жилище D3; 2 – източна стена на жилище, обект Е67; 3 – западна стена на жилище, обект Е67; 4 – междинната стена на жилище, обект Е67; 5 – пещ, обект Е67-1; 6 – дървена платформа в южната част на обект Е67; 7 – подиум, обект F22, в рамките на обект Е67; 8 – глинобитно „корито“ от ранния етап на обект F21; 9 – пещта, обект F21, в ранната си фаза; 10 – яма, обект Е72, за полагане на стълб от конструкцията на обект D3; 11 – траншея, обект 154; 12 – останки от ямата, обект Е63; 13 – опожарените деструкции на жилище, обект D9

Fig. 1. Tell Petko Karavelovo. Orthophoto – trenches E and F and the remains of a house – feature E67: 1 – foundation trenches of D3 house; 2 – eastern wall of house E67; 3 – western wall of house E67; 4 – the partition wall; 5 – the southern oven, feature E67-1; 6 – wooden platform in the southern part of feature E67; 7 – clay platform, feature F21, within the boundaries of house E67; 8 – clay installation from the early stage of feature F21; 9 – oven, feature F21 in its early stage; 10 – pit, feature E72, for construction pillar from house D3; 11 – trench, feature 154; 12 – the remains from the pit, feature E63; 13 – the burnt debris from a house, feature D9

Обр. 2. Селищна могила Петко Каравелово. Пещ, обект F21, в рамките на северното помещение на жилище, обект E67: 1 – замазка от втори етап на пещта; 2 – изглед на първи етап на пещта (след премахване на горната замазка) и глинобитното „корито", южно от нея; 3 – детайл от западната стена

Fig. 2. Tell Petko Karavelovo. Oven – feature F21 within the northern room of a house, feature E67: 1 – plaster from the second phase of the oven; 2 – view of the first stage of the oven (after removing the upper plaster) and the clay installation south of it; 3 – western wall, detail

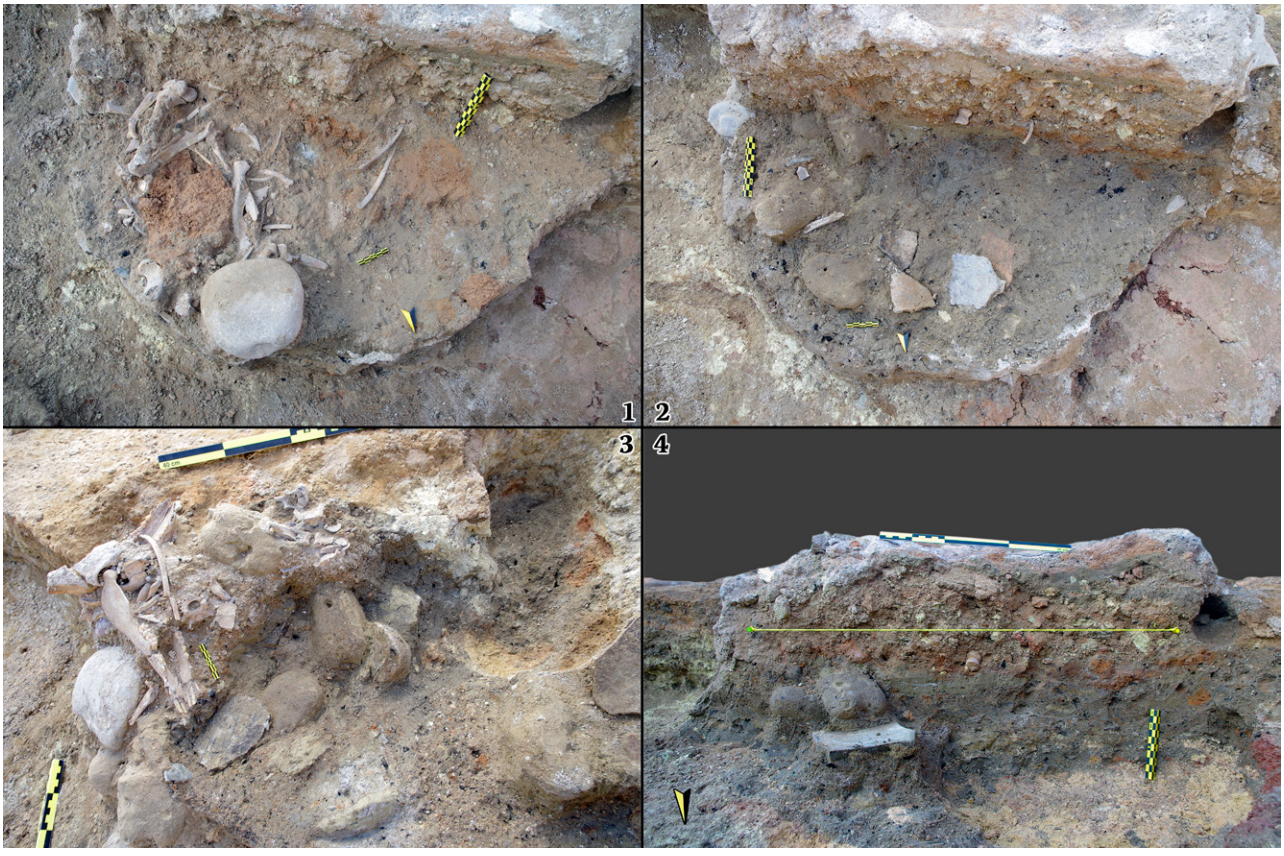
няколко фрагментирани керамични съда. Отворът на пещта е от запад, а в задната си част вероятно е била долепена до източната стена на жилището. Има подковообразна форма. Пред отвора е имало обла площадка. Пещта е била обект на множество ремонти. Преправянето се състои в разрушаването на купола и интегриране на основата на старата в обновената пещ. В разреза констатирахме общо седем ремонта. В рамките на един ремонтен цикъл могат да се проследят до три измазвания. В някои случаи замазката се е нанасяла директно върху предходната, но понякога е била насипвана и пръст. В два от случаите установихме и насипване на подложка от пясък и дребни камъни. Дебелината на останките от пещта от най-горното до най-долното, установено в разреза ниво, е 0,75 м. Пещта е функционирала като издигната върху подиум с дебелина около 0,20 м над пода. Ремонтите на пещта са свързани и с насипване на пръст, пепел и въглени в пространството западно от нея, като по този начин с всяка преправка на съоръжението се е извършвало и повдигане на нивото на пода в жилището.

В южната част на E67 бе разкрита дървена платформа (обр. 1.6). Тя се състои от поне четири нива от плътно наредени един до друг дървени стволове с ширина около 0,13 – 0,18 м, като дължината при някои е над 2 м. По-долните са с ориентация И – З, докато горните се кръстосват под прав ъгъл. По този начин се е постигало повдигане на подовото ниво. Стратиграфската позиция на жилище, обект E67, го отнася към четвърта строителна фаза на могилата, принадлежаща на края на ранния халколит (ПК-А4).

В северните части на сондаж F бяха проучени останките от опожарено жилище – обект F14, като частта, попадаща в рамките на сондажа, е почти напълно унищожена от множество ями и траншеи. Деструкциите са с дебелина до 0,76 м. Жилището е сериозно пострадало и от строежа на по-късните постройки – E67 и D3. Обект F14 принадлежи на третата строителна фаза (ПК-А3) на могилата.

Под останките на жилища F14 и E67 разкрихме деструкциите на по-ранно жилище, обект D9 (обр. 1.13). То е масивно – на места в профилите и траншеите се вижда, че останките му са с дебелина между 0,80 и 1 м. Стратиграфската позиция на D9 може да го свърже с втора строителна фаза (ПК-А2).

В северните части на сондаж E, под нивото на жилище E67, се очерта яма (обект E63), вкопана в деструкциите на жилище D9 (обр. 1.12). Тя има кръгла форма, диаметър 0,82 м и дълбочина 0,6 м (обр. 3). Запълнителят ѝ се състои от три основни пласта. В най-горния преобладава фина бяла пепел и замазки от пещ. Във втория преобладават опожарени мазилки – предимно на дребни бучки, но и няколко масивни къса добре изпечени стенни мазилки, вероятно принадлежащи на жилището, което ямата пресича. В този пласт изобилстват животински кости (обр. 3.1). Идентифицирани са кости и зъби от говедо, овца, и къртица. Освен бозайници са открити и черупки от миди, две кости от крило на сива врана и прешлени от риба – мряна и кефал. В едната част са открити кости от почти изцяло запазен скелет на свиня (определянето е трудно поради младата възраст на индивида). Костите са в много лошо състояние и много крехки поради младата възраст. Всички кости са с несраснали стави, а зъбите са млечни. Изникнал е само първия молар, което е индикатор за възраст под шест месеца. На черепа личи елипсовидна дупка, вероятно от брадва или тесла. Костите имат следи от термична обработка при температура от 300 – 400 градуса. Разположението на останки-

Обр. 3. Селищна могила Петко Каравелово. Яма, обект E63, етапи от проучването и разрез

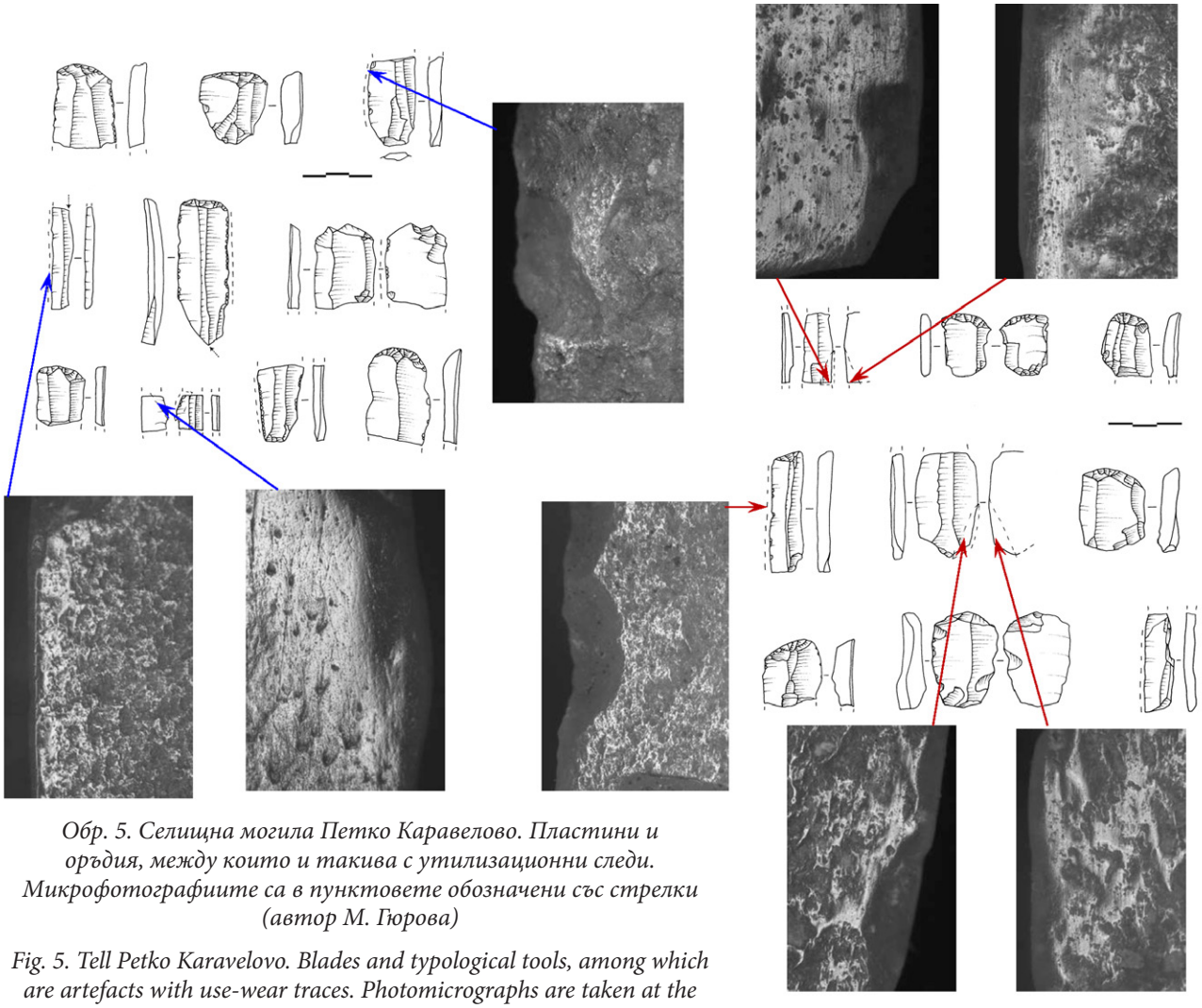
Fig. 3. Tell Petko Karavelovo. Pit, feature E63, different stages of the exploration and a cross-section

Обр. 4. Селищна могила Петко Каравелово. Предмети от кост: 1 – антропоморфна игла; 2 – недовършен загадъчен предмет

Fig. 4. Tell Petko Karavelovo. Bone artefacts: 1 – anthropomorphic pin; 2 – unfinished enigmatic object

те предполага, че те са поставени в ямата след отделянето на месото от тях. Под фрагментите от череп са открити шийните прешлени (обр. 3.3), които са в анатомичен порядък и вероятно са били във връзка с черепа. Той е фрагментиран на няколко части, като горната челюст е обърната с небцето нагоре, а върху нея е поставена фронталната част и долната челюст. Тазът на свинята е под парче мазилка – залепен за нея. Въпреки че следи по костите не са открити, може да се предположи, че животното е убито, разчленено и изпечено/сварено преди да бъде положено в ямата. В този и в долния пласт на ямата бяха разкрити общо 14 тежести за стан от непечена глина (обр. 3.3-4). Някои са само оформени, но не е пробита дупката. Нито една няма следи от използване. Вероятно са били положени в ямата преди да бъдат завършени, или дори са били изработени специално с тази цел. Третият пласт се състои от сивкава пръст, примесена с въглени и мазилки. Във всички пластове на ямата се откриха цели или фрагментирани хромелни камъни и чукалки, а също така и кремъчни изделия, като серия от продукти на дебитажа от нехарактерни за обекта суровини, част от които наподобяват силицифицирани варовици. Другите находки са разполовен белемнит и накит от перфорирана мида. Ямата е свидетелство за ритуално депониране, може да бъде приета за обредна и вероятно е свързана с пиршество.

Обр. 5. Селищна могила Петко Каравелово. Пластини и оръдия, между които и такива с утилизационни следи. Микрофотографиите са в пунктовете обозначени със стрелки (автор М. Гюрова)

Fig. 5. Tell Petko Karavelovo. Blades and typological tools, among which are artefacts with use-wear traces. Photomicrographs are taken at the points marked with arrows (author M. Gurova)

Сред находките за сезона трябва да се обърне внимание на костена игла с антропоморфно оформена глава (обр. 4.1), както и на незавършен загадъчен костен предмет от специфичен тип (обр. 4.2), познат ни от проучванията на раннохалколитните пластове от Петко Каравелово и Бреница (Gurova, Chohadzhiev 2019).

Проучената кремъчна колекция наброява 94 артефакта, отнасящи се към четири обособени археологически контекста. Техно-типологическата диференциация е следната: 22 типологически оръдия, 18 пластини, 27 отломъка и 27 фрагмента. Колекцията е суровинно разнородна като макроскопски са разграничими познатите видове лудогорски флинт (Равно и Крива река), срещат се суровини от разкритията на Ковачевската свита, както и нискокачествени силицифицирани варовици.

Типологическият репертоар традиционно е доминиран от стъргалки 12 (повечето на пластини), следвани от ретуширани пластини (3) и люшници (3). Останалите оръдия са единични: пластина с напречно затъпяване, комбинирано оръдие – стъргалка/люшник, отломък с ретуш и фрагмент от оръдие (обр. 5). Почти всички оръдия са оформени върху полуфабрикати от лудогорски кремък (основно тип Равно).

Като обща констатация може да се отбележи, че наличният ансамбъл е с дуалистичен характер – съдържа някои ретардиращи белези на къснонеолитната традиция (стъргалки на много къси пластини и отломъци), но и пластини и стъргалки с диагностични параметри на халколитното кремъчно производство.

В резултат на трасологическия анализ са открити следи от употреба на 10 артефакта – шест пластини и четири типологически оръдия. Идентифицираните обработвани материали са: житни култури, свежа дървесина, кост/рог и мека недиагностична материя (обр. 5).

Литература

Чохаджиев и др. 2021. А. Чохаджиев, К. Митов, А. Янакиева, П. Баку, Р. Боянов, М. Гюрова. Халколитна селищна могила при с. Петко Каравелово. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 272 – 277.

Gurova, Chohadzhiev 2019. M. Gurova, A. Chohadzhiev. Enigmatic artefacts from the Chalcolithic tell Petko Karavelovo (Veliko Tarnovo district). – Be-JA, 2019, 9, 119 – 129.

THE CHALCOLITHIC PETKO KARAVELOVO TELL SITE

Alexander Chohadzhiev, Krastan Mitov, Aleksandra Yanakieva, Paul Bacoup, Radoslav Boyanov, Maria Gurova, Nadezhda Karastoyanova

Summary

The 2021 campaign was devoted to the study of the layers under the D3 building, excavated during the two previous seasons.

The most efforts were put into the study of the unburnt house Feature E67 (fig. 1). It precedes D3 and is very similar – in regards to location, plan and denivelation. From east, west and north, the debris of E67 are partially disturbed by the foundation trenches of D3 (fig. 1.1). We were able to reveal a preserved part of the eastern wall (fig. 1.2), it is 0.72 m wide. The wall was built from clay around a wooden frame of vertical pillars with a width of 0.12 to 0.16 m, placed at a relatively small distance of about 0.10 – 0.15 m. The identification of part of the western wall (fig. 1.3) made possible to measure the width of the house. The width in the east-west direction is 5.90 m. Various remains of this house were revealed along the entire Trench E, which means that its length is greater than 15.20 m. The building consists of two rooms, separated by a thin wall with E – W orientation. The partition wall is 0.2 m wide and is made of stakes and clay (fig. 1.4).

Remains of an oven (fig. 2.1), feature F21, were revealed in the northern room (fig. 1.9), next to its western wall. The oven had an earlier stage (fig. 2.2). In its early phase, the oven had a tray-shaped clay installation attached to its south wall, that later was not rebuilt, but embedded in the floor (fig. 2.2).

The other oven (Feature E67-1) is more massive (fig.1.5). It is in the southern room and measures 1.64 by 1.40 m. North of it, three pairs of grinding stones and several fragmented vessels were discovered. The opening of the oven is from the west, and in its rear part was probably attached to the east wall of the house. It has a horseshoe shape. The oven has been the subject of numerous repairs. The remodeling consists in demolishing the dome and integrating the base of the old one into the renovated installation. In the section of the oven, we documented a total of seven repairs. In two of the cases, we found an overlay of sand and river gravel. A wooden platform was unearthed in the southern part of the building (fig. 1.6). It consists of at least four levels of densely arranged wooden trunks with a width of about 0.13 –0.18 m and the length of some is over 2 m. The lower ones are oriented E – W, while every upper level is perpendicular to the previous.

In the northern parts of Trench E, under feature E67, a pit – feature E63 (fig. 3) was registered, dug into the debris of a burnt house (fig. 1.12). It has a round shape with a diameter of 0.82 m and a depth of 0.6 m. The top layer contains mostly fine ash. The second layer consists of burnt house debris. Animal bones abound in this layer. Bones and teeth are identified from cattle, sheep, mole, mussel shells, hooded crow wing bones, as well as fish vertebrae from barbel and grey mullet and bones from almost an entire piglet skeleton. The pit yielded 14 loom-weights – unbaked and never used. The other common finds within the pit are some grinding stones and pestles.

The flint assemblage from 2021 consists of 94 artefacts (fig. 5).

Two objects from this campaign are worth our special attention – a bone pin with an anthropomorphic head (fig. 4.1), as well as an unfinished enigmatic bone object of a specific type (fig. 4.2), known only from the early Chalcolithic layers of Petko Karavelovo and Brenitsa.

Alexander Chohadzhiev, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, alcho_2000@yahoo.com
Krastan Mitov, kruki21vd@yahoo.com
Aleksandra Yanakieva, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, snuphy@abv.bg
Paul Bacoup, ED 112 – Université Paris 1 Panthéon Sorbonne, UMR 7041 – Archéologies et Sciences de l'Antiquité, Maison René Ginouvès, 21 Allée de l'Université, 92023 Nanterre Cedex, France, paul.bacoup@gmail.com
Radoslav Boyanov, radko995@abv.bg
Maria Gurova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, gurova.maria@gmail.com
Nadezhda Karastoyanova, National Museum of Natural History – Bulgarian Academy of Sciences, 1 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, Bulgaria, nadiakarastoyanova@gmail.com

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ПРАИСТОРИЯ, БРОНЗОВАТА, ЖЕЛЯЗНАТА, КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ЧИРПАН

Петър Лещаков, Радослав Александров, Владислав Тодоров, Недко Еленски, Йорданка Илиева, Нанси Маринова, Данаил Огнянов

През 2021 г. по договор между ДП НКЖИ и НАИМ – БАН се извърши пълно спасително проучване на обект 5, в жп участък Оризово – Михайлово, землище на гр. Чирпан, на площ от 5 дка, попадаща в сервитута на жп линията. То беше реализирано за период от 84 работни дни.

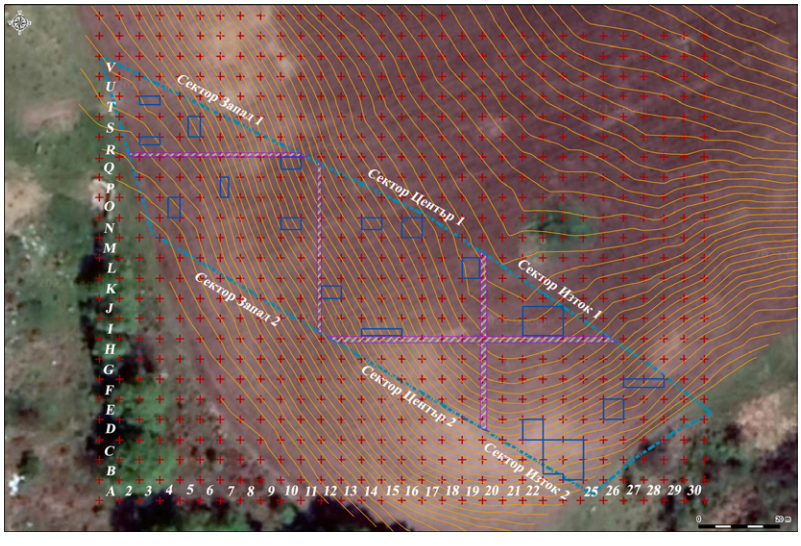
В границите на засегнатата от строителството площ, на дълбочина 0,25 – 0,40 м, е отнет хумусният пласт. Заложени са четири стратиграфски профила, следващи географските посоки, с ширина от 1,50 м. Спрямо тях са обособени три работни сектора – източен, централен и западен (обр. 1). В първите два, след отнемането на хумуса, е достигнат и частично проучен праисторически културен пласт със значителна дебелина, в който са разкрити голям брой вкопавания от по-късни периоди. В западния сектор културен пласт липсва и след отнемането на хумуса е достигната стерилна основа, в която са регистрирани единствено вкопани съоръжения, датиращи от II хил. пр. Хр. до XII – XIII в. сл. Хр.

Напълно или частично са проучени над 300 археологически структури, представляващи останки от надземни и вкопани сгради, термични съоръжения, ями, гробове и др., датиращи в широк хронологически диапазон.

Най-ранният период на обитаване, отнасящ се към втората половина на VI хил. пр. Хр., все още е слабо изследван. Нестратифицирани материали се откриват основно в източния и централния сектор. Формално-декоративните характеристики на керамиката свидетелства за обитаване в периодите Караново III-IV/IV, но има индикации и за по-ранни етапи.

Към ранния халколит са отнесени две стратиграфски нива, като има данни за още едно, което на този етап не е сигурно потвърдено. Най-късното ниво е засвидетелствано непосредствено под орницата и в значителна степен е увредено от следващо обитаване на терена и земеделската обработка. Към него се отнасят групи от термични съоръжения с придружаващ ги керамичен инвентар около тях, без следи от опожаряване.

Геофизичните проучвания (Лещаков и др. 2021, обр. 1) показаха наличие на осем отчетливи аномалии, концентрирани в централния и източния сектор на обекта, представляващи останки от опожарени сгради. Археологическите разкопки потвърдиха наличието на селищна структура от ранния халколит, отнасяща се към второто стратиграфско ниво, почти напълно попадаща в трасето на железопътната линия. Постройките заемат правоъгълна площ, в чиято централна част не са засвидетелствани подобни. Детайлно проучени са две от тях – структура 5 и 171 (обр. 2.1), а останалите шест са частично разкрити до нивото на деструкциите. Целостта им е частично нарушена от по-късни интервенции. Площта на жилищата е над 50 кв. м. Имат правоъгълен план с ориентация С – Ю. Стените са изградени чрез колово-плетова конструкция, обмазана с дебел слой глина, примесена с органика. В една от сградите има ясни индикации за втори етаж (структура 171), потвърден от разкри-

Обр. 1. Чирпан, обект 5. Схема на проучваните сектори и план-квадратна мрежа на обекта

Fig. 1. Chirpan, site 5. Layout of the excavated sectors and square grid of the site

Обр. 2. Чирпан, обект 5. Опожарени праисторически сгради (структури 5 и 171) в сектор Изток 1: 1 – хоризонтален план на структурите; 2 – съоръжение в структура 171 с керамични съдове в него; 3 – керамични съдове от структура 171; 4 – керамичен съд от структура 171 с депозит от предмети

Fig. 2. Chirpan, site 5. Burnt prehistoric buildings (features 5 and 171) in sector East 1: 1 – layout of the features; 2 – installation within feature 171 with pottery in it; 3 – pottery from feature 171; 4 – ceramic vessel with a deposit from feature 171

тите деструкции на таван с разположено върху него термично съоръжение. До южната стена на разглежданата сграда е разкрито изградено на място глинобитно съоръжение, във вътрешността на което са открити голям брой цели керамични съдове (обр. 2.2-3). Североизточно от него е разчистен керамичен съд с четириъгълна форма, в който са открити комплект от дребни предмети с неясно предназначение (обр. 2.4).

В две от проучваните сгради са разкрити непознати до този момент хромелни съоръжения. По-добре запазеното е с размери 1,60 × 1,95 м. Представлява изградена върху пода на жилището масивна правоъгълна платформа от глина с височина 0,40 м. Върху нея са оформени четири елипсо-

видни „легла“ за поставяне на долен хромелен камък. Към платформата е долепена подковообразна площадка с нисък перваз, служеща за събиране на смляната продукция (обр. 2.1). Закономерност е наличието на масивна пещ с подковообразна форма и предпещна площадка, разположена непосредствено до всяко от съоръженията за обработка на зърнени храни. Една от пещите, с размери 1,30 × 1,95 м, е много добре запазена, с паднал върху основата ѝ купол. Върху него е оформен нисък П-образен перваз с отворена откъм входа на пещта страна. От двете страни на перваза, в самия купол, са оформени кръгли „легла“ с диаметър 0,20 м, служещи вероятно за поставяне на керамични съдове с цел загряване на съдържанието им.

Обр. 3. Чирпан, обект 5. Отбранително съоръжение от ранния халколит – структури 28, 30 и 300. Сектор Изток 2, профил по северната граница на кв. E25 – E27

Fig. 3. Chirpan, site 5. Fortification feature from the early Chalcolithic – features 28, 30 and 300. Sector East 2, profile along the northern boundary of quadrants E25 – E27

През настоящия сезон се установи, че праисторическите селища са били защитени от ров и палисада, ограждащи пространство с диаметър около 55 м. В проучените два сегмента от фортификацията са регистрирани най-малко три последователно съществували линейни трасета с обща ширина около 10 м и дълбочина в някои участъци до 3,90 м (обр. 3).

Структури от КБЕ са регистрирани и проучени в най-западната част на сектор Център и в сектор Запад. Представляват отделни ями, най-често с кръгла или овална форма при отвора, плитко вкопани до дълбочина 0,20 – 0,60 м. Размерите на отворите им са между 0,70 и 1,80 м. Сечението им е с полусферична или обърната пресеченоконична форма. Запълнителят е еднотипен и представлява тъмносива до сиво-черна хомогенна пръст. В една от ямите с дълбочина около 1 м, освен висока концентрация на керамичен материал, е разкрит и депониран на дъното човешки череп.

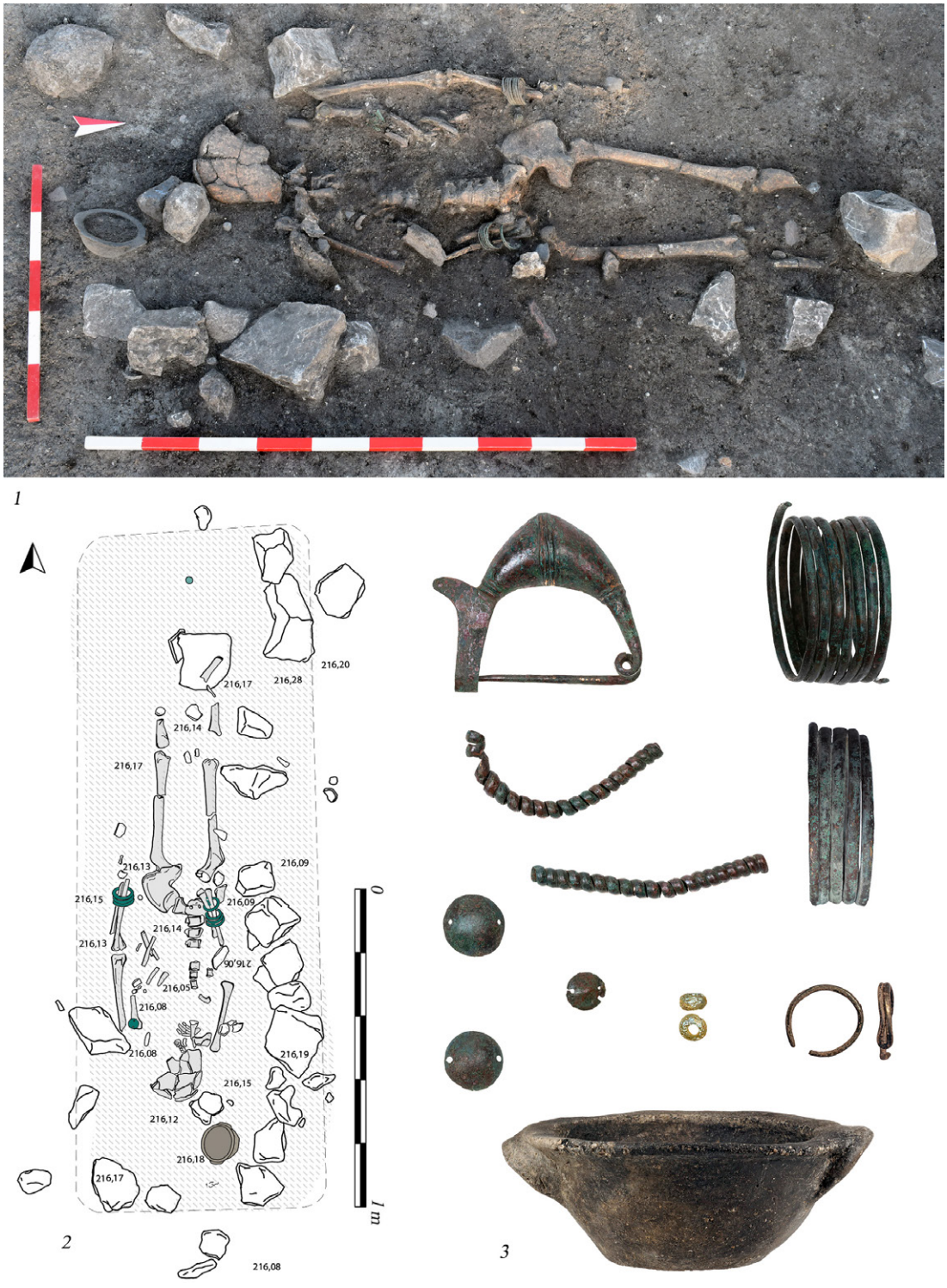
Археологически материали и структури от РЖЕ са документирани във всички сектори. Вкопаванията от този период представляват ями с кръгла форма при отвора и цилиндрично или неправилно вертикално сечение. Запълнителят им представлява тъмносива или сиво-черна пръст, в някои от случаите примесена със стерилна бежово-жълта пръст. Дълбочината им варира от 0,80 до 2,20 м. Концентрацията на археологически материали в повечето от ямите е незначителна. Откритите фрагменти от съдове са характерни за втората фаза на РЖЕ.

В централния сектор е разкрит гроб от РЖЕ. Погребението е извършено чрез трупополагане по гръб, с ориентация Ю – С (обр. 4.1-2). Гробният инвентар е представен от паница, изработена на ръка, бронзова обица, бронзова ладиевидна фибула, две бронзови многоспирални гривни, два бронзови салталеона и четири кръгли бронзови апликации (обр. 4.3). Гробното пространство е оградено от различни по-големина необработени камъни. Гробът може да се отнесе към VIII – VII в. пр. Хр. В близост са разкрити още два гроба с трупополагане по гръб и в поза хокер, без гробен инвентар. Трите гроба представляват комплекс, върху който е възможно да е имало ниска надгробна могила, обезличена от селскостопанската обработка на терена.

Ров от ранната елинистическа епоха е проучен в сектор Изток. Ширината в този участък на трасето е около 2,50 м. В централната част, на дъното на рова, е разкрито линейно струпване от необработени камъни, продължаващо по цялата му дължина. Концентрацията на археологически материали е ниска, представена основно от керамични фрагменти от трапезни съдове с червена до оранжево-червена повърхност. Втори участък от трасето на рова е проучен в сектор Център. В тази част ширината му достига на места до 4 м. Запълнителят представлява сиво-черна хомогенна пръст. Концентрацията на археологически материали е най-висока към дъното, като също в централната му част е разкрито линейно струпване от необработени камъни, керамични фрагменти и животински кости.

Към периода на ранната елинистическа епоха се отнася и гроб, открит в сектор Изток. Погребението е извършено в питос чрез трупополагане по гръб с изпънати долни крайници и глава на СЗ.

От римската епоха и Късната античност са регистрирани няколко вкопани структури, в една от които са депонирани фрагменти от долиум. В хумусния пласт са засвидетелствани единични фрагменти от керамични съдове с червенолаково покритие и малък брой монети (II – V в. сл. Хр.).

Обр. 4. Чирпан, обект 5. Гроб с инхумация (структура 54) от РЖЕ: 1 – поглед към гробното съоръжение от изток; 2 – хоризонтален план; 3 – гробен инвентар

Fig. 4. Chirpan, site 5. Inhumation burial (feature 54) from the EIA: 1 – view towards the grave from the east; 2 – layout; 3 – grave inventory

Към периода XI – XIII в. се отнасят над двадесет полувкопани жилищни/стопански постройки с правоъгълна форма и ориентация С – Ю, И – З или СЗ – ЮИ. Вкопаванията имат отвесни или слабо полегати стени. Пет от сградите са напълно или частично изградени от камък. Стените им са еднолицеви, направени от ломени камъни, с естествено лице на калова спойка. Най-голямата постройка е с размери 10,40 (И – З) × 5,40 м (С – Ю). Само в една от сградите е открито отоплително съоръжение. Покривите на част от постройките са направени от керемиди.

Обр. 5. Чирпан, обект 5. Средновековен некропол в сектор Изток 2 – общ план

Fig. 5. Chirpan, site 5. Medieval necropolis in sector East 2 – layout

Останалите съоръжения с правоъгълна форма имат дървена конструкция, с ясно разграничими дупки от колове в ъглите и по протежение на стените. В тях се открива незначително количество фрагментирана керамика и единични находки, което свидетелства за планирано напускане или изоставяне.

Около сградите са проучени концентрации от ями с битов характер. Те са с кръгъл отвор, цилиндрични или камбановидно оформени стени и равно дъно. Дълбочината им варира от 1 до над 2 м.

На площ от 250 – 300 кв. м в сектор Изток е проучен некропол от XII – нач. на XIII в. Гробовете не са нарушени от по-късни структури. Най-късните са вкопани плитко и част от тях са компрометирани от земеделската обработката на земята. Проучени са 82 гробни комплекса, от които 28 на деца (обр. 5). Индивидите са погребани по християнски обичай – трупополагане по гръб, с глава на запад, в гробна яма или каменна циста. Един индивид е положен по християнски обичай на дъното на стопанска яма. В дванадесет гроба се откриват накити. Най-често това са стъклени или метални гривни, метални обеци и наушници с кръгло кръжило и куха сфера.

Находките от периода са представени от железни инструменти, върхове на стрели, накити, елементи на облеклото, керамични съдове и голям брой монети. Към последните се отнася хиперперон на Андроник II и Андроник III, и медна монета на цар Иван Александър с Михаил Асен, което дава известни основания да предположим, че теренът е обитаван и през XIV в.

Литература

Лещаков и др. 2021: П. Лещаков, В. Тодоров, Н. Тонков, Д. Огнянов. Археологически проучвания на обект от късната праистория, бронзовата, желязната, късноантичната и средновековната епоха в землището на Чирпан. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 234 – 239.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT A SITE FROM LATER PREHISTORY, THE BRONZE AGE, THE IRON AGE, THE LATE ANIQUITY AND THE MIDDLE AGES IN THE VICINITY OF CHIRPAN

Petar Leshtakov, Radoslav Alexandrov, Vladislav Todorov, Nedko Elenski, Yordanka Ilieva, Nansi Marinova, Danail Ognyanov

Summary

In 2021 rescue excavations took place at site 5 along the railroad line Orizovo – Mihaylovo in the vicinity of Chirpan, covering a total area of 0.5 ha. Three work sectors were differentiated – Eastern, Central and Western (fig. 1). More than 300 archaeological features (dug and above-ground buildings, thermal installations, pits, graves, etc.) dating to a wide chronological timespan, were completely or partially excavated within the sectors.

Two stratigraphic levels date to the early Chalcolithic and there's possible evidence of one more, which is not yet confirmed. The excavations prove the existence of an early Chalcolithic settlement site, with the remains of burnt buildings, belonging to the second stratigraphic level. The buildings take up a rectangular space, in the middle of which no buildings have been attested. Two of the buildings were completely excavated in detail – features 5 and 171 (fig. 2.1-4), the burnt daub remains of six other buildings were partially uncovered. The prehistoric settlements were protected with a ditch and a palisade, enclosing an area with a diameter of ca. 55 m. At least three consecutive cuts were registered within the two excavated segments of the fortification, with a total width of ca. 10 m and up to 3.9 m deep (fig. 3).

A large amount of cut features date to the EBA and EIA. The pits have a round or ellipsoid opening and are filled with a grey-black sediment with a low concentration of archaeological materials. Three inhumation burials were excavated in the Central sector, dating to the second phase of the EIA. In one of them the individual was laid on his back oriented south – north (fig. 4.1-2). The inventory consists of a hand thrown bowl, a bronze earring, a boat-shaped fibula, two bronze multi-spiral bracelets, two bronze saltaleons and four round bronze applications (fig. 4.3). In the other two graves, located nearby, the individuals were laid in a crouched position on their back, no inventory was found. It is possible a small burial mound existed on top of them, but it was destroyed by modern agricultural activity.

Two segments of a ditch, enclosing an ellipsoid space were excavated, dating to the early Hellenistic period. It is between 2.5 and 4 m wide. The concentration of archaeological materials is highest closer to the bottom, while in the central part of the ditch, a linear cluster of unworked stones, potsherds and animal bones was uncovered.

More than twenty semi dugout buildings with a rectangular shape and a N – S, E – W or NW – SE orientation, date to the period between the 11th – 13th century. The cut parts have vertical or slightly slanted walls. Five of the buildings were completely or partially built with stone. The rest of them had a rectangular shape and a wooden construction.

Over an area of ca. 250 – 300 m^2 in the Eastern sector, a Christian necropolis dating to the 12th and the beginning of the 13th century was excavated. The excavated graves were 82, out of which 28 belonged to children (fig. 5).

Petar Leshtakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pleshtakov@gmail.com
Radoslav Alexandrov, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, radoslav_aleksandrov@gmail.com
Vladislav Todorov, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, vladislavtodorov@abv.bg
Nedko Elenski, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 6 Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, diviat.elen@abv.bg
Yordanka Ilieva, pinkmotoo@gmail.com
Nansi Marinova, Museum of History – Chirpan, 87 Georgi Dimitrov Blvd, 6200 Chirpan, im-chirpan@abv.bg
Danail Ognyanov, Regional Museum of History – Haskovo, 19 Svoboda Square, 6300 Haskovo, dognianow@yahoo.com

№ 13. ПРОУЧВАНЕ НА ПЪРВИ ВАРНЕНСКИ ХАЛКОЛИТЕН НЕКРОПОЛ

Владимир Славчев, Виктория Русева

През 2021 г., след тридесетгодишно прекъсване, бяха възобновени разкопките на Първия Варненски енеолитен некропол. То беше предшествано от пълно почистване на растителността на набелязания за проучване терен и неговото ограждане. Беше прокарано електричество, вода и интернет-връзка. За работно помещение бе осигурен фургон. Участъкът беше обезопасен с установяване на датчици за движение и монтиране на камери за 24-часово наблюдение. Дейностите по възстановяване на инфраструктурата, почистването, ограждането и охраната са дарение от различни фирми, работещи в съседство с некропола.

При разчистването на растителността на терена бяха открити три запазени бетонни репера, поставени в ъглите на кварталите от план-квадратната мрежа, изградена от И. Иванов още през 70-те години на XX в. Това позволи точно възстановяване на мрежата и използването на старите планове на проучванията, които бяха допълвани в течение на настоящата кампания. Беше направено ново тахиметрично заснемане на терена и към топографския план бяха привързани план-квадратната мрежа и кадастърът на гр. Варна (обр. 1).

През този сезон беше проучен участък от 150 кв. м. – целият квартал XVIII и северната половина на квартал XIX. С това общата проучена площ на некропола става 7 650 кв. м.

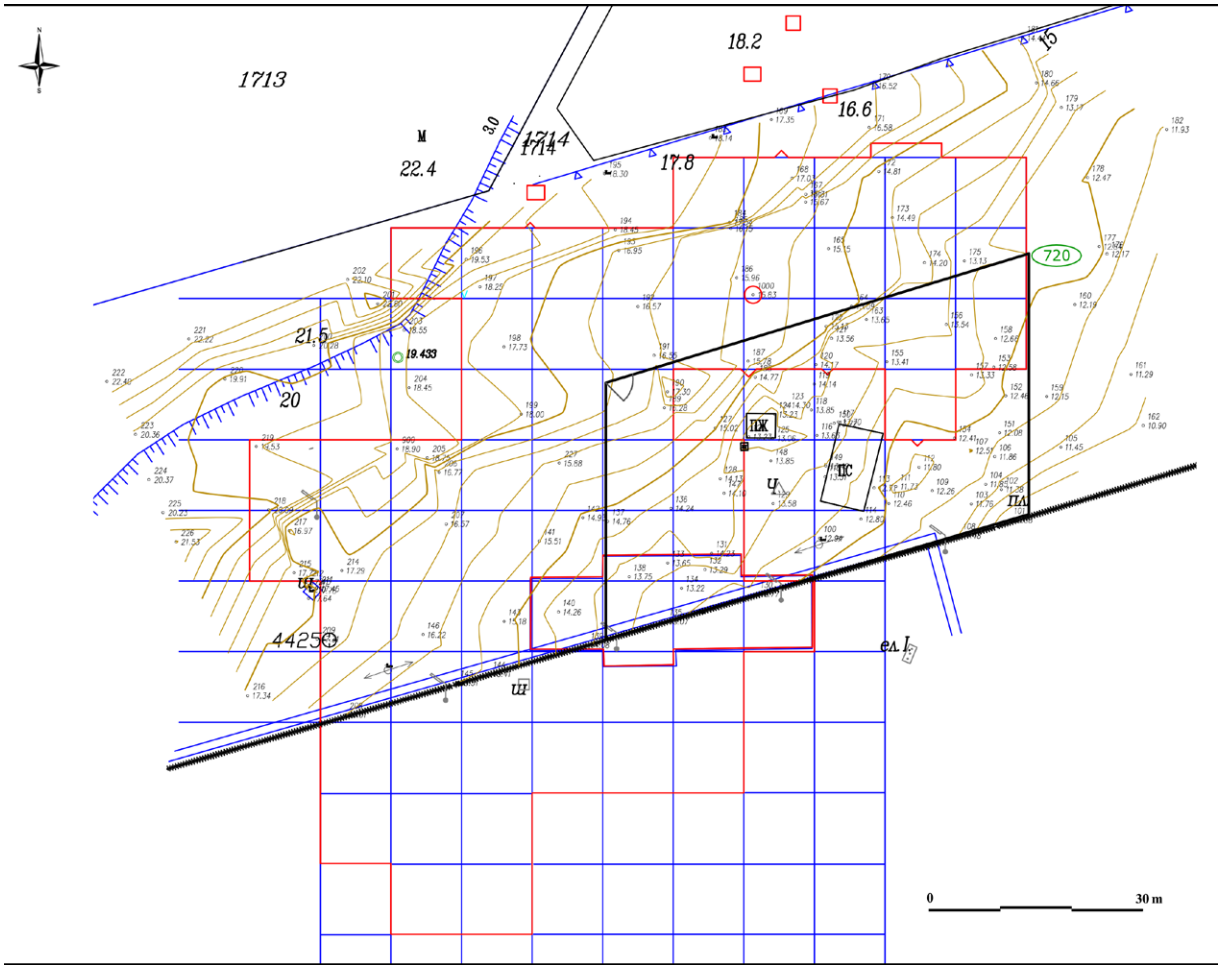
В приблизително 1/3 от терена на дълбочина 0,40 – 0,50 м под нивото на съвременния терен беше достигната пясъчниково-варовикова плоча, образувала се през неогена. Части от нея са били разкривани и в съседните участъци по време на старите проучвания (обр. 2).

Въпреки малката дълбочина, в западната част на квартал XVIII, върху плочата беше разкрит гроб със скелет в изпънато положение по гръб, със слабо присвити наляво крака – **гроб 302**. Костите на ходилата му липсваха, тъй като са попадали в рамките на съседния XVII-и квартал и са били прерязани при проучването на участъка през 1983 г. Скелетът е принадлежал на 30 – 40-годишен мъж. Главата е ориентирана в североизточна посока. Върху дясното му рамо и източно, до таза, бяха разкрити лошо запазени фрагменти от керамични съдове. До левия лакът лежеше кремъчна пластинка, а върху костите на дясната мишница – фрагментирана гривна от черупката на мида *Spondylus*. Ръстът на погребания е бил между 1,70 и 1,75 м.

Гроб 303 съдържаше фрагменти от краниален и много дребни фрагменти от посткраниален скелет след препогребване. Костите са на 20 – 30-годишен мъж, начупени по време на препогребването. Между тях имаше фрагменти от два керамични съда (обр. 3).

В **гроб 304** бяха открити череп и кости от торса на 6-годишно дете, положено на лявата си страна, с глава на югоизток. Ръцете са били сгънати към брадичката. Долните крайници и костите на таза липсват. Под ребрата беше открит фрагмент от спондилусова гривна. Въпреки младата възраст са установени кариозни изменения на горни десни млечни молари и линеарна хипоплазия на емайла на зародишите на канини и премолари, отговарящи на 2 и 3 години от развитието на индивида.

Гроб 305 съдържаше препогребани в неанатомичен порядък кости на 35 – 40/50-годишен мъж. Посткраниалният скелет е пълно представен, има и фрагменти от черепа. Регистрирани са кариозни изменения на долни десни втори и трети молари и долни десни инцизиви. От кариозен процес беше

Обр. 1. Първи Варненски халколитен некропол. Топографски план и план-квадратна мрежа

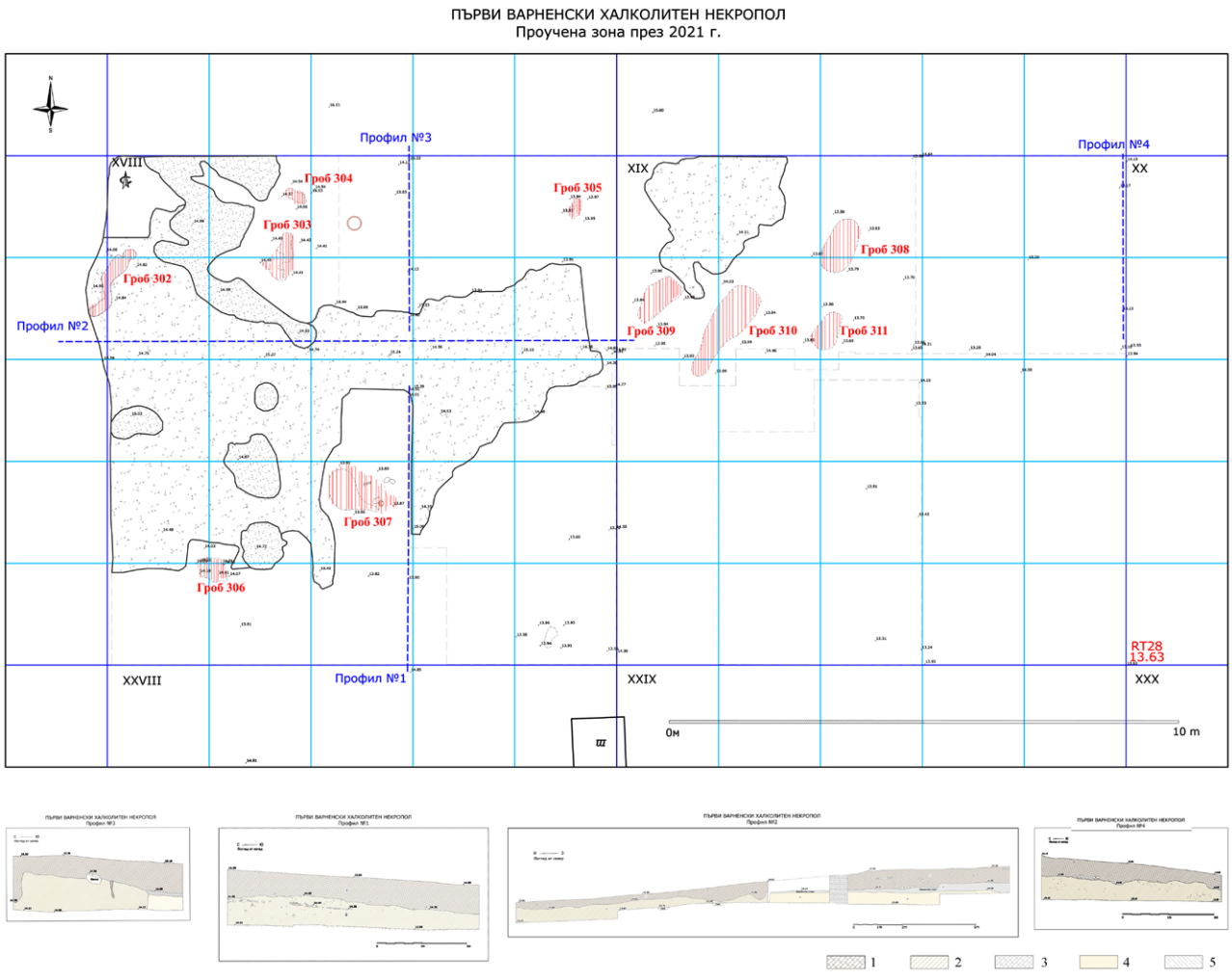
Fig. 1. First Varna Chalcolithic necropolis. Topographic plan and square grid

разрушен до корен горният десен първи премолар. Между костите беше открит фрагмент от спондилусова гривна.

В **гроб 306** бяха разчистени няколко керамични съда, разположени компактно, но с разлика в дълбочините от 0,20 до 0,30 м. В горната група беше открита малка златна халка, а в долната – неголям кремъчен артефакт. При промиването бяха намерени много лошо запазени костици и три зъба, принадлежали на индивид на 10 – 12-годишна възраст. По всичко изглежда, че тук е било погребано дете, чиито кости почти напълно са изтлели.

Гроб 307 съдържаше многобройни фрагменти от краниален и посткраниален скелет на 30 – 40-годишен мъж. Костите са били препогребани. Върху фрагмент от теменната кост има дефект от старо механично въздействие, *post mortem*. Състоянието му не позволява категорично заключение дали е вследствие от интенционално въздействие върху костите с цел извличане на костен фрагмент или е резултат от случайно деструктиране в процеса на препогребване. Между костите са открити фрагменти от керамичен съд, а в югоизточната част на струпването имаше почти цяло етажовидно съдче с капаче.

Скелетът в **гроб 308** беше силно разрушен поради естествени влияния на средата. Ямата е овална, с размери 1,10 × 0,70 м. Тук е била погребана 30 – 40-годишна жена, свита на дясната си страна, с глава на североизток. Двете ѝ ръце са свити в лактите, като дланите са били пред лицевия дял на черепа (обр. 4). Ръстът на погребаната е между 1,46 и 1,48 м. Жената е имала кариозни изменения на долни десни втори премолари и първи молар; линеарна хипоплазия на емайла, отговаряща на 2½ – 3 и 3 – 3½ години от развитието на индивида. Върху костите на ходилата и подбедриците личат изменения, имащи инвалидизиращ ефект върху състоянието на индивида въпреки младата му възраст. Възможно е те да са следствие на възпаление след инфекциозен процес, начало на реакция на развитие на неоплазмен процес или след изменения в обмяната на веще-

Обр. 2. Първи Варненски халколитен некропол. План и профили на проучения през 2021 г. участък. Легенда: 1 – хумус; 2 – жълто-кафява глинесто-песъчлива глина; 3 – варовико-пясъчникова плоча; 4 – пясъци и алеврити; 5 – животински нарушения

Fig. 2. First Varna Chalcolithic necropolis. Layout and profiles of the excavated in 2021 area. Key: 1 – humus; 2 – yellow-brown sandy clay; 3 – limestone-sandstone slabstone; 4 – sands and siltstones; 5 – animal disturbances

ствата (при диабет). Погребаната е носила на шията си наниз от спондилусови и серпентинитови мъниста. В гроба са открити три керамични съда: един върху лявата предмишница, един върху дясното рамо и трети – в лявата длан, пред черепа. В съда върху предмишницата имаше медно шило с костена дръжка.

Ямата на **гроб 309** беше с овална форма, с размери 1,00 × 0,45 м. В нея бяха открити само няколко фрагмента от кости в неанатомичен порядък от индивид от неопределен пол над 14 – 16-годишна възраст. Те се намираха в западната част на гробната яма, а в центъра ѝ имаше два фрагмента от керамичен съд.

Гроб 310 съдържаше изпънат по гръб силно разрушен скелет на 40 – 50-годишен мъж, с глава на североизток. Липсваха големи участъци от него – кости на гръбначен стълб и гръден кош, тазови кости, части от кости на горни крайници. Основната причина за това са множеството животински дупки, нарушили гроба. Много близкото положение на подбедриците предполага възможност за връзване или увиване на долните крайници на трупа при погребването му. Ръстът на починалия е бил между 1,69 и 1,74 м. В областта на кръста му бяха открити кремъчна пластинка и каменна тесличка. Над лявото рамо, източно от главата, са били положени сечиво от еленов рог (сега силно разложено), плосък предмет от еленов рог (запазени са само три малки фрагмента), три керамични съда с два капака и керамична подставка. Западно, до главата, имаше етажовидно съдче, а до дясната мишница – биконично съдче. При промиването на пръстта от гроба бяха открити дребни мъниста от гагат – 110 в областта на гърдите и 145 около черепа.

Обр. 3. Първи Варненски халколитен некропол. Гроб 303

Fig. 3. First Varna Chalcolithic necropolis. Grave 303

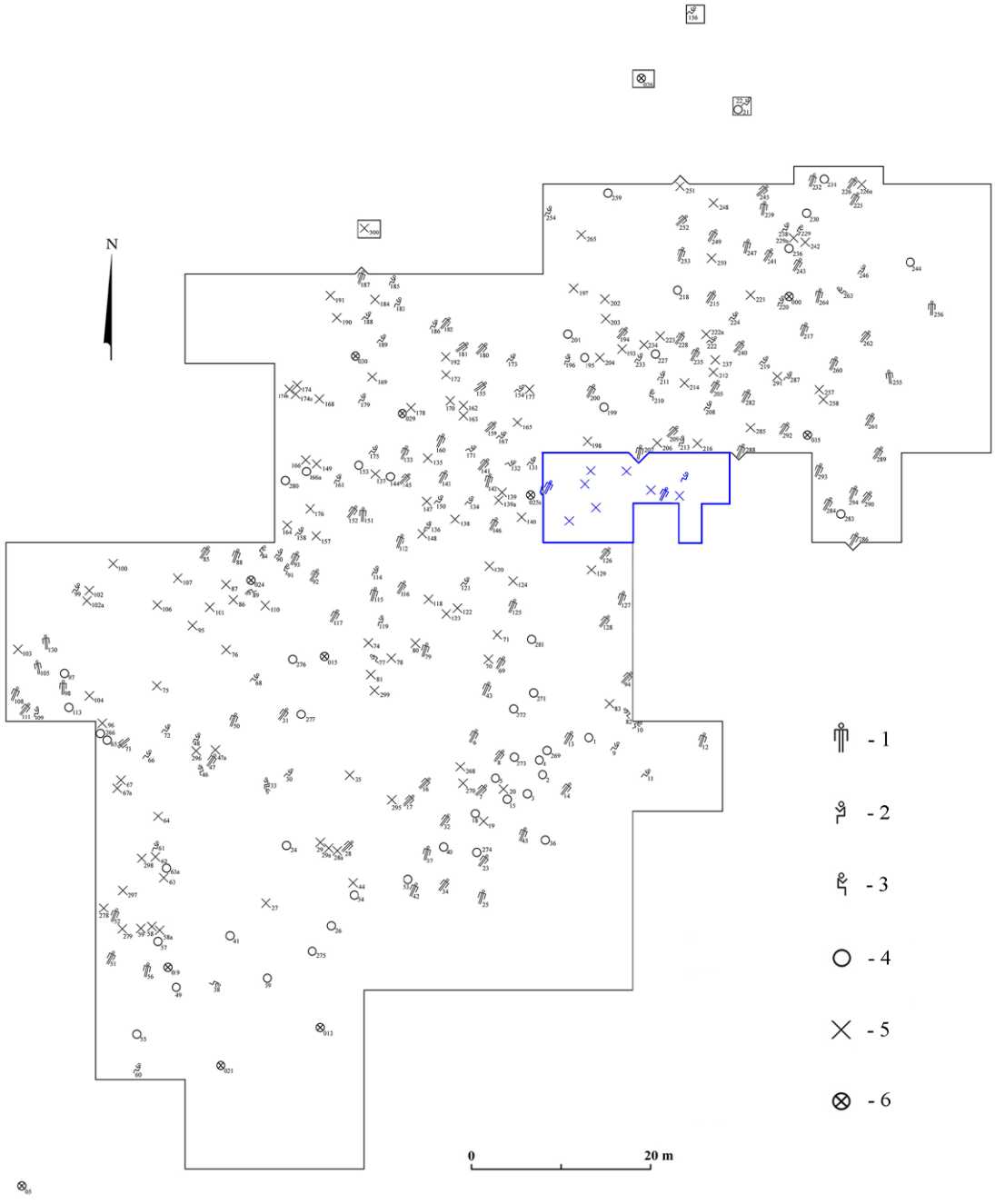
Обр. 4. Първи Варненски халколитен некропол. Гроб 308

Fig. 4. First Varna Chalcolithic necropolis. Grave 308

Гроб 311 представляваше празна овална яма с размери 0,85 × 0,40 м. В нея кости или артефакти не бяха открити.

Теренът представлява слабо наклонена на юг тераса. Беше установено, че в северната част има съвременен насип с дебелина до 0,40 м. Под него следва хумус с дебелина от 0,35 до 0,60 м (по-дебел в южната част). В рамките на северозападната половина на сектор XVIII той покрива варовиково-пясъчникова плоча с дебелина от 0,10 до 0,40 м, в различен стадий на метаморфизация. Под тази плоча, а в югоизточната половина на сектора директно под хумуса, следва рохкав слой от пясъци и алеврити с жълт цвят. В рамките на сектор XIX, където варовикът липсва, под хумуса лежи жълто-кафява песъчлива глина с дебелина между 0,10 и 0,50 м (изтънява на запад). Под нея следва бежово-зелена сбита плътна глина (обр. 2). Дълбочината на гробовете варира от 0,50 (гроб 302) до 1,05 м (гроб 307) от съвременния терен. Гроб 302 лежи върху варовиковата плоча, а останалите гробове в сектор XVIII са вкопани в подстилащия го пласт от пясъци и алеврити. В сектор XIX гробовете са вкопани в бежово-зелената глина и очертанията им ясно се различават на светлия ѝ фон.

От голямо значение е сигурното установяване на ритуала на препогребване, тъй като до момента подобните комплекси бяха описвани само като разрушени. В три от разкритите гробове (гробове 303, 305 и 307) имаме сходни особености. Човешките кости са открити в неанатомичен порядък. Във всички тях части от черепа лежаха най-ниско, като върху тях бяха положени дългите кости на долните и горните крайници. От инвентара бяха запазени само керамични фрагменти, пръснати безразборно в или около струпването от кости. Засега не може да се уточни със сигурност дали препогребаните кости са вадени от гробове на същото място, други

Обр. 5. Първи Варненски халколитен некропол. Схема на некропола с проучения през 2021 г. участък: 1 – скелет в изпънато положение; 2 – скелет в свито положение надясно; 3 – скелет в свито положение наляво; 4 – символичен гроб; 5 – разрушен гроб; 6 – група находки

Fig. 5. First Varna Chalcolithic necropolis. Layout of the cemetery with the area excavated in 2021: 1 – supine skeleton; 2 – skeleton in a crouching position to the right; 3 – skeleton in a crouching position to the left; 4 – symbolic grave; 5 – destroyed grave; 6 – a group of finds

участъци на некропола или други некрополи. Не е ясна и причината за самите препогребвания – религиозна норма, необходимост от освобождаване на определени сектори от продължаващия да се използва некропол или древно иманярство. Тъй като в тези комплекси не са открити по-късни находки, приемаме, че препогребванията са извършвани както и погребванията – в рамките на късната каменно-медна епоха.

С проучването през 2021 г. е направена крачка към изясняването на характера и гъстотата на гробовете в югоизточната част на некропола (обр. 5). Крайната цел на екипа е очертаването на източната граница на некропола и пълното проучване на източната му половина.

STUDY OF THE FIRST VARNA COPPER AGE NECROPOLIS

Vladimir Slavchev, Victoria Russeva

Summary

In 2021, after a thirty-year break, the excavations of the First Varna Copper Age necropolis were resumed. The old square grid was restored and a new tachymetric survey of the terrain was made (fig. 1). During this season, a section of 150 m^2 was studied – the entire XVIII sector and the northern half of the XIX sector. The total studied area of the cemetery becomes 7 650 m^2.

The terrain is a terrace slightly slopping to the south. In its northern part laid a modern embankment up to 0.40 m thick. Below it, follows humus with a thickness of 0.35 to 0.60 m (thicker to the south). Within the northwestern half of sector XVIII, it covers a limestone-sandstone slabstone with a thickness of 0.10 to 0.40 m, at different stages of metamorphism. Directly below the humus beneath this slab in the southeastern half of the sector follows a loose layer of yellow sand and siltstones. Within sector XIX, where limestone is absent, under the humus lies yellow-brown sandy clay with a thickness between 0.10 and 0.50 m (thinning to the west). Below it follows a beige-green compacted dense clay (fig. 2).

In 2021, 10 graves were excavated. In two of them the skeletons are supine on their backs, in the third – crouched on their right side (fig. 4). The fourth grave belonged to a 10 – 12-year-old child whose bones were almost completely decomposed. No bones or grave goods were found in a fifth grave. The rest of the graves were destroyed to varying degrees.

The depth of the graves varies from 0.50 (Grave 302) to 1.05 m (Grave 307) from the modern terrain. Grave 302 lies on the limestone slab, and the remaining graves in sector XVIII are dug in the underlying layer of sand and siltstone. In sector XIX the graves are dug in the beige-green clay and their outlines are clearly visible on this background.

Of great importance is the secure establishment of the ritual of reburial, as so far such complexes have been described only as destroyed. In three of the discovered graves (Graves 303, 305 and 307) we have similar features: Human bones have been found in a non-anatomical order (fig. 3). In all of them, parts of the skull lay the lowest, with the long bones of the lower and upper limbs resting on them. From the inventory in or around the bone clusters only a few ceramic fragments have been preserved. It is not yet clear whether the reburied bones were taken from graves at the same place, other parts of the cemetery or other necropolises. The reason for the reburials themselves is not clear – a religious norm, the need to liberate certain sectors of the still-used cemetery, or ancient treasure hunting. As no later finds were found in these complexes, we assume that the reburials were carried out as well as the burials – within the Late Copper Age.

The study in 2021 took a step towards clarifying the nature and density of the graves in the southeastern part of the cemetery (fig. 5). The ultimate goal of the team is to delineate the eastern border of the cemetery and to explore fully its eastern half.

Vladimir Slavchev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vladosl@yahoo.com
Victoria Russeva, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, victoria_russeva@yahoo.com

№ 14. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ В РАМКИТЕ НА ТРЕТИ ВАРНЕНСКИ НЕКРОПОЛ

Владимир Славчев

Във връзка с инвестиционен проект за жилищна сграда в ПИ с идентификатор 10135.1.1011, ул. „Тодор Влайков“ № 9, гр. Варна, се наложи извършване на спасително археологическо проучване, тъй като теренът попада в охранителната зона на груповата археологическа ценност „Трети Варненски некропол“.

Разкопките бяха проведени в рамките на девет работни дни.

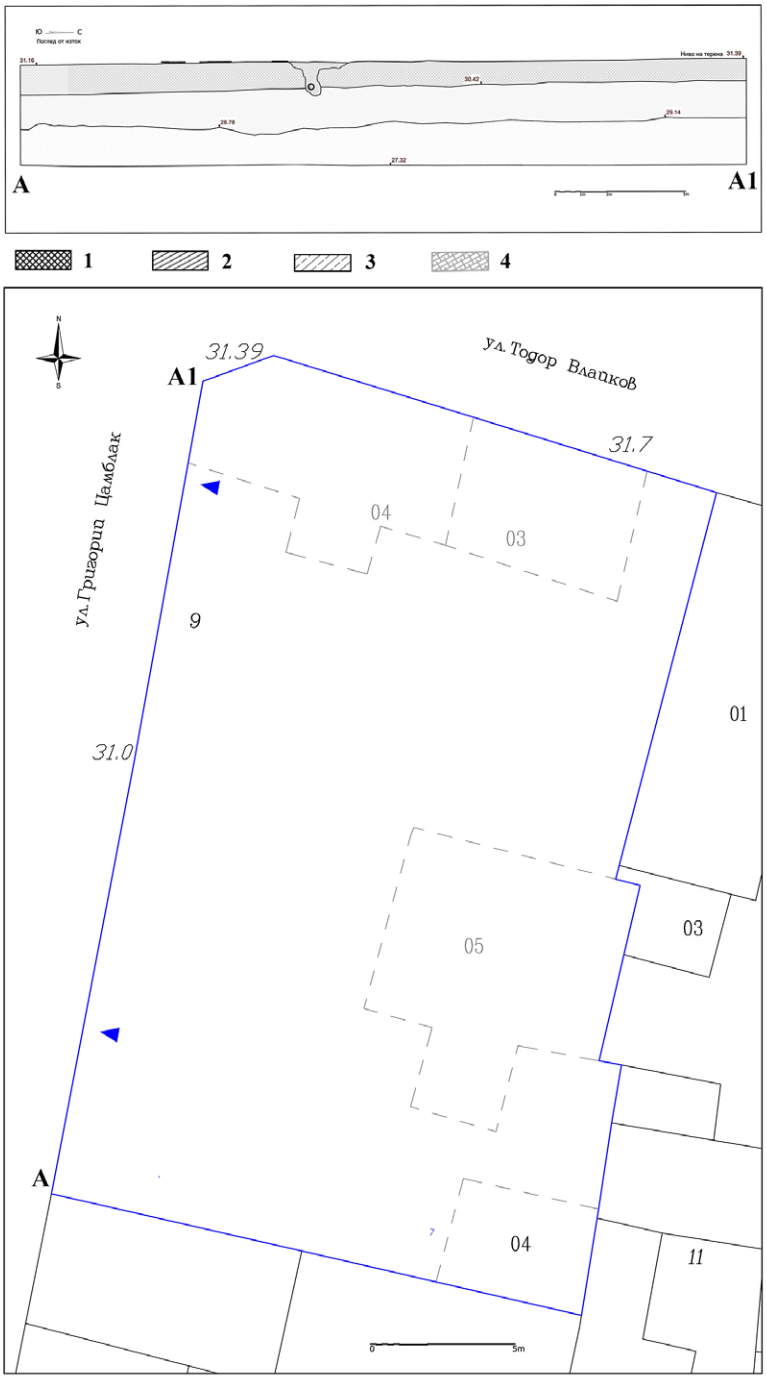
Първоначално в югозападния ъгъл на терена беше направен контролен сондаж с размери 1

× 2 м до проектната дълбочина -2,80 м от кота нула, или -3,10 м от нивото на повърхността в този участък. Под 0,70 м дебел пласт от тъмнокафява рохкава хумусизирана пръст залягаше жълто-кафява рохкава глина до -2,30 м от съвременната повърхност. Оттам до проектната дълбочина следваше кафява песъчлива пръст (обр. 1). Археологически находки и структури не бяха регистрирани в нито един от описаните пластове.

През следващите дни покрай източната граница на парцела, от северната към южната му граница, последователно бяха направени шест контролни сондажа с размери 1 × 2 м до проектната дълбочина -2,80 м от кота нула, или от -4,50 до -3,10 м от нивото на повърхността в този участък (който е по-висок в северната част на терена). В профилите им беше установена същата стратиграфска картина. Във всички пластове не бяха открити нито находки, нито археологически структури.

Впоследствие започна отнемането на пръстта в рамките на целия парцел от юг на север до проектната дълбочина. Промени в стратиграфията и състава на пръстта нямаше. Археологически ценности – движими и недвижими – не бяха открити.

В резултат от проучванията и наблюденията през последните години може да се предположи, че некрополът се е намирал в североизточната част на защитената територия (обр. 2).

Обр. 1. Трети Варненски халколитен некропол. План и профил на проучвания парцел. Легенда: 1 – тъмнокафява хумусизирана пръст; 2 – жълто-кафява глинеста пръст; 3 – кафява песъчлива пръст; 4 – съвременен изкоп

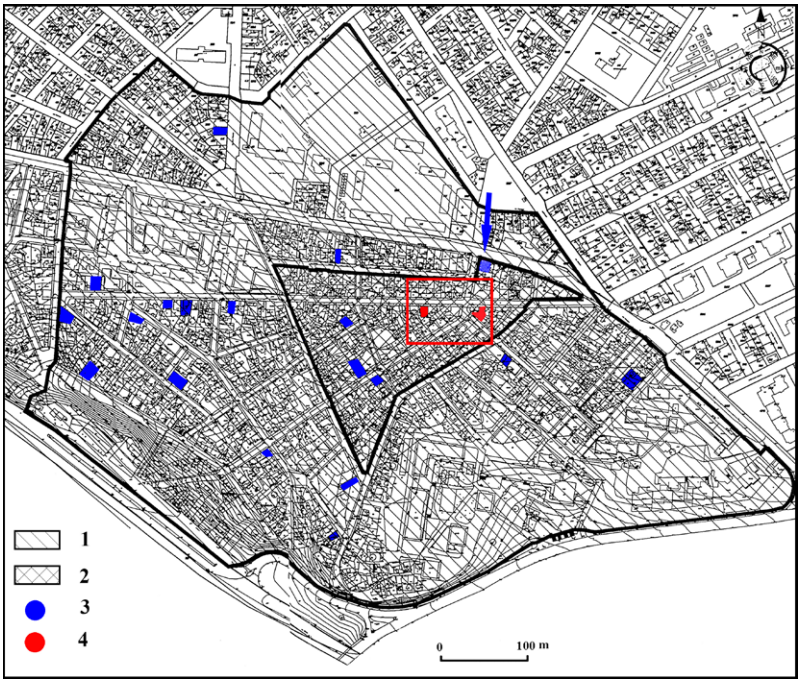
Fig. 1. Third Varna Chalcolithic necropolis. Layout and profile of the excavated area. Key: 1 – dark brown humus soil, 2 – yellow-brown clay soil, 3 – brown sandy soil, 4 – modern ditch

RESCUE EXCAVATIONS WITHIN THE THIRD VARNA NECROPOLIS

Vladimir Slavchev

Summary

The rescue excavations took place at 9 Todor Vlaykov Str., Varna, in advance of an investment project for a residential building.

Обр. 2. Трети Варненски халколитен некропол. План на груповата археологическа ценност. Легенда: 1 – защитена територия; 2 – охранителна територия; 3 – проучвани обекти без археологически останки; 4 – проучвани обекти с археологически останки

Fig. 2. Third Varna Chalcolithic necropolis. Plan of the archaeological complex. Key: 1 – protected area, 2 – guarded area, 3 – studied sites without archaeological remains, 4 – studied sites with archaeological remains

Seven test trenches were made in different zones of the excavation area, up to a depth of -4.50 to -3.10 m from the surface level (fig. 1). No archaeological finds and structures were discovered.

After the removal of the soil from the whole area, there were no changes in the stratigraphy. Archaeological materials have not been discovered.

Recent research and observations in the area suggest that the necropolis could be located in the northeastern part of the protected area (fig. 2).

Vladimir Slavchev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vladosl@yahoo.com

---

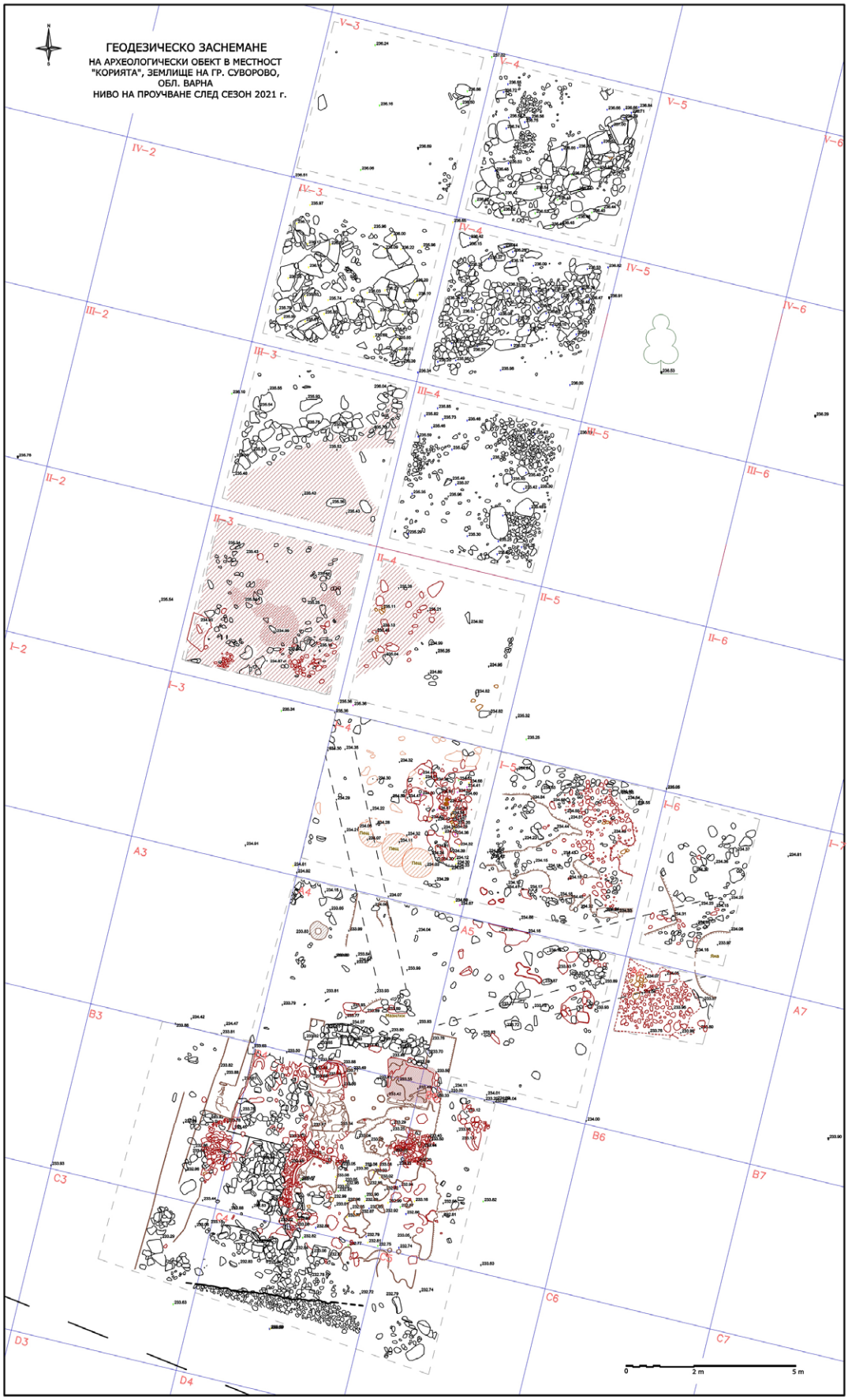
№ 15. ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. КОРИЯТА ДО СУВОРОВО

Владимир Славчев, Станимир Първанов

Редовните разкопки на обекта се провеждат от 2011 г. През 2021 г. проучването беше финансирано от Министерството на културата съгласно договор с РИМ – Варна. В него участваха студенти от Софийския, Великотърновския и Шуменския университети и един докторант на Софийския университет.

Проучването протече в рамките на четири седмици. Работата беше концентрирана в три участъка – сграда 11-1, сграда 12-1 и укрепителната стена на селището. Общата площ на проучвания участък обхвана 450 кв. м (обр. 1).

В сграда 11-1 е проучено изцяло югоизточното помещение. Вдигнати са останките от падналата в този участък западна стена с обща височина 2,20 м. Под тях, на пода, бяха разкрити, разчистени и вдигнати множество нападали керамични съдове. Между тях бяха открити редица грънчарски инструменти – костни шпатули, орнаментьори за щампована, врязана и набодена украса, каменни гладилки (обр. 2). Бяха открити също така коруба от костенурка и ашици със следи от протриване на вертикалните повърхности. По всичко изглежда, че тук се е намирало работното място на майстор-грънчар. Подът е от трамбована глина, силно изпечен от пожара. Западната част на помещението с широчина 1 м е по-висока с 8 см от нивото на пода, като за това издигане е оформено ниско стъпало.

Обр. 1. Суворово. Общ план на проучената площ през 2021 г.

Fig. 1. Suvorovo. General layout of the area studied in 2021

Обр. 2. Суворово. Сграда 11-1. Грънчарски инструменти, открити в югоизточното помещение

Fig. 2. Suvorovo. Building 11-1. Potter's tools found in the southeast room

Обр. 3. Суворово. Сграда 11-1. Подовото ниво в югоизточното помещение

Fig. 3. Suvorovo. Building 11-1. The cleared floor of the southeast room

Северното и югоизточното помещение са разделени от глинобитна стена, изградена директно върху пода. Към нея, от север, е била долепена пещта (обр. 3).

В северното помещение на сграда 11-1 беше разчистен участък от пещта. Тя е била изградена над нивото на пода – вероятно на странични подпори – и от вътрешната страна е била поне трикратно обмазвана. Тези преправки са солидни – всяко едно от измазванията е с дебелина между 4 и 8 см. Поне двукратно е бил обмазван и куполът, като всяка една от обмазките е с дебелина 4 – 5 см. Разкрити са големи късове от този купол с размери до 0,30 × 0,40 м, свлекли се встрани от пещта. От северната страна куполът е бил изграден върху подредени в редица варовикови камъни със средни размери 0,15 × 0,10 × 0,05 м, служещи за ограждане и основа.

В северозападния ъгъл на сграда 12-1 беше разчистен участък с размери 3 × 1 м. Тук беше установено, че западната ѝ стена е изградена от колово-плетена конструкция, обмазана с глина. Тя е паднала върху срутилата се северна стена, изградена от вертикални цепени трупи, също обмазани с глина (обр. 4). В този участък подът на сградата не е достигнат. Отнетият пласт деструкции е с дебелина 0,35 м и те все още продължават в дълбочина. Между тях са разчистени фрагменти от голям керамичен съд – хранилище, който вероятно е стоял изправен в ъгъла на сградата.

Проучваната площ беше разширена на север с още 150 кв. м. В рамките на единия от новоразкритите квадрати е разчистена каменна настилка тип „калдъръм“, която е нарушена от по-късно вкопаване – вероятно ранносредновековна землянка. Северно от този участък е разкрита каменната укрепителна стена на халколитното селище. Тя е с дебелина 2,20 м. Изградена е от големи варовикови плочи (средни размери 0,60 × 0,50 × 0,20 м), като има две лица, а между тях има пълнеж от подребни камъни, скрепени с жълта глина. Стената е проследена на дължина от 14 м (обр. 5). В средата на разчистения участък е установен вход през нея – добре оформени са правите му страни. Широчината на прохода е 1,80 м. Съдейки по разчистените, нападали в южна посока камъни, общата височина на каменната стена е била минимум 3 м. В североизточния ъгъл на кв. V4, непосредствено от северната страна на стената, е частично разкрито керамично струпване, съдовете от които се отнасят към култура Варна – т.е. след пожара, унищожил селището от I хоризонт, принадлежало към IV фаза на културите Хаманджия и Сава. Фрагментите от това струпване се съобразяват със стена-

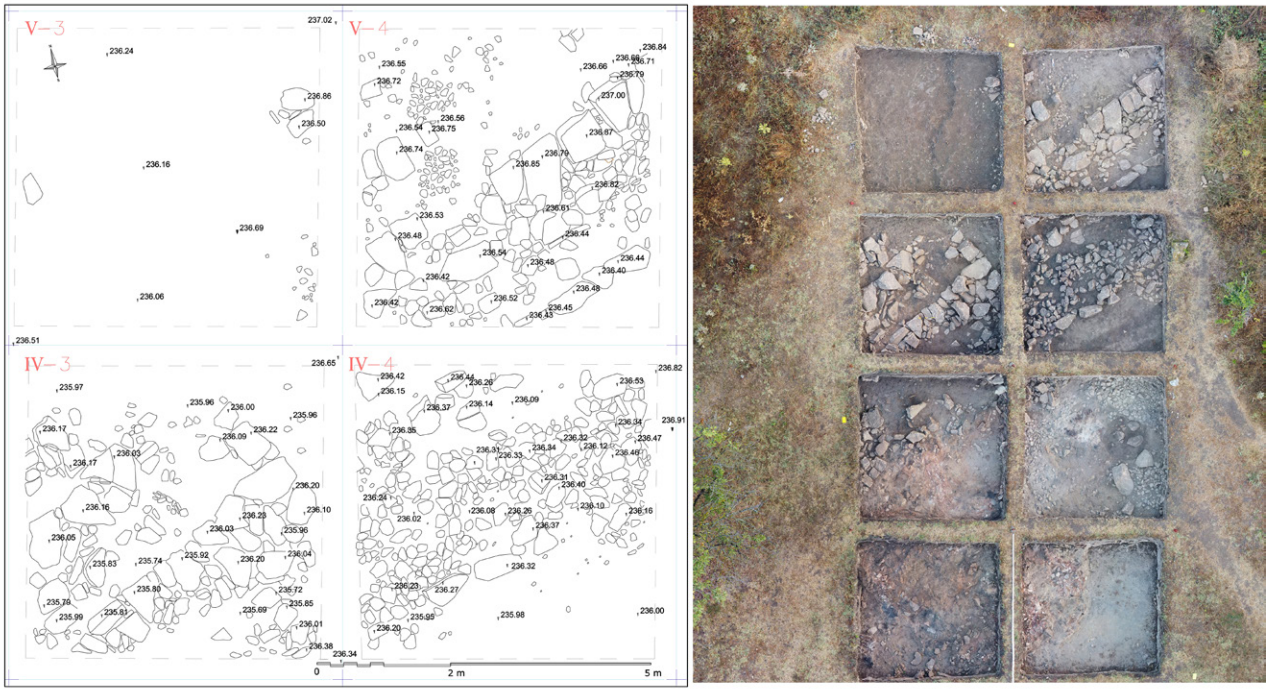
та, т.е. изграждането ѝ предхожда култура Варна. Защо тази керамика се намира извън защитеното пространство засега остава неясно и отговор на този въпрос ще бъде търсен през следващия сезон с разширяване на проучвания участък на север.

По време на проучването през 2021 г. бяха открити 62 находки – кремъчни сечива, костени инструменти, каменни бойни топки, керамични съдове. Прави впечатление много малкият брой сечива, свързани със земеделие, обработка на дърво, тъкачество, предачество и шиене. Вероятно липсата им е свързана с производствения характер на постройките в този участък на селището.

Обр. 4. Суворово. Сграда 12-1. Деструкции на стени в северозападния ъгъл на сградата

Fig. 4. Suvorovo. Building 12-1. Remains of the clay walls in the northwest corner of the building

Обр. 5. Суворово. Участък от укрепителната стена на селището

Fig. 5. Suvorovo. Section of the fortification wall of the settlement

EXCAVATIONS AT THE CHALCOLITHIC SETTLEMENT IN THE KORIYATA LOCALITY NEAR THE TOWN OF SUVOROVO

Vladimir Slavchev, Stanimir Parvanov

Summary

In 2021 the excavations proceeded for four weeks. The work was concentrated in three sections – buildings 11-1, 12-1 and the fortification wall of the settlement. The total studied area covered 450 m^2 (fig. 1).

In building 11-1 the full area of the southeastern room has been studied. The remains of the fallen western wall with a total height of 2.20 m were taken off. Below them on the floor laid fragmented, multiple ceramic vessels, among which a number of potter's tools were found (fig. 2). It seems the workplace of a potter was there. The floor is made of compacted clay, strongly baked in the fire. The western part of the room with the width of 1.00 m is 8 cm higher than the floor level, and a low step has been formed for this elevation. Between the northern and southeastern rooms there was a clay wall built directly on the floor, to which the kiln was attached from the north (fig. 3). A part of this kiln was cleared in the northern room of building 11-1. It was built above floor level – probably on side supports – and its bottom was plastered at least three times. These repairs are solid – each of the plasters is between 4 and 8 cm thick. The arch has been plastered at least twice, and each of the plasters is 4 – 5 cm thick. The fence and the foundation were made of limestone with an average size of the stones 0.15 × 0.10 × 0.05 m.

In the northwest corner of building 12-1, a 3-by-1-meter section was cleared. There the wattle-and-daub western wall fell on the collapsed north wall, made of vertical split logs covered with clay (fig. 4). The floor of the building is not reached in this section. The removed layer of burnt clay plaster is 0.35 m thick, and these pieces still continue in depth.

The studied area of the settlement was extended by another 150 m^2 to the north. Within one of the newly excavated squares, a stone pavement was cleared, which was disturbed by a later pit – probably an early Mediaeval dugout. To the north of this section, the stone fortification wall of the Chalcolithic settlement was discovered. It is 2.20 m thick, built on two elevations of large limestone slabs (average dimensions 0.60 × 0.50 × 0.20 m). Its inner part between the two elevations was filled with smaller stones, fixed in place with yellow clay. The length of the section of the wall studied is 14 m (fig. 5). In its central part we found the entrance of 1.80 m width. A cluster of fragmented pottery has been discovered right at the northern, outer elevation of this wall. The vessels belong to the Varna culture – i.e. after the fire that destroyed the settlement of the first level that belonged to the fourth phase of the Hamandgia and Sava cultures. The sherds of this cluster correspond with the wall's position, i.e. the defense wall precedes the Varna culture. Why this pottery is outside the protected space, for now remains unclear.

During the research in 2021, 62 finds were discovered. The very small number of tools related to agriculture, woodworking, weaving, spinning and sewing is impressive. Probably their lack is because of the production role of the buildings in this part of the village.

Vladimir Slavchev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vladosl@yahoo.com
Stanimir Parvanov, stynyto@gmail.com

№ 16. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН И ГРАДСКИ ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА

Васил Николов, Галина Самичкова, Николай Христов, Маргарита Люнчева, Тодор Дяков, Севдалина Жечева, Стоян Трифонов, Виолета Стоицова, Мария Славкова, Антон Атанасов, Валентин Тодоров, Павлин Иванов

След сложните климатични условия през последния есенно-зимен сезон, падналите проливни дъждове през пролетта и периодичните слаби земетресения, характерни за района, са установени няколко участъка със срутвания и нападали големи камъни от отбранителни каменни стени 2 и 3, както и от две от радиалните стени. Частични обрушвания са установени и върху някои от постройките от средния и късния халколит, проучвани предходни години. Това наложи извършването на спаси-

телни археологически дейности, проведени през месец май 2021 г., предхождащи редовните теренни проучвания през следващите месеци. Основната цел е възстановяването на нарушените участъци от каменните структури. Освен извършване на консервационни и възстановителни дейности започна почистване и подготовка на двата дяла от праисторическия комплекс – селищната могила и неолитно-халколитния производствен център – за предстоящото редовно проучване.

Селищна могила (обр. 1)

Среден халколит (4700 – 4600 г. пр. Хр.)

Постройка 17 (обр. 2). Постройката е разположена в Югозападния сектор на селищната могила, като северната ѝ част остава в непроучваната част. Разрушена е при силен унищожителен пожар, възникнал по време на земетресение с висок магнитуд, предизвикало разрушаването и на стена 1а. Премахната е нападалата пръст от подовото ниво и от запазените от предходната година архитектурни детайли, отстранена е опасността от разрушаване на фрагментите, които са част от стените на постройката. По време на спасителното проучване са направени три разреза на подовото ниво, ориентирани в посока север – юг (обр. 2.1).

Подът на постройката е с изразена денивелация от 1,10 м, с посока от изток на запад, регистриран на ниво съответно от 82,31 м до 81,21 м. Изграден е от четири последователни пласта трамбована глина с дебелина между 2 и 10 см, върху които са нанесени множество периодични замазки с дебелина от 2 до 5 см. Върху древния терен е нанесен сив пласт с дебелина 0,17 м. За оформянето на пода на западното помещение първоначално е натрупван хомогенен пласт от силно разрушени разпрашени опожарени деструкции с дебелина между 0,35 и 0,55 м. В горната част е добре заравнен и трамбован. Вероятно със ситните

Обр. 1. Провадия-Солницата. Въздушна снимка, поглед от юг

Fig. 1. Aerial photo of Tell Provadia-Solnitsata. View from the south

Обр. 2. Тел Провадия-Солницата. ЮЗ сектор. Постройка 17. Среден халколит. 1 – въздушна снимка с разрезите на подовото ниво; 2-3 – етапи от проучването на пещта; 4-6 – керамични съдове от постройката (реставрация М. Славкова)

Fig. 2. Tell Provadia-Solnitsata. SW sector. Building 17. Middle Chalcolithic. 1 – aerial photo with the cuts through the floor level; 2-3 – stages of excavation of the oven; 4-6 – pottery from the building (restored by M. Slavkova)

1

2

Обр. 3. Тел Провадия-Солницата. СИ сектор. Отбранителна каменна стена 2. Късен халколит. 1 – разрушен участък от стената след есенно-зимния сезон; 2 – разрушеният участък от стената след реставрация и консервация

Fig. 3. Tell Provadia-Solnitsata. NE sector. Stone wall 2. Late Chalcolithic. 1 – destroyed part of the wall, following the fall and winter; 2 – the destroyed part of the wall, following its restoration and conservation

деструкции е запълнена неравност на терена, върху която е изградена постройката.

Допроучена е и пещта, разположена в югоизточната част на постройката (обр. 2.2-3). Южната ѝ стена е долепена до вътрешното лице на южната стена на къщата. Направен е разрез с посока север – юг. Регистрирани са два строителни периода: през първия има само един етап на експлоатация, през втория период – три етапа.

Късен халколит
(4600 – 4350 г. пр. Хр.)

Отбранителна каменна стена 2. Разположена е в по-високата част на могилата. Изградена е от средно големи (0,15 – 0,30 м) и големи (0,30 – 0,45 м) ломени камъни. Фугите са запълнени с жълта плътна глина. Височината ѝ варира от 2,60 до 3,50 м, а ширината между 1,50 – 4,20 м.

В Североизточния сектор, в централната и източната част на кв. О3 и югозападния ъгъл на кв. О2, е установен участък с нападали камъни от външното лице на стената (обр. 3.1). Дължината на срутената част е около 5 м. Преди извършване на възстановителните дейности е направено необходимото укрепване на основата – мястото е почистено и трамбовано, а оригиналните камъни са върнати в първоначалното им положение и заздравени. Реставрацията е извършена по метода на анастилозата – т.е. връщане на място на запазените, но разхвърляни при срутването камъни от стената. В долната част са вложени ломени камъни с големи размери (0,40 × 0,60 м), а в средната и горната част с по-малки (от 0,20 × 0,40 м до 0,30 × 0,50 м). Височината, до която е извършена анастилозата, е съобразена с височината на вътрешното лице на стената, както и с височината на съседните участъци. В югозападния ъгъл на кв. О2 височината е около 2 – 2,10 м, а в централната част на кв. О3 достига до 2,40 – 2,50 м. След реставрацията участъкът е фугиран (обр. 3.2).

Отбранителна каменна система 3 на селището, изградена през късния халколит (около 4450 г. пр. Хр.), включва каменна стена и радиални каменни „стени“ пред нея, които са уникален елемент във фортификационната стратегия. „Радиалките“ са изградени върху каменната облицовка, с която склонът на селищната могила е предварително укрепен. Основата на радиалните стени е изградена от по-големи камъни, върху които са натрупани по-малки, плътно подредени един до друг. Досега са разкрити 23 радиални структури.

Участъци от каменната стена и от радиалните стени, разкрити през предходни години в Северозападния сектор, са частично разрушени, има и нападали камъни вследствие от есенно-зимния сезон и периодичните слаби земетресения, случващи се често в района. Това наложи възстановяване на тези участъци чрез анастилоза – връщане по местата на падналите камъни. Започна поетапното реставриране и консервиране на южната половина от отбранителната каменна стена, разположена в квадрати М15, L15, К15. Проучването на стената потвърди наблюдението, че прилежащите радиални стени са свързани с нея и на много места са част от самата нея. Затова при нейната реставрация

се работи и върху високата източна половина на принадлежащите ѝ радиалки. В участъците, където радиалните стени се свързват със стената, се наблюдава допълнително укрепване на терена със сивожълта плътна глина. Тези места са трамбовани и допълнително уплътнени. След поетапното документиране на тези конкретни участъци започва реставрацията, следваща принципите на строителството, засвидетелствани в запазените части. В основата са поставени по-големи ломени камъни със спойка от жълта плътна глина. На местата, от където започват радиалните стени, камъните са поставени с ориентация изток – запад, докато камъните от стената са с ориентация север – юг. Вероятно този метод за полагане на ломените камъни представлява вид „вклиняване“ на радиалките в конструкцията на каменна стена. По този начин отбранителна стена 3 и радиалките придобиват цялост и завършеност, което ги прави много по устойчиви. Направените наблюдения потвърждават още веднъж сегашните заключения, а именно, че крепостната стена и радиалните структури са строени паралелно.

Обр. 4. Провадия-Солницата. Неолитно-халколитен производствен комплекс. Въздушна снимка на структура 22-1. Пещ, свързана с производството на сол

Fig. 4. Tell Provadia-Solnitsata. Salt production site. Aerial photo of feature 22-1. Oven, used for the production of salt

Каменна стена 3 е възстановена до максималната запазена и регистрирана височина в този участък от 1,40 м. В основата са поставени средноголеми ломени камъни, спойващият материал е жълта плътна глина, а във височина е изградена с по-дребни камъни. Ширината ѝ варира от 1,20 до 1,25 м в зависимост от запазената ширина на основата. Вътрешното и външното лице се възстановяват паралелно, като върху всеки ред камъни се насипва минимално количество пръст за уплътняване на фугите между камъните.

Радиални стени 16, 17, 17.1, 18, 19, 20 и 21. Продължи реставрацията и консервация на радиалните стени, разположени в Северозападния сектор, започната през 2019 г. Стените попадат в границите на квадрати L16, L17, L18, M15, M16, M17, M18, N15, N16, N17, N18, O16, O17, O18, P15 и P16. Първоначално се почиства нападалата през зимния сезон пръст между радиалните стени и върху кожуха. Вследствие на тежките метеорологични условия през зимата се налагат козметични поправки в източната (най-висока) част на радиални стени 17 и 17.1. Почиства се и се възстановява северната част на радиална стена 20. Възстановяването се извършва посредством анастилоза (възстановяване на нападалите в непосредствена близост камъни от стената). В основата са поставени по-големи камъни, като за спойващ материал между кожуха и радиалната стена е използвана жълта плътна глина. Във височина са използвани средни и малки камъни, а между тях е насипана малко сиво-жълта пръст.

Постройка 20.1. Премахната е многото нападала пръст от профилите върху детайли, важни за изясняването на начина на изграждане на постройката. Поетапно са вдигнати и подготвени за съхранение в хранилище част от стените с множество замазки върху тях и пластът безформени мазилки върху участъците запазен под на първия етаж.

Неолитно-халколитен производствен комплекс

Почистен от зимните наноси и подготвен е участъкът от неолитно-халколитния производствен център, предвиден за предстоящото редовно проучване. Свален е и горният пласт в северната част на структура 22.

Структура 22 е с размери около 15 (север – юг) × около 10 м (изток – запад). Горното ниво от запълнителя ѝ се състои от пласт, наситен с керамични фрагменти от съдове за разсол, който към централната част на вкопаването е с дебелина над 1 м. Под него, на малка площ, е достигнат червено-

кафяв пласт, наситен с отухлена глина, въгленчета и пепел. Всички нива са с денивелация от периферията към центъра на вкопаването.

В северната и източната периферия на структура 22 частично са разкрити каменни стени, които ограждат приблизително правоъгълно пространство с размери 7,80 (югоизток – северозапад) × над 8 м (югозапад – североизток). И двете стени са покрити от нивото, наситено с керамика (обр. 4).

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE PREHISTORIC SALT-PRODUCING AND URBAN CENTER OF PROVADIA-SOLNITSATA

Vassil Nikolov, Galina Samichkova, Nikolay Hristov, Margarita Lyuncheva, Todor Dyakov, Sevdalina Zhecheva, Stoyan Trifonov, Violeta Stoitsova, Maria Slavkova, Anton Atanasov, Valentin Todorov, Pavlin Ivanov

Summary

Rescue excavations were carried out in advance of the regular excavation season due to damage caused by the severe climate during the fall and winter of 2020, as well as several earthquakes of low magnitude.

Research at the tell (fig. 1).

Middle Chalcolithic (4700 – 4600 BC)

Building 17. (fig. 2). The area was cleared of soil, from the partially damaged profile, removing the danger of potential damage of parts of the walls of the building. Three cuts were made, oriented north – south, along the floor level (fig. 2.1). We completed the study of the massive oven in the building (fig. 2.2-3). Two separate construction layers were uncovered.

Late Chalcolithic (4600 – 4350 BC)

Stone wall 2. In the northeast sector, an area of the wall was uncovered, with stones from its construction fallen to the outside (fig. 3.1). The length of this part is around 5 m. During the restoration and the following conservation, the base was secured, the stones were replaced in their original position, and fixed in place (fig. 3.2), making the now restored wall 2.40 – 2.50 m high.

Stone wall 3. Segments of the wall and the corresponding radial walls, uncovered during previous seasons in the northwest sector, were partially damaged during the winter. The south part of the wall was restored to its previously preserved height in this area of 1.40 m. During work, it was yet again confirmed, that the radial walls are connected to stone wall 3, merging with it in several places.

Radial walls 16, 17, 17.1, 18, 19, 20 and 21. Restoration continued with the radial walls in the northwest sector. The features were cleared. Repairs were necessary on walls 17 and 17.1 due to damage, caused by one of the earthquakes. The northern part of wall 20 was cleared and restored.

Building 20.1. The area of the building was cleared from the huge amount of soil that had fallen from the high profile next to it. Important details were uncovered, concerning the method of construction of the building. Parts of its walls were secured and moved off-site to be studied later.

Salt production site (fig. 4).

The area was cleared and prepared for the upcoming planned excavations. The top layer in the northern part of feature 22 was removed.

Vassil Nikolov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vassil.nikolov@abv.bg
Galina Samichkova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, galinas03@abv.bg
Nikolay Hristov, Museum of History – Provadiya, 3 Opalchenska Str., 9200 Provadiya, n_hristov1968@abv.bg
Margarita Lyuncheva, Regional History Museum "Stoyu Shishkov" – Smolyan, 5 Dicho Petrov Str., 4700 Smolyan, margo_l@abv.bg
Todor Diakov, todorsd@abv.bg
Sevdalina Zhecheva, Museum of History – Provadiya, 3 Opalchenska Str., 9200 Provadiya, sevdalina.jecheva8@gmail.com
Stoyan Trifonov, Museum of History – Provadiya, 3 Opalchenska Str., 9200 Provadiya, stojan_trifonoff@abv.bg
Violeta Stoitsova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, violeta.stoicova@gmail.com
Maria Slavkova, National Academy of Arts, 1 Shipka Str., 1000 Sofia, mariq.slavkova@abv.bg
Anton Atanasov, anton_illustrator@abv.bg
Valentin Todorov, National Academy of Arts, 1 Shipka Str., 1000 Sofia, todorov.valentin@abv.bg
Pavlin Ivanov, piiarh1702@gmail.com

№ 17. ПРАИСТОРИЧЕСКИ СОЛОДОБИВЕН И ГРАДСКИ ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА

Васил Николов, Крум Бъчваров, Петър Лещаков, Галина Самичкова, Николай Христов, Тодор Дяков, Маргарита Люнчева , Севдалина Жечева, Стоян Трифонов, Виолета Стоицова, Радослав Боянов, Дениз Кая, Орхан Кая, Мария Славкова, Антон Атанасов, Валентин Тодоров, Павлин Иванов

Селищна могила (обр. 1)

Късен неолит

В ЮЗ сектор под постройки 17 и 27 са проучени напластявания от късния неолит и е достигната стерилната основа. Пластът с дебелина 2,60 м е с много силна денивелация от изток на запад.

Среден халколит (4700 – 4600 г. пр. Хр.)

Отбранителна каменна стена 1а. СИ сектор. Новопроучената част е с дължина 22,20 м, ширина от 1,20 до 1,40 м, запазена височина между 0,40 и 0,90 м. Разкрити са части от външното и вътрешното лице. Основата ѝ е изградена от големи камъни, а във височина са поставени по-малки. За спойващ материал е използвана глина с висока плътност.

Постройка 17. Проучвана е от 2017 до 2020 г., когато е установена и нейната двуетажност. Разположена е в ЮЗ сектор. Загинала е при унищожителен пожар. Има две помещения. Общите ѝ регистрирани размери са 10,60 (И – З) × 5,20 м (С – Ю), но северната стена остава в непроучената площ. През сезона са допроучени пещта, хромелното съоръжение, подът и стените на постройката. В изграждането на пещта са установени два етапа. Стените са направени от дървена конструкция с вертикални стълбове и хоризонтални разцепени дървета.

Късен халколит (4600 – 4350 г. пр. Хр.)

Постройка 20 (обр. 2.1,5-6). В ЮЗ сектор продължи проучването на триетажната опожарена

Обр. 1. Тел Провадия-Солницата. Въздушна снимка с части от трите халколитни каменни укрепителни системи – среден и късен халколит (4700 – 4350 г. пр. Хр.)

Fig. 1. Tell Provadia-Solnitsata. Aerial photo of the tell with parts of the three Chalcolithic stone fortification systems – middle and late Chalcolithic (4700 – 4350 BC)

Обр. 2. Тел Провадия-Солницата. ЮЗ сектор: 1 – постройки 20, 20.1, 26 и 26.1, хоризонтален план, късен халколит; 2-3 – керамични съдове, постройка 26, 26.1 (реставрация М. Славкова); 4 – двуспирална медна игла, постройка 20.1 (реставрация П. Пенкова); 5 – профил И – З на постройка 20; 6 – постройки 20, 20.1, 26, 26.1, въздушна снимка. Легенда: 1 – дупки от стълбове; 2 – под на първи етаж; 3 – овъглена дървесина; 4 – пласт ронливи мазилки; 5 – разтрошени мазилки; 6 – пепеливи прослойки; 7 – под на трети етаж; 8 – под на втори етаж

Fig. 2. Tell Provadia-Solnitsata. SW sector: 1 – buildings 20, 20.1, 26 and 26.1, layout, late Chalcolithic; 2-3 – pottery, building 26 (restored by M. Slavkova); 4 – two-spiral copper needle, building 20.1 (restored by P. Penkova); 5 – profile E – W of building 20; 6 – buildings 20, 20.1, 26 and 26.1, aerial photo. Key: 1 – postholes; 2 – first story floor; 3 – charred wood; 4 – layer of crumbling burnt daub; 5 – burnt daub pieces; 6 – ash streaks; 7 – third story floor; 8 – second story floor

Обр. 3. Тел Провадия-Солницата. Част от отбранителна каменна стена 2 със Северната порта. СИ сектор (4600 – 4450 г. пр. Хр.)

Fig. 3. Tell Provadia-Solnitsata. Part of stone wall 2 with Northern gate. NE sector (4600 – 4450 BC)

къща. Южната ѝ част е унищожена. Размери: ширина 7,60 м (СЗ – ЮИ), регистрирана дължина 5,60 м (СИ – ЮЗ). Изчерпан е пластът от изпечени деструкции и е достигнат подът на първия етаж. Върху него не са открити съоръжения. Потвърдени са наблюденията за конструкцията на пода на втория и третия етаж – изградени са чрез гредоред с дебел глинен пласт отгоре. Стените са от вертикални стълбове, около които е направен плет, измазан с глинен разтвор. Пещта от втория етаж е паднала с горната си част надолу. Върху външната ѝ повърхност е нанесена червена рисувана орнаментация.

Постройка 20.1 (обр. 2.1, 4, 6). ЮЗ сектор. Загинала е в силен пожар. Размери: 8 (И – З) × над 12 м (С – Ю). Част от нея остава извън рамките на проучената площ. Разчистени са останки от два пода, върху които са разкрити фрагментирани керамични съдове, ясно показващи наличието на втори и трети етаж. В СИ част са проучени останките от масивна пещ, ситуирана върху втория етаж. Регистрирани са и части от стените.

Постройка 26 (обр. 2.1-2, 6). Изгоряла двуетажна постройка в ЮЗ сектор. Размерите на проучваната част са 8 (И – З) × 12 м (С – Ю). Северната граница засега не е регистрирана. Установено е наличие на два етажа, като са разчистени част от съоръженията и инвентара върху втория етаж. Върху част от фрагментите от стени е нанесена украса с бяла и червена боя. Разкрита е пещ с правоъгълна форма и останки от хромелно съоръжение.

Постройка 26.1 (обр. 2.1, 3, 6). Изгоряла двуетажна постройка в ЮЗ сектор. Долепена е до западната стена на постройка 26. Размерите на проучваната част са 6 (И – З) × 11 м (С – Ю). Останките ѝ са частично унищожени. Регистрирани са части от източна и южната стена. Върху пода на първия етаж не са установени съоръжения. Останките от пода на втория етаж са натрошени и силно изпечени. Изграден е от успоредно подредени греди. Разкрити са две съоръжения на втория етаж – пещ и хромелно съоръжение, както и над 20 съда.

Отбранителна каменна стена 2. Проучено е част от вътрешното лице на стената в СИ сектор. Дължината на сондажа е около 31 м. В източната му част е разкрит участък с дължина 5,70 м от вътрешното лице, а в западния – 8,40 м. Ширината ѝ е от 2,50 до 3,40 м. Проследени са от три до пет реда големи лицеви камъни с височина до 1,10 м. В стената е оформен вход с максимална ширина около 1,80 м в северната част до 1,50 в най-южната (обр. 3). Запазена е само западната страна. Източната е унищожена при прокопаването на бомбоубежище през 40-те години на XX в. Непосредствено до вътрешното лице, западно от входа, е регистрирана редица от 18 дупки от дървени стълбове.

Над останките от стената е проучен къснохалколитен пласт с дебелина от 2,60 до 3,20 м. В него е разкрито струпване от ломени камъни и животински кости, сред които се откриват и множество сечива от камък, кремък и кост, една златна обица и няколко медни сечива. Над праисторическия пласт лежат останки от късната елинистическа епоха (II – I в. пр. Хр.) и от надгробната могила.

Отбранителна каменна стена 3. Проучена е малка част от трасето на стената в СИ сектор. Разположена е в най-високата част на могилата, над радиалните стени. Проследена е на дължина 7,20 м, ширината ѝ варира между 1,45 и 1,55 м.

Структура 18. Разположена е в ЮЗ сектор. Представлява съоръжение за добив на сол, съставено от различни по форма плитки и дълбоки вкопавания. До момента са разкрити осем надлъжни улея с посока ЮИ – СЗ, седем ями с кръгла или овална форма и една голяма структура, условно наречена „басейн“. Тази година с цел достигане на границите на съоръжението е отворена около 223 кв. м нова площ в южна и западна посока. Установено е, че северният улей (18.1- З) продължава на запад в непроучената площ. Новоразкритата част от него е с дължина 7,50 м, ширина 0, 80 – 1 м.

Южната и западната граница на т.нар. „басейн“ не са достигнати. Новоразкритите части от него са с размери 30,30 м (И – З), между 11,30 – 19,20 м (С – Ю). Така общата му площ на този етап е около

Обр. 4. Тел Провадия-Солницата. Гроб 65. Краят на късния халколит (около 4400 – 4350 г. пр. Хр.): 1-3 – скелет 2; 4 – медна брадва, тип Видра, открита до таза на скелет 4 (реставрация П. Пенкова); 5 – снимка на гробната яма на нивото със седем скелета; 6 – снимка на гробната яма със скелет 2 и 4; 7 – костено оръдие до черепа на скелет 2; 8 – графично изображение на гробната яма със седемте скелета

Fig. 4. Tell Provadia-Solnitsata. Grave 65. End of the late Chalcolithic (around 4400 – 4350 BC): 1-3 – skeleton 2; 4 – copper axe, Vidra type, found next to the pelvis of skeleton 4 (restored by P. Penkova); 5 – photo of the grave pit at the level of the seven skeletons; 6 – photo of the grave pit with skeletons 2 and 4; 7 – bone tool, next to the skull of skeleton 2; 8 – drawing of the grave pit with the seven skeletons

450 кв. м. Дъното е хоризонтално, добре нивелирано, маркирано от сива плътна глина. След като е прекратен процесът на солодобиване, структурата е изоставена. По-късно, през елинистическата епоха, е запълнена с камъни и тъмносива пръст. В югозападната част на съоръжението, под пласта от елинистическата епоха е достигнато ниво от късния неолит. В него са проучени пет ями.

Обр. 5. Провадия-Солницата. Въздушна снимка на част от халколитния производствен комплекс

Fig. 5. Provadia-Solnitsata. Aerial photo of part of the Chalcolithic production site

В централната част на „басейна", в стерилната основа, е регистрирана гробна яма, изкопана след приключване на експлоатацията на солното съоръжение.

Гроб 65 (обр. 4). Има четиристранна форма с размери 1,82 × 1,10 м. На 1,10 м от нивото на засичане са регистрирани скелетните останки на седем индивида. Положени са в свита позиция. Върху черепите на пет от тях са установени камъни със средноголеми размери. Над нивото със скелетите избиват подпочвени води и работата е силно затруднена. Запълнителят на гробната яма е еднороден – сиво-кафяв, рохкав. Ямата е с дълбочина 1,70 м. Три от индивидите (1 и 2 и 7) са положени в позиция хокер надясно или наляво; други три (4, 5 и 6) са по корем със силно свити в колената крака, притиснати към гърдите, като индивид 5 е в „седяща" позиция, с крака, стъпили на дъното на ямата. Първо са положени скелетните останки на индивид 2, след това на индивид 4, следват 5, 7, 6, 1 и накрая 3. Предварителните наблюдения сочат, че всички индивиди са били убити.

Неолитно-халколитен производствен комплекс (обр. 5; Николов и др. 2021, 56 – 69)

Структура 23. Съоръжение за производство на сол от ранния халколит. Представлява термично съоръжение, оформено във вкопаване с размери 6,90 (И – З) × около 5,50 м (С – Ю) и дълбочина около 1 м. Югозападната му част е нарушена. Северната и източната стени на вкопаването са допълнително обмазани, по дъното също е положена тънка замазка.

ЮЗ от структурата е проучен гроб 66, който може да бъде датиран в халколита.

Гроб 66. Гробната яма има овална форма с ориентация СИ – ЮЗ и размери 1,25 × 0,66 м. Вкопана е в стерилната основа и частично в СЗ периферия на по-ранна яма. Положен е възрастен индивид (жена?) в поза хокер надясно с глава на С/СИ. С изключение на черепа всички кости са в анатомичен ред. Черепът е изместен на запад и е завъртян на 180° спрямо нормалната си позиция.

Структура 22. Представлява голямо вкопаване – съоръжение за производство на сол от края на средния и началото на късния халколит с размери около 17 (С – Ю) × около 15 м (И – З). Изчерпано е горното ниво от запълнителя. В централната част на вкопаването дебелината му достига до 1,20 м. Под него, в по-голямата част от съоръжението, е проучен глинест червено-кафяв пласт с дебелина около 0,30 м, под който са регистрирани няколко нива, наситени с керамични фрагменти, пепел и въглени. Структурата не е изцяло проучена.

В североизточната и в западната ѝ периферия са установени две големи термични съоръжения (структури 22-1 и 22-3), наподобяващи куполни пещи, също използвани в производството на сол. Изградени са, след като вкопаването вече е частично запълнено и се отнасят към края на средния и началото на късния халколит. Двете съоръжения са разположени на около 4 м едно от друго. Изградени са по приблизително идентичен начин. Имат правоъгълна форма с ориентация СИ – ЮЗ. Структура 22-1 е с размери 4 × 3 м, а структура 22-3 е с размери 5 × 3,20 м. Стените им са изградени от дребни и средноголеми камъни и глина. Дебелината им е между 0,30 и 0,50 м. Вътрешната част на стените е обмазана с глина, примесена с органика. Съоръженията са били отворени от ЮИ. Част от купола на структура 22-1 е запазена. Дебелината му е около 0,30 м и е направен от глина. Вътрешната му част е допълнително двукратно обмазана с глина, примесена с органика. Запазен е във височина около 1 м. Основата на двете термични съоръжения е от слабо трамбована глина. Останките и на двете „пещи" са силно изпечени вследствие на производствения процес.

Между двете термични съоръжение е проучена яма – 22-2, вкопана в долните нива от запълнителя на структура 22, и също отнасяща се към края на средния – началото на късния халколит. Вкопаването има слабо овална форма с размери 2,30 (С – Ю) × 2,20 м (И – З) и дълбочина около 1 м. Стените му в горните около 0,40 м са обмазани със слой плътна черна глина.

Литература

Николов и др. 2021: В. Николов, М. Люнчева, Г. Самичкова. Специализираното производство на сол в Провадия-Солницата през VI и V хил. пр. Хр. и обществено-икономическото му въздействие. София, 2021.

THE PREHISTORIC SALT-PRODUCING AND URBAN CENTER OF PROVADIA-SOLNITSATA

Vassil Nikolov, Krum Bacvarov, Petar Leshtakov, Galina Samichkova, Nikolay Hristov, Todor Dyakov, Margarita Lyuncheva, Sevdalina Zhecheva, Stoyan Trifonov, Violeta Stoitsova, Radoslav Boyanov, Deniz Kaya, Orhan Kaya, Maria Slavkova, Anton Atanasov, Valentin Todorov, Pavlin Ivanov

Summary

Excavations at the Tell (fig. 1).

Late Neolithic

A late Neolithic layer, 2.6 m thick, was excavated in the SW sector.

Middle Chalcolithic

Stone wall 1a. The newly uncovered section of the wall is 22.2 m long, between 1.2 and 1.4 m wide and with a preserved height of up to 0.9 m.

Building 17. The study of the two-story building was concluded. Its uncovered part measures 10.6 × 5.2 m.

Late Chalcolithic (fig. 2)

Building 20. A three-story burnt house. It is 7.6 m wide, its length so far is 5.6 m. The floor of the second story was constructed using joists. The oven from the second story has fallen with its upper part – down, onto the first floor.

Building 20.1. It was destroyed by a fire. It measures 8 × 12 m. The remains of the second and third floors were uncovered.

Building 26. A severely burnt two-story building. The uncovered part measures 8 × 12 m. Some of the wall fragments had white and red painted decoration.

Building 26.1. A burnt two-story building. The uncovered part measures 6 × 11 m. The second floor had crumbled. Two features were uncovered on it.

Stone wall 2. A section, 8.4 m long and up to 3.4 m wide, was uncovered. Its preserved height is up to 1.1 m. An entrance up to 1.8 m wide was registered. Only the west face was preserved (fig. 3).

Feature 18. A cluster of shallow pits and deep cuts. The newly uncovered part of the northern furrow is 7.5 m long and continues to the west.

The excavation of the large "pool-like" salt-producing feature continued. Its total studied area is now 450 m^2. In the central part of its bottom, a grave pit was registered.

Grave 65. The pit is four-sided, measuring 1.82 × 1.1 m. At a depth of 1.1 m, the remains of 7 individuals were uncovered (fig. 4). The groundwater level in this part of the site, rises above the level of the skeletons. Middle-sized stones were apparently thrown on top of the skulls of five of them. The bottom of the pit was reached at a depth of 1.7 m. Three of the individuals were laid in the crouched position to the left or the right, three others were face-down, with their legs tightly bent in the knees, towards the chest, the remaining individual was "sitting" with his feet touching the bottom of the pit. The preliminary observations suggest all of them were killed.

Salt production site (fig. 5).

Feature 23. An early Chalcolithic thermal installation for salt production, within a 1.0 m deep cut, measuring 6.9 × 5.5 m.

Nearby, a Chalcolithic grave was excavated (grave 66). The pit measures 1.25 × 0.66 m. An elderly individual (female?), was laid in it in the crouched position, facing right.

Feature 22. A large cut – a salt production installation measuring 17 × 15 m.

In its NE and W periphery, two large dome-ovens (features 22-1 and 22-3) were registered, also used for the production of salt. They were built after the cut feature was already partially filled. They were constructed in a similar way to each other. They have a rectangular shape, measuring 4 × 3 and 5 × 3.2 m, respectively. Their walls are made of

middle-sized stones and clay. The features were opened to the SE. Their NE parts were covered with thick clay domes. All of the features date to the end of the middle and beginning of the late Chalcolithic.

Vassil Nikolov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vassil.nikolov@abv.bg
Krum Bacvarov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, krum.bacvarov@naim.bg
Petar Leshtakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pleshtakov@gmail.com
Galina Samichkova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, galinas03@abv.bg
Nikolay Hristov, Museum of History – Provadiya, 3 Opalchenska Str., 9200 Provadiya, n_hristov1968@abv.bg
Todor Dyakov, todorsd@abv.bg
Margarita Lyuncheva, Regional History Museum "Stoyu Shishkov" – Smolyan, 5 Dicho Petrov Str., 4700 Smolyan, margo_l@abv.bg
Sevdalina Zhecheva, Museum of History – Provadiya, 3 Opalchenska Str., 9200 Provadiya, sevdalina.jecheva8@gmail.com
Stoyan Trifonov, Museum of History – Provadiya, 3 Opalchenska Str., 9200 Provadiya, stojan_trifonoff@abv.bg
Violeta Stoitsova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, violeta.stoicova@gmail.com
Radoslav Boyanov, radko995@abv.bg
Deniz Kaya, Department of Anthropology, University of Notre Dame, 208 Corbett Family Hall, Notre Dame, IN 46556-5611, USA, d4sho@sbcglobal.net
Orhan Kaya, orhan_kaja@hotmail.com
Maria Slavkova, National Academy of Arts, 1 Shipka Str., 1000 Sofia, mariq.slavkova@abv.bg
Anton Atanasov, anton_illustrator@abv.bg
Valentin Todorov, National Academy of Arts, 1 Shipka Str., 1000 Sofia, todorov.valentin@abv.bg
Pavlin Ivanov, piiarh1702@gmail.com

№ 18. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛ. ШУМЕН

Стефан Чохаджиев, Драган Илиев, Нина Михайлова, Надежда Карастоянова, Боряна Матева

Поради високо ниво на водата в язовира беше работено единствено в квадрати F10-F11-F12/ G10-G11-G12, както и по разчистване на външното лице на крепостната стена (обр. 1).

Акцентът през този сезон беше проучването на глинобитния вал и позицията на жилищата върху неговия източен склон.

Потвърди се предположението, че след спиране функционирането на вала, непосредствено върху неговия западен склон е изградена по-голямата част от каменната крепостна стена. Валът е с приблизително трапецовидно напречно сечение, с ширина на горната основа около 4 – 6 м, на долната – около 10 м и височина около 2 – 4 м.

Проучването на обект 40 категорично доказа, че той представлява работилница или работно място за разфасоване и обработка на животински кости и рога. Предварителните резултати от трасологичните изследвания на колегата Б. Матева показват преобладаване на кремъчни изделия за обработка на кожи, месо и кости.

Тази година бяха проучени дюшеметата на обекти 41 и 39. Дюшемето от обект 41 представлява дървена скара, върху която са монтирани талпите от пода. За по-голяма устойчивост и компенсиране на наклона в източна посока са използвани големи камъни, върху които са монтирани гредите от скарата. Върху тях перпендикулярно са поставени гредите на дюшемето – „на кръст".

През 2020 г. в източната част на проучвания обект 41 беше разчистена разрушена основа на пещ. През 2021 г. съоръжението беше частично проучено. Основата, лежаща непосредствено върху дюшемето, е изградена от трамбувана глина и има височина 0,29 м. Върху тази основа са положе-

Обр. 1. Селищна могила Нуриюк, Сушина. Каменната крепостна стена – поглед от запад

Fig. 1. Tell Nuriyuk, Sushina. The stone fortification wall – view from the west

Обр. 2. Селищна могила Нуриюк, Сушина. Дървена лопата

Fig. 2. Tell Nuriyuk, Sushina. Wooden peel

Обр. 3. Селищна могила Нуриюк, Сушина. Керамични съдове от обект 46

Fig. 3. Tell Nuriyuk, Sushina. Ceramic vessels from feature 46

ни големи керамични фрагменти и част от череп. Според първоначалната експертиза на Н. Карастоянова става въпрос за частично запазен череп на говедо. Запазени са челните кости и фрагменти от костите, оформящи вентралната част на черепа и мозъчната кутия. Черепът е от младо животно, тъй като шевовете на черепа не са добре сраснали. В централната част на челото, върху шева, където се съединяват двете фронтални кости, се оформя елипсовидна дупка, за която може да се предположи, че е от удар. Костта е тъмнокафява с черни петна, което предполага, че е подлагана на термична обработка с температура 300°C – 400°C. Следи от рязане не се наблюдават. Върху големите керамични фрагменти и черепа е натрупан 8 см пласт от дребни камъчета и 3 см замазка – всички в пласт опалена (отухлена) глина с обща дебелина 0,11 м. Може да се предположи, че говеждата глава е била използвана като пълнеж в изграждане основата на пещта или като „строителна жертва“, положена върху големите керамични фрагменти и покрита с глина (?).

Непосредствено под дюшемето на обект 39 попаднахме на изтляла дървесина с форма на „фурнаджийска лопата“, или т.нар. кръг (обр. 2). Лопатата е напълно запазена и има дължина 0,75 м и макси-

мална ширина 0,27 м. Формата и размерите напълно отговарят на съвременните лопати за приготвяне на хляб във фурна и може да се приеме за техен прототип. Под указанията на д-р Д. Радев лопатата е консервирана, „вдигната“ и експонирана в РИМ – Шумен.

По-надолу – на дълбочина 5 – 5,11 м, попаднахме на две жилища, обозначавайки ги като обекти 45 и 46 (от юг на север). Подовете им са покрити с 1 – 2 см пласт сиво-черна пепел и въгленчета, като на места се попада на отделни фрагменти от овъглена дървесина.

В обект 45 разчистихме два фрагментирани керамични съда, а в 46 – повече от 10. Всички те са новост за познатия ни досега богат керамичен ансамбъл от Сушина и датират този пласт във времето на средния халколит (обр. 3). Върху фрагменти от един керамичен съд разчистихме част от овъглено „въженце“ с диаметър 0,5 – 1 см.

В най-северната част на сондажа попаднахме на дървена „рампа“. Изградена е от масивни греди със запазена дължина около 2 м и силен наклон към изток (към вътрешността на селището), положена непосредствено върху източния склон на вала. Западната ѝ част заляга вала, поради което може да се предположи, че е изградена с цел по-удобно достигане до палисадата при вражеско нападение.

Докато обекти 39, 40 и 41 залягат глинобитния вал, обекти 45 и 46 са вкопани в него. Явно, по тяхно време, валът още е функционирал, въпреки че жилищната площ е достигала да него.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE CHALCOLITHIC NURIYUK TELL SITE IN THE CHANADZHIK LOCALITY, THE VILLAGE OF SUSHINA, SHUMEN DISTRICST

Stefan Chohadzhiev, Dragan Iliev, Nina Mihaylova, Nadezhda Karastoyanova, Boryana Mateva

Summary

The focus this season was on the study of the clay rampart and the position of the houses on its eastern slope. Work was also done on clearing the stone wall (fig. 1).

The earthwork has an approximately trapezoidal cross section, with a width of the upper base – about 4 – 6 m; on the lower – about 10 m and a height of about 2 – 4 m. After the end of its functioning, most of the stone fortress walls were built directly on its western slope.

The hypothesis that feature 40 is a workshop or workplace for cutting and processing animal bones and antlers was confirmed. Preliminary results from B. Mateva's use-wear analyses show the predominance of flint products for processing leather, meat, and bones.

In the eastern part of feature 41, a destroyed oven base with an embedded animal skull was revealed. According to the initial expertise of N. Karastoyanova, this is a partially preserved skull of cattle. It belongs to a young individual and was subjected to heat treatment at a temperature of 300 – 400 °C. No traces of cutting are observed. It can be assumed that the skull represents a "construction sacrifice".

Immediately under the wooden floor of feature 39, we came across rotten wood in the shape of a "baker's peel" (fig. 2). The piece has a length of 0.75 m and a maximum width of 0.27 m. The shape and dimensions fully correspond to modern oven baking peels and can be considered their prototype.

Below – at a depth of 5 – 5.11 m, we came across two buildings, designated as features 45 and 46 (from south to north). Their floors are covered with 1 – 2 cm layer of grey-black ash and charcoal, and in some places, there are separate fragments of charred wood.

These two features yielded more than 10 ceramic vessels (fig. 3), all from the time of the middle Chalcolithic.

The northernmost part of the trench yielded a wooden „ramp". It is built of massive beams with preserved length of about 2 m and a strong slope to the east (inside the settlement). The wooden construction is situated immediately over the eastern slope of the rampart. Its western part overlaps the earthwork, so it can be assumed that it was built for the purpose of gaining easy access to the palisade in case of hostile attack.

While features 39-40-41 overlap the earthwork rampart, the houses labeled as features 45 and 46 are dug into it. Apparently, in their time the earthwork was still functioning, although the living space had already reached it.

Stefan Chohadzhiev, s_choha@abv.bg
Dragan Iliev, dragan_iliev@abv.bg
Nina Mihaylova, nin4eto@gbg.bg
Nadezhda Karastoyanova, National Museum of Natural History – Bulgarian Academy of Sciences, 1 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, Bulgaria, nadiakarastoyanova@gmail.com
Boryana Mateva, boryanamateva@yahoo.com

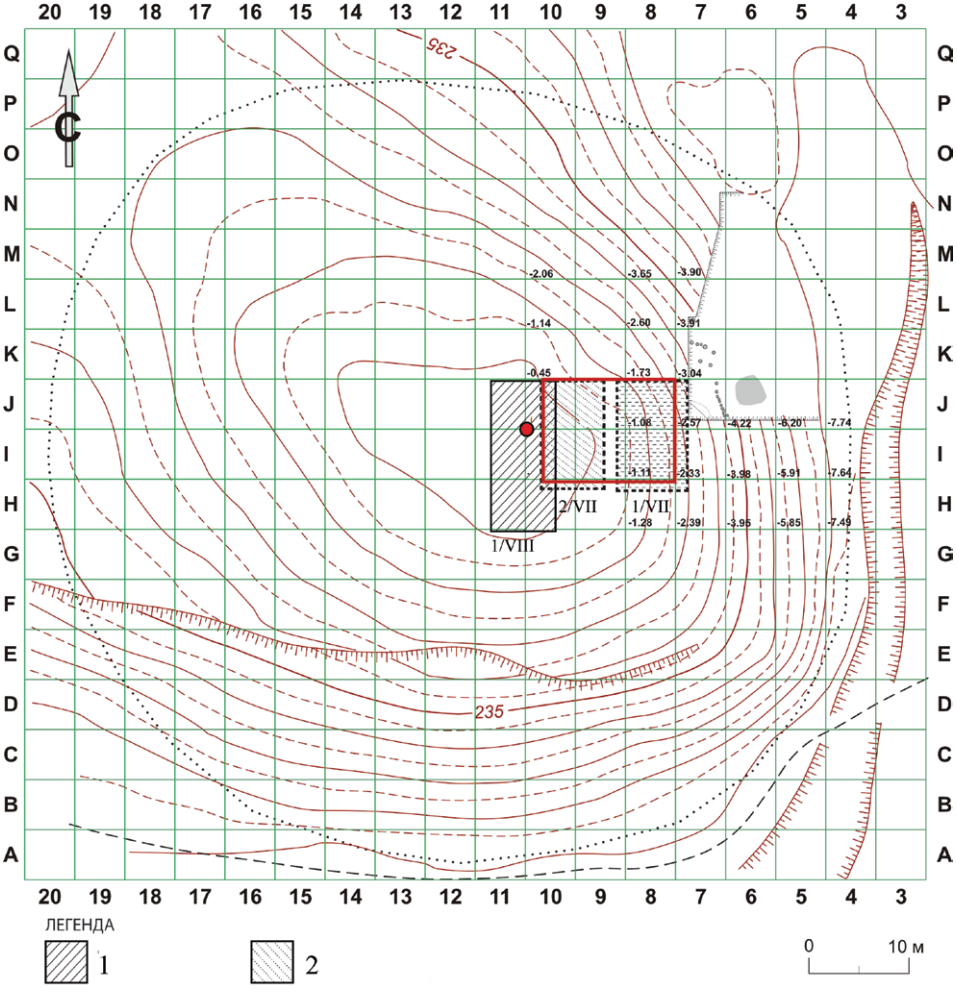
№ 19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО

Светлана Венелинова, Мария Гюрова, Петър Зидаров, Цветана Попова, Валери Григоров, Калоян Кавръков

През 2021 г. работата продължи в централната част на обекта – в квадрати I_9, I_{10}, J_{10}, J_9, I_8 и J_8 (обр. 1). Предвиденият за проучване сектор е с размери 13,50 × 9,00 м.

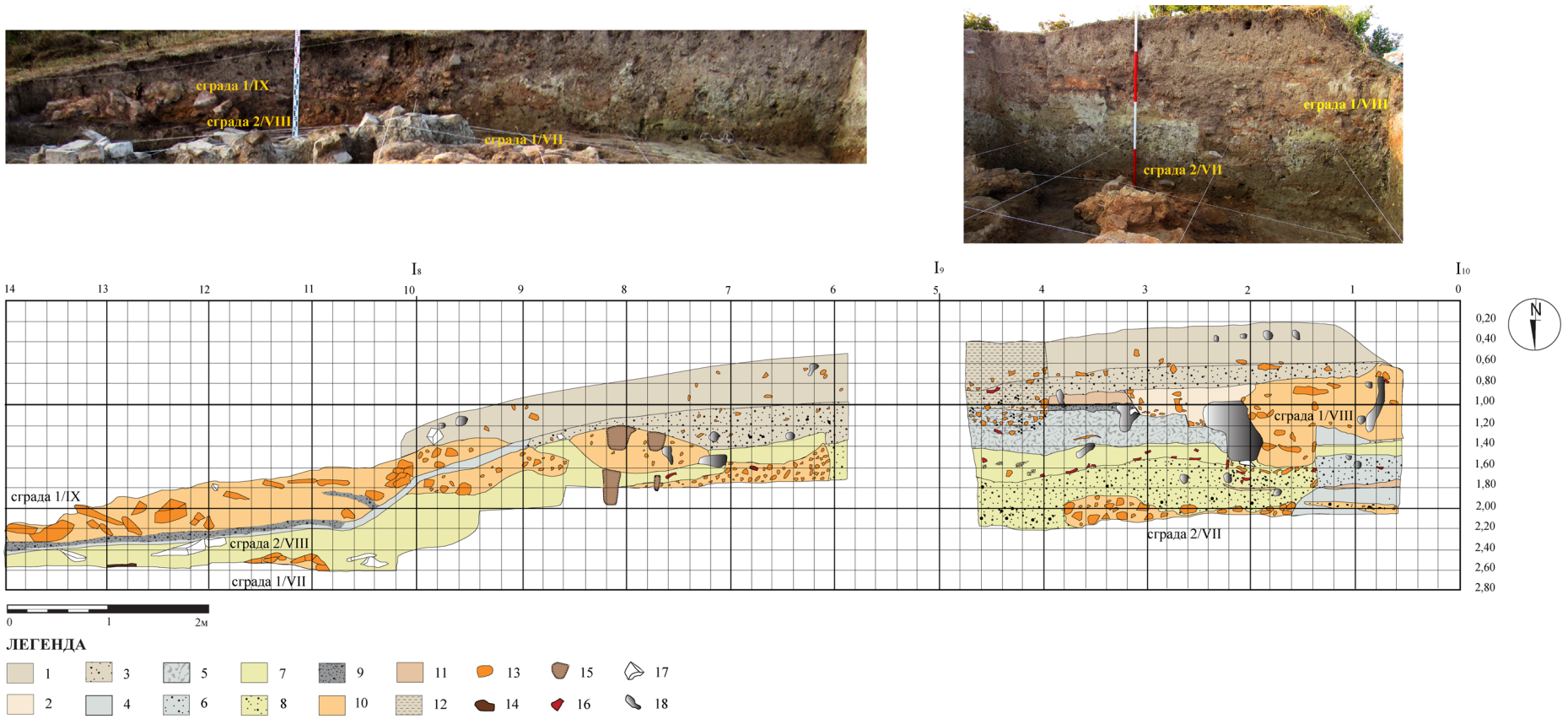
Основната задача пред екипа е да бъде изяснена стратиграфията на частично разкритите в периода 2009 – 2019 г. сгради от хоризонти VII, VIII и IX в централния сектор. Те са документирани в южния профил на изкопа (обр. 2). Продължи проучването на сграда 2 от хоризонт VII до ниво жилищен под, както и на разположената източно от нея сграда 1 (обр. 3).

През 2019 г. бяха документирани и демонтирани деструкциите на сграда 2 (Венелинова и др. 2020). Върху цялата площ на сградата се откриват плоски мазилки, дебели около 0,14 м, със следи от гредореда на падналия таван. Върху лицевата им повърхност се изброяват до 34 обмазвания. На срещуположната страна са запазени отпечатъци от тънки колове, привързани с лико, следва тънък слой глина и под него перпендикулярно е разположен втори ред с отпечатъци от тънки колове. Горелият

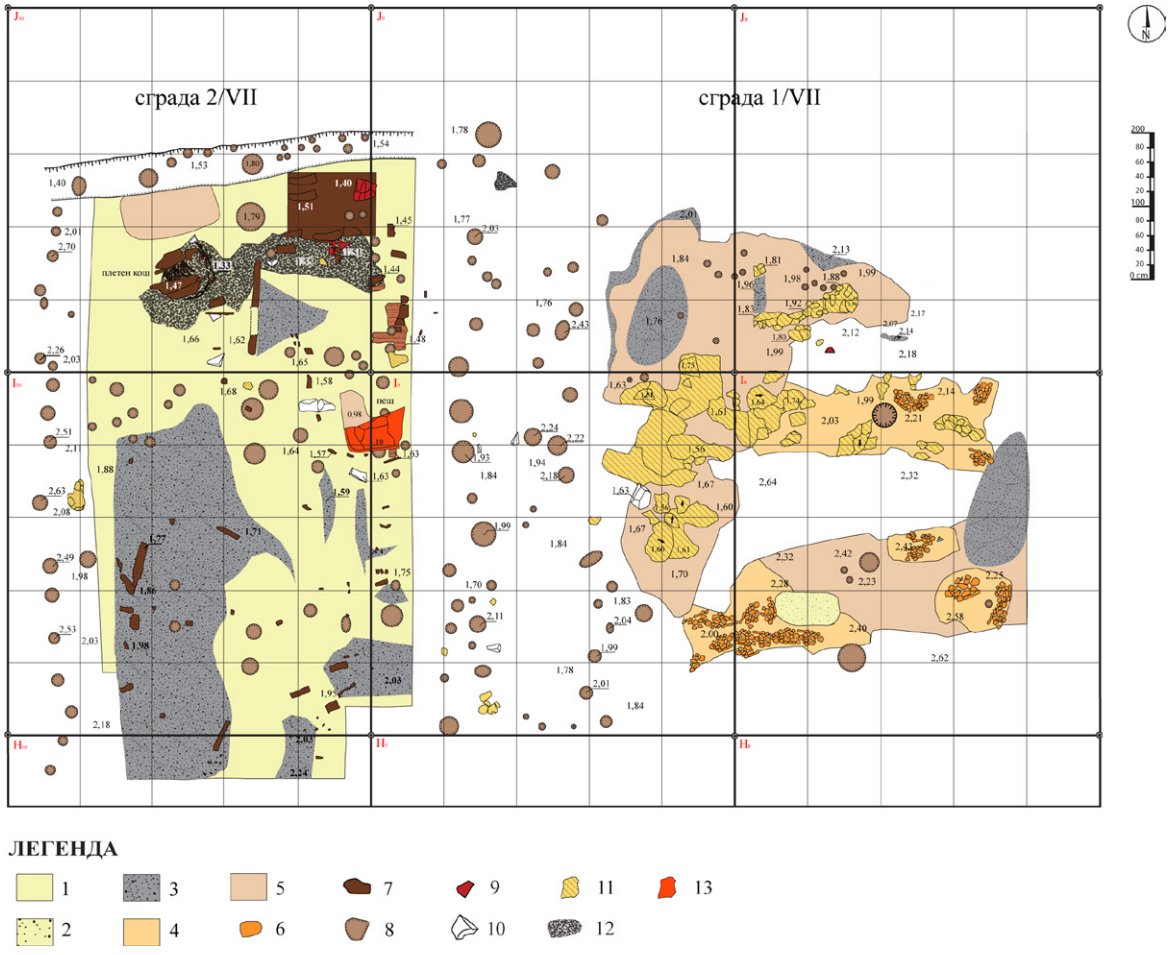
Обр. 1. Селищна могила Иваново. Схема на план-квадратната мрежа. С червено е отбелязана площта, проучвана през 2021 г. Легенда: 1 – сграда 1, хоризонт VIII; 2 – сграда 2, хоризонт VII

Fig.1. Tell Ivanovo. Scheme of the square grid showing the investigated sector in 2021 (in red) of the Ivanovo Tell. Key: 1 – building 1, horizon VIII; 2 – building 2, horizon VII

Обр 2. Селищна могила Иваново. Южен стратиграфски профил на квадрати I8, I9 и I10 (автор К. Кавръков). Легенда: 1 – пръст; 2 – пръст, горели мазилки; 3 – пръст, мазилки, сиво-зелена глина; 4 – сиво-зелена глина; 5 – сиво-зелена глина, мазилки; 6 – сиво-зелена глина, въглени; 7 – жълто-зелена глина; 8 – жълто-зелена глина, въглени, мазилки; 9 – пепел, въглени; 10 – трошливи горели мазилки; 11 – плътна горяла глина; 12 – съвременен изкоп; 13 – деструкции; 14 – дървесина; 15 – дупка от кол; 16 – керамика; 17 – камък; 18 – животинска дупка

Fig. 2. Tell Ivanovo. Stratigraphy in the South profile of the quadrants I8, I9 and I10 (author K. Kavrakov). Key: 1– soil; 2 – soil, burned plasters; 3 – soil, burned plasters, grey-green clay; 4 – grey-green clay; 5 – grey-green clay, plasters; 6 – grey-green clay, charcoals; 7 – yellow-green clay; 8 – yellow-green clay, charcoals, plasters; 9 – ash, charcoals; 10 – crushed burned plasters; 11 – dense burned clay; 12 – modern trench; 13 – debris; 14 – wood; 15 – posthole; 16 – ceramics; 17 – rock; 18 – animal hole

Обр. 3. Селищна могила Иваново. Сгради 1 и 2 от хоризонт VII (автор К. Кавръков). Легенда: 1 – жълто-зелена глина; 2 – жълто-зелена глина, въглени, мазилки; 3 – пепел, въглени; 4 – трошливи горели мазилки; 5 – плътна горяла глина; 6 – деструкции; 7 – дървесина; 8 – дупка от кол; 9 – керамика; 10 – камък; 11 – плоски мазилки; 12 – горяло зърно; 13 – пещ

Fig. 3. Tell Ivanovo. Buildings 1 and 2 from horizon VII (author K. Kavrakov). Key: 1 – yellow-green clay; 2 – yellow-green clay, charcoals, plasters; 3 – ash, charcoals; 4 – crushed burned plasters; 5 – dense burned clay; 6 – debris; 7 – wood; 8 – posthole; 9 – ceramics; 10 – rock; 11 – flat plasters; 12 – charred grain; 13 – oven

пласт на сграда 2 достига дебелина 0,55 м. Тънък овъглен слой (дебелина 5 см) и единични дъски маркират подовото ниво. Според палеоботаническия анализ дъските са направени от дъб. В южна посока подът отбелязва денивелация от 0,70 м. Основата на сградата е съставена от плътна, хомогенна глина с дебелина 0,20 м. В глинения пласт е открит тънък слой от негоряла дървесина.

Редиците с дупки, маркиращи западната и източната стена, са достигнати на една и съща дълбочина. Повечето от дупките са групирани по двойки през 0,40 – 1,30 м. Големите дупки са с диаметър 0,20 – 0,35 м, а малките около 0,10 м. Северната стена на сградата е маркирана от обмазана с глина траншея, в която през 1,00 – 1,30 м са установени три дупки с диаметър 0,20 – 0,30 м, а между тях дупки от тънки колове. Върху цялата площ на сградата са открити обмазки с бяла боя. По оста на сградата се проследява редица с дупки, останали от гредите, които са поддържали билото на покрива. Разстоянието между западната и източната стена на сградата е 6 м. По линията С – Ю са проучени 8,80 м, като все още не са уточнени южните граници на сградата.

Вътрешното пространство на сградата е разделено от две двойни редици от дупки. Те оформят три помещения – северно, централно и южно помещение. Северното и централното помещение са с еднакви размери около 2,50 (С – Ю) × 5,00 м (И – З), докато южното все още не е цялостно проучено.

В северното помещение е открит част от плетен кош (обр. 4). Според палеоботаническия анализ за направата му е била използвана дървесина от клен, леска и върба. Кошът е бил с диаметър около 0,90 м, запазена е част от източната му страница на височина до 0,17 м.

В коша и източно от него, между деструкциите и върху пода, са открити няколко концентрации

Обр. 4. Селищна могила Иваново. Плетен кош със зърно от сграда 2/VII (снимка К. Кавръков)

Fig. 4. Tell Ivanovo. A wicker basket with grain from building 2/VII (photo K. Kavrakov)

от овъглени семена. Пробите за палеоботанически анализ показват в различно съотношение ечемик и три вида пшеница – еднозърнеста, двузърнеста и мека. В северното помещение е било складирано повече от 200 кг зърно, което вероятно при пожара на сградата се е разпиляло и смесило.

Между зърното са открити фрагменти от няколко големи хранилищни съдове, украсени с кербшнит и бяла боя, както и дълбока купа с цилиндричен перваз и рисувана с графит украса от вътрешната страна. Върху пода в централното помещение, недалеч един от друг, са намерени шест купи и едно гърне.

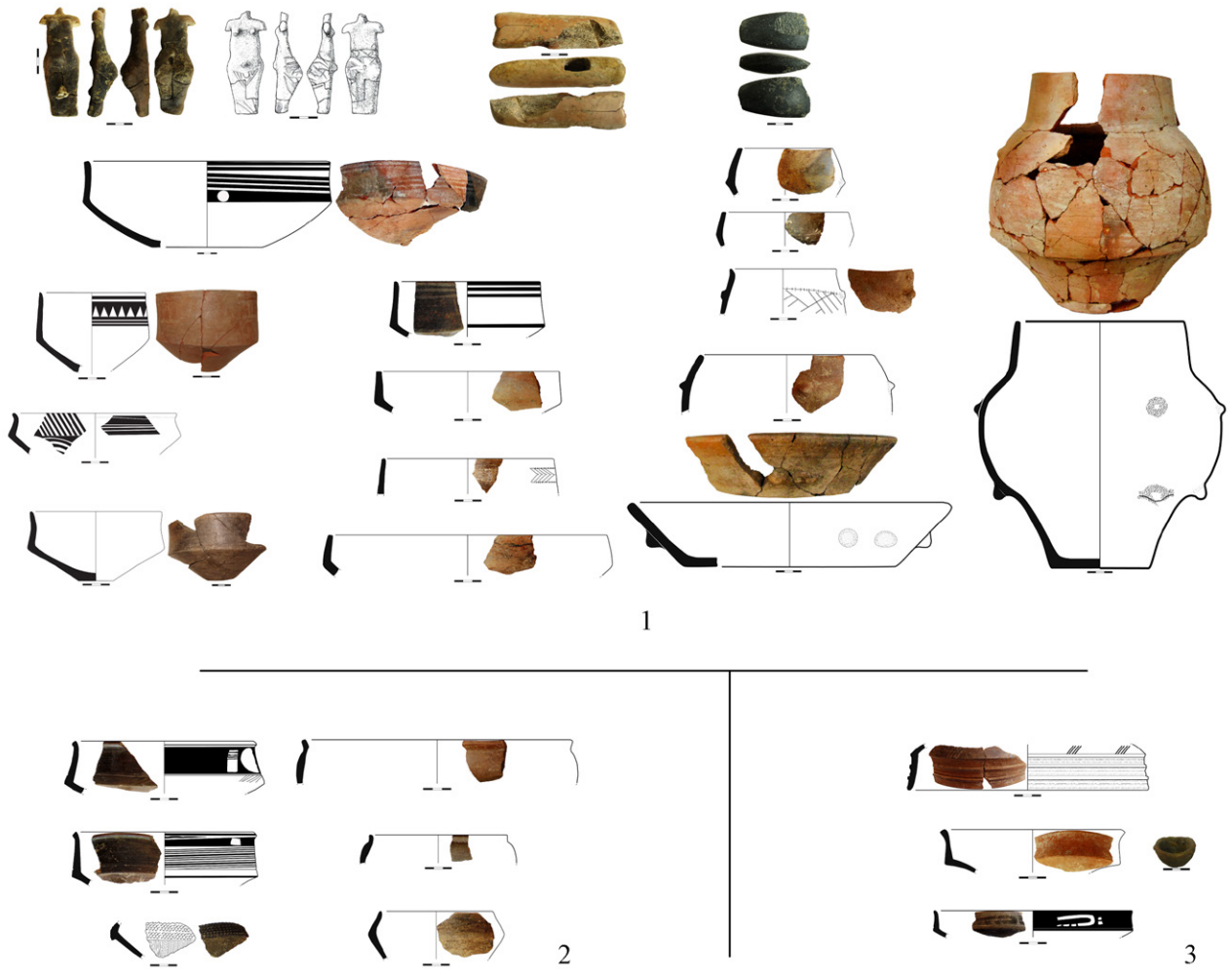
В централното помещение е проучена пещ, от която е запазена долната горивна камера и основата на горната камера. Горивната камера е с височина 0,35 м. В профила на нейния запълнител се проследяват от долу нагоре опалена глина и въглени (дебелина 0,10 м), въглени и пепел (дебелина до 4 см) и опалена глина (дебелина 5 – 10 см). Основата на пещта е четириъгълна, с дебелина 0,17 м и размери 0,80 × 0,75 м. Част от нея остава под контролното ребро. Запазена е основата от стената на купола, дебела 4 см и със следи от три обмазвания. Вероятно пещта е била долепена както до северната вътрешна стена, така и до източната външна стена.

При разрушаването на сградата от тавана върху пещта се е срутило глинобитно съоръжение. Част от него остава под контролното ребро. То наподобява корито, съставено от плоска основа и две стенички. Основата е многократно измазана. Има дебелина 7 см и размери 0,56 × 0,34 м. Стеничките са с дебелина 0,10 м, запазени са на височина до 0,22 м и оформят ЮЗ ъгъл.

На 1 м източно от сграда 2 е достигната сграда 1. Нейният СЗ ъгъл е проучен през 2009 г., а източната ѝ половина през 2010 г. Сградата е разкрита върху площ от 6,50 (С – Ю) × 4,35 м (И – З), като остават неуточнени нейната южна и източна граница. През 2021 г. беше проучена западната периферия на сградата. Горелият пласт е с дебелина 0,70 м. В централната и северната част на сградата са достигнати плоски мазилки със загладена повърхност и множество обмазвания. Те лежат върху слой от плътна горяла глина. Под нея следва тънък слой (дебелина 5 см) от горяла дървесина – подовото ниво на сграда 1/VII. Дървеният под лежи върху негорялата глинена основа на сградата. Сграда 1, подобно на сграда 2, има денивелация от 0,60 м в южна посока. Трасето на западната стена на сградата е маркирано от двойна редица от дупки. На около 3 м южно от нея минава втора редица, от която са разкрити три големи дупки.

Над горелия пласт от сграда 1 следва слой от плътна негоряла глина с дебелина до 0,20 м. Той е послужил за основа на по-късна сграда, вероятно с каменен цокъл, от хоризонт VIII, от която са останали няколко струпвания с камъни. В централната и южна част съоръжението е достигнато през 2010 г., а през 2021 г. беше разкрита неговата западна периферия. Камъните са с четириъгълна форма, някои от тях са плочести. Съоръжението е регистрирано върху площ от 3,50 (И – З) × 3,20 м (С – Ю) и в южна посока отбелязва денивелация от 0,55 м. Част от камъните остават под профила.

Над каменното съоръжение отново следва нивелиращ пласт от негоряла хомогенна глина, който служи за основа на сграда 1 от хоризонт IX. През 2009 г. сградата е проучена върху площ от 4,20 (С – Ю) × 4,80 м (И – З). Тя се развива в южна посока към квадрат $Н_8$. Горелият пласт е с дебелина 0,20 – 0,55 м. Достигнато е ниво от плоски мазилки със загладена повърхност. Те лежат върху тънък слой от въглени (дебелина 5 см), който маркира дървения под на сградата. Подовото ниво следва денивелация от 0,55 м в източна посока.

Обр. 5. Селищна могила Иваново. Керамичен комплекс и находки: 1 – от хоризонт VII; 2 – от хоризонт VIII; 3 – от хоризонт IX (автор К. Кавръков)

Fig. 5. Tell Ivanovo. Ceramic assemblage and finds: 1 – from horizon VII; 2 – horizon VIII; 3 – horizon IX (author K. Kavrakov)

По време на разкопките бяха открити 85 находки – две глинени антропоморфни фигурки, фрагменти от 28 модели на сгради, 16 съда, каменна брадва, оръдия от кост и рог.

Кремъчната колекция наброява 22 артефакта, основно от хоризонти VII и IX. Представени са 12 типологически оръдия, осем пластини, един отломък и един неопределим фрагмент. Макроскопски са разграничими лудогорски флинт – тип Равно и скоро обособеният флинт тип Шумен I, който визуално наподобява балканския флинт (Gurova et al. 2022). Върху четири от артефактите има следи от силно термично въздействие.

Преобладават типологическите оръдия, чийто репертоар се свежда до стъргалки (4), ретуширани пластини (6), двоен резец (1) и двустранен едноплюсен лющник (1). Пластините са под формата на фрагменти: пет основни и три средни. Основите индикират техника на отделяне чрез удар с посредник.

В резултат на трасологическия анализ са идентифицирани следи от употреба на седем артефакта: пет типологически оръдия и две пластини. Сред функциите традиционно преобладава обработката на кожа, диагностицирана върху две оръдия и две пластини. Двата елемента от сърп са оръдия с по два работни ръба, сменяни на ротационен принцип. Едно комбинирано оръдие е използвано билатерално – за издълбаване на жлеб в мека каменна порода и за остъргване на свежа кожа.

Предварителните наблюдения върху масовия животински материал, открит през 2021 г. в сграда 2 от хоризонт VII показват, че 3/4 от видово определените кости принадлежат на домашни животни. Приблизително еднакъв е броят на костите от говедо и овца, по-слабо са представени домашните свине, липсват кости от коза. Открити са кости само от млади индивиди говеда и овце, които са

отглеждани не толкова за млекодобив, колкото за месо. Не са открити дегенеративни изменения по костите на говедата, свързани с използването им като впрегатни животни. Сред дивите животински видове водещо място заема благородният елен, следван от глиган, по-рядко сърна и тур и в единични случаи от лисица, бобър и див заек.

Значителна част от костите носят следи от нарези, свързани с отделянето на кожа, мускули и тъкани, а в по-редки случаи следи от рязане и пилене, получени в хода на изработването на предмети от кост на място.

Керамичният комплекс на сгради 1 и 2 (обр. 5.1) от хоризонт VII отразява прехода от средния към късния халколит, а керамиката от по-късните съоръжения има характеристиките на култура Коджадермен (обр. 5.2-3).

Проучванията през 2019 и 2021 г. в централния сектор на могилата доведоха до промяна в номерацията на жилищните хоризонти. Описаните в по-ранни публикации като сграда 1 от хоризонт VII и сграда 2 от хоризонт VI съответстват на сграда 1 от хоризонт VIII и сграда 2 от хоризонт VII (Венелинова, Григоров 2020). Обособен е още един жилищен хоризонт – хоризонт IX.

Литература

Венелинова, Григоров 2020: С. Венелинова, В. Григоров. Етапи и методи на проучване на селищната система през праисторическата епоха в поречието на Голяма Камчия. – Известия на Историческия музей Шумен, XIX, 2020, 25 – 52.

Венелинова и др. 2020: С. Венелинова, М. Гюрова, К. Кавръков. Археологически разкопки на халколитната селищна могила при с. Иваново, Шуменско през 2019 г. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. София, 2020, 293 – 298.

Gurova et al. 2022: M. Gurova, P. Andreeva, E. Stefanova, A. Aladzhov, C. Bonsall. Petrographic and geochemical analyses of flint raw materials from Bulgaria: a reliable combination for provenance studies of archaeological flint. – Quaternary International, 2022, 615, 18 – 32. https://doi.org/10.1016/j.quaint.2021.03.023

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE CHALCOLITHIC TELL SITE NEAR THE VILLAGE OF IVANOVO, SHUMEN REGION

Svetlana Venelinova, Maria Gurova, Petar Zidarov, Tsvetana Popova, Valeri Grigorov, Kaloyan Kavrakov

Summary

In 2021 the work continued in the central part of the site (fig. 1). The main task of the research is to clarify the stratigraphy of the partially explored, in the period 2009 – 2019, buildings from horizons VII, VIII and IX. They are documented in the south profile of the dig (fig. 2). The study of building 2/ horizon VII up to the level of the residential floor continues, as well as of building 1 located to the east of it (fig. 3).

Plasters with imprints of beams of the fallen ceiling have been cleared on the entire area of building 2. A thin charred layer (5 cm thick) and individual oak boards mark the floor level. The western, northern and eastern walls of the building have been discovered. The location of the south wall has not been clarified yet. The distance between the western and eastern walls is 6 m. In the N – S direction, 8.80 m of the building has been studied. Two partition walls divide the inner space into a northern, central and southern room. A fragment of a wicker basket was found in the northern room (fig. 4). Several concentrations of charred seeds were found in the basket and east of it, between the debris and on the floor. According to the paleobotanical analysis, barley, single-grained, two-grained and soft wheat is mixed in different proportions. A two-chamber oven was studied in the central room.

The NW corner of building 1/ horizon VII was studied in 2009 and the eastern half in 2010. In 2021, the western periphery of the building was studied. Its southern and eastern walls have not yet been determined.

In the central and southern part of square I_8 in 2010 a stone structure was reached, probably the plinth of building 2/ horizon VIII. In 2021, its western periphery was explored.

Above the stone structure follows a later burned building 1/ horizon IX. In 2009 the northern part was explored, and in 2021 the debris in the western part of the building was reached.

The ceramic complex from horizon VII reflects the transition from the middle to the late Chalcolithic (fig. 5.1), and the ceramics from the later facilities bare the characteristics of the Kodjadermen culture (fig. 5.2-3).

The flint assemblage lists 22 artefacts among which the Ludogorie flint raw material (Ravno type) is prevailing. The typological tools are 12 and include 4 endscrapers, 6 retouched blades, 1 dihedral burin and 1 splintered piece.

Among the functions, hide processing is prevailing, followed by sickle inserts. A combined function of stone grooving and hide scraping is also identified.

According to archaeozoological analysis, 3/4 of the bones found in building 2 from Horizon VII belong to domestic animals. The number of bones of cattle and sheep is approximately the same, the domestic pig is less represented, goat bones are absent. Among the wild animals the leading place is occupied by the bones of red deer, followed by wild boar, less often roe deer and tur and in isolated cases of fox, beaver and wild rabbit.

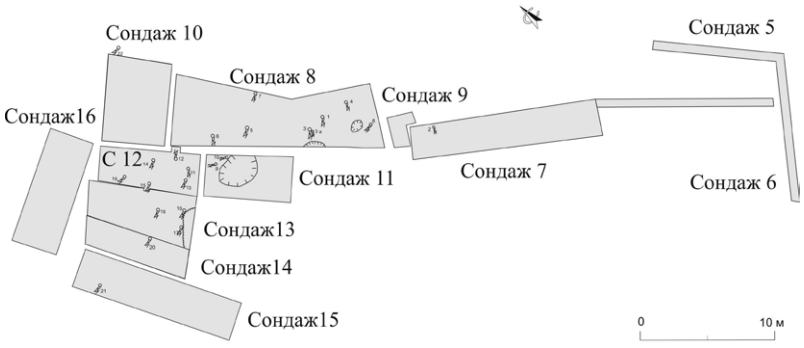
Svetlana Venelinova, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700, Shumen, lihnida_sv@avb.bg
Maria Gurova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str.,1000 Sofia, gurova.maria@gmail.com
Petar Zidarov, petar.zidarov@gmail.com
Tsvetana Popova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str.,1000 Sofia, paleobotani_tz@abv.bg
Valeri Grigorov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str.,1000 Sofia, valerig@abv.bg
Kaloyan Kavrakov, kaloyan_ik@abv.bg

№ 20. ХАЛКОЛИТЕН НЕКРОПОЛ И РАБОТИЛНИЦА ЗА КРЕМЪЧНИ ИНСТРУМЕНТИ В С. КАМЕНОВО, ОБЩ. КУБРАТ

Явор Бояджиев, Димитър Чернаков, Дилен Дилов, Алета Гуадели

Археологическите разкопки на обект Каменово се осъществиха благодарение на финансиране от Министерството на културата. Те бяха проведени в периода 13.09 – 06.10.2021 г. и се съсредоточиха в три сондажа – 10, 15 и 16 (обр. 1).

На цялата площ на сондаж 10 завърши проучването на наситения с кремъчни артефакти пласт (за предходните етапи виж Бояджиев и др. 2017, 105; Бояджиев и др. 2019, 52; Бояджиев и др. 2020, 307 – 308; Бояджиев и др. 2021, 280 – 281). Той е сиво-черен до черен на цвят, дебел около 0,40 – 0,50 м, с изключително висока концентрация на кремъчни артефакти – около 5000 – 6000 на 1 кв. м. Потвърди се наблюдението за наличието на слоеве с дебелина най-често 4 – 5 см с особено висока концентрация на кремъчни артефакти. В долната част на пласта, проучван тази година, се установиха два – три слоя в различните квадрати. Като се имат предвид наблюденията от предните години, общият брой на слоевете в сондаж 10 е шест – седем. В слоевете с особено висока концентрация се срещат предимно големи отломъци (обикновено корови). В слоевете между тях, с дебелина около 5 – 6 см, доминират малките отломъци, като тяхната концентрация също е твърде висока.

Обр. 1. Каменово. План на сондажите в двора на училището и откритите в тях гробове

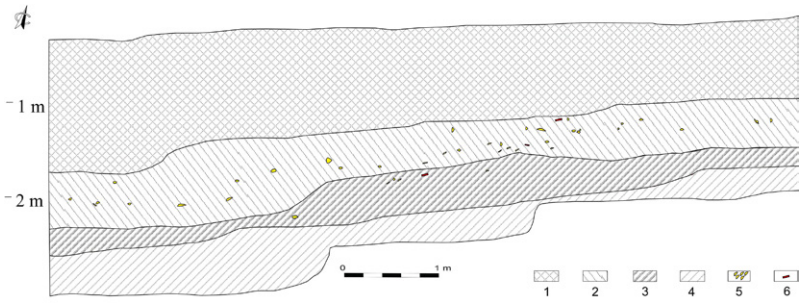
Fig. 1. Kamenovo. Layout of the trenches and the graves discovered in them in the schoolyard

Наситеният с кремъчни артефакти пласт продължава и в сондаж 16, намиращ се северозападно от сондаж 10. Горната част на пласта е унищожена от съвременни изкопи от края на XIX – началото на XX в. Пластът е с ясно изразена денивелация на югоизток (обр. 2). В запазената му долна част също е налице изключително висока концентрация на кремъчни отломъци, лежащи на слоеве като в сондаж 10.

Извършена е първична обработка на 18459 кремъчни артефакта. Те представляват около 16 % от всички открити през 2021 г. –

т.е. всички кремъчни артефакти от 2021 г. са около 111000. Като се има предвид, че произхождат от приблизително половината дебелина на сиво-черния пласт, то най-вероятно само в двата сондажа с обща площ около 60 кв. м броят на кремъчни артефакти е бил над 220 000 (горната част на пласта с кремъчни артефакти в сондаж 16 е унищожена от съвременни нарушения). Явно е, че се касае за обработка на кремъчна суровина в значителни мащаби. Дебитажът от различните етапи на експлоатация съставлява близо 100 % от находките. Ядрата в ансамбъла са под 0,1 %. Когато са представени, те са в крайна фаза на експлоатация и често използвани като чукалки или върху тях са правени опити за преправяне в тесли (обр. 3). Много малък е и броят на оръдията – около 0,3 %. Представените оръдия в повечето случаи са фрагментирани, недовършени, дефектни или са грубо изработени за задоволяване на непосредствените нужди. Трасологичното изследване показва голям брой артефакти върху отломъци, голям брой заготовки и предмети без следи от употреба, както и липсата на цели класове и групи оръдия – указания, че колекцията произхожда от някакъв вид производствена площадка[1]. Наличните данни подкрепят хипотезата за износ на готовата продукция и/или използването ѝ на друго място. Сред инструментите най-голям дял имат свързаните с животновъдството и лова – стъргалки и ножове за кожа, месо и кости; следват тези за дърводобработка.

Характера на напластяванията на кремъчните артефакти – не на купчини, а на приблизително еднакво дебели слоеве, проследяващи се на значително разстояние, свидетелства, че производствената дейност се е извършвала именно в проучвания район, а не се касае за място за изхвърляне на отпадъци. Почвоведските изследвания показват, че сивочерният цвят на пласта с кремъчни артефакти най-вероятно се дължи

Обр. 2. Каменово. Сондаж 16 – северозападен профил. Легенда: 1 – съвременен насип; 2 – черен седимент с висока концентрация на кремъци; 3 – кафяв седимент (льос) с ниска концентрация на кремъци; 4 – льос; 5 – кремъци; 6 – керамика

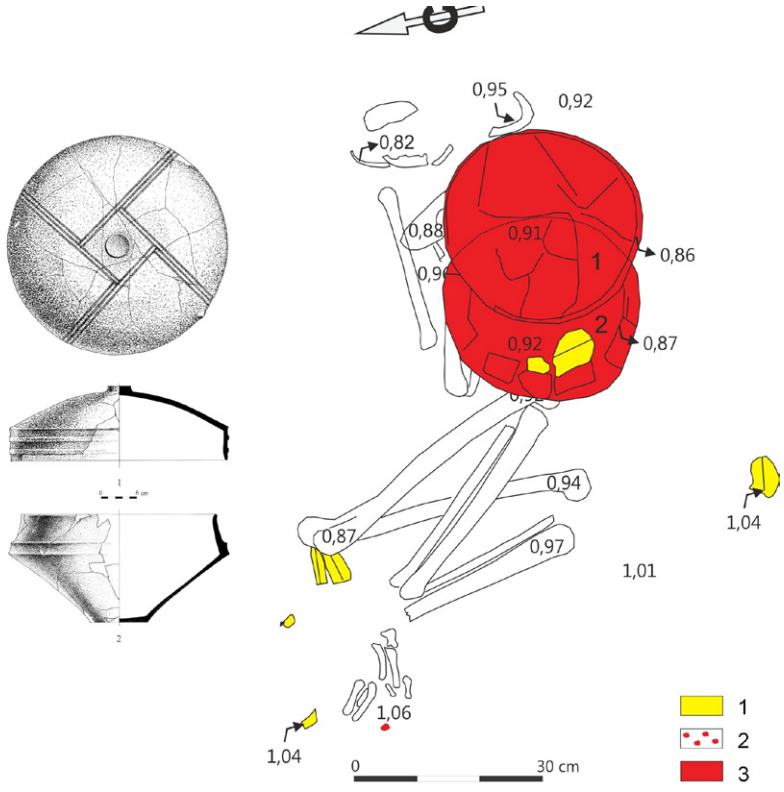
Fig. 2. Kamenovo. Trench 16 – northwestern profile. Key: 1 – modern embankment; 2 – black sediment with high concentration of flints; 3 – brown sediment (loess) with low concentration of flints; 4 – loess; 5 – flints; 6 – ceramics

Обр. 3. Каменово. Кремъчни тесли

Fig. 3. Kamenovo. Flint adzes

[1] Трасологическите изследвания са направени от д-р Б. Матева с финансиране от програма КИННПОР.

Обр. 4. Каменово. Гроб № 22. Легенда: 1 – кремъци; 2 – фрагменти червена материя; 3 – керамични съдове

Fig. 4. Kamenovo. Grave No. 22. Key 1 – flints; 2 – red substance fragments; 3 – pottery

Обр. 5. Каменово. Гроб № 21

Fig. 5. Kamenovo. Grave No. 21

на висока концентрация на растителни останки в него[1]. Може да се предположи, че нападалите по земята отпадъци от производствената дейност, имащи остри режещи ръбове, периодично са били застилани със слой от тревисти растения. При последващата обработка на кремъчната суровина по-големите отломъци са се задържали върху повърхността на този слой, а част от по-малките са потъвали в дълбочина между растенията. Така са се оформили слоевете с различна концентрация на кремъчни артефакти.

И в двата проучвани сондажа под сиво-черния пласт, наситен с кремъчни отломъци, следва пласт кафяв льос, в който продължават да се срещат кремъци, но в значително по-ниска концентрация. Този пласт е по-тънък в източния край на сондаж 10 – около 0,15 м, в западна посока той достига дебелина около 0,30 м. Има данни за терасиране на терена. Под кафявия пласт следва жълтият льос, в който кремъчните артефакти са рядкост.

В сондажи 10, 16 и северната част на 15 се навлезе до 1 м под долния край на сиво-черния пласт. Откри се едно ново погребение (№ 22), в самия североизточен ъгъл на сондаж 10, оставащо под бетонната плоча пред училищната сграда. Скелетът лежи непосредствено под сиво-черния пласт, вследствие на което в запълнителя на гроба са попаднали голям брой кремъчни отломъци. Погребаният е в положение хокер наляво, долните крайници са много силно свити в колената и прибрани към трупа. Ръцете са силно свити в лактите, пред гърдите (обр. 4). Черепът е лошо запазен. Ориентацията на скелета е И – З. Индивидът е над 20-годишен, полът не е установен при предварителното антропологично проучване[2]. В областта на корема, върху ръцете, е поставена голяма цилиндрично-конична купа, а върху нея капак.

[1] Почвоведските изследвания са извършени в Централна лаборатория на ИПАЗР „Никола Пушкаров“ с помощта на програмата КИННПОР.

[2] Проучването на антропологичния материал е извършено от д-р В. Русева от ИЕМПАМ – БАН.

В сондаж 15 се разкри скелет № 21, чийто череп бе достигнат последния ден от сезон 2020 г. Той е в положение хокер наляво с ориентация И – З (обр. 5). Краката са много силно свити в колената (особено десният), ръцете са свити под ъгъл от около 60^0 в лактите, изнесени приблизително под прав ъгъл пред гърдите, с длани пред лицето. Не е открит погребален инвентар. Погребаният е мъж на около 40 – 50 години.

Проучванията през 2021 г. потвърдиха досегашните наблюдения, че районът е използван последователно за некропол и за работилница за изработка на кремъчни инструменти.

Литература

Бояджиев и др. 2017: Я. Бояджиев, Д. Чернаков, Д. Дилов. Халколитен производствен център и некропол Каменово. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 105 – 108.

Бояджиев и др. 2019: Я. Бояджиев, Д. Чернаков, Д. Дилов. Халколитен обект Каменово. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 52 – 54.

Бояджиев и др. 2020: Я. Бояджиев, Д. Чернаков, Д. Дилов, А. Гуадели. Халколитен некропол и кремъчен производствен център в с. Каменово, Разградско. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 307 – 310.

Бояджиев и др. 2021: Я. Бояджиев, Д. Чернаков, Д. Дилов, А. Гуадели. Халколитен некропол и производствен център в с. Каменово, Разградско. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 280 – 283.

CHALCOLITHIC NECROPOLIS AND FLINT PRODUCTION CENTRE AT THE VILLAGE OF KAMENOVO, KUBRAT MUNICIPALITY

Yavor Boyadzhiev, Dimitar Chernakov, Dilen Dilov, Aleta Guadelli

Summary

The archaeological excavations during this season were focused on 3 adjacent trenches (fig. 1). The research of the layer rich in flint artefacts in trench 10 was completed. It is between 0.40 – 0.60 m thick, with an extremely high concentration of flint artefacts – around 5000 – 6000 per 1 m^2. The observations regarding the presence of layers with a thickness of ca. 4 – 5 cm with an especially high concentration of flint artefacts was confirmed. There were 2 – 3 stratums distinguished in the lower part of the layer in the various quadrants. Large flint pieces (usually crusted) are seen in the layers with extremely high concentrations. Small flint pieces predominate also in high concentration in the layers between them with thickness of 5 – 6 cm.

The flint-saturated layer continues in trench 16 (fig. 2) with a pronounced slope to the southeast. The preserved lower part of this layer (the upper part has been disturbed) also has an extremely high concentration of flints that lie in layers such as the ones in trench 10.

A preliminary analysis of 18459 flint artefacts has been done. They represent about 16 % of the discovered ones – all flint artefacts from 2021 are over 111000. The debitage represents nearly 100 % of the finds. The cores are under 0.1 % in the final phase of exploitation. The tools are 0.3 % of all lithics. They are mostly fragmented, unfinished, defective, or roughly produced for satisfying immediate needs (fig. 3). The traceological analyses show a large number of flakes, blanks, and objects without traces of use, and the lack of entire classes and group equipment – evidence that the collection descended from some kind of a production square. The available data supports the hypothesis for export of the ready production and/or usage in a different place.

The stratigraphy of the flint artefacts, organized not in clusters, but in approximately equally thick layers which span over a considerable area is evidence that the production was taking place in this exact zone.

A layer of brown loess with a low concentration of flints follows under the cultural layer of grey-brown soil with flint pieces. There is evidence of making terraces on the ancient terrain.

A funeral No. 22 (fig. 4) was discovered in trench 10. The skeleton lies in loess immediately under the layer of grey-brown sediment in a crouched position on the left side. Its orientation is E – W. A big cylindrical-conical bowl is laid in the region of the belly with a lid on the vessel.

A funeral No. 21 (fig. 5) was excavated in trench 15 – in a crouched position on its left side oriented E – W. The buried individual is an adult male, ca. 40 – 50 years old.

The investigations in 2021 confirm the former observations that the area was used consecutively as a necropolis and a workshop for the production of flint tools.

Yavor Boyadzhiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, yavordb@abv.bg
Dimitar Chernakov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Battenberg Square, 7000 Ruse, dpristensis@yahoo.co.uk
Dilen Dilov, Regional Museum of History – Razgrad, 70 Aprilsko Vastanie Str., 7200 Razgrad, dilen@mail.bg
Aleta Guadelli, National Institute of Immovable Cultural Heritage, 17 Alexander Stamboliyski Str., 1000 Sofia, aleta.guadelli@gmail.com

№ 21. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ КАЛЕТО В МЕЗДРА, ОБЛ. ВРАЦА – ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ

Георги Ганецовски

През 2021 г. е проведен шестнадесетият проучвателен сезон на многослоен обект Калето в гр. Мездра. Екипът е в състав: Г. Ганецовски (РИМ – Враца) – ръководител, и д-р В. Митева. В проучванията са ангажирани шестима работници от гр. Мездра и с. Оходен. Разкопките са реализирани в периода 11.10 – 06.11.2021 г. върху площ от 45 кв. м и са продължение на проучванията на сондаж III/22 от предходната година (обр. 1, Ганецовски 2021). В северната част на сондажа е оставен контролен профил, който условно го разделя на две части – сондаж III/22 (север) и сондаж III/22 (юг).

Поради обстоятелството, че се попадна на останки от опожарена къснохалколитна структура и на яма от ранножелязната епоха, сондажът през 2021 г. беше разширен в посоки север и юг с около 5 кв. м. Това позволи да завърши изследването на яма 2, отнасяща се, според керамичния материал, към ранножелязната епоха. Тя е вкопана в значително по-голяма яма от късния халколит. Запълнена е със сив, пепелив седимент, а на дъното ѝ се попадна на счупен на място и вторично опален голям съд-хранилище. Открит е малък спираловидно завит бронзов пръстен със следи от вторично опалване.

Обр. 1. Мездра-Калето. Въздушна снимка на обекта с обозначение на сондаж III/22

Fig. 1. Mezdra-Kaleto. Aerial photo of the site with test trench III/22, designated

Напълно е проучен пласт 2 от късния халколит. Към него се отнасят две структури: голяма яма, вероятно за отпадъци (яма 3), и опожарени глинени останки от двуетажно жилище (обр. 2).

Яма 3 е със значителни размери, като половината от нея остава непроучена поради разположението ѝ под късноантични каменни структури, източно от сондажа. Ямата е запълнена със сивокафяв седимент, съдържащ голямо количество животински кости, керамични фрагменти и многобройни находки от камък, кост и кремък, сред които преобладават стъргалките. Идентифицирани са кости на елен, дива свиня и коза/овца.

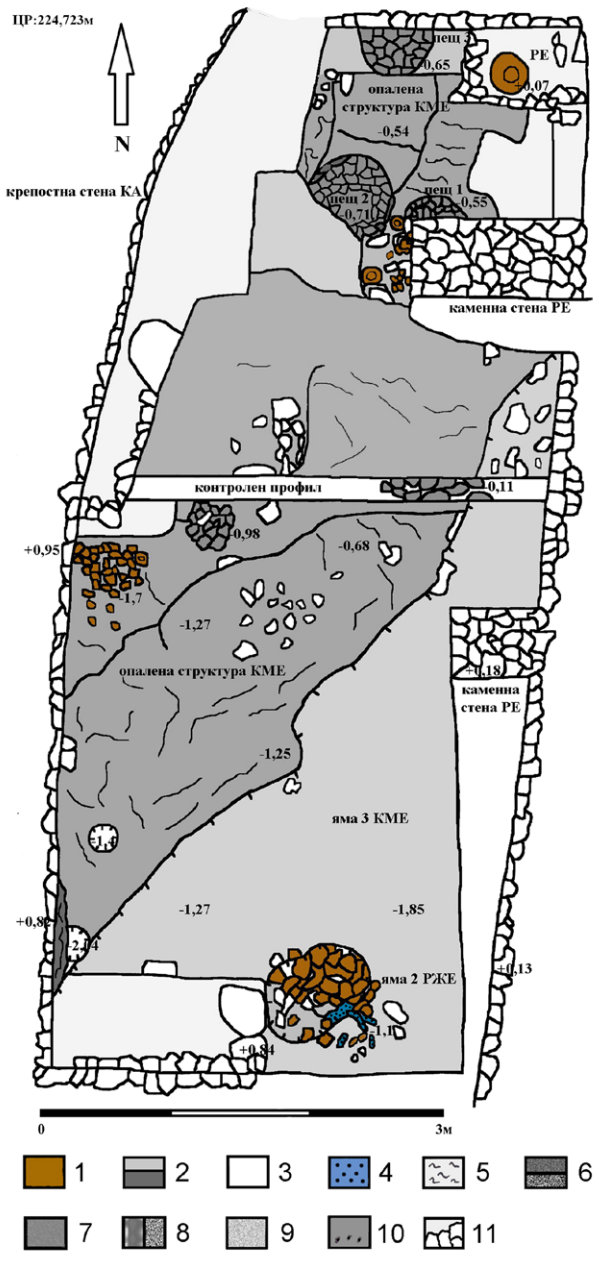
Останките от жилището са разкрити в северозападната част на сондажа. Последователно са демонтирани отложенията на опалени до сиво-черно или керемиденочервено глинени деструкции с обща дебелина 0,8 м. Те са нападали на пластове, като част от тях застъпват яма 3. Сред опалените глинени останки са намерени счупени на място вторично изпечени от силния пожар керамични съдове. Непроучените останки от това жилище са разположени под основите на западната късноантична крепостна стена.

В северната част на сондажа се попадна на опалени останки от структура, отнасяща се също към пласт 2. Открити са части от опалено подово ниво, две пещи и разрушено на място хромелно съоръжение с нападали около него керамични съдове (обр. 3).

Контролните профили в сондажа показват, че в тази част на селището къснохалколитният пласт 2 има два подетапа, съответно обозначени като пласт 2a и 2b. Общата му дебелина достига 1,0 м. Контролните профили в двете части на сондажа разкриват няколко нарушения на къснохалколитния пласт 2 вероятно от дупки на колове, отнасящи се към преходния период (обр. 4).

След изчерпване на къснохалколитните културни отложения в сондаж III/22 е достигната скалната основа на рида. Тук е установена обща дебелина на културните пластове около 2,8 м. В този сондаж къснохалколитният пласт 1 има дебелина около 0,7 м и лежи непосредствено върху скалната основа (обр. 5). Скалата е с денивелация от юг към север и северозапад.

Керамиката от финалния халколит принадлежи към керамичния комплекс на култура Галатин (Georgieva 1993).

Обр. 2. Мездра-Калето. План на сондаж III/22. Легенда: 1 – керамика; 2 – мазилки; 3 – камъни; 4 – кост; 5 – пепел; 6 – скала; 7 – пласт 1 КМЕ; 8 – пласт 2 КМЕ; 9 – пласт финален халколит; 10 – тъмнокафяв пласт с мазилки и въглени; 11 – късноантичен зид

Fig. 2. Mezdra-Kaleto. Layout, test trench III/22. Key: 1 – pottery; 2 – burnt daub; 3 – stones; 4 – bone; 5 – ash; 6 – rock; 7 – layer 1, Copper Age; 8 – layer 2, Copper Age; 9 – final Chalcolithic layer; 10 – dark brown layer with burnt daub and charcoals; 11 – late antique wall

Къснохалколитната керамика е идентична с тази от откритите къснохалколитни керамични комплекси през предходните години и принадлежи към последната фаза на късния халколит, представящ финала на култура Криводол-Съл куца-Бубани (Ганецовски 2009; Тодорова 1986, 92). Регистрирани са характерните за керамичния комплекс от този период форми, дръжки, дъна и украси на съдовете.

Проучванията на праисторическите пластове разкриват най-ранното заселване на скалния рид в днешния гр. Мездра от края на V хил. пр. Хр., както и тракийски обредни ями от VI – V в. пр. Хр. Многобройните ценни археологически находки указват, че мястото е имало важно стратегическо,

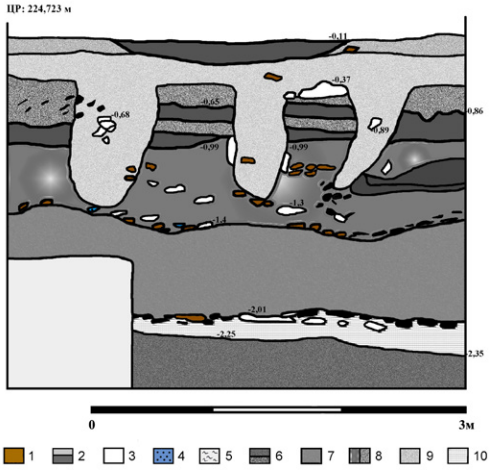
Обр. 3. Мездра-Калето. Опожарени останки от структура в северната част на сондаж III/22, късен халколит

Fig. 3. Mezdra-Kaleto. Burnt remains of a structure in the northern part of trench III/22, late Chalcolithic

Обр. 5. Мездра-Калето. Западен профил на сондаж III/22

Fig. 5. Mezdra-Kaleto. Western profile of trench III/22

Обр. 4. Мездра-Калето. Южен профил на сондаж III/22. Легенда: 1 – керамика; 2 – мазилки; 3 – камъни; 4 – кост; 5 – пепел; 6 – скала; 7 – пласт 1 КМЕ; 8 – пласт 2 КМЕ; 9 – пласт финален халколит; 10 – тъмнокафяв стерилен пласт

Fig. 4. Mezdra-Kaleto. Southern profile of trench III/22. Key: 1 – pottery; 2 – burnt daub; 3 – stones; 4 – bone; 5 – ash; 6 – rock; 7 – layer 1, Copper Age; 8 – layer 2, Copper Age; 9 – final Chalcolithic layer; 10 – dark brown sterile layer

търговско и икономическо значение, поради което е заселено още в края на V хил. пр. Хр. Намерени са специализирани кремъчни артефакти (пластини и стъргалки); каменни тесли, чукала и подложки; едно медно острие; костени изделия (шила, шпатули, копачки и куки за плетене на мрежи); керамични въжести дръжки; миниатюрни съдчета; части от зооморфни съдове; рога на елен; зооморфна фигурка, изобразяваща вероятно куче и антропоморфни фигурки.

Литература

Ганецовски 2009: Г. Ганецовски. Селища и светилища от края на каменно-медната епоха край Мездра. – В: И. Илиев (ред.). Мездра, кратък исторически очерк. София, 2009, 12 – 27.

Ганецовски 2021: Г. Ганецовски. Редовно археологическо проучване на многослоен обект Калето в Мездра, обл. Враца – праисторически пласт. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 294 – 297.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменномедната епоха в България. V хилядолетие пр. н. е. София, 1986.

Georgieva 1993: P. Georgieva. Galatin Culture. – In: P. Georgieva (ed.). The Fourth Millennium B.C. (Proceedings of the International Sympozsium Nessebur, 28 – 30 August 1992). Sofia, 1993, 109 – 115.

PLANNED ARHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE MULTILAYER SITE KALETO IN MEZDRA, VRATSA – PREHISTORIC LAYER

Georgi Ganetsovski

Summary

In 2021, the sixteenth research season of the multilayer site "Kaleto" was held in the town of Mezdra. The excavations were carried out between October 11th and November 6th, 2021, covering an area of 45 m^2 and are a continuation of the studies of test trench III/22 from the previous year (fig. 1). A control profile was formed in the northern part of the trench, which divides it into two parts. They are designated as trench III/22 (north) and trench III/22 (south).

The study of pit 2 was completed. According to the ceramic material, it dates to the EIA. It is dug into a much larger pit from the late Chalcolithic. It is filled with grey ashy sediment, and at the bottom we came across a large storage vessel broken *in situ* and secondarily fired.

Layer 2 of the late Chalcolithic has been fully studied. Two features belong to it: a large pit, probably for waste (fig. 3) and burnt clay remains of a large, two-story dwelling (fig. 2).

Pit 3 is filled with grey-brown sediment containing a large amount of animal bones, ceramic sherds and numerous finds of stone, bone and flint, among which scrapers predominate. A copper blade was found; bone products (awls, spatulas, diggers and hooks for knitting nets); ceramic rope handles, miniature bowls; parts of zoomorphic vessels; a zoomorphic figurine depicting a dog and anthropomorphic figurines. Deer, wild boar and goat/sheep bones have been identified.

The remains of the house were discovered in the northwestern part of the trench. Among the burnt clay ruins, broken ceramic vessels were found *in situ*, secondarily fired by the strong fire.

In the northern part of the trench, burnt remains of another structure were found, also belonging to layer 2. Parts of a burnt floor level, two kilns and a destroyed grindstone installation with ceramic vessels that fell around it were found (fig. 3).

The profiles in the trench show that in this part of the settlement the late Chalcolithic layer 2 has two sub-stages, divided into layer 2a and 2b respectively. Several disturbances of the late Chalcolithic layer 2 have been identified, probably postholes from the Transition period (fig. 4).

After the depletion of the late Chalcolithic cultural deposits in trench III/22, the bedrock of the ridge was reached. The total thickness of the cultural layers is about 2.8 m. In this trench the late Chalcolithic layer 1 has a thickness of about 0.7 m and lies directly on the bedrock (fig. 5).

The ceramics from the final Chalcolithic belong to the ceramic complex of the Galatin culture. Late Chalcolithic pottery is identical to that of the late Chalcolithic pottery complexes discovered in previous years and belongs to the last phase of the late Chalcolithic, representing the final of the Krivodol-Salkutsa-Bubani culture.

Georgi Ganetsovski, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Str., 3000 Vratsa, ganetsovski_ar@abv.bg

№ 22. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ, ПАЗАРДЖИШКО – ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНИТЕ НАПЛАСТЯВАНИЯ

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев, Валери Петров

Разкопките са проведени в периодите 12.07 – 29.07 (финансиране от РИМ – Пазарджик) и 30.07 – 28.08.2021 г. (финансиране от МК). Проучванията са съсредоточени в три участъка: в централната част на източната половина на могилата – кв. П6, линия О и линия Н в сондажа на В. Миков; дълбоката негативна структура от вътрешната страна на крепостната стена (квадрати У8-9); сондаж 20 от южната страна на могилата.

Централна част на проучваната площ на могилата. В квадрати О4 и О5 продължи проучването под достигнатото предните години подово ниво на сграда ВII-21 (Бояджиев и др. 2020, 325 – 326). Раздигнаха се горелите деструкции, разкрити през 2020 г. (Бояджиев и др. 2021). Те затискат няколко

Обр. 1. Селищна могила Юнаците. Кв. О4. Южна стена на подиум с няколко подновявания и боядисани в червено обмазки

Fig. 1. Tell Yunatsite. Quadrant O4. South wall of a clay podium with several plasters, some of them painted in red

Обр. 2. Селищна могила Юнаците. Сграда ВІІІ-1 в квадрати Н7, Н6, О7, О6 и П6

Fig. 2. Tell Yunatsite. Building BIII-1 in quadrants H7, H6, O7, O6 and П6

фрагментирани съда, основно хранилища (с врязана, инкрустирана с бяла боя украса, както и рисувани с графит), големи гърнета и купи. Съдовете лежат върху под, по-ранен от проучения през 2020 г. Регистрирана е траншея с дупки от колове в посока приблизително С – Ю, която маркира източната стена на сградата през този етап. Подът достига до нея. Не е сигурно дали се касае за по-ранен етап на същата сграда или за по-ранна такава. От една страна източната стена е различна от тази, отнасяща се към горния под. От друга – има приемственост в местоположението на подиума. По-ранният подиум е обмазван неколкократно, като на южната стена две от обмазките със зелена глина са боядисани с червена боя, а върху западната стена има следи от бяла боя (обр. 1). В източния си край подиумът е бил долепен до източната стена. Нарушен е от няколко по-късни вкопавания (ями, траншеи).

Подобен подиум с оцветена в червено южна стена се разкри в съседния кв. О5, на около 2 м от подиума в кв. О4. Той се отнася към същия етап на сградата. Изглежда този етап (или тази по-ранна сграда) хронологически трябва да се свърже с хоризонт ВІІІ. Регистрираха се и други съоръжения, чието допроучване предстои.

В квадрати О7, Н7, Н6 и П6 продължи проучването на сграда ВІІІ-1 (обр. 2). В кв. О7 е демонтирана достигнатата през 2020 г. трамбована подова обмазка, под която следва тънък слой с археологически материали, и под него се достигна до обмазка от жълта глина. Тя не покрива цялата южна площ на квадрата. Ситуацията в профилите на негативни структури, които я нарушават, показват, че под нея следва поне 0,10 м дебел тъмнокафяв пласт.

Сходна е ситуацията в северното помещение, където е отнето, достигнатото през 2020 г., подово ниво. Под него в СЗ част на квадрата следва плътен пласт (нивелиращ?) от сива глина, който маркира основата на сградата и в кв. Н7. В СИ част на квадрата е достигната долна обмазка от жълта глина, съвпадаща като ниво с тази в южното помещение. Под нея следва 0,10 – 0,15 м дебел сиво-кафяв пласт, залягащ върху долно подово ниво. Възможно е да се отнася към хоризонт ВІV.

В кв. Н7 се очерта западната стена на сградата – траншея с дупки от колове,

в посока ЮЮЗ – ССИ. В нея има прекъсване с дължина около 0,80 м. Възможно е да е свързано с вход към северното помещение.

В северната част на кв. Н6 се очерта редица от дупки от колове в посока ЗСЗ – ИЮИ, която вероятно маркира северната стена на сграда. В южната част на квадрата, до пещта на сградата, е достигнато нейното най-ранно подово ниво.

В кв. П6 се разкри струпване от фрагментирани съдове върху подовото ниво в югоизточния край на сградата.

В квадрати Н3-4 се проучи пластът от хоризонт ВIII, достигнат в предходните години. По времето на хоризонт ВIII, както и на ВII, този район е оставал извън жилищното пространство, като в него е имало самостоятелни пещи. От тяхната дейност са останали големи петна бяла пепел, засечени основно в кв. Н4 и в западната част на кв. Н3. Пластът от хоризонт ВIII лежи върху пласт опожарени до оранжево деструкции с различна дебелина, по-голяма в източната половина на участъка. В кв. Н3, до южния профил, върху деструкциите има значително количество овъглено зърно. Опожарените деструкции бяха раздигнати, като се достигна ниво от светлокафява пръст. Отнасят се към хоризонт ВIV.

Голямата негативна структура (ГНС) в квадрати У9-8. Поради наличието на подпочвена вода беше невъзможно слизането в дълбочина в южната, най-ниска част, за да се достигне материковата основа. По тази причина се разшири проучваният участък в северна посока, до достигане на границата на ГНС (обр. 3). До дълбочина 12,90 м (на около 5 м от горния северен край на ГНС) стената е от приблизително еднородна пръст, подобна на използваната за изравняване на терена преди построяването на нови сгради. На 12,90 м е засечен материковият терен. От тази дълбочина до около 12,50 м има плавно скосяване (до около 60°) към вътрешността на селището, като върху стерилния терен лежи слой

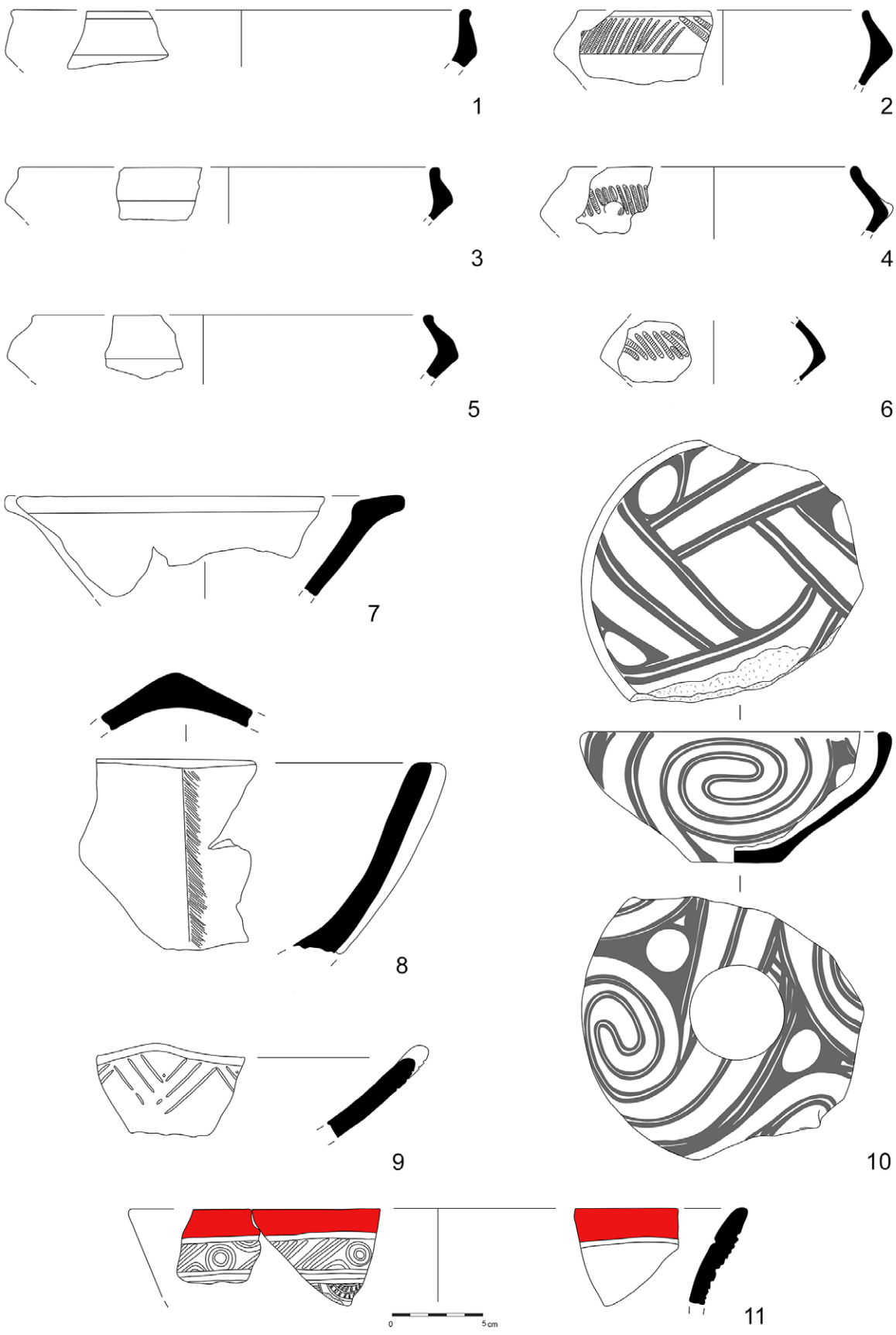
Обр. 3. Селищна могила Юнаците. Голяма негативна структура: част от жълто-зелената материкова стена в долния край на структурата, слой от тъмнокафява пръст към вътрешността на селището и фрагмент от хоризонтални дървени греди

Fig. 3. Tell Yunatsite. Big negative feature: green-yellow sterile soil marking the wall of the structure in its lower part, layer of brown soil above it and fragments of horizontal wooden planks

Обр. 4. Селищна могила Юнаците. Сондаж 20. Вкопана структура с пластове пепел (в южната част) и останки от разбити пещи/огнища с пепел около тях (в северната половина на сондажа)

Fig. 4. Tell Yunatsite. Trench 20. Cut feature with layers of ash in the south half and remains of hearths or ovens surrounded by layers of ash in the north half of the trench

Обр. 5. Селищна могила Юнаците. Сондаж 20. Керамика от късния неолит (1-7) и ранния халколит (9-11)

Fig. 5. Tell Yunatsite. Trench 20. Pottery from the late Neolithic (1-7) and early Chalcolithic (9-11)

от тъмнокафява пръст с примеси на малки горели мазилки и въглени (обр. 3). Този слой се различава ясно от запълнителя и стената на ГНС както по цвят, така и по плътност и примеси. Проученият участък е твърде малък, за да се твърди със сигурност, но вероятно тъмнокафявата пръст се явява част от началния етап на обитаване. Горното ниво на древния терен тук съответства точно на материка в сондажи 10 и 12 от южната страна на могилата. Най-вероятно това е незаливния терен, върху който възниква селището. В проучената северна част на ГНС той е регистриран почти отвесно от дълбочина 12,90 до около 14,40 м. На тази дълбочина в продължение на около 1 – 1,5 м се очерта ходово ниво със слаб наклон на юг, като достига до хлътването на терена към централната и южната част на ГНС (границата между ходовото ниво и хлътването се маркира и от хоризонталните греди, лежащи приблизително успоредно на северната стена на ГНС, открити предните години). Слоят тъмнокафява пръст с малобройни археологически материали както и най-ранната обмазка от зелена глина остават под вертикалната северна стена на ГНС, което показва, че тя е оформена по-късно от най-ранния етап на обитаване на селището (обр. 3). Установи се и стръмно (приблизително 80^0) спускащ се слой от бяла пепел. В източна посока се проследи продължение на стъпаловидно спускащите се обмазки от зелена глина, регистрирани през 2019 г. Между обмазката и стената на ГНС се разкриха парчета от негоряла дървесина. Вероятно това са останки от дървени греди/дъски, част от укрепваща стената облицовка (или евентуално от дървени стълби).

На дълбочина около 13,90 м, на границата между по-високата северна и по-дълбоката южна част на ГНС, се разкриха няколко хоризонтално лежащи дървени греди/дъски, с леко отклонение една спрямо друга (до 25°) и ориентация приблизително И – З. Две от тях са с широчина 0,12 – 0,15 м, като едната е овъглена. Гредите се отнасят към по-горната обмазка (контекст 1010А), тъй като на нивото на обмазка 1010В на дълбочина 14,15 м бяха открити още 2 негорели греди, които вероятно са били „преградни“ за нея. Разкритите греди вероятно са част от дървената конструкция, регистрирана предните години в южната част на проучвания участък от ГНС.

Сондаж 20 от южната страна на могилата. Проучи се културният пласт под достигнатото през 2020 г. ниво. Очертаха се две зони (обр. 4). Южната обхваща петното бяла пепел и районът около него, в който личаха, обграждащи го, концентрични ивици (в 20Б). Оказа се, че се касае за приблизително кръгла вкопана структура, в която личат многобройни прослойки и петна пепел – бяла, сива, черна. Има много висока концентрация на фрагменти керамика и животински кости. От югоизточната му страна има основа от пещ, оставаща основно под източния и южния профил. В тази част се достигна до материковата основа – на дълбочина около 12,50 м. От западната страна на описаното вкопаване се разкри още едно, оставащо основно под западния профил. То е функционирало в началото на използване на терена, впоследствие е затрупано с плътна пръст, подобна на запълнителя на източното вкопаване, като така е оформена западната му висока стена.

В централната и северната част материкът не е достигнат. Тук също има напластявания от пепел. Личат останки от две разбити огнища (пещи?) – половината от едното остава в източния профил, другото е в централната част на 20А. И тук концентрацията на керамика и животински кости е много висока. Наличните данни показват, че този район на селището е използван за разполагането на открити огнища/пещи, използвани продължително време и с периодична промяна на местоположението им.

Керамиката от сондаж 20 се отнася към ранния халколит (обр. 5.9-11), като в най-долните пластове на вкопаванията в 20Б се срещат и фрагменти, показващи късноеолитни форми и украса (обр. 5.1-7). Откриха се фрагменти от няколко съда с елипсовидна форма с два заострени ръба (обр. 5.8). Възможно е да се касае за модели на плавателни съдове (лодки?).

При проучванията през 2021 г. се откриха антропоморфни фигурки от керамика и кост, керамични зооморфни и орнитоморфни фигури, модел на култова масичка, украшения от *Spondylus*, оръдия на труда от камък, кремък, кост и рог.

Литература

Бояджиев и др. 2020: Я. Бояджиев, К. Бояджиев, В. Петров. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 325 – 329.

Бояджиев и др. 2021: Я. Бояджиев, К. Бояджиев, В. Петров. Селищна могила Юнаците – халколитни пластове. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 297 – 301.

TELL YUNATSITE, PAZARDZHIK REGION – EXCAVATION OF THE CHALCOLITHIC LAYERS

Yavor Boyadzhiev, Kamen Boyadzhiev, Valeri Petrov

Summary

The research was focused on three sectors: the central east part of the tell, the Big negative feature next to the fortification wall, and trench 20 to the south of the tell.

Central east part

In quadrants O4 and O5 the layer below the floor level of Building BII-21 was excavated. An earlier floor level was attested, with fragmented vessels and a clay podium on top of it. The podium has the same location as the one from the upper level, Building BII-21. Two red plasters are visible on its south wall, and at least one white plaster on the west one (fig. 1). Another podium (?) with a red-painted south wall, from the same level, was discovered in quadrant O5.

The excavation of Building BIII-1 continued in quadrants O7, H7, H6 and П6 (fig. 2). In the south premise, in O7, a yellow-clay floor plaster was reached under the one uncovered in 2020. A dark brown layer, about 0.10 m thick, lies under it.

A yellow-clay floor plaster was also reached in the north premise of BIII-1, in the NE quarter of O7. A grey-brown layer, 0.10 – 0.15 m thick, was partially excavated below it. It lies on top of an earlier clay plaster.

In the NW quarter of quadrant O7 the situation is different. There, a layer of grey clay was reached, that has been already attested to the north, in quadrant H7, and marks the lowest floor of BIII-1 in this part of the building.

In the west part of H7 the west wall of BIII-1 was attested, marked by a trench with postholes, oriented S/SW to N/NE. A line of postholes oriented W/SW to E/SE was uncovered in H6. It probably marks the north wall of the building.

Quadrants H3 – H4: During the time of levels BIII and BII this was an area between buildings, in which ovens and spots of white ash were attested. The layer from BIII covers a layer of burnt debris, that is related to level BIV.

Big negative feature

The research was concentrated in the north part of the east half of the negative feature. This section was further excavated to the north until the original vertical wall of the feature was reached. Sterile soil was attested at a depth of 12.90 m from the top of the tell (fig. 3). A layer of brown soil lies on top of it and can be associated with the earliest occupation of the tell. A small "test-cut" into the wall shows that the sterile soil is slightly sloping to the north, towards the settlement.

In the north periphery of the negative feature, the step-like plasters of green clay attested in previous years were further studied to the east. Pieces of unburnt wood were found between them and the wall of the feature. These are probably remains of wooden planks that were either parts of some cladding of the wall or of wooden stairs. At a depth of 13.90 m horizontal wooden planks oriented E – W, were attested.

Trench 20 to the south of the tell (fig. 4)

In the south half of the trench a circular cut feature with multiple layers of ash was studied. A hearth or oven lies to the SE of it. Sterile soil was reached.

In the north half of the trench, remains of two hearths or ovens and consecutive layers of ash were attested. Sterile soil was not reached. Probably free-standing hearths or ovens were in use in this area of the off-tell site, and their location shifted through time.

The concentration of pottery and animal bones in both areas of trench 20 is high. The pottery is typical of the early Chalcolithic but late Neolithic sherds were also found in cut features in the south half (fig. 5).

Yavor Boyadzhiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, yavordb@abv.bg

Kamen Boyadzhiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kamenyb@abv.bg

Valeri Petrov, Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 6A Moskovska Str., 1000 Sofia, petroff.v@abv.bg

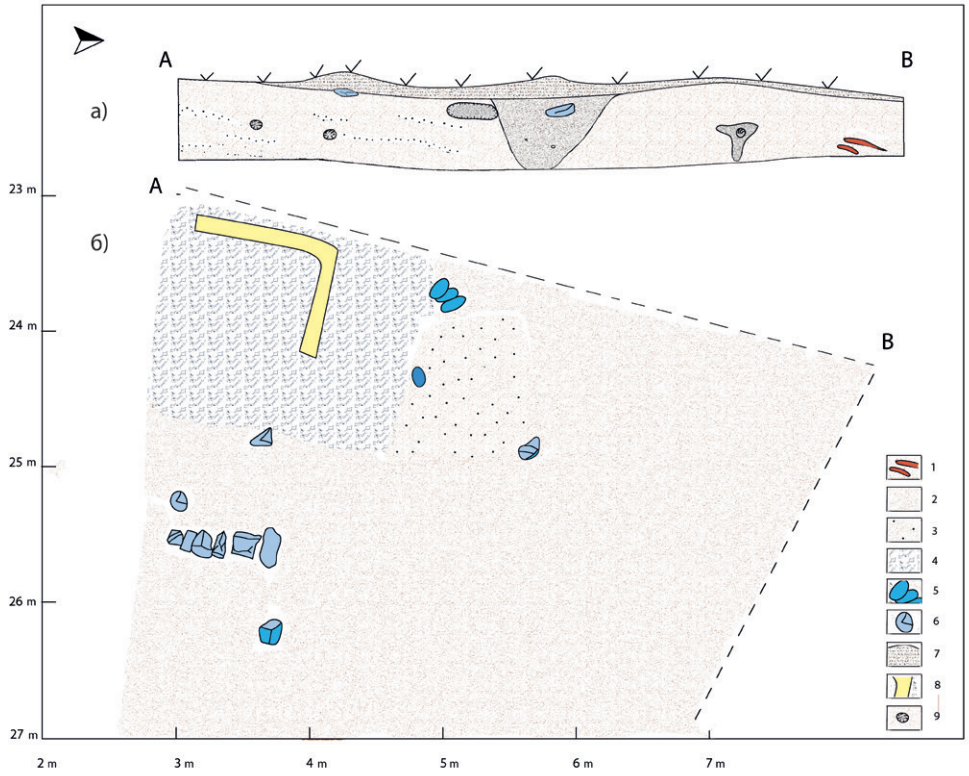
№ 23. РАЗКОПКИ НА КОЗАРЕВА МОГИЛА – СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ ОТ КЪСНИЯ ЕНЕОЛИТ

Петя Георгиева, Веселин Данов, Радослав Рачев, Ваня Ставрева

Обектът се намира в южната част на землището на гр. Каблешково, общ. Поморие, обл. Бургас. Намира се в равнинен, леко хълмист район, на около 4 км от съвременния бряг на Черно море. През 2021 г. бяха проучвани гробове и напластявания в селището само от късния енеолит.

Селищната могила. Разкопките през тази година бяха насочени към проучването на негорелите пластове, предшестващи I горял енеолитен хоризонт. Тъй като централните сгради на I горял енеолитен хоризонт са вкопани в по-ранните хоризонти на селищната могила, тези пластове са запазени само под сгради 5 и 6 и в незастроената периферия на могилата. Беше проучен кв. 1/45, който е извън застроената площ на I горял хоризонт от късния енеолит, и участък източно от вкопаната сграда 4, под сгради 5 и 6 от горелия хоризонт. Вторият сондаж в източната периферия е ориентиран по стената на вкопаната сграда 4 и достига до стръмния склон на могилата, където тези пластове свършват. Затова попада в рамките на няколко квадрата.

През 2020 г. година в участъка източно от сграда 4 и под сгради 5 и 6 се достигна до II негорял хоризонт, в който бяха разчистени отделни едри камъни и няколко фрагмента от голям съд (Георгиева и др. 2021, 302). Продължи проучването на този хоризонт в дълбочина и на по-голяма площ. Достигна се до участък от трамбована глина, върху който лежат няколко пръснати едри камъни, малко кера-

Обр. 1. Козарева могила. Североизточна периферия на могилата: а) западен профил на проучения участък; б) останки от сграда от трети негорял хоризонт от късния енеолит. Легенда: 1 – керамични фрагменти; 2 – сиво-кафява пръст; 3 – пепел от огнище или пещ; 4 – трамбован под; 5 – огладени камъни с елипсовидна форма; 6 – ломени камъни; 7 – сиво-кафява пръст; 8 – ивица от светла пръст; 9 – животинска дупка

Fig. 1. Kozareva mogila. Northeastern periphery of the settlement mound: a) west profile of the excavated area; б) remains from a building form the third unburned late Eneolithic horizon. Key: 1 – ceramic fragments; 2 – greyish-brown soil; 3 – ash from a hearth or an oven; 4 – trampled floor level; 5 – round stones with smooth surface; 6 – stones; 7 – greyish-brown soil; 8 – a line of light-coloured soil; 9 – hole from an animal

Обр. 2. Козарева могила. Гроб 63

Fig. 2. Kozareva mogila. Burial 63

мични фрагменти и отделни находки на оръдия от кост и рог. Керамиката е с близки характеристики до тази от горния горял хоризонт. Беше намерен един цял съд с две дръжки с набодена украса. Това ниво беше документирано и премахнато. След пробиването на трамбования участък се видя, че това е тънък пласт (5 – 6 см) от жълтеникава пръст, който не се проследява навсякъде, но маркира нивото (обр. 1-а). Следва пласт с много фрагментирана керамика, кости и други дребни находки. Това е III енеолитен хоризонт (обр. 1-б). Дебел е около 0,15 – 0,20 м в най-западната част. В основата му бяха разкрити две големи петна от пепел. Едното от тях вероятно е от пещ. Там имаше малко деструкции от засводяването – части от опалена глинена обмазка. Върху огнището бяха намерени четири валчести, много добре огладени камъка с приблизително еднакви размери. Подобни са намирани и в друга пещ от по-горен хоризонт. Използвани са вероятно за приготвяне на храна след нагряване. Южно от тях при престъргване се очерта светла лента, широка 0,15 м, описваща прав ъгъл. Всяка от стените на ъгъла има запазена дължина от около метър. Светлата лента се проследява в дълбочина поне на 4 – 5 см. Това вероятно е остатък от стена на някакво негоряло съоръжение.

Над другото пепеливо петно в северната част на проучвания участък бяха намерени фрагменти от голям съд, украсен с релефен и графитен орнамент. В този хоризонт бяха намерени една цяла керамична антропоморфна фигурка, изобразяваща бременна жена, глава от друга и малко фрагменти от крачета на антропоморфни или зооморфни фигурки – крачета от масички, олтарчета. Керамиката от този хоризонт показва съществени разлики от горните два. Има значително разнообразие във формите на паниците. Украсата с графит е значително повече и е нанасяна с по-тънка четка.

Над другия проучен участък в северната периферия, в кв. 1/45 няма горели сгради. Има разлика от около 0,35 – 0,40 м между нивото на съвременната повърхност в западната и източната части. По тези причини различаването на пластовете е много трудно, особено като се има предвид, че това е периферията на могилата. Свалениият пласт е различно дебел в различните участъци, тъй като има скосяване от запад на изток. Няма сигурни следи от съоръжения. Само на едно място в най-западната част бяха намерени няколко парчета от обмазка на огнище, за които не е ясно дали са били на място или са хвърлени там. Този участък явно е бил действителна периферия на селището, а не периферия, получила се от ерозионни процеси или по-късна човешка намеса. Открити са значително количество малки фрагменти от кремъчни оръдия, значително количество малки парчета кремъци без следи от обработка, много костени предмети (обработени фаланги, астрагалуси, фрагменти от антропоморфни фигурки, върхове), много фрагментирана битова керамика и фрагменти от фигурки. Интересна находка са няколко фрагмента от антропо-зооморфен керамичен модел на олтар, украсен със спираловиден орнамент, нанесен с врязани линии. Впечатляващо е количеството на костените върхове за стрели – общо петнадесет цели и фрагменти. За сравнение, в съседния участък намерихме само две. Керамиката е с аналогични характеристики на тази от определения като хоризонт III в източния проучван участък.

Некрополът. Разкопките бяха проведени на 110 кв. м площ в участък западно от проучваните досега. Горният пласт орница беше отнет с багер, след което проучването продължи на ръка. Бяха открити пет гроба. Ямите им са вкопани на различни дълбочини, от 0,90 м до 1,63 м от съвремен-

ната повърхност. Гробът с най-дълбока яма е с най-богати гробни дарове. Скелетите и в петте гроба са в позиция хокер, като три от тях лежат на лявата си страна, а два – на дясната. Положените надясно са ориентирани в посока запад (главата) – изток или югозапад (главата) – североизток, а останалите три – изток (главата) – запад. При ориентираните на запад като гробни дарове са намерени длето от зелен минерал (обр. 2) и малка паница, обърната с устието надолу на дъното на ямата, до главата. Приблизително 40 % от погребаните в този енеолитен некропол са положени и ориентирани така. Това е съществена разлика между ритуала, засвидетелстван в този некропол и некрополите на култура Коджадермен-Гумелница-Караново VI (Georgieva, Danov 2021, 76; Георгиева и др. 2021, 304). Обикновено тези гробове са без гробни дарове или с малко такива. Гробовете, в които погребението е с ритуал полагане в позиция хокер наляво и ориентация на изток или изток с отклонения, са повече и сред тях са по-богатите гробове с по-дълбоки и по-сложни по форма гробни ями, но също има и безинвентарни гробове. Тези наблюдения се потвърдиха от резултатите от проучването през 2021 г. Сред погребаните наляво, с ориентация на изток има един без инвентар, един с една малка паница и един с медно длето, дълга кремъчна пластина (20,6 см) и голяма паница, богато орнаментирана с графит (обр. 3). Гробната яма на последния е най-дълбока и значително по-голяма от размера, който е бил нужен за полагането на тялото.

Обр. 3. Козарева могила. Гроб 64 – детайл

Fig. 3. Kozareva mogila. Detail from Burial 64

Литература

Георгиева и др. 2021: П. Георгиева, В. Данов, В. Ставрева. Разкопки на обект Козарева могила – селищна могила и некропол от енеолита. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 301 – 304.

Georgieva, Danov 2021: P. Georgieva, V. Danov. Kozareva Mogila The Eneolithic Necropolis (Excavations 2005 – 2018) (Archaeologia Bulgarica, Supplement 2). Sofia, 2021.

EXCAVATIONS AT KOZAREVA MOGILA – A SETTLEMENT AND NECROPOLIS FROM THE LATE ENEOLITHIC

Petya Georgieva, Veselin Danov, Radoslav Rachev, Vanya Stavreva

Summary

The site is located south of the town of Kableshkovo, Pomorie municipality, Burgas region. It has been explored for many years and is a base site for conducting field practice for students majoring in archaeology at Sofia University "St. Kliment Ohridski". It is located in a flat, slightly hilly area, about 4 km from the modern Black Sea coast. In 2021, only graves and strata from the late Eneolithic were explored in the settlement.

Excavations of the settlement mound. This year's excavations focused on the exploration of the unburned strata preceding the I burned late Eneolithic horizon. As its central buildings are sunk into the earlier horizons of the settlement mound, these layers are preserved only under buildings 5 and 6 and in the undeveloped northern periphery of the mound.

From horizon II (unburned) in the eastern periphery a section of compacted clay was uncovered, on which lie several scattered large stones, a few ceramic fragments, a whole vessel and individual finds of bone and horn tools. The

pottery has similar characteristics to that of the upper burnt horizon. The base of this horizon is a thin layer (5-6 cm) of yellowish soil, which is not traced everywhere, but marks the level. Next is a layer with a lot of pottery, bones and other small finds. Remains of a furnace were discovered at its base (fig. 1). The pottery is different from the two horizons lying above. Graphite decoration is significantly more and has been applied with a thinner brush.

In the other section, work was done within grid square 1/45. There are no traces of buildings and it is difficult to distinguish the layers. This section was the actual periphery of the settlement, rather than the outcome of erosion processes. A significant amount of small fragments of flint tools, small pieces of flint without traces of processing and many whole and fragmented bone objects, such as fifteen bone arrowheads, were found. The pottery is similar in characteristics to that of horizons II and III in the eastern area of exploration.

An exploratory trench in the necropolis northwest of the settlement mound. The trench was dug directly west of the necropolis sections explored in previous years. Its dimensions are 10 by 11 m. The upper layer of arable land, about 0.30 – 0.40 m thick, was removed with an excavator. Then excavation continued by hand to a depth of 1.20 – 1.30 m from the modern surface to a definite sterile layer, in areas without graves and respectively 0.20 m below the bottoms of grave pits.

Five graves were found (figs 2, 3). The depths of the burial pits vary from 0.90 m to 1.65 m from the modern surface. The established relationship between depth and quantity of grave goods is preserved. In three of the graves the individuals are in the hocker position on the left and the orientation is to the east with deviations. In two, the individuals are in the hocker position on the right and the orientation is to the west with deviations. Oriented to the west in the hocker position on the right or left are about 40% of those found so far at the necropolis.

Petya Georgieva, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tzar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, Bulgaria, pggeorgiev@uni-sofia.bg
Veselin Danov, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tzar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, Bulgaria, vdanov@uni-sofia.bg
Radoslav Rachev, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tzar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, Bulgaria, rvrachev@uni-sofia.bg
Vanya Stavreva, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tzar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, Bulgaria, v.stavreva@mail.bg

---

№ 24. СЕЛИЩНА МОГИЛА В М. СКРИТАТА МОГИЛА, С. ПОРОЙ, ОБЩ. ПОМОРИЕ

Маргарита Попова, Станимир Първанов, Мария Гюрова, Алета Гуадели, Надежда Карастоянова, Ханна Христова

През 2021 г. продължи започналото през 2018 г. редовно проучване на селищна могила в м. Скритата могила, с. Порой, общ. Поморие (Попова 2020; 2021; 2022; Popova 2022; обр. 1).

През сезон 2021 г., проучваната през 2018 – 2020 г. площ, се разшири в западна посока (кв. Ж^2 – кв. З^2). Целта беше да се проследи западната периферия на сграда № 1 от селищно ниво 2. Установи се, че в този участък останките от сградата са силно нарушени. Разкриха се части от горели деструкции на стени, фрагментирани горели и негорели материали от късния халколит, необработени камъни и части от керамични и стъклени съдове от времето на Късната античност.

Демонтирано е част от подовото ниво на сграда № 1 от селищно ниво 3 с цел достигане до горелите деструкции на регистрираното през 2020 г. селищно ниво 4. При вдигането на подовото ниво, представляващо пласт от трамбована глина, са разкрити овъглени дървени греди и основа на термично съоръжение, около които са разположени няколко хромелни камъка, фрагментирани керамични съдове и многобройни предмети от камък, кремък, кост и рог (обр. 2). Сред тези предмети се намери и овъглено дървено оръдие (обр. 3). Разкритите структури и предмети залягат в пласта от трамбована глина и вероятно маркират ниво (3А), което се свързва с по-ранен етап от съществуването на селищно ниво 3.

Животинските останки от ниво 3А са предимно от диви животни. Определени до вид са благороден елен (*Cervus elaphus*, L.) и сърна (*Capreolus capreolus*, L.). Представени са основно фрагменти от рога и метаподии, използвани като суровина за изработката на сечива от кост – 16 броя, и рог – девет броя. Налични са само шиповете от рогата – добре развити и с големи размери, предполагащи възраст на индивида 5 – 8 години. От глиган (*Sus scrofa*, L.) има големи глиги, като една е с интензивно остъргване, и части от долните крайници. Една от най-интересните находки е наниз от 401 цели

мъниста от кост, както и фрагменти от тях (обр. 4). Под него е открита част от коруба от сухоземна костенурка *(Testudinidae* ind.*)*, а в близост до нея и пластрона ѝ. Намерени са и един фрагмент от кост на птица и черупка от морска мида *(Bivalvia* ind.*)* с отвор. Преобладаващата част от рогата и костите са обгорели в различна степен.

В ниво 3А са открити останки овъглена дървесина от два иглолистни дървесни вида – ела (*Abies alba* L.) и бор (*Pinus* sp.), както и останки от дъб (*Quercus* sp.). Разкрити са и малко овъглени останки от зърнен запас – еднозърнест (*Tirticum monococcum* L.) и двузърнест (*Tirticum turgidum* ssp. *dicoccum* Schrank) лимец.

При демонтирането на част от пласта от трамбована глина (нива 3/3А) се достигна до горелите деструкции на селищно ниво 4. От него беше проучена основа на пещ. Около нея се разкриха силно фрагментирани и деформирани съдове и части от различни предмети от кост, рог, кремък, камък и керамика.

Характеристиката на керамичните форми поставя нива 3А и 4 във времето на финала на средния – началото на късния халколит.

Проучената кремъчна колекция наброява 38 артефакта от различни контексти – селищни нива (1, 2, 4) и своеобразна колективна находка от ранен етап на селищно ниво 3. Суровините са макроскопски разпознаваеми – двата типа висококачествен и с широко разпространение и употреба през халколита лудогорски флинт – Равно и Крива Река.

Обр. 1. Скритата могила. Общ поглед към разкритите части от селищни нива 3А и 4

Fig. 1. Skritata mogila. General view of the revealed parts of settlement level 3A and 4

Обр. 2. Скритата могила. Керамични съдове, предмети от кост, рог, кремък, камък и наниз от мъниста от кост (селищно ниво 3А)

Fig. 2. Skritata mogila. Ceramic vessels, items of bone, horn, flint, stone and a bone bead necklace (settlement level 3A)

Неретушираните пластини варират по морфометрични и технологични параметри. Те демонстрират използването на познатите през халколита техники за отделяне на пластини: чрез удар с посредник и чрез натиск, включително с употреба на лост (най-сложната технология за получаване на големи и супер пластини).

Типологическият репертоар включва 17 изделия от три категории оръдия с изключително доминиране на стъргалките, оформени основно на масивни пластини (9 броя); следвани от ретушираните пластини (6 броя) и две пластини с напречно затъпяване.

Съществена част от артефактите са интерпретирани като свързани с особена структура – струпване на предмети (ниво 3А). Към тях се числят 21 броя пластини, от които 10 са с вторична обработка и превърнати в типологически оръдия, характерни за епохата, а именно – пет ретуширани пластини, четири стъргалки и една пластина с напречно затъпяване. От изключителен интерес е вариативността на следите от термично въздействие върху артефактите. Те се свеждат основно до колористични нюанси с определен естетичен ефект и варират от незначителни, през локализирани в отделни части на изделията,

Обр. 3. Скритата могила. Овъглен дървен инструмент (селищно ниво 3А)

Fig. 3. Skritata mogila. Charred wooden tool (settlement level 3A)

Обр. 4. Скритата могила. Наниз от мъниста от кост и част от коруба на сухоземна костенурка (селищно ниво 3А)

Fig. 4. Skritata mogila. Bone bead necklace and part of a tortoise shell (settlement level 3A)

до цялостно засягащи артефактите. Подобни изменения на артефактите, при запазване на тяхната цялост, са показателни за термичен шок в рамките до 300 ^{0}C, а в един от случаите на напълно черна пластина с ямички от термични експлозии – до 600 ^{0}C (Gurova et al. 2020). В рамките на тази своеобразна колективната находка това провокира проблема за дихотомичната същност на явлението – интенционалност *vs* случайност – и заслужава по-задълбочен анализ и интерпретация.

В ансамбъла са идентифицирани девет артефакта (седем пластини и две типологически оръдия) с утилизационни следи. Сред обработваните материали са зърнени култури, дърво, кожа, кост/рог, мека материя (месо/свежа кожа). В два случая е регистрирана реутилизация по кожа след обработка на растителни материали.

Литература

Попова 2020: М. Попова. Селищна могила в м. „Скритата могила“, с. Порой, общ. Поморие. Резултати от проучванията през 2018 г. (предварително съобщение). – Известия на Национален исторически музей, XXXII, 2020, 9 – 35.

Попова 2021: М. Попова. Селищна могила в м. „Скритата могила“, с. Порой, общ. Поморие. Резултати от проучванията през 2019 г. – Известия на Национален исторически музей, XXXIII, 2021, 35 – 56.

Попова 2022: М. Попова. Резултати от проучванията на селищна могила в м. Скритата могила, с. Порой, общ. Поморие през 2020 г. – Известия на Национален исторически музей, XXXIV, 45 – 62.

Gurova et al. 2020: M. Gurova, P. Andreeva, A. Nikolov, B. Barbov, M. Kostadinova-Avramova. Heat alterations of flint artefacts: archaeological evidence, experiments and analyses. – Bulgarian e-Journal of Archaeology, 2020, 10.1, 111 – 141.

Popova 2022: M. Popova. Late Eneolithic zoomorphic vessel from the tell near the village of Poroy, Burgas province. – Archaeologia Bulgarica, 2022, XXVI-1, 1 – 24.

SETTLEMENT MOUND IN THE SKRITATA MOGILA LOCALITY, VILLAGE OF POROY, POMORIE MUNICIPALITY

Margarita Popova, Stanimir Parvanov, Maria Gurova, Aleta Guadelli, Nadezhda Karastoyanova, Hanna Hristova

Summary

With the support of the Ministry of Culture of the Republic of Bulgaria in 2021, the archaeological excavations continued at the settlement mound in the Skritata mogila locality near the village of Poroy, Pomorie Municipality. The tell is located approximately 12 km to the east of the modern Black sea coast. The mound measures 102 m in length (east-west), 77 m in width (north-south) and 10 m in height. Its upper parts are strewn with looter's pits.

During the archaeological season of 2021 (fig. 1), the excavated area of 2018 – 2020 was expanded in the westward direction, in order to locate the western periphery of building No. 1 from settlement layer 2. It was concluded that the remains of the building in this sector were heavily damaged. Parts of burnt sections of wall, fragmented burnt and unburnt material from the late Chalcolithic, rough stones and fragments of ceramic and glass vessels from Late Antiquity were discovered.

The removal of the floor level of building No. 1 from settlement layer 3 began, with the aim of reaching the burnt debris of settlement layer 4, registered in 2020. During the dismantling of the of part of the floor level, consisting of compacted clay, charred wooden remains and the base of a thermal installation, surrounded by a few grindstones, we discovered fragmented ceramic vessels and multiple tools of stone, flint, bone, and horn (fig. 2). Registered amongst these items was a charred wooden implement (fig. 3). One of the most interesting finds is a necklace made of beads of bone – 401 whole and multiple fragments (fig. 4). Underneath it, the remains of a tortoise *(Testudinidae ind.)* shell were uncovered.

The discovered structures and items are located in the layer of compacted clay and are likely a marker for a layer (3A), which is related to an earlier stage of settlement layer 3's existence.

In layer 3A, charred remains of fir wood (*Abies alba* L.), pine wood (*Pinus* sp.) and oak wood (*Quercus* sp.), as well as remains of cereals – einkorn (*Tirticum monococcum* L.) and emmer (*Tirticum turgidum* ssp. *dicoccum* Schrank) were found.

During the removal of part of the layer of compacted clay (layers 3/3A) the burnt remains of settlement layer 4 were reached. A base of an oven was studied, around it – the remains of highly fragmented and deformed vessels and parts of different items of bone, horn, flint, stone and ceramics were revealed.

The archaeological research in 2021 provided us with new data about the cultural development of the Bulgarian South Black Sea coast during one little known period for the region – the beginning of the Late Copper Age (Karanovo VI culture).

Margarita Popova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, margarita_po@abv.bg
Stanimir Parvanov, stynyto@gmail.com
Maria Gurova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2, Saborna Str., 1000 Sofia, gurova.maria@gmail.com
Aleta Guadelli, National Institute of Immovable Cultural Heritage, 17 Alexander Stamboliyski Blvd, 1000 Sofiia, aleta.guadelli@gmail.com
Nadezhda Karastoyanova, National Museum of Natural History – Bulgarian Academy of Sciences, 1 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, nadiakarastoyanova@gmail.com
Hanna Hristova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2, Saborna Str., 1000 Sofia, hkh921027@gmail.com

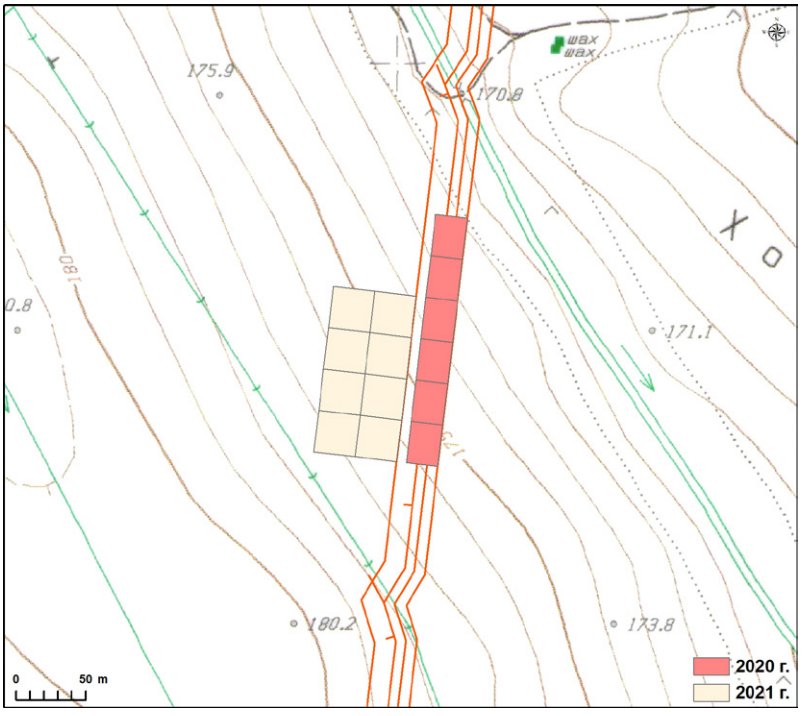
№ 25. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ОТ РАННИЯ ХАЛКОЛИТ И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СРЕДЕЦ, ОБЩ. ОПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА

Петър Лещаков, Десислава Такорова, Никола Тонков

Обр. 1. Средец. Въздушна снимка на изследвания обект – поглед от запад

Fig. 1. Sredets. Aerial photo of the site – view from the west

Обр. 2. Средец. План-квадратна мрежа на геомагнитното изследване

Fig. 2. Sredets. Grid used for the geomagnetic survey

По време на археологическо наблюдение на строителните дейности по трасето на Междусистемна газова връзка Гърция – България през 2020 г., извършвано по договор между НАИМ – БАН и „Ай Си Джи Би“ АД, след отнемане на хумуса в отсечката между км 134+140 до 134+260 и чрез геомагнитно картиране, беше регистриран неизвестен досега археологически обект (обект А27) от късната праистория и КЖЕ (Лещаков, Тонков 2021). Чрез археологически разкопки, е потвърдено наличието на структура, състояща се от три концентрични рова и ями, датирани в ранния халколит, също както и ямен комплекс от КЖЕ (Такорова, Стоянова 2021). Изследвана е само североизточната част на обекта, попадаща в сервитута на газопровода. Площта и формата на вкопаните структури в югозападна посока остават неизяснени, което наложи извършването на допълнително изследване през 2021 г.

Геомагнитното картиране е реализирано от гл. ас. д-р Н. Тонков (НАИМ – БАН), под научното ръководство на П. Лещаков и гл. ас. д-р Д. Такорова (НАИМ – БАН). По време на проучването изследваният терен беше обработен и засят със слънчоглед. Възможността за наблюдение беше много добра (обр. 1), което позволи събиране на археологически материали от повърхността и потвърди наличието на концентрации (основно фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка и единични парчета вторично изпечена стенна мазилка) в избрания за проучване участък.

Преди началото на геофизичното проучване в предвидената за изследване площ е отложена план-квадратна мрежа, съобразена с кар-

тираната през 2020 г. зона в сервитута на газопровода. Мрежата се състои от две линии от по четири квадрата с дължина на страната 30 м, ориентирани СИ – ЮЗ (обр. 2).

Полевите измервания са извършени с двойна конфигурация на флуксгейт градиометър GRAD 601 на фирмата Bartington, Англия. Заложена е апаратурна точност на уреда от 0,1 nT. Гъстотата на измерване е 8 точки на кв. м (профили през 0,5 м, измервателни точки през 0,25 м). Средноквадратичната грешка от измерванията е 0,3 nT. Резултатите от полевите измервания са обработени с програмата ArcheoSurveyor на DW Consulting, Нидерландия.

Магнитното поле в проучената площ е много слабо смутено (стойности на измерения магнитен градиент в рамките на ±1 nT), което говори за една хомогенна среда и липсата на плитко разположени геоложки „смутители", които биха възпрепятствали успешното регистриране на евентуално съществуващите археологически структури. На този фон по цялата площ се отделят четири положителни линейни аномалии с интензитет достигащ до 7 – 8 nT, интерпретирани като три концентрични рова и допълнителен анекс към средния.

Обр. 3. Средец. Резултати от геомагнитното картиране през 2020 – 2021 г.

Fig. 3. Sredets. Results of the geomagnetic mapping in 2020 and 2021

Линейните вкопавания имат правоъгълна форма със заоблени ъгли и ориентация СИ – ЮЗ по дългата си ос, която изцяло попада в проучената площ (обр. 3). Непроучен остава само малък участък, обхващащ североизточния ъгъл на външния и средния ров, тъй като поставената вече тръба на газопровода възпрепятства подобен род изследване. Тъй като магнитудът на регистрираните аномалии не е постоянен, може да се предполага, че рововете са с различни размери и запълнител, което е потвърдено и при археологическите разкопки през 2020 г. В централните части на северозападната и югозападната страни, във всеки един от рововете, е регистрирано прекъсване с ширина от 4 до 7 м, разположено на една ос, което свидетелства за повторяемост на планировката при изграждането на всяко едно от съоръженията. Общите размери на структурата от концентрични вкопавания е около 91 (СИ – ЮЗ) × 81/82 м (ЮИ – СЗ). Разположена е на приблизителна площ от около 6,5 – 7 дка. Аномалии с кръгла/елипсовидна форма, малки размери и интензитет достигащ 15 – 20 nT, най-вероятно предизвикани от негативни структури или такива направени от глина и подложени на нагряване в древността, са концентрирани основно във вътрешността на заградената от рововете площ. Извън нея са регистрирани само няколко подобни. Данните от археологическите разкопки предполагат отнасянето им най-малко към две епохи – ранен халколит и късна желязна епоха. В заградената от концентричните ровове площ са регистрирани и няколко по-големи аномалии с неправилна елипсовидна форма и дължина над 5 м, с положителен интензитет, чиято интерпретация на този етап на проучване остава несигурна. Потвърждават се данните от археологическите разкопки през 2020 г., че заградената от концентрични ровове площ е слабо наситена с магнитни аномалии, свидетелстващи за дълготрайно обитаване на терена.

Литература

Лещаков, Тонков 2021: П. Лещаков, Н. Тонков. Геофизично проучване на обект от късната праистория в землището на с. Средец, общ. Опан, обл. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 239 – 242.

Такорова, Стоянова 2021: Д. Такорова, П. Стоянова. Спасително проучване на археологически обект от ранния халколит и Късната желязна епоха при Средец, обл. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 242 – 245.

GEOPHYSICAL SURVEY AT THE EARLY CHALCOLITHIC AND LATE IRON AGE ARCHAEOLOGICAL SITE IN THE VICINITY OF THE VILLAGE OF SREDETS, OPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT

Petar Leshtakov, Desislava Takorova, Nikola Tonkov

Summary

In 2020 a previously unknown archaeological site was registered through geomagnetic mapping, dating to the late prehistory and the LIA. Archaeological excavations in the same year, confirmed the existence of three concentric ditches and pits, dating to the early Chalcolithic as well as a pit complex from the LIA. Only the northeastern part of the site has been studied, as part of the rescue excavations in advance of a gas pipeline construction. The total area of the site and the characteristics of the cut features in the southwestern part, remained uncertain, which suggested a new survey was necessary.

In advance of the geophysical survey in the southwestern part of the site (fig. 1), a square grid was made, taking into account the one used during the 2020 mapping within the gas pipeline construction area (fig. 2).

The whole surveyed area is covered by four positive linear anomalies with of intensity up to 7 – 8 nT, interpreted as three concentric ditches with an additional annex to the middle one.

The liner cuts, have a rectangular shape with rounded corners, oriented northeast – southwest, along their long axis, which is covered completely within the surveyed area (fig. 3). Only a small zone, covering the northeastern corners of the outermost and middle ditches, remains to be surveyed. As the magnitude of the registered anomalies is not constant, it could be argued that the ditches vary in size and fill characteristics, which is confirmed through the excavations in 2020. A break has been registered in the central parts of the northwest and southwest sides of each of the ditches, measuring between 4 and 7 m. These breaks are in the same axis, which suggests a pattern in the planning and construction of each of these structures. The complete area of the concentric ditches measures ca. 91 m (NE – SW) × 81/82 m (SE – NW). Covering ca. 6.5 – 7 daa. Anomalies with a round or ellipsoid shape, small sizes and intensity of around 15 – 20 nT, are most probably caused by negative features or burnt clay features. They are concentrated mainly in the inner part of the enclosed area. Outside that area, only a few such smaller anomalies have been registered.

The evidence from the archaeological excavations, suggest that the human activity in the area can be related to at least two periods – the early Chalcolithic and the LIA. Several larger anomalies have been registered within the area enclosed by the ditches, they have an irregular shape and are more than 5 m long, with a positive intensity. The characteristics of these anomalies so far remain uncertain. The data from the archaeological excavations of 2020 was confirmed. The area enclosed by the concentric ditches is not rich enough in magnetic anomalies to suggest long-term occupation.

Petar Leshtakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pleshtakov@gmail.com
Desislava Takorova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, desislava.takorova@naim.bg
Nikola Tonkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, tonkov_n@hotmail.com

№ 26. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ПРАИСТОРИЯ, БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ОРЛОВО-БЕЛЕНЕ

Петър Лещаков, Никола Тонков

В периода 09.11 – 15.11.2021 г. по договор между Министерството на културата и НАИМ – БАН е извършено недеструктивно геофизично проучване на археологически обект от късната праистория, бронзовата и желязната епоха в м. Белене, землище на с. Орлово, общ. Хасково. То се реализира от екип с научен ръководител П. Лещаков, гл. ас. д-р Н. Тонков – геофизик, и двама археолози.

През 2018 и 2020 г. чрез геомагнитен метод е проучена площ от 57,5 дка, обхващаща западната и централната част на археологическия обект (Лещаков и др. 2019; Лещаков и др. 2021). Регистрирани са голям брой магнитни аномалии, свидетелстващи за активно обитаване на терена. Част от тях, попадащи в сервитута на Междусистемна газова връзка Гърция – България, са напълно проучени чрез архео-

логически разкопки (Лещаков и др. 2019; Лещаков и др. 2020). Археологическите разкопки заедно с материалите събрани от повърхността дават възможност да се поставят хронологическите граници на съществуването на обекта – втора половина на VI хил. пр. Хр. – I хил. пр. Хр. От повърхността, на изток от разкопките, е събрана представителна колекция от хронологически определими керамични фрагменти, които се отнасят към установените до момента епохи на обитаване. Очертани са две зони: западна (обхващаща терена между трасето на газопровода и западния склон към най-високата част на обекта), която се характеризира с материали от всички познати на този етап епохи, и източна, в която се откриват материали основно от късния неолит и ранния халколит. Концентрацията на останки от праисторията върху ниското възвишение свидетелства за наличието на голям брой структури (останки от горели сгради, ями, ровове и др.), които вероятно могат да се свържат с периода втора половина на VI хил. пр. Хр. – V хил. пр. Хр.

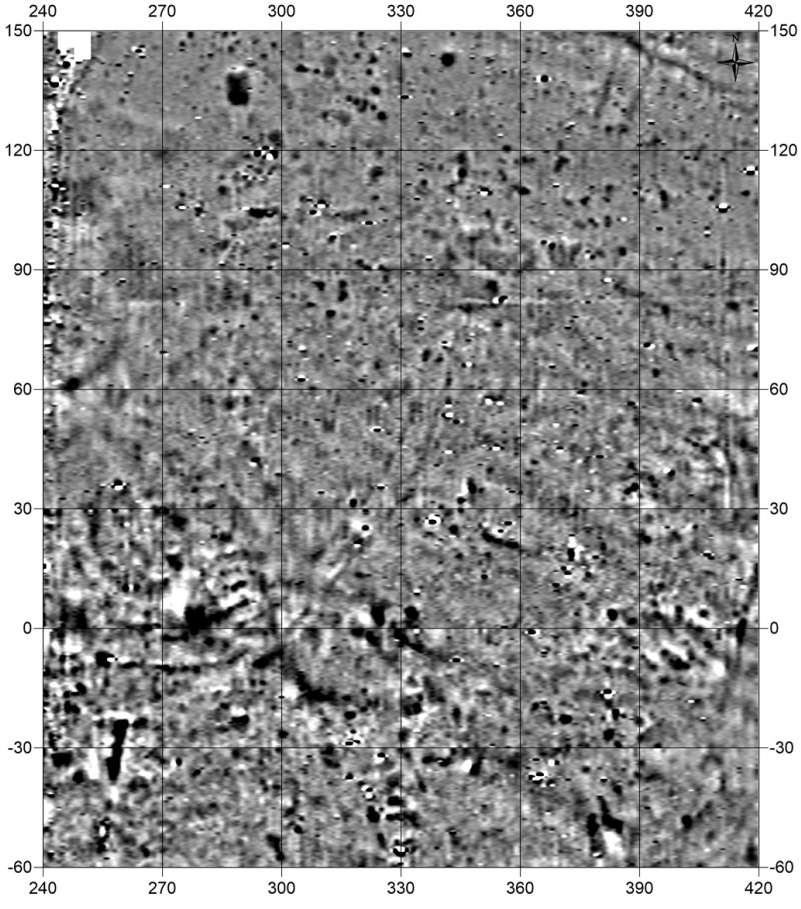
Предходните недеструктивни изследвания свидетелстват за мащабността на обитаването в древността на местността Белене и наличието на непроучени зони от обекта в източна и южна посока. Това наложи извършването на настоящото изследване, чиито цели бяха геомагнитно картиране на източната част от археологическия комплекс и установяване на неговата граница в тази посока.

В началния етап на изследването, в площта определена за измерване, е направено тахиметрично заснемане на терена и е отложена план-квадратна мрежа със страна на квадрата 30 м (обр. 1). Тя е ориентирана по географските посоки и привързана към координатна система WGS84 UTM 35N. Включва 42 работни квадрата с обща площ 37,8 дка. Проучваната зона и околният терен (на площ от 240 дка) са заснети с радиоуправляем квадрокоптер, вследствие на което е изготвена ор-

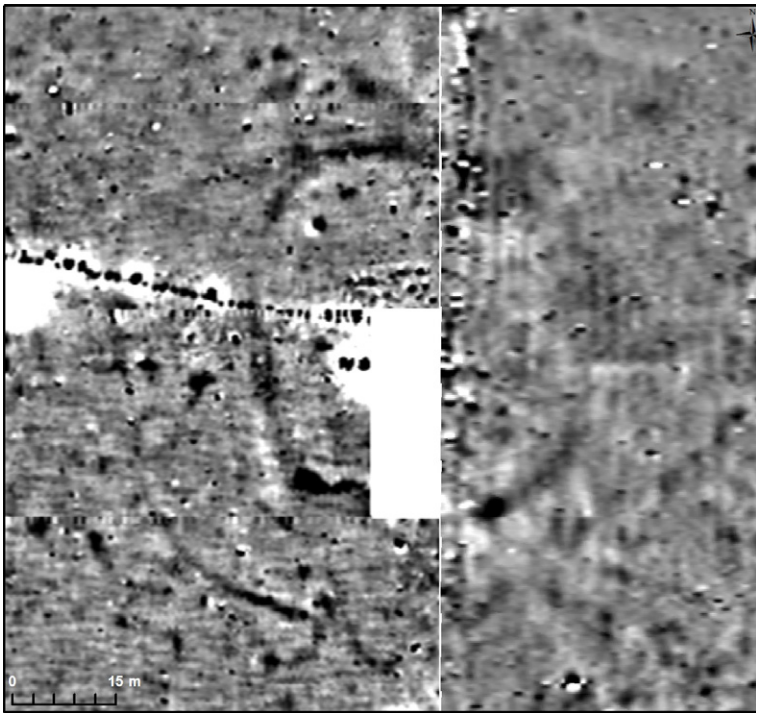
Обр. 1. Орлово-Белене. План-квадратна мрежа на проучените чрез геомагнетика сектори през 2018, 2020 и 2021 г.

Fig. 1. Orlovo-Belene. Grid layout of the sectors surveyed during 2018, 2020 and 2021

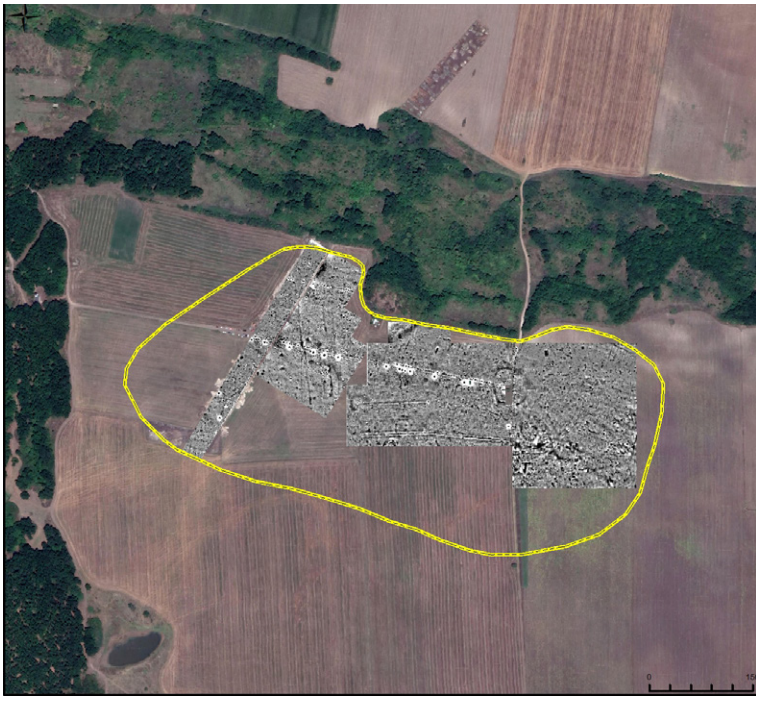
Обр. 2. Орлово-Белене. Резултати от геомагнитното картиране през 2021 г.

Fig. 2. Orlovo-Belene. Results of the geomagnetic survey made in 2021

Обр. 3. Орлово-Белене. Трасета на вкопани съоръжения с елипсовидна форма, регистрирани при геомагнитните проучвания през 2020 – 2021 г.

Fig. 3. Orlovo-Belene. Routs of linear cut features with ellipsoid shape, registered during the geomagnetic survey in 2020 and 2021

Обр. 4. Орлово-Белене. Граници на археологическия обект Орлово-Белене по данни от геомагнитните проучвания и дисперсията на археологически материали от повърхността

Fig. 4. Orlovo-Belene. Boundaries of the archaeological site of Orlovo-Belene, according to data from the geomagnetic surveys and the surface scatter of archaeological materials

тофотографска карта и цифров модел на терена.

Полевите измервания са извършени с двойна конфигурация на флуксгейт градиометър GRAD 601 на фирмата Bartington, Англия. Заложена е апаратурна точност на уреда от 0,1 nT. Гъстотата на измерване е четири точки на кв. м (профили през 1 м, измервателни точки през 0,25 м). Средноквадратичната грешка от измерванията е 0,3 nT. Резултатите от полевите измервания са обработени с програмата ArcheoSurveyor на DW Consulting, Нидерландия.

Магнитното поле в проучената площ е слабо смутено (стойности на измерения магнитен градиент в рамките на ±1 nT), което говори за една сравнително хомогенна среда и липсата на плитко разположени геоложки „смутители", които биха препятствали успешното регистриране на евентуално съществуващите археологически структури. На този фон се регистрират изключително голямо количество аномалии (обр. 2) с разнообразна форма и размери, и нисък до среден интензитет (от 2 – 3 до 15 – 25 nT). Едни от тях са с ясно изразени линейни характеристики и най-вероятно са предизвикани от ровове, канали или канавки на огради. Ясно разграничима аномалия от тази група е проследената източната част от трасето на вкопаната структура, открита в периферията на проучваната през 2020 г. площ (Лещаков и др. 2021, 309, обр. 3.4). Ровът е с елипсовиден план, приблизителни размери 57 × 48 м и ориентация СЗ – ЮИ по дългата си ос (обр. 3). Някои слабо разграничими участъци от съоръжението предполагат наличието на вход, който на този етап на изследване обаче не може да бъде потвърден със сигурност. Няма сигурни данни за продължението на външното трасе на вкопаното съоръжение в новопроучената зона. Останалите аномалии са предизвикани от негативни структури или струпване на материали подложени в древността на нагряване, възможно и останки от глинобитни постройки. Всъщност всички аномалии с горепосочения интензитет, регистрирани в рамките на проучената площ, могат да бъдат интерпретирани

като следи от човешка дейност в древността. В същото време извършеното магнитно картиране не регистрира границите на обекта. Очевидно той продължава както в източна, така и в южна посока.

В проучената площ се регистрират и голямо количество аномалии, характеризиращи се с редуването на високи или много високи положителни и отрицателни стойности на измерения магнитен градиент – от няколко десетки до няколко стотици nT. Всички те са предизвикани от плитко разположени по-малки или по-големи, най-вероятно съвременни, железни предмети.

Резултатите от геомагнитното изследване на обект Орлово-Белене свидетелстват за наличието на голям брой археологически контексти, отнасящи се към широк хронологически диапазон (втората половина на VI – I хил. пр. Хр.), разположени на площ от над 200 дка (обр. 4).

Литература

Лещаков и др. 2019: П. Лещаков, Н. Тодорова, Н. Тонков. Спасителни археологически проучвания на обект от късната праистория, бронзовата и желязната епоха в м. Белене, с. Орлово, общ. Хасково. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 36 – 38.

Лещаков и др. 2020: П. Лещаков, Н. Тодорова, В. Петрова, С. Илиев. Спасителни археологически проучвания на обект от късната праистория, бронзовата и желязната епоха в м. Белене, с. Орлово, общ. Хасково. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга 1. София, 2020, 268 – 275.

Лещаков и др. 2021: П. Лещаков, Н. Тонков, Д. Огнянов. Геофизично проучване на археологически обект от късната праистория, бронзовата и желязната епоха Орлово-Белене. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга 1. София, 2021, 308 – 312.

GEOPHYSICAL SURVEY OF THE LATE PREHISTORY, BRONZE AND IRON AGE ARCHAEOLOGICAL SITE OF ORLOVO-BELENE

Petar Leshtakov, Nikola Tonkov

Summary

In 2018 and 2020 an area of 57.5 daa was subsequently subject to a geomagnetic survey, covering the western and central parts of the archaeological site in the Belene locality in the vicinity of the village of Orlovo, Haskovo municipality. Some of the registered features were excavated in 2018 and 2019 as part of the rescue excavations in advance of the ICGB gas pipeline construction. The results from these archaeological excavations, along with the surface material collection, date the human activity and occupation in the area in a wide timespan – between the second half of the 6th millennium BC and the 1st millennium BC.

The previous archaeological excavations and surveys, present evidence for the large scale of the human occupation in the area, as well as the presence of more features to the east and the south. The combined evidence suggested that a new survey was necessary in order to clarify the characteristics of the eastern part of the archaeological site, as well as to establish its eastern boundaries.

For the purposes of the 2021 geomagnetic survey in the eastern part of the site of Orlovo-Belene, a square grid was used, oriented with respect to the geographical coordinate system, with quadrants measuring 30 × 30 m (fig. 1). It is a continuation of the grid used during the previous season and includes 42 new quadrants with a total area of 37.8 daa.

A huge number of anomalies were discovered as a result of the geomagnetic mapping (fig. 2). They are of various shapes and sizes and a low to medium intensity (from 2 – 3 to 15 – 25 nT). Some of them have clear linear characteristics and are most probably ditches, gutters or trenches for fences. The rout of a cut feature, discovered in 2020 (fig. 3) was completely identified, as well as its shape and approximate size.

The rest of the anomalies, registered within the surveyed area, can be interpreted as negative features, clusters of burnt materials or clay house remains. At the same time the geomagnetic mapping could not identify the boundaries of the archaeological site. It apparently continues both to the east and to the south.

The results of the survey of the site of Orlovo-Belene, prove the existence of a huge number of archaeological contexts, dating to a very wide timespan between the second half of the 6th millennium BC and the 1st millennium BC, covering an area of more than 200 daa (fig. 4).

Petar Leshtakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pleshtakov@gmail.com

Nikola Tonkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, tonkov_n@hotmail.com

№ 27. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ МЕДНИ РУДНИЦИ В М. АЙ БУНАР, ЗЕМЛИЩЕ НА С. МАЛКА ВЕРЕЯ, ОБЩ. СТАРА ЗАГОРА

Кръстю Чукалев, Пламен Георгиев, Христо Попов, Никола Тонков, Петя Трифонова, Методи Методиев

Обр. 1. Ай бунар. Ортофото заснемане на района на възвишенията Малката Тумба и Чаирлъшката усойна. Маркирани са следите от стари рудни изработки и направените в тяхната зона електросъпротивителни профили през 2019 и 2021 г.

Fig. 1. Ai Bunar. Orthophotograph of Malkata Tumba and Chairlashkata Usoyna hills. Traces of old mining pits and electrical resistivity profiles conducted in their area in 2019 and 2021 are marked

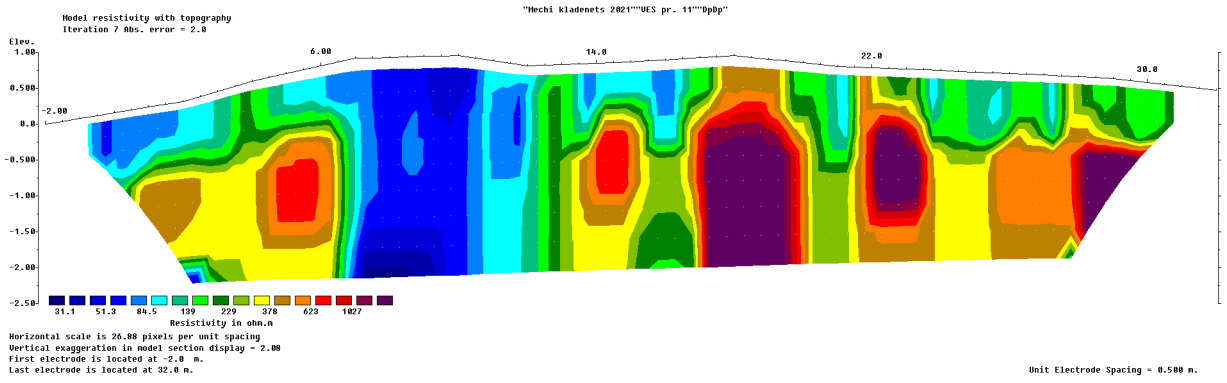
Геофизичните проучвания, проведени през есента на 2021 г., са продължение на предходните кампании, осъществени с недеструктивни методи на територията на праисторическите рудници в м. Ай бунар (Георгиев и др. 2019; Попов и др. 2020). Теренната работа е осъществена с разрешение за недеструктивно археологическо проучване № 418 / 2021 г. Полевата работа по геофизичните проучвания през 2021 г. е финансирана по Национална научна програма „Културно-историческо наследство, национална памет и обществено развитие".

Към специалистите от НАИМ – БАН (К. Чукалев, П. Георгиев, Н. Тонков, Х. Попов) за първата кампания се присъединиха и специалисти по геофизика от НИГГГ – БАН. Целта беше да се разшири спектърът на прилаганите методи и използваното техническо оборудване, като същевременно се покрие и по-голяма територия. Както и през 2019 г., геофизичните проучвания бяха съсредоточени в два участъка – на билото и северните склонове на възвишението Малката Тумба и на северните склонове на възвишението Чаирлъшката усойна. Тези части от праисторическите рудници се намират в северната периферия на землището на с. Малка Верея[1].

Първото целенасочено археологическо проучване на обекта е осъществено в периода 1971 – 1974 г. от българо-съветска експедиция (Черных 1978, 58 – 71), когато в района на Ай бунар са регистрирани 11 древни изработки от открит тип с големи размери. Някои от тях са разкопани частично, а в запълнителя им са открити археологически материали, които се отнасят основно към периода на каменно-медната епоха. Най-мащабни са разкопките в района на рудни изработки № 2, 3 и 4 (по номенклатурата на Е. Черных). Въз основа на част от публикувания материал се вижда, че на археологическия обект са представени и по-късни периоди (ранна и късна бронзова епоха, ранна желязна епоха) – обстоятелство, което е отбелязано и от първите проучватели.

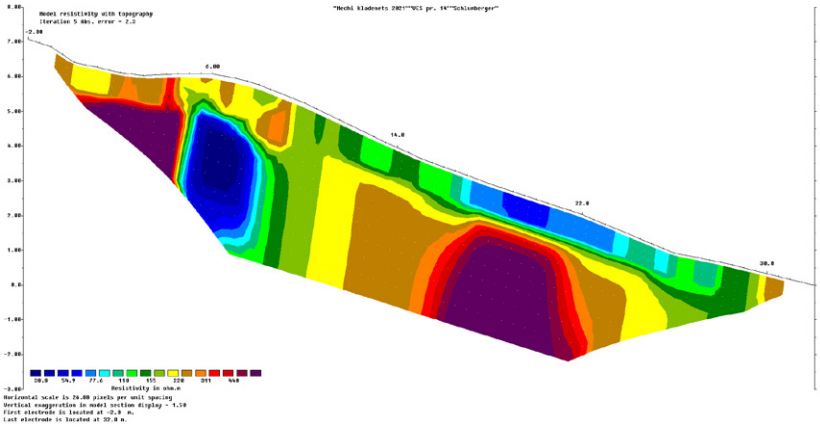
Настоящите геофизични проучвания се провеждат за втора поредна година в района на Ай бунар. Те са основен елемент от първите етапи на програмата, разработена от специалисти от НАИМ – БАН, за постепенно възстановяване на целенасочените дългосрочни проучвания на този обект, който има стратегическо значение за европейската праистория. Прилагането на съвременни дистанционни недеструктивни методи позволява да се усъвършенства регистрацията и картирането на следите от някогашната експлоатация на медните находища в района на Ай бунар.

[1] В Попов и др. 2020 е погрешно отбелязано, че това е землище на с. Старозагорски минерални бани.

Обр. 2. Ай бунар, Малката Тумба. Инверсионен модел на привидно електрическо съпротивление – профил № 11 в участъка на сондаж № 5

Fig. 2. Ai Bunar, Malkata Tumba hill. Inversion model of the apparent electrical resistivity - profile 11 in the section of Trench No. 5

Обр. 3. Ай бунар, Чаирлъшката усойна. Инверсионен модел на привидно електрическо съпротивление – профил № 14 в участъка на рудна изработка и разпръснат пред нея по склона на хълма отвал

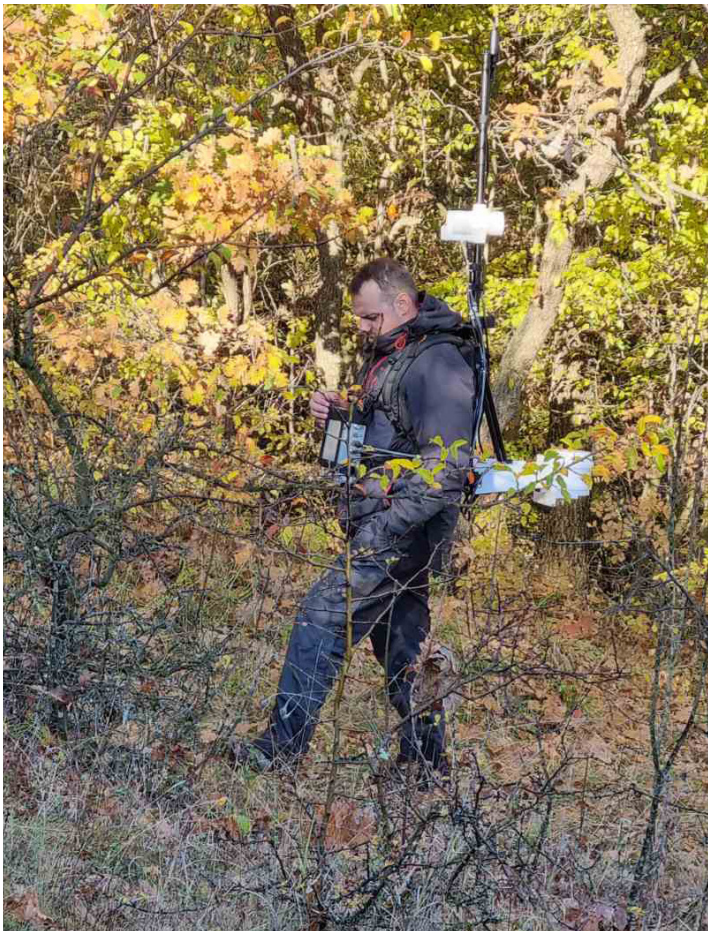
Fig. 3. Ai Bunar, Chairlashkata Usoyna hill. Inversion model of the apparent electrical resistivity – profile No. 14 in the section of a mining pit and a waste heap scattered in front of it on the slope of the hill

През 2017 и 2018 г. е извършено въздушно лазерно сканиране (LiDAR) на площ от над 20 кв. км в землищата на селата западно от Стара Загора – Малка Верея, Кирилово, Старозагорски минерални бани, Богомилово. При верифицирането през есента на 2018 г. на данните от генерирания цифров модел на релефа бяха посетени множество локации, които предполагаха наличие на археологически структури или съоръжения. Потвърди се наличието на нерегистрирани рудни изработки в зоната на древния рудник от каменно-медната епоха в м. Ай бунар, като общият им брой достигна 24. Те са следствие от открит добив на руда и имат сходни характеристики, конфигурация и ориентация. Разпознават се като негативни линейни форми на повърхността, разположени в скални проявления с интензивни медни минерализации. Посоката им следва тази на известните рудните жили от находището (СИ – ЮЗ). Размерите им са различни, като най-дългата от тях е 176 м и е разположена в източния край на рудното поле. Изработките, които се намират в централната част на рудника, са с дълбочина от 2 – 3 м до 18 – 20 м и са и най-разпознаваеми. Три от тях са били обект на проучване от българо-съветската експедиция от началото на 70-те години на миналия век. Територията, на която на този етап са регистрирани стари рудни изработки в м. Ай бунар, има площ над 350 дка.

Същевременно още при археологическите проучвания в периода 1971 – 1974 е предположено, че не всички останки от древни рудни изработки са разпознаваеми на повърхността към днешна дата (като негативи, хлътвания, скални избиви и др.). Това е и основната изследователска задача, поставена пред реализираните за втора поредна година геофизични проучвания – издирване и регистрация на предполагаеми следи от експлоатация и човешко присъствие / обитаване, които не могат да бъдат разпознати на повърхността в пресечения и силно залесен терен.

През 2019 г. въз основа на извършеното в предходните кампании широкомащабно картиране беше разработена стратегия за детайлно предварително проучване с недеструктивни геофизични методи на единични регистрирани рударски структури (рупи).

Геофизичните проучвания през 2019 г. започнаха с прилагането на електросъпротивителен метод. Направени бяха девет профила, разположени напречно на някои от регистрираните рудни изра-

Обр. 4. Ай бунар. Полева работа с магнитометър GSM19-GWV v.9.0 и VLF сензор през 2021 г.

Fig. 4. Ai Bunar. Fieldwork with magnetometer GSM19-GWV v.9.0 and VLF sensor in 2021

ботки (Попов и др. 2020). През 2021 г. бяха направени още седем електросъпротивителни профила. Както и при предходната кампания, те бяха разположени на билото и северните склонове на Малката Тумба и на северните склонове на Чаирлъшката усойна (обр. 1), в участъци с регистрирани стари рудни изработки или на предполагаеми такива (въз основа на анализ на разположението и ориентацията на рудните тела).

Отново беше използвана техническа конфигурация резистивиметър 4Point Light HP на фирмата LGM-Lippmann, Германия. Резултатите от измерванията са обработени с компютърната програма Res2DInv на фирмата Geotomo Software. Методът е иновативен за проучване на древни рудници и в България се използва за първи път.

С помощта на направените през двете кампании електросъпротивителни профили бяха установени зони с по-ниска степен на съпротивление. При тях се предполага наличието под повърхността на участъци от рудни тела, които са били изчерпани и впоследствие запълнени с технологичен отпадък по време на експлоатацията или, респективно, са били запълнени постепенно от ерозионни дейности през последните няколко хилядолетия. Именно тези участъци с по-ниска плътност и по-ниска степен на съпротивление бяха набелязани като перспективни за подновяване на конвенционалните археологически разкопки.

Първите конвенционални археологически разкопки показаха добро съответствие между резултатите от предварителното геофизично обследване и археологическите структури, регистрирани по-късно в направените сондажи. Разкрити бяха както малки рудни изработки и прилежащи към тях отвали (технологичен отпадък), така и следи от обитаване, при които в зони между вместващи варовикови скали са били изграждани постройки (колиби, навеси) с лека колово-плетна конструкция, измазана с глина.

Благодарение на добрите предварителни резултати (сондажи 2 и 5) беше решено да бъдат направени допълнителни електросъпротивителни профили в техните участъци (обр. 2). Констатираните зони с ниско съпротивление правят целия сектор перспективен за разширяване на площта на археологическите разкопки през 2022 г.

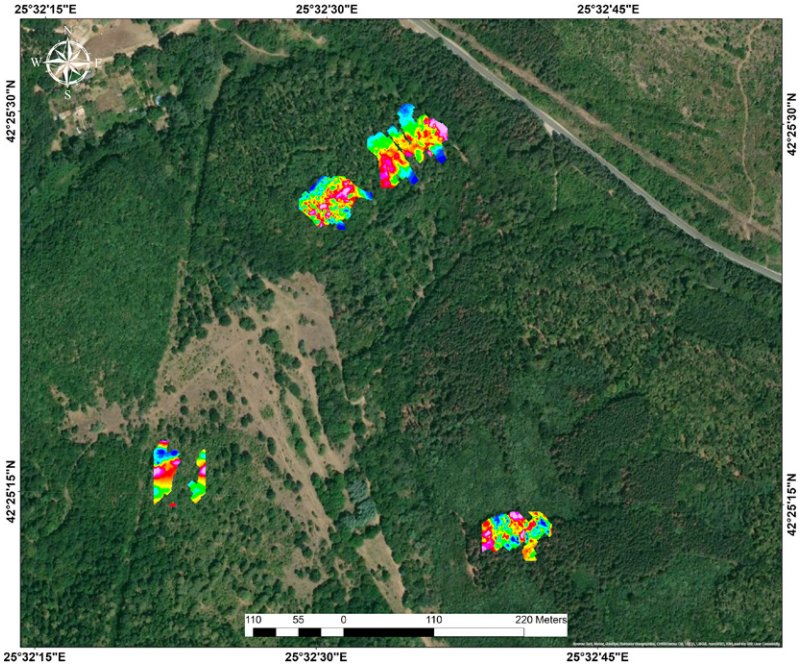
Положителни бяха и резултатите по северните склонове на Чаирлъшката усойна, където при някои от профилите (обр. 3) бяха регистрирани зони с ниско съпротивление, дължащи се на кухини, свързани с рудни изработки и с отвали, разпръснати надолу по склоновете на възвишението.

Освен електросъпротивителен беше приложен и другият основен метод в геофизиката – геомагнитният. В тази част от полевата работа се включиха специалисти от НИГГГ – БАН. Извършено беше измерване на магнитното поле и поляризацията по профили с полеви магнитометър GSM19-GWV v.9.0 и VLF сензор (обр. 4). Допълнително беше изработена и площна магнитна снимка в районите на археологическите сондажи и новите перспективни за изследване терени (обр. 5). На обр. 5 е представено местоположението на четирите изследвани площи. Цветовете показват регистрираните магнитни аномалии, които в този си вид съдържат информация главно за геоложкия строеж на района.

Съчетаването на двата метода на този етап дава много добри резултати: електросъпротивителните изследвания предоставят повече информация за детайли и отделни структури, а площната маг-

нитна снимка показва структурата и ориентацията на рудните тела. Тези данни могат да бъдат използвани за по-прецизно издирване на следи от рудодобив и обитаване в съответните участъци.

Осъществените две геофизични кампании предоставиха много добра предварителна информация за развитие на бъдещите конвенционални археологически разкопки. Вече са определени зони, които са перспективни за бъдещи проучвания. Същевременно е необходимо недеструктивните изследвания да бъдат разширени и в други участъци от праисторическите рудници – южните склонове на възвишението Хасанов трап, където са регистрирани най-много рудни изработки, и западните части на Малката Тумба, които са най-близко разположени до руслото на р. Сазлийка и водния ресурс, използван от хората, които са експлоатирали медните рудници в миналото.

Обр. 5. Ай бунар. Площна магнитна снимка в районите на възвишенията Малката Тумба и Чаирлъшката усойна

Fig. 5. Ai Bunar. Areal magnetic image in area of Malkata Tumba and Chairlashkata Usoyna hills

Подобни стъпки в бъдеще ще бъде полезно да се предприемат и за праисторическите рудници в м. Тамнянка. И при Тамнянка, и при Ай бунар съществуват благоприятни предпоставки за реализиране на дългосрочни научноизследователски проекти. Археологическите обекти се намират в пресечена, до голяма степен залесена местност. Не са нарушавани от съвременни човешки дейности (с изключение на геоложките проучвания от 50-те и 60-те години на миналия век) и не са съществено компрометирани или замърсени (какъвто е случаят с Хрищени например). Тяхната близост и сходни характеристики предоставят добри възможности за корелация на постигнатите теренни резултати.

Литература

Георгиев и др. 2019: П. Георгиев, Х. Попов, П. Лещаков. Теренни издирвания за верификация на резултати от въздушно лазерно сканиране (Airborn LiDAR) в района на праисторически рудници Ай бунар и Тамнянка, община Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 699 – 701.

Попов и др. 2020: Х. Попов, П. Георгиев, Н. Тонков, К. Чукалев. Геофизично проучване на територията на праисторически меден рудник в м. Ай бунар, землище на с. Старозагорски минерални бани, общ. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 344 – 347.

Черных 1978: Е. Н. Черных. Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии. София, 1978.

GEOPHYSICAL RESEARCH IN THE TERRITORY OF THE PREHISTORIC COPPER MINES IN THE AI BUNAR LOCALITY, MALKA VEREYA VILLAGE, STARA ZAGORA MUNICIPALITY

Krastyu Chukalev, Plamen Georgiev, Hristo Popov, Nikola Tonkov, Petya Trifonova, Metodi Metodiev

Summary

The current geophysical research in the Ai Bunar locality was conducted for a second year in a row. It forms a key component of the initial stages of a programme developed by specialists from NAIM-BAS for a gradual resumption of targeted, long-term investigations of this site, which holds strategic importance for European prehistory. For this campaign, the NAIM-BAS team was joined by experts from the National Institute of Geophysics, Geodesy and Geography at

the Bulgarian Academy of Sciences (NIGGG-BAS). The aim was to broaden the range of applied methods and technical equipment while also extending the territorial scope of the research. As in the 2019 campaign, the geophysical work was carried out along the ridge and northern slopes of Malkata Tumba hill and the northern slopes of Chairlashkata Usoyna hill (fig. 1).

As in 2019, the 2021 geophysical research began with the use of the electrical resistivity method. Seven new profiles were created, bringing the total to sixteen, including those from 2019 (figs 2, 3). The same technical configuration was used – 4Point Light HP resistivity meter by LGM-Lippmann, Germany. Based on the electrical resistivity profiles from both campaigns, areas of lower resistance were identified. These indicate sections of ore bodies beneath the surface that were likely depleted and filled with crushed rock waste during exploitation, or gradually infilled by erosion over the past millennia.

The first conventional archaeological excavations showed a strong correspondence between the preliminary geophysical results and the archaeological features identified in the trenches. Both small mining pits and adjacent waste heaps were uncovered, along with traces of habitation where light structures (sheds) made of wattle and daub were built between the limestone outcrops.

In addition to the electrical resistivity method, geomagnetic surveying was also applied as a second major geophysical technique, by specialists from NIGGG-BAS. The magnetic field and polarization were measured along profiles using a GSM19-GWV v.9.0 field magnetometer with a VLF sensor (fig. 4). Moreover, an areal magnetic image was produced in the zones of the archaeological trenches as well as in new, promising areas for research (fig. 5).

The combination of the two methods yielded very good results at this stage. Electrical resistivity studies provide more detailed information about specific features and structures, while areal magnetic imaging reveals the overall structure and orientation of the ore bodies. Combined, the results allow for more precise identification of traces of mining and habitation within the investigated areas.

Krastyu Chukalev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, chukalev@naim.bg
Plamen Georgiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, plamen_georgiev@naim.bg
Hristo Popov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, director@naim.bg
Nikola Tonkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, n.tonkov@gmail.com
Petya Trifonova, National Institute in Geophysics, Geodesy and Geography – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25A, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, petyageo@mail.bg
Metodi Metodiev, National Institute in Geophysics, Geodesy and Geography – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25A, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, m.i.metodiev@mail.bg

№ 28. ПРАИСТОРИЧЕСКИ МЕДНИ РУДНИЦИ АЙ БУНАР

Христо Попов, Пламен Георгиев, Руслан Стойчев, Кръстю Чукалев, Станислав Илиев

Праисторическите медни рудници Ай бунар са разположени в района на горното течение на р. Сазлийка (Сютлийка) и на някои малки нейни притоци. Обхващат части от склоновете на три възвишения – Малката Тумба, Хасанов трап, Чаирлъшка усойна – и прилежащите им територии. Голяма част от терена е залесена с широколистна и иглолистна растителност. Останалата част представлява ливади и пасища, а обработваеми площи почти липсват. Преобладаващата част от територията попада в северната периферия на землището на с. Малка Верея.

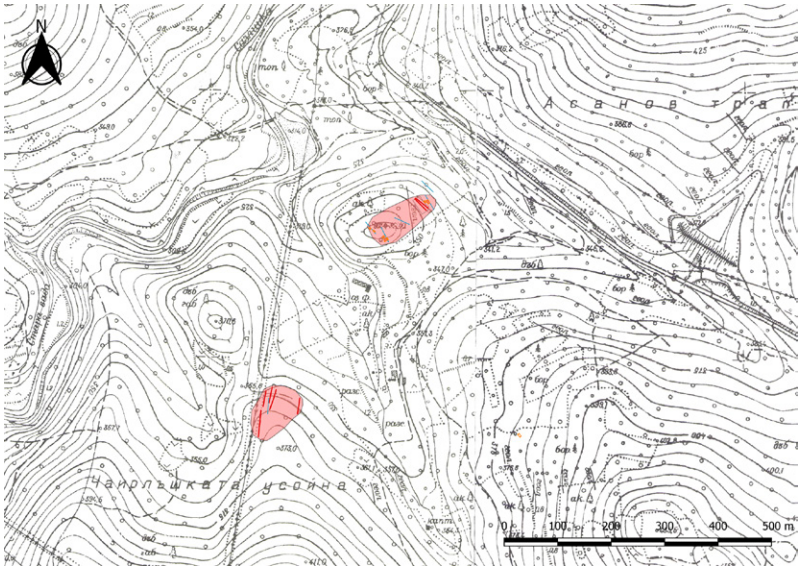
Археологическите проучвания бяха проведени през октомври и ноември 2021 г. по договор между Министерство на културата и НАИМ – БАН (Договор РД 11-00-172 / 07.07.2021 г.) с разрешение за теренно археологическо проучване № 324 / 2021 г. Допълнителни ресурси бяха осигурени от Община Стара Загора, както и по програмата за национална научна инфраструктура ИНФРАМАТ и по Националната научна програма „Културно-историческо наследство, национална памет и обществено развитие“ – и двете подкрепени от Министерство на образованието и науката.

Първите археологически проучвания на древните медни рудници са осъществени в периода 1971 – 1974 г. от българо-съветска експедиция под ръководството на Е. Черных и А. Радунчева. През този период в района на Ай бунар са регистрирани и частично проучени 11 древни изработки от открит тип, някои от които с много големи размери (Черных 1975, 133 – 149; Черных 1978, 56 – 71).

Публикуването на резултатите от проучванията на българо-съветската експедиция в района на Стара Загора популяризира в национален и международен план първите свидетелства за праисторическия рудодобив в района на Ай бунар и налага името на обекта като епоним за най-ранната металургия в източната част на Балканите. Въпреки перспективните резултати от началото на 70-те години на миналия век, след 1974 г. археологическите проучвания са прекратени и до 2018 г. в района не са извършвани нови изследвания.

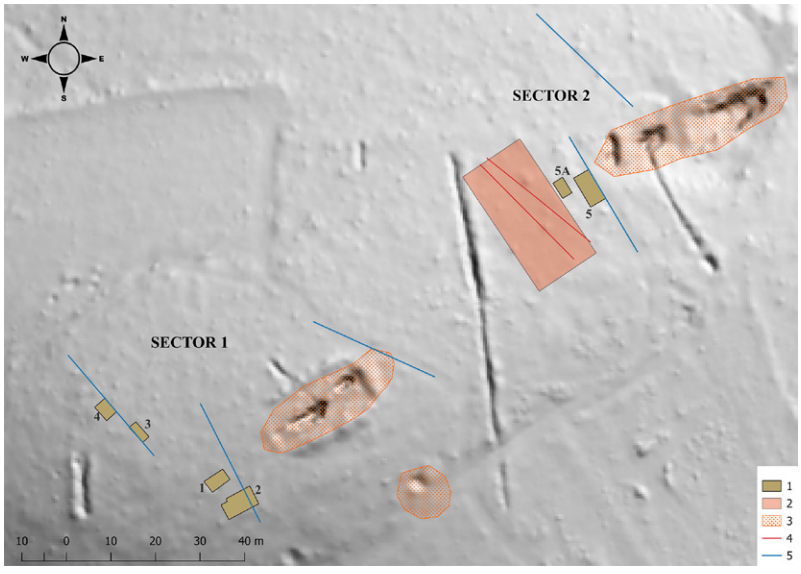
Значението на рудника за проучването на ранната история на рударството и металургията в общоевропейски план без съмнение е много голямо, поради което през последните три години бяха предприети стъпки за постепенно възстановяване на археологическите проучвания на обекта.

Специалисти от НАИМ – БАН и РИМ – Стара Загора започнаха работа по съвместна дългосрочна програма за последователно проучване на рудниците. Първите стъпки бяха свързани с прилагането на недеструктивни съвременни методи за теренна регистрация. През пролетта на 2018 г. по програма за актуализиране на АИС – АКБ, финансирана от Министерския съвет на Република България, е извършено въздушно лазерно сканиране (LiDAR) на 22 кв. км западно от гр. Стара Загора (Георгиев и др. 2019). В очертанията на заснетия полигон по южните и югоизточни склонове на Средна гора попада и територията на древните рудници при Ай бунар и Тъмнянка. Впоследствие е проведено теренно издирване и верификация на информацията, получена от въздушното лазерно сканиране, и е направена актуална теренна регистрация на следите от стара рударска дейност в м. Ай бунар. През 2019 г.

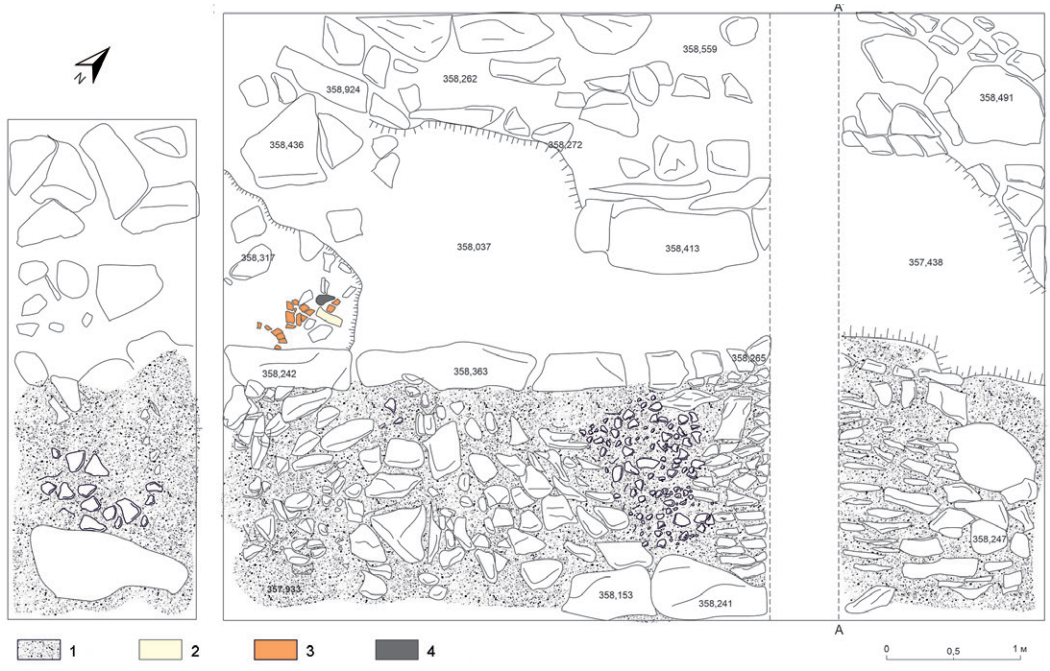
Обр. 1. Ай бунар. Местоположение на проучваните през 2021 г. сектори в централните и южни участъци на праисторическите рудници

Fig. 1. Ai Bunar. Location of the sectors studied in 2021, in the central and southern sections of the prehistoric mines

Обр. 2. Ай бунар. DTM модел с разположение на проучваните участъци в Сектор 1 и Сектор 2 на върха и северните склонове на възвишението Малката Тумба. Легенда:
1 – сондажи 2021 г.; 2 – геомагнитни проучвания 2021 г.;
3 – рудни изработки; 4 – електросъпротивителни профили 2021 г.;
5 – електросъпротивителни профили 2019 г.

Fig. 2. Ai Bunar. DTM model with location of the studied areas in Sector 1 and Sector 2 at the top and the northern slopes of the Malka Tumba hill. Key: 1 – 2021 trial trenches; 2 – 2021 geomagnetic surveys; 3 – mining pits; 4 – 2021 electrical resistivity profiles; 5 – 2019 electrical resistivity profiles

Обр. 3. Ай бунар. Сектор 1, сондаж № 2. Постройка (заслон), късен халколит – план. Легенда: 1 – кафява пръст; 2 – кост; 3 – керамика; 4 – каменен инструмент

Fig. 3. Ai Bunar. Sector 1, trench No. 2. Building (shed), Late Chalcolithic – layout. Key: 1 – brown soil; 2 – bone; 3 – pottery; 4 – stone tool

Обр. 4. Ай бунар. Сектор 1, сондаж № 2. Керамични фрагменти върху пода на постройка (заслон), късен халколит

Fig. 4. Ai Bunar. Sector 1, trench No. 2. Pottery fragments on the floor of a building (shed), Late Chalcolithic

екип на НАИМ – БАН извърши геофизични проучвания с прилагане на електросъпротивителен метод, като бяха направени измервания в участъка както на известни от 70-те години на миналия век праисторически рудни изработки, така и на новорегистрирани през 2018 г. (Попов и др. 2020). За съжаление през 2020 г. поради Covid-19 пандемията теренната работа в района на праисторическите рудници беше временно прекратена.

През 2021 г. за пръв път след 1974 г. бяха осъществени конвенционални археологически разкопки като пореден етап от дългосрочната програма за възстановяване на проучването. В археологическия екип участваха специалисти от НАИМ – БАН, РИМ – Стара Загора, РИМ – Хасково, ИИИзк – БАН и НИГГГ – БАН, както и специалист-геолог.

Въз основа на резултатите от предходните кампании бе преценено, че археологически разкопки ще бъдат започнати в централните и южни-югозападни части от територията на рудниците, разпределени съответно в три сектора. Сектори 1 и 2 се намират на билото и северните склонове на Малката Тумба, а Сектор 3 – на северните склонове на Чаирлъшката усойна (обр. 1).

Сектор 1. Разположен е на билото на възвишението Малката Тумба (обр. 2), южно-югозападно от изработка № 4 (по номенклатурата на Е. Черных), проучвана в началото на 70-те години на

миналия век. Тук бяха заложени четири археологически сондажа, съобразени с резултатите от електросъпротивителни профили № 2 и 10 от 2019 г. Сондажи № 1 и 2 бяха разположени в участъка на предполагаеми кухини / негативни структури, регистрирани при профил № 2, а сондажи № 3 и 4 – в участъка на предполагаеми кухини / негативни структури, регистрирани при профил № 10. Разкопките показаха, че в геофизичните профили от 2019 г. са регистрирани разломни зони, попадащи между варовиковите пластове на вместващите скали на рудното находище. В участъка и на четирите сондажа не е имало древен рудодобив, а естествените кухини, образувани при изветряването на помеките мергели, са били използвани като удобни пространства за обитаване.

В три от четирите сондажа бяха регистрирани материални останки от различни исторически периоди – керамика в слаба до средна концентрация от периода на халколита, ранната желязна епоха и вероятно единични фрагменти от късната бронзова епоха. Навсякъде, заедно с керамичния материал, бяха откривани и значително количество глинени мазилки и замазки – останки от постройки с лека дървена конструкция (плет и колове). Антропогенни материали се откриват от повърхностните пластове (0,00 – 0,20 м) до дълбочина 0,60 – 0,80 м от нивото на съвременния терен.

Особено интересни и важни са резултатите от сондаж № 2. На това място бяха разкрити останки от малка постройка / заслон, направена между стърчащите варовикови скални плочи (обр. 3 и 4). Заедно с керамичните находки бяха открити животински кости и фрагменти от каменни сечива. Структурата може да бъде датирана в периода на късния халколит.

Обр. 5. Ай бунар. Сектор 2, сондаж № 5. Рударски чукове, изработен от андезит

Fig. 5. Ai Bunar. Sector 2, trench No. 5. Mining hammers made of andesite

Резултатите от проучванията на Сектор 1 очертават билото на възвишението Малката Тумба като перспективно за изследване на по-широка площ за следи от човешко обитаване, съпътстващо рудодобива в Ай бунар през различни исторически периоди (халколит, бронзова и желязна епоха). Заравнените билни части са предлагали удобен за човешката дейност терен, а в непосредствена близост са разположени някои от основните рудни изработки на находището. Резултатите от кампания 2021 г. в този сектор кореспондират с част от данните, публикувани от Е. Черных – разкрити части от постройка от ранножелязната епоха, регистрирана и проучена в границите на изработка № 4 (Черных 1975, 58 – 60).

Сектор 2. Разположен е в участъка на профил № 3 от 2019 г., югозападно от изработка № 3 (по Е. Черных), която се намира на северните склонове на Малката Тумба (обр. 2). Тук бяха заложени сондажи № 5 и 5-Разширение.

Получените резултати са с важно значение за проучването на използваната в Ай бунар технология на рудодобив и рудопреработка. В двата сондажа в повърхностните пластове (до 0,40 – 0,50 м от повърхността) бяха открити значително количество частично запазени каменни сечива (8 бр.) и отломъци от каменни сечива (над 50 бр.). Те са изработени от андезит, който не се среща на Малката Тумба. Може да бъде направено заключение, че тези каменни сечива и материалът за тях са вторично / антропогенно привнесени. Те са пряко свързани с човешката дейност в тази част на рудниците. Типологично откритите каменни сечива (обр. 5) могат да бъдат определени като рударски чукове (Rillenschlägel), които могат да бъдат използвани за разтрошаване и набогатяване на късовете медна руда. Това наблюдение беше допълнено и от откриването в сондажите на многобройни късове медна

руда (азурит и малахит). Резултатите от проучванията на сондажи № 5 и 5-Разширение показват, че в непосредствена близост (вероятно по склона, над проучвания участък) могат да бъдат търсени останки от работна площадка, на която е било извършвано преработване на руда.

Изключително важно е и откриването в сондаж № 5 на части от малки рудни изработки, запълнени с технологичен отпадък (отвали) – разтрошена скална маса и отделни рудни късове. В една от двете рудни изработки на дъното (дълбочина 1,50 – 1,60 м от повърхността) бяха открити две каменни сечива – рударски чукове. И двете рудни изработки се развиват на юг и север, извън границите на заложения сондаж, поради което тяхното пълно проучване беше оставено за следваща археологическа кампания.

Резултатите от проучванията през 2021 г. в Сектор 2 показват, че този участък от северните склонове на Малката Тумба е изключително перспективен за бъдещо проучване.

Сектор 3. Последният сондаж – № 6 – беше заложен в участъка на профили № 9 и 10 от 2021 г., при една от новорегистрираните през 2018 г. линейни рудни изработки в югозападната част на рудниците. За съжаление, поради многобройните дъждовни дни през октомври проучванията тук останаха на етап разкриване на повърхностни пластове и тяхното продължение беше оставено за следващи кампании.

По време на планираните археологически проучвания по инициатива на Община Стара Загора, НАИМ – БАН и РИМ – Стара Загора в периода 12 – 15.10.2021 г. беше проведена междуведомствена комисия за определяне на граници и режими на археологическия паметник. Въз основа на представения научен доклад и работата на комисията бяха определени пространствените параметри, за които да бъдат предписани режими за опазване:

1. Зона А (рудникът до момента) – приблизително 356 дка. До момента в тази площ са регистрирани всички известни останки от праисторически рудодобив.

2. Зона Б (охранителна зона) – приблизително 2 554 дка.

Литература

Георгиев и др. 2019: П. Георгиев, Х. Попов, П. Лещаков. Теренни издирвания за верификация на резултати от въздушно лазерно сканиране (Airborn LiDAR) в района на праисторически рудници Ай бунар и Тамянка, общ. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 699 – 701.

Попов и др. 2020: Х. Попов, П. Георгиев, Н. Тонков, К. Чукалев. Геофизично проучване на територията на праисторически меден рудник в м. Ай бунар, землище на с. Старозагорски минерални бани, общ. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 344 – 347.

Черных 1975: Е. Черных. Аи-бунарский медный рудник IV тысячилетия до н. э. на Балканах (исследования 1971, 1972 и 1974 гг). – Советская археология, 1975, 4, 132 – 153.

Черных 1978: Е. Н. Черных. Горное дело и металлургия в древнейший Болгарии. София, 1978.

PREHISTORIC COPPER MINES AT AI BUNAR

Hristo Popov, Plamen Georgiev, Ruslan Stoychev, Krastyu Chukalev, Stanislav Iliev

Summary

The first archaeological research of the ancient copper mines in the Ai Bunar locality was carried out between 1971 and 1974 by a Bulgarian-Soviet team led by E. Chernykh and A. Raduncheva. Despite the promising results of the early 1970s, archaeological studies ceased after 1974. No new research was undertaken in the area until 2018.

In recent years, specialists from the National Archaeological Institute with Museum, Bulgarian Academy of Sciences and the Regional Museum of History in Stara Zagora commenced a long-term joint programme to resume the investigations of the mines.

In 2021, for the first time since 1974, conventional archaeological excavations were carried out. Based on the results of previous campaigns (2018, 2019), it was decided to resume the archaeological excavations in the central and south-southwestern parts of the mining territory (figs 1, 2).

Sector 1. It is situated on the ridge of the Malkata Tumba hill, south-southwest of mining pit No. 4 (according to the nomenclature of E. Chernykh) studied in the early 1970s. Four archaeological trenches were excavated here (figs 3,

4). In three of them, low to medium concentration of pottery from the Chalcolithic, the Early Iron Age, and probably occasional fragments from the Late Bronze Age was registered. The results of the excavations at mining pit No. 4 indicate that the ridge of Malka Tumba hill is promising for the study of a wider area with traces of human habitation associated with the mining activities at Ai Bunar during different periods.

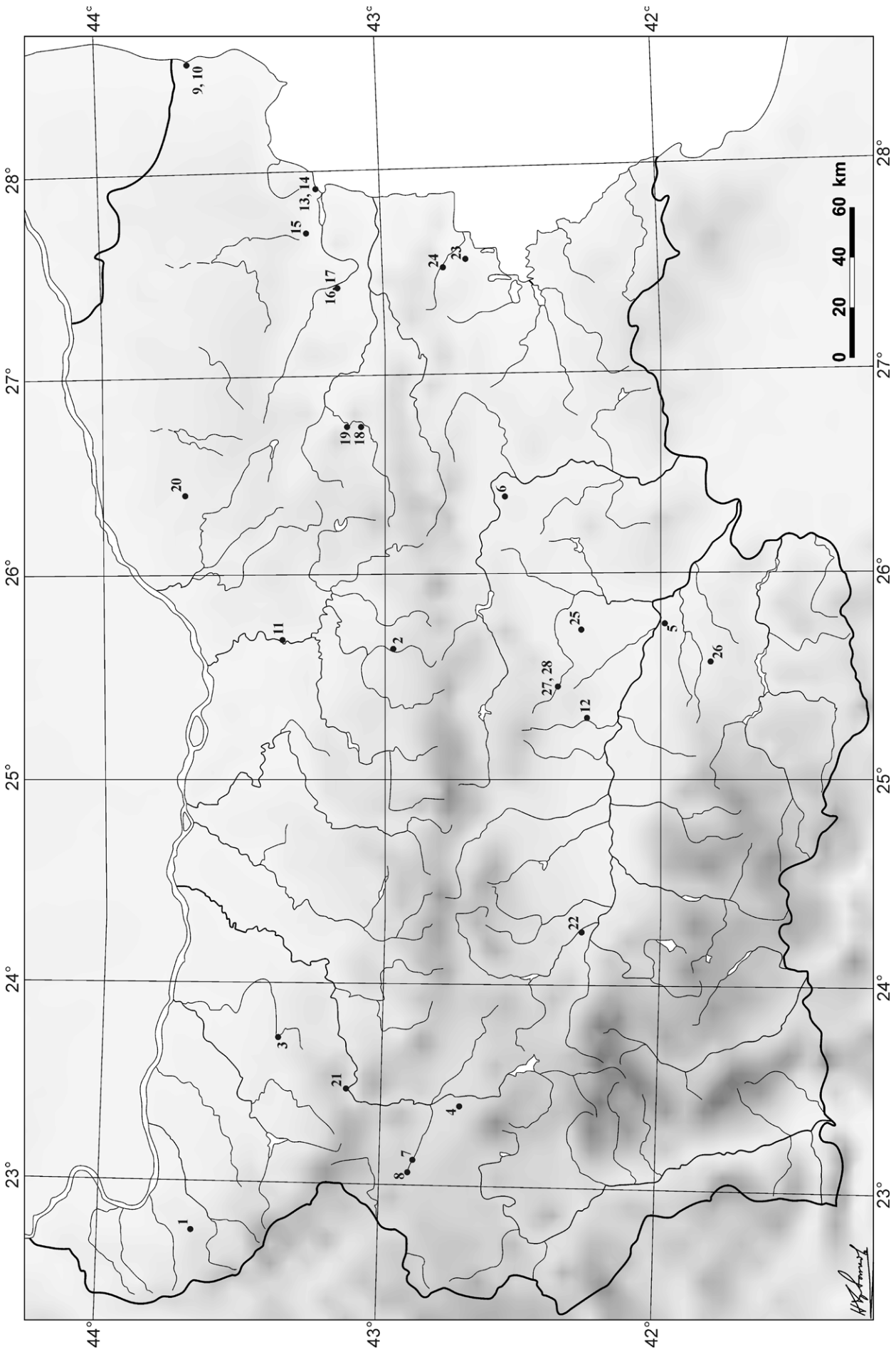
Sector 2. It is situated in the area of profile No. 3 of 2019, south of mining pit No. 3 (according to Chernykh), which is located on the northern slopes of Malkata Tumba hill (fig. 2). Trenches Nos 5 and 5-extension were laid here.

The results obtained are particularly important for studying the mining and ore processing technology used at Ai Bunar. In both trenches, within the surface layers (up to 0.40 – 0.50 m from the surface), a significant number of partially preserved stone tools (eight pieces) and fragments of stone tools (over 50 pieces) were found. These are made of andesite and can be typologically identified as mining hammers (fig. 5) used for crushing and dressing of the copper ore. Such an interpretation is supported by the discovery of numerous pieces of copper ore (azurite and malachite) in the trenches.

Another exceptionally important result was achieved in the central part of trench No. 5, where sections of small mining pits were discovered, partially filled with waste heaps – crushed waste rock and occasional pieces of ore. In one of the two mining pits, at the bottom, at a depth of 1.50 – 1.60 m from the surface, two stone tools (mining hammers) were found.

Both mining pits extend to the south and north, beyond the boundaries of the planned trench, so their study remains to be completed during an upcoming field campaign. The results of the 2021 investigations in Sector 2 indicate that this section of the northern slopes of Malkata Tumba hill is very promising for future research.

Hristo Popov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, director@naim.bg
Plamen Georgiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, plamen_georgiev@naim.bg
Ruslan Stoychev, Institute of Art Studies – Bulgarian Academy of Sciences, ruslan.stoychev@gmail.com
Krastyu Chukalev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, chukalev@naim.bg
Stanislav Iliev, Regional Museum of History – Haskovo, 19 Svoboda Square, 6300 Haskovo, utah1912@gmail.com

44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9, 10
11
12
13, 14
15
16, 17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27, 28

III. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

БРОНЗОВА ЕПОХА

№ 1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ДО С. БОГДАН, ОБЩ. КАРЛОВО

Мартин Христов, Иван Иванов, Николай Спасов,
Мария Гюрова, Ханна Христова

Археологическият обект се намира северозападно от с. Богдан, община Карлово. Големината на обекта е значителна (около 110 × 150 м и максимална височина в югоизточната част приблизително 8 м). Формата на селището е елипсовидна, а сечението пресеченоконусовидно. Южната част на обекта е разрушена при изграждане на разположената в близост надгробна могила, тъй като на последната в профилите на иманярските изкопи добре се вижда пренесеният културен пласт, а по повърхността се открива керамика от ранната бронзова епоха.

Проучваната площ през 2021 г. възлиза на 146 м^2, която обхваща централната част на селището, както и почти изцяло иманярски изкоп № 1. Тя обхваща квадрати I9, I10, I11, J9, J10, J11, K10 и R12.

Кв. I9. Продължено е проучването в дълбочина около пещта, проучена през 2020 г. Достигнат е стерилният терен. В него са открити множество биотурбации, както и една яма, разположена непосредствено до и под източния профил.

Около пещта с падналия купол се откриват няколко такива с почти еднакви размери и дълбочини. Всички те са на относително едно и също разстояние една от друга и образуват дъга около пещта. Вероятно са част от навес или някаква покриваща конструкция над пещта. Отстоят на 0,70 м една от друга и са на средно 1,50 м от средата ѝ.

Кв. I10. В северозападната част на квадрата са разкрити две ями. Подобни има и в югоизточната част. В цялата площ на квадрата е достигнат стерилен пласт, като изключение прави югозападната част. Там частично е разкрит червеникав под, който е във връзка с този в южно разположения кв. J10. Върху него са разкрити фрагменти от зърнохранилище.

В цялата площ на квадрата са открити керамични фрагменти и животински кости.

Кв. I11. На достигнатото ниво и върху стерилната основа се открива значителна концентрация от средни по размер речни камъни, керамични фрагменти и животински кости. Те са концентрирани основно в северната част на квадрата (обр. 1). Наличието на камъни предполага вероятно присъствието в близост на каменна конструкция или поне на такава с участието на речни камъни.

Обр. 1. Кв. I11 и ситуацията в него

Fig. 1. Grid square I11 and the situation there

Обр. 2. Кв. J9 с гроб № 1

Fig. 2. Grid square J9 and grave No. 1

В част от квадрата са установени няколко ями, оформени в стерилния терен.

Кв. J9. В северозападната четвърт на квадрата, над стерилната основа е открита концентрация от животински кости – челюст, прешлени и др. Те са във всякакви позиции – хоризонтално, вертикално или под наклон. Възможно е в този случай да става въпрос за яма.

Северозападно от костите е открита друга концентрация, но от керамични фрагменти – купа, съд с две дръжки и др. Те също вероятно са в яма. Датировката на ямата според керамичния материал е в СБЕ.

В източната и южната част е разкрита червена подова замазка, а в останалата площ е достигнат стерилен терен. В него има многобройни нарушения в резултат на биотурбации или антропогенна дейност. Непосредствено до източния профил, както и в него е разкрито и поредното кръгло зърнохранилище от сивочервена глина с растителни примеси. Дебелината на стените е до 3 – 4 см, а диаметърът му е около 0,80 м. До него е открит частично запазен детски скелет във възраст *Infans* I (обр. 2).

Кв. J10. В цялата площ на квадрата е установено наличието на под, освен в отделни участъци, които са били подложени на биотурбации или човешка дейност (обр. 3). В централната и северозападната част са открити три съоръжения за съхраняване вероятно на зърно. Те за изградени върху тъмночервения под и са от глина с малко примеси от слама или плява.

В северозападния ъгъл е разкрита пещ. Тя е с подиум с височина до 10 см и има диаметър 1 × 1,10 м.

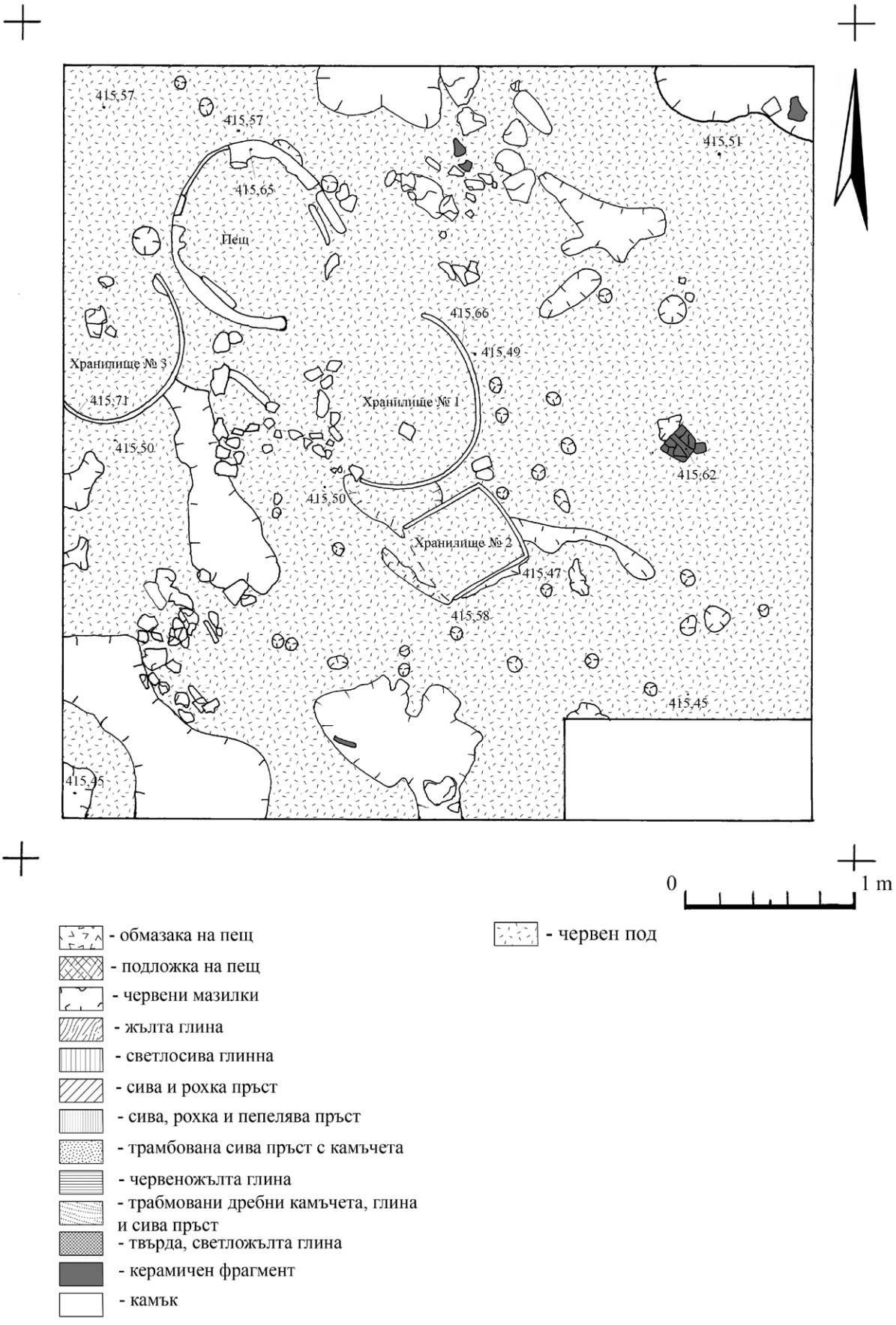
Всички те са частично запазени поради подравняването, което е направено на терена в по-късен етап и констатирано в предходния сезон.

В югоизточния ъгъл е разкрито струпване от части от хранилища, под които е разкрита концентрация от дъбови пръчки, а в източната част – керамичен съд *in situ*.

Кв. J11. Напълно е проучена двойната пещ с ребра в средната част. Северната пещ е изградена от подложка от глина и малки речни камъчета и керамични фрагменти, докато при южната подложката е основно от дребни речни камъчета. Непосредствено до тях в западна посока е открита керамична тежест за стан и една керамична купа.

Проучването в дълбочина показа, че подът, открит в западно разположения квадрат J10, продължава и тук. Той е разкрит само в югозападната част, а в останалата липсва или е прекъснат от множество биотурбации.

Кв. K10. Поради развитието на пода в южна посока е започнато проучване в кв. K10. Там са потвърдени наблюденията от предходните сезони – наличието на отделни нива на експлоатация на

Обр. 3. Кв. J10 и ситуацията в него

Fig. 3. Grid square J10 and the situation there

терена, които са свързани с изграждането на термични съоръжения, а в конкретния случай и подове около тях. Открити са две огнища, като едното е до източния профил на квадрата, а второто до южния.

В квадрати I10, I11, J9, J10, J11 е разкрита добре направена подова замазка със съответните съоръжения върху нея – четири зърнохранилища и пещ. Горната им част е нарушена поради направеното подравняване на терена в древността. Върху замазката са открити керамични съдове и овъглена дървесина, а в квадрат J9 – частично запазен детски гроб. В останалите квадрати има отделни концентрации от керамика или животински кости. Тази подова замазка по всяка вероятност е направена върху стерилната основа.

Липсата на стени на този етап показва, че вероятно в случая става въпрос за стопанската част на селището или за разрушаване при подравняването на терена в древността. Покриването на структурите вероятно е било тип навес, за което говорят значителния брой дупки от колове. От особено значение в случая е и пещта в кв. I9 и сигурните следи от покривно съоръжение около нея.

В кв. R12 е достигнато почти до стерилната основа, което на този етап вероятно показва, че обектът не е многослоен. Това обаче следва да се потвърди през следващите сезони. Единствено тук сред керамичния материал се откриха и такива, датиращи от късния неолит – етап Караново IV. Според сегашните данни това показва времето на първоначалната окупация на терена.

Анализът на животинския костен материал не показва съществени различия с предходните сезони. Ново при него е използването на мечката за храна, както и откриването на кост от кон.

Кремъчните артефакти са сходни с тези от миналите години, което се отнася и за произхода на суровината.

Проучването на пода и структурите, свързани с него, предстои през следващите сезони.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT THE EBA SITE NEAR BOGDAN VILLAGE, KARLOVO MUNICIPALITY

Martin Hristov, Ivan Ivanov, Nikolay Spassov, Maria Gurova, Hanna Hristova

Summary

The site is located northwest of the village of Bogdan, Karlovo municipality. The area of the site is significant (ca. 110 × 150 m), with a maximum height of ca. 8 m in the southeastern part. The study area in 2021 covers grid squares I9-11, J9, J 10-11, K10 and R12.

Square I9. The area around the oven recorded in 2020 was studied down to the virgin soil. Numerous bioturbation holes were recorded in it, as well as a pit located directly below the eastern profile. Several holes of almost the same size and depth were recorded close to the oven. They are all relatively equidistant from each other and form an arc around the oven. This is probably part of a shed or some kind of covering structure above it.

Square I10. Two pits were discovered in the northwestern part of the square. There are similar ones in the southeastern part. Virgin soil was reached in the entire area of the square, with the exception of the southwestern part. There is a partial reddish floor, which is related to the one in J10.

Square I11. At the level reached and on the sterile base, a significant a concentration of medium-sized river stones, ceramic fragments and animal bones was found. They are concentrated mainly in the northern part of the square (fig. 1). The use of stones presupposes the presence in the vicinity of a stone structure. In part of the square there are several pits dug in the virgin soil.

Square J9. In the northwestern quarter above the sterile base, concentration of animal bones was discovered. Next to them was a second concentration of ceramic fragments, probably from the MBA. In the eastern and southern part a red floor up to 3 – 4 cm thick was discovered, and in the rest of the area the sterile soil was reached. Next to the eastern profile, another round granary was discovered. A partially preserved infant skeleton (*Infans* I) was found next to it (fig. 2).

Square J10. The presence of a floor has been established in the whole area of the square (fig. 3), on which in the central and northwestern part were found three facilities for storage, probably of grain.

Square J11. The double oven with ribs in the middle part has been fully studied. The in-depth study showed that the floor, found in J10, continued here. It was discovered only in the southwestern part, whereas in the rest it was missing or interrupted by numerous bioturbations.

Square K10. In order to trace the floor in the southern direction, a study was started in K10. The observations from elsewhere were confirmed there – the presence of separate levels, related to the construction of thermal facilities.

Two hearths were found, one next to the eastern profile of the square and the other next to the southern.

The lack of walls at this stage indicates that this is probably the economic part of the settlement. The covering of the structures was probably a type of canopy, as evidenced by the significant number of holes. Of particular importance in this case is the oven in sq. I9 and the traces of a covering facility around it.

In grid square R12, the almost sterile base was probably reached. Among the ceramic materials in it were found those dating from the late Neolithic (Karanovo IV) period. This shows that the initial occupation of the terrain took place then, at least according to current data.

The study of the floor and the structures related to it is a task for the next season.

Martin Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, martohristov@yahoo.com
Ivan Ivanov, Museum of History – Klisura, 20 April Square, 4341 Klisura, ivanov.ric@gmail.com
Nikolay Spassov, National Museum of Natural History, 1 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, nspassov@nmnhs.com
Maria Gurova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, gurova.maria@gmail.com
Hanna Hristova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, hkh921027@gmail.com

№ 2. СЕЛИЩНА МОГИЛА ХИМИТЛИЯТА ПРИ С. СОКОЛ, ОБЩ. НОВА ЗАГОРА

Красимир Лещаков, Надежда Тодорова, Ваня Петрова

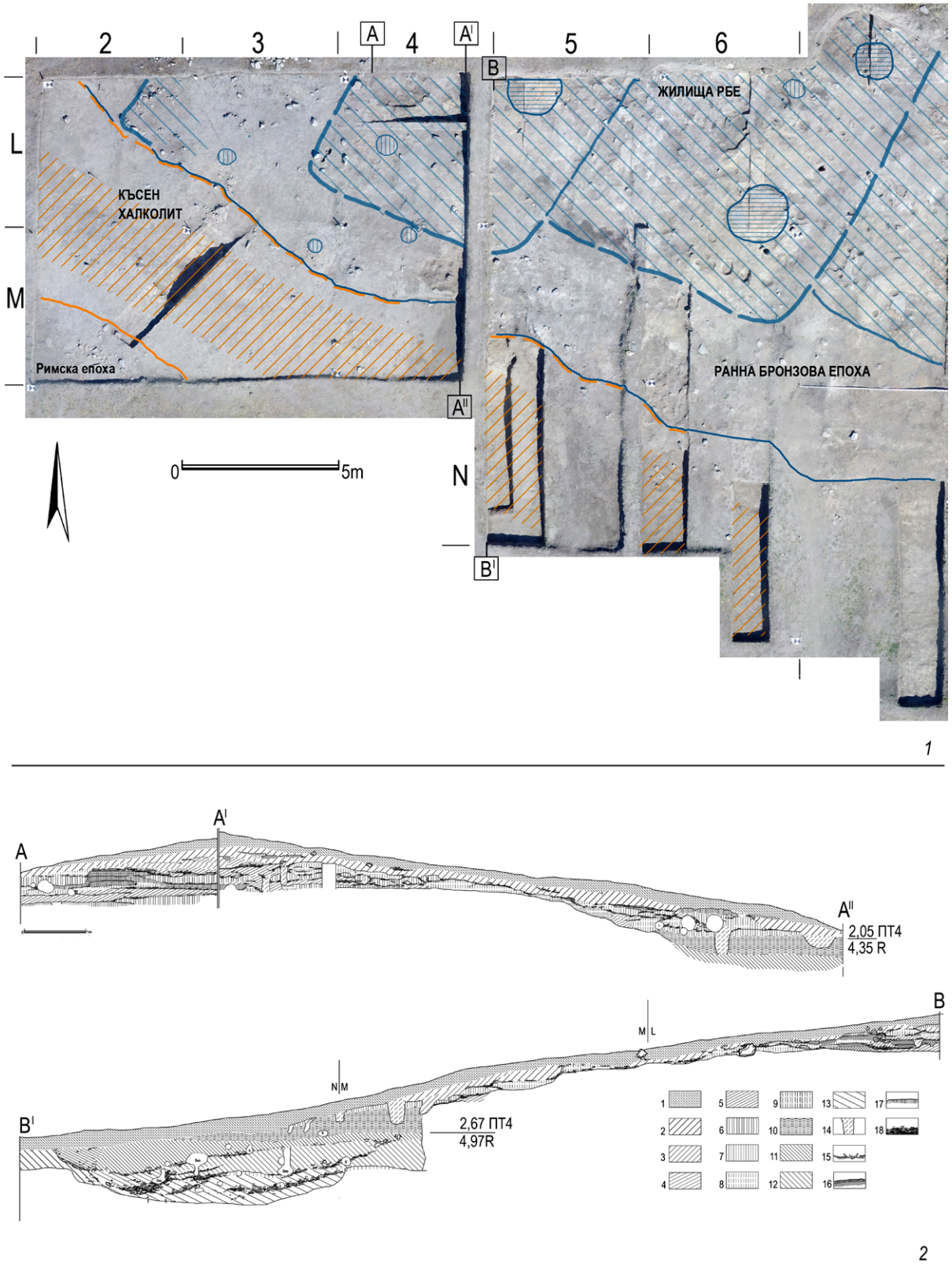
Редовното археологическо проучване на могилата бе проведено през м. август – септември 2021 г.[1] Целта е да бъдат извършени проучвания на културния пласт в югозападната част на могилата и да бъде допълнена планиграфията и хронологията на хоризонтите от най-ранните фази на РБЕ. Разкопките обхванаха площ от 525 м^2 в южната и югозападната част на селищната могила (обр. 1.1). Там бе документирана ситуация, подобна на тази в източния сектор – пластовете от РБЕ имат по-ограничен обхват спрямо късновалколитните. Това наложи частично разчистване на структури от късновалколитния пласт на обекта. В югозападната периферия бяха документирани серия термични съоръжения от най-ранните нива на РБЕ 1. Продължи работата по проучването на жилища и съоръжения от V стр. х. от ранната бронзова епоха в централната южна част на могилата.

Ранна бронзова епоха. В югозападната част на могилата – кв. L_4 – M_4 и L_3 – M_3, бяха разкрити останки от най-долните две нива на раннобронзовото селище. Документирани са четири обмазани основи на огнища с подложки от ломени камъни, керамични фрагменти и опалена глина. Наблюденията върху характера на пласта в този участък показват, че постройките са били изградени основно от кирпич и вертикални дървени греди, укрепени с ломени камъни. Кирпичените деструкции най-често формират пласт от амфорен глинест седимент с по-компактни петна или безформени буци и прослойки овъглена органична материя. Те са били използвани за подравняване на терена след преустройства или ново строителство, като оформят ясно обособени трамбовани нива.

Част от жилище от по-горен строителен хоризонт бе разкрита в кв. L_4. Запазени на терен са петна със слабо опожарени деструкции, огнище и комплекс от зърнохранилища със следи от неколкократни преустройства.

Структури и съоръжения от най-ранното обитаване през РБЕ бяха частично разкрити и в южната периферия на могилата, където бе оформен и документиран стратиграфски профил. В кв. N_{10}, непосредствено върху хиатуса, бяха частично проучени две последователно изградени пещи с масивна конструкция (обр. 3). Върху по-ранната беше разкрит *in situ* съд-хранилище. Специфични за това време са солидните каменни подложки и дебелите, грижливо обмазани подове. Синхронни на тези термични съоръжения са серията дълбоки дупки от масивни дървени стълбове, вкопани в хиатуса и в халколитния пласт. Техните размери, посока и фактът, че са в две успоредни линии, дават основание да се предположи, че са част от дървена палисада.

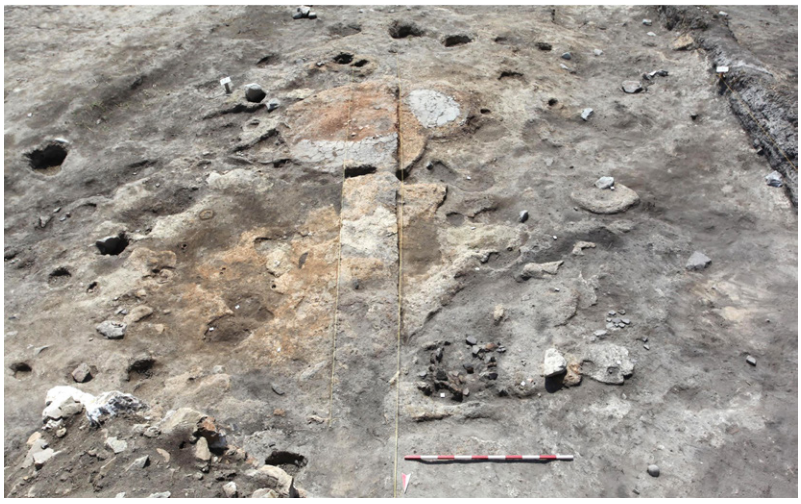
[1] Проучването е осъществено съгласно договор РД 11-00-202/19.07.2021 г. между МК и ИМ – Нова Загора.

Обр. 1. Селищна могила Сокол: 1 – въздушна снимка и план на проучваната площ; 2 – стратиграфски профили. Легенда: 1 – хумус; 2-3 – сив до сиво-кафяв, РБЕ; 4-5 – светлосив, пепелив, РБЕ; 6-7 – компактни кирпичени деструкции; 8-9 – аморфни деструкции; 10 – хиатус; 11-13 – кафяв до жълтеникаво-кафяв, късен халколит; 14 – дупка от кол; 15 – керамика; 16 – замазка на пещ; 17 – подова замазка

Fig. 1. Tell Sokol: 1 – aerial view and layout of the excavated area; 2 – stratigraphic sections. Key: 1 – humus; 2-3 – grey to greyish-brown, EBA; 4-5 – light grey, ashy, EBA; 6-7 – mudbrick debris, compact; 8-9 – mudbrick debris, loose; 10 – hiatus; 11-13 – brown to yellowish-brown, LCh; 14 – posthole; 15 – pottery; 16 – oven floor plaster; 17 – floor plaster

В централната част на могилата – кв. L_{5-7}, M_{6-7} и K_7, продължи проучването на жилища и съоръжения от V стр. х. В границите на проучваната площ попадат южните части на поне две постройки, разкрити и проучени преди 2021 г. Съществено значение имат наблюденията върху микростратиграфията на културните напластявания. Установени и документирани са множество последователни преустройства на термичните съоръжения, площадките и подовите замазки около тях, стационарните съоръжения, както и реконструкции на стените. Двете пещи в кв. L_5 и L_6 се открояват с големите си размери, стабилна конструкция и имат поне по четири последователни преустройства. За подложка са използвани керамични фрагменти и силно опалена глина. Пространството около пещите е грижливо обмазано, също с многобройни преправки. В близост до една от пещите (кв. L_6) бяха проучени останките от няколко стационарни зърнохранилища, които са очевидно разновременни, ако се съди по припокриването им и многократните им преустройства (обр. 2). В почти всички е установено голямо количество овъглени останки от житни и бобови растения.

Обр. 2. Южна част на жилище в кв. L6; поглед от север

Fig. 2. Southern part of a dwelling in sq. L6; view from north

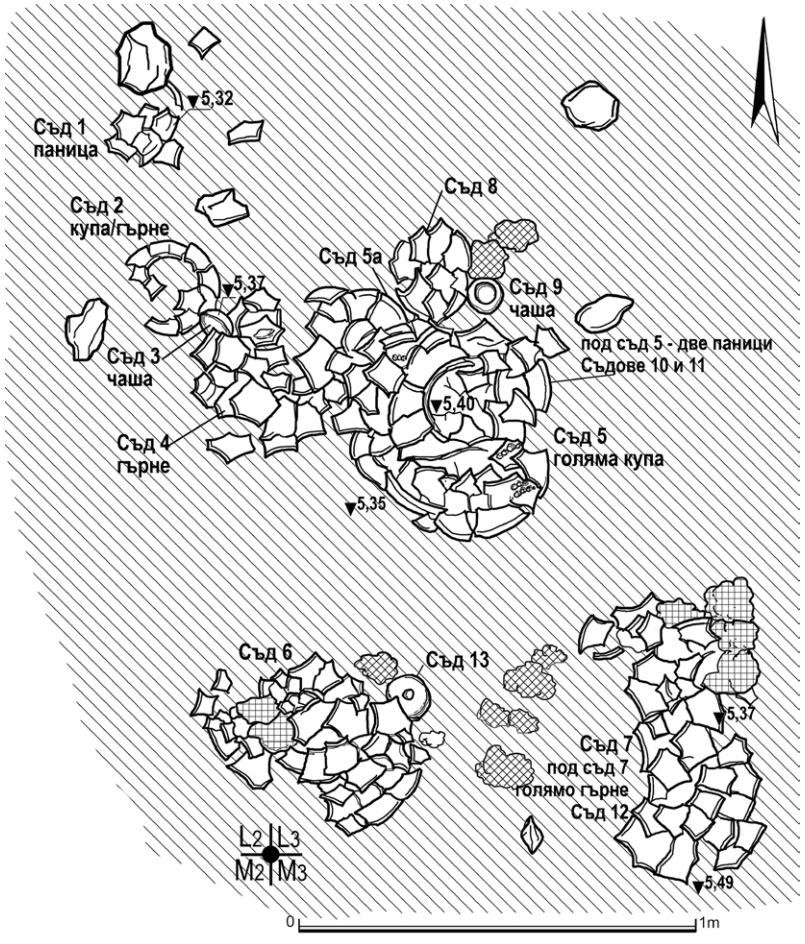
Обр. 3. Кв. N10 – две пещи, изградени една върху друга непосредствено върху хиатуса. РБЕ 1

Fig. 3. Sq. N10 – two ovens built one above the other directly over the hiatus layer. EBA 1

Една от задачите на проучванията през 2021 г. бе да се проследи характерът на стратиграфския хиатус между пластовете от късния халколит и от РБЕ. Пет контролни траншеи бяха заложени в южната периферия на обекта, проучени до нивото на краснохалколитния пласт. Установено бе, че хитаусът е с различна дебелина, която варира от 0,40 до 0,10 м. Той не се проследява добре в западната и източната периферия на могилата, което явно се дължи на ерозионните процеси и строителните дейности в самото начало на РБЕ. В профил ясно се проследяват следи от извършване на подравнителни дейности върху „шапката" на могилата – наличие на трамбован пласт сиво-белезникава глина, който заляга върху хиатуса. Непосредствено над него следват кирпичените деструкции и основи на стопанските съоръжения, отнесени към най-ранния строителен хоризонт от РБЕ (обр. 1.2).

Находките от най-ранните нива от РБЕ са относително малобройни. Масовата керамика е малко, силно фрагментирана и предимно нехарактерна. Тя е допълнена с отделни счупени на място керамични съдове, намирани най-често върху заравнените и трамбовани нива и в овъглените прослойки между кирпичените деструкции. По-добре запазените форми и типологически определими фрагменти носят всички характерни за началото на РБЕ в Тракия белези. В границите на постройките и около пещите (кв. L_5 и L_6) бяха намерени множество фрагменти от силно деформирани вследствие на вторично изпичане съдове, най-често големи „урновидни" хранилища. Категорията на малките находки е представена от серия сечива и инструменти от кост, керамика и камък – игли/шила, шпатули, перфорирани и непробити керамични шайби, изделия от камък. Единични екземпляри представляват глиненият модел на колело, моделът на брадва и кремъчният връх за стрела (обр. 5.1).

Късен халколит. Деструкциите и съоръженията от това време са покрити в югозападната периферия на могилата от хумусния пласт, а в по-високите участъци – от останките от най-ран-

Обр. 4. Фрагментирани на място керамични съдове; късен халколит

Fig. 4. Fragmented ceramic vessels found in situ; Late Chalcolithic

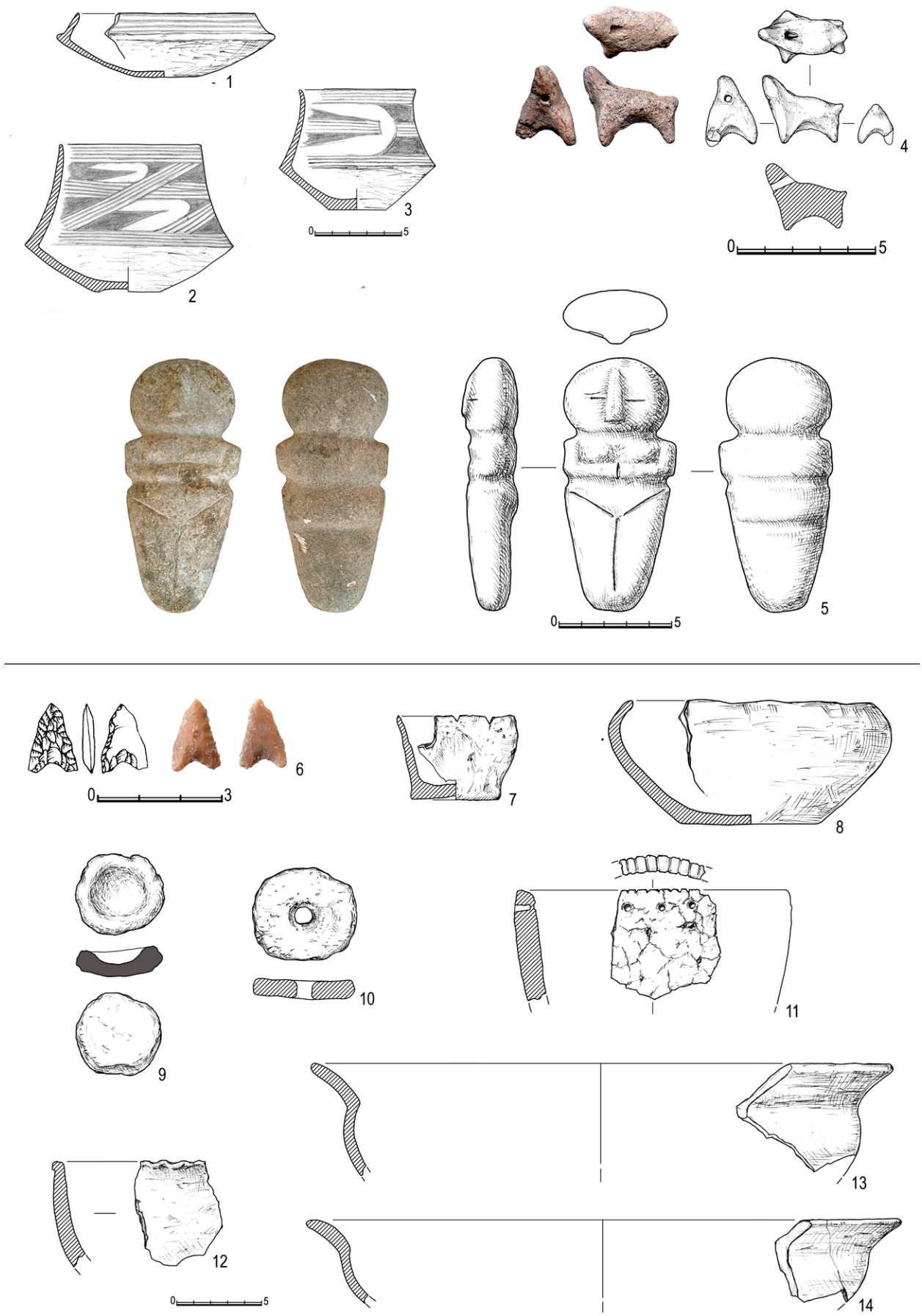
ните съоръжения от РБЕ 1. В кв. L_{2-3} и M_3 са документирани *in situ* две напълно запазени биконични купи и две паници, рисувани с графит, както и няколко дебелостенни съда с голям обем. Те са разположени върху ниво от трамбована бяла глина (обр. 4). Южно и югозападно от струпването е проследена ивица, ясно различима заради своя цвят и структура. Тя е в посока СЗ – ЮИ, следвайки южните очертания на склона на могилата. Има основания да се предполага, че ивицата маркира най-горната част от пълнежа на линейно вкопаване – ров, допълнен с вал. При направения напречен разрез бе установено, че вкопаването има ширина ок. 4,00 м и на дълбочина е най-малко 1,10 м. Запълнителят е аморфен, наситен с керамични фрагменти и животински кости. Няма ясно изразени фази на запълване. Подкрепа на тази интерпретация може да се получи от данните в контролната траншея M_5 – N_5. Характеристиката на откритите материали позволява функционирането и запълването на съоръжението да се постави в най-късните етапи на халколитната култура в Горнотракийската низина.

Освен целите и подлежащи на реконструкция керамични съдове, халколитните структури представят сравнително богата колекция от различни типове малки находки. На нивото на регистриране на вкопаната структура (ров?) и в горните нива на запълнителя преобладават сечивата от еленов рог, полуфабрикати и суровините за тяхната изработка. Сечивата от кост са по-редки. Находките от огладен камък – брадви и тесли, включват няколко цели и фрагментирани изделия, изработени от качествена суровина. При кремъчните изделия доминират оръдията върху пластини. Фрагмент от „масичка“ с типичните за края на халколита врязани очи, керамични лъжици, миниатюрни съдчета, зооморфна фигурка формират колекцията находки от глина. Като най-представителна находка се откроява изцяло запазена мраморна антропоморфна фигура (обр. 5).

През 2021 г. продължи систематичното археоботанично изследване на обекта[1]. Преобладаващата част от положителните проби произхождат от раннобронзовия пласт; само две са къснохалколитни. Идентифицирани са останки от шест вида житни култури (едно- и двузърнест лимец, мека и сбита, пшеница, плевест ечемик и просо), два вида бобови (леща и грах), два вида заплевителни растения, семена и костилки от плодове – обект на събирателство (диво грозде, дрян, глог, дива круша). Сред фрагментите от овъглена дървесина са идентифицирани пет вида широколистни дървета (дъб, елша, габър, леска и бряст).

Данните от сезон 2021 са значими преди всичко за началото на обитаването на могилата през РБЕ и са свързани с мащабната строителна дейност: изграждане на палисада (?) от юг, подравнителните дейности върху големи площи, употребата на кирпич и дърво в жилищното строителство и на камък при термичните съоръжения. В документираните профили липсват данни за силни опожарявания, прекъсвания в обитаването или други катастрофални събития. Наличието на силна традиция

[1] Анализът на пробите е извършен от Х. Христова и Ц. Попова (НАИМ-БАН).

Обр. 5. Керамика и находки: 1-5 – късен халколит; 6-14 – РБЕ 1

Fig. 5. Pottery and small finds: 1-5 – Late Chalcolithic; 6-14 – EBA 1

и дългогодишен мирен живот може да се съзре в стратиграфското припокриване на жилищните и стопански структури, както и в многобройните ремонти, на което те са били подложени. Детайлите на картината се допълват и от мобилните находки – като количеството и характер. Те също не индикират драматични събития или значими сътресения в ежедневието на обитателите на първите ранно-бронзови селища.

TELL HIMITLIYATA NEAR SOKOL VILLAGE, NOVA ZAGORA MUNICIPALITY

Krassimir Leshtakov, Nadezhda Todorova, Vanya Petrova

Summary

The excavations at tell Himitliyata in 2021 were in the frame of a long-term project aiming to investigate the EBA occupation of the site, the natural environment, economic and raw material supply strategies. The work was focused in the central south and SW part of the EBA settlement on the mound. Main tasks of the campaign were related to establishing the outlines of the occupation and the stratigraphic sequence of the EBA layer (fig. 1).

Early Bronze Age. The area occupied by the EBA settlements is significantly smaller compared to that of the Late Chalcolithic (LCh). A stratigraphic hiatus between the two cultural layers is well preserved only in the southern periphery while in east and west direction it is obliterated either by erosion processes or by construction activities of the first EBA settlers. Leveling of the terrain prior to the construction of the first EBA dwellings is clearly visible in the stratigraphic profiles as a layer of whitish compact sediment overlapping the hiatus. Remains from the first two EBA levels were partially revealed in the S/SW periphery of the EBA settlement. These include several plastered bases of hearths and ovens (fig. 3). Noteworthy is the use of stones of different kinds and sizes in the construction of oven platforms, in contrast with later ones where stones are replaced by compact floors made of ceramic fragments. Another observation is related to the use of mud-brick in the building techniques already in the beginning of the EBA occupation.

In 2021 season the investigation of the dwelling complex from the 5th b. l. located in sq. L5 – L6 – L7 continued (fig. 2). We confirmed the previous observations related to the long and continuous use of the area as a dwelling space, as evidenced by the multiple reconstruction stages in the thermal installations and the construction of the dwellings. New data concern the identification of areas used for storage of cereal and legume food supplies.

Late Chalcolithic. Features related to the latest LCh layer were identified in the SW periphery of the explored area, including an *in situ* accumulation of fragmented ceramic vessels (fig. 4). A possible linear feature was identified in this part, tentatively interpreted as a ditch and rampart system enclosing the south periphery of the last LCh settlement.

Apart from pottery, the excavations yielded a collection of small finds typical for the EBA 1 and LCh packages; the most representative amongst them is an intact marble female figurine (fig. 5).

Krassimir Leshtakov, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, leshtakov@uni-sofia.bg
Nadezhda Todorova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, ntodorovabg@yahoo.com
Vanya Petrova, National Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vanyapetrova18@gmail.com

---

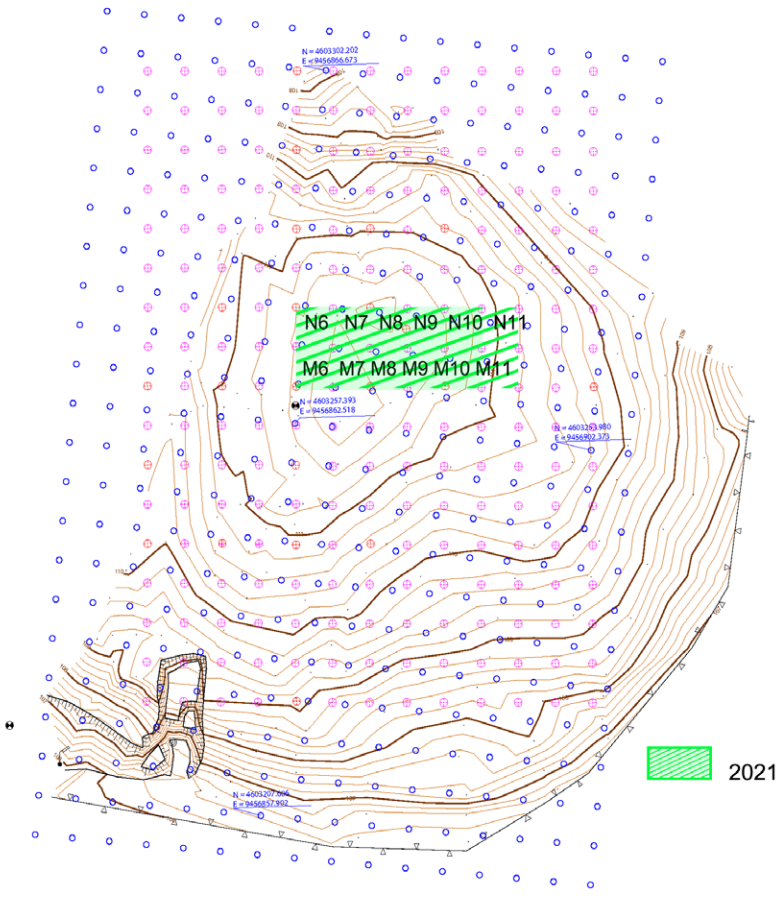
№ 3. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ГЪЛЪБОВО

Красимир Лещаков, Кристина Костова

Проучванията на с. м. Гълъбово бяха проведени през юли – август 2021 г. Те обхванаха над 350 м^2 в рамките на I – III стр. х. (обр. 1). Преди началото на същинските разкопки бе извършено почистване на най-високата част на могилата от въглищния прах, храстовидната и тревиста растителност.

I стр. х. В най-високата част на могилата бяха заложени нови квадрати по линиите M_{9-10} и N_{9-10}. Там бяха разчистени горели деструкции с дължина по оста С – Ю 9,50 м и максимална ширина в южната част на кв. M_{9-10} – ок. 6 м. Те лежат в сивкав, кафеникаво-сивкав и много компактен

пласт на ниво +0,02 м НР до -0,10 м НР. В кв. М – N_{10} са регистрирани и осем дупки за стълбове с диам. 0,20 – 0,30 м, разположени в две успоредни редици по оста СИ – ЮЗ. Разстоянието между двете редици е около 2,50 м и този факт, както и големият им диаметър, предполагат наличие на стабилна постройка с кирпичени стени. В разчистената площ са разкрити и няколко хромелни камъка, което не са на своите места. Най-вероятно са използвани вторично в градежа на стените. Сред горелите деструкции има и такива, които носят релефна украса. Орнаментът върху един от тях наподобява вписана палмета с шест или осем стилизирани флорални мотива, организирани около един център. Открити са и други фрагменти, чиято декорация се състои от вписани триъгълници в същата техника (обр. 2). Доизясняването на средата на тяхното откриване, както и датировка им, остават задачи за следващите проучвания. Археологическият материал, разкрит в тези квадрати, е с висока към средна концентрация. В горната част на културния пласт керамиката е смесена, хронологически нехомогенна. Преобладава тази от БЕ, но има и отделни фрагменти от халколита и РЖЕ. Фрагментите от съдове, изработени на грънчарско колело, са единични и се датират в Античността и Средновековието. В дълбочина по-късни фрагменти не са отбелязани и керамиката може да се датира в БЕ. Намерени бяха прешлени за вретено, фрагменти от чукалки от кварц, тесли и брусове, няколко кремъчни отломъка и няколко ретуширани кремъчни пластини.

Обр. 1. Схема на проучената през 2021 г. площ, I – III стр. х.

Fig. 1. Plot of the area explored in the 2021 field season, 1st – 3rd building levels (b. l.)

В западната част на кв. М – N_9, върху площ с ширина 3,00 – 3,50 м и дължина по оста С – Ю 5 – 5,50 м е разкрита част от жилище, към чийто инвентар се отнася колективна находка от три чаши и други малки находки (обр. 3). Колективната находка включва съд № 1 – почти цяла „троянска чаша" *in situ*, лежаща хоризонтално (кота на устието: -0,02 НР). Вътре в нея е положена друга, по-малка чаша (съд № 2). На 0,20 м западно от тях е намерена трета чаша (съд № 3), също *in situ*. В централната част на кв. N_9 бе разчистена втора концентрация на материали: още една керамична чаша, прешлен за вретено, фрагменти от каменно сечиво, фрагмент от рог, фрагментиран керамичен предмет с цилиндрична форма, както и два цели профила на керамични съдове. На разстояние по-малко от 1 м от това струпване бе намерена и малка бронзова кама (обр. 5).

В централната западна част на кв. M_9, на ниво -0,02 м НР се разкри част от обмазка на огнище с диам. ок. 0,50 м. Непосредствено на север от него се разкриха фрагменти от съд *in situ*, вероятно гърне. На юг от термичното съоръжение е почистено компактно струпване на горели деструкции. Описаните находки и структури в М – N_9 най-вероятно представляват част от инвентара на жилище, което може да се отнесе към I стр. х. Пълното му проучване е предстоящо.

II стр. х. Този строителен хоризонт бе документиран в кв. М – O_8 при достигнато ниво -0,28/-0,38 м НР. В кв. M_8 беше проучена част от жилище, което продължава и в съседните квадрати. На изток то е покрито стратиграфски от деструкциите на по-късно жилище от I стр. х. Върху пода бяха документирани *in situ* две компактни струпвания от керамични фрагменти от съдове, три керамич-

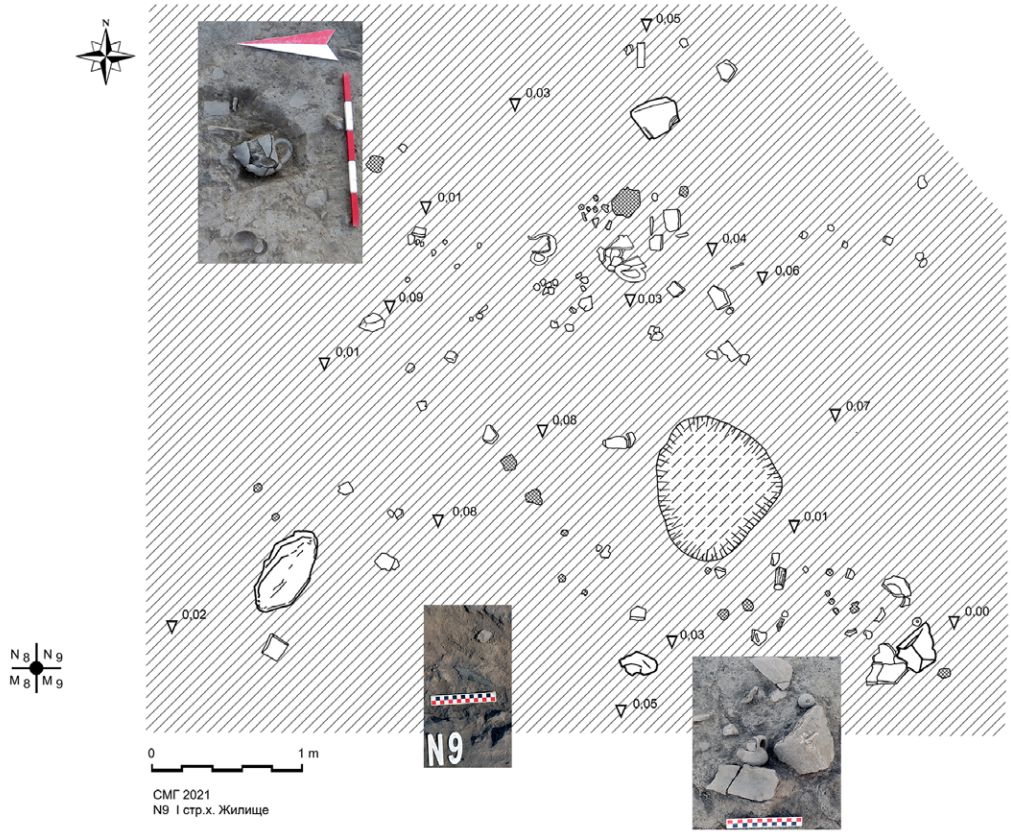

Обр. 2. Фрагментирани архитектурни елементи с релефна декорация in situ, I стр. х. кв. N_{10} (автори: Е. Начева, К. Лещаков)

Fig. 2. Photos of fragmented architectural elements with relief decoration in situ, 1st b. l., sq. N_{10} (authors: E. Nacheva, K. Leshtakov)

ни прешлена за вретено, керамична тежест и бронзов връх на стрела. В кв. N_8 и O_8 бе регистрирана висока концентрация на керамични фрагменти, но подово ниво не бе достигнато.

III стр. х. С цел разкриване на останалите фрагменти от големия червеноангобиран питос, регистриран през 2018 г. при профил N_{6-7} (Лещаков 2019, 97), е извършено проучване в централната част на кв. N_7. Установено бе, че до дълб. -0,46/-0,50 м НР пластът е жълтеникав, хомогенен и песъклив, останал от разложени кирпичи. След неговото отнемане бе разчистена част от помещение, което интерпретираме като склад на жилището, чието подово ниво е с позиция между -0,57 до -0,63 м НР. Разкритата площ на помещението е с размери И – З 2,20 м и С – Ю ок. 1,85 м. То е ограничено от север и юг чрез стени, изградени от кирпичи, които са запазени в два реда. Следват големи парчета силно горели деструкции, което

Обр. 3. „Троянска чаша" и други находки in situ в жилище от I стр. х., кв. N_9

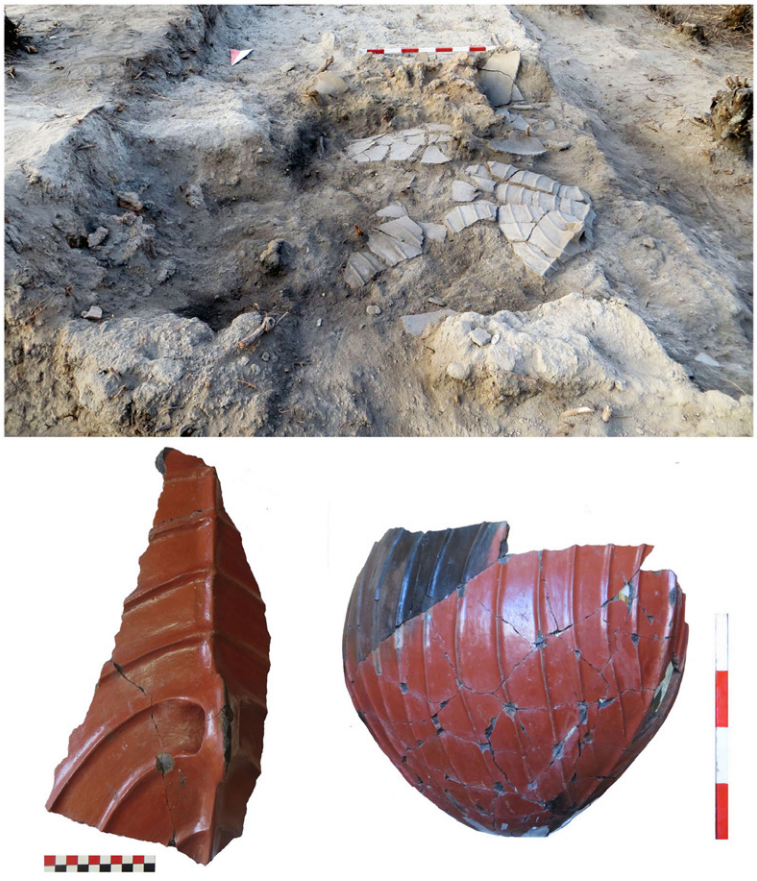
Fig. 3. Depas amphikypellon and other finds in situ in a house, 1st b. l., sq. N_9

подсказва, че във височина стените са били по-леки. Глината на част от горелите деструкции е примесена с едра органика и пясък, докато при разкритите *in situ* кирпичени стени, органичните примеси липсват. Подовата замазка на помещението се проследява ясно по цялата площ с изключение на най-източната му част, където не е проучена заради оформения там контролен профил. Може обаче да се констатира, че подът хлътва и се оформя понижение с неголяма дълбочина – ок. тридесетина сантиметра максимум (ниво -0,83 м НР), имащо издължена форма по оста север – юг. Обмазването е същото, запълването не се отличава от останалта част на склада – пласт от пепел и черна, богата на органика песъклива пръст, силно примесена с карбонизирало зърно. В черния пласт и непосредствено върху подовото ниво са разкрити останалите части на големия червеноангобиран съд (обр. 4). Фрагментите му заемат почти цялата площ на помещението, като части от дъното му са намерени непосредствено до южната стена. Формата и украсата на съда са необичайни за местното керамично производство. Освен един цял кремъчен връх за стрела, други съдове или находки не са намерени.

Жилището се развива на юг след преградната стена на склада. Подът също е измазан, а върху него е намерена *in situ* цяла тежест за стан. В разчистеното пространство липсват съдове или части от тях *in situ*, както и останки от съоръжения.

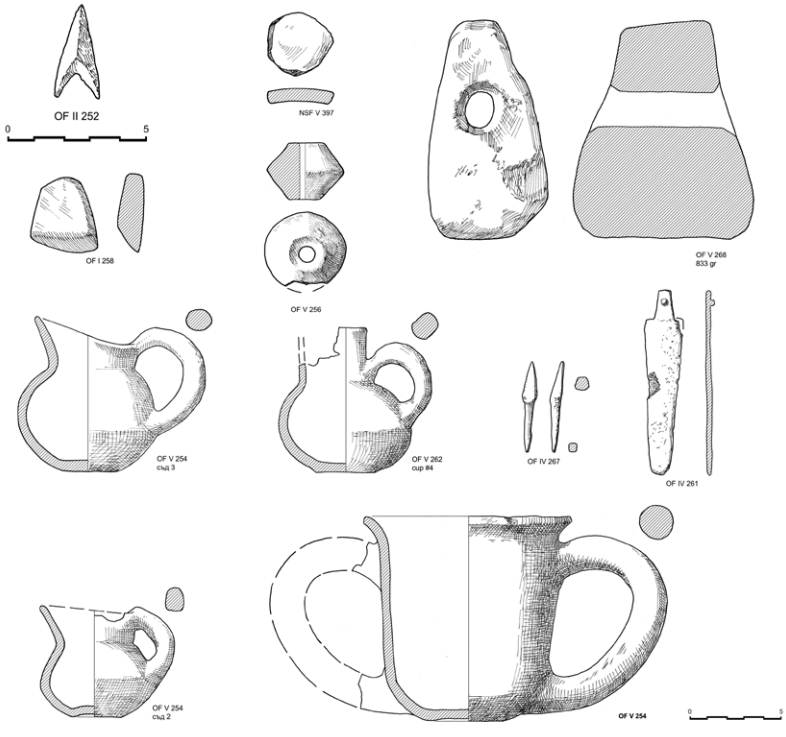
Данните от археоботаническите изследвания от пробите, произхождащи от складовото помещение от III стр. х. показват наличие на овъглени зърна от житни и бобови култури (еднозърнест лимец, леща, уров, грах), фрагменти от овъглена дървесина и жълъди (дъб), както и останки от обработена зърнена храна (каша?).

Сред идентифицираните костни останки, които са типични за раннобронзовите селища в Тра-

Обр. 4. Фрагментиран питос (червеният питос) in situ, кв. N$_{7}$, III стр. х., жилище

Fig. 4. Fragmented red pithos in situ, 3rd b. l., sq. N$_{7}$ in a house.

Обр. 5. Съдове и малки находки, I – III стр. х.

Fig. 5. Ceramic vessels and some small finds, 1st – 3rd b. l.

кия, внимание заслужават костите от кон (части от краниум и бедрена кост). Те имат сигурен стратиграфски контекст. Тази информация добре кореспондира както с известните вече данни от предходните сезони, така и с резултатите от аналогични изследвания в Източна Тракия (Leshtakov 2021, 29).

След завършване на разкопките проучената площ бе покрита с промишлена геомембрана, осигуряваща сигурна защита на разкритите съоръжения.

В заключение може да се подчертае, че въпреки кратките срокове на работа и неголямата проучена площ, резултатите са значими. Една част от керамиката и находките демонстрират южен и югоизточен афинитет, потвърждавайки вече изказаната хипотеза за особеното положение на селищата от РБЕ 3/началото на СБЕ върху селищната могила в рамките на селищния модел. За първи път в българската праистория е документирана импортна „троянска чаша" *in situ* в жилищен контекст, придружена от местни съдове, произведени на ръка. Висока научна стойност има и червеният питос, също открит *in situ* в складово помещение. Той е чужд на местната керамична традиция и като морфология, и като украса. Не на последно място в този списък могат да се поставят сигурните данни за масовото използване на кирпичи, което е принос към изучаване на строителните техники от края на III хил. пр. Хр. в Източните Балкани. Всичко това определя високата научна стойност на с. м. Гълъбово и защитава нейната водеща позиция в проучванията на културата от РБЕ 3/началото на СБЕ в България.

Литература

Лещаков 2019: К. Лещаков. Спасителни разкопки на селищна могила Гълъбово. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 95–98.

Leshtakov 2021: K. Leshtakov. Galabovo: Ordinary things – odd things. – In: K. Leshtakov, M. Andonova (eds). Galabovo in Southeast Europe and beyond. Cultural interactions during the 3rd – 2nd millennium BC. Proceedings of the international conference 24 – 27 October 2018 in the town of Galabovo. Sofia, 2021, 12 – 69.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT TELL GALABOVO

Krassimir Leshtakov, Kristina Kostova

Summary

In 2021 we explored the highest part of the site of Galabovo (fig. 1). The main results were obtained from the area in sq. M – N9 – 10, as well as M – O8 and N7.

The 1st building level was detected in sq. M – N9 – 10, marked by several concentrations of burnt clay debris. The destructions are situated in a greyish, brownish-grey very hard sediment. There is a partly preserved relief decoration on some of them. Eight postholes arranged in two parallel rows along the NE – SW axis were discovered as well in the same squares. The distance between the rows is approx. 2.50 m. The small finds and pottery sherds around the destructions of walls and the postholes are chronologically inhomogeneous and the refinement of the dating is forthcoming (fig. 2).

In the western part of sq. M – N9, a part of a dwelling has been discovered, the inventory of which includes a collective find of three almost intact ceramic cups and other small finds (fig. 3). Cup No. 1 of this depot is almost a whole *depas amphikypelon* found *in situ*, lying horizontally at a depth of -0.02 m BM. Another smaller cup (No. 2) was placed inside the *depas*, and a third one (cup No. 3) was placed 0.20 m west of them, also *in situ*. A hearth base that can be connected to the same dwelling was unearthed in the central-western part of sq. M9. Fragments of a vessel *in situ* were placed just north of the hearth. A second concentration of eight small finds was located in the central part of sq. N9, among them – a fully preserved bronze dagger.

The 2nd building level was partially traced in sq. M – O8 at a depth of -0.28 / -0.38 m BM. A part of a dwelling was discovered in sq. M8 but the inhabited area is larger, covering the neighboring squares that still remain unexcavated. Two concentrations of pottery sherds, a ceramic weight, three spindle whorls and a bronze arrowhead were found *in situ* on the floor level of the dwelling.

The structures and finds belonging to the 3rd building level are discovered in the central part of sq. N7 (fig. 4). A part of a storeroom (dimensions E – W 2.20 m and N – S approx. 1.85 m) related to this dwelling was unearthed here. The floor of the room (at a depth of -0.57 to -0.63 m BM) was plastered with yellow-whitish clay. Bases of mud-brick walls form the boundaries of the room from N and S. A little depression on the floor, also plastered and measuring N – S approx. 1.20 m and max. width is 0.40 m, was located in the easternmost part of the storeroom.

A layer, full of ash and charcoal was mixed with a large amount of cereals and beans, covered the floor of the room. Large pieces of burnt wall debris laid over this layer. Beneath them, on the floor of the room, a large number of the fragments belonging to a big red-coated vessel – identified several years ago – were cleaned. They occupied almost the entire area of the storeroom. Carbonized grains of wheat, bitter vetch, and lentils as well as some remnants of porridge/dough (?) were spread over some of the fragments of the vessel. The full study of the dwelling is forthcoming.

The results of the 2021 season confirm the leading position of Galabovo in the study of culture from the end of 3rd and the beginning of the 2nd millennium BC in the Eastern Balkans.

Krassimir Lesthakov, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, leshtakov@uni-sofia.bg
Kristina Kostova, kristina_kostova@yahoo.com

№ 4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 1 ОТ РБЕ В М. СТАМОПУЛО В ЗЕМЛИЩЕТО НА ПРИМОРСКО

Петър Балабанов, Даниел Пантов

Обектът се намира на 1,5 км северно от гр. Приморско, ПИ 58356.73.91, GPS 42° 16' 53,490 / 27° 44' 38,276. След подаден сигнал за иманярска дейност е извършен оглед, при който са документирани няколко иманярски изкопа, описани с протокол на РУ на МВР – Приморско. Могилата е проучена под ръководството на доц. д-р П. Балабанов и Д. Пантов, директор на ИМ – Приморско, чрез археологически разкопки в периода от септември до декември 2021 г.

Теренът под могилата е с наклон от запад на изток. Диаметърът в основата ѝ е 17 м И – З и 19 м С – Ю, с максимална височина в централната част 2,2 м на кота 7,03 м. Преди началото на проучването повърхността е картирана чрез тахиметрично заснемане от специализирана геодезична фирма. Заложени са основен и два спомагателни репера. Върху могилата са очертани две перпендикулярни ребра с ширина 1,0 м, ориентирани по посоките на света (обр. 1).

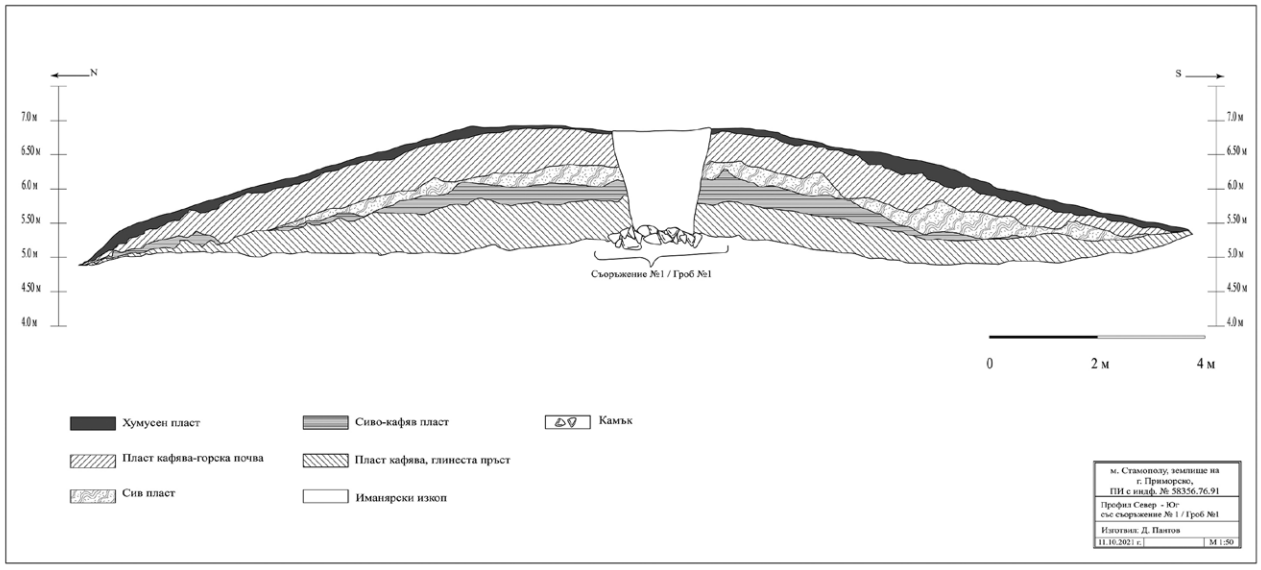
Сектор „Югозапад". В източния профил най-горният пласт е с дебелина 0,10 – 0,15 м, състои се от хумусизирана пръст. Следва пласт от кафява горска пръст с дебелина от 0,30 до 0,50 м. Под него има пласт от мека пръст със светлосив цвят, който е с дебелина от 0,40 – 0,55 м. В централния участък на могилата се очертава вторично вкопаване, което прекъсва светлия пласт на 1,2 м от ъгъла на сектора; вкопаването е с ширина 0,95 м и дълбочина 1,0 м. В дълбочина се появява пласт от по-плътна глинеста пръст със сиво-кафяв цвят, в която се срещат изолирани въглени и малки бучки овъглена пръст. Античното ходово ниво е маркирано с пласт от плътен глинест чернозем, с дебелина до 0,35 м, под който се появява материкът.

Обр. 1. Етап от проучване на могилата

Fig. 1. Tumulus during the excavation

В северния профил редуването на пластовете е аналогично с документираното в профил Изток. На около 2,50 м от ъгъла на профила, на дълбочина 0,30 – 0,35 м, се разкрива най-високата част на струпване от ломени камъни. Най-южна-

Обр. 2. Стратиграфски профили в Сектор „Югозапад“

Fig. 2. Stratigraphic profiles in Southwest Sector

Обр. 3. Гроб 3 преди разкриването му

Fig. 3. Grave 3 before its excavation

та част на струпването попада под профила (обр. 2).

Каменно съоръжение 3 (гроб 3). Представлява циста от плочи с неправилна форма, някои от които са се наклонили от тежестта на насипа. Външните му размери са: дължина 5 м в посока СЗ – ЮИ и ширина 3,1 м. Вътрешните размери на камерата са 1,4 – 1,5 м ширина, 2,0 – 2,10 м дължина и 1,1 м дълбочина. От ЮИ и СЗ са поставени две големи плочи, които затварят цистата по дължина. От дългите страни са поставени по-малки плочи, прилепени една до друга. От северозападната страна на цистата се документира площадка от един пласт подредени във форма на полумесец ломени камъни от местна порода. Общите ѝ размери са 2,9 м на 1,8 м (обр. 3).

Проучването на вътрешността на гроба се извършва чрез проучване на механични пластове с дебелина 0,05 – 0,08 м. След отстраняването на камъните в цистата се достига до плътен пласт от черна на цвят глинеста пръст, в която не се документират следи от антропогенна намеса. Регистрира се наличието на въглени и охра на 0,18 м над дъното на камерата, което е на кота 4,353 м. Гробен инвентар не бе открит.

Сектор „Северозапад“. В южния профил няма следи от вторични вкопавания. Хумусният пласт е с дебелина 0,8 – 0,10 м, следва пласт от сивокафява на цвят горска пръст с дебелина 0,40 до 0,60 м. Под него на 1,2 м от периферията на могилния насип започва пласт със светлосив цвят, с дебелина 0,20 до 0,30 м, който продължава до центъра на могилата. На разстояние 2,10 м от периферията под него започва пласт от сиво-кафява на цвят сбита глинеста пръст. Дебелината му в ъгъла на сектора достига до 0,80 – 0,90 м.

Стратиграфията в западния профил е аналогична на документираното в профил Юг. На 0,80 м от ъгъла на сектора се наблюдава вторично вкопаване с дължина 2,10 м, което достига дълбочина 1,30 м от повърхността на могилата. На дъното му се регистрира каменно струпване от камъни местни породи.

Сектор „Североизток“. В западния профила няма съществени разлики с документираното в съседния профил на сектор Северозапад. В южния профил няма разлики спрямо документираното в северния.

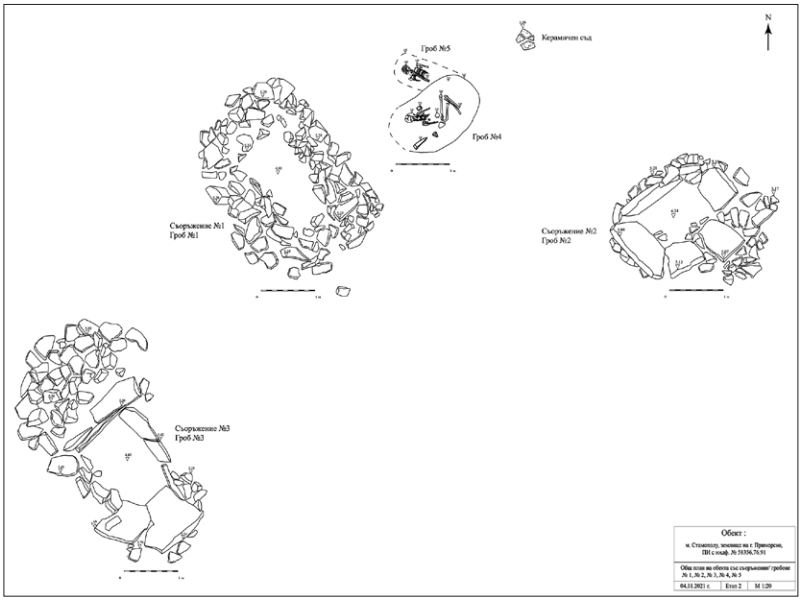
На 0,8 м от ъгъла на сектора и началото на южния профил се разкрива каменно струпване на дълбочина 0,5 м. В диаметър от 3,0 м хумусният пласт в централната част на могилата е изцяло нарушен.

Обр. 4. Сребърни спирали за коса

Fig. 4. Silver hair rings

Каменно съоръжение 2 (гроб 2). Изградено е от добре обработени плочи от бял варовит камък. Повърхностната му част от юг е разрушена от иманярските изкопи, а друга попада под ребро И/З. Една от покривните му плочи се открива на дъното на иманярски изкоп. Вътрешните размери на съоръжението са 2,20 × 1,55 м, а външните: 2,50 м СИ – ЮЗ и 1,80 м СЗ – ЮИ, като от ЮИ му страна се регистрира каменно струпване с размери 0,8 × 0,6 м, на кота 5,138 м.

Обр. 5. Гробовете под могилния насип

Fig. 5. Graves under the mound embankment

Гробната камера е стеснена от наклонилите се каменни плочи с размери 1,30 м СИ – ЮЗ и 0,95 м СЗ – ЮИ. Празните пространства между плочите са запълнени със средни и дребни ломени камъни от местни породи в бял, червен и розов цвят.

При свалянето на насипа в камерата се откриха малък брой фрагменти от стени на керамични съдове, изработени на ръка от недобре пречистена и лошо изпечена глина, с незначителни размери, придобили кафяв до черен цвят. В обема му се намират и животински кости. Над дъното в ЮЗ част на камерата в пръста се документират малки въгленчета и стрит на прах минерал с тъмночервен цвят. Костите на покойника са изтлели.

Централно каменно съоръжение (гроб 1). Вкопано е под античното ходово ниво в централната част на подмогилното пространство. Върху покриващата го могила от ломени камъни се заложи квадрат № 1 с дължина на стените 5 м, ориентирани по посоките на света. Каменното струпване е с почти правоъгълна форма и размери 3,5 × 2,6 м, ориентирано по дължина в посоки СЗ – ЮИ. В централната му част се наблюдава пропадане с размери 1,8 × 0,8/0,9 м, и дълбочина до 0,40/0,50 м. Съоръжението е покрито с пласт от пепел с дебелина до 0,15/0,20 м върху цялата му площ, включително между камъните.

Под горния пласт от камъни в насипа се появяват късове овъглена дървесина. Очертава се гробна яма с овална форма, оградена от ломени камъни. В североизточната ѝ страна, на ниво 4,642 м, се откриха две сребърни спирали за коса, характерни за ювелирните изделия от РБЕ (обр. 4; Василева 2016, 223 – 225; Александров 2018, 91 – 93). Кости в гробната яма не се откриват. В северната ѝ част, на равнището на спиралите, се регистрират частици от стрит минерал с тъмночервен цвят. В насипа се регистрират фрагменти от керамични съдове с много малки размери, изработени от лошо изпечена глина с примеси от едри песъчинки.

Яма, вкопана в насипа (гроб 4 – вторичен). При отнемането на насипа в сектора, на дълбочина 0,4 – 0,5 м се документира наличие на второ каменно струпване от необработен пясъчник. Под нега се

регистрира гробна яма с размери 1,8 × 1,2 м и бъбрековидна форма. Ямата е вкопана във вече съществуващия могилен насип близо до централната част на сектор СИ. Не е маркирана с каменно съоръжение. Краят ѝ е на 1,2 м североизточно от периферията на гроб 1. Скелетът е разположен в поза хокер надясно и костите са сравнително добре запазени. Ходилата и ръцете под лактите липсват. Зъбите са в добро състояние, липсва част от гръбначния стълб. На 0,4 м южно от черепа се разкри бял камък с размери 0,25 × 0,08 м. В областта на главата и раменете се документират следи от стрити минерали с червен до тъмночервен цвят. На 0,2 м южно от дясната раменна кост се откриват животински кости. Дъното на ямата е на ниво 4,862 м.

Гроб 5. На 2,1 м североизточно от централното каменно съоръжение се откриват човешки кости, положени в плитка яма с размери 1,80 × 2,40 м. Запълнителят на ямата е сив пепелив пласт с дебелина 0,20 до 0,30 м. В хода на проучването се установява, че погребаният е бил засегнат от направата на ямата на гроб 4, при което липсват двата му крака и част от таза. Ямата е с неправилно елипсовидно очертание, като нивото на вкопаване е едва няколко сантиметра под нивото на дъното на гроб 4. Гробен инвентар не се открива (обр. 5).

Сектор „Югоизток". Стратиграфията на северния профил е аналогична на документираната в сектор „Североизток". Стратиграфията на западния профил е аналогична на документираната в сектор „Югозапад".

В централната част на сектора се документира вторично вкопаване, което попада и в секторите СЗ и СИ. На дъното на този иманярски изкоп се открива каменна плоча с дължина 0,9 м, ширина 0,75 м и 0,10 м дебелина, която най-вероятно е била част от покривната конструкция на гроб 2.

Литература

Александров 2018: Ст. Александров. Ранната и средна бронзова епоха в българските земи: хронология, периодизация, културни контакти и находки от благородни метали. – В: S. Alexandrov, Y. Dimitrova, H. Popov, B. Horejs, K. Chukalev (eds). Gold and bronze. Metals, technologies and interregional contacts in the Eastern Balkans during the Bronze Age. Sofia, 2018, 85 – 97.

Василева 2016: Ж. Василева. Ювелирни центрове от ранната бронзова епоха в Егея и Тракия. – Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, 5, 2016, 219 – 239.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF TUMULS NO. 1 FROM THE EARLY BRONZE AGE IN STAMOPULO LOCALITY, LAND OF PRIMORSKO

Petar Balabanov, Daniel Pantov

Summary

The site is located 1.5 km north of the town of Primorsko, plot 58356.73.91, GPS 42° 16' 53,490/ 27° 44' 38,276 . It was excavated from September to December 2021 (fig. 1).

The tumulus was covered with a layer of black earth with a thickness of 0.10 – 0.15 m; below this layer, a layer of brown forest earth follows, with a thickness of 0.30 – 0.50 m. Beneath it, a layer of soft earth of light-grey colour is registered, up to 0.55 m thick. The ancient humus level is a black earth, up to 0.35 m thick (fig. 2).

Central feature (grave 1). It was dug into the ancient humus level and covered with a heap of stones with a near-rectangular plan and dimensions 3.5 m × 2.6 m. It was covered by a layer of ash, up to 0.08 m thick. In its northeast quarter at 4.64 masl, silver hair rings characteristic of the jewellery products of EBA were found (fig. 4). We did not find any bones. In the northern part of the embankment, at the level of the spirals spots of ochre were registered.

Feature 2 (grave 2). The burial chamber was made of hewn stone slabs with dimensions 1.30 × 0.95 m. Empty spaces between them were filled with small stones. In the first layers, animal bones (badger, weasel?) and a small number of ceramic fragments were found. At the bottom of the grave, we found small pieces of charcoal and ochre. The deceased's bones were much eroded.

Feature 3 (grave 3). Its external dimensions are 5 m NW – SE and a width of 3.1 m, and internal dimensions 1.4/1.5 × 2.0/2.10 m two stone slabs are placed from the SE. From the SW, a layer of stones was documented. We found small charcoal, ochre and a small number of ceramic fragments inside the burial chamber. The deceased's bones were heavily eroded. Burial inventory was not documented (fig. 3).

Pit dug into the embankment (grave 4). The burial pit had an oval plan and dimensions 1.8 × 1.2 m, dug into the embankment of the mound. The deceased was in supine position, with flexed legs with the arms alongside the body.

His head was turned north. Around the skull we found some red ochre. A small number of ceramic fragments were found in the area of the legs.

Grave 5. It was partially destroyed by grave 4, hence the legs, pelvis and part of the spine of the skeleton were affected. The grave is located 1.1 m northeast of the central feature, dug into a grey ash layer. The deceased's body was laid in a pit. The pit had irregular outlines measuring 1.80 × 2.40 m and a depth of 0.22 m. Burial inventory was not found (fig. 5). All three graves date from the Early Bronze Age.

Petar Balabanov, p_balabanov@abv.bg
Daniel Pantov, Museum of History – Primorsko, 5 Albatros Str., 8180 Primorsko, danielpantov@abv.bg

№ 5. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА № 7 В М. МАДЖАРСКИЯ ЧАИР, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ИЗВОРОВО, ОБЩ. ХАРМАНЛИ

Борислав Бориславов, Надежда Бориславова

Могила № 7 е част от могилен некропол от бронзовата епоха в землището на с. Изворово, общ. Харманли, регистриран през 2007 г. В хода на нейното проучване е установено, че тя е една от малкото в Сакар, които не са били обект на иманярска интервенция[1]. Намира се в м. Маджарския чаир, на около 200 м южно от селището от бронзовата епоха в м. Бадема. Разположена е на ръба на северния склон на издължено било, с денивелация от изток на запад (обр. 1). Нейните размери са: диаметър на основата – 16,7 м (изток – запад) и 14,5 м (север – юг) и височина – 1,5 м. Могилният насип е каменно-землен (обр. 2). В хода на проучването са установени два хронологически периода в неговото натрупване (обр. 3).

Бронзова епоха. Начинът, по който е изградена могилата, е сходен с установени вече практики при други проучени могили от некропола при с. Изворово. Първоначално е била оформена площадка от чакъл и здраво трамбована глина, на места със следи от опалване и единични въглени. Тя е повдигната с допълнителен слой от запад, за да бъде компенсирана денивелацията на терена. В приблизителния център на площадката е изградено елипсовидно в план съоръжение с диаметър 5,6 м (изток – запад) и 5,3 м (север – юг) и височина 1 м от ломени камъни, глина и пръст (обр. 4). В основата е било оградено пространство с пояс от глина с елипсовидна форма. Отгоре и отвътре поясът е бил „облицован" с плътно подредени ломени камъни. В центъра на оградното пространство е била положена чаша с една дръжка. Всичко е покрито с плътно подредени в кръгове камъни и пръст в най-малко шест нива, като камъните в основата са с по-големи размери. В източната периферия на централ-

Обр. 1. Аерофотоснимка на Могила № 7, с. Изворово

Fig. 1. Aerial view of Tumulus No. 7, Izvorovo village

[1] Редовните археологически разкопки на Могила № 7 са проведени в периода септември 2021 – януари 2022 г. под ръководството на д-р Б. Бориславов (НАИМ – БАН), заместник-ръководител д-р Н. Бориславова (НАИМ – БАН) и екип в състав: П. Василева, Г. Стоянова, Д. Горбанова, И. Иванов; реставрация и консервация: д-р П. Пенкова (НАИМ – БАН), Е. Колева (РИМ – София); нумизматичен анализ: проф. д.и.н. И. Прокопов; геодезия: Картпроект ЕООД; геоморфологически анализ и анализ на почви: проф. д-р Р. Кендерова, доц. д-р А. Сарафов (СУ „Св. Климент Охридски"); теренна консервация: арх. Л. Маркова.

ното съоръжение, върху пояса от глина, са открити фрагменти от гърне, а до югоизточната – две купи с чучур. Могилата е оформена финално с насип от червена глинеста пръст, примесена с чакъл. Нейната височина не надхвърля тази на централното съоръжение, а диаметърът ѝ е приблизително 13,5 м (С – Ю) и 12,1 м (И – З).

В процеса на археологическото проучване е регистриран вторичен гроб от бронзовата епоха. Той е вкопан както в насипа, така и в южната половина на централното съоръжение, чиито горни пластове с камъни са отнети. От юг е допълнително долепена каменна площадка, изградена от едри, плътно подредени камъни върху дебел слой глина. Южният ѝ край е оформен с големи продълговати камъни, разположени в две линии, образуващи тъп ъгъл, което придава петоъгълна форма на обособеното пространство. Северният ѝ край лежи върху централното съоръжение. Размерите на площадката са 3,6 м (север – юг) на 3,91 м (изток – запад). Върху нея, между камъните и в пръстта са разпръснати останки от кремация, единични въглени и фрагменти от умишлено разкъсани накити – най-вероятно кухи обеци с лунарна форма. Те са изработени от тънък сребърен лист, покрит със златен лист. Открити са два броя кухи сребърни конуси изработени в същата техника, украсени с успоредни врязани линии, както и множество извити части, абсолютно идентични на тези, открити в проучената през 2018 г. могила № 5А. Засега остава неясно дали конусите са били част от обеците.

Едновременно с вторичния гроб в южната периферия на могилата е добавена отворена каменна крепида, която повтаря контура на ограждащите камъни на площадката. Върху един от камъните на крепидата е открита малка купа с чучур, положена с дъното нагоре (обр. 5). Вероятно вторичният гроб е направен не много по-късно от първичното централно съоръжение. Площадката е била покрита с приблизително три слоя плътно подредени камъни и с насип от кафява пръст, който обхваща южната периферия на могилата и крепидата.

Обр. 2. Могила № 7, етап от археологическото проучване; поглед от ЮИ

Fig. 2. Tumulus No. 7, stage of archaeological excavations; view from SE

Римски период. Могила № 7 е преизползвана през римския период. В най-високата ѝ част е отнет каменно-земленият насип и е оформена плитка яма с правоъгълен план и размери 3,65 м (СИ – ЮЗ) и 2,6 м (СЗ – ЮИ) (обр. 3). В нея са разпръснати останки от кремация, въглени и пепел. Между камъните в основата на ямата са открити две цели железни фибули и фрагменти от трета, бронзова игла, стъклена купа и множество разпръснати фрагменти от глинени съдове за течности и храни и две амфори. В основата на гробната яма е намерена отрязана част от монета – денар на Хадриан (117 – 138 г.). Гробът и цялата могила са били покрити с приблизително три слоя камъни и пръст. Между камъ-

Обр. 3. Западен профил на Могила № 7

Fig. 3. West cross-section of Tumulus No. 7

ните са открити единични железни цинтове, фрагменти от глинени съдове на колело, вероятно свързани с поменални практики, и един железен чан.

Въз основа на находките най-вероятно гробът от римския период може да бъде датиран във втората половина на III в. Фибулите, тип 15б по Е. Генчева (Генчева 2004, 43 – 44, 161, табл. XII: 7)/ тип 14c по Cociş (Cociş 2004, 80, 83, 302, XLVIII: 688) и коленчата шарнирна фибула тип 17б по Е. Генчева (Генчева 2004, 50,167, табл. XV: 6)/ тип 19a8a2, 19a8c по Cociş (Cociş 2004, 97, 328, Pl. LXXIV: 1139, 1141, 1147), са разпространени през III в., но отрязаната част от монета насочва към дата във втората половина на века и по-късно. Такова третиране на нумизматичен материал е характерно за кризисни години[1]. В околомогилното пространство са открити и две бронзови монети – провинциална монета от III в. и монета от времето на Тетрархията.

Могила № 7 предоставя важна информация по отношение на ритуала и начина на изграждане на гробните съоръжения през БЕ. Много от установените практики са известни от проучени вече могили в некропола при с. Изворово, което ще доведе до извеждане на общите характеристики в погребалния обичай, традиционен за региона на Сакар. Общи елементи има не само в гробния инвентар, но и в накитите. Това предполага съществуването на местно ателие и елит със значителни икономически възможности.

Обр. 4. Могила № 7, централното съоръжение и каменната площадка

Fig. 4. Tumulus No. 7, the central structure and the stone platform

Обр. 5. Част от южната крепида и керамичен съд, поставен с устието надолу

Fig. 5. Part of the southern krepis and a ceramic vessel placed upside down

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. н. е. Велико Търново, 2004.

Cociş 2004: S. Cociş. Fibulele din Dacia Romană. The Brooches from Roman Dacia (Bibliotheca Ephemeris Napocensis 3). Cluj-Napoca, 2004.

[1] Благодарим на проф. д.и.н И. Прокопов за идентифицирането и анализа на монетата.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF TUMULUS NO. 7 IN THE MADZHARSKIYA CHAYR LOCALITY, LAND OF IZVOROVO VILLAGE, HARMANLY MUNICIPALITY

Borislav Borislavov, Nadezhda Borislavova

Summary

Tumulus No. 7 is situated in the Madzharskiya chayr locality and belongs to a Bronze Age barrow necropolis near the village of Izvorovo (fig. 1). It stands 200 m away from the Bronze Age settlement in the Bademа locality. The dimensions of the tumulus are as follows: diameter – 16.7 m (E – W) and 14.5 m (N – S) and height – 1.5 m. Its embankment consists of stones and soil (fig. 2). The excavations recorded three stages of accumulation, two of them dated to the Bronze Age, and one from the Roman period (fig. 3).

Bronze Age. The Bronze Age tumulus was erected in a similar way to others, which were excavated in the Izvorovo necropolis. Its proximate height was 1 m and its diameter – 13.5 m (N – S) and 12.1 m (E – W). In the base of the mound, an elliptic platform was formed with a gravel foundation and clay. In its centre, an oval structure was constructed (fig. 4). Big stones and clay were used in its lower layers and smaller stones, and brown soil in the upper ones. The diameter of the structure was 5.6 m (E – W) and 5.3 m (N – S), and its height was nearly 1 m. Sherds of pot were discovered in the eastern periphery of the structure, and two spouted bowls in the southeastern periphery. In its centre, at the base, a single handled cup was deposited. Finally, the structure and the platform were covered with a layer of red soil mixed with gravel.

A secondary grave, dated back to the Bronze Age, was excavated on top of the south half of the structure. The grave pit was widened by the appending of a stone platform from the south. Cremation remains, charcoals and torn in pieces adornments (probably hollow crescent shaped earrings) were spread between the stones of the platform. These adornments were made of silver sheet covered with gold sheet. Between the stones, two hollow cones made in the same technique were discovered. They were decorated with incised parallel lines. In 2018, fragments of similar adornments were discovered in tumulus No. 5 from the same necropolis. An inverted clay bowl with a spout was put on the top of one of these stones (fig. 5). Probably the secondary grave was made not much later than the central oval structure. Finally, it was covered with an embankment of three layers of stones and brown soil heaped over them and the stone *krepis*.

Roman period. Tumulus No. 7 was reused during the Roman period. On the top of the Bronze Age mound a rectangle shallow pit was dug. Cremation remains, charcoals and ash were spread in it. In the base of the pit one piece of a coin issued by Hadrian (117 – 138), a bronze needle, a fragmented glass bowl, clay vessels, two amphorae, two iron fibulae and fragments of a third one were found. The grave and the whole mound were covered with approximately three layers of stones and grey soil. Iron hobnails, fragmented vessels and an iron bell were discovered in the embankment.

According to the finds, this grave must be dated back to the second half of the 3rd c. AD. Two bronze coins were discovered around the burial mound. The first one is a provincial coin dated to the 3rd c. AD and the second coin is from the period of Tetrarchy.

The excavation results shed light on the way of grave constructing and the accompanying burial ritual during the Bronze Age. Many of the specified practices are already known from the other mounds excavated in the Izvorovo necropolis. This could allow the definition of common characteristics of the burial rite, practiced in the region of Sakar Mountain. Similarities not only in the grave inventory, but also in the jewellery point to the likely existence of a wealthy elite and a local workshop.

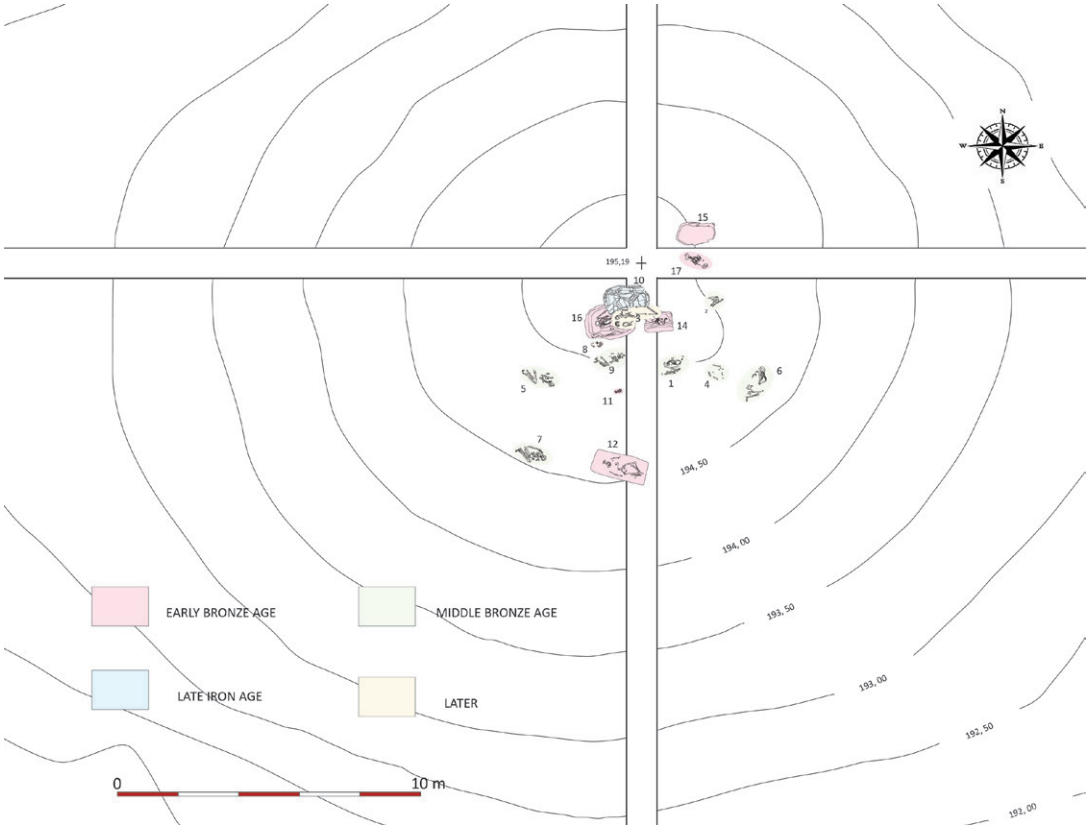
Borislav Borislavov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, b_borislavov@hotmail.com

Nadezhda Borislavova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, n.g.borislavova@gmail.com

№ 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА ДО С. МОГИЛА, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ

Стефан Александров, Фолкер Хайд, Тодор Вълчев, Бианка Преда, Таня Христова

Разкопките се проведоха в изпълнение на Договор между НАИМ – БАН и Университета в Хелзинки, Финландия, който е част от научния проект "The Yamnaya Impact on Prehistoric Europe" (ERC Advanced Project, grant agreement No. 788616). Изпълнението на проекта се финансира със средства, предоставени от Университета в Хелзинки. Надгробната могила се намира в землището на с. Могила,

Обр. 1. С. Могила; тахиметрична снимка на централната част на могилата и проучени структури

Fig. 1. Mogila village; topographic map of the central part of the mound and the features investigated

обл. Ямбол. Тя е разположена в общински пасища в м. Малкия кайряк, на 1,8 км северозападно от центъра на селото. Има полусферична форма с овална основа с диаметър около 30 м и височина от изток и запад около 2,5 м. Могилата е част от могилен некропол, разположен по билото на възвишението северозападно от селото. Най-западната могила от некропола – Голямата могила в м. Големия кайряк, е проучена при спасителни разкопки през 2005 г. (Iliev, Bakărdžiev 2020). В проучването през 2021 г. участваха специалисти от РИМ – Ямбол, проекта "The Yamnaya Impact on Prehistoric Europe" и Университета в Хелзинки. Антропологическите анализи са дело на д-р М. Траутман (Университет Тюбинген). В рамките на кампанията могилният насип и околомогилното пространство бяха изцяло проучени. В тях бяха открити 15 гробни структури, датиращи от ранната и средната бронзова епохи, късната желязна епоха, Късното средновековие (?) и XX в. (обр. 1).

Обр. 2. С. Могила; структури № 14 и 16; ранна бронзова епоха

Fig. 2. Mogila village; features Nos 14 and 16; Early Bronze Age

Първият хронологически период на издигане и използване на могилния насип се отнася към ранната бронзова епоха. Първична за могилата е структура № 14 – гроб с трупополагане, разположен близо до днешния център на могилата. Мъртвият, дете на 12 – 15 месеца, вероятно от мъжки пол, е по-

Обр. 3. С. Могила, структура № 6; средна бронзова епоха

Fig. 3. Mogila village; feature No. 6; Middle Bronze Age

ставен в правоъгълна гробна яма с ориентация запад – изток, вкопана в античния хумус и материковата скала. Ямата е покрита с дървени греди/кори, разположени по дългата ѝ ос. Тялото е поставено в поза по гръб със свити в коленете крака, паднали надясно, ръце покрай тялото (обр. 2).

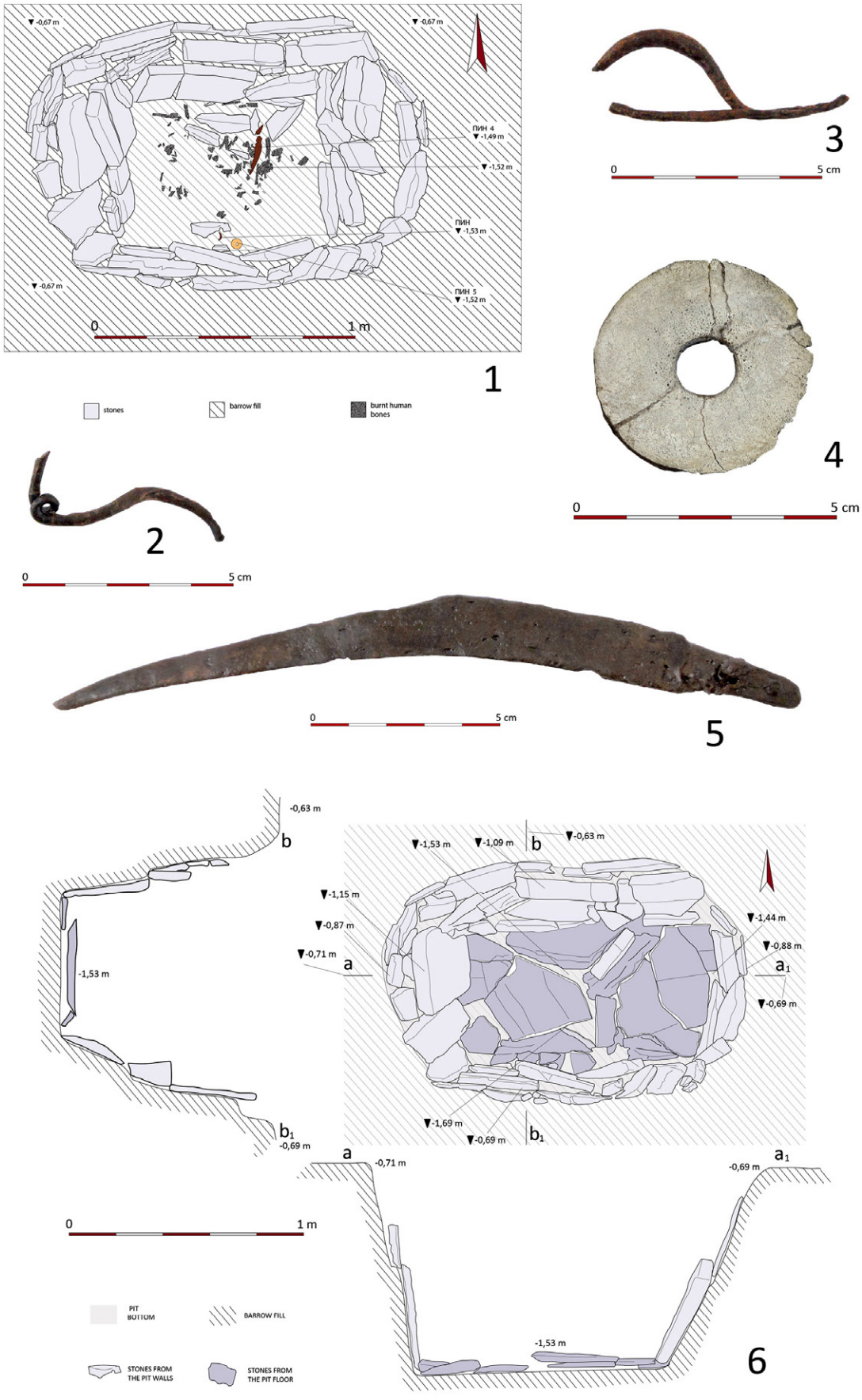
От двете страни на черепа бяха открити по две сребърни висулки – една, извита в оборот и половина, и една с луновидна форма. Под тялото беше открита и сребърна апликация. Следи от оцветяване с червена охра се откриха върху черепа, малки бучки охра бяха открити до него. Около гроба беше проучен пласт от пръст и малки и средни по размер камъни, по-интензивен северно, южно и западно от гробната яма. В него, до северната стена на ямата, бяха открити два рога от елен, а северозападно от нея – долната част от съд, вероятно амфора/кана.

Върху структура № 14 е издигнат първият могилен насип, с диаметър 14/15 м и височина 0,90/1,0 м. Насипът е съставен от сиво-жълт глинест седимент, взет от околността. Вероятно с този насип следва да се свържат и структури с № 13 и 15. Първата представлява останки от овъглено дърво с размери 1,20 × 0,50 м, разположени в северната част на могилния насип, на нивото на древния хумус. Структура № 15 представлява плитка яма с правоъгълна форма, вкопана в античния хумус и материка. Ямата не е покрита, дъното ѝ е неравно. В структурата не бяха открити археологически материали.

Във вече съществуващия могилен насип е вкопана структура № 16 – гроб с трупополагане. Гробната яма е разположена непосредствено на запад от структура № 14, като е нарушила целостта на нивото от камъни около нея (обр. 2). Ямата е с отстъп, горната ѝ част е с овална форма, долната е правоъгълна, с ориентация запад/югозапад – изток/североизток. Дъното е равно. Стените са наклонени, оформящи напречно сечение с формата на трапец. Източната стена е укрепена с камъни, които допълнително отделят ямата от тази на структура № 14. Ямата е покрита с дървени греди/кори, разположени по дългата ѝ ос. Мъртвият (мъж, 45 – 55 години) е поставен в поза по гръб със свити в коленете крака, паднали встрани, колената са опрени в стените на ямата. Ръцете са изпънати покрай тялото с китки под бедрата. Следи от оцветяване с червена охра се откриха върху стъпалата и лявата тибия. Върху черепа се забелязват следи от украса – ленти, изпълнени с бяла материя. Върху структура № 16 са издигнати вторият и третият могилни насипи, съответно от светлосив и сив пласт със силикатни включения, които са оформили размерите на могилата до диаметър от 27/28 м и височина около 2,50 м.

Във вече съществуващия могилен насип са вкопани структури с № 11, 12 и 17 – гробове с трупополагане. Гробната яма на структура № 11 е разположена на 4,20 м южно от центъра. На дъното ѝ, върху правоъгълна площ с размери 0,30 × 0,15 м е положено около 2-годишно дете. Позата е трудно установима, поради лошото състояние на костите, но е възможно предположението, че тя е по гръб със свити в коленете крака, с ориентация запад – изток, глава на запад. По част от костите са запазени следи от оцветяване с червена охра. Под и до горната част на тялото са запазени останки от тъмна на цвят органична материя, вероятно покритие на дъното на ямата. Гробната яма на структура № 12 е разположена южно от центъра, вкопана в могилните насипи. Мъртвият е поставен в поза по гръб с полусвити крака, ръце покрай тялото, глава на запад. Гробната яма на структура № 17 е вкопана в могилните насипи източно от ЦР. Голяма част от нея е нарушена от съвременна яма, което затруднява точното определяне на позата на погребания.

Вторият хронологически период в използването на могилата се отнася към средната бронзова епоха. В този период могат да се датират общо девет гробни комплекса – структури № 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9 и 17 (обр. 3). Всички гробове са разположени в централната част на южната половина на могилния насип, вкопани на относително плитка дълбочина от повърхността ѝ, поради което и гробните ями

Обр. 4. С. Могила, структура № 10; късна желязна епоха: 1, 6 – етапи на проучване; 2-5 – гробен инвентар

Fig. 4. Mogila village; feature No. 10; Late Iron Age: 1, 6 – stages of investigation; 2-5 – grave inventory

са трудно установими. Мъртвите – възрастни индивиди от двата пола (между 25 – 50 години), са положени в положение хокер наляво, с глава в източния сектор. Краката са свити в коленете, оформящи с гръбначния стълб ъгъл, по-малък, но близък до 90°, ръцете са свити в лактите, с длани пред тялото/лицето. Гробен инвентар е открит при три гроба (№ 1, 7 и 9) – глинени чаши, поставени пред тялото. Липсва червена охра и покритие на дъното на ямите.

Следващият хронологически период в използването на могилата се свързва със структура № 10 – гроб с трупоизгаряне от желязната епоха, разположен в центъра на могилата. Гробната яма представлява правоъгълна камера с размери 1,17 × 1,87 м и дълбочина 0,88 м, чиито стени и под са облицовани с плоски каменни плочи, взети от материковата скала в околността. Част от горелите кости (30 – 40 годишен индивид с неопределен пол) са поставени на дъното на ямата. На дъното и в горната ѝ част бяха открити части от две силно разрушени железни фибули; на дъното бяха открити още къс железен нож/меч и костена пластина (обр. 4). В горната част на запълнителя на гробната яма бяха открити фрагменти от сива монохромна керамика, работени на колело, вероятно част от кана/чаша, разрушена от по-късни антропогенни дейности. Последна хронологически е структура № 3 – колективен гроб с трупополагане, разположен в центъра на могилата на дълбочина 0,30 – 0,50 м от повърхността, частично покриващ структура № 10. Погребани, един до друг и под друг, са три възрастни индивида – две жени и мъж.

Получените при разкопките данни за спецификите и хронологическите характеристики на гробовете от IV – II хил. пр. Хр. превръщат надгробната могила в един от еталонните обекти за изследването на погребалните практики от бронзовата епоха в Тракия. След приключване на разкопките могилният насип беше възстановен в оригиналните му форма и размери.

Литература

Iliev, Bakărdžiev 2020: I. Iliev, S. Bakărdžiev. Kurgane der Frühen bis Späten Bronzezeit im Bezirk Jambol, Südostbulgarien. Budapest, 2020.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF A BRONZE AGE BURIAL MOUND NEAR MOGILA VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT

Stefan Alexandrov, Volker Heyd, Todor Valchev, Bianca Preda, Tanya Hristova

Summary

The archaeological investigations were carried out in the framework of the ERC Advanced Grant 788616: The Yamnaya Impact on Prehistoric Europe (YMPACT), following a contract signed between the NAIM – BAS and the University of Helsinki. The aim of the archaeological campaign was to investigate a burial mound located near Mogila village, Yambol region.

The burial mound itself had a 2.5 m height and approximately 30 m in diameter. Seventeen features were uncovered altogether (fig. 1). The stratigraphy of the mound assigns the features to at least four different chronological phases: I. Early Yamnaya culture, dated to c. 3000 BC: graves Nos 14 and 16, and features Nos 13 and 15; II. Late Yamnaya culture, dated to c. 2700 – 2600 BC: graves Nos 11, 12 and 17; III. Middle Bronze Age, dated to c. 1800 – 1700 BC: graves Nos 1, 2, 4 – 9; IV. Iron Age: grave No. 10.

The primary grave (No. 14) displayed a complex funerary structure arranged with wooden beams, organic materials and stones. Inside the small rectangular grave pit cut into the rocks, a subadult individual (12 – 15 months old, possibly male), with head oriented westwards, was laid in supine position with raised knees (fig. 2). Ochre stains were visible on the skull and grave goods comprised five silver ornaments, two spiral and two crescent hair rings, along with a rectangular silver plate with two longitudinal perforations. A first mound of 0.9 – 1.0 m height and 14 – 15 m in diameter was erected over this child burial.

The next chronological phase is marked by grave No. 16, a secondary burial dug into the initial mound built next and partially over grave No. 14. In this case as well, the funerary structure was arranged with wooden beams, organic materials and stones. Inside the oval-shaped grave pit, a 45 – 55 years old male individual, head oriented westwards as well, was laid in supine position with knees initially raised but subsequently fallen to both sides, in a rhombic or so-called "frog fork" position (fig. 2). No grave goods were found; only traces of ochre were identified on the left tibia and feet of the individual. However, parallel stripes of an organic white material were visible on the skull. Additionally, animal antlers/horns were carefully placed on the wooden beams north of the grave pits of each of the two graves.

Three secondary Early Bronze Age features were dug into the filling of the by then fully erected mound: grave No. 11, the burial of a 20 – 30 months old infant, (head) west – east oriented, no grave goods but with traces of ochre on the bones; grave No. 12 – an inhumation in supine position with flexed legs and westwards orientation as well as grave No. 17 – heavily destroyed inhumation with traces of red ochre over the bones.

All the Middle Bronze Age, burials were grouped in the southern sector of the mound. The individuals, adult males and females, were lying side-crouched on the left side, oriented eastwards (fig. 3). Grave goods consisting of pottery were found in three graves (Nos 1, 7, 9).

The next chronological period is associated with structure No. 10 – an Iron Age cremation grave dug into the centre of the mound. The grave goods consisted of fragments of two iron fibulae, a short iron knife/sword and a bone disc (fig. 4). The latest grave is a partially disturbed burial (No. 3) containing the skeletal remains of three adult individuals, two females and one male.

Stefan Alexandrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, stefanalexandrov@abv.bg
Volker Heyd, University of Helsinki, volker.heyd@helsinki.fi
Todor Valchev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, tvvulchev@gmail.com
Bianca Preda, University of Helsinki, bianca.preda@helsinki.fi
Tanya Hristova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, thristova1975@gmail.com

№ 7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА ДО С. МАЛОМИРОВО, ОБЩ. ЕЛХОВО, ОБЛ. ЯМБОЛ

Стефан Александров, Пьотр Влодарчак, Стефан Бакърджиев, Тодор Вълчев

Разкопките се проведоха в изпълнение на договор между РИМ – Ямбол и Instytut Archeologii i Etnologii – Полска академия на науките, Краков, за археологически и интердисциплинарни проучвания на надгробни могили по средното течение на р. Тунджа. Изпълнението им се финансира по проект NCN OPUS 2017/25/B/HS3/02516 – "From steppes to the Balkans. Yamnaya culture in Thrace", финансиран от Narodowe Centrum Nauki – Полша. В предишните две кампании (2018 – 2019 г.) бяха проучени две могили от късната желязна епоха (Александров и др. 2020a; Александров и др. 2020b) и две надгробни могили от II в. сл. Хр. (Александров и др. 2019a; Александров и др. 2019b). Изборът на могилата до с. Маломирово беше определен от факта, че през различни години тя е била обект на иманярски интервенции, при които е разрушен минимум един гробен комплекс от ранната бронзова епоха, от който в ИМ – Елхово се съхраняват две златни висулки (Alexandrov et al. 2018, cat. No. 144 – 145).

Надгробната могила е част от могилен некропол, разположен между селата Маломирово и Златиница, от който през 2005 г. са проучени най-източната могила – т. нар. Голямата могила и една от могилите в м. Двете могили (Агре 2011). Тя е най-западната в редицата, ситуирана непосредствено североизточно от селото, в местността Памукли баир, има полусферична форма с кръгла основа с диаметър около 40 м и височина от околния

Обр. 1. Надгробна могила до с. Маломирово; изглед от северозапад

Fig. 1. Malomirovo mound; view from northwest

Обр. 2. Надгробна могила до с. Маломирово, структура № 19; ранна бронзова епоха

Fig. 2. Malomirovo mound, feature No. 19; Early Bronze Age.

Обр. 3. Надгробна могила до с. Маломирово, структура № 17; ранна бронзова епоха

Fig. 3. Malomirovo mound, feature No. 17; Early Bronze Age

терен около 4 м (обр. 1). В проучването ѝ участваха специалисти от РИМ – Ямбол и Полската академия на науките. Антропологическите анализи са дело на гл. ас. д-р Н. Атанасова (ИЕМПАМ – БАН) и д-р М. Траутман (Университет Тюбинген). Могилният насип и околомогилното пространство бяха изцяло проучени. Бяха открити 13 гробни структури, както следва:

Първична за могилата е структура № 19 – гроб с трупополагане, разположен близо до днешния център на могилата (обр. 2). Мъртвият е поставен в непокрита правоъгълна яма, в положение полунадясно със свити в колените крака, глава на североизток; ръцете са свити в лактите, с длани пред главата. Липсва червена охра и гробен инвентар. Над гробната яма е била изградена каменна могилка. Хронологически следват структури с № 18 и 21. Структура № 18 – гроб с погребване на части от тялото, е разположена в североизточния сектор на могилата. Гробната яма е непокрита, с овална форма. На дъното на ямата е поставен рог от елен. На различни нива в запълнителя ѝ бяха открити кости от два индивида, поставени без анатомичен ред, както и керамични фрагменти, характерни за РБЕ. Над дъното беше открито и сребърно мънисто. Гробната яма е оградена с кръг/овал от средни по размер камъни с диаметър 14 – 15 м. Върху ямата и западно от нея са натрупани голямо количество средни по размер и големи камъни, които достигат височина до 1,0 м. Не е изключено цялото пространство, оградено от крепидата, да е било затрупано с камъни, които впоследствие са били извадени. Указание в тази посока е и фактът, че северната и югоизточната част на крепидата са разположени в самата периферия на могилния насип. Структура № 21 – гроб с трупополагане, също е разположена в източния сектор на могилата. Мъртвият е поставен в непокрита правоъгълна яма в положение полуналяво с глава на североизток; краката са свити в колените, лявата ръка е изпъната покрай тялото, дясната – покрай него. До левия лакът беше открита бучка червена охра. Гробната яма е оградена със средни по размер камъни, които оформят овал с диаметри 4,60 × 3,60 м.

Вторият голям етап от натрупването на могилата е свързан със структури с № 16 и 17. Като структура № 16 беше определен разрушеният през 2005 г. гроб, от който произхождат двете златни спираловидни висулки. Гробната му яма е вкопана в каменната могилка над структура № 19. Формата и размерите ѝ са трудно установими предвид иманярската интервенция, но запазените следи показват наличието на покритие с дървени греди/кори. Наличието на разбъркани кости ясно показва, че погребалният обред е трупополагане. Върху и до каменната могилка, свързана с първичния гроб, бяха проучени три струпвания от човешки кости, поставени без анатомичен ред. Идентифицирани са останките от минимум три възрастни индивида. Агломерациите, обозначени като структура № 20, биха могли да се свържат с изграждането на структура № 16. Структура № 17 е вкопана във вече съществуващия могилен насип, античния хумус и материка (обр. 3). Мъртвият – около 70 годишен мъж, е поставен в стъпаловидна правоъгълна яма в положение по гръб със свити в коленете крака, ръце изпънати покрай тялото, глава на югозапад. Ямата е покрита с дървени греди/кори, върху дъното е поставена рогозка от органична материя. Червена охра е регистрирана върху черепа и части от тялото на погребания. От двете страни на черепа бяха открити по една сребърна спираловидна висулка. На североизток, север и запад от горния край на ямата са поставени три каменни антропоморфни стели, които са първите, откривани при археологически проучвания в Тракия. Над двете структури е издигнат нов могилен насип, който е увеличил размерите на могилата до сегашните.

Обр. 4. Надгробна могила до с. Маломирово, структура № 4; средна бронзова епоха

Fig. 4. Malomirovo mound, feature No. 4; Middle Bronze Age

Обр. 5. Надгробна могила до с. Маломирово, структура № 2; V – VI в.

Fig. 5. Malomirovo mound, feature No. 2; 5th – 6th c. AD

Третият голям етап от използване на могилния насип е свързан с три гробни структури, обозначени с № 3, 5 и 14. Структура № 14 е вкопана в могилния насип. Мъртвият (15 – 18-годишен мъж) е поставен в правоъгълна яма в положение по гръб със свити в коленете крака, глава на югозапад, ръце изпънати покрай тялото. Дъното на ямата е покрито с дървени греди. Червена охра е регистрирана във вид на бучки до черепа. Последните две структури, които се свързват с РБЕ, са № 3 и 5. И двете са вкопани в най-високата централна част на могилния насип, на дълбочина 0,30 – 0,60 м от повърхността. Мъртвите (14 – 18-годишен и възрастен мъж) са положени по гръб със свити в коленете крака, ръце покрай тялото, свити в лактите, с длани в областта на таза. Ориентацията на тялото и в двата случая е с глава на запад. Липсва гробен инвентар и червена охра.

Четвъртият хронологически етап е свързан със структури № 4, 12 и 13 – гробове с трупополагане, вкопани в югоизточния сектор на могилата на дълбочина 0,40 – 0,60 м от повърхността. Комплексите са сериозно нарушени от по-късна антропогенна дейност, но все пак може да се твърди, че и в трите случая мъртвите (мъже на възраст между 20 – 35 г.) са погребани в поза хокер наляво, с глава в източния сектор (обр. 4). Липсва охра и гробен инвентар. Радиовъглеродните данни датират и трите структури в средната бронзова епоха.

Структура № 1 е вкопана югозападно от центъра, на дълбочина 0,95 – 1,20 м от ЦР. Представлява агломерация с овална форма, изградена от средни по големина камъни, около и под които бяха открити единични човешки кости. Възможно е датирането на структурата в късната бронзова епоха (по аналогии с подобни структури от Голямата могила), но подобна хипотеза изисква допълнителни анализи. Най-късна за могилата е структура № 2 – гроб на 50 – 55 годишен мъж, разположен южно от центъра на могилата, на дълбочина 0,40 м (обр. 5). Откритата в областта на таза желязна халка/катарама позволява датирането на гроба в периода V – VI в. сл. Хр.

Получените при разкопките данни за спецификите и хронологическите характеристики на гробовете от IV – II хил. пр. Хр. (със структури от целия хронологически диапазон) превръщат надгробната могила в м. Памукли баир в еталонен обект за изследването на погребалните практики от бронзовата епоха в Тракия.

След приключване на разкопките могилният насип беше възстановен в оригиналните му форма и размери.

Литература

Агре 2011: Д. Агре. Голямата могила край Маломирово и Златиница. София, 2011.

Александров и др. 2019a: С. Александров, П. Влодарчак, С. Бакърджиев, Т. Вълчев. Археологически разкопки на надгробна могила № 4, могилен некропол в м. Големия кайряк, с. Могила, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 178 – 180.

Александров и др. 2019b: С. Александров, П. Влодарчак, С. Бакърджиев, Т. Вълчев. Археологически разкопки на надгробна могила № 5, могилен некропол в м. Големия кайряк, с. Могила, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 180 – 183.

Александров и др. 2020a: С. Александров, П. Влодарчак, С. Бакърджиев, Т. Вълчев. Археологически разкопки на надгробна могила (втората половина на V в. пр. Хр.) до с. Зимница, община Стралджа, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 550 – 552.

Александров и др. 2020b: С. Александров, П. Влодарчак, С. Бакърджиев, Т. Вълчев. Археологически разкопки на надгробна могила (трета четвърт на III в. пр. Хр.) до с. Дражево, община Тунджа, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 572 – 574.

Alexandrov et al. 2018: S. Alexandrov, Y. Dimitrova, H. Popov, B. Horejs, K. Chukalev (eds). Gold and bronze. Metals, technologies and interregional iontacts in the Eastern Balkans during the Bronze Age. Sofia, 2018.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN EARLY BRONZE AGE BURIAL MOUND NEAR MALOMIROVO VILLAGE, ELHOVO MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT

Stefan Alexandrov, Piotr Włodarczak, Stefan Bakardziev, Todor Valchev

Summary

In 2021, excavations of a burial mound located at the Pamukli bair hill east of Malomirovo village, Elhovo municipality were carried out as part of the National Science Centre (Kraków, Poland) project No. 2017/25/B/HS3/02516 and a mutual agreement between the Regional Museum of History in Yambol and the Institute of Archaeology and Ethnology of Polish Academy of Sciences. The mound itself had about 40 m in diameter and about 4 m height (fig. 1). It is a part of a mound necropolis located between Malomirovo and Zlatinitsa villages, which also includes the famous Golyamata mogila and one of the two mounds known as Dvete mogili, excavated by D. Agre in 2005.

In the recent past, the mound was severely disturbed by looters' ditches, from which two golden hair rings were recovered. They come from a grave in the central part of the site destroyed in 2005, and labelled during the excavations as feature No. 16. In 2021, a sequence of 14 Bronze Age mortuary complexes dated from the 4th to the 2nd millennium BC, forming four main chronological phases in the construction and use of the mound was recorded. Feature No. 19 (an inhumation in semi-supine position, head in the eastern sector), located under the central part of the mound, is the primary one (fig. 2). Features No. 18 (parts of the bodies of two individuals placed randomly in a pit) and No. 21 (inhumation in semi-supine position, head in the eastern sector) also come from that first chronological horizon but, later than feature No. 19. A constant element of those three graves was the presence of stone structures, forming cromlechs and small mounds above the grave pits.

Features Nos 16, 17, and 20 located in the central part of the site denote the second major chronological phase of the construction and use of the mound, marked with a considerable enlargement of its size. Feature No. 16 was dug

into the primary mound fill and the stone structure built above feature No. 19. The rectangular grave pit of feature No. 17 was dug into the primary mound fill, the ancient humus level and the bedrock (fig. 3). Three stone *stelai* surrounded it, the pit itself being covered with wooden planks. At its bottom, a skeleton of a man (about 70 years old) laid on its back in supine with flexed legs position; head in the western sector. Two silver hair rings were found; one on both sides of the skull. Both the skull and some elements of the postcranial skeleton were intensively coloured with red ochre. At the stone structure located above feature No. 19, three agglomerations of human bones (labeled as feature No. 20) were investigated as well.

Three more Early Bronze Age graves (features Nos 3, 5, and 14) belong to the third chronological phase. They were located in the central part of the mound, dug into the fill without additional piling. All three graves were inhumations in supine position with flexed legs, heads in the western sector.

The fourth phase consists of features Nos 4, 12, and 13 – inhumations in crouched position, dating back to the Middle Bronze Age (fig. 4). The youngest grave – feature No. 2 (an inhumation) dates to the 5th – 6th c. AD (fig. 5).

The Malomirovo excavations presented a clear sequence of the 4th – 2nd millennium BC grave complexes that could become a good reference point for researching the Bronze Age mortuary practices in Thrace. After the excavations, the mound was completely reconstructed.

Stefan Alexandrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, stefanalexandrov@abv.bg
Piotr Włodarczak, Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, Kraków, wlodarczak.piotr@gmail.com
Stefan Bakardziev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, st_bakarjiev@abv.bg
Todor Valchev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, tvvulchev@gmail.com

---

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ С. ЕСЕНИЦА, ОБЩ. ВЪЛЧИ ДОЛ

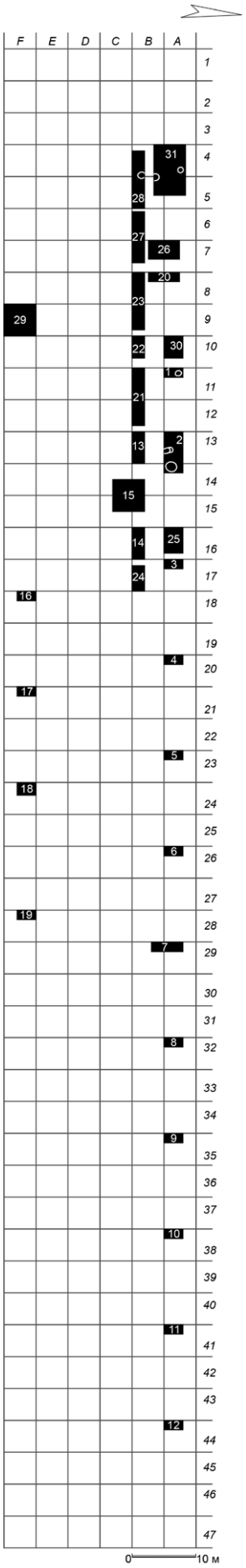
Крум Бъчваров, Георги Кацаров, Красимир Ников

Археологическият обект е разположен в м. Суха река на 1,35 км северозападно от центъра на с. Есеница, общ. Вълчи дол, обл. Варна, върху склон с източно/югоизточно изложение на левия бряг на р. Сюлейман дере с надморска височина 246 – 258 м. Регистриран е в интензивно обработван земеделски масив по време на теренно издирване във връзка с инвестиционна инициатива „Преносен (магистрален) газопровод в участък ОС Вълчи дол – ЛКВ Преселка“ под ръководството на Петър Лещаков (Лещаков, Лазаренко 2019, 630 – 631, обр. 3) като „обект 3, ПК 152+10 до 153+75“. Според резултатите от издирването заема площ от 9 дка, има издължена елипсовидна форма и ориентация изток – запад. През пролетта на 2021 г. беше проведено едномесечно археологическо проучване с цел установяване на границите, дебелината на културния пласт, хронологията и вида на археологическия обект, предвид инвестиционната инициатива.

По цялата дължина на застрашения участък бяха направени 31 сондажа с различни размери и обща площ 331 м² (обр. 1). Стерилната основа в границите на обекта е регистрирана непосредствено под хумусен пласт с дебелина 0,30 – 0,60 м, в който спорадично са установени силно обезличени недиагностични фрагменти от керамични съдове. Културен пласт липсва.

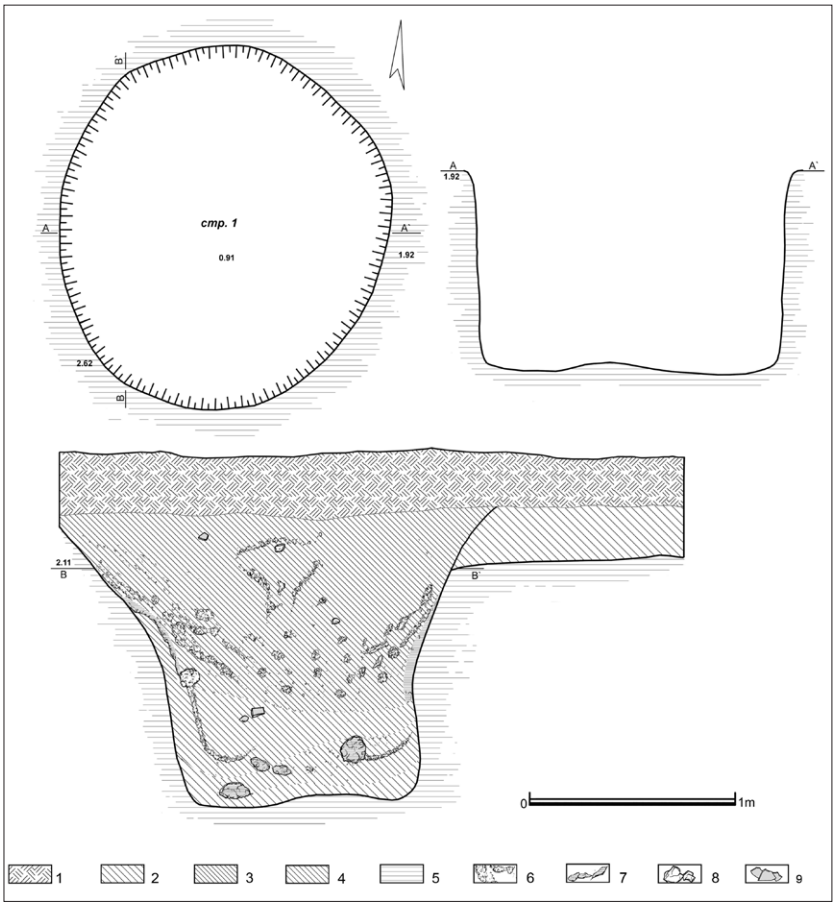
В западната една трета на обекта са проучени седем силно нарушени вкопани структури (ями), датиращи от бронзовата и желязната епоха.

Към бронзовата епоха се отнасят три ями (стр. 1, 4 и 5; обр. 2, 3), две от които са разположени една до друга, а третата – на около 45 м от тях. Те имат неправилна пресеченоконична форма, кръгъл/овален отвор (диаметър от 1,00 до 1,60 м), прави или конкавни стени и равно или заоблено дъно (диаметър от 0,64 до 1,45 м). Дълбочината им от нивото на регистриране (горните им части са унищожени от земеделската обработка) варира от 0,60 до 0,95 м. Запълнителят им съдържа единични фрагменти от керамични съдове, въглени, дребни фрагменти от животински кости. На дъното на една от ямите (стр. 5) са открити няколко дребни фрагмента от замазка на термично съоръжение, върху които са наредени шест необработени камъка (обр. 3.1). Морфологичните белези на фрагментите от керамич-

Обр. 1. План-квадратна мрежа, разположение на сондажите и проучените вкопани структури

Fig. 1. Square grid, location of the trenches and excavated pits

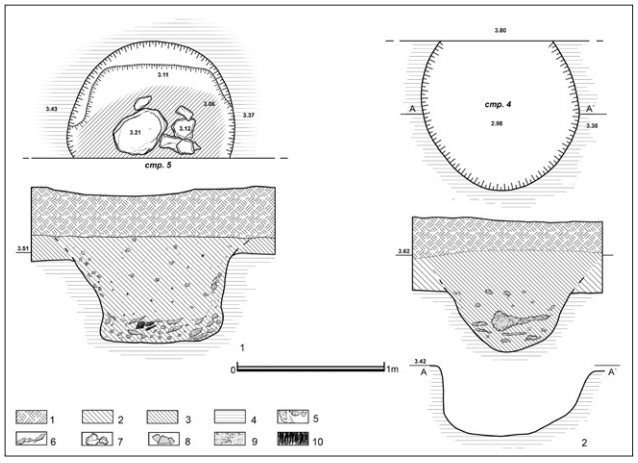

Обр. 2. Структура 1, яма от края на РБЕ 3 и началото на СБЕ; легенда: 1 – орница; 2 – кафяв глинест пласт; 3 – тъмнокафяв рохкав запълнител; 4 – кафяв запълнител, примесен със стерилни прослойки; 5 – червено-кафяв стерилен седимент; 6 – бели варовикови прослойки; 7 – жълто-кафяви стерилни прослойки; 8 – камъни; 9 – фрагменти от керамични съдове

Fig. 2. Feature 1, pit from the end of EBA 3 or the beginning of MBA; key: 1 – topsoil; 2 – brown clayey deposit; 3 – dark brown loose fill; 4 – brown fill with natural streaks; 5 – red-brown natural sediment; 6 – white calcareous streaks; 7 – yellow-brown natural streaks; 8 – rocks; 9 – ceramic sherds

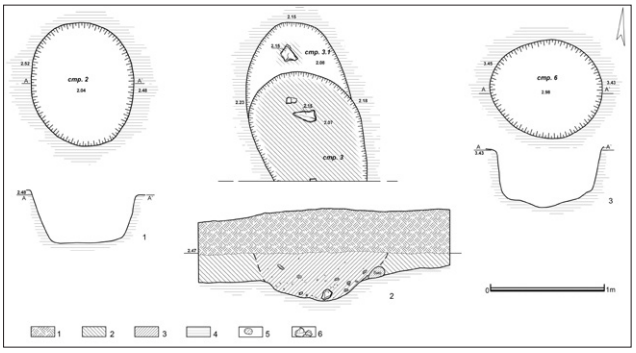
ни съдове от структури 1, 4 и 5 (паници със завит навътре ръб на устието и пластична украса) предполагат датиране в края на РБЕ 3 и началото на СБЕ.

От желязната епоха датират четири ями (стр. 2, 3, 3.1 и 6; обр. 4), разположени неравномерно на сравнително голямо разстояние една от друга. Изключение правят две от тях, едната от които (стр. 3; обр. 4.2) е унищожила по-голямата част от другата (стр. 3.1). Всички са сериозно нарушени от земеделската обработка на терена. Доколкото са запазени, те имат неправилна пресеченоконична форма, кръгли/овални отвори (на нивото на регистриране) с диаметър около 1 м, равни или заоблени дъна и дълбочина до 0,50 м. Запълнителят им съдържа малобройни фрагменти от керамични съдове и животински кости, въглени и късчета изпечена мазилка. Въз основа на малкия брой фрагменти от керамични съдове, открити в тях, те могат да се отнесат към напреднал етап на втората фаза на ранната желязна епоха, за което свидетелства например фрагмент от съд със силно отворено навън устие и канелюрна украса. Макар че не произхождат от стратифициран контекст, фраг-

Обр. 3. Структури 4 и 5, ями от края на РБЕ 3 и началото на СБЕ; легенда: 1 – орница; 2 – кафяв глинест пласт; 3 – тъмнокафяв рохкав запълнител; 4 – червено-кафяв стерилен седимент; 5 – бели варовикови прослойки; 6 – жълто-кафяви стерилни прослойки; 7 – камъни; 8 – фрагменти от керамични съдове; 9 – въглени; 10 – овъглена дървесина

Fig. 3. Features 4 and 5, pits from the end of EBA 3 or the beginning of MBA; key: 1 – topsoil; 2 – brown clayey deposit; 3 – dark brown loose fill; 4 – red-brown natural sediment; 5 – white calcareous streaks; 6 – yellow-brown natural streaks; 7 – rocks; 8 – ceramic sherds; 9 – charcoal lumps; 10 – charred wood

Обр. 4. Структури 2, 3, 3.1 и 6, ями от втората фаза на РЖЕ; легенда: 1 – орница; 2 – кафяв глинест пласт; 3 – сиво-кафяв запълнител; 4 червено-кафяв стерилен седимент; 5 – нарушения; 6 – камъни

Fig. 4. Features 2, 3, 3.1 and 6, pits dating from the second phase of EIA; key: 1 – topsoil; 2 – brown clayey deposit; 3 – grey-brown fill; 4 – red-brown natural sediment; 5 – disturbances; 6 – stones

ментите от сиви монохромни съдове (паници със слабо профилирано навътре устие и врязани хоризонтални линии) предполагат човешка дейност и към средата на I хил. пр. Хр.

Проучените структури най-вероятно представляват останки от спорадична човешка дейност в този район. Възможно е също обаче проучваната площ да е най-южна периферия на обект (селище, ямно поле?), чийто център се намира на север извън границите на застрашената територия.

След края на проучването сондажите са засипани и обектът е освободен за инвестиционното намерение.

Литература

Лещаков, Лазаренко 2019: П. Лещаков, И. Лазаренко. Теренни издирвания в сервитута на преносен газопровод в участък ОС Вълчи дол – ЛКВ Преселка. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 629 – 631.

A BRONZE AGE AND IRON AGE ARCHAEOLOGICAL SITE AT ESENITSA VILLAGE, VALCHI DOL MUNICIPALITY

Krum Bacvarov, Georgi Katsarov, Krasimir Nikov

Summary

The archaeological site is situated in the Suhata reka locality, 1.35 km northwest of the centre of the village of Esenitsa (Valchi dol municipality, Varna district), on an east/southeast facing slope of the left bank of the Suleiman Dere Creek, 246 – 258 masl. The whole area has been heavily cultivated. The site was identified by an archaeological survey in advance of the rehabilitation of the PF Valchi dol – VS Preselka section of the gas pipeline transmission system. According to the survey results, the site covers an east – west aligned elliptic area of 2.2 acres. In the spring of 2021, a four-week evaluation dig was carried out in order to specify the type and the dating of the site as well as its outlines and depth of deposits, prior to the pipeline rehabilitation project.

Thirty-one test trenches of various sizes were excavated throughout the endangered expanse covering a total area of 331 m² (fig. 1). The top of the natural terrain was found directly below the 0.30 – 0.60 m thick topsoil that yielded sporadic non-diagnostic and heavily eroded ceramic sherds. No cultural deposit was identified except for several pits in the west end of the site that date from the Bronze Age and the Iron Age. All of them were truncated by land cultivation.

Three of the pits date from the Bronze Age (features 1, 4, and 5; figs 2, 3). Two of them were located next to each other and the third one was uncovered at a distance of ca. 45 m from them. They had subconical shape, round/oval mouths (diameter from 1.00 to 1.60 m), straight or concave walls and flat or rounded bottoms (diameter from 0.64 to 1.45 m). Their depth from the identification level (their upper parts were truncated by land cultivation) varied from 0.60 to 0.95 m. Their fills contained single ceramic sherds, charcoal lumps, and small animal bone fragments. Several fragments of thermal installation base plaster were uncovered on the bottom of one of the pits covered by six rough rock slabs (feature 5; fig. 3.1). The ceramic forms from features 1, 4, and 5 (inverted rim bowls with plastic decoration) suggest that the pits date from the end of the Early Bronze Age 3 and the beginning of the Middle Bronze Age.

Four of the pits date from the Iron Age (features 2, 3, 3.1, and 6; fig. 4). They were located at large irregular distances from each other, except for feature 3 (fig. 4.2) which truncated almost completely feature 3.1. All of them were heavily disturbed by land cultivation. As far as the pits were preserved, they had subconical shapes, round/oval mouths at identification level (diameter ca. 1 m), flat or rounded bottoms and depth up to 0.50 m. Their fills contained single ceramic sherds, animal bone fragments, charcoal lumps and small pieces of burnt daub. Based on the scanty ceramic sherds that were found in the fills, the pits can be dated to a developed stage of the second Early Iron Age phase, which is evidenced by a sherd from a flared rim pot with channeled decoration. The grey monochrome ware (bowls with slightly inverted rim and horizontal incisions) dates from the mid-first millennium BC.

The excavated pits seem to indicate sporadic human activity in the area. Alternatively, they could have been located in the periphery of a site (pit- or settlement site?) whose core area is situated to the north, out of the endangered zone.

Krum Bacvarov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, krum.bacvarov@naim.bg
Georgi Katsarov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, georgi.katsarov@naim.bg
Krasimir Nikov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, k_nikov29@yahoo.com

№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 6 – СЛИВНИЦА 2 (БРОНЗОВА ЕПОХА) В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЛИВНИЦА

Яна Мутафчиева, Илия Киров

Сондажното археологическо проучване на обекта се проведе от 18.10 до 29.11.2021 г., съгласно договор между НКЖИ и НАИМ – БАН, с научен ръководител гл. ас. д-р Я. Мутафчиева и заместник-ръководител И. Киров.

Обектът е разположен върху високия ляв бряг на Сливнишка река; попада в новото трасе на жп линията София – Драгоман, от км 25+800 до км 26+100. Преди началото на проучването са заложени 75 сондажа с размери 10 × 2 м, ориентирани в посока североизток – югозапад, покриващи равномерно 10 % от предвидената за проучване площ (обр. 1).

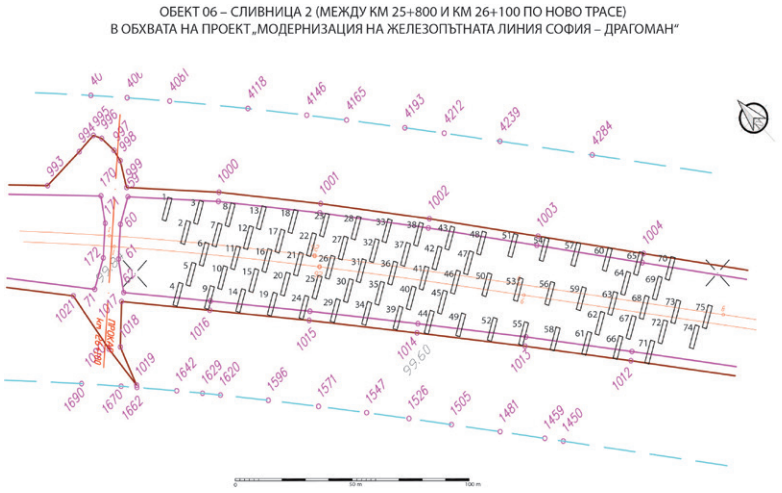
По време на археологическото проучване бяха проучени 74 сондажа с дълбочина между 0,60 и 2,00 м. При проучването на част от сондажите е използвана механизирана техника – багер. Наблюдават се три основни пласта: орница, характеризираща се с кафява пръст и дебелина 0,30 – 0,35 м; пласт, характеризиращ се с черна, сбита пръст и дебелина от 0,40 до 1,20 м; материк със светлокафява-бежова пръст, при който на отделни места се виждат варовикови включения (обр. 2). При сондажи № 52, 55 и 58 се документира пласт от светлокафява пръст, най-вероятно натрупан от разливанията на разположената в близост Сливнишка река.

В резултат на сондажното проучване бяха открити, проучени и документирани следните структури:

Структура № 1, регистрирана в сондаж № 26, е от периода на Късната античност (V – VI в.). Структурата представлява каменно струпване от малки варовикови камъни с размери около 0,10 м. Между тях се наблюдават фрагменти от битова, работена на колело, и строителна керамика – керемиди. На нивото на засичане структурата е с размери 0,52 м изток – запад и 0,60 м север – юг (обр. 3). Структура № 1 е вкопана в пласт с материали, характерни за периода на средната бронзова епоха.

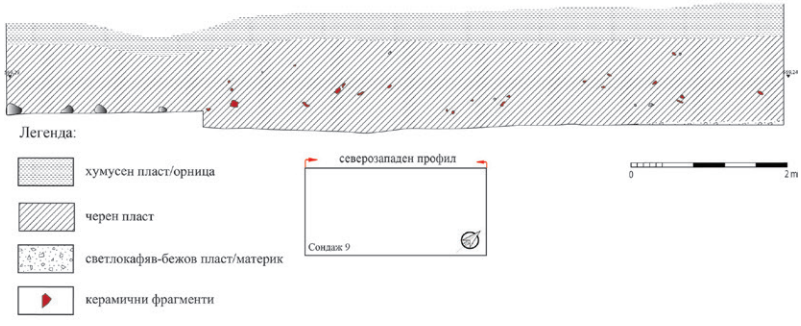
Структура № 2 представлява струпване от средни по размер и големи варовикови камъни. Между тях се откриват неравномерно разпръснати керамични фрагменти, мазилки с малки размери и ниска концентрация и единични животински кости (обр. 4). Структурата е регистрирана в сондаж № 9. На нивото на засичане структурата е с размери 1,00 м изток – запад и 1,20 м север – юг. Керамичният материал е характерен за средната бронзовата епоха. На този етап от сондажното проучване размерите и характерът на структурата не могат да се установят. Ситуацията е аналогична с тази при структура № 5 (виж по-долу в текста).

Структура № 3 представлява неравномерно разпръснати керамични фрагменти, ниска концентрация на мазилки с малки размери и единични животински кости (обр. 4). Тя е регистрирана в сондаж № 9. На нивото на засичане структурата е с размери: 5,60 м изток – запад и 2,00 м север – юг. Керамичният материал е характерен за средната бронзовата епоха. На този етап от сондажното проучване размерите и характерът на структурата не могат да се установят.

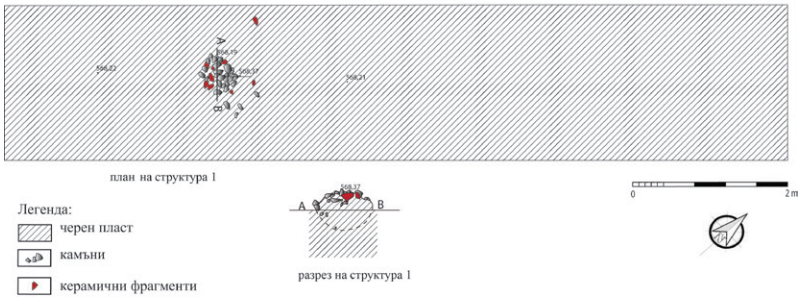
Обр. 1. Общ план на обекта с разположението на сондажите

Fig. 1. General plan of the site with the location of the trenches

Обр. 2. Сондаж № 9, северозападен профил

Fig. 2. Trench No. 9, northwestern cross-section

Обр. 3. Сондаж № 26, структура № 1

Fig. 3. Trench No. 26, feature No. 1

При проведеното сондажно проучването не може да се установи дали структура № 2 и структура № 3 не са част от една по-голяма структура или представляват самостоятелни археологически комплекси.

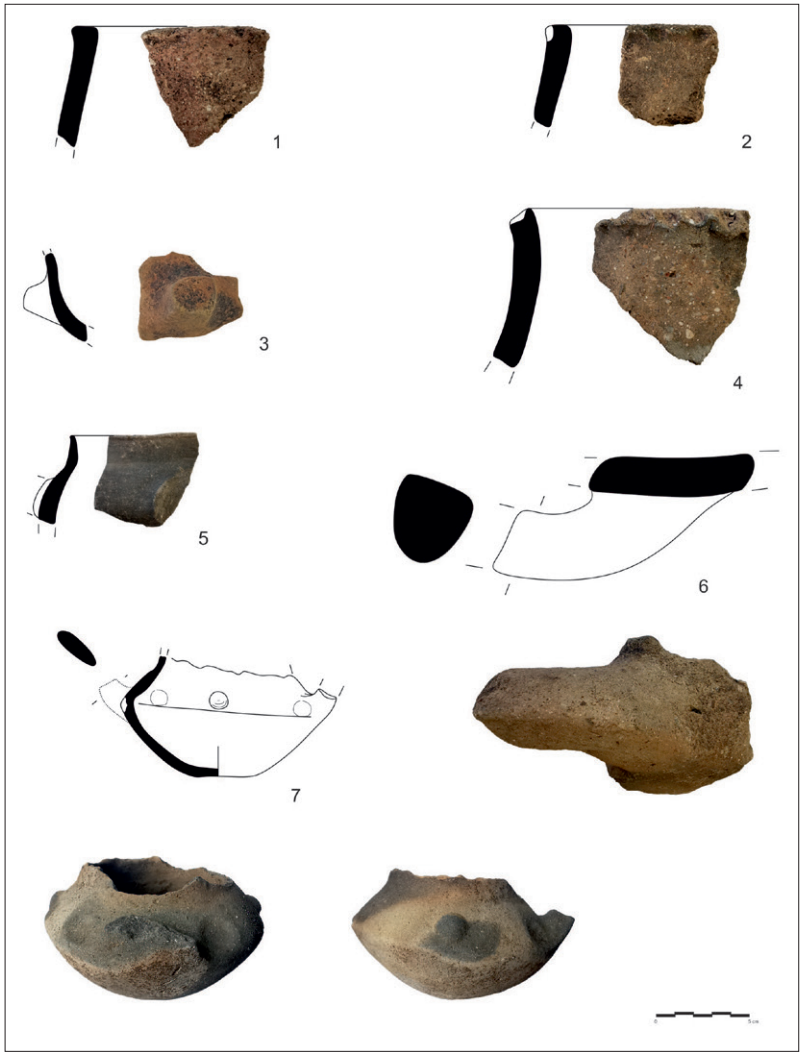
Структура № 4 представлява неравномерно разпръснати керамични фрагменти, ниска концентрация на мазилки с малки размери и единични животински кости. Тя е регистрирана в сондаж № 10. Керамичният материал е характерен за средната бронзовата епоха. На този етап от сондажното проучване размерите и характерът на структурата не могат да се установят.

Структура № 5 представлява каменно струпване от средни по размер и големи варовикови камъни (срв. Гоцев и др. 2016). Между тях се откриват неравномерно разпръснати керамични фрагменти, мазилки с малки размери и ниска концентрация и единични животински кости. Структурата е реги-

Обр. 4. Сондаж № 9, ниво 2, структури № 2 и 3

Fig. 4. Trench No. 2, level 2, features Nos 2 and 3

Обр. 5. Археологически материали

Fig. 5. Archaeological materials

стрирана в сондаж № 5. На нивото на засичане структурата е с размери 0,60 м изток – запад и 2,00 м север – юг. Керамичният материал е характерен за средната бронзовата епоха. Керамичните фрагменти се откриват и в пласта от черна и сбита пръст около структура № 5. На този етап от сондажното проучване размерите и характерът на структурата не могат да се установят. Ситуацията е аналогична с тази при структура № 2.

Сред останалите материали открити по време на проучването могат да се отбележат бронзова монета от периода на Късната античност, желязна стрела и кремъчни отломъци.

В резултат на сондажното проучване се установи:

В сондажи № 5, 9, 10, 26 има наличие на археологически структури, чиито точни размери и характер на този етап не са установени.

В сондажи № 1, 11, 14, 20 има висока концентрация на археологически материали – фрагменти от битова керамика, мазилки, животински кости, без ясно установени структури.

В сондажи № 2, 3, 6 – 8, 12, 13, 15 – 19, 21 – 25, 27 – 38, 43, 48, 49 има наличие на археологически материали – фрагменти от битова керамика, мазилки, животински кости, без ясно установени структури.

В сондажи № 39 – 42, 44 – 47, 50 – 75 не са регистрирани археологически структури и материали, като единствено в сондажи № 42, 47, 64, 66 са открити по един нехарактерен фрагмент битова керамика. Те попадат в орницата и най-вероятно са разнесени от селскостопанската обработка на терена.

Вследствие на проведеното сондажно проучване се установи, че теренът е обитаван основно в периода на средната бронзова епоха. Археологическият комплекс се развива в най-високата северозападна част на трасето за проучване, където са съсредоточени структурите от този период. В сондажите се регистрираха разпръснати керамични фрагменти (обр. 5), малко и дребни мазилки и животински кости, вероятно от жилищни постройки (?) (Лещаков и др. 2020). Материалите от Късната античност са спорадични и най-вероятно са разнесени от селскостопанска обработка на земята. Доказателство в тази насока е документираната масивна каменна постройка от Късната античност, северно от трасето на сервитута.

Литература

Гоцев и др. 2016: А. Гоцев, Д. Генов, П. Павлов, В. Кацаров, И. Ванов, П. Георгиева, И. Начева, Д. Върбанова, Т. Новакова. Спасителни археологически проучвания на обект № 7 по трасето на междусистемна газова връзка България – Сърбия, м. Метилявец, с. Петърч, община Костинброд, област София, 2015 г. – Археологически открия и разкопки през 2015 г. София, 2016, 168 – 172.

Лещаков и др. 2020: Л. Лещаков, В. Петрова, Д. Илиева, К. Лещаков, Я. Димитрова, Т. Джанфезова, А. Божкова, М. Янева. Селище от ранната бронзова епоха край кв. „Мировяне", гр. София – В: А. Станев, Ц. Йотов (съст.). Национална научна конференция 90 години музеят на София, София, 12 – 14 ноември 2018 г. (Сердика – Средец – София, 8). София, 2020, 151 – 195.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SITE NO. 6 – SLIVNITSA 2 (BRONZE AGE) IN THE LAND OF SLIVNITSA

Yana Mutafchieva, Ilia Kirov

Summary

The archaeological site is located on the high left bank of the Slivnishka River. During the excavations, 74 trenches were opened, with a depth varying from 0.60 to 2.00 m (fig. 1). There are three main stratigraphic layers: topsoil of brown colour and a thickness of 0.30 – 0.35 m, the second layer is of black, compact soil and a thickness from 0.40 to 1.20 m, virgin soil of light brown-beige colour, where limestone inclusions can be seen in some places (fig. 2). In trenches Nos 52, 55 and 58, a layer of light brown soil is documented, most likely accumulated from the silt brought by the nearby river.

In trenches Nos 5, 9, 10, and 26 there are archaeological features, the exact dimensions and nature of which have not been established at this stage.

In trenches Nos 1, 11, 14, and 20 there is a high concentration of archaeological materials – pottery, daub, animal bones, without clearly established structures.

In trenches Nos 2, 3, 6 – 8, 12, 13, 15 – 19, 21 – 25, 27 – 38, 43, 48 and 49 there are archaeological materials – pottery, daub, animal bones, without clearly established structures.

Archaeological features and materials have not been registered in trenches Nos 39 – 42, 44 – 47, 50 – 75, and only in trenches Nos 42, 47, 64, 66 undiagnostic ceramic fragments have been found. They come from the surface layer and are most likely dispersed as a result of agricultural activities.

During the excavations five features were documented – one from Late Antiquity and four from the Middle Bronze Age. There are pottery, daub and single animal bones. Large and medium-sized stones have been documented at the northwestern ends of trenches Nos 5 and 9. Their function cannot be interpreted at this stage of the excavations.

As a result of the archaeological research, it was established that the terrain was inhabited mainly during the Middle Bronze Age. The archaeological complex developed in the highest northwestern part of the site, where the structures from this period were concentrated (figs 3, 4). Pottery (fig. 5), some daub pieces and animal bones, probably from buildings (?), were registered in the trenches.

Yana Mutafchieva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, yanamutafchieva@yahoo.com
Ilia Kirov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, kirov_84@abv.bg

№ 10. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 4 (МГВ БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ) ДО С. ДРАГОВИЩИЦА, ОБЩ. КОСТИНБРОД

Мартин Христов, Иван Иванов, Николай Спасов, Мария Гюрова, Ханна Христова

Археологическите проучвания са продължение на тези от 2014 и 2015 г. след промяна на трасето на газопровода поради откритите останки от антична вила (Христов, Будакова 2015; Христов, Танева 2016). Трасето е изместено в южна посока, което налага и проучванията в новия участък.

При предварителните археологически проучвания са заложени 10 сондажа с размери 10 × 2 м, които са разположени шахматно по дължина на трасето, като с тях е покрита и необходимата площ.

Тогава е установена и стратиграфията на пластовете, които са пет и дебелината им варира в различните участъци на обекта, като те са следните:

Пласт 1. Най-горен с кафяв цвят, плътен, глинест, мазен. Има дебелина около 0,40 м и се е образувал след втория отдолу. В него се разкриват съвременни материали, както и такива от Античността.

Пласт 2. Тъмносив на цвят, плътен, мазен и съдържа основно фрагменти от битова и строителна керамика в средна концентрация. Има дебелина 0,35 – 0,40 м и е пряко свързан с близкоразположената антична вила в северна посока.

Пласт 3. Кафяв цвят, плътен и мазен. Съдържа изключително малко археологически материал – отделни керамични фрагменти или дребни разпрашени мазилки. Има дебелина около 0,50 м.

Пласт 4. Най-долен, черен, мазен, плътен. Съдържа керамични фрагменти, различни по размер мазилки, отделни варовикови ломени камъни и животински кости от БЕ. Дебелината му е до 0,60 – 0,70 м.

Пласт 5. Стерилна основа с кафяво-жълт цвят. Констатиран е на дълбочина 2,10 м от повърхността на терена.

Сигурни археологически материали и следи от човешка дейност са установени в четвъртия пласт и те се отнасят към ранната желязна епоха и средната бронзовата епоха – начало на II хил. пр. Хр. Те са от три сондажа, които са разположени на цялата площ, по дължина на терена и дават представа за разпространението на археологически структури и културен пласт, като пластът от СБЕ е установен навсякъде.

Обр. 1. Общ изглед на проучвана площ

Fig. 1. General view of the studied area

От ранната желязна епоха е установена една структура в Сондаж № 6. Структури от СБЕ се откриват в сондажи № 1 и 9 – концентрации от камъни, животински кости, малко въглени, керамични фрагменти и отделни разпрашени мазилки.

Поради голямата дълбочина, на която се разкриват структурите – 1,50 до 1,80 м от съвременната повърхност, разкопките през втория етап са проведени по дължина на осевата линия на газопровода с двуметров сервитут от двете ѝ страни и разширение в посока към сондаж № 9 и около него (обр. 1).

Общата проучена площ възлиза на 300 м^2 и дълбочина от повърхността в някои части до 2,20 м.

Сектор 1. Единствено в този сектор петте установени пласта не

са регистрирани. Освен пласт 1 и 3, там почти отсъства пласт 2. За сметка на него пласт 4 е със значителна дебелина. В долната част на последния са регистрирани материали от средната бронзова епоха.

Сектор 2. В него е установено наличието на описаните по-горе пластове. Единствено в източната му част, към Сектор 1, пласт 2 изтънява и изчезва. Културен пласт от средната бронзова епоха и отделни керамични фрагменти от ранната желязна епоха са установени в долната част на пласт 4. Археологически структури в него не са установени.

Сектор 3, 4, 5, 4 – север и 5 – север. В тези сектори е установена една голяма структура, която е ограничена от изток и запад (в северна и южна посока структурата попада в непроучен участък) от седем струпвания от ломени камъни. В източната страна има четири такива концентрации, като те са с посока югозапад – североизток, а в западната част те са три и образуват дъга. Размерите ѝ са 22 м изток – запад и 12 м север – юг в рамките на проучената площ. В цялото пространство и в черната и мазна пръст са депонирани керамични фрагменти от различни по типове и функция съдове (паници, купи, кани, амфоровидни и др.; фини, полуфини и груби; различни по размер; с различна орнаментация), животински кости, отделни средни по размер и дребни късове мазилки, отделни дребни въглени и дребни и средни по размер ломени камъни, отделни кремъчни артефакти и два керамични прешлена за вретено. Всички керамични съдове са фрагментирани предварително. Дисперсията им на терен е относително равномерна. Те образуват пласт от 0,15 – 0,20 м и не са забелязани конкретни конфигурации (обр. 2). В неговата средна (централна) част са разкрити два големи плочести варовикови камъни (обр. 3). Под тях е открито овално ограждане от средни и едри също ломени варовикови камъни. Неговата ориентация е северозапад – югоизток, с дължина 2 м и ширина до 0,80 м. В долната част на този пласт и под камъните е различена овална и стъпаловидна в по-голямата си част ритуална яма с депонирана животинска челюст от едра мъжка възрастна свиня на дъното. Размерите на ямата са 1,30 × 1,44 м, а дълбочината ѝ от нивото на сигурна регистрация е 1,02 м.

Обр. 2. Общ изглед на проучваната площ с големите каменни плочи

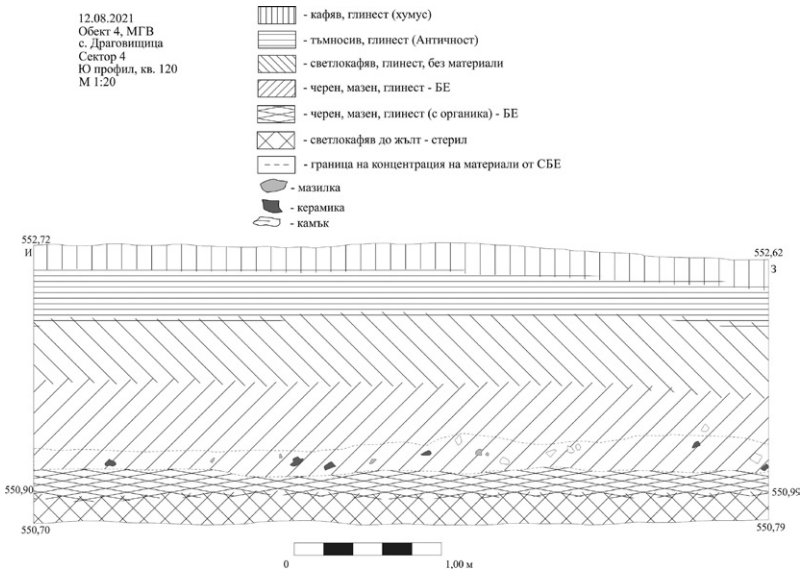
Fig. 2. General view of the studied area with large stone slabs

Обр. 3. Големите каменни плочи в центъра на структурата

Fig. 3. Large stone slabs in the centre of the structure

Големите плочести камъни в центъра на структурата са частично обхванати от пласта с археологически материали. В същото време те лежат върху най-долната част от него и върху каменното ограждане и ямата. Тази стратиграфска ситуация показва, че първична е ямата, след нея е направено ограждането и първоначалното натрупване на пласта. Следва ги поставянето на плочестите камъни и донатрупването на пласта от средната бронзова епоха. В процеса на проучване е констатирано намаляване на концентрацията на археологически материали в дълбочина (обр. 4).

Обр. 4. Сектор № 4, южен профил

Fig. 4. Sector No. 4, southern cross-section

Сектор 6. В него е установено наличието на описаните по-горе пластове. Културен пласт от средната бронзова епоха е констатиран в долната част на пласт 4. Археологически структури не са установени.

Сектор 7. В него е проучена яма № 1, която е установена при проучването на сондаж № 6 през първия етап. Ямата е запълнена с керамични фрагменти, отделни животински кости, въглени и различни по размер ломени камъни; има овална форма с приблизителни размери 0,70 × 0,50 м. Непосредствено под нивото на регистриране е разкрито струпване от камъни, керамика, въглени и пепел. Запълнителят е сиво-черен, глинест и наситен с въглени от дъбова дървесина и вероятно друг вид. Датировката на ямата е в ранната желязна епоха, а абсолютното датиране по костен материал е в края на X в. пр. Хр.

Сектор 8. В него е установено наличието на описаните по-горе пластове. Културни останки от средната бронзова епоха и отделни керамични фрагменти от ранната желязна епоха са установени в долната част на пласт 4. Археологически структури не са установени.

Кремъчни артефакти. Кремъчният ансамбъл от обекта е малочислен и включва 15 артефакта. Сред оръдията са представени както диагностични, така и „по-екзотични" изделия. Оръдието с билатерален назъбващ ретуш и частична бифасиална обработка се отнася към категорията на denticulates, характерни за бронзовата епоха в трансрегионален контекст, а у нас се срещат с ретардираща употреба и през желязната епоха (Gurova 2020). Характерно оръдие е и масивният пластиновиден отломък с едър и високи латерален ретуш (тип, широко разпространен през БЕ). Едно рядко като тип оръдие е с дъговидно латерално затъпяване. То е близко до атипичен сегмент (такива са широко разпространени през БЕ в Леванта), но у нас през БЕ досега са регистрирани само в обекта при Яздач.

Костни останки. Костните останки са силно фрагментирани, общо 705 броя, като преобладават костни трески. Цели кости са само отделни астрагали, които са най-компактните къси кости. Надробеността, липсата на цели фрагменти и на следи от специална обработка, както и начинът на сечене определя останките като „кухненски отпадъци". Костите са основно от говеда, овце/кози и домашни прасета. Дивите животни са представени от два фрагмента от кости на благороден елен и един от кон.

Растителни останки. Откритите фрагменти са с размери от 1,1 см до 4,5 см. Идентифицирани са 15 фрагмента овъглена дървесина от дъб (*Quercus* sp.) и четири от широколистен дървесен вид, чието видово определяне не е възможно заради малките размери на останките.

Проучената структура може да се свърже с практикуването на непознати на този етап ритуали и ритуална дейност през средната бронзова епоха, при които има организиращ център – яма с принесена като дар или жертва животинска челюст. Тази яма е покрита с големи плочести камъни. Пространството е оградено с отделни купчинки от ломени камъни и депониране на различни по своя характер материали. Абсолютната датировка по костния материал е в първите два века на II хил. пр. Хр.

Литература

Христов, Будакова 2015: М. Христов, В. Будакова. Спасителни археологически проучвания на обект № 4 по трасето на междусистемна газова връзка България – Сърбия, км 13+650 – 13+800, с. Драговищица, Община Костинброд. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 502 – 505.

Христов, Танева 2016: М. Христов, С. Танева. Спасителни археологически проучвания на обект № 4

по трасето на междусистемна газова връзка България – Сърбия през 2015 г., км 13+690 – 13+830, в землището на с. Драговищица, община Костинброд – villa rustica и обект от бронзовата епоха. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 539 – 542.

Gurova 2020: M. Gurova. Bronze Age flint denticulates: a Bulgarian case study in transregional perspective. – In: F. Manclossi, F. Marchand, L. Boutoille, S. Cousseran-Nere (eds). Stone in Metal Ages. Oxford, 2020, 27 – 41.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 4 (GAS INTERCONNECTION BULGARIA – SERBIA) NEAR DRAGOVISHTITSA VILLAGE, KOSTINBROD MUNICIPALITY

Martin Hristov, Ivan Ivanov, Nikolay Spassov, Maria Gurova, Hanna Hristova

Summary

The excavations were a continuation of those in 2014 and 2015 when the discovery of a Roman *villa* provoked a correction of the route of the pipeline. The latter has been moved to the south, which required excavation of the new section.

The excavated area is 400 m^2 and the depth from the surface in some parts reached 2.20 m. A MBA cultural layer was present in the whole area, yet only two archaeological features were recorded – an EIA pit in Sector 7 and a large MBA structure in Sectors 3, 4, 5, 4-north, and 5-north.

MBA feature. A large feature was partially uncovered within the limits of the excavated area. Its eastern and western boundaries were marked by seven piles of quarry stones. Its length is 22 m (E – W), while in north and south directions it extends beyond the excavated area. Within the limits of the feature the excavations revealed a 0.15 – 0.20 m thick layer abundant in materials, including ceramic fragments of various types of vessels (bowls, deep bowls, jugs, amphorae, etc.), animal bones, medium-sized and small daub pieces, tiny charcoal chunks, and small and medium-sized quarry stones, several flint artefacts and two ceramic spindle whorls. All vessels are pre-fragmented and evenly scattered over the area with no observable concentrations (fig. 2). In the middle of the feature, two large limestone slabs were uncovered (fig. 3). The slabs covered an elliptical enclosure of medium- to large-sized limestone blocks (2.0 × 0.80 m). An oval pit was made underneath, with a pig mandible deposited on the bottom. Stratigraphically, the first is the pit, followed by the initial accumulation of the layer and the stone enclosure. After that, the slab stones were placed and the accumulation of the layer was completed. Analyzed ^{14}C samples of animal bones produced a date in the first two centuries of the 2nd mill. BC.

EIA pit. The pit was found in Sector 7. It was filled with ceramic fragments, animal bones, charcoal and stones of different sizes. An absolute date of the bone material from the pit is in the late 10th c. BC.

The flint assemblage from the site (15 artefacts) comprises both diagnostic and 'more exotic' products. There are representatives of the category of denticulates, characteristic of the Bronze Age in a transregional context. A characteristic tool is the massive blade-shaped fragment with high lateral retouching. More rare is a type of atypical segment (widely used in the Levant).

The bone remains (705 in total) are highly fragmented. The fragmentation and the traces of special treatment define the remains as kitchen waste. The bones are mainly of cattle, ovicaprines and domestic pigs.

Plant remains comprise tiny fragments of charred wood, amongst them 15 were identified as *Quercus* sp.

The studied feature can be related to the practice of rituals and ritual activities hitherto unknown during the Middle Bronze Age, in which there is an organizing centre – a pit with an animal jaw placed as a gift or a sacrifice. This pit is covered by large slab stones. The space is surrounded by separate piles of quarry stones and storage of materials of different nature.

Martin Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, martohristov@yahoo.com
Ivan Ivanov, Museum of History – Klisura, 20 April Square, 4341 Klisura, ivanov.ric@gmail.com
Nikolay Spassov, National Museum of Natural History, 1 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, nspassov@nmnhs.com
Maria Gurova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, gurova.maria@gmail.com
Hanna Hristova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, hkh921027@gmail.com

№ 11. СЕЛИЩЕ ОТ РБЕ И ЯМИ ОТ РЖЕ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. МИРОВЯНЕ, ОБЛ. СОФИЯ-ГРАД

Любен Лещаков, Ваня Петрова, Адриана Божкова

Обр. 1. Мировяне, сектор ЮИ, купа с канелюри, РБЕ 1

Fig. 1. Mirovyane, sector SE, deep bowl with channelled decoration, EBA 1

Обектът е разположен върху заливна тераса на северния бряг на р. Блато, ляв приток на Искър, на 1,3 км западно от с. Мировяне. Регистриран е през 2013 г. при теренни издирвания по трасето на проект „Междусистемна газова връзка България – Сърбия“. Сондажни проучвания са проведени през 2014 г., при което е установено наличието на селище от края на РБЕ в ниската ЮИ част на трасето, между км 6+137 – 6+255 и наличие на ями и останки от РБЕ и РЖЕ в участък от трасето между км 6+405 и 6+643. С решение на комисия тези два участъка са предвидени за пълни проучвания. През есента на 2015 г. започва пълното проучване на селището в ЮИ част от обекта, което е преустановено преждевременно. Резултатите от първите проучвания са публикувани (Лещаков и др. 2020).

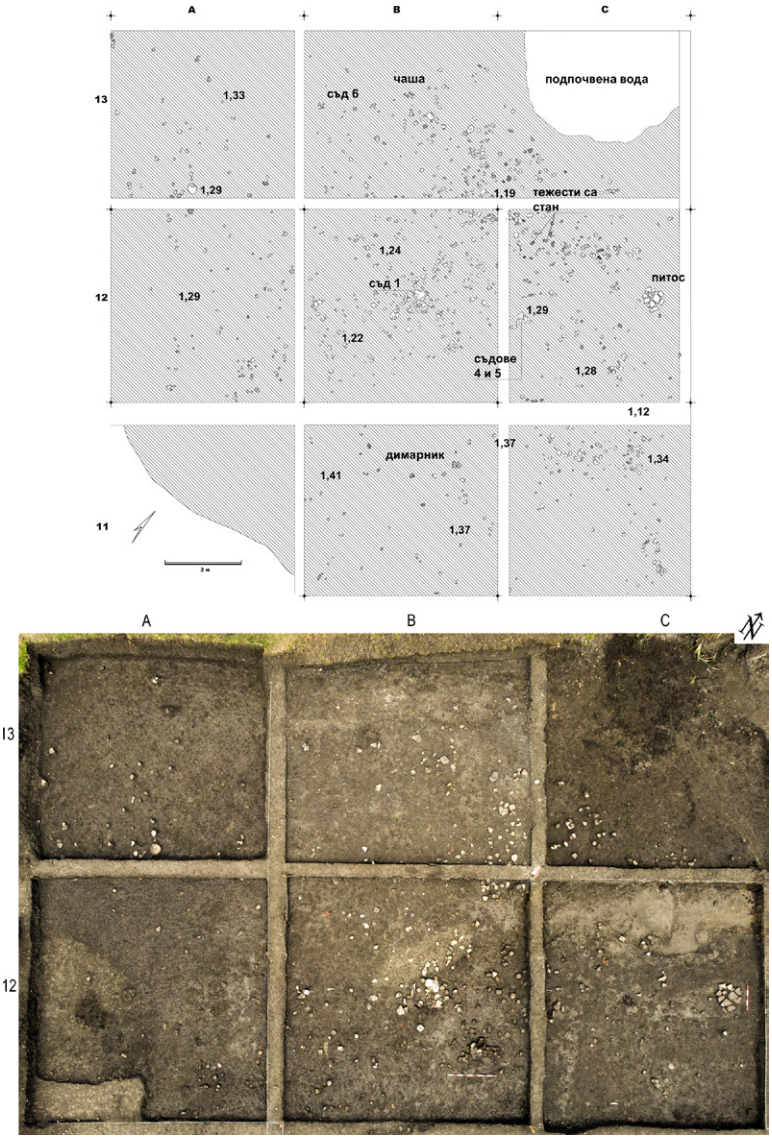
След дълго прекъсване пълното археологическо проучване бе подновено и проведено през м. април – юни 2021 г. Проучена бе площ от ок. 3,5 дка в ЮИ сектор и 7 дка в СЗ сектор на обекта. Високото ниво на подпочвените води и проливните дъждове изключително затрудниха теренната работа. С помощта на колектори за вода, дренажни траншеи и водни помпи бе възможно известно занижаване на нивото на подпочвената вода и проучване на културните останки почти до границата на стерилния пласт (дълбочина ок. 1,20 м от съвременната повърхност). Регистрирането и проучването на структури, вкопани под нивото на стерилния пласт, се оказа на практика невъзможно.

Данните от пълното проучване потвърждават и допълват резултатите от сондажите, когато са регистрирани структури от първата фаза на РБЕ, края на РБЕ 3 и втората фаза на РЖЕ.

Структури от РБЕ 1. Към този най-ранен период от обитаване на обекта се отнася една вкопана структура (яма), регистрирана през 2014 г. в най-ниската ЮИ част на обекта, кв. Е6. През 2021 г. ямата бе изцяло под нивото на подпочвената вода и бе проучена частично на ръка, частично със земекопна техника. Има диаметър 2,20 м и дълбочина ок. 0,60 м от нивото на вкопаване в стерилния пласт. В нейните очертания е документирана фрагментирана на място купа с плитки канелюри (обр. 1), както и известно количество керамични фрагменти и животински кости. Според характеристиките на керамиката ямата се датира в първата фаза на РБЕ. Датировката е потвърдена с радиовъглеродна дата от животинска кост (Лещаков и др. 2020, 168, таблица 1). Сходни материали са регистрирани на различни места в същата част на обекта, обвързването им с конкретни структури ще бъде възможно след цялостната обработка на керамичния комплекс. Въпреки това, културен пласт от този период не е регистриран. Селището от този период по всяка вероятност остава извън границите на проучваната площ.

Структури от края на РБЕ 3 / преход към СБЕ. Структури и материали от този период са разкрити по цялата проучена площ от обекта, свидетелстващи за наличие на еднослойно селище. Най-категорични са данните за обитаване в ниската ЮИ част на обекта, където е документиран културен пласт с дебелина ок. 0,30 м. Според известните до момента радиовъглеродни дати материалите се отнасят към края на III – началото на II хил. пр. Хр. (Лещаков и др. 2020, 169, таблица 1). Петна с висока концентрация на материали, маркиращи местата на жилищата от този период, са концентрирани в западната половина на трасето в ЮИ сектор, като по всяка вероятност селището се развива на юг – югозапад, в посока р. Блато. През 2021 г. са допроучени три жилища, частично разкрити през 2015 г.,

както и изцяло е проучено четвърто жилище, разположено в кв. A12 – 13 / B11 – 13 / C11 – 12. Според разположението на материалите жилището е с размери ок. 12 × 8 м, вероятно правоъгълна форма, ориентирано СИ – ЮЗ по дългата си ос (обр. 2). Конструкцията, както и при останалите жилища, е лека, с минимално количество стенна мазилка. Следи от огнище (замазки) са регистрирани в СИ част на жилището. В близост е намерена и добре запазена тапа за пещ от слабо изпечена глина. В границите на това жилище са документирани значително количество фрагментирана керамика и цели съдове (обр. 3), опожарени глинени деструкции от стационарни съоръжения, тежести за стан, както и множество дребни находки.

Обр. 2. Мировяне, сектор ЮИ, жилище от края на РБЕ 3: 1 – план на жилището; 2 – въздушна снимка (автор К. Бояджиев)

Fig. 2. Mirovyane, sector SE, dwelling from the end of EBA 3: 1 – plan of the dwelling; 2 – aerial view (author K. Boyadzhiev)

Петно с концентрация на материали, включително голям брой цели съдове и малки находки, е проучено и в кв. E19-F19. На различни места извън жилищата са регистрирани и малки компактни струпвания от фрагментирана керамика, животински кости и камъни, маркиращи местата на плитки ями. Особен интерес представлява яма, проучена под нивото на подпочвените води в кв. D9. Ямата е с диаметър ок. 0,80 м и установена дълбочина ок. 0,65 м, от които 0,40 м са вкопани в стерилния пласт. На дъното на ямата е документиран голям амфоровиден съд с четири дръжки, над него е разкрит фрагментиран на място дебелостенен съд (питос) с останки от овъглено зърно, в който е разположена паница със завит навътре ръб на устието и хромелен камък.

Материали и структури от този период са документирани и в СЗ сектор на обекта, без ясно обособен културен пласт. В тази част са регистриран и проучени петно с концентрация на фрагментирана керамика и животински кости, с вкопана част на дъното, две ями, вкопани в стерилната основа, фрагментирани на място стационарни хранилища (питоси), както и отделни малки компактни струпвания с материали, маркиращи местата на плитки ями.

Структури от втора фаза на РЖЕ. Към този период в границите на обекта са отнася комплекс от вкопани структури, регистриран при сондажното проучване в кв. D60 – E60 на дълбочина 1,40 м от съвременната повърхност. Поради подпочвени води, опитът за проучване на комплекса на ръка се оказа неуспешен, поради което запълнителят на вкопаванията бе отнет чрез земекопна техника. Регистрирана е висока концентрация на материали, включително части от цели съдове, украсени с канелюри и щампована украса тип Басараби, позволяваща датировката на комплекса в развития етап от втората фаза на РЖЕ (обр. 5.3 – 10). В същия участък бяха заложени и проучени контролни траншеи с обща площ ок. 200 м^2. Нови структури или материали от този период не бяха регистрирани. Характерът на обитаване и мястото на евентуално селище от този период остават неустановени.

Обр. 3. Мировяне, сектор ЮИ, жилище от края на РБЕ 3, детайл

Fig. 3. Mirovyane, sector SE, dwelling from the end of EBA 3, detail

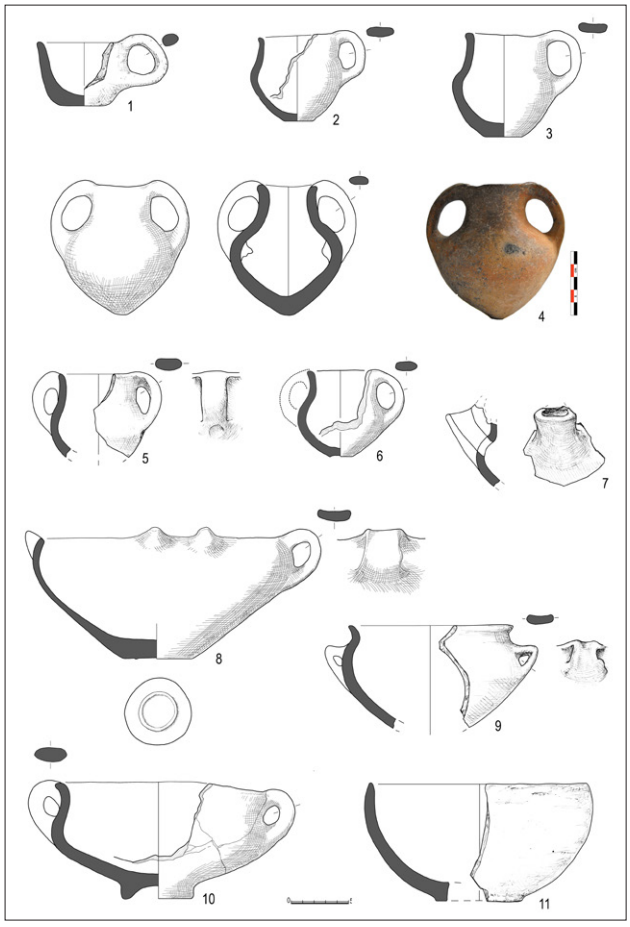
Основните материали, добити по време на проучването, са свързани с обитаването от финала на ранната бронзова епоха. Спецификите на средата са се отразили силно неблагоприятно върху състоянието на материалите, особено върху керамиката и малките находки от глина, които са със силно измита повърхност и заоблени ломове. Лошо е и състоянието на колекцията от фаунистични останки, от които са се запазили преди всичко масивните кости и фрагменти от рога и зъби. Това обяснява и почти пълната липса на артефакти от кост. Въпреки тези негативни констатации, интерес представлява значителният брой цели и почти цели съдове, открити в районите на жилищата и под формата на малки компактни струпвания с материали извън тях. Този факт вероятно подсказва внезапния край на живота на селището и непланирано напускане на обитаваното пространство.

Керамичният комплекс е изключително хомогенен. Добре представени са редица специфични за периода и региона форми (обр. 4). Сред тях можем да отбележим малките облодънни чаши с две вертикални дръжки, известни в литературата като тип Бубани Хум, паници със завит навътре ръб на устието и четири пластични израстъка върху ръба на устието, купи с есовиден профил и една вертикална дръжка, сферични гърнета с две или четири дръжки и др. От особен интерес е почти напълно запазен съд с висока тясна шия, отвор в предната част на тялото и перфорации, известен като „димарник" (обр. 3, 5.2), до момента без аналог от съвременните български земи, но с добри паралели в редица обекти от същия период от днешни Сърбия, Северна Македония, Гърция и Албания (Bulatović 2013).

Сред малките находки от глина добре представени в инвентара на жилищата са предмети, свързани с текстилното производство – прешлени за вретено и пирамидални тежести за стан. Артефактите от камък, кремък, кост и рог са сравнително малобройни. Най-голям интерес представлява фрагментиран накрайник на скиптър (?), грижливо изработен от основата на еленов рог, с оформен отвор в централната част и перфорации по страничните разклонения (обр. 5.1).

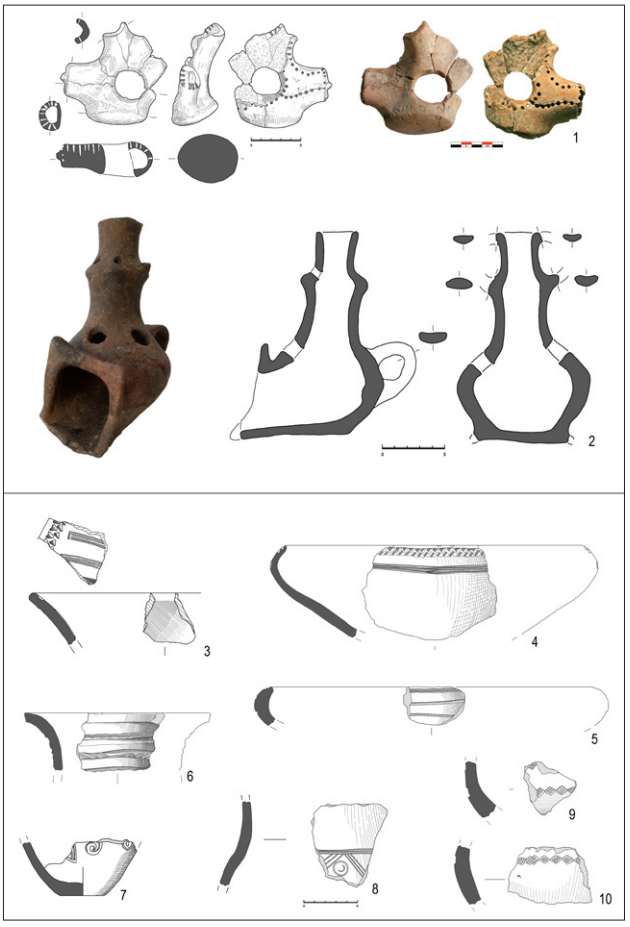
По време на проучването са взети проби за археоботаничен анализ от различни контексти. Овъглени растителни останки са регистрирани само в три от пробите, предимно еднозърнеста пшеница и просо. По всяка вероятност отсъствието на материали отново е свързано с неблагоприятните условия на средата.

В заключение следва да отбележим, че при спасителното проучване по трасето на бъдещата газова връзка, в ниската ЮИ част е проучено селище от финала на РБЕ 3 / прехода към СБЕ, което се развива в южна посока извън проучената площ. Разкритите структури и материали в по-високо разположения СЗ сектор, поне на базата на керамиката, са синхронни на основното селище и вероятно свързани със стопански функции. Разкритите единични структури (ями) от РБЕ 1 и РЖЕ са индикатор за обитаване на мястото през съответните периоди, но евентуалните селища остават извън проучената чрез разкопки площ на трасето.

Обр. 4. Мировяне, сектор ЮИ, съдове от края на РБЕ 3

Fig. 4. Mirovyane, sector SE, pottery from the end of EBA 3

Обр. 5. Мировяне, керамика и находки: 1-2 – РБЕ 3; 3-10 – РЖЕ

Fig. 5. Mirovyane, pottery and finds: 1-2 – EBA 3; 3-10 – EIA

Литература

Лещаков и др. 2020: Л. Лещаков, В. Петрова, Д. Илиева, К. Лещаков, Я. Димитрова, Т. Джанфезова, А. Божкова, М. Янева. Селище от ранната бронзова епоха край кв. „Мировяне“, гр. София. – В: А. Станев, Ц. Йотов (съст.). Национална научна конференция 90 години музеят на София, София, 12 – 14 ноември 2018 г. (Сердика – Средец – София, 8). София, 2020, 151 – 195.

Bulatović 2013: A. Bulatović. Oven models from Early Bronze Age settlements in central and southern parts of the Balkan peninsula. – Archaeologia Bulgarica, XVII, 1, 2013, 1 – 13.

AN EARLY BRONZE AGE SETTLEMENT SITE AND EARLY IRON AGE PITS, LAND OF MIROVYANE VILLAGE , SOFIA-CITY DISTRICT

Lyuben Leshtakov, Vanya Petrova, Adriana Bozhkova

Summary

The site is situated on a floodplain near the bank of the Blato River, a left tributary of the Iskar, ca. 1.3 km west of Mirovyane village. It was first recorded in 2013 during a field survey, in advance of the construction of the IBS Interconnector. During an evaluation dig carried out in 2014, an EBA settlement was identified in the SE part of the endangered area and an area of pits and sporadic cultural deposits dated to the EBA and the EIA in the NW part. The two sectors were designated for full excavation, which started in the late autumn of 2015, only to be discontinued shortly thereafter.

The excavation of the two sectors was completed in the spring of 2021. The excavated area comprises 3.5 decares in Sector SE and 7 decares in Sector NW. Heavy rainfall and high water-table impeded the fieldwork in the extreme, thus the recording and exploring of features dug into the virgin soil by hand was practically impossible. Fieldwork data confirmed preliminary observations and the presence of features dated to the first stage of the EBA, the end of the EBA and the second stage of the EIA.

EBA 1. A single pit located in the lowest SE part of the site dates from this earliest period of occupation. It was partially explored in 2014, and re-excavated in 2021. The pit had an oval mouth, ca. 2.20 m in diameter and its depth reached 0.60 m below the virgin soil. Its fill contained plenty of ceramic sherds, animal bones and tiny charcoal. A complete deep sinuous bowl with channeled decoration was found broken *in situ* in a central position ca. 0.20 m above the bottom (fig. 1). Sporadic materials of the same age were uncovered at different points of the same area; however, an EBA 1 cultural deposit was not established.

EBA 3 / MBA transition. The remains of a single-layered settlement from the end of EBA 3 occupied the SE part of the explored area, accumulated in a 0.30 m thick cultural deposit. The dwellings were recognized as large spots of concentrated materials. Apart from the three dwellings explored in 2015, a fourth one was fully investigated in 2021. It is roughly rectangular in plan, measuring ca. 12 × 8 m, and shares the NE – SW orientation of the rest of the dwellings (fig. 2; 3). A poorly preserved fireplace was identified in the NE corner. The dwelling yielded a collection of household equipment, including pottery, loom weights, and a rare perforated container ('incense burner', fig. 5.2).

Smaller accumulations of pottery were recorded at different spots outside the dwellings. Noteworthy is the abundance of complete or restorable vessels, recovered from the site (fig. 4). Contemporary features, including accumulations of materials, shallow diggings and deeper pits were investigated in the NW sector. Yet, the absence of a regular cultural deposit there permits their association with an offsite zone of sporadic human activities.

EIA. The period is represented by a small complex of pits, recorded in a trench in Sector NW (2014) at 1.40 m below the modern surface, and re-excavated in 2021. The pit fill contained abundant pottery sherds, some ornamented by channeled and stamped decoration in the so-called Basarabi style, defining the date of the complex in the developed stage of the second EIA phase (fig. 5.3 – 10). Five control trenches with a total area of 200 m^2 revealed no other traces of EIA occupation in the endangered area.

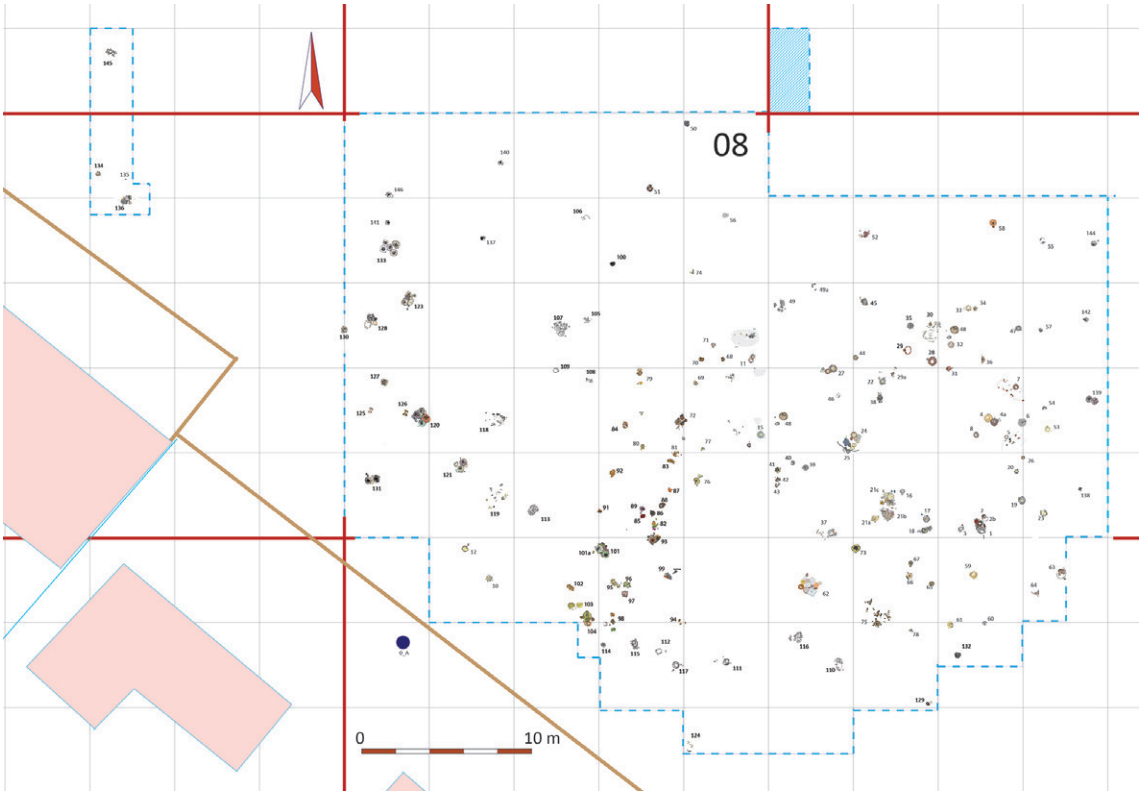
Lyuben Leshtakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, l_ leschtakow@abv.bg
Vanya Petrova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vanyapetrova18@gmail.com
Adriana Bozhkova, Regional Museum of History – Pazardzhik, 15 Konstantin Velichkov Square, 4400 Pazardzhik, adriana_experanca@abv.bg

КЪСНА БРОНЗОВА И РАННА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХИ

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛ ОТ II ХИЛ. ПР. ХР. ДО С. БАЛЕЙ (СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ)

Таня Христова, Георги Иванов, Стефан Александров

Археологическите проучвания на некропола от КБЕ до с. Балей, община Брегово, област Видин през 2021 г. бяха финансирани от Министерство на културата по договор с НАИМ – БАН. Разкопките се провеждат от 2010 г., в рамките на общо 10 кампании (Alexandrov et al. 2016; Alexandrov et al. 2018; Христова и др. 2020; Galabova, Atanassova-Timeva 2013 – 2014). Проучването през 2021 г. беше осъществено от специалисти от НАИМ – БАН и РИМ – Видин, антропологическите анализи са дело на гл.ас. д-р Н. Атанасова (ИЕМПАМ – БАН).

Обр. 1. Балей – източен сектор; проучени структури до 2021 г.

Fig. 1. Baley – eastern sector; features investigated until 2021

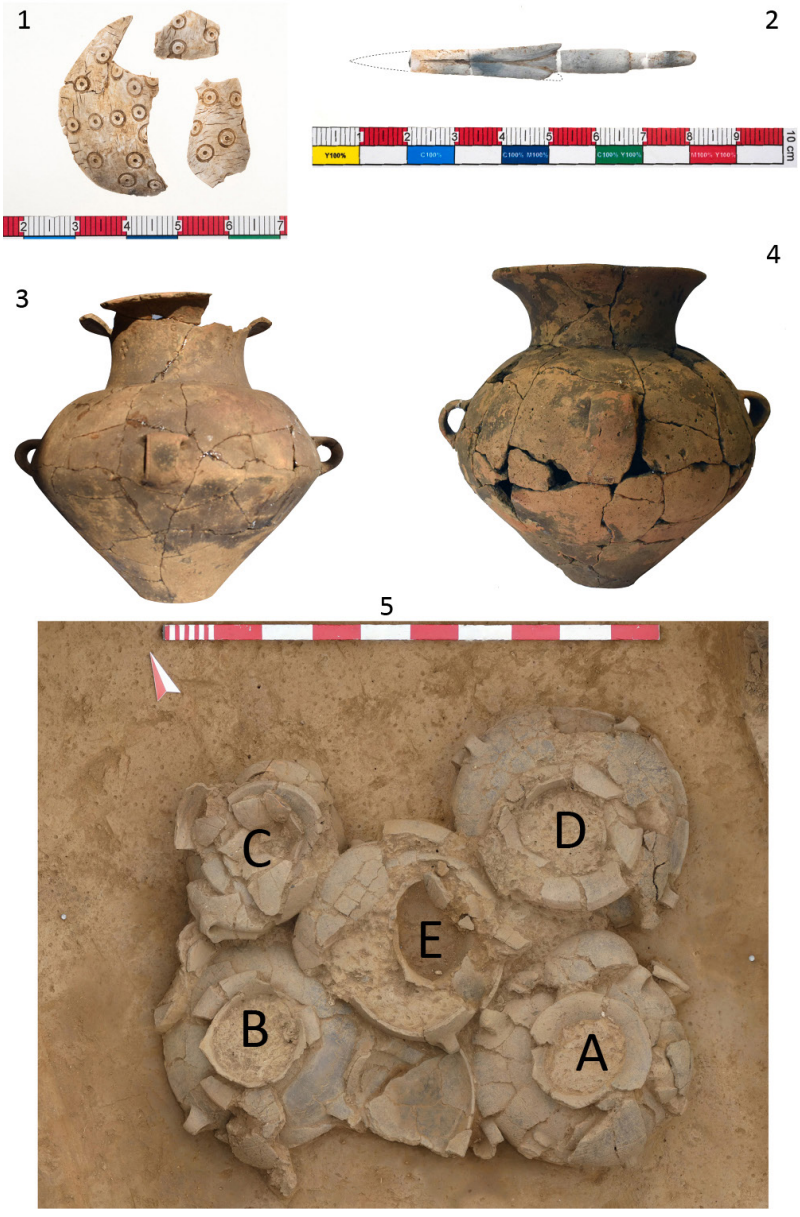
Обр. 2. Балей – структури № 141 и 144; средна бронзова епоха

Fig. 2. Baley – features Nos 141 and 144; Middle Bronze Age

В границите на некропола през 2021 г. беше проучена площ от 210 м^2 с 15 археологически структури от средната (СБЕ) и късната (КБЕ) бронзова епоха (обр. 1). Пет от откритите структури (всички гробове с трупоизгаряне) се отнасят към СБЕ. Три от тях – № 137, 140 и 146, бяха сериозно нарушени от съвременна антропогенна дейност. На дълбочина 0,25 – 0,35 м от съвременната повърхност бяха проучени само долните части на амфорите, използвани за урни. По-добре запазени са структури с № 141 и 144 – и двете представляващи амфори с овално тяло, използвани за урни (обр. 2). Хронологически и петте структури следва да се датират най-общо в първата половина на II хил. пр. Хр. До този момент общият брой на проучените структури от СБЕ – всички гробни – е 30.

Останалите 10 структури се отнасят към КБЕ. Девет от тях са гробове с трупоизгаряне, една структура – № 135 (малка чашка), може да бъде интерпретирана като част от проучените в предишните кампании ритуално поставени части от съдове, вероятно маркиращи отделни сектори или пътеки между тях в рамките на некропола. Към 2021 г. от общия брой проучени 117 структури от КБЕ 100 са гробни комплекси, останалите 17 – поменални такива.

От деветте гробни структури от КБЕ, проучени през 2021 г., от голям интерес е № 133 – гроб с пет амфори-урни (възрастни индивиди и две деца), покрити с купи-капаци. За урни са използвани т. нар. сферични амфори – с овално тяло и фуниевидно гърло. Четири от амфорите оформят правоъгълник, петата е поставена в средата. В урните, освен горели кости, бяха открити части от костени и бронзови украшения и малка чашка (обр. 3). Още три гробни структури със сферични амфори – № 136, 143 и 147, съдържат повече от една урна. В повечето случаи те са покрити с купи или части от дъна на други

Обр. 3. Балей – структура № 133; късна бронзова епоха: 1, 2 – материали, открити в урна „С“; 3 – урна „А“; 4 – урна „В“

Fig. 3. Baley – feature No. 133; Late Bronze Age: 1, 2 – materials discovered in urn "C"; 3 – urn "A"; 4 – urn "B"

амфори. При всички структури, освен на възрастни индивиди, е документирано и погребването на деца. Интерес представлява структура № 136, в чийто инвентар се комбинират съдове, характерни за Културата на инкрустираната керамика (КИК) и такива, типични като форма и украса за групата Бистрец – Ишалница (обр. 4). Въз основа на данните от предишни кампании и получените до момента радиокарбонни дати хронологическата позиция на четирите структури е в рамките на XIV – XIII в. пр. Хр.

В четири от гробните структури – № 134, 138, 139 и 142, за урни са използвани биконични амфори, украсени с канелюри. Всички урни са покрити с купи-капаци. В два от случаите – структури № 138 и 142, амфорите се свързват с типични за КИК предмети – глинени модели на брадви и антропоморфни фигурки. Имайки предвид данните от предишните кампании, считаме, че възможна датировка за четирите комплекса е периодът XIV – XIII в. пр. Хр.

Последната проучена структура – № 145, представлява агломерация от осем разрушени малки съда (предимно долните им части) и глинен капак, разкрити един до друг на малка площ на дълбочина 0,55 м от съвременната повърхност в кв. 04/23/W. В три от съдовете и до тях бяха открити малки фрагменти от човешки кости, което позволява предположението за наличието на гробна структура тук. Същата е и най-северозападно разположената такава в рамките на некропола до момента.

С разкритите в югозападния сектор още две структури (№ 143 и 147), разкопките през 2021 г. доказаха недвусмислено развитието на некропола в тази посока. Проучените в сектор „Изток“ структури разшириха неговата площ и в северозападна, и в източна посоки, потвърждавайки предположението за значително по-големите му размери, с площ от минимум 115 м (в посока ЮЗ – СИ) и поне 70 м (в посока ЮИ – СЗ). Потвърдиха се и наблюденията от предишните години относно пространствената организация на некропола, с доминирането на биконични урни, украсени с канелюри, в източната му част и на сферични амфори с врязана и инкрустирана украса в западната му част. Тази организация най-вероятно отговаря и на строителните хоризонти, документирани при разкопките на селището през 1970 – 1989 г. За поредна кампания резултатите от разкопките доказват връзката между биконичните амфори, украсени с канелюри и материали от КИК, като затвърждават изказаната вече от авторите теза за хронологическата позиция на материалите от тип Бистрец – Ишалница в XIV – XIII в. пр.Хр.

Към настоящия момент некрополът до с. Балей е единственият проучван такъв от бронзовата епоха в българските земи, който може да се свърже с принадлежащото му селище. Разкритите 147

структури, по наше мнение, представляват не повече от 20 % от общия брой гробни комплекси в некропола. Предполагаемият общ брой на гробните и поменални комплекси е около 700, което го превръща в най-големия известен некропол от III – II хил. пр. Хр. в Долнодунавския басейн и Северните Балкани.

Обр. 4. Балей – структура № 136; късна бронзова епоха

Fig. 4. Baley – feature No. 136; Late Bronze Age

Литература

Христова и др. 2020: Т. Христова, Г. Иванов, С. Александров. Археологическо проучване на некропол от II хил. пр. Хр. до с. Балей (Северозападна България). – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 358 – 361.

Alexandrov et al. 2016: S. Alexandrov, G. Ivanov, T. Hristova. The necropolis of Baley in Northwest Bulgaria and its significance for the end of the Bronze Age and the beginning of the Iron Age in the Lower Danube region. – In: K. Bacvarov, R. Gleser (eds). Southeast Europe and Anatolia in prehistory: essays in honor of Vassil Nikolov on his 65th anniversary (Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, 293). Bonn, 2016, 439 – 456.

Alexandrov et al. 2018: S. Alexandrov, T. Hristova, G. Ivanov. Bronze Age Settlement and Necropolis at the Village of Baley. – In: S. Alexandrov, Y. Dimitrova, H. Popov, B. Horejs, K. Chukalev (eds). Gold and Bronze. Metals, Technologies and Interregional Contacts in the Eastern Balkans during the Bronze Age. Sofia, 2018, 420 – 423.

Galabova, Atanassova-Timeva 2013 – 2014: B. Galabova, N. Atanassova-Timeva. Preliminary anthropological data from the necropolis near the village of Baley (North-West Bulgaria). – Oltenia. Studii şi comunicări. Arheologie-Istorie, 20 – 21, 2013 – 2014, 5 – 11.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF A SECOND MILLENNIUM BC NECROPOLIS NEAR BALEY VILLAGE (NORTHWEST BULGARIA)

Tanya Hristova, Georgi Ivanov, Stefan Alexandrov

Summary

The 2021 campaign was the tenth year of archaeological investigations of the cremation necropolis near and in the modern village of Baley. In the 2021, in an area of 210 m^2, fifteen archaeological features have been investigated: five dated to the Middle Bronze Age (MBA) and ten – to the Late Bronze Age (LBA), respectively (fig. 1).

All five MBA features were single cremation graves, dug at a depth of 0.30 – 0.40 m from the actual surface. Some of them – features Nos 137, 140, and 146 were severely damaged by modern anthropogenic activities. Features Nos 141

and 144 – amphora-like vessels used as urns, were better preserved (fig. 2). In the absence of radiocarbon dates, all five features should be generally assigned to the first half of the 2nd millennium BC. The total number of the MBA graves in the necropolis investigated so far reached 30.

Nine of the LBA features were grave structures, and one (No. 135) was a simple offering of a small cup. The total number of the LBA graves in the necropolis investigated so far is 101, and the remaining 16 of the LBA features were interpreted as offerings. Four of the LBA features (Nos 133, 136, 143, and 147) were multiple graves with more than one amphora-like vessel used as urns. All the urns were covered with ceramic bowls or bottoms from other vessels. The amphorae belong to the so-called spherical amphorae type, most of them decorated in the encrusted pottery style. The latter is to be said for the bowls used as lids as well. The only exception from that pattern is feature No. 136 in which one of the amphorae had encrusted decoration, and the other one had channeled decoration forming patterns known as Bistreț – Işalnița type (fig. 4). Feature No. 133 – a grave with five amphorae covered with bowls (with cremated bones from five adults and two children) is of particular interest with the two bone decorations and a bone harpoon-arrow found in the urns (fig. 3). In four features – Nos 134, 138, 139, and 142, biconical amphorae with channeled decoration were used as urns, all covered with bowls. In two of the structures – Nos 138 and 142, the biconical amphorae are associated with anthropomorphic figurines and ceramic double-axes typical for the encrusted pottery culture. Considering the 2021 results as well as the radiocarbon dates from the previous campaigns, a general date in the 14th – 13th c. BC for the LBA features seems quite possible.

The two features (Nos 143 and 147) discovered in the southwestern sector as well as those investigated in the eastern one enlarged considerably the size of the necropolis with an estimated area of at least 115 m by 70 m and approximately 700 graves. The 2021 campaign confirmed the previous observations related to the special distribution of the LBA graves with a dominance of spherical amphorae in its western part and of biconical amphorae in the eastern one. The results from the excavations confirm once again the chronological position of the Bistreț – Işalnița type pottery in the 14th – 13th c. BC.

Tanya Hristova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, thristova1975@gmail.com
Georgi Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, giv@mail.bg
Stefan Alexandrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, stefanalexandrov@abv.bg

---

№ 13. СЕЛИЩЕ ОТ XIX – XVII И XV – XII В. ПР. ХР. ПРИ С. ОРЕШЕЦ

Георги Иванов, Таня Христова, Никола Тонков, Мария Гюрова

Обща информация. Обект 3 по трасето на път I-1 (Е79) Видин – Ружинци – Монтана, землище на с. Орешец, община Димово, област Видин, е регистриран през 2018 г. по време на спасителни издирвания на археологически обекти. Разположен е в обработваеми ниви от двете страни на дол, между км 52+500 и км 53+050 от трасето на пътя, на площ в рамките на сервитута около 31 декара (Александров и др. 2019, 603 – 605).

Проучването му се осъществи на два етапа. Предварителните разкопки се проведоха между 08.04.2021 и 23.05.2021 г. При тях бяха регистрирани археологически структури от бронзовата епоха и бяха определени границите на обекта. На експертната комисия бе предложено проучването на обекта да продължи на по-малка площ, само върху по-изразените от археологическа гледна точка геофизични аномалии. Окончателните спасителни археологически проучвания на обекта се проведоха между 15.09.2021 и 30.11.2021 г. В самото начало на втория етап бе установено, че строителите на магистралата са започнали да изгребват повърхностния пласт. Тази дейност бе документирана от комисия на МК на 20.09.2021 г. Това промени плановете ни, съсредоточавайки проучванията в две ивици от двете страни на сервитута. След приключването на втория етап от разкопките предложихме на комисията на МК да бъде освободен за строителство проучваният участък от трасето на пътя (обр. 1).

Екип. Полеви екип: Г. Иванов (ръководител), Т. Христова (заместник-ръководител), Д. Сандева, И. Кирилова, М. Врабков, Н. Александров, П. Зидаров, Цв. Гетовска, Г. Джурковска, В. Николов,

С. Станчев, П. Пенчев, Х. Стоянова. Геофизика: Н. Тонков; кремъчни артефакти: М. Гюрова; животински кости: П. Зидаров; палеоботаника: Х. Христова; консервация метал: П. Пенкова; реставрация керамика: Е. Илиева.

Геофизика и разкопки. Северно от дерето геофизичните измервания очертаха две концентрации от аномалии с висок интензитет, разположени към периферииите на сервитута. Южно от дерето се очерта една голяма дъговидна аномалия, обгръщаща дерето. Южно и западно от нея се очертаха още няколко концентрични струпвания на аномалии. Приоритетно започнахме да проучваме участъците, разположени върху изразените аномалии. Постепенно разкривахме участъци без аномалии, за да покрием равномерно площта.

План-квадратната мрежа е с размери 5 × 5 м, ориентирана по трасето на пътя. От южната и западната страна на всеки квадрат бе оставян профил с дебелина 0,50 м. Цялата полева документация бе събирана още на терена в разработена за целта онлайн база данни. Хоризонталните ситуации бяха документирани с фотограметрии, които след това се дигитализират. Профилите бяха документирани само графично.

В началото на втория етап бе установено, че може да продължим разкопките в участъците, които не са изгребани от строителите (10 м навътре от границата на сервитута) и в един ненарушен участък в централната част на обекта, където пръстта беше сбита от преминаването на камионите на строителите. Преместихме насипите, оставени в двата края на сервитута, и започнахме да разкриваме за втори път засипаните от първия етап площи.

Обр. 1. Северната и южната част на обекта; разрушена площ (обозначена с черни линии) и проучени участъци през двата етапа на разкопките

Fig. 1. The northern and southern part of the site; destroyed area (marked with black lines) and areas excavated during the two stages

Структури и находки. Регистрирахме 84 структури – вкопавания с по-големи размери или струпвания на материали (камъни, мазилки, керамика). Във вкопаните структури откриваме мазилки, керамика, кости и други материали. Голяма част от малките вкопавания не сме регистрирали като отделни структури – те са част от големите структури или са следи от обитаването на междужилищните пространства, в които се е натрупал културен пласт. Една част от структурите интерпретираме като жилища (полувкопани). На няколко места разкрихме компактни струпвания на фрагменти от пирауноси (дебелостенен съд за готвене с прикрепена подставка, поставян върху огън), под тях – обгоряла и отухлена пръст и пласт въглени (обр. 2). Предполагаме, че това са били местата, свързани с функционирането на тези съдове. Някои от тях се намират около структури с големи размери и може да са свързани с тях или да обслужват няколко жилища. В две от структу-

рите се регистрираха следи от опожарени мазилки с линейна форма, които може да са останки от глинобитна стена.

В северната част на обекта разкрихме голяма структура (№ 40). Участъкът, в който се намира, частично бе изгребан от строителите и не сме сигурни колко от регистрираните геофизични аномалии са свързани с нея. Вероятно представлява жилище с глинобитна опожарена стена. В и около нея открихме фрагменти от няколко съда, фрагмент керамика в стила на култура Балей – Орсоя, хромели и пираунос на място (обр. 3). Една от бронзовите игли бе открита до стената.

Една структура интерпретираме като яма за съхранение на зърно, в която успяхме да отделим овъглени зърна. Разпознати бяха 11 зърна от еднозърнест лимец (*Triticum monococcum* L.), 4 от голозърнест ечемик (*Hordeum vulgare* var. *nudum*) и половин зърно от грах (*Pisum sativum* L.).

В южната част на обекта разкрихме запазената част от вкопаването с дъговидна форма. То е с широчина към 1,5 м, дълбочина 0,60 м от нивото на засичане и е с равно дъно. В черния запълнител се откриват въглени, животински кости и керамика с украса от вдълбавания (или плитки канелюри) и отухлени мазилки, както и две интересни находки – отворена бронзова халка и част от спирална гривна. В друга структура (№ 61) разкрихме пираунос и мястото, на което е стоял (съдейки по отухляването и пласта въглени под него), която ситуация успяхме да документираме в профил (обр. 4).

Обр. 2. Квадрат 75/445, Структура 4; вкопаване, в което върху по-висок участък (стъпало) се разкри отухляване на пръстта; вероятно върху стъпалото е стоял съд за готвене с прикрепена поставка (пираунос)

Fig. 2. Square 75/445, Feature 4; sunken feature in which burnt soil was revealed on a higher section (step)] a cooking vessel with an attached stand (pyraunos) probably stood on the step

Метал. Открихме две бронзови игли с кръгла/конична горна част, с косо пробити дупки, в които може да се провре конец за прикрепване върху дреха (Иванов, Христова 2022, 29 – 30), както и части от характерни за периода бронзови украшения – тел с четвъртито сечение, висулки или обици, спирали. В една от струк-

Обр. 3. Квадрат 35/465, Структура 40; характерна керамика от късната бронзова епоха

Fig. 3. Square 35/465, Feature 40; typical ceramics of the Late Bronze Age

турите открихме железен предмет с четвъртита форма (длето?).

Кремъчни артефакти. Проучената кремъчна колекция наброява 246 артефакта. На този етап не е възможно детайлно вникване в планиграфската и контекстуална ситуация и ансамбълът е представен в цялост. Колекцията е суровинно разнородна, като макроскопски се разграничават две основни групи суровини: локален флинт в сивата гама с множество разкрития, включително в съвременните кариери при с. Гара Орешец, и импортен (екстра-локален) флинт в бежово-кафява тоналност с бели включения (т. нар. балкански флинт), с първични находища в района на Плевен и Никопол (Gurova et al. 2021). Структурата на ансамбъла позволява обособяването на две основни категории артефакти. От една страна са ядра фрагменти, отломъци и други (късове със следи от ядруване), сред които подчертано доминират изделия от локалния флинт. От друга страна са малочислените пластини и типологическите оръдия, оформени основно от балкански флинт и най-вероятно импортирани на обекта като полуфабрикати и завършени сечива.

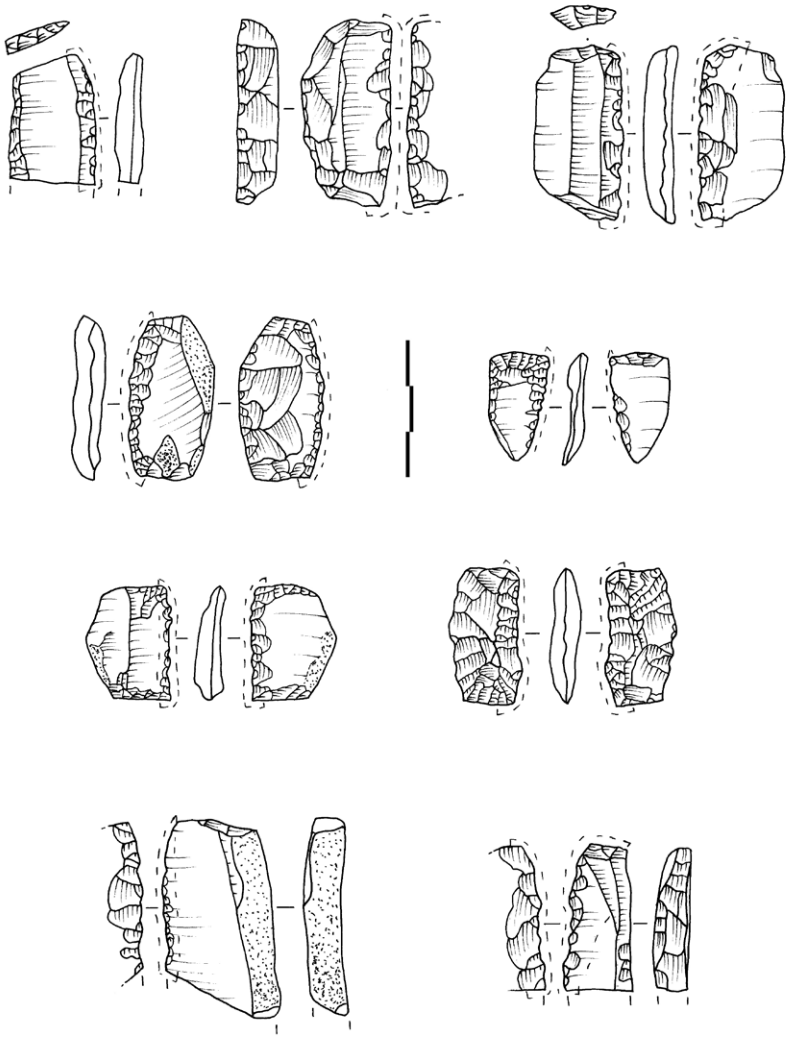
Обр. 4. Квадрат 10/310, Структура 61; на място е разкрит цял съд (пираунос) върху опалване и пласт въглени

Fig. 4. Square 10/310, Feature 61; an entire vessel (pyraunos) was discovered in situ over traces of fire and a layer of charcoal

Интересен случай на кремъчно производство на място е регистриран в структура № 29 – 40-те намерени артефакта свидетелстват за първична обработка на кремъчни конкреции и късове с малки размери. Типологическият репертоар е богат: наред с типичните за БЕ (и ЖЕ ‘a posteriori’) масивни пластини с комбинации от напречни и надлъжни затъпявания и назъбващи ретуши, се срещат малокалибрени изделия с покриващи ретуши, трансверсално изтъняване и фино назъбващи ретуши (обр. 5). Типологическият спектър и суровинните характеристики позволяват обособяването на две производствени вериги и респективно два различни културни фациеса в рамките на функционирането на обекта. Следи от използване (основно от третиране на растителни материали) са диагностицирани и документирани на 17 изделия.

Заключение. На цялата площ на обекта под повърхността (орница) бе регистриран стратиграфски пласт с дебелина от около 0,15 – 0,30 м, с малка наситеност на материали. Този пласт отговаря на ежедневното обитаване на мястото, в жилищата и междужилищните пространства. Някои от структурите – големи вкопавания с овална форма, са вероятно жилища. Не можахме да открием дупки от колове в тях. На места се разкриват струпвания на камъни в ями с малък диаметър – вероятно са свързани с конструкцията на жилищата. В структурите и около тях откриваме обичайния от други обекти материал – трапезна керамика, дебелостенни съдове хранилища, хромели, кости, кремъчни сечива, каменни брадви с дупка и бронзови предмети за украса. Не откриваме традиционните огнища и пещи с обмазка, построени върху подложка от камъни или фрагменти керамика. Пирауносите са употребявани за приготвяне на храната, като са били поставяни над пода, върху ниски стъпала, върху които е горял огънят.

Геофизичните проучвания, в комбинация с разкопките, ни помогнаха да добием представа за планиграфията на селището на по-голяма площ, отколкото попадаше в сервитута. Керамичните аналогии поставят обекта в два хронологически етапа: средната и късната бронзова епоха. На места се откриват единични фрагменти керамика, които традиционно се поставят в началото на желязната

Обр. 5. Типологически оръдия от кремъчния ансамбъл (автор М. Гюрова)

Fig. 5. Typological tools from the chipped stone assemblage (author M. Gurova)

епоха (паници с коси канелюри върху устието). Получените 10 радиовъглеродни дати попадат в две групи при вероятност 95%: 1880 – 1612 calBC и 1494 – 1112 calBC.

Литература

Александров и др. 2019: С. Александров, Т. Христова, С. Танева, К. Чукалев. Теренни издирвания по трасето на път I-1 (Е-79) в участък Видин – Ружинци – Монтана. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 603 - 605.

Иванов, Христова 2022: Г. Иванов, Т. Христова. Селище от бронзовата епоха при с. Орешец. – В: К. Бояджиев, Н. Иванова (ред.). Българска археология 2021. Каталог към изложба (НАИМ – Каталози, 23). София, 2022, 29 – 30.

Gurova et al. 2021: M. Gurova, N. Kecheva, P. Andreeva, E. Stefanova, B. Todorov, D. Sandeva. Multidisciplinary research on flint raw materials and artefacts from northwestern Bulgaria. – Bulgarian e-Journal of Archaeology, 11.2, 231 – 267. https:// doi.org/10.57573/be-ja.11.231-267

A 19 TH – 17TH AND 15TH – 12TH C. BC SETTLEMENT NEAR ORESHETS VILLAGE

Georgi Ivanov, Tanya Hristova, Nikola Tonkov, Maria Gurova

Summary

The rescue excavations were carried out in two stages – during the spring and during the summer of 2021. At the start of the second stage, it was established that the road builders had initiated removal of the topsoil, which partially destroyed the site.

Archaeological intervention began with a geophysical survey which registered two concentric clusters of high intensity anomalies in the north sector. A crescent-shaped anomaly, enclosing the gully, was registered in the south sector. South and west of this anomaly, several additional concentric anomaly clusters were registered. The excavations focused primarily on the grid squares overlapping the registered distinct anomalies.

Over the entire area of the site, below the surface, a stratigraphic layer was registered, ca. 15–30 cm thick, characterized by low concentration of archaeological materials. It corresponds to the daily habitation of the site and accumulated within the dwellings and in the spaces between them.

Eighty-four structures were registered – larger negative features or clusters of archaeological materials (stones, plaster, pottery). The negative features produced plaster, pottery, bones and other materials. A large portion of the negative features were not registered as separate features – according to us, these are connected to adjacent features or are

remains from the use of the intra-dwelling spaces, in which the cultural deposit formed. Some of the structures we interpreted as semi-sunken dwellings. In several areas we registered compact clusters of *pyraunoi* fragments (i. e. portable hearths or a cooking pot with an attached support), and next to them – burnt or vitrified clay and charcoal. We believe these were spots associated with food production. Some of those were discovered around large-sized features and could have been associated with the latter, or perhaps served two – three dwellings.

In the south sector of the site we registered the preserved section from the crescent-shaped negative feature. It is about 1.5 m wide and 0.60 m deep, measured from the level at which it was registered, and has a flat bottom. The black fill produced charcoal, animal bones and pottery decorated by grooves (or shallow flutes) and vitrified plaster, as well as two fascinating finds – an open bronze circlet and a piece of a spiral bracelet. In one structure we found an *in situ pyraunos* (judging by the vitrification and the layer of charcoal underneath the *pyraunos*).

We discovered two whole bronze needles with a round/conical tip and obliquely bored holes suitable for threading, as well as pieces from distinctive of the period bronze ornaments – a wire with a quadrangular cross-section, pendants or earrings, spirals. In one structure a quadrangular iron object (a chisel?) was discovered. The find context eliminates the possibility it was introduced by a later intrusion.

The geophysical survey, coupled with the excavations, helped to clarify the layout of the settlement beyond the easement of the road construction area. The comparanda for the pottery assemblage place the site within two chronological phases – the Middle and the Late Bronze Age. Incidentally, occasional pottery sherds, traditionally associated with the Iron Age (shallow bowls with oblique flutes on the rim), were also registered. To date, we have obtained ten ^{14}C dates, clustering within two groups (with 95% probability): 1880 – 1612 calBC and 1494 – 1112 calBC.

Georgi Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivanov.georgi@yahoo.com
Tanya Hristova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, thristova1975@gmail.com
Nikola Tonkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, tonkov_n@hotmail.com
Maria Gurova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, gurova.maria@gmail.com

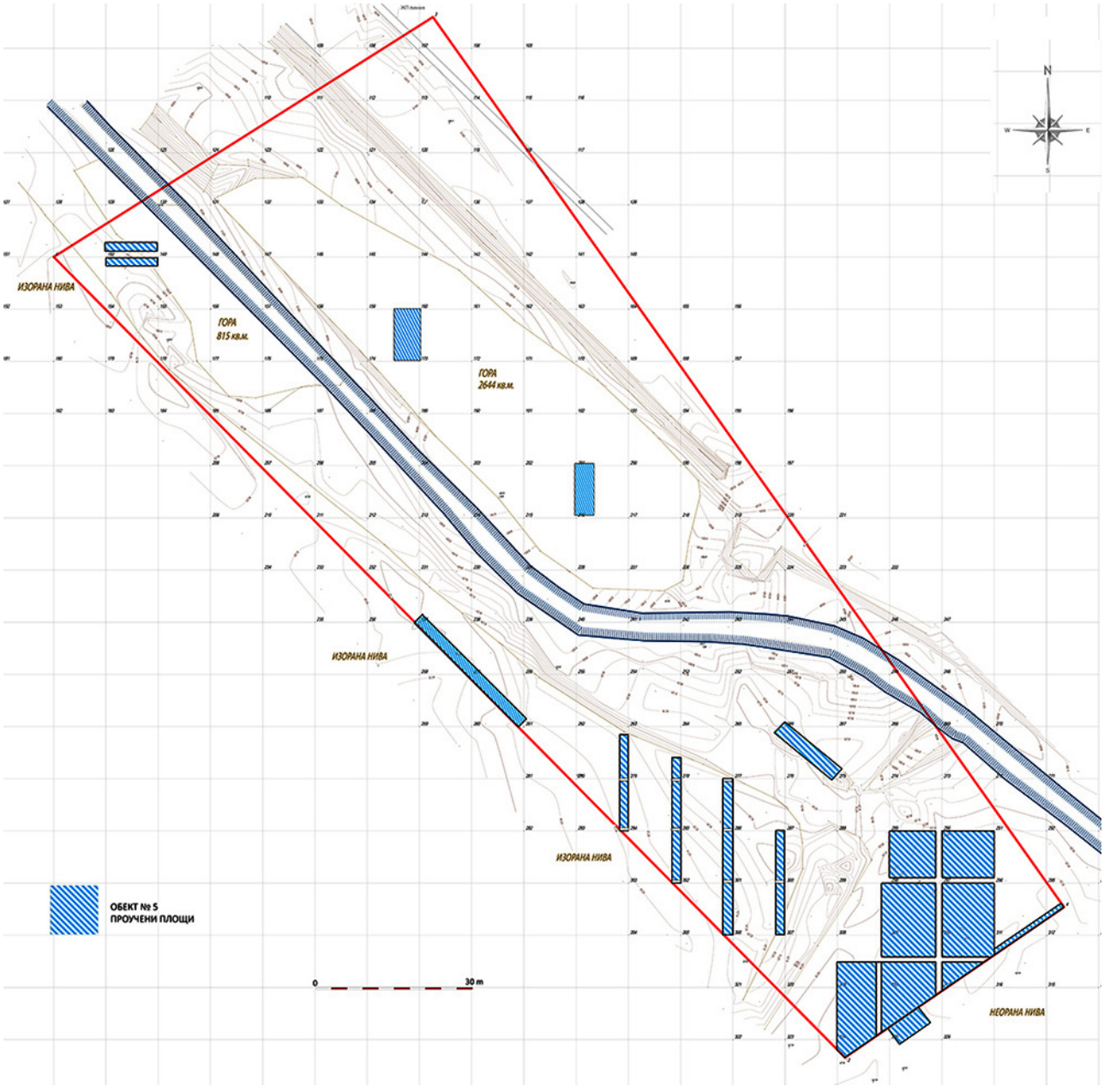
№ 14. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ II ХИЛ. ПР. ХР. В ЗЕМЛИЩЕТО НА ИХТИМАН

Стефан Александров, Таня Христова

Спасителните археологически разкопки на обекта, обозначен като № 5 по трасето на жп линията София – Пловдив (км 54+860 – 55+070), бяха финансирани от НАИМ – БАН, по договор с НКЖИ във връзка с проект „Модернизация на железопътна линия София – Пловдив: жп участъци София – Елин Пелин и Елин Пелин – Септември“. Обектът се намира до жп гара Ихтиман, в землището на гр. Ихтиман, област София. Регистриран е през 2016 г. с приблизителна площ от 40,5 дка. Разположен е в частни и държавни имоти. Държавните имоти са собственост на НКЖИ, през част от тях преминават действащи и изоставени жп линии, а останалата част е заета от гора и отводнителен канал. Южно и западно от канала са разположени частни имоти, които се обработват с машини. През обекта е предвидено преминаването на високоскоростна жп линия, което предизвика и провеждането на спасителните археологически проучвания.

Според предварителната информация засегнатата от инвестиционното намерение площ от обекта е 14 дка, като предвидени за предварително проучване са 10 % от нея или 1400 м^2. Проучванията обхванаха площи, в които беше възможно да се заложат археологически сондажи – основно в земеделските имоти и в свободните от останки от модерно строителство и гора терени (обр. 1). Археологически материали и структури се откриха само в югоизточната част на обекта, която беше изцяло проучена. Тук бяха открити и пет археологически структури (обр. 2).

Структури № 2 и 3 представляват струпвания от керамични фрагменти. И двете са разположени в сондаж № 2. Структури № 1, 4 и 5 са ями, вкопани в древния хумус и материка. Ями/структури

Обр. 1. Ихтиман, обект № 5, локализация върху карта М 1:5 000 и разположение на сондажите

Fig. 1. Ihtiman, site No. 5, location on a 1:5 000 scale map and location of the trenches

№ 1 и 5 са по-добре акцентирани, с диаметър съответно около 2 и 5 м и дълбочина до 2,5 м (обр. 3). В запълнителя им бяха открити парчета мазилки, въглени, костени и каменни оръдия и керамични фрагменти, работени на ръка. И трите структури са разположени в югоизточната част на обекта, в терен, който в миналото е бил заблатяван. Откритите материали, преди всичко керамичните такива, дават възможност обектът да бъде отнесен към II хил. пр. Хр., най-вероятно към първата му половина, или средна бронзова епоха според приетата у нас периодизация на епохата.

Резултатите от предварителните проучвания и огледът на терена показват, че селището от II хил. пр. Хр. е разположено извън проучваната площ, върху по-високия терен, югозападно от сондажи № 1 – 9. Теренът югоизточно от селището е използван за изграждане на негативните структури (ями), от които в проучваната площ са регистрирани три. Източно и южно от проучения терен най-вероятно са разположени други такива негативни структури, които ще бъдат засегнати при реализацията на инвестиционното намерение.

Обектът засега е единственият проучван такъв от II хил. пр. Хр. в източната част на Софийския регион. Проучените археологически структури и материали, макар и малко на брой, ще дадат въз-

Обр. 2. Ихтиман, обект № 5, проучени структури в източната част на обекта

Fig. 2. Ihtiman, site No. 5; investigated features in the eastern part of the site

можност да се хвърли нова светлина върху ранната история на тракийските племена в централната част на Западна България.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SECOND MILLENNIUM BC SITE IN THE LAND OF IHTIMAN

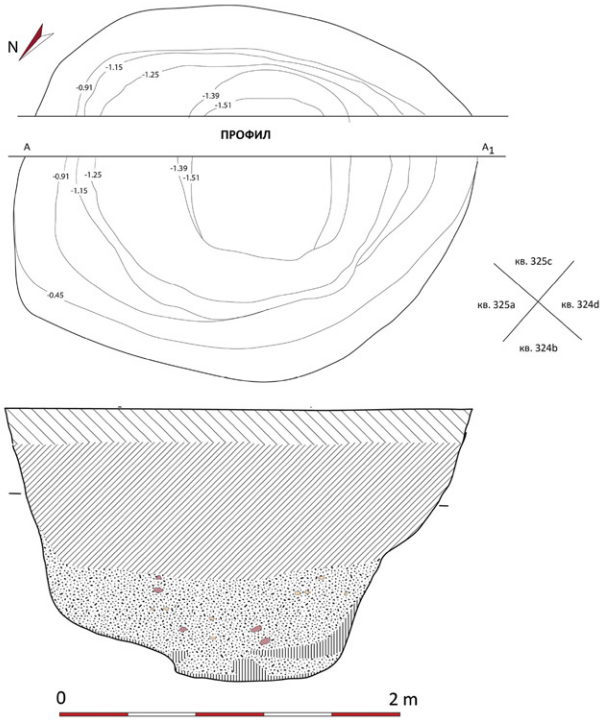
Stefan Alexandrov, Tanya Hristova

Summary

The rescue archaeological excavations were carried out in advance of the reconstruction of the Sofia – Plovdiv railroad. The site subject to investigation is located south of the Ihtiman railroad station, in the southern part of the Ihtiman plain. A total of 1 400 m^2 from the area that should be affected by the future railroad reconstruction were investigated (fig. 1).

Archaeological structures and materials were found only in the southeastern (marshy) part of the area (fig. 2). Features Nos 1 and 5 are of particular interest. These are two pits dug into the ancient humus level and the virgin soil with diameters around 2 and 5 m, respectively, and a depth of up to 2.5 m (fig. 3). Plasters, charcoal, parts of stone and bone tools, as well as pottery fragments were found in their fills. According to the materials discovered, the site could be dated to the 2nd millennium BC, probably its first half, or to the Middle Bronze Age, according to Bulgarian periodization of the period.

Both pits are located at the edge of the investigated area. The surface survey to the east of that area gives us reasons to believe that more similar structures are located in this direction and will be affected by the future construction works. The settlement related to those pits is probably located on the height to the south of the investigated area.

Обр. 3. Ихтиман, обект № 5, структура № 1

Fig. 3. Ihtiman, site No. 5, feature No. 1

Stefan Alexandrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, stefanalexandrov@abv.bg

Tanya Hristova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, thristova1975@gmail.com

№ 15. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ КБЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РУЖИНЦИ, ОБЛ. ВИДИН (ЕТАП I)

Владислав Живков, Валери Стоичков

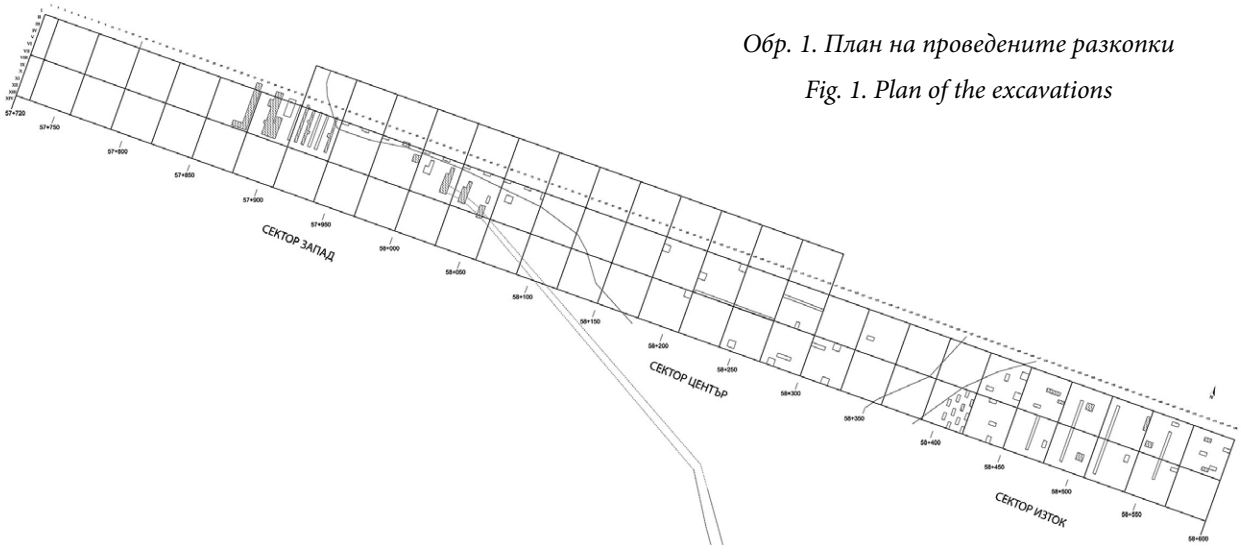
Обектът се намира на южния склон на възвишението Долни връх и източно от него, непосредствено северно от сегашното трасе на път Е-79, между с. Ружинци и с. Медовница. Най-близкият водоизточник е р. Лом, разположена на около 1,5 км източно от мястото на спасителните разкопки. Спасителните разкопки бяха проведени във връзка с реконструкцията на пътя Видин – Монтана (скоростен път I-1 (Е-79). При започване на проучването теренът беше зает от посеви, засети през миналата година и не е извършвана оран. В границите на сервитута попада участък с площ ок. 40 дка, от км 57+720 до км 58+600. Най-западната част (около 200 м) е заета от гъста храстовидна растителност. Западната част на обекта (около 500 м) попада почти изцяло и в гора, намираща се непосредствено до сегашното трасе на пътя. Описаната растителност силно затрудни проучването в този участък. Източната част на обекта е отделена от съвременен напоителен канал. Единствено тук теренът е равнинен, докато основната част на планираната за проучване площ се намира на склона на възвишението Долни Връх.

Теренът беше условно разделен на три сектора, означени „Изток“, „Център“ и „Запад“ (обр. 1). Преди проучването беше извършено геофизично проучване от инж. д-р Н. Тонков (НАИМ – БАН). Разкопките се осъществиха със земекопна техника в 15 от сондажите, а в останалите 62 – на ръка. И в двата случая се работеше с отнемане на механични пластове до регистриране на археологически структури. Всички регистрирани структури са вкопани, като проучването им се осъществи с контролен разрез.

В сектор „Изток“ са заложени общо 37 сондажа, основно според засвидетелстваните при геофизиката аномалии. Във всички беше документиран сив пласт с дебелина между 0,30 и 0,60 м (обр. 2). В него се открива силно измита керамика, изработена на ръка, характерна за късната бронзова епоха, както и дребни отухлени мазилки. Само в границите на един сондаж беше регистрирана вкопана структура. Тя има близка до овална форма с размери 3,35 × 2,05 м (обр. 3). В централната част на структурата беше разкрито струпване от отухлени мазилки.

В сектор „Център“ бяха заложени 14 сондажа. Във всички сондажи, след отнемане на втори механичен пласт (на около 0,30 м от съвременния терен), се достигна до стерилно ниво, съставено от червеникава глина и камъни. Археологически материали в тази част на обекта не бяха открити.

В сектор „Запад“ бяха заложени 26 сондажа. Поради гъстата растителност площта им беше предварително разчистена със земекопна техника. В този сектор бяха открити структури от късната

Обр. 1. План на проведените разкопки

Fig. 1. Plan of the excavations

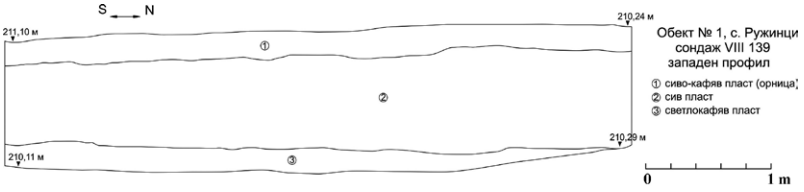
бронзова, финала на късната желязна епоха, както и трасе на стар път от XIX – XX в.

Пътят е изграден от бели варовикови камъни, които са положени директно върху терена, без основа (обр. 4). Трасето му се проследява южно от обекта, където в съседната нива е видим под формата на камъни, преобърнати при съвременна оран. Пътят води към центъра на с. Ружинци. Документиран е най-рано на руска топографска карта от 1877 – 1878 г., а най-късно – на българска от 1933 г. Предвид липсата на датиращи археологически материали, функционирането му може да се постави във втората половина на XIX и първата половина на XX в.

В останала част бяха регистрирани осем вкопани или слабо вкопани структури. Към финала на късната желязна епоха (I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.) се отнася една от тях. Тя е с дълбочина 1,80 м. Има конична форма, която се разширява към дъното. В нея бяха открити фрагменти от сива монохромна керамика (някои с излъскана украса), както и от гърнета, правени на ръка.

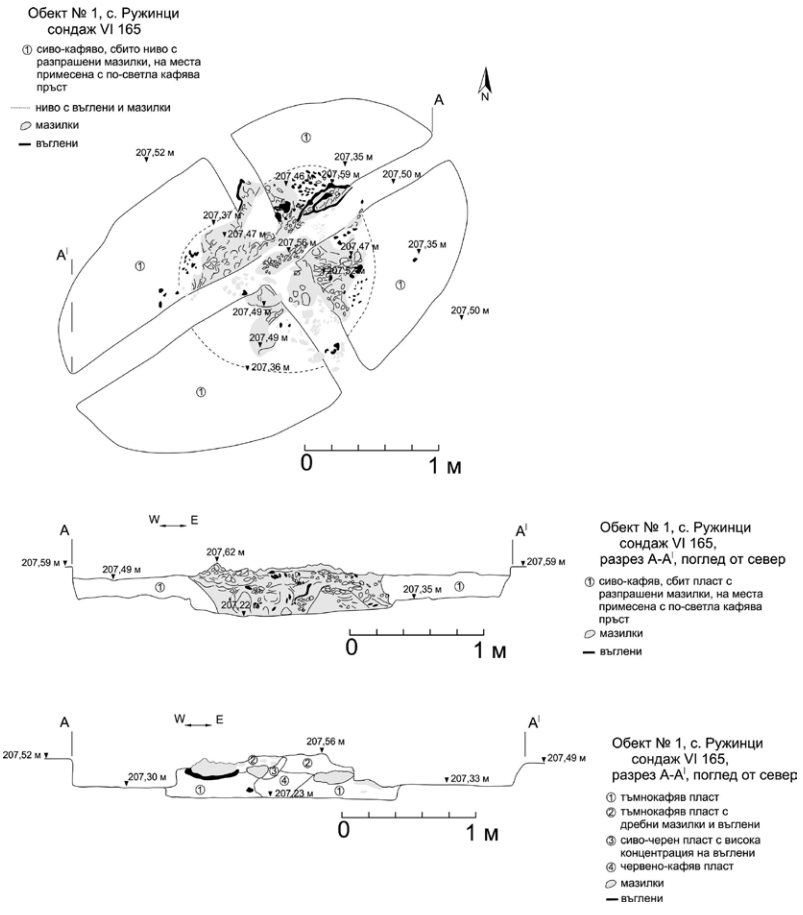
Останалите структури се отнасят към късната бронзова епоха. Предвид ограниченото време, само част от тях бяха проучени. Те могат да се разделят на плитки вкопавания със сравнително големи размери (вероятно постройки) и ями. Проучени бяха три от ямите, които се отнасят към късната бронзова епоха. В тях бяха открити фрагменти от керамични съдове, както и отухлени мазилки, някои от които с отпечатъци от плет.

След решение на комисия беше решено пълно проучване да се извърши единствено в западната част на обекта, където е основната концентрация на археологически структури.

Обр. 2. Профил в сондаж VIII 139

Fig. 2. Stratigraphic cross-section in trench VIII 139

Обр. 3. Вкопана постройка от късната бронзова епоха

Fig. 3. Sunken building from the Late Bronze Age

Обр. 4. Разрез на път от XIX – XX в.

Fig. 4. Cross-section of a 19th – 20th c. road

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE BRONZE AGE SETTLEMENT IN THE LAND OF RUZHINTSI VILLAGE, VIDIN DISTRICT (STAGE 1)

Vladislav Zhivkov, Valeri Stoichkov

Summary

The excavations were conducted in advance of the I-1 (E-79) road construction, between Vidin and Montana. The site is located to the north of the present Ruzhintsi – Medovnitsa road. The excavation area was divided into three sectors: East, Centre and West (fig. 1) situated within a 980 m long and 60 m wide area of construction works and easement. Most of the site is in agricultural fields, except for an area of forest and of dense vegetation located in the western part. The total number of trial trenches (of different sizes) is 77. Most of these trenches are excavated entirely by hand, while machines were used in 15 trenches. In every trench mechanical layers (0.20 m thick) were removed until the discovery of any archaeological features.

Thirty-seven trenches were dug in the eastern sector. In all of them a grey layer (0.30 – 0.60 m) was documented (fig. 2), which yielded hand-built pottery and burned wall plaster. A single archaeological feature was discovered in the eastern sector – an oval, semi-sunken dwelling (fig. 3). A large pile of burned clay plaster was investigated in its central part – most probably a part of a hearth or an oven.

Fourteen trenches were dug in the central sector. No archaeological finds or features were discovered there. At a depth of 0.30 m below the modern terrain, a sterile, rocky level was reached.

Twenty-six trenches were dug in the western sector. A section of an old road was detected in three of the trenches. It is constructed of white stones, without a foundation (fig. 4). The road is noted in a 1877 – 1878 Russian map, as well as in a 1933 Bulgarian map. Without archaeological materials, the two maps roughly indicate the time of its functioning – during the second half of the 19th c. and first half of the 20th c.

In one of the trenches a deep pit (1.80 m) was discovered. The archaeological finds associated with the feature are represented by wheel thrown grey ware, some with burnished decoration. Formal and decorative parallels of this pottery in Northern Bulgaria and Romania point to a date in the end of 1st c. BC and 1st c. AD.

Three more pits are excavated in this sector. According to the finds of hand-built pottery in their fill, these pits are attributed to the Late Bronze Age. Four features located in the sector are not investigated due to the lack of time. Three of these structures are relatively large in size and plausibly correspond to dwellings, similar to the one in the eastern sector. It is worth mentioning that the small finds from this period are small in number – mostly part of flint tools.

During the preliminary trench excavations, one archaeological feature was explored in the western sector, as well as one structure in the eastern sector. After a decision of the Ministry of Culture commission, full excavations took place at the detected structures. The rest of the site was made available for highway construction activities to be implemented under compulsory archaeological monitoring.

Vladislav Zhivkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vladislavjivkov@gmail.com
Valeri Stoichkov, Historical museum – Lom, 6 Eremia Bulgarov Str., 3600 Lom, lompress@mail.bg

---

№ 16. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ КБЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РУЖИНЦИ, ОБЛ. ВИДИН (ЕТАП II)

Ивайло Крумов, Мирослав Марков

През периода м. септември – октомври 2021 г. беше проведено спасително археологическо проучване на обект № 1 по проектното трасе на Път I-1 (Е-79) Видин – Ружинци – Монтана.

Предварително теренът беше почистен от храсти с помощта на земекопна техника. След тази дейност беше заложена геодезична план-квадратна мрежа на определената за разкопаване площ от Владимир Вълчев (НАИМ – БАН, филиал Шумен).

Целта бе да се изследва западната част на обекта от км 57+740 до 57+940 със заложената геодезична план-квадратна мрежа от квадрати 10 × 10 м, а в южната редица – квадрати с размери 10 × 5 м, номерирани от II-29 до V-6. В най-западната част на обекта бяха заложени пет контролни траншеи с ширина 1 м, дължина 20 м и ориентация север – юг, номерирани по реда на работа от 1 до 5 (обр. 1).

Бяха локализирани и проучени две вкопани структури с ниска концентрация на фрагменти от битова керамика, изработена на ръка и фрагменти от мазилки, отнасящи се към КБЕ (вкопани структури № 1 и 2). Керамиката е разкрита в пласт с тъмносив цвят (орница) с дебелина от 0,20 м – до 0,40 м. Тези две структури са разкрити на ниво стерилен пласт. Изглежда структурите са били разрушени при съвременната обработка на терена. Двете вкопани структури се датират в КБЕ – XIV – XII в. пр. Хр.

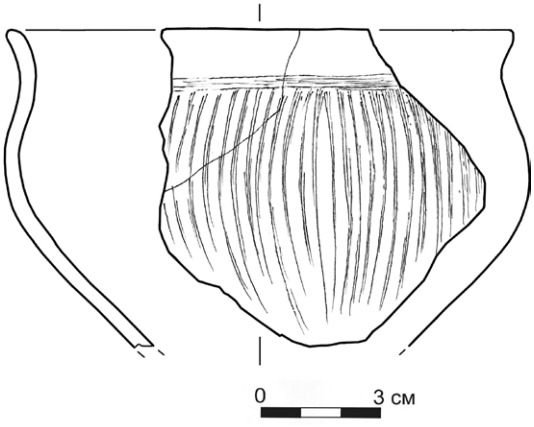
Във всички квадрати и контролни траншеи бе достигнат стерил от светложълт пласт, глинесто-песъклив.

В източната част на обекта са проучени и документирани пет структури. Те са засечени при предварителното проучване на обекта, реализирано през м. април – май 2021 година. В процеса на археологическите проучвания установихме, че четири от тях се датират в КБЕ (XIV – XII в. пр. Хр.) – вкопани структури № 4 – 7, и една вкопана структура от I в. сл. Хр. (вкопана структура № 3).

Обр. 1. Сектор „Запад“, общ изглед на проучената площ; поглед от изток

Fig. 1. Sector West, general view of the excavated area; view from east

Обр. 2. Фрагмент от глинен съд, структура № 6; КБЕ (XIV – XII в. пр. Хр.)

Fig. 2. Fragment of a ceramic vessel, feature No. 6; LBA (14th – 12th c. BC)

Проведеното археологическо проучване показва, че обектът няма експозиционна стойност. Намерените археологически находки (фрагментирана керамика) са с ниска концентрация във всички структури. Керамиката от КБЕ се характеризира с много примеси от шамот, песъчинки и камъчета (1 – 2 мм), следи от органика и предимно с отмит повърхностен слой (обр. 2). Керамиката е сходна с тази, намерена при проучването на обекти № 2 и № 3 (с. Медовница, общ. Димово) по проектното трасето на Път I-1 (Е-79) Видин – Ружинци – Монтана, като и от Обект 013 (с. Грамада, общ. Грамада) по проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“. Всички проучени структури са унищожени в различна степен при риголването на терена за стари лозя, в които попада по-голямата част на обекта. Следи от тази дейност са видими в голяма част от квадратите и профилите. Според проведените проучвания предполагаме, че документираните вкопани структури не са *in situ*, а са разместени от съвременната обработка на терена. Разкопките засягат периферията на селище от КБЕ, което се развива северно от проучваната площ на трасето. Проучения обект, след решение на комисия от МК, беше освободен за предстоящи строителни дейности.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE LATE BRONZE AGE IN THE LAND OF RUZHINTSI VILLAGE, VIDIN DISTRICT (STAGE II)

Ivaylo Krumov, Miroslav Markov

Summary

In September and October 2021, a rescue archaeological excavation was conducted at site No. 1 on the route of Road I-1 (E-79) Vidin – Ruzhintsi – Montana. The aim was to study the western part of the site from km 57+740 to 57+940 (fig. 1). Six archaeological features were located and investigated. Six of them belong to the Late Bronze Age, dated to the 14 – 12 c. BC (fig. 2). The pottery fragments are of low concentration. The fabric is characterized with a lot of impurities, sand and little pebbles (1 – 2 mm), organic remains. The surface of the sherds is damaged (fig. 2). The pottery is similar to the one found at sites No. 2 and No. 3 (village of Medovnitza, Dimovo municipality) on the route of Road I-1 (E-79) Vidin – Ruzhintsi – Montana, as well as at site No. 13 (village of Gramada, Gramada municipality) from "Expansion of the gas transmission infrastructure of Bulgartransgaz EAD parallel to the north (main) gas pipeline to the Bulgarian – Serbian border" project.

All the excavated features, in one or another way, were destroyed due to the modern agricultural cultivation of the terrain, which includes most of the site. Traces of these activities could be observed in most of the grid squares and stratigraphic profiles. Due to the results of the excavations, it was concluded that the documented features were not *in situ*. They were scattered due to the modern cultivation of the terrain.

The excavations were conducted on the periphery of a settlement from the Late Bronze Age which was situated about 50 m north of the excavated area. Probably, there were also settlements belonging to later historical periods.

In conclusion, it should be said that the excavated site was made available for the upcoming construction activities, after an official inspection made by the Ministry of Culture.

Ivaylo Krumov, Museum of History – Belogradchik, 1 Kapitan Krastyo Str., 3900 Belogradchik, krumes@abv.bg
Miroslav Markov, Museum of History – Chiprovtsi, 2 Vitosha Str., 3460 Chiprovtsi, tribalia@abv.bg

№ 17. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА, РАННАТА ЖЕЛЯЗНА, РИМСКАТА ЕПОХИ, КЪСНАТА АНТИЧНОСТ И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧУКОВЕЗЕР, ОБЩ. ДРАГОМАН

Борислав Бориславов, Силвия Иванова, Петя Василева, Галина Грозданова

Обект № 11 по трасето на проект „Междусистемна газова връзка България – Сърбия" се намира на 1,7 км северно от с. Чуковезер, община Драгоман, област София, в м. Побиен камък и Мали дел. Разположен е в обработваеми терени, от двете страни на пътя гр. Драгоман – с. Габер. След предварителни сондажни проучвания през 2014 г. (Тонева 2015) започнаха пълни спасителни разкопки на обекта през 2015 г. (Иванов, Пировска 2016; Бориславов, Иванова 2016). Бяха проучени гробни структури от РБЕ, КБЕ, РЖЕ с инхумации и кремации, както и сграда от римския период (III в. сл. Хр.). Поради липса на финансиране проучването не беше продължено до пролетта на 2021 г.

През 2021 г. проучването на обекта е реализирано в два участъка – 11А и 11В (обр. 1).

Обект 11А се намира южно от пътя с. Драгоман – с. Габер и е разделен на два отделни сектора: 11А I (км 48+989 – км 49+057) и 11А II (км 49+120 – км 49+142).

Сектор А I е нов и е обособен в резултат от частична промяна на трасето на газопровода. Целта на промяната е да се избегне регистрираният през 2014 г. некропол с кремация от КБЕ (Тонева 2015, 142). Изцяло са проучени 34 квадрата, което представлява 50 % от общата площ. Не са регистрирани археологически структури. Археологически материал почти напълно липсва, което означава, че с промяната на трасето некрополът от КБЕ няма да бъде засегнат от строителните дейности.

По време на спасителните разкопки през 2015 г., непосредствено северно и южно от сектор А II,

бяха регистрирани гробни структури от РБЕ, КБЕ и РЖЕ, което ясно показа, че некрополът се простира и в непроучения участък от 20 линейни метра (Иванов, Пировска 2016, 183; Бориславов, Иванова 2016, 185). В края на 2015 г. въпросният терен е определен за пълно археологическо проучване. През настоящата кампания са изцяло проучени седем гроба. Концентрацията им е в СЗ четвърт на сектор А II. В гроб 1 са погребани няколко индивида чрез инхумация, но при част от тях анатомичният порядък е нарушен. Съдейки по гробния инвентар – керамични чаши, бронзови гривни, ножчета, гробът се датира към финала на КБЕ. Особен интерес представлява гроб 4, който е ограден и покрит плътно с обли, средно големи бели камъни, които затискат скелета (обр. 2).

Обр.1. Общ поглед към Обект № 11 с проучените през 2021 г. сектори

Fig. 1. General view of Site No. 11 with the excavated sectors in 2021

Обр. 2. Сектор АII, гроб № 4 (финален етап на КБЕ)

Fig. 2. Sector AII, grave No. 4 (final stage of LBA)

Обект № 11В включва целия участък северно от пътя гр. Драгоман – с. Габер. Той е разделен на два сектора – В I и В II, между които има тресавище. В сектор В I е довършено проучването на неразкритите през 2015 г. структури между км 48+845 и км 48+895, а пълно археологическо проучване е проведено в сектор В II в участъка от км 48+895 до км 49+220.

Чрез изкопна работа на ръка в сектор В I са проучени 46 квадрата: B-F28-21, A20, C20, D20, E20, E19, F19, F18, F17, а с помощта на багер – квадрати B22, B21, E-F19-20, B20, C-D18-17, C-D16-15, C-D14-13, C-D10-9, C-D8-7, C-D6-5, E16-15, E13-12, E9-8, A10-9.

В кв. D28 са разкрити два гроба, които маркират северната граница на некропола, проучен в сектор А II. Човешките останки, открити в тях, са били кремирани и положени в две керамични урни, изработени на ръка.

В сектор В I (кв. B24-25, C21-25, D22-26, E21-26) е проучена сграда от късноримския период, ориентирана СИ – ЮЗ (обр. 3). Нейните зидове са изградени от необработени камъни и са широки от 0,5 до 0,8 м. Запазени са във височина до първия ред. Около тях са разкрити фрагменти строителна керамика. В едно от помещенията на тази сграда, попадащо в квадрати D24, D23, E23 и C23, е разкрито ниво от камъни, фрагменти строителна и битова керамика и животински кости. Проучени са още осем археологически структури, които са свързани с изследваната сграда. Две от тях са настилки от плочести камъни в кв. C22 и C24. Една от структурите е разположена в югозападната част на кв. C21. Тя е изградена от неголеми камъни, с фрагменти строителна керамика и мазилки на отделни места между тях. В югозападния ъгъл на квадрата е разкрит керамичен съд, в който са поставени керамична тежест за стан и бронзова монета от началото на IV в. Проучена е жилищна структура в квадрати E21 и E22. Тя е изградена от камъни с неголеми размери. В нея са открити фрагменти строителна, битова керамика и животински кости. В северната част на структурата са открити на място пет керамични тежести за стан. Нумизматичният материал включва бронзови монети от IV в. В квадрат

Обр. 3. Сектор BI, деструкции на сграда и каменна ограда (края на III в. сл. Хр. до ок. 318 г. сл. Хр.)

Fig. 3. Sector BI, remains of a building and a stone fence (the end of 3rd c. AD – ca. AD 318)

Обр. 4. Сектор BI, керамичен съд, покрит с тухла, с колективна находка от бронзови монети (in situ)

Fig. 4 Sector BI. Ceramic vessel, covered with a brick, with a hoard of bronze coins (in situ)

С25 е документиран керамичен съд, чието устие е покрито с тухла (обр. 4). В него са открити шест бронзови монети, които включват фолиси на Константин Велики (307 – 337 г.), сечени в Хераклея през 313 г., на Максимин II Дая (308 – 313 г.), сечен в Хераклея през 310 г., на Лициний I (308 – 324 г.), сечен в Хераклея през 313 – 314 г., на Галерий (305 – 311 г.), сечен в Сердика. Сградата е построена в самия край на III в. и е просъществувала до около 318 г., когато е унищожена вследствие на внезапно настъпило събитие. Трите колективни находки от монети (заедно с откритата през 2015 г. в същия участък) подсказват, че това най-вероятно е нападение, свързано с гражданските войни между Константин и Лициний (Borislavov et al. 2019).

На север от проучената късноримска постройка е разкрито каменно ограждане, което преминава през квадрати A21, A-E20, и F19. Ориентацията на оградането е почти запад – изток, след което в кв. D20 то прави дъговидна извивка на североизток и преминава през квадрати E20 и F19. Източният и западният край на каменното ограждане попадат извън сервитута. То е направено еднократно от големи необработени бели камъни, достигащи до 0,60 × 0,50 м с пълнеж от по-малки камъни (до 0,25 – 0,30 м). Проучената дължина на каменното ограждане е над 30 м, а ширината – около 1 м (обр. 3). Керамичният материал, който е открит в този сектор, е римска керамика, формувана предимно на колело.

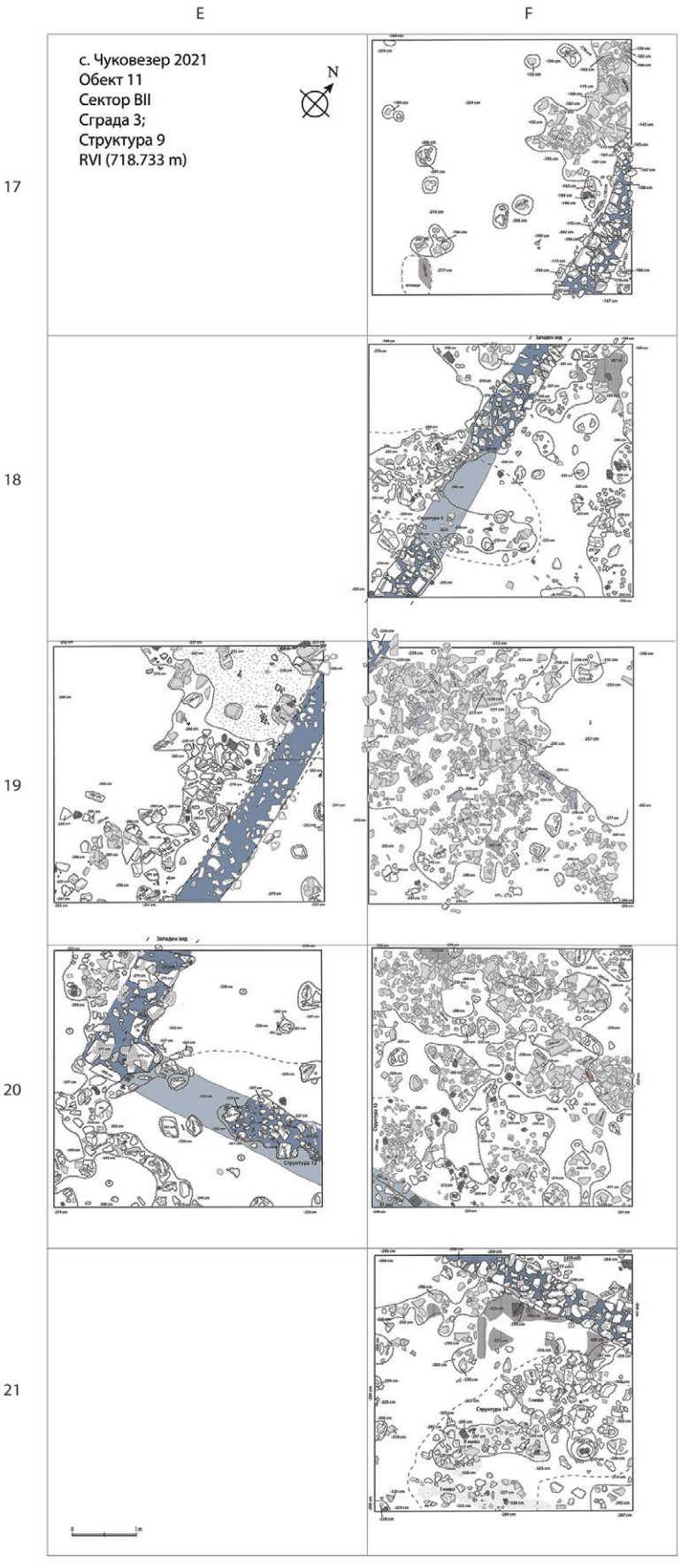
В кв. D6 е разкрит вертикално забит камък, който най-вероятно е служил като маркер за проследяване на покачването на подпочвените води. В този участък теренът е представлявал блато или тресавище и в Античността.

В сектор B II. Е проучена част от сграда от римския период (III – IV в.) с ориентация С – Ю в кв. F17-21, E19-20 (обр. 5). Зидовете ѝ са широки до 0,6 м, с двулицев градеж от обработени камъни с пълнеж от по-малки камъни, а спойката е от

бял хоросан. В кв. F18 е регистрирано прекъсване на зида. Късата стена на сградата с посока изток – запад преминава през квадрати E20 и F21 и е с дължина 9,7 м. При югозападния ъгъл на сградата в кв. E20 зидът е прекъснат. Останалите две стени на сградата попадат извън сервитута на проучваната площ. В хоросана на южния зид е открита монета, която е била отсечена в Никополис ад Иструм при Каракала (211 – 217 г.). Има следи от вътрешна и външна обмазка на стените с хоросан. Във вътрешността на сградата в кв. F18 и F20 са разкрити останки от разрушения покрив. Според открития нумизматичен материал сградата има два периода на използване. Първият започва в началото на втората четвърт на III в. и завършва с пожар в средата на III в., който може да се свърже с готското нашествие. Скоро след това сградата е възстановена и продължава да съществува до втората половина на IV в., когато отново е опожарена.

Проучени са няколко структури с жилищен характер от VIII – X в., с добре запазени каменни отоплителни съоръжения и датирани въз основа на керамичния материал. Две от жилищата, разкрити в кв. F18, E18 и E20, нарушават целостта на двата зида на римската сграда. Първото е с размери 6 м (С – Ю) и 2 м (И – З), а второто е в кв. E20 и е с размери 2,40 м (С – Ю) и 3 м (И – З). При изграждането на друго жилище в кв. F21 е преизползван зидът на по-ранната късноримска сграда.

Керамичните материали, открити в Сектор В II, принадлежат най-общо на четири периода. Най-ранните фрагменти се отнасят към СБЕ, КБЕ и РЖЕ и се свързват с регистрирани археологически структури с жилищен характер. Керамиката от римския и късноримския период (III – IV в.) се свързва с проучената част от сграда, а керамиката от VIII – X в. свидетелства за продължително обитаване на славянско население в района.

Обр. 5. Сектор BII, план на сграда от късноримския период

Fig. 5. Sector BII, plan of a late Roman building

Сред находките най-многобройни са бронзовите монети. Открити са и множество железни инструменти, както и други железни предмети, фрагменти от прозоречно стъкло и от стъклени съдове.

В най-северната част на обекта са проучени частично няколко структури с жилищен характер, датиращи от КБЕ и от първата и втората фаза на РЖЕ. Част от тях продължават по цялата площ на сервитута напред по трасето на газопровода. В северозападната част на кв. С4 е открита цяла купа с дъното нагоре. Тя е с четири симетрично разположени малки езичести дръжки и диагонални канелюри под устийния ръб. Съдът е синхронен с тези от некропола от РЖЕ, проучен през 2015 г., както и на материалите от някои от гробовете от 2021 г.

Литература

Бориславов, Иванова 2016: Б. Бориславов, С. Иванова. Спасителни археологически проучвания на обект № 11Б (етап I) по трасето на „Междусистемна газова връзка България – Сърбия“ (км 58+270 – км 48+370), с. Чуковезер, общ. Драгоман. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 184 – 187.

Иванов, Пировска 2016: Г. Иванов, А. Пировска. Спасителни археологически проучвания на обект № 11А по трасето на „Междусистемна газова връзка България – Сърбия“, с. Чуковезер, общ. Драгоман. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 181 – 183.

Тонева 2015: М. Тонева. Обект № 11 от Междусистемната газова връзка България – Сърбия (км 48+200 – км 48+700), Софийска област. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 140 – 141.

Borislavov et al. 2019: B. Borislavov, E. Georgieva, I. Prokopov, M. Doychinova. Coin hoard from the rescue archaeological excavations at site 11б – Chukovezer village, Dragoman municipality. Comparative analysis with coin hoards from the region of Southwestern Bulgaria. – Материалы по археологии и истории античного и средневекового Причерноморья, 11, 2019, 592 – 606.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE BRONZE AGE, EARLY IRON AGE, ROMAN PERIOD, LATE ANTIQUITY AND EARLY MEDIEVAL PERIOD IN THE LAND OF CHUKOVEZER VILLAGE, DRAGOMAN MUNICIPALITY

Borislav Borislavov, Silvia Ivanova, Petya Vasileva, Galina Grozdanova

Summary

Rescue excavations at Site No. 11 near the village of Chukovezer, Dragoman municipality, at the pipeline route of the “Gas interconnection Bulgaria – Serbia” project, continued in 2021. The section between Site 11A and 11B studied in 2015, was excavated (fig. 1). Nine graves were unearthed. In five of them, dated to the EIA I, the deceased were cremated. In the rest, the burial practice was inhumation (fig. 2). In one grave, dated to the EBA, the deceased has been laid in hocker position. According to the burial inventory, which includes pottery, bronze bracelets and knives, the other three graves were dated to the final stage of the LBA. The settlements related to the necropolis were discovered to the north at a distance about 300 m. They were located on a south-facing slope. A water source is situated between the settlements from the necropolis.

A building dated to the late Roman period was studied in Sector B I. Its orientation was NE – SW (fig. 3). The foundations of its walls were built of roughly hewn stones (0.5 – 0.8 m wide). They were preserved in up to the first course. Fragments of bricks and roof tiles were discovered around them. Nine archaeological structures related to the building were studied. The numismatic finds include bronze coins issued in the first decades of the 4th c. AD. The building was built at the end of the 3rd c. AD, and it was destroyed around AD 318. Three coin hoards suggest that probably the destruction was caused by a ride during the civil wars between Constantine (306 – 337) and Licinius (265 – 325) (fig. 4).

North of the late Roman building, an east – west oriented stone fence was discovered. Built of roughly hewn white stones (0.5 × 0.6 m or 0.25 × 0.3 m), it was about 30 m long and 1 m wide. The clay vessels found in this sector were dated to the Roman period. In grid square D6, a big stone was erected and fixed into the ground. It probably was used for water table monitoring. In antiquity, likewise today, this area was a marsh.

A north – south oriented building dated to the late Roman period was studied in Sector B II (fig. 5). Its coursed rubble masonry walls were 0.6 m wide and plastered with a thin layer of mortar on the internal and the external side.

A coin issued in *Nicopolis ad Istrum* during the reign of Caracalla (211 – 217) was discovered in the mortar of the south wall. The collapsed roof of the building was unearthed in a destruction level. According to the coins, this building had two construction phases. The first one had started in the beginning of the second quarter of the 3rd c. AD and had ended in the middle of the 3rd c. AD, during the Gothic invasion. Soon after that, the building was reconstructed and it existed until the second half of the 4th c. AD when it was finally destroyed.

Several structures with preserved stone stoves were interpreted as houses. According to the pottery assemblage, they were dated to the 8th – 10th c. AD. Two of the houses partly had destroyed the walls of the building from the Roman period.

In the northern part of the site, houses dated to the LBA and the first and the second phase of the EIA were excavated. Some of them are located farther along the pipeline route of the "Gas interconnection Bulgaria – Serbia" project.

Borislav Borislavov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, b_borislavov@hotmail.com
Silvia Ivanova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, silvivanova@abv.bg
Petya Vasileva, vassileva.petya@abv.bg
Galina Grozdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, galina_grozdanova@mail.bg

№ 18. ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХИ ПРИ С. ИЛИНДЕНЦИ, М. СКАЛИТЕ/ЗАНДАНИТЕ

Георги Иванов, Павел Христов, Таня Джанфезова

Обща информация. Обектът се намира в землището на с. Илинденци, общ. Струмяни, обл. Благоевград. Според кадастралните карти името на местността е Скалите, но местните хора я знаят като Занданите. Разположена е в подножието на Пирин, на изразена природна скална забележителност, доминираща над долината на Средна Струма. Местността е посещавана от туристи, особено при извора Лековитата вода, който е в подножието ѝ. Обектът е регистриран през 2016 г. по събраните от две големи иманярски дупки и насипи археологически материали, сред които бяха разпознати керамични фрагменти от ранната желязна епоха. В иманярската дупка бе регистриран и културен пласт, с нарушено огнище в него. Разкопките се провеждат за първа година, като финансирането е от НАИМ, с подкрепата на община Струмяни и Регионален исторически музей – Благоевград. Участваха и студенти на практика по археология от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий". Ръководител на разкопките е Г. Иванов (НАИМ – БАН), заместник-ръководител П. Христов (РИМ – Благоевград). На терен взеха участие археолозите Т. Джанфезова (ВТУ), Г. Джурковска, В. Николов, М. Врабков и студентите от ВТУ С. Ангелов, Н. Александров-Лесидренски, Н. Велчева, В. Дзипалска, Б. Тодоров. Кабинетните анализи на човешките костни останки са извършени от Н. Атанасова (ИЕМПАМ – БАН); на изделията от кост и животински костни останки от П. Зидаров; антракологичен анализ е извършен от Х. Христова (НАИМ – БАН). Реставрацията на металните и керамични артефакти е дело на М. Тасева (НАИМ – БАН).

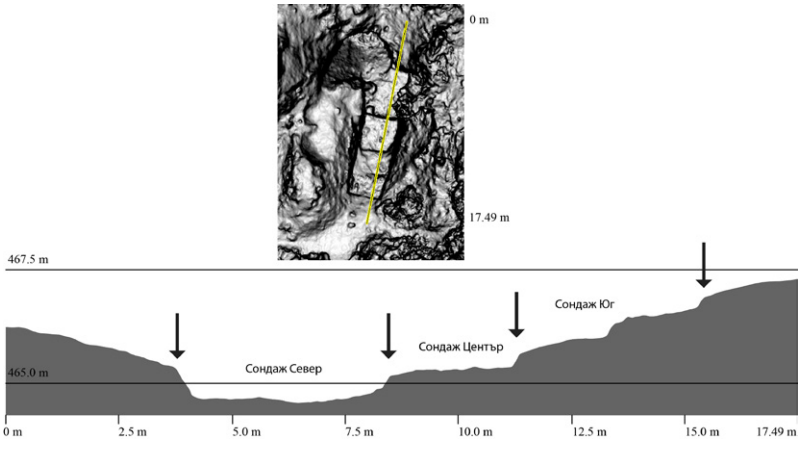
Разкопки. Разкопките се проведоха през м. юли 2021 г., като се съсредоточихме върху двете иманярски дупки и насипите. Нарушената от багера площ е с размери съответно 20,5 и 43,7 м^2. Първият изкоп е с кръгла форма; достигната от иманярите дълбочина е с кота 463,10. Ненарушената повърхност е била вероятно на кота около 466,70. Втората дупка е правоъгълна, като в северния ѝ край е била достигната кота 465,20, а в южния ѝ край плавно достига до повърхността на кота 467,30 (откъдето е излязъл багерът). Започнахме с документиране на пресечените културни напластявания и постепенното разчистване на изкопите. След това започнахме да разчистваме единия от насипите, за да съберем материал, да освободим място за нови площи за проучване и постепенно да запълним иманярската дупка (с дълбочина между 3,60 и 2,10 м), която има опасност да се срути (обр. 1).

На обекта не е възможно да се разположи мрежа поради денивелацията и различните природни и изкуствени препятствия (обр. 2, 3). Всички координати на находки, ориентири, дълбочини на

Обр. 1. Ортомозайка на финалния етап от разкопките на обекта с изолинии и надморска височина; разчистени са иманярските изкопи, иманярският насип е частично разчистен

Fig. 1. Orthomosaic on the final stage of the excavations of the site with isolines and elevation indicated

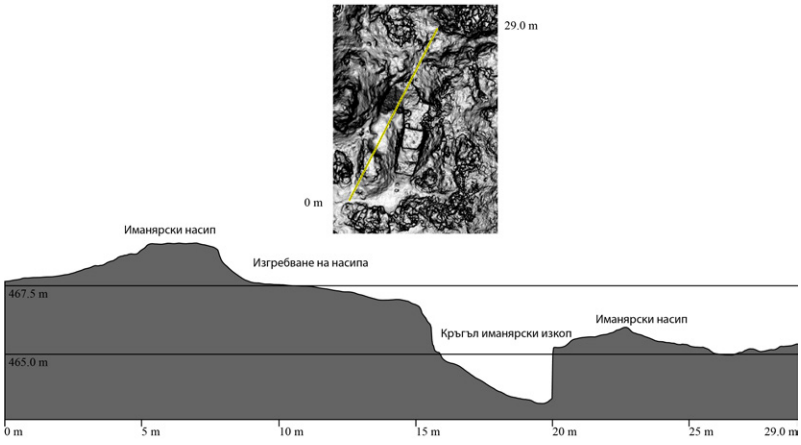
Обр. 2. Разположение на сондажите в правоъгълната иманярска дупка

Fig. 2. Location of the test pits in the rectangular looter trench

пластове и коти се взимат с тотална станция. Описанието на ситуациите, полевият дневник, полевата графична документация (фотограметрия) и фотодокументацията се описват и съхраняват в създадена за целта полева онлайн база данни. След края на разкопките всички разкрити структури са покрити със строителна мембрана или геотекстил и са засипани, за да се предпазят от свличане.

Продълговат изкоп, северна част (сондаж 1). Започнахме да проучваме сондажа в северната част на продълговатата иманярска дупка, непосредствено до скала, която вероятно е използвана за навес. Нивото, което започваме да проучваме, е същото, достигнато от иманярите, които вероятно са премахнали културен пласт със средна дебелина около 1,4 м (приблизително от кота 466,60 до кота 465,20). Първият запазен пласт е със сив цвят, много пепелива структура, голямо количество необработени варовикови камъни. Не може да се прецени кои от тях са на място и кои са срутени, разбити или разместени от кофата на багера на иманярите. В пласта има голямо количество керамика и дребни парчета мазилки. Под скалния навес разкрихме следи от замазка, с подложка от камъни и дебелостенни съдове (кота 464,24). В непроучената южна част замазката се отухлява и ще може по-яс-

но да се проследи предполагаемото огнище. Замазката е положена върху платформа, които е изградена на по-високо ниво от по-едри камъни и със запълнител от по-дребни камъни. В източна посока замазката се разкрива на по-ниско ниво. На това ниво намерихме цял профил на малък съд/каничка (кота 464,75) и няколко инструмента от кост. В северна посока замазката е равна, положена върху плоски камъни. На няколко места е нарушена, вероятно от нападалите върху нея камъни или от ваденето и разместването им от багера. Под замазката се намира черен пепелив пласт. При проучването му се разкриха следи от конструкция – камъни и мазилка, вероятно от друго огнище. В най-северната част на изкопа, на кота 464,54, започнахме да разкриваме огнище и яма с пепел пред него. Подложката на огнището е много стабилна, но не е устояла на силата на багера. Проучването на това съоръжение предстои.

Обр. 3. Проучване на кръглата иманярска дупка и насипа, оставен от багера на иманярите

Fig. 3. Studying the circular looter trench and the embankment left by the looter's excavator

Продълговат изкоп, южна част (сондаж 2). Сондажът обхваща средната и южна част на дългата иманярска дупка. В южната част е най-плитък и почти достига естественият терен на кота 467,30. В северната част е най-дълбок. Проучването започва от достигнатото от иманярите ниво кота 465,20 – 465,30. След премахването на разрушеното ниво и свлечената пръст на цялата площ започнахме да навлизаме в дълбочина само в северната част на сондажа. Изравнихме нивото на кота 465,10. Започнахме да разкриваме натрупани едри камъни в източната част с по-дребна фракция между тях. Възможно е да се разкриват останките от грубо подредена стена или терасиране на терена. В западната част се разкрива ниво с черна пръст и малко камъни – вероятно това е нивото на обитаване, свързано със замазките и огнището от сондаж 1. Проучването му предстои.

Кръгъл изкоп. Кремация. В голямата кръгла иманярска дупка, на дълбочина от вероятния терен –3,20 м (кота 463,70), в пласт от едра варовикова фракция и черна пръст открихме няколко фрагмента фина керамика с врязана украса и горели човешки кости. Пластът, който се свързва с тази кремация, е черен, наситен с въглени. Наблюдава се в хоризонтала около 4 м, като не навсякъде е компактен. Проучването му не може да се извърши преди да се премахне горният пласт (обр. 4). Антропологичният анализ показа, че кремацията е на подрастващ индивид, може би в юношеска възраст (*Juvenis*). Между кремираните костни останки се откриха и няколко негорели кости, най-вероятно човешки, които принадлежат на друг индивид.

Насип. Иманярските изкопи са обградени от всички страни от голямо количество пръст, изхвърлена от багера. По време на разкопките тези насипи са преглеждани регулярно за керамични фрагменти и находки. Поне една трета от пръстта е прегледана щателно, след което е върната обратно в нарушения участък, с цел запълване на дълбокия кръгъл иманярски изкоп.

Стратиграфия. Обща информация от централната част на обекта и от иманярската дупка:

0. Пласт най-горен, смесен, различен цвят, от изхвърлената от иманярите пръст. Кота до 466,51.

1. Пласт горска почва, тъмно сив цвят, примесен с дребна варовикова фракция в най ниската част, от естественото обрушаване на скалните конуси. Кота до 466,68.

2. Културен пласт, сив цвят, ронлив, съдържащ пепел, малко варовикови камъни, въглени и керамика. На места в горната част има ниво варовикови камъни. Кота 466,04.

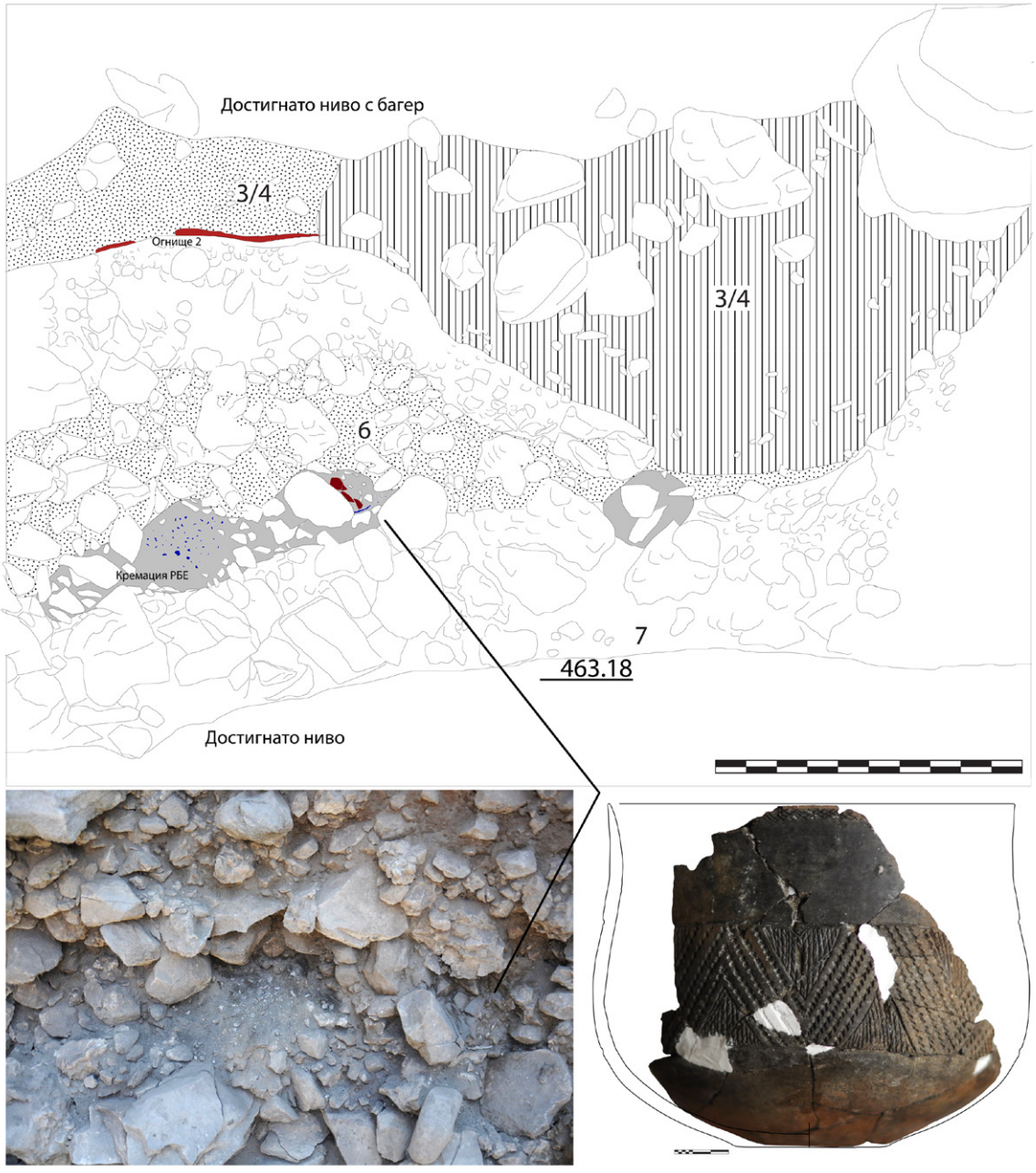
3. Културен пласт, светло сив светъл цвят, плътен, съдържащ въглени, керамика и разпрашен варовик. Сбита структура. Регистрира се на места. Кота до 465,81.

4. Пласт черен, вероятно от обитаването на нивото. Не се среща навсякъде. Кота до 465,65.

5. Пласт камъни, нивелиращ (или терасиращ) нивото. Крайните му точки не са установени.

6. Пласт с кафяв цвят, регистриран единствено над кремацията. До кота 463,70.

7. Пласт варовикова фракция, предимно големи размери, без следи от естествено заобляне, без пръст между камъните. Стерилна основа.

Обр. 4. Разположение на кремацията от РБЕ над по-едрата варовикова фракция, в черен пласт с въглени

Fig. 4. Location of the Early Bronze Age cremation above the coarser limestone fraction, in a black layer with charcoal

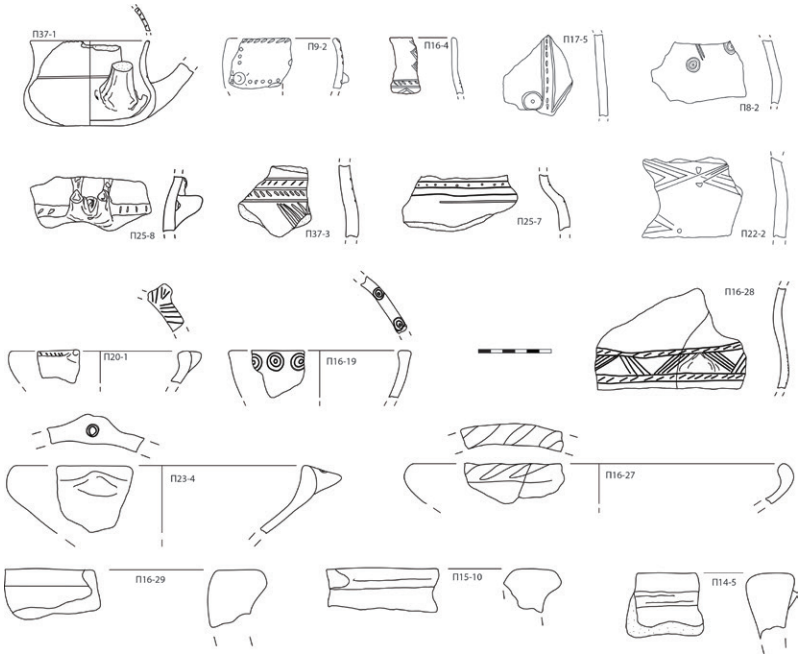
Находки и керамични съдове. Сред по-представителните находки от метал са железен нож с щампа, с издължение за прикрепване на дръжка, желязна игла с извита глава. В насипа се разкри и голямо количество други фрагменти от железни предмети – нитове с конични глави, с различни размери. Керамичните находки са няколко шайби – запушалки. Най-интересните находки са от кост – стрела и игла, имитиращи метални образци.

С изключение на фрагментите, свързани с кремацията, керамиката е характерна за началото на желязната епоха. Представени са предимно отворени форми – купи и паници с право или извито навътре устие. Украсата е врязана, няколко фрагмента са с щамповани кръгове. Прави впечатление малкото количество канелирана украса. Голямо е количеството фрагменти от дебелостенни съдове за съхранение (обр. 5).

Хронология. На обекта, според относителната хронология на керамиката, са засвидетелствани два етапа. Съдът, открит при кремацията, е синхронен с материали от обектите Дикили Таш IIIB, Ситагри Va и Скала Сотирос в Северна Гърция, Ковачево по долината на Струма и Седлари в района на

Момчилград. Датиращи паралели на керамиката от ранната желязна епоха намираме в периоди KV – VI в селищната могила Кастанас в Северна Гърция. Няколкото фрагмента керамика с щампована украса указват и за съществуването на по-късен етап на обитаване. Подобна керамика на ръка е открита в обект при съседното с. Микрево, където напластяванията имат сходна пепелива структура (Божкова, Делев 2009, 67, обр. 4).

Заключение. Спрямо съседните райони, бронзовата и началото на желязната епохи са слабо проучени периоди по долината на Средна Струма. Обектът в м. Занданите засега ни показва картината на обитаване през ранната желязна епоха. Все още не може да се предположи характерът на обекта. Със сигурност през ранната бронзова епоха мястото е използвано за погребални практики (некропол с кремация).

Обр. 5. Керамика от ранната желязна епоха

Fig. 5. Early Iron Age pottery

Литература

Божкова, Делев 2009: А. Божкова, П. Делев. Археологическо обхождане в землищата на селата Микрево, Драката и Палат, община Струмяни. – Известия на Регионалния археологически музей Благоевград, 5, 2009, 66 – 75.

AN EARLY BRONZE AND EARLY IRON AGE SITE BY ILINDENTSI VILLAGE, SKALITE/ZANDANITE LOCALITY

Georgi Ivanov, Pavel Hristov, Tanya Dzhanfezova

Summary

The site is situated in the Skalite/Zandanite locality, at the foothills of the Pirin Mountains, on a prominent natural rock landmark overlooking the Middle Struma River reaches. It was registered in 2016, on the basis of the archaeological materials salvaged from two large looter trenches and dumps. This was the first season for the archaeological excavations, funded by the NIAM – BAS, with support from the Strumyani municipality and the Regional Museum of History – Blagoevgrad. Archaeology students from Veliko Tarnovo University participated as interns in the excavations.

Work focused on the two looter trenches and the associated dumps. We started by recording the disturbed cultural deposits and carefully clearing the excavated pits. The denivelation and the various natural and artificial obstacles rendered the fixing of a coordinate grid impossible. All provenance coordinates associated with the finds, all reference points, all deposit depth indices, and all altitude data were produced by a total station. The description of the contexts, the field journal, the field graphical documentation (photogrammetry), and the photo documentation were recorded and saved in an online field database.

We began excavations on a test pit in the north sector of the long looter trench, situated next to a cliff – presumably used as a ledge. The deposit we began to expose is grey, intensely ashy, and with untreated limestone, pottery and small plaster pieces in large quantities. Under the rock ledge, traces of clay floor plaster were registered over a base layer of stones and thick-walled vessels. At this level there was one complete profile from a jug and several bone tools. To the north, the floor plaster is leveled, set upon flagstones. Below it a black ashy deposit was registered. About the north edge of the looter pit, excavation of a fireplace and an ash-filled pit began.

The second test pit covered the middle and the south section of the long looter trench. Upon lifting the disturbed deposit and the collapsed dirt, we proceeded with the excavations only in the north section of the test pit. Along the east flank we came upon a pile of large stones mixed with lesser crushed stone. It is possible these belong to the remains of a clumsily built wall or of terracing.

In the large round looter pit, at an estimated depth of 3.20 m below the modern surface, within a deposit of large limestone pieces and black soil, several fine ware sherds were registered, with incised decoration and burnt human bones. Anthropological analysis indicated that the cremated remains belong to a young individual (*Iuvenis*).

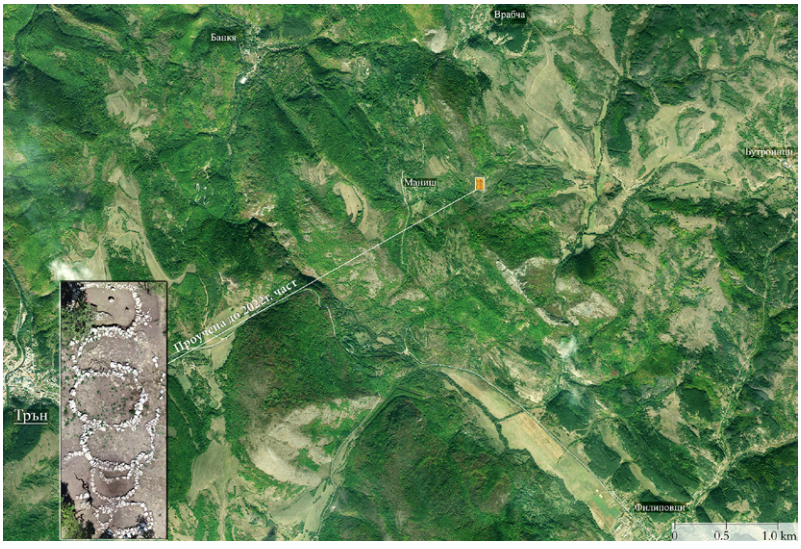
The more noteworthy metal finds include an iron knife with embossed decoration and an iron pin with a bent head. Of greatest interest are the bone finds – an arrow and a pin – both imitations of iron prototypes.

Two phases were attested on the archaeological site: the first one is synchronous to Dikili Tash IIIB, Sitagroi Va. The Early Iron Age pottery assemblage finds the closest comparanda in Tell Kastanas, horizons 12 – 9.

Georgi Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivanov.georgi@yahoo.com
Pavel Hristov, Regional Miseum of History – Blagoevgrad, 1 Rila Str., 2700 Blagoevgrad, pavel_hristov@hotmail.com
Tanya Dzhanfezova, Veliko Tarnovo University "St. Kiril and St. Metodii", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5003 Veliko Tarnovo, dzhanfezova@gmail.com

№ 19. НЕКРОПОЛ ОТ РЖЕ ПРИ С. ВРАБЧА, ОБЩ. ТРЪН, ОБЛ. ПЕРНИК

Филип Михайлов

Обр. 1. Сателитна снимка на релефа с околните селища; детайл – ортофотография на проучената до 2021 г. част от некропола

Fig. 1. Satellite image of the relief with the surrounding settlements; detail – orthophoto of the part of the necropolis studied until 2021

Некрополът се намира в местността Кълн, над махалата Маниш на село Врабча, община Трън, област Перник. Разположен е от западната страна на слабо изявена седловина в добре изразен рид (обр. 1), ограничен от върховете Драговски камик и Стакьов камик. Седловината осъществява удобен достъп между две широки и дълбоки речни долини (обр. 1). Изгледът от и към некропола е отличен. От южната му страна преминава стар път, който дълго време е бил най-пряката връзка между двете дълбоки речни долини и съответно между Трънското и Сливнишкото поле.

Надморската височина на некропола е между 978 и 980 м. Визуално изглежда, че той представлява правилен вал с почти точна ориентация север – юг по надлъжната ос. Планът на проучените до момента съоръжения го потвърждава (обр. 2).

Разкопките се провеждат за трета поредна година[1]. През 2021 г. те се проведоха през месеците юли и август[2]. Проучени са два археологически квадрата с размери 5 × 5 м и половините от други два, или общо 75 м^2. Те обхващат югозападната част на големия каменен вал, изграден от долепени и

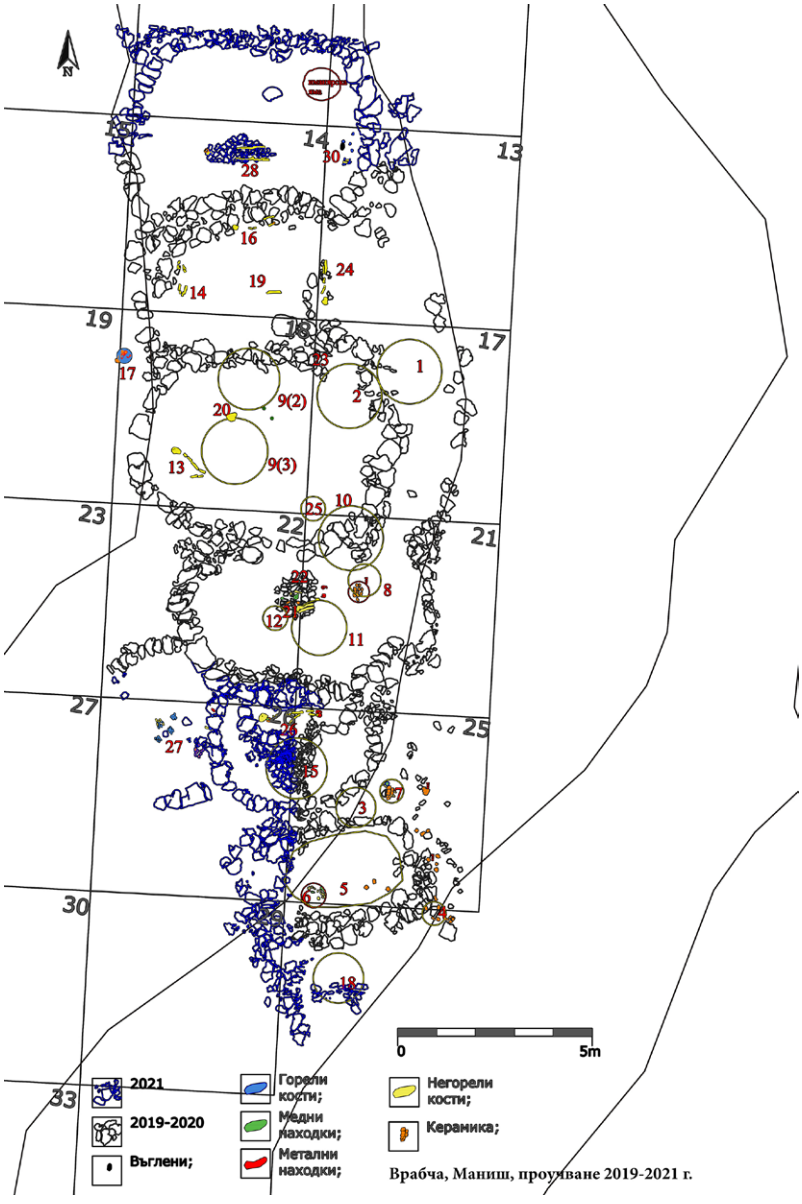
[1] Проучваният обект е регистриран в АИС АКБ под № 10006853.
[2] Проучването е финансирано от РИМ – Перник. Благодаря на доц. Хр. Попов за куража, който ми даде, да продължа и през 2021 г. разкопките на този интересен обект.

обикновено припокриващи се една с друга каменни могилки и продължават северно от проучената през 2020 г. площ. Навсякъде е достигнат стерилен терен, като дълбочината варира от 0,10 м (в периферията) до 1,00 м (в централната част на обекта). Тъй като обектът не е проучен напълно, на терен са оставени големите камъни, формиращи границите на отделните каменни огражденията.

Археологическото проучване през 2021 г. позволи да бъдат прецизирани характерът и хронологията на обекта. Потвърди се, че некрополът е биритуален. Проучени са още пет гроба (обр. 3). Два от тях са с инхумация – гробове 26 и 28 (обр. 3.1, 3, 4 и 6) и три – с кремация – гробове 27, 29 и 30 (обр. 3.2, 5 и 6).

За първи път откритите скелети с инхумация (обр. 3.1, 3, 4 и 6) са в антропологически порядък и съдържат по-голяма част от тялото. Ориентацията на тези гробове съвпада с преобладаващата – запад – изток. Отново при единия от гробовете с трупополагане – гроб 28 (обр. 3.3), се наблюдава посмъртно рязане на бедрените кости (cut marks).

Стандартно за некропола, в гробовете с кремация[1] са открити повече от един индивид, като в един от случаите са открити горели и негорели кости от четири индивида[2].

Обр. 2. Топографско заснемане и план на проучената част от некропола

Fig. 2. Topographic survey and plan of the studied part of the necropolis

Открити са множество интересни и добре запазени медни и железни предмети (обр. 4.2 – 5). Намерено е много голямо количество фрагменти от богато украсени керамични съдове, част от които могат да бъдат възстановени. Възстановена е силно фрагментираната урна (обр. 4.6), в която бяха положени кремирани кости (единствен случай досега). За първи път в некропола са регистрирани гробни дарове, пряко свързани с положените в гробовете индивиди – кантарос и чашка, положени отляво и дясно на черепа на погребаните индивиди (обр. 3.1 и 4). Керамиката и металните предмети са изработени в характерния за VIII – VI в. пр. Хр. стил Басараби, разпространен на широка територия в Румъния, България, Сърбия и Северна Македония.

Проучваният от три години археологически обект е биритуален могилен некропол, съставен от няколко каменни вала, изградени на свой ред от малки и по-големи каменни могилки, които са се хомогенизирали с времето.

---

[1] Регистрираните до момента гробове с кремация са условни. На площ от 1 до 3 кв. м се откриват фрагменти от кремирани кости, керамични фрагменти, в някои случаи и части от съдове и метални находки. С нищо друго тези участъци не се отличават от останалите части на могилния насип.

[2] Анализът на костния материал е направен от д-р Н. Атанасова (ИЕМПАМ – БАН), за което сърдечно ѝ благодаря.

Обр. 3. Проучени през 2021 г. гробове: 1 – детайл на черепа и чашка от гроб 28; 2 – гроб 30; 3 – гроб 28 с обозначени рязаните кости; 4 – детайл на черепа с меден накит на главата от гроб 26; 5 – гроб 27; 6 – участък с гробове 15/29, 26 и 27

Fig. 3. Graves studied in 2021: 1 – detail of the skull and a cup from grave 28; 2 – grave 30; 3 – grave 28 with indicated cut bones; 4 – detail of the skull with copper ornaments on the head from grave 26; 5 – grave 27; 6 – the area of graves 15/29, 26, and 27

Обр. 4. Находки от некропола: 1 – каменен брус, гроб 27; 2 – медна гривна; 3 – желязна фибула (фрагмент); 4 – медни спирали за коса, гроб 26; 5 – накосичници/наушници, гроб 26; 6 – керамична урна, гроб 17

Fig. 4. Finds from the necropolis: 1 – whetstone, grave 27; 2 – copper bracelet; 3 – iron fibula (fragment); 4 – copper hair rings, grave 26; 5 – pendants, grave 26; 6 – ceramic urn, grave 17

AN EIA NECROPOLIS NEAR VRABCHA VILLAGE, TRUN MUNICIPALITY, PERNIK DISTRICT

Philip Mihaylov

Summary

The necropolis is located on a height above the village of Vrabcha, Trun municipality, Pernik district. It is located on the western side of an indistinct saddle in a well-defined ridge (fig. 1), which provides convenient access between two wide and deep river valleys (fig. 1). The elevation of the site is 978 – 980 masl. The view from and to it is excellent. An old road passes on its southern side, and for a long time it was the most direct connection between the two deep river valleys and, respectively, between the Tran and Slivnitsa fields.

The excavations are being held for the third consecutive year; an area of 75 m^2 was studied. It covers the south-western part of the large stone embankment, built of adjacent and overlapping stone mounds, and continues to the north of the study area in 2020. Sterile terrain was reached everywhere.

Archaeological research in 2021 specifies the nature and the chronology of the site. It has been confirmed that the necropolis is bi-ritual. Another five graves were studied (fig. 3). Two of them were with inhumation – graves 26 and 28 (fig. 3.1, 3, 4 and 6) and three – with cremation – graves 27, 29 and 30 (fig. 3.2, 5 and 6).

For the first time, inhumation were discovered with skeletons in preserved anthropological order and large parts of the bodies. The orientation of these graves follows the predominant one – west – east. Again, in one of the graves with inhumation – grave 28 (fig. 3.3) there is a *post mortem* cutting of the femurs (cut marks).

Typically for the necropolis, more than one individual was found in the cremation graves, and in one of the cases – burned and unburned bones of four individuals were found.

Many interesting and well-preserved copper and iron objects were found (fig. 4.2 – 5). A very large number of fragments of richly decorated ceramic vessels was found, some of which could be restored. The highly fragmented urn (fig. 4.6) in which cremated bones were placed was restored. For the first time in this necropolis grave gifts directly related to the individuals laid in the graves are registered – a *kantharos* and a cup laid on the left and right of the skulls of the buried individuals (fig. 3.1 and 4).

The archaeological site studied for three years is a bi-ritual mound necropolis, consisting of several stone shafts, built in turn by small and larger stone mounds, which have homogenized over time.

Philip Mihaylov, Regional Museum of History – Pernik, 2 Fizkulturna Str., 2300 Pernik, philip.mihaylov@gmail.com

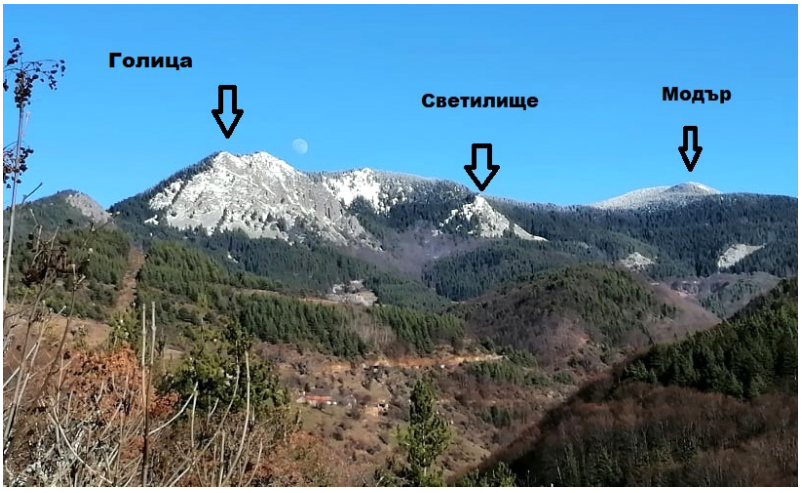

№ 20. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ДО КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ДО С. ОСИКОВО, ОБЩ. ДЕВИН

Христина Вълчанова, Мирослава Георгиева

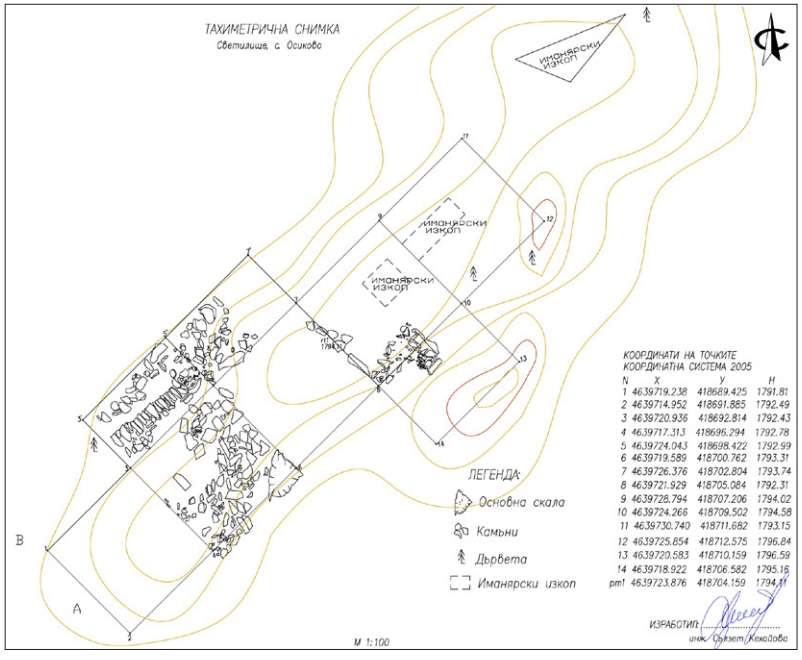
Светилището е разположено на остър връх от родопския дял Чернатица, с височина 1830 м, до с. Осиково, Девин. (обр. 1). Разкопките бяха осъществени с финансиране от община Девин и с участието на местни работници. Поради инвестиционните намерения на общината за социализиране на обекта проучванията бяха насочени в изясняване на хронологическата граница, устройване на свещеното пространство и проследяване на ритуални структури, открити през 2019 г. За целта се проучи площ от 30 м^2 с дълбочина 0,40 до 1,20 м чрез сваляне на механични пластове. Разкриха се три каменни структури, резултат от извършени обредни практики (обр. 2).

Първата структура в кв. А4 представлява струпване от два реда големи необработени камъни, между които са разпръснати множество керамични фрагменти от съдове – хранилища. Като дар е поставена и пирамидална тежест за стан. Размерите на структурата са 1,50 м И – З и 2 м С – Ю и височина 0,40 м. Пространството на обреда е маркирано от необработени камъни с различна големина, подредени в дъга. Установено бе, че най-горният пласт на културните отложения в кв. А3 е изгребан от иманярите на дълбочина до 0,48 м. През настоящия сезон се проучи северната половина на квадрата. До гра-

Обр. 1. Панорамен изглед на хълма и светилището

Fig. 1. Panoramic view of the hill and the sanctuary

Обр. 2. План на обекта с разкритите структури

Fig. 2. Plan of the site with the excavated structures

ницата с кв. А2 се разкри струпване от големи камъни, с дължина 1,60 м З – И, ширина 1,10 м Ю – С, височина 0,60 м, което не бе проучено. В източната страна на кв. А3, на дълбочина 0,60 м, се откри участък с черна мазна пръст с голяма концентрация на фрагменти от различни по големина керамични съдове, дребни камъни и животински кости, резултат от извършен обред.

Втората обредна структура с размери З – И 1,70 м и С – Ю 2 м се разкри в кв. В3 на дълбочина 0,60 м (обр. 3). Установи се, че се състои от три реда необработени камъни, покрити от тъмнокафява до черна пръст с висока концентрация на керамика. След отстраняване на първия ред се очертаха две дъги от редени камъни с размери 0,30 – 0,50 м, на разстояние 0,30 м една от друга. В пространството между тях са положени по-малки камъни. Откриха се корозирали фрагменти от железни върхове на копия, ножче, игли от фибули, прешлен за вретено, кости от животни. В керамичния материал са представени и двете групи на кухненската и трапезната керамика. Характерните фрагменти са с набодена и щемпелувана украса, както и от паници със завито навътре устие, украсено с коси канелюри.

Третата обредна структура представлява кръг с диаметър 1,10 м, оформен е от два реда необработени камъни със средна големина. Разположен е между кв. В2 и В3. В него се разкриха три пласта от керамични фрагменти. Горният пласт на дълбочина 0,75 м бе от черна пръст, примесена с дребни въглени и фрагменти от съдове с по-голяма вместимост. Вторият пласт бе отделен от първия с малки по размер камъни. В него фрагментите са от съдове-хранилища, чаши, паници, между които и със завито устие, украсено с канелюри. Третият пласт бе също отделен с плочест камък. В него, на дълбочина 0,98 м се откри колективна находка от 18 пирамидални тежести за стан. Глинените тежести са положени на редове. Горният ред от шест тежести бе отделен с малка плоча от втория ред. Вторият бе от пет тежести, а третият – от седем. Тежестите са подпрени от юг с плоча от пясъчник с размери 0,35 × 0,40 м (обр. 4). В третия ред тежести се откриха фрагменти с врязана украса. Пластът под тях бе от сбита пръст, с дребни фрагменти, между които от малък кантаросовиден съд с плитки канелюри. Подобна керамика в Централните Родопи е намерена при разкопки на обектите до с. Страшимир, Златоград и до с. Чепинци, Рудозем и се отнася към финала на КБЕ.

Изясни се характерът на редицата от камъни в кв. А2, разкрита през 2019 г. Установи се, че не е част от оградна стена, а е свързана с кръга и заедно оформят обредната структура (обр. 5).

Откритите предмети са с вотивен и утилитарен характер: „питка“, която върху едната страна има две врязани пресичащи се на кръст линии, а върху другата има набодени точки в определен порядък; „жето-

ни“, оформени от стени на съдове; фрагменти от плочки с правоъгълна форма, кварцови бели камъни, прешлен за вретено, тежести за стан, върхове на железни ножчета, фрагменти от върхове на копия, бронзова двуспирална фибула (тип В I 2 у, спирален накит А 68/1 по Гергова), игли от фибули, бронзова пластина.

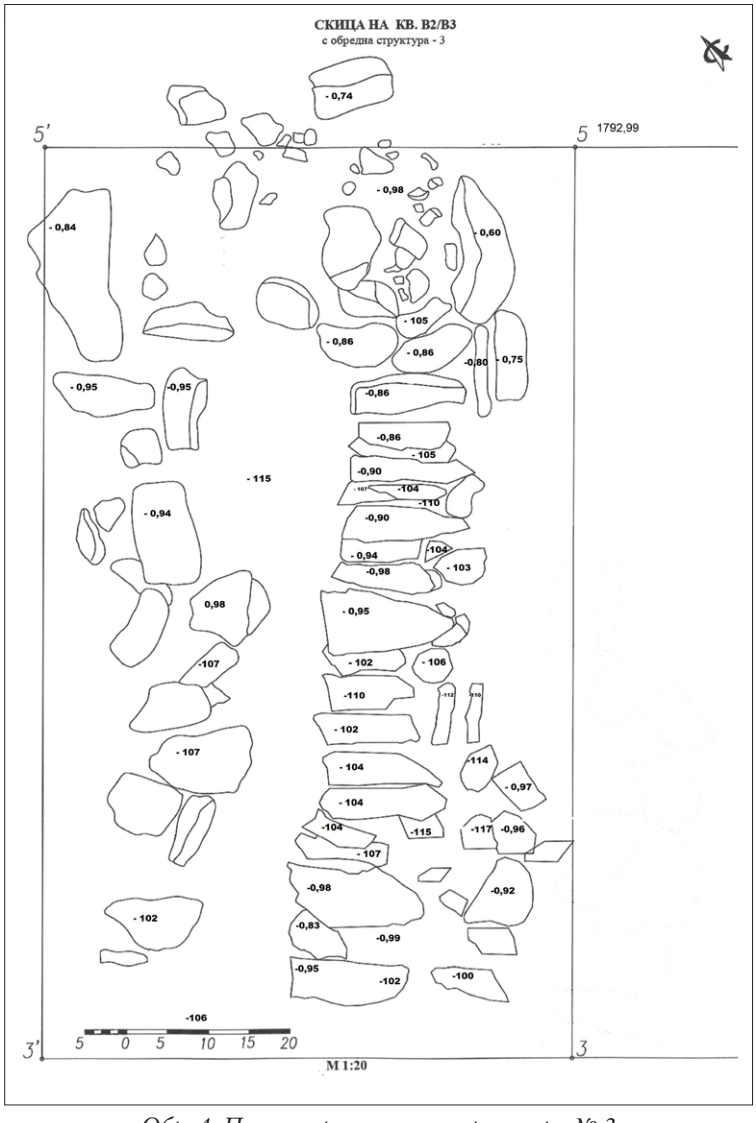
Керамичният комплекс от цялата проучена площ се състои от 13 400 фрагмента от съдове, работени на ръка. Застъпени са и двете групи керамика – кухненска и трапезна. Кухненската керамика е с най-голям дял. Състоянието на материала от трапезна керамика не позволява идентифициране и реконструкция на цели форми, а само определяне на отделните типове. При предварителния оглед на тази група се разграничават фрагменти от съдове-хранилища, паници, купи, чаши и кантаросовидни съдове със загладена, с добре огладена, излъскана, покрита с черна ангоба или графит повърхност. Цветът им варира от сиво кафяв до черен. Съдовете-хранилища са снабдени с обли хоризонтални, езичести с правоъгълно или елипсовидно сечение дръжки. Паниците са с различно оформление на устието – право, със слабо извит навън ръб, със скосен вътрешен ръб, със силно завито навътре устие. Украсата е пластична, набодена, врязана, щампована и канелюра. Пластичната украса е от прищипната или насечена лента, канелюри и оребрявания, поставяна върху стените на по-големи съдове. Врязаната украса е от тънки линии и по-широки жлебове, които наподобяват канелюри. Набодената украса е от триъгълници, коси резки. Канелюрите са хоризонтални, коси и вертикални, както дълбоки с разграничителни ръбове, така и плитки. Срещат се и устиета с небрежно оформени канелюри. Щампованата украса е представена от два елемента „птиче око“ и псевдошнур. Само един фрагмент бе открит с врязани успоредни линии и бяла инкрустация.

Керамичният материал намира аналогии с керамика от обектите при Црънча, Бабяк, Драгойна, Копривлен и Кастанас, които допринасят за изясняване на етапи от функциониране на светилището. От съдовете с украса хронологически чувствителни са паниците със завити устия, украсени с канелюри.

Обр. 3. Ритуална структура № 2

Fig. 3. Ritual feature No. 2

Обр. 4. План на ритуална структура № 3

Fig. 4. Plan of the ritual feature No. 3

Обр. 5. Ритуална структура № 3 с депонирани тежести за стан

Fig. 5. The deposited loom weights in ritual structure No. 3

Тези паници са популярни в целия Източнобалкански комплекс от РЖЕ и присъстват и през двата ѝ периода. В селището Кастанас те се появяват в пласт 12 и се срещат до пласт 5 или от края на XIII до края на VIII в. пр. Хр. Паници със завит ръб и небрежно поставени канелюри от Копривлен са възприети като местно производство, появило се след края на VIII или началото на VII в. пр. Хр. Откритите тежести като форма намират аналогии с тип A1.2 от селището при Копривлен, където се появяват през VII в. пр. Хр., както и с подобни от Бабяк и Пистирос, датирани в КЖЕ.

В пласта на дълбочина до 0,60 м се откриха и фрагменти от сива керамика на колело, от елинистическата епоха, с повърхност със сребриста ангоба.

На този етап от проучванията горната хронологическа граница на пласта от РЖЕ, според металните находки, е от края на VIII до VI в. пр. Хр. Откритите в ограничено количество материали от КЖЕ и информацията на местни жители за намирани монети предполагат едно по-дълго съществуване на светилището. Долната хронологическа граница засега остава неуточнена, защото не е достигната материкова скала. Фрагментите от КБЕ показват по-ранно човешко присъствие на върха, което бъдещите проучвания могат да изяснят.

Резултатите от проведените разкопки допълват информацията за начина на усвояване на свещеното пространство и извършваните обредни практики. Проучената зона засяга един малък участък от територията на светилището. Продължаването на изследванията ще бъде от решаващо значение за окончателното изясняване на хронологията и характера на обекта.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A THRACIAN SANCTUARY FROM THE LBA TO THE LIA NEAR OSIKOVO VILLAGE, DEVIN MUNICIPALITY

Hristina Valchanova, Miroslava Georgieva

Summary

The sanctuary is located on a sharp peak of the Chernatitsa ridge, part of the Rhodope Mountains, with an elevation of 1830 masl, near the village of Osikovo, municipality of Devin (fig. 1). The excavations aimed to clarify the chronological limits and stratigraphy of the site. The studied section covers grid squares A4, A3, B2, B3 at a depth of 0 – 1.15 m, without reaching the bedrock. Four locations with a concentration of ceramic fragments covered with stones as a result of ritual practices were documented (figs 2, 3). Impressive is the feature No. 3 in square B2/B3 (fig. 4). This is a stone circle with a diameter of 1.10 m towards which leads a row of stones with a length of 5 m and a width of 0.60 m. Three layers of ceramic fragments were cleared in the circle, which were separated from each other with soil and small stones. Eighteen ceramic loom weights in the shape of a truncated pyramid were found, arranged in three rows (fig. 5). The finds are objects of votive and utilitarian nature, deposited as gifts: the so-called "breads", spindle whorls, loom weights, jewellery – bronze fibulae, bronze spiral, iron knives, spearheads.

The ceramic complex consists of 13,400 fragments that have analogies with the ceramics of nearby synchronous sites, such as Tsrancha, Babyak, Koprivlen, Dragoyna. In the upper layers, at a depth of 0.60 m, fragments of grey monochrome wheel thrown ceramics, with surface polished and covered with silvery engobe, were also found. This pottery dates to the Hellenistic period. Analogies with related sites contribute to clarifying the stages of functioning of the sanctuary. The main reference point for the dating are the metal finds. The upper chronological limit of the Early Iron Age layer, according to the metal finds, is from the end of the 8th to 6th c. BC. Both the limited number of fragments from the Late Iron

Age and the information from locals, who have found coins there, suggest a longer existence of the sanctuary. The lower chronological limit remains unspecified for the time being, because the bedrock has not been reached. Fragments from the Late Bronze Age show an earlier human presence at the peak, which future archaeological research may clarify.

The results of the excavations complement the information gathered so far about the use of the sacred place and the ritual practices. A small section of the territory of the sanctuary has not been fully studied. Continuation of the research will be crucial for the final clarification of its nature.

Hristina Valchanova, Southwest University "Neofit Rilski", 66 Ivan Mihaylov Str., 2700 Blagoevgrad, h.valchanova@gmail.com
Miroslava Georgieva, Southwest University "Neofit Rilski", 66 Ivan Mihaylov Str., 2700 Blagoevgrad, m_s_g@mail.bg

№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРНО ОБИТАЛИЩЕ „ЧАЯ" ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА, М. БАБИНА ВОДА, ЧЕПЕЛАРЕ

София Христева, Костадин Кисьов

Проучването се осъществи по инициатива на Община Чепеларе и с участието на Музей на родопския карст – Чепеларе.[1]

Пещерата се намира на 3,4 км СИ от центъра на гр. Чепеларе. Разположена е в рида Радюва планина, на югозападен склон на хълма Чуфаджиица, в местността Бабина вода, гр. Чепеларе, на 1306,43

Обр. 1. Карта на местоположението и общ изглед на пещерата

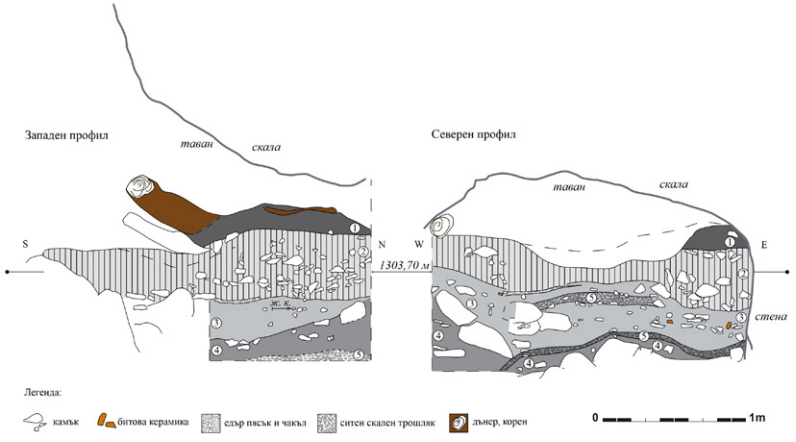
Fig. 1. Map of the location and general view of the cave

[1] Научни консултанти: доц. д-р К. Кисьов, д-р К. Бояджиев. Екип: М. Господинов, С. Цветков, В. Учиков, А. Костадинов.

Обр. 2. План на предпещерното пространство и преддверието на галерията

Fig. 2. Plan of the pre-cave space and the entrance hall of the gallery

Обр. 3. Западен и северен профил в преддверието; легенда: 1 – хумус; 2 – кафяво-черна пръст с органика; 3 – кафяво-черна пръст със ситен скален трошляк; 4 – кафяво-черна рохка пръст със скален трошляк; 5 – светла сиво-кафява пръст със ситен скален трошляк

Fig. 3. Western and northern cross-sections in the entrance hall; key: 1 – topsoil; 2 – brownish-black soil with organics; 3 – brownish-black soil with finely crushed rock stone; 4 – brownish-black loose soil with rock crumbs; 5 – light grey-brown soil mixed with fine rock crumbs

м н. в. (обр. 1). Входът ѝ е на 120 м височина от коритото на р. Янчовица. Това е първата пещера, проучвана в землището на гр. Чепеларе. Тя е открита, регистрирана и картирана от пещерен клуб „Студенец“ – Чепеларе през 1995 г.

Пещерата е образувана в скален масив от Чепеларската свита. Карстообразуващата скала е мрамор. Тя е хоризонтална, канална, диаклазна, едноетажна, неразклонена, суха и стара. Има само една галерия. Запазената дължина по главната ос е 44 м, ширината на галерията е от 1,90 до 15 м, съвременна височина от 0,60 до 3,50 м. Отрицателната ѝ денивелация е 3,00 м, а ориентацията е СИ – ЮЗ. На този етап от проучването е разделена условно на предпещерно пространство, коридор и зала. Съвременната височина на отвора на входа е от 0,60 до 1,00 м. Коридорът е запълнен почти изцяло с термогравитационни наслаги и наноси. След него се достига до зала с неправилна форма, приблизителна площ 190 м^2 и заварена височина 3,50 м. Наносният пласт е много тънък, благодарение на стесненията в коридора. Не се наблюдават и интензивни термогравитационни процеси.

През този първи сезон на разкопките е проучен участък с площ от 70 м^2, от които 60 м^2 в предпещерното пространство и 10 м^2 в преддверието.

Пред съвременния отвор на пещерата беше разчистено скално срутище с дължина 12 м, ширина от 2,50 до 5,75 м, следващо денивелацията от 3,00 м и ориентацията на пещерата (обр. 2). Състои се от скални късове с големи размери. Част от тях са покрити с дендрити. Фугите между тях са запълнени с едър пясък, по-дребни скални късове и единични фрагменти от сталактити. Разчистеният над него пласт е сравнително тънък – изцяло хумусен. В него се откриха дребни фрагменти битова керамика и животински кости, а непосредствено върху разсипа – половин хромел и компактно струпване на долна част от хранилище и дребни фрагменти от други съдове – гърне, амфоровиден и др.

Срутището е проследено и до 2,00 м в преддверието на пещерата, където е запечатано от термогравитационни наслаги и наноси с дебелина до 0,90 м. Горните два пласта са образувани вследствие на метеорологичните промени и ерозията, довели до множество вторични срутвания и обрушвания на таваните и стените на пещерата в преддверието (обр. 3.1-2), както и от оттичането на водите по склона над входа ѝ.

Това се отнася и за пластовете под тях, в които се откриха и няколко фрагмента от сталактити. В тези два по-ранни пласта се открояват две нива, в които концентрацията на археологически материали е по-висока (обр. 3.3-4). Те могат да се определят като нива, свързани с обитаване. Липсата на запазено сигурно ходово ниво и културен пласт вероятно е следствие на сезонно/периодично овлажняване, дори и наводняване на пещерата през дъждовните сезони, което ясно личи в профилите на преддверието. Не случайно най-високата концентрация на керамични фрагменти и животински кости се открива в участъците покрай стените и завоите на галерията. Срутището пред настоящия вход е служило за естествена преграда и не е позволило те да се оттекат навън.

Обр. 4. Амфоровиден съд от ранната желязна епоха

Fig. 4. Amphora-like vessel from the Early Iron Age

Изключение прави почти изцяло запазен амфоровиден съд с плътни релефни издатъци (обр. 4). За да се е запазил в по-голяма цялост, съдът вероятно е бил в близост до участъка, в който е открит, и разместен вследствие на неясен за момента процес. Стратиграфски се разполага непосредствено върху срутището, на нивото, достигнато при проучването през този сезон, на което входът на пещерата е с височина 1,90 м и ширина 2,50 м.

Керамичният репертоар, открит на обекта, е много разнообразен. Състои се изцяло от съдове, изработени на ръка – чаши, паници/купи, амфоровидни съдове, гърнета и хранилища. В по-голямата си част те са украсени – с врязани линии, насечки, набождания, ямички, букели. Върху външната повърхност на някои от съдовете има следи от графитно покритие. Откритата керамика датира в периода от края на късната бронзова и ранната желязна епоха (I и II фази).

Археологическите материали се допълват от животински кости от язовец, лисица, сърна, дива свиня, кафява и пещерна мечка. По част от костите са запазени следи от обработка.

Първоначалните резултати сочат, че скалното срутище е част от оригиналния вход на пещерата и началото на входната галерия, която се е саморазрушила. Така общата дължина на пещерата е била приблизително 56 м. Широчината на каменния разлив, открит на терена, показва, че първоначалният вход на пещерата е бил с височина 5 – 6 м и ширина около 5 м. Откритите археологически материали върху скалното срутище на оригиналния вход, както и в преддверието на съвременния вход показват, че разрушаването е станало преди XI в. пр. Хр., като пещерата е обитавана в периода от края на късната бронзова и ранната желязна епоха. През тези периоди също е имало вторични срутвания в участъка на входа, но на по-малко количество скална маса, които продължават и до днес.

Във вътрешността на пещерата – коридора и залата, през този сезон не са правени проучвания, поради трудния достъп. При обследването на тези участъци се констатираха съвременни нарушения. На повърхността се откриха животински кости, по част от които има следи от обработка, фрагменти битова керамика, синхронна на откритата в проучените участъци и единични фрагменти праисторическа керамика, индикиращи по-ранно обитаване.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT THE EARLY IRON AGE "CHAYA" CAVE DWELLING, BABINA VODA LOCALITY, CHEPELARE

Sophia Hristeva, Kostadin Kisyov

Summary

The site is located in the Radyuva Mountain ridge, on the southwestern slope of the Chufadzhiitsa hill, in Babina Voda locality, Chepelare at 1306.43 masl (fig. 1). Its entrance is 120 m high from the bed of the Yanchevitsa River. The cave was formed in a rock massif of the Chepelare Formation. It is horizontal, channeled, diaclastic, single-storey, unbranched, dry and old. There is only one gallery. Its preserved length along the main axis is 44 m, the width varies from 1.90 to 15 m, visible height from 0.60 to 3.50 m. Its inclination is 3.00 m and its orientation NE – SW.

Provisionally, the area is divided into a pre-cave space, a corridor and a hall. The current height of the entrance opening varies from 0.60 to 1.00 m. The corridor is filled almost entirely with thermogravitational deposits and sediments. After it, one reaches a hall with an irregular shape and an approximate area of 190 m^2. The visible height in it is 3.50 m.

During this first season of excavation, a section of 70 m^2 was explored, of which 60 m^2 in the pre-cave space and 10 m^2 in the antechamber.

In the pre-cave space a rock collapse with a length of 12 m, width 2.50 – 5.75 m has been cleared, followed by the displacement of 3.00 m and the orientation of the cave (fig. 2). It consists of large pieces of rock. Some of them are covered with dendrites. The space between them is filled with coarse sand, smaller pieces of rock and single fragments of stalactites. Half of the quern and a compact accumulation of the lower part of a storage vessel and small fragments of others were found directly on the collapse.

The collapse was also traced up to 2.00 m in the antechamber of the cave, where it was sealed by thermogravity and silts up to 0.90 m thick. The above two layers were formed as a result of meteorological changes and erosion (fig. 3.1-2). This also applies to the layers below them in which several fragments of stalactites were also found. In these two earlier layers, two levels stand out with a higher concentration of archaeological materials (fig. 3.3-4), and which can be associated with habitation. In the lowest reached stratigraphic layer here, an almost entirely preserved amphora-shaped vessel with boucles was found (fig. 4). At its level, the entrance to the cave is 1.90 m high and 2.50 m wide.

The ceramic assemblage consists entirely of hand-built vessels – cups, bowls, amphorae-shaped, pots and storage vessels. Most of them are decorated with incised lines, notches, stabbings, pits, buckles. There are also bones of badger, fox, deer, wild boar, brown and cave bear. There are traces of processing on some of the bones.

Initial results indicate that the rock collapse is part of the original entrance to the cave and the beginning of the entrance gallery, which has self-destructed. Thus, the total length of the cave was approximately 56 m. The width of the stone spill found on the terrain indicates that the initial entrance of the cave was ca. 5 – 6 m high and 5 m wide. The archaeological materials found on the rock collapse of the original entrance, and in the antechamber of this one, show that the destruction took place before the 11th c. BC and was inhabited at the end of the Late Bronze and Early Iron Age (Phases I and II).

No excavations have been conducted inside the cave this season. Single fragments of prehistoric pottery were found on the surface, indicating earlier habitation.

Sophia Hristeva, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, sophiahristeva@gmail.com
Kostadin Kisyov, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, kostadin_kissiov@abv.bg

№ 22. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛЕН КОМПЛЕКС „ГЛУХИТЕ КАМЪНИ“

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Ивет Кирилова

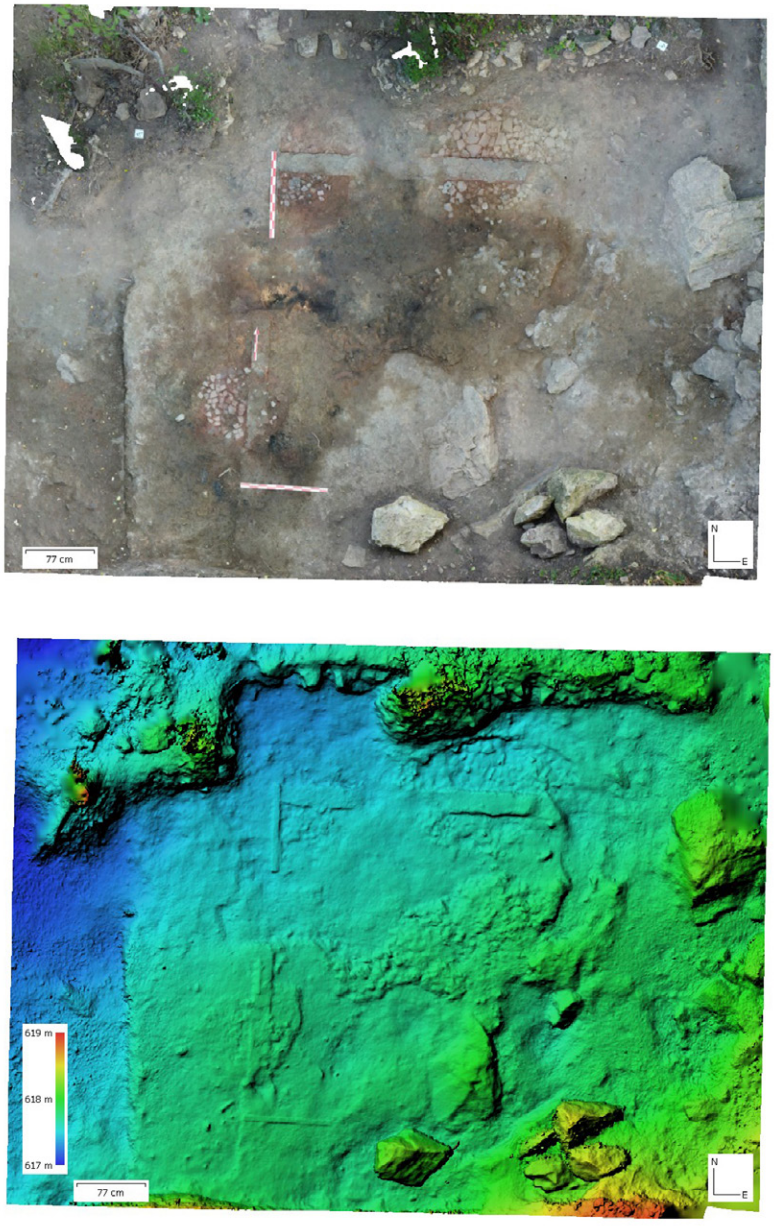
През 2021 г. за четиринадесети пореден сезон се проведоха редовните проучвания на многопластовия обект в м. Глухите камъни. Те бяха осъществени с финансовата помощ от Министерството на културата и Община Любимец в два сектора на комплекса – Северния и Централния.[1]

Северен сектор. Този сектор обхваща склоновото стъпало в северното подножие на скалните групи, увенчаващи билото на хребета. Той се проучва системно от 2013 г. с локална план-квадратна мрежа, обхващаща три квадранта, в които досега са заложени и проучени 33 квадрата. Преди началото на разкопките в този сектор се наложи да бъдат отстранени паднали дървета и техните дънери, подкопани при проучванията през предишните сезони. Основна цел на теренната работа е продължаване на проучването на вече установени структури от ранната желязна епоха (РЖЕ). Напълно завършвайки работата по разкриването, документирането и демонтирането на трите големи огнища в квадрати A1 и AW1. Те са разположени в непосредствена близост и са с размери между 1,27 × 1,00 м до 1,38 × 1,26 м в диаметър. За тяхното пълно документиране бяха свалени оставените профили в двата квадрата, както и този между квадрати AW1 и AW2. Установи се, че трите огнища са разположени върху хоризонтирано ходово ниво от уплътнен седимент със запазена площ около 37 м^2 (контекст E) (обр. 1). Ог-

[1] В разкопките взеха участие и д-р Д. Байраков, докторант В. Генчева, магистър Д. Сандева и М. Георгиев – студент бакалавърски курс в СУ. Работата на терен продължи от 05.07. до 07.08.2021 г. Извършеното фотограметрично заснемане на разкритите теренни ситуации, както и дигитализирането на нумизматичния материал бе осъществено в сътрудничество с проекта „Древна Тракия в цифри“, ФНИ № КП-06-Н50/3 от 30.11.2020 г.

нищата са изградени по обичайния начин, установен при другите разкрити такива структури на обекта – те са леко издигнати над подовото ниво, имат плътна подложка от керамични фрагменти и дебела отухлена замазка. На това ниво се установиха и две други структури – дъговидно оформени первази от глина, ограждащи плитко вкопаване. След отнемането на участък от ходовото ниво се установи, че под него следва стерилен седимент.

Предприе се разширяване на проучваната площ с още два непълни квадрата (AW3 и AW4) в северозападната периферия на склоновото стъпало. Културният пласт тук се отличава с висока концентрация на керамични фрагменти и късове мазилка. В него напълно отсъстват материали от по-късни периоди, за разлика от горните пластове на разположените източно квадрати. На различни нива в AW3 и AW4 се попадна на слабо съхранени огнища, като това в AW4 е консервирано за допроучване през следващ сезон. В най-долните механични пластове на AW3 се достигна до сив седимент с пепелива структура. Находките от този пласт са ограничени, но индикативните от тях може да се отнесат към преходния период от КБЕ към РЖЕ. При проучването в тези квадрати се откриха разнообразни находки – колективна находка от антропоморфни фигурки, прешлени за вретено, миниатюрно съдче, желязна фибула, спираловидна част от бронзов накит (обр. 2.1, 3), част от бронзовата гривна, костени шила и длето от рог.

Обр. 1. Контекст E – ходово ниво с три огнища в квадрати A1 и AW1; фотограметрично заснемане и модели на терена

Fig. 1. Context E – ground level with three fireplaces in squares A1 and AW1; photogrammetry and surface models

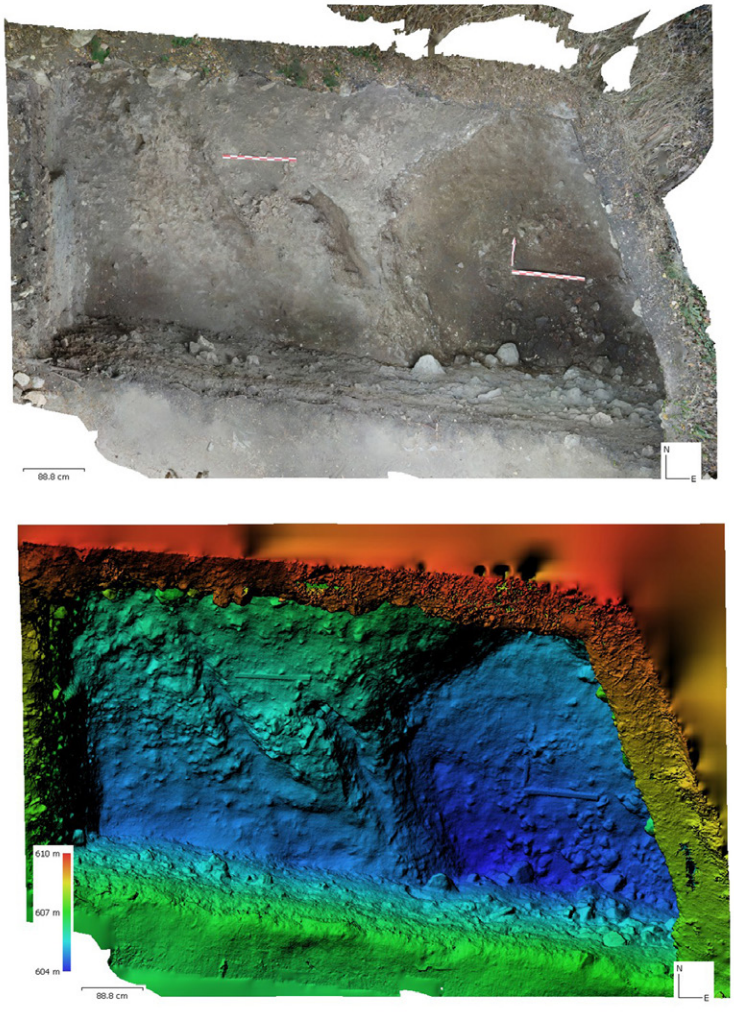
В тази част на сектора се проучи още един квадрат AW23, разположен непосредствено под северния скат на скалата с щерната. В него не се установи интактен културен пласт, а по-скоро такъв с отложени материали. От този квадрат произхождат фрагменти от средновековна керамика и от съдове от I хил. пр. Хр. Откриха се и 11 монети, от които три от Късната античност и осем от XII в., както и дребни метални находки, включително желязна фибула от РЖЕ. Сред находките от Средновековието особено интересна е бронзова позлатена висулка за ремък с врязана украса и антропо-зооморфно изображение върху сферичната част (обр. 2.4). Тя намира паралели сред известните досега подобни висулки (Рашев 2008, табло LXXXVIII; Станилов 2006, 230 – 234), но се отличава от тях по това, че в долната част завършва със стилизирана палмета с отвор.

Сходна ситуация се проследи в друг нов квадрат (A35), разположен непосредствено северно от скалата с изсечените стъпала. В него беше изследван недебел културен пласт само от Средновековието. Тук се откри значително количество фрагменти от керемиди, струпвания от ломени камъни и пласт от жълта глинеста пръст в ЮИ ъгъл на квадрата (вероятно от кирпич). Вероятно подходът към църква 1

Обр. 2. Находки: 1 – спираловидна част от бронзов накит; 2 – желязна фибула; 3 – бронзов връх на стрела; 4 – бронзова висулка за ремък

Fig. 2. Finds: 1 – spiral part of a bronze ornament; 2 – iron fibula; 3 – bronze arrowhead; 4 – bronze strap pendant

Обр. 3. Централен сектор – негативно вкопаване в кв. 33; фотограметрично заснемане и модели на терена

Fig. 3. Sector Central – large digging in square 33; photogrammetry and surface models

е бил преграден със зид от камъни, в който е имало вход. Възможно е също в подножието на скалата да е била изградена постройка със стени от камък и кирпич, покрита с плоски керемиди. Тук се откриха средновековни монети, бронзово шило и желязно устройство за затваряне на врата.

В източния участък на Северния сектор напълно беше изчерпан културният пласт в квадрати А8, А18, В21 и В31. Започна работа в един нов квадрат – В22/В32. В него не се разкриха структури, като до V механичен пласт се откриват смесени материали от ЖЕ и Средновековието. В дълбочина находките принадлежат основно към РЖЕ, но се срещат и материали от КЖЕ. Проучването му ще продължи през 2022 г.

През този археологически сезон не бяха открити нови гробове от средновековния некропол в сектор Север.

Централен сектор. През 2021 г. в сектора продължи проучването на вкопаването от фаза ГК II (преходен период от КБЕ към РЖЕ), установено в кв. 33. То е с приблизително правоъгълна форма, заема почти цялата площ в квадрата, ориентирано по оста си СЗ – ЮИ и е с размери ок. 3,30 × 4,00 м в разкритията участък, като в дълбочина се стеснява. През 2020 г. началото му бе установено на нивото на отнемане на 52 механичен пласт, в който западната му страна бе маркирана от редица средноголеми камъни. През тази година, с цел проучването в дълбочина, камъните бяха демонтирани и се слезе под тях. Бяха отнети механични пластове 64 до 81, без да се изчерпят културните отложения (обр. 3). Общата достигната дълбочина на вкопаването е ок. 1,00 м спрямо стерилното ниво в квадрати 32 и 33. Пълнежът се състои от кафява до тъмнокафява рохка пръст с песъкливи и глинести включения, аморфни струп-

вания от камъни в централната част (сред тях и фрагменти от хромели), късове отухлена мазилка и значително количество представителен керамичен материал. В източната част на вкопаването, в ивица от ок. 0,40 см до източния профил пълнежът е по-интензивно наситен с мазилки и е с по-голяма плътност, поради което се отнема трудно. Различната му консистенция, както и произхождащите от там фрагменти с щампована украса от окръжности, поставят въпроса дали тук пластовете не са нарушени от по-късно вкопаване, или пък са част от изграждането на източната стена на структурата. Освен значителния брой керамични фрагменти, единствената индикативна находка от тук бе откритият бронзов двуперест връх на стрела (обр. 2.2). Според стратиграфските наблюдения в кв. 31 от 2015 г., за да бъде изчерпана вкопаната структура в дълбочина, трябва се отнеме поне още един метър от запълнителя. Нейното проучване ще продължи и през следващия сезон.

След завършването на разкопките бяха предприети мерки за теренна консервация на запазените *in situ* структури – тези в Северния сектор бяха обвити с геотекстил, а целият изкоп в Централния сектор беше покрит с хидроизолационно пародифузионно (дишащо) фолио Kaleo 100.

Литература

Рашев 2008: Р. Рашев. Българската езическа култура VII – IX век. София, 2008.

Станилов 2006: С. Станилов. Художественият метал на българското ханство на Дунав (7 – 9 век). София, 2006.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE GLUHITE KAMANI ROCK-CUT COMPLEX

Georgi Nekhrizov, Julia Tzvetkova, Ivet Kirilova

Summary

In 2021, the archaeological excavation on the Gluhite Kamani rock-cut complex was carried out for a fourteen consecutive season.

In sector North, the studies of the EIA structures continued. The three large fireplaces located in the immediate vicinity within the sq. A1 и AW1 were fully documented and dismantled (fig. 1). It was established that they were placed on a horizontal running level of compactly stamped sediment, immediately above the bedrock. The fireplaces are built in the common manner for the site – slightly elevated above the floor level, with a coating of pottery fragments and a thick layer of burned plaster. On the same corresponding level, two further structures were revealed – bow-shaped clay borders formed around shallow diggings. The excavated area was extended to the west with two new partial squares of the local grid – AW3 and AW4, lying on the edge just before the abrupt slope step. On different levels, poorly preserved fireplaces were observed there, as well as different finds dating the main strata to the EIA – a collective find of anthropomorphic ceramic figurines, another miniature vessels, spindle whorls, parts of an iron fibula and of a bronze bracelet, bone awls, and horn chisel. At the lowest level of AW3, a grey-coloured ashy sediment was reached. The findings from this layer are limited but the indicative ones allow to attribute it to the transitional period from the LBA to EIA.

A new square AW23 was also studied in this part of the sector, located immediately beneath the rock with the cistern. It revealed only redeposited materials from Late Antiquity and the medieval period (coins and other small finds), as well as from the EIA (an iron fibula). Of particular interest is a belt pendle with incised decoration and anthropozoomorphic depiction on the spherical part dated to the medieval period (fig. 2.4).

Similar situation is observed in the new square A35 located beneath the rock with the stone ladder. The stratigraphic deposits there belong to the medieval period showing some indicative finds, such as coins, a bronze awl, and an iron device for a door closing.

The stratigraphic deposits in the eastern parts of sector North were fully unearthed in squares A8, A18, B21, and B31. The new square B22 revealed in the upper levels mixed materials from the medieval period and the Iron Age. Its study will continue during the next season. No new grave structures from the medieval necropolis were detected in 2021.

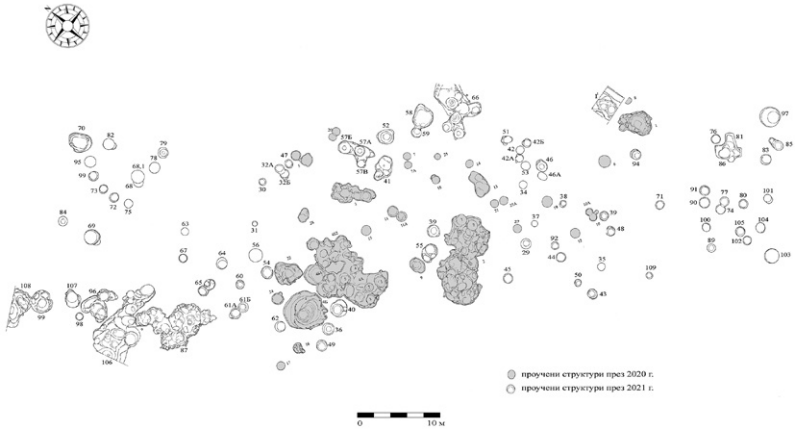
The excavations in sector Central continued in 2021 in square 33 with the studies of the detected large digging in the bedrock (fig. 3). At the level of the unearthed 81 spit (numbers from the topsoil) it narrows in depth, although the bedrock was not reached. Aside from the considerable amount of pottery fragments, a bronze arrowhead was uncovered there (fig. 2.2).

Georgi Nekhrizov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, nehrizov@gmail.com
Julia Tzvetkova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, julia.tzvetkova@uni-sofia.bg
Ivet Kirilova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, ivettkirilova@gmail.com

№ 23. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПОЛСКИ ГРАДЕЦ, ОБЩ. РАДНЕВО

Красимир Ников, Румяна Георгиева, Велина Будакова, Яна Вълчева

Обектът е разположен в местността Дядо Атанасовата могила, на около 3,5 км западно от с. Полски Градец. Спасителните археологически разкопки през 2021 г. продължиха с отнемане на орница с дебелина между 0,40 – 0,60 м в два участъка с обща площ от около 1,6 дка, разположени източно (0,7 дка) и западно (0,9 дка) от територията, изследвана през 2020 г. (Ников и др. 2021). Проучени бяха различни по вид негативни археологически структури (обр. 1).

Обр. 1. Общ план на проучванията

Fig. 1. General plan of the excavated area

Обр. 2. Жилище (структура № 66)

Fig. 2. Dwelling (structure No. 66)

Ями. Разположението на новооткритите структури повтаря регистрираната по време на миналия сезон липса на подредба. Има редки примери за допиращи се или пресичащи се една с друга ями (структура 66). Преобладаващата част от ямите имат цилиндрична или крушовидна форма, с диаметър на гърлото на нивото на засичане между 0,60 и 1,50 м и дълбочина до 1,80 м. В повечето случаи не се наблюдава преднамереност при запълването, но се разграничават някои повтарящи се характеристики: наличие на керамични фрагменти, често с големи размери, които са единични или образуват плътен слой на различни нива от пълнежа, на парчета от мазилки с гладка повърхност и/или с отпечатъци от пръти от вътрешната страна, на части от разрушени глинобитни съоръжения, на камъни и на животински кости в различно количество. Сред ямите със специфичен запълнител са например тези, в които са открити цели или почти цели керамични съдове (№ 34, 63, 92, 94, 101), чиято позиция свидетелства за умишлено депониране. В някои ями са намерени също добре запазени или фрагментирани керамични прешлени за вретено и тежести за стан, хромели, множество гладилки и чукалки. В пет ями са регистрирани инхумирани човешки останки, принадлежащи на деца и на възрастни индивиди (№ 42, 35, 54, 37, 42А), които попадат в категорията „необичайни погребения" (обр. 3). В други три ями са разкрити скелети на различ-

ни животни – кон, кучета в № 69 (обр. 4) и № 82, включително 19 долни челюсти на дребни преживни животни (№ 51).

Жилища. Като жилища могат да бъдат интерпретирани няколко структури – № 58, 66, 70 (обр. 2). Това са вкопани постройки с овален план и сходни размери (3,00 × 2,70 м). Намерените в запълнителя им парчета от глинени мазилки с отпечатъци от пръти свидетелстват за надстройка от плет, обмазан с глина. В непосредствена близост до някои от тях са открити по няколко ями, които несъмнено са част от обитаваното пространство.

Други структури. Към тази категория се отнасят пет структури (№ 87, 96, 99, 106, 107). Те са подобни на регистрираните по-рано на обекта неравни „дъна" на съоръжения с по-големи размери и различен брой ями в тях (обр. 1). В периферията им се откриват дупки от колове или от дървени стълбове, които, заедно с намерените фрагменти от мазилки, свидетелстват за градеж във височина. Предполага се, че става дума за постройки със стопански характер.

Изводи. Откритите през 2021 г. археологически материали (цели и фрагментирани съдове, предмети на бита) се отнасят към времето след края на VIII в. пр. Хр., за което недвусмислено говорят и фрагментите от импортни съдове, отнасящи се към стила G 2-3. Увеличава се броят на парчетата от правени на грънчарско колело форми, включително тара, които подсказват обитаване и след началото на късната желязна епоха (структура № 68). Установената хоризонтална стратиграфия сочи, че усвоената площ се развива пространствено и хронологически от ЮИ на СЗ, като с най-късна дата засега са структурите, регистрирани в северозападната част на обекта. Предпазливо може да бъде изказана хипотезата, че изследваната територия е обитавана в продължение на няколко столетия от сравнително малобройна популация, като на едно и също място са съжителствали живи и погребани *intra muros* индивиди.

Обр. 3. Яма № 35

Fig. 3. Pit No. 35

Обр. 4. Яма № 69

Fig. 4. Pit No. 69

Литература

Ников и др. 2021: К. Ников, Р. Георгиева, Я. Вълчева. Спасително археологическо проучване на обект от ранната желязна епоха в м. Дядо Атанасовата могила в землището на с. Полски Градец, община Раднево. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 382 – 385.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN EARLY IRON AGE SITE NEAR POLSKI GRADETS VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY

Krassimir Nikov, Rumyana Georgieva, Velina Budakova, Yana Valcheva

Summary

The archaeological site is situated in the Dyado Atanasovata mogila locality, ca. 3.5 km to the west of the village of Polski Gradets. Various negative structures, such as pits, remains of dwellings, and presumably auxiliary household constructions, were excavated during the 2021 field campaign.

The spatial arrangement of the newly discovered structures confirms the lack of planning, already identified during the previous fieldwork season. Rare examples illustrate touching or intersecting pits (structure 66). The majority of the pits features a cylindrical or pyriform shape, with a diameter at the mouth ranging between 0.60 and 1.50 m, while their depth can reach up to 1.80 m. The filling of the pits display shared elements, such as single pottery fragments or compact accumulations of these at various levels, clay plaster pieces, fragments of broken clay installations, stones and animal bones. A group of pits with distinct filling includes those containing entire or nearly completely preserved ceramic vessels (Nos 34, 63, 92, 94, 101), placed in a way suggestive for an intentional deposition. Some pits contained well preserved or fragments of clay spindle whorls and loom weights, querns as well as numerous smoothing and crushing stone tools. Inhumated human remains of children and adult individuals were registered in five pits (Nos 42, 35, 54, 37, 42 A). These seem to belong to the "unusual graves" group. Animal skeletons (a horse, dogs) were discovered in pits Nos 69 and 82, while 19 *mandibulae* of small-sized ruminants come from pit No. 51.

Several of the excavated structures (Nos 58, 66, 70) are interpreted as dwellings. These are oval-shaped dugouts, which share similar dimensions (3.00 × 2.70 m). Clay plaster pieces with imprints of wooden poles, which were discovered in their filling, indicate a wattle-and-daub superstructure. A few pits, which were undoubtedly part of the habitation space, were registered in the immediate vicinity of some of the dwellings.

Light building remains at five spots are interpreted as auxiliary household constructions. These resemble the uneven bottom of previously registered structures with larger dimensions, containing varying numbers of pits.

The archaeological finds from the 2021 campaign (including G 2-3 Ware fragment(s)) allow for a dating after the end of the 8th c. BC. Fragments from wheel thrown vases, including transport containers, suggest that habitation continued after the beginning of the LIA. The plan of the site indicates that the habitation area shifted spatially and chronologically from SE to NW, with the remains registered in its NE corner being chronologically the latest ones. A small-size population group likely inhabited the excavated area over a couple of centuries, with living and buried *intra muros* individuals sharing the space.

Krassimir Nikov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, k_nikov29@yahoo.com
Rumyana Georgieva, Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences, 45 Moskovska Str., 1000 Sofia, rumyana_g@abv.bg
Velina Budakova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, velina_budakova@abv.bg
Yana Valcheva, Archaeological Museum "Maritsa Iztok", 2A Gita Str., 6260 Radnevo, ianastvalcheva@abv.bg

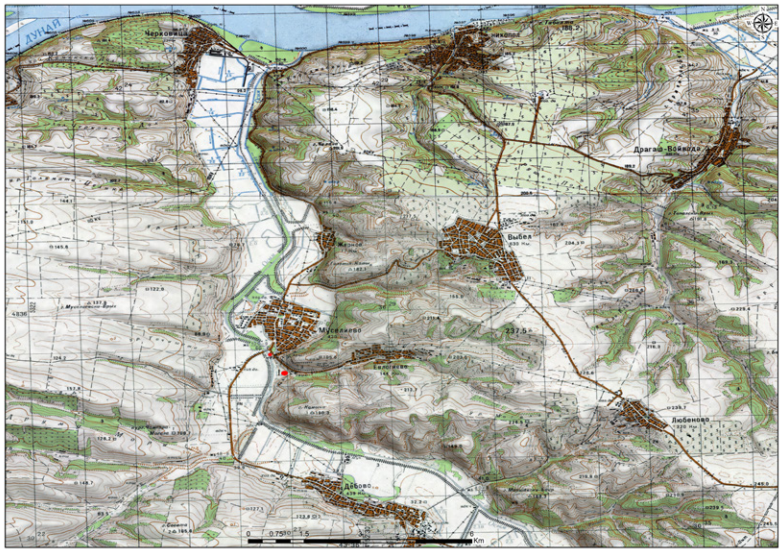
№ 24. ОБЕКТ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА, СВЪРЗАН С ОБРАБОТКАТА НА КРЕМЪЧНИ СЕЧИВА, В М. ДОЛНИ ЧИФЛИЦИ ПРИ С. МУСЕЛИЕВО, ПЛЕВЕНСКО

Станимира Танева, Павел Попов

Археологическите разкопки на обект в м. Долни чифлици, при с. Муселиево, са реализирани през септември 2021 г. и са финансирани по проект към Министерство на културата. Проучванията са проведени с научен ръководител гл. ас. д-р Ст. Танева, НАИМ – БАН и зам.-ръководител П. Попов, РИМ – Плевен. В екипа участваха и М. Валентинова (РИМ – Ловеч), П. Ангелова (РИМ – Плевен), А. Данчева, Н. Лачева, К. Янакиева (РИМ – Русе), Л. Харалампиев[1].

[1] Благодарим за консултацията на керамичния материал на доц. д-р Кр. Ников.

Археологическият обект е регистриран при теренни издирвания през 2019 г., с картон № 10007170 в АИС АКБ (Танева и др. 2020). Разположен е в покрайнините на село Муселиево (обр. 1), в разкрит поради геоморфоложките особености на терена естествен профил, разположен в дере на малка рекичка, която се влива в река Осъм. В района около обекта са установени естествени находища на кремъчни суровини с много добри технологически качества, както и данни за тяхната експлоатация през праисторията и по-късни периоди (Сиракова 2006). От тези локални находища са и всичките артефакти използвани на обекта.

Обр. 1. Долни чифлици при с. Муселиево – местоположение на обекта

Fig. 1. Dolni Chiflitsi near Muselievo village – location of the site

Направени са два сондажа (обр. 2) – сондаж 1 с размери 5 м (С – Ю) и 2 м (И – З) и сондаж 2 с размери 2 м (С – Ю) и 5 м (И – З). Стратиграфията в двата сондажа е идентична, като се разграничават четири стратиграфски пласта (представени отдолу нагоре). Най-долу е жълтокафяв глинест льосов нанос, с включения от въглени, дребни парчета мазилка и с дебелина около 0,70 м. Над него е отложен сиво-кафяв глинесто-наносен седимент с дебелина около 0,90 м. Този пласт липсва в сондаж 2. Над него следва сив наносен пласт с дебелина 0,30 – 0,40 м. Най-горният пласт е насип, свързан с корекция на коритото на притока, където е регистриран обектът. В него се разкриват както археологически, така и съвременни материали.

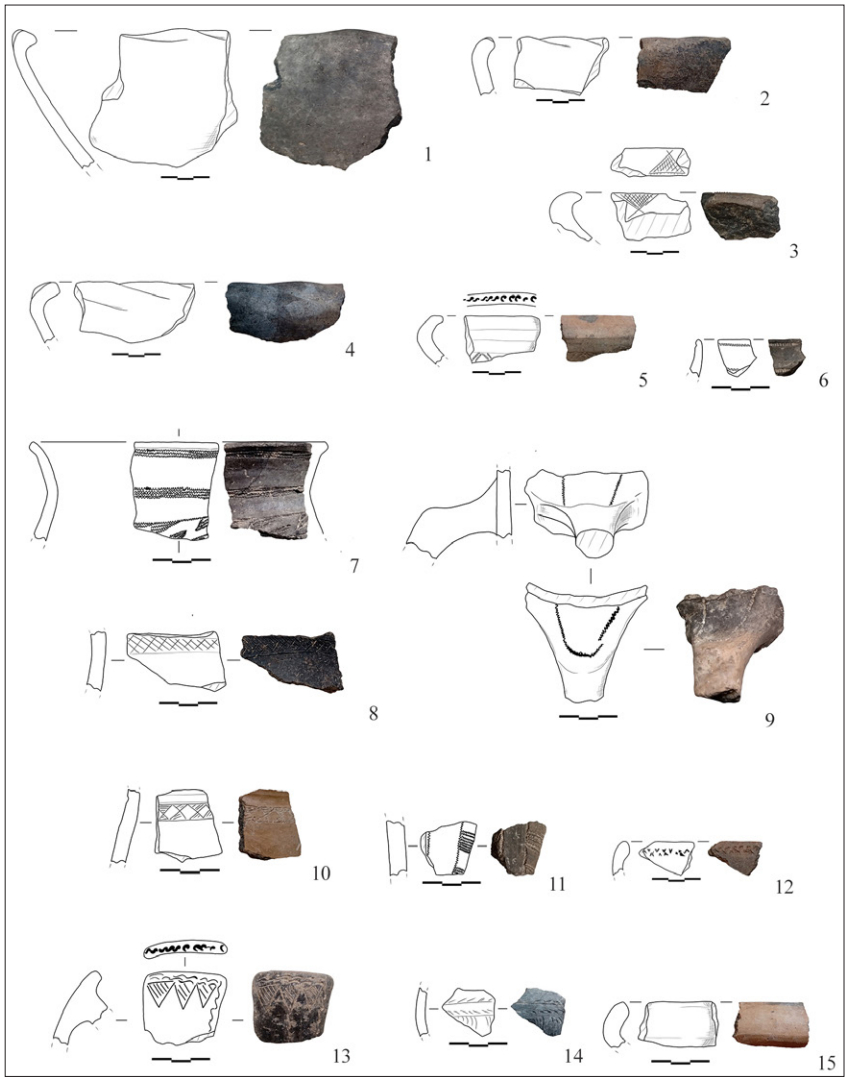
Обр. 2. Долни чифлици при с. Муселиево – местоположение на сондажите

Fig. 2. Dolni Chiflitsi near Muselievo village – location of the trenches

Проучени са две вкопани структури – стр. 1 в североизточния ъгъл на сондаж 1 и стр. 2 в северната част на сондаж 2. И двете структури са с пресечеконична форма и запълнител от хомогенен сиво-кафяв седимент, примесен с въгленчета и дребни парчета мазилка.

От стр. 1 е разкрита малка част (по-голяма част от нея попада извън сондажа). В нея се разкриват единични фрагменти керамика от РЖЕ (обр. 4.1-5), костни останки от животни (открит е изцяло запазен череп от свиня, вероятно дива, на много млад индивид, под 6-месечна възраст). Преобладават кремъчните артефакти, основно отломъци с частично запазена кора и от същинската експлоатация, едноплощадково ядро.

На по-голяма площ е проучена втората структура (с ширина З – И 1,50 м), разкрита в сондаж 2. В нея се разкриха над 300 кремъчни артефакта. Откриват се единични едноплощадкови ядра за отломъци и пластини (обр. 5.1). Сред продуктите на дебитажа значително преобладават отломъците (част от които с кора – от началните етапи на производствения процес, а част от същинския де-

Обр. 3. Долни чифлици, при с. Муселиево – керамика, РЖЕ, култура Басараби: 1-12 – сондаж 1; 13-15 – сондаж 2 (автор Я. Димитрова)

Fig. 3. Dolni Chiflitsi near Muselievo village – pottery, EIA Basarabi culture: 1-12 – trench 1; 13-15 – trench 2 (author Y. Dimitrova)

битаж), а пластините са малко. Сред отломъците се откриват и някои характерни (таблети, гребеняци), свързани с подготовка и поправка на ядрата. Оръдията (об. 5.2-3) са редки (стъргалка, ретуширани пластини). При направеното пресяване на седиментите се разкриха и малко количество отломъци под 2 см и люспи. Животинските кости са малко, сред тях има два частично запазени черепа от дива свиня (*Sus scrofa*). Керамичните фрагмени от структурата са малко, фрагментирани, с добре запазена повърхност и се свързват с РЖЕ (обр. 4.6-7). Измежду тях е фрагмент от чаша с една дръжка и коси слабозабележими канелюри (обр. 4.7).

Керамичният материал от проучванията от ранната желязна епоха[1] е разнообразен, принадлежи към трите основни технологични групи (груба, среднофина и фина) и покрива основните категории съдове, използвани в бита (обр. 3, 4.1-7). Идентифицирани са фрагменти от груби хранилища, украсени с пластични ленти; големи съдове – хранилища от среднофина глина с добре обработена повърхност, в някои случаи – с врязана украса; амфоровидни съдове; купи или паници от среднофина или фина глина със завит навътре ръб, част от които украсени по ръба с широки, кóси канелюри, врязани или отпечатани мотиви; чаши и кани, принадлежащи на групата на фината керамика. Групата на грубите съдове за приготвяне на храна е представена от фрагменти от гърнета с различни размери, с пластична или без украса. Някои от фрагментите на фината керамика са украсени с характерни за култура Басараби мотиви, което позволява ранножелезният керамичен комплекс да се датира във втората фаза на епохата, или VIII – VI в. пр. Хр. Няколко керамични фрагмента (обр. 4.8-9) предполагат и едно по-късно обитаване – I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.[2]

Беше документиран естественият профил в дерето, с дължина 20 м, където се разкриват две нива на кремъчни артефакти, с дебелина около 0,30 м. В него се забелязват малко едноплощадкови ядра, в начална степен на експлоатация и частично запазена кора и дължина 0,10 – 0,15 м. Основно в профила се виждат голямо количество отломъци. Една част от тях са от началото на производствения процес – разкриващи корови отломъци и такива с частично запазена кора. Има и отломъци от същинския дебитаж, както и такива, свързани с поправката и подготовката на ядрата.

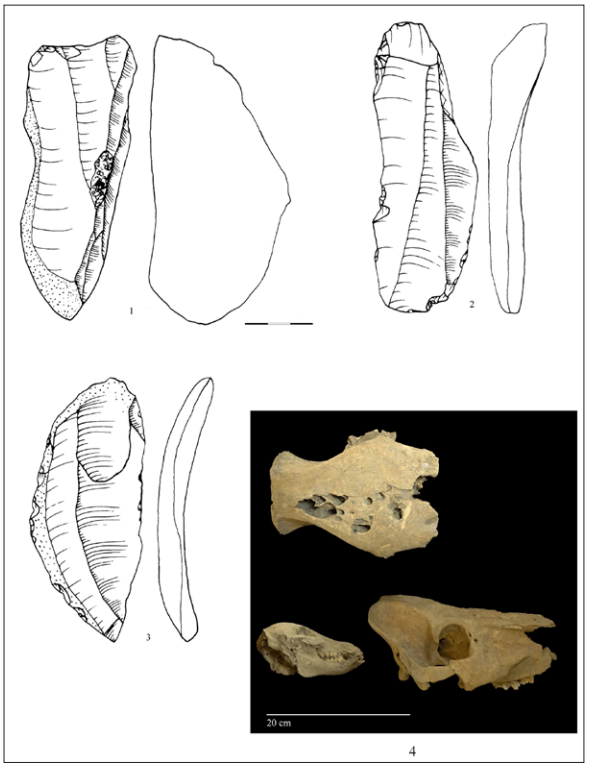
При разкопките през 2021 г. на обекта са открити общо 52 животински останки (обр. 5.4), от които 45 определени до вид[3]. Те всички принадлежат на бозайници, като най-много са тези от домаш-

[1] Благодарим на гл. ас. д-р Я. Димитрова за изследването на керамичния материал.
[2] Благодарим на доц. д-р Л. Вагалински и гл. ас. д-р С. Василева за консултация на част от керамичните материали.
[3] Костните останки от обекта са изследвани от д-р Н. Карастоянова, на която благодарим.

Обр. 4. Долни чифлици при с. Муселиево – керамика: 1-5 – сондаж 1, стр. 1; 6, 7 – сондаж 2, стр. 2; 8, 9 – „дере“ (автор Я. Димитрова)

Fig. 4. Dolni Chiflitsi near Muselievo village – pottery: 1-5 – trench 1, str. 1; 6, 7 – trench 2, str. 2; 8, 9 – „gully“ (author Y. Dimitrova)

Обр. 5. Долни чифлици при с. Муселиево: 1 – ядро; 2, 3 – ретуширани пластини; 4 – костни останки от свиня

Fig. 5. Dolni Chiflitsi near Muselievo village: 1 – core; 2, 3 – retouch blades; 4 – bone remains of pig

ни животни – говедо (*Bos taurus*) и домашна свиня (*Sus scrofa dom.*). Освен тях има единични фрагменти от овца (*Ovis aries*), куче (*Canis l. familiaris*), рог на благороден елен (*Cervus elaphus*), два частично и един изцяло запазен череп от дива свиня (*Sus scrofa*). Останките от куче и елен са регистрирани само в сондаж 2. Костите на този обект като цяло имат белези на хранителни останки. По някои от тях има следи от рязане и термична обработка.

Направените археологически проучвания предполагат наличието на място за обработка на кремъчни суровини и получаване на полуфабрикати за изготвяне на сечива. Тази работилница най-вероятно се свързва с ранната желязна епоха – VIII – VI в. пр. Хр.

Литература

Сиракова 2006: С. Сиракова. Къснопраисторическа експлоатация на кремъчни находища по долините на реките Осъм и Вит, Северна България. София, 2006.

Танева и др. 2020: С. Танева, М. Валентинова, А. Данчева, П. Ангелова, М. Нейчев. Теренни издирвания в землищата на селата Муселиево, Въбел, Евлогиево и гр. Никопол, общ. Никопол, обл. Плевен. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 8 – 11.

EARLY IRON AGE SITE RELATED TO FLINT TOOLS PROCESSING IN DOLNI CHIFLITSI LOCALITY NEAR MUSELIEVO VILLAGE, PLEVEN REGION

Stanimira Taneva, Pavel Popov

Summary

The archaeological excavations of the site in Dolni Chiflitsi locality near Muselievo village, Nikopol municipality, were conducted in 2021. The research was an implementation of a project funded by the Ministry of Culture. The excavations were directed by S. Taneva and P. Popov.

The site is registered during a field survey campaign in 2019. It is located in a spruit of a small river (where a natural cross-section is detected), which flows into the Osam River (fig. 1).

Two trenches (fig. 2), 2 × 5 m were made. The stratigraphy in them was identical. Two sunken structures were registered. The fill was homogenous, greyish-brown sediment, mixed with charcoal and fragments of small wall-plasters.

Among the discovered materials most numerous were the flint artefacts – almost 2000 (fig. 5.1-3). The flakes prevail: cortical ones, with particle cortex or from the veritable debitage. The cores are small – unipolar, for flakes. The tools are also scarce – mostly retouched blades.

During the excavations 52 animal remains were found (fig. 5.4), 45 of which were identified. The domestic animals prevail and among them the bones from cattle (*Bos taurus*) and domestic pig (*Sus scrofa dom.*) are most numerous. Single fragments from sheep (*Ovis aries*), dog (*Canis l. familiaris*), a reindeer (*Cervus elaphus*) antler, two partially and one entirely preserved wild boar (*Sus scrofa*) skulls were also found. The animal bones in general were interpreted as food debris. On some of them there are traces of cutting and thermic treatment.

The pottery from the Early Iron Age (fig. 3) is diverse and belongs to the three technological groups (coarse, semi-fine and fine ware); the assemblage covers the basic categories used in everyday life. Fragments from two groups of storage vessels were identified – ones from coarse clay, decorated with plastic bands and vessels from semi-fine clay with carefully treated surface, in some cases – with incised decoration; amphora-like vessels, deep or shallow bowls with inverted rim from semi-fine and fine clay, some of which decorated with wide, oblique flutes or incised and stamped motifs; cups and jugs from fine clay. The coarse kitchen ware is represented by fragments of jars of different sizes, with plastic or no decoration. Some of the fragments of the fine ware are decorated with typical Basarabi culture motifs. This allows the Early Iron Age pottery assemblage to be dated in its second phase, or the 8th – 6th c. BC.

The large amount of flint artefacts, related to the early stage of the chaîne opératoire, the cores in different stages of exploitation and the scarce amount of tools allow us to assume the interpretation of the site as a place for flint processing. At this stage of the research we date the site in the second phase of the Early Iron Age, or the 8th – 6th c. BC.

Stanimira Taneva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, stanimira.taneva@gmail.com
Pavel Popov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, pavelpopov@mail.bg

---

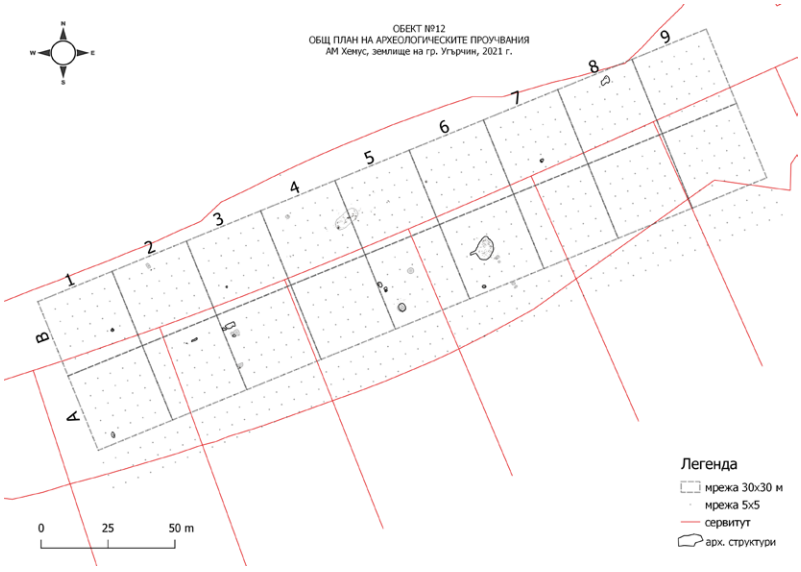
№ 25. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА (ОБЕКТ № 12) ДО УГЪРЧИН

Пламен Георгиев, Петър Минков, Йордана Николова

Обектът е регистриран през 2020 г. при археологически наблюдения по време на отнемането на хумусния пласт при строежа на бъдещата АМ „Хемус“. Въведен е в АИС АКБ с № 10007438. Археологическият обект се намира в землището на гр. Угърчин, северно от м. Хандисарски колиби и в близост до левия бряг на р. Каменица. Отстои на 6,7 км северозападно (азимут 306˚) от сградата на общината в града. Разположен е върху билната част на нисък хълм, заобиколен от запад, север и изток с дълбоки дерета. Теренът е с полегат наклон, съответно на запад и изток. Площта на обекта, както и съседните на него терени, е използвана за земеделски цели, като до 80-те години на XX в. на мястото е имало и овощна градина. При отстраняването на хумуса в границите на сервитута на бъдещата магистрала са отнети 0,30 – 0,40 м от най-горния орен пласт. Преди началото на теренните дейности е разставена ге-

одезическа план-квадратна мрежа със страна на квадрата първоначално 30,00 м, а впоследствие разделена на 5,00 м, на площ от 18 дка.

Проведено е геофизично проучване чрез електромагнитно картиране, извършено от инж. д-р Н. Тонков (НАИМ – БАН), с флуксгейт градиометър Bartington, модел Grad 601-2, при едновременна работа с две сонди. Електромагнитните измервания показаха наличие на зони с аномални стойности, които с голяма вероятност имат антропогенен произход. Те са разположени предимно в централната и източна част на обекта, като в западната му част са с по-малка гъстота и вероятност да са следствие от човешки дейности. Въпреки неравномерното им разпределение в предвидената за проучване площ, до известна степен е възможно да се обособят в три гнездови концентрации.

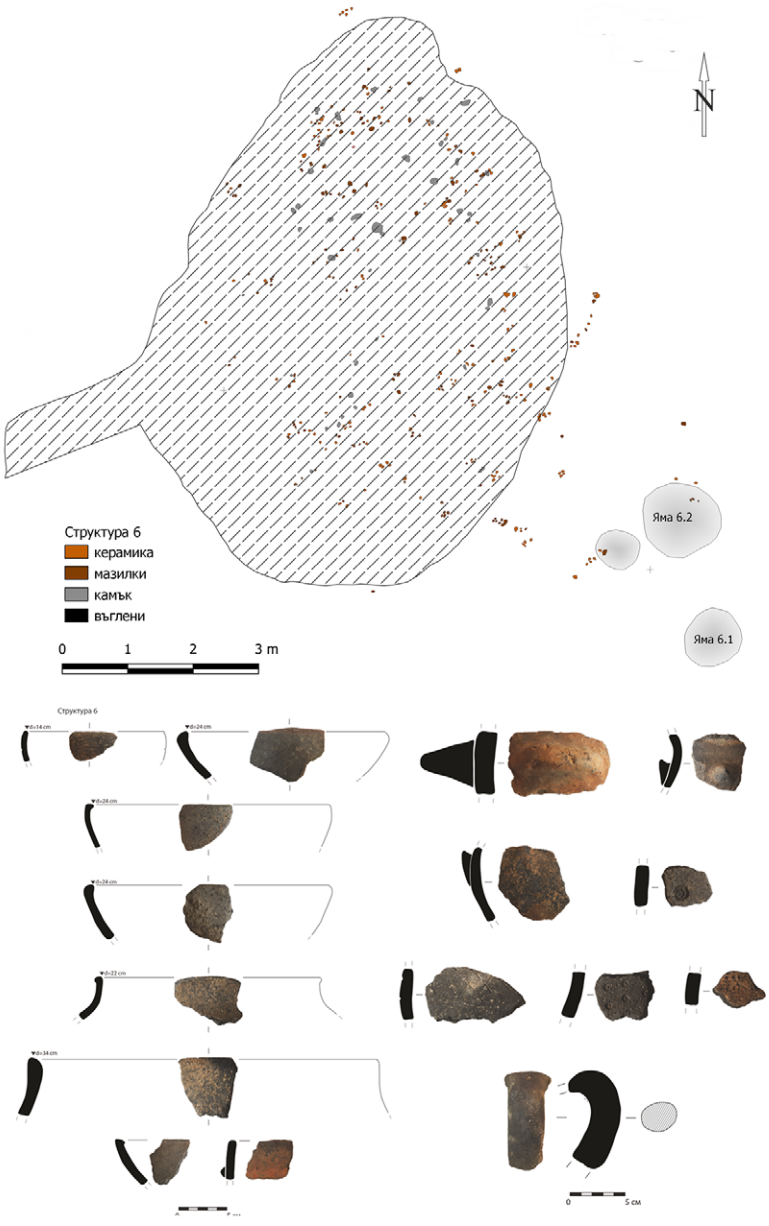

Обр. 1. Общ план на Обект № 12 – пространствено разпределение на археологическите структури

Fig. 1. General plan of Site No. 12 – spatial distribution of the archaeological structures

При археологическите разкопки са разкрити и проучени 18 структури с различни функционални характеристики (обр. 1). Те са идентифицирани като отделни струпвания на археологически материали – фрагменти от керамични съдове, правени на ръка, малко количество опалени глинени късове или мазилки, въглени и каменни оръдия на труда – кремъчни пластини, части от хромели, чукалки. Регистрирането им е след повърхностно престъргване или отнемане на пласт с дебелина от около 2 – 3 см от повърхността. На терен те представляват аморфни петна от тъмна сиво-кафява до тъмнокафява пръст. Според характеристиките си те могат да бъдат определени като наземни и частично или напълно вкопани в стерилния седимент. Наземни са структурите № 1 – 3, 6 и 11. Първите три (№ 1 – 3) представляват открити огнища, като в близост до тях не са регистрирани следи от по-солидни конструкции. На терена те изглеждат като по-тъмни горели петна, а в местата с най-висока температура глиненото съдържание в пръста е придобило вид на концентрация от дребни късчета с червено-кафяв цвят. Имат неправилна овална форма с максимален диаметър до 1,00 м, а в дълбочина могат да бъдат проследени до 0,20 – 0,25 м от нивото на регистрация. В границите на огнищата са открити въглени и единични семена. Част от тях е събрана за допълнителни анализи. По време на проучването им са открити малко на брой нехарактерни керамични фрагменти от съдове, правени на ръка, с малки размери, захабени ломове и обезличена повърхност.

Структури № 6 и 11 вероятно представляват останки от леки наземни постройки – колиби или навеси. Първата заема площта на четири квадрата В6 – 14, 15, 20 и 21 има приблизително овална форма с размери 8,70 м (С – Ю) и 6,70 м (И – З). Очертава се като петно от тъмнокафява до тъмна сиво-кафява, сбита и глинеста пръст. В границите на структурата са разрити фрагменти от керамични съдове, правени на ръка, в средна до ниска концентрация, ограничено количество горели глинени мазилки и варовикови камъни с малки размери. На 2,00 м югоизточно от структурата са регистрирани три плитки вкопавания. Те имат овална форма, като диаметрите им на ниво регистрация са между 0,60 м и 1,00 м, а в дълбочина достигат до 0,20 м. Запълнителят им е от сбита глинеста пръст със сив до сиво-кафяв цвят. Археологическите материали, разкрити в него, са идентични с тези в структура № 6 – силно фрагментирана керамика, правена на ръка, в много лошо състояние, както и единични каменни късове. Конкретната ситуация дава основание да се интерпретира като лека жилищна (?) постройка с прилежащи три вкопавания с домакински функции. Малкото характерни фрагменти (канелирани устия от паници, украса от щамповани концентрични кръгчета, дръжки с овално и плоско сечение или езичести такива) и техните технологични специфики (обр. 2) дават основание относителната датировка на комплекса да се постави към финалните етапи на I фаза на ранната желязна епоха (X – IX в. пр. Хр.).

Обр. 2. План на структура № 6 (останки от лека жилищна постройка от РЖЕ) и част от характерните керамични фрагменти, открити в нея

Fig. 2. Plan of structure No. 6 (remains of a hut-like dwelling from EIA) and part of the ceramic sherds found in it

Структура № 11 отстои на 50 м северозападно от структура № 6 и притежава сходни характеристики. Регистрирана е въз основа на концентрацията от фрагментирана керамика и малко количество горели глинени мазилки. Има неправилна овална форма с ориентация СИ – ЮЗ по дългата си ос и размери 9,80 × 4,20 м. Характеризира се с сиво-кафява до сива глинеста сбита пръст, различаваща се от светлия жълто-кафяв стерилен седимент на околния терен. Във вътрешното пространство са разкрити няколко струпвания от мазилки и керамични фрагменти, както и останки от съд *in situ*, разположен в кв. А-5/20, и един глинен прешлен за вретено. Малкото характерни керамични фрагменти от съдове, правени на ръка, разкрити при проучването ѝ, предполагат синхронното функциониране на двете постройки.

Останалите археологически структури в проучваната площ са определени най-общо като негативни, тъй като в дълбочина навлизат в стерилния светлокафяв до жълт седимент, но на не повече от 0,10 – 0,15 м. Локализирани са по слаби концентрации от археологически материали по повърхността на терена. Техният запълнител се състои от тъмнокафява глинеста и сбита пръст, примесена с обезличени керамични фрагменти от съдове, правени на ръка, единични горели мазилки, като в единичен случай (структура № 12) е открит и керамичен прешлен за вретено. Изключение правят структури № 5 и 7. Те са вкопани на дълбочина до 0,40 м за структура № 5 и 0,90 – 1,00 м за структура № 7 и с по-голяма сигурност могат да бъдат определени като ями. В план са с овални, а в профил имат неправилно-конична и неправилно-цилиндрична форма (обр. 3). Запълнителят им е от тъмнокафява сбита глинеста пръст, която съдържа голямо количество керамични фрагменти от съдове, правени на ръка, късове мазилки, хромели и единични камъни. Структура № 10 представлява плитко вкопаване, на чиято повърхност са разчистени две нива от керамични фрагменти от едно хранилище, което указва вероятното му местоположение и място на употреба. То е разкрито в кв. А6-13 и отстои на равно разстояние от структура № 11 (североизточно) и структура № 6 (северозападно).

Спасителното проучване на археологическия обект при гр. Угърчин дава възможност се направят някои изводи за човешкото присъствие в миналото на това място. Първоначално при археологическите наблюдения е отнет хумусен пласт с дебелина 0,30 – 0,40 м. Възможно е при това действие в него да са унищожени археологически останки, съдейки по слабо запазените следи от

човешко присъствие, проследени в дълбочина под тези нива. В същото време в цялата проучвана площ не е установен компактен културен пласт, а там където може да бъде проследен, пластът е с малка дебелина (до 0,15 м). Проучените структури могат да се свържат с обитаване на района през ранната желязна епоха. Аргумент за това са разкритите при разкопките материали – фрагменти от керамични съдове, късове мазилки, фрагменти от първази на огнища, битов инвентар – хромели, чукалки, прешлени за вретено, ретуширани кремъчни пластини. Слабо запазените следи от наземните структури (№ 6 и 11) предполагат, че те са представлявали леки нестабилни конструкции (колиби или навеси), с плитко вкопани в стерилния седимент подови нива. В близост до една от тях са разкрити и проучени ями с различен диаметър и дълбочина и може да се предположи, че са обслужвали битовите нужди на обитателите. Наличието на няколко външни огнища с голяма дистанция помежду им и спрямо проучените леки постройки предполага, че структурите са използвани инцидентно за кратък период от време (вероятно еднократно), което е косвено свидетелство за сезонното обитаване на обекта.

Обр. 3. Плитки вкопавания (структури № 5 и 7), запълнени с битови отпадъци – фрагментирана керамика, късове горели глинени мазилки, фрагментирани хромели и единични камъни

Fig. 3. Shallow pits (structures Nos 5 and 7), filled with household waste – fragmented pottery, pieces of burnt clay plaster, fragmented querns and stones

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF AN EARLY IRON AGE SETTLEMENT (SITE NO. 12) NEAR UGARCHIN

Plamen Georgiev, Petar Minkov, Yordana Nikolova

Summary

The site was registered during archaeological monitoring of the construction activities of the Hemus highway project. The settlement is located in the land of the town of Ugarchin, and occupies an area of 18 decares. It is located on the ridge of a low hill, surrounded by west, north and east with deep gullies. Geophysical prospection indicated the presence of areas with anomalous features, which are likely to be of anthropogenic origin. As a result of the archaeological excavations, 18 structures with different functional characteristics were discovered and studied (fig. 1). In general, they can be divided into two groups – ground and sunken features, the latter and dug into the sterile soil.

The structures Nos 1, 2, 3, 6 and 11 are ground. The first three are open-air fireplaces. A small number of poorly preserved hand-built pottery sherds from vessels with small dimensions and rounded edges were found in them. Structures Nos 6 and 11 are probably light above-ground dwellings, such as huts or sheds. The first one has an approximately oval plan, with dimensions of 8.70 m (N – S) and 6.70 m (E – W) (fig. 2). Sherds of hand-built vessels, a limited amount of burnt clay plaster pieces and limestone were found in this structure. At 2.00 m SE, three shallow pits have been registered. The few chronologically indicative fragments (fluted rims of bowls, decoration of stamped concentric circles, handles with oval and flat cross-section) and their technological specifics (fig. 3) give reason to date the complex in the final stages of phase I of the Early Iron Age (10th – 9th c. BC). Structure No. 11 is located 50 m NW of structure No. 6 and has similar characteristics. It has an irregular oval plan with NE – SW orientation, and dimensions of 9.80 × 4.20 m. The few characteristic fragments of hand-built ceramic vessels discovered in it suggest synchronous functioning of the two dwellings.

The rest of the archaeological structures in the excavated area are generally defined as sunken, as they penetrate in depth into the sterile light-brown to yellow soil, but not more than 0.10 – 0.15 m. Their fill consists of dark-brown, clayey and compacted soil mixed with poorly preserved sherds of hand-built vessels, as well as rarely found burnt plasters.

The studied structures can be related to a settlement habitation of the area during the Early Iron Age. Arguments in favor of such a hypothesis are the archaeological materials discovered during the excavations – fragments of hand-built vessels, pieces of plaster, fragments of hearth rims, querns, spindle whorls, retouched flint plates. Poorly preserved traces of ground structures Nos 6 and 11 suggest that they were light hut or shed-like dwellings with shallow floors dug into the sterile soil. The presence of several open-air fireplaces with a large distance between them, as well as to the light dwellings, suggests that they were used accidentally for a short period of time (probably once), which is indirect evidence of the seasonal habitation of the site.

Plamen Georgiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, plamen_georgiev@naim.bg
Petar Minkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, petraki_orlovski@abv.bg
Yordana Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, yordana.nikolova@abv.bg

КЪСНА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА

ГРАДОВЕ И УКРЕПЕНИ ОБЕКТИ

№ 26. ТРАКИЙСКИ СЕЛИЩЕН ЦЕНТЪР ОТ VI – V В. ПР. ХР. ДО С. ВАСИЛ ЛЕВСКИ, ОБЩ. КАРЛОВО, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ

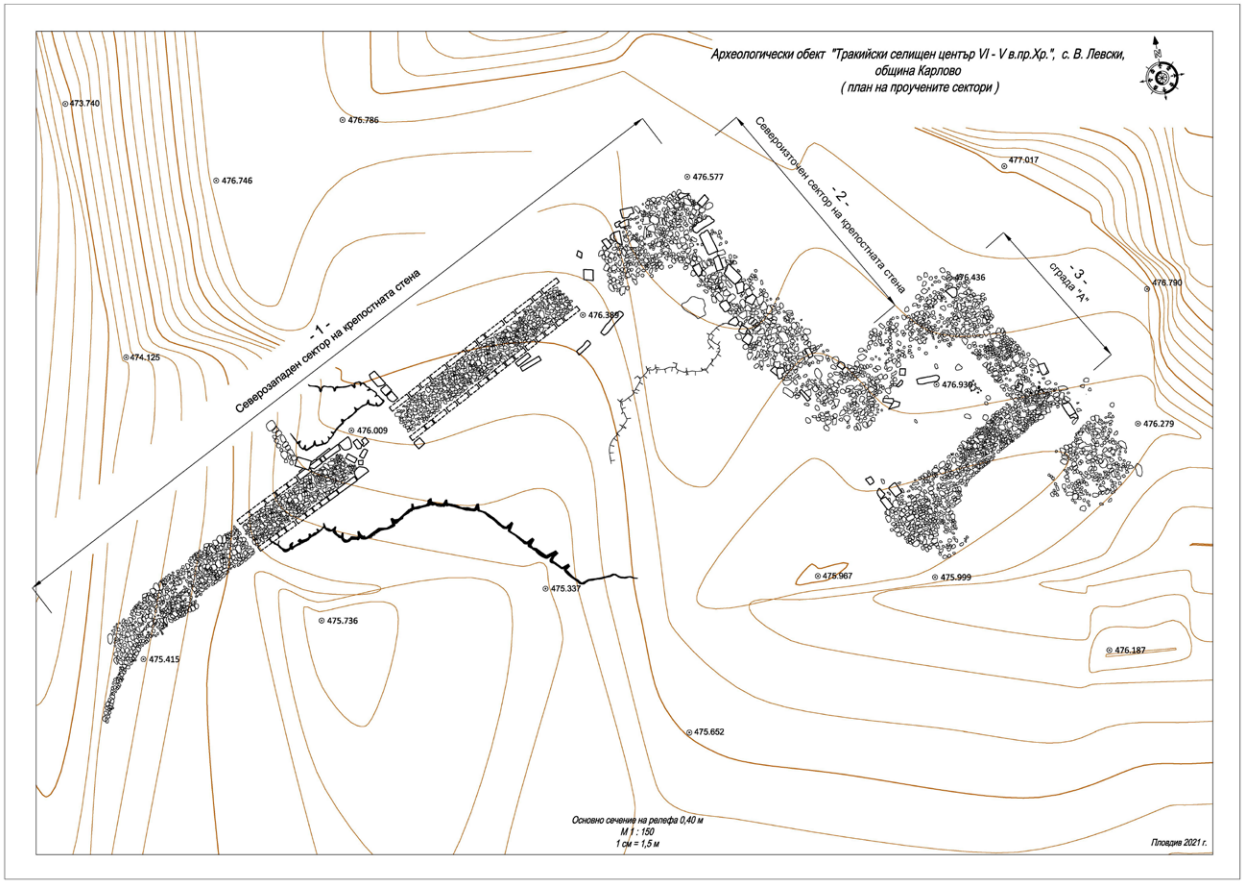
Костадин Кисьов, Даниела Стоянова

Проведените през 2021 г. теренни проучвания на обекта бяха извършени в периода август – септември 2021 г., с ръководител доц. д-р К. Кисьов, консултант гл. ас. д-р Д. Стоянова от СУ „Климент Охридски“ и екип в състав Л. Паракосов, И. Тодорова, Е. Илиева – магистри по археология, доц. д-р А. Султанов – геолог от МГУ „Св. Иван Рилски”, инж. Д. Божанов и инж. А. Кисьов – геодезисти. Фотозаснеманията са дело на А. Киряков и Л. Мерджанов. Финансирането на проучванията и полевата консервация беше осигурено от Министерство на културата и Община Карлово. Обектът е регистриран в АИС АКБ с № 2100187, с последна актуализация от 19.01.2021 г.

През 2021 г. теренните проучвания бяха съсредоточени в северозападната и в североизточната част на обекта (обр. 1).

От северозападната крепостна стена беше проучен сектор с дължина 5 м, попадащ в кв. Е/8 – 10 и Ж/10 (обр. 1) . В тази част крепостната стена е запазена в субструкция с височина до 0,50 – 0,60 м и ширина 2 м, като северното лице и пълнежът на стената напълно липсват. Запазено е единствено южното, вътрешно лице на стената на височина до 1,50 м. Субструкцията на крепостната стена в този участък е изградена върху предварително оформено легло в материковата скала. Леглото е с ширина 2,20 м и дълбочина до 0,10 м. Квадрови блокове от двете лица на зида не са документирани i*n situ*, но няколко от тях бяха открити северно и южно от трасето на крепостната стена. Емплектонът на стената е изграден от речни камъни споени с песъчливо-глинест разтвор. На нивото на основния терен, под градежа от речни камъни беше регистриран силно обгорял пласт с дебелина до 4 см, наситен с въглени и малки камъни, който не излиза извън основата на крепостния зид. Върху обгорелия пласт беше констатирано наличието на хомогенен пласт кафява пръст с дебелина до 10 см, върху който е изграден крепостният зид. На места в емплектона на крепостния зид са използвани като пълнеж фрагменти от плоски и извити керемиди (обр. 2).

В обгорелият пласт под основата на зида и спойката между речните камъни бяха открити единични фрагменти от чернофирнисова керамика, монохромна сива керамика, както и стъклено жълто мънисто, украсено със сини орнаменти.

Обр. 1. План на проучените сектори от северозападната крепостна стена и сграда „А“

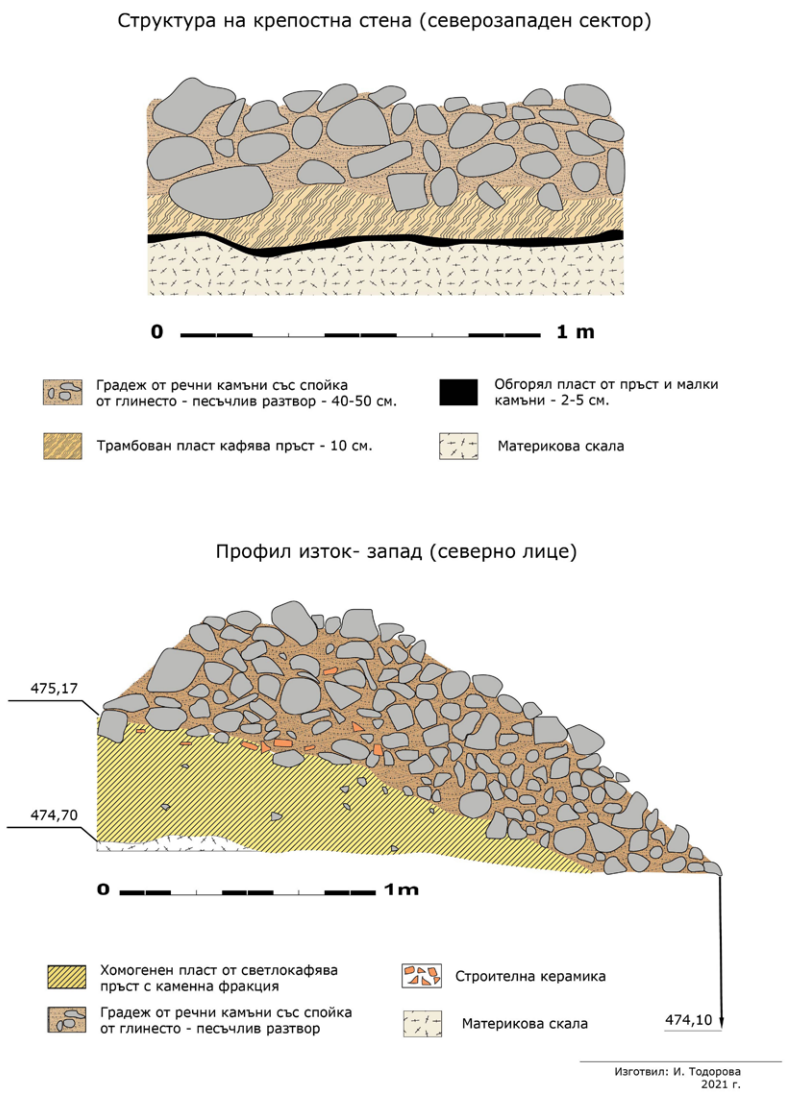
Fig. 1. Plan of the studied sections of the northwestern fortification wall and building "A"

Непосредствено до северното лице на разкрития сектор на крепостния зид в кв. Ж/10, на нивото на основната скала бяха открити останки от глинеста обмазка с опалена повърхност (диаметър 0,60 см и дебелина до 3 см). Под нея се разкри малка по размери яма (№ 4), запълнена с пясък. В резултат на извършените анализи от доц. д-р А. Султанов в лабораторията към катедра „Геология и проучване на полезни изкопаеми" на МГУ „Св. Иван Рилски" се установи, че съдържанието на обмазката се състои от 40% глина и 60% пясък, който не е добиван от речни наноси, а произхожда от изветрялата повърхност на гранитните скали, разположени върху южния склон на терена.

В процеса на проучванията беше установено, че върху оригиналната структура на крепостната стена, в северозападния и западния сектор, е извършено съвременно надграждане от речни камъни на суха зидария с цел оформяне на терена за лозови насаждения.

През 2021 г. продължиха проучванията на каменните деструкции разположени в североизточната част на обекта, кв. М – Н – О / 10 – 12 (обр. 1). След отстраняването на квадрите, чиято инвентаризация и графично заснемане беше извършено през 2020 г., бяха разкрити основите на монументална сграда, означена със сигнатура „А“ (обр. 1). Сградата е свързана конструктивно с крепостната стена и има квадратен план с външни размери 8 × 8 м (обр. 3). Субструкцията на източния и южния зид са запазени на височина от 0,30 до 1,0 м. Те имат широчина 2 м и са изградени от речни камъни, споени с песъчливо-глинест разтвор. На места върху запазените субструкции се откриват единични фрагменти от квадрите, които са изграждали суперструкцията на сградата. Основите на сградата са били фундирани върху естествен хомогенен земен насип с дебелина до 0,70 м, състоящ се от светлокафява пръст и пролувиални отлагания.

Западният зид на сградата е почти изцяло демонтиран, като от него са запазени *in situ* три квадрови блока от първия ред на външното лице и два блока от втория ред на вътрешното му лице (обр. 4). Този зид е фундиран върху естествения скален терен. Върху един от квадровите блокове от втория ред частично бяха разкрити деструкции от керемиден покрив (обр. 4). Наличието на деструкциите от покрива беше установено също така от вътрешната страна на източния зид на сградата. Цялостното разкриване и проучване на деструкциите от керемидения покрив във вътрешността на сграда

Обр. 2. Профил изток – запад

Fig. 2. East – west cross-section

Обр. 3. Общ изглед на проучените субструкции на източния, южния и западен зид на сграда „А“

Fig. 3. General view of the studied foundations of the eastern, southern and western wall of building "A"

„А“, както и нейния северния зид, ще бъде извършено през следващия археологически сезон.

Анализът на взетите проби от спойката в субструкцията на зидовете на сграда „А“ и крепостната стена показва, че съставът ѝ напълно съвпада със състава на глинестата обмазка, открита до северозападния сектор на крепостната стена. За градежа на основите на сградата и крепостната стена е използвана спойка от глина с пълнител от несортиран компонент, пясък от изветрели гранитни фракции, в съотношение 1:2.

Анализът на данните от каталога на новоразкритите квадри, допълващ този направен през 2020 г., показва, че документираните в този участък квадри са изграждали фасадата и стените на монументалната сграда „А“ в субструкция и суперструкция. Суперструкцията на сградата е била изградена от двулицеви квадрови зидове от порфирен деформиран гранит. Лицата на квадрите са оформени с остър чук, като е търсена по-груба повърхност. При една част от блоковете лицата са по-фини, което вероятно се дължи на разполагането им на по-голяма височина в зидовете или са от вътрешното им лице. Горната, долната и страничните повърхности на блоковете са равни, като при някои са запазени следите от оформянето на анатирозис, най-вероятно с плоско длето. При една част от блоковете задната повърхност не е обработвана специално, а е оставяна така, както е отломена. При други тя е подравнявана. Върху още два блока е документирано наличието на монтажен отвор. Установен е и още един блок с жлеб за дървен елемент от покривна конструкция, както и блокове с L-образна форма, най-вероятно от оформянето на входна рамка.

При разкриването основите на сграда „А“ бяха открити три ковани железни гвоздея и ограничено количество (75 броя) керамични фрагменти от различни по тип съдове, работени на грънчарско колело

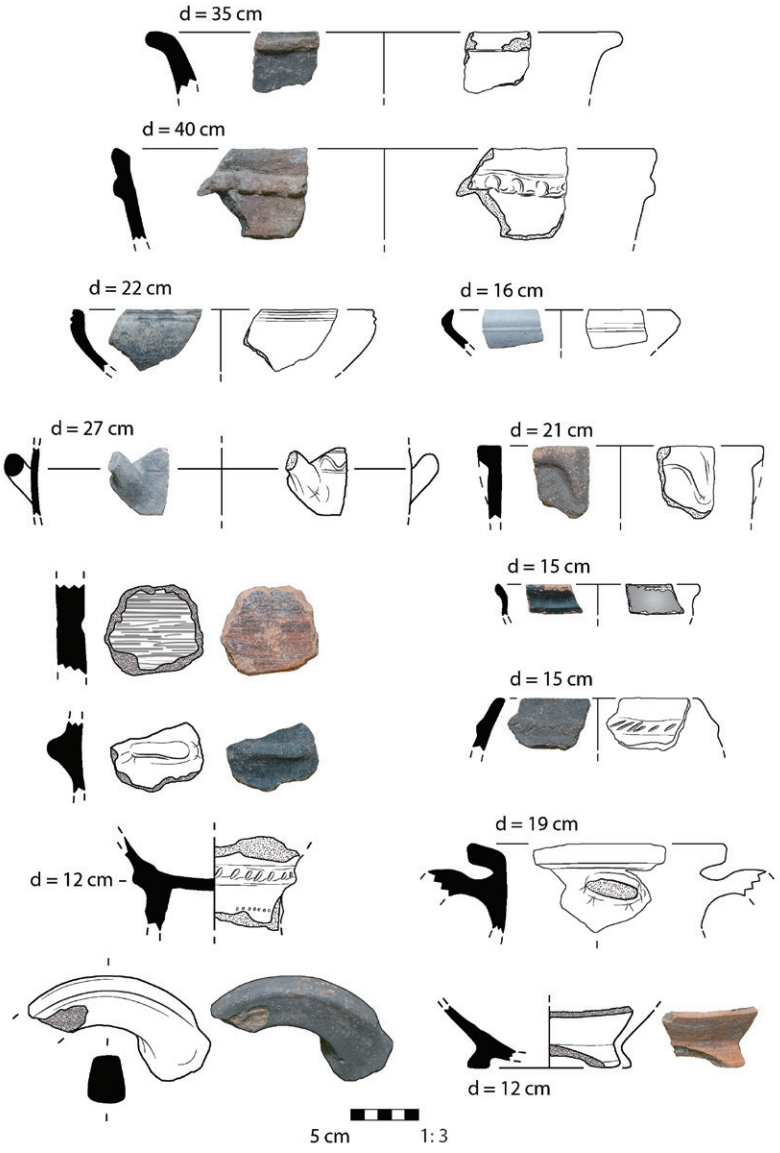
и на ръка. Грубата керамика е украсена предимно с релефни ленти, докато фината керамика е декорирана с вълнообразни врязани линии. В керамичния комплекс преобладават профилираните навън устия, чиито ръбове са оформени като първази, украсени с врязани вълнообразни линии (обр. 5). Друга част имат профилирани навътре устия със скосени ръбове, украсени с хоризонтални канелюри (обр. 5). Дръжките се разделят в три групи, като по-голяма част от тях имат плоска форма с елипсовидно сечение. Втората група включва дъговидно извити дръжки с кръгло сечение, принадлежащи на кантаросовидни съдове и чаши. Към третата група спадат масивните хоризонтални дръжки с квадратно сечение и покритие с тъмнокафява ангоба и графит, принадлежащи на големи кратеровидни съдове. Откритите дъна се разделят на плоски и конкавни, като преобладават тези от първия тип (обр. 5). Керамиката се допълва от две устия импортна амфорна тара и пет фрагмента от чернофирнисова керамика. Освен тях бяха открити две кръгли плочки, едната с отвор по средата, служещи най-вероятно за капаци на глинени съдове (обр. 5). Глинените плочки са изработени от покривни керемиди със запазени следи от фирнисово покритие. Откритите през този археологически сезон фрагменти от битовата керамика са напълно еднакви с тези, открити в предходните години и се отнасят в периода на V в. пр. Хр. (Кисьов 2009, 51 – 67, табло LV – LXII). Стъкленото мънисто с украса от сини кръгове принадлежи към типовете стъклени мъниста, разпространени в югоизточна Европа и гръцките колонии по Черноморското крайбрежие в периода края на VI – IV в.пр.Хр. (Chochorowski 1985, 52, Abb. 10.6, 9; Кисьов 2009, 66).

Откритите извън крепостната стена късноантична монета на Констанций II и латинска имитация от XIII – XIV в. са показател за продължителното разрушаване на крепостния зид и свързаната с нея монументална сграда.

Обр. 4. Запазен сектор от западния зид на сграда „А“

Fig. 4. Preserved section of the western wall of building "A"

Обр. 5. Част от керамичния комплекс

Fig. 5. Part of the ceramic assemblage

Литература

Кисьов 2009: К. Кисьов. Археологически проучвания на тракийски селищен център от класическата епоха край с. Васил Левски, община Карлово. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 237 – 340.

Chochorowski 1985: J. Chochorowski. Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde. Warszawa – Krakow, 1985.

A 6TH – 5TH C. BC THRACIAN SETTLEMENT CENTRE NEAR VASIL LEVSKI VILLAGE, KARLOVO MUNICIPALITY, PLOVDIV DISTRICT

Kostadin Kisyov, Daniela Stoyanova

Summary

Archaeological excavations were conducted in the period August – September 2021.

Field activities were concentrated in the northwestern and northeastern parts of the site (fig. 1). A 5 m long section of the northwestern fortification wall was studied, located in grid squares Е/8 – 10 and Ж/10 (fig. 1). In this section, the fortress wall is preserved in substructure up to 0.50 – 0.60 m high and 2 m wide, with the northern face and the filling of the wall completely missing. The *emplekton* of the wall consists of river stones bound with sandy-clayey mortar. At the level of the ground, a heavily burnt layer up to 4 cm thick, saturated with charcoal and pebbles was registered under the river stones, which does not extend beyond the foundation of the fortification wall. Above the burnt layer, a homogeneous layer of brown soil, up to 10 cm thick, on which the fortification wall was built was registered. At some places in the *emplekton*, fragments of flat and curved roof tiles were used as a filler (fig. 2).

In 2021, the excavation of the stone remains located in the northeastern part of the site, in grid squares М – Н – О / 10 – 12 continued, where the foundations of a monumental Building A were discovered (fig. 1). The building is structurally connected to the fortification wall and has a square layout with external dimensions of 8 × 8 m (fig. 3). The foundations of the eastern and southern walls are preserved at a height of 0.30 – 1 m and a width of 2 m, and are constructed of river stones bound with sandy-clayey mortar.

The western wall of the building has been almost completely dismantled, only three ashlar blocks of the first course of the outer face and two blocks of the second course of its inner face have been preserved *in situ* (fig. 4). Analyzing the evidence from the catalogue of newly discovered stone blocks, which supplements the one from 2020, shows that the superstructure of Building A was double-sided ashlar walls.

As a result of the performed analyzes, it was found that the mortar used in the construction of the fortification wall and Building A consists of 40 % clay and 60 % sand, which was not sourced from river sediments, but originates from the weathered surface of granite rocks located on the southern slope of the terrain.

When excavating the foundations of Building A and the northwestern section of the fortification wall, forged iron nails, a yellow glass bead and a limited amount (75 pieces) of pottery fragments belonging to various types of vessels were found (fig. 5). The ceramic assemblage is complemented by two rims of imported amphorae and five fragments of black-glazed Attic ware. The pottery fragments discovered during this campaign are identical to those discovered in previous years and are dated in the 5th c. BC. The glass bead, decorated with blue circles, belongs to the types spread in the Southeastern Europe and the Greek colonies on the Black Sea coast, in the period from the end of the 6th to the 4th c. BC.

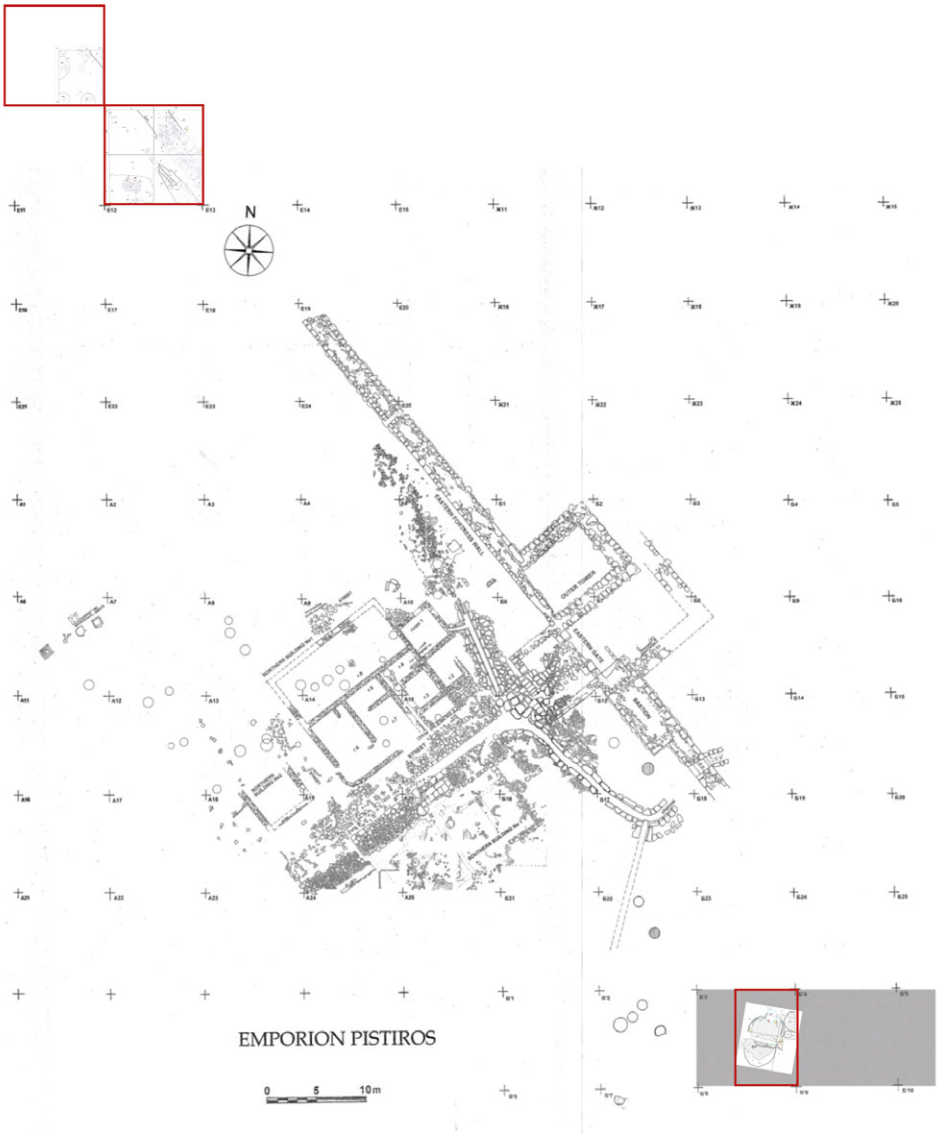
Kostadin Kisyov, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, kostadin_kissiov@abv.bg
Daniela Stoyanova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, daniela.stoyanova.su@gmail.com

№ 27. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС

Алексей Гоцев, Емил Нанков, Цветелина Славкова

Археологическите проучвания на емпорион Пистирос в землището на гр. Ветрен, община Септември бяха проведени в периода 1.08 – 1.09.2021 г.[1] Те бяха съсредоточени в две зони и преследваха различни цели (обр. 1). Първата от тях бе да се проследи трасето на източната крепостната стена в СЗ посока.

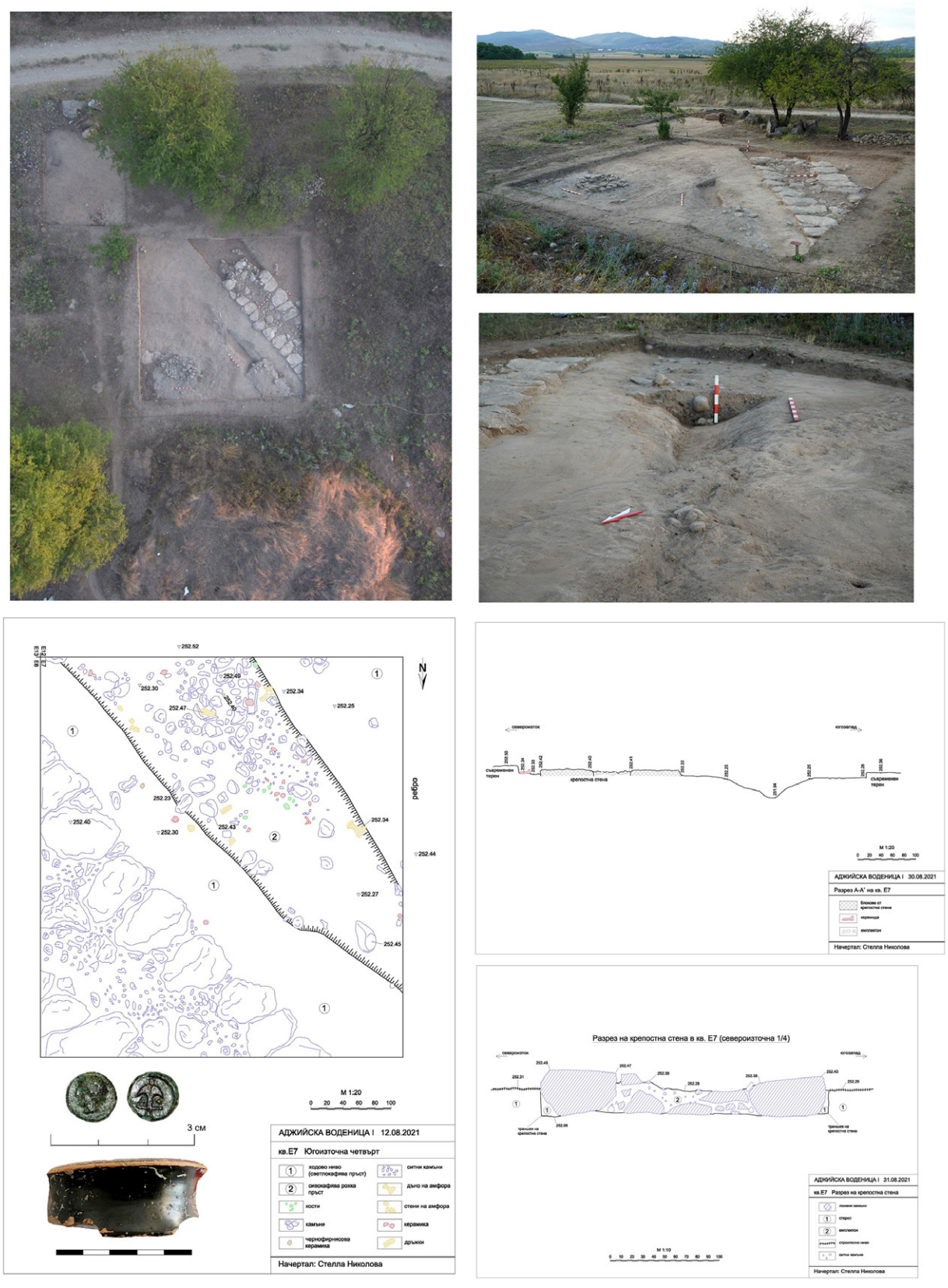
Проучванията на крепостната стена бяха съсредоточени в квадрати Е1 и Е7, на площ от 125 м^2. Работата в кв. Е7 продължи от достигнатите нива през сезон 2020. След отнемането на два механични пласта бяха разкрити част от източната крепостна стена, линейно вкопаване (канал) и негативна структура, която най-вероятно представлява полувкопано жилище (обр. 2, 3).

Обр. 1. План на емпорион Пистирос и квадратите, проучвани през 2021 г.

Fig. 1. State plan of emporion Pistiros and the grid squares excavated in 2021

[1] Разкопките се проведоха в изпълнение на договор РД 11-00-173/07.07.2021 г. между Министерството на културата и Археологически музей „Проф. М. Домарадски", гр. Септември, и договор 113-1/3/09.04.2021 г. с доц. д-р А. Гоцев (НАИМ – БАН).

Обр. 2. Новоразкритият участък от източната крепостна стена с канал, траншея с изваденитe квадри, полувкопано жилище в кв. E7 и три ями в кв. E1. Част от находките от канала: бронзова монета на Аполония Понтика и чернофирнисова солничка

Fig. 2. The newly discovered section of the eastern fortification wall with the canal, the foundation trench with the removed ashlars and the subterranean dwelling in square E7 and the three pits in square E1. Some of the finds from the canal: a bronze coin of Apollonia Pontica and a black glaze salt cellar

В новоразкритият участък крепостната стена бе проследена в дължина от 18,40 м, от които 10,40 м в негатив, което е в резултат от механизирана интервенция с цел мелиорация в края на XX в. Запазена е субструкцията, изградена от две лица напречно поставени ломени гранитни блокове, обработени само в горната си част, и запълнител (емплектон) от дребни и средно големи ломени камъни, споени с глина и битова керамика.

Западно от крепостната стена бе регистрирано линейно вкопаване, вероятно част от отводнително съоръжение (канал). То е с разкрита дължина 4,40 м и ширина 2,10 м в южната част и 1,00 м в северната. Вкопаването на канала в стерила съвпада със строителното ниво на субструкцията на крепостната стена, засвидетелствано и от тънък пласт строителен „чипс". Каналът има формата на обърнат трапец с дълбочина от 0,35 м. Запълнителят се състои от сиво-кафява, силно сбита пръст и дребни и средни речни камъни. Регистрирана бе висока концентрация на битова керамика, сред която прави впечатление присъствието на амфори, чернофирнисова, сива керамика. Намерени бяха и отухлени глинени мазилки и огромно количество животински кости. Бяха открити две бронзови монети на Аполония Понтика, отсечени след средата на IV в. пр. Хр. (Тип AE 1, Вариант I по Йорданова 2020, 232), бронзов предмет, глинени тежести за стан, фрагмент от лампа, фрагменти от червенофигурен скифос от третата четвърт на V в. пр. Хр. и чернофирнисова солничка с датировка втора – трета четвърт на IV в. пр. Хр. (Sparkes, Talcott 1970, 137, Nos 936, 937) (обр. 2).

Въпреки че връзката на канала със крепостната стена засега остава недоизяснена, той е вкопан на по-голяма дълбочина от нея, а дъното е с наклон в направление ЮИ – СЗ. Прави впечатление и фактът, че запълнителят се състои от вторично депонирани материали с характеристиките на жилищен инвентар. Към момента изказваме хипотезата, че каналът е засипан малко след средата на IV в. пр. Хр., с цел повдигане на ходовото ниво, свързано със строителството на крепостната стена.

На ок. 1,25 м западно от линейното вкопаване бе открита негативна структура, която продължава в южна и западна посока в кв. Е6, Е11 и Е12. Разкритите ѝ размери са 4,50 м (изток – запад) и 2,30 (север – юг). Запълнителят се състои от сиво-кафява силно сбита пръст и дребни и средни речни камъни. Регистрирана бе висока концентрация на битова керамика, животински кости и големи фрагменти отухлени глинени мазилки. Сред керамичния репертоар се открояват няколко фрагмента от cup-*skyphos*, отнасящ се към началото на IV в. пр. Хр, както и два фрагмента от кантароси с удебелен устиен ръб (обр. 3), чиято датировка попада във втора – трета четвърт на IV в. пр. Хр. На този етап от проучвания може да се предположи, че става въпрос за останки от полувкопано жилище, което е ситуирано в близост до канала. Съществено е наблюдението, че хронологията на подемния материал от двете структури се концентрира в първата половина на IV в. пр. Хр.

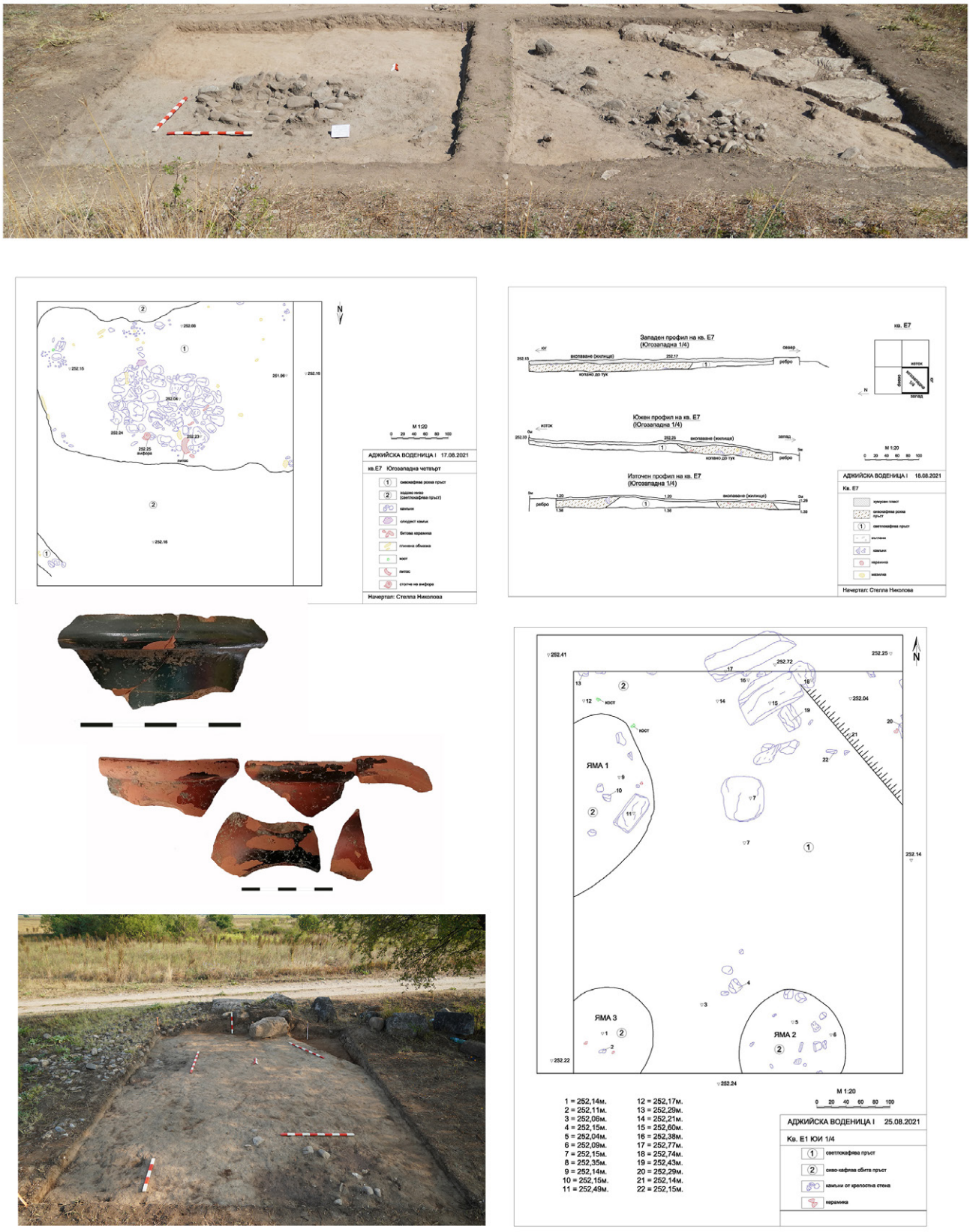
В югоизточната четвърт на кв. Е1 освен траншеята от демонтираната стена, която беше документирана в СИ ъгъл, бяха регистрирани няколко извадени квадри от крепостната стена и три ями (обр. 3). След отнемането на три механични пласта, в рамките на които подемният материал е с компрометирана стратиграфия поради мелиорациите от XX в., се достигна до стерил. Всички ями, които бяха документирани на ниво засичане, съдържат запълнител от сиво-кафява сбита пръст и са вкопани в стерила.

Проучването в ЮИ сектор бе съсредоточено в източната половина на кв. Б'3 (обр. 1). Те имаха за цел да бъде разкрита изцяло т. нар. Н.С.4.3, за да бъдат уточнени нейните план, размери и датировка (обр. 4).

В началото на проучването ѝ бе заложен контролен профил с ориентация И – З и ширина 0,30 м, който разделя структурата на две половини. Установено бе, че тя представлява частично вкопана постройка с ориентация СИ – ЮЗ, вероятно с жилищни функции. Има дълбочина 0,60 м и глинобитно подово ниво, изградено направо върху стерила, който е подравнен за целта. Подът е направен от трамбована глина. Той е достигнат само в южната половина (обр. 3, I). Вкопаната част на жилището е запълнена с пласт от сива пръст с въглени.

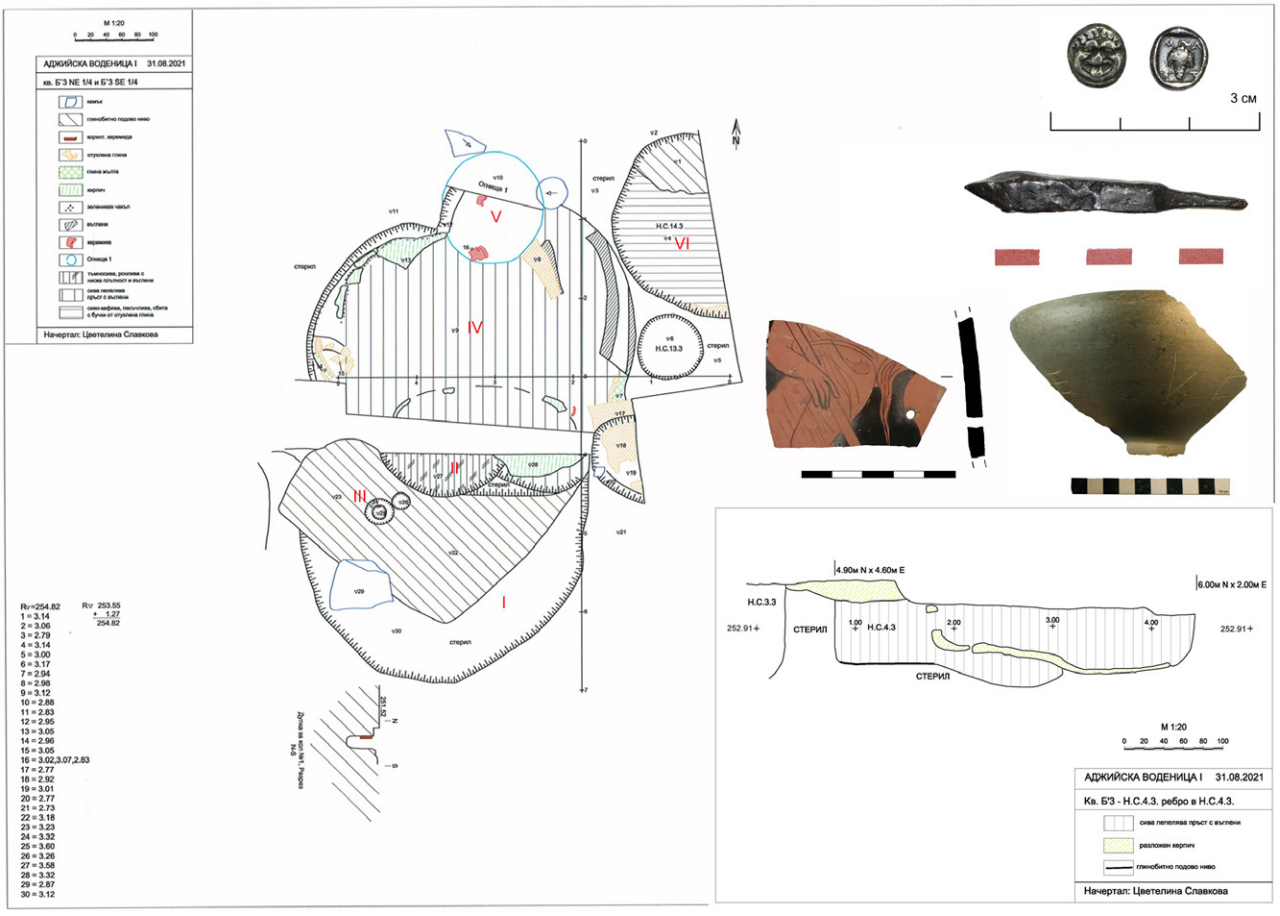
На нивото на глинобитния под се очерта част от овално вкопаване, интерпретирано като зимник (обр. 4, II). Означено е като Н.С.4.3А. Неговата периферия е маркирана от ивица от жълта сбита глина с дебелина 0,16 м. Запълнителят му се състои от сива пръст с много пепел и въглени. Достигната е дълбочина от 0,40 м, без да е стигнато до дъното, като намалява размерите си в дълбочина.

При ЮЗ периферия на Н.С.4.3А са регистрирани две дупки за колове, които попадат в Н.С.4.3 (обр. 4, III). Първата има диаметър от 0,24 м и дълбочина от 0,40 м. До стената ѝ е залепен фрагмент от коринтска керемида, който е служил за укрепване на стълба, поставен в нея. Втората се намира на 4 см източно от първата и има диаметър от 0,16 м и дълбочина 5 см. Пръстта в тях е тъмнокафява глинесто-ронлива без материали.

Обр. 3. Полувкопано жилище в кв. Е7 и част от находките от запълнителя: скифос и кантарос с удебелен устиен ръб. Три ями и траншея от крепостната стена в кв. Е1

Fig. 3. The subterranean dwelling in square E7 and some of the finds from its fill: a cup-skyphos and a black glaze kantharos with moulded rim. The three pits and the foundation trench of the fortification wall in square E1 SE

Обр. 4. План на полувкопано жилище в кв. Б'3 (Н.С.4.3) с регистрираните три ями североизточно от него и югозападния ъгъл на Н.С.2.3. Контролен профил в жилището (долу в дясно). Част от находките от жилището: сребърна монета на Маронея (397 – 387 г. пр. Хр.), железен връх от стрела, фрагмент от червенофигурен кратер с Дионисиева сцена (края на V – първа четвърт на IV в. пр. Хр.)

Fig. 4. Plan of a subterranean dwelling in square B'3 (NS.4.3) with the three pits northeast of it and the southwest corner of NS.2.3. A cross-section of the dwelling (bottom right). Some of the finds from the dwelling: a silver coin of Maroneia (397 – 387 BC), an iron arrowhead, a fragment of a red-figure krater with a Dionysian scene (end of the 5 – first quarter of the 4th c. BC)

В северната половина на Н.С.4.3 подовото ниво все още не е достигнато (обр. 4, IV). При западната периферията на жилището са разкрити буци от много сбита сиво-жълта глина и дребен чакъл между тях, вероятно деструкции от стените на жилището. В тази част е разкрит и фрагмент от подковообразна пещ с дебелина 0,10 м, чиято вътрешна стена е добре огладена и опалена до оранжево. Около него са открити други фрагменти от пещта. СИ граница на постройката не се очертава ясно на терена. Тук е регистрирана висока концентрация на отухлени фрагменти от глинена стенна замазка със следи от колово-плетена конструкция и фрагменти от замазката на тавана със следи от дъски по тях. Между тях има парчета от овъглена дървесина и пепел. В началото на Н.С.4.3 е проучено петно от зелен пясък, в което са намерени парчета от железни предмети, заготовки за изработката на предмети от рог и фрагмент от каменен архитектурен детайл, използван като точило. Това води до предположението за наличие на производствена дейност. В жилището са намерени разнообразни материали. Преобладават фрагментите от битова керамика. Намерени са такива от питоси, амфори, пирауноси, гърнета на ръка, монохромна на колело, и червенофигурни съдове от края на V – трета четвърт на IV в. пр. Хр. Наред с тях са намерени фрагменти от керемиди, тежести за стан, фрагмент от масивен перваз на огнище, железен връх за стрела, сребърна монета на Маронея (397 – 387 г. пр. Хр.) и бронзова на Котис I (обр. 4). От материали в жилището може да се стигне до извода, че стените му са изградени от плет, обмазан с глина, имало е дървен таван, който също е измазан. Покривът е бил направен от нетраен материал, тъй като броят и размерите на фрагментите от керемиди не е достатъчен за покриването на сградата. Датировка е в първата половина на IV в. пр. Хр.

При СЗ част на сградата е регистрирана кръгла яма, което я нарушава (обр. 4, V). Тя има диаметър 1,00 м. През 2021 г. започна проучването на южната половина. Достигнато е до дълбочина 0,30 м от нивото на регистриране. Запълнена е със сиво-черна пръст с висока концентрация на пепел. В нея са открити фрагменти от трапезна амфора. Вкопаването продължава да се проследява в дълбочина.

На СИ от Н.С.4.3 е регистриран ЮЗ ъгъл на Н.С.2.3 (обр. 4, VI). На 0,50 м от нивото на регистриране е достигнато до глинобитно подово ниво. В нея са намерени фрагменти от битова керамика, сред които устие от чернофирнисов кантарос, датиран в третата четвърт на IV в. пр. Хр. и костен астрагал за игра.

В проучените структури е регистриран разнообразен археозоологичен материал. Има подчертана разлика между видовете, установени в Н.С.4.3 в кв. Б'3 и в канала в кв. Е7. В първия случай броят на козите и овцете е равен на броя на говедата, а при останките в канала броят на костите на говедата е много по-голям от този на козите и овцете. В Н.С.4.3 са открити голям брой кости с нарези от отстраняване на месото и транжировка, но има и брак от обработване на кости, вероятно свързан с производство на сечива от кост. На този етап от проучването може да се предположи, че вътре или в близост до Н.С.4.3 са били изработвани костни инструменти.

В рамките на сезона бяха направени и геоложки изследвания на каменни структури и артефакти от емпорион Пистирос. Скалният материал, използван за градежа на крепостната стена, гробницата, както и плочата с надписа за Пистирос, е идентичен с наблюдаваните гранити в съвременната кариера, разположена западно от с. Виноградец.

Литература

Йорданова 2020: К. Йорданова. Типология и хронология на монетосеченето на Аполония Понтика (V – I в. пр. Хр.). – Известия на Националния исторически музей, 32, 2020, 196 – 239.

Sparkes, Talcott 1970: B. A. Sparkes, L. Talcott. Black and plain pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C. (The Athenian Agora, XII). Princeton, 1970.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT *EMPORION PISTIROS*

Alexey Gotsev, Emil Nankov, Tsvetelina Slavkova

Summary

The regular archaeological excavations in 2021 were funded by the Ministry of Culture and were conducted in collaboration with the Archaeological Museum "Prof. M. Domaradski". The excavations took place in two different zones within the fortified area.

The excavations of the eastern fortification wall of *Pistiros* were concentrated in grid squares E1 and E7, in an area of 125 m^2. In this part of the archaeological site in the 1980s, a cultural layer with a thickness of 0.5 to 2 m was taken away during agricultural activity. The work in square E7 continued from the levels reached in 2020. After the removal of two mechanical layers, a part of the fortification wall, a linear negative feature (canal) and a negative structure, which is most likely a subterranean dwelling, were discovered. All registered structures were found along and in the immediate vicinity of the fortification wall and within the fortified area. All are dug into a sterile layer.

Although the connection of the drainage facility (canal) with the wall remains unclear, it is dug at a greater depth than the former, and the bottom is sloping in the SE – NW direction. It is also noteworthy that its fill consists of secondarily deposited household waste. At the moment, it appears that the canal was filled in shortly after the middle of the 4th c. BC in order to raise the walking level associated with the construction of the wall. The study of the structure is forthcoming.

The study in 2021 in the SE sector was focused on the so-called negative structure (NS.4.3), which is located in the eastern half of square B'3. They aimed to fully reveal the so-called NS.4.3 in order to determine its plan, dimensions, depth and chronology.

At the beginning of the study of NS.4.3, a control profile with orientation E – W and thickness 0.30 m was set, which divides the structure into two halves. It was established that NS.4.3 is a semi-sunken dwelling with a rectangular shape and orientation NE – SW, probably with residential functions. In the southern half, a small number of fragments of household hand-built pottery, single fragments of red-figured *skyphoi* and kraters, dated within the end of the 5th – third quarter of the 4th c. BC, pieces of wattle-and-daub, numerous animal bones, a fiddle shaped loom weight, and a fragment of a stone adze. A bronze coin of Kotys (383 – 359 BC) was discovered at the southeastern border of the structure.

A variety of archaeo-zoological material has been collected in 2021. There is a marked difference in the species attested in the two structures – the negative structure (4.3) in sq. B'3 and the drainage facility in sq. E7. In the former, the number of goats and sheep is equal to the number of cattle, and in the latter the number of bones of cattle is much greater than that of goats and sheep. In the negative structure 4.3, a high number of bones with cuts from meat removal and slicing were detected, but there is also evidence of bone processing. At this stage of the study, it can be assumed that there was a production of bone tools inside or near the structure.

Alexey Gotsev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alexaim@abv.bg
Emil Nankov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ehn2@cornell.edu
Tsvetelina Slavkova, Museum of Archaeology "Prof. M. Domaradzki" – Septemvri, 59 Bulgaria Blvd, 4490 Septemvri, tsveta_slavkova@abv.bg

№ 28. ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ В ОКОЛНОСТИТЕ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС

Алексей Гоцев, Емил Нанков, Цветелина Славкова, Петер Мило, Томаш Тенцер, Давид Шалка

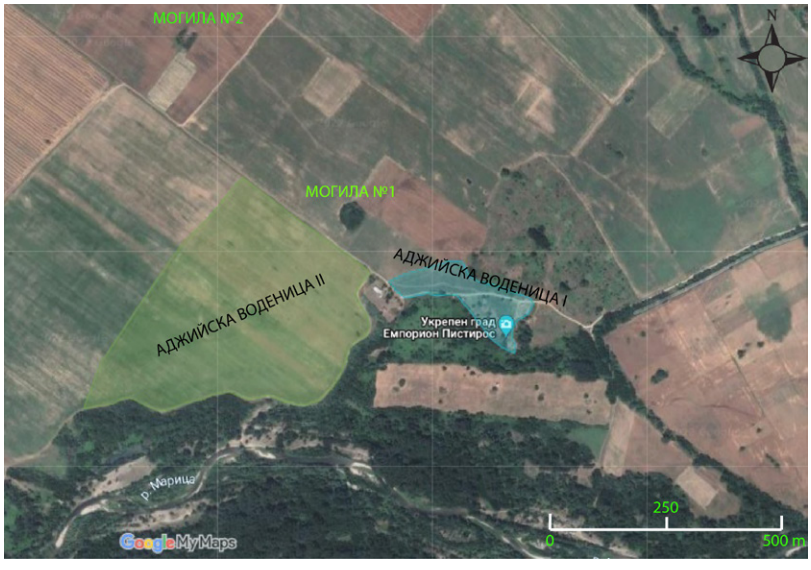
Геофизичните проучвания на емпорион Пистирос, намиращ се в м. Аджийска воденица в землището на гр. Ветрен, общ. Септември, обл. Пазарджик, бяха проведени в края на м. октомври 2021 г. и финансирани от Националния археологически институт с музей при БАН, Карловия университет в Прага и Археологическия музей „Проф. М. Домарадски" – гр. Септември. Ръководител на проучванията – доц. д-р А. Гоцев (НАИМ – БАН), заместник-ръководители: гл. ас. д-р Е. Нанков (НАИМ – БАН), Цв. Славкова – АМ „Проф. М. Домарадски" – Септември.

Цели на проучването. Основната цел на геомагнитното проучване беше недеструктивно изследване на достъпните към момента земеделски терени. Целта беше да се установи характерът на околността на Пистирос, както и на зоните около двете надгробни могили (могила № 1 и № 2). Общата проучена площ е 240 дка. Поконкретно заложените цели бяха следните:

- проследяване посоката на крепостната стена в северозападна посока със евентуално кули (?) бастиони (?) и завои на куртината;

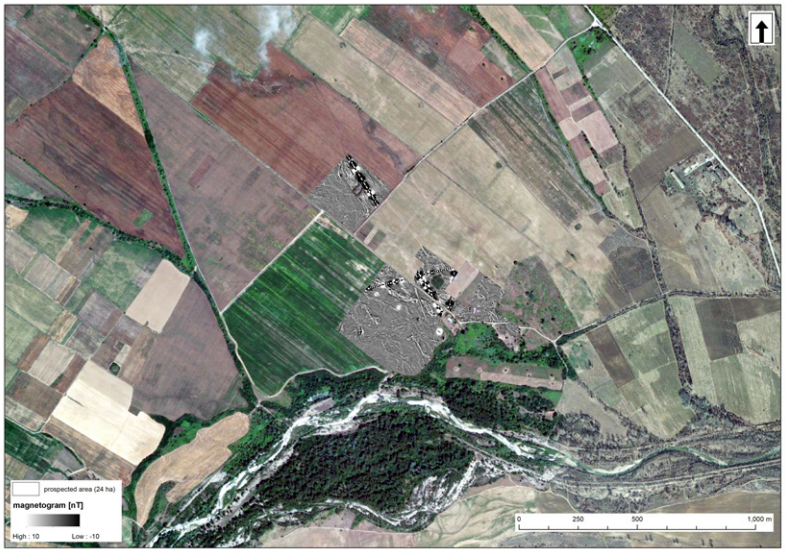
- локализиране на структури – пещи, огнища, постройки, които са в или извън крепостната стена и допълват развитието на селището през V – III в. пр. Хр.;

- локализиране на археологически структури в рамките на Аджийска воденица II, където в края на XX в. вече са проучени екстрамурални жилищни комплекси (обр. 1);

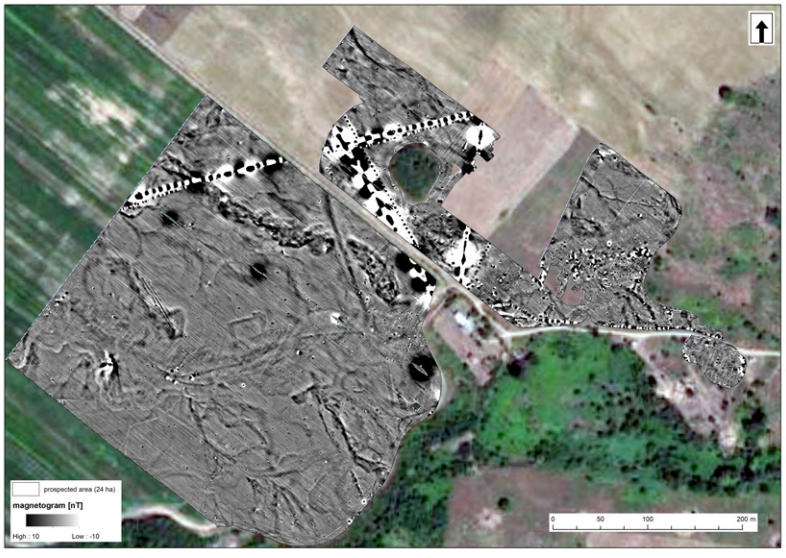
Обр. 1. Разположение на Могили № 1 и № 2 спрямо подобекти Аджийска воденица I (укрепена площ) и Аджийска воденица II (екстрамурален квартал) (автор Е. Нанков)

Fig. 1. Location of Mounds No. 1 and No. 2 in relation to subsites Adzhiyska Vodenitsa I (fortified area) and Adzhiyska Vodenitsa II (extramural quarter) (author E. Nankov)

Обр. 2. Магнитограма и ортофото на изследваните терени около емпорион Пистирос и Могила № 1 и Могила № 2 (автори: П. Мило, Т. Тенцер, Д. Шалка)

Fig. 2. Magnetogram and orthophoto of the studied area around emporion Pistiros and Mound No. 1 and Mound No. 2 (authors: P. Milo, T. Tencer, D. Šálka)

Обр. 3. Магнитограма и ортофото на изследваните терени около емпорион Пистирос и Могила № 1 (автори: П. Мило, Т. Тенцер, Д. Шалка)

Fig. 3. Magnetogram and orthophoto of the studied area around emporion Pistiros and Mound No. 1 (authors: P. Milo, T. Tencer, D. Šálka)

- изясняване характеристиката на околомогилното пространство на могила № 2 и евентуалната връзка между могила № 1 и града, които съществуват в един и същи период.

Използвано оборудване. За магнитното изследване е използван флуксгейт магнитометър LEA MAX от Eastern Atlas. LEA MAX се състои от компютърна конзола, регистратор на данни, рамка и десет флуксгейт сонди (FEREX CON 650, Foerster, Германия). Предимството на този флуксгейт магнитометър е неговата ниска консумация на енергия, така че е възможно да се работи с повече отражателни сонди, за да се получи по-висока плътност на измерените данни и в същото време да се покрие по-голяма площ. Инструментът може непрекъснато да записва стойности на интензитета на магнитното поле с точност от 0,2 nT/m при честота от стотици измервания в секунда и едновременно да ги записва заедно с пространствена информация от GNSS приемника. Магнитометърът е проектиран като градиометър за измерване на вертикалния градиент на локалното магнитно поле – разликите във вертикалните компоненти на магнитното поле на две различни височини от повърхността. Вертикалното разстояние между два сензора във всяка сонда е 0,65 м. Хоризонталното разстояние между сондите е 0,5 м. Плътността на геомагнитните измервания е 0,5 м по оста X и 0,1 m по оста Y на всички изследвани площи. Посоката на измерване е оста Y. За изследване на района беше използван режим на ATV.

Данните бяха събрани с пространствена информация. Позиционирането е осъществено с помощта на два RTK GNSS (кинематика в реално време; глобална навигационна сателитна система) инструмента Trimble R-10 модел 2 в конфигурация на роувър-база. Базовото местоположение беше коригирано с услугата за корекция на Trimble RTX с грешка при позициониране от 2 см.

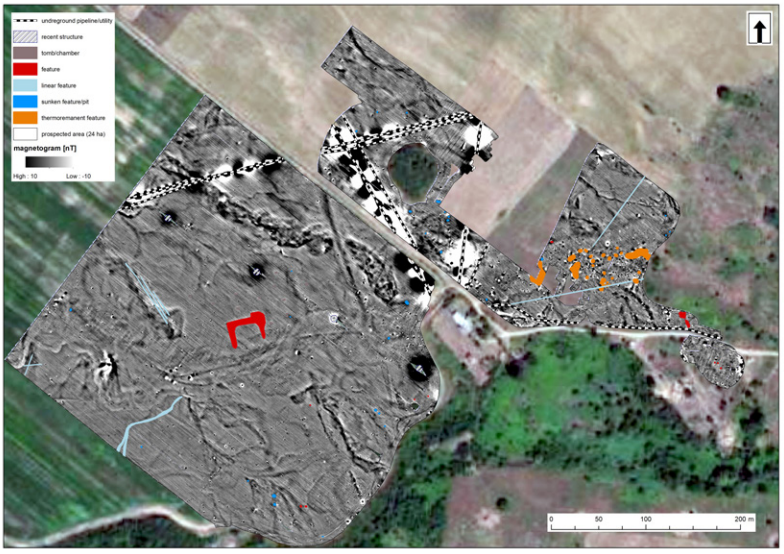
Резултати и интерпретация. Геомагнитните проучвания през сезон 2021 г. обхващат площ от 240 дка. Проучваните зони се намират в непосредствена близост до археологическия обект Пистирос в северозападна посока (обр. 1, 2).

На магнитограмите на проучваните полета можем да идентифицираме множество магнитни аномалии. Тези аномалии могат да бъдат разделени на три категории – магнитно положителни, отрицателни и биполярни аномалии – въз основа на физически стойности.

Преобладаващо положителните стойности характеризират положителните аномалии и повечето от типичните негативни археологически структури принадлежат към тази категория. При отрицателни аномалии доминират отрицателните стойности и те включват предимно геоложки и педологични структури или скални фрагменти, скорошни структури или терен на депресия (например бразди). Тези характеристики обаче могат да бъдат и археологически структури, пълни със слабомагнитен материал или каменни конструкции (като каменна стена, камера).

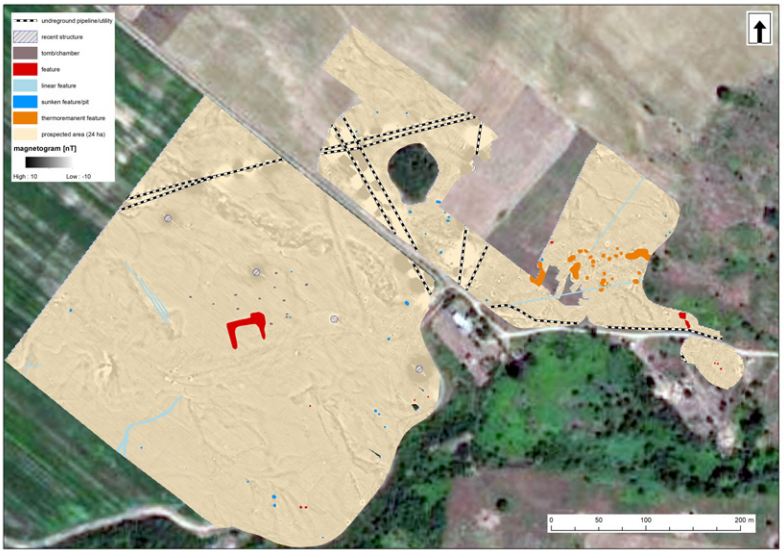
Освен това бяха идентифицирани значителен брой биполярни аномалии. Те се състоят както от положителни, така и от отрицателни стойности. Малките биполярни аномалии представляват предимно различни скорошни магнитни обекти или фрагменти от магнитни скали (магматити). Те обаче често са причинени от железни предмети, разположени върху или точно под повърхността. Могат да се наблюдават концентрации на тези аномалии, особено в близост до скорошни структури (като граници на полета, електрически стълбове, огради, пътища). Въпреки това, райони с повишена концентрация на тези малки биполярни аномалии могат също да показват археологически структури или дейности, като например некропол с кремации или производствена зона.

Значителните магнитни смущения главно в краищата на изследваните зони са причинени от съвременни структури или натрупани съвременни отпадъци. Идентифицирането на магнитно по-слаби археологически значими аномалии в тези участъци е сложно. Въпреки това, не може да се изключи наличието на археологически ситуации в тези райони.

Обр. 4. Магнитограма и ортофото на изследваните терени около емпорион Пистирос и Могила № 1; легенда: подземен водопровод; съвременно съоръжение; гроб; археологическа структура; линейна структура; негативна структура (яма); термоманентна структура (автори: П. Мило, Т. Тенцер, Д. Шалка)

Fig. 4. Magnetogram and orthophoto of the studied area around emporion Pistiros and Mound No. 1 (authors: P. Milo, T. Tencer, D. Šálka)

Обр. 5. Магнитограма и ортофото на изследваните терени около емпорион Пистирос и Могила № 1; легенда: съвременно съоръжение; гроб; археологическа структура; линейна структура; негативна структура (яма); термоманентна структура (автори: П. Мило, Т. Тенцер, Д. Шалка)

Fig. 5. Magnetogram and orthophoto of the studied area around emporion Pistiros and Mound No. 1 (authors: P. Milo, T. Tencer, D. Šálka)

Геомагнитната проекция установи магнитно значими силни биполярни аномалии в няколко части от проучваната зона. Ние интерпретираме тези аномалии като подземни комунални мрежи (вода, електричество, газопровод и др.).

Педологичните и геоложките условия осигуряват достатъчен контраст за откриване на магнитни аномалии. Магнитното поле на изследваната площ обаче е силно нарушено от старото течение.

Проучвахме обособено поле в северозападна посока около могила № 2. Не успяхме да идентифицирахме никакви аномалии, които могат да бъдат интерпретирани като възможни археологически структури, с изключение на един магнитно положителен линеен елемент, проследен на дължина от 185 м. Въпреки това, неговото тълкуване или датиране е сложно без допълнителни проучвания.

Районът около могила № 1, разположена по-близо до емпорион Пистирос, е силно нарушен от съвременните подземни съоръжения (обр. 3 – 5). Въпреки това, установихме малък брой положителни аномалии с различни форми на близко разстояние от могилата. Ние ги интерпретираме като възможни археологически обекти – негативни структури, ями.

В източна посока от могила № 1 (и в северна посока от емпорион Пистирос) идентифицирахме група биполярни аномалии, които показват силно намагнетизиран материал. Ние тълкуваме това като термоманентни характеристики, което вероятно означава, че районът може да бъде предградие на Пистирос.

Има и две отрицателни линейни характеристики, близки до тази група биполярни аномалии.

Приблизително в центъра на югозапад (района в западна посока от емпорион Пистирос, известен като Аджийска воденица II) идентифицирахме пространствено значима характеристика с приблизително правоъгълна форма с ориентация СИ – ЮЗ и размери около 37 × 31 м. Тази структура може да бъде свързана с антропогенна дейност. Интересно е сравнението с монументалния подиум на гръцкия храм, открит в м. Секиз харман до с. Кръстевич, общ. Хисаря, който е близък по размери и със сходна ориентация (Маджаров 2016, 107, обр. 2, 4, 6). Без допълнителни проучвания тълкуването и датирането остават несигурни.

На север от тази аномалия открихме група от 12 положителни аномалии. Всички те имат много сходни размери (2,00 – 3,00 м; 2,00/2,50 × 1,50 м), правоъгълна форма и ориентация И – З. Ние ги тълкуваме като гробни съоръжения поради тези характеристики. В този смисъл е важно да се отбележи, че съществуването на плосък некропол в околността отдавна е подсказано от два надгробни паметника, свързани с елинското население, обитавало Пистирос (Domaradzki 1993, 55 – 56).

На около 60 метра западно от правоъгълната аномалия в центъра на зоната идентифицирахме три успоредни линии с предимно положителни магнитни стойности. Дължината им е съответно 30, 50 и 80 м. На югозапад в периферията на проучваната зона има още три линейни характеристики с преобладаващо отрицателни магнитни стойности. Два от тях (с дължина 20 и 24 м) се пресичат. Друга е с дължина 88 м и се разклонява на терена. Подробното тълкуване или датиране на тези линейни характеристики остава неясно без извършването на допълнителни проучвания.

Няколко магнитно положителни аномалии с различна форма са разпръснати в различни части на проучваната площ. Ние ги тълкуваме като негативни археологически структури, вероятно ями.

Обобщение. Общо бяха идентифицирани 12 положителни аномалии, които могат да бъдат интерпретирани като гробни съоръжения, вероятно част от плосък некропол, асоцииран с Пистирос. Бяха открити и редица други положителни аномалии, една от които с монументален характер. Вероятно става дума за монументален комплекс (храм?), чиито характеристики и хронология могат да бъдат изяснени чрез археологически разкопки. Други от тези положителни аномалии интерпретираме като негативни археологически структури. Идентифицирани бяха и зони с група от термоманентни характеристики, други възможни археологически структури, както и линейни характеристики без допълнителна спецификация. Северно от емпорион Пистирос беше идентифицирано едно от неговите предградия.

Литература

Маджаров 2016: М. Маджаров. Светилище и храм от V в. пр. Хр. при с. Кръстевич, община Хисаря (Предварително съобщение). – В: Проблеми и изследвания на тракийската култура, том 8, Казанлък, 2016, 105 – 158.

Domaradzki 1993: M. Domaradzki, M. Pistiros – Centre commercial et politique dans la val´ee de Maritza (Thrace). – Archeologia (Warsaw) 44, 1993, 35 – 57.

GEOPHYSICAL SURVEY AT THE ENVIRONS OF *EMPORION PISTIROS*

Alexey Gotsev, Emil Nankov, Tsvetelina Slavkova, Peter Milo, Tomáš Tencer, Dávid Šálka

Summary

In late October 2021, geomagnetic prospection was conducted at the archaeological site of *Pistiros*, located near the town of Septemvri, Pazardzhik district. The total prospected area was 24 ha.

The main objective of the geomagnetic prospection was a non-destructive survey of selected fields and identification of the character of the vicinity of *Pistiros* and two nearby burial mounds.

The survey was conducted using a fluxgate magnetometer RTK GNSS (Real-Time Kinematic Global Navigation Satellite Systems) to record the position of the measured data. Fluxgate magnetometer was used in ATV mode.

On the magnetograms of the prospected fields we can identify numerous magnetic anomalies. These anomalies can be divided into three categories – magnetically positive, negative and bipolar anomalies – based on their physical values.

Predominantly positive values characterize positive anomalies, and most of the typical sunken archaeological features belong to this category. In negative anomalies negative values dominate, and they include mostly geological and pedological structures or rock fragments, recent structures or depression terrain (e. g. furrows). However, these features may also be archaeological structures filled with weakly magnetic material or stone structures (such as a stone wall, chamber).

Additionally, we identified a significant number of bipolar anomalies. These consist of both positive and negative values. Small bipolar anomalies represent mostly various recent magnetic objects or fragments of magnetic rocks (magmatites). However, they are often caused by iron objects located on or just below the surface. Concentrations of these anomalies can be observed especially in the vicinity of recent structures (such as field boundaries, electric poles, fences, roads). However, areas with an increased concentration of these small bipolar anomalies may also indicate archaeological structures or activities, such as a cremation burial ground or production area.

The significant magnetic interferences mainly at the edges of the surveyed areas are caused by recent objects or accumulated recent/modern waste. The identification of magnetically weaker and archaeologically relevant anomalies in this area is complicated. However, the presence of archaeological situations in these areas cannot be ruled out.

Geomagnetic prospection detected magnetically significant strong bipolar anomalies at several parts of the prospected area. We interpret these anomalies as underground infrastrucure networks (water, electricity, gas pipeline, etc.).

Overall, we identified 12 positive anomalies that can be interpreted as graves. There are also a number of other positive anomalies. We interpreted some of them as sunken archaeological features. Approximately in the centre of the SW field (area west from *Pistiros*), we identified spatially significant features of approximately rectangular shape and dimensions ca 40 × 30 m. This structure may be connected to anthropogenic activity. We were also able to identify areas with a group of thermoremanent features and other possible archaeological features and linear features without further specification. North of the ancient *Pistiros* we identified its suburbium.

Alexey Gotsev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alexaim@abv.bg

Emil Nankov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ehn2@cornell.edu

Tsvetelina Slavkova, Museum of Archaeology "Prof. M. Domaradzki" – Septemvri, 59 Bulgaria Blvd, 4490 Septemvri, tsveta_slavkova@abv.bg

Peter Milo, Department of Archaeology and Museology – Masaryk University, bud. M/123, 220/13 Joštova Str., 66243 Brno, peter.milo@mail.muni.cz

Tomáš Tencer, Department of Archaeology and Museology – Masaryk University, bud. M/123, 220/13 Joštova Str., 66243 Brno, 64281@mail.muni.cz

Dávid Šálka, Department of Archaeology and Museology – Masaryk University, bud. M/123, 220/13 Joštova Str., 66243 Brno, salka@phil.muni.cz

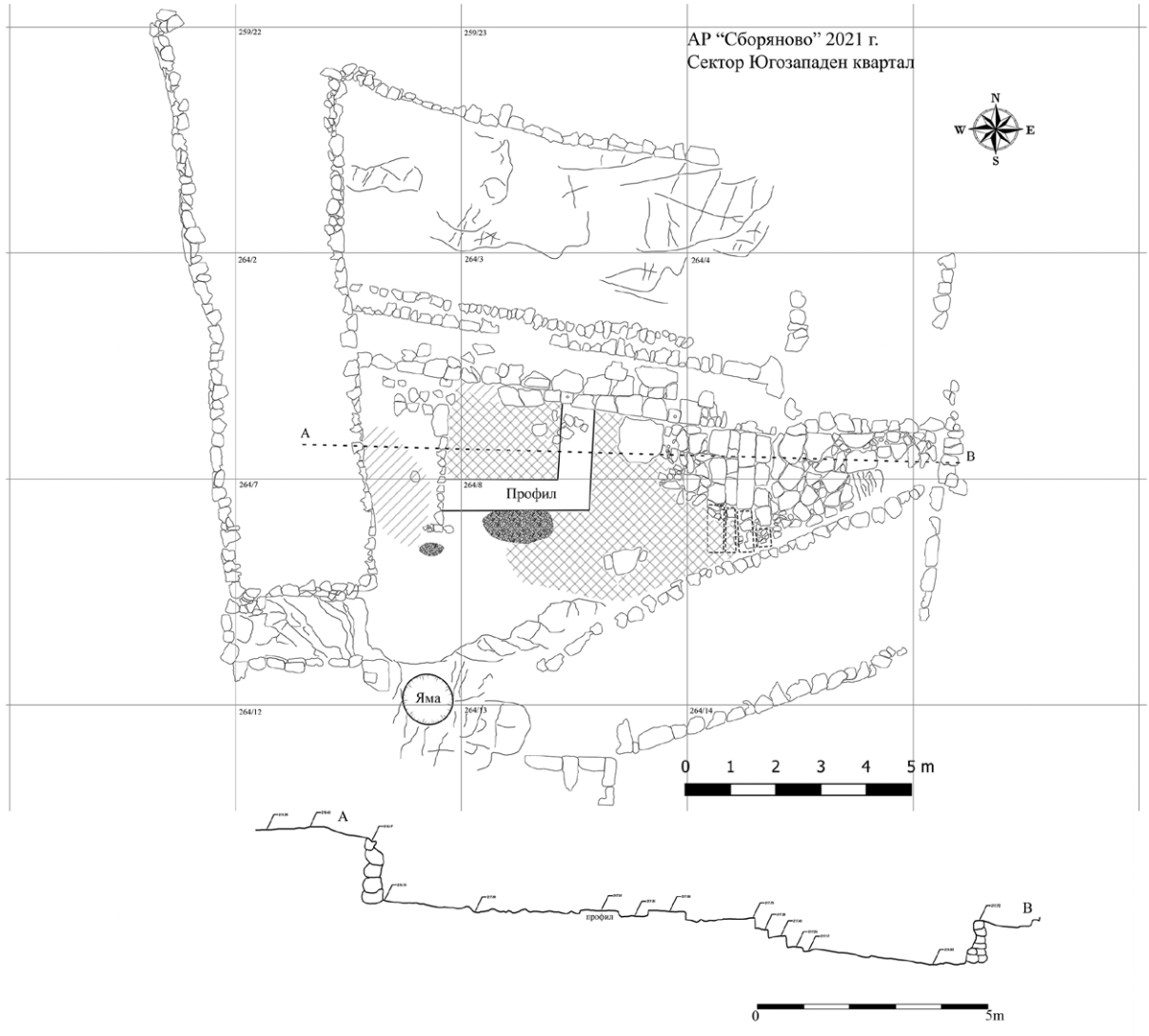
№ 29. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА В АР „СБОРЯНОВО“

Даниела Стоянова, Мария Николаева, Калин Маджаров, Велислав Бонев, Теодора Василева, Християн Узунов

Проучванията бяха осъществени през август – септември 2021 г. и бяха осигурени финансово от Министерството на Културата, ИМ – Исперих и СУ „Св. Климент Охридски“.

I. Югозападен квартал

Пласт под разсипа от квадри от ранноелинстическата стена. В кв. 264/7–9, в пространството затворено между Стени V, VI и Залата с есхарите бе достигнато ниво от дребни камъни, върху и между които има много фрагменти от ранноелинистическа керамика на ръка и колело (обр. 1). В източния край на проучваното пространство бяха документирани четири стъпала, свързани с настилка от плочи (обр. 2). Тези стъпала водят до нивото от дребни камъни и са свързани с функционирането на Залата с есхарите. Разкритите печати от амфори от о. Кос, Книд, о. Родос, кръг „Хераклея“ (обр. 5.1 – 5)

Обр. 1. План на проучвания през 2021 г. участък от сектор Югозападен квартал с разрез (А – В) през каменните стъпала и настилка от дребни камъни

Fig. 1. Plan of the area of sector Southwestern Quarter excavated in 2021, with cross-section (A – B) of stone steps and the pavement of small stones

и съдове, покрити с фирнис (ихтии и скифоидна чаша) (обр. 4.9 – 12, 17 – 18) позволяват разрушението на комплекса, в резултат от мощно земетресение, да се постави малко след средата на III в. пр. Хр. (Стоянов 2015; Стоянов и др. 2017; Стоянов и др. 2021).

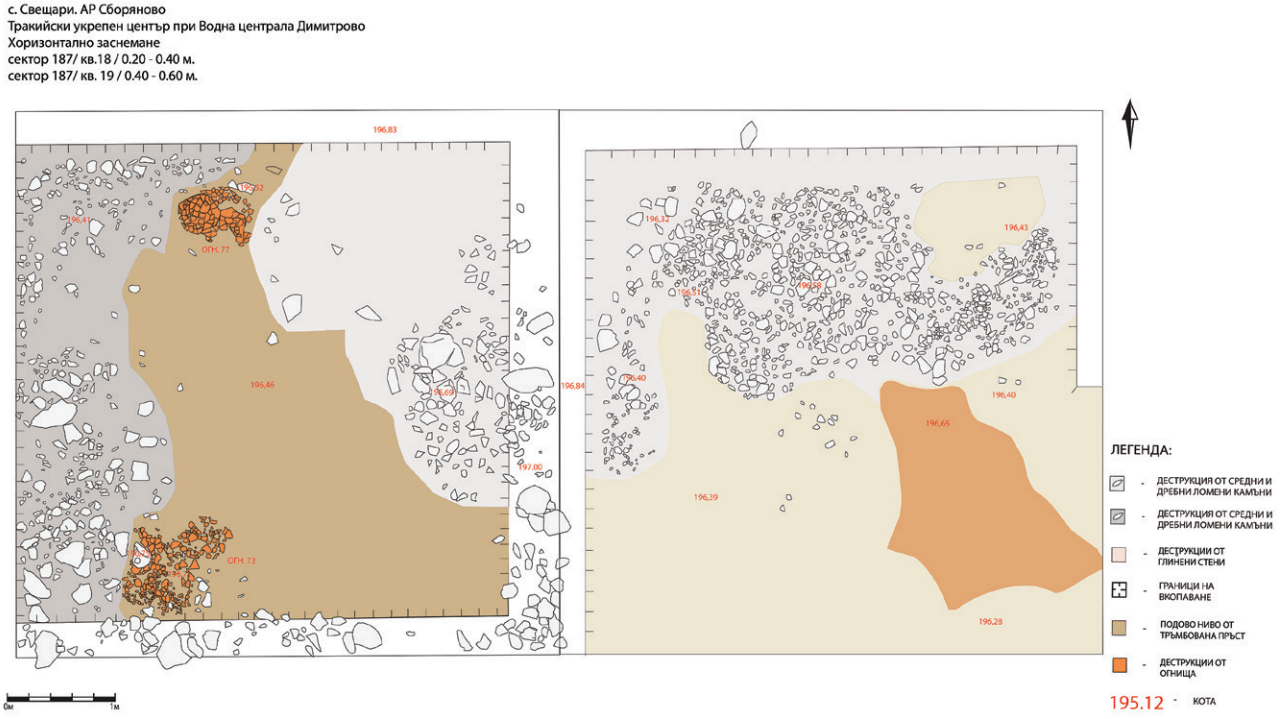
На този етап от проучването се оформи хипотезата, че Външен зид 1 и Външен зид 3 (стилобат) на Залата с есхарите функционират едновременно. Външен зид 3 представлява стилобат с колони, който е издаден на 1,20 м пред южното лице (Външен зид 1) на Залата с есхарите. От колонадата са документирани *in situ* три бази в предходни сезони. На запад от най-горното разкрито стъпало е имало още едно (пето), от което е запазена само подложката от големи камъни. Големият блок с легло за дървена подпора по средата би могъл да поддържа дървено стълбище, продължение на каменното. Стена VI и Стена VII са по-късно изградени от стъпалата, Външен зид 1 и Външен зид 3 (стилобат). Външен зид 2 е по-късен от Външен зид 1 и Външен зид 3 и не е изключено да е изграден при преустройството на Залата с есхарите, заедно със Стени VI и VII.

Обр. 2. Каменните стъпала, настилката от дребни камъни и Залата с есхарите (поглед от изток)

Fig. 2. The stone steps, the pavement of small stones and the Escharai Hall (view from east)

В пространството на запад от стълбището, върху настилката от дребни камъни, е документирано петно от пепел и въглени с много фрагменти от керамика на ръка и колело. Това петно е ограничено от две линейни каменни структури. Едната редица от камъни е с посока И – З, а другата, успоредна на Стена V, е с посока С – Ю. Предстои да се установи дали е налице връзка между двете линейни структури в юго-

Обр. 3. План на разкритите останки през 2021 г. в кв. 187/18 и 19

Fig. 3. Plan of the remains discovered in grid squares 187/18 and 19 in 2021

Обр. 4. Находки: 1-6 – устия от чернофирнисови паници; 7, 8 – устие от паница, покрита с червен лак; 9, 10 – чернофирнисова ихтия; 11, 12 – фрагмент от ихтия, покрита с кафяв фирнис; 13, 14 – фрагмент от чернофирнисов кантарос; 15, 16 – фрагмент от унгвентарий, украсен с ивици черен и кафяв фирнис; 17, 18 – чернофирнисова скифоидна чаша; 19, 20 – дъно от чернофирнисов унгвентарий; 21, 22 – дръжка от кана, работена на ръка; 23 – гърне, работено на ръка

Fig. 4. Finds: 1-6 – rims of a black-glazed bowls; 7, 8 – rim of a red-glazed bowl; 9, 10 – black-glazed fish-plate; 11, 12 – fragment of a brown-glazed fish-plate; 13, 14 – fragment of a black-glazed kantharos; 15, 16 – fragment of an unguentarium, decorated with strips of red and brown glaze; 17, 18 – black-glazed skyphoid cup; 19, 20 – base of a black-glazed unguentarium; 21, 22 – handle of a hand-built jug. 23. Hand-built pot

Обр. 5. Находки: 1 – коски амфорен печат с името Ἀγίας; 2 – книдски амфорен печат на епонима Φιλήρατος; 3 – родоски амфорен печат на фабриканта Σοτᾶς I; 4, 5 – амфорни печати от кръг „Хераклея“ с името Ἀριστοκράτης; 6 – стена от коска амфора с графит МАК; 7 – зооморфна фигурка; 8 – каменна бойна топка с две врязани букви Λ; 9 – бронзов връх за стрела; 10 – железен връх за катапулт; 11 – бронзова монета (Æ3) на император Валенс (375 – 378); 12, 13 – железени инструменти; 14 – железен нож; 15 – бронзова фибула тракийски тип; 16 – лък от желязна билатерална фибула; 17 – сребърен накит

Fig. 5. Finds: 1 – Koan amphora stamp with the name Ἀγίας; 2 – Knidian amphora stamp of the eponym Φιλήρατος; 3 - Rhodian amphora stamp of the producer Σοτᾶς I; 4, 5 – amphora stamps from Circle Herakleia with the name Ἀριστοκράτης; 6 – wall fragment of a Koan amphora with grafitto MAK; 7 – zoomorphic figurine; 8 – stone missile with two incised letters Λ; 9 – bronze arrowhead; 10 – iron catapult bolt head; 11 – bronze coin (Æ3) of Emperor Valens (AD 375 – 378); 12, 13 – iron tools; 14 – iron knife; 15 – bronze Thracian type fibula; 16 – arc of an iron bilateral fibula; 17 – silver adornment

западния ъгъл на пространството, което ограничават. На този етап от проучванията двете линейни структури са определени като основи на лека конструкция, навеси. Между източното лице на Стена V и линейната структура с ориентация С – Ю, чиято ос съвпада с база 3 от Външен зид 3 (стилобат), е документирано петно от отухлена глина с керамични фрагменти около него.

На юг от линейната структура с посока И – З е документиран пласт от трамбована глина с жълт цвят, положен върху скалната основа. В южната част на кв. 264/7 е проучена яма, която е частично вкопана в скалната основа.

Анастилоза на квадри в ранноелинистическата кула. Продължи проучването на дълбоко вкопаване в югозападния ъгъл на кулата към Стена III. То е изчерпано на дълбочина 2,50 м под материковата скала, върху която е положен първият ред от южното лице на кулата. След изчерпването на вкопаването, в което бяха документирани много големи и малки камъни, както и фрагменти от квадри, започна неговото запълване с камъни и чакъл, за да се оформи стабилна основа за възстановяването на първия ред от южния зид на ранноелинистическата кула.

Възстановяване на вътрешното лице на ранноелинистическата Стена III. С цел да се възстанови първият ред от вътрешното лице на Стена III бяха изработени 20 квадри от варовикови блокове-заготовки. Въз основа на два запазени *in situ* блока, бе очертана линията на вътрешното лице на стената и са оразмерени новите квадри. При обработката на лицевите им повърхности са следвани антични техники на обработка и инструментариум. Там, където лицето ляга директно върху материковата скала, блоковете са положени, а пространството пред тях е покрито с варовиков трошляк. Останалите блокове ще бъдат положени през сезон 2023 г., като предварително се подготви материковата основа.

Проучване на късноелинистически структури западно от Стена V. В сектора западно от Стена V са демонтирани останките от огнища № 62 и 63 и една разрушена есхара № 67, свързани с късноелинистически структури, както и основите на зидове от сграда от XX в., разкрити през предходни сезони (Стоянов 2015; Стоянов и др. 2021). Продължи свалянето на разсипа от Стена V в кв. 264/1 и 6. Освен камъните от разсипа са документирани и фрагменти от керамика на ръка и колело, основно от ранноелинистическата епоха.

Освен посочените по-горе датиращи находки в сектора са документирани още: фрагменти от чернофирнисови паници (обр. 4.1 – 6), стена от коска амфора с графит (обр. 5.6), дръжка от кана, работена на ръка с релефна украса (обр. 4.21, 22), бронзова монета на император Валенс (обр. 5.11), каменна бойна топка (обр. 5.8), връх за стрела (обр. 5.9), железен инструмент (обр. 5.12).

II. Южна порта (ЮП) – Западно крило и Южна крепостна стена

Проучванията бяха съсредоточени в кв. 187/18, 19, 23, 24 и 25, кв.188/16 и кв. 203/1, 3 (Стоянов 2015; Стоянов и др. 2021).

В кв. 188/16 беше проучено струпване от фрагменти от керамични съдове, кости и големи късове стенна мазилка. То бе разкрито през сезон 2020 г. и след разрез с посока С – Ю и поетапното изчерпване бе установено, че е запълнител на плитка яма, вкопана в скалата с размери 1,20 × 1,22 м и дълбочина 0,18 – 0,22 м. Северната периферия на струпването е на границата с профила на изкопа. Пръстта от запълнителя е сипкава и сива на цвят, с въгленчета. Фрагментите от керамични съдове са с разнороден характер: на ръка и колело, местни и вносни, кухненски и луксозни. Сред тях заслужава да се отбележат фрагменти от чернофирнисов кантарос (обр. 4.13, 14). В СИ периферия на струпването е най-голяма концентрацията от късове стенна мазилка. В профила на изкопа не се забелязват следи от вкопаване, свързано с ямата. В западна посока от ямата, в профила, е документирана периферията на глинено огнище. Това е третата плитка негативна структура проучена в сектора.

Кв. 187/19 беше проучен до нивото на скалата, която тук е с лека денивелация на ЮИ. На места бяха документирани останки от подово ниво от първи строителен период. В северната третина на квадрата беше документирана плътна концентрация от дребни камъни с ориентация И – З, наподобяваща настилка (обр. 3). Тя продължава и в двата съседни квадрата. Бяха проучени едно огнище (№ 75) и една есхара (№ 76) и беше изчерпан културният пласт под тях. Свалено беше и реброто между кв. 187/19 и 20. В кв. 187/18 бяха разкрити две огнища. Огнище № 73, от втори строителен период, документирано през 2017 г., е ситуирано в ЮЗ ъгъл на квадрата. До него бяха разкрити фрагменти от гърне с украса от пластична лента. Огнище № 77, от първи строителен период, беше разкрито в северния край на квадрата.

В кв. 188/21, 187/23 – 25, 203/1, 3 беше продължено проучването на пространството между Външната и Вътрешната крепостна стена, т. нар. Коридор, в западна посока. В кв. 188/21, 187/24 и 25 беше достигнато нивото на скалата и бяха разкрити двете лица на стените. В кв. 187/23 и 203/3 бяха раз-

крити до четири реда от вътрешното лице на Външната крепостна стена. В процеса на проучване на външното лице на Вътрешната крепостна стена в кв. 187/23 бяха документирани две вкопавания. Запълнителят им е от сива пръст с голямо количество фрагменти от керамични съдове и огнища, животински кости, късове мазилка, както и средни по големина камъни. Фрагментите са с остри ломове и не са документирани цели форми. Беше направен опит да се очертаят северните граници на двете вкопавания. Разкритата от север редица от камъни, наподобяваща стена, лежи върху културен пласт. Запълнителят на двете вкопавания видимо не се различава от този, запълващ пространството между двете крепостни стени. Поради тази причина не бяха очертани и границите им в южна посока, като не е изключено да достигат до вътрешното лице на Външната крепостна стена. По трасето на Вътрешната крепостна стена в източна посока има и други участъци с липсващи камъни от лицата и сивкава пръст с фрагменти от керамични съдове, огнища и есхари, въглени, животински кости, късчета мазилка. Наблюденията до този момент предполагат появата на вкопаванията след преустройството на защитената територия на града и последното обитаване на това място. Изясняването на функцията им е възможно след цялостното им проучване през следващите сезони.

В северната половина на кв. 203/1 бяха разкрити четири реда от вътрешното лице на Външната крепостна стена. На този етап следи от Вътрешната крепостна стена не са открити.

Освен посочената по-горе находка в сектора са документирани още устие от паница покрита с червен лак (обр. 4.7, 8), фрагменти от унгвентарии (обр. 4.15, 16, 19, 20), гърне работено на ръка (обр. 4.23), железен връх за катапулт (обр. 5.10), железен нож (обр. 5.14), бронзова фибула тракийски тип (обр. 5.15), лък от желязна билатерална фибула (обр. 5.16), сребърен накит (обр. 5.17).

Теренните наблюдения и анализът на керамичния материал потвърждават, че на това място от платото е имало селище през енеолита. Документирани са фрагменти от керамични съдове, керамичен зооморфен идол (обр. 5.7), кремъчни отцепи.

Литература

Стоянов 2015: Т. Стоянов (съст.). Тракийкият град. Градоустройство, укрепителна система, архитектура (Сборяново III). София, 2015.

Стоянов и др. 2017: Т. Стоянов, А. Божкова, К. Маджаров. Икономическите връзки на гетската столица Хелис по данни от амфорната тара. Част първа. Амфорните печати (Сборяново IV). София, 2017.

Стоянов и др. 2021: Т. Стоянов, М. Николаева, Д. Стоянова, К. Маджаров. Проучвания на тракийския град в АР „Сборяново". – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 418 – 422.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE THRACIAN CITY FROM THE HELLENISTIC PERIOD IN SBORYANOVO ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Daniela Stoyanova, Maria Nikolaeva, Kalin Madzharov, Velislav Bonev, Teodora Vassileva, Christian Uzunov

Summary

In 2021, a pavement level of small stones was reached in the Southwestern quarter, in the area surrounded by Fortification Walls V, VI and the *Escharai* Hall (fig. 1). Four steps associated with a flooring of stone slabs were documented in the eastern corner of the excavated area (fig. 2). There was one more (fifth) step to the west of the uppermost preserved one, of which only a base of large stones was found. The large stone block with a bed for accommodating a timber support may have reinforced a wooden staircase, as a continuation of the stone steps. These steps were associated with the functioning of the *Escharai* Hall. Trade amphorae stamps from Kos, Rhodes, Heraclea circle (fig. 5.1 – 5) and glazed vases (fig. 4.9 – 12, 17 – 18) discovered there allow for dating the destruction of the entire complex, which resulted from a strong earthquake, shortly after the middle of the 3rd c. BC.

To the west of the steps, on the pavement of small stones a spot of ashes and charcoal was documented, containing a large amount of pottery fragments. This spot was enclosed by two linear stone structures, most likely foundations of sheds.

A variety of finds, such as fragments of black-glazed bowls (fig. 4.1 – 6), a wall fragment from a Koan trade amphora with a graffito (fig. 5.6), a jug handle with a relief decoration (fig. 4.21, 22), a coin of emperor Valens (fig. 5.11), a round stoneshot (fig. 5.8), an arrowhead (fig. 5.9) and an iron tool (fig. 5.12) were found in this sector.

The fieldwork in sector South Gate – Western wing and South fortification wall were concentrated in grid squares 187/18, 19, 23, 24 and 25, 188/16 and 203/1, 3.

A shallow pit was excavated in square 188/16. Among the pottery fragments discovered in it, noteworthy are sherds of a black-glazed *kantharos* (fig. 4.13 – 14). The bedrock was reached in square 187/19. A dense concentration of small stones recalling a pavement (fig. 3) was documented in the northern third of the square. A hearth (No. 75) and an *eschara* (No. 76), as well as the cultural layer beneath these, were also excavated. Two more hearths (Nos 73 and 77) from the second and the first building phases were discovered in square 187/18.

The excavation of the space between the South fortification wall and the Inner fortification wall continued westward in squares 188/21, 187/23 – 25, 203/1, 3. The bedrock was reached in squares 188/21, 187/24 and 25 and both faces of the walls were revealed. Up to four courses of the inner face of the South fortification wall were revealed in squares 187/23 and 203/3. During excavation along the external face of the Inner fortification wall in square 187/23, two negative structures were registered. Their fill consists of grey soil with large amounts of pottery fragments and pieces of clay hearths, animal bones, pieces of clay plaster and stones. These structures did most likely appear after the changes in the fortified area of the city. Four courses from the inner face of the South fortification wall were revealed in the northern half of square 203/1.

Various finds, including pottery fragments (fig. 4.7, 8, 15, 16, 19, 20, 23), a catapult bolt head (fig. 5.10), a knife (fig. 5.14), fibulae (fig. 5. 15, 16), a silver piece of jewellery (fig. 5.17) and a zoomorphic figurine (fig. 5.7), came to light in this sector.

Daniela Stoyanova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, daniela.stoyanova.su@gmail.com
Maria Nikolaeva, Museum of History – Isperih, 6 Tsar Osvoboditel Str., 7400 Isperih, miyabg@yahoo.com
Kalin Madzharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kalin.madzharovv@gmail.com
Velislav Bonev, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, velislav.bonev@abv.bg
Teodora Vassileva, Museum of History – Isperih, 6 Tsar Osvoboditel Str., 7400 Isperih, tedivas@abv.bg
Christian Uzunov, Museum of History – Isperih, 6 Tsar Osvoboditel Str., 7400 Isperih, icaka1982@gmail.com

№ 30. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА В М. ГОЛАТА НИВА КРАЙ С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩ. ЦАРЕВО

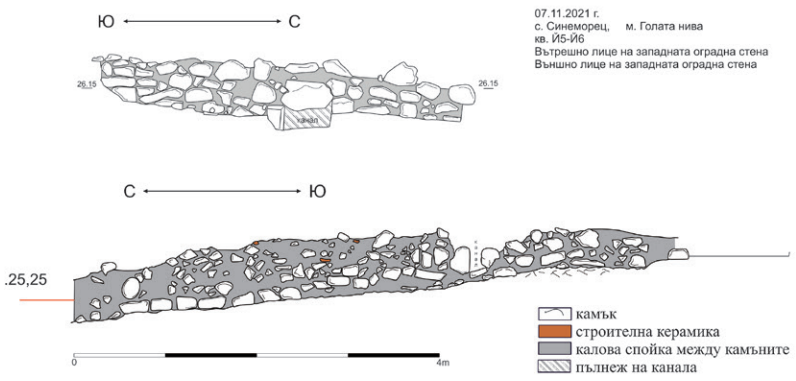
Даниела Агре, Деян Дичев

През 2021 г. проучванията на обекта бяха съсредоточени в сектори Юг (кв. З5/6), Югоизток (кв. Д5), Запад (кв. Й5 – 8, З10, И10, Й10, З12, И12, Й12, И14, Й14) и Североизток (кв. В12, 13, Г12, Г15, 16). Разкопките бяха финансирани от Министерството на културата.

В южната част на обекта, пред вътрешната страна на входа в укреплението, продължи проучването на кв. З5, в който попадат два пиластъра, разположени перпендикулярно на оградната стена. Двете страници на входа и пиластрите са частично разрушени от по-късни вкопани гробни ями, като пластът в целия квадрат е нарушен от девет гробни ями от XIX в. (пет от тях проучени през 2021 г.). При вдигане на I пласт в детски гроб (№ 46) бе открита златна апликация, аналогична на откритите златни апликации в проучената през 2006 г. могила, намираща се на около 300 м ЮИ от обекта.

В ЮЗ част на обекта продължи проучването на жилищните нива от късноелинистическата епоха (кв. Й5 – 8). Изцяло е проучен отводнителният канал за извеждане на атмосферните води от вътрешността на обекта, излизащ през западната оградна стена (обр. 1). Демонтиран е пиластарът (кв. Й6), изграден след опожаряването на обекта в началото на I в. пр. Хр. Под пиластъра е проучен пласт с дебелина от 0,20 м от горели жилищни мазилки и фрагменти от трапезна керамика. Пластът е непосредствено върху трамбованото подово ниво на жилище I.

След вдигане на горял пласт с дебелина около 0,15 м от мазилки, въглени и пепел е достигнато подовото ниво на жилище I в СЗ му част (кв. Й7). То не е подравнявано и следва денивелацията на терена в посока СЗ. Върху него бяха открити фрагменти от трапезна керамика и импортни чаши с ре-

Обр. 1. Западна оградна стена на укрепения дом – външно и вътрешно лице, кв. Й5, Й6

Fig. 1. The western fence wall of the residence – inner and outer faces, grid squares Й5, Й6

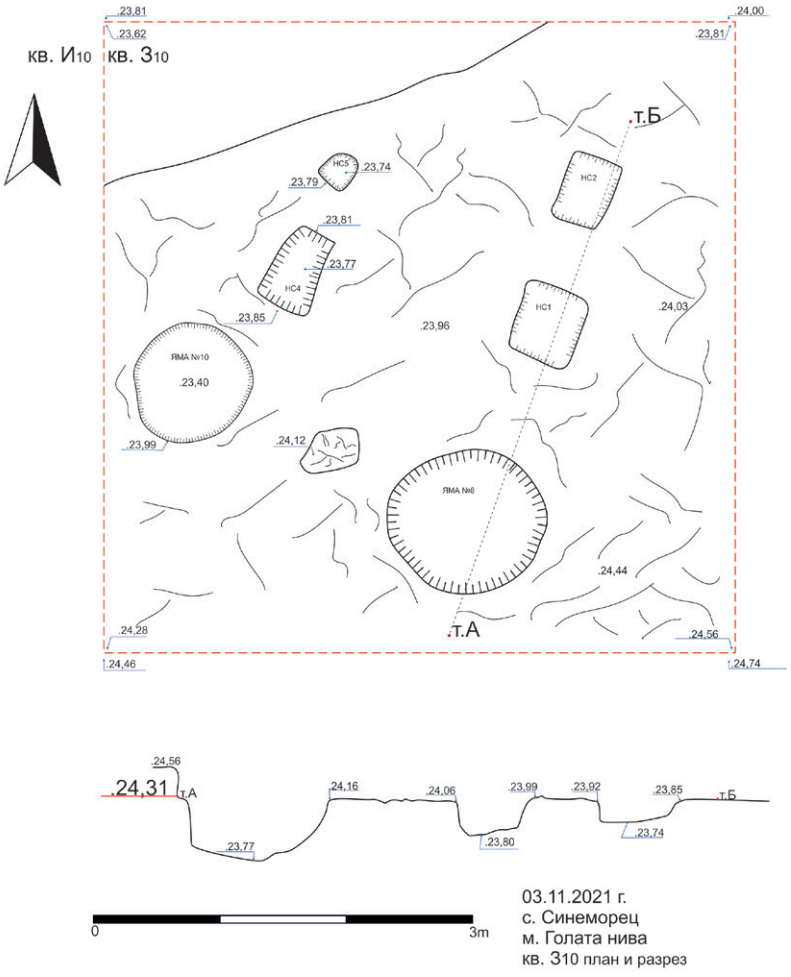
Обр. 2. Яма № 8 в кв. 310 – етап от проучването ѝ

Fig. 2. Pit No. 8 in grid square 310 – stage of excavation

лефна украса. В СИ част на квадрата е вдигнато огнището, попадащо и в кв. Й8. То е с диаметър 1,24 м, като се открояват две обмазки: червена, с дебелина 1 см, и бежова с дебелина от 2 см. В разрез се забелязва наличие на чакълести дребни камъни, под които се наблюдава горял черен пласт, наситен с въглени и фрагменти от съдове на ръка. Огнището е било оградено от дребни ломени камъни. В кв. Й8 се достигна до силно горял пласт, намиращ се непосредствено над подовото ниво, което е наситен с въглени, пепел и отухлени късове мазилки. Подово ниво от I период на обитаване е достигнато в южната част на квадрата, където са открити две бронзови монети на Мостис (110 – 85 г. пр. Хр. – по Ат. Койчев). В СИ ъгъл на кв. Й8 и СЗ на кв. И8 е разчистена есхара с правоъгълна форма и леко заоблени краища, ориентация И – З и размери 0,65 × 1,15 м. Есхарата е с обмазка от всички страни, като дебелината ѝ е 1 см. Изградена е върху подложка от дребни камъни. В пълнежа ѝ отгоре личат няколко камъка. В СИ част цветът на глината е червено-оранжев, а в останалата част – кафяв, със следи от горене. В източния край на квадрата е вдигната есхарата, попадаща и в кв. И8. За основа на есхарата е служила плоска коринтска керемида с размери: 0,49 × 0,60 × 0,04 м. От запад под керемидата са открити фрагменти от друга есхара, украсена със шнуров орнамент, която беше проучена през 2018 г. Под есхарата, върху подовото ниво на помещението, са открити фрагменти от амфори, импортна керамика, стени от трапезна керамика и битова керамика на ръка и колело.

В кв. И10 и И12 бяха открити материали предимно от късноелинистическата епоха. В кв. И10 започна вдигането на масивния пласт от отухлени жилищни мазилки, които са ясен показател за развиващите се в този участък от обекта жилищни помещения, долепени до оградната стена. Между мазилките се откроявят керамични струпвания от съдове на ръка и колело. След вдигане на керамиката, на места в кв. И10 се достигна до горяло подово ниво, а в ЮИ част е достигната материковата скала. Пластът с мазилки е нарушен от вкопани през XIX в. гробни ями – две в кв. И10 и една – в кв. И12. В централната част на кв. И12 се достигна до пласт от горели жилищни мазилки, между които се откриват фрагменти от строителна и битова керамика. В З част на квадрата е разкрито каменно струпване с ориентация ЮЗ – СИ, дължина 2,50 м и 1,20 м ширина – вероятно деструкции от оградната стена.

С цел проследяване на цялата западна оградна стена в СЗ част на обекта започна проучването на два нови квадрата (И14, Й14). В кв. Й14 почти цялата площ е заета от деструкции от оградната стена, като такива липсват единствено в СЗ край на квадрата. По всяка вероятност оградната стена свършва тук и на този етап не се проследява нейното продължение в северната част на обекта. Цялата южна част на кв. И14 е заета от пласт с отухлени мазилки с ширина до 1,40 м. По всяка вероятност и

Обр. 3. План и разрез на кв. 310 – ями № 8 и 10 и негативни структури

Fig. 3. Plan and cross-section of square 310 – pits Nos 8 and 10 and negative features

в тази част на обекта пред оградната стена са били изградени жилищни помещения. В Ю профил на квадрата е засечен гроб от XIX в. Керамичният материал от двата квадрата е от късноелинистическата епоха. В кв. Й14 е открито бронзово копито от малък триножник.

За изясняване на ситуацията в централната западна част на обекта започна проучването на два нови квадрата (310, 312). В по-голямата част на кв. 310 е достигната материковата скала. Във вдигнатите пластове бе открито голямо количество горели мазилки и фрагменти от керамика на колело. В квадрата са проучени две ями, вкопани в скалистия терен. Яма № 8 е с полусферична форма, има кръгъл отвор с диаметър 1,15 м и дълбочина 0,50 м. В запълнителя на ямата бяха открити въглени, късове от жилищни мазилки с отпечатъци на колове и плет, разложен кирпич, ломени камъни, фрагменти от амфора и лаконски керемиди, два глинени пряслена за вретено и малък кръгъл култов предмет (обр. 2). В западната част на квадрата започна проучването на негативна структура, която след III механичен пласт се очерта като яма с кошеровидна форма (яма № 10). На това ниво ямата е с диаметър 1,0 м. Запълнителят ѝ е от глинеста тъмнокафява пръст, наситена с въглени, късове отухлена жилищна мазилка, фрагменти от трапезна керамика и няколко фрагмента на ръка, ломени камъки и фрагменти от чаши с релефна украса. Проучването на ямата не е приключило. В квадрата са проучени и четири изсечени в скалата дупки с правоъгълна форма (обр. 3). Пълнежът им е от отухлен пласт с въглени и малки късове горели мазилки и фрагменти от битова керамика. Изсичанията са подредени в две успоредни линии в посока С – Ю. Подобни изсичания са открити и в кв. И9, като вероятно всички те са служили за основа на носещи дървени колони.

Източната половина от кв. З12 е заета от естествена скала, която се развива от Ю на СИ. В СИ част на квадрата е разкрита яма № 9, която е с дълбочина 0,48 м и има елипсовиден отвор на нивото на засичане с размери 0,20 × 0,15 м. Запълнителят на ямата е от сбита кафява пръст и няколко фрагменти от керамика на ръка. В ЮИ част на квадрата са разкрити две негативни структури, вероятно пресичащи се ями. Пълнежът им е от тъмнокафява – сива пръст, примесена с дребни керамични фрагменти на ръка и колело. Проучването им не е приключило.

В СИ част на обекта започна проучването на нови квадрати (Г16, Б12, В12, Г12). В ЮИ ъгъл на кв. Г16 бе разкрито масивно каменно струпване от необработени ломени камъни, което се явява продължение на струпването в кв. Г15. В проучените пластове се открива много голямо количество късноелинистическа битова и трапезна керамика на колело и ръка, както и строителна керамика. След вдигане на каменното струпване и в двата квадрата никакви археологически структури не бяха открити. Проучването в квадратите продължава.

В кв. Б12, В12 и Г 12 бяха открити горели фрагменти от съдове на ръка и колело, фрагменти от питоси и големи парчета мазилки със следи от колово-плетова конструкция. В кв. Б12 е разкрита тънка „стена" от един ред плочести камъни, ориентирана в посока СЗ – ЮИ. Начинът ѝ на изграждане е

коренно различен от оградната стена в другите участъци на обекта. Нейното предназначение на този етап е неясно. Стената е нарушена от вкопан вторичен гроб.

В централната част на обекта, непосредствено южно от църквата, започна проучването на кв. Д5. В квадрата са открити материали от три периода на обитаване на обекта: керамика от късноелинистическата епоха, средновековна монета на Алексий III (1195 – 1203 г.) и фрагменти от луксозна вносна керамика от края на XII – началото на XIII в. и гроб от XIX в.

Всички проучени през сезона гробове са с трупополагане по християнски обред с ориентация З – И с глава на запад и са от периода XIX в. Ямите са правоъгълни със заоблени краища. Инвентарът в тях е аналогичен с досега открития при другите гробове материал – керамични съдове, бронзови, сребърни и стъклени накити и монети, керамични плочки със знаци (кръст и надпис „Исус Христос Победител“) и пр.

Откритата през сезона керамика на обекта се отнася основно към късноелинистическата епоха. Керамичният комплекс включва различни типове съдове импортна керамика (основно внос от малоазийски центрове), голямо количество фрагменти от амфори (внос от Кос и Книд), както и местна керамика на колело и ръка. В процентно отношение преобладава керамиката на колело. За пръв път се открива и вносна луксозна керамика, датирана в края на XII – началото на XIII в. Проучванията през 2021 г. допълниха изградената хронология на обекта: I период – функциониране на дома от последната четвърт на II – началото на I в. пр. Хр. и опожаряването му в края на този период; II период се отнася към първата половина на I в. пр. Хр. и е свързан с изграждането върху руините на обекта в западната му част на керамична пещ, две огнища и една есхара; III период се свързва с вкопаните в З и СИ част на обекта ями, керамиката от които може да се датира най-общо към I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.; IV период – на този етап се свързва с периода XII – XIII в. и може да се предположи, че по това време на обекта е съществувала малка църква; V период – изграждане и функциониране на църквата и некрополът около нея през XVIII – XIX в. На този етап от проучването на обекта е невъзможно да се говори за обитаването му през РБЕ, макар че имаме данни, че е служил като култово място.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A FORTIFIED RESIDENCE FROM THE LATE HELLENISTIC PERIOD IN GOLATA NIVA LOCALITY NEAR SINEMORETS VILLAGE, TSAREVO MUNICIPALITY

Daniela Agre, Deyan Dichev

Summary

In 2021, the excavation was carried out in 17 grid squares. In the S part of the site, the entrance to the residence and the pilasters that were partially destroyed by graves dated to the 19th c. were studied. In the first layer of soil covering a grave (No. 46) a gold applique was found. It is similar to the appliques found in the burial mound studied in 2006, that was located about 300 m SE of the site.

In square И10 of the W sector, a massive layer of decayed pieces of building plaster was investigated. The presence of such a layer is a clear indication that the residential premises adjacent to the fence wall existed in this section of the site. Concentrations of sherds of hand-built and wheel thrown vessels were found among the plaster.

Two new squares (И14 and Й14) were studied in the NW part of the site. The entire area of square Й14, except the NW end of it, was occupied by debris from the fence wall. Probably, the wall ended here and its continuation in the northern part of the site could not be traced at this stage of investigation. The southern part of square И14 was occupied by a layer of decayed plaster, up to 1.40 m wide. Probably, residential premises were built in this part of the site in front of the fence wall. The ceramic material of the two squares belongs to the late Hellenistic period. A leg (in the form of a hoof) of a small bronze tripod was found the Й14 square.

Two new squares (310, 312) were opened in the central western part of the site. The rocky terrain has been reached in most of the square 310. A large amount of burnt plaster and fragments of wheel thrown pottery was found in the investigated layers. Two pits dug into the terrain were discovered. Pit No. 8 with a depth of 0.50 m had a hemispherical shape and a round opening, diameter of 1.15 m. It was filled with charcoal, pieces of plaster, decomposed bricks, quarry stones and fragments of amphorae and tiles (figs 2, 3). Two clay spindle whorls and a small round cult object were also found in the fill.

Four rectangular postholes cut out into the rock were also studied in the square. They are arranged in two parallel rows, N – S oriented. Similar postholes were found in square И9 and all of them were probably used as the basis for wooden pillars.

In square Д5 located just south of the church, materials dated to three periods of inhabitation of the site were found: pottery from the late Hellenistic period, a medieval coin of Alexios III Angelos (1195 – 1203) and fragments of imported pottery from the end of the 12th – beginning of the 13th c., as well as a grave dated to the 19th c.

The 2021 excavation confirmed the established chronology of the site: period 1 (last quarter of the 2nd – beginning of the 1st c. BC) – functioning of the residence, burnt down at the end of this period; period 2 (first half of the 1st c. BC) is associated with a kiln, two hearths and an *eschara* constructed on the ruins of the residence; period 3 is connected with the pits dug in the W and NE parts of the site, containing ceramics generally dated to the 1st c. BC – 1st c. AD; period 4, at this stage, is dated to the 12th – 13th c. AD and it can be assumed that at that time a small church was built on the site; period 5 (18th – 19th c.) is associated with construction and functioning of the church located at the site and the necropolis around it.

Daniela Agre, daniela.agre@abv.bg
Deyan Dichev, Museum of Ethnography and Archaeology – Elhovo, 4 Shipka Str., 8700 Elhovo, dejan.dichev@abv.bg

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА В М. ПАСТИЧ, ОБЩ. ЦАРЕВО

Деян Дичев, Анна Агре

През сезон 2021 г. продължиха редовните археологически разкопки на обекта. Те се провеждат под ръководството на Д. Дичев, заместник-ръководител А. Агре. Финансирани са по проект от Министерството на културата.

Проучванията се извършиха във всички сектори на обекта. Те имаха за цел цялостно допроучване на южната, източната и северна оградни стени, проучване на квадратите пред вътрешното лице на южната оградна стена, както и допроучване на пространството в централната, източната и южната част на обекта.

Продължи проучването на оградната стена на обекта (кв. И12, З12, К12, М8 – 10, Л7, 8, Е7, Д8). В нито един участък на обекта стената не е фундирана. Вътрешното ѝ лице е значително по-високо спрямо външното.

Обр. 1. Преправка на участък от южната оградна стена на обекта

Fig. 1. An alteration of a part of the southern fence wall of the residence

От северната оградна стена в кв. Д8 е проучен участък с височина 1,20 м, дължина 4,55 м, широчина 2,40 м. В основата на стената има цокъл от ломени камъни – запазена височина от един ред от изток и от три реда в западния край на квадрата. От северната оградна стена са проучени 25 м.

Източната оградна стена (кв. И12, З12) е със запазена височина до 1,20 м и ширина 1,20 – 1,25 м. В най-южния край стената е силно наклонена на югоизток. Тя е изградена от до осем реда ломени камъни. Лицата на стената са изградени в неправилни редове със стремеж към подравняване, като са подбирани по-големи и с равно лице камъни. Вследствие на денивелацията обаче редовете са разместени. Пълнежът между двете лица е от по-дребни

камъни на калова спойка. На места за подравняване в градежа са поставяни правоъгълни плоски камъни. Средните редове са от по-дребни правоъгълни камъни. В основата е разкрит цокъл от ломени камъни във височина от един ред, изнесен на 0,15 м пред лицето на стената.

Оградната стена в кв. К12 е силно разрушена, с максимална височина 0,80 м. От нея са запазени до пет реда във височина. Изградена е в неправилни редове от по-големи камъни с гладко лице. Най-долният ред е от плоски камъни с най-големи размери.

Обр. 2. Негативна структура – яма в кв. К9

Fig. 2. Negative feature – pit in grid square K9

В кв. М10 попада най-стръмният участък на обекта и тук се съединяват южната и източната оградни стени. Ъгловите камъни са с големи размери. Цокълът е изграден от големи и средни по размер необработени правоъгълни камъни в два реда с височина 0,40 м. Запазената височина на стената е 0,85 м. На това място е изграден и пиластър с дължина 2,20 м и ширина 1,0 м. В кв. М9 външното лице на оградната стена е запазено във височина 0,95 – 1,15 м. Най-долният ред на стената е от големи необработени камъни с правоъгълна форма. Във височина стената е изградена от различни по големина необработени камъни.

В кв. Л9, Л10, М10 е допроучено подравнителното ниво между южната оградна стена и вътрешността на обекта. Нивото е от жълта глинеста пръст с набити камъни в нея и е служило за изравняване (повдигане) на терена, тъй като този участък е със силна денивелация в посока С – Ю.

На границата между кв. Л8, М8 и М9, в южната оградна стена се проследява преправка, наложила се вследствие на разрушаване на първичната оградна стена. Тази преправка удебелява оградния зид в този участък, който е с много голяма денивелация. Новата стена е прилепена към вътрешното лице на оградната стена (обр. 1). Тя е с дължина 3,30 м, дебелина в източния край 1,10 м, като в западния край изтънява до 0,70 м. Изградена е аналогично на оградната стена в неправилни редове от ломени камъни, запазени в три реда с височина 0,43 м. На изток стената свършва в близост до пиластъра в кв. М10. На запад стената опира до пиластър разкрит в ЮИ част на кв. Л8 пред вътрешното лице на оградната стена. Той е ориентиран СИ – ЮЗ и е с размери 0,90 × 0,70 м и е успореден на пиластъра в кв. Л7.

В кв. Л8 и К8 са проучени шест механични пласта. Заради денивелацията южната половина на кв. Л8 се спуска много стръмно на юг. В тази половина на квадрата попада участък от оградната стена, като горните два механични пласта бяха от деструкции от оградната стена, състоящи се от камъни и светлокафява глинеста пръст. След втори механичен пласт в кв. К8 и цялата северна половина на кв. Л8 се достигна до пласт (неплътен) с горели жилищни мазилки с малки размери, между които се откриват фрагменти от коринтски плоски керемиди, фрагменти от олинтски хромел, дръжки от коски амфори и фрагменти от трапезна керамика. След поетапното вдигане на мазилките, в двата квадрата при пети механичен пласт се достигна до предполагаемо подово ниво на помещение, което се е развивало в тази част на обекта. Точните размери на помещението не могат да се установят. В северната половина на кв. Л8 е открита бронзова монета на Мостис. В СЗ ъгъл на кв. Л8 и в ЮЗ на кв. К8 са открити *in situ* силно фрагментиран съд на ръка – чашка и фрагменти от втори съд на ръка – гърне с релефна лента, както и фрагменти от трапезна керамика. На 2,20 м северно от съдовете е разкрита каменна структура (основа – подложка на разрушено огнище или есхара). Периферията ѝ е изградена от по-големи камъни, а във вътрешността камъните са с по-малки размери, като върху тях на места се открива обмазка от глина. Структурата е с размери 1,30 × 1,10 м. Начинът ѝ на изграждане е сходен с изграждането на част от огнищата и есхарите, проучени на обекта. На СЗ от тази структура *in situ* е открит голям съд на ръка – гърне, поставен непосредствено върху скалистия терен, в който са

открити фрагменти от съд на колело. На 0,30 м източно от структурата е открит железен сауротер, а от север е открит фрагмент от железен предмет (дръжка с част от острието на меч?). Върху нивото на структурата в квадратите са открити фрагменти от дебелостенни съдове на ръка с релефна украса, фрагменти от амфори и няколко къса желязна шлака. в останалата част В кв. К8 е достигната материковата скала освен в ЮЗ му четвърт.

В кв. К9 са отнети шест механични пласта. В горните два пласта са открити керамични фрагменти от съдове на колело – стени и дръжки от коски амфори, от трапезни амфори, купи и паници, фрагменти от сива монохромна керамика. Присъстват и неголям брой фрагменти от съдове на ръка, както и късове желязна шлака, фрагменти от керемиди и късове мазилка. В ЮИ част на квадрата е разчистено струпване от плоски камъни с различни размери, като най-големите достигат до 0,38 × 0,35 м, 0,40 × 0,30 м, 0,38 × 0,20 м. Размерије на струпването са 1,27 м (С – Ю) и 1,30 м (И – З). В трети и четвърти пластове освен битова керамика се откриват фрагменти от керемиди и дребни мазилки; в С част на квадрата е достигната материковата скала. След вдигане на контролното ребро, попадащо в северната част на квадрата, е разкрита яма, изсечена в скалистия терен. Ямата е с елипсовидна форма при отвора, леко издължена в посока С – Ю и има размери: 0,84 × 1,10 м, дълбочина 0,60 м. В дълбочина стените ѝ леко се стесняват. Пълнежът на ямата в горната част е от тъмнокафява рохка пръст, примесена с керамика на колело – основно стени на амфори, както и стени от съдове на ръка (обр. 2). Вторият пласт е със светлокафяв цвят и по-плътна структура – в него се откриват горели дребни парчета мазилки, фрагменти от съдове на ръка и колело и късове шлака. Най-долният трети пласт е със сиво-пепеляв цвят, плътна структура и е наситен с малки въгленчета, дребни фрагменти керамика на колело и на ръка, малки късове мазилки и шлака. На дъното на ямата, в центъра ѝ е положен голям плочест камък с размери 0,45 × 0,50 м.

В източната част на обекта, в кв. 311, 12, е проучен зид с П-образна форма, отворен на север, разположен западно от източната оградна стена. Западната и южната стени са двулицеви, а източната е с лице само от вътрешната страна, източната ѝ страна е долепена до оградната стена. В градежа на западната стена е включена материковата скала. Зидът е с външни размери: дължина (С – Ю) 3,30 м; ширина (И – З) 2,60 м. Във височина е изграден от два реда ломени плочести камъни за външното и вътрешно лице. Пълнежът между стените е от чиста глинеста пръст.

Откритите през сезона материали са в синхрон с изградената досега хронология на обекта: домът е построен и обитаван през последната четвърт на II – първата четвърт на I в. пр. Хр., когато е бил опожарен. Към средата на I в. пр. Хр. отделни участъци от територията на обекта са били обитавани отново.

След приключване на проучванията през 2021 г. на практика от вътрешността на обекта са проучени около 98 %. Поради денивелацията в различните участъци, пред външното лице на оградната стена е проучено разстояние от 3 до 6 м. Всички проучени през сезона структури са покрити и зазимени, като е подновено покритието и на откритите през предишните сезони структури.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A FORTIFIED RESIDENCE FROM THE LATE HELLENISTIC PERIOD IN PASTICH LOCALITY, TSAREVO MUNICIPALITY

Deyan Dichev, Anna Agre

Summary

The excavations were conducted in all sectors of the site and were aimed at completing the study of the fence wall and the space inside the residence. The eastern fence wall is preserved up to 1.20 m, and it is 1.20 – 1.25 m wide. The wall is preserved in up to eight courses of quarry stones and its faces are built in irregular rows. A plinth of quarried stones having a row in height and 0.15 m wide was discovered in the base of the wall.

The steepest section of the site is in grid square M10 where the southern and eastern fence walls meet. The cornerstones are large. The plinth is made of large and medium-sized unworked rectangular stones in two courses with a height of 0.40 m. The preserved height of the wall is 0.85 m. A pilaster with a length of 2.20 m and a width of 1.0 m was built there.

On the border between grid squares Л8, M8, and M9 an alteration of the southern fence wall was discovered (fig. 1). The alteration was necessary due to the destruction of the primary wall due to a large displacement of the terrain. The new wall is attached to the inner face of the old wall. It is 3.30 m long, 1.10 m wide at the eastern end, and up to 0.70 m at the western end. To the east, the wall ends near the pilaster in square M10, and to the west – to a pilaster discovered

in the SE part of square Л8. The pilaster is oriented NE – SW, measuring 0.90 × 0.70 m and is built in parallel to the pilaster in square Л7.

The layer in squares Л8 and К8 contained small pieces of burnt wall plaster, fragments of Corinthian flat tiles, fragments of Olynthus type millstone, handles of Koan amphora, as well as fragments of table pottery. The presumed floor level of a dwelling that was located in this part of the residence was reached. A bronze coin of Mostis was found in the northern half of square Л8. In the NW corner of square Л8 and in the SW corner of square К8, a highly fragmented hand-built cup and a hand-built pot were found *in situ*. A stone structure (probably the basis of a destroyed hearth or *eschara*) was discovered 2.20 m north of these vessels. The structure measures 1.30 m (N – S) × 1.10 m (E – W). Its construction is similar to the construction of some of the hearths and *escharai* previously studied at the site.

A pit cut into the rocky terrain was discovered square К9 (fig. 2). The pit had an elliptical shape at the opening, measuring 0.84 m (E – W) × 1.10 m (N – S), with a depth of 0.60 m. The fill of the pit contained fragments of wheel thrown ceramics and pieces of plaster and slag. At the bottom of the pit, in its centre, a large slab of stone with dimensions of 0.45 × 0.50 m was found.

The materials discovered during the season are in line with the chronology of the site established so far: the residence was built and inhabited in the last quarter of the 2nd – the first quarter of the 1st c. BC, when it was burned. In the middle of the 1st c. BC some parts of the site were inhabited again.

After the completion of the excavation in 2021, about 98 % of the interior of the site has been studied. The space in front of the outer fence wall has been studied from 3 up to 6 m distance depending on the displacement of the terrain. All structures investigated during the season were covered and prepared for winter, and the coverage of the structures discovered during the previous seasons was renewed.

Deyan Dichev, Museum of Ethnography and Archaeology – Elhovo, 4 Shipka Str., 8700 Elhovo, dejan.dichev@abv.bg
Anna Agre, aniagre@abv.bg

№ 32. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. СВ. АРХАНГЕЛ, С. ДЪБНИЦА, ОБЩ. ГЪРМЕН

Илия Киров, Михаил Ваклинов, Яна Мутафчиева

Редовното археологическо проучване на обекта в м. Св. Архангел, с. Дъбница, е организирано и проведено от екип на Националния исторически музей в периода 23.08. – 06.10.2021 г.

До провеждането на разкопките през предходната кампания от 2020 г., археологическият паметник е системно унищожаван вследствие на мащабна иманярска дейност. В резултат на нея са нарушени част от структурите, свидетелство за което са археологическите материали върху съвременната повърхност. Хронологически те попадат в периода от късния халколит до XIII в.

Основните цели през настоящия археологически сезон са:

- проучване в границите на сгради № 1/4 и 2 с цел установяване на точните им параметри и функции; изясняване на ситуацията на по-ранните пластове/структури под тях;

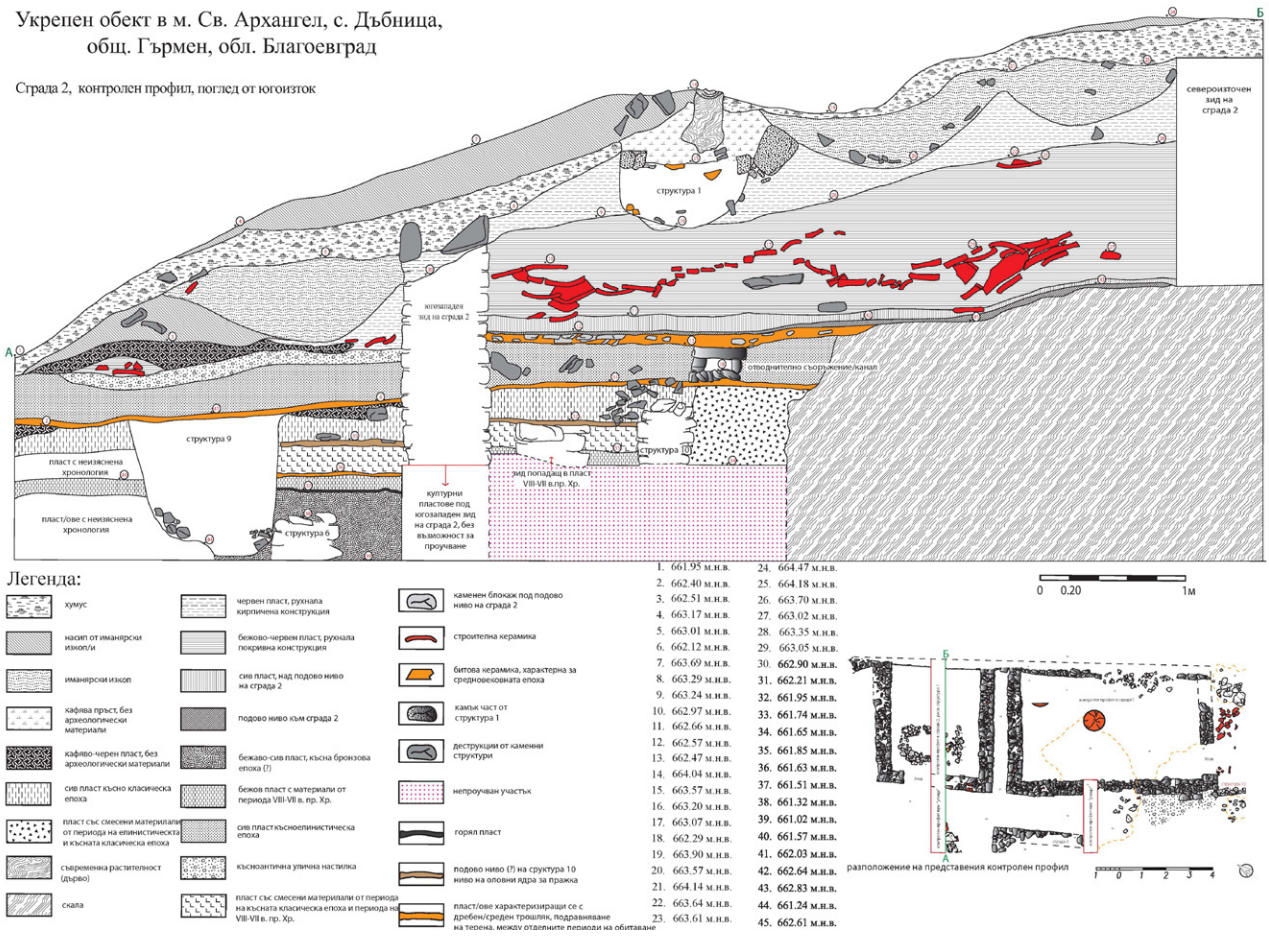
- проучване в пространството между сгради № 1/4, 2 и 3, т. нар. улица с цел локализиране и проучване на структури, предхождащи късноантичния период;

- начален етап на проучване в участъка в и около църквата с цел установяване на точните параме-

Обр. 1. Финален етап на проучване през 2021 г.

Fig. 1. Final stage of the archaeological research in 2021

Обр. 2. Стратиграфски профил

Fig. 2. Stratigraphic cross-section

три, план и евентуални периоди на строителство.

Това, от своя страна, аргументира текущите задачи: пълно проучване на сграда № 2; максимално проучване на сграда № 1/4; наблюдения върху стратиграфията и интензитета на обитаване преди и след мащабното застрояване през късноантичния период; установяване на размерите, плана и датировката на църквата, нейните строителни периоди и евентуални преустройства.

При разкопките се проучиха и документираха археологически структури, пластове и материали от периода на късния халколит до средновековната епоха (обр. 1).

Структури от средновековната епоха. Структура № 1 е кръгло съоръжение, изградено от големи необработени камъни. Разположено е в границите на сграда № 2, като нарушава част от деструкциите, без да достига рухналата ѝ покривна конструкция. В структурата се наблюдава керамика, характерна за средновековната епоха, част от стъклена гривна и монета, отнесена към първо – трето десетилетие на XIII в.

Структура № 12 е зид от постройка (?), разположен югоизточно от сграда № 1/4 и вкопан в т. нар. улицата от късноантичния период. Зидът е на калова спойка, с лошо оформено лице и дължина 1,50 м, ширина 0,40 м и разкрита височина 0,35 м (на този етап от проучването). В структурата се наблюдава керамика, характерна за средновековната епоха, железни оръдия на труда и др.

Структури от Късната античност. Сграда № 1/4 и № 2 са жилищни постройки с външни размери 8,90 × 5,25 м (№ 1/4) и 5,00 × 5,20 м (№ 2). Зидовете са изградени от ломени камъни на калова спойка. Имат оформено вътрешно и външно лице с търсене на редова зидария. Във височина продължават с кирпичен градеж. Дебелината на стените е 0,60 м. Покривната конструкция разкрива използването на плоски и покриващи керемиди. Подовото ниво е от трамбована глина с оранжево-кафяв цвят и дебелина до 0,10 м. Периодът на функционирането им трябва да се свърже с времето на Късната античност, според нумизматичния материал от края на IV – началото на V в. до началото – средата на VI в.

Структури от късната желязна епоха (Елинизъм). Отводнително съоръжение „канал“ е лока-

лизираното в пространството под сграда № 2. Съоръжението е нарушено от югоизточния зид на сграда № 2, а самото то компрометира зида на структура № 10. Предвид откриваните материали в пласта и стратиграфската му позиция, съоръжението може да се отнесе към периода края на IV – III в. пр. Хр. (обр. 2).

Структури от късната желязна епоха (късна класическа епоха). Структура № 4 представлява вкопаване с кръгла форма, разположено в пространството под сграда № 2, компрометирано вследствие на застрояването на терена през късноантичния период. В структурата се наблюдава керамика, характерна за късната желязна епоха.

Структура № 5 е яма/вкопаване (?), разположена в пространството между сгради № 1/4, 2 и 3. В структурата се наблюдава керамика, работена на ръка и колело, както и амфорна тара, характерни за късната желязната епоха (обр. 3). На дъното на структурата се откри монета на македонския цар Филип II (359 – 336 г. пр. Хр.). Структура № 5 нарушава пласт, в който се открива керамика, работена на колело, с рисувана геометрична украса, характерна за периода VIII – VII в. пр. Хр.

Структура № 8 е кръгло съоръжение, оформено посредством големи камъни. В структурата се наблюдават нехарактерни керамични фрагменти от съдове, изработени на ръка, с груба повърхност. Стратиграфски структурата може да се отнесе към периода на късната желязна епоха.

Структура № 9 е яма/вкопаване, маркирано посредством дребни камъни. На този етап размерите на структурата не могат да се установят, защото част от нея попада под северозападния контролен профил над т. нар. улица. В структурата се наблюдава керамика, работена на ръка и колело, сред които има фрагментиран кантарос от втората половина на IV в. пр. Хр.

Обр. 3. Археологически материали от структура 5

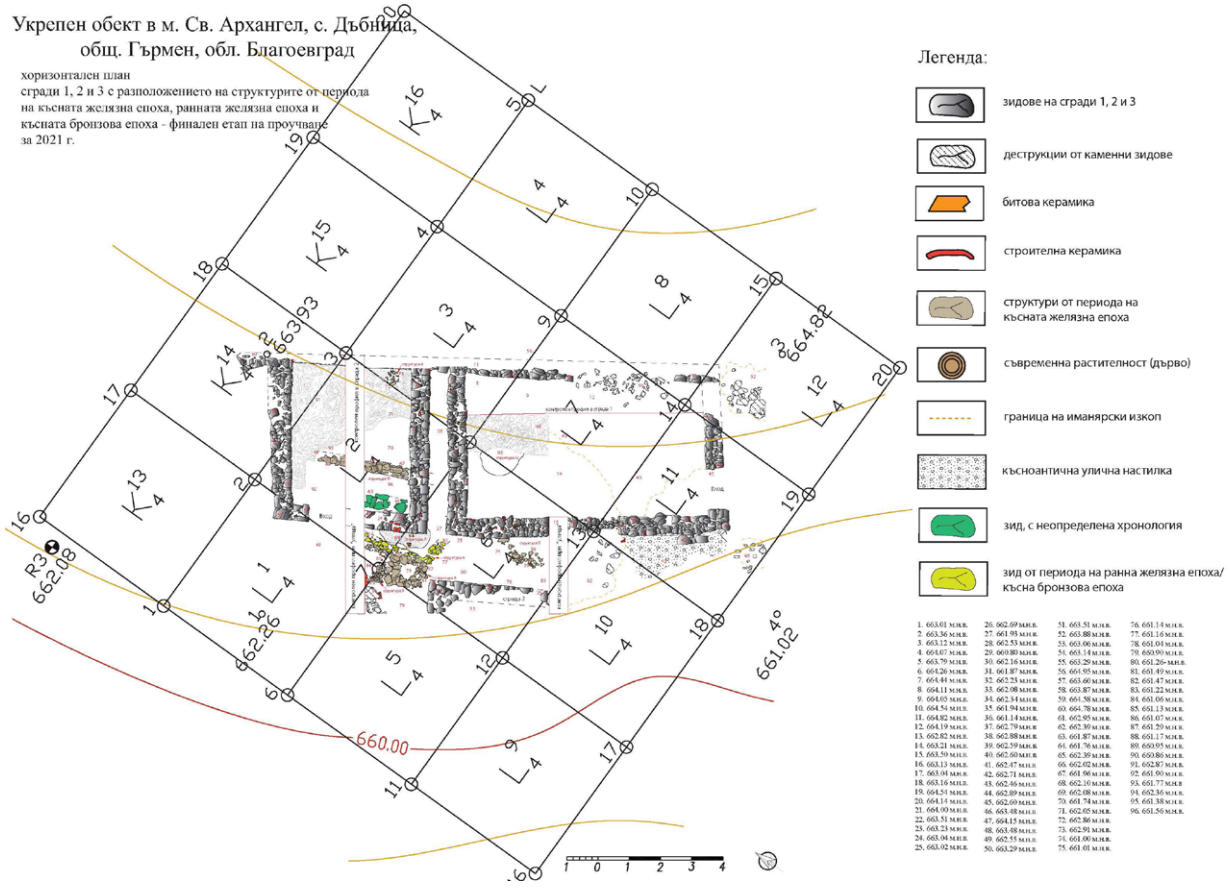
Fig. 3. Archaeological materials from structure 5

Обр. 4. Църква

Fig. 4. Church

Структура № 10 е жилище (?), разположено в пространството под сгради № 1/4 и 2. Запазеният зид е на калова спойка и има ширина 0,40 м и разкрита височина 0,30 м (на този етап от проучването). В структурата се наблюдава керамика, характерна за късната желязна епоха, животински кости и въглени. Сред материалите трябва да се отбележат монета на град Парион, втори период (IV в. пр. Хр.) и оловни ядра за прашка с изображения на връх на копие, скорпион и две срещуположно застанали оси. На едно от ядрата се разчита надпис на македонски военачалник – [Σ]ΠΑΡΟΔΑ.

Обр. 5. План на част от проучените структури

Fig. 5. Plan of some of the studied structures

Структура № 13 е яма/вкопаване с кръгла форма, разположена в пространството под сграда № 1/4, и е компрометирана вследствие на застрояването на терена през късноантичния период. В структурата се наблюдава керамика характерна за късната желязна епоха. Структура № 13 нарушава пласт, в който се открива керамика, работена на колело, с рисувана геометрична украса характерна за периода VIII – VII в. пр. Хр.

Структури от ранната желязна епоха. Структура № 7 е керамично струпване върху материковата скала, разположено в пространството между сгради № 1/4, 2 и 3. В структурата се наблюдава керамика на колело, характерна за геометричния период VIII – VII в. пр. Хр.

Структури от късната бронзова епоха (?). Структура № 6 е жилище, разположено в пространството между сгради № 1/4, 2 и 3. Запазените зидове са на калова спойка и имат ширина 0,45 м и разкрита височина 0,30 – 0,40 м (на този етап от проучването). В структурата се наблюдава керамика, характерна за късната бронзова / ранната желязна епоха. Структура № 6 е нарушена от структури № 7, 8, 9.

Структури от късния халколит (?). Структура № 11 обединява вкопавания (шест) в скалата, разположени в пространството под подовото ниво на сграда № 2. Те са с диаметър от 0,20 м до 0,50 м и дълбочина от 0,20 м до 0,25 м. Структура № 11 е нарушена при подравняването на терена, предхождащо изграждането на сграда № 2. Близки паралели на наблюдаваната ситуация се откриват при обекта до с. Илинден, общ. Хаджидимово (Todorova et al. 2021, 278 – 279). Намерените фрагменти от битова керамика и зооморфна глинена фигура датират структурата в периода на късния халколит.

Характеристики на църквата. Проучването на църквата обхваща единствено разчистване на иманярските насипи с цел определянето на точните параметри и, при възможност, датировката на комплекса. В процеса на работа се установи, че пространството при абсидата и голяма част от наоса и притвора са изцяло компрометирани от иманярски интервенции. На нивото на материковата скала в абсидата е открита монета от 1992 г. Въпреки това, се установиха два строителни периода, ранен – IV в. и късен – XIII в (обр. 4).

Ранната църква е изградена върху скалата. Абсидата е отделена от наоса посредством преграден зид. Западната стена на наоса на този етап не е локализирана. Няма запазени участъци

от подово ниво. Зидовете са изградени от обработени и необработени камъни, споени с розов хоросан.

Късната църква стъпва върху част от стените на ранния храм, с лек отстъп навън. Абсидата е напълно унищожена от иманярски интервенции. Наосът не е конструктивно свързан с абсидата на ранната църква. Той също е значително компрометиран. Установи се наличието на притвор, който не е отбелязан в публикациите (Георгиева 1961, 13 – 14; Михайлов 1969, 162 – 163; Дремсизова-Нелчинова 1987, 68 – 70). Той също е нарушен от иманярски изкопи, но част от зидовете и подовото ниво в североизточния ъгъл са запазени. Зидовете са изградени от обработени и необработени камъни, споени с бял хоросан.

Извън анализираните по-горе периоди със съответните структури/пластове се откриват фрагменти от битова керамика и нумизматичен материал от римската епоха (края на I в. пр. Хр. – III в.).

Проведените през 2021 г. археологически проучвания затвърдиха наблюденията за функционирането на сложен комплекс, съществувал в широк хронологически диапазон. Това от своя страна изисква методично и дългосрочно проучване с цел изясняване характера на обитаване на терена през съответните периоди (обр. 5).

Литература

Божкова 2002: А. Божкова. Керамика с геометрична украса и сродни керамични категории. – В: А. Божкова, П. Делев (ред.) Копривлен, том 1. София 2002, 133 – 144.

Георгиева 1961: С. Георгиева. Археологически проучвания в Родопите през 1960 г. – Археология, 3/4, 1961, 12 – 18.

Дремсизова-Нелчинова 1987: Цв. Нелчинова-Дремсизова. Археологически паметници в Благоевградски окръг. София, 1987.

Михайлов 1969: Ст. Михайлов. Средновековни църкви в Родопите. – В: Родопски сборник, т. II, София, 1969, 158 – 163.

Тодорова 2017: Н. Тодорова. Керамичните комплекси от финала на халколита в Родопите и долината на р. Места (Автореферат за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, Катедра „Археология“, 2017.

Todorova et al. 2021: N. Todorova, G. Katsarov, V. Petrova. Constructions and destructions: building practices at the final Chalcolithic hilltop settlement of Ilinden – Klissura in the Mesta River Valley. – Studia Praehistorica, 15, 2021, 271 – 295.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A FORTIFIED SITE IN ST. ARCHANGEL LOCALITY, DUBNITSA VILLAGE, GARMEN MUNICIPALITY

Ilia Kirov, Mihail Vaklinov, Yana Mutafchieva

Summary

During the 2021 archaeological research in the St. Archangel locality near the village of Dubnitsa, structures, layers and materials from the Late Chalcolithic up to the medieval period were investigated (fig. 1).

Structure 1 is an installation with a round shape. The structure is characterized by a ceramic from the medieval period and a coin from the 1st – 3rd decade of the 13th c. AD. Structure 12 is a stone wall with materials linked to the medieval times.

According to the materials found in Buildings 1/4 and 2 they both are probably residential. The numismatic data suggests that they can be dated to the period between the end of the 4th – beginning of the 5th c. AD and the beginning/mid-6th c. AD.

Beneath the layers from Late Antiquity in Building 2, a structure related to drainage system was excavated. According to the stratigraphic position of the materials found in this "canal", the structure can be dated to the end of the 4th – beginning of the 3rd c. BC (fig. 2).

Structure 4 can be interpreted as a pit with a round shape, inside of which pottery typical for the Late Iron Age and charcoal were found.

Several archaeological structures are excavated between Buildings1/4, 2, and 3 – Structures 5, 8, 9. In all of them the finds are typical for the Late Iron Age – sherds from hand-built and wheel thrown pottery, amphorae (fig. 3). In Structure 9, a fragmented *kantharos*, dated to the 4th c. BC was discovered.

Structure 10 is situated within Building 2, below the late antique levels. The pottery sherds found here are typical for the Late Iron Age. Here, lead sling bullets and a coin from the city of *Parion* from the 4th c. BC were found.

Structure 7 is located in the space between Buildings 1/4, 2, and 3. Wheel thrown pottery typical for the Geometric period (8th – 7th c. BC) was found in the structure.

Structure 6 and the materials related to it can be dated back to the Late Bronze Age and/or Early Iron Age.

The only remains from features that can be connected to the Chalcolithic period were found on the bedrock. A number of postholes and small pits were discovered cut directly into the bedrock. The sherds of hand-built pottery and a zoomorphic ceramic figurine unearthed here very likely connect these structures with the above mentioned period.

During the excavations at the top of the hill, it was found that the church situated there had two periods of construction – one from the second half of the 4th c. AD, and a later one, probably from the beginning of the 13th c. AD. The earlier building was constructed directly on the bedrock. The stone walls were made of stones bound with pink mortar. The walls of the later church are founded on the walls of the earlier building, with just a slight deflection outwards. A *narthex*, connected to this later period was uncovered. The walls of the later construction period are built with white mortar (fig. 4).

Archaeological excavations have confirmed the observations regarding the functioning of a complex that existed during a considerable timespan (fig. 5).

Ilia Kirov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., Sofia 1618, kirov_84@abv.bg
Mihail Vaklinov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., Sofia 1618, m.vaklinov@historymuseum.org
Yana Mutafchieva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, yanamutafchieva@yahoo.com

ИЗВЪНГРАДСКИ СЕЛИЩА И СВЕТИЛИЩА

№ 33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОРЛЯНЕ, ОБЩ. УГЪРЧИН

Мая Валентинова, Велина Жекунова, Радослав Гущераклиев

Спасителните археологически проучвания на обект 14, АМ „Хемус“, участък 2 са проведени в периода април – юни 2021 г., съгласно договор между АПИ и НАИМ – БАН[1]. Обектът е регистриран по време на археологическо наблюдение през 2020 г. от А. Григоров.

Обектът се намира на 2,6 км североизточно от с. Орляне. Разположен е върху склон с югоизточно изложение, на десния бряг на малък дол, вливащ се в р. Тоша, и попада в земеделски площи. Денивелацията на терена в рамките на сервитута от С/СИ на Ю/ЮЗ достига до 10 – 11 м. При строителните дейности е отнет пласт с дебелина от около 0,20 м в южната и около 0,40 м в северната и централната част на обекта.

Методика и ход и на проучване. В началото върху предвидената за проучване площ е извършено геофизично изследване. Използван е геомагнитният метод. Резултатите показаха наличието на няколко аномалии с кръгла форма в централната южна част, както и линейни аномалии с ориента-

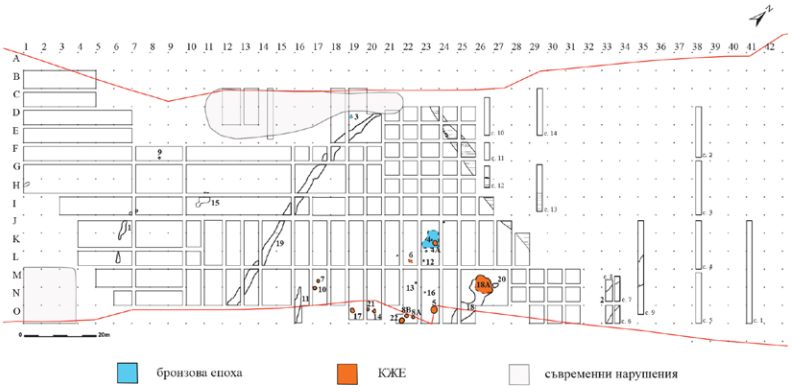
[1] Проучването е осъществено от екип: М Валентинова (ръководител), В. Жекунова, Р. Гущераклиев (зам.-ръководители), археолози: С. Танева, Д. Дамянов, М. Димитров, А. Атанасов, Р. Златев, П. Попов, стажанти: И. Чехларов, С. Генков, Д. Костов, Ц. Колева, М. Нейчев. Геомагнитно измерване – инж. Н. Тонков (НАИМ – БАН), палеоботанически анализ – доц. Ц. Попова (НАИМ – БАН), геодезия – И. Петракиев, обработка на кремъчния материал – гл. ас. д-р С. Танева.

ция СИ – ЮЗ в западната част и СЗ – ЮИ в източната. При археологическите разкопки тази информация до голяма степен се потвърди.

Крайната източна и североизточната част на обекта бяха проверени чрез сондажи на ръка и със земекопна техника, ориентирани напречно на трасето. Установи се отсъствие на археологически структури и материали в тази част на определената за проучване площ. Централната и западната част на обекта са проучени изцяло. Археологически материали (керамични фрагменти, преобладаващо от съдове, правени на ръка, парчета отухлена мазилка и кремъци) в ниска концентрация се откриват в горните 0,10 до 0,20 м от заварения почвен слой. След тази дълбочина те почти липсват. По-висока концентрация на археологически материали се наблюдава в централната южна част, където по повърхността и в пласт от сивокафява сбита пръст, на дълбочина до 0,25 – 0,30 м се откриват фрагменти от битова керамика, работена на ръка или на колело, късове отухлена мазилка и кремъци.

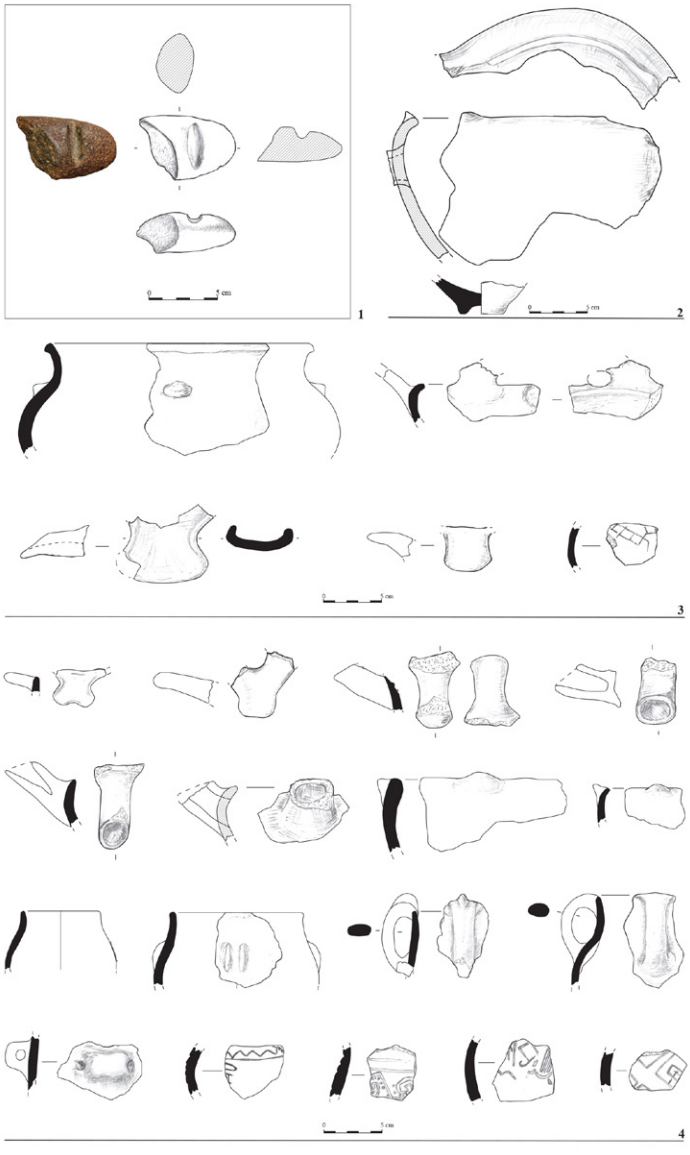
При разкопките е установено обитаване през СБЕ, КЖЕ и в най-ново време (края XIX – началото на XX в.).

Бронзова епоха. Почти върху цялата площ се откриват разпръснати, силно фрагментирани и без контекст, материали от бронзовата епоха, част от които вероятно разнесени и преотложени допълнително при отнемането и извозването на почвения слой от строителите. При проучването в дълбочина не бе установено наличието на културен пласт. Материалите се намират в отделни концентрации или разпръснати в пласт от сиво-кафява сбита пръст, на дълбочина от 5 см до 0,25 м от заварената повърхност. Най-голямата концентрация (структура 4) е регистрирана в кв. К23 на 5 см от нивото на заварения терен (обр. 1). На площ от 4,00 × 3,00 м е разкрито струпване от керамични фрагменти (всички със следи от вторично изпичане) и дребни късове отухле-

Обр. 1. Обект 14, Орляне – общ план на проучения участък

Fig. 1. Site 14, Orlyane – state plan of the excavated area

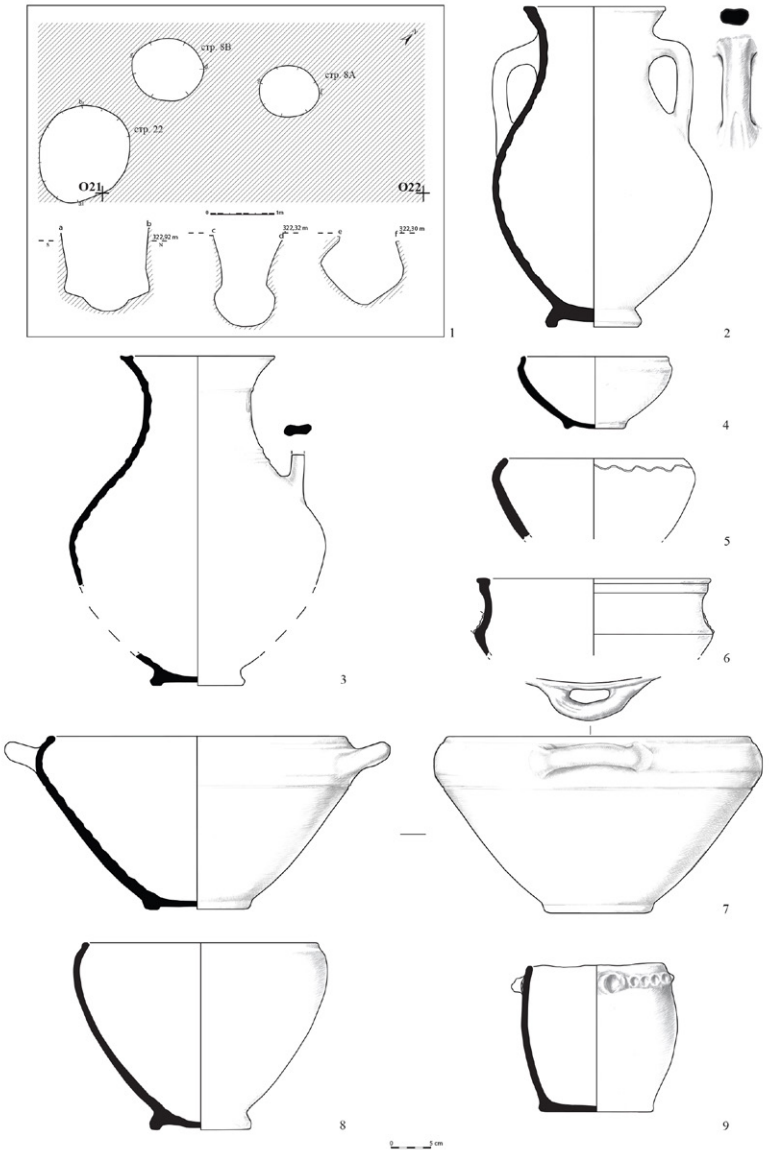
Обр. 2. Обект 14, Орляне, средна бронзова епоха: 1 – каменен предмет (бротлайбидол); 2 – керамика от структура 3; 3 – керамика от структура 4; 4 – керамика от обекта

Fig. 2. Site 14, Orlyane, Middle Bronze Age: 1 – stone artefact (Brotleibidole); 2 – pottery from feature 3; 3 – pottery from feature 4; 4 – pottery from the site

Обр. 3. Обект 14, Орляне, структура 8А – етап от проучването

Fig. 3. Site 14, Orlyane, feature 8A – stage of excavation

на мазилка. В пласта, в който лежат находките, се наблюдават дребни въгленчета, открити са и малки горели костици. В източната си част струпването е нарушено от яма от КЖЕ (структура 4А). На север и на юг от основната концентрация, в кв. J23 и L23 са регистрирани други, помалки концентрации, свързани вероятно със същата структура. В СЗ част на структура 4 е проучена дупка за дървен стълб. Тя е с дълбочина 0,50 м, диаметър в горната част на вкопаването 0,35 м, а на основното легло 0,20 м. Идентични две дупки са проучени и южно, в кв. L23 и кв. M23, и още една по-плитка в кв. L23. Те оформят редица с дължина 13 м и ориентация С – Ю. Още една дупка, възможно също за стълб, е документирана и в кв. N23, перпендикулярно на основната редица, разположена на 3,5 м западно от дупката в кв. M23. Предполагаме, че разкритата в тази част на обекта ситуация представлява лошо запазени останки от постройка/и с лека конструкция. Малка концентрация (структура 3) с материали *in situ* от бронзовата епоха на площ 0,80 × 0,70 м е проучена и в северната централна част на обекта в кв. D19 (обр. 1).

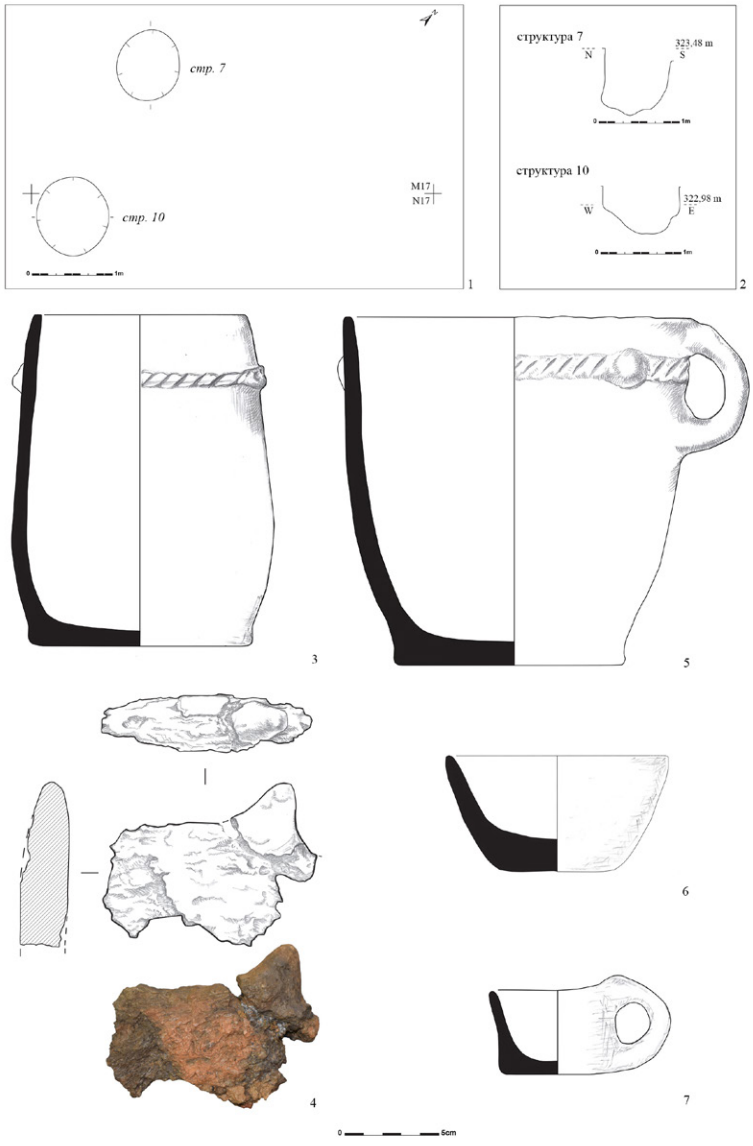
Макар немногоброен и силно фрагментиран, откритият керамичен материал, като технологични, формални и декоративни характеристики, се вписва в особеностите на керамичния комплекс от първата половина на II хил. пр. Хр. Различават се фрагменти от паници/купи със завит навътре устиен ръб, някои с хоризонтални дръжки, псевдочучури, улей или чучури. Срещат се и фрагменти от кани/чаши, ня-

Обр. 4. Обект 14, Орляне, структури 8А, 8В, 22: 1 – план и сечения; 2-3 – керамични съдове, открити фрагментирани в трите структури; 4-7 – керамика от структура 22; 8-9 – керамика от структура 8А

Fig. 4. Site 14, Orlyane, features 8A, 8B and 22: 1 – layout and cross-sections; 2-3 – ceramic vessels found fragmented in the three structures; 4-7 – pottery from feature 22; 8-9 – pottery from feature 8A

кои с израстъци в горната част на дръжката, ниски пръстеновидни столчета. Върху отделни фрагменти е засвидетелствана врязана и набодена украса, а пластичната е представена от малки релефни пъпки (обр. 2). Сред откритите находки са и два прешлена за вретено с пресеченоконична форма. Интерес представлява част от каменен предмет, който може да се свърже с т. нар. бротлайбидоли (?) (обр 2.1).

Проучените слабо запазени останки от бронзовата епоха свидетелстват за краткотрайно обитаване, вероятно от разпръснат тип, през първата половина на II хил. пр. Хр., което не е довело до образуването на изразен културен пласт. Малката дълбочина, на която се намират, способства за допълнителното им унищожаване при земеделската обработка на терена, използването на мястото и през КЖЕ и най-ново време, а впоследствие и при строителните дейности, свързани с изграждането на магистралата.

Обр. 5. Обект 14, Орляне, структури 7 и 10: 1 – план; 2 – сечения; 3 – керамичен съд от структура 7; 4 – фрагмент от глинобитно съоръжение от структура 7; 5-7 –керамични съдове от структура 10

Fig. 5. Site 14, Orlyane, features 7 and 10: 1 – layout; 2 – cross-sections; 3 – ceramic vessel of feature 7; 4 – fragment of clay installation from feature 7; 5-7 – ceramic vessels from feature 10

Късна желязна епоха. Проучените 11 структури от КЖЕ са разположени в централната южна част на обекта (обр. 1). Те са представени основно от негативни контексти (ями), които бяха предварително локализирани като аномалии с висок интензитет. Диаметрите им при отвора са от 0,85 м до 1,60 м, в разрез са цилиндрични с леко разширяващи се навътре стени, пресеченоконични или обърнатоконични с полусферична долна част, дъното е равно или конкавно. Дълбочината им на вкопаване е от 0,60 м до 1,80 м.

По отношение на запълнителя могат да се обособят най-общо няколко групи. Структури 8А, 7, 10 и 8В са запълнени в горната си част с тъмносиво-кафява пръст, съдържаща въглени и бучки отухлена мазилка, а в долната половина почти изцяло с компактно разположени опожарени стенни мазилки и фрагменти от глинобитни съоръжения (обр. 3). Фрагменти от керамични съдове с различна концентрация и степен на фрагментарност се откриват във всички нива. При структури 4А и 22 запълнителят е сравнително еднороден, съставен от тъмносиво-кафява пръст, съдържаща въглени, бучки отухлена мазилка, фрагменти от керамични съдове и на места кафява пръст, смесена с материкови включения. На дъното и при двете ями е положен плочест камък (пясъчник) с размери 0,40 × 0,25 м и големи фрагменти от керамични съдове. Пет камъка със средни размери 0,20 × 0,25 м „запечатват" структура 4А. Най-дълбоката от проучените ями (структура 5) е запълнена с тъмносива рохка пръст, примесена на места в дълбочина с материкови включения, почти без на археологически материали. Структура 17 се отличава с елипсовидно в хоризонтален план сечение и сравнително малка дълбочина (0,50 м). В горната си част тя има „запечатка" от компактно

разположени, но дребни и с ерозирали ръбове, късове отухлена мазилка. В дълбочина е запълнена с еднородна, тъмносива, пепелива пръст, примесена с въгленчета.

При обработката на археологическите материали се установи, че част от фрагментите, депонирани в структури 8А, 8В и 22, принадлежат на едни и същи керамични съдове (обр. 4.2, 3). Това предполага, че трите ями представляват един комплекс. Подобно предположение може да се допусне и за структури 7 и 10, също разположени една до друга. Те са сходни като форма и размери, а депонираните в тях керамични съдове и фрагменти са почти изцяло изработени на ръка (обр. 5).

При анализа на взетите от ямите археоботанични проби са установени единични зърна от мека/сбита пшеница в структури 7 и 8А и от еднозърнеста пшеница в структура 4А. Дребни фрагменти от дъбова дървесина са идентифицирани при структури 4А, 8В и 10.

Източно от участъка с ямите е проучено сравнително голямо плитко вкопаване (структура 18А). То има овален план и размери 5,50 × 4,40 м. Стените са почти отвесни. Дъното е сравнително равно. Дълбочината му е 0,50 – 0,55 м. На дъното на вкопаването, по периферията му, са документирани пет малки ями с овална форма с диаметър 0,40 × 0,50 м и дълбочина 0,15 м, а в централната част – добре оформена яма с кръгла форма, с диаметър 0,70 м и дълбочина 0,30 м. Запълнителят на структура 18А е хомогенен, черно-кафяв, с понижена плътност и ронлива структура, наситен с въглени и разпрашена мазилка. В него се откриват керамични фрагменти от съдове, работени на ръка или колело в средна към висока концентрация. С известна доза предпазливост допускаме, че структура 18А може да се свърже с частично вкопана постройка от КЖЕ с неопределена функция. Южната ѝ граница е напълно разрушена и преминава в образувана от течащи повърхностни води ровина[1].

Към КЖЕ се отнасят и останките от две наземни структури (структури 6 и 14). Структура 6 представлява концентрация на късове отухлена мазилка и керамични фрагменти върху площ от 1,20 × 0,60 м. Структура 14 е П-образно съоръжение с размери 0,70 × 0,60 м, оформено от вертикално забити плочести камъни със запазена височина до 0,12 м, запълнено с дребни парчета отухлена мазилка с ерозирали ръбове и малки керамични фрагменти с лошо запазена повърхност.

Въз основа на открития керамичен материал датировката на проучените структури от КЖЕ може да се постави в рамките на IV – началото на III в. пр. Хр. (обр. 4, 5). Откриваните на повърхността в нивата, южно от сервитута на магистралата, фрагменти от съдове, работени на колело, показват, че основната част на обекта от КЖЕ се развива в тази посока.

Проучените при обект 14 структури от КЖЕ допълват и имат своето място в картината на селищната система в един все още слабо познат район.

RESCUE EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE BRONZE AGE AND THE LATE IRON AGE NEAR THE VILLAGE OF ORLYANE, UGARCHIN MUNICIPALITY

Maya Valentinova, Velina Zhekunova, Radoslav Gushterakliev

Summary

The site is located 2.6 km northeast of the village of Orlyane. It is located on a slope with southeastern exposure, on the right bank of a small gully, flowing into the Tosha River.

During the excavations, habitation was established during the MBA, LIA and the end of the 19th – beginning of the 20th c. (fig. 2).

The poorly preserved remains of the Bronze Age have been studied, testifying to a short-lived settlement, probably of a scattered type in the first half of the 2nd millennium BC, which did not generate of a substantial cultural layer. The pottery in terms of technological, formal, and decorative characteristics, fits into the features of the ceramic complex from the first half of the 2nd millennium BC. There are fragments of bowls with an inturned rim, some with horizontal handles, pseudo-spouts, gutters or spouts. They are also found in jugs/cups, some with protrusions at the top of the handle. Incised and stabbed decoration is attested on individual fragments, and the plastic one is represented by small relief buds (fig. 2). A part of a stone object that can be associated with the so-called Brotleibidole is among the more interesting finds (fig. 2.1).

The studied 11 LIA features are located in the central southern part of the site (fig. 1). They are represented mainly by dug-in contexts (pits), which were previously localized as high-intensity anomalies. Their diameters at the mouth are from 0.85 m to 1.60 m, in section they are cylindrical, cross-conical or inverted-conical with a hemispherical lower

[1] В границите на обекта са документирани и проучени и други образувани от повърхностните води ровини с различна размери, в които се откриват обезличени в голяма степен материали от БЕ, КЖЕ и края на XIX – началото на XX в.

part, and the bottom is flat or concave. Their depth is from 0.60 m to 1.80 m. In terms of fill, several groups can be distinguished in general (fig. 3). During the processing of the archaeological materials, it was established that some of the fragments deposited in features 8A, 8B and 22 belong to the same ceramic vessels (fig. 4.2, 3). This suggests that the three pits are a single complex. A similar assumption can be made about features 7 and 10, also located next to each other. They are similar in shape and size, and the material deposited in them is almost entirely of hand-built pottery (fig. 5).

To the east of the section with the pits, a relatively large shallow dug feature (feature 18A) was studied. With some caution, we assume that feature 18A may be connected to a semi-dugout construction of LIA, with an undetermined function.

On the basis of the discovered pottery, the studied LIA features can be dated to the 4th – beginning of the 3rd c. BC (figs 4, 5).

Maya Valentinova, Regional Museum of History – Lovech, 1 T. Kirkov Square, 5500 Lovech, maiadimitrova@hotmail.com
Velina Zhekunova, velinazhekunova@gmail.com
Radoslav Gushterakliev, Regional Museum of History – Lovech, 1 T. Kirkov Square, 5500 Lovech, r.gushterakliev@mail.bg

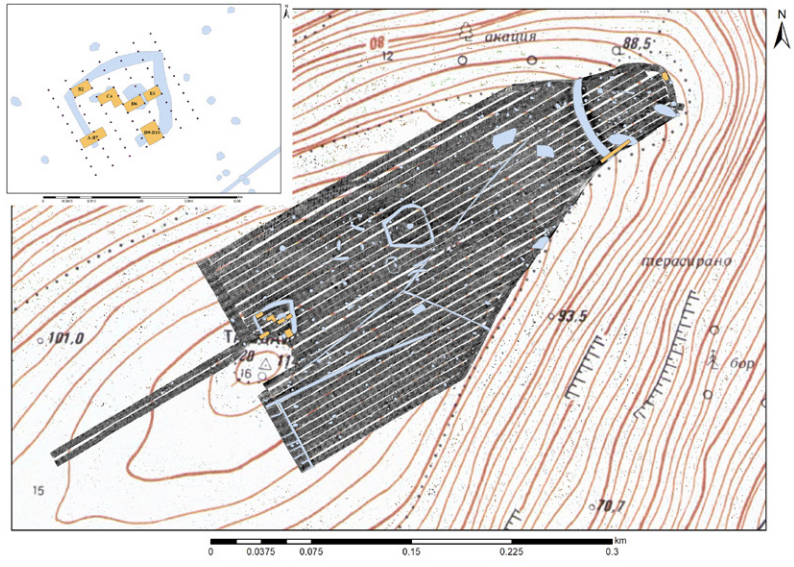
№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. ТАШ БАИР, ЗЕМЛИЩЕ НА С. НОВГРАД, ОБЩ. ЦЕНОВО, ОБЛ. РУСЕ

Георги Иванов, Свен Конрад, Райко Краус, Таня Христова, Камен Бояджиев, Петър Минков

Проучванията на Таш баир през 2021 г. се провеждат съгласно подписан международен договор между НАИМ – БАН и Институт за праистория и археология на Средновековието на Университет Тюбинген, Германия. Договорът е свързан с реализирането на интердисциплинарен проект на двете институции, който е финансиран от Немската изследователска фондация (DFG) и НАИМ. Той е насочен към изследване на археологически обекти, локализирани в местността Таш баир в землището на с. Новград, Русенско.

По време на първата част от изпълнението на проекта от 2018 до 2021 г. са осъществени общо четири теренни кампании. През пролетта на 2018 и 2019 г. са проведени теренни издирвания на Таш баир и околностите му, включително в низината на река Янтра. Регистрирани са общо 36 обекта, включително и надгробни могили.

Общо около 25 ха са геомагнитно изследвани, в резултат на което са дефинирани пет обекта на Таш баир, номерирани от 1 до 5, които се явяват и основните предвидени за проучване по време на втората част на проекта (обр. 1, 2). Изследването е допълнено от геоморфологични проучвания на историята на меандрите и старите корита в околността на Таш баир, извършени от специалисти от Географския институт на Университета в Льовен. Въз основа на тези проучвания и на други анализи беше възможно да се определи, че към края на I в. пр. Хр. и началото на I в. сл. Хр. меандрите на р. Янтра започват да пресъхват. С преместването на течението на

Обр. 1. Общ план на обекта с местоположение на сондажите и резултатите от геомагнитните проучвания

Fig. 1. General plan of the site with location of the trenches and the results of the geomagnetic survey

Обр. 2. Поглед от север към м. Таш баир с проучените сондажи през 2021 г.

Fig. 2. Aerial view of Tash bair locality from north with the trenches excavated in 2021

Обр. 3. Структура 105 в сондаж 4.3 – ровът в сектор „Укрепление“ на нивото с големите каменни блокове

Fig. 3. Structure 105 in trench 4.3 – the ditch in Sector Fortification at the level with the large stones

реката на изток обектите при Таш баир губят своя директен достъп до реката. Това, от своя страна, вероятно оказва решаващо влияние върху селищната система, от която няма следи на Таш баир след края на Ранното средновековие.

Археологическите разкопки през лятото на 2018 г. бяха фокусирани върху регистрирания обект 3 – рондел от средната бронзова епоха (с по-късно използване на вътрешния ров), както и върху обект 5 – ями и един нерегулярен гроб от ранноримския период, датиран към I в. През лятото на 2019 г. бяха проведени разкопки на обект 1, на който са регистрирани ровове и портата на средновековното укрепление, както и ровове, отнасящи се към късния неолит и късната желязна епоха.

Проведените разкопки през 2021 г. са първият етап от втората част на проекта (2021 – 2024 г.), с новата тема „Археологически проучвания на територията на общините Ценово и Бяла“. Планираната теренна работа беше свързана с проучвания на обект 4, включващ трапецовидна структура и укрепление на Таш баир, регистрирани при направените през предишните години геомагнитни проучвания. Най-общо изследваните площи са съсредоточени в два участъка: в долната част на възвишението Таш баир, където геомагнетиката показа вероятно рововo ограждение и вкопани структури – Сектор „Укрепление“ (4.3 и 4.4), и в горната част, при структурата с трапецовидни очертания, установени от направените измервания – Сектор „Трапец“ (4.2).

Сектор „Укрепление“ (Sites 4.3 и 4.4). Направени са два сондажа (4.3 и 4.4) с обща площ 90 м^2. В сондаж 4.4, ситуиран в най-ниската част, се разкри вкопана структура в стерилния льос, с неправилна форма, в която се очертават други две плоски вкопавания. Най-вероятно представлява основа или долната част на жилищна структура или структура със стопански характер. В нея са открити керамични фрагменти, работени на ръка. Костите са много малко, като са запазени в много лошо състояние, но сред тях има бедрена кост на дете. Регистрирана е малка концентрация на въглени. Въз основа на една ^{14}C дата и на откритата керамика структурата може да се отнесе към първата фаза на ранната желязна епоха.

Сондаж 4.3 се ситуира по-високо от 4.4, като неговата цел беше да се засече регистрираната при геомагнетиката рововa структура. Тя оформя дъга, която затваря най-долната и най-ниска част на възвишението Таш баир, което е един естественно защитен нос. Проучванията на този сондаж доказаха наличието на ров, вкопан в льоса. От вътрешната североизточна страна беше регистриран вал, кой-

то най-вероятно се е образувал от изкопаването на рова. Именно във външния наклон на вала е долепена друга вкопана жилищна структура, наподобяваща тази в сондаж 4.4. Тя е запълнена с жълто-сива пръст, като на места има следи от въглени и пепел. Количеството открити камъни в пълнежа е голямо. Между тях и под тях са открити фрагменти от керамика, работена на ръка. Тази структура, въз основа на откритата керамика и на една ^{14}C дата, може да се датира в първата фаза на ранната желязна епоха.

Ровът има приблизително U-образно сечение, като най-долният пласт е от светло жълто-сив запълнител. Над него има тъмно сивокафяв, богат на хумус пласт, който е сравнително по-късен. На нивото на засичане той е широк около 9 м. Максималната дълбочина в центъра е около 3,80 м, но сравнението с нивото на древната повърхност показва, че в първоначалното си оформление ровът е бил дълбок около 2,50 м.

Археологически материали почти не са открити в рова, което затруднява и по-точното му датиране. При запълването на рова са очевидни най-малко три фази на използване. Към дъното му е открита концентрация от големи варовикови необработени камъни, които оформят ивица с ширина до около 2 м (обр. 3). Тя върви надлъжно по линията на рова. Камъните не лежат върху дъното на рова. Под тях все още има от запълнителя му. Камъните, които са били оформени в една линия, вероятно могат да бъдат свързани с края на първата фаза, когато вероятно са били хвърлени в рова нарочно. По-късните фази се разпознават основно по стратиграфията и са свързани с оформените стъпала от вътрешната и външната страна на рова, които са документирани най-добре в напречния профил. Последната най-късна фаза на рова, по откритите отделни характерни фрагменти, може да се отнесе към късната желязна епоха. Въз основа на стратиграфската ситуация и на радиовъглеродните дати първоначалното оформление на тази структура, на този етап на проучване, може да се отнесе към края на късната бронзова епоха, с която се свързва и нивото на големите варовикови камъни.

Обр. 4. Вкопаната гробница на нивото на кремацията с погребалния инвентар; поглед от югоизток, срещу дромоса

Fig. 4. The dug-in tomb at the level of the cremation with the burial goods; view from southeast, towards the dromos

Останалата част от вала е запазена до максимална височина около 1,30 м. Под него се установи древното ниво, свързано с първоначалния етап на изграждане на структурата и по-стари от нея структури. Между тях се очерта друга структура, подобна на ров, която е пресечена от изследвания ров. Датировката в момента е неясна.

Сектор „Трапец“ (Site 4.2). Направени са шест сондажа с обща площ 135 м^2. Сондажите са заложени върху контурите на трапецовидното очертание. Два от всички сондажи пресичат напречно трапецовидната структура. В резултат на проучването им се установи, че това е вкопана структура, която наподобява рововите структури, но в план има трапецовидно очертание. Вкопаването започва още в хумусния пласт, като продължава в льоса. Напречното му сечение е с U-образна форма, като дъното е заоблено. Тази вкопана ровова структура с трапецовидно очертание е запълнена най-отдолу с пласт

Обр. 5. Вкопаната гробница на нивото на кремацията с погребалния инвентар; поглед отгоре

Fig. 5. The dug-in tomb at the level of the cremation with the burial goods; view from above

със светло жълто-сив цвят с дребни варовикови включения. В него, освен няколко фрагмента керамика, археологически материал почти не се открива. Открити са единични камъни с малки размери и единични животински кости.

Вътре в трапецовидно вкопаната структура са проучени още две други, също вкопани. Първата представлява вкопана яма с по-големи размери, която в долната си част, към дъното, е запълнена с един пласт, включващ едри и по-дребни компактни парчета от древния льос със светъл жълт цвят, примесени с пръст със сив цвят (хумус). Върху този пласт на ямата лежи друг със сиво-кафяв цвят – хумусен.

Втората регистрирана при геомагнитните изследвания във вътрешното очертание на трапецовидната структура е вкопана в древния хумус и льос камерна гробница с правоъгълна форма (обр. 4, 5). На нивото ѝ на засичане има размери 2,70 × 4,80 м, ориентирана СЗ – ЮИ. Дълбока е приблизително 1,80 – 2 м от сегашната повърхност. Покрай югозападната надлъжна стена е оформен зид с широчина около 0,50 м, със спойка от глина. Във височина е запазен до 1,40 м. Покрай останалите три стени останки от подобен зид се откриват към дъното на структурата, като той не продължава във височина. На късата северозападна стена е изграден дромосът на гробницата, дъното на който се позиционира по-високо от пода на съоръжението. По дъното на гробницата на места най-вероятно е бил поставен органичен дървен материал. В централната част на правоъгълното пространство са положени компактно кремирани човешки кости. В близост до тях като гробен инвентар са поставени над 100 малки бронзови стрели с триъгълно сечение. Те са открити на много малка площ и вероятно са били поставени в колчан. В североизточната половина на гробното помещение са поставени три копия с железни върхове, вероятно и сауротери. В близост до тях и до стрелите бяха открити и две мъниста. В югозападната половина на гробницата са поставени три керамични съда: голям съд с хибридна форма между амфора и хидрия, кана, наподобяваща т. нар. Фидиева чаша, и сива монохромна биконична кана. Откритите съдове повтарят форми и елементи от морфологията на сивата монохромна и вносна гръцка керамика от класическата епоха. Гробницата е запълнена с льос, примесен със сиво-кафява пръст от древния хумус. Въз основа на откритите керамични съдове датирането на тази гробница може да се отнесе към самия финал на V – първата половина на IV в. пр. Хр. Най-вероятно тази гробница и трапецовидната ровова структура оформят един досега непознат комплекс.

Проучванията тази година позволиха да конкретизираме и уточним някои важни проблеми, свързани както с историята на заселване в района на Таш баир, така и на устието на р. Янтра.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT TASH BAIR LOCALITY IN THE LAND OF NOVGRAD VILLAGE, TSENOVO MUNICIPALITY, RUSE REGION

Georgi Ivanov, Sven Conrad, Raiko Krauss, Tanya Hristova, Kamen Boyadzhiev, Petar Minkov

Summary

The excavations in 2021 were the first phase of the second half of the joint Bulgarian – German project "Archaeological surveys on the territory of Tsenovo and Byala municipalities". The field work was concentrated at site 4, which includes a trapezoid structure and a fortification in the Tash bair locality. Both of them were registered by the geomagnetic surveys that were held in previous years.

Sector Fortification (Sites 4.3 and 4.4). Trench 4.4. was situated in the lowest part of the Tash bair plateau. A feature with irregular shape, dug in the virgin soil (loess) was found there. Two shallow pits were attested in it. The feature is probably the lower part of a dwelling or some structure with economic functions. It is dated in the Early Iron Age.

Trench 4.3 was aimed to cross-cut the curved ditch-like structure registered by the geomagnetic survey. From the west, it enclosed the lowest eastern part of the Tash bair plateau. The excavations attested the presence of a ditch dug in the loess. A low preserved rampart was also found next to the inner, northeastern part of the ditch: probably heaped as a result of the digging of the ditch. In the NE slope of the rampart a dug-in dwelling feature was attested. It is similar to the one found in trench 4.4 and should also be dated in the Early Iron Age.

The ditch is U-shaped in cross-section. It almost completely lacks archaeological materials. At least three phases of the ditch filling and use were identified. The later ones were distinguished mainly on the basis of the stratigraphic situation and the steps made on both slopes of the ditch, which were clearly documented in the cross-section. D few diagnostic pottery sherds indicate that the later phase of ditch use may be dated in the Late Iron Age. Both the stratigraphic situation and the ^{14}C dates suggest that the initial phase of the ditch dates to the Late Bronze Age. The layer of large limestone rocks is also related to this phase.

Sector Trapezium (Site 4.2). Six trenches were made at different parts of the trapezoid outline. It was attested that this is a dug-in feature similar to ditches, but enclosing a trapezoid area. It was dug in the humus layer and the loess. The cross-section is U-shaped, with a rounded bottom.

One trench was situated over another anomaly, registered by the geomagnetic survey inside the trapezoid. The excavations uncovered a rectangular chamber tomb, dug in the ancient humus layer and the loess. It is NW – SE oriented. A stone wall was attested along the SW long wall. Remains of similar stone structures along the other walls were identified only in the bottom part of the tomb. The *dromos* of the tomb is on the short NW side.

Cremated human remains were found in a compact pile in the central part of the rectangular chamber. The grave goods were placed around them, including more than 100 bronze arrowheads with triangular cross-section, three spears with iron heads and probable *sauroters*, two beads, large vessel with a hybrid shape between amphora and *hydria*, a cup similar to the so-called Phidias' cup and a grey monochrome biconical jug. On the basis of the pottery the tomb should be dated to the very end of the 5th and the first half of the 4th c. BC.

Georgi Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivanov.georgi@yahoo.com
Sven Conrad, Eberhard Karl University of Tübingen, Burgsteige 11, D-72070 Tübingen, sven.conrad@uni-tuebingen.de
Raiko Krauss, Eberhard Karl University of Tübingen, Burgsteige 11, D-72070 Tübingen, raiko.krauss@uni-tuebingen.de
Tanya Hristova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, thristova1975@gmail.com
Kamen Boyadzhiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kamenyb@abv.bg
Petar Minkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, petraki_orlovski@abv.bg

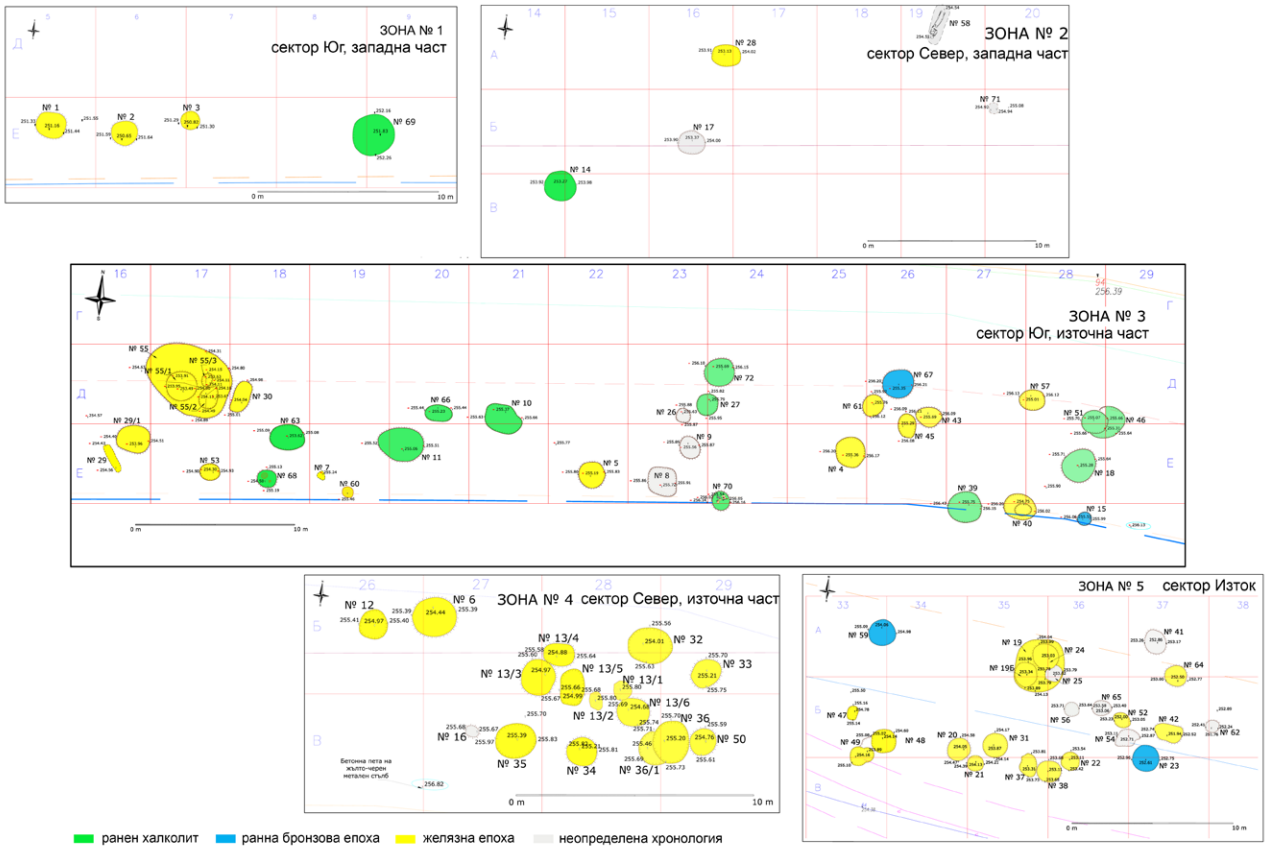
№ 35. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННИЯ ХАЛКОЛИТ, РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА ПРИ С. БРЕСТАК, ВАРНЕНСКО

Анелия Божкова, Ева Тонкова, Елина Мирчева

Обектът е ситуиран по трасето на газопреносна мрежа (ОС Вълчи дол, ЛКВ „Преселка") в района на с. Брестак, община Вълчи дол, област Варна. Спасителното археологическо проучване се проведе между 20 септември и 30 ноември 2021 г. и имаше за цел пълно археологическо проучване на участък, попадащ в сервитута на газопровода.

Обектът се ситуира върху изявено над околния терен възвишение с полегат наклон на запад и на север. Намира се на около 1 км южно от селото, в голям масив обработваема земя.

Обектът е регистриран по време на изкопни работи за подмяна на газопреносната мрежа. Трасето на газопровода минава с направление изток – запад приблизително в централната част на обек-

Обр. 1. Планове на зоните с концентрации на археологически структури

Fig. 1. Plans of zones with concentrations of archaeological structures

Обр. 2. Структура № 70 с материали от халколитната епоха

Fig. 2. Structure No. 70 with materials from the Chalcolithic period

та, който се развива и на север, и на юг извън сервитута.

Първоначалните параметри на участъка, предвиден за археологическо проучване, обхващаха територията между ПК 24+50 и ПК 26+00 (обр. 1). При изкопни работи с машина, проведени от страна на строителя, на изток от този участък се разкриха нови археологически структури. Работата на машините беше спряна и след провеждане на комисия, назначена със заповед на министъра на културата, територията за проучване беше разширена с още около 50 линейни метра в източна посока. Новите параметри на проучвания участък са от ПК 24+00 до ПК 26+00. Поради наличието на действащ и сега газопровод, чиято тръба минава в средата на сервитута, обектът беше разделен на две части – северна и южна, а върху трасето на стария газопровод беше оформена рампа за депониране на

пръстта от проведените изкопни работи.

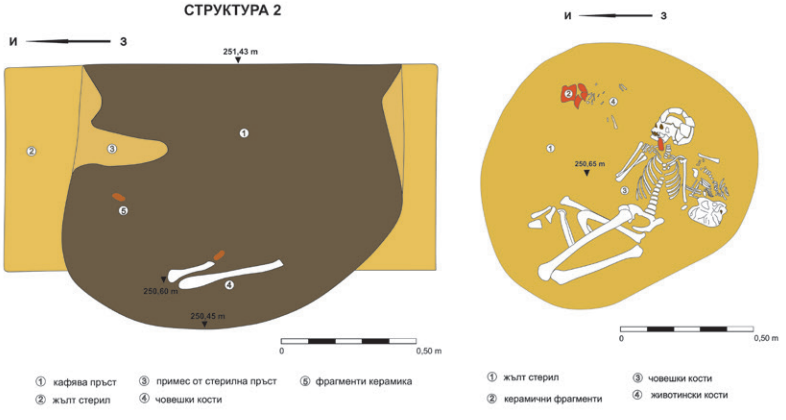
В резултат на проучването бяха открити 72 археологически структури от три епохи – ранната халколитна епоха (първата половина на V хил. пр. Хр.), ранната бронзова епоха (III хил. пр. Хр.) и желязната епоха (VI – V в. пр. Хр.).

Най-голям процент от проучените структури представляват негативни контексти – ями. Те се отнасят към всички исторически периоди, представени на обекта. Най-многобройни са ямите от VI и началото на V в. пр. Хр. – общо 40 на брой (обр. 3). Следват ямите от ранната халколитна епоха – 16 на брой (обр. 2), а накрая с три засвидетелствани структури се нареждат ямите от ранната бронзова епоха. Единадесет ями остават с неуточнена хронология. В три от ямите от VI – V в. пр. Хр. са открити човешки скелети, като в една от тях скелетите са два (детски); в същата яма е открита и кост от долен крайник на възрастен индивид (обр. 4). В общи линии характеристиката на ямите е единна, но се наблюдават и някои специфични отлики. Ямите имат различни метрични данни, като преобладават тези със средна дълбочина, до 0,50 – 0,70 м. Документирани са обаче и много плитки ями, както и такива, достигащи до 1,60 м в дълбочина. Няма регистрирани случаи на пресичане на по-ранни ями от по-късни структури. Ямите са обичайно с прости форми като цилиндрични, полусферични, с форма на пресечен конус. Ямите от ранната халколитна епоха са по-широки и разлати, сравнено с по-късните негативни контексти. Една единствена яма има по-внушителни размери и се отличава по своя специфичен облик: структура 55 от желязната епоха с диаметър ок. 5 м и по-малки вкопавания на различни места по дъното. Обичайно запълнителят на ямите съдържа пръст с черен или сив цвят, различна по състав от тази на материковия терен, в който са вкопани. В болшинството от случаите запълнителите са еднородни като състав и цвят на пръстта. Отличават се няколко ями от желязната епоха със смесени запълнители от тъмна, хумусна и светла, материкова пръст, насипвана хаотично, без специална преднамереност. В запълнителите се откриват керамични фрагменти, дребни камъни, множество животински кости и по-рядко предмети на бита като прешлени за вретено, железни ножчета и върхове за копия, кремъчни пластини. Често срещана и за трите епохи е практиката върху отвора на ямите да е разположено струпване от керамични фрагменти и камъни. В някои от негативните структури бяха открити и примитивни глинобитни съоръжения с различна форма. В болшинството от ямите от бронзовата и желязната епоха се откриват и отделни парчета стенни мазилки.

Обр. 3. Три структури от желязната епоха (№ 19, 24, 25)

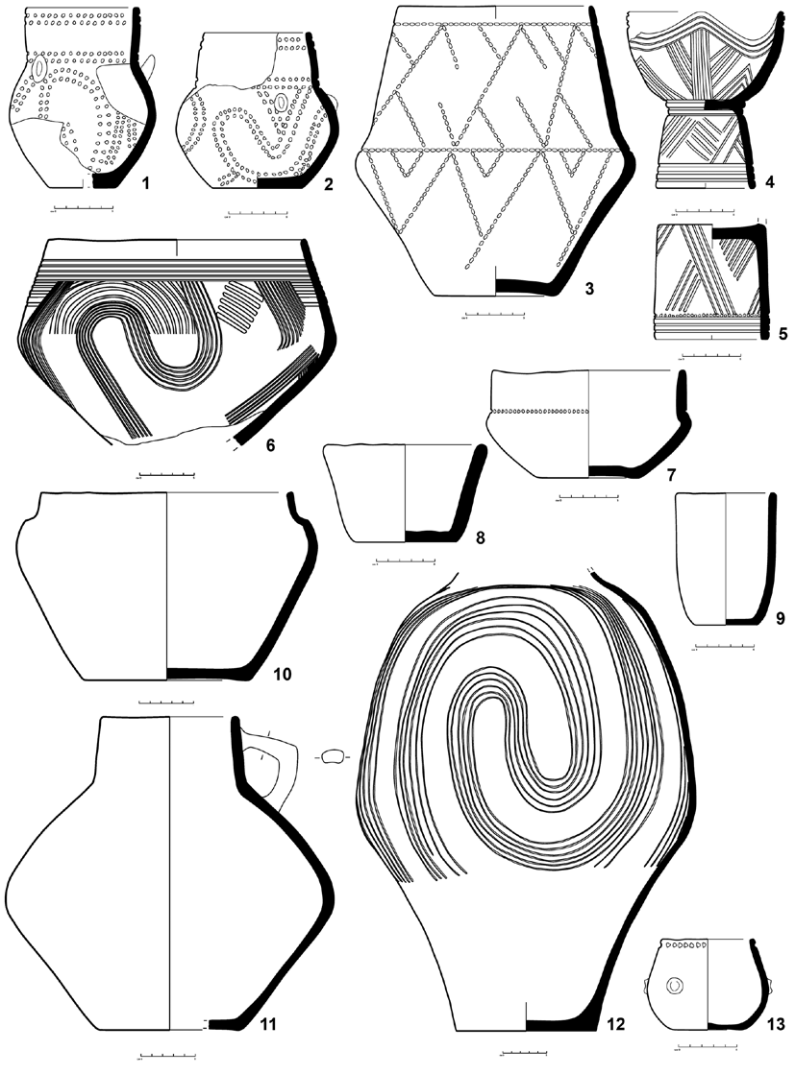
Fig. 3. Three Iron Age structures (Nos 19, 24, 25)

Обр. 4. Напречно сечение и план на яма № 2 с човешки останки – два детски скелета и кости от крак на възрастен индивид

Fig. 4. Cross-section and plan of pit No. 2 with human remains – two child skeletons and bones from the leg of an adult individual

В рамките на проучения участък от трасето на газопровода бяха регистрирани и документирани и няколко позитивни структури. Те представляват части от огнища или струпвания от мазил-

Обр. 5. Керамични съдове от халколитната епоха: 1-3, 9 – от структура № 46; 4, 6, 10-12 – от структура № 68; 5 – от структура № 70; 7 – от структура № 18; 8 – от структура № 32; 13 – от структура № 44

Fig. 5. Chalcolithic pottery: 1-3, 9 – from structure No. 46; 4, 6, 10-12 – from structure No. 68; 5 – from structure No. 70; 7 – from structure No. 18; 8 – from structure No. 32; 13 – from structure No. 44

ки и керамични фрагменти, които биха могли да бележат останки от разрушени постройки. Всички те се отнасят към желязната епоха. Две частично запазени огнища са открити едно до друго в сектор север, още едно в сектор юг. Изградени са върху подложки от камъни и керамични фрагменти, върху които е нанесена дебела глинена обмазка, без следи от обгаряне или пепел; оригиналните им форми не са запазени.

В един от секторите бе открит и погребален контекст със скелетни останки на индивид без гробен инвентар, ориентиран в посока север – юг. Възможно е той да е част от некропол от късносредновековната епоха, проучен на около 100 м западно от крайната точка на проучвания от нас обект.

Сред откритите материали най-информативни са фрагментите и реставрираните съдове от ранната халколитна епоха и от желязната епоха. Керамичният масив от халколита може да бъде отнесен към култура Хаманджия III и е представен от съдове с различни метрични данни като купички с лилиевидна форма, чаши с равно дъно или високо столче, купички със сферично или конично тяло и къса цилиндрична шия, високи капаци и др., голяма част от които с врязана и набодена украса (обр. 5).

Керамичните материали от желязната епоха са представени от фрагменти и съдове, работени на ръка и на грънчарско колело. Съдовете на колело са със сив цвят, често покрити със сива или черна ангоба. Репертоарът е относително беден – най-многобройни са фрагментите от кратери, леканета, кани и паници със завит навътре ръб на устието. Всички те са с равно или едва загатнато пръстеновидно дъно. Едно цяло ойнохое с черна ангоба имитира източногръцките рисувани вази с трилистно устие. Съдовете от Брестак имат точни паралели в некрополите при Добрина и Равна, Варненско (Мирчев 1962; Мирчев 1965) и подобно на тях се датират основно между средата на VI и средата на V в. пр. Хр. Към този хронологически период се отнасят и фрагментите от транспортни амфори и от импортни рисувани атически съдове, открити на обекта.

На основание добитите резултати може да се обобщи, че спасителните разкопки разкриха части от голям и значим археологически обект, на който са запазени следи от човешка дейност в продължение на хилядолетия – от първата половина на V хил. пр. Хр. до VI – V в. пр. Хр. С висока научна стойност са наблюденията относно топографския континюитет на структури със сходни характеристики от твърде отдалечени една от друга епохи.

Във връзка с проведеното проучване бяха извършени антропологически и палеозоологически анализи на костните останки. Бяха изпратени и проби за радиовъглероден анализ.

Проучването на обекта беше приключено и неговата територия беше освободена за извършване на строителни дейности.

Литература

Мирчев 1962: М. Мирчев. Раннотракийският могилен некропол при с. Равна. – Известия на Археологическия институт, 25, 1962, 97 – 164.

Мирчев 1965: М. Мирчев. Тракийският могилен некропол при с. Добрина. – Известия на Народния музей Варна 16, 1, 1965, 33 – 69.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF AN EARLY CHALCOLITHIC, EARLY BRONZE AGE AND IRON AGE SITE AT BRESTAK VILLAGE, VARNA REGION

Anelia Bozhkova, Eva Tonkova, Elina Mircheva

Summary

The site is located on the route of a gas transmission network in the area of the village of Brestak, municipality Valchi Dol, Varna district. The rescue archaeological excavations took place between September 20 and November 30, 2021, and documented all structures found within the service area of the gas pipeline.

The site is situated on a prominent eminence above the surrounding terrain with a slight slope to the west and north. It is located approximately 1 km south of the village, in a large area of arable farmland.

Seventy-two archaeological structures were uncovered; these belong to three different periods – the Early Chalcolithic (first half of the 5th mill. BC), the Early Bronze Age (3rd mill. BC) and the Iron Age (6th – 5th c. BC).

Most of the investigated structures were negative contexts – pits, belonging to all three periods represented at the site. The pits of the 6th and early 5th c. BC are the most numerous, numbering 40 in total. These are followed by the pits from the Early Chalcolithic period, 16 in number, while only three pits can be referred to the Early Bronze Age and eleven remain of unspecified chronology. Human skeletons were found in three of the pits dating from the 6th – 5th c. BC; in one case two child skeletons were accompanied by the bones from the lower limb of an adult individual. In general, the characteristics of the pits are uniform, but some specific differences are also observed. The pits have different metric data, those of medium depth, from 0.50 to 0.70 m being the predominant ones. They usually have simple shapes – cylindrical, hemispherical, truncated conical. The Early Chalcolithic pits are in general wider and shallower. The fill of the pits consists most often of soil with black or dark grey colour, different from the lighter main subsoil. In the majority of cases the fills are uniform in composition and colour. Pottery fragments, small stones, numerous animal bones and, less frequently, everyday objects such as spindle whorls, iron knives and spearheads, or flint blades are found in the fills. Common to all three periods is the practice of heaping piles of pottery fragments and stones over the pit openings.

Among the materials found, the fragments and restored vessels from the Early Chalcolithic and from the Iron Age are the most informative. The Chalcolithic ceramic assemblage is represented by vessels of varying dimensions, many with incised and pricked decoration. They can be attributed to the Hamangia III culture.

Iron Age ceramic materials are represented by fragments and vessels made by hand and on potter's wheel. The wheel thrown pottery is grey, often covered with grey or black slip. The assemblage includes fragments of kraters, *lekanides*, jugs and bowls with inturned rims which have exact parallels in the necropolises at Dobrina and Ravna, and similarly to them date mainly between the mid-6th and mid-5th c. BC. Fragments of transport amphorae and of imported painted Attic vessels found at the site also belong to this chronological period.

On the basis of the results obtained, it can be summarized that the rescue excavations have revealed parts of a large and significant archaeological site on which traces of human activity have been accumulated across millennia – from the first half of the 5th mill. BC to the 6th – 5th c. BC.

Anelia Bozkova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, aneliabozkova@yahoo.com

Eva Tonkova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, e.n.tonkova@gmail.com

Elina Mircheva, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louiza Blvd, 9000 Varna, archaeological@museumvarna.com

№ 36. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА И РИМСКАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СВОБОДА, ОБЩ. ЧИРПАН

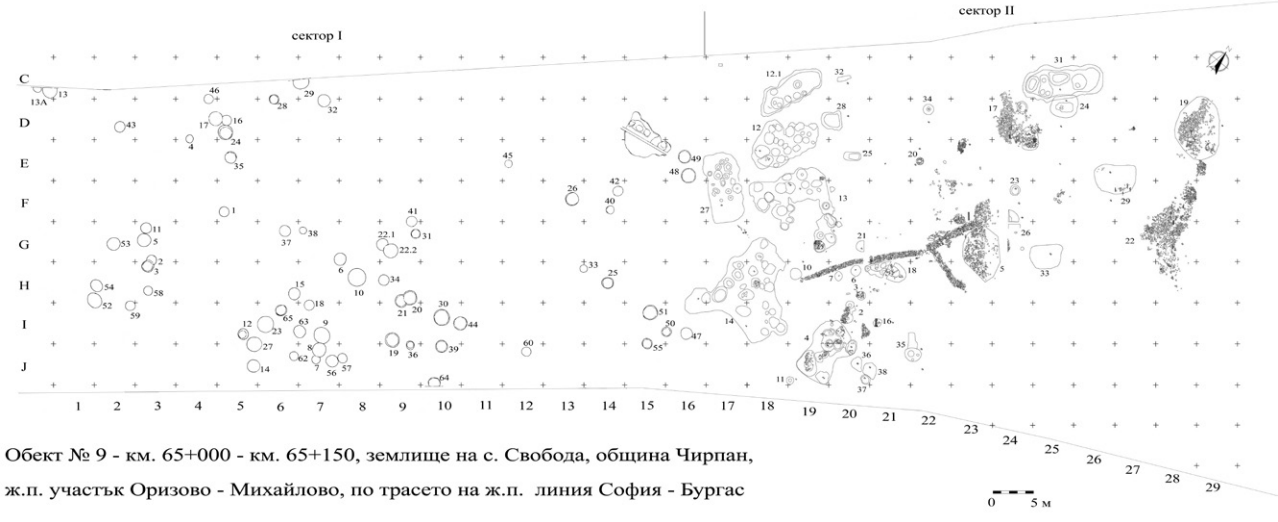
Красимир Ников, Веселин Игнатов, Велина Будакова, Яна Вълчева

Обект № 9 (км 65+000 – км 65+150) по трасето на жп линията София – Бургас, жп участък Оризово – Михайлово, обхваща билната част и североизточните/източни склонове на силно издължен хълм. Той заема около 9 дка и попада в обработваеми площи. Трасето на железопътната линия пресича централната и северозападната част на обекта. Пълното археологическо проучване потвърди наблюденията от сондажните разкопки от сезон 2020, според които откритите и проучени структури се отнасят към желязната и римската епоха. Поради ясното пространствено разграничение на останките от двата периода, площите, които те заемат, бяха означени като сектори I и II.

Сектор I (желязна епоха). Структурите от желязната епоха се регистрират в долната третина на хумусния пласт и границата му с материка. Те са разположени в централната и югозападна (висока) част на обекта. В границите на сервитута са проучени 65 ями (обр. 1). Оформят се три ясно изразени концентрации, в които влизат структури от различни периоди на желязната епоха, поради което не може да се твърди, че има преднамерено групиране. Свидетелство за вероятно прекъсване (?) между отделните етапи на тяхното съществуване са примерите на пресичане на по-ранни (№ 7, № 16) от покъсни (№ 8, № 17) ями.

Към ранната желязна епоха се отнасят четири ями (№ 4, 7, 16, 35). Те имат форма на обърнат пресечен конус или цилиндър, диаметри на отворите от 1,00 до 1,55 м и дълбочина от 0,80 м до 1,05 м. В пълнежа им се откриват единични керамични фрагменти, късове мазилка, камъни, кости, пепел и въглени. Сред тях се откроява яма № 4, в чиято горна половина е поставен питос с релефен пояс в най-широката част на тялото (обр. 2). Въз основа на откритите материали тези ями и началото на функциониране на обекта се отнасят към VII в. пр. Хр.

Към късната желязна епоха се отнасят всички останали ями, проучени в сектор I. Прави впечатление допирането или незначителното пресичане между няколко двойки ями. Структурите от късната желязна епоха имат форма на пресечен конус, обърнат пресечен конус, цилиндър или форма, близка до пясъчен часовник, чийто пълнеж често е в слаб контраст с материковата пръст. Тяхната дълбочина варира от 0,40 до 2,70 м, а диаметрите при отвора и дъното се разполагат в диапазона от 0,80 до 2,10 м. На нивото на регистрирането им или към дъното се откриват струпвания от керамични фрагменти или цели съдове, натрошени на място, мазилки, глинобитни съоръжения и камъни,

Обект № 9 - км. 65+000 - км. 65+150, землище на с. Свобода, община Чирпан, ж.п. участък Оризово - Михайлово, по трасето на ж.п. линия София - Бургас

Обр. 1. Обект 9 – общ план на проучената площ

Fig. 1. Site 9 – general plan of the excavated area

Обр. 2. Сектор I, структура № 4; ранна желязна епоха

Fig. 2. Sector I, structure No. 4; Early Iron Age

Обр. 3. Сектор I, структура № 15; късна желязна епоха

Fig. 3. Sector I, structure No. 15; Late Iron Age

които често наподобяват съзнателна подредба. Последното наблюдение е демонстрирано ясно от разкритите ситуации в яма № 15 (обр. 3).

В запълнителя на най-южната концентрация от ями се наблюдава употреба предимно на части от различни видове глинобитни съоръжения и конструкции (подници, главнярници, елементи от интериора, фасадата и конструкцията (?) на жилища). Открояват се и няколко структури, в чийто пълнеж, наред с характерната за късната желязна епоха керамика, се откриват и фрагменти, които се отнасят към късната бронзова епоха (ями № 25, 26, 60). Те са разположени в най-северната ниска част на ямното поле.

Въз основа на откритите диагностични археологически материали – импортни чернофирнисови киликси, лампи, амфорна тара и местни сиви монохромни съдове – ямите от късната желязна епоха се разполагат във времето от края на VI в. пр. Хр. до средата на IV в. пр. Хр.

Сектор II (римска епоха). Структурите от този период са разположени в североизточната (ниска) част на обекта (обр. 1). Сред тях се открояват осем големи вкопавания с неправилна форма и различна ориентация. Те имат дължина от 5,20 м до 12 м, ширина от 2,30 м до 10,50 м и дълбочина от 0,90 до 1,30. Пълнежът им се състои от сиво-кафява пръст, примесена с малки въглени. На нивото на регистрирането им се откриват ломени камъни и части от строителна керамика. Тези структури имат неравни дъна и различен брой (от четири до 20) ями в тях (обр. 4, 5), предимно с кръгла форма на отвора. Ако се съди по откритите стени, дъна или отпечатъци от дъна, вероятно по-голямата част от тези ями представляват легла на долиуми.

Обр. 4. Сектор II, структура № 12; римска епоха

Fig. 4. Sector II, structure No. 12; Roman period

Откритият археологически материал насочва към жилищна функция на тези структури. Голямо е количеството на намерените в тях фрагментирани трапезни и кухненски съдове. Железните скрепителни елементи - гвоздеи, скоби и клинове – дават информация за конструктивните особености на наземната им част. Големият брой пирони с „декоративни“ глави в структура № 4 предполага, че някои от

Обр. 5. Сектор II, структура № 18; римска епоха

Fig. 5. Sector II, structure No. 18; Roman period

сградите са имали масивни дървени врати, за което свидетелстват и намерените железни ключове и резета. Пак в структура № 4 са открити и елементи от кола – железни планки, полухамут и куки за полухамут. Предметите, свързани с ежедневните дейности на обитателите, включват прешлени за вретено, тежести за рибарска мрежа и тъкачен стан, железни ножове, маниста, зарчета за игра, фибули.

Индикация за най-ранния период на обитаване в проучената част на обект № 9 е колективната находка в структура № 13 – трезорирани масивен сребърен пръстен с гема, бронзов колан, елементи от конска сбруя и горяла бронзова монета на Траян (103 – 111 г.).

Извън големите вкопавания са проучени и 17 ями, вероятно със стопанска функция. Те имат кръгла форма, диаметри от 0,80 до 1,50 м и дълбочина от 0,30 до 1,10 м. Някои от тях може да се интерпретират като легла на долиуми, а горната част на други е запълнена с ломени камъни и части от долиуми и хромели.

Отделна група, вероятно отново със стопанска функция, образуват шест по-малки негативни структури с елипсовиден план, чиято дължина варира от 1,50 до 5 м. Те имат ширина от 1 до 3,50 м и дълбочина от 0,25 до 1,10 м. Техният пълнеж се състои от сиво-кафява до кафява пръст, а горната част на някои от тях е запълнена с ломени камъни.

В североизточната част на сектор II бяха разчистени и четири каменни струпвания с неправилна форма. Те се състоят от ломени камъни с различна големина и единични фрагменти от строителна керамика (предимно тегули). Тези струпвания, чиято дължина варира от 4 до 15 м, запечатват плитки вкопавания с дълбочина до 0,30 м.

В централната част бяха проучени основите на няколко каменни зида (с ширина от 0,50 до 1 м) на кална спойка. Те са с различна ориентация, нямат видима конструктивна връзка помежду си и вероятно маркират последния етап на обитаване (обр. 5).

Откритият диагностичен материал (трапезна керамика, монети, фибули и др.) отнася функционирането на структурите от римската епоха в периода от края на I в. до края на III в. сл. Хр. Вероятно най-интензивно мястото е обитавано през II в.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE IRON AGE AND ROMAN PERIOD SITE IN THE LAND OF SVOBODA VILLAGE, CHIRPAN MUNICIPALITY

Krassimir Nikov, Veselin Ignatov, Velina Budakova, Yana Valcheva

Summary

All the identified and excavated structures at the site belonged either to the Iron Age or to the Roman period. Due to a clear spatial differentiation of the remains from each period, the areas where these were located were labelled as sector I and II.

Sector I (Iron Age). Sixty-five pits dated to this period were excavated (fig. 1). These belonged to three groups, which included structures from various periods of the Iron Age. For this reason, it is hard to argue that there was an intentional grouping of the pits.

Four pits are dated to the Early Iron Age. Pit No. 4 can be distinguished among these, as its upper half contained a *pithos* with a relief band around its maximum diameter (fig. 2). The finds from the pits allow for a dating within the 7th c. BC, which also marks the beginning of the pit field.

The structures dated to the LIA feature diverse shapes, such as truncated cone, inverted truncated cone, cylinder or a hourglass-like. Accumulations of pottery fragments or entire vessels, clay plaster pieces, fire clay installations and stones can be found either at surface registration level or at the bottom of the pits. These finds frequently recall an intentional arrangement of the archaeological material. Such observation is clearly supported by several situations revealed in pit No. 15 (fig. 3).

Several structures are noteworthy, as their fill includes pottery fragments dated to the Late Bronze Age, alongside ceramics typical for the Late Iron Age.

The chronology of the Late Iron Age pits, as indicated by the archaeological finds, covers the timespan between the late 6th c. BC and mid-4th c. BC.

Sector II (Roman period). Eight sizable, irregularly shaped dugout structures with diverse orientation can be distinguished among the Roman period structures (figs 4, 5). The archaeological finds discovered in these (spindle whorls, fishing net and loom weights, iron knives, beads, dices, fibulae) allow for their identification as dwellings.

Various circular or oval-shaped pits with auxiliary household functions were also excavated. Some of these can be interpreted as *pithoi* beds.

Indicative for the earliest habitation phase in the excavated area of the site is a collective find treasured in structure No. 13. It includes a solid silver fingerring with an intaglio, a bronze belt buckle, and elements of a horse harness, as well as a burnt bronze coin of Emperor Trajan (AD 103 – 111).

Four accumulations of stones, which sealed shallow dugouts up to 0.30 m. deep, were excavated in the NE part of sector II.

Foundations of several stone walls with varying orientation and no obvious constructional link between them were excavated in the central part of the sector.

Diagnostic archaeological finds from the sector (tableware, coins, fibulae, etc.) allow for dating the Roman period structures between the end of the 1st and the end of the 3rd c. AD. The most intensive habitation of the site was likely during the 2nd c. AD.

Krassimir Nikov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, k_nikov29@yahoo.com
Veselin Ignatov, Regional Museum of History – Sliven, 18 Tsar Osvoboditel Blvd, 8800 Sliven, ignatov_v@abv.bg
Velina Budakova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, velina_budakova@abv.bg
Yana Valcheva, Archaeological Museum "Maritsa Iztok", 2A Gita Str., 6260 Radnevo, ianastvalcheva@abv.bg

---

№ 37. МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ В М. БАШ КОЛИБА ПРИ ЧИРПАН

Милена Тонкова, Ева Тонкова, Анани Антонов

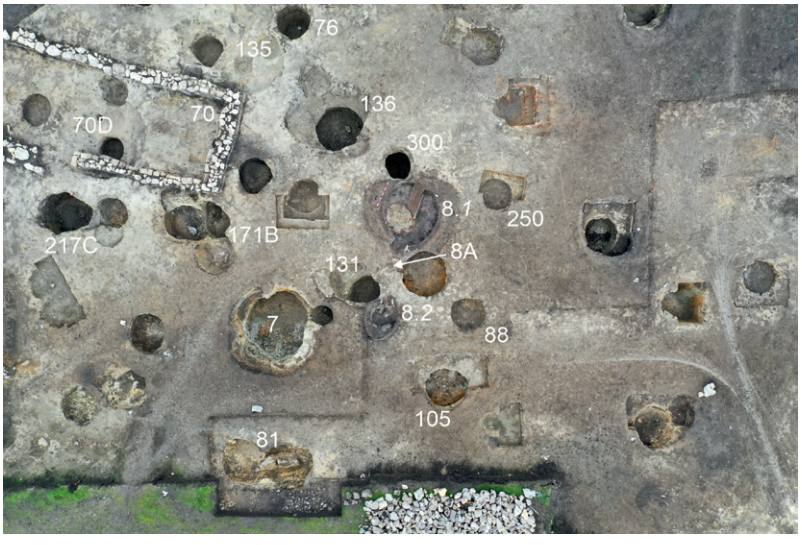
През 2021 г. бе проведено пълно археологическо проучване на многослойния обект в м. Баш колиба при гр. Чирпан – обект № 6 от участък Оризово – Михайлово на жп линия Пловдив – Бургас. То е продължение на сондажните разкопки през 2020 г. (Тонкова и др. 2021).

Проучването бе осъществено от екип в състав: доц. д-р М. Тонкова, ръководител, гл. ас. д-р инж. Н. Тонков, геофизик, гл. ас. д-р А. Антонов и маг. Е. Тонкова, зам.-ръководители и археолозите Г. Петров, д-р Г. Данкова, Т. Димитров, В. Димитрова, А. Иванова, А. Атанасов, гл. ас. д-р С. Йорданов, Д. Василева, Б. Борисов, Х. Стоянова, С. Николова, А. Таинова, Б. Тодоров, М. Колев, Б. Великов, И. Иванов, Г. Петрова, М. Денчев, Д. Янев. Реставрацията на находките е дело на Н. Диянова, гл. ас. д-р П. Пенкова, В. Караилиева и М. Стойчева; рисунките на находките – на Б. Терзиева; фотодокументацията – на членове на екипа и на К. Георгиев, фотограметрията – на А. Антонов и Д. Илиев, заснемането с дрон – на П. Лещаков, Г. Петрова, Б. Борисов и Г. Чешмеджиев; анализът на човешките скелетни останки – на доц. д-р В. Русева и гл. ас. д-р Н. Атанасова; на животинските кости – на гл. ас. д-р П. Стамберов и С. Николова; на растителните останки – на доц. д-р Цв. Попова. Анализът на монетите бе извършен от проф. д-р Д. Аладжова, на транспортните амфори от КЖЕ от гл. ас. д-р И. Лозанов, на андирони и мазилки от З. Кръстева, на средновековната керамика от М. Горнишка; на керамика от БЕ – от гл. ас. д-р В. Петрова. Научен консултант на структурите от Средновековието е доц. д-р М. Даскалов. Проучванията бяха извършени с 65 работници от с. Зетьово, гр. Меричлери и гр. Чирпан.

Обр. 1. Обект 6 в м. Баш колиба при Чирпан след приключване на проучването през 2021 г. (въздушна снимка Г. Петрова)

Fig. 1. Site 6 in Bash koliba locality near Chirpan after the completion of the study in 2021 (aerial photo G. Petrova)

Обр. 2. Сектор Изток: пещи за керамика, ями от архаичната, класическата и римската епоха и сграда от XII в. (въздушна снимка П. Лещаков)

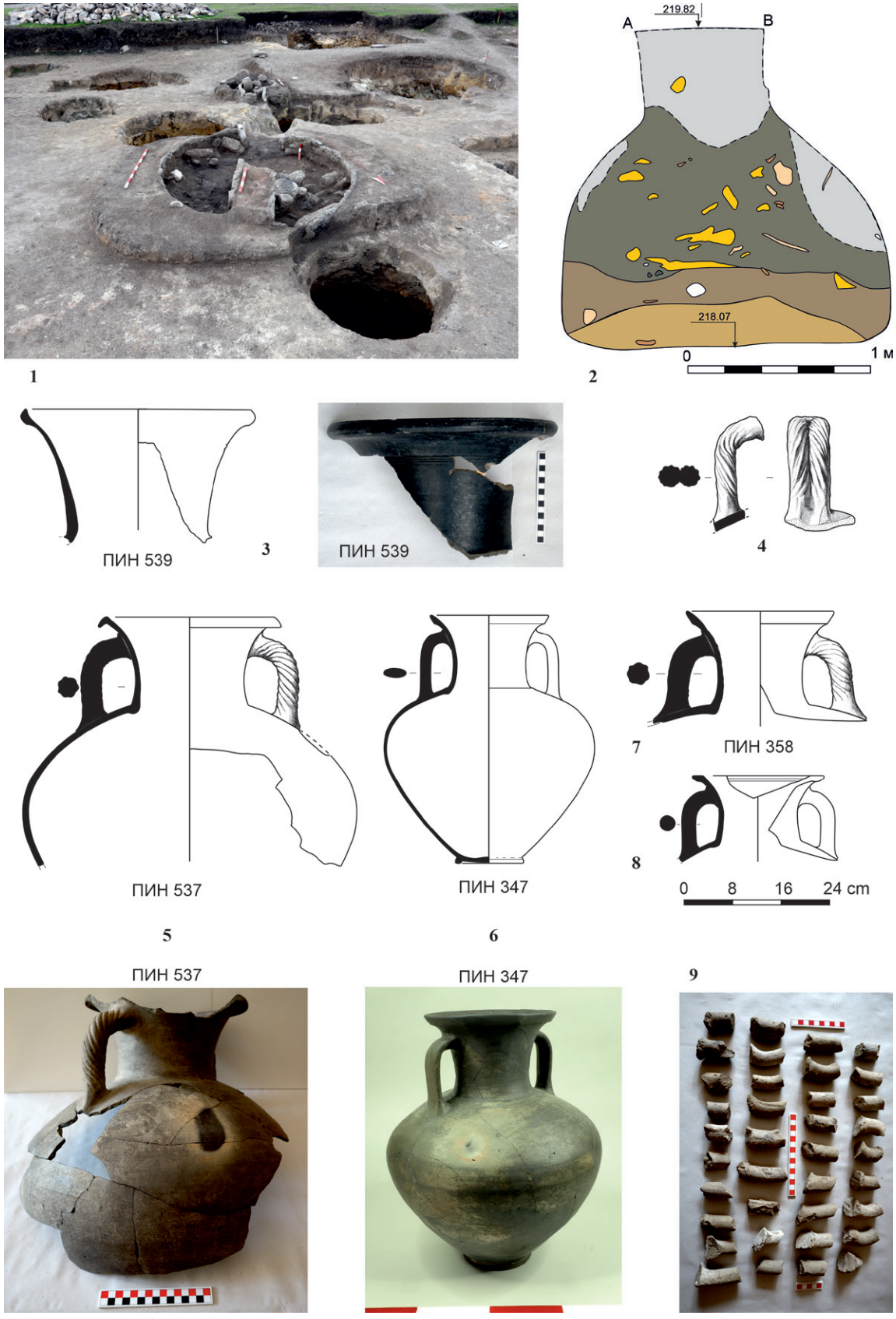
Fig. 2. Sector East: pottery kilns, pits from the Archaic, Classical and Roman periods, and a building of the 12th c. AD (aerial photo P. Leshtakov)

Археологическите разкопки продължиха 130 дни, от 5 юли до 11 ноември 2021 г. Разкрита бе площ от 12,5 дка, на която бяха регистрирани 418 структури, от които 258 бяха проучени (обр. 1). Най-многобройни са структурите от селище от архаичната, класическата и ранноелинистическата епоха – над 150, както и от Средновековието (XII – XIII в.) – над 100. Открити бяха и отделни структури и материали от късния неолит (1 стр.), средната бронзова (1 стр.), ранната желязна и късноримската епоха (4 стр.).

Късен неолит, средна бронзова и ранна желязна епоха. В сектор „Изток“ бе документирана вкопана структура с инхумация на жена (стр. 134), както и отделни фрагменти от „халби“, от съдове с украса „импресо“, от „култова масичка“, датирани в късния неолит. Към среднобронзовата епоха се отнася колективна находка от цели съдчета и други отделни артефакти. Фрагменти от съдове с характерна за ранната желязна епоха украса бяха документирани главно в източната част на обекта.

Сред най-значимите резултати е проучването на селище от архаичната, класическата и ранната елинистическа епоха. През VI, V и първата половина на IV в. пр. Хр. то се развива върху билото и източната част на обекта, а през късната класическа и ранната елинистическа епоха се измества от билото към неговата западна част.

Архаична епоха. От първостепенно значение е цялостното проучване на комплекс от пещи за керамика и ями (обр. 2), както и на вкопана част от постройка от архаичната епоха, което започна още през 2020 г. Бе завършено проучването на двете пещи (сега означени като стр. 8.1 и 8.2), както и на общата за тях предпещна яма (стр. 8A) – плитка, с форма на правилен овал. В околните ями (стр. 7, 131, 81, 300, 136) бяха документирани депозити от керамични съдове, част от които с белези на производствен брак, както и подготвено за формуване глинено тесто – преки свидетелства за свързаната с пещите занаятчийска дейност. От голямо значение е проучването на яма 300, непосредствено до пещ 1 (обр. 3), в която бяха открити фрагменти от пет амфори с различен обем, част от които с прегоряла повърхност. Но най-важен е документираният на дъното ѝ пласт със стотици фрагменти от формувани, изсушени, но неизпечени съдове – трапезни амфори, кратери, леканета, кани, паници. В близост до двете пещи са открити останки от още една разрушена пещ, а недалеч е документираната през 2020 г. пещ (сега стр. 11), което предполага наличието на цял производствен комплекс.

Обр. 3. Яма 300 (до пещ 1): 1 – теренна ситуация; 2 – профил; 3, 5-8 – трапезни амфори; 4 – двойна дръжка от амфора-питос; 9 – фрагменти от дръжки на неизпечени трапезни амфори (снимки: М. Тонкова, К. Георгиев; рисунки: Б. Терзиева, Е. Тонкова)

Fig. 3. Pit 300 (next to kiln 1): 1 – field situation; 2 – profile; 3, 5-8 – table amphorae; 4 – double handle of amphora-pithos; 9 – fragments of handles of unfired table amphorae (photos: K. Georgiev, M. Tonkova; drawings: B. Terzieva, E. Tonkova)

Обр. 4. Яма 88 с човешки скелет (снимка М. Тонкова)

Fig. 4. Pit 88 with a human skeleton (photo M. Tonkova)

Откритите около пещите ями са свързани с производствения процес, както утилитарно, така и вероятно чрез своята функция (първична или вторична) на обредни ями, в чиито депозити присъстват съдове, андирони, подници, но също така и останки от животински и човешки жертви. В четири ями са открити осем човешки скелета в анормална позиция. В яма 88, непосредствено до пещи 1 и 2 (обр. 2), бе открит скелет на мъж – по лице, с неестествено свити крайници, вероятно вързани (обр. 4). На 120 м източно бе документиран друг синхронен комплекс от три съседни ями с останки от човешки жертви. На дъното на малка питосовидна яма (стр. 278) бяха открити три скелета – на жена, на възрастен и на млад мъж, в друга яма (стр. 279) – на две деца, в трета (стр. 284) – на дете и на възрастен индивид.

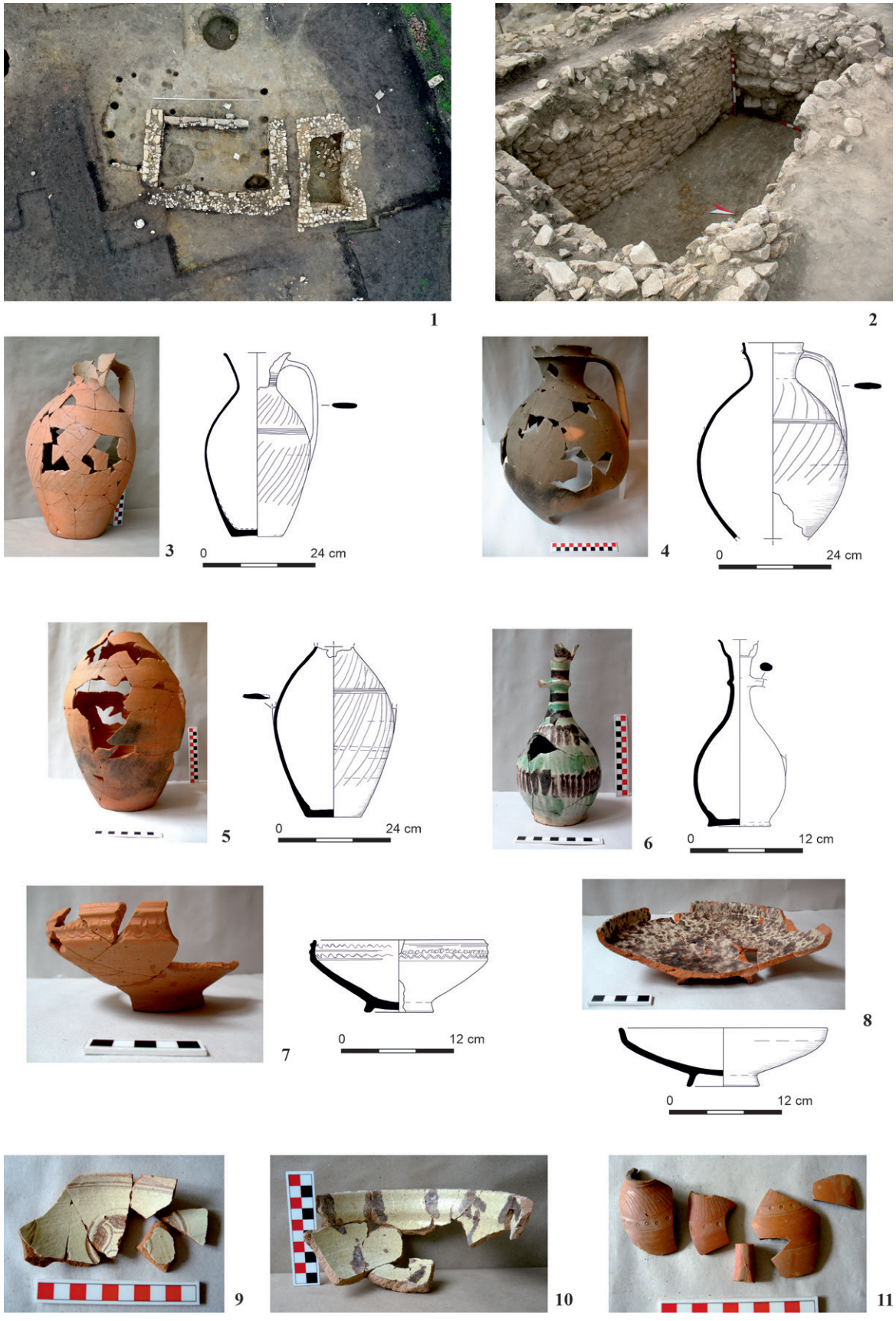
Към същия времеви хоризонт принадлежи и голяма структура с правоъгълен план (стр. 6) – предполагаема вкопана част на постройка, чието проучване започна през 2020 г. Бяха изяснени размерите ѝ – 6,50 × 3,50 м и дълбочина от нивото на засичане 1 м. За отбелязване е наличието на дебел слой от глинеста пръст с кафяв цвят в западната част на вкопаването, за който бе предположено, че е от разрушена стена от кирпич. Откритите в пълнежа ѝ материали предполагат връзка с комплекса на пещите.

В резултат на проучванията през 2021 г. времето на съществуване на разгледания комплекс бе отнесено към VI в. пр. Хр., най-рано в неговата първа половина, въз основа на плана на пещ 1, на някои ранни форми и типологични белези на съдове от групата на монохромната керамика, на отделни образци от вносни съдове с рисувана геометрична украса, вероятно със северноегейски произход. Към последните се отнасят и два фрагмента с концентрични кръгове от пълнежа на споменатата яма 88 с човешки скелет и на предполагаемата постройка (стр. 6).

Класическа епоха. В следващите две столетия селището се развива на същия терен. За това свидетелстват проучените ями с аналогични на предходния период депозити. Най-представителни са тези от ями 76, 217C и 171B (обр. 2) с характерни за втората половина на V и началото на IV в. пр. Хр. находки: образци на монохромната керамика със сив цвят (сред които кани и чаши с S-виден профил, паници и кани с конично столче и др.), трапезни амфори, кратери, леканета, транспортни амфори, фрагменти от вносни киликси и скифос с черен фирнис, т. нар. Фидиева чаша с кафяв фирнис, фрагменти от червенофигурен камбановиден кратер и др. Към този хоризонт се отнася и голямо правоъгълно вкопаване (стр. 323) в източната периферия на обекта, предполагаема част от постройка с размери 4,80 × 3м и дълбочина от нивото на засичане 0,85 м. В пълнежа ѝ, освен фрагменти от съдове на ръка и на колело с характерни за периода форми, бе открит и железен лемеж.

Късноклasическа и ранноелинистическа епоха. През втората половина на IV в. пр. Хр. селището се измества на запад. На билото бе регистриран голям участък с правоъгълна форма и площ около 220 м^2 (стр. 331) с културен пласт, наситен с археологически материали, предполагаемо жилище (стр. 358) и десетки ями, сред които се открояват депозитите в две от тях (стр. 47 и 58). Сред материалите преобладават фрагментите от съдове, изработени на колело и на ръка, и животинските кости. Открити са андирони с врязана украса, прешлени за вретено и тежести за стан. Керамичният комплекс се формира от местни трапезни съдове (със сив и керемидено-червен цвят), от гръцки транспортни амфори и чернофирнисови съдове, предимно кантароси, от последната трета на IV – началото на III в. пр. Хр. В тази времева рамка се включват и два амфорни печата – хераклейски и тасоски, както и монети на Александър Велики и на Севт III.

Римска епоха. Отделни структури (ями 240, 70 D, 250, 145 E) и материали от римската епоха бяха документирани върху билото и по западния склон на проучвания терен. За отбелязване е депозитът в яма 240 от десет съда (кухненска и трапезна червенолакова керамика), както и една желязна мотика. Въз основа на откритите над 50 монети, времето на съществуване на този комплекс се отнася към III и IV в.

Обр. 5. 1 – две сгради (стр. 48 и 46); 2-11 – сграда (стр. 46): теренна ситуация и съдове (въздушна снимка П. Лещаков; снимки: М. Тонкова, Н. Деянова; рисунки: Б. Терзиева, М. Горнишка)

Fig. 5. 1 – two buildings (structures 48 and 46); 2-11 – building (structure 46): field situation and pottery (aerial photo P. Leshtakov; photos: M. Tonkova, N. Deyanova; drawings: B. Terzieva, M. Gornishka)

Средновековие. Сред най-важните резултати от проучването на обекта е документирането на квартал от средновековно селище, което се развива и на запад от дерето на пресъхналата сега река. Той е разположен върху билото и целия западен склон на обекта. Проучени са 12 сгради с деструкции от ломени камъни, 15 землянки и над 40 ями. Сградите са вкопани, стените им, или част от тях, са облицовани с градеж от ломен камък, при повечето от тях, както и в землянките, са документирани огнища. В тях са открити фрагментирани съдове, хромели, прешлени за вретено, железни инструменти, вкл. две бойни брадви, накити и аксесоари към облеклото – стъклени гривни, пръстени, токи. Открояват се резултатите от проучванията на две сгради (стр. 48 и 46), съответно жилище и предполагаем хамбар – вкопана постройка с дълбочина 2 м, с правоъгълен план и добре оформен каменен градеж, на чието дъно бяха открити много на брой местни трапезни и луксозни съдове (обр. 5). В друга сграда (стр. 145) бе документирано голямо и грижливо изградено (ковашко?) огнище с основа от каменна плоча и замазка от силно отухлена глина. Въз основа на откритите в различните структури монети, керамика и други находки бе установено, че разцветът на селището е през XII – XIII в., като вероятно съществува и през XIV в. Особено ценен е откритият в яма (стр. 151А) издраскан върху керемида кирилски надпис-графит от XIII – XIV в., съдържащ фрагментарно запазен, вероятно молитвен текст, според предварителното проучване на д-р Г. Сенгалевич.

Литература

Тонкова и др. 2021: М. Тонкова, М. Стамберова, Г. Данкова. Многослоен обект от късноархаичната, класическата, ранноелинистическата и средновековната (XII в.) епоха при Чирпан. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 502 – 506.

MULTI-LAYERED SITE IN BASH KOLIBA LOCALITY AT CHIRPAN

Milena Tonkova, Eva Tonkova, Anani Antonov

Summary

A complete archaeological research of the multi-layered site in Bash koliba locality at Chirpan, site 6 of the Orizovo – Mihailovo section of the railway Plovdiv – Burgas, was conducted in 2021. It was a continuation of the preliminary study in 2020. The campaign lasted for four months. An area of 1.25 ha was uncovered, on which 418 structures were recorded, 258 of them explored (fig. 1). The most numerous were those from a settlement of the Archaic, Classical and Early Hellenistic periods – over 150, as well as from the Middle Ages – over 100. Sporadic structures and materials belong to the Late Neolithic, MBA, EIA and the Roman period.

Of great importance is the comprehensive study of a complex from the Archaic period (probably existing within the 6th c. BC) of pottery kilns, dozens of pits (fig. 2), and a dug-in part of a building? (s. 6). The kilns and their shared stoke hole were now fully researched (s. 8.1 and 2, 8A). The surrounding pits provided direct evidence of associated craft activity: lumps of unfired clay paste and vessels of the grey monochrome group, with signs of production waste. In pit 300, next to kiln 1 (fig. 3), fragments of five table amphorae were found, some of them with burnt-out surfaces. But most important was the layer documented at its bottom, with hundreds of fragments of dried but unfired vessels – amphorae, kraters, *lekanides*, jugs, bowls. Some of the pits are ritual, with deposits of vessels, andirons, trays, and remains of animal and human sacrifices. In four pits, eight human skeletons were found in an abnormal position. One of them is s. 88 with an inhumation of a man, facing the ground (fig. 4). In 2021, the dimensions of the dug-in part of a building (6.50 × 3.50 m) and the construction of its walls were clarified.

The settlement developed on the same terrain in the Classical period. Rich pits with deposits of greyware wheel thrown and hand-built vessels have been documented, as well as fragments of transport amphorae, red-figure and black-glazed vessels from the 5th – 4th c. BC. A dug-in part of a building? (s. 323), measuring 4.80 × 3 m, also relates to this horizon.

The settlement shifted westwards in the last third of the 4th – 3rd c. BC. A cultural layer, a dug-in part of a supposed building, and numerous pits are documented. The local wheel thrown vessels found are in the grey and brick-red range, the imported vessels are represented by transport amphorae and black-glazed *kantharoi*. Some coins of Seuthes III and of Alexander the Great were also found.

There are also significant medieval remains on the ridge and the western slope of the site. Twelve buildings with stone debris, 15 dugouts, and over 40 pits were documented there. The buildings were dug into the trerrain; walls or part of them had stone cladding. Hearths were documented in most of them, as well as in the dugouts. Fragmented vessels, grinding stones, spindle whorls, iron tools (incl. two battle-axes), pieces of jewellery – buckles and glass bracelets, were

found in them. Among the outstanding results were the excavations of two buildings (s. 48 and 46) – a dwelling and a 2 m deep barn?, at the bottom of which a large number of local table and luxury wares were found (fig. 5). On the ground of the numerous coins and vessels, it was established that the settlement flourished in the 12th – 13th c. AD, and probably also existed in the 14th c. One of the most interesting finds was a graffito on a roof tile – a Cyrillic prayer text from the 13th – 14th c.

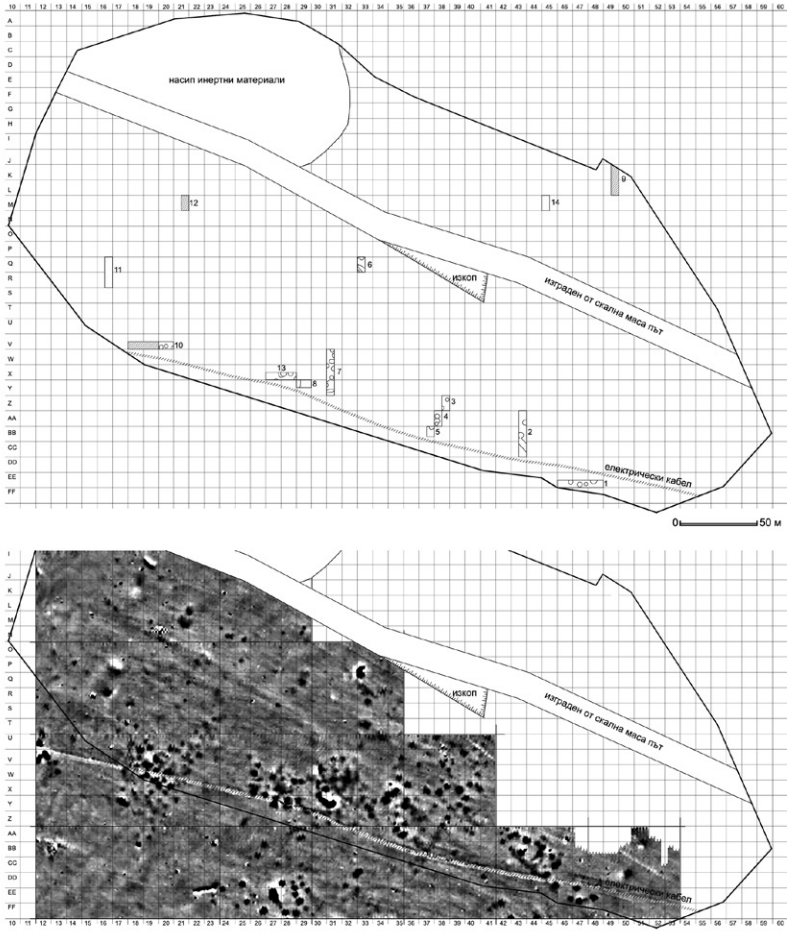
Milena Tonkova, National Archaeological Institute with Muzeum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, milenatonkova@hotmail.com
Eva Tonkova, National Archaeological Institute with Muzeum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, e.n.tonkova@gmail.com
Anani Antonov, National Archaeological Institute with Muzeum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, anani_antonov@abv.bg

№ 38 АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. ПАУНОВО, ОБЩ. ИХТИМАН

Крум Бъчваров, Георги Кацаров, Атанас Цурев, Красимир Ников

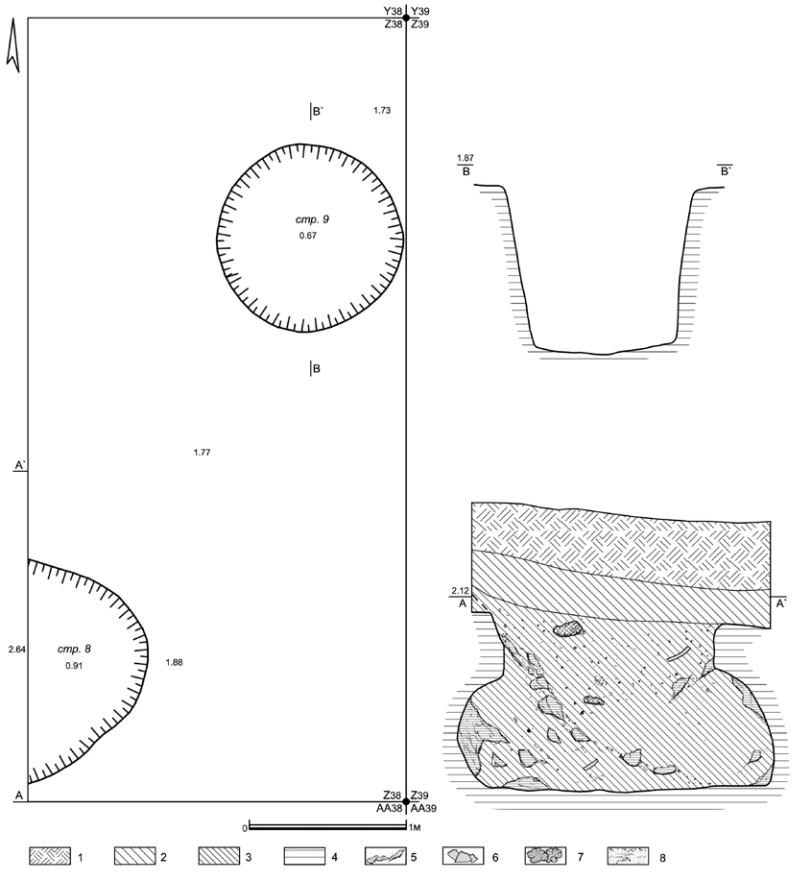
Археологическият обект се намира в м. Аладжови круши на 2,3 км северно от центъра на с. Пауново, общ. Ихтиман, обл. София, върху склон със североизточно изложение на южния бряг на р. Урка. Регистриран е при теренно издирване на археологически обекти във връзка с инвестиционна инициатива „Жп линия София – Пловдив“, проведено през 2016 г. под ръководството на Г. Нехризов (Нехризов и др. 2017) като „обект 3 (км 39+320 – 39+580)“. Приблизителната му обща площ е 28 дка, а площта в границите на сервитута – 25 дка. В късната есен на 2021 г. в изключително неблагоприятни метеорологични условия е проведено 50-дневно спасително (предварително) проучване, включващо геомагнитно заснемане и археологически разкопки.

Непосредствено преди проучването е установено, че през цялата дължина на археологическия обект строителят е прокарал временен път със средна широчина 8 м, като е отнел хумусния пласт и е насипал инертен материал. Освен това теренът в северозападния край на обекта е използван за депо на инертен материал. В южния край на обекта е изкопана канавка с широчина около 0,50 м и дълбочина

Обр. 1. Горе: план-квадратна мрежа, разположение на сондажите и проучените структури; долу: карта на вертикалния градиент на магнитното поле

Fig. 1. Top: square grid and location of the trenches and excavated features; bottom: map of the vertical gradient of the magnetic field

Обр. 2. Сондаж 3, стр. 8 и 9 (ями); ляво: хоризонтален план; дясно: профили; легенда: 1 – орница; 2 – сиво-кафяв до черно-кафяв културен пласт; 3 – черно-кафяв запълнител; 4 – жълто-кафяв стерилен седимент; 5 – жълто-кафяви прослойки стерилен седимент; 6 – фрагменти от керамични съдове; 7 – безформени късове изпечена мазилка; 8 – въглени

Fig. 2. Test trench 3, features 8 and 9 (pits); left: layout; right: cross-sections; key: 1 – topsoil; 2 – grey-brown to black-brown cultural deposit; 3 black-brown fill; 4 – yellow-brown natural sediment; 5 – yellow-brown natural streaks; 6 – ceramic sherds; 7 – shapeless burnt daub pieces; 8 – charred wood pieces

около 0,70 м, в която е прокаран електрически кабел (обр. 1, горе).

В началото на теренното проучване на цялата достъпна част от подлежащата на сондажно проучване площ (недостъпни остават зоните на нарушения от страна на строителя, както и обраслият с дървета и храсти десен бряг на р. Урка) е извършено геомагнитно заснемане. Регистрирани са различни по големина и форма аномалии с концентрации главно в южните зони. Последвалите сондажни разкопки потвърждават, че почти всички аномалии са свързани с археологически структури (обр. 1, долу).

Нивото на подпочвените води приблизително в центъра на археологическия обект е значително повишено. На това място вероятно е имало извор, чиито води са се вливали в реката.

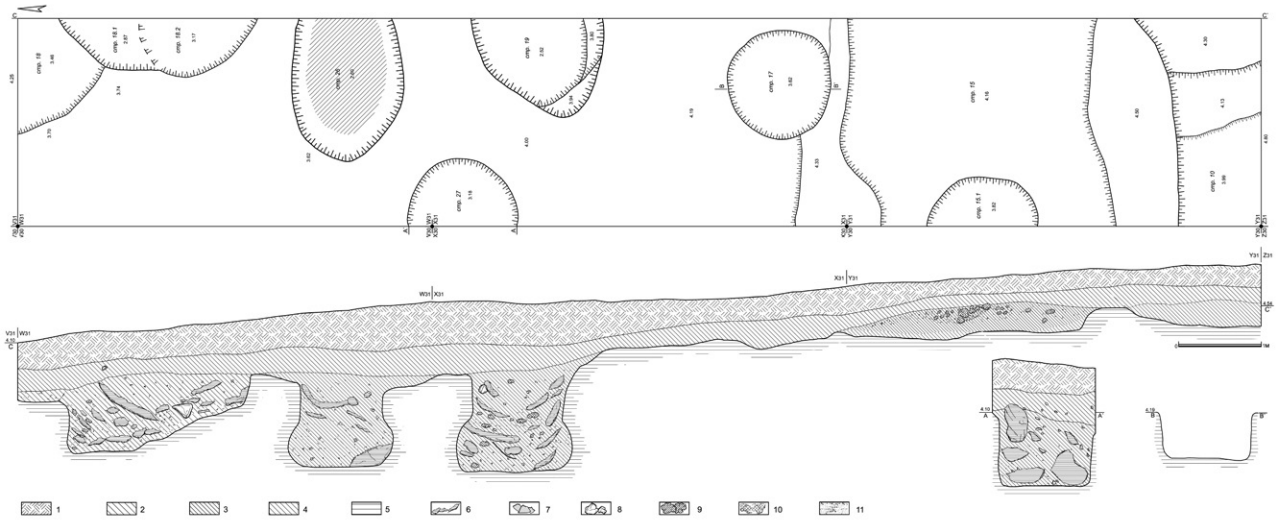
С оглед изпълнение на целите на проучването (установяване на границите, дебелината на културния пласт, хронологията и вида на археологическия обект предвид инвестиционната инициатива), във всички подходящи зони са направени 14 сондажа с различни размери и обща площ 312,5 м² (обр. 1, горе).

В по-голямата част от обекта под хумусния пласт е регистриран културен пласт с дебелина до 0,30 м. Проучени са останки от интензивна човешка дейност през късната желязна епоха.

Напълно или частично проучените археологически структури представляват ями с различни размери и форма, вкопана линейна структура (траншея?) и опожарена постройка.

Ямите имат цилиндрична, пресеченоконична или сплеснатосферична форма, или се състоят от цилиндрична/конична горна и сплеснатосферична долна част. Запълнителите им съдържат фрагменти от керамични съдове и хромели, въглени, късове изпечена мазилка и необработени камъни (обр. 2, 3). Идентифицирани са и структурирани депозити, състоящи се от фрагменти от и по изключение цели керамични съдове, тежести за тъкачен стан, хромели и развалини от опожарени постройки (например стр. 3 в сондаж 2 и стр. 17 в сондаж 7).

Проучена е част от опожарена постройка (стр. 15 в сондаж 7; обр. 3). Установено е плитко вкопаване с приблизително права северна и южна страна, а западната и източната страна са извън границите на сондажа. Широчината му е 2,90 м, проучената дължина е 2,50 м. Стените са слабо полегати, дъното е равно. Дълбочината на вкопаването достига 0,25 м. Опожарените развалини на стените лежат приблизително на и непосредствено под нивото на вкопаване в стерилната основа (обр. 4). Отпечатъците от дървена конструкция в изпечената мазилка показват, че големи части от стените са останали на мястото на срутването им. В южния край на структурата е открит каменен хаван, а в северния – големи фрагменти от хромелни камъни, лежащи с работната повърхност нагоре. Непосредствено на юг от постройката е установено вкопаване (стр. 10), което може да е свързано с нея. То е широко 1,20 – 1,30 м и дълбоко

Обр. 3. Сондаж 7, стр. 10, 15, 15.1, 17, 18, 18.1, 18.2, 19, 26 и 27; горе: хоризонтален план; долу: профил на източната стена на сондажа и разрези на стр. 27 и 17; легенда: 1 – орница; 2 – сиво-кафяв до черно-кафяв културен пласт; 3 – черно-кафяв запълнител; 4 – сиво-кафяв запълнител; 5 – жълто-кафяв стерилен седимент; 6 – жълто-кафяви прослойки стерилен седимент; 7 – фрагменти от керамични съдове; 8 – камъни; 9 – безформени късове изпечена мазилка; 10 – разпръснати деструкции от опожарена постройка; 11 – въглени

Fig. 3. Test trench 7, features 10, 15, 15.1, 17, 18, 18.1, 18.2, 19, 26, and 27; top: layout; bottom: east profile of the trench and cross-sections of features 27 and 17; key: 1 – topsoil; 2 – grey-brown to black-brown cultural deposit; 3 – black-brown fill; 4 – grey-brown fill; 5 – yellow-brown natural sediment; 6 – yellow-brown natural streaks; 7 – ceramic sherds; 8 - stones; 9 – shapeless burnt daub pieces; 10 – scattered burnt house debris; 11 – charred wood pieces

Е 0,55 – W 0,90 м. Единствената му попадаща в сондажа стена (северната) е почти отвесна.

Регистрирано е и линейно вкопаване с широчина 2,10 м и дълбочина от нивото на вкопаване в стерилната основа около 0,30 м (стр. 1 в сондаж 2). На изток и запад структурата остава извън границите на сондажа. Стените са стръмни, дъното е равно. Хомогенният плътен запълнител съдържа фрагменти от керамични съдове и отделни късове от замазка на основа на термично съоръжение.

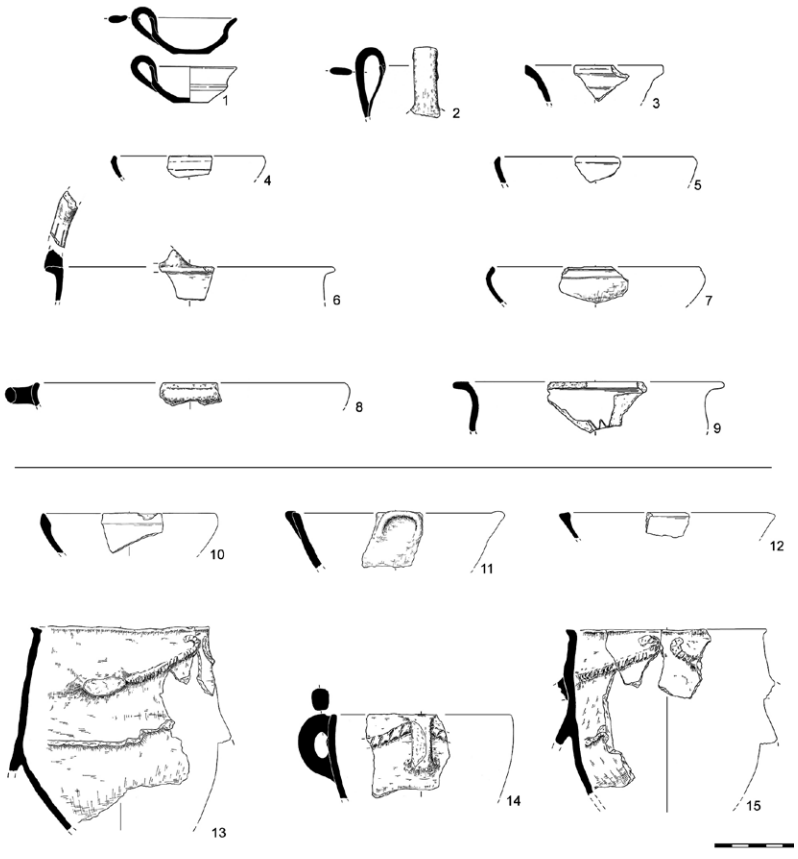

Обр. 4. Сондаж 7, стр. 10 и 15 (вкопаване и опожарена постройка); въздушна снимка; север сочи надясно

Fig. 4. Trench 7, features 10 and 15 (cut and burnt structure); aerial photo; north points to the right

Според данните от керамичния комплекс началото на човешка дейност при Пауново може да се постави след първите десетилетия и най-вероятно около средата на IV в. пр. Хр. Основание за това твърдение са „ранните“ морфологични белези на част от трапезните (сиви) съдове от стр. 1, 11, 13 и 15 (леканета с хоризонтални дръжки върху устийния ръб и под него), които в някои контексти (например стр. 15) са открити заедно с профили с по-късно датиране. В част от структурите се срещат фрагменти от съдове, есхари с отпечатана шнурова украса, пирауноси и от главнярник с отпечатани мотиви, които предполагат и по-късен етап след началото на III в. пр. Хр. (обр. 5). Като се имат предвид и резултатите от геомагнитното заснемане, показващи няколко концентрации на аномалии, част от които взаимно се пресичат, може да се предположи по-продължителен период на човешко присъствие, обхващащ част от класическата и елинистическата епоха.

Проучването на обекта ще продължи с археологически разкопки на цялата застрашена площ.

Обр. 5. Диагностични фрагменти от керамични съдове: 1-9 – среда и втора половина на IV в. пр. Хр.; 10-15 – край на IV и начало на III в. пр. Хр.

Fig. 5. Diagnostic ceramic sherds: 1-9 – middle and second half of the 4th c. BC; 10-15 – end of the 4th and early 3rd c. BC

Литература

Нехризов и др. 2017: Г. Нехризов, Н. Кечева, В. Генчева, А. Григоров. Издирване на археологически обекти по трасето на жп линията София – Пловдив, участък Елин Пелин – с. Мирово. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 680 – 682.

A LATE IRON AGE SITE AT PAUNOVO VILLAGE, IHTIMAN MUNICIPALITY

Krum Bacvarov, Georgi Katsarov, Atanas Tsurev, Krasimir Nikov

Summary

The archaeological site is situated in the Aladzhovi krushi locality, 2.3 km north of the centre of Paunovo village (Ihtiman municipality, Sofia district), on a northeast facing slope of the south bank of the Urka Creek. The site was identified in 2016 by an archaeological survey in advance of the Sofia – Plovdiv railroad reconstruction project. According to the survey results, the site covers an area of almost seven acres. In the late fall of 2021, a seven-week evaluation dig was carried out in order to specify the type and the dating of the site, as well as its outlines and depth of deposits prior to the construction works.

Before the excavation, geomagnetic mapping was done in all suitable areas of the site, while some zones disturbed by construction activities, as well as the brushy right bank of the Urka remained inaccessible. The results show anomalies of various shapes and sizes clustered mostly in the south parts. The excavation confirmed that almost all of them are related to archaeological features (fig. 1, bottom).

Fourteen test trenches of various size were excavated throughout the endangered area covering in total 312.5 m² (fig. 1, up). In the larger part of the site, up to 0.30 m thick cultural deposits were identified below the topsoil, as well as remains of extensive human activity dating from the Late Iron Age. The completely or partially excavated features represent pits of different sizes and shapes, a linear cut (trench?) and a burnt structure.

The pits have cylindrical, conical or flattened spheroid shape, or consist of cylindrical/conical upper part and flattened spheroid lower part. Their fills contain ceramic sherds and grindstone pieces, charred wood fragments, burnt

daub lumps and rough rocks (figs 2, 3). Structured deposits were identified consisting of ceramic sherds and very rarely, complete pots, loom weights, grindstones and burnt daub.

The excavated part of a burnt structure represents a shallow dugout with relatively straight north and south sides while the east and west sides remained outside the trench (fig. 3). It is 2.90 m wide and its excavated length is 2.50 m. The cut is 0.25 m deep and has slightly sloping walls and a flat bottom. The burnt wall ruins lay roughly on and immediately below the level at which the structure was cut into the natural terrain (fig. 4). The wood imprints in the daub suggest that large wall pieces remained in the places where they had fallen down.

The analysis of the ceramic assemblage indicates that the beginning of human activity at Paunovo could be dated to after the first decades of the 4th c. BC. This is evidenced by the "early" formal characteristics of some pieces of table (grey) ware from features 1, 11, 13, and 15 (*lekane* with horizontal handles at or below the rim) that were found in some of the contexts (e. g., the burnt structure, feature 15) together with later dating profile types. Some of the excavated features yielded ceramic sherds, fragments of *escharai* with corded decoration, *pyraunoi*, and of a firedog with stamped patterns that seem to date from a later phase of the site's use, after the early 3rd c. BC. The geomagnetic results show several clusters of anomalies some of which overlap each other, and this is another argument to suggest a longer occupation in the Classical and Hellenistic periods.

Krum Bacvarov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, krum.bacvarov@naim.bg
Georgi Katsarov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, georgi.katsarov@naim.bg
Atanas Tsurev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, a.tsurev@gmail.com
Krasimir Nikov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, k_nikov29@yahoo.com

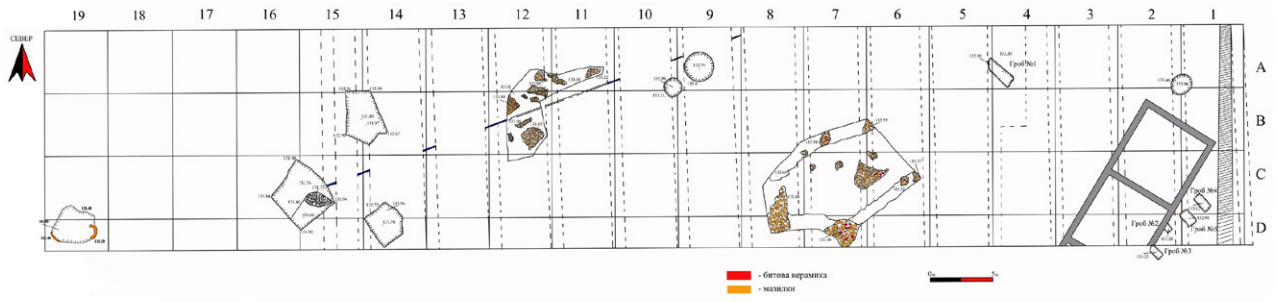
№ 39. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ КРАЙ С. ЗАВОЙ, ОБЛ. ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев

Обектът, предвиден за предварителни спасителни археологически проучвания „Модернизация на железопътния участък Ямбол – Зимница при гара Завой", е разположен между селата Веселиново и Завой на незаливния източен бряг на р. Тунджа. Той се явява южно продължение на многопластовия археологически обект, проучван в периода 2008 – 2009 г. (Бакърджиев 2010, 150) при строителството на АМ „Тракия", в който са разкрити некропол от КБЕ, селищни структури и култови ями от РЖЕ и КЖЕ. Общата площ на обекта, която попада в рамките на сервитута на трасето на жп линията е 2550 м^2, като представлява ивица с ширина от 17 м и дължина от 150 м, която започва от високия източен бряг на р. Тунджа и се развива в посока запад към надлеза на АМ „Тракия" над настоящата жп линия. През 2020 г. в бяха извършени предварителни спасителни археологически проучвания, които определиха границите, хронологията и стратиграфията на археологическия обект, като „Селище, култови ями и некропол от РЖЕ, КЖЕ и ПБЦ" (Бакърджиев, Вълчев 2021, 496). Пълните археологически проучвания бяха проведени в периода 01.07 – 17.08.2021 г. под ръководството на д-р Ст. Бакърджиев и Я. Русев от РИМ – Ямбол.

През 60-те години на XX в. в площта на проучвания обект има съвременно строителство, което засяга частично културния пласт и археологическите структури.

Проучванията показаха, че в стратиграфско отношение се наблюдават общо три пласта. Първият е с дебелина до 0,30 – 0,40 м, той е хумусен, като в западната част достига 0,50 м дълбочина. Вторият пласт от 0,35 до 0,95 м е със сив цвят и значителна наситеност с материали и археологически структури от КЖЕ (V – IV в. пр. Хр.) и ПБЦ (IX – X в.). На дълбочина от 0,95 – 1,05 м повсеместно е достигнат материковият пласт от сбита жълто-кафява пръст. Проученият участък бе с площ от 1700 м^2 (ивица с

Обр. 1. Общ план на археологически обект при гара Завой

Fig. 1. General plan of the archaeological site near the Zavoy railway station

Обр. 2. Жилище № 1 и ями № 2 и № 3 от късната желязна епоха

Fig. 2. House No. 1 and pits No. 2 and No. 3 from the Late Iron Age

размери 100 × 17 м). Разкрити и проучени бяха общо 13 археологически структури от КЖЕ (V – IV в. пр. Хр.) и ПБЦ (IX – X в). Прави впечатление липсата на структури от РЖЕ, въпреки че се откриха отделни фрагменти битова керамика и находки, характерни за втората фаза и финала на РЖЕ (обр. 1).

Късна желязна епоха (V – IV в. пр. Хр.). От периода се разкриха деструкции от две опожарени жилища и четири култови ями с различни депонировки.

Жилище № 1 в кв. B/6, C/6, B/7, C/7, D/7, C/8 и D/8 представлява близко до правоъгълник петно, ориентирано с дългите си страни СИ – ЮЗ, с размери съответно 10,8 × 6,7 м и площ малко над 70 м^2, наситено с деструкции от отухлени обмазки със средни и дребни размери, групирани в няколко по-малки петна с дебелина от 0,10 до 0,50 м. Подово ниво е от трамбована глина, която обаче не е опалена при пожара. В рамките на жилището не се открива пещ или друго отоплително съоръжение. Сред деструкциите се откриха значително количество фрагментирана битова керамика на ръка (основно големи съдове с украса от релефна прищипана лента) и на колело, предимно сива монохромна керамика. На базата на откритите материали археологическата структура се датира в рамките на V в. пр. Хр. (обр. 2).

Жилище № 2 попада в кв. A/11, A/12, B/12, C/12. То е частично унищожено от съвременното строителство. Може да се предполага, че има Г-образна форма, ориентирано в посока СИ – ЮЗ, с приблизителна ширина 2,5 – 3,2 м и дължина 8,4 – 9,4 м, площ ок. 43 – 44 м^2. Дебелината на пласта от деструкции е между 0,07 и 0,15 м. Подово ниво е трамбована глина, която обаче не е опалена при пожара. В рамките на жилището не се открива пещ или друго отоплително съоръжение. Открита бе значително количество фрагментирана битова керамика на ръка (основно големи съдове с украса от релефна прищипана лента) и на колело. За разлика от материалите от жилище № 1, сред керамиката на колело, която тук е представена от сива и бежова монохромна се откри и фрагмент от фирнисова керамика, както и фрагменти от гръцка амфорна тара. Откритото столче от дъно на хераклейска амфора вариант I-A-2 по С. Монахов с датировка втора четвърт на IV в. пр. Хр. ни дава основание да датираме жилището в рамките най-общо на IV в. пр. Хр. Липсата на разкрита пещ или друго съоръжение с подобни функции в жилищата от КЖЕ дава основание да се предполага тяхното сезонно използване.

Яма № 1 попада в квадрати A/1, A/2, B/1 и B/2 и е проучена през 2020 г. Има елипсовидна форма с размери 1,80 × 1,67 м. Запълнителят е от тъмнокафява пръст, фрагменти битова керамика на ръка и колело (включително и амфори) от КЖЕ, животински кости и въглени. Вкопана е на дълбочина до

0,40 м в стерилния пласт. Материалите в ямата се датират в V в. пр. Хр., на базата на откритото столче от хиоска амфора от трета четвърт на V в. пр. Хр.

Яма № 2 попада в квадрат А/9. Има почти кръгла форма и диаметър 2,20 м. Достига до 0,35 м дълбочина в стерилния пласт. Запълнителят на ямата е от тъмнокафява пръст и съдържа фрагменти от съдове на колело (части от две гръцки амфори и сива монохромна керамика), фрагменти от съдове на ръка, животински кости (овце), както и отделни въгленчета.

Обр. 3. Жилища № 1 – 3 от епохата на Първото българско царство

Fig. 3. Houses Nos 1 – 3 from the period of the First Bulgarian Kingdom

Яма № 3 попада в квадрати А/9, А/10, В/9 и В/10 Има почти кръгла форма и диаметър 1,35 м. В ямата се откриха фрагменти от съдове, изработени на ръка, части от амфора, фрагменти от съдове от сива монохромна керамика, животински кости (овца). Ямата е вкопана до 0,65 м в стерилния пласт. Материалите в ямата се датират в трета четвърт на IV в. пр. Хр., на базата на открито столче от хиоска амфора от тип V-B по С. Монахов.

Откритите при проучването материали и най-вече фрагментите от гръцки амфори позволяват да датираме разкритите структури в рамките на V – втора четвърт на IV в. пр. Хр. Може да се направи изводът, че жилище № 2 е малко по-късно от жилище № 1. Откритата керамика на колело – основно сива и бежова монохромна – като количество е почти равна на тази, изработена на ръка. Фирнисова керамика почти отсъства с изключение на два фрагмента, а вносната гръцка амфорна тара се ограничава до няколко броя амфори. Жилища № 1 и № 2 вероятно са сезонни, а като датировка са с около век по-късни от тези, проучени при строителството на АМ „Тракия".

Средновековна епоха (IX – X в.). Проучени са общо четири полувкопани жилища. Те са разположени в югозападната западната част на проучваното пространство. Имат неправилна, най-общо четириъгълна форма с размери от 2,3/2,7 × 3,2/3,7 м и ориентация СИ – ЮЗ. Вкопани са в културния пласт от КЖЕ и до към 0,30 м в материка. Жилища № 1, 2 и 3 са разположени в близост, на ок. 5,0 м едно до друго, а № 4 е на ок. 20 – 25 м източно от тях (обр. 3). Планировката и гъстотата на средновековните жилища показва, че са част от по-голяма селищна структура, която се развива вероятно в посоки север и юг по протежение на брега на р. Тунджа, извън сервитута на обекта. Подовите нива на разкритите жилища са от трамбована глина, като във жилища № 1 и № 4 са проучени огнища, обмазани с глина, като в № 1 те са две. В жилища № 2 и № 3 отоплението е ставало с пещи, изградени от дребни камъни. Откритите находки включват основно фрагментирани керамични съдове, предмети на бита, оръдия на труда, както и бронзова монета на император Лъв VI (886 – 912 г.). Откритото средновековно селище се датира в рамките на IX – X в. През последните години на територията на Ямболска област това е вторият подобен обект, което дава една доста по-точна информация за заселването на българите на юг от Стара планина (Бакърджиев, Вълчев 2020, 168).

Християнски некропол. От некропола са разкрити общо пет гроба. Гроб № 1 е проучен през 2020 г. в квадрат А/4, а гробове № 2, 3, 4 и 5 – през 2021 г. Откритите през 2021 г. гробове са съсредоточени в самия югоизточен ъгъл на проучваната площ, на разстояние 1,0 – 2,0 м един от друг, а № 1 е на около 15 м северозападно от тях. Разположението на гробовете показва, че въпросният некропол се развива в посока югоизток извън сервитута на бъдещата жп линия.

Гроб № 1 попада в кв. 5/А, проучен и описан през 2020 г. Гроб № 2 е трупополагане на дете от женски пол, по християнски обред, в частично запазена правоъгълна яма със заоблени ъгли, вкопана в материка до 0,10 м. Скелетът е частично унищожен от съвременно строителство. Гроб № 3, разположен извън сервитута на обекта, е трупополагане на възрастен индивид от мъжки пол, по християнски обред, в частично нарушена от съвременно строителство правоъгълна яма със заоблени ъгли, вкопана в материка до 0,10 м. Гроб № 4 е трупополагане на възрастен индивид от мъжки пол, по християнски обред, в частично запазена правоъгълна яма със заоблени ъгли, вкопана в материка до 0,15 м.

Гроб № 5 е трупополагане на възрастен индивид от женски пол, по християнски обред, в правоъгълна яма със заоблени ъгли, вкопана в материка до 0,25 м.

Анализът на погребалния обред и сравнението с други синхронни некрополи ни дава основание да предполагаме, че откритите пет гроба са част от по-голям некропол, който се развива в южна посока и е свързан с разкритите четири жилища (село) от средновековната епоха, разположени на 60 – 70 м в западна посока, и се датират в рамките на IX – X в.

Литература

Бакърджиев 2010: Ст. Бакърджиев. Спасителни археологически проучвания на обект № 12 (селище от ранножелязната епоха), ЛОТ 4, км 286+110 – 286+260 по АМ Тракия, землище на село Завой, община Тунджа, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 149 – 152.

Бакърджиев, Вълчев 2020: Ст. Бакърджиев, Т. Вълчев. Ранносредновековно селище до с. Лозенец, област Ямбол. – В: История и култура на България и българите (IX – XIX в.). Исторически изследвания и археологически приноси в памет на проф. д-р Валентин Плетньов (Acta Musei Varnaensis, XIII – 1), 2020, 153 – 174.

Бакърджиев, Вълчев 2021: Ст. Бакърджиев, Т. Вълчев. Спасително археологическо проучване на селище от желязната и средновековната епохи и некропол до с. Завой, обл. Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 494 – 497.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE LATE IRON AGE AND THE EARLY MIDDLE AGES NEAR ZAVOY VILLAGE, YAMBOL DISTRICT

Stefan Bakardzhiev

Summary

Excavations were conducted during the period 01.07 – 26.08 2021 under the direction of S. Bakardzhiev. The site is located on the eastern bank of the Tundzha River, near the railway station of the village of Zavoy. An area of ca. 1700 m^2 was excavated. Archaeological features from the Late Iron Age and from the medieval period were found. Three stratigraphic layers are registered at the site. The first one is topsoil with a thickness up to 0.30 – 0.40 m. The second layer, at a depth from 0.35 to 0.95 m is characterized by its grey colour and finds and archaeological structures from the Late Iron Age (5th – 4th c. BC) and the First Bulgarian Kingdom (9th – 10th c. AD). At a depth of 0.95 – 1.05 m, a sterile yellow-brown soil is reached.

Late Iron Age (5th – 4th c. BC). Dwelling No. 1 features a rectangular layout with an area of 70 m^2, filled with plaster; the floor level consists of rammed clay. The small finds discovered in it suggest that the structure can be dated to the 5th – 4th c. BC.

Dwelling No. 2 was partially destroyed by modern structures. It has a rectangular layout with an area of ca 45 m^2. The small finds from this structure are also dated to the 5th – 4th c. BC. The lack of hearths or any other heating installation in the houses suggest their seasonal use.

Pit No. 1 was excavated in 2020; it has an oval plan, measuring 1.80 × 1.67 m. The pit is filled with dark brown soil containing pottery sherds from the 5th c. BC, animal bones and charcoal.

Pit No. 2 has a round opening with a diameter of 2.2 m. It is filled with dark brown soil, with pottery sherds (grey monochrome ceramics, Greek amphorae) from the 5th c. BC, animal bones and charcoal.

Pit No. 3 also has a round opening, with diameter of 1.35 m. Its fill consists of dark brown soil containing pottery sherds (grey monochrome ceramics, Greek amphorae) dated to the last quarter of the 4th c. BC, as indicated by Chian amphorae, animal bones and charcoal as well.

Early medieval period (9th – 10th c. AD). Four early medieval dug-out houses situated in the western part of the site were excavated. Their layout is close to a rectangle, with dimensions of 2.3/2.7 × 3.2/3.7 m. The houses belong to a larger settlement structure which develops in the southern direction, along the banks of the Tundzha River. Fireplaces plastered with clay were found in houses No. 1 and No. 4. The medieval remains are dated with a coin of Emperor Leo VI (AD 886 – 912) found in house No. 1.

Four graves from a Christian necropolis are discovered, located in the southeastern corner of the site. The funerals are performed according to the Christian rite, with skeletons in a stretched position placed in rectangular pits. No burial gifts or personal belongings were found in the graves. Comparative analysis with other similar necropoleis shows that the necropolis is probably associated with the settlement from the 9th – 10th c. AD.

Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, bakarjiev_st@mail.bg

№ 40. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННАТА И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА ПРИ С. КАБИЛЕ, ОБЛ. ЯМБОЛ

Явор Русев, Илия Илиев

Спасителното археологическо проучване е свързано с планирано инвестиционно намерение за корекция на р. Азмак дере при с. Кабиле, общ. Тунджа, обл. Ямбол. Разкопките се проведоха от 10.04. до 23.04.2021 г. от екип с ръководител Я. Русев (РИМ – Ямбол) и зам.-ръководител Ил. Илиев. Обектът (обект № 9) – селище от ранната и късната железни епохи (АКБ № 10007462), се намира на 3,5 км североизточно от центъра на с. Кабиле и е от източната страна на канал в землището на селото; попада в охранителната зона на АР „Тракийски и античен град Кабиле". Площта на обекта е 15 дка. Целта на предварителното спасително археологическо проучване е да се установи стратиграфията и хронологията на обекта. Работата се осъществи в сервитута на предвидения според инвестиционното намерение канал, който е с 5,0 м ширина. Бяха проучени 18 сондажа с ориентация север – юг и с размери 5,0 × 1,0 м, успоредни на канала (обр. 1.).

В три от сондажите (№ 3, 17 и 18) бяха направени разширения в източна посока, а в сондаж № 18 и в западна. Достигнатата дълбочина е 1,40 м. Установи се следната стратиграфия. В най-горния пласт с дебелина 0,30 м и тъмнокафяв цвят се откриват единични фрагменти от строителна и битова керамика от желязната и римската епохи. Вероятно материалите са попаднали в горният пласт след прокопаване на канала и оформянето на дигите. Под него следва пласт с жълто-кафяв цвят и дебелина 0,40 – 0,50 м, в който не се откриват никакви археологически материали. Установи се, че трите сондажа в най-северната част на обекта (№ 16 – 18) попадат в периферията на селище от ранната и късната желязна епоха. В тях, под жълто-кафявия пласт се проучи пласт от светлокафява пръст с дебелина 0,40 м, в който се откри изобилие от керамика на ръка и на колело, характерна за ранната и късната желязната епоха. Проучени бяха три ями, вкопани в стерилната почва, съответно структури № 1 и 2 в сондаж № 17 и структура № 3 в сондаж № 18 (обр. 2, 3).

Обр. 1. Общ изглед на обекта

Fig. 1. General view of the site

Първите две ями са с камбановидна форма и с размери 1,50 × 1,45 м, дълбочина 0,60 м и 1,40 × 1,30 м, дълбочина 0,40 м. Третата яма бе частично проучена, понеже източната ѝ половина попадаше в източния профил на сондажа. В първите две запълнителят е от тъмнокафява пръст с примеси от дребни камъчета. В ямите се откриха фрагменти битова керамика, характерна за късната желязна епоха, строителна керамика, въглени и животински кости. Сред керамичния комплекс личат фрагменти от сива монохромна керамика на колело и от амфори. В запълнителя на структури № 1 и 2 имаше огромно количество мазилки, част от които изпечени. Почти в централната част на структура № 2, на дъното, след разчистване на

Обр. 2. Структура № 1

Fig. 2. Structure No. 1

Обр. 3. Структура № 2

Fig. 3. Structure No. 2

мазилките се откри скелет на малко животно, положено в анатомичен порядък. На територията на област Ямбол подобни вкопани структури са известни от праисторическа селищна могила Ясъ тепе (Бакърджиев, Вълчев 2016) и от археологическите обекти до с. Зимница (Василева 2016), до с. Лозенец (Бакърджиев и др. 2016; Бакърджиев и др. 2017), до с. Маленово (Божкова и др. 2015; Божкова и др. 2016) и до с. Хаджидимитрово (Петрова и др. 2019).

В сондажи № 1 – 15 под жълто-кафявия пласт се проучи пласт от светлокафява пръст с дебелина 0,40 – 0,50 м, в който се откри изобилие от битова и строителна керамика от II – III в. В сондаж № 10 се проучи яма (структура № 4), в която се откриха фрагменти от битова и строителна керамика от Античността и животински кости. Сред откритите находки са бойна топка, част от щампа за украса на съдове, две тежести за рибарска мрежи, както и два пирона.

Основна част от археологическия материал е битова керамика, която хронологически може да се раздели на три групи. В количествено отношение преобладава керамиката на колело от периода II – III в. Срещат се чашки и купи с червено или кафяво лаково покритие, стомни и амфори. Има фрагменти от гърнета с една дръжка, работени на ръка. Втората хронологическа група е тази на битовата керамика от ранната желязна епоха. Открояват се съдове с релефни ленти и хоризонтални езичести дръжки. Трета е групата на керамиката от късната желязна епоха, представена от фрагменти сива монохромна керамика, от големи кратеровидни съдове с равно дъно или със столче, фрагменти от питоси и амфори. Откритите археологически структури и материали показват, че северната част на обекта попада в границите на селище от ранната и късната железни епохи, а в сондажи № 1 – 15 се откриват структури и материали, свързани с римска *villa suburbana*, регистрирана при проучванията на съседния археологически обект № 8.

Литература

Бакърджиев, Вълчев 2016: Ст. Бакърджиев, Т. Вълчев. Ями от късната желязна епоха от селищната могила Ясъ тепе до село Кабиле. – В: Тракия и околния свят. Шумен, 2016, 170 – 206.

Бакърджиев и др. 2016: Ст. Бакърджиев, Т. Вълчев, Ил. Илиев. Спасително археологическо проучване на селище от раннта и късната желязна епоха, римската епоха и Средновековието – обект № 1 по трасето на транзитен газопровод № 2 за Република Турция, с. Лозенец, община Стралджа, област Ямбол (II етап). – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 227 – 230.

Бакърджиев и др. 2017: Ст. Бакърджиев, Т. Вълчев, Ил. Илиев. Спасителни археологически проучвания на селище от ранната и късната желязна епоха, римската епоха и Средновековието (обект № 1 по трасето на транзитен газопровод № 2 за Република Турция) при с. Лозенец, община Стралджа, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 140 – 142.

Василева 2016: Е. Василева. Култово място от късножелязната епоха и Късното средновековие по трасето на АМ Тракия. – В: Б. Петрунов, А. Аладжов, В. Григоров (ред.). In honorem professoris Stanislav Stanilov (Известия на Националния археологически институт, 43), 2016, 74 – 81.

Божкова и др. 2015: А. Божкова, Ст. Александров, Н. Тодорова, В. Милчева. Спасително археологическо проучване на обект № 7 по трасето на газопровод № 2 за република Турция, землище на с. Маленово, община Стралджа, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 221 – 223.

Божкова и др. 2016: А. Божкова, Ст. Александров, В. Милчева, И. Киров. Спасително археологическо проучване на обект от неолита, бронзовата епоха и класическата епоха при с. Маленово, Ямболско. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 142 – 144.

Петрова и др. 2019: В. Петрова, Ст. Бакърджиев, Ил. Илиев, Т. Вълчев, Я. Русев, Г. Илиев, Т. Дяков, Л. Тодоров, Кр. Митов, С. Цекова. Археологически обекти от късната желязна епоха и ранното средновековие в местността Тандарски баир до село Хаджидимитрово, Ямболско. – В: Т. Вълчев (ред.). Studia in honorem Iliae Iliev (Вести на Ямболския музей, VI, 9). Ямбол, 2019, 231 – 248.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF A SITE FROM THE EARLY AND LATE IRON AGES NEAR KABILE VILLAGE, YAMBOL DISTRICT

Yavor Rusev, Ilia Iliev

Summary

The archaeological site is a settlement from the Early and Late Iron Age (No. 10007462) and is located 3.5 km northeast of the village of Kabile and 0.5 km east of the boundary of the Thracian and Ancient City of *Cabyle* Archaeological Reserve.

The goal of the research is to clarify the stratigraphy and chronology of the site, labelled as site No. 9 within the overall rescue fieldwork project along the Azmak Dere River.

During the preliminary archaeological excavations, 18 trenches with a total area of 120 m^2 were excavated (fig. 1), and in them three strata were established.

The uppermost layer with a thickness of 0.30 m consists of redeposited dark brown soil with mixed pottery fragments from the Late Iron Age and the Roman period. The second layer with a thickness of 0.40 – 0.50 m, of yellow-brown soil contains no archaeological materials. Beneath it, in the three northernmost trenches (Nos 16 – 18) there is a layer of light brown soil with fragments of pottery from the Iron Age. In trenches Nos 1 – 15 the third layer consists of light brown soil with Roman pottery sherds from the 2nd – 3rd c. AD.

Four structures were excavated – three pits from the Late Iron Age (structures Nos 1, 2 and 3) and one pit from the Roman period (structure No. 4).

Structures Nos 1 and 2 are situated in trench No. 17 (figs 1, 2). These pits were filled with burned wall plasters. In Structure No. 2, at the bottom of the pit there was a skeleton of a young animal buried in anatomical order. Structure No 3 is in trench No. 18.

Structure No. 4 is a pit from the Roman period (2nd – 3rd c. AD) and is situated in trench No. 10.

The main part of the archaeological finds is kitchen and tableware sherds which chronologically can be divided into three groups. In terms of quantity, the wheel thrown pottery from the 2nd – 3rd c. AD predominates. There is Roman red slip ware, fragments of amphorae and pitchers. Fragments of hand-built pots with one handle were also found.

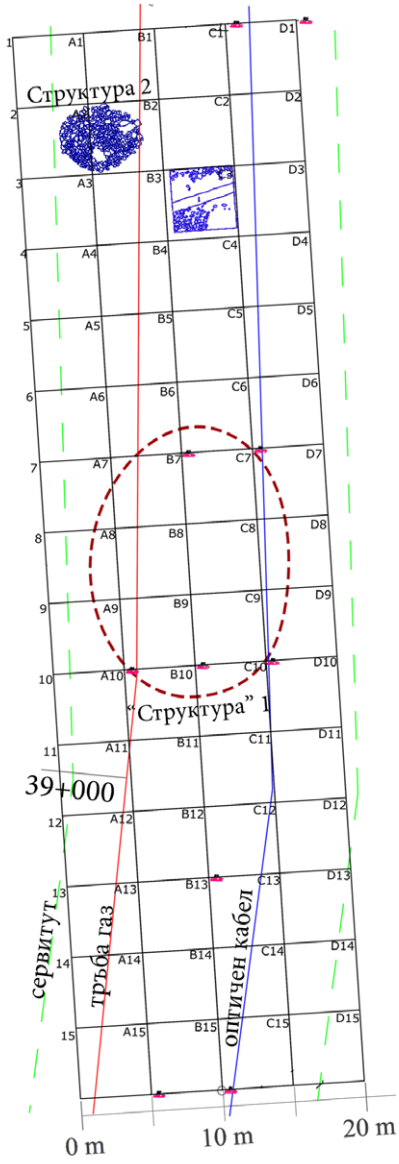
The second group consists of pottery from the Early Iron Age. Vessels with embossed bands and horizontal tongue-shaped handles stand out. The third group of pottery is dated to the Late Iron Age. Among the finds there are fragments of grey monochrome ceramics, large *krater*-shaped vessels with a flat base or a ring-base, fragments of *pithoi* and amphorae.

The discovered archaeological structures and materials suggest that the northern section of the site is part of a settlement from the Early and Late Iron Ages. At the same time, the remains in trenches Nos 1 – 15 are related to a Roman *villa suburbana*, revealed by the excavations of the neighboring archaeological site (No. 8).

Yavor Rusev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, persian836@abv.bg
Ilia Iliev, ilia.krastev.iliev@gmail.com

№ 41. ОБЕКТ № 1 ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. ГЮРГЬОВ ГРОБ ПРИ ПАНАГЮРИЩЕ, ОБЛ. ПАЗАРДЖИК

Филип Михайлов, Ханна Христова

Обектът не беше известен и не беше регистриран в АИС АКБ. Открит е от В. Кацаров по време на археологическо наблюдение, проведено през 2021 г., след отнемане на хумусен слой с дебелина 0,20 – 0,40 м в трасето на строящия се газопровод.

Определената за проучване площ е разположена в м. Гюргьов гроб в землището на гр. Панагюрище, обл. Пазарджик (обр. 1), част от Груево блато. Намира се в подножието на хълм, в сравнително равна част от склона му, с експозиция запад – изток и наклон 5 – 15 % в източна посока. Западно от обекта има няколко хълма, най-изявеният от които е Окошка могила, а от изток, приблизително на 200 м под него, минава Окошка река, на чийто десен бряг е проучваната площ. В района около обекта (включително между него и Окошка могила) има няколко могилни некропола от по три – четири могили. На 450 м югозападно от него се намира сравнително голяма могила с диаметър около 30 м и височина около 3 м. На 450 м в североизточна посока, отново на стръмен склон, този път на левия бряг на Окошка река, е регистриран друг неизвестен обект, вероятно селище, с материали от РБЕ и Късната античност.

Преди началото на разкопките е извършено геофизично проучване с магнитометър (обр. 2). При него разкритите впоследствие структури не са проявени като контрастни аномалии.

По трасето на тръбата и разположения от източната ѝ страна оптичен кабел е развита план-квадратна мрежа. Тя е с обща дължина 75 м, ширина 20 м и страна на квадратите 5 м. Ориентирана е по посоките на света.

В източния край на площта с багер беше прокопана траншея. Целта ѝ е установяване на стратиграфията на обекта и дебелината на напластяванията. Траншеята достига до дълбочина от

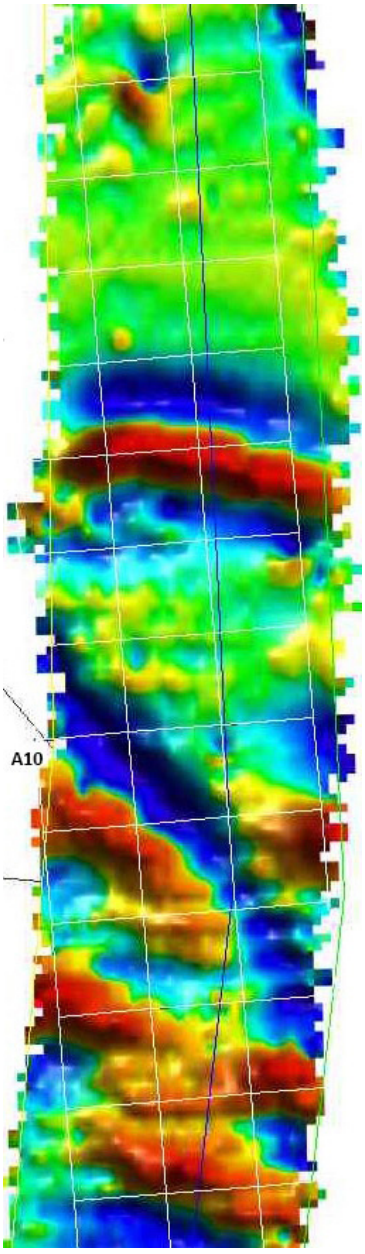
Обр. 1. План на обекта при Панагюрище с нанесено трасе на газопровода и план-квадратна мрежа

Fig.1. Layout of the site near Panagyurishte, with the route of the gas pipeline and the square grid

Обр. 3. Аерофотография на обекта към финала на проучването; детайл – Структура 2

Fig. 3. Aerial photo of the site at the end of the investigation; detail – Structure 2

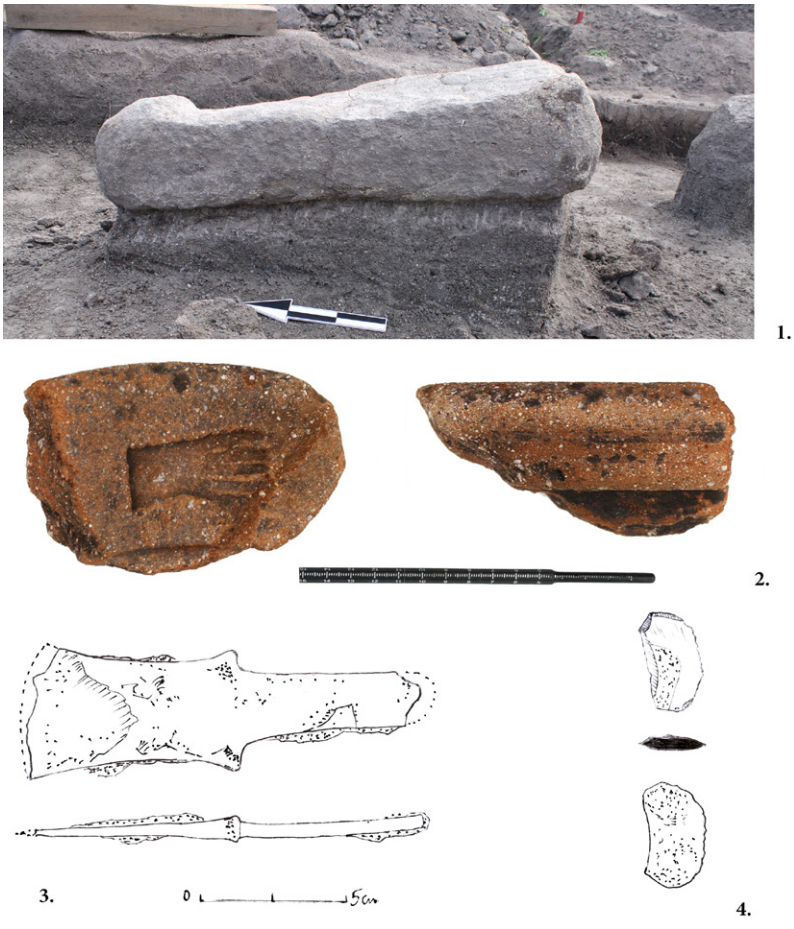
Обр. 2. Геофизичното проучване на обекта (автор Хр. Цанков)

Fig. 2. Geophysical mapping of the site (author H. Tsankov)

Обр. 4. Останки от късножелязната постройка (Структура 1): 1 – дялани камъни от основите?; 2 – струпвания от керамика, камъни и обмазки; 3 – овъглено зърно двузърнест лимец (T. turgidum ssp. dicoccum Schrank); 4 – овъглено зърно еднозърнест лимец (T. monococcum L.)

Fig. 4. Remains of a Late Iron Age building (Structure 1): 1 – hewn stones from the foundations?; 2 – accumulations of ceramics, stones and plaster pieces; 3 – charred emmer grain (T. turgidum ssp. dicoccum Schrank); 4 – charred einkorn grain (T. monococcum L.)

Обр. 5. Находки: 1 – обработен камък, от прага (?) на постройката; 2 – устие от питос с печат; 3 – желязна брадва; 4 – кремъчно оръдие

Fig. 5. Finds: 1 - processed stone, from the threshold (?) of the building; 2 – pithos rim with a stamp; 3 – iron ax; 4 – flint tool

1,80 м и навсякъде се вкопава дълбоко в стерилен пласт. Ясно се различават два пласта, които не са резултат от човешка дейност и между тях друг, който е образуван от силно разрушена постройка от КЖЕ. Тази стратиграфия се потвърди и при проучената на ръка останала част от трасето на газопровода.

Горният пласт е без археологически материали, в начална степен на опочвяване. Образуван е от ерозията и поради това в източната (по-ниска част) достига до 0,20 – 0,30 м, а в западната част е отнет с тежка механизация преди началото на разкопките. В него не се откриват археологически материали (с изключение на отделни преотложени керамични фрагменти).

Вторият пласт е образуван от спомената унищожена постройка от късната желязна епоха, от която до нас са достигнали само разнесени, в някои случаи и преотложени археологически материали, но не и запазени останки от архитектура или конструкция (обр. 4). Вероятно част от материалите в нея са резултат от интензивните ерозионни процеси, още повече че са намерени в района на геоложки разлом, документиран при геофизичното проучване. Вероятно тези процеси са сред причините проучената структура да няма ясни граници и открито *in situ* отоплително съоръжение, за наличието на каквото свидетелстват намерените фрагменти от мазилки на пещ, както и от съдове или съоръжения, предназначени за приготвянето на храна (подници).

Третият пласт е стерилен, като в няколко участъка той е водоносен. Състои се от ерозирала скала с висока степен на орудяване.

При проведените археологически разкопки са локализирани и проучени четири структури, две от които са археологически. Поради спецификата на обекта културен пласт няма. Повечето открити археологически материали (обр. 5) са групирани в Структура 1, а част от тях са акумулирани в следствие на естествени ерозионни процеси. Въпреки това, бяха открити и дялани камъни (обр. 5.1), чийто размер не предполага възможност за транспортиране, причинено от ерозия. Подобни следи от охлузване са установени и при археоботаничните останки.

При проучването на структурата бе събран представителен брой проби (общо 20). Идентифицирани са два вида житни култури – еднозърнест лимец (обр. 5.4) и двузърнест лимец (обр. 5.3), както и овъглена дървесина от широколистни и иглолистни видове – бук, бряст, дъб, явор, елша и бор. Характеристиките на фрагментите овъглена дървесина (изгладена повърхност и изгладени ръбове), както и нарушенията в семенната обвивка на зърната, насочват към вероятността част от тях да са пренесени от друго място под въздействието на ерозионни или друг вид повърхностни процеси. Все пак трябва да подчертаем, че струпването от силно горели археологически и палеоботанически материали имаше форма и разположение (обр. 3), които не предполагат образуването му от ерозионни процеси.

Характерните керамични фрагменти и съдове са от късната желязна епоха (от последната четвърт на IV до началото на III в. пр. Хр. – 320 – 280 г. пр. Хр.). Малобройните метални находки от струк-

турата потвърждават тази дата. В Структура 1 е открита силно горяла монета, келтска имитация на монета на Филип Македонски. Тя е единична находка, но е намерена в долната част на горелия пласт, непосредствено над скалата. Като време и позиция очевидно е свързана с останките от горялата постройка. Синхронна е и с керамичния материал, а грубата ѝ, недодялана изработка наподобява на голяма част от него.

Обектът се намира на около 5 км югоизточно от с. Панагюрски колонии, в района на което преди около 50 години са били проучени и публикувани няколко големи могилни некропола (Димитрова, Гиздова 1975, 39 – 87). Тогава връзката им с исторически известните походи на келтите е отхвърлена като нелогична (Димитрова, Гиздова 1975, 46), макар част от инвентара в гробовете да я подсказва (Димитрова, Гиздова 1975, 65, Т. III:1 – 2, 45 – 46). Все пак структурата на обекта, някои характерни особености на керамиката (преобладаване на пластична украса и пищност на висящи пластични ленти, съчетани с езичести дръжки при много грубата керамика на ръка и едновременно с това – наличието на луксозна керамика на колело, голяма част от която е вносна) и наличието на монетата ни навеждат на мисълта, че е възможно той да има връзка и със заселилите се на Балканския полуостров келти. Все пак изглежда по-възможно постройката да е била на местни скотовъдци, водещи от дълго време сравнително отдалечен полуномадски живот (което обяснява липсата на стабилна конструкция). Подобно предположение се подкрепя от отсъствието сред керамичния комплекс на типична керамика, определяна като келтска, и консервативността на района, подходящ за скотовъдство, което се практикува и до днес.

Открити са единични находки (желязна кръстата/перчата брадва, обр. 5.3, и фрагмент от стъклена гривна), които са без контекст и вероятно са попаднали случайно от археологически обекти, разположени в западна посока.

Отсъствието на археологически материали не позволи категоричното определяне на функцията на Структура 2 С (обр. 3, детайл). Вероятно съществуването ѝ е свързано с погребалните обичаи и с разположения в непосредствена близост могилен некропол. Отсъствието на конкретно гробно съоръжение, антропологически и археологически материали предполага, че тя не е била използвана.

Намиращите се до нея Структури 2 А и В (обр. 3, детайл) вероятно са свързани с изграждането на съвременна вада. В тях бяха намерени епизодични керамични фрагменти, но всички бяха със силно изтрита повърхност и без археологически контекст.

Литература

Димитрова, Гиздова 1975: А. Димитрова, Н. Гиздова. Тракийски могилни некрополи в Панагюрските колонии, при гр. Панагюрище. – Известия на музеите от Южна България, 1, 1975, 39 – 87.

SITE NO. 1 FROM THE LATE IRON AGE IN GYURGYOV GROB LOCALITY NEAR PANAGYURISHTE, PAZARDZHIK DISTRICT

Philip Mihaylov, Hanna Hristova

Summary

The site is located on the right bank of the Okoshka River, at the foot of a hill, in a relatively flat part of its slope. In the area around the site (including between it and the hill) there are several tumular necropoleis consisting of three – four mounds. At ca 450 m southwest of it there is a relatively large mound with a height of 3 m.

Prior to the start of the excavations, a geophysical survey was conducted with a magnetometer (fig. 2).

A trench was excavated at the eastern end of the area. Its purpose was to establish the stratigraphy of the site and the thickness of the cultural strata. The trench has been dug down to a sterile layer, reaching a depth of 1.80 m. There are two clearly distinguishable layers, which have not resulted from human activities, and one layer formed of a heavily destroyed building of the Late Iron Age.

The upper layer is formed by erosion and therefore in the eastern (lower) part of the terrain it reaches 0.20 – 0.30 m. No archaeological materials were found in it. The second layer is formed from the destroyed LIA building, from which only scattered, in some cases redeposited archaeological materials are found. No preserved architectural remains or construction are found in this layer (fig. 4). Probably some of the materials in it have resulted from intense erosion processes, especially since they were found in the area of a geological fault, as indicated by the geophysical study. Probably these pro-

cesses are the reason why the studied structure does not have clear boundaries and lacks a heating facility, even though fragments of oven plaster, as well as vessels or equipment intended for food preparation (ceramic trays) were found.

The third layer is sterile, and in several areas it reaches underground waters.

During the archaeological excavations, four structures were located and studied, and only two of them are archaeological features. All discovered archaeological materials (fig. 5) are grouped mainly in Structure 1, or are accumulated as a result of natural erosion processes. Traces of abrasion on the archaeological finds and the paleobotanical remains, indicative of secondary deposition, are found. At the same time, hewn stones were also found (fig. 5.1), and their size is not compatible with redeposition caused by erosion.

A representative number of samples (20 in total) was collected during the study of the structure. Two types of cereal crops have been identified – einkorn and emmer, as well as charred wood of deciduous and coniferous species – beech, elm, oak, maple, alder, and pine. The characteristics of the charred wood fragments (smoothed surface and edges), as well as the disturbances in the seed coat of the grains, point to the possibility that some of them have been transferred from elsewhere by erosion or other natural surface processes.

The discovered diagnostic ceramic materials are from the Late Iron Age (from the last quarter of the 4th – beginning of the 3rd c. BC). The few metal finds do not disprove this date. A heavily burnt coin, a Celtic imitation of of a Philip II of Macedon issue, was found in Structure 1.

The absence of archaeological materials did not allow us to define the function of Structure 2 C (fig. 3, detail). Probably its existence is connected to the burial rites and to the tumular necropolis located in the area. The absence of a specific burial facility, anthropological and archaeological remains may suggests that it had never been used.

Philip Mihaylov, Regional Museum of History – Pernik, 2 Fizkulturna Str., 2300 Pernik, philip.mihaylov@gmail.com
Hanna Hristova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, hkh921027@gmail.com

КЪСНА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА

НЕКРОПОЛИ И НАДГРОБНИ МОГИЛИ

№ 42. ОБЕКТ № 33, МОГИЛА В М. ОДЖАЦИТЕ ПРИ ЗЛАТИЦА, ОБЛ. СОФИЯ

Филип Михайлов

Могилата се намира в м. Оджаците, на 12,5 км югоизточно от гр. Златица, обл. София. Разположена е на възвишение от било с посока северозапад – югоизток от Същинска Средна гора. От североизточната ѝ страна се намира стръмното дере на р. Карадере (могилата е на десния ѝ бряг). От южната ѝ страна, на сравнително плавен склон, се забелязват още три могилни насипа от същия некропол. Могилата е регистрирана при теренни издирвания за прокарване на локален газопровод (Гоцев, Кацаров 2018, 624, обр. 1, 626).

Археологическите разкопки са проведени през месеците октомври и ноември на 2021 г.

Височината на могилата е около 3 м. Диаметърът на основата ѝ достига до 20 м. Преди началото на археологическите разкопки могилният насип е покрит с ниска тревна растителност, храсти, иглолистни и млади широколистни дървета (обр. 1). Всички те са поникнали в стари иманярски изкопи, които нарушават формата на насипа.

Дърветата и храстите са отстранени, за да бъде направено тахиметрично заснемане на могилата и да бъде изградена план-квадратна мрежа (обр. 2).

По трасето на тръбата и разположения от северната ѝ страна оптичен кабел е развита план-квадратна мрежа. Тя се състои от 15 квадрата с размери 5 × 5 м (обр. 2). Ориентирана е по посоките на света.

С цел проучване на периферията на могилата хумусният пласт около нея е отнет с машина до дълбочина 0,10 – 0,20 м. От източната ѝ страна, на 8 м от периферията, е локализирано каменно струпване (обр. 3). Установи се, че то е негативна структура (яма), която е била затрупана с камъни, чиято горна част надвишава устието ѝ, образувайки могилоподобна структура. На дъното на ямата е намерена глинена чашка от късната желязна епоха (обр. 4). Чашката е защитена с големи каменни плочи, затрупани с камъни. При това в горната ѝ част е положен фрагмент от съд с голям обем с пластична лента с прищипвания. Други следи от човешки дейности в околомогилното пространство не са открити.

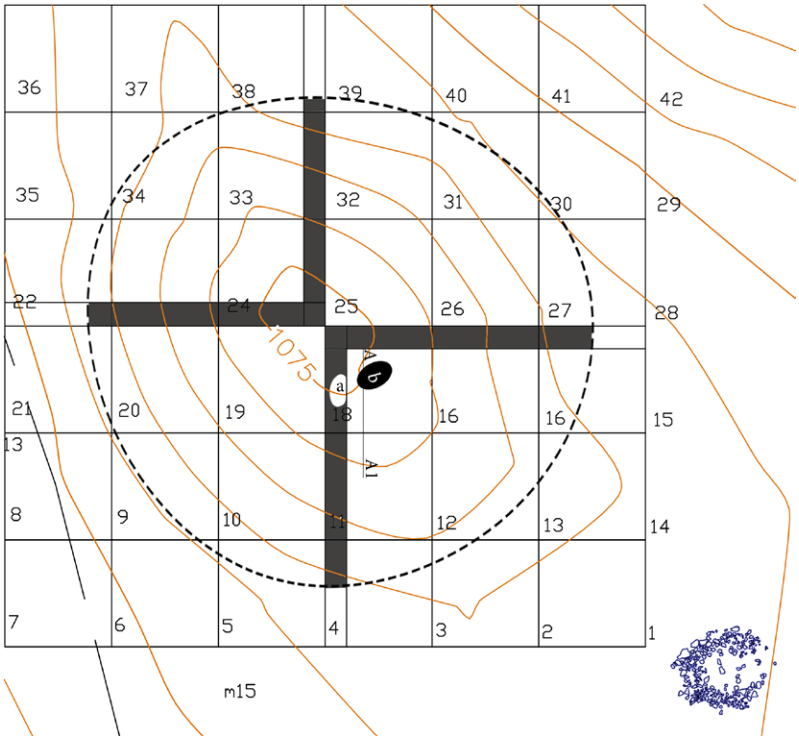
Насипът на могилата е изключително нехомогенен, което вероятно се дължи на множеството иманярски изкопи в него. Най-дълбокият от тях се намира в северната част и достига до основата на могилата. Възможно е той да е унищожил гроба, заради който тя е била насипана. Това предположение се подкрепя от две находки на предмети, изработени вероятно през късната желязна епоха.

Първият от тях е медна спирала, открита в близост до големия иманярски изкоп, от северната страна на основата на могилата. Отсъства всякакъв археологически контекст на находката – тя се намира почти на повърхността, в чима. Възможно е да е била изхвърлена при иманярските изкопни работи.

Обр. 1. Изглед към могилата преди започване на разкопките

Fig. 1. View of the mound before the start of the excavations

Обр. 2. Тахиметрично заснемане на могилата с план-квадратна мрежа, ребра и археологическите контексти: a – вторичен гроб; b – останки от клада

Fig. 2. Geodetic survey of the mound with square grid, ribs and the archaeological contexts: a – secondary grave; b – remains of the stake

В западната периферия на могилата е намерен вторият предмет – железен сауротер. Ситуацията около неговото откриване е различна. Той се намира в наситен с въглени пласт на около 0,40 м под завареното ниво на могилния насип и изглежда оставен там съзнателно в древността.

Разбира се, възможно е и насипването на могилата да не е било свързано с изграждането на конкретен гроб в нейната основа.

В горната част на могилата е открит вторичен безинвентарен гроб с инхумация или по-точно препогребване в яма (обр. 2.a). От препогребания индивид са останали едва 2 % от костите. Те са

Обр. 3. Аерофотография на могилата и запълнената с камъни яма

Fig. 3. Aerial photo of the mound and the pit filled with stones

Обр. 4. Керамична чаша на дъното на ямата

Fig. 4. Ceramic cup at the bottom of the pit

Обр. 5. Вторичен гроб с препогребан индивид

Fig. 5. Secondary grave with a reburied individual

положени в малка яма без анатомичен порядък (обр. 5). Възрастта на индивида е между 30 – 40 г., вероятно от женски пол. След полагането на останките ямата е затрупана с камъни или е насипана с по-едра фракция от местната ерозирала скала (обр. 3, южният сектор на могилата). На 1,50 м западно от този гроб в насипа без контекст е намерен фрагмент от фибула с подвито краче – вероятно от разбит от иманярите вторичен гроб. Това ни навежда над мисълта, че е възможно и това препогребване да се е случило в VI в.

Източно от центъра на могилата, в нейната основа е проучено и петно от въглени с елипсовидна форма (обр. 2.b). До него бяха намерени два фрагмента от дебелостенна керамика, единият с релефна лента. Други археологически или антропологически останки не са регистрирани.

Макар и единични, открити са характерни керамични фрагменти и съдове от късната желязна епоха. Малобройните находки не опровергават тази дата. Откритите купичка и сауротер категорично принадлежат към късната желязна епоха. Проучените в района некрополи, съдържащи значително повече хронологически диагностични предмети (Димитрова, Гиздова, 1975; Агре 2007), ни позволяват да прецезираме хронологическия диапазон, в който е насипана могилата до III – I в. пр. Хр.

Литература

Агре 2007: Д. Агре. Археологически разкопки на могила в землището наградПирдоп.–Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 72.

Гоцев, Кацаров 2018: А. Гоцев, В. Кацаров. Теренни издирвания по трасето на преносен газопровод до Панагюрище и Пирдоп. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 624 – 627.

Димитрова, Гиздова 1975: А. Димитрова, Н. Гиздова. Тракийски могилни некрополи в Панагюрските колонии, при гр. Панагюрище. – Известия на музеите от Южна България, 1, 1975, 39 – 87.

SITE NO. 33, BURIAL MOUND IN ODZHATSITE LOCALITY NEAR ZLATITSA, SOFIA DISTRICT

Philip Mihaylov

Summary

The mound is situated in the Odzhatsite locality at the town of Zlatitsa, Sofia district. It is located on a hill, part of the Sredna Gora Mountain.

The mound is about 3 m high, and the diameter of its base reaches 20 m (figs 1, 2).

In order to study the periphery of the mound and to avoid a potential damage of a flat necropolis, the humus layer around the mound was removed by a machine to a depth of 0.10 – 0.20 m. As a result, on the eastern side, 7 m from its periphery of the mound, a stone accumulation was found (fig. 3). It is a pit, at the bottom of which a clay cup is placed from the Late Iron Age (fig. 4). The cup is protected by large stone slabs covered with stones. At the same time, in its upper part a fragment of a large vessel is placed.

The studied burial mound is over 3 m high in its highest part. Its embankment is extremely inhomogeneous, which is probably due to the numerous registered looter trenches. The deepest of them is located in the northern part, reaching the base of the mound. It seems possible that it has destroyed the primary grave of the mound. This assumption is supported by two accidental finds of objects probably of the Late Iron Age. The first one is a copper spiral found on the surface, where it may have been dumped during the looting.

Of course, it is possible that the fill of the mound was not related to the construction of a specific grave at its base.

An iron *sauroter* was found on the western periphery of the mound. It is located in a charcoal-saturated layer about 0.40 m below the present level of the mound.

In the upper part of the mound was found a secondary inventory-free grave with inhumation or, more precisely, reburial in a pit (fig. 2.a). The age of the individual is between 30 – 40 years, probably female. Some 1.50 m west of this grave, a fragment of a bent-foot fibula was found in the embankment without context – probably from a secondary grave destroyed by the looters. This makes us think that it is possible that this reburial took place in the 6th c. AD.

To the east of the centre of the mound, at its base, an oval spot of charcoal has been studied (fig. 2.b). Two fragments of thick-walled pottery were found next to it, one of them with embossed band. No other archaeological or anthropological remains have been recorded.

Diagnostic sherds and vessels from the Late Iron Age were sporadically found. The few metal finds are in agreement with this date. The bowl and the *sauroter* definitely belong to the Late Iron Age. The necropoleis studied in the region, containing significantly more chronologically diagnostic objects, allow us to narrow the timespan in which the mound was built up to the 3rd – 1st c. BC.

Philip Mihaylov, Regional Museum of Historical – Pernik, 2, Fizkulturna Str., 2300 Pernik, philip.mihaylov@gmail.com

---

№ 43. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ДО ЗЛАТИЦА, СОФИЙСКА ОБЛАСТ

Мартин Христов, Иван Иванов, Велина Жекунова, Методи Димитров

Обект 029 попада в землището на гр. Златица, област София и е разположен на билото на рид в близост и югоизточно от връх Мухча в Същинска Средна гора, на 1294 м н. в.

Обектът представлява могилен насип с диаметър 10,40 м и височина до 1 м и е част от могилен некропол, разположен по това било. Вероятно първоначално височината на могилата е била по-голяма, но вследвие на слягането е намаляла. В източната част насипът е по-нисък, което е обусловено от натрупването му върху естествената денивелация на терена. В могилния насип са направени два иманярски изкопа с различни размери, като единият е в центъра, а вторият – в западната част.

Обр. 1. Каменна крепида на обект 029

Fig. 1. Stone krepis of site 029

Обр. 2. Керамични съдове in situ в централната част

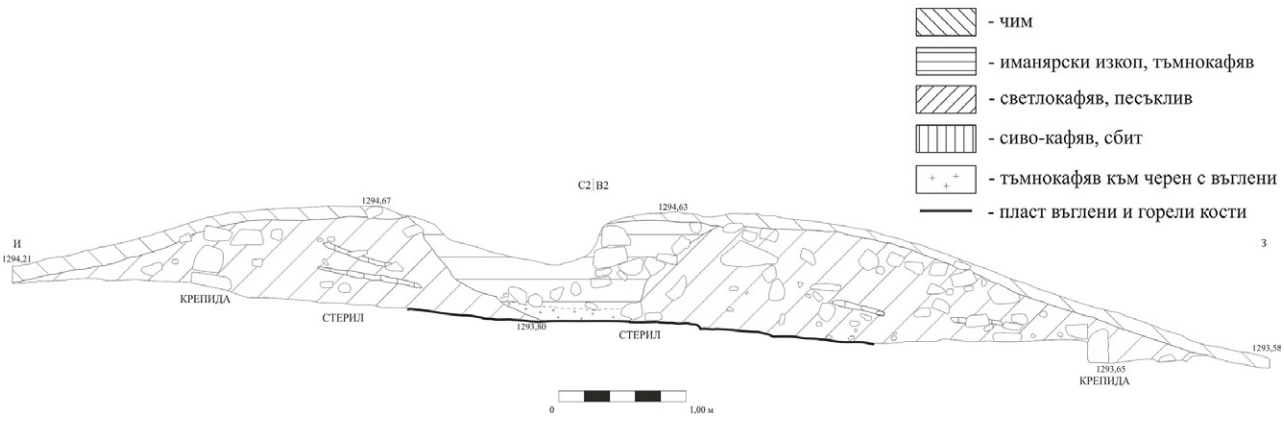
Fig. 2. Pottery in situ in the central part

И двата изкопа не достигат до основата на могилния насип, като единствено вторият от тях е разбил крепидата в западната част. Западно от могилата е отбелязано хлътване на терена, което вероятно се е получило от добиването на земна маса за изграждането на структурата.

При проучването се установи, че първоначално древният терен е подравнен и е направено опалване на малко количество дървесна маса, което е довело до отухляването на терена. Дебелината на пласта с въглени е до 4 см, а на отухляването до 0,5 – 0,8 см. Върху тях са посипани горели кости на възрастен индивид без изяснен пол, въглени и фрагменти от железни предмети, след което е започнало натрупването на могилния насип. Този участък има размери 3,60 м (север – юг) и 3,70 м (изток – запад). Самият насип е съставен от жълтеникав пясък и ломени камъни. В профил са добре различими отделни ивици от пясък с различен цвят, а при проучването е установена и разлика в плътността.

Едновременно с това е започнало и изграждането на крепида, основно от югозападната страна, където са поставени много големи ломени камъни с цел да придържат подравняването (много вероятно е те да са сложени там преди самото подравняване, за да могат да укрепват и него). Крепидата има външен диаметър 7,20 м, вътрешен диаметър 6,10 м, дебелина 0,30 – 0,40 м и запазена височина до 0,70 м. Тя е изградена основно от едри и средни по размер ломени камъни и речни камъни, взети вероятно от околните дерета. Наблюдават се до пет – шест реда в северната и североизточната ѝ част (обр. 1). Някои от големите камъни в югозападната част са полегнали, което произтича от натиска на могилния насип. Полегнали към вътрешността на насипа са и камъните в североизточната част, където те са с най-голяма височина. Това вероятно се дължи на едновременното натрупване на могилния насип или на естественото му слягане в посока на склона.

По време на изграждането на могилата и след изграждането на крепидата в пясъка са поставени три керамични съда (една купа и два по-груби съда, единият с релефна украса от пластични ленти), два от които с дъната нагоре, сега фрагментирани, а в източната, югоизточната периферия и централната част на насипа е разхвърляна накъсана желязна верижка от колан. Два от съдо-

Обр. 3. Централен профил изток – запад, поглед от север

Fig. 3. Central cross-section east – west, view from north

вете са в централната част (обр. 2), а един в южната. След това е довършено изграждането на могилния насип с жълтеникав пясък и отделни ломени камъни, които не формират каменен кожух (обр. 3).

Според откритите материали и най-вече желязната верижка могилата се датира във втората половина на II до началото на I в. пр. Хр. (Живков 2021, 152) и е сходна с проучените до Панагюрски колонии (Димитрова, Гиздова 1975).

Отворен е въпросът дали всички могили, който са разположени по този рид, са от един и същ хронологичен период или от различни. От особено значение е да се изясни и доколко високите могили са надгробни, защото е възможно те само да маркират некрополите. Същият въпрос се отнася и за ниските, подобни на обект 029, но предвид ситуацията в некропола до Панагюрски колонии, те би следвало да са надгробни и се намират в пряка връзка с проучените през 60-те години на XX в. съоръжения.

Литература

Димитрова, Гиздова 1975: Ал. Димитрова, Н. Гиздова. Тракийски могилни некрополи в Панагюрските колонии при гр. Панагюрище. – Известия на музеите от Южна България, 1, 1975, 39 – 87.

Живков 2021: Вл. Живков. Находки от района на Вършец в контекста на прехода от желязна към римска епоха в Северна България (III в. пр. Хр. – началото на II в. сл. Хр.). – Bulgarian e-Journal of Archaeology, 2021, 11.2, 143 – 184. https://doi.org/10.57573/be-ja.11.143-184

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS NEAR ZLATITSA, SOFIA DISTRICT

Martin Hristov, Ivan Ivanov, Velina Zhekunova, Metodi Dimitrov

Summary

Site 029 is situated in the land of the town of Zlatitsa, Sofia district and is located on the ridge of a hill near and southeast of Muhcha peak in Sashtinska Sredna Gora, at 1294 masl.

The site is a burial mound with a diameter of 10.40 m, a height up to 1 m, and it is part of a tumular necropolis located on this ridge.

Two looter trenches of different sizes have been dug in the mound, one in the centre and the other in the western part. They did not reach the base of the mound, and only one of them destroyed the *krepis* in the western part. To the west of the mound there is a depression in the terrain, which was probably caused by the extraction of earth for heaping of the fill of the mound.

Cremated remains of an adult individual have been placed in the central part of the ancient terrain, together with small iron objects and charred remains from the cremation site, which was not on site. Simultaneously with the heaping of the mound fill, a stone *krepis* with an outer diameter of up to 7.20 m and a height of up to 0.70 m was built (fig. 1). Some of the large stones in the southwestern part have fallen, which is due to the pressure of the mound. Lying to the

inside of the embankment are the stones in the northeastern part, where they are the highest. This is probably due to the simultaneous accumulation of the mound or its natural subsidence in the direction of the slope.

After the completion of the *krepis* and before the final heaping of the fill of yellow sand and individual stones (fig. 3), three ceramic vessels were placed in the mound. Two of them are in the central part (fig. 2) and one in the south.

Iron objects were found torn in the embankment of the mound. They are parts of a belt and fragments of other objects.

The construction of the mound can be dated to the second half of the 2nd – the beginning of the 1st c. BC, as evidenced by the date an iron chain belt found in the southeastern periphery of the mound fill.

Martin Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., Sofia 1618, martohristov@yahoo.com
Ivan Ivanov, Museum of History – Klisura, 20 April Square, Klisura 4341, ivanov.ric@gmail.com
Velina Zhekunova, velinazhekunova@gmail.com
Metodi Dimitrov, tonix1nox@abv.bg

РИМСКА ЕПОХА

НЕКРОПОЛИ И НАДГРОБНИ МОГИЛИ

№ 44. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛИ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КАЛЕНИК, ОБЩ. УГЪРЧИН, ОБЛ. ЛОВЕЧ

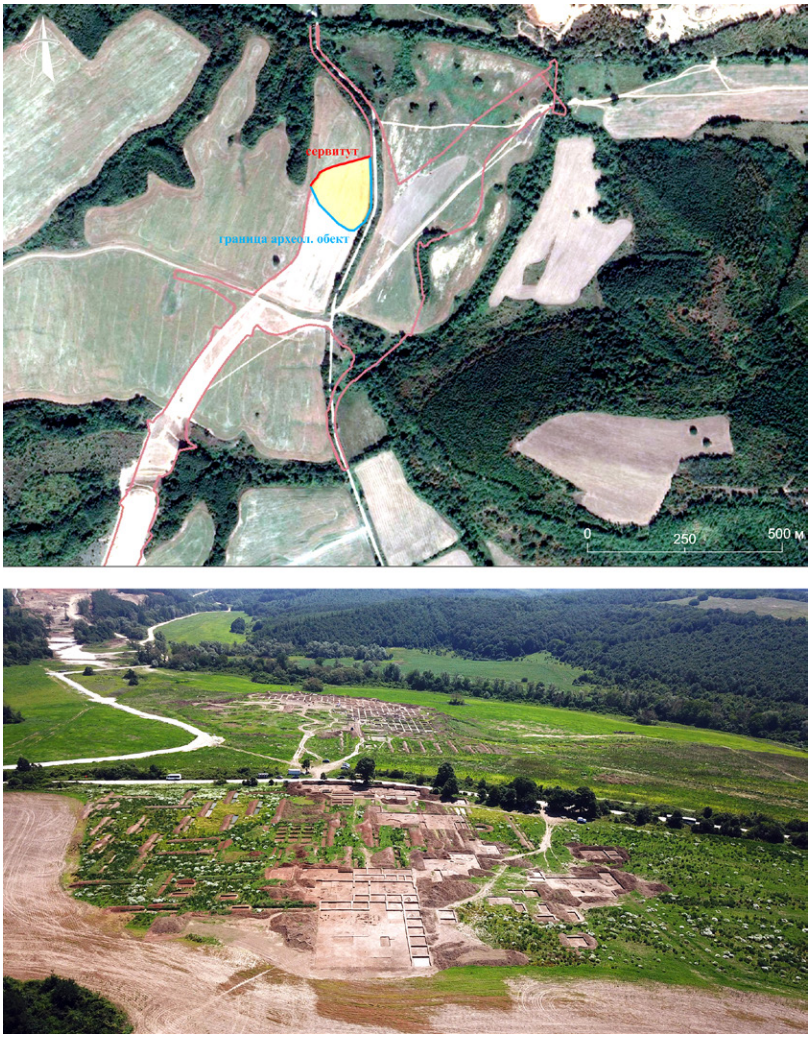
Емил Нанков, Филип Колев

Археологическият обект се намира на 3,2 км източно от с. Каленик, общ. Угърчин. Разположен е западно от асфалтовия път между с. Радювене и с. Катунец, на незаливна тераса на левия бряг на р. Тоша във водосбора на реките Тоша и Мирева (обр. 1). Площта на обекта, попадаща в рамките на сервитута, е 25 дка. Пълното спасително проучване беше проведено в периода 7 април – 25 юни 2021 г. под ръководството на гл. ас. д-р Е. Нанков (ръководител), д-р Ф. Колев (зам.-ръководител). В проучването взеха участие екип от археолози, стажанти, специалисти и работници. Проучената площ за сезон 2021 е 3,8 дка, като общата площ за сезони 2020 и 2021 възлиза на 7 дка (обр. 2).

Бяха проучени 42 могилки с каменни ограждения (каменни „пръстени“) в основата, в центъра на които бяха регистрирани 40 кремации с гробен инвентар. Въз основа на открития подемен материал, основно битова керамика и монетни находки, те са датирани в римската епоха (II – III в.). Бяха открити и 11 кремации в урни от Ранното средновековие (VIII – IX в.).

Преобладаващата част от римските структури са ниски могилни насипи, обградени в основата си от каменни „пръстени“ с почти кръгла или четириъгълна форма (с диаметър от 3 до 7 м), в центъра на които се откри сбита сиво-черна пръст, примесена с въглени. В повечето случаи бяха регистрирани единични гробове, като в четири случая се откриха по два гроба (Структури 3, 5, 40, 50). Гробовете представляват вкопани в могилния насип елипсовидни ями със заоблени краища с ориентация по оста И – З (обр. 3). Сред гробните дарове се откроява наличието на цели съдове от трапезна керамика, по рядко изработена на ръка, сред които интерес представляват т. нар. керноси. Важно е наблюдението, че всички кремации са били извършвани на определено за тази цел място,

след което останките са транспортирани и положени в приготвената яма. На този етап са полагани и керамичните съдове, поставяни във или до ямата, понякога и с дъното нагоре, носещи следи от продупчване. Освен керамичен материал бяха открити следи от овъглени дъски, отухлена глина, които са положени в ямата заедно с кремираните човешки останки. Сравнително рядко се откриваха метални находки като пръстени, гривни, фибули и цинти, които представляват част от личните вещи на покойния. В периферията на каменните „пръстени“ се откриваха и бронзови монети, като по тях личат следи от горене. Само в два случая единични монети бяха открити в запълнителя на гробната яма (Структура 3В и 50В). Могилките с каменни „пръстени“ се групират в многоцентрични концентрации на площ от ок. 10 дка, като най-големият клъстер (15 каменни „пръстена“ на площ ок. 1 дка) се намира в източната периферия на обекта, непосредствено до асфалтовия път Радювене – Катунец.

Обр. 1. Местоположение на Обект 10 и аерофотография в края на проучванията, поглед от изток (снимка Е. Михов)

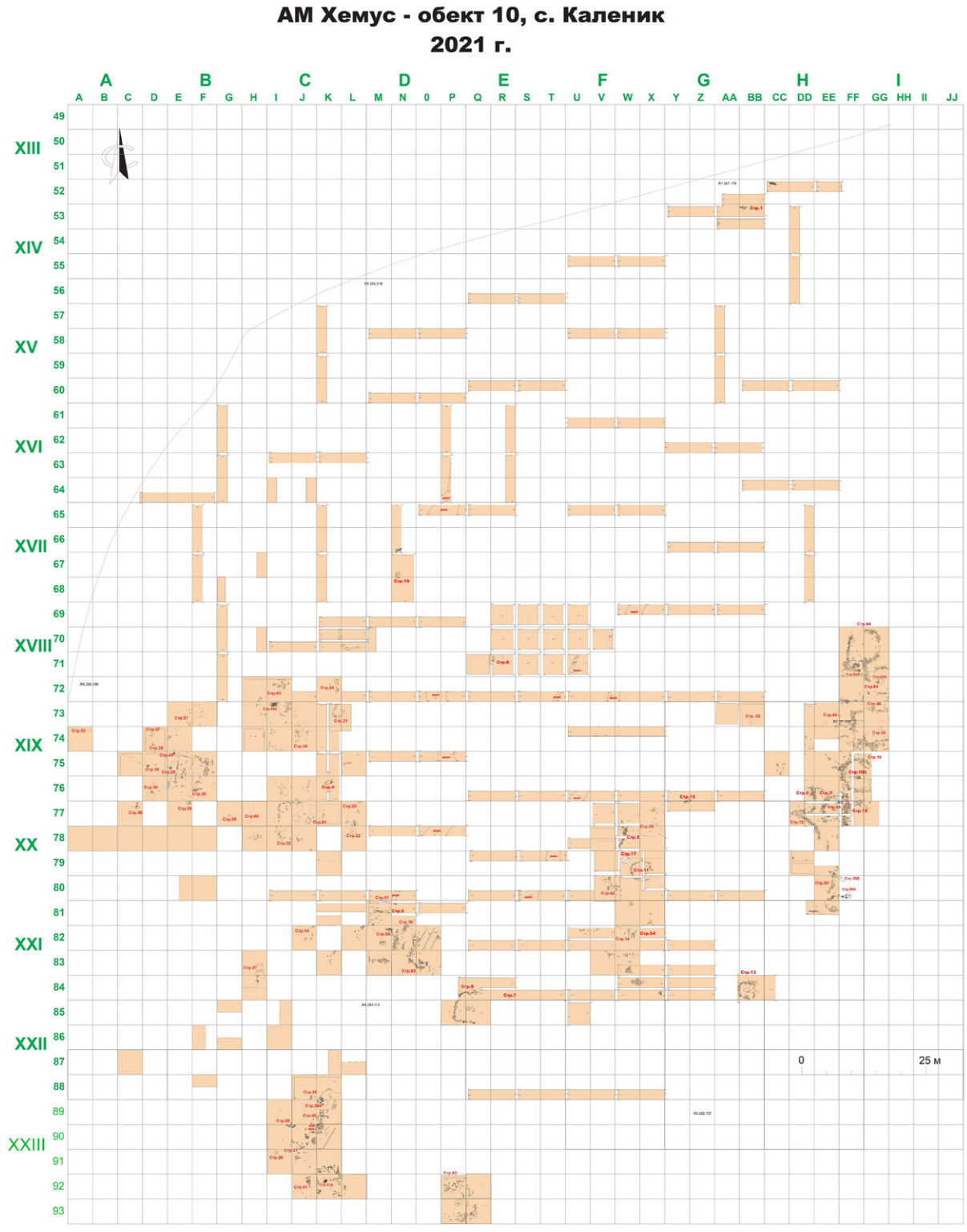
Fig. 1. Location of Site 10 and an aerial photograph of the site at the end of the excavations, view from east (photo E. Mihov)

В периферията на всички каменни ограждения бяха открити следи от поменални практики или тризни. Около или под камъните в периферията се откриват фрагменти от трапезна керамика, главно паници, купи и чашки, както и единични фрагменти от животински кости. Възможно е да се предположи, че те са резултат от ритуални действия, съпътстващи или последващи извършването на погребението в рамките на гробното съоръжение. Важно е наблюдението, че съдовете са с висока степен на фрагментация, като само в един случай има данни за цял съд.

Теренните наблюдения затвърждават извода, че съоръженията представляват гробове-клади (*ustrinum* – тип I, вариант Б по класификацията на Л. Гетов), при които е характерно изгарянето на тялото да се извършва встрани от мястото на депониране, като това място обикновено е било общо за целия некропол (Гетов 1970, 2). При археологическите проучвания клади или останки от тях не бяха регистрирани.

Структура 16 представлява дълбока правоъгълна яма, вкопана в стерила и впоследствие затрупана с добре подбрани плочи от слабо споен пясъчник. В нея бяха открити останки от кон, при който прави впечатление липсата на анатомичен порядък, както и отсъствието на голям брой от костите. Заедно с костните останки бяха открити бронзови халки, декоративни ремъчни нитове и разпределители, както и железен зъбалец заедно с други железни елементи от конска юзда (обр. 4).

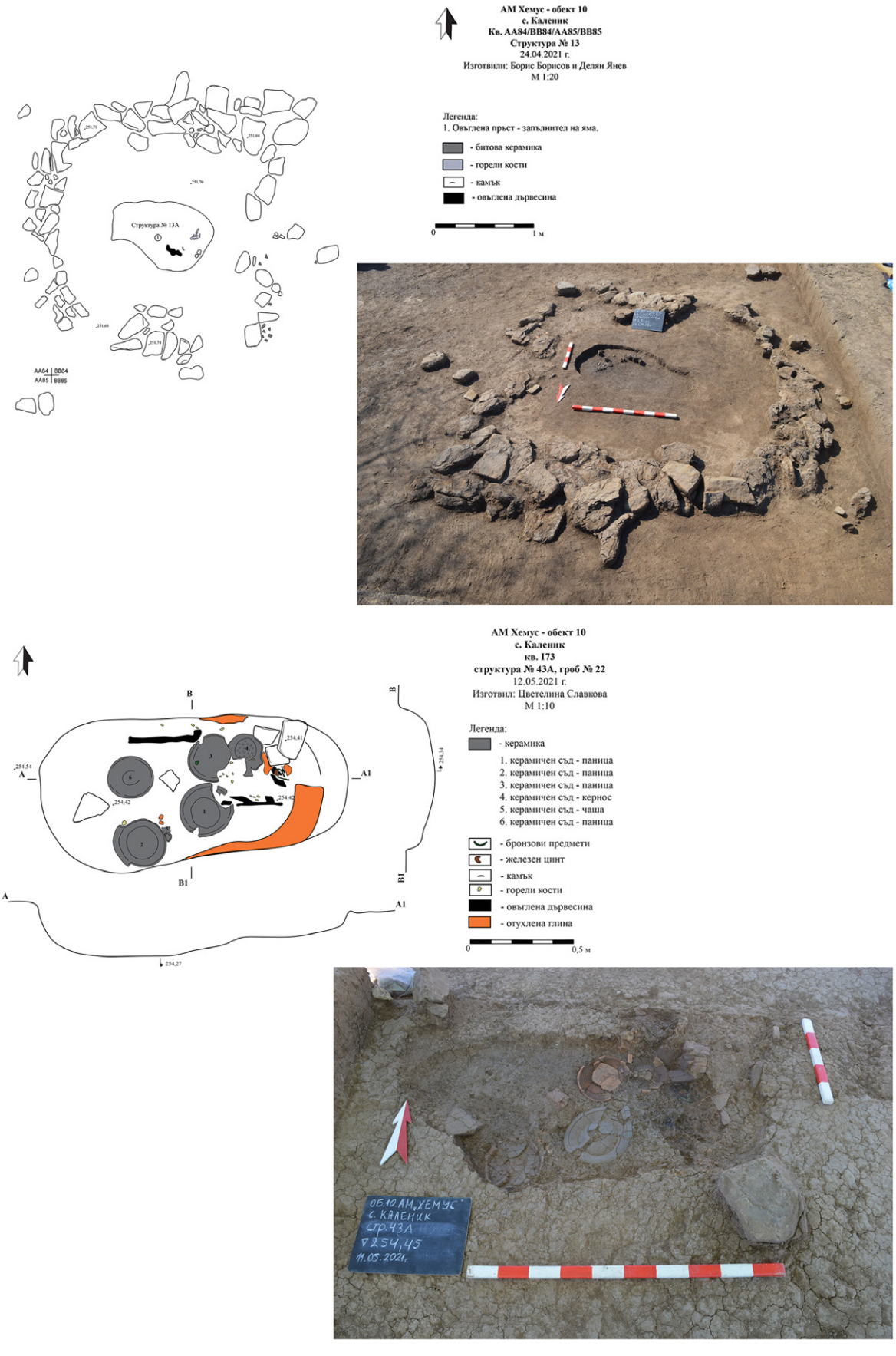
Структури 28 – 30, 36 – 38, 45, 53, 57, 58 представляват човешки кремации, положени в керамични урни, намиращи се в плитко вкопани ями с кръгла форма (обр. 5). Само Структура 38 съдържаше два отделни съда с кремирани човешки останки във всеки, поставени редом в обща яма. Поради

Обр. 2. Ситуационен план на обекта с проучените структури (автори: А. Каменаров, Цв. Славкова, Вл. Вълчев)

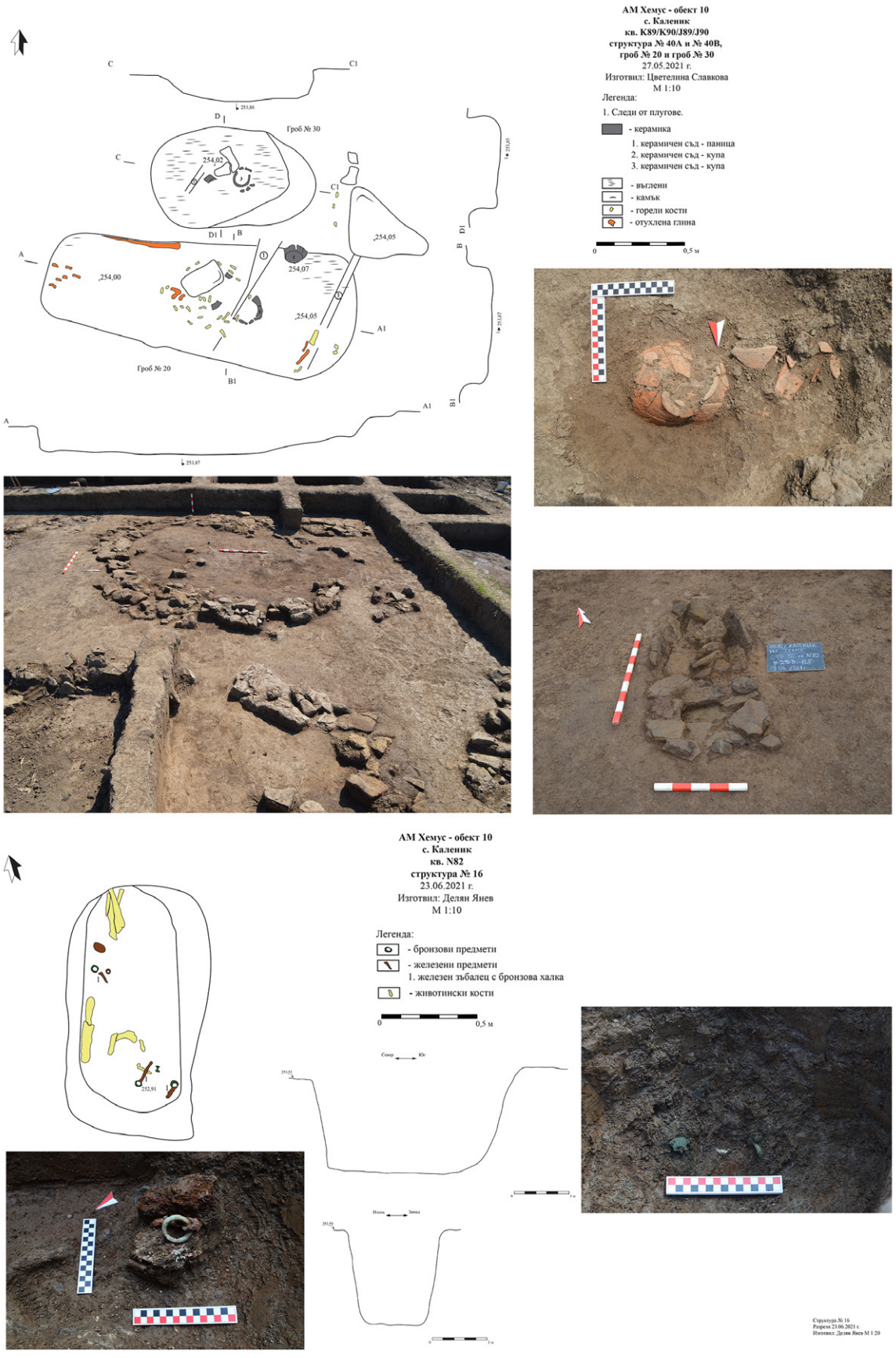
Fig. 2. General plan of the site with the features excavated (authors: A. Kamenarov, Ts. Slavkova, Vl. Valchev)

плиткото вкопаване в терена няколко гроба бяха компрометирани от оранта с тежка механизирана техника. В някои от случаите урните бяха линейно разнесени, а кремираните останки – разпилени. Интересен е фактът, че въпреки близостта на Структура 26, която представлява каменно ограждение, нито една от урните не застъпва римската структура. Съдовете представляват кухненски гърнета, изработени на ръка и бавно грънчарско колело, с врязана украса от вълнообразни или успоредни линии. При някои гърнета липсва украса. Инвентар почти отсъства, с изключение на Структура 36, в

Обр. 3. Кремации с каменни ограждения, Структури 13 и 43

Fig. 3. Cremations with stone enclosing "rings", Features 13 and 43

Обр. 4. Двойни кремации с каменни ограждения, Структури 40 и 3; гроб с останки от конски скелет с елементи от юзда и ремъчни разпределители, Структура 16

Fig. 4. Double cremations with stone enclosing "rings", Features 40 and 3; partial horse burial with iron bridle and bronze mounts, Feature 16

която се откри бронзова тока с елипсовидна опорна и трапецовидна носеща рама, желязно езиче и без украса, вероятно от колан, един железен предмет с неопределена функция, както и фрагмент от кремъчна пластинка. Токата принадлежи към вид Б, тип I по типологията на Ст. Станилов и може да се отнесе към VIII – IX в. (Станилов 1991, 7, 11, обр. 2). Въз основа на технологичните белези на керамичните съдове може да се предположи, че кремациите датират от VIII – IX в. Като цяло тази датировка беше потвърдена от пробите за радиовъглероден анализ, взети от костния материал на Структури 30 и 36. Първата се датира в 774 г., а втората – в 897 г.

В рамките на римския некропол са открити 40 гроба, съдържащи кремирани останки в различна степен на запазеност. Идентифицирани са полът и възрастта на човешки останки от 34 гроба. В още осем случая са идентифицирани малко количество останки, които не са асоциирани с конкретно гробно съоръжение поради разнесеност, вследствие на механизираната обработка на земята. При тях полът и възрастта на кремираните останки не можа да бъде определен. Прави впечатление големият дял на деца (25) в сравнение с израсналите индивиди (7) и единичните случаи на животни (2). В рамките на ранносредновековния некропол бяха регистрирани 10 гроба с кремирани останки на 10 индивида в различна степен на запазеност. Идентифицирани са полът и възрастта на човешки останки от девет гроба. Прави впечатление равният дял на детски (4) и израснали индивиди (6).

Според археозооложкия анализ на обекта са открити като цяло малко животински останки, които принадлежат на домашни бозайници – кон и говедо (Структури 16, 46, 51 и 64). Те са в много лошо състояние. Повърхността има е увредена. Не се наблюдават следи от термична обработка или рязане. От Структура 16 произхождат много фрагментирани и със силно увредена повърхност кости и зъби от кон. Най-вероятно останките принадлежат на един индивид, който е на възраст не повече от две години и половина, тъй като зъбите му са млечни и в краен етап на изтриване. Костният материал от другите структури се отличава с голяма фрагментарност, тъй като става дума за единични фрагменти от животинския скелет – напр. долна челюст, лъчева кост и ребро.

От събраните 43 проби за археоботаничен анализ в 32 бяха открити повече от 1000 растителни останки в овъглено състояние. Доминиращо присъствие има овъглената дървесина (ок. 98 % от общия брой). Идентифицирани са четири широколистни дървесни вида – дъб, бук, полски клен, ясен. Две от пробите (Структура 43А и 55) съдържат останки от житни култури (ечемик, просо), семена от плод на грозде, черупки от плод на орех, жълъд и останки от зърнена храна (каша/хляб?). Анализът на дървесината показва, че предпочитаните видове са такива, които развиват високи температури при горене – бук, дъб, ясен. Наличието на хляб/зърнена храна, орехи, зърно и грозде в пробите от структури 43А и 55 потвърждава важната роля на поменалната/ритуалната храна в погребалните обреди през изследвания период.

В процеса на проучванията бяха открити 183 находки, сред които 18 бронзови монети, две бронзови коленчати фибули, тип 16в по Е. Генчева (Генчева 2004, 48), 61 железни цинта (36 от които произхождат от Структура 43А), четири бронзови гривни, два бронзови пръстена с украса от стъклена паста, бронзови разпределители и нитове от ремъците на конска амуниция, желязна юзда, бронзови и железни токи, три прешлена за вретено (керамични и костени), седем кремъчни сечива, седем пирона, инструменти и др.

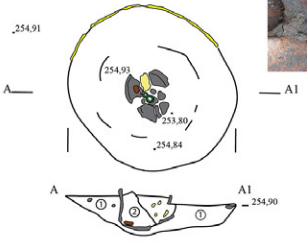
В рамките на проучваната площ бяха регистрирани два некропола, принадлежащи на римската и ранносредновековната епохи. По отношение на топографията беше установено, че има съзнателен стремеж да се усвояват сравнително равни, полегати терени, разположени в непосредствена близост, от изток и от запад, до бреговете на двете ровини, регистрирани през 2020 г. (Нанков, Колев 2021). Обхватът и материалните останки на римския некропол, регистриран на площ от ок. 10 дка, вероятно свързан с римското селище, намиращо се непосредствено на изток от асфалтовия път, са по-значителни, като категорично може да се разграничи един период на използване. Проучените археологически структури на югозапад доказаха, че римският некропол се развива и в южна посока. Въз основа на открития подемен материал, основно битова керамика и монети, некрополът се датира в римската епоха (II – III в.). Ядрото от урнови кремации от Ранното средновековие показва по-голяма компактност и ограничен териториален обхват (ок. 300 – 350 м^2) в западната периферия на обекта. Възможна е хипотезата, че други ядра могат да бъдат регистрирани в бъдеще извън границите на сервитута в западна посока. Радиовъглеродното датиране показва, че некрополът е съществувал поне в рамките на 100 години, т. е. от последната четвърт на VIII в. до края на IX в. Може да се допусне, че средновековният некропол, подобно на римския, принадлежи на селището, намиращо се непосредствено източно от асфалтовия път Радювене – Катунец.

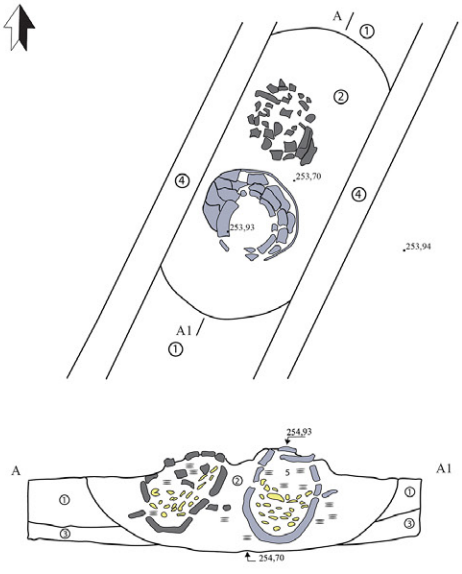

АМ Хемус - обект 10
с. Каленик
кв. D75
структура № 36, средновековен гроб № 4
05.05.2021 г.
Изготвил: Цветелина Славкова
М 1:10

Легенда:
1. Жълто-кафява, глинеста пръст.
2. Черна, глинеста пръст с въглени и кости.

- керамика
- бронзова катарама
- железен предмет
- горели кости
- жълта глина

0 0,5 м

АМ Хемус - обект 10
с. Каленик
кв. D74
структура № 38, средновековен гроб № 6 и № 6А
11.05.2021 г.
Изготвил: Стелла Николова
М 1:10

Легенда:
1. Сиво-кафява, силно сбита глинеста пръст.
2. Запълнител на ямата. Сиво-кафява, рохка пръст, с въглени и горели кости.
3. Жълто-кафява, глинеста пръст - стерил.
4. Следи от плугове.

- керамичен съд - урна на гроб № 6
- керамичен съд - урна на гроб № 6А
- въглени
- горели кости

0 0,5 м

Обр. 5. Кремации в урни, Структури 36 и 38, Ранно средновековие

Fig. 5. Cremations in urns, Features 36 and 38, early Middle Ages

Литература

Нанков, Колев 2021: Е. Нанков, Ф. Колев. Спасително археологическо проучване на некропол от римската епоха в землището на с. Каленик, обл. Ловеч. – Археологически открития и разкопки през 2020 г. Книга I. София, 2021, 534 – 538.

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I – IV в.). – Археология, XII.1, 1970, 1 – 11.

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. на н. е. Велико Търново, 2004.

Станилов 1991: Ст. Станилов. Старобългарски ремъчни украси от Националния археологически музей (Разкопки и проучвания, 22). София, 1991.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF NECROPOLEIS FROM THE ROMAN PERIOD AND THE EARLY MIDDLE AGES IN THE LAND OF KALENIK VILLAGE, UGARCHIN MUNICIPALITY, LOVECH DISTRICT

Emil Nankov, Philip Kolev

Summary

The archaeological site is located 3.2 km east of the village of Kalenik, Lovech district. It is located west of the asphalt road connecting the villages of Radyuvene and Katunets, on a non-flooded terrace on the left bank of the Tosha River, in the catchment area of the Tosha and Mireva Rivers. The area of the site within the route of the future Hemus highway is 25 decares. The excavated area in 2021 is 3.8 decares.

Forty-two mounds with stone "rings" at the base were excavated, in the centre of which 40 cremations with grave inventory were registered. Based on the discovered small finds, mainly household pottery, metal items and coin finds, they can be dated to the Roman period (late 2nd – first half of the 3rd c. AD). Eleven cremations in urns from the Early Middle Ages (last quarter of the 8th – end of the 9th c. AD) were also found.

The Roman structures are low mounds, encircled at the base by stone "rings" of almost round or quadrangular shape (diameter 3 to 7 m). In most cases, within the stone "ring" single graves were registered, and in four cases two graves were found. The graves are elliptical pits dug into the mound embankment, oriented along the E – W axis.

The early medieval burials are cremations placed in ceramic urns located in shallow pits. Only one burial contained two separate vessels with cremated human remains in each, placed side by side in a common pit. Due to the shallow digging in the ground, several graves were compromised by modern plowing machines. In some cases, the urns were linearly dispersed and the cremated remains scattered.

In the course of the excavations 183 finds were found, including 18 bronze coins (all of which illegible), two bronze fibulae, 61 iron hobnails (36 of which originate from a single burial), four bronze bracelets, two bronze rings decorated with glass paste, bronze mounts and rivets from horse harness, iron bridle, bronze and iron buckles, three spindle whorls (ceramic and bone), seven flint tools, seven nails, tools, etc.

Two necropoleis belonging to the Roman and early medieval period were registered within the study area. With regard to topography, it was established that there is a conscious effort to utilize the relatively flat, sloping terrain, located in close proximity to the two ravines documented in 2020. The scope and material remains of the Roman necropolis, occupying an area of ca. 1 ha, and probably connected with the Roman settlement located immediately east of the asphalt road, are more significant and one period of use can be clearly distinguished. The studied archaeological structures in the southwest proved that the Roman necropolis also developed in the southern direction. Based on the excavated material, mainly household pottery and coins, the necropolis can be dated to the Roman period (late 2nd – first half of the 3rd c. AD).

The main concentration of the urn cremations from the Early Middle Ages shows greater compactness and limited territorial scope (ca. 300 – 350 m^2) in the western periphery of the site. It is possible that in the future other nucleuses may be located to the west. Radiocarbon dating shows that the necropolis existed for at least 100 years, i. e. from the last quarter of the 8th c. to the end of the 9th c. It may be assumed that the early medieval necropolis, likewise the Roman one, belongs to the settlement located just east of the Radyuvene – Katunets asphalt road.

Emil Nankov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ehn2@cornell.edu

Philip Kolev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, philip.g.kolev@gmail.com

№ 45. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА II ОТ НЕКРОПОЛ В М. ГОЛЯМАТА МОГИЛА (I – IV В.) ПРИ С. ПРОХОРОВО, НОВОЗАГОРСКО

Борис Борисов, Драгомир Марков, Петър Бънов, Генчо Димитров, Илия Илиев

Могила II е част от могилен некропол, състоящ се от три могили, който отстои на 3,14 км на изток – североизток от селото. Регистрирана е в АКБ с картон № 5700198 под № 2. Могилата попада в обработваема земя, която е била дълго време подложена на машинна обработка, а преди това теренът е бил риголван и засаден с лозов масив. Надморска ѝ височина е 230 м. Координатите на могилата са 42°21′48″.2436 с. ш. и 26°14′38″.7888 и. д.

Могила II е средна по големина. Тя е разположена на склон с ясно изразена денивелация от изток на запад, поради което височината ѝ, спрямо източната периферия е само 0,40 м, от запад – 2,47 м, от юг – 1,37 м, а от север – 1,04 м. По този начин осреднената ѝ височина е 1,43 м. Вероятно вследсвие на дългата машинна обработка могилата е добила слабо елипсовидна форма, а диаметрите при основата ѝ са 31 м (изток – запад) и 25 м (север – юг).

В централната ѝ част е направен голям иманярски изкоп с размери 3 м (изток – запад) и 2,80 м (север – юг). Дълбочината на изкопа достига 1,20 м. В профила му личат ясно изразени прослойки от сиво-черна и бяла пръст, обилно примесена с чакъл. В западния профил ясно се очертава могилка, насипът на която по всяка вероятност е покривал първичния гроб.

Проучването на могилния насип бе осъществено по следния начин. Могилата бе разделена на четири сектора, като между тях бяха оставени профили. Отделните сектори бяха проучени последователно, един след друг (обр. 1.1).

Наблюденията на профилите в четирите сектора показват следната стратиграфия. Могилният насип е натрупан върху античния хумус. Върху него е издигната малка могилка от кафява чакълеста пръст, която е в основата на насипа на надгробната могила. Тя е с диаметър при основата 4,30 м и височина 0,68 м. Върху нея следват прослойки от жълта и бяла пръст, обилно примесени с дребни късове медна руда (малахит), които следват естествените склонове. Съвременният хумусен пласт достига дебелина до 0,25 м. Могилата е риголвана в близкото минало, а следите от риголвача достигат на дълбочина до 0,60 – 0,65 м и се редуват през разстояние около 1,20 – 1,50 м (обр. 1.2).

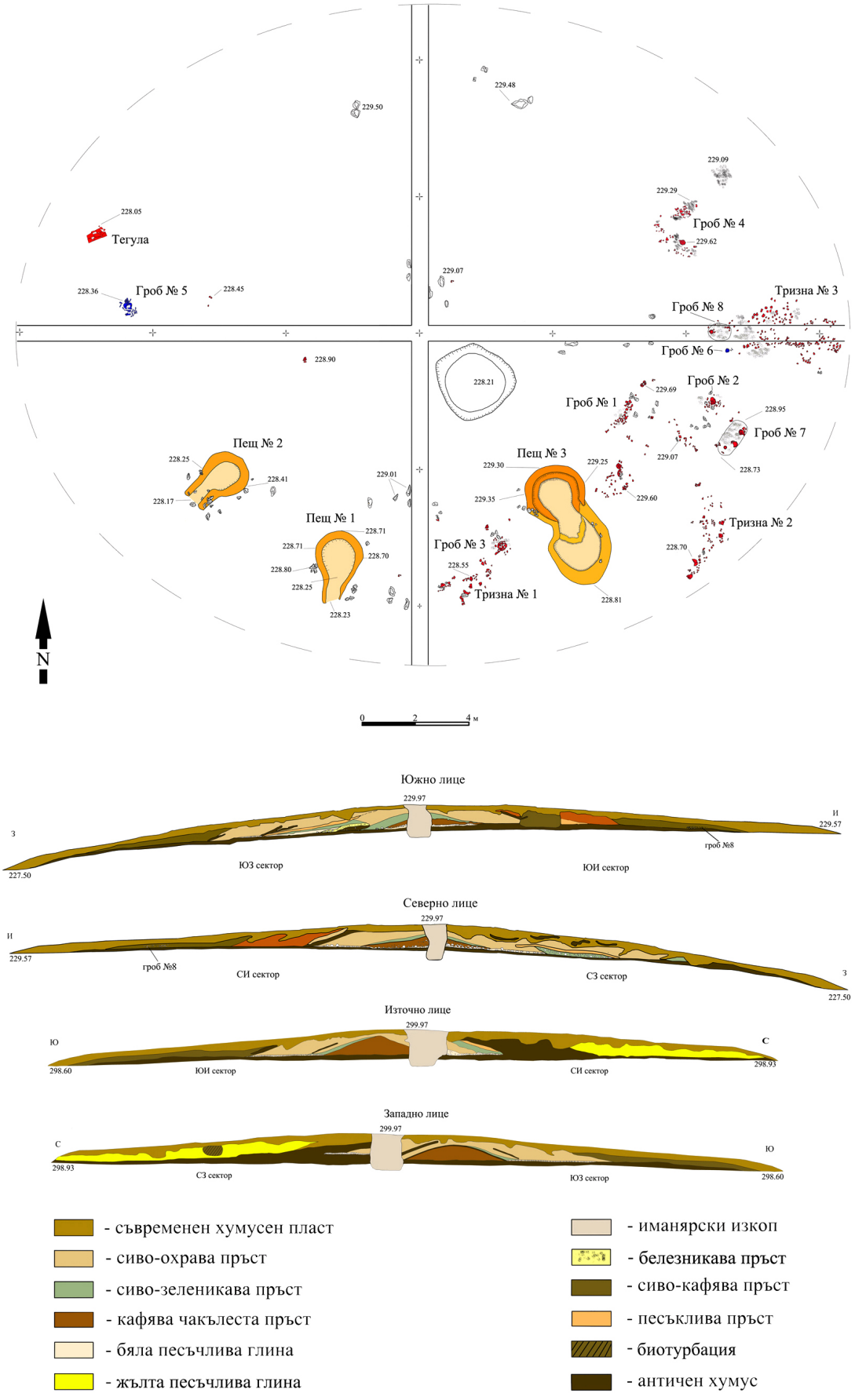
В северния профил на югоизточния сектор са установени още две иманярски ями, които са нарушили могилния насип. Първата от тях е в идеалния център на могилата, а втората е съвсем скорошна, отстояща на 4 м източно от центъра на могилата

В проучения насип на могила II бяха открити общо осем гроба. При шест от тях погребенията са извършени чрез кремация извън рамките на могилния насип, а при останалите два – чрез инхумация.

От своя страна, сред гробовете чрез трупоизгаряне се различават други две групи. При четири от тях (№ 1 – 4) останките от кладата – пепел, въглени и останките от горелите човешки кости, са без гробно съоръжение и са положени направо в могилния насип. Обикновено останките от кладата са положени в урни или в долни части от фрагментирани съдове, които са използвани като урни (№ 1 и 3), а гробните дарове – основно глинени съдове, са положени около урната с горелите кости.

Втората група е представена от два гроба (№ 7 и 8), в които останките са положени в ями с овална форма без покритие. Една част от останките от кладата са положени в глинена урна (№ 8) или в дъно от голяма глинена купа, използвана като урна (№ 7), но по-голямата част от останките са изсипани върху дъното на гробните ями. И тук гробният инвентар се състои от глинени съдове.

Този тип гробове се отнасят към тип IV по класификаията на Л. Гетов – гробни ями с трупоизгаряне (Гетов 1970, 4). Най-близките паралели на гробовете от този тип откриваме във всички могили от римската епоха от разположения на не повече от 700 – 800 м северно некропол в м. Богошина, където е очевидно, че този тип гробни съоръжения са най-широко разпространени. Подобни са известни от много могилни некрополи в Тракия – Османова могила край с. Радецки, Попова могила, край с. Староселец, Пет могили, Любимец, Новозагорско, Гледачево, Ковачево, Г. Детелина, Радневско, Медникарово и Обручище, Гълъбовско, Стралджа, Ямболско, Меричлери, Стара Загора и др.

Обр. 1. Могила II от некропол в м. Голямата могила при с. Прохорово: 1 – общ план; 2 – разрези

Fig. 1. 1. Mound II of a necropolis in Golyamata mogila locality at Prohorovo village: 1 – general plan; 2 – cross-sections

При три от гробовете чрез кремация са открити тризни – № 1, 7 и 8. Те представляват малки площадки, върху които са пръснати фрагменти от разбити на място съдове във връзка с погребалните и поменални обреди. От изключителна важност е обстоятелството, че и в трите тризни са намерени фрагменти от едни и същи съдове, останалите части от които са намерени в гробовете. Това свидетелства, че тризните са синхронни с тях, т. е. те са били извършени в момента на погребението. Това се потвърждава и от обстоятелството, че и гробовете и тризните се намират на едно и също ниво.

Гробният инвентар е сравнително малоброен и еднообразен (обр. 2). При проучванията на могила II са намерени общо 26 находки, от които 19 са глинените съдове, които позволяват определянето на категорията и типологическата им принадлежност, една стъклена чаша, два прешлена за вретено, три железни ножа и една керамична тежест/жетон.

Обр. 2. Гробният инвентар

Fig. 2. The grave goods

Гробовете чрез трупополагане са разположени в централната част на могилния насип, като първият е непосредствено на север от централния профил, а вторият – на юг.

Първият от гробовете (№ 5) е в свито положение – хокер и принадлежи на възрастна жена. При проучването на гроба не са установени граници на гробна яма. Наблюденията показват, че той е било вкопан в натрупания вече могилен насип и костите на скелета лежат върху бялата пръст от насипа. Скелетът е положен на дясната си страна и е ориентиран север – юг, с незначително отклонение на запад при главата. Краката са силно свити в коленете. Костите на ръцете са свити пред гърдите. За голямо съжаление костите на черепа и най-горната част от гръдния кош са отнесени при риголването и не бяха открити.

Вторият гроб с полагане (№ 6) принадлежи на бебе. Костите на скелета са изключително зле запазени, но от състоянието им е ясно, че той е в изпънато положение.

И при двата гроба не бе открит никакъв гробен инвентар.

Наблюденията по време на спасителните археологически проучвания, разположението на отделните гробове и гробният инвентар не дават ясен отговор на въпроса кой от всички шест гроба чрез кремация е първичен, защото никой от тях не е разположен в геометричния център на могилата. Може би все пак първичният гроб е бил разположен в идеалния център на могилата и е бил унищожен от двете иманярски ями, вкопани една в друга, макар че не бяха открити следи от него.

В южната половина на могилата бяха открити и проучени останките от три металургични пещи за топене на медна руда (обр. 3). Те са разположени радиално, с отвори на югоизток и югозапад, за да бъде използван склонът. Пещите са с външен диаметър 1,63 – 1,98 м, стените им са силно отухлени от огъня, а дебелината им варира от 0,23 до 0,40 м. Всички пещи имат стъпаловиден отстъп на височина около 0,20 – 0,25 м от пода и са много добре измазани и изпечени до остъкляване отвътре.

Отворите на пещи № 1 и 2 са от югозапад и с широчина 0,60 м при първата и 0,40 м при втората. Пещ № 3 е ориентирана югоизток – северозапад и отново следва склона. Пред отворите са оформе-

Обр. 3. Въздушна снимка на могилата с трите пещи

Fig. 3. Aerial photo of the mound and the three furnaces

ни предпещни площадки с овална форма и с дължина от 1,42 м (№ 2) до 2,15 м (№ 3). Цялото вътрешно пространство между стените е запълнено с огромно количество металургичен шлак.

Направените проби в катедра „Геология и геоинформатика“ в Минно-геоложкия университет „Св. Иван Рилски“ – София от проф. д. н. Д. Синьовски показаха, че в случая се касае за металургичен шлак от топенето на медна руда.

Разстоянието между пещ № 1 (най-западната) и пещ № 3 (най-източната) е само 10,55 м, което навежда на мисълта, че трите пещи са функционирали едновременно. Наблюденията категорично показват, че пещите са били изградени и използвани, след като могилният насип е бил натрупан, т. е. тук през втората половина на III и началото на IV в. е съществувал производствен комплекс за добиване на мед от намиращия се в близост меден рудник. За съжаление при проучването им не бяха намерени никакви археологически материали, освен един единствен фрагмент от червенолаково съдче от римската епоха в пещ № 1.

Антропологическите изследвания на костния материал са дело на д-р Н. Атанасова, а костите от животни от тризните са изследвани от д-р Г. Рибаров.

Анализът на археологическата среда, проучените гробове и намереният в тях инвентар и стратиграфската ситуация дават основание да се изкаже предположението, че надгробната могила е била използвана най-общо към периода I – средата на III в., а пещите към втората половина на III – първата половина на IV в. Намереният инвентар категорично свидетелства, че гробовете от могила II принадлежат на обикновено селско, бедно население, обитавало селищата от римската епоха, разположени в равнината около възвишението Богошина и разположения в основата на източната му периферия меден рудник. По всяка вероятност това население се е занимавало с добив на мед. Може би това е и основната причина в гробовете да липсват монети, което пък затруднява и прецизирането на датировката на гробовете и намерените в тях материали. При това положение тя може да бъде определена само на базата на паралелите от добре датирани гробни комплекси от близката или по-далечната околност.

Литература

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обреди и гробни съоръжения от траките през римската епоха (I–IV в.). – Археология, XII.1, 1970, 1 – 12.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF MOUND II OF THE NECROPOLIS IN GOLYAMATA MOGILA LOCALITY (1ST – 4TH C. AD) AT PROHOROVO VILLAGE, NOVA ZAGORA REGION

Boris Borisov, Dragomir Markov, Petar Banov, Gencho Dimitrov, Ilia Iliev

Summary

Mound II belongs to a tumular necropolis comprising three burial mounds. It is located on a slope, with an east to the west inclination. The mound is 1.43 m high and its diameter is 32 × 25 m.

At the beginning of the excavations, the mound was divided into four sections by two cross-sections. They were studied one by one (fig. 1.1).

First, a small mound of brown soil mixed with rubble has been heaped above the ancient terrain. Its diameter is 4.30 m and it is 0.68 m high. Layers of yellow and white soil were visible above the small mound and they followed the natural slopes. The modern humus layer was up to 0.25 m thick. The burial mound has been deeply plowed to 0.60 – 0.65 m (fig. 1.2).

Eight graves were found. Six of them were cremation burials and two – inhumation graves.

The cremation burials are divided into two groups. The remains from the pyre of four of the graves were laid in the mound layers with urns or lower parts of fragmented vessels, and the grave goods – mainly ceramic vessels, were arranged around the urns with the burned human bones. The second group is represented by two graves. The remains were laid in oval pits. The grave goods consisted of ceramic vessels. Three of the cremation graves had ritual deposits

The grave inventory is scarce and uniform. The total number of the discovered artefacts is 26, of which 19 are ceramic vessels, a glass beaker, two spindle whorls, three iron knives and a ceramic token (fig. 2).

The inhumation graves are located at the central section of the mound. The first one belongs to an adult woman laid in a crouched position. The skeleton was on its right side and it was N – S oriented. The second inhumation grave belongs to an infant. The bones were severely damaged, and still it was possible to establish that the body was laid in a straight position. The two inhumation graves lacked grave goods and inventory.

The analysis of the obtained data shows that the primary grave probably was located at the centre of the mound, but it has been destroyed by two looter trenches.

The remains of three metallurgical furnaces for smelting of copper ore were studied in the southern half of the mound (fig. 3). They were situated radially with their openings pointing to southeast and southwest. Oval-shaped pre-furnace spaces were studied in front of the structures. The whole space inside the furnaces was filled with a huge amount of metallurgical slag.

The observations clearly show that the furnaces were built and used simultaneously and after the accumulation of the mound. The structures were part of a production complex for copper ore extraction from the nearby copper mine.

The analysis of the whole archaeological situation shows that the mound was used between the 1st and the middle of the 3rd c. AD, and the furnaces date back to the second half of the 3rd – the first half of the 4th c. AD. The discovered inventory indicates that the graves belong to a poor rural population that inhabited the settlements around the upland of Bogoshina and the copper mine. Undoubtedly, these people were engaged in the extraction of copper ore during the Roman period.

Boris Borisov, profbdborisov@gmail.com
Dragomir Markov, Museum of History – Nova Zagora, 3 Svoboda Square, 8900 Nova Zagora, dhmarkov@gmail.com
Petar Banov, pet_banow@abv.bg
Gencho Dimitrov, Museum of History – Nova Zagora, 3 Svoboda Square, 8900 Nova Zagora, mediator@abv.bg
Ilia Iliev, ilia.krastev.iliev@gmail.com

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ

№ 46. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 2, ЗЕМЛИЩЕ НА С. МЕДОВНИЦА, СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

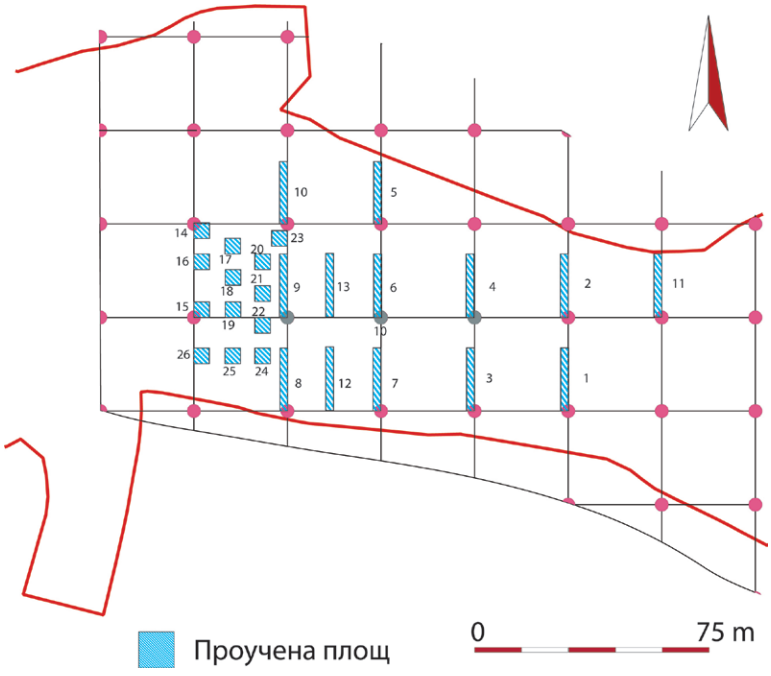
Стефан Александров, Николай Казашки

Спасителните археологически проучвания на обект № 2, км 54+200 – км 54+380 по трасето на път I-1 (Е-79) Видин – Ружинци – Монтана бяха финансирани по договор, сключен между НАИМ – БАН и Агенция „Пътна Инфраструктура“. Обектът се намира в землището на с. Медовница, общ. Димово, обл. Видин. Разположен е на десния бряг на р. Барата, приток на Медовнишка река.

Според предварителната информация засегнатата от инвестиционното намерение площ от обекта беше 14 дка, като предвидени за предварително проучване бяха 10% от нея или 1400 м^2 (обр.

1). Стратиграфската картина е еднаква във всички проучени сондажи – обработваем хумусен слой, под който следва материковият пласт. Археологически структури не бяха разкрити. В сондажите, разположени в най-западната част на обекта, в близост до р. Барата, се откриха единични керамични фрагменти, работени на ръка и колело, датиращи от късната бронзова епоха, късната желязна епоха и Средновековието (обр. 2), както и няколко кремъчни пластини.

Резултатите от предварителните проучвания и огледът на терена извън предвидената за проучване площ показват, че селището от КБЕ, КЖЕ, Късната античност и Средновековието е разположено извън проучвания район, върху по-високия терен южно от трасето на новостроящия се път.

Обр. 1. Медовница, обект № 2 – разположение на сондажите

Fig. 1. Medovnitsa, site No. 2 – location of the trenches

RESCUE EXCAVATIONS OF SITE NO. 2, LAND OF MEDOVNITSA VILLAGE, NORTHWEST BULGARIA

Stefan Alexandrov, Nikolay Kazashki

Summary

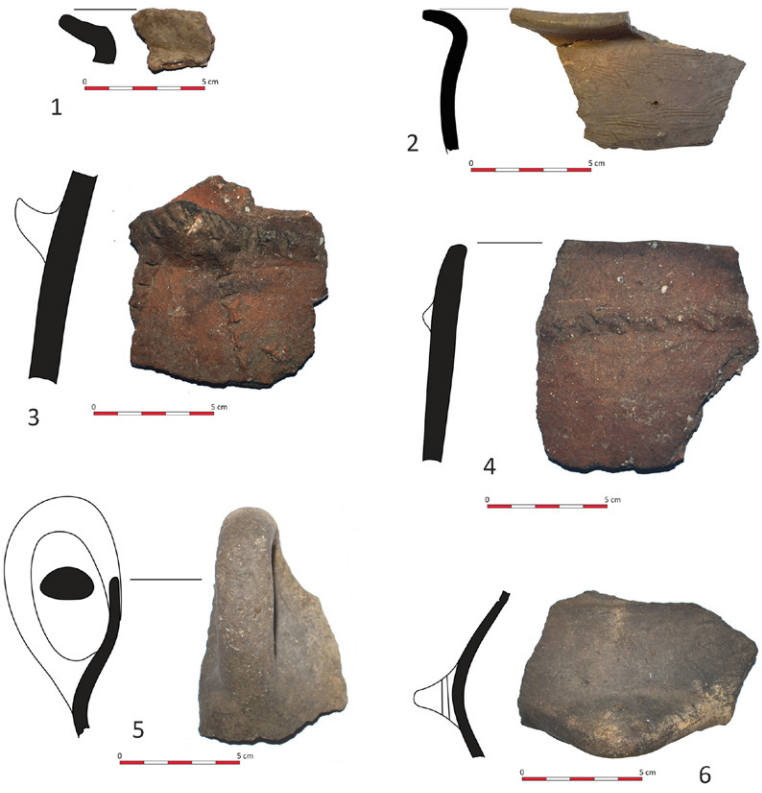
The rescue archaeological excavations were related to the construction of road I-1 (E-79) Vidin – Ruzhintsi – Montana. The site investigated is located on the right bank of the Barata River, near Medovnotsa village, Dimovo municipality. A total of 1400 m^2 from the area that should be affected by the future road construction have been investigated (fig. 1). No archaeological features have been found during the excavations. In the westernmost part of the investigated area, pottery fragments from the Late Bronze Age, Late Iron Age and medieval period have been discovered (fig. 2). Their respective settlements are located at the hill located immediately south of the newly constructed road.

Stefan Alexandrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, stefanalexandrov@abv.bg
Nikolay Kazashki, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., 3700 Vidin, nsnsnsn@abv.bg

№ 47. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. ГЕРАН КРАЙ ЛЯСКОВЕЦ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Калин Чакъров

Проучването е осъществено през периода 09.04 – 16.04.2021 г. от автора, с научен консултант доц. д-р П. Владкова. То е извършено на територията на ПИ 44793.13.16 в землището на гр. Лясковец (обр. 1). В същия е регистриран археологически обект с АИС АКБ № 0700220. Теренът е разположен на десния висок, незаливен бряг на р. Янтра (обр. 2). Мястото е застроено със стопански сгради на бившето ТКЗС, част от които използвани днес като свинарници.

Обр. 2. Медовница, обект № 2, керамика: 1, 2 – Средновековие; 3, 4 – късна желязна епоха; 5, 6 – късна бронзова епоха

Fig. 2. Medovnitsa, site No. 2, pottery: 1, 2 – Middle Ages; 3, 4 – Late Iron Age; 5, 6 – Late Bronze Age

П. Славчев посочва, че западно от мелница „Гиран" (намираща се северно от портала на свинекомплекса) са открити на голяма дълбочина малки концентрации на материали от РЖЕ и КЖЕ. Авторът отбелязва, че върху тях са построени сградите на ТКЗС (Славчев 1972, 39 – обр. 7 а–е, 40; Славчев 1994, стр. 15). Регистрирано е и късносредновековно селище от османския период.

Проучването е осъществено заради инвестиционно намерение, свързано с преустройство на яма за отпадни води. С линеен сондаж с дължина 50 м и дълбочина 2 – 2,40 м е изследвана площ, попадаща извън досегашните граници на ямата.

Установена е следната стратиграфия: 1. стерилен пласт – жълтокафяв льос с варовикови кукли, горно ниво 81,18 – 81,70 м н. в.; 2. смесен пласт; 3. хумусен пласт; 4. насипен пласт.

Археологически структури не са открити. От проученото пространство произхожда един фрагмент от керамика, изработена на крачно колело, датираща от КЖЕ (обр. 2.2). Тези особености не позволяват точното локализиране на археологическия обект в рамките на застроената площ.

Литература

Славчев 1972: П. Славчев. Стари селища и находки в землището на гр. Лясковец. – Известия на Окръжния исторически музей Велико Търново, 5, 1972, 31 – 50.

Славчев 1994: П. Славчев. Исторически корени и формиране на селището. – В: Лясковец в миналото и днес. Велико Търново,1994, 11 – 33.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE IRON AGE SITE AT GERAN LOCALITY NEAR LYSKOVETS, VELIKO TARNOVO DISTRICT

Kalin Chakarov

Summary

The studied area is located on the higher right bank of the Yantra River, in the northern part of the land of Lyaskovets (fig. 1). Early and Late Iron Age ceramics have been found there at a big depth, according to the archaeologist P. Slavchev. A late medieval settlement from the Ottoman period is registered as well. The buildings of a former cooperative farm were built in the area during the 1950s. (fig. 2.1.) During the excavations in 2021 no archaeological structures were found, only a single Late Iron Age ceramic fragment (fig. 2.2).

Kalin Chakarov, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 38 Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, kalinsbicke@abv.bg

№ 48. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 7 ОТ БРОНЗОВАТА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ В М. МЕТИЛЯВЕЦ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПЕТЪРЧ, ОБЩ. КОСТИНБРОД

Алексей Гоцев, Христина Вълчанова, Мирослава Георгиева, Габриела Джурковска

Спасителните археологически проучвания се проведоха в периода април – юни 2021 г. с участието на магистри и докторанти. Основна цел на археологическите разкопки през 2021 г. бе да се проучи пространството между двата сектора от 2015 г., обозначени като източен и западен.

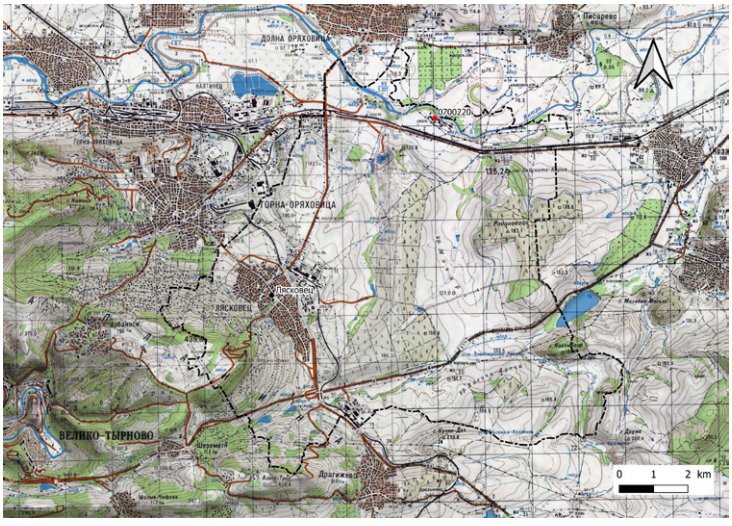
Преди началото на разкопките бе изготвена план-квадратна мрежа със страна 5 м, която покриваше цялата площ на проучванията. Бяха заложени и пет постоянни репера.

В началния етап работата бе съсредоточена около централната ос на бъдещия газопровод (обр. 1), където рискът от унищожаване на археологически структури и ситуации бе най-голям. Земекопна техника бе използвана на по-късен етап от проучванията.

Напластяванията на обекта представляват хомогенна тъмно-сива глинеста пръст, много компактна и твърда. Дълбочината достига до 1,20 – 1,30 м.

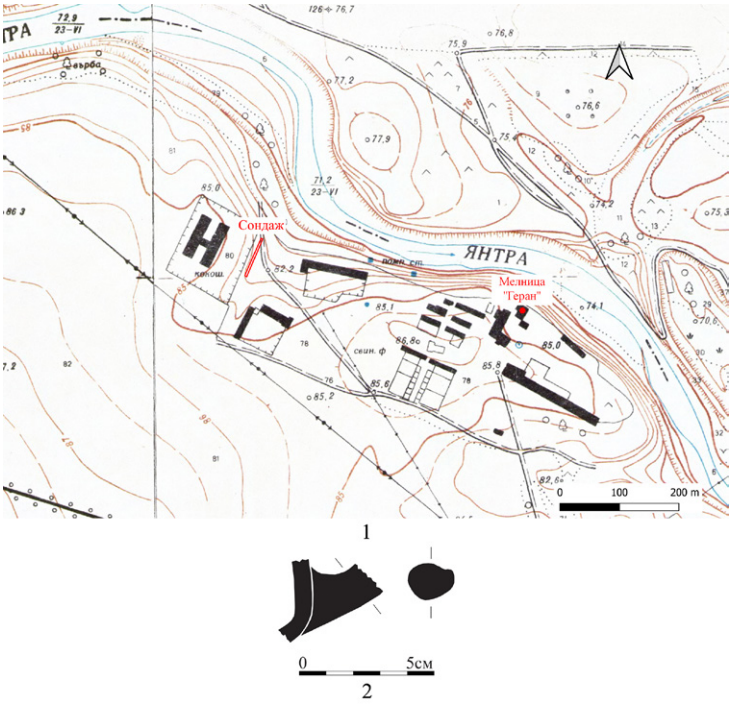
Не бяха разкрити никакви съоръжения. Находките от проучванията са много малко и без археологически контекст. Включват глинени прешлени за вретено, предмети с формата на пресечен конус, подобни на запушалка, бронзов връх за стрела, кремъчни сечива, каменна топка и част от брадва (обр. 2).

Откритите на обекта керамични фрагменти са разпръснати неравномерно по цялата проучвана площ. Няма нови данни за характера на обекта, вероятно селище, със следи от човешка дейност от края на РБЕ, втората фаза на РЖЕ и късноантичната епоха.

Обр. 1. Карта с разположението на обект 0700220 в землището на гр. Лясковец

Fig. 1. Map with the location of site 0700220 in the land of Lyskovets

Обр. 2. Обект 0700220: 1 – карта с разположението на проучения сондаж; 2 – керамичен фрагмент от КЖЕ

Fig. 2. Site 0700220: 1 – map with the location of the excavated trench; 2 – Late Iron Age sherd

Литература

Гоцев и др. 2016: А. Гоцев, Д. Генов, П. Павлов, В. Кацаров, Г. Иванов, П. Георгиева, И. Начева, Д. Върбанова, Т. Новакова. Спасителни археологически

проучвания на обект № 7 по трасето на Междусистемна газова връзка България – Сърбия, м. Метилявец, с. Петърч, община Костинброд, област София, 2015 г. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 168 – 172.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 7, FROM THE BRONZE, EARLY IRON AGE AND LATE ANTIQUITY IN METILYAVETS LOCALITY, LAND OF PETARCH VILLAGE, KOSTINBROD MUNICIPALITY

Alexey Gotsev, Hristina Valchanova, Miroslava Georgieva, Gabriela Dzhurkovska

Summary

No features were found during the excavations (fig. 1). The finds are very few and lacking archaeological context. These are ceramic spindle whorls, truncated cone-shaped objects, a bronze arrowhead, flint tools, a stone ball and part of an ax (fig. 2).

The ceramic fragments found at the site are scattered unevenly over the entire excavated area. There is no new data regarding the nature of the site – probably a settlement inhabited in different periods.

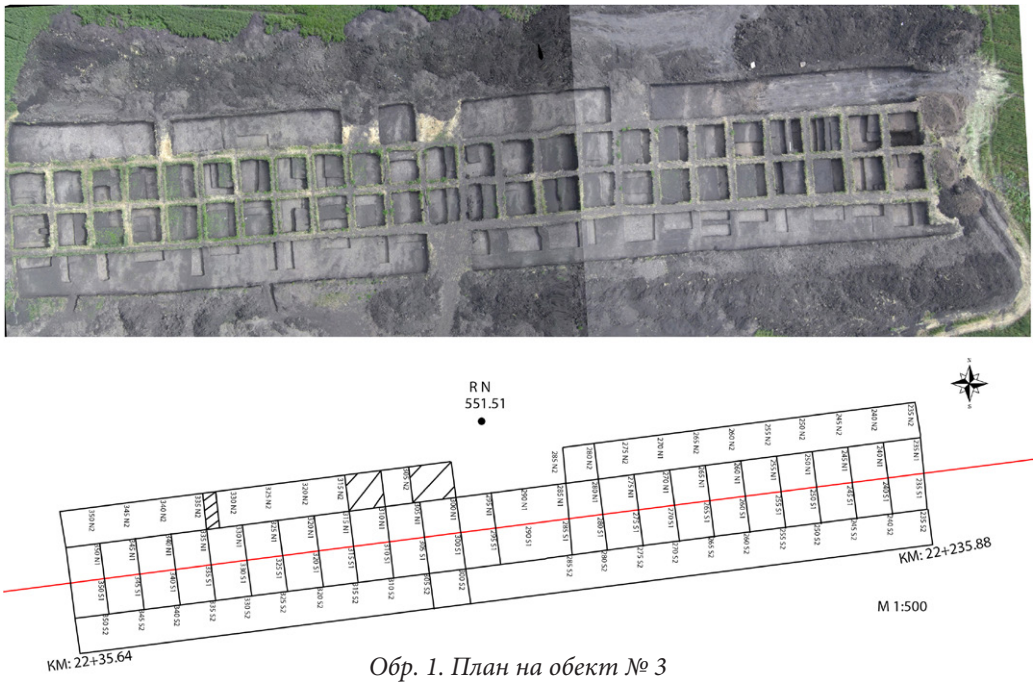
Alexey Gotsev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alexaim@abv.bg
Hristina Valchanova, Southwest University "Neofit Rilski", 66 Ivan Mihaylov Str., 2700 Blagoevgrad, h.valchanova@gmail.com
Miroslava Georgieva, Southwest University "Neofit Rilski", 66 Ivan Mihaylov Str., 2700 Blagoevgrad, m_s_g@mail.bg
Gabriela Dzhurkovska, Southwest University "Neofit Rilski", 66 Ivan Mihaylov Str., 2700 Blagoevgrad, gabriela.dzhu@gmail.com

---

№ 49. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 12 ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА ЕЛИН ПЕЛИН – СЕПТЕМВРИ

Георги Нехризов

Обектът е регистриран по време на теренни издирвания през 2016 г. Той попада в землището на с. Долна Василица, общ. Костенец. Определен е като надгробна могила с височина 2 м и диаметър около 20 м. Заема билото на слабо изявена кулминация, наричана Карамфильовото тепе (605,32 м н. в.)

Обр. 1. План на обект № 3

Fig. 1. Plan of Site No. 3

и отстои на 0,9 км източно от центъра на гр. Костенец. Попада в държавен горски фонд в парцел № 24894.08.24. Въведен е в АИС АКБ под № 10004257. Обектът е застрашен от изграждането на тунел по открит способ по трасето на новата жп линия Елин Пелин – Септември.

Обр. 2. Находки от обект № 3

Fig. 2. Finds from Site No. 3

Предвид характера на обекта, археологическите проучвания бяха предшествани от геодезическо заснемане – тахиметрия на могилата и охранителната зона и геофизични изследвания. Теренните археологически проучвания се извършиха в георефериранa план-квадратна мрежа с основен репер точка на билото на могилата с надморска височина 605,32 м. Чрез две оси в посока север – юг и изток – запад могилата е разделена на четири сектора A, B, C и D. Всеки сектор от своя страна се дели на квадрати със страна 5 м. Между секторите са оставени разминаващи се в центъра ребра с ширина 0,5 м, ребрата са разположени в сектори A и D.

При теренната работа на ръка бяха направени сондажи, които покриват около 15 % от територията на обекта (обр. 1). Във всички сондажи на дълбочина от 0,30 до 0,40 м се достигна основна скала. Отнетият пласт всъщност представлява натрошена и ерозирала ронлива скала (гнайсошист), в който не бяха открити никакви археологически материали. Изясни се, че означената като обект № 12 структура не е надгробна могила, а естествено скално образувание. По тази причина проучванията бяха прекратени. Регистрационната карта за обекта в АКБ вече не е валидна.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 12 AT THE ROUTE OF ELIN PELIN – SEPTEMVRI RAILWAY LINE

Georgi Nekhrizov

Summary

The site is located 0.9 km east of the centre of the town of Kostenets. It is designated as a burial mound with a height of 2 m and a diameter of ca. 20 m. It is endangered by the construction of the new railway line Elin Pelin – Septemvri. As a result of the excavations, it was established that the structure marked as site No. 12 is not a burial mound, but a natural rock formation (fig. 1). For this reason, the studies were discontinued.

Georgi Nekhrizov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, nehrizov@gmail.com

№ 50. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 5 – СЕЛИЩЕ ОТ РЖЕ И ОСМАНСКИЯ ПЕРИОД – ЗЕМЛИЩЕ НА С. ХАДЖИДИМИТРОВО, ОБЩ. ТУНДЖА, ОБЛ. ЯМБОЛ

Мирослав Козарев, Иван Иванов

Обектът се намира на 2,7 км североизточно от центъра на с. Хаджидимитрово и е разположен от северната страна на канала, като общата му площ е 11 дка. Регистриран е в АКБ с № 10007458 през 2020 г., по време на издирването на археологически обекти по трасето на корекцията на р. Азмак дере.

Обр. 1. Въздушна снимка на обекта след приключване на проучването

Fig. 1. Aerial photo of the site after the completion of excavations

Обектът се проучва във връзка с договор между РИМ – Ямбол и „ПСТ ГРУП“ ЕАД за извършване на предварително спасително теренно археологическо проучване по инвестиционно намерение „Корекция на р. Азмак дере от моста на пътя с. Кабиле – с. Желью войвода до с. Глуфишево“ и „Реконструкция и почистване на съществуваща корекция на р. Азмак дере от пътя с. Кабиле – с. Желью войвода до заустването ѝ в р. Тунджа“. Инвестиционното намерение обхваща участък, успореден на канала, с дължина 190 м и ширина 5 м.

Спасителното археологическо проучване се проведе в периода 13 – 27 май 2021 г. в рамките на 10 работни дни. Проучената площ е 100 м^2, като за целта бяха заложени 20 сондажа с дължина 5 м и ширина 1 м.

При сондажи с № от 1 до 10 се разкриха четири стратиграфски пласта. Първият пласт 0,20 м е орница. Следва пласт от светлокафява пръст с дебелина 0,20 – 0,30 м. Третият пласт с дебелина от около 1 м е от тъмнокафява пръст, в която не се откриват археологически материали. Последният пласт с дебелина 0,10 – 0,20 м е стерилният терен с жълтеникав цвят.

При сондажи с № от 11 до 20, на дълбочина от 1,20 – 1,30 м изби подпочвена вода. В рамките на проучваната площ се откриха три керамични фрагмента (един от СБЕ и два от османския период). Археологически структури не се откриха.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SITE NO. 5 – SETTLEMENT FROM EARLY IRON AGE AND OTTOMAN PERIOD – LAND OF HADZHIDIMITROVO VILLAGE, TUNDZHA MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT

Miroslav Kozarev, Ivan Ivanov

Summary

The site is located 2.7 km NE of the village of Hadzhidimitrovo, and is situated on the northern side of a canal. A total of 20 trenches were excavated. There were found only three fragments of pottery – one from the Middle Bronze Age and two from the Ottoman period. No archaeological structures were found.

Miroslav Kozarev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo More Str., 8600 Yambol, miro_kozarev@abv.bg
Ivan Ivanov, Regional Museum of History – Sliven, 18 Tsar Osvoboditel Blvd, 8800 Sliven, ivan19.8@abv.bg

---

№ 51. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА КРАЙ С. БЕНКОВСКИ, ОБЩ. КИРКОВО

Здравко Димитров, Николай Бояджиев

Обектът, който се проучи през 2021 г. край с. Бенковски, общ. Кирково, е част от големия комплекс от елинистическата епоха, разположен в м. Речка, 3 км северно от селото.

През 2016 г. колегата гл. ас. д-р Л. Лещаков проучва малка могила, съдържаща гроб с кремация и богат инвентар от сребърни накити. Това е некрополът от целия комплекс. През 2017 – 2018 г. на

височината над некропола екип в състав З. Димитров, П. Пиперкова и Н. Русев разкри малко светилище, а през 2019 г. изследва каменна стена, която огражда евентуално селище.

При последната археологическа кампания от 2021 г. за период от 10 дни бе проучена малка структура, която би могла да е втора могила от некропола, започнат от колегата Л. Лещаков през 2016 г. Този нов обект на изследване се намира само 50 м северно от могилката, проучена от Л. Лещаков. Структурата видимо представлява каменно струпване, много приличащо на могила, с правилна кръгла форма с диаметър 9 м. На терена се установи каменен насип от дребни и средноголеми камъни с височина около 1 м.

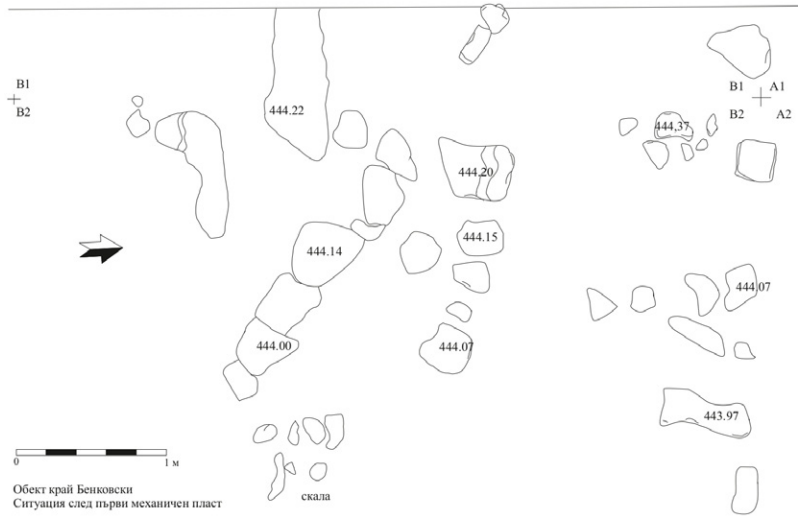
След една седмица на археологическо проучване се установи, че каменното струпване най-вероятно представлява изкуствено създадена могила – насип от камъни и пръст (обр. 1, 2), натрупан тук при залесяването на терените около с. Бенковски. Със сигурност тази структура не е с античен произход и не би могла да е предмет на археологията. Това със сигурност не е надгробна могила, подобна на проучената от екипа на Л. Лещаков.

Така, след пълното изчерпване на южната половина на тази структура и документирането на ситуациите на терена археологическото проучване бе завършено. По време на разкопките не бяха открити никакви находки.

Обр. 1. Проучване на евентуална могила край Бенковски – стерилен терен

Fig. 1. Study of a possible mound near Benkovski – sterile terrain

Обр. 2. Каменно струпване, резултат от залесяването на терена

Fig. 2. Stone structure as a result of the afforestation of the terrain

Литература

Лещаков, Димитрова 2017: Л. Лещаков, Я. Димитрова. Гроб от елинистическата епоха в района на с. Бенковски, общ. Кирково. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 197 – 200.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF A SITE FROM THE HELLENISTIC PERIOD NEAR BENKOVSKI VILLAGE, KIRKOVO MUNICIPALITY

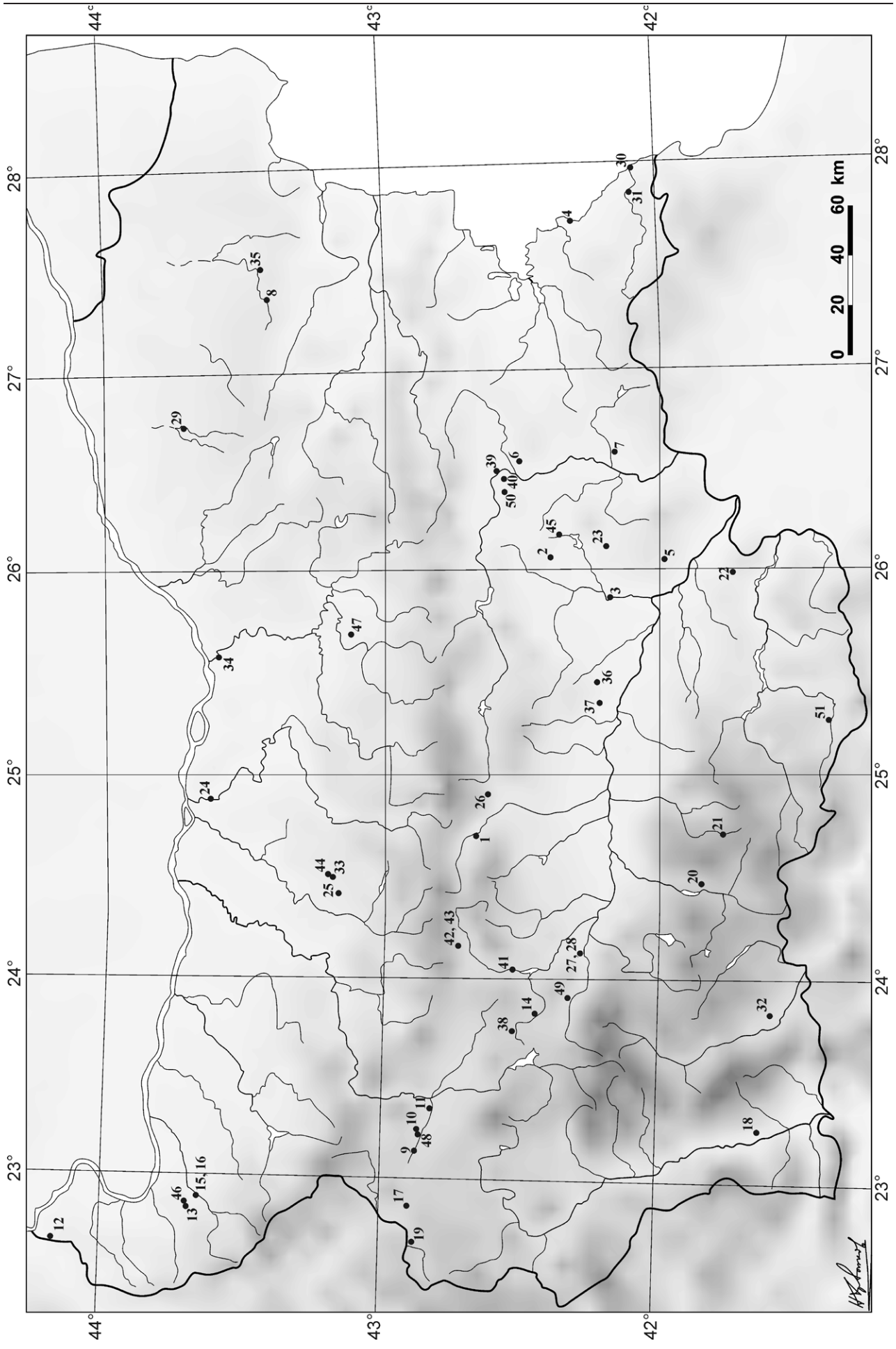
Zdravko Dimitrov, Nikolay Boyadzhiev

Summary

The fifth archaeological season of the excavations near the village of Benkovski was focused on the study of a possible burial mound. The site is a small eminence of the terrain, ca. 1.20 m, located in close proximity (50 m) to a recently studied grave complex.

After a week of archaeological excavation, it was established that the possible burial mound is an artificial heap of stones and soil (figs 1, 2), accumulated here during the afforestation of the terrain around the village of Benkovski. Certainly this structure is not of ancient origin and could not be a subject of archaeology.

Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov@abv.bg
Nikolay Boyadzhiev, Regional Museum of History "Stoyu Shishkov"– Smolyan, 5 Dicho Petrov Str., 4700 Smolyan, rim.smolyan@gmail.com

44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51